Kotira Uva

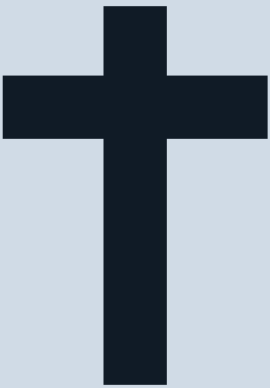

The New Testament and portions of the Old Testament in the North Tairora Language of Papua New Guinea

Kotira Uva
The New Testament and portions of the Old Testament in the North Tairora Language of Papua New Guinea
Nupela Testamen na sampela hap Olpela Testamen long tokples Tairora long Niugini

copyright © 1979, 1994, 2005, 2008, 2009, 2012 Wycliffe Bible Translators, Inc.

Language: Tairora

Dialect: North Tairora

Translation by: Wycliffe Bible Translators

This translation is made available to you under the terms of the Creative Commons Attribution-Noncommercial-No Derivatives license 4.0.
You may share and redistribute this Bible translation or extracts from it in any format, provided that:

You include the above copyright and source information.

You do not sell this work for a profit.

You do not change any of the words or punctuation of the Scriptures.

Pictures included with Scriptures and other documents on this site are licensed just for use with those Scriptures and documents. For other uses, please contact the respective copyright owners.

2021-05-26

PDF generated using Haiola and XeLaTeX on 11 Mar 2026 from source files dated 12 Dec 2025
909b265f-c886-56ae-b943-fdc12fe46c5e

Contents

Matiu 1
Maaki 103
Ruki 168
Ioni 275
Kaiqa Varora 348
Romeni 444
1 Korinti 490
2 Korinti 537
Karesia 567
Epasaasi 584
Piripai 599
Korosi 610
1 Tesaronaika 621
2 Tesaronaika 631
1 Timoti 636
2 Timoti 649
Taiaasi 658
Pirimoni 664
Hiparu 667
Iemi 703
1 Pitaa 715
2 Pitaa 728
1 Ioni 736
2 Ioni 747
3 Ioni 749
Iuti 751
Qoqaiqama Kora 755

MATIU
Matiuva Ihuva nurara tura

Ihu Karaitira anku
(Ruki 3:23-38)

1 Ihu Karaitira anku maantima vaura:
Eparahaamivavata Devitivavata vitanta vira kaivaqaukatantama vaura.
2 Eparahaamiva Aisaakira qova vauvaro
Aisaakiva Iekopira qova vauvaro
Iekopiva Iutaara vira qata vakaara qova vauvaro
3 Iutaava Peresika Saraaka qova vauvaro vitanta nova Temaava vaura.
Peresiva Hesaronira qova vauvaro
Hesaroniva Raamira qova vauvaro
4 Raamiva Aminadaapira qova vauvaro
Aminadaapiva Nasonira qova vauvaro
Nasoniva Saramonira qova vauvaro
5 Saramoniva Boaasira qova vaura. Boaasira vira nova Rehaapiva vaura.
Boaasiva Obetira qova vaura. Obetira vira nova Rutiva vaura.
Obetiva Iesira qova vauvaro
6 Iesiva King Devitira qova vauvaro Devitiva Soromonura qova vaura. Soromonura nova tota Uraiaara naatavano vaura.
7 Soromonuva Rehoboamura qova vauvaro
Rehoboamuva Abiaara qova vauvaro
Abiaava Asaara qova vauvaro
8 Asaava Jehosafaatira qova vauvaro
Jehosafaativa Jehoraamura qova vauvaro
Jehoraamuva Usiaara qova vauvaro
9 Usiaava Jotaamura qova vauvaro
Jotaamuva Ahaasira qova vauvaro
Ahaasiva Hesekiaara qova vauvaro
10 Hesekiaava Manasera qova vauvaro
Manaseva Emonira qova vauvaro
Emoniva Josaiaara qova vauvaro
11 Josaiaava Jehoiakiniravata vira qatanavuvata qova vaura. Vi entara vo vatanaaka ekaa Isareri vatanaaka rarauke ntita vare Babironini vuru kora.
12 Jehoiakiniva Seatielira qova vauvaro
Seatieliva Serubabelira qova vauvaro
13 Serubabeliva Abiutira qova vauvaro
Abiutiva Eliakimira qova vauvaro

Eliakimiva Asora qova vauvaro
14 Asova Sadokira qova vauvaro
Sadokiva Akimira qova vauvaro
Akimiva Eliutira qova vauvaro
15 Eliutiva Eleasaara qova vauvaro
Eleasaava Mataanira qova vauvaro
Mataaniva Iekopira qova vauvaro
16 Iekopiva Iohepira qova vauvaro
Iohepiva Mariara vira vaativano vaura.
Mariava Ihura vatatora. Tenavu Ihurara *Mesaiaa*rave tunara. ⌞*Karaitirave, Mesaiaave, Kotiva atitai vaintirave,* vohaa qaramakero vai uvara.⌟

17 Ihu Karaitira anku vaireva Eparahaamiraqaahairo Devitiraqaa vira kaivaqaukavara anku 14navu vaura. Devitiraqaahairo vatuka vo Babironini rarauke ntita vare vuru ko entaraqaa vira kaivaqaukavara anku 14navu vaura. Babironini rarauke ntita vare vuru koraqaahairo Karaitiva qovaraiqu entaraqaa vira kaivaqaukavara anku 14navu vaura.

Iohepiva tavovaro Mariava vainti taiqama vura

18 Ihu Karaitira vatato okarava maantimama vairo: Vira nora Mariara Iohepira qaqi vaiririqama amitovaro kia vikantiro nuvaka Mariava tavovaro Kotira Maraquravano vira vainti taiqama kora.

19 Viva vainti taiqama viro vauvaro vira vaativano Iohepiva koqe vaiintivano vaiharora tiro, viva tiharo, Te vaiinti nahenti nivuqaa Mariara atitaariraro viva kaurira haika varaantorave. Kaiqe te vira evaara atitaariraro vuarire, tiro.

20 Iohepiva naiqai mintima kero iriro, vaiteharo taira tave vauvaro Noravano atitova *enseli* vovano qovarama viro tiharo, Devitira maaquo, Iohepio, kia qeteharama Mariara varaane. Kotira Maraquravanoma vira vainti taiqama kaivo.

21 Ai naatavano qorainti vainti vuru vatatairara are vira autu reharama Ihurave tiane. Ihuva vaiinti nahenti kahaqama nimiteharo vika qora kaiqa vare uvara nunka nimiteharo vika kuvantu nimitaainarara tira, are vira autu rehara Ihurave tiane, tiro.

22 Haaru Noravano nai paropeti vaiinti noqihairo tivato uvava vivauma variarire tiro, *enseli*vano qovarama viro minti tura. Haaru Kotira uva qoqaiqamake vauva, paropeti vaiintivano mintima tiro:

23 Naantiara kia vaiinti vataakero nina nahentiva vainti taiqama viro vainti vatataanarove. Vika virara Imanuerivave tivarave, tura. *(Aisaiaa 7:14)*

Imanuerira autu okara vaireva, *Kotiva tinavu hampata vairave*, tura.

24 Iohepiva vaitoraqihairo himpiro viva Noravano atito *enseli*va tu uvara iriro viva tunte iro, Mariara qaqi varatora.

25 Iohepiva Mariara qaqi varatero vaiharo viva kia vikantiro niraitiro vauvaro, Mariava qaqi variqi viro, vuru qorainti vainti vatatovaro Iohepiva vira autu reharo, Ihurave, tura.

2

Vo okara vo okara tave vau vaiintinavuka Ihura oru tavora

1 King Herotiva raqiki vau entara Mariava Betarihemini Iutia vataqaa vaiharo Ihura vatatora. Viva vira vatatero vaumanta opu makauqaa ampeqamakeha tave vau vaiintinavuka vevaihai kuari avu urinaihainaaka Ieruharemini ururora.

2 Vinavuka Ieruharemini urure mini vauka ireha tiha, Vainti vo, Iutaa vatanaakaqaa raqikiaina vaintira tantoe vatataivaro vaivo? Tenavu kuari avu urinaini vaiha vira vaahoqura tavauro. Tenavu vi vaintira autu tuaherarera ururaukave, ti.

3 Vinavuka minti tuvaro King Herotiva vi uvara iriro, rantuqama viro airi avu aato uti vaura. Ekaa Ieruharemini vaukavata vi uvara iri vikavata airi avu aato utiha vauvaro

4 Herotiva Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika vika noranavuvata, maara okara ti vau vaiintinavukavata, naaromanta vika ani ruvaaqumavi vauvaro viva vika irero tiharo, Taraqive vira nova *Mesaiaa*ra vatataaina vatukava vaivo? tiro.

5 Herotiva minti tumanta vika tiha, Betarihemini Iutia vataqaave. Haaru paropeti vovano maa uvara qara ntuvatero tiharo,

6 Betarihemi vatukao, Are Iutia vataini variaravave.
Vaiinti nahenti ariara kia qumina vatukave tivarave.
Ariqihairo Nora Vaiintivano qovarama vuainarara ti,
vaiinti nahenti ariara nora autu vataa vatukavema tivarave.
Ariqihairo avuhainaa vaiinti vovano qovarama viro,
viva Kotira vaiinti nahenti Isareri vatanaakaqaa koqema kero raqikiqiro vuanarove, turave. *(Maika 5:2)*

Haaru paropeti vaiintivano minti turara ti, tenavu tiha, Naantiara vi vaintira Betariheminima vatataanarove turo, ti.

7 Vika minti tuvaro Herotiva evaara vo okara vo okara tave vau vaiintinavuka naaramakero vinavukara tiharo, Tairentae vi vaahoqurava qovarama vivo? tiro.

8 Minti tumanta vinavuka vira tiva amuvaro iriro, viva vinavuka Betarihemini nititero tiharo, Nenavu

vaaqikomake vi vaintira rantareka vuate. Nenavu vira rantake tavema vaakama tivata viri tiva timiqe tevata oru vi vaintira autu tuahera amitaare, tiro.

9 Herotiva minti tumanta vinavuka Herotira mini ke, oru vi vauvaro vinavuka kuari avu urinaini vaiha tavo vaahoqurava avuni viva naane oru viro vainti viva vauraqaa oru ravaaqavu viro vaura.

10 Vaahoqura viva viraqaa vaumanta vinavuka vaahoqura vira tave voqamake quahe vaura.

11 Vinavuka naavuqi oriqete tavovaro vi vaintiruva nai nora Mariakantiro vaumanta vinavuka tavema vatakanta tori kauru aravi vaiha vira autu tuahereha vira quahama amitora. Vinavuka vira quahama amitema viraqaahai vinavuka *kori* oriqohai aututo haikarave, koqe mura unta vuaina haikarave, koqe *ueri* vahaverave, vi haikara vi haikara utaqihai urequke amitora.

12 Vi haikara urequke amite, mini vira hampata varike vaite vauvaro Kotiva tairakaa vinavuka tiva nimiro tiharo, Kia nenavu Herotira vuru tiva amiate, tumanta vinavuka himpi vo aaraqaa ururante nái maaqaini vurama.

Ihura vite ruqemake Isipini vurama

13 Vinavuka vuvaro Iohepiva vaite vauvaro Noravano atitova *enseli* vovano qovarama viro tairakaa vira tiva amiro tiharo, Himpira nena naatavata vaintivata ntita varera Isipi vataini aiqu aututera vuane. Mini oru vairaqe te naantiara vo uva ai tiva amiare. Herotiva ai vainti rantakero arukareva auti vaivo, tiro.

14 Minti tuvaro Iohepiva himpiro entaqiraara nai vaintivata nai naatavata ntita varero Iutia mini kero Isipini vura.

15 Mini oru variqiro vi vauvaro Herotiva qutu vura. Herotiva qutu vuvaro viraqaahairo haaru paropetivano tu uvava vivau vaura. Haaru viva Kotiva mintima tivo tiro: *Te Isipihai tenta Maaqu aaraariraro viva anianarove*, tura. *(Hosea 11:1)*

Herotiva tumanta airi vainti aru taiqakora

16 Herotiva vaiharo tavomanta kuari avu urinaihainaaka vira uva raqake kia tiva amiraiti vuvaro vira kaara vira voqamakero arara itovaro vaiharo oru vokuka nititero tiharo, Ekaa qorainti vainti taara ihi varaakave, naati vainti kia taara ihi varaakave, Betarihemini variakavata, Betarihemi vira tataaqa variakavata, vika aru taiqa kaate, tiro. Viva vaahoquravano qovaraiqu entara kuari avu urinaihainaaka tiva amu uvara iriharo naati vainti taara ihi varaakavata, kia taara ihi varaakavata, aru taiqa kaate tura.

17 Vika aru taiqa kaate tuvaro haaru paropeti vaiinti
Ieremaiaara noqihairo tu uvava vivauma vaura. Vi uvava
mintima tiro:
18 Rama vatukaihairo noraiqaakero iqi rate vaina
uvara vaiinti nahenti irivarave.
Tinavu taatova Reseriva nai naintivarara iqi rate
vairaro vira naintivara kia qaiqaavata vairara ti, vokika
vira muntuka kia ho kukuqama amitaivaro viva
noraiqaakero iqi rate varianarove, tura. *(Ieremaiaa 31:15)*

Isipihai orurante anura

19 Herotiva variro vuru qutu vuvaro Iohepiva Isipini
vauvaro Noravano atitova *enseli* viva qaiqaa qovarama
viro Iohepira tairakaa
20 tiva amiro tiharo, Himpira nena vaintivata, vira
noravata, ntita varera Isareri vata Iutia vataini anirantera
vuane. Ai vainti arukareka iaka qutuma vuavo, tiro.
21 Minti tuvaro Iohepiva himpiro vaintivata, vira
noravata, ntita varero Isarerini vireva viro.
22 Viva mini viharo iruvaro Akelausiva nai qora Herotira
vatuka varero Iutiaqaa raqiki vauvaro Iohepiva vira aatu
qetakero Iutiaini oru variarorave tiro. Minti tuvaro Kotiva
tairakaa qaiqaa Iohepira tiva amuvaro viva kia Iutiaini
viraitiro, qaqirakero
23 Karirini viro vatuka vo, Nasaretini nai naata vainti
vataakero mini oru vaura.
Nasaretini oru vauvaro haaru Kotiva nai paropeti
vaiintinavu noqihairo tu uvava vivauma vaura. Vi uvava
Ihurara mintima tiro: *Vaiinti nahenti virara Nasaretihainaa
vaiintive tivarave*, tura.

*Ioniva namari nimi vauva tivato uvara
(Maaki 1:2-8; Ruki 3:1-18; Ioni 1:19-28)*

3

1 Vi entara Ioniva namari nimi vau vaiintiva anirero
Iutiaini qumina vata kanta vaiharo vaiinti nahenti tiva
nimiro tiharo,
2 Kotiva vaiinti nahentiqaa raqikiaina entava aumantoma
vaimantara ti, ne nenta vaaqu kaiqa vare vaira qaqira
kaate, tiro. Ioniva minti tura.
3 Haaru Ioniva kia vau entara Aisaiaava paropeti
vaiintivano vaiharo vi vaiintiva qovarama vuanarove tura.
Aisaiaava Ionirara mintima tianarove turave:
Viva qumina vataini vaiharo naveraitiharo, Noravano
vuaina aarara qerama amitema vira aara avuqavuqama
amitaivaro viva vivauma ho vuarire tianarove, tura.
(Aisaiaa 40:3)

˹Aisaiaava haaru qumina vaka vi uvara tiva tovaro Ioniva anirero vi uvara tivatontema kero viharo vi uvara vaiinti nahenti tiva nimiqiro vurama.˺

4 Ionira utavaaqavano vaireva *kameri* quara kauki varakero aututo utavaaqava vauvaro viva *reti* naaquntavata tavaarana rumpatora. ˹Viva kia karavata utukero naraitiro,˺ viva korikavata, vaunkakavano namari nkurutoravata, vi kararaqai neharo vaura.

5 Ioniva uva tiva nimi vaumanta vaiinti nahenti Ieruharemihaive, ekaa Iutiaihaive, Iotani Namari hini hini mantaraihaive, vika hihai hihai ani ruvaaqumavi vaiha

6 vika nái qora kaiqa varora tiva qovaraiqamake vauvaro Ioniva Iotani Namariqi vaiharo vika namari nimi vaura.

7 Ioniva vika namari nimi vaiharo tavomanta Parasi vaiintinavuvata, Satiusi vaiintinavuvata, namari varareka viva unaini anuvaro viva vikara tiharo, Ne *uqahi/quaiha* vaintima variavo. Kotiva vaiinti nahenti ntaihareva auti vaivaro tavave niara nivata ntaihaantorave ne aiqu autute kantama vuate timantae ne maini te unanaini aniavo?

8 Ne quqaa qora kaiqa qaqira kareka auti vaivera, vate maaqaahai koqe kaiqaqai varaqi vuate.

9 Ne nenta auta ntiha tiha, Eparahaamiva tinavu kaivaqavave, tinavu qovave, vaimantara ti, tenavu homa vauro tivorave. Kotiva mintiataa irera, viva homa ni qaqira kero maa orinavuraqihairo Eparahaamira naintivara vara qovaraiqama kaanarove.

10 Kotiva katari tuqireva rori katari tuqaqi qerama taivo. Kia koqe tava iraina katarira viva teqaaqama kero ihaqi aqu kairaro ita vuanarove, tiro.

11 Ne qora aara qaqirake koqe aara vireka auti variamanta te ni qumina namarima aqu nimite vauro. Ti naantiaraini aniarirava ne namari varaantema kero, Kotira Maraqura ni nimiro, iha itaainara voqaara viravata ni nimianarove. Viva Noravano ti haatara kaariravama anianarove. Te qumina vaiinti vaihara ti, te vira aiquni nonkutaainara kia ho vara vuruvi amitararave.

12 Viva nai havore kauquqi tota varero raisi voqaara *riruruma/rirarima* kareva orurero *riruruma/rirarima* kero auru nai havoreqohairo vaqita varero vuru nai naavuqi vatero, viraqaahairo qumina rapa vaqita varero vuru kia qimpa vuaina iharaqi aqukairaro ita vuanarove, tiro. Ioniva vi uvara turama.

Ioniva Ihura namari amura
(Maaki 1:9-11; Ruki 3:21-22)

13 Ioniva namari nimi vauvaro vi entara Ihuva Karirihairo anintero Ioniva namari timiarire tiro, Iotani Namariqi Ioniva vaunaini otuntora.

14 Viva mini otuntovaro Ioniva Ihurara tiharo, Aqao, are
namari ti timiataara vaivarama are tiriara namari ti
timiane ti variarao, tiro.
15 Ioniva minti tuvaro Ihuva Ionira nai tiva amiro tiharo,
Vate homa ti qaqi kairaqe te ai namari varaare. Tetanta
mintihama Kotiva titantara mintiate tina kaiqara ho
varaainarave, tiro. Ihuva minti tuvaro Ioniva eo tivakero
Ihura namari amura.
16 Namari vira amuvaro Ihuva namariqihairo qaqini
vaarintovaro vaakama naaruvavano qantua vuvaro Ioniva
tavovaro Kotira Maraquravano mirura voqaara tuviro
Ihuraqaa tuvuntovaro
17 naaruvaihairo uvavano tiharo, Maa ti Maaquve. Ti
muntukavano virarama vaivo. Te virara quahehama vauro,
tiro. Tura.

Sataaniva Ihura avateharo tavora
(Maaki 1:12-13; Ruki 4:1-13)

4

1 Ihuva namari varovaro Sataaniva vira avateharo irama
amitaarire tiro, Kotira Maraquravano Ihura vita varero kia
vaiintivanovata vaunaini qumina vata kanta vuru kora.
2 Vuru kovaro Ihuva mini vaiharo 40 entanavu variqiro
viharo kia karavata naraitiro, qaqi narara vaura.
3 Ihuva 40 entanavuara narara vauvaro Sataaniva
anirero virara tiharo, Are quqaa Kotira Maaquvano vairera,
maa orinavurara tiraro mpareti kuqu virara naane, tiro.
4 Minti tuvaro Ihuva nai tiva amiro tiharo, Aqao, Kotira
vukuqi mintima qara ntuva tova tiharo,

Vaiintivano nai kara naainararaqai noraiqaakero
iriqiro virava kia ho qaqi variqiro vuanarove. Viva ekaa
Kotira noqihairo tina uvara iriqiro viharo homa qaqi
variqiro vuanarove, turave, tiro. *(Lo 8:3)*

5 Ihuva minti tuvaro Sataaniva vira vita varero Kotira
vatuka Ieruharemini Kotira Naavu qiata maariraqaa vuru
kero vira viraqaa vara himpimatero
6 tiharo, Are quqaa Kotira Maaquvano vairera,
maaqaahaira mia vatakanta aquvuane. Kotira vukuqi
mintima qara ntuva tova tiharo,

Kotiva ariarao tiro, viva tiramanta enseli vika ariqaa
koqemake raqikivarave, turave. Are nena aiqu orikaa
ruteqa kerorave ti, enseli vika nái kauquqohai ai tuataqi
vivarave turave, tiro. *(Ihi 91:11-12)*

7 Sataaniva minti tuvaro Ihuva nai tiva amiro tiharo,
Aqao, Kotira vukuqi uva vo qara ntuva tova mintima tivo:
Noravano ai Variqavano vairara tira, kia vira avataane,
turave, tiro. *(Lo 6:16)*

8 Ihuva minti tuvaro Sataaniva vira vita varero aiqina
noraqaa vuru kero ekaa avuhainaa vaiintinavu raqiki vau
vata maataravata, vi vata maataraqaa kempuka haikaqohai
aututo haikaravata umiqero tiharo,
9 Are vataini tori kauru aravira ti hutuqai tuahera
timitairera, te ekaa maa vi haikara aima amirarave, tiro.
10 Minti tuvaro Ihuva nai tiva amiro tiharo, Aqao,
Sataanio, niaraini vuane, Kotira vukuqi qara ntuva tova
mintima tivo:
Noravano ai Variqavano vairara tira, are viraqai kaiqa
vara amiteharama vira autuqai tuaheraqira vuane,
turave, tiro. *(Lo 6:13)*
11 Ihuva minti tuvaro Sataaniva vira mini kero vumanta
enseli vika tuvure Ihura koqemake kahaqama amitora.

Ihuva Karirini vaiharo nai kaiqa hoqarama tora
(Maaki 1:14-15; Ruki 4:14-15)
12 Ihuva vaiharo irumanta Ionira ravaaqavuke vuru
karapuhiqama kovaro viva ⌊Iutiaini vaura mini kero⌋
anirantero Karirini vura.
13 Viva mini orurero kia nai maaqa Nasaretini vairaitiro,
qaqira kero Kapenaumini variqiro vi vaura. Kapenaumi
vatukavano Kariri Varuva auvahini vaura.
Vi vatava vaireva Sebuluniravata, Napataariravata
naintivara vika vatavano vaura.
14 Ihuva mini oru vauvaro haaru Aisaiaava Kotira uva
qoqaiqamako uvava vivauma vaura. Haaru paropeti vaiinti
Aisaiaava mintima tiro:
15 Te Sebulunira vataravata, Napataarira vataravata,
tirerave.
Vi vatava varuva auvahini vairave. Iotani Namari
vaivaro vi vatava veranto vaimanta vi vatara Kariri
vataqaa vo vatanaa vo vatanaaka variarave.
16 Vika konkiraqi variqi vi, viraqaahai ovavano
noraiqaakero itaainara tavevarave. Vika konkiraqi
variavaro qutu vua okarava vika ravaaqavu kaimanta
variavaro, viraqaahairo ovavano iteharo aatita
nimitaanarove, tura. *(Aisaiaa 9:1-2)*
17 Vi entaraqaahairo Ihuva nai kaiqa hoqarama tero
vaiinti nahenti tiva nimiqiro viharo tiro, Kotiva vaiinti
nahentiqaa raqikiaina entava aumantoqama virara ti, ne
qora aara qaqira kaate, tiro. Turama.

Ihuva vaiinti taaraqanta taaraqanta naaramakero ntita
varora
(Maaki 1:16-20)
18 Ihuva Kariri Varuva auvahianta aitareharo tavomanta
vaiinti vovano nai qatantiro mini vaura. Vira vakaava
Saimoniva vira autu vo Pitaava vauvaro vira qata Entaruva

vaura. Vitanta havuka kaiqa vare vautantara ti, vitanta namariqi vahe re vaura.

19 Vitanta vahe re vauvaro Ihuva vitantara tiharo,
Netanta ti avataqi aniate. Netanta havuka vahe ravakeha
varentemakema, netanta ti avataqi viha vaiinti nahentima
ntitevarave, tiro.

20 Ihuva minti tumanta vitanta vaakama náitanta vahe
mini ke, Ihura avataqi vurama.

21 Vitanta vira vataake vuvaro Ihuva voqavata oru viharo
tavomanta vaiinti votanta Sebedira maaqutanta Iemika
Ionika vaura. Vitanta votuqi vaiha náitanta qora Sebedira
vataake vahe ruqemavura haqire vauvaro Ihuva vitanta
naarama komanta

22 vitanta vaakama náitanta votuvata náitanta qoravata
mini ketanta Ihura avataqi vurama.

Ihuva rovara varokavata koqema nimite vaura
(Ruki 6:17-19)

23 Ihuva Karirini vo vatuka vo vatuka vi aniharo vika
maara naavuqi oriqetero vaiharo vakaaka tiva nimiharo
Kotiva vaiinti nahentiqaa raqikiaina vakaakara, koqe
vakaaka vika tiva nimiqiro viro, vo rovara vo rovara
varokave, vo haika vo haikavano vaata qoraiqama kokave,
viva vika vika koqema komanta ho vaura.

24 Ihuva mintiaqiro vi vauvaro vira uvavano ekaa Siria
vataini vi ani umanta vi vatanaaka nái vatukaihai vaiinti
nahenti vo rovara vo rovara varokave, noraiqaake aiha
vukave, vaana hampata vaukave, vaata raqikika raqikika u
rovarara varokave, hini vaata qutu ravavu vaiintikave,
vika ekaa vinavuka ntita vare Ihuva vaunaini vuru kovaro
Ihuva vinavuka koqema komanta ho vaura.

25 Ihuva aaraini vi vaumanta vaiinti nahenti Karirihaive,
Dekapolisi vatukanavuqihaive, Ieruharemihaive,
Iutiaihaive, Iotani Namari hini mantaraihaive, vika hihai
hihai ruvaaqumavi vira avataqi vura.

5

Ihuva aiqinaqaa vaiharo vakaaka tiva nimura

1 Ihuva vaiharo tavomanta airi vaiinti nahenti
ruvaaqumavi vauvaro viva aiqinaqaa oru oquvi vaumanta
vira vaintinavuvata viva vaunaini ruvaaqumavi vauvaro

2 Ihuva vakaaka hoqaramatero viva nai vaintinavu tiva
nimiro tiharo,

3 Te Kotiva i haikarara vehiqamama vauro ti varia
vaiinti nahentika vika vaivaro Kotiva vikama koqema
nimitaanarove. Kotiva vikaqaa raqikiqiro vi vairamanta
vika vira vaiinti nahentima vaivarave.

4 Muntuka qoraiqira iqi rate variaka, vika vaivaro
Kotiva vikama koqema nimitaanarove. Kotiva vikama
muntuka kukuqama nimitaanarove.
5 Tiremakeha vaiha kia náiv*ata* qoraiqama nimite
variaka vika vaivaro Kotiva vikama koqema
nimitaanarove. Kotiva maa vatara vika kaama
nimitairara ti, vika vi vatara varevarave.
6 Avuqavu ni vai okarara antuqa arira ni variaka, vika
vaivaro Kotiva vikama koqema nimitaira vikama ho
vaivarave.
7 Aaqurihama nimite varia vaiinti nahentika, vika
vaivaro Kotiva vikama koqema nimitaanarove. Kotiva
vikama aaqurihama nimitaira vaivarave.
8 Quqaaqamake Kotiraqai avataqi vi varia vaiinti
nahentika, vika vaivaro Kotiva vikama koqema
nimitaanarove. Vi vaiinti nahentika Kotira tavevarave.
9 Antuareha vaa vaa ti varia vaiinti nahentika, vika
vaivaro Kotiva vikama koqema nimitaanarove. Kotiva
vikarama ti vaintivarave tirama vika vaivarave.
10 Kotirarao tiha avuqavu ni variavaro vira kaara
qoraiqama nimitaqi vi varia vaiinti nahentika, vika
vaivaro Kotiva vikama koqema nimitaanarove. Kotiva
vikaqaa raqikiqiro vi vaira vika vira vaiinti nahentima
vaivarave.
11 Ne ti tivataqi vi vaimanta vira kaara niara vaaqu uva
tivaqi viha, ni qoraiqama nimitaqi viha, nana nana una
uvae, qora uvae niara tivaqi vi vaivaro Kotiva virara
iriharo ni koqema nimitaanarove.

12 Ni qoraiqama nimitaantemake, haaruvata vaiinti
vokuka Kotira uva tiva qovaraiqu vaiintika qoraiqama
nimite vaurave. Naantiara nivata mintimake qoraiqama
nimite vaimanta ne nenta muntukaqihai voqamake
quahaate. Kotiva ninta koqe kaiqara iriharo vira noqaa
naaruvaini koqe haika ni kaama nimitairave.

Ne hore voqaara variakarave tura
(Maaki 9:50; Ruki 14:34-35)
13 Maa vataraqaa vaiinti nahenti variamanta ne vika
avutana vaiha ne hore voqaara variavo. Horevano
qoraiqama viro kia hiakaa irera, kia ho vira qaiqaa autu
kairaro hiakaa ianarove. Horevano qoraiqama virera, qora
horeve tivakero vira qaqira aqukaira vaiinti nahenti
viraqaa aiqu ravaqi vi anivarave.

Ne ova voqaara variakara tura
(Maaki 4:21; Ruki 8:16; 11:33)

14 Maa vataraqaa vaiinti nahenti variamanta ne ova
voqaara ataamakeha variavo. Vatuka vovano aiqina
noraqaa vairaro kia vira ho mantaaqa kaanarove.
15 Kia vovano ova qumpikero kure varakero ovaqaa
aqute vairave. Aqao, ekaa naavuqi variakavata tavaate tiro,
ova qumpikero kantaaqaini viri vate vairave.
16 Ne vira voqaantemake, vaiinti nahenti nivuqaa qoqaa
niha ovavano ataa inantemake variqi vimanta vika ne koqe
kaiqa vare vaira taveha, ni qova naaruvaini vaira vira autu
tuaheraqi vuate.

Mosiva uva maara tivato uvarara tura
17 Ne nenta aatoqihai tiriara tiha, Viva Mosiva uva maara
tivato uvaravata, paropeti vaiintinavu tivato uvaravata,
vara qaqira kareva anivave, tivorave. Kia te vika uva
qaqini vara kareravauve. Vika tivato uvava qaqi vivau
variarire ti, te anuraukave.
18 Te ni tiva nimiari iriate. Naaruvavanovata
vatavanovata kia taiqaraitiro, qaqi variqiro viraro vi
uvavavata qaqi variqiro vuanarove. Vi uvaraqihairo ekaa
uapaa uvavanovata kia taiqa viraitiro, variqiro viraro ekaa
haikavano qovaraiqama viro vivauma varianarove.
19 Mosivavata paropeti vaiintinavuvata tivato uvava
vaivaro vovano vi uvaraqihairo inaara uva vo raqa kero
vokikaravata tiharo, Ne vi uvara homa raqa kevarave,
tirera, vi vaiintiva naaruvaini Kotiva raqikina vatukaraqaa
oruntaaina entara vira autuvano qumina inaara autuqaima
varianarove. Vo vaiintivano Mosira uvavata paropeti
vaiinti uvavata iriqiro viharo vokikaravata tiharo, Vi uvara
iriqi vuate, tirera, vi vaiintiva naaruvaini Kotiva raqikina
vatukaraqaa oruntaaina entara vira autuvano nora autuma
varianarove.
20 Te mintimake ni tiva nimirerave. Parasi
vaiintinavuvata, maara okara ti varia vaiintinavukavata,
vika nái irike tiha, Tenavu Kotira uva iriha avuqavu ni
vauraukave, ti variarave. Ne kia vika naatarake
quqaiqamake koqe aaraqaa vivera, ne Kotiva raqikina
vatukaraqaa kia ho vivarave.

Vora aruke okarara tura
(Ruki 12:57-59)
21 Haaru Mosiva ni kaivaqaukavarara tivato uvara ne vi
uvara irurave. Vi uvava mintima tivo: Kia vora arukaane.
Vora arukaira vaiintiva, viva uvama varaanarove, turave.
22 Viva minti tuva vaimantavata, kaiqe te qaiqaa vi uvara
ni tiva nimiare. Nai qata vakaarara arara itairava, vi
vaiintivavata vovano vora arukero uva varainantema kero,
uva varaanarove. Te qaiqaavata ni tiva nimirerave. Nai

qata vakaarara vaaquvanove tiaina vaiintira vira vita vare nora *kansoru*vano vainaini vuru kaivaro viraqaa uva vataarire. Nai qata vakaarara, Are vueraiqiara vaiintivave, kia ai avu aatovata vaivo, tira vaiintiva, vivavata vora arukero uva varainantema kero, uva varairaro vira muntu qutuvuaka varia vataraqi ihaqima aqu kaanarove.

23 Vi uvara irihara are *ofaa* taintaqaa vaihara vo haika Kotira iha quara amitare iraro ai qata vakaa vovano ariqaa uva vatairava qaqi vairera,

24 nena *ofaa* haika qaqi tainta tataa mini kera, oru nena qata vakaantira vaihara vi uvara naane avuqavuqama kera, viraqaahaira oru vi *ofaa*ra Kotira iha quara amitaane.

25 Vovano ariqaa uva vatareva ai vita varero *ko* naavuqira vireva auti vairera, vikantira vaakama vi uvara avuqavuqama kaane. Are kia mintiraitira, *ko* naavuqi viraro *iasi*vano ariqaa uva vatero ai kiripu kauquqi kaira ai vita vare vuru karapuhiqi kevarave.

26 Te tiarira iriane. Are kiama karapuhiqihaira vaaka taiqenarave. *Iasi*vano tina monura kia ekaa amiraitira, are kia ho vinarave, tiro. Ihuva turama.

Vora naata vaati vataakero hampi okara autirara tura

27 Ihuva minti tivakero viva vika tiva nimiro tiharo, Haaru Mosiva tivato uvara vo uva ne irurave. Vi uvava mintima tivo: Kia vora vaatintirave vora naatantirave hampi nuane, turave.

28 Kaiqe te qaiqaa ni tiva nimiare. Vaiintivano vo nahenti tavero aatoqihairoqai iriharo tiharo, Mpo, te vira vataake nuataarave, tivakero kia vikantiro niraitiro aatoqihairoqai mintima irirera, Kotiva virara tiharo, Are nahenti vataakera hampi nuaravave, tiharoma vira kaara vi vaiintiraqaa uva vataanarove.

29 Virara irihara are hini avuqohaira avu auti vaihara qora kaiqa vare vairera, qaiqaavata mintiaqi vuarorave tira, nena avu hini vira qaqira vaurukera aqukaane. Ai vaata ekaa nora iha itainaraqi aqukevorave, tira, koqemama are hini vaataqai qaqirakera variqi vinarave.

30 Ai kauqu tanaravano qora kaiqa vare vairera, mintiaqi vuarorave tira, vi kauqura qaqira teqa aqukaane. Ai vaata ekaa nora iha itainaraqi aqukevorave, tira, koqemama are hini vaataqai qaqirakera variqi vinarave.

Nai naata ekaara atitaaina okarara tura

31 Haaru Mosiva tivato uvava vovano mintima tiro: Vaiintivano nai naata qaqirakareva iharo nai naata qara amiro tiharo, Te vira qaqirama kauro, tivakeharo qara ami vairave, turave.

32 Kaiqe te qaiqaa virara ni tiva nimiare. Vira naatavano
kia vo qoraintintiro hampi niraitiro vairaro, vira vaativano
vo uva kaara vira qaqira kairaro vira naatavano vo
qorainti varatairera, nai hoqarenaa vaati kaarama vi
nahentiva naata vaati varaa okarara raqakaanarove. Vira
qaraaka vaati vivavata vi nahentikantiro niharoma viva
naata vaati varaa okarara raqa kaanarove. Kotiva mintima
tianarove, tiro. Ihuva vi uvara turama.

Kauqu aiqiqaa aquke okarara tura

33 Ihuva minti tivakero viva uva tiva nimiqi viro tiharo,
Haaru Mosiva uva vo ni kaivaqaukavarara tivato uvara ne
vi uvaravata iriarave. Minti turave: Are kauqu aiqiqaa
aqukehara tihara, Kotira autuqaa te quqaama mintirerave,
tivatena uvara kia raqakaraitira, vi uvara tinantemakera
autuane, turave.

34 Ho kaiqe te qaiqaa ni tiva nimiare. Ne kauqu aiqiqaa
aqukehama tenavu quqaa mintirerave tihama kia Kotira
autuqaa mintirerave tiate. Kia vo haika vo haika autu reha
tiha, Tenavu quqaa mintirerave, tiate. Naaruvavano Kotiva
oquvuaina taintava vairara ti, virara irihama kia naaruva
autu reha tiha, Tenavu quqaa mintirerave, tiate.

35 Kotiva nai aiqu maa vataraqaa tututero vairara ti,
virara irihama kia maa vatara autu reha tiha, Tenavu
quqaa mintirerave, tiate. Ieruharemi vatukavano
Avuhainaa Vaiinti noravano variaina vatukava vairara ti,
virara irihama kia vi vatukara autu reha tiha, Tenavu
quqaa mintirerave, tiate.

36 Kia nenta qiata autu reha tiha, Tenavu quqaa
mintirerave, tiate. Ne kia ho nenta qiata kaakiara
ereraiqama vuane, konkiraiqama vuane tivarave. Ne kia
ho minti tirara ti, ne qumina nenta qiata autu reha, Tenavu
mintirerave, tivorave.

37 Ne vaiha mintireka ivera, qaqi eoqai tivakeha mintiate.
Kia mintireka ivera, qaqi kiaveqai tiate. Kia qumina vo uva
vo uva tiha mintirerave tiate. Vo uva vo uvavano
Sataaniraqihairo qovaraiqi vairave, tiro. Ihuva turama.

Vaiinti aruke munti okarara tura
(Ruki 6:29-30)

38 Ihuva minti tivakero tiva nimiqi viro tiharo: Mosiva uva
vo tivato uvara nevata iriarave. Vi uvava minti turave:
Vovano ai avu qimpa kairara, are nai avu homa qimpa
kenarave. Vovano ai aarai ruvihi kairera, are nai aarai
homa ruvihi kenarave, turave.

39 Vi uvava vaimantavata, kaiqe te ni qaiqaa tiva nimiare.
Vaaqu vaiinti vovano ni qoraiqama nimitairera, kiama ne
nai vira qoraiqama amitaate turo. Vovano ai auruvuta

ruqema kairera, tuqantaa viraro hini auruvutavata ruqema kaarire.
40 Vovano ai *sioti* varareva ai vita varero *ko* naavuqi vuru kareva auti vairera, nena *sioti* amiharama vira qaqi kairaro ai tavuna vukaivata varaarire.
41 Vovano ai ravaaqavu kero tiharo, Ti airaira varera vuru aumaiqamake timitaane, tirera, vira airaira aqu varera niaraiqama kera vuru amitaane.
42 Vovano vo haikara ai irairera, vira amiane. Vovano vo haika vahuqa varareva irera, kia aqao kiave tiraitira, qaqi vira amiane, tiro. Ihuva minti tura.

Nenta navutaakara muntuka vataate tura
(Ruki 6:27-28, 32-36)
43 Ihuva minti tivakero tiva nimiqi viro tiharo, Haaru ni kaivaqaukavara tu uvara ne iriarave. Vika minti turave: Nena navunaarara muntuka vataane. Nena navutaarara iri qoraiqama amitehara variane, turave.
44 Kaiqe te ni qaiqaa vi uvara tiva nimiare. Nenta navutaakara muntuka vateha variate, turo. Ni qoraiqama nimitekara Kotira aaraivaro viva vika kahaqama nimitaarire.
45 Ne mintihama nenta qova naaruvaini vaira ne vira vaintiqamama vivarave. Kotiva uva tivaro kuarivano iteharo koqe vaiintivata, qora vaiintivata, ita nimite vairave. Kotiva aaqu atitaivaro aaquvano avuqavu ni vai vaiintiravata, kia avuqavuqama kero ni vai vaiintiravata ruva nimite vairave. ⌞Nevata nenta qova inantemake, koqe vaiintivata qora vaiintivata koqema nimitaqi vuate.⌟
46 Niara muntuka vateka kia vikaraqai muntuka vataate. Niara muntuka vateka ne vikaraqai muntuka vataivera, Kotiva vira noqaa nana haikae ni nimianarove? *Takisi* vare variaka vika kia koqe vaiinti vaihavata, vika nái kena vaiintiara muntuka vateha variarave.
47 Ne nenta navunaakaraqai uva manteha vikaraqai quaheha vaivera, Kotira uva kia iriaka variantemake ne vaivarave. Ni kaiqavano vika kaiqa uri aatara kaataara vaimanta ne vika variantemakeqai variavo.
48 Ni qova naaruvaini vaiva, viva kia qora kaiqavata vararaitiro, avuqavuqai ni vairara ti, nevata avuqavuqamake niha variqi vuatema turo, tiro. Ihuva turama.

6

Vehi vaiinti nahenti kahaqama nimite okarara tura
1 Ihuva minti tivakero vika tiva nimiqiro viro tiharo, Ne vokika kahaqireka iha, evaara vika kahaqama nimitaate.

Kia qoqaa tinavu mahuta tiate tiha vika kahaqama
nimitaate. Ne mintiaqi viha vokika kahaqama nimitaivera,
ni qova naaruvaini vaiva kia virara iriharo ni koqaa
nimianarove.
2 Are vovano vi uvara irihara vo haika vehi vaiinti
amireva ihara kukeqakera evaara vi haikara vira amiane.
Kia vaiinti nahenti nivuqaa noraiqama kera aakara ntava
kera amiane. Vo vaiintinavu unaqaraiqama keha koqe
kaiqa vare variaka, vika vehi vaiinti monu amire iha, kia
vira kukeqake evaara amiraiti, vika vaiinti nahenti nivuqaa
vaiha *aanumaara/noma* vuaqeha maara naavuqie, nora
aaraqaae, monu nimi variarave.

Vika kia vehi vaiintiara noraiqaake iriraiti, vika
nariaraqai noraiqaake iriha vaiinti nahenti tinavu mahuta
tiate ti, vehi vaiinti nahenti monu nimi variarave. Te ni tiva
nimiari iriate. Vi vaiintinavuka qaqi vaiinti nahenti
quahama nimitera vi koqaaraqai varevarave. Mintivaro
Kotiva kia vinavukavata quahama nimitaanarove.
3 Are vovano monue, vo haikae, vehi vaiinti amire ihara,
kukeqakera amiraro ai aaqanto vairavavata kia vira
tavaarire.
4 Are mintiraro vi haikava kukeqaviro ai aiqu tuvuni
variarire. Are mintiraro ai qova ekaa kukeqake vare varia
kaiqara tave vaiva, viva virara iriharo ai koqema
amitaanarove.

Maantimakeha Kotiravata uva tiate tura
5 Ne Kotira aarareka iha, unaqaraiqama keha koqe kaiqa
vare variaka Kotira aarantemake aarevorave. Vinavuka
Kotira aarareka iha vaiinti nahenti tinavu taveha koqe
vaiintive tiate ti, qoqaa maara naavuqie, aara
kaantaaqaave, vaiinti nahenti ruvaaqumavi varianainive,
vaiha Kotira aare variarave. Te tiari iriate. Vinavuka qaqi
vaiinti nahenti quahama nimitera vi koqaaraqaima
varevarave. ⌞Kotiva kiama vinavuka koqaa nimianarove.⌟
6 Are vovano Kotira nena Qora aarareva iharama, kia
qoqaa vaiinti nahenti nivuqaa vairaitira, nena naavuqi
nenaraa oriqetera qenti tintatera evaara vira aaraane. Are
mintiraro ai Qova ekaa vaiinti nahenti evaara vare varia
kaiqara tave vaiva, vivama ai koqaa amianarove.
7 Ne Kotira aareha hauri ne kia Kotira uva iria vatanaaka
aanarevorave. Vika tiha, Tenavu qaiqaa qaiqaavata airi
tataa tentanavu variqanavu naare variari vinavuka tinavu
uva ho irivarave, ti variarave.
8 Ne kia vika aanaraate. Ne kia Kotira iraa entara Kotiva
naane ne aarantaa haikarara kankomakero iri tavairave.
9 Ne maantima keha Kotira aaraate:
Tinavu Qo, are naaruvaini variaravave.

Tenavu koqemake ai autu takuqi vaira tuahere vauro.
10 Are tinavuqaa raqikina entava vaaka aniarire.
Naaruvaihainaaka ai antuqa avataqi vintemake, are tinavu kahaqiraqe tenavu vataini vauraukavata ai antuqa avataqi vuare.
11 Tenavu vate kara naainara tinavu timiane.
12 Vokiaka tinavu qoraiqama timitaamanta vira kaara kia tenavu nai iri qoraiqama nimitaraiti, vika uva qaqira kaunantema kera, arevata tinavu uva nunka timitaane.
13 Qora kaiqavano tinavu avataantorave tira, are tinavu antua timitairaqe tenavu kia varaare.
Are tinavu kahaqi vairaro Sataaniva kia tinavu qoraiqama timitaarire.
[Are avuhainaava mpeqaiqama kera raqiki variaravave.
Ai autuqai viriniqamaqi vuariraro ai autuvano qaqi vairaraiqamaqiro variqiro vuanarove. Quqaave.]
Minti tivakeha ne Kotira aaraate, tiro. Ihuva turama.
14 Minti tivakero Ihuva vika tiva nimiqiro viharo tiharo,
Vovano vovano ni qoraiqama nimitairamanta ne kia nái qoraiqama nimitaraiti, vika uva qaqirama kauro tivera, ni Qova naaruvaini vaiva, ninta uvavata qaqirama kauro tianarove.
15 Ne vika qora kaiqa vare uvara kia qaqira kauro tivera, ni Qovavata ne qora kaiqa vare uvara kiama qaqira kauro tianarove, tiro.

Kotirara iriha kara auramate okarara tura
16 Minti tivakero Ihuva tiharo, Ne kara auramatareka iha, kia koqe kaiqa unaqaraiqama keha vare varia vaiintika variantemake iate. Vinavuka kara aurama teha vaiinti nahenti vinavukara mpo ike kia kara ne variakave tiate ti, vinavuka ua viri arateha aara maata vi ani variarave. Te tiari iriate. Vi vaiintika kia vo koqaavata varevarave.
17 Are vovano kara aurama tareva ihara, evaara kara aurama taane. Vaiinti nahenti ariara qaqima kara ne vaivo tiate tira, nena viri hiqama kera qiata qaahi ntuva kera evaara kara aurama taane.
18 Are evaara mintiraro ai Qova ekaa evaara kukeqake vare kaiqara tave vaiva, vivama nina koqaa amianarove.

Airaira onaana ruvaaqumake okarara tura
(Ruki 12:33-34)
19 Kia maa vataraqaa vaiha airi airaira onaana ruvaaquma kaate. Airaira onaana maa vataraqaa ruvaaqumake vataavaro toveqivanove, tuvuravanove, uvairivanove, vi haikara vi haikara qoraiqamake vairave. Vi haikara vi

haikara varareka muara vaiintinavu naavu rukavuke oriqete muara vare variarave.
20 Ne koqe kaiqa vare vaivaro naaruvaini ni airaira onaana ruvaaqumavi variarire. Naaruvaini kia oqokavanove, tuvuravanove, uvairivanove, vi haikara vi haikara qoraiqamake vairave. Kia mini muara vaiintivano naavu rukavuke muara vare variarave.
21 Ne maa vataraqaa airaira onaana ruvaaquma kaivera, ni muntukavano maa vataraqaa vaina haikararaqai vairamanta vaivarave. Ni airaira onaanavano naaruvaini ruvaaqumavi vairera, ni muntukavano naaruvaini vaina haikararaqai vairamanta vaivarave.

Avuvano ekaa vaata ataama amite vairara tura
(Ruki 11:34-36)
22 Avuvano ova voqaarama vairave. Ai avuvano koqe avu vairera, ekaa ai vaatavano ruvaaharo varianarove.
23 Ai avuvano qora avu vairera, ai vaatavano konkiraiqama vuanarove. Ai vaatavano kia ruvaaharaitiro, konkiraiqama viro vairera, te ariara ohoma tiva amitararave.

Kotiraravata monuaravata tura
(Ruki 16:13)
24 Kaiqa vaiinti vovano kiama ho vohaa vaka nora vaiinti taaraqantaqaa kaiqa varaanarove. Viva mintirera, vira muntukavano vorara vaiharo kiama vorara varianarove. Viva vora uvaqai iriharo, vora uva qoririma kaanarove. Are kiama ho Kotiravata monuvata vohaa vaka kaiqa vara amitaqira vinarave, tiro.

Kia vo haika vo haikara avu aato utuate tura
(Ruki 12:22-31)
25 Vi uvara irihama te niara mintima ti: Ne qaqi variqi virave, ne kara nerave, namari nerave, nenta vaata nonkirave, kia vi haikara vi haikarara airi aato utivaro ni muntukavano qoraiqiarire. Ne qaqi variqi viva avuhainaa haikavano vaivaro ne kara neva naantiaraihainaa haikavano vaivo. Ni vaatavano avuhainaa haikavano vaivaro ne nonki utavaaqava naantiaraihainaa haikavanoma vaivo.
26 Viri kanta ata vare ni varia uvirika tavaate. Uvirivano kia kara utukero qantu varero naavuqi vuru vate vairave. Uviri vika variavaro ni qova naaruvaini vaiva vikaqaa raqiki vaimanta kara ne variarave. Uvirivano qumina haika voqaara variamanta ne vaiinti nahenti vaiha uviri vika naatara kaarara tiro, Kotiva kiae niqaa koqema kero raqikianarove?
27 Niqihairo ta vaiintivae te vaaka qutu vuarorave tivakeharo nai qaqi variaina entara vonavu tomaqa kaanarove? ⌞Kia vaiinti vovano ho mintianarove.⌟

28 Ne nantihae utavaaqa nonkirara avu aato utiha
variavo? Ahakaqi qampiqe vai maurakanaara tavaate. Vi
maurakanaaka kia naaqunta varake nái utavaaqa autiraiti,
vika koqemake qampiqeha variarave.
29 Haaru King Soromonuva utavaaqa koqeraqai
nonkutero vauvarovata, viva nonkuto utavaaqava kia
ahakaqi vai maurakanaava iteharo ruvaahaira aatarake
vaurave.
30 Kotiva vivama ahakaqi vai maurakanaaka koqema
nimite vairave. Vi haikava vate vahuqa vairamanta hura
iha tuta kaivaro ita taiqa vuanarove. Ho Kotiva qumina
ahakaqi vai haikaravata koqema amite vaiva vaiharora
tiro, viva ni vaiinti nahentiqaa raqikiharo viva kiae nivata
koqema kero utavaaqa nonku nimitaanarove? Ike, ne
Kotirara kempukaiqamake iriha, viva mintima
timitaanarove tiataarave.
31 Kotiva ni kahaqama nimite vairara ti, ne kia airi avu
aato utuqi viha tiha, Nana karae nararave? Nana namarie
nararave? Nana utavaaqae nonkirarave? tivaqi vuate.
32 Kotirara kia iri varia vaiinti nahentika, vika minti
tivaqi viha vi haikara vi haikara rantaqi vi variarave. Ne
kia vika aanaraate. Ni Qova naaruvaini vaiva ne vi haikara
vi haikara aavoqiara kankomakero iri tave vaivama vaivo.
33 Kotiva niqaa raqikiainarave, Kotiva niara avuqavu
varia vaiinti nahentikave tiainarave, virara noraiqamake
iriqi vuate. Ne virara naane noraiqaake iriqi vivaro Kotiva
viva ne rante vai haikara, ekaa vi haikara vi haikara ni
nimianarove.
34 Hura qovarai qiainarara kia airi avu aato utuate. ⌞Ne
vate maa entara variakave.⌟ Hura vai vaiinti nahentika vika
hura qovaraiqiaina haikarara airi avu aato utiha vaivarave.
Vate qovaraiqiaina maararaqaa kia hura qovaraiqiaina
maarara akukuma taate, tiro.

Kia vora kaiqara pupiteha rahaate tura
(Ruki 6:37-38, 41-42)

7

1 Ihuva minti tivakero viva vika tiva nimiqiro viharo
tiharo, Kotiva ninta kaiqavata rahakero tavero qora
kaiqave tiantorave ti, ne kia vora kaiqara pupiteha qora
kaiqave tiate.
2 Ne vora kaiqa raheha vira kaiqavano minti mintima
vaivo tivaro Kotiva ninta kaiqavata rahakeharo minti
mintima vaivo tianarove. Ne vokiaka autu nimitentema
kero, Kotiva vohaa qarama kero nintavata autu
nimitaanarove.

3 Are nantiharae vata antaarauruvano ai qata vakaara
avuqi viqetaira taveharama kia nina avuqi nora katari
hanka viqetaira tavera iarao?
4 Nora katari hankavano ai avuqi viqetero vaivara
nantiharae nena qata vakaarara kairaqe ai avuqihai vata
antaarauru qaqini veqa kaare ti variarao? Kia minti
tiataarave.
5 Are unaqaraiqama kehara koqe kaiqa vare variaravave.
Tota nora katari hanka nena avuqihaira naane veqa kera,
viraqaahaira koqemakera taveharama nena qata vakaara
avuqihairavata vata antaarauru qaqini veqa kenarave.
6 ⌞Vokia vaiintinavuka vairi quara voqaara variarave.⌟
Kia Kotira takuqira haika vika nimiate. Ne mintivera, vika
tuqantaavi ni qoraiqama kevarave. Ne koqe haikave tia
haikara kia vika nimiate. Ne mintimanta vika vi haikara
ntava rahitama kevarave.

Ihuva Kotira aare okarara tura
(Ruki 11:9-13)
7 Ne Kotira aarehama vo haikara naarivaro viva vi haikara
ni nimiarire. Ne rantaqi viha oru ranta kaate. Ne qenti
kuekue ivaro Kotiva qantua nimitaarire.
8 Kotira vi haikarara naarika homa varevarave. Vi
haikara rantaqi vika homa ranta kevarave. Qenti kuekue i
vaiintika qantuarama nimitaanarove.
9 Niqihairo ni maaqu vovano qamaara naariraro vira
qova nai maaqu qumina orihaae amianarove? ⌞Aqao, vira
qova kia mintianarove.⌟
10 Qaiqaa vira maaquvano nai qora havukara naariraro
vira qova memarue amianarove? ⌞Aqao, viva kia
mintianarove.⌟
11 Ne kia koqe vaiinti nahenti vaihavata, ne nenta vainti
koqe haikaqai nimi variarave. Ni Qova Kotiva vo? Ni Qova
naaruvaini vaiva ni aatarakero uritarero vo haika vo haika
naari vai vaiintika mantaqumakero nora haika koqe
haikaqaima nimianarove.
12 Ne vokiakara minti mintimake koqema timitaate
tintemake, ne vohaa qaramake vika *náivata* minti mintima
nimitaqi vuate. Te vi uvara tihama te Mosivavata paropeti
vaiintinavuvata tivato uvara vira okarama turo.

Taara qentiara tura
(Ruki 13:24)
13 ⌞Qenti taaraqanta vairave. Qenti vo, inaara qentivano
vaivaro qenti vo, nora qentivano vaivo.⌟ Ne inaara qenti
minaqai vuate. Vaiinti nahenti ekaara taiqa vinainiara vua
aarava vaireva, nora aaravano vaivaro vi aararaqaahainaa

qentivata nora qentivano vaimanta airi vaiinti nahenti qenti viraqaa vi variarave.

14 Vaiinti nahenti ekaa enta koqemake qaqi variqi vi varianaini vua aarava vaireva, muaqe aaravanoqaima vaivaro vira qentivata inaara qentivano vaimanta vaiinti nahenti vohaiqa vohaiqavanoqai vi aararaqaa ranteha vi variarave.

Unaqaraiqamake ti varia vaiintikara tura
(Ruki 6:43-44; 13:25-27)

15 Vaiintinavu unaqaraiqama keha tiha, Tenavu Kotira uvama ni tiva nimi vauraukave ti varia vaiintika, vika naatu rauriha variate. Vika vaireka, sipisipi aanaramake variavarovata, vika avutaqi qaakau vairi voqaara variarave.

16 Ne vika vare vai kaiqara tavehama, ne anomake vika qora okaravata ho tavevarave. Vaiintivano *uaini* tava hiqireva viva kia tauveraqaahairo hiqi vairave. Viva *fiki* tava hiqireva kia auqu vai katariraqaahairo hiqi vairave.

17 Vira voqaantemakero, koqe katarivano koqe tavaqai ire vaivaro qora katarivano qora tavaqai ire vairave.

18 Koqe katarivano kiama qora tava iraanarove. Qora katarivano kiama koqe tava iraanarove.

19 Katari kia koqe tava iraainara vira teqakero ihaqira aquke variarave.

20 Ho te vaaka tuna uvara qaiqaa ni tiva nimirerave: Ne vi vaiintika vare vai kaiqara taveha ne anomake vika qora okaravata tavevarave, turo.

21 Vaiinti nahenti tiriara, Noravauvo, Noravauvo, ti variakaqihai kiama ekaa vika Kotiva raqikina vatukaraqi ho vivarave. Ti Qova naaruvaini vaira vira uva iriqi vi variaka, vikaqaima vira vatukaini ho vivarave.

22 Naantiara ekaara entaqaa vaiinti nahenti airitahaa tiriara tiha, Mpo, Noravauvo, Noravauvo, ai autu rehama Kotira uva ti variavaunarave. Ai autu rehama vaiinti avutaqihai vaana nitite variavaunarave. Ai autu rehama kia tavaa kaiqara, vo kaiqa vo kaiqa vare variavaunarave, tivarave.

23 Vika minti tiqevata, Te kia ni tavaunarave. Ne vaaqu kaiqa vare variaka tiqaahai niaraini vuatema, tirarave.

Naavu taaraqantara tura
(Ruki 6:47-49)

24 Ti uva iriro te tunantemakero vare vaina vaiintira okara ni tiva nimirerave. Vi vaiintiva avu aato vataa vaiintivano kempuka naavu kaqataina vaiintira voqaarama varianarove.

25 Vi vaiintiva kempuka oriqaa nai naavu kaqa taivarora
tiro, aaquvano ntivaro huvura namarivanove, uvaivanove
naavu vira venta aqukarare tirovata, kia ho venta kaivaro
hiqintirave.
26 Ti uva iriro qaqirakeharo kia te tunantemakero ni
vaina vaiintira okara ni tiva nimirerave. Vi vaiintiva kia
avu aato vataa vaiintivano nai naavu nuqa kanta kaqa
taaina vaiintira voqaarama varianarove.
27 Vi vaiintiva nai naavu nuqakanta kaqa taivarora tiro,
aaquvano ntivaro huvura namarivanove, uvaivanove, vira
naavu venta aqukaivaro naavuvano pau tivaro hiqintiro
raputama virarama turo, tiro.
28 Ihuva vi uvara vi uvara vika tiva nimi taiqa komanta
vaiinti nahenti mini ruvaaqumavi vauka nái kauqu
runkinkiri iha tiha, Ike, aahuva uva vo qarama keroma
tinavu tiva timi vaivo.
29 Viva kia maara okara ti varia vaiintinavuka tiantema
kerovauve tinavu tiva timi vaivo. Viva nora vaiintivano
tiantema keroma ti vaivo, ti tura.

8

Numuaravano vaata ite vau vaiintira koqema amitora
(Maaki 1:40-44; Ruki 5:12-14)
1 Ihuva vakaaka tiva nimi taiqa kero aiqina vira mini kero
vihairo tuvi vaumanta vaiinti nahenti vira avataqi tuvi
vaura.
2 Vira avataqi tuvi vauvaro vaiinti vovano numuaravano
vaata ne vau vaiintiva oru Ihura avuqaa tori kauru araviro
tiharo, Nora Vaiintio, are ti kahaqiataa irera, are homa ti
numuara nunka timitenarave, tiro.
3 Minti tuvaro Ihuva nai kauqu viavi vira vaataqaa vatero
tiharo, Te ai kahaqiataa ivera mintima amitarerave. Te ai
numuarara tavanta vuarire turo, tuvaro vaata ne vau
numuarava vaakama tavanta vuvaro viva ho vaura.
4 Viva ho vauvaro Ihuva vira tiva amiro tiharo, Kia vora
tiva amiraitira, oru viraro Kotira kaiqa vara amite vai
vaiintiva ai vaata tuantikero tavaarire. Viraqaahaira are
Mosira maara uva tivatorara iriharama *ofaa* vo
quarairamanta vaiinti nahenti ariara tiha, Quqaama vira
vaatavano koqema vivo, tiate, tiro. *(Wkp 14:1-22)*

Ihuva aami vaiinti vira kaiqa vaiinti koqema kora
(Ruki 7:1-10)
5 Ihuva minti tivakero Kapenaumini vuvaro Romeni
vaiintivano 100 iqoka vaiintiqaa raqiki vauva anirero
Ihurara mpo tiharo,

6 Noravauvo, ti kaiqa vaiinti vaata qutu ntava vivaro
voqamakero antura ntiharo naavuqi vaivo, tiro.
7 Minti tuvaro Ihuva tiharo, Aniqetanta viva inaini orunte
te vira koqema kaare, tiro.
8 Minti tuvaro iqoka vaiinti viva aqao tiro, Nora Vaiintio,
te koqe vaiinti variariravauve are ti naavuqi ho vinarave.
Are maini vaihara virara koqema vuarire tiraro viva
koqema vuarire.
9 Te iqoka vaiinti vaiha tintaqaa raqiki varia vaiintika
uva iri vaunarave. Te ai aanaramake vaiintiqaa raqiki
vauraukave. Te iqoka vaiinti vorara vuane turaro viva
virave. Te vorara aniane turaro viva anirave. Te tenta
kaiqa vaiintiara mintiane turaro viva mintirave, tiro.
10 Iqoka vaiintiqaa raqiki vauva minti tuvaro Ihuva ike
tivakero tuqantaaviro vaiinti nahenti vira avataqi anukara
tiharo, Te ni tiva nimiari iriate. Te Isareriqi vi aniha kia te
maa vaiintiva tiriara kempukaiqaakero iri vai vaiintira
voqaara vo tavaunarave, tiro.
11 Maa uvara iriate. Naantiara vonaihai vonaihai vo
vatanaaka airitahaa Kotira vatukaqi vaiha vika ni
kaivaqaukavara Eparahaamirave, Aisaakirave, Iekopirave,
vinavuka hampata kara nevarave.
12 Vika mintimake vaimanta maa vatanaaka tenavu
Kotira vaiinti nahenti vauraukave ti variaka, vikavata vi
karara oru naare timantavata, vika ravaaqavu vare aaqaini
vaati aqukaimanta vika konkira arinanaini vaiha iqi rataqi
viha vika nái aarai tenti aneha vaivarave, tiro.
13 Ihuva minti tivakero iqoka vaiinti vira tiva amiro
tiharo, Nena naavuni vuane. Are tiriara viva ti homa
kahaqama timitaanarove tianarara tiro, ai uvavano
vivauma varianarove, tiro. Minti tuvaro vi kuari avuraqaa
vira kaiqa vaiinti rovaravano taiqa vuvaro ho vaura.

Pitaara aintaantara koqema kora
(Maaki 1:29-31; Ruki 4:38-39)
14 Ihuva Pitaara naavuqi oru vaiharo tavovaro Pitaara
aintaantara vira vaata iha ite vauvaro taintaqaa vaitatero
vauvaro
15 Ihuva oru vira kauqu utu varovaro vira rovaravano
vaaka taiqa vuvaro vi nahentiva himpiro vira kara qera i
vaura.

Vaiinti nahenti airitahaa koqema kora
(Maaki 1:32-34; Ruki 4:40-41)
16 Ihuva mini vauvaro enta umanta vi vatanaaka
vaanavano avutaqi vauka ntita vare Ihuva vaunaini vuru
kovaro Ihuva uvaqohairo vaana vika nititama komanta

qaqini aitare vuvaro Ihuva nihavuka ekaa koqema komanta ho vaura.
17 Ihuva mintiaqiro vuvaro Aisaiaava paropeti vaiintivano haaru vetanto entaqaa vaiharo tivato uvava vivauma vaura. Aisaiaava Ihura okarara mintima tiro: *Vi vaiintiva tinavu rovara taiqa timitaanarove. Viva tinavu aiha vina haikara koqema timitaanarove*, tura. *(Aisaiaa 53:4)*

Ihura avataqi vireka auti vaukara tura
(Ruki 9:57-60)
18 Ihuva tavomanta vaiinti nahenti airitahaa ruvaaqumavi vira utute vauvaro viva tiharo, Kaiqenavu varuva namari taqa vare vutuni hini mantaraini oru variare, tiro.
19 Ihuva minti tivakero mini vire uvaro vaiinti vovano maara okara ti vau vaiintiva orurero Ihurara tiharo, Maara ti variara vaiintio, te ai vainti vairerave. Are taini tainie vinanaini tevata ai avataqi virerave, tiro.
20 Vi vaiintiva minti tuvaro Ihuva vira tiva amiro tiharo, ⌞Are ti avataqira vire ihara paparuqirorave.⌟ Qaakau vairivano nái ntoma taaraqi vaite variarave. Uvirivano nái *navuqi/naavuqi* vaite variarave. Te Vataini Vatatai Vaintika te vaitaaina naavuva kia vaivo, tiro.
21 Ihuva minti tuvaro vira avataqi ni vau vaiintiva vovano tiharo, Nora Vaiintio, kairaqe te tenta qora naane oru quntamake aitare ai avataqi vuare, tuvaro
22 Ihuva aqao tiro, Ti tivataqira aniane. Kairamanta qutuvi vaiintika nái qutuvi vaiintika quntama taate, tiro.

Aaronaavano uti vauvaro Ihuva vira atuvaro taiqa vura
(Maaki 4:36-41; Ruki 8:22-25)
23 Ihuva minti tivakero votuqi vaariromanta vira vaintinavuvata vira vataake votuqi vaarire vurama.
24 Vika namari vaura vi vauvaro vaakama aaronaavano varuva namariqaa noraiqamakero utiharo namari ventaqi uri vi vauvaro namarivano votu aqu ravaaqavu kareva auti vauvaro Ihuva viraqi qaqi vaite vaura.
25 Ihuva viraqi vaite vaumanta vira vaintinavu Ihuva vaitonaini oru vira vauraqamake tiha, Noravauvo, himpira tinavu ruaruama timitaane. Tenavu namariqi aqu vuarirava aumaiqivo, ti.
26 Vika minti tuvaro Ihuva vaitoraqihairo himpiro tiharo, Ne nana haikarae voqamake qeteha variavo? Ne tiriara kempukaiqaake iriataara vaimanta kia mintiavo, tiro. Minti tivakero Ihuva himpiro aaronaavata namarivata atuvaro namarivano otiniro kia inaaraiqavata qakiraitiro, tirema vaura.
27 Tirema vaumanta vira vaintinavu tave, kauqu runkinkiriha tiha, Ike viva nana vaiintivanoe vaivo?

Aaronaavanovata namarivanovata vira uva iri vairave, tura.

Ihuva vaiinti taaraqantaqihairo vaana nititama kora (Maaki 5:1-17; Ruki 8:26-37)

28 Vika minti tivake votuqi vima oru hini mantaraini Gadaraanini oruromanta vaiinti taaraqanta vika otu ntitakora. Vitanta vaana hampata vau vaiintitanta vaiinti quntama to onavuraqi vaiha vitanta voqamake vaiinti ruqutireka auti vaumanta vaiinti nahenti vitanta naatu qeteha kia vitanta vau aararaqaa ni vaura.

29 Vitanta ori onavuqihai otu Ihura vitake naveraitiha, Are Kotira Maaquvanove. Titanta nantirevae aniarao? Titanta ruqutuaina entava kia aniraivara, are titanta vaaka ruqutirevae aniarao? ti.

30 Vitanta minti tuvaro vutu kanta quara airitahaa auhiri ne vaumanta

31 vaiinti taaraqanta avutaqi vau vaanauka Ihurara mpo tiha ti, Are tinavu tititama kairaqe tenavu quara vutunavuka avutaqi oru variare, ti.

32 Minti tuvaro Ihuva ho vuate tumanta vika aitare oru quaranavuqi vumanta, viraqaahai quara vika ekaa aiqu autute kante onkai qoraiquraqi otu ravara aquvi namariqi qutu taiqa vura.

33 Quara vika namariqi aquvi qutu taiqa vumanta quaraqaa raqiki vauka vira tave, aiqu autute kante otu vi haikava qovaraiqurara tiva qoqaiqamake, vaanavano avutaqi vau tantaravata tiva qoqaiqama komanta

34 ekaa vi vatukaraqihainaaka Ihura vitareka orure Ihurara mpo tiha, Kia tinavu maaqaini variane. Maihaira himpira nena vuane, ti tura.

Ihuva vaata qutu rava vu vaiintira koqemakora (Maaki 2:1-12; Ruki 5:17-26)

9

1 Vika minti tuvaro Ihuva votuqi vaarirero anirantero namari taqa varero nai vatukaini vura.

2 Mini oruromanta vaiinti vonavu vaata qutu ravavu vaiintira tainta vare Ihuva vaunaini vuru kovaro Ihuva irumanta vi vaiintinavuka náiqai tiha, Quqaama vi vaiintira koqema kaanarove, tu vaiintinavuka vauvaro viva vaata qutu ravavu vaiintirara tiharo, Ti maaquo, ai muntuka paruirara variane. Are Kotira uva raqa kaanara vi uvara te ai nunkama amitauro, tiro.

3 Ihuva minti tumanta maara okara ti vau vaiintinavuka aqao tivake nai tiva ami nai tiva amiha tiha, Maa vaiintiva minti tiharoma Kotira qora uvama tiva amite vaivo, ti.

4 Vika minti tuvaro Ihuva vika nái avu aatoqi iru uvara
iriro vikara tiharo, Nantihae ne qora uva nenta avu aatoqi
mintimake iriavo?
5 Ne tiriara tiha, Viva qumina vaiintivano vaiharora tiro,
kia ho nai kena vaiintivano Kotira uva raqa kaainara
nunka amitaanarove, tiarave. Ho vo kaiqa vo? Hoe te maa
vaiintira vaata ⌞koqemake⌟ virara himpira nuane tirarave?
Ne ti tiva timiqe iriare, tiro.
6 Ihuva vika mintima irama nimitero vikara tiharo, Te
Vataini Vatatai Vaintika vauraro ti noraiqama kaimanta te
homa vataini vaiha vaiintivano Kotira uva raqa kaaina
uvara nunka amitararave. Ne ti uvara quqaa uvave tiate ti,
te maa vaiintirara mintirerave, tiro. Minti tivakero Ihuva
vaata qutu ravavu vaiintirara tiharo, Himpira nena tainta
utu varera nena maaqaini vuane, tiro.

Minti tuvaro vi vaiintiva himpiro nai maaqaini vumanta
7-8 vaiinti nahenti mini ruvaaqumavi vauka vi kaiqara
tave, qeteha Kotira autu tuahera keha tiha, Ike, Kotivama vi
vaiintira kempukaiqama kaivaro vi kaiqara vare vaivo, ti
vaura.

Ihuva Matiura aaramakero vita vatora
(Maaki 2:13-17; Ruki 5:27-32)
9 Viraqaahairo Ihuva oru viro tavovaro vaiinti vo, Matiuva
takisi vare vau naavuraqi oquviro vauvaro viva virara
tiharo, Ti tivataqira aniane, tuvaro Matiuva himpiro vira
avataqiro vurama.

10 Vira avataqiro vuvaro Ihuva nai vaintinavu hampata
oru Matiura naavuqi kara ne vaumanta airi vaiinti *takisi*
vare vaukavata, qora kaiqa vare vaukavata, vikavata Ihura
vataake kara ne vaura.
11 Kara ne vaumanta Parasi vaiintinavu vika tave Ihura
vaintinavuara aqao ti, Nantiharoe ni Noravano *takisi* vare
variakavata, qora kaiqa vare variakavata, vika hampata
kara ne vaivo? ti.
12 Vinavuka minti tuvaro Ihuva tiharo, Qaqi varia
vaiintika kia *doktaa*vano vainaini vi variarave. Rovara
varaa vaiintikaqai *doktaa*vano vainaini vi variarave.
13 Tenavu avuqavu ni vauraukave ti variaka kia te vika
naararera anuraukavauve. Te qora kaiqa vare varia vaiinti
nahentika naararera anuraukave. Kotira vukuqi qara
ntuvato uvava Kotirara mintima tivo:

Vaiintivano quara aantau aru timite vairara kia ti
muntukavano vaivo.

Vaiintivano vorara mpo ike tiva nimiteha kahaqama
nimite vairara, virarama ti muntukavano vaivo, turave.
(Hosea 6:6)

Ne vi uvara aatoqi vate, iriqi viha vira okara kankomake
tavaate, tiro.

Kara aurama te okarara Ihura irora
(Maaki 2:18-22; Ruki 5:33-39)
14 Ihuva minti tumanta Ionira vaintinavu Ihuva vaunaini
orure vira ireha tiha, Tenavuvata, Parasi vaiintinavuvata,
kara auramateha vaunarave. Nantihae ai vaintinavu kara
kia aurama taraiti, qaqi ne variarave? ti.
15 Minti tuvaro Ihuva vinavuka tiva nimiro tiharo,
Vaiintivano nahenti varaaina entara vira navunaaka vira
hampata vaiha iqi ratevarave? ⌞Aqao, vi entara vika
quaheha vaivarave.⌟ Vo enta anintaira vikaqihai nahenti
varaaina vaiintira vara qaqini kairamanta vi entaraqaahai
vira navunaaka iqi ratehama kara aurama tevarave, tiro.

Haarua okararavata qaraaka okararavata tura
16 Minti tivakero Ihuva uva vo tuqantaakero tiva nimiro
tiharo, Vovano nihi utavaaqa qunahivira haqirireva iharo,
kiama qaraaka tavuna toqakero viraqaa taatautero haqire
vairave. Qaraaka tavuna taatautero haqirairaro vira
qeqoqama viraro utavaaqa noraiqaakero qunahi
vuantorave tiro, kia minti vairave.
17 Qaiqaa tirerave. Kia vovano qaraaka *uaini* tatikero
memera paha haqirama taira haaruaraqi qahiarake vate
vairave. Vovano mintirera, qaraaka *uaini*vano ntereharo
paha vira rakavu kairaro *uaini*vano ntavama vuanarove.
Vaiintivano kia minti vairave. Memera paha qaraaka
haqirama taira varakero viraqi qaraaka *uaini* qahiarake
vataivaro *uaini*vanovata pahavanovata ho vairave, tiro.

Maara naavuqaa raqiki vau vaiintiraravata nahenti
voraravata tura
(Maaki 5:22-43; Ruki 8:41-56)
18 Ihuva minti ti vauvaro maara naavuqaa raqiki vau
vaiintiva vovano oru Ihura avuqaa tori kauru araviro
tiharo, Ti raavuravano vatema qutu vivo. Are anira nena
kauqu viraqaa vuru vatairaro viva qaiqaa qaqi himpuarire,
tiro.
19 Viva minti tuvaro Ihuva himpiro nai vaintinavu hampata
vi vaiintira avataqiro viro.
20 Aarana vi vauvaro nahenti vovano tora rovara
vareharo 12 ihi varako nahentiva Ihura tauvaqaini oru
viharo Ihura utavaaqa viti autama kora.
21 Vi nahentiva nai tivakero iriro tiharo, Te vira utavaaqa
viti ho autama kaarera, ti rovaravano vaaka taiqa viraqe te
homa vairarave, tivakero Ihura utavaaqa viti autama kora.
22 Autama kovaro Ihuva tuqantaa viro vira tavero tiharo,
Ti raavuravauvo, muntuka paru i vaira variane. Are tiriara

ti kahaqiariravave tiararoma ai vaata koqema vivo, tuvaro
vi nahentiva vi entaraqaahairo koqema viro vaura.
23 Ihuva oru viro maara naavuqaa raqiki vau vaiintira
vira naavuqi oriqetero tavomanta vokuka vira iqi rata
amitareka aanumaara vuaqe vaumanta noraiqaake iqi
rataqi vi vauvaro
24 Ihuva tiharo, Ne vinuate. Maa nahenti vaintiruva kia
qutu vivo. Viva qaqi vaitema vaivo, tumanta vika vira
uvara naaraihama amitora.
25 Naaraihama amitovaro Ihuva vika nititama veva
vahaaqaini kero vi nahenti vaintiruva qutu vuraqi
oriqetero vira kauqu utu varovaro vi nahentiruva qaiqaa
qaqi himpura.
26 Ihuva minturara tiro, vi uvava ekaa vi vataraqaa vi
anumanta ekaa vi uvara irura.

Ihuva avu qimpavu vaiintitanta rampai nimitora

27 Ihuva viraqihairo aarana vumanta vaiinti taaraqanta
avu qimpavutanta vira avataqi viha vira aaramaqi viha
tiha, Devitira Maaquo, titantara mpo ike tiva timitaane, ti.
28 Vitanta minti tivaqi vuvaro Ihuva naavuqi oriqetero
vaumanta vitanta viva vaunaini orurovaro Ihuva vitanta
irama nimitero, Netanta tiriara quqaae viva titanta tivu
rampai timitaanarove tiavo? Tiqe iriare, tumanta vitanta
tiha, Eo, Noravauvo, ariara quqaavema turo, ti.
29 Vitanta minti tuvaro Ihuva vitanta nivuqaa nai kauqu
vatero tiharo, Netanta tiriara quqaa mintianarove tiavera
nitanta nivu rampai nimitararave, tuvaro
30 vitanta avu rampai vumanta vitanta ho tavora. Vitanta
ho tave vauvaro Ihuva vitanta kempukaiqama kero tiharo,
Kia vi uvara voravata tiva amiate, tura.
31 Ihuva minti tumantavata, vitanta qaqirake, oru vi
uvara voka voka ekaa tiva nimiqi vi vauvaro vi uvava vi
vataraqaa vi anima vura.

Kia ho uva tu vaiintira Ihuva koqema kora

32 Vitanta vumanta vo vaiintinavu nái hena vaiinti vo vita
vare Ihuva vaunaini vuru kora. Vaanavano vi vaiintira
avutaqi vauvarora tiro, viva kia ho uva tumanta vira vita
vare Ihuva vaunaini vuru kovaro
33 Ihuva vaana vira atitovaro vi vaiintiva ho uva tumanta
vaiinti nahenti mini ruvaaqumavi vauka kauqu runkinkiri
iha tiha, Ike, tenavu Isareri vatanaaka kia vi kaiqara nora
kaiqa qovaraiqi vaira tavaunarave, ti.
34 Vika minti tumanta Parasi vaiintinavu aqao, ti. Vaana
avuhainaava vira kahaqi vaivaro Ihuva vaana nitite
vairave, tura.

Ihuva vaiinti nahenti aaqurihama nimitora

35 Ihuva nora vatuka inaara vatuka niharo maara
naavuqi oriqetero vaiharo Kotiva vaiinti nahentiqaa
raqikiaina vakaakara koqe vakaaka tiva nimiqiro viharo,
vo qara vo qara u rovarara varokavata koqema nimitaqiro
vi vaura.
36 Viva mintiaqiro vi vaumanta vaiinti nahenti airitahaa
viva unaini ruvaaqumavi vaiha vi ani vauvaro Ihura
muntukavano vikara qoraiquvaro viva vika tavero tiharo,
Ike, sipisipiqaa raqiki vai vaiintiva kia vaimanta sipisipi
vika hampi vi ani iantemake, maa vaiinti nahentika kia ho
nái kahaqiraiti, nora maara vare vi ani variavo, tivakero
Ihuva vika aaqurihama nimitora.
37 Ihuva vaiinti nahenti aaqurihama nimitero nai
vaintinavuara tiharo, Tavaate, airi kara iratero
mpeqaiqamaviro vaimanta kara qantu vare ani vaiintika
kia airi variavo.
38 Ne naaho Qora aaraivaro viva kaiqa vaiinti
vonavuvata nititaira kara qantu vare aniate, tura.

Ihura vainti 12navu nutuara tura
(Maaki 3:13-19; Ruki 6:12-16)

10

1 Ihuva nai vainti 12navu naarama ruvaaquma kero
vinavuka vaiinti nahentiqihai vaana nititeha vo rovara vo
rovara vareka koqema nimitaate tiro, viva vinavuka
noraiqama kora.
2 Viva noraiqamako vaiintika nutu maantimama vairo:
Avuni Saimonira—vira vara autu Pitaara,
vira qata Entarura,
Sebedira maaqu Iemira,
Iemira qata Ionira,
3 Piripira, Batolamura, Tomaasira,
Matiura *takisi* vare vau vaiintira,
Arafiusira maaqu Iemira,
Tadiusira,
4 Saimonira—vira autu vo Selotira,
Iutaasi Ikeriotira—viva Ihura navutaaka nivuqaa
qovarama kaarira vaiintiva vaura.

Ihuva nai vainti 12navu kaiqa nimiro nititomanta vura
(Maaki 6:7-13; Ruki 9:1-5)
5 Ihuva nai vainti 12navu nititeharo uva tiva nimiro tiharo,
Ne aaraini vihama kia vo vatanaa maaqaini vuate. Kia
Sameria vaiinti nahenti vatukainivata vuate.
6 Ne kia mini mini viraiti, ne Isareri vatanaaka nenta
navunaaka varianainiqai vuate. Sipisipinavu hampi vi
aniha kakakima vuantemake, vika kakakima vuarave.

7 Ne oru vaiha mintima tiva nimiate. Kotiva niqaa
raqikiarirava ni aumantoma aniraivo, tiate.
8 Ne rovara vareka koqema nimiteha, ne qutu vika
qaiqaa qaqi vara himpima keha, ne vaata ne vaina
numuarava vaiinti arinara, vira nunka nimiteha, ne vaiinti
avutaqi vaina vaanaravata atitaivaro qaqini aitare vuarire.
Te kia niara monu naariraiti qaqi ni noraiqama kaunarara
ti, nevata vaiinti nahenti qaqima koqema nimitaqi vuate.
9 Kia *kori* monuve, *silvaa* monuve, uvairi monuve, ruva
vare vuate.
10 Ne aaraini vireka iha kia kara utaqi ruva vare, vo
utavaaqave, aiqu nonkirave, kauruve, vi haikara vi haikara
kia vararaiti, qaqima vuate. Ne kahaqama nimitare ika
vikama niqaa raqikivarave.
11 Ne nora vatukainie, inaara vatukainie, orurema ni
quahama nimitaaina vaiintira rantake vira naavuqiqai
variqi vima vi vatukara mini kema vuate.
12 Ne naavuqi oriqetare iha, viraqi vaika uva manteha
tiha, Ni muntukaqihai paru i vaira variate, tiate.
13 Ne minti timanta viraqi vaika ni koqemake ntita
vataivera, Kotiva vika muntuka paruma nimitaarire. Vika
kia ni koqemake ntita vataivera, Kotiva nintaqaima
muntuka paruma nimitaanarove.
14 Vo vatukaqihainaaka kia ni quahama nimite ni
uvavata irivera, ne nenta aiquqaahai vi vatukaqihainaa
konkoma rintatike vimanta, ⌞vika ne vikara qoririma
nimiterara tavaate⌟.
15 Te quqaama ni tiva nimiari iriate. Ni uva kia iri vaiinti
nahentika Kotiva vikaqaa nora uvama vataanarove.
Vetanto entaqaa Sodomini vaukavata, Gomoraini
vaukavata, vaaqu kaiqaqai vare vaurave. Naantiara ekaara
entaqaa Kotiva *ko* tiharo vi vatanaakaqaa inaara uvaqai
vatero, kia ni uva iri vaiinti nahentika vikaqaama nora uva
vataanarove, tiro. Ihuva minti tura.

Vaiinti nahenti vira vaintinavu qoraiqama nimitare urara tura

16 Ihuva minti tivakero viva tiharo, Ne maa uvara iriate.
Te ni nititaari ne sipisipi voqaara vaiintinavu qaakau vairi
voqaara vainaini vivarave. Virara irihama ne memaruvano
koqemakero taveharo ninantemake niha, miruravano kia
nai henara arinantemake, nevata kia vora qoraiqama
amitaraiti nuate.
17 Ne vo vaiintinavuara raurihama variate. Vika ni
ravaaqavu vare vuru nái *kansoru* naavuqi ke niqaa uva
vatevarave. Ne maara naavuqi vaimanta ni kaavu
numiqake vatevarave.

18 Ne ti kaiqa vare vaimanta vira kaara ni ravaaqavu
vare vuru nora vaiinti avuqaavata, avuhainaaka
nivuqaavata, vuru kevarave. Ni vuru kaimanta ne vika
nivuqaa vaiha, vikavata vo vatanaa vo vatanaakavata ti
hutuqai tiva qovaraiqama nimiate.
19-20 Vi entara ni ravaaqavu vare vuru kaira kia
noraiqamake iriha tiha, Nana nana uvae tirarave? tiate. Ne
vi entara kia nenta aatoqihai irike tiraiti vaivaro, ni Qora
vira Maraquravano ni noqaahairo uva tianarove.
21 Naantiara vokika nái qatae nái vakaarae qovarama
kaimanta arukevarave. Vika qoka nái vainti qovarama
kaimanta arukevarave. Vika vaintinavu nái noka qoka
navutaiqihama vika arukaate timanta arukevarave.
22 Ne ti kaiqa vare vaimanta vira kaara ni iri qoraiqama
nimitevarave. Mintiaqi vivaro kia vaaka popohanaara
iraitiro, vo enta vo enta kempukaiqaa kero ti uva iriqiro vi
vaira vaiintiva, viva vairaro Kotiva virama vita
varaanarove.
23 Ne vi vatukaraqi vaimanta ni qoraiqama nimiteha ni
arukareka autivera, ne aiqu aututema vo vatukaini vuate.
Te tiari iriate. Ne vatuka vatuka vi aniha ti vakaaka Isareri
vaiinti nahenti tiva nimiqi viha vi kaiqara kia taiqa karaiti
qaqi varaqi vi vaiqe, te Vataini Vatatai Vaintika qaiqaa
orurante tuvirerave.
24 *Sikuru* vaintivano kiama nai *tisaara* aatarakero
vaivaro, kaiqa vaiintivanovata kia nai nora vaiintiqaa
raqiki vairave.
25 *Sikuru* vaintivano variqi viro nai *tisaa*ra aanantama
viro, viraqaahairo viva te homa vohaa qaramavi vauro
tianarove. Kaiqa vaiintivano variqi viro nai nora vaiinti
aanantama viro, viraqaahairo viva te ho vohaa qaramavi
vauro tianaro. Vika te niqaa raqiki vauraukara tiha, Are
vaana avuhainaava Belsebuliva variarao tiarave. Vika
tiriara minti ti variarara ti, ike, vika ni ti vaintinavuaravata
nana nana qora uvama tiva nimitevarave, tiro.

Kotira aatuqai qeteha variate tura
(Ruki 12:2-7)
26 Ne vi uvara irihama kia vaiinti aatu qeteha variate.
Vovano tavaantorave ti, vate aqute varia haikara, naantiara
ekaa vi haikara vi haikara ravaqaakero qoqaama
vataanarove. Vate kukeqate varia haikara naantiara
qoqaiqama kairaro qoqaama varianarove.
27 Vate te konkiraqi vaiha ni tiva nimi vauna uvara, ne
naantiara aatitainaraqaa vaiha tiva nimiate. Vate te evaara
tiva nimi vauna uvara, vi uvara naantiara vatukaqaa vaiha
naverai tivakeha tiva nimiate.

28 Ni maraqura kia ho arukaraiti, ni vaataqai aruke
vaiintikara kia vika naatu qetaate. Ne Kotira aatu qeteha
variate. Kotiva vaiinti vaatavata vira maraquravata nora
iha itainaraqi ho aqukairaro ita taiqa vuariravama vaivo.
29 Ho quqaae vaiintivano inaara monu vohauru
aqukeharo uapaa uviri taaraqanta vare vairave? Ne uapaa
uvirive tia haikara Kotiva viraqaavata raqikiharoma, viva
kia hove tirera, vi uviriva kia ho vataqaa hiqiruanarove.
30 Kotiva niqaa raqikiharoma ni okara ekaa tave vaiva,
viva ni qiata kaukivata ekaa kaara ruva tairave.
31 Kotiva airi uapaa uviri raqikiharovata, viva niara ne
uviri vika aatara kaakave tirara ti, ne kia qeteha variate,
tiro.

Kia qetaraitiro Ihura vaintima vauro tiainarara tura
(Ruki 12:8-9)
32 Ihuva minti tivakero tiva nimiqi viharo tiharo, Vaiinti
vovano vaiinti nahenti nivuqaa vaiharo tiriara tiva
qovaraiqaakero tiharo, Te vira vaintima vauro, tirera,
tevata ti Qova naaruvaini vaira avuqaa vaiha virara tiva
qovaraiqaake vi vaiintivavata ti vaintima vaivo tirarave.
33 Vovano vaiinti nahenti nivuqaa vaiharo tiriara aqao
kia vira vaintima vauro tirera, tevata ti Qova naaruvaini
vaira avuqaa vaiha nai vi vaiintiraravata aqao kia ti
vaintima vaivo tirarave, tiro.

Vaiinti nahenti raira karerave tura
(Ruki 12:51-53; 14:26-27)
34 Minti tivakero Ihuva tiharo, Ne tiriara tihama viva tuvu
vaimantara ti, vaiinti nahenti vataini vaika maateraiqiha
variqi vivarave tiavo. Ne mintie tiavo? Aqao, te vataini
tuvu vaunarara ti, vataini vaika ti navutaiqiha vaivaro
nora iqokavano qovaraiqianarove.
35 Ti kaara vira maaquvano nai qokantirove, vira
raavuravano nai nokantirove, vira naaqutuvano nai
tonanokantirove, navutaiqiha vaivarave.
36 Ti kaara vo vaiintivano vairamanta vira naavuqi vaika,
vikama vira navutaiqivarave.
37 Vovano tiriara muntuka vainaravata aatarakero nai
norarave, nai qorarave, voqavata muntuka variarirava, vi
vaiintiva kiama ho ti vainti varianarove. Vovano tiriara
muntuka vainaravata aatarakero nai maaquarave, nai
raavurarave, voqavata muntuka variarirava, vi vaiintiva
kiama ho ti vainti varianarove.
38 Vovano kia nai aruke hirite katarira vara aqu varero ti
naantiara aniariva, viva kiama ho ti vainti varianarove.
39 Vaiintivano nai vataini qaqi variqiro vuainararaqai
noraiqaakero iriqiro vi variarirava, vi vaiintiva ekaarama

qutu vuanarove. Vaiinti vovano tiriara iriqi viharo vuru qutu virava, vi vaiintiva ekaa enta qaqi variqiro vuanarove.

Vira noqaa koqe koqaa varerara tura
(Maaki 9:41)

40 Te ni nititaariraro vaiinti vovano ni quahama nimiteharo viva tivata quahama timitaanarove. Viva ti quahama timiteharo Kotiva ti tititairavata quahama amitaanarove.

41 Kotira uva qoqaiqama kero tiva nimi vaira vaiintiva, paropeti vaiintivano anintairaro vo vaiintivano vira uva irireva quahairera, Kotiva paropeti vaiinti koqema amitainantema kero, vi vaiintiravata koqema amitaanarove. Avuqavuqaa keharo ni vaira vaiintiva anintairaro vo vaiintivano virara avuqavuqaa kero ni vai vaiintirave kaiqe vira quahama amitaare tirera, Kotiva avuqavuqaa kero ni vaina vaiintira koqema amitainantema kero, vi vaiintiravata koqema amitaanarove.

42 Vo vaiintivano ti vainti inaara vainti tavero virara Ihura vaintive tivakero quahama amiteharo antai namarira kaqakero amirera, Kotiva kia vi vaiintira qaqira karaitiro, vira noqaa koqemakero nai amianarove, tiro. Ihuva turama.

Ioniva nai vainti vonavu nititomanta Ihura irora
(Ruki 7:18-35)

11

1 Ihuva vi uvara nai vaintinavu tiva nimi taiqa kero viva mini kero, vakaaka vaiinti nahenti tiva nimireva, Karirini vatuka vatuka nireva viro.

2 Ihuva mini vuvaro Ioniva ⌞namari nimi vau vaiintiva⌟ karapuhiqi vaiharo iruvaro Kotiva atito vaiintiva nora kaiqa vare vauvaro viva nai vainti vonavu nititomanta vinavuka oru Ihura ireha ti,

3 Kotiva atitairaro naantiara anianarove ti varia vaiintiva quqaa are maa vivave? Tenavu vo vaiinti vekaiqihae vairarave? ti.

4 Vinavuka minti tuvaro Ihuva vinavuka nai tiva nimiro tiharo, Nenavu maini ani vaiha tavaarave, iriarave, anirante Ionira vuru tiva amiate.

5 Avu qimpa vuaka qaiqaa qaqi tave variavo. Aiqu qoraiqama vuaka qaqi ni variavo. Numuaravano vaata ne vai vaiintika tavanta vimanta variavo. Aato tinta vuaka qaiqaa ho iriavo. Qutu vuaka qaiqaa qaqima himpi variavo. Vehi vaiinti nahenti Kotira vakaaka koqe vakaaka ani iri variavo. Vi uvara vi uvara vuru Ionira tiva amiate.

6 Tiriara kia taara aato iriraitiro, kempukaiqama kero vohaa avu aatoqai iriqi vi vaira vaiintiva, vivama quaheharo varianarove, tiro.

7 Ihuva minti tumanta Ionira vaintinavu anirante vire
uvaro Ihuva vaiinti nahenti ruvaaqumavi vauka Ionirara
tiva nimiro tiharo, Ne haaru nana haika tavarekae qumina
vataini vi vaurave? Uvaivano utiharo vavikero virivikero i
vau ukaura tavarekae vurave?
8 Ne kia vira tavareka viraiti, nana haikae tavareka
vurave? Koqe utavaaqa nonkuto vaiintira tavarekae
vurave? Aqao, koqe utavaaqa nonkute varia vaiintika
kiama qumina vatakanta variarave. Vi vaiintinavuka
avuhainaara naavu koqe naavuqiqai variarave.
9 Ne nana haika tavarekae vurave? Kotira uva
qoqaiqama kaaina vaiintira paropeti vaiinti tavarekae
vurave? Eo, virave. Ho kaiqe te ni tiva nimiari iriate. Ne vi
entara paropeti vaiinti aatarako vaiintira tavorave.
10 Kotira vukuqi Kotiva Ionirara mintima tiro:

> Tavaane, ti uva tiva nimiaina vaiintira te atitaariraro
> viva naane ai avuni viharo ai aara qerama amitaanarove
> turave, tiro. *(Mal 3:1)*

11 Ihuva minti tivakero viva vikara tiharo, Kaiqe ni tiva
nimiari iriate. Vataini vatatai vaiinti nahentika variavaro
Ioniva namari nimi vai vaiintiva ekaa vika naatara
kaivama vaivo. Ioniva mintimakero vaivarovata, naantiara
Kotiva raqikiaina vaiinti nahentikaqihairo inaara vaiinti
vovano Ionira vira aatara kaariravama varianarove.
12 Ioniva namari nimi vau vaiintiva qovaraiqu
entaraqaahai airi vaiinti vika Kotira vatukaini vireka
kempukaiqama keha variqi ani, vate maa entaravata minti
variarave.
13 Haaru paropeti vaiintinavuvata, Mosivavata, Kotira
uva qoqaiqama keha vi haikava vi haikava mintimakero
qovaraiqianarove tivake, minti tivaqi vi vauvaro Ioniva
qovarama vurave.
14 Ioniva vaireva viva ni kaivaqava Elaitaava qaiqaa
vataini qovarama vuarira vaiintivama vaivo. Ne vi uvarara
quqaave tivera, ne Ionirara viva Elaitaavave tivarave.
15 Ni aato vairera, vi uvara okara kankomake iriate, tiro.
16 Ihuva minti tivakero tiharo, Maa entara varia vaiinti
nahentika, vika nana voqaarae variavo? Te nana *uvavaue
vatake/uvaqaae ntuvake* tiari ne vi uvara ho irivarave?
Kaiqe ni tiva nimiare. Vainti haika vatukaqaa ruhareka
oquvi variantemake variavo. Vainti haika nái hana vainti
naarama keha tiha,
17 Tenavu aanumaara vuaqe vauramanta ne ihi ntaataara
vaimanta ne kia ihi ntaavo. Tenavu ruhehama iqi rate ihira
ti vauramanta ne iqi rataataara vaimanta kia iqi rataavo,
tiarave. Maa entara varia vaiinti nahentika vika voqaara
variavo.

18 Ioniva anirero kara auramatero kia *uaini*vata nomanta
vika virara tiha, Viva vaana hampata vai vaiintivave,
turave.
19 Te Vataini Vatatai Vaiintika anire karavata namarivata
nehama anuramanta vika tiriara tiha, Vira tavaate. Viva
voqamake kara ne vaivave. Viva *uaini* neharo vueraiqaavi
vaivave. Viva *takisi* vare variakavata, qora vaiintinavuvata,
tontiqamate vaivave, ti variarave. Vika tiriara minti ti
variarave. Ho uvavano koqe uva vairera, vi uvara iriqi
virava tavairaro koqe uvaqaima varianarove, tiro.

Vi vatanaaka vi vatanaakara oho tiva nimitora
(Ruki 10:13-15)
20 Ihuva vatuka vonavuqi airi kaiqa nora kaiqa vara
nimitomanta vi vatanaaka kia qora aara qaqira karaiti
vauvaro Ihuva tiva nimiro tiharo,
21 Ne Korasinini variakave, ne Besaidaini variakave, te ni
ohoma tiva nimitauro. Te ni nivuqaa nora kaiqa
varaunantema kero, haaru vovano nora kaiqa Taiaa
vatanaakave, Saidoni vatanaakave, vara nimitaitirio, vi
vatanaaka vaakama kovaara utavaaqa nonkute, vika hanta
varake nái vaataqaa aqute qora aara vaakama qaqira
kaatirio.
22 Te ni nivuqaa nora kaiqa varauramanta ne kia qora
aara qaqira kera kaara, ekaara entaqaa Kotiva *ko* tiharo
Taiaa vatanaakaqaavata Saidoni vatanaakaqaavata inaara
uva vatero, niqaa nora uvama vataanarove.
23 Ne Kapenaumiqi variaka tiha, Kotiva tinavu
noraiqama kairaqe naaruvaini virarave, ti variarave. Aqao,
kiave. Kotiva ni vara aqukaira ne vevanto qutu vika
vainaini miniqaima otu vaivarave. Te ni nivuqaa nora
kaiqa varaunantema kero, haaru vetanto entaqaa vovano
Sodomiqi vaiharo vi vatanaaka nora kaiqa vara
nimitaitirio, vi vatanaaka qora aara qaqira kovaro Kotiva
kia vi vatukara vehi autu karaitiro qaqima kaivaro maa
entara vaitiri.
24 Te ni nivuqaa nora kaiqa varauramanta ne kia qora
aara qaqira kera vira kaara naantiara ekaara entaqaa
Kotiva *ko* tiharo Sodomi vatanaakaqaa inaara uva vatero ni
Kapenaumi vatanaakaqaa nora uvama vataanarove, tiro.

Ihuva nai Qora aarora
(Ruki 10:21-22)
25 Ihuva minti tivakero vi entara Kotira aarero tiharo, Ti Qo,
are naaruvaqaavata vataqaavata raqiki variaravave. Are vi
haikara vi haikara kukeqa tera nora vaiintinavu ekaa okara
tavaa vaiintika kia numiqaraitira, vi haikara vi haikara

qaqi vaiinti numiqe varianarara ti, te ai autu viriniqama kauro.
26 Eo, ti Qo, ai antuqavano mintiataa ivarama mintira iarao, tiro.
27 Ihuva minti tivakero tiharo, Ti Qova tiriara arema ekaa haikaqaa raqikiane tirave. Kiama qaqi vaiintivano ti vira Maaqu okarara iri tavaarave. Ti Qova naiqaima ti okarara iri tavairave. Kiama qaqi vaiintivano ti Qora okarara iri tavaarave. Te vira Maaquvanoqaima vira okarara iri tavaunarave. Te taukae tiva nimiataa iraqe tiva nimiarirauka, vikavatama ti Qora okarara kankomake iriqi vivarave, tiro.

Tini anika auraara variate tura
28 Ihuva minti tivakero tiharo, Ne nora maara vare variavaro ni vaata popohama vimanta variakara te niara tirera, Ne te iainanaini aniqe te ni vuaqa rava nimitaari ne auraara variate, turo.
29-30 Ne te iainanaini anire ti uva aqu vareha vuate. Te tenta kaiqa ni numiqe variari ne ti kaiqaqai varaqi vuate. Te ni qihaaqama nimite vauraukave. Kia te tenta hutuara noraiqaake iri vauraukave. Te mintima vauraukara ti, ne homa ti vataake auraara vaivarave. Te tenta kaiqa ni nimiarirava kia maara ntaanarove. Ti kaiqavano vuaqa ntairamanta ne homa varevarave, tiro. Ihuva turama.

12

Maara entara tura
(Maaki 2:23-28; Ruki 6:1-5)
1 Vi entara Ihuva maara entaqaa naaho avutaqi *qantivi/kakuma* voqaara *uiti* qampiqoraqi ni vaumanta vira vaintinavu antuqa arumanta *uiti* tava raqake ⌞tutiqamakeha⌟ vira auru ne vaura.
2 Ne vaumanta Parasi vaiintinavu vira tave Ihurara tiha, Nena vaintinavu tavaane. Maara Entaqaa qioqamataa kaiqara vinavuka vare variavo, ti.
3 Vika minti tuvaro Ihuva nái tiva nimiro tiharo, Haaru ni kaivaqava Devitivavata, vira vataake nukavata, karara antuqa arumanta vauvaro Devitiva vi entara auti okarara ne kiae kaara ntuvake iriarave?
4 Vi entara Devitiva Kotira Naavuqi oriqetero mpareti Kotira amitora varakero neharo nkuikero nai vataake anukavata hini nimumanta norave. Kotira kaiqa vara amite vau vaiintikaqai vi karara naataara vauvaro Devitiva qumina vaiintivano vi karara neharora tiro, vi uvara raqa korave.
5 Ne Mosira uva vo kiae kaara ntuvake iriavo? Kotira kaiqa vara amite varia vaiintika Maara Entaqaa Kotira

Naavuqi vo kaiqa vo kaiqa vare variarave. Vika Maara Entaqaa vi kaiqara varaqi viha qioqama taa uvara raqa keha variavaro uvavano kia vikaqaa vairave.

6 Ne Kotira Naavuara noraiqaake iri variara te virara ni tiva nimirerave. Kotira Naavu viravata aatara kaurauka, te mainima vauro.

7 Kotira vukuqi mintima tiro:

Vaiintivano quara aantau aru timite variarara, kia ti hantuqa harimanta vauro.

Vaiintivano vorara mpo ike tiva amiteharo kahaqama amite vaira, virara ti hantuqa harimanta vauro, turave. *(Hosea 6:6)*

Ne vi uvara okara kankomake iriha nuatirio, ne kiama qaqi vaiintiqaa qumina uva vate variatirio.

8 Te Vataini Vatatai Vaintikama vauro. Te tentavano Maara Entaqaavata raqiki vauraukara ti, te homa vi entaraqaa tenta varaataa ina kaiqara vararerave, tiro. Ihuva turama.

Ihuva vaiinti vo kauqu koqema kora
(Maaki 3:1-6; Ruki 6:6-11)

9 Ihuva vi vatara mini kero oru viro vika maara naavu voqi oru vaura.

10 Oru vauvaro vaiinti vovano vira kauqu tapara vuva vaumanta viraqi vauka Ihuraqaa uva vatareka auti vaiha vira irama amiteha tiha, Vaiintivano Maara Entaqaa nai kena vaiinti vaata koqema amitairera, viva mintiharo tinavu maara uva raqae kaanarove, kiae raqa kaanarove? ti.

11 Vika minti tuvaro Ihuva nái tiva nimiro tiharo, Niqihairo vo vaiinti sipisipivano Maara Entaqaa maiqaqi aqu viraro vi vaiintiva nai sipisipi hoe Maara Entaqaa vira mpaqi vaari qaqini kaanarove, kiae mpaqi vaari kaanarove?

12 Ho iriate. Vaiintivano sipisipi aatara kairara tiro, viva Maara Entaqaa vaiinti vo koqema amitairera, kiama Mosira maara uva raqa kaanarove. Mintiharoma viva koqe kaiqama varaanarove, tiro.

13 Minti tivakero Ihuva vaiinti virara tiharo, Nena kauqu rantuta kaane, tuvaro nai kauqu rantuta kovaro vira kauquvano koqema viro hini kauqu voqaara vaura.

14 Maara Entaqaa vira kauqu koqema komanta Parasi vaiintinavu vevare naavu mini ke, Ihura aruke uvara nai tiva ami nai tiva ami i vaura.

Haaru vetanto entaqaa Kotiva Ihura okarara tura

15 Vinavuka vira arukareka uva ti vauvaro Ihuva vinavuka uva iriro vi vatukara mini kero vumanta vaiinti nahenti

airitahaa vira avataqi vuvaro Ihuva vikaqihairo aihavuka airitahaa ekaa koqema kora.
16 Mintimakero koqema nimitero viva vika qioqamatero tiharo, Ne kia te vare vauna kaiqara vo vaiinti nahenti tiva nimiate, tiro.

17 Ihuva minti tivakero mintiaqiro vuvaro haaru Aisaiaava vetanto entaqaa tu uvava vivauma vaura. Aisaiaava Kotiva mintima tivo tiro:

18 Ti kaiqa vaiinti tavaate. Te vira kaama tauna vaiintirave. Ti muntukavano virara vaimanta virara quaheha vauro.

Te tenta Maraqura viraqaata vataariraro viva avuqavu qiaina okarara ekaa vo vatanaa vo vatanaaka tiva nimianarove.

19 Viva kia antua uva vo vaiintiara tiraitiro, viva kia qumina noraiqamakero aakara ntavaqiro viramanta vaiinti nahenti aara vau vi anika kiama vira uva irivarave.

20 Kunkura/Vuraa ravanka viro variainara viva kiama ekaara kinta kaanarove. Ovavano qimpare iharo veru veru i vainara viva kia ekaara qimpa kaanarove. ⌞Uva vitanta okara vaireva: Viva quqerara vaiinti nahentiqaa kiama maara voqavata vataanarove.⌟

Viva mintiharo qihaaqama kero variqiro viraro avuqavu qiaina okarava uritarakero varianarove.

21 Ekaa vo vatanaa vo vatanaaka vira autu irihama vivaqai tinavu kahaqi vaivama vaivo tivarave, tura. *(Aisaiaa 42:1-4)*
Kotiva mintima tivo tivakero haaru Aisaiaava minti tura.

Vaana avuhainaava Ihura kahaqi vaivo tura
(Maaki 3:20-30; Ruki 11:14-23; 12:10)
22 Ihuva vaumanta vokuka vaiinti vo vita vare anura. Vaanavano vira avutaqi vauvarora tiro, vi vaiintiva avu qimpa vuva vaiharo kia uvavata tiraitiro vauvaro Ihuva vira koqema kovaro vi vaiintiva ho tavero ho uvavata tura.

23 Mintumanta vaiinti nahenti mini ruvaaqumavi vauka vi kaiqara tave ravukuvi Ihurara tiha, Ike, maa Ihuva Devitira Maaquvanoe vaivo? ti.

24 Vika minti tumanta Parasi vaiintinavu vi uvara iri aqao ti, Belsebuliva avuhainaa vaanavano Ihura kahaqi vaivarora tiro, viva vaana nitite vaimanta vika aitare vi variavo, ti.

25 Parasi vaiintinavu minti ti vauvaro Ihuva vinavuka nái aatoqi iru uvara iriro vinavukara tiharo, Vohaa vatanaavano vaiha tuqavuvi nai ari nai ariha variqi vivera, vika vaakama taiqa vivarave. Ta vatanaakave, vo vatuka vo

vatukaqiraakave, vo naavu vo naavuqi vaikave, vika mintiaqi vivera, vika vaakama taiqa vivarave.

26 Sataaniva raqiki vai vaanauka tuqavuvi nai ari nai ari i vaivera, Sataaniva kia vikaqaa raqikiqi vi vairaro vira kempukavanovata kiama ho varianarove.

27 Ne tiriara tiha, Belsebuliva vira kempukaiqama kaivarora tiro, viva vaana nitite vaivo, tiarave. Ho ni avataqi vi varia vaiintika vonavu vikavata vaana nitite variarave. Tavave vinavuka kempukaiqama kaimantae vinavuka minti variavo? Ho iriate. Ni avataqi vi varia vaiintika vika ni uva rahake taveha hampi uvavema tivarave.

28 Kotira Maraquravano ti kempukaiqama kaimanta te vaana nitite vauro. Vi uvava quqaa uva vaimantara ti, ne virara irihama Kotiva tinavuqaa raqikiaina entava aniraivo tiate.

29 Te qaiqaavata ni tiva nimirerave. Naavu qova kempuka vaiintivano vairaro muara vaiintivano kia vira avuni rumpa tairera, viva vira naavuqihairo kia ho muara varaanarove.

30 Kia ti hiquantakaa ni vai vaiintiva ti navutaiqama timite vai vaiintivama vaivo. Kia ti kahaqiharo ti sipisipi ruvaaquma timitai vaiintiva, vi vaiintiva ti sipisipi raantaupirimake vairave.

31 Te tiari ne iriate. Vaiinti nahenti ekaa qora kaiqa vare uvara tira homa Kotiva nunka nimitaanarove. Mintirarovata, nai Maraqurara qora uva tiva amitera kiama nunka nimitaanarove.

32 Vaiinti vovano ti Vataini Vatatai Vaintikara qora uva tiva timitainara, Kotiva vi vaiintira uva homa nunka amitaanarove. Mintirarovata, nai Maraqurara qora uva tiva amitairaro Kotiva maa entaravata, naantiara entavata, kiama vi vaiintira uva nunka amitaanarove.

Qora katarivano qora tavaqai ire vairave tura (Ruki 6:43-45)

33 Katarivano koqe katari vairera, vira tavavanovata koqe tavaqaima varianarove. Katarivano qora katari vairera, vira tavavanovata qora tavaqaima varianarove. Vaiintivano vira tava taveharoma, vi katariva qora katarima vaivo, maa katariva koqe katarima vaivo, tianarove.

34 Ne *uqahivano/quaihavano* vatatai vaintikama variavo. Ne qora vaiintiqaima vaiha ne nantiakee koqe uva ho tivarave? Nana nana haikavano vira avu aatoqi mpiqaro vainara, vaiintivano vi haikaraqaima nai noqaahairo tianarove.

35 Nai avu aatoqi koqe kaiqa varaarirava vaivarora tiro,
koqe vaiintivano koqe kaiqaqai vare vairave. Qora
vaiintivano nai avu aatoqi qora kaiqa varaarirava
vaivarora tiro, viva qora kaiqaqai vare vairave.
36 Te tiari iriate. Ekaara entaqaa Kotiva *ko* tiharoma maa
entara ne nana nana uvae qumina uva tivaterara iriharo
viva niara mintima tianarove: Ne nantihae vi uvara
tivatorave? tianarove.
37 Ne maa entara koqe uvaqai tivaqi vivera, vi entara
ninta uvavanoma ni kuvantu nimitaanarove. Ne maa
entara qora uva tivaqi vivera, vi entara ninta uvavanoma
ninta rumpa taanarove, tiro. Ihuva turama.

Ihurara nora kaiqa tinavu humiqaane tura
(Maaki 8:11-12; Ruki 11:29-32)
38 Ihuva minti tivakero vaumanta Parasi vaiinti
hininavuvata, maara okara ti vau vaiintinavukavata,
Ihurara tihama, Maara ti variara vaiintio, nora kaiqa vo
tinavu tivuqaa vara kairaqe tenavu taveha, ariara
quqaama Kotiva vira atitairave tiare, ti.
39 Vinavuka minti tuvaro Ihuva tiharo, Qora kaiqa vare
variakave, Kotirara qumimaqamake ni variakave,
vikaqaima nora kaiqa humiqairaqe tave quqaave tiare ti
variarave. Kia te ni nivuqaa nora kaiqa vo vararerave.
Kotiva haaru ni kaivaqara paropeti vaiinti Ionaaraqaa
mintuma kontema kero, Kotiva tiqaavata mintianarove.
Virara irihama ne tiriara Kotiva atitaivave tivarave.
40 Nora havukavano vira nampiqama kovaro Ionaava
taaramo enta entaqivata aatitoraqaavata havuka araraqi
vaurave. Viva mintuntemake, te Vataini Vatatai Vaintika
taaramo enta vata muntukaqi variqi virerave.
41 Ionaava vuru Ninive vatukaqi vauka Kotira vakaaka
tiva nimumanta vi vatanaaka vaakama vira uva iri, qora
aara qaqirake vaurave. Naantiara ekaara entaqaa vi
vatanaaka Kotira vataake vaiha niqaa uva vatehama
mintima tivarave: Tenavu Ionaara uva irihama qora aara
qaqira kaavaunarave. Ionaaravata aatarako vaiintiva ne
vaunaini oruromanta ne vira uva kia irurave, tivarave.
42 Vetanto entaqaa ni kaivaqava Soromonuva vo okara vo
okara tave vauva vauvaro avuhainaa nahenti
Sebaihainaava vira uva irireva vevara nai niaraihairo uru
Soromonura uva irurave. Vi nahentiva minturara tiro,
vivavata naantiara ekaara entaqaa niqaa uva vateharo
mintima tianarove: Te niara aaraihai Soromonura uva
irirera uruavaunarave. Ne haaru vauvaro Soromonuravata
uri aatarako vaiintiva vovano vaumanta ne vira uva
iriataara vaumanta ne kia vira uva irurave tianarove, tiro.
Ihuva turama.

Vaana okarara tura
(Ruki 11:24-26)
43 Ihuva minti tivakero tiharo, Vaanavano vaiinti vaata avutaqihairo qaqini aitarero aahara vatavaura viharo kaiqe auraara variare tivakero, tavaivaro kia auraara variainara vaivaro
44 viva nai tiharo, Kaiqe te orurante vaaka kauna naavura vi vaiintira avutaqi oru qaiqaa variare, tivakero oru tavaivaro vi naavura hiqama kero rupikero avuqavuqama kero vataivaro
45 vi vaanava oru vaana 7navu vika uritarake qora kaiqa voqavata vare variaka ntita varero, qaiqaa oru vi vaiintira avutaqi vairave.

Hoqarero vi vaiintiva vaana vohaiqa vataakero vaiharo qoraiqama viro vairave. Naantiara viva airi vaana hampata vaiharo anomakero qoraiqama viro vairarama turo. Maa entara qora kaiqa vare variaka, vikavata vi vaiintira aanare voqamake qoraiqamavi variqi vivarave, tiro.

Ihura navunaaka vira tavareka anura
(Maaki 3:31-35; Ruki 8:19-21)
46 Ihuva vi uvara vaiinti nahenti ruvaaqumavi vauka tiva nimi vaumanta vira novavata vira qatanavuvata anire vira uva tiva amireka vahaaqaini himpite vauvaro
47 vovano Ihura vuru tiva amiro tiharo, Ai novavata ai qatanavuvata ai uva tiva amireka ani vahaaqaini variavo, tiro.
48 Viva minti tuvaro Ihuva tiharo, Tavave ti nova vaivo? Taukae ti qata vakaukavara variavo? tiro.
49 Minti tivakero Ihuva nai kauqu tutukero aave vateharo nai vaintinavu numiqeharo tiharo, Maakama ti novave ti qata vakaukavarama variavo.
50 Ti Qova naaruvaini vaira vira uva iriha ni variaka, vikama ti qata vakaave, ti aura nakaave, ti nokave, variavo, tiro.

Auru qintato vaiintirara tura
(Maaki 4:1-9; Ruki 8:4-8)

13

1 Vohaa vi entaraqai Ihuva naavu mini kero vevarero nora varuva namari auvahianta oru oquviro mini vairare tumanta
2 vaiinti nahenti airitahaa viva vauraqaa ruvaaqumavi vauvarora tiro, viva qaqira kero oru votuqi vaarirero viraqi oquviro vaiharo namariqaa vaumanta vaiinti nahenti vataini namari auvahianta vauvaro
3 Ihuva vika vo uva vo uva tuqantaakero tiva nimura.

Viva mintima tiro: Vaiinti vovano kara auru qintareva vurave.
4 Viva auru qintaqi vuvaro hini auruvano aara auvahini hiqiruvaro uvirivano ani nama aqukorave.
5 Auru hininavu ori vataqaa hiqiruvaro vatavano kia vevantoqama kero vauvarora tiro, auruvano hiqiriro vaaka qampiqa tovaro
6 tuqavano kia vevanto otu vurara tiro, kuarivano ururero iteharo vaaka aaharuqama korave.
7 Mintuvaro auru hininavu auqurora nimirivano qampiqoraqi hiqiriro, nimiri vataakero qampiqa tovaro nimirivano mantaaqa kovarora tiro, kia ho qampiqorave.
8 Mintuvaro auru hininavuvano koqe vataqaa hiqiriro koqema kero qampiqeharo vuru koqe tava airi tava iratorave. Airi tava iratomanta hini kuka aatarake voqavata airi tava iratomanta qaiqaa hini kukavata aatarake airi tava voqavata iratorave.
9 Ni aato vairera, vi uvara okara iriate, tiro.

Vo uvaqaa tuqantaakeharo tiva nimu okarara tura (Maaki 4:10-12; Ruki 8:9-10)
10 Ihuva vi uvara tuqantaakero tiva nimumanta vira vaintinavu viva unaini anire vira ireha tiha, Are nantiharae vaiinti nahenti kia uva vutuke tiva nimiraitira, uva tuqantaakera vika tiva nimi variarao? ti.
11 Vira vaintinavu minti tuvaro Ihuva vika nái tiva nimiro tiharo, Kotiva vaiinti nahentiqaa raqikiaina uvara kukeqataira, vi uvarara Kotiva niaraqai vika qaqi kaira vi uvara okara iriate tivakero, qaqi vaiinti nahentiara kia vi uvara iriate turave. Minti turara ti, te uva tuqantaake vika tiva nimi vaunarave.
12 Kotira uva iriarirava variqiro vi vairaro Kotiva vira kahaqiraro vira uva voqavatama irianarove. Viva mintimakero variqiro viharo Kotira uva airiqamakero irianarove. Kotira uva kia iriarirava variqiro vi vairaro, viraqaahairo Kotiva viva inaaraiqa iritaaina uvara qaqini vara kaanarove.
13 Vaiinti nahenti tavehavata, kia anomake tave variarave. Vika uva irihavata, kia aato kenko timanta iri variarave.
Vika mintiarara ti, te uva tuqantaake vika tiva nimi vaunarave.
14 Vaiinti nahenti minti variarara tiro, haaru vetanto entaqaa Aisaiaava Kotira uva qoqaiqamako uvava maa entara vivauma vaivo. Viva mintima tiro:
15 Maa vatanaaka vika avu aatovano kempukaiqama viro vaivo. Vika kia Kotira uva iriataa imanta, nái aato tintate nái avu qimpateha variarave.

Vika kia mintiataarave. Vika nái avuqohaivata nái
aatoqihaivata ti uva iri tave ti haaraatirio, te vika homa
kahaqama nimitauraitirio, turave. *(Aisaiaa 6:9-10)*

16 Ho nenavu avuqohai kankomake tave variarara ti, ne
quahehama variavo. Nenavu aatoqihai anomake iriarara
ti, ne quahehama variavo.

17 Te quqaa tiari iriate. Haaru vetanto entaqaa airi
paropeti vaiintinavuve, koqe aaraqaa ni vau vaiintikave,
vika ne tave varia haikara tavaataa imantavata, kia ho
tavorave. Vika ne iri varia uvara iriataa umantavata, kia ho
irurave, tiro.

Auru qintatora vira okarara tura
(Maaki 4:13-20; Ruki 8:11-15)

18 Minti tivakero Ihuva nai vaintinavu tiva nimiro tiharo,
Nenavu iri vaiqe te auru qintato vaiintiraqaa uva
tuqantaake tuna okarara ninavu tiva nimiare.

19 Kotiva vaiinti nahentiqaa raqikiaina uvara vaiinti
vovano vi uvara kia kankoma kero iriraitiro vaivaro,
Sataaniva anirero vira avu aatoqihairo vi uvara qaqini
raqia aqukairave. Vi vaiintiva auruvano aara auvahini
hiqirura voqaarama vaivo.

20 Auru hininavu ori vataqaa hiqirura vira okara vaireva
maantimama vaivo: Vaiinti nahenti vonavu Kotira uva iri,
vi uvarara quahake variavaro

21 viraqaahairo uvavano vika avu aatoqi kia
vukaiqamakero vaimantara ti, vokiaka vi uvara kaara vika
qoraiqama nimite variamanta vika tinavu harivorave
tivakeha qaqirake variarave.

22 Auru hininavuvano auqurora nimiriqi hiqirura, vira
okara vaireva maantimama vaivo: Vaiinti nahenti vonavu
Kotira uva iri, viraqaahai vika maa vataraqaahainaa
haikarara noraiqaake iriqi viha, monu airaira vareraraqai
iriqi vi variavaro vi haikava vika ravaaqavuke vaimanta
vika Kotira uva iriara qumimaqamake variavaro
vikaqihairo kia koqe kaiqavanovata qovaraiqi vairave.

23 Auru hininavu koqe vataqaa hiqirura vira okara
vaireva maantimama vaivo: Vokiaka Kotira uva
kankomake iri, viraqaahai vika koqe kaiqa Kotira vara
amitaqi vi variamanta, vokiaka Kotira uva iriqi viha vika
uri naatarake voqavata koqe kaiqa vara amitaqi vi
variamanta, qaiqaa vokiaka vika naatarake Kotira uva iriqi
viha koqe kaiqa Kotira vara amitaqi vi variarave, tiro.
Ihuva minti turama.

Ihuva nimiriqaa uva tuqantaakero tiva nimura

24 Ihuva vaiharo vo uva tuqantaakero vaiinti nahenti tiva
nimiro tiharo, Kotiva vaiinti nahentiqaa raqikiarirava maa
uvara voqaarama vaivo: Vaiinti vovano *uiti* auru koqera
nai naahoqi qintatorave.
25 Auru qintatero viva oru entaqi nai navunaaka hampata
vaite vauvaro vira navutaava anirero viva *uiti* qintatoraqi
qora nimirivata qintatorave. ⌞Vi nimiriva vaireva vira
kaqive mareve *uiti* kaqive mareve vohaa qaramakero
vaivarovata, vira tavaqai kia vohaa qaramakero vairave.⌟
Vira navutaava nimiri qintatero vuvaro
26 *uiti*vano nimiri vataakero vohaaraqi qampiqatero
inaaraiqakaa tava iratareva auti vaumanta vira kaiqa
vaiintinavu tavovaro vi nimiriva *uiti* vataakero vohaa
qampiqa tero vaurave.
27 Mintima vaumanta vira kaiqa vaiintinavu vira tave,
oru naaho qora ireha tiha, Nora vaiintio, are kiae koqe
auru qinta taarao? Taihairoe qora nimirivata viraqi
qovaraiqivo? ti.
28 Minti tuvaro viva oho tiro, Ti navutaavama ti naahoqi
vi nimirira qinta taivo, tumanta vira kaiqa vaiintinavu vira
ireha tiha, Hoe tenavu vi nimirira qaqini raru kararave?
tuvaro
29 viva aqao tiro, Kia mintiate. Ne nimiri raru keha
*uiti*vata raru kevorave.
30 Qaqi kaivaro *uiti*vanovata nimirivanovata vohaaraqi
qampiqaarire. *Uiti*vano mpeqaiqama viraqe te ti kara
qantu vare anikara mintima tirerave: Ne vi nimirira naane
teqake rumpa vare vuru iha quara timitema, viraqaahai
uiti vira teqakema vuru ti kara naavuqima timitaate
tianarove, tiro. Ihuva vi uvara maantimakero tuqantaakero
vika tiva nimura.

Masteti auruara uva tuqantaakero tura
(Maaki 4:30-32; Ruki 13:18-19)
31 Ihuva vaiharo vo uva tuqantaakero vaiinti nahenti tiva
nimiro tiharo, Kotiva vaiinti nahentiqaa raqikiarirava
vaireva: *masteti* auru voqaarama vaivo. Vaiintivano
masteti auru varero vuru nai naahoqi ututorave.
32 Vi auruva inaara auruqaima vairarama turo. Mintima
vaivarovata, vi aurura ututaivaro qampiqa tero ekaa vo
naaho vo naaho uri aatarakero katari voqaara vaimantara
ti, uvirinavu vira kaaraqira ho *navu/naavu* kaqateha
variaravema turo, tiro. Ihuva vi uvara tuqantaakero tiva
nimura.

Kaupititirara uva tuqantaakero tura
(Ruki 13:20-21)

33 Ihuva vaiharo vo uva tuqantaakero vaiinti nahenti tiva
nimiro tiharo, Kotiva vaiinti nahentiqaa raqikiarirava
vaireva, kaupititira voqaarama vaivo. Nahentivano
mpareti untareva iharo *porihi/voruhi* varakero vira noqa
vuarire tiro, kaupititira varakero *porihi/voruhi* vataakero
tuqantaa kaivaro kaupititiravano *porihi/voruhi* hampata
avituma viro ekaa mpareti ntera kaivaro noqavi vairave,
tiro. Ihuva vi uvara tuqantaakero tiva nimura.

Ihuva uva tuqantaakero tu okarara
(Maaki 4:33-34)
34 Ihuva vaiinti nahenti vo uva vo uva tiva nimireva viva
kia vutukero tiva nimiraitiro, viva uva tuqantaakeroqai
tiva nimiqiro vi vaura.
35 Viva minti tivaqiro vuvaro haaru vetanto entaqaa
paropeti vaiintivano tu uvava vivauma vaura. Vi uvava
mintimama tiro:

Te vaiinti nahenti uva tiva nimirera kia vutuke tiva nimiraiti, uva tuqantaakeqai tiva nimirerave.

Maa vatara autukero vato entaraqaahai variqi aniha kia kankomake iru uvara, te vi uvara okara ni tiva nimirerave, tura. *(Ihi 78:2)*

Haaru vetanto entaqaa paropeti vaiintivano Ihurara
mintima tura.

Qora nimiri uiti naahoqi qintato okarara tura
36 Ihuva vaiinti nahenti uva tuqantaakero tiva nimiqi
viro viraqaahairo viva vaiinti nahenti mini kero naavuqi
vumanta vira vaintinavu viva vauraqi orure tiha, Are
vaaka tianara vira navutaava nimiri vira naahoqi qintato
uvara, vi uvara okara tinavu tiva timiraqe iriare, ti.
37 Vira vaintinavu minti tuvaro Ihuva vinavuka tiva
nimiro tiharo, Vaiinti vovano koqe auru qintato vaiintira
okara vaireva, te Vataini Vatatai Vaintika maa vikave.
38 Vi vaiintira avutaqi vau vatava vaireva, ekaa maa
vatavama vaivo. Koqe auruvano vaireva, Kotira uva iria
vaiinti nahentikama variavo. Qora nimirivano vaireva, kia
Kotira uva iria vaiinti nahentika Sataanira vaintima
variavo.
39 Vira navutaava nimiri qintato vaiintiva vaireva, viva
Sataanivave. Kara qantu entava vaireva, ekaara enta
naantiara maa vatava taiqa vuaina entavama vaivo. Kara
qantu vare anu vaintika vaireka, vika *enseli*navuve.
40 Vira kaiqa vaiintinavu nimiri raruke rumpake vuru iha
quara amitontemake, naantiara ekaara entaqaa mintimake
qovaraiqianarove.
41 Te Vataini Vatatai Vaintika ekaara entaqaa tenta *enseli*
vika nititaari vika otu te raqikiaina vataraqaahai ti

vaintinavu qoraiqama nimite vai vaiinti nahentikavata,
ekaa qora kaiqa vare vaikavata vaaqu kaiqa vare vaikavata
rumpake
42 vare vuru nora iha itainaraqi aqu kaimanta vika ihaqi
vaiha iqi rataqi viha nái aarai tenti aneha vaivarave.
43 Vika mini vuru aqukaimanta avuqavuqamake ni vai
vaiinti nahentika kuarivano itainantemake, itaqi vivaro
Kotiva vika Qova vikaqaa raqikiqiro viramanta vika variqi
vivarave. Ni aato vairera, vi uvara okara kankomake iriate,
tiro. Ihuva minti turama.

Koqe airaira vataqi kukeqato uvarara tura

44 Ihuva vaiharo uva vo vaiinti nahenti tuqantaakero tiva
nimiro tiharo, Kotiva vaiinti nahentiqaa raqikiarirava
vaireva, nora monuve airairave vataqi kukeqa tora
voqaarama vaivo. Vataqi vi haikara kukeqa tovaro vauvaro
vaiinti vovano vira ranta qovarama kero tavero, quahakero
vi haikara qaiqaa kukeqa tero, oru vi vatara varareva ekaa
nai vatai haikaraqohairo koqaama kero vi vatara varorave,
tiro.

Kau vukaariara tura

45 Ihuva minti tivakero viva uva vo tuqantaakero tiva
nimiro tiharo, Kotiva vaiinti nahentiqaa raqikiarirava
vaireva, vaiintivano kau vukaari varareva rantaqiro vi
vaura voqaarama vaivo.
46 Vi vaiintiva vi haikara vi haikara varareva viharo
tavovaro vo vaiintivano kau vukaari nai voqavata koqe ura
vatovaro viva vira varareva iharo oru nai vato
haikaraqohairo ekaa koqaa autukero monu varero vuru
amiharo vi kau vukaarira varorave, tiro.

Havuka vahera tura

47 Ihuva minti tivakero viva uva vo tuqantaakero tiva
nimiro tiharo, Kotiva vaiinti nahentiqaa raqikiarirava
vaireva, vaiintinavu varuvaqi vahe aqukaamanta airi
havuka viraqi otiqete ntuva vuara voqaarama vaivo.
Vahe varuvaqi aqukaamanta havuka airitahaa viraqi
otiqete
48 mpiqa vuamanta vaiintinavu vahe vira rarau vare vuru
qaqaini ke, viraqihai nuntuqi viha koqe havuka varakeha
utaqi ruva vate, qora havuka varakeha qaqira aqukaarave.
49 Naantiara ekaara entaqaa vira voqaarama
varianarove. Vi entara *enseli* vika tuvure vaiinti nahenti
rairaqi viha avuqavuqaake ni vaika qaqi ke, qora kaiqa
vare vai vaiinti nahentika
50 ntita vare vuru nora iha itainaraqi aqukaimanta vika
viraqi vaiha iqi rataqi viha nái aarai tenti aneha vaivarave,
tiro.

51 Ihuva minti tivakero viva nai vaintinavu irero tiharo,
Te vi uvara vi uvara ni tiva nimunara ne hoe iriavo?
tumanta vinavuka eo tuvaro
52 viva vinavuka tiva nimiro tiharo, Kotira haarua uva
okara tiva nimi varia vaiintikaqihairo vovano Kotiva
vaiinti nahentiqaa raqikiaina uvarara quqaave tivakero
Kotira vaintiqama vuarirava, vi vaiintiva vaireva, naavu
qora voqaarama vaivo. Vi vaiintiva nai naavuqihairo vo
haika vo haika, haaru vato haikaravata, qaraaka vato
haikaravata, vare vairave, tiro.

Nasaretiqihainaaka Ihura qoririma amitora
(Maaki 6:1-6; Ruki 4:16-30)
53 Ihuva vo uva vo uva tuqantaakero vaiinti nahenti tiva
nimi taiqa kero viva vi vatukara mini kero
54 nai maaqaini anirantero oru maara naavuqi vaiharo vo
uva vo uva tiva nimumanta vaiinti nahenti ravukuvi tiha,
Ike, vi vaiintiva taihairoe koqe avu aato vareroe koqe uva ti
vaivo? Tavave vira noraiqama kero kempuka amivaroe
viva nora kaiqa vare vaivo? ti.
55 Vika minti tivake aqao ti, Vi vaiintiva tainta auti vai
vaiintira maaquvanoma vaivo. Mariava vira novama vaivo.
Iemivavata, Iohepivavata, Saimonivavata, Iutaasivavata,
vinavuka vira qatanavuma variavo.
56 Vira auranavu maini tinavu hampatama variavo.
Taihairoe viva vi kaiqara vi kaiqara okara tavairave? ti.
57 Minti tivake vika Ihurara tiha, Viva kia nora vaiintive.
Viva qumina maa vatanaavaqaima vaivo, tivakeha vira
qoririma amitora.
Vika minti tuvaro Ihuva vika tiva nimiro tiharo, Paropeti
vaiintivano vo vataini oru vairamanta vi vatanaaka virara
nora vaiintive tivake vira quahama amitevarave. Viva nai
maaqaini vairamanta vira navunaaka virara qumina maa
vatanaavaqaima vaivo tivake kiama virara nora vaiintive
tivarave, tiro.
58 Ihuva minti tivakero vi vatanaaka kia virara
kempukaiqamake irurara tiro, Ihuva mini vaiharo nora
kaiqa taaraiqaqai vara nimitora.

14

Ionira arukora
(Maaki 6:14-29; Ruki 3:19-20; 9:7-9)
1 Vi entara Herotiva Kariri vataqaa raqiki vaiharo, vaiinti
nahenti Ihurara ti vau uvara vivavata irura.
2 Herotiva iriro nai kaiqa vaiintinavuara tiharo, Oho, vi
vaiintiva Ionivave. Ioniva namari nimi vau vaiintiva qutu
vunaihairo qaiqaa qaqi himpiro ni vaivo. Viva qaiqaa qaqi

himpiro ni vaiharora tiro, viva nora kaiqa ho vare vaivo, tiro.
3-4 Tota Herotiva nai qata Piripira naata Heroti-Namarira varatovaro Ioniva Herotira tiva amiro tiharo, Are nena qata naata kia varaataara vaivarama varaarao, tuvaro vi uvara kaara Herotiva vaiinti vo atitovaro Ionira ravaaqavu kero vira rumpa varero vuru karapuhiqi kora.
5 Herotiva Ionira arukaataa uvaro, vaiinti nahenti Ionirara paropeti vaiintive turara tiro, Herotiva vika naatu qeteharo kia vira arukora.
6 Mintuvaro Herotiva nai vatato entava qovaraiquvaro vi entaraqaa viva vaiinti vonavu naarama komanta ani ruvaaqumavi vauvaro Heroti-Namarira raavuravano vika ihi rava nimite vauvaro Herotiva vira tavero, voqamakero quahama amiteharo
7 nai kauqu aiqiqaa aqukero tiharo, Nana haikarae ai muntukavano vainara, virara tiva timiraqe ai amiare, tiro.
8 Herotiva minti tuvaro vi varaatava nai nora irovaro vira nova maa uvara tiane tuvaro vi varaatava Herotirara tiharo, Namari nimi vai vaiintira Ionira qiata vaaka tanuqira vara viri timiane, tiro.
9 Minti tuvaro King Herotira muntukavano qoraiquvaro viva vaaka kauqu aiqiqaa aqukero tivato uvararavata, kara nareka anu vaiintikaravata iriharo, viva vaiinti vo atitero vi varaatava tinantema kaane tuvaro
10 vi vaiintiva oru karapuhiqihairo Ionira aunta teqa kora.
11 Teqa kero vira qiata tanuqi varero vuru vi varaatara amuvaro viva varero vuru nai nora amura.
12 Mintumanta Ionira avataqi ni vau vaiintika ani vira vaata vare muntu quntama te, viraqaahai vika vuru Ihura tiva amura.

Ihuva inaara kara 5,000 vaiinti nimura
(Maaki 6:31-44; Ruki 9:10-17; Ioni 6:1-13)
13 Ionirara Ihura vuru tiva amuvaro Ihuva vi uvara iriro vi vatukara mini kero votuqi vaarirero nai vaintinavu vataakero nariaraa vaireva qumina vataini vumanta vaiinti nahenti airitahaa vi uvara iri, vo vatuka vo vatukaihai vataqaa Ihura avataqi vura.
14 Ho Ihuva orurero votuqihairo vaavirero tavomanta vaiinti nahenti airitahaa ruvaaqumavi vauvaro viva vikara aaqurihama nimitero vikaqihai nihavu vaiinti nahentika vaata koqema nimitora.
15 Ihuva mini variqiro vuvaro kuarivano tuvi vumanta vira vaintinavu viva unaini orure tiha, Maini qumina kantave. Entama vuantorave. Vaiinti nahenti nititaira oru vatukanavuqihai kara koqaamake naate, ti.

16 Vira vaintinavu minti tuvaro Ihuva aqao tiro, Kia vika
nititaimanta vuate. Nentanavu vika kara nimimanta naate,
tumanta
17 vinavuka aqao ti, Tenavu tavauraro maini mpareti
kauqurunavuvata havuka taaraqantavataqaima vaivo, ti.
18 Vira vaintinavu minti tuvaro Ihuva vi karara vara viri
timiate tivakero
19 vaiinti nahentiara ukau kanta oquvi variate tivakero
viva mpareti kauqurunavu varakero, havuka
taaraqantavata varakero, naaruvaini taveharo Kotirara
koqema iarao tivakero mpareti nkuikero vi karara nai
vaintinavu nimumanta vira vaintinavu vaiinti nahenti
ekaa rairake nimumanta
20 vika ekaa ho nora. Ekaa vaiinti nahenti ho nomanta
viraqaahai vira vaintinavu rutantuto utara, nora utanavu
vare, vika neha raukuto karara nuntuke utaqi ntuvaqi vi,
uta 12navu mpiqa kora.
21 Vi entara 5,000 vaiinti vi karara nomanta nahentivata
vaintivata airitahaa, vi karara nora.

Ihuva varuva namari vaura aiqu ntavaqiro vura
(Maaki 6:45-52; Ioni 6:16-21)
22 Ihuva kara nimiro viraqaahairo nai vaintinavu nititero
tiharo, Votuqi vaarire ne naane varuva namari hini
mantaraini oru vi vaiqe te vaiinti nahenti nititaari nái
maaqa nái maaqa vuate, tiro.
23 Minti tivakero viva vaiinti nahenti nititama kero,
viraqaahairo Kotira aarareva verara aiqinaqaa vuvaro
entama vuvaro viva mini oru nariaraa vaura.
24 Mini vauvaro votuvano varuva avutaqaa vuvaro
uvaivano vika virera unaihairo anuvarora tiro,
namarivano votu venta ventamaqi ani vaura.
25 Uvai uti vauvaro namarivano votu venta ventamaqi vi
vauvaro aatitareva aumaiquvaro Ihuva varuva vaura
aiquqaahairo ntava varero viro vika unaini vura.
26 Vika unaini vumanta vira vaintinavu tavovaro viva
varuva vaura aiquqaahairo ani vaumanta vika voqamake
aatu itomanta noraiqaake qete vaiha oi oi tiha
vaanavanove ti vauvaro
27 Ihuva vaaka vikara tiharo, Muntuka paru i vaira
variate. Tema anuro. Kia qetaate, tiro.
28 Ihuva minti tuvaro Pitaava tiharo, Noravauvo, are
quqaa viva irera, are tiriaravata tiraqe tevata aiquqaahai
namari vaura are inanaini vuare, tiro.
29 Pitaava minti tuvaro Ihuva tiharo, Ho aniane, tiro.
Tuvaro Pitaava votuqihairo vaavirero varuva vaura
aiquqaahairo Ihuva anunaini viro.

30 Viva mini viharoma ho virare tivakero tavovaro
uvaivano voqamakero uti vauvaro vira tavero, viva
qetovaro vira aiquvano namariqi otiqetareva uvaro viva
Ihurara naverai tiharo, Noravauvo, ti kahaqiane, tuvaro
31 Ihuva vaakama nai kauqu tutukero vira utu varero
tiharo, Are tiriaraqai kempukaiqama kera iriataarave. Are
nantivare taara aato iriarao? tiro.
32 Ihuva minti tivakero vikantiro votuqi vaari rovaro
uvaivano vaaka taiqa vura.
33 Mintuvaro vira vaintinavu votuqi vauka Ihura
quahama amiteha vira autu tuaherake tiha, Are quqaama
Kotira Maaquvano variarao, tura.

Ihuva Kenesareti vatanaaka niha vuka koqema kora
(Maaki 6:53-56)
34 Vinavuka minti tivake votuqi varuva taqa vare
Kenesaretini orurora.
35 Mini oruromanta vi vatanaaka Ihura viraaqamake
tave, uva varakomanta ekaa aumanto vau vatukaraqihai
aihavu vaiinti nahentika ntita vare vuru Ihuva vaunaini
vate,
36 Ihurara mpo tiha, Qaqi kaira vika ai utavaaqa vitianta
utu varaivaro vika vaata koqema vuarire, tumanta Ihura
utavaaqa utu varoka koqema vi vaura.

15

Naaqu taatoka uvara tura
(Maaki 7:1-13)
1 Parasi vaiintinavuvata, maara okara ti vau
vaiintinavukavata, Ihura tavareka Ieruharemiqihai anire
Ihura ireha tiha,
2 Nantihae ai vaintinavu tinavu kaivaqaukavara uva
maara tivatora raqake variavo? Ai vaintinavu kia kauqu
hiqama karaiti, kara ne variarave, ti.
3 Vika minti tuvaro Ihuva nái tiva nimiro tiharo, Ne vo?
Ne nantihae Kotiva tivatai uvara kia iriraiti, nenta uvaqai
iriqi vi variarave?
4 Kotiva mintima tiro: *Nena noka qoka koqe okaraqai autu
nimitaane. Nai noka qokara vaaqu uva ti vaina vaiintira
arukaate*, turave.
5 Mintima Kotiva tivato uvava vaimanta ne vi uvara kia
iriraiti, nenta irike ne tiha, Vaiintivano nai noka qokara
tiharo, Te nitanta kahaqiha nimire iaina monura kia
nitanta nimiraiti, te vi monura Kotira amitarerave tirera,
6 vi vaiintiva homa nai noka qoka kia kahaqiraitiro, qaqi
varianarove, ti variarave. Ne hampi uva minti tivakeha ne

Kotira uva qumimaqama keha nenta kaivaqaukavara
tivato uvara viraqai vaiinti nahenti tiva nimi variarave.
7 Ne unaqaraiqama keha koqe kaiqa vare variakave.
Aisaiaava haaru vaiharo niara avuqavuqama kero uva
qara ntuva torave. Aisaiaava Kotira uva qoqaiqama keharo
Kotiva mintima tivo tiro:
8 Maa vatanaaka noqihai ti hutu tuahere variavaro
vika muntukavano kia tiriara vaimanta variarave.
9 Vika vaiintivano nái qumina uva maara tiva nimia
uvara vi uvaraqai ti variarara ti, vika quminama ti hutu
tuahere variavo, turave. *(Aisaiaa 29:13)*
Aisaiaava haaru vetanto entaqaa niara minti turave, tiro.

Nana haikavanoe vaiinti qoraiqama ke vairave? tura (Maaki 7:14-23)
10 Ihuva minti tivakero vaiinti nahenti naarama kero
vikara tiharo, Maa uvara irihama kankomake iriate.
11 Vaiintivano kara neva, vi karava kia vaiinti avu aato
qoraiqamake vairave. Nai avu aatoqihairo qovaraiqaavi
vai haikava, vi haikavaqai vi vaiintira qoraiqamake
vairave, tiro.
12 Ihuva vi uvara tivakero vaumanta vira vaintinavu viva
unaini orure tiha, Are kiae iriarao? Parasi vaiintinavu are
vaaka vaiinti nahenti tiva nimiana uvarara irihama, vika
kia quaharaiti, qora uvave ti variavo, ti.
13 Vinavuka minti tuvaro Ihuva tiharo, Oho, Parasi vaiinti
vika vaireka, vika ti Qova naaruvaini vaiva kia ututai
karara voqaara variarave. Qora kara tuqa vataakero raru
kaintemakero, viva vika qaqira kaanarove, tiro.
14 Minti tivakero viva Parasi vaiintinavuara tiharo, Kia
vikara noraiqaake iriate. Vika avu qimpa vimanta vaiha,
avu qimpa vuaka vonavuvata aara numiqareka auti
variakave. Avu qimpa vira vaiintiva avu qimpa vina
vaiintira vo vitakero aara umiqareva auti vairera, vitanta
oraqi aqu vivarave, tiro.
15 Ihuva minti tuvaro Pitaava tiharo, Vaaka uva
tuqantaakera vaiinti nahenti tiva nimiana uvara tinavu
tiva timiraqe vi uvara okara iriare, tuvaro
16 Ihuva tiharo, Ike, nenavuvata kiae kankomake iriavo?
17 Ne kiae tavaavo? Vaiintivano kara naivaro vi karava
⌞kia vira avu aatoqi viqetaraitiro,⌟ vira araraqiqai otu
variro, viraqaahairo qaqini tuvitare vairave.
18 Vira noqihairo ti vai uvava, vi uvavama avu
aatoqihairo anireharo vira qoraiqamake vairave.
19 Vaiinti avu aatoqihairo vaaqu haikara iriarirava
qovaraiqi vairave. Vaiinti arukaariravave, vora qorainti
vataakeroe vora naata vataakeroe hampi nuariravave,
hampi qaramaqiro nuariravave, muara autuariravave, una

uva tiariravave, vora autu vataini tuvuarire tiro una uva tiariravave, vi haikava vi haikava viraqihairo qovaraiqi vairave.
20 Vi haikava vi haikava avu aatoqihairo anireharo vaiinti qoraiqama kaivaro ⌞Kotiva vi vaiintirara qora vaiintive ti vairave.⌟ Vaiintivano kauqu kia hiqama karaitiro kara naarirava kia vira vara qoraiqama kaanarove, tiro.

Ihuva vo vatanaa nahenti kahaqama amitora (Maaki 7:24-30)
21 Ihuva minti tivakero vi vatara ⌞Kenesareti⌟ mini kero vatuka taaraqanta Taiaavata Saidonivata vau vataraqaa oru vaura.
22 Mini oru vauvaro vi vataraqaahairo Kenaani nahenti vovano Ihuva vaunaini orurero Ihurara naveraitiro tiharo, Nora Vaiintio, Devitira Maaquo, tiriara mpo ike tiva timitaane. Vaanavano ti raavura avutaqi vaivaro viva anomakero qoraiqama viro vaivo, tiro.
23 Vi nahentiva minti tuvaro Ihuva kiaqai uvavata tiraitiro vauvaro, vira vaintinavu viva vaunaini orure tiha, Mpo, vi nahentira kahaqiraro vaaka vuarire. Viva tinavu tivataqi aniharo tinavu haare vaivaro tinavu popohama timitaivo, ti.
24 Vinavuka minti tuvaro Ihuva aqao tiro, Isareri vatanaaka sipisipi voqaara kakakima vuavaro Kotiva ti tititaimanta te vi vatanaakaqai kahaqama nimitarera tuvuraukave, tiro.
25 Ihuva minti tuvaro vi nahentiva ani Ihura avuqaa hiqirivi vaiharo tiharo, Nora Vaiintio, ti kahaqama timitaane, tuvaro
26 Ihuva aqao tiro, Hauri te vaintivano i karara varake vairi aqu nimitaarorave, tiro.
27 Ihuva ⌞uva tuqantaakero⌟ minti tuvaro vi nahentiva tiharo, Nora Vaiintio, quqaama tiarao. Ho vaiintivano kara viti aqukaira vairi vika ani ne variarave, tiro.
28 Nahenti viva minti tuvaro Ihuva tiharo, Nahentivauvo, are tiriara kempukaiqaa kerama iriarao. Are tinantemake, te mintima amitarerave, tiro. Ihuva minti tuvaro vate viraqai vira raavuravano koqema viro vaura.

Ihuva vaiinti nahenti airitahaa koqema kora
29 Ihuva vi vatara mini kero Kariri Varuva auvahianta oru viro aiqinaqaa vaarirero oquviro vaumanta
30 vaiinti nahenti airitahaa viva unaini orurora. Vika niha vukavata ntita vareha aiqu qoraiqaa vurave, avu qimpa vurave, vuhaari rarera vurave, no tinta vurave, vo rovara vo rovara varokave, vika vika ntita vare vuru Ihura aiqu taraini kovaro viva vika ekaa koqema kora.

31 Ihuva vika koqema komanta vaiinti nahenti tavomanta
no tinta vuka ho uva tumanta, vuhaari rarera vuka qaqi
avuqavu vaumanta, aiqu qoraiqaa vuka qaqi numanta, avu
qimpa vuka qaiqaa qaqi tave vaumanta, vaiinti nahenti
vika tave voqamake ravukuvi kauqu runkinkiri iha Kotira
autu tuahereha tiha, Tinavu Variqavano koqema kero
tinavu Isareriqaa raqiki vaivo, tura.

Ihuva 4,000 vaiinti kara nimura
(Maaki 8:1-10)

32 Ihuva nai vaintinavu naarama kero tiharo, Te vaiinti
nahenti uki variakara aaqurihama nimite vauro. Vika
taaramo enta ti vataake variqi vihama vika nái kara nama
taiqa kaavo. Te vika nái maaqaini qaqi nititama kaari vika
narara viha aarana *vuakaatama/vuakaatauma* vi
hiqintivorave, tiro.

33 Ihuva minti tumanta vira vaintinavu tiha, Maini
qumina kantave. Taihaie tenavu kara varake vika
nimirarave? Vaiinti nahenti airitahaa maini variavo, ti.

34 Vinavuka minti tuvaro Ihuva vinavuka irero tiharo,
Nanti nanti mparetie ntuva taavo? tumanta vinavuka tiha,
Mpareti 7navuvata, inaara havuka taaraiqavatama, ntuva
tauro, ti.

35 Vira vaintinavu minti tuvaro Ihuva vaiinti nahentiara
vatakanta oquvuate tivakero

36 mpareti 7navuvata havuka taaraiqavata varakero
Kotirara koqema iarao tivakero vi karara nkuikero raira
kero nai vaintinavu nimumanta vinavuka varake vaiinti
nahenti nimiqi vumanta

37 vika ekaa vi karara ho nora. Ho neha hini kara qaqi
kora vira vaintinavu nuntu vare rutantuto utara 7navu
mpiqa kora.

38 Vi karara vaiinti 4,000navu ne vaumanta, nahentivata
vaintivata airitahaavano nora.

39 Vika kara nama kovaro Ihuva vika nái maaqa nái
maaqa nititama komanta vuvaro viva votuqi vaarirero
varuva taqa varero Magadaani vataini vura.

Nora kaiqa tinavu humiqaane tura
(Maaki 8:11-13; Ruki 12:54-56)

16

1 Ihuva mini vumanta Parasi vaiintinavuvata, Satiusi
vaiintinavuvata, Ihuva vaunaini orure, kaiqe vira avateha
tavaare tivake Ihurara tiha, Are nora kaiqa vo tinavu
tivuqaa qovarama kairaqe tenavu taveha, ariara quqaama
Kotiva vira atitairave tiare, ti.

2 Vi vaiintinavuka minti tuvaro Ihuva vinavuka tiva
nimiro tiharo, Ne erainaini tavaavaro naaruvaini

vehohaaraiqimanta ne tiha, Hura uvihaanarove, ti variarave.
3 Ne toqaqi tavaavaro naaruvaini kumporaiqimanta tiha, Vate aaqu ntuanarove, ti variarave. Ne naaruvaini tavehama kuari itaaina okararave, aaqu ntuaina okararave, ho tavehavata, ne nantihae maa entara qovaraiqiaina okarara kia kankomake iri tavaavo?

4 Qora kaiqaqai vare variaka Kotirara qumimaqamake variaka, vikama nora kaiqa humiqairaqe ai okarara quqaave tiare ti variarave. Kia te tenta okara vika numiqeha nora kaiqa vo vararerave. Kotiva haaru ni kaivaqara Ionaara mintuma kontema kero, Kotiva tivata mintima kaanarove. Viraraqai irihama ne ti okara kankomake iriha ne tiriara Kotiva atitai vaiintivave tivarave, tiro. Ihuva minti tivakero vi vaiintinavuka mini kero vurama.

Parasi vaiintinavuaravata Satiusi vaiintinavuaravata rauriha variate tura
(Maaki 8:14-21)
5 Ihura vaintinavu tauruke kia mparetivata ruva vararaiti, qaqi varuva namari taqa vare vura.
6 Ihuva tiharo, ⌞kaupititiravano avituma viro mpareti ntera kaivaro noqa vi vairave.⌟ Parasi vaiintinavuvata Satiusi vaiintinavuvata vika kaupititira voqaarama variavo. Nenavu vikara rauriha variate, tiro.

7 Ihuva minti tumanta vinavuka Ihuva tuqantaakero vika tiva nimu uvara kia iriraiti, nai tiva ami nai tiva ami iha tiha, Nana uvae tivo? Mpareti kia vare anunara, vira kaarae minti tivo? tura.
8 Minti ti vauvaro Ihuva vinavuka ti vau uvara iriro tiharo, Ike, tiriara noraiqaake iriataara vaimanta ne inaaraiqama tiriara iri variavo. Ne nantihae mpareti kia vare aniara kaara nai tiva ami nai tiva ami i variavo?
9 Kiae ni aato kenko timanta iriavo? Te mpareti kauqurunavu varake nkuike 5,000 vaiinti nimiavauna entaraqaa ne vika neha ko karara nuntu vareha nanti nanti utanavue mpiqa korave? Kiae ne virara iritaavo?

10 Te 4,000 vaiinti mpareti 7navu nimiavauramanta vika neha kora ne nuntu vareha nanti nanti utanavue mpiqa korave? Ne kiae viraravata iritaavo?
11 Te vaaka tuna uvara ne nantihae kia aato kenko timanta iriavo? Te niara uva tuqantaake tunara kia mparetiaravauve turo. Te niara tiha, Parasi vaiintinavuvata Satiusi vaiintinavuvata vika kaupititira voqaara variamantara ti, nenavu vikara rauriha variatema turo, tiro.

12 Ihuva minti tumanta vinavuka aato kenko tumanta
iruvaro Ihuva kia mpareti unte kaupititirara rauriha
variate tiraitiro, viva Parasi vaiintinavuvata Satiusi
vaiintinavuvata tivataa uvarara, virarama rauriha variate
tivo, tura.

Pitaava Ihura okarara tura
(Maaki 8:27-30; Ruki 9:18-21)
13 Ihuva vatuka vo Sisaria Piripai aaqanto anirero nai
vaintinavu irama nimitero tiharo, Ti Vataini Vatatai
Vaintikara qaqi vaiinti nahenti ta vaiintirave tihae ti
variavo? tiro.
14 Minti tumanta vinavuka tiha, Vokiaka ariara viva
Ioniva namari nimi vauvave ti variamanta, vokiaka ariara
viva tinavu kaivaqava Elaitaavave ti variamanta, vokiaka
ariara tinavu kaivaqava Ieremaiaavave vo paropeti
vaiintivanove qaiqaa qovarama viro vaivoma ti variavo, ti.
15 Vinavuka minti tuvaro Ihuva náinavu irero, Ho
nentanavu vo? Nentanavu tiriara ta vaiintirave ti variavo?
tiro.
16 Ihuva minti tuvaro Saimoni Pitaava Ihura tiva amiro
tiharo, Are *Mesaiaa*vano—Kotiva atitai vaiintivave.
Variqavano Kotiva qaqi variqiro vi vaivara are vira
Maaquvanoma varira iarao, tiro.
17 Pitaava minti tuvaro Ihuva Pitaarara tiharo, Are Ionira
maaqu Saimonivave. Are tiriara minti tiararo Kotiva ai
koqema amite vaivo. Kia qaqi vaiintivano ti okarara ai tiva
amivara irianarave. Ti Qova naaruvaini vaiva, vivama ti
okarara ai qoqaiqama amivara irianarave.
18 Te ariara mintima tirerave: Ai autu *Pitaarave—Orirave.*
Ho te maa oriraqaa tenta naavu kaqa tarerave. Vi naavuva
vaireva, ti vaiinti nahenti vi naavukama vaivarave. Qutira
haikavanovata kia vi naavura ho aatara kaanarove.
19 Te *ki* ai amiarirara are qenti qantua nimitaira vaiinti
nahenti Kotiva raqikiainanaini vivarave. Are vataini
vaihara nana nana haikarae qora haika qioqama tairaro
Kotivavata naaruvaini vaiharo ai uva iriharo vohaa
qarama keroma qioqama taanarove. Are vataini vaihara
nana nana haikae kia qioqama tairaro Kotivavata
naaruvaini vaiharo ai uva iriharo vohaa qarama keroma vi
haikara kia qioqama taanarove, tiro.
20 Ihuva minti tivakero nai vaintinavu kempukaiqama
kero tiva nimiro tiharo, Kia vokavata te *Mesaiaa*vano
vaunarara tiva nimiate, tiro.

Ihuva nai qutu vuainarara tiva nimura
(Maaki 8:31–9:1; Ruki 9:22-27)
21 Vi entaraqaahairo Ihuva nai vaintinavu hoqarama kero
nai qutu vuainarara vutu kero tiva nimiro tiharo, Te

Ieruharemini oru vuari mini nora vaiintinavuvata, Kotira kaiqa vara amite varia vaiintika vika noranavuvata, maara okara ti varia vaiintinavukavata, vika ti qoraiqama timitaqi vi vaiqe te aihavina haikara varaqi vuari ti harukaiqe te qutuvi taaramo enta varike qaiqaa qaqi himpirerave, tiro.

22 Ihuva minti tuvaro Pitaava vira vita vuru auvahini kero virara aqao tiro, Nora Vaiintio, Kotiva vika kiama qaqi kaira vika ai mintima kevarave, tiro.

23 Pitaava minti tuvaro Ihuva tuqantaa viro Pitaara atiharo tiharo, Sataanio, niaraini vuane. Kia ti aara kuvai timitaane. Are kia Kotiva irintema keravauve iri variarao. Are qumina vaiintivano irintema kerama iri variarao, tiro.

24 Minti tivakero Ihuva nai vaintinavu tiva nimiro tiharo, Ti tivataqiro aniarira vaiintiva, viva nai muntukavano vainara qaqira kero, nai aruke hirite katarira vara aqu varero ti naantiaraini aniarire.

25 Nai vataini qaqi variqiro vuainararaqai noraiqaakero iriqiro vi variarirava, vi vaiintiva ekaarama qutu vuanarove. Vaiintivano tiriara iriqiro viharo vuru qutu vuarirava, vi vaiintiva ekaa entama qaqi variqiro vuanarove.

26 Vaiintivano vataini variqiro viharo ekaa airaira ruvaaquma kero vatero viraqaahairo qutu viraro vira airairavano nantiakeroe vira ho kahaqianarove? Kia hove. Viva kia ho vo koqaa autu kero qaiqaa qaqi variqiro vuanarove.

27 Te Vataini Vatatai Vaintikama vauro. Te naantiara qaiqaa naaruvaihai mpeqavano orurante tuvirerave. Vi entara ti Qora koqe okaravano tiqaahairo ataa i vairaqe te *enseli* vika hampata tuvu vaiha ekaa vaiinti nahenti kaiqa varerara irihama vika nái koqaa nimirerave.

28 Te quqaa tiari iriate. Vaiinti hininavu maini himpite variaka vinavuka kiama qaqi qutu vivarave. Te Vataini Vatatai Vaintika noraiqamavi te avuhainaa vaiintiqamavi variari vinavuka ti tavama kema qutu vivaravema turo, tiro.

Ihura vaatavano aahuva vaata kuqu vura
(Maaki 9:2-13; Ruki 9:28-36)

17

1 Ihuva minti tuvaro 6 enta aitarovaro Ihuva Pitaaravata, Iemiravata, Iemira vira qata Ioniravata, vinavuka ntita varero aiqinaqaa nariaraanavu mini vaireka vura.

2 Ho vika mini vaiha tavovaro Ihura vaatavano aahuva vo vaata kuquviro vauvaro vira virivano kuarivano itaintema kero, ataa iharo vauvaro vira utavaaqavanovata takuqiharo voqamakero hantaiqiharo vaura.

3 Vira vaatavano mintimakero kuquviro vaumanta vira
vainti taaramonavu vaiha tavomanta Elaitaaka Mosika
vika kaivaqaukatanta qovaramavi vaiha Ihura vataake uva
ti vaura.
4 Vitanta Ihura vataake uva ti vauvaro Pitaava Ihurara
tiharo, Noravauvo, koqemama tenavu ai vataake maini
vauro. Are hove tirera, tenavu haraara naavu taaramonavu
ariara vo, Mosirara vo, Elaitaarara vomake, kaqa
nimitaare, tiro.
5 Pitaava vi uvara qaqiqai ti vauvaro tonavuvano
takuqiharo hantaiqiharo hihipaama vuvaro uvavano
tonavuqihairo tiharo, Maara ti Maaquve, ti hantuqa hari
vai vaintirave. Te virara quahema vauro. Nenavu vira
uvaqai iriate, tiro.
6 Uvavano minti tumanta vira vainti taaramonavu
voqamake aatu itomanta vata kanta hiqirivi, viri vataini ke
vauvaro
7 Ihuva orurero nai kauqu vinavukaqaa vatero tiharo,
Maakao, himpuate. Kia qeteha variate, tumanta
8 vinavuka vuruvi tavovaro Ihuvaqai vauvaro kia vaiinti
vovanovata vaura.
9 Ho vinavuka aiqinaqaahai tuvi vauvaro Ihuva vinavuka
tiva nimiro tiharo, Vaaka tavaa haikara kia vokavata tiva
nimiate. Te Vataini Vatatai Vaintika naantiara te qutu
vuainaraqihai qaiqaa qaqi himpi variari homa nenavu vi
entaraqaahai vi uvara tiva nimiqi vuate, tiro.
10 Ihuva minti tumanta vinavuka vira ireha tiha, Maara
okara ti varia vaiintika minti tiarave: Elaitaava tinavu
kaivaqava naanema qovarama vuanarove, ti variarave.
Vika nantihae minti ti variarave? ti.
11 Minti tuvaro Ihuva tiharo, Ho vika quqaama ti
variarave. Elaitaava avuni ekaa haika naitaramakero
avuqavu vatareva qovaraiqianarove.
12 Ho te ni tiva nimuro: Elaitaava vaaka avuni anirorave.
Viva ani vaumanta vo vaiintinavu kia vira viraaqamake
tavaraiti, vika hampi okara autuataa umanta vi okarara
vira autu amitorave. Vi vaiintinavuka ti Vataini Vatatai
Vaintikavata mintimake qoraiqama timitevarave, tiro.
13 Ihuva minti tuvaro vinavuka aato kenko tumanta
iruvaro Ihuva Elaitaaraqaa uva tuqantaakero Ioniva
namari nimi vau vaiintirara tura.

Ihuva vaintiqihairo vaana atitovaro vura
(Maaki 9:14-29; Ruki 9:37-42)
14 Vinavuka aiqinaqaahai tuvunte tavomanta airi vaiinti
nahenti ruvaaqumavi vauvaro vaiinti vovano oru Ihura
avuqaa tori kauru araviro tiharo,

15 Nora Vaiintio, ti maaquara mpo ike tiva amitaane. Viva
noraiqamakero vueraiqama viro qoraiqamavi vaivo. Airi
entama ihaqi aqu viro namariqi aqu viro i vaivo.
16 Te vira vita vare ai vaintinavu varianaini vuru
kauramanta vinavuka vira koqema karare tihavata, kia ho
vira koqema kaavo, tiro.
17 Vi vaiintiva minti tuvaro Ihuva tiharo, Ne maa entara
varia vaiinti nahentika ne hampi aaraqaaqai ni variakave.
Ne Kotirara kempukaiqamake iriataara vaimanta kia
iriavo. Ike, ne ti popohama timite variamanta te nanti nanti
entae ni hampata variqi virerave? Te nanti nanti entae ni
kahaqirerave? Ho vi vaintira vita vare te iainaini aniate,
tiro.
18 Minti tumanta vi vaintira vite anuvaro Ihuva vaana
vira atiharo atitama kovaro vainti vira avutaqihairo qaqini
aitarero vuvaro viraqaahairo vira vaata koqema vuvaro ho
vaura.
19 Ho vauvaro vira naantiara Ihuva nariaraa vaumanta
vira vaintinavu orure ireha tiha, Tenavu vi vaanara
atitaurarovata, nantiharoe kia tinavu uva irivo? ti.
20 Vinavuka minti tuvaro Ihuva tiharo, Nenavu Kotirara
iriqi vi variava kia ho vaivarora tiro, vaana viva kia
aitarairave. *Masteti* auruve, ⌞qamaqara auruve,⌟ inaara
auruqai vairave. Nenavu Kotirara iriqi vi variava vi aurura
voqaara vairera, nenavu homa nora kaiqa varehama maa
aiqinarara maihaira vutuni vuane tivaro aiqinavano mini
vuanarove. Ne mintimakeha Kotirara iriqi vivera, ne ekaa
kaiqa homa varevarave, tiro.
21 [Ne kia Kotira aararaiti, kia karavata aurama taraiti, ne
kia ho vi vaanauka nititevarave, tiro.] Ihuva turama.

Ihuva nai qutu vuainarara qaiqaa tiva nimura
(Maaki 9:30-32; Ruki 9:43-45)
22 Ihura vaintinavu Kariri vataini ruvaaqumavi vauvaro
Ihuva vinavuka tiva nimiro tiharo, Vovano ti Vataini
Vatatai Vaintika qovaraiqama kaira ti ravaaqavu vare
23 vaiintinavu kauquqi vuru kaimanta ti harukaiqe te
qutuvi taaramo enta varikema qaiqaa qaqi himpirerave,
tiro. Minti tumanta vira vaintinavu muntukavano
qoraiqumanta vaura.

Takisi aqukorara tura
24 Ihuva nai vaintinavu vataakero Kapenaumini
oruromanta Ieruharemini Kotira Naavuqaa raqikiha *takisi*
vare vauka anire Pitaara ireha tiha, Ninavu nora
vaiintivanovatae *takisi* vira aquke vairave? tuvaro
25 Pitaava eo tiro, Vivavatama *takisi* aquke vairave, tiro.

Minti tivakero Pitaava naavuqi vuvaro Ihuva naane Pitaara irama amitero tiharo, Saimonio, vataini variaka vika avuhainaaka ta vatanaakaqihai takisi vare variarave? Nai navunaakaqihaie, vo vatanaakaqihaie vare variarave? Tiraqe iriare, tiro.

26 Ihuva minti tuvaro Pitaava tiharo, Vika vo vatanaakaqihai *takisi* vare variarave, tiro.

Tuvaro Ihuva tiharo, Tenavu kia vo vatanaaka vairaiti, tenavu Kotira navunaaka vaihara ti, tenavu *takisi* aquarirava kiama ho varianarove.

27 Ho vika tinavu titivorave. Virara iriharama oru varuvaqi *huku naaqunta/pirima* aqukairaro tota aruvina havukara mpaqi kera vira no *ampahu/ampihau* kera viraqihaira monu varakera tiriaravata nenaravata *takisi* aquane, tiro. Minti turama.

18

Tinavuqihairo tavave noravano varianarove tura (Maaki 9:33-37; Ruki 9:46-48)

1 Vi entara Ihura vaintinavu Ihuva vaunaini orure tiha, Tinavuqihairo tavave Kotiva raqikinaraqi vaiharo avuniqama viro varianarove? ti.

2 Vinavuka minti tuvaro Ihuva vainti naati aaramakero vinavuka nivuqaa vainti vira himpimatero

3 tiharo, Te quqaa uva tiari iriate. Nenavu kia hampi avu aato iri variara qaqirake kia naati vainti voqaaraiqama vivera, ne kia Kotiva raqikiainaraqi ho vivarave.

4 Kotiva raqikiainaraqi vaiinti vovano nai autu vatainiqamakero maa vaintirura voqaara variarirava, vivama avuniqama kero vuanarove.

5 Vaiinti vovano maa vaintirura quahama amitaintema kero, viva tivatama quahama timitaanarove.

Vokika qora aara numiqevorave tura (Maaki 9:42-48; Ruki 17:1-2)

6 Maa vaintirura voqaara ti uva irirava vairaro vaiinti vovano anirero qora aara vira umiqairera, vira kaara vi vaiintira uvavano nai nora uvama varianarove. Koqemama kia vi vaintirura qora aara umiqai entaraqaa vi vaiintira auntaqi nora ori kantarumake nora varuva namariqi aqukaataarave, tiro.

7 Oho, vataini vai vaiinti nahentika qora kaiqa varaate tiro, vo haika vo haikavano vika avataanarove. Qora kaiqa qovarama kaaina vaiintirara oho tiva amitauro. ⌞Naantiara vi vaiintiva tavaanarove.⌟

8 Ai kauquvanoe ai aiquvanoe qora kaiqa varairera, vira teqa kera aqukaane. Viraqaahaira vohaa kauquqai

vairavae, vohaa aiquqai vairavae, naantiara homa qaqi variqira vinarave. Qora kaiqa varehara taara kauque, taara aique, vairava vairamanta kia qimpe vaina iharaqi ai aqukevorave.

9 Are hini avuqohaira avu auti vaihara qora kaiqa vare vairera, qaiqaavata mintiaqi vuarorave tihara, nena avu hini qaqira vauru kera aqukaane. Are kia qora kaiqa vararaitira, vohaa avuqai vairava naantiara homa qaqi variqira vinarave. Are taara avu vairava qora kaiqa varaqira viramanta ai nora iha itainaraqi aqukevorave.

10 Ne rauriha variate. Maa vaintinavuka vainti naati variamanta ne vikaqihai voruara qoririmakeha qumina vaintiruve tivorave. Vika *ensel*inavu vikarao tiha, naaruvaini ti Qora aaqantoma variarave, tiro.

Sipisipi kakakima vurara uva tuqantaakero tura (Ruki 15:3-7)

11 Ihuva minti tivakero viva tiharo, [Te Vataini Vatatai Vaintikama te kakakima vua vaiinti nahentika rantarera tuvuraukave.]

12 Ne maa uvara tiainara nantimake irivarave? Vaiinti vovano 100 sipisipi vatairava tavairaro sipisipi vovano kakakima virera, viva kiae 99 sipisipi hininavu ho vaika aiqinaqaa mini kero, kakakima vina sipisipira rantareva vuanarove?

13 Te quqaa uva tiari iriate. Viva virara rantaqiro viviro ho ranta kairera, viva tiharo, Kakakima vira tenta ranta kauro, tivakero voqamakero vira quahama amiteharo 99 sipisipinavu kia kakakima vikara kia noraiqama kero quahama nimitaanarove.

14 Vira voqaara ti Qova naaruvaini vaiva maa vaintinavukaqihairo vonkuvano kakakima vuantorave tiharo vairave, tiro.

Ai qata vakaa vovano ai qoraiqama amitaainarara tura

15 Ai qata vakaa vovano qora kaiqa ai vara amitairera, oru vira vataakera vaihara nentatantaqai vi uvara avuqavu qiate. Viva ai uva ho irirera, netanta koqemake vohaanaiqamavi vaivarave.

16 Viva kia ai uva irirera, oru vaiinti vohaiqae taaraqantae ntita varaira vitantavata ani vaiha ai uva irihama ho quqaama tivo tivarave.

17 Mintiaqi vivaro vi vaiintiva ninavu uvavata kiaqai irirera, viraqaahaira ekaa Kotira vaiinti nahenti ruvaaquma kera nena uva tiva nimiane. Vi vaiintiva Kotira vaiinti nahenti ruvaaquma tekara kia irirera, ne nentaqaahai vi vaiintira ekaara atiteha tiha, Are kia Kotira

uva iria vaiintika voqaarama variarao. Are *takisi* vare varia vaiintinavuka voqaarama variarao, tiate.

18 Te tiari iriate. Ne vataini vaiha nana nana haikae qora haika qioqama taivaro Kotivavata naaruvaini vaiharo ne qioqama tera viraqaima vivavata qioqama taanarove. Ne vataini vaiha nana nana haikae kia qioqama taivaro Kotivavata naaruvaini vaiharo vi haikara kia qioqama taanarove, tiro.

19 Ihuva minti tivakero tiharo, Te qaiqaa tiari iriate. Niqihai vaiinti taaraqantavano vohaa avu aato vateha Kotira iraivaro ti Qova naaruvaini vaiva vitanta tintema kero nimianarove.

20 Taaraqantae, taaramonavue, ti kaiqarao tiha ruvaaquma vivera, ho te vinavuka avutanama vairerave, tiro.

Nai kena vaiintiara kia aaqurihama amito vaiintirara tura

21 Ihuva minti tuvaro Pitaava oru Ihura irero tiharo, Nora Vaiintio, ti qata vakaa vovano qora kaiqa vara timitaqi virera, te nanti nanti tataae virara kia ariqaa uva vataraiti, qaqirama kauro, tirarave? Te 7 tataae minti tirarave?

22 Pitaava minti tuvaro Ihuva tiharo, Kia te ariara 7 tataaqai vira uva qaqira kaane tiraiti, te ariara vira uva vo tataa vo tataa 500 tataa vira uva qaqira kaane turo, tiro.

23 Kotiva vaiinti nahentiqaa raqikiarirava maa uvara voqaarama vaivo. Avuhainaa vaiinti vovano nai kaiqa vaiintinavu nimu monura tenta qaiqaa vararerave turave.

24 Minti tivakero hoqaramakero vare vaumanta vira kaiqa vaiinti vo naane vita vare viva uraqi vuru kovaro vi vaiintira amu monuva nai uritarero nora monu 10 *milion* kinaa vauvaro vi vaiintiva ekaa vi monura nama taiqa korave.

25 Mintimakero vira kaiqa vaiintivano ekaa vi monura namakero kia ho nai amiarirava vauvarora tiro, avuhainaa vaiinti viva tiharo, Oho, vi vaiintiravata, vira naata vaintivata, viva onaana ina haikaravata, ekaa vi haikara vokika nimiha monu varake tinta timiqe te tenta amuraro namakaira tenta vira varaare, tiro.

26 Viva minti tuvaro vira kaiqa vaiintivano tori kauru araviro mpo ike tiro, Are vairaqe te vi monura rantaqi vivi, ekaa rantake nina amiare, tiro.

27 Minti tuvaro avuhainaa vaiinti viva vira aaqurihama amitero tiharo, Ho te ariara mpo ike tiva amitehama ai amurara namakaana monura kia tinta timiane turo. Qaqira kera nena homa vinarave, tiro.

28 Minti tiva kovaro vira kaiqa vaiintivano vevarero tavovaro vira hana kaiqa vaiinti vovano 10 kina amuva

vauvaro oru vi vaiintira aunta raqutiharo nai monu naariharo tiharo, Te ai amuna monura vaaka tinta timiane, tuvaro
29 vira kana kaiqa vaiintivano tori kauru araviro mpo ike tiro, Are vairaqe te vi monura rantake ai amiare, tuvaro
30 vira hana kaiqa vaiintivano kia vira uva iriraitiro, nai hana vaiinti karapuhiqi kero tiharo, Te ai amuna monura ekaa tinta timiraqe ai kuvantu kaare, tiro.

31 Minti tivakero nai hana vaiinti karapuhiqama komanta vira kaiqa vaiinti hininavu tave, virara qorahaama autivo tivake, vika náiqai tiva vare vuru nái nora vaiinti tiva amurave.
32 Vira vuru tiva amuvaro vira nora vaiintivano nai kaiqa vaiinti aarama kero tiva amiro tiharo, Are vaaqu kaiqa varaara vaintiva variarao. Are tiriara mpo ike tiva timitaane tiaramantara ti, te nora monu ai amurara namakaanara ekaa qaqira kehama kia tinta timiane tunarave.
33 Te ari aaqurihama amitaunantema kera, arevata nena hana vaiinti aaqurihama amitaataara vaivara kia mintira iarao, tiro.
34 Minti tivakero avuhainaa vaiinti vira voqamakero arara itovaro nai kaiqa vaiinti ontaanavu, vaiinti ntaihe vauka nimiro tiharo, Viva karapuhiqi variqi viharo ekaa vira amiavauna monura tinta timiarire turave, tiro.
35 Ihuva minti tivakero nai vaintinavu tiva nimiro tiharo, Ne nenta hana vaiinti uva kia qaqira karaiti qaqiqai iriqi vivera, ti Qova naaruvaini vaiva ninta uvavata qaqiqai iriqiro vuanarove, tiro.

Ihuva turama.

Nai naata qaqira kaainarara tura
(Maaki 10:1-12; Ruki 16:18)

19

1 Ihuva vi uvara tiva nimi taiqa kero Kariri mini kero Iutiaini Iotani Namari hini mantaraini vumanta
2 vaiinti nahenti airitahaa vira avataqi vuvaro viva mini vaiharo aihavuka koqema nimite vaura.

3 Ihuva mini vaumanta Parasi vaiintinavu viva vaunaini orure Ihurara hampi uva tiarire ti, vira irama amiteha tiha, Hoe vaiintivano nai hampi uva iriharo nai naata qaqira kaanarove? Viva mintirera, tinavu maara uva raqae kaanarove, kiae raqa kaanarove? Are tiraqe iriare, ti.

4 Minti tuvaro Ihuva tiharo, Nenavu kiae Mosiva qara ntuvato uvara kaara ntuvake iriavo? Vi uvara maantimama vaivo:

Naaruvavata vatavata autukova, Kotiva hoqarero vaiinti autireva, vaiintivata nahentivata autukero tiharo,
5 *Te mintima kaunarara tiro, vaiintivano nai noka qoka kero nai naatantiro avituma viraro vitanta vaatavano vohaa vaatama varianarove,* turave.
(Okara 2:24)
6 Vitanta kia vo vaata vo vaata vairaiti, vitanta vaatavano vohaa vaataqaima vairave. Ho Kotiva vivama vaativata naatavata avitumakero vohaa tampama kairara tiro, hauri vovano vitanta raira kaantorave, tiro.
7 Ihuva minti tumanta vinavuka tiha, Quqaama Kotiva minti turave. Ho nantiharoe Mosiva vo uva tiva torave? Mosiva tivato uvava vo maantimama vaivo:
Vaiintivano nai naata qaqira kareva iharo, viva homa ai qaqira kauro ti uvara qara ntuvakero, nai naata amiharo vira atitamake vairave, ✡ turave. Mosiva nantiharoe vi uvara tivatorave? ti.
8 Vinavuka minti tuvaro Ihuva vinavuka nái tiva nimiro tiharo, Mosiva vaiharo tavomanta ni kaivaqaukavara kia Kotira uva iriataa umanta vauvaro viva qaqi komanta vika vi okarara avataqi vurave. Tota hoqarero vata aututo entara kia vi okarava vaurave.
9 Te niara mintima turo: Nahentivano kia vo qorainti vataakero niraitiro vairaro, vira vaativano vo uva kaara qumina vira qaqira kero vo nahenti varairera, vi vaiintiva qaraaka nahentintiro niharoma naata vaati varaa okarara raqama kaanarove turo, tiro.
10 Ihuva minti tivakero vaumanta vira vaintinavu Ihurara tiha, Ike, vaiintivano naata varaarira okarava mintima vairera, koqemama vaiintivano kia naata vararaitiro, qaqi variarire, ti.
11 Vira vaintinavu minti tuvaro Ihuva tiharo, Kia ekaa vaiintivano te vaaka tuna uvarara ho kankomake irivarave. Kotiva vika avu aato kahaqi vaimanta variaka, vikaqaima vi uvara kankomake irivarave.
12 Hini vaiintinavu kia ho naata vare variarave. Hini vaiintinavu nái vatataa entaraqaahai vika vaatavano kia ho vaimantara ti, kia ho naata vare variarave. Hini vaiinti variamanta vokiaka vika vaata qoraiqama kaamantara ti, vika kia ho naata vare variarave. Hini vaiinti Kotiva vaiinti nahentiqaa raqikiainarara iriha te Kotira kaiqarao tiha ehaara vairerave tivakeha variarave. Kairamanta vi uvara ho iri vareka vi uvara iriqi vuate, tura.

Ihuva vainti haikaqaa nai kauqu vateharo koqema nimitora (Maaki 10:13-16; Ruki 18:15-17)
13 Ihuva vaumanta vaiinti nahenti vika nái vainti ntita vare Ihurara vikaqaa nai kauqu vateharo Kotira aarama

✡ **19:7:** Lo 24:1

nimitaarire tivakeha Ihuva vaunaini vuru karare tumanta Ihura vaintinavu vika qioqiha niti vaura.

14 Mintuvaro Ihuva aqao tiro, Qaqi kaimanta te
iainanaini aniate. Kia vika aara kuvai nimitaate. Vaiinti
nahenti maa vaintika voqaantemake Kotirara irika, vikama
Kotiva raqikiaina vatukaraqi vaivarave, tiro.

15 Ihuva minti tivakero nai kauqu vainti haikaqaa
vateharo, vika koqema nimitero vura.

Qaraaka vaiintivano airi airaira vatora
(Maaki 10:17-31; Ruki 18:18-30)

16 Vo enta vaiinti vovano Ihuva vaunaini orurero tiharo,
Maara ti variara vaiintio, te nana koqe kaiqae Kotira vara
amitaqi vihae te naantiara koqemake ekaa enta qaqi variqi
virarave? tiro.

17 Minti tuvaro Ihuva tiharo, Are nantiharae koqe kaiqara
ti irehara tiarao? Kotiva vohaiqavano koqeva vairave. Are
naantiara koqemakera ekaa enta qaqi variqira vireva irera,
Kotiva tivato uvaraqai iriqira vuane, tiro.

18 Ihuva minti tuvaro vi vaiintiva irero tiharo, Kotiva
tivato uvaraqihai te nana nana uvae iriqi virarave? tuvaro
Ihuva vira tiva amiro tiharo, Kotiva tivato uvaraqihaira
maa uvarama iriane:

Kia vaiinti vo arukaane. Kia vora naatantira muara
nuane. Kia muara varaane. Kia vorara una uva tiane.

19 Nena noka qoka koqe okaraqai autu nimitaane.
(Katu Varora 20:12-16)
Are nenara muntuka vatenantema kera, nena kana
vaiintiaravata muntuka vatehara variane, turave. *(Wkp
19:18)*

Kotiva vi uvara tivatora iriqira vuane, tiro.

20 Ihuva minti tuvaro vi vaiintiva tiharo, Te vi uvara vi
uvara tianara iriha avataqi vi vaunarave. Nana kaiqae te
varaataara vaimanta kia varauro? tiro.

21 Minti tuvaro Ihuva tiharo, Are ho vaira vaiintiva
vairera, oru nena iana haikara nimihara monu varera vuru
vehi vaiinti nahenti nimiraro naaruvaini ai koqaavano
variarire. Mintimakera ti tivataqira aniane, tiro.

22 Ihuva minti tuvaro vaiinti viva vi uvara iriro airi
airaira vatovara tiro, kia Ihura uva iriraitiro, qaqira kero
vira muntukavano qoraiquvaro vurama.

23 Vuvaro Ihuva nai vaintinavuara tiharo, Te tiari iriate.
Airi airaira vate vaiintika Kotiva raqikina vatukaraqi
vukaari utihama vivarave.

24 Te qaiqaa ni tiva nimiari iriate. ⌞*Kamer i*vano uqa noqi
ho ruqiaraarirava vairavauve, airi airaira vataaina
vaiintiva vivavata Kotiva raqikiaina vatukaraqi ho
vuanarove, tiro.

25 Ihuva minti tumanta vira vaintinavu vi uvara iri
ravukuvi kauqu runkinkiri iha tiha, Ike, ⌞airi airaira vateka
kia Kotiva raqikinaraqi ho vivera,⌟ Kotiva nai ta vaiintikae
ntitaanarove? ti.
26 Minti tuvaro Ihuva vinavuka aitutuma tavero tiharo,
Vataini variaka vika nái kempukaqaa kiama ho vivarave.
Kotiva kahaqira vika ho vivarave. Kotiva ekaa kaiqa vare
vaivama vaivo, tiro.
27 Minti tuvaro Pitaava tiharo, Tavaane, tenavu ai avataqi
virera iha, ekaa haika mini ke qaqima anuro. Mintunarara
ti, tenavu nana koqaae varaainarave? tiro.
28 Pitaava minti tuvaro Ihuva vinavukara tiharo, Te tiari
iriate. ⌞Kia te ne kaiqa vara timitera tauru kaainarave.⌟
Ekaa haika qaraakaiqama kaaina entaraqaa, te Vataini
Vatatai Vaintika tenta avuhainaa tainta takuqi vairaqaa
oquvi variari nenavuvata ti vainti 12navu ti tivataqi ni
vaika, tainta 12navuqaa oquvi vaiha Isareri anku 12navu
uvama avuqavu qivarave.
29 Nai maaqae, nai qata vakaarae, nai aura nakaarae, nai
noka qokae, nai vaintie, nai naaho maatae, mini kero ti
kaiqarao tiro virava, vi vaiintiva naantiara koqaa vareharo
kia vohaa tataaqai vararaitiro, nai airi tataama varairaro,
viraqaahairo Kotiva virara are ekaa entama qaqi variqira
vinarave tianarove.
30 Vate vaiinti nahenti airitahaa avuni variaka, naantiara
vika tuvitare ekaanainima vaivarave. Vate ekaanaini
variaka, naantiara vika uritare avunima vaivarave, tiro.

20

Uaini naahora uva tuqantaakero tura

1 Kotiva vaiinti nahentiqaa raqikiarirava maa uvara
voqaarama vaivo. Airi vata vato vaiintiva vaaka toqaqi
himpiro nai *uaini* naaho ututoraqi kaiqa varaate tiro, kaiqa
vaiintinavu rantareva vurave.
2 Viva vika rantareva vuva oru vo vaiintinavu ranta kero
tiharo, Nenavu vate kaiqa vara timitaiqe ni vohaiqa
vohaiqa vohaa kinaa vohaa kinaama nimirarave, tumanta
eo tuvaro nai naahoqi vika ntita vuru korave.
3 Vuru kero vauvaro 9 *kiroki* quvaro viva *maaketi*
vatukaqi viro tavomanta vaiinti vonavu qumina vauvaro
4 viva vinavukara tiharo, Nenavuvata oru ti naahoqi
kaiqa vara timitaiqe te koqaa avuqavu ni nimiare, tiro.
5 Minti tumanta vinavukavata mini vuvaro viva 12
*kiroki*qaavata, 3 *kiroki*qaavata, vaiinti vonavuvata vaaka
ntitontemakero ntitorave.
6 Mintiaqi vuvaro erovaro *vero* aruarirava aumanto
vauvaro naaho qova qaiqaa *maaketi*qi viro tavomanta vo

vaiintinavu mini qaqi himpite vauvaro vinavuka irero tiharo, Nenavu nantihae vate kia kaiqa vararaiti, qumina variavo? tumanta
7 vinavuka vira tiva ami tiha, Kia vaiinti vovano ti kaiqa varaate timantave, tuvaro viva tiharo, Ho nenavuvata oru ti naahoqi ti kaiqa vara timitaate, tiro.
8 Minti tivakero vauvaro enta ire uvaro naaho qova nai kaiqaqaa raqiku vaintirara tiharo, Kaiqa vaiinti ekaa naarama kera vika monu nimiane. Naantiara vitini ania vaiintika are vika naane monu nimiqira vihara, vaaka toqaqi avuni ania vaiintika ekaanainima vika monu nimiane, tiro.
9 Minti tuvaro viva erovaro *vero*qaa anu vaiintika monu nimiqi viharo vohaa kinaa vohaa kinaa nimiro,
10 mintiaqiro viharo vaaka toqaqi anu vaiintika monu nimireva umanta vinavuka tiha, Tinavu monu voqavatama timianarove, tuvaro viva vinavukavata vohaa qarama kero vohaa kinaa vohaa kinaaqai nimura.
11 Vohaa qaramake nimumanta vinavuka vi monura vare naaho qorara nuntu nauntu tiha,
12 Aqao, *vero* qire imanta ania vaiintika inaara kaiqaqai varakema vohaa kinaa vohaa kinaa varaavo. Tenavu vaaka toqaqi anurauka nora kuari itairaqaa kaiqa vare vaurara are naantiara ania vaiintika nimianantema keraqaima tinavuvata timira iarao. Nantiharae mintira iarao? ti.
13 Vinavuka minti tuvaro naaho qova vaiinti vorara tiharo, Ti vaiintio, kiama te ai qoraiqama amitauro. Ho quqaae te ariara vate kaiqa vara timitairaqe vohaa kinaama ai amirerave turara are eo tianarave?
14 Ho nena koqaa varera vuane. Ekaanaini ntitauna vaiintikavata te vohaa qaramake nimunarave.
15 Tinta monu vaimantara ti, te homa tenta antuqaqaa amiataa ina vaiintira amirerave. Te parumake tenta monu vo vaiintinavu nimurara kia karu ntuva timitaataarave turave, tiro.
16 Ihuva vi uvara tuqantaakero tiva nimiro tiharo, Vira voqaarama ekaara vitini variaka naantiara uritare avunima vaivarave. Avuni variaka naantiara tuvitare ekaara vitima vaivarave, tiro.

Ihuva taaramo tataa nai qutu viro himpuainarara tura (Maaki 10:32-34; Ruki 18:31-33)
17 Ihuva Ieruharemini vireva aaraini viharo nai vainti 12navuqai ntita varero vo kanta vuru kero tiva nimiro tiharo,
18 Tavaate, tenavu Ieruharemini virerama vi vauro. Te Vataini Vatatai Vaintika mini oruraari ti qovaramake vuru Kotira kaiqa vara amite varia vaiintika vika noranavuvata,

maara okara ti varia vaiintikavata, vainaini vuru kaimanta vika tiriara vira arukaate tivake
19 ti tivita vare vo vatanaaka kauquqi vuru kaimanta vika ti naaraihama timiteha kapipiqohai ruteqake vate, viraqaahai vika vuru katariqaa ti niriqohai haruke hiritaiqe te qutu vima, taaramo enta varikema, qaiqaa qaqi himpirerave, tiro. Ihuva turama.

Iemika Ionika nova Ihura irora
(Maaki 10:35-45)
20 Vi entara Sebedira maaqutanta nova nai vaintitanta ntita varero oru Ihura avuqaa tori kauru araviro vaiharo Ihura vo haikara irora.
21 Mintuvaro Ihuva vira irero tiharo, Nana haikarae ai antuqa arivo? tiro.

Minti tuvaro nahenti viva tiharo, Naantiara are avuhainaa vaiintivano vaihara are ti maaqutanta noraiqama kairaro vovano ai kauqu tanaraini vairaro vovano ai kauqu kaanaaqaini variarire, tiro.

22 Nahenti viva minti tuvaro Ihuva vira maaqutantara tiharo, Netanta vi uvara okarara kia iriraiti, ti ire variavo. Te aihavina namarira naainara netantavata hoe nevarave? tumanta vitanta, Homa nararave, ti.

23 Vitanta minti tuvaro Ihuva tiharo, Quqaama te namari naainara netantavata nevarave. Ti kauqu tanarainivata, kaanaaqainivata oquvi vai vaiintitanta kia ti kaiqa vaivo. Ti Qova vaiinti taaraqanta henoqama kero vatai vaiintitanta, vitantama mini oquvi vaivarave, tiro.

24 Ihuva minti tumanta vira vainti hini 10navu vi uvara iri, vitanta vakaaka nitura.

25 Vinavuka vitanta niti vauvaro Ihuva ekaa miqo maaqo naarama kero aqao tiro, Vo vatanaaka raqikiqi vi varia okarara ne iriarave. Vika avuhainaaka uritare vaiha, vi kaiqara maa kaiqara vara timitaate ti variarave. Vika qiata vaiintinavuvata tiha, Ne tinavu uvaqai iriqi vuate, ti variarave.

26 Nenavu kia vika aanaraate. Niqihairo vovano noraiqireva irera, viva ni paanaa kaiqa vara nimiteharoma noraiqama vuanarove.

27 Niqihairo vovano uritarero avuni vaireva irera, viva qaqi paanaa vaiintivano vaiharo ni kaiqa vara nimitaanarove.

28 Te Vataini Vatatai Vaintikama vauro. Tevata kia vaiinti nahentiara ti paanaa kaiqa vara timitaate ti tuvuraukavauve. Te vaiinti nahenti kaiqa vara nimitaqi vi, airi vaiinti nahenti kahaqama nimiteha, vikara irihama qutu virerave tivake tuvuraukave, tiro. Ihuva turama.

Avu qimpavu vaiintitanta avu rampaikora
(Maaki 10:46-52; Ruki 18:35-43)
29 Ihuva nai vaintiaravata Ieriko mini kero, oru vi
vaumanta vaiinti nahenti airitahaa Ihura avataqi vi vaura.
30 Mintumanta vaiinti taaraqanta avu qimpavutanta aara
auvahini oquvi vaiha iruvaro Ihuva aitare vaumanta
vitanta naveraitihatanta, Nora Vaiintio, Devitira Maaquo,
titantara mpo ike tiva timitaane, ti vaura.
31 Vitanta minti ti vaumanta vaiinti nahenti vitanta nitiha
tiha, Evaara variate, tumanta vitanta kia vika uva iriraiti,
noraiqaake naveraitihatanta, Nora Vaiintio, Devitira
Maaquo, titantara mpo ike tiva timitaane, ti vaura.
32 Vitanta minti ti vauvaro Ihuva ani himpitero vaiharo
tiharo, Te nitanta nantire uramantae aniavo? tiro.
33 Minti tumanta vitanta vira tiva ami tiha, Nora Vaiintio,
titanta tivu rampai timitaanerama ai aare vauro, ti.
34 Minti tuvaro Ihuva vitanta aaqurihama nimitero
vitanta avuqaa nai kauqu viti vatovaro vitanta avu
vaakama rampai vumanta vitanta ho tave, viraqaahai
Ihura avataqi vura.

21

Vaiinti nahenti Ihura quahama amite vauvaro viva
Ieruharemini vura
(Maaki 11:1-11; Ruki 19:28-40; Ioni 12:12-19)
1 Ihuva nai vaintiaravata oru vuvaro Ieruharemi aumanto
vaumanta vinavuka Betapasini Orivi Aiqina auvoqi vau
vatukaraqi orurovaro Ihuva nai vainti votanta nititero
2 tiharo, Netanta viti vatukaraqi orure vaakama *donki*
kantarumake nai naati vataake vatera tavevarave. Oru
vitanta kuvantuke vare maini viri timiate.
3 Vaiinti vovano nitanta irairera, mintima tiate: Titanta
Noravano *donki* virara timanta anuro, tiate. Netanta minti
tivaro viva nitantara ho tota vare vuru amiatema
tianarove, tiro.
4 Haaru vetanto entaqaa paropeti vaiintivano tu uvava
vivauma variarire tiro, Ihuva minti tura. Haaru paropeti
vaiintivano Kotira uva qoqaiqama keharo mintima tiro:
5 Ne Ieruharemi vatanaakara mintima tiate: Ni
avuhainaa vaiintivano ne varianaini anima vaivo.
Viva qihaaqama kero donki tauvaqaqaa ani vaivaro vi
donkiva qaraaka donkivanoma vaivo, tura. *(Sek 9:9)*
6 Viva tu uvava vivauma variarire tiro, Ihuva nai vaiinti
taaraqanta nititomanta vitanta Ihuva tuntemake, mini
orure
7 *donki*vata vira naativata vare virike, vira vaintinavu nái
utavaaqa *donki*tantaqaa vuqi nimitovaro Ihuva viraqaa
vaarirero oquvi vaura.

8 Oquvi vaumanta vaiinti nahenti vika nái utavaaqavata
aara vaura vuqi amitomanta vaiinti nahenti vokuka katari
mare teqa vare aara vaura vuqi amitora.
9 Vuqi amite Ihura avuni vi vau vaiinti nahentikavata
vira naantiara ani vau vaiinti nahentikavata naveraitiha,
Devitira Maaqu autu tuahera kaate. Noravano nai
autuqaa ani vai vaiintira koqema amite vaivo. *(Ihi 118:26)*
Variqavano nai virini vaira, vira autu tuahera kaate, ti.
10 Minti tivaqi vuvaro Ihuva Ieruharemiqi vumanta ekaa
vi vatanaaka kante vitare aitare iha tiha, Ike, ta vaiintivae
ani vaivo? tumanta
11 vaiinti nahenti vokuka tiha, Maa vaiintiva Ihuvave.
Viva paropeti vaiintivano Nasareti vatuka Karirihairo
anivave, ti.

Kotira Naavuqihairo monu kaiqa vare vauka vara veva kora
(Maaki 11:15-19; Ruki 19:45-48; Ioni 2:13-22)
12 Ihuva Kotira Naavu avutaqi oriqetero tavomanta koqaa
auti vau vaiintika viraqi koqaa kaiqa vare vauvaro viva
vika rauntu veva vahaaqaini kero, monu *senisi*qi vau
vaiintika tainta vara venta aqukero, uviri nimiha monu
vare vau vaiintika taintavata vara venta aqukora.
13 Venta aqukero vikara tiharo, Kotira vukuqi qara
ntuvato uvava mintima tivo: *Vaiinti nahenti ti naavuara*
Kotira aare varia naavurave tivarave,✡ turave. Oho, ne
variavarora tiro, maa naavuva muara vaiinti kukeqavi
vaiha uki varia naavuva voqaarama vaivo, tiro.
14 Ihuva minti tivakero viraqi vaumanta avu qimpavu
vaiintikavata, aiqu kauqu rarera vukavata, viva vauraqi
ruvaaqumavi vauvaro Ihuva vika koqema komanta ho
vaura.
15 Ihuva vaiinti nahenti nora kaiqa vara nimite vaumanta
vainti haika Kotira Naavu avutaqi vaiha ⌞virara quaheha⌟
naveraitiha, Devitira Maaqu autu tuahera kaate, ti
vaumanta Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika vika
noranavuvata, maara okara ti vau vaiintikavata, vi haikara
vi haikara tave, vika arara itomanta Ihurara aqao ti,
16 Are kiae vainti haika hampi uva ti variara iriarao?
tuvaro Ihuva tiharo, Eo, te iruro. Nevata vo, ne kiae Kotira
vukuqi maa uvara kaara ntuvake tavaarave? Minti tirave:
Are vainti haikavata, naama ne variakavata,
kahaqiaramanta vika ai autu koqemake tuahereha
variavo, turave, tiro. *(Ihi 8:2)*
17 Ihuva minti tivakero viva vika mini kero vevarero vi
vatukaravata mini kero Betanini entaqi vaireva viro.

✡ **21:13:** Ais 56:7

Ihuva tuvaro fiki katari tamunta vura
(Maaki 11:12-14, 20-24)
18 Vira qararaa toqaqi Ihuva orurantero Ieruharemini
viharo karara antuqa aruvaro viharo
19 tavovaro ⌞qakaaka voqaara⌟ *fiki* katari aara auvahini
vauvaro viva oru vira tava hiqikero narare tiro, tavovaro
marevanoqai vauvaro viva vi katarira tiva amiro tiharo,
Are kia qaiqaavata tava irenarave, tuvaro viraqaahairo vi
katariva vaaka tamunta viro aaharuqama vura.

20 Vi katariva aaharuqamaviro vaumanta Ihura
vaintinavu vira tave ravukuvi ike tiha, Nantiakeroe katari
viva vaaka aaharuqama vivo? ti.

21 Vinavuka minti tuvaro Ihuva tiharo, Te tiari iriate.
Nenavuvata kia taara aato iriraiti, Kotirara kempukaiqama
keha iriqi viha, nenavu homa te *fiki* katariara tunantemake
tivarave. Nenavu kia vi kaiqaraqai varevarave.

Nenavu nora kaiqa, vo kaiqa vo kaiqa homa varevarave.
Nenavu maa aiqinarara tiha, Tuvitarera varuvaqi
aquvuane, tivaro homa mintianarove.

22 Ike, ne Kotira aareha ne nana nana haikarae irehama
Kotiva quqaama vi haikara timianarove tiraqaahaima ne
ho varevarave, tiro.

Tavave ai noraiqama kaivarae vi kaiqara vare variarao? tura
(Maaki 11:27-33; Ruki 20:1-8)
23 Ihuva minti tivakero orurantero Kotira Naavu
vaunaini oru vaiharo vaiinti nahenti uva tiva nimi
vaumanta Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika vika
noranavuvata, Iutaa vatanaa nora vaiintinavuvata, vika
viva uraqi orure Ihura atiha tiha, Are ta vaiintiva vaiharae
maa kaiqara vare variarao? Tavave ai noraiqama kaivarae
are maa kaiqara vare variarao? ti.

24 Vika minti tuvaro Ihuva nái vika tiva nimiro tiharo,
Kaiqe te naane ni irama nimitaari ne te tiaina uvara ho tiva
timivera, te tenta noraiqamavi vaiha maa kaiqara
varaainaravata ni tiva nimiare.

25 Tavave Ionira noraiqama kovaroe viva vaiinti nahenti
namari nimi vaurave? Kotivae, qaqi vaiintivanoe, vira
noraiqama kovaroe minti vaurave? Ne ti tiva timiqe iriare,
tiro.

Ihuva minti tumanta vika nai tiva ami nai tiva amiha
tiha, Tenavu nana uvae tirarave? Tenavu tiha Kotiva vira
noraiqama korave tiarera, viva tinavuara ne nantihae
Ionira uvara kia quqaave tiavo tianarove.

26 Tenavu tiha qaqi vaiintivano vira noraiqama korave
tiarera, tenavu vaiinti nahenti ruvaaqumavi variaka naatu

qetararave. Ekaa vaiinti nahenti Ionirara paropeti vaiintivano vaurave ti variarave, ti.
27 Vika nariara nariara minti tivake Ihurara tiha, Nai tavave Ionira noraiqama korave? Kia tenavu virara kankomake irunarave, tuvaro Ihuva tiharo, Ne minti tiavera tevata tinta noraiqama kaimanta maa kaiqara vare vaunarara kia ninta tiva nimirerave, tiro.

Maaqu taaraqantara tura
28 Ihuva minti tivakero tiharo, Maa uvara tire iainara ne nana aatoe irivarave? Vaiinti vovano qorainti taaraqanta vatatorave. Vira qova nai maaqu avuhainaa vaintiara tiharo, Ti maaquo, vate oru te *uaini* utu taunaraqi kaiqa vara timitaane, tuvaro
29 viva aqao tiro, Kia ti vuataa ivera kia virerave, tivakero viva vaiharo qaiqaa avu aato utukero nai qova tuntemakero vurave.
30 Viva vuvaro vira qova nai maaqu voraravata oru vohaa uvaqai tuvaro viva eoqai tivakero kia mini viraitiro, qaqira kero vaurave, tiro.
31 Ihuva vi uvara tivakero vika irama nimitero tiharo, Vitantaqihairo tavave nai qora uva irurave? tumanta vika tiha, Vira vakaava avuhainaava nai qora uva irurave, ti.
Vika minti tuvaro Ihuva tiva nimiro tiharo, Ho iriate. *Takisi* vare variakavata, hampi narira ni varia nahentikavata, vika ni naatarake Kotiva raqikiraqi vika naane vi variarave.
32 Haaru Ioniva anirero avuqavu ni aarara ni numiqarare tumanta ne vira uvara kia quqaave ti vaurave. *Takisi* vare variakavata, hampi narira ni varia nahentikavata, Ionira uvara quqaave ti vaurave. Ne vaiha tavomanta vika Ionira uvara quqaave tumanta ne kia vika unte urave. Ne vo avu aato utuke qora aara qaqirake Ionira uvara quqaa uvave tiataara vaumanta ne kia mintiraiti vaurave, tiro.

Uaini ututoraqi kia koqemake raqiku vaiintikara tura (Maaki 12:1-12; Ruki 20:9-19)
33 Ihuva minti tivakero tiharo, Ne iri vaiqe te vo uva tuqantaake ni tiva nimiare. Vata vato vaiintiva *uaini* ututero, auvahianta hohaa aratero, vata quvikero *uaini* tava tatiainara aututero, maimaraara haraara tainta autukero vatero, viraqaahairo niara vataini vireva iharo vokuka tiva nimiro tiharo, Ne ti *uaini* naahoqaa raqiki timite vaiqe te niaraini vuare, tivakero viva niaraini vo vataini vurave.
34 Mini oru vauvaro *uaini* hiqi entava anirovaro viva nai kaiqa vaiinti vonavu nititero tiharo, Oru ti naahoqaa raqiki timite variaka vuru timanta *uaini* tintavata hiqi timitaate, tumanta vinavuka mini vurave.

35 Mini vumanta vira naahoqaa raqiki amite vau
vaiintika vira kaiqa vaiintinavu vinavuka ravaaqavuke, vo
vira kaavu umiqake vate, vo vira aruke, vo vira orikatu utu
vare vira ruqutuke vatorave.
36 Mintuvaro naaho qova nai kaiqa vaiinti vonavu hoqare
nititonavukavata naatara kero vonavuvata nititomanta,
vira naahoqaa raqiki amite vau vaiintika hoqare vonavu
qoraiqama nimitontemake, vikavata vohaa qaramake
qoraiqama nimitorave.
37 Mintuvaro naaho qova naantiara ekaanaini nai maaqu
vohaiqa atitero tiharo, Vika ti maaqu taveha, virara ti
maaquvanove tivakehama vira koqema amitevarave,
turave.
38 Minti tivakero vira atitovaro vumanta vira naahoqaa
raqiki amite vau vaiintika vira maaqu tave, nai tiva ami nai
tiva amiha tiha, Maa vaiintiva vira qova qutu viraro nai
qora vatavata airairavata varaariravama vaivo. Aniqe vira
arukaariraro vira naahovano tinavuniqama vuarire, ti.
39 Vika minti tivake vira ravaaqavu vare naahoqihai
aaqaini vira vaati aquke arukorave, tiro.
40 Ihuva minti tivakero vika irama nimitero tiharo,
Minturara tiro, naaho qova nai maaqu arukora kaara
nantie ianarove? tiro.
41 Minti tumanta vika Ihurara tiha, Naaho qova vaaqu
vaiintinavu ntaihamakero vehi autukero, viraqaahairo viva
vokika nai naaho nimiramanta vika vira naahoqaa
raqikihama *uaini* hiqi entara naivata hiqi amitevarave, ti.
42 Vika minti tuvaro Ihuva vikara tiharo, Ne kiae Kotira
vukuqi maa uvara kaara ruva keha tavaarave? Vi uvava
mintima tiro:

Ori naavu kaqeha vo ori, kia koqe orive tivake
qaqirakaa oriva, vi oriva naaquraiqama vivo.

Noravano vi orira noraiqama kairara ti, tenavu vira
kaiqa tave tiha, Voqaraa kaiqave, turo, turave. *(Ihi
118:22-23)*

43 Te vi uvara irihama niara mintima turo: Ne vira
Maaqu qoraiqama amitera kaara Kotiva kia niara ti vaiinti
nahentive tianarove. Viva ni qaqira kero vo vatanaakara
vika ti vaiinti nahenti vaiqe te vikaqaa raqikiqi vi variari
vika koqe kaiqa vara timitevarave, tianarove.
44 [Vi oriraqaa kaavu ntirava rukavu raakavuma
vuanarove. Vi oriva virihairo vaiinti voqaa hiqiri virera, vi
vaiintira ruqutu kero konkomaiqama kaanarove, tiro.]
45 Ihuva minti tumanta Kotira kaiqa vara amite vau
vaiintika vika noranavuvata, Parasi vaiintinavuvata, vaiha
aato kenko tumanta iri vuvaro Ihuva *uaini* naahoqaa raqiki

amite vau vaiintikara tiharoma uva tuqantaakero nai vikara tumanta
46 vika vira ravaaqavu vare*ko* amirare ti, tavomanta vaiinti nahenti viraqi ruvaaqumavi vauka Ihurara paropeti vaiintivanove tumanta vika naatu qeteha kia vira ravaaqavu kora.

Nahenti varaimanta kara nerara tura
(Ruki 14:15-24)

22

1 Ihuva qaiqaa vaiinti nahenti uva tiva nimireva vo uva vo uva tuqantaakero tiva nimura.

2 Viva vo uva tuqantaakero tiharo, Kotiva vaiinti nahentiqaa raqikiarirava vaireva, avuhainaa vaiinti vovano nai maaquvano nahenti varaainarara iriharo kara qerama vatora voqaarama vaivo.

3 Avuhainaa vaiinti viva nai kaiqa vaiintinavu nititero tiharo, Nenavu orunte te naarama tauna vaiinti nahentika timanta ani kara naate, tumanta vika vuru tiva nimumanta vika kia aniataa umanta kia anurave.

4 Kia anuvaro avuhainaa vaiintivano kaiqa vaiinti vonavu nititero tiharo, Te naarama tauna vaiinti nahentikara mintima tiate: Te kara henoqama vatauro. Tenta *purumakau* vonavuvata, *purumakau* naati koqera vovata, aruke teqa taaqamake vatauro. Ti maaquvano nahenti varaainanaini ani vaiha vi karara naate, tiate, tiro.

5 Viva minti tumanta viva naaramato vaiinti nahentika kia vira uva iriataa umanta vika nái kaiqaqai varaqi vi vaura. Vovano nai naahoqi vuvaro vovano nai koqaa kaiqa varareva vumanta
6 vonavu avuhainaa vaiinti vira kaiqa vaiintinavu ravaaqavuke ruqutuke arukorave.

7 Mintuvaro avuhainaa vaiinti vira voqamakero arara itovaro viva nai iqoka vaiinti nititomanta vika vuru nai kaiqa vaiintinavu aruko vaiintika náiv*ata* aruke, vika vatukave naavuve iha qumpiarama taiqa korave.

8 Viraqaahairo avuhainaa vaiintivano nai kaiqa vaiintinavu qaiqaa naaramakero tiharo, Nahenti varaaina karara henoqama vatauro. Te vaiinti nahenti naarama taurauka vika kaiqavano kia aru vimanta vika ti kara neva kia ho vaivo.

9 Ne vika qaqirake oru vo aara vo aarantuna viha, ekaa vaiinti nahenti ne rantakeka naaraimanta, ani vikavata te kara naainara naate, turave.

10 Minti tumanta vira kaiqa vaiintinavu aaraini viha ekaa koqe vaiinti nahentive qora vaiinti nahentive rantatoka,

ekaa vika ruvaaqumake ntita vare vuru komanta vika kara no naavuraqi mpiqa vurave.

11 ⌞Vi entara naata varaaina karara nareva anu vaiintiva qentiana anirovaro qentiana raqiki vauva vira tavuna rumpa amitovaro vi vaiintiva vira nonkutero oru oqu vi vaurave. Avuhainaa vaiinti tavuna rumpato vaiintika, vikaraqai ho viraqi oqu vuate ti vaura.⌟

Vika vira naavuqi mpiqa vuvaro avuhainaa vaiintivano tavovaro vaiinti vovano kia vira tavuna rumpatero vauvaro

12 viva vi vaiintirara tiharo, Ike, ti vaiintio, are kia ti tavuna rumpa vararaitira, are nantiakerae maaqi uriqetera iarao? tuvaro vi vaiintiva kia ho uva turave.

13 Viva tirema vauvaro avuhainaa vaiintivano nai kaiqa vaiintinavu tiva nimiro tiharo, Maa vaiintira aiqu kauqu rumpa vare muntu vahaaqaini konkira ari vairaqi aqukaate. Viva mini vaiharo iqi rateharo nai aarai tenti aneharo varianarove, turave, tiro.

14 Ihuva vi uvara tivakero viva tiharo, Kotiva airi vaiinti nahenti naarama tainaraqihairo taaraiqaqaima ntita varaanarove, tiro.

Takisi aqirara Ihura irama amitora
(Maaki 12:13-17; Ruki 20:20-26)

15 Ihuva minti tiva komanta Parasi vaiintinavu viraqihai vevare oru ruvaaqumavi vaiha tiha, Nana uvae Ihura irama amitaariraro viva hampi uva tianarove? Kaiqe maa uvara irama amitaare, tivake

16 vika nái avataqi nu vaiintika vonavu nititeha, Herotira navunaaka vonavuvata nititomanta vika Ihuva vaunaini orure tiha, Maara ti variara vaiintio, are maara okara tiva timiaramanta tenavu tavaurara are quqaa uva ti variaravave. Are kia vaiinti aatu qetaraitira, nora vaiintiaravata, qumina vaiintiaravata, vohaa qarama keraqai ti variaravave.

17 Ho tenavu maa uvara tiainara are nantie tinarave? Tenavu Kotira uva iriha hoe tenavu Romeni vatanaaka vika avuhainaa vaiinti Sisaara *takisi* aqu amitararave? ⌞Vi vatanaaka kia Kotira uva iri variakave.⌟ Virae *takisi* aqu amitararave kiae aqu amitararave? ti.

18 Vika minti tuvaro Ihuva irumanta vika virara hampi uva tiarire tivake minti tuvaro Ihuva tiharo, Ne unaqaraiqama keha koqe kaiqa vare variakave. Ne nantihae tiriara hampi uva tiarire tiha minti ti variavo?

19 *Takisi* aqi vai monura vohaiqa humiqaiqe tavaare, tiro.

Minti tumanta vi monura vohauru amuvaro

20 viva vika irama nimitero tiharo, Monu viraqaa tara virivata autuvatae vaivo? tiro.

21 Minti tumanta vika tiha, Sisaarave, tuvaro Ihuva vikara
tiharo, Virara irihama ne Sisaava ina haikara nai amiate.
Kotiva ina haikara nai amiate, tiro.
22 Ihuva minti tumanta vika vira uva iri tiha, Ike, viva
tinavu uvavata aatara kero koqe uvaqaima tivo, tivakeha
kauqu runkinkiri i vaiha vira mini ke vurama.

Satiusi vaiintinavu Ihura irama amitora
(Maaki 12:18-27; Ruki 20:27-40)
23 Vi entara Satiusi vaiintinavu Ihuva vaunaini orurora. Vi
vaiintinavuka nái maara uvara iriha tiha, Vaiintivano qutu
viraqihairo kia ho qaiqaavata himpuanarove, ti vau
vaiintika orure Ihura ireha tiha,
24 Maara ti variara vaiintio, tinavu kaivaqava Mosiva maara
uva tiva timiharo minti turave: Vaiintivano kia vainti
vataraitiro qutu viraro, vira qatavanoe vira vakaavae vira
naata varatero vainti kuvuarama amitaanarove, turave.
25 Tenavu tiarirara iriane, Haaru maini qata vakauka
7navu vaurave. Vinavuka vakaava avuhainaava nahenti vo
varatero kia vaintivata vataraitiro, qutu vuvarora tiro, vira
qata vovano naantiaraihainaava vira naata varatero
26 vivavata qaqi variqi viro vuru qutu vurave. Viva qutu
vuvaro vitanta tavaaraihainaava vi nahentira varatero kia
vaintivata vataraitiro, qaqi variqiro viro vuru qutu vurave.
Mintiaqi vi, ekaa qata vakaa vinavuka vi nahentira varate
kia vaintivata vataraiti, ekaa qumina qutu vurave.
27 Qumina qutu vuvaro nahenti vivavata variqiro viro
qutu vurave.
28 Naantiara vaiinti nahenti qaiqaa qaqi himpi vai
entaraqaa vi nahentiva tara naatae varianarove? Viva qaqi
vau entara qorainti 7navu varatorave, ti.
29 Satiusi vaiintinavu minti tuvaro Ihuva vika nái tiva
nimiro tiharo, Ne Kotira uva qara ntuva tora kia
kankomake iriarave. Ne Kotira kempukaravata kia
iriarave. Kia iri tavaakara ti, ne hampi uvama ti variavo.
30 Naantiara vaiinti nahenti qutu viraqihai qaiqaa qaqi
himpi variqi vi entara kiama naata vaati vare okarava
varianarove. Vika *ensel*inavu naaruvaini variaka
voqaantema kema vaivarave, tiro.
31 Ihuva minti tivakero viva tiharo, Vaiinti nahenti qaiqaa
qaqi himpi okarara te ninta irama nimitarerave. Ne kiae
Kotira vukuqi maa uvara qara ntuva tora kaara ntuvake
iriarave? Kotiva minti turave:
32 Te Kotika ai kaivaqauka Variqavano vauro. Te ai
kaivaqaukavara Eparahaamiraqaave, Aisaakiraqaave,
Iekopiraqaave, raqiki vauraukave, turave. *(Katu Varora*
3:6)

Ho iriate. Kotiva qutu viro taiqavi haikaraqaa kia raqikiqiro viraitiro, viva qaqi variqiro vi vai haikaraqaa raqiki vaivama vaivo, tiro.
33 Ihuva minti tumanta vaiinti nahenti mini ruvaaqumavi vauka vira uva iri ravukuvi tiha, Ike, Ihuva okara uvama tinavu tiva timi vaivo, ti.

Kotiva avuni vatai uvarara tura
(Maaki 12:28-31; Ruki 10:25-28)
34 Parasi vaiintinavu iruvaro Ihuva Satiusi vaiintinavu tu uvara aatara komanta vika ruvaaqumavi vauraqihairo
35 vaiinti vovano maara okara kankoma kero ti vau vaiintiva Ihurara hampi uva tiraqe viraqaa uva vataare tiro, uva vo Ihura irama amitero tiharo,
36 Maara ti variara vaiintio, Kotiva vo uva vo uva tiva toraqihairo nana uvavanoe avuni vai uvava vaivo? tiro.
37 Minti tuvaro Ihuva vira tiva amiro tiharo,
Are nena Variqa Nora Kotirara ekaa nena muntukaqihairave, nena maraquraqihairave, nena avu aatoqihairave, antuqa arirara variane, turave. *(Lo 6:5)*
38 Ho vi uvava avuni vaiharo noraiqamakero vairave.
39 Vi uvara naantiaraini nora uva voma vaivo. Vi uvava avuni vai uvara voqaarama vaivo. Vi uvava mintima tiro:
Ninara antuqa arinantema kera nena navunaa vaiintiaravata antuqa arirara variane, turave. *(Wkp 19:18)*
40 Vi uvatantavano okara uva naaqura arataara voqaara vaivaro ekaa vo uva vo uva Mosiva tivato uvavave, paropeti vaiintinavu tivato uvavave, kiari voqaara vaiharo vi uvatantaqaa hirivi vairave, tiro. Ihuva turama.

Ihuva Mesaiaa okarara irama nimitora
(Maaki 12:35-37; Ruki 20:41-44)
41 Parasi vaiintinavu mini ruvaaqumavi vauvaro Ihuva vika irama nimitero tiharo,
42 Ne Kotiva atitaaina vaiintira *Mesaiaa*ra ne nana aato irihae variavo? Viva ta ankuraqihairoe qovaraiqianarove? tiro. Ihuva minti tumanta vika tiha, Viva tinavu kaivaqara Devitira ankuqihairo qovaraiqianarove. Viva Devitira naintivanoma varianarove, ti.
43 Vika minti tuvaro Ihuva tiharo, Nantiakeroe *Mesaiaa*vano Devitira nainti varianarove? Haaru vetanto entaqaa Devitiva vauvaro Kotira Maraquravano vira kahaquvaro Devitiva *Mesaiaa*ra tiharo, Viva ti Noravanove, turave. Devitiva mintima tiro:
44 Noravano ti Nora Vaiintiara tiharo, Are uritarera ti kauqu tanaraini oquvi vairaqe te ai navutaaka aru naatara nimitaarirara are vikaqaata nena aiqu ntava taane, turave. *(Ihi 110:1)*

Devitiva minti turave, tiro.
45 Ihuva minti tivakero qaiqaa vika irama nimitero
tiharo, Devitiva *Mesaiaa*vano qovarai qiainarara tiharo, Ti
Nora Vaiintive, turave. Devitiva minti turara tiro,
nantiakeroe *Mesaiaa*vano Devitira nainti ho varianarove?
tiro.
46 Ihuva minti tumanta vika nái tiva amirare ti uvara
ranteha tavovaro kia vaumanta, vika vi entaraqaahai
qetakeha kia uva vovata vira irama amite vaura.

Parasi vaiintiaravata maara okara ti vau vaiintikaravata tura
(Maaki 12:38-39; Ruki 11:43-46; 20:45-46)

23

1 Ihuva minti tivakero vaiinti nahenti mini ruvaaqumavi
vaukaravata nai vaintinavuaravata tiharo,
2 Maara okara ti varia vaiintikavata, Parasi
vaiintinavuvata, Mosiva tivato uvara koqe uva ni tiva nimi
variamantara ti,
3 ne vika uva iriqi vuate. Ne vika uva irihama kia vika
nintemake nuate. Vika niara ne minti maantimake iate
tivakeha, vika nái kia vi uvara avataraiti, hampi ni
variarave.
4 Ike, vika nora maara ntai uvara rumpake vaiinti
nahentiqaa aqu nimiteha, vika kia nái kauqu vonku tutuke
vaiinti nahenti kahaqi variarave.
5 Vaiinti nahenti vika taveha quahama nimitaate ti,
Parasi vaiintinavu vika nivuqaa kaiqa vare variarave. Vika
Mosiva qara ntuvato uvara apuqamake taquqi nonkuke nái
tiriqaavata kauqu kaataraqaavata rumpateha, vukai
tavuna koqe tavuna rumpa vare vaiinti nahenti vika
tavaate ti, vatukavau ni variarave.
6 Vika ovata ne variaraqaa oru vaiha vaiinti nahenti
vikara nora vaiintive tiate ti, vaiinti taruka variaraqaa vika
oquviha variarave. Vika maara naavuqi oriqete koqe
taintaraqai antuqa arimanta viraqaa oquviha variarave.
7 Vaiinti nahenti vika koqemake uva manteha, Maara uva
ti variara vaiintio, tiate ti, vika *maaketi*qi vi ani variarave.
8 Nevata vika voqaante ivorave. Vo vaiintinavu ni uva
manteha niara tiha, Maara ti variara vaiintio, tivera, ne
vikara hauri minti tivorave. Tenavu qata vakaaqaima
vauro. Tinavu maara uva tiva timi vaiva vohaiqavanoma
vaivo, tiate.
9 Ni Qova vohaiqavano naaruvaini vairara ti, kia vataini
variaina vaiintira vorara tinavu Qorave tiate.

10 Ne vo vaiintiara tinavu avuhainaa vaiintive tivorave.
Ne tiha, *Mesaiaa*vano Kotiva atitaaina vaiintiva, vivaqaima
tinavu avuhainaa vaiintivano vaivo, tiate.
11 Niqihairo vovano nora vaiinti vaireva irera, vi
vaiintiva ni kaiqa vara nimitaarire.

12 Nai autuqai viriniqamake vairava vairaro Kotiva vira
autu vatainiqamama kaanarove. Nai autu vatainiqamake
vairava vairaro Kotiva vira autu viriniqamama kaanarove,
tiro.

Maara okara ti vau vaiintikaravata Parasi
vaiintinavuaravata oho tiva nimitora
(Maaki 12:40; Ruki 11:39-52; 20:47)
13 Maara okara ti varia vaiintikavata, Parasi
vaiintinavuvata, ne unaqaraiqama keha koqe kaiqa vare
variakave. Te nintara oho tiva nimitauro. Vaiinti nahenti
Kotiva raqiki vairaqi virare tiamanta ne vika nivuqaa qenti
vara muntuvi tinta nimite variavo. Ne nenta kia Kotiva
raqiki vairaqi oriqete viraiti, ne vokiakavata kia qaqi
kaimanta viraqi vivarave.

14 [Maara okara ti varia vaiintikavata, Parasi
vaiintinavuvata, ne unaqaraiqama keha koqe kaiqa vare
variakave. Te nintara oho tiva nimitauro. Ne tentoqa varia
nahentika naavu airaira muara vareha ne tiha, Vovano
tinavu vaaqu kaiqa taveharo tinavuara qora vaiintive
tiantorave, tivakeha ne vaiinti nahenti nivuqaa vaiha
vukaiqaake Kotira aare variarave. Oho, vira kaara niqaa
uva uritareroma varianarove.]

15 Maara okara ti varia vaiintikavata, Parasi
vaiintinavuvata, ne unaqaraiqama keha koqe kaiqa vare
variakave. Te nintara oho tiva nimitauro. Ni nora iha
itainaraqi aqukevama vaivo.

Vaiinti vonkuvano vi uvara avataqiro vuarire tiha, ne vo
vataini vo vataini vi aniha vaiinti vonku rantake, vi
vaiintira nenta qora okara umiqe variarave. Ho vi vaiintiva
ni uva avataqiro viharoma nai qora kaiqa voqavata
uritarakero varaira kaarama, vi vaiintira nora iha
itainaraqi aqukeva nai voqavatama varianarove.

16 Ne avu qimpa vuaka vaiha ne vokiaka aara
numiqareka auti variakara, te nintara oho tiva nimitauro.
Ne vaiinti nahenti maara okara tiva nimiha minti ti
variarave: Vaiintivano Kotira Naavu autu reharo nai kauqu
aiqiqaa aqukero tiharo, Te minti mintirerave, tirera, viva
minti tina uvava kiama vira tuataanarove. Vaiintivano
Kotira Naavuqi vai *kori* oriara autu reharo nai kauqu
aiqiqaa aqukero tiharo, Te minti mintirerave, tirera, viva
nai tinantemakero vi haikara autuarire, ti variarave.

17 Ni avu aato kia vaimanta ne avu qimpa vuaka ne
hampiqama kehama ti variavo. Nana haikavanoe
avuniqamakero vaivo? *Kori* orivanove, Kotira
Naavuvanove? *Kori* orivano Kotira Naavuqi vaivarora tiro,
Kotira Naavuvano vi *kori* orira vara kotataiqamake
vairave*. Mintirara tiro, Kotira Naavuvano avuniqama
keroma vaivo.
18 Qaiqaa ne maara uva vo hampiqamakeha vaiinti
nahenti tiva nimi tiha, Vaiintivano Kotira *ofaa* taintara autu
reharo nai kauqu aiqiqaa aqukero tiharo, Te minti
mintirerave, tirera, viva tira uvava kiama vira
tuataanarove. Vaiintivano taintaqaa *ofaa* haika vateharo vi
*ofaa*ra autu reharo nai kauqu aiqiqaa aqukero tiharo, Te
minti mintirerave tirera, viva nai tinantemakero vi haikara
autuarire, ti variarave.
19 Oho, ne avu qimpa vuaka kia vo okara vo okara ho
tave variavo. Vi taintaraqaa vatai *ofaa*va kia vi taintara
aatara kero avuni vai haikava vairave. Kotira Naavuqi vai
taintava avuniqamakero vaiharora tiro, vi *ofaa*ra vara
kotataiqamake vairave.
20 Vaiintivano kauqu aiqiqaa aqukeharo vi taintara autu
reharo viva tainta viravata, tainta viraqaa vai haikaravata,
autu re vairave.
21 Vaiintivano nai kauqu aiqiqaa aqukeharo Kotira Naavu
autu reharo viva kia naavu autuqai rero viva naavu
autuvata, naavuqi vaira Kotira autuvata, raivo.
22 Vaiintivano nai kauqu aiqiqaa aqukero naaruva autu
reharo viva kia naaruva autuqai raraitiro, viva Kotiva
oquvuaina taintara autuvata, vi taintaraqaa oquvi vaira
Kotira autuvatama re vaivo.
23 Maara okara ti varia vaiintikaravata, Parasi
vaiintinavuaravata, te nintara oho tiva nimitauro. Ne
unaqaraiqamake koqe kaiqa vare variakave. Ne uapaa
naaho *haakave/haanave*, meruve, raira keha Mosiva tivato
uvara iriha, 10navuqihai hini naaho 9navu nenta tuateha,
hini naaho vohaiqa Kotira amite variarave. Ne vi uvara
uapaa uva iriha, ne nora uvavata kia iri variarave.
Avuqavuqamake *ko* ti varia okararave, aaqurihama nimite
varia okararave, Kotirara kempukaiqamake iri varia
okararave, ne vi uvara vi uvarara kia iri variarave. Ne
uapaa uva iriha vi uvaravata nora uvavata, iriqi
vuataarave.
24 Ne avu qimpa vuaka vaiha ne vokiaka aara
numiqareka auti variakave. Ne namari nare iha tavaavaro
vauvaari vovano namariqi vaimanta ne vira qaqini

* **23:17:** koqemakero hiqama amite vairave.

varakehavata, *kameri* quara vovano viraqi vaira viravatama keha nampiqamake variarave.

25 Maara okara ti varia vaiintikavata, Parasi vaiintinavuvata, te nintara oho tiva nimitauro. Ne unaqaraiqama keha koqe kaiqa vare variakave. Ne *kaapu*vata tanuvata pahainiqai hiqamake variakave. Ne nenta pahainiqai hiqamate variavaro ni avutaqi vaireva, vaiinti ruqutu kevave, muara varevave, nentara irikeha varevave, vi haikavaqai niqi mpiqaro vaivo.

26 Ne Parasi vaiintinavuo, ni nivu qimpa vimanta variavo. Ne *kaapu*vata tanuvata avutaqi naane hiqama kaivaro pahainivata hiqama vuarire.

27 Maara okara ti varia vaiintikavata, Parasi vaiintinavuvata, te nintara oho tiva nimitauro. Ne unaqaraiqama keha koqe kaiqa vare variakave. Vaiinti quntama taaraqaa hanta *peni* aqutaantemake, ne variarave. Hanta *peni* aqutaa katarira vonavu taveha tiha, Koqema iro vaivo, tiavarovata, vataqi qutuvua vaiintika vuhaarivanovata nterai haikavavata, vi haikavaqai vairave.

28 Vira voqaara vaiinti nahenti ni aaqaini taveha koqe vaiintive tiavarovata, ni avutaqi vaireva, unaqaraiqama keha koqe kaiqa vare variavavata, qora kaiqa vare variavavata, mpiqaro vairave.

29 Maara okara ti varia vaiintikavata, Parasi vaiintinavuvata, te nintara oho tiva nimitauro. Ne unaqaraiqama keha koqe kaiqa vare variakave. Ni kaivaqaukavara paropeti vaiintinavu arukeha quntama toraqaa ne koqemakeha ori ntava nimite variarave. Ni kaivaqaukavara avuqavuqamake nu vaiintika arukeha quntama toraqaa ne koqemakeha *vahehema/vaataiqama* nimite variarave.

30 Ne vika naintivarara tiha, Tenavu haaru vetanto entaqaa variavauraitirio, kiama tinavu kaivaqaukavara aanante paropeti vaiintinavu aru kaavauraitirio, ti variarave.

31 Ne tiha, Tinavu kaivaqaukavara paropeti vaiintinavu arukoka tenavu maa vika naintivarama vauro, ti variarave. Ne minti tiavaro nenta tia uvava, vivama ninta tuataivo.

32 Ho ninta kaivaqaukavara qora kaiqa vara hoqaramatora, ne vi kaiqaraqai varaqi vi vuru taiqa kaate.

33 Ne *uqahivanoma/quaihavanoma* variavo. Ne *uqahi/quaiha* naatinavuma variavo. Kotiva ni *ko* tivakero nora iha itainaraqi aqukaanarove. Kia ne viraqihai ruqemake vi aarava ho varianarove.

34 Te tiari iriate. Te paropeti vaiintinavuve, koqe avu aato iri vai vaiintikave, koqe uva tiva nimi vai vaiintikave,

nititaari ne vonavu arukeha, vonavu katariqaa hiriteha, vonavu maara naavuqi kaavu numiqaakeha vika vo vatuka vo vatukaqihai aru ntata kaimanta vi anima ivarave.

35 Haaru vo vaiintinavu aruko uvavata niqaama varianarove. Hoqaramakero Abeliva avuqavu ni vau vaiintira arukomanta viraqaahai avuqavu ni vau vaiintika, vo vaiinti vo vaiinti aruka arukamaqi ani, Berekiaara maaqu Sekaraiaara viravata arukorave. Vira arukareka, Kotira Naavuvano vauvaro *ofaa* taintavano vauvaro Sekaraiaava vira tavaarana vaumanta arukorave. Ho ekaa vika vika aruko uvava niqaama varianarove.

36 Te tiari iriate. Ekaa vi vaiintika aruke uvava vate maa entara varia vaiinti nahentikaqaama varianarove, tiro.

Ihuva Ieruharemiara mpo tura
(Ruki 13:34-35; 19:41-44)

37 Ihuva minti tivakero tiharo, Mpo, Ieruharemihainaakao, Ieruharemihainaakao, ne Kotira paropeti vaiintinavu aruke variakave. Kotiva nititai vaiintika aniamanta ne ori mpaqikeha vika ruqutuke variakave. Kokoraaravano nai naati aroka raira aqutainantemake, te qaiqaa qaiqaavata niara mpo tivakeha niqaa raqikirare turamanta ne kia ti qaqi karaiti, ti qoririma timite variavo.

38 Vira kaara ne Kotira Naavu kaqateva quminaiqama viro varianarove.

39 Te tiari iriate. Ne maa entaraqaahai kia ti tavaraiti vaiqe te qaiqaa tuvu ntaari ne vi entaraqaa ti kankomake taveha tiha, Nora Kotira autuqaa tuvina vaiintira Kotiva koqema amitaarire, tivarave, tiro. Ihuva minti turama.

Kotira Naavu rampai aqukerara tura
(Maaki 13:1-2; Ruki 21:5-6)

24

1 Ihuva minti tivakero Kotira Naavu mini kero vireva umanta vira vaintinavu tiha, Kotira Naavu koqera maa tavaane, tuvaro

2 Ihuva eo tiro, Ne maa entara maa naavuravata vi haikara vi haikaravata tave variarave. Te tiari iriate. Naantiara ori naiqaa naiqaa rukiteva kiama varianarove. ⌞Naantiara navutaaka ani⌟ ekaa maa naavura rampaike naavu kaqato orira, vo ori vo ori vara aqu kaivaro, kia ori voqavanovata qaiqaa naiqaa naiqaa varianarove, tiro.

Naantiara airi maara qovaraiqiainarara tura
(Maaki 13:3-13; Ruki 21:7-19)

3 Ihuva minti tivakero oru Orivi Aiqinaqaa oquvi vaumanta vira vaintinavu nái viva unaini evaara orure vira ire tiha, Vaaka tiarava tairentae qovaraiqianarove? Nana

haikavano qovarama viraqe tenavu viraqaa ampeqamake taveha ariara viva qaiqaa tuvuaina entava aumantoma vaivo, maa vatara taiqaaina entava aumantoma vaivo, tirarave? ti.
4 Vinavuka minti tuvaro Ihuva tiharo, Vovano ni una uva tiva nimiainarara raurihama variate.
5 Naantiara airi vaiinti qovaramavi ti hutu reha Kotiva ti tititaimanta anuraukave timanta airi vaiinti nahenti vika una uvarama quqaa uvave tivarave.
6 Ne vaivaro iqoka raqi uvava qovaraiqiramanta ne kia qetaate. Iqokara ti vai uvava aaranahairo aniramanta kia qetaate. Iqoka raqi haikava naane minti minti i vaira ne virara iriha hauri vi entava aniraivo tivorave. Vi haikava naanema qovaraiqianarove.
7 Vo vatanaaka vo vatanaaka hampata raqivarave. Avuhainaa vaiinti vovano avuhainaa vaiinti vo vataakero raquanarove. Vo vataini vo vataini karara narara vai entava varianarove. Vo vataini vo vataini vaturavano utuanarove.
8 Vainti vatareva tota aiha vinantema keroma, avuni maara raaina entava qaqi hoqarama taivo, tiate.
9 Vi entara ni ravaaqavu vare vuru vokika kauquqi kaimanta ni qoraiqama nimitaqi viha ni arukevarave. Vi entara ekaa vo vatanaa vo vatanaaka niara Ihura vaintive tihama vira kaara vika ni iri qoraiqama nimitevarave.
10 Vi entara tiriara quqaa vivave tika airitahaa ti qaqirake vika naiqaa naiqaa kauqu aave vateha nái navunaaka qovaramake vaivarave. Vika nai iri qoraiqama amite nai iri qoraiqama amite i vaivarave.
11 Vi entara airi vaiinti qovaramavi vaiha te Kotira uva qoqaiqamake vauraukave tivakeha vaiinti nahenti airitahaa unaqaraiqama nimite vaivarave.
12 Vi entara qora kaiqavano uritarero vairamanta airi vaiinti nahenti vokikara muntuka vate okarara qaqira kevarave.
13 Vi entara kia popohanaara iraitiro, kempukaiqama kero Kotira aaraqaa variqiro viro vuru taiqa kaaina vaiintira, virama ekaara entaqaa Kotiva vitaanarove.
14 Kotiva vaiinti nahentiqaa raqikiaina vakaakara tiva nimiqi vimanta vo vatanaa vo vatanaaka vi uvara ekaa irivaro, ho viraqaahairo ekaara entavano aniraanarove, tiro.

Nai voqamakero qoraiqiaina haikava qovaraiqianaro (Maaki 13:14-23; Ruki 21:20-24)

15 Ihuva minti tivakero viva tiharo, Naantiara ne tavaivaro vaaqu haikavano, voqamakero nai vehi autu nimitaaina haikava qovarama vuanarove. Haaru vetanto

entaqaa paropeti vaiinti Danieriva✡ vi haikarara turave. Ne tavaivaro Kotira Naavu turuaraini kia qaqi vaiintivanovata ho oriqete vai *rumu*raqi vi haikava himpite varianarove. (Maa uvara kaara rihara vi uvara okara kankomake iriane.)
16 Viva mini himpite vairamanta Iutia vataini vaika himpi veraini aiqina vainainima kantama vuate.
17 Vi entava anintairaro naavu qentiana vairava hauri nai naavuqi vaaka oriqetero vo haika varaantorave, viva vi haikara vi haikara qaqirakero kantama vuarire.
18 Vovano naahoqi kaiqa vare vairava hauri nai vaaqauta varareva anirantero vuantorave. Viva qaqi kantama vuarire.
19 Vi entara nahentinavu vainti taiqama vikave, vainti naama nimi vai nahentikave, oho, vi entara vika qoraiqama vivarave.
20 Kia koqe kuari itaaina entaraqaave, Maara Entaqaave, vi entava anintairera, ne vukaari utihama ruqemake vivarave. Virara irihama, ne Kotira aaraivaro koqe kuari itaaina entaraqaa vi entava anintairamanta ne ho ruqemake vuate.
21 Oho, naantiara vi entava anintairaro nora maaravano qovaraiqiramanta vaiinti nahenti anomake qoraiqamavi variqi vivarave. Tota maa vatara aututo entaraqaahairo kia vo maaravano vira voqaara qovaraiqurave. Naantiaravata vi maarava kia qaiqaavata qovaraiqianarove.
22 Vi entava vukai enta vairamantavauve, ekaa vaiinti nahenti taiqa vivaro kia vovanovata qaqi varianarove. Ho Kotiva nai kaamatai vaiinti nahentikara iriharoma vi entara iquqama kaanarove.
23 Vi entara vovano niara *Mesaiaa*vano mini mainima vaivo, tirera, kia vira uvara quqaave tiate.
24 Vi entara vo vaiinti vo vaiintivano qovaramavi unahaa tiha, Te *Mesaiaa*vanove, tiraro vo vaiintivano, Te Kotira uva qoqaiqamake vaura vaiintikave, tivaqi vi vaivarave. Airi una vaiinti mintimake qovaramavi una kaiqa varaqi viha Kotiva nai kaamatai vaiinti nahentikara vikavata tinavu avataqi vuate ti, nora kaiqa aahuva kaiqa vo kaiqa vo kaiqa vara qovaramake vaivarave.
25 Ho iriate. Ne kia vi vaiintika uvara quqaa uvave tiate ti, te maa entara vaiha naantiara qovarama vuaina okarara vate ni tiva nimi vauro.
26 Vi uvara iriqi vivaro naantiara vovano ni tiva nimiharo tiriara viva qovarama viro qumina kanta vaivo tirera, kia mini ti tavareka vuate. Ni tiva nimiharo tiriara vi naavuraqi kukeqavi vaivo tirera, kia vira uvara quqaa uvave tiate.

✡ **24:15:** Dan 9:27; 11:31; 12:11

27 Aaquakaa utiharo ekaa naaruva ataama kaintemake,
te Vataini Vatatai Vaintika qoqaama tuvirerave.
28 Ta mantarainie qutu vuarira vaatava vainara,
viraqaama memoravano ruvaaquma vivarave, tiro.

Ihuva nai qaiqaa vataini tuvuainarara tura
(Maaki 13:24-27; Ruki 21:25-28)
29 Ihuva minti tivakero tiharo, Naantiara nora maara
vareha antura nti entava taiqa viraro vi entaraqaahairo:

> Vaakama kuari avuvano konkiraiqama viraro
> toravanovata kia itairaro vaahoquravanovata, opu
> makauvanovata, hiqiri hiqiri i vairaro naaruvaini vaira
> haikava vaiharo hampiqama kero qaki qaki i
> varianarove. *(Aisaiaa 13:10; 34:4)*

30 Vi entara vaiinti nahenti naaruvaini ampeqamake
taveha tiriara oho viva tuvireva qera i vaivo tivarave. Vika
minti tivakeha ekaa vatamaata vaika qeteha iqi ratevarave.
Vika mintiaqi viha tave vaiqe te Vataini Vatatai Vaintika
naaruvaihai tonavuqaa tuvi variariraro ti mpeqa
okaravano voqamakero takuqi vairaqe te tenta kempuka
vataake tuvirerave.
31 Vi entara *aanumaaravano/nomavano* noraiqaakero uva
tiraqe te tenta *ensel*inavu nititaari vika vataini tuvunte,
hihai hihai Kotiva nai kaamatai vaiinti nahentika ekaama
ruvaaqumake ntitevarave, tiro.

Ihuva fiki katariqaa ampeqamake tavaate tura
(Maaki 13:28-31; Ruki 21:29-33)
32 Ihuva minti tivakero tiharo, Ne *fiki* katariqaahai avu aato
varaate. Vi katarira mare aqu ntuva vivaro, viraqaahairo
qaiqaa qaraaka ankuri ntareva auti vaimanta ne viraqaa
ampeqamake taveha tiha, Nora kuarivano itaaina entava
aumantoma vaivo, ti variarave.
33 Vira voqaantemake, naantiara qovarama vuaina
haikarara tunara, ne viraqaa ampeqamake tave tiriara tiha,
Viva tuvuaina entava aumantoma vaivo, tivarave.
34 Te quqaama turo. Maa entara vaika kia taiqa vivaro
ekaa vi haikarara te turava vivauma varianarove.
35 Naaruvavanovata vatavanovata taiqa viraro ti
uvavanoqaima kia taiqa viraitiro, qaqima variqiro
vuanarove, tiro.

Kia vovano te tuvuaina entarara iritaivo
(Maaki 13:32-37; Ruki 17:26-30)
36 Ihuva minti tivakero tiharo, Te tuvuaina entava nana
entaqaae, nana kuari avuqaae, varianarove? Kia vaiinti
vovanovata virara ririrave. Kia *ensel*inavu naaruvaini
variaka virara iriarave. Te tentavata Vataini Vatatai

Vaintika vaiha kia virara irunarave. Kotiva ti Qova, viva naiqaima vi entarara iritairave.
37 Noaava qaqi vau entara vaiinti nahenti mintuntemake, naantiara te Vataini Vatatai Vaintika tuvuaina entaraqaa vaiinti nahenti vohaa qaramake variqi vivarave.
38 Vi entara kia huvura namarivano aqu ravaaqavuko entara vaiinti nahenti karavata namarivata namaqi viha naata vaati vare vauvaro Noaava namariqaa vuaina naavuraqi oriqetero vauvaro
39 huvura namarivano ventaqiro virini uri vumanta vika vaiha avu aato kenko tumanta tiha, Ike, tenavu taiqa vuaina entavama aniraivo, tuvaro huvura namarivano vika ekaa aqu ravaaqavu korave. Te Vataini Vatatai Vaintika orurante tuvuaina entaraqaavata vaiinti nahenti vira voqaantemake, nai kaiqaraqai iriqi vi vaiqe te tuvirerave.
40 Vi entara vaiinti taaraqanta naaho kaiqa vare vaivaro vohaiqa naaruvaini vita varero, vo mini kairaro varianarove.
41 Vi entara nahenti taaraqanta kara tainti uti vaivaro vohaiqa naaruvaini vita varero, vo mini kairaro varianarove.
42 Ne ni Noravano tuvuaina entara kia iriakara ti, ne taveha rauriha variate.
43 Ho maa uvara kankomake iriha variate: Naavu qova vaiharo muara vaiintivano aniainarara iriharo viva maimaraara raqiki vaitirio, muara vaiintivano kia ho vira naavuqi oriqetero muara varaitirio.
44 Vi uvara irihama nevata henoqamate variqi vihama ti veka variate. Ne ti Vataini Vatatai Vaintikara kiama tuvuanarove ti entara, vi entaraqaama te tuvirerave, tiro.

Koqe kaiqa varai vaintiraravata qora kaiqa varai vaintiraravata tura
(Ruki 12:41-48)
45 Ihuva minti tivakero tiharo, Kaiqa vaiinti vovano nai nora vaiintiara noraiqaakero iriharo koqema kero kaiqa vara amite vai vaiintiva, viva nana vaiinti voqaarae vaivo? Viva maantima vaira kaiqa vaiintivama varianarove:
Vira nora vaiintivano niara aara vireva iharo vi vaiintira noraiqama kero tiharo, Arema kaiqa vaiintinavuqaa raqikihara vo enta vo enta kara rairakehara nimiane, tivakero
46 oru aaraini niro orurantero ani tavairaro vira kaiqa vaiintivano viva tinantema kero kaiqa vare vairera, vira kaiqa vaiintivano voqama kero quahaanarove.
47 Ho te quqaa tiari iriate. Vira nora vaiintivano mintima tianarove: Te qaiqaa ari noraiqama kaarirara are ekaa te iaina haikaraqaama raqikiqira vinarave, tianarove, turo.

48 Vira kaiqa vaiintivano qaqira kero kia mintiraitiro,
qora kaiqa vaiintivano vaiharo nai irikero tiharo, Aqao, ti
nora vaiintivano kiama vaaka orurantero anianarove,
tivakero
49 viraqaahairo nai kena kaiqa vaiintinavu ruqutu kero
vatero, oru iha namari ne vaika hampata karavata
namarivata namaqiro vi vairaro
50 vo enta vira nora vaiintivano vi entaraqaa kiama
anianarove tiaina entaraqaa orurantero ani vira kaiqa
tavero
51 nai kaiqa vaiinti vira voqamakero kaavu umiqakero
vatero, vira atitama kero tiharo, Unaqaraiqama keha koqe
kaiqa vare varia vaiintika qora vatukaqi vainaini arevata
mini vuane, tiraro viva mini vaiharo iqi rateharo aarai
tenti aneharo varianarove, tiro. Ihuva turama.

25

Varaata kauqurutantara tura

1 Ihuva minti tivakero viva tiharo, Ekaara enta anirairaro
Kotiva vaiinti nahentiqaa raqikiarirava vaireva, varaata
kauqurutanta voqaarama varianarove.

Varaata kauqurutanta entaqi vaiha nahenti varare u
vaiintira vataake kara nareka iha, vinavuka nái *raamu*navu
vare vira vita kareka vurave.
2 Varaata hini kauqurunavu kia koqe avu aato vataaka
vaumanta hini kauqurunavu koqe avu aato vataaka
vaurave.
3 Kia koqe avu aato vataaka nái *raamu*navu varevata, kia
vahavera taquvata vararaiti vurave.
4 *Raamu*qai vare vumanta koqe avu aato vataaka nái
*raamu*qiara vahavera taquvata vare vurave.
5 Nahenti varaaina vaiintira vitareka vuvaro vi vaiintiva
kia vaaka aniromanta vinavuka avu tauntomanta vaitate
vaurave.
6 Varaatanavu vaitate vauvaro enta tavaarana vovano
naveraitiro tiharo, Nahenti varaaina vaiintiva anima vaivo.
Aniqenavu oru vira vita kaare, tumanta
7 varaata kauqurutanta himpi nai *raamu* nai *raamu* qera
i vaurave.
8 Kia koqe avu aato vatauka nai kenaukara tiha, Ike,
tinavu *raamu*navu qimpavireva auti vaivo. Nenavu
vahavera tinavuvata timiqe tentanavu *raamu*qi qihiaraare,
turave.
9 Tumanta vinavuka aqao ti, Vahavera nivata nimiariraro
kia ho variantorave. Ne kante oru vahavera vare vainaihai
nenta koqaa aqukeha vahavera varaate, tumanta
10 vinavuka vahavera varareka anirante vuvaro nahenti
varo vaiintiva anirorave. Viva aniromanta varaata

kauqurunavu ho qeramatoka vira vataake naavuqi oriqete kara ne vauvaro qenti tintatorave.
11 Qenti tintatomanta vahaverara vuka orurante anire tiha, Nora vaiintio, nora vaiintio, qenti qantua timitaane, tuvaro
12 nahenti varo vaiintiva aqao tiro, Kia te ni tavauraukave, turave, tiro.
13 Ihuva vi uvara tivakero tiharo, Vi uvara irihama ne ekaara entavano aniainarara kia iriarara ti, nevata rauriha qeramateha variate, tiro. Ihuva tura.

Nai kaiqa vaiinti taaramonavu monu nimurara tura (Ruki 19:11-27)
14 Ihuva minti tivakero uva vo tuqantaakero tiva nimiro tiharo, Ekaara enta anintairaro Kotiva vaiinti nahentiqaa raqikiarirava maa uvara voqaarama varianarove: Nora vaiinti vovano niara aaraini vireva viharo nai kaiqa vaiintinavu naarama kero tiharo, Te una haikaraqaa raqiki timitaate, tivakero vurave.
15 Viva viharo nai kaiqa vaiintinavu monu rairakero nimireva iharo, viva vika nái kaiqa vare okarara iriharo monu rairakero nimurave. Vora 5,000 kinaa amiro, vora 2,000 kinaa amiro, vora 1,000 kinaa amiro, viraqaahairo niara aarainiara vurave.
16 Viva vuvaro 5,000 kinaa varo vaiintiva vi monuraqohairo koqaa kaiqa varaqiro viharo kaiqa vareharo 5,000 kinaa voqavata vara vatorave.
17 Viva mintuvaro 2,000 kinaa varo vaiintiva vivavata kaiqa vareharo 2,000 kinaa voqavata vara vatorave.
18 Mintuvaro 1,000 kinaa varo vaiintiva kia koqaa kaiqa vararaitiro, oru vata quvikero vi monura kukeqatero qaqi vaurave.
19 Ho airi entanavu aitarovaro vinavuka nora vaiintivano orurantero anirero monu nimura avuqavu qireva urave.
20 Avuqavu ireva uvaro 5,000 kinaa varo vaiintiva anirero vi monura vataakero 5,000 kinaa voqavata vara amiro tiharo, Nora vaiintio, are tiriara 5,000 kinaaqaa raqiki timitaane tiaramanta te vi monuraqohai koqaa kaiqa varehama 5,000 kinaa voqavata vara vatauro, tiro.
21 Minti tuvaro vira nora vaiintivano nai tiva amiro tiharo, Are tiriara noraiqaakera iriharama koqemakera mintiarao. Are inaara haikaqaa koqema kera raqiki timitaanarara ti, te ai noraiqama kaarirara are nora haikaqaa raqikinarave. Ho anira ti vataakera vaihara quahehara variane, tiro.
22 Minti tuvaro 2,000 kinaa varo vaiintivavata anirero tiharo, Are 2,000 kinaaqaa raqiki timitaane tianarave. Ho tavaane, te 2,000 kinaa voqavata vara vatauro, tuvaro

23 vira nora vaiintivano tiharo, Are tiriara noraiqaakera
iriharama koqema kera mintiarao. Are inaara haikaqaa
koqema kera raqiki timitaanarara ti, te ai noraiqama
kaarirara are nora haikaqaa raqikinarave. Ho anira ti
vataakera vaihara quahehara variane, tiro.
24 Minti tuvaro vira kaiqa vaiintivano 1,000 kinaa varova
anirero tiharo, Nora vaiintio, are kaiqara vuana vaina ti
variara vaiintiva varianarara irunarave. Are vo vaiinti
ututaa karara hampi qanti variaravave. Are vo vaiinti
qintataa kuvukanaara hampi vare variaravave.
25 Virara irihama te ai aatu qeteha kia koqaa kaiqa
vararaiti, te are monu timianara vataqi kukeqate
quminama vauro. Ho tavaane. Are timiana monura qaqi
tuataunara nena varaane, tiro.
26 Viva minti tuvaro vira nora vaiintivano nai vira tiva
amiro tiharo, Oho, are qora kaiqa vaiintivanoma variarao.
Are popohara kaiqa varaara vaiintivama variarao. Are
tiriara tihara, Are vo vaiinti ututaa karara hampi qanti
variaravave. Are vo vaiinti qintataa kuvukanaara hampi
vare variaravave, tianarave. Are tiriara mintimae tiarao?
27 Minti tivakehara are nantivarae kia ti monu vuru *benki*
naavuqi timitaarao? Are *benki* naavuqi vi monura
vataaraitirio, te orurante ani vaiha vi monura vataake
interes monuvatama varauraitirio, tiro.
28 Minti tivakero vorara tiharo, Vi vaiintiraqihaira 1,000
kinaa amunara vara kera 10,000 kinaa vataina vaiintira
amiane.
29 Koqema kero airi haikaqaa raqiki timite vaina vaiintira
te voqavata amiariraro viva tuqima keroma varaarire. Kia
te una haikaraqaa koqemakero raqiki timite vaina
vaiintiraqaahai te viva ina haikara ekaama vara qaqini
kararave, tiro.
30 Vira nora vaiintivano minti tivakero tiharo, Ho qora
kaiqa vaiinti vira vuru aaqaini aqukaivaro konkiraiqiraqi
iqi rateha nái aarai tenti aneha varianaini variarire, turave,
tiro. Ihuva vi uvara tuqantaakero tiva nimura.

Ekaara entaqaa ko tiainarara tura

31 Ihuva minti tivakero tiharo, Ho naantiara te Vataini
Vatatai Vaintika Avuhainaa Vaiintiqamavi tenta *enseli*navu
hampata tuvunte te avuhainaara taintaqaa oquvi vaiha
⌞vaiinti nahenti uva avuqavu qirerave⌟.
32 Te mintimake variari ekaa maa vata maataraqaa vaika
ti tivuqaa ruvaaqumavi vaiqe te vika taaraqantaqaa raira
karerave. Sipisipi qova nai sipisipivata memeravata raira
kareva iharo,

33 sipisipi nai kauqu tanaraini vita vuru vatero memera
nai kauqu kaanaaqaini vita vuru vataintemake, te vataini
vaika taaraqantaqaa raira karerave.
34 Te mintimake Avuhainaa Vaiinti vaiha tenta kauqu
tanaraini vaikara tiha, Aniate. Ne ti Qova koqema
nimitaikama variavo. Haaru maa vatara aututo entaraqaa
Kotiva ni nai kaama tero qerama vatai vatukaraqi ani
variate.
35 Ti karara hantuqa harimanta variavauramanta ne ti
timurave. Ti namari naataa umanta ne ti timurave. Te vo
vatanaa vaiinti variavauramanta ne ti quahama timiteha
nenta naavuqi ti tivita vuru korave.
36 Ti utavaaqa kia vaumanta ne ti timurave. Te rovara
vare variavauramanta ne koqemake tiqaa raqikurave. Te
karapuhiqi varivauramanta ne ani ti tavorave, tirarave.
37 Te minti tiari avuqavuqamake ni vai vaiinti nahentika
tiriara mintima tivara, Nora Vaiintio, taireve tenavu ai
tavaurara are karara antuqa arivara variaramanta tenavu
ai amunarave? Ta entarae tenavu ai tavaurara namari
naataa ivara variaramanta tenavu ai amunarave?
38 Ta entarae ariara vo vatanaa vaiintive tivake ai
quahama amiteha tentanavu naavuqi ai vita vuru
kaunarave? Ta entarae ai utavaaqa kia vaimanta tenavu ai
amunarave?
39 Ta entarae tenavu tavaurara are rovara varaanarave?
Ta entarae tenavu ai tavarera karapuhiqi vunarave?
tivarave.
40 Vika minti tiqe te Avuhainaa Vaiintivano vaiha nái vika
mintima tiva nimirarave: Te tiari iriate. Ne ti
qatanavuqihai vehi vaiinti vo kahaqiha, ne tivata
kahaqama timitorave, tirerave.
41 Te minti tivake tenta kauqu kaanaaqaini vaikara minti
tirerave: Kotiva ni qoraiqama nimitaarira vaiinti
nahentika, ne tiqaahai vuate. Kotiva Sataaniravata,
Sataanira *ensel*inavuaravata, iriharo kia qimpa vuaina
ihara qeramake vatairaqi nevata vuate.
42 Ti karara hantuqa harimanta variavauramanta ne kia
ti timurave. Ti namari naataa umanta variavauramanta ne
kia ti timurave.
43 Te vo vatanaaka variavauramanta ne kia ti quahama
timiteha nenta naavuqi ti tivita vuru korave. Ti utavaaqa
kia vaumanta ne kia ti timurave. Te rovara vareve, te
karapuhiqi variavauramantave, ne kia ani ti tavorave,
tirarave.
44 Te minti tiari vikavata mintima tivarave: Nora Vaiintio,
taireve tenavu tavauraro ari antuqa arivara varianarave?
Taireve ai namari naataa ivara varianarave? Taireve are vo
vatanaa vaiintivano varianarave? Taireve ai utavaaqa kia

vairave? Taireve are rovara varaanarave? Taireve are karapuhiqi varianarave? Taireve are minti minti i variaramanta tenavu kia ho ai kahaqunarave? tivarave.

45 Vika minti tiqe te maantimake tirerave: Te tiari iriate. Ne ti qatanavuqihai vehi vaiinti vo kia kahaqiha, ne tivata kia kahaqama timitorave, tirerave.

46 Te minti tivake nititaari vika ekaa enta antura riha variqi vi koqaara varaimanta, avuqavuqamake ni vai vaiinti nahentika vika ekaa enta koqemake qaqi variqi vi koqaara varevarave, tiro. Ihuva turama.

Ihura aruke uvarara tura
(Maaki 14:1-2; Ruki 22:1-2; Ioni 11:45-53)

26

1 Ihuva vi uvara vi uvara tiva nimi taiqa kero nai vaintinavuara tiharo,

2 Nenavu iriarave. Taara enta aitarairaro haaru vetanto entaqaa *enseli*vano qaqi vehakuma nimitorara iriha ovata naaina entava aniraanarove. Vi entaraqaa ti Vataini Vatatai Vaintika vuru navutaaka kauquqi kaimanta ti katariqaa hiritevarave, tiro.

3 Ihuva vi uvara tivakero vaumanta Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika vika noranavuvata, Iutaa vaiinti nora vaiintinavuvata, vika Kaiapaasira naavuqi ruvaaqumavi vaura.

Kaiapaasiva Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika vika qiata vaiintivano vaumanta

4 vika vira naavuqi ruvaaqumavi vaiha Ihura evaara ravaaqavu vare vuru aruke uvarara nai tiva ami nai tiva amiha tiha,

5 Ovata ne entaraqaa vaiinti nahenti nivuqaa vira ravaaqavu kaariraro iqoka raqirava qovarama vuantorave, tura.

Ihuraqaa vahavera aqu amitora
(Maaki 14:3-9; Ioni 12:1-8)

6 Ihuva Betanini Saimonira naavuqi oru vaura. Haaru vaata ne vau numuarava Saimonira ari vaura.

7 Ho Ihuva vi vaiintira naavuqi oru vauvaro vo nahentivano viraqi uriqetero nora monu aquto vahaverara koqe muntaira ori taquqi vaura varero Ihuva taintaqaa kara ne vauraqi orurero vahavera Ihura qiataqaa aqu amitora.

8 Vira qiataqaa aqu amitomanta Ihura vaintinavu vira tave, vi nahentira atiha tiha, Nantiharoe vi vahaverara qumina taiqa kaivo?

9 Vi vahaverara nimiharo nora monu varero vehi vaiinti nahenti nimiataarave, ti.

10 Vinavuka minti ti vauvaro Ihuva vinavuka uva iriro
tiharo, Nenavu nantihae vi nahentira ati variavo? Viva
mintiharoma ti koqema timite vaivo.
11 Vehi vaiinti nahenti vika vo enta vo enta ni hampata
variqi vi vaiqevata, te kia ni hampata airi enta variqi
virarave.
12 Maa nahentiva vahavera aqu timiteharo ti vaata
quntama tera qerama timite vaivo.
13 Te quqaa tiari iriate. Naantiara ne ti uva vakaaka
vaiinti nahenti ekaa vatamaata vaika tiva nimiqi vi aniha,
maa nahentiva vahavera aqu timitai uvaravata vika tiva
nimivarave, tiro.

Iutaasiva Ihura navutaaka kauquqi tuta kaainarara tura (Maaki 14:10-11; Ruki 22:3-6)

14 Ihuva minti tuvaro Ihura vainti 12navuqihairo vo
vaiintivano vira autu Iutaasi Ikeriotiva vevarero Kotira
kaiqa vara amite vau vaiintika vika noranavu vaunaini
orurero
15 vika irero, Te Ihura ni kauquqi kaari ne nana koqaae ti
timivarave? tumanta vika *silvaa* monu 30navu kaara
ntuvake amuvaro Iutaasiva vi monura varero
16 vi entaraqaahairo Ihura vika kauquqi kaaina aarara
rante vaura.

Ihuva nai vaintiaravata vehakuma nimito karara nora (Maaki 14:12-21; Ruki 22:7-14; Ioni 13:21-30)

17 Kia Noqavu Mparetira Ovata ne varia entanavuva
aniromanta avuhainaa entaqaa vira vaintinavu Ihuva
vaunaini anire tiha, Taraqie tenavu oru qerama
amitaarirara are Vehakuma Nimito Entarara irihara vi
karara nenarave? ti.
18 Vinavuka minti tuvaro Ihuva tiharo, Nenavu
Ieruharemini oru vaiinti vorara mintima tiate: Tinavu
maara tiva timite vai vaiintiva tiharo, Ti entavano aniraivo.
Te tenta vaintiaravata ai naavuqi Vehakuma Nimito Karara
narerave tivo tiate, tiro.
19 Ihuva minti tumanta vira vaintinavu Ihuva tuntemake,
vi karara qerama vatora.
20 Qerama vatovaro entuvaro Ihuva nai vaintinavu
hampata oquviro kara ne vaura.
21 Kara neharo tiharo, Te tiari iriate. Niqihairo vovano
navutaaka nivuqaa ti qovarama kaanarove, tiro.
22 Minti tuvaro vira vaintinavu muntuka qoraiqumanta
vinavuka vohaiqa vohaiqavano Ihura ireha tiha,
Noravauvo, are tiriarae ti variarao? Kia te vikavauve, tivaqi
vi vaura.
23 Minti tivaqi vi vauvaro Ihuva tiharo, Mpareti varakero
tintiro tanuqi vaati quntama kaaina vaiintiva, vi
vaiintivama ti qovarama kaanarove.

24 Haaru Ti Vataini Vatatai Vaintika mintimake haruke
uvara qara ntuva tova vivauma varianarove. Mintimakero
vairaqevata, ti qovarama kaaina vaiintirara oho tiva
amitauro. Oho, koqemama vira nova kia vira vata
taataarave, tiro.
25 Ihuva minti tuvaro Iutaasiva vira qovarama kaarirava
Ihura irero tiharo, Maara ti variara vaiintio, are tiriarae ti
variarao? tuvaro Ihuva tiharo, Eo, te ariarama turo, tiro.

Mparetiaravata uainiaravata tiva tora
(Maaki 14:22-26; Ruki 22:15-20; 1 Korinti 11:23-25)
26 Ihura vaintinavu kara ne vauvaro Ihuva mpareti
varakero Kotirara koqema iarao tivakero nkuikero nai
vaintinavu nimiro tiharo, Maa karara varake naate. Maa
mparetiva ti vaatama vaivo, tiro.
27 Minti tivakero viva *uaini kaapu* varakero Kotirara
koqema iarao tivakero vinavuka viti nimiro tiharo, Ne ekaa
maa namarira naate.
28 Maa namariva ti naarema vaivo. Kotiva vaiinti nahenti
hampata vohaaraqi avitumavi vaireva qaraaka uva tiva
taatautaaina uvava kempukaiqama vuarire tiro, ti
naarevano vi uvara kempukaiqama kaanarove. Ti
harukaivaro ti naarevano nteharo airi vaiinti nahenti
kahaqiharo vika qora uva nunka nimitaanarove.
29 Te tiari iriate. Maa entaraqaahai te kia *uaini* qaiqaa
naraiti variqi vi, ne ti Qova raqikiainaraqi ti vataake oru
vai entaraqaa, te ni hampata vaiha qaraaka *uaini* nararave,
tiro.
30 Ihuva minti tivakero nai vaintinavu hampata Kotirara
ihi tivakero vevarero Orivi Aiqinaqaa vurama.

Pitaava tire i uvara Ihuva nai tiva amura
(Maaki 14:27-31; Ruki 22:31-34; Ioni 13:36-38)
31 Vinavuka mini vuvaro Ihuva vinavuka tiva nimiro
tiharo, Nenavu vate entaqi ti maini kema, aiqu autute
kantama vivarave. Kotira vukuqi qara ntuvato uvava vate
vivauma varianarove. Mintima tiro:

> Kotiva Sipisipi Qora vira ruqutu kaira sipisipi vika
> qetake raantaupirima vivarave, turave. *(Sek 13:7)*

32 Ho naantiara ti vara qaiqaa qaqi himpima kairaqe te
naane ni nivuni Karirini virerave, tiro.
33 Ihuva minti tuvaro Pitaava aqao tiro, Ekaa maaka ai
maini ke aiqu autute kantama vivera, teqaima ainti
vairerave, tiro.
34 Pitaava minti tuvaro Ihuva tiharo, Te tiarirara iriane.
Vate entaqi kokoraaravano kia uva tirara are taaramo
tataama tiriara kia vira tavaunarave tinarave, tiro.
35 Ihuva minti tuvaro Pitaava aqao tiro, Ai vataake tivata
harukaivera, te kia ariara kia vira tavaunarave tirerave,

tiro. Pitaava minti tumanta Ihura vainti hininavuvata vi uvaraqai tura.

Gesemani kaqava ututoraqi Ihuva vura
(Maaki 14:32-42; Ruki 22:39-46)
36 Viraqaahairo Ihuva nai vaintiaravata oru viro kaqava ututora, Gesemanive turaqi orurero nai vaintinavuara tiharo, Nenavu maini oquvi vaiqe te vuruni oru Kotira aaraare, tivakero
37 Pitaaravata, Sebedira maaqutantavata, vinavukaqai ntita varero mini vuvaro vira avu aato kia koqe uvaro vira muntukavanovata qoraiquvaro
38 viva taaramonavuara tiharo, Ti muntukavano voqamakero qoraiqimanta vaurarora tiro, vi maarava ti haatara kareva auti vaivo. Nenavu maaqaa ti vataake vaiha avu viti viri ihama aitutiha variate, tiro.

39 Minti tivakero viva inaaraiqaka vutuni viniro, virihairo oru vataini hiqiri viro Kotira aareharo tiharo, Mpo, ti Qo, are hove tirera, te ihavina namarira naaina *kaapu*ra are vi *kaapu*ra qaqini vara kaane. Te minti tiariraravata, are kia ti muntuka vainara avataqira viraitira, are nena muntuka vainara avataqira vuane, tiro.

40 Ihuva minti tivakero orurantero nai vainti taaramonavu konaini ani tavomanta vinavuka avu tauntomanta vaite vauvaro viva Pitaarara tiharo, Mpo, nantihae nenavu kia ti vataake inaaraiqa vohaa *aua*qai vaiha avu rampai keha viti viri aitutiha variavo?

41 Sataaniva ninavu avataantorave ti, aitutiha Kotira aareha variate. Ninavu maraquravano mintiataa ivaro ni vaata kempukavano kia ho vaivo, tiro.

42 Ihuva minti tivakero qaiqaa vinavuka mini kero oru qaiqaa Kotira aareharo tiharo, Mpo, ti Qo, are maa *kaap u*ra qaqini vara kerava kia ho vairera, te nina muntuka vainara avatarerave, tiro.

43 Minti tivakero qaiqaa orurantero ani tavovaro vira vaintinavu avu tauntomanta vaitateqai vaura.

44 Vinavuka vaite vauvaro Ihuva qaiqaa vinavuka mini kero oru viro Kotira taaramo tataa aareharo vaaka tuntema kero, vohaa qarama kero qaiqaavata tura.

45 Kotira aarama taiqakero Ihuva orurantero taaramonavuara tiharo, Ike, nenavu auraara vaihae vaite variavo? Ho tavaate. Ti entavano aniraivo. Ti Vataini Vatatai Vaintika ravaaqavu vare vuru qora kaiqa vare variaka kauquqi tutake entavama aniraivo.

46 Ho himpiqenavu vuare. Ti qovarama kaarira vaiintiva anima vaivo, tiro.

Ihura ravaaqavu kora
(Maaki 14:43-50; Ruki 22:47-53; Ioni 18:3-12)
47 Ihuva vi uvara ti vauvaro vira vainti 12 navuqihairo
Iutaasiva orurora. Vira vataake airi vaiinti iqoka paepaeve
kaavuve tota vare orurora. Kotira kaiqa vara amite vau
vaiintika vika noranavuvata, Iutaa nora vaiintinavuvata,
vinavuka vi vaiintika nititomanta vika Iutaasira vataake
anura.
48 Iutaasiva Ihura qovarama kaainarara avuni vika
mintima tiva nimiro: Te oru vira uva manteha moqa kaaina
vaiintira virave. Ne virama oru ravaaqavu kaate, tiro.
49 Iutaasiva minti tivakero vika hampata Ihuva vaunaini
vaaka orurero tiharo, Maara ti variara vaiintio, vaiharave,
tivakero vira moqa kero.
50 Vira moqa kovaro Ihuva tiharo, Ti vaiintio, nana
haikara aninara vaaka autuane, tumanta Iutaasira hampata
anuka oru nai kauquqohai Ihura ravaaqavu tovaro
51 viraqaahairo Ihura vainti vovano iqoka paepae nai
utaqihairo raraukero viraqohairo vaiinti vo vira aato teqa
aqukora. Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika qiata vaiinti
vira paanaa vaiinti aato teqa aqukora.
52 Teqa aqukovaro Ihuva virara, Aqao, kia mintiane.
Nena iqoka paepae veva nai utaqi nonku taane. Iqoka
paepae toteha raqi vaika vaivaro iqoka paepaevano nái
vika aru kaanarove.
53 Are kiae kankomakera iriarao? Te tenta Qora aareha ti
kahaqama timitaane tiarera, viva vaakama iqoka *enseli*
airitahaa 12 ankunavu nititairamanta tuvivarave.
54 Te minti tiari vika tuvivera, nantiakeroe haaru qara
ntuvato uvava quqaa vivau varianarove? tiro.
55 Ihuva minti tivakero viraqaahairo Iutaasira vataake
anu vaiintikara tiharo, Ike, Ne *kamaani*ra vataake iqoka
raqi vaiintira ravaaqavu karekae iqoka paepaevata
kaavuvata vare aniavo? Te vo enta vo enta Kotira Naavuqi
vaiha vaiinti nahenti vakaaka tiva nimi vauramanta ne vi
entara kia ti ravaaqavu kaarave.
56 Haaru vetanto entaqaa paropeti vaiintinavu vi haikava
qovarama vuainarara qara ntuvato uvava vivauma
variarire tiro, vate maa haikava qovarama vivo, tiro.
Ihuva minti tumanta vika vira ravaaqavu komanta vira
vaintinavu vira mini ke, aiqu autute vurama.

Nora vaiintinavu nivuqaa Ihura vuru kora
(Maaki 14:53-65; Ruki 22:54-55, 63-71; Ioni 18:13-14, 19-24)
57 Vira vaintinavu ruqemake vumanta Ihura ravaaqavu
toka vira vita vare Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika
vika qiata vaiintivano vauraqi Kaiapaasira naavuqi vuru

komanta vi naavuraqi maara okara ti vau vaiintinavukavata, Iutaa vaiinti noranavuvata, uki vaura.

58 Ihura vita vuru ke vauvaro Pitaava niaraihairo vika avataqi viro Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika vika qiata vaiinti Kaiapaasira naavu vatukaini orurero avutaqi vaiharo vi haikava qovarai qiainara tavareva maimaraara raqiki vau vaiintinavuka hampata oquvi vaura.

59 Pitaava vahaaqaini vaumanta naavuqi Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika vika noranavuvata, ekaa viraqi uki vau vaiintikavata, vika Ihura arukareka viraqaa una uva vatarare tuvaro

60 kia uva vaumanta qumina vi uvara rante vaumanta vo vaiinti vo vaiinti himpite Ihuraqaa qumina uva, vo uva vo uva ti vaura. Minti ti vaumanta ekaanaini vaiinti taaraqanta himpi

61 Ihurara tiha, Maa vaiintiva minti timanta tetanta irunarave. Viva tiharo, Te homa Kotira Naavu rampai aquke viraqaahai taaramo entaqai vaiha vi naavura qaiqaa kaqa taiqa kararave tirave, ti.

62 Vitanta minti tuvaro Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika vika qiata vaiintivano himpiro Ihurara tiharo, Vitanta mintimama ariqaa uva vateha ti variavo. Are vo? Vi uvara irihara náitantara nana uvae tinarave? tuvaro

63 Ihuva kia uva tiraitiro, evaara vauvaro qaiqaa qiata vaiinti viva Ihurara tiharo, Te Kotira avuqaa vaiha vira autu rehama ariarama quqaa uva tiane turo. Quqaae are *Mesaiaa*vano Kotira Maaquvano variarao? tinavu tiva timiraqe iriare, tiro.

64 Viva minti tuvaro Ihuva tiharo, Are tianara te maa vikave. Te tiari ne iriate. Ne naantiara tave vaiqe te Vataini Vatatai Vaintika noraiqamavi Kotiva mpeqavano variainanaini vira kauqu tanaraini oquvi vaiha tonavuqaa tuvirerave, tiro.

65 Ihuva minti tuvaro Kotira kaiqa vara amite vauka vika qiata vaiintivano nai utavaaqa qunahi qaanahima kero tiharo, Oho, viva Kotira avuqaa vaiharo vaaqu uvama tivo. Vo vaiintinavu viraqaa uva vateka qumina aaraarorave. Tavaate. Ne iri variavaro viva Kotira avuqaa vaiharo vaaqu uva tivo.

66 Vira kaara ne Ihurara nana uvae tivarave? Tiqe iriare, tiro.

Minti tumanta vika tiha, Vira vaaqu kaiqavano uritara kero vaivo. Vira kaara vira arukevaqaima vaivo, ti.

67 Vika minti tivake oru Ihura viriqi taara vihike, nái kauqu rumpa vare vira ruqutuke, aatovata ruqema aqukeha

68 ruheha tiha, *Mesaiaao*, are quqaa uva qoqaiqamake
variara vaiintiva vairera, ai arina vaiintira autu rairaqe
iriare, ti.

Pitaava Ihurara kia tavaunarave tura
(Maaki 14:66-72; Ruki 22:56-62; Ioni 18:15-18, 25-27)
69 Naavuqi mintiaqi vi vauvaro Pitaava vahaaqaini
vatukaqaa oquvi vauvaro kaiqa nahenti vovano Pitaara
aumanto viro virara tiharo, Arevata Ihura Karirihainaara
vataakera ni variaravave, tiro.
70 Viva minti tuvaro Pitaava vika nivuqaa vaiharo aqao
tiro, Are tiana uvara kia te irunarave, tiro.
71 Viva minti tivakero oru hohaa qentiana vauvaro kaiqa
nahenti vovano vira tavero mini himpi vaukara tiharo, Maa
vaiintiva Ihura Nasaretihainaara vikantiro vaivave, tiro.
72 Minti tuvaro Pitaava kauqu aiqiqaa aqukero tiharo, Kia
te vi vaiintira tavaunarave, tiro.
73 Minti tivakero inaaraiqa vaumanta mini himpite vauka
Pitaava vaunaini orure virara tiha, Ihura vaintinavu vi
vatanaaka variavara quqaama arevata vohaa vi
vatanaavaqaima variarao. Vika ti varia auntara voqaarama
ai auntavanovata vaivo, ti.
74 Vika minti tuvaro Pitaava kauqu aiqiqaa aqukero
tiharo, Te kia quqaa uva tiarera, Kotiva homa ti
ruqutuanarove. Te quqaama turo. Ne ti varia vaiintira kia
te vira tavaunarave, tiro.
Pitaava minti tuvaro vaakama kokoraaravano uva tuvaro
75 viraqaahairo Ihuva Pitaara tiva amu uvava vira aatoqi
ntuva vura. Ihuva Pitaarara minti turave: Kokoraaravano
kia uva tirara are taaramo tataama tiriara kia vira
tavaunarave tinarave tu uvara iriro, viva aaqaini vuvaro
vira muntukavano qoraiquvaro iqi ratora.

Ihura Pairaatava vaunaini vuru kora
(Maaki 15:1; Ruki 23:1-2; Ioni 18:28-32)

27

1 Vira qararaa toqaqi Kotira kaiqa vara amite vau
vaiintika vika noranavuvata, Iutaa nora vaiintinavuvata,
vika Ihura arukerara vohaa uva tiva vate
2 viraqaahai vika Ihura *seni*qohai rumpa vare vuru
Pairaatava vauraqi kora.
Pairaatava Romeni vatanaaka *kamaani*ra nora
vaiintivano vaura.

Iutaasiva qutu vura
(Kaiqa Varora 1:18-19)
3 Iutaasiva Ihura qovaramako vaiintiva tavomanta vika
ko tihama Ihuraqaa uva vatehama vira arukareka auti
vauvaro viva oho kia te mintiataara vaimanta mintunarave

tivakero, 30 *silvaa* monu varero orurantero Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika vika noranavuvata, Iutaa vaiinti noranavuvata, vika vauraqi orurero tiharo,

4 Te qora kaiqa varehama qaqi vaiinti kia qora kaiqa vare vai vaiintira vita vuru ni kauquqi tuta kaurama ne vira arukareka auti variavo, tiro. Tivakero monu vika nái nimirare tumanta vika aqao ti, Kia tinavu kaiqavauve. Vi haikara nina kaiqama vaivo, ti.

5 Vika minti tuvaro Iutaasiva monu vira varero Kotira Naavuqi vuru aqukero viro. Viraqaahairo viva oru naaqunta varakero nai auntaqi vatero taaqikuma vura.

6 Iutaasiva monu viraqi aqukero vumanta Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika vika noranavu vi monura nuntu vare tihama, Maa monuva qutaru monuma vaivo. Hauri tenavu vira vare Kotira Naavuqi monu vate varia *rumu*raqi vuru vateha maara uva raqa kaarorave.

7 Tave autireka vare varia vatava qaqima vaivo. Kaiqenavu maa monura aqukeha vi vatara varaare. Tenavu vi vatara maa monuraqohai koqaamake vataari vo vatanaaka maini qutu viqe vi vataraqi vika quntama taare, ti.

Minti tivake vi monura aqukeha

8 vi vatara koqaama torara ti, maa entara vaiinti nahenti vi vatarara *Naare Rauri Vatarave* ti variara.

9 Kotira Naavuqaa raqiki vauka minturara tiro, haaru vetanto entaqaa Ieremaiaava paropeti vaiintivano qara ntuvato uvava vivauma vaura. Ieremaiaava mintima tiro:

> Isareri vatanaaka hininavu vohaa uva vateha 30 silvaa monuara qutaru monuve ti vaira,
>
> 10 vi monura aqukehama tave auti vai vatara varevarave. Noravano ti uva tiva timinantemake, vika vi vatara varevarave, tura. *(Sek 11:12-13)*

Pairaatava Ihura irama amitora
(Maaki 15:2-5; Ruki 23:3-5; Ioni 18:33-38)

11 Vika Ihura vita vare *kamaani*ra vaiinti Pairaatava vauraqi vuru kovaro Ihuva vira avuqaa himpite vauvaro Pairaatava vira irama amitero tiharo, Quqaae are Iutaa vatanaaka avuhainaa vaiintivano variarao? tuvaro Ihuva tiharo, Are tianara te maa vikave, tiro.

12 Ihuva minti tumanta Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika vika noranavuvata, Iutaa vaiinti noranavuvata, vika vo uva vo uvaqaa ntuvakeha Ihura ati vauvaro viva kia vika nái tiva nimiraitiro, evaara vaura.

13 Ihuva tirema vauvaro Pairaatava qaiqaa Ihura irero tiharo, Vika airi uva ariqaa ntuvakeha ti variavara, are kiae vika ti varia uvara iriarao? tuvaro

14 Ihuva kia uva voqavata vika nái tiva nimiraitiro, kia
uvavata tuvaro Pairaatava *kamaani*ra nora vaiintivano
virara voqamakero ravuku vura.

Ihura katariqaa arutaate tura
(Maaki 15:6-15; Ruki 23:13-25; Ioni 18:39–19:16)
15 Vo ihi vo ihi Vehakuma Nimito Karara no entaraqaa
*kamaani*ra nora vaiintivano vaiinti nahenti quahama
nimitareva karapuhi vaiinti vo kuvantu nimite vaura.
Vaiinti nahenti vi vaiintira kuvantu timitaane tuvaro vi
vaiintira kuvantu nimite vaura.
16 Vi entara karapuhi vaiinti vo, vira autu Barabasiva
qora vaiintivano vaumantara ti, airi vaiinti nahenti vi
vaiintira autu irura. Karapuhi vaiinti vo kuvantuke atite
vau okarava mintima vaumanta
17 vi entaraqaa vaiinti nahenti virara iriha uki vauvaro
Pairaatava vika irero tiharo, Te tarae ni kuvantu
nimitararave? Te Barabasirae, Ihura virara *Mesaiaa*ve ti
varia vaiintira virae ni kuvantu nimitararave? tiro.
18 Pairaatava irumanta nora vaiintinavu Ihura toma
amitehara ti, vika vira vuru Pairaatara kauquqi tutakora.
19 Pairaatava *ko* naavuqi oquvi vauvaro vira naatavano
uva varakero tiharo, Aqao, vi vaiintiva kia qora kaiqa
varainaraqaa qumina are viraqaa uva vaterorave. Vira
qaqi atitairaro vuarire. Te entaqi viraqaa taira tavauraro ti
qoraiqimanta vauro, tiro.
20 Vira naatavano minti tumantavata, Kotira kaiqa vara
amite vau vaiintika vika noranavuvata, Iutaa vaiinti vika
nora vaiintinavuvata, vaiinti nahenti kempukaiqamake
tiva nimi tiha, Barabasira kuvantu timitera, Ihurama tira
arukaate tiate, ti.
21 Mintumake vihi tuvaro Pairaatava vaiinti nahenti irero
tiharo, Vi vaiintitantaqihai ta vaiintirae ni kuvantu
nimitararave? tiro.
Minti tumanta vika tiha, Barabasirave, ti.
22 Vika minti tuvaro Pairaatava aqao, tiro, Ihura virara ne
*Mesaiaa*ve tiarave. Vira vo? Te vira nantie irarave? tiro.
Minti tumanta ekaa vika tiha, Vira kaira katariqaa arutaate,
ti.
23 Vika minti tuvaro Pairaatava qaiqaa vika irero tiharo,
Nana kaarae? Viva nana qora kaiqae varakaivo? tumanta
vika noraiqaake naveraitiha, Vira kaira katariqaa arutaate,
ti.
24 Vaiinti nahenti minti ti vauvaro Pairaatava tavovaro
vira uvavano kia ho vauvaro viva tiharo, Vaiinti
nahentiqihairo raqi okarava qovarama vuantorave,
tivakero namari tanuqi qihia kero vaiinti nahenti nivuqaa
vaiharo nai kauqu hiqama keharo tiharo, Ho tavaate. Vira

aruke uvava kiama tiqaa varianarove. Vi uvava nintaqaama varianarove, tiro.
25 Minti tumanta vaiinti nahenti ekaa tiha, Hove, vira aruke uvava tinavuqaavata, tinavu vaintiqaavatama varianarove, ti.
26 Vika minti tuvaro Pairaatava vikara iriharoma Barabasira kuvantu nimitero, nai iqoka vaiintinavuara tumanta vika Ihura ruteqake vatovaro, viraqaahairo viva vira katariqaa arutaate tiro, vika kauquqi tutakora.

Iqoka vaiintinavu ruheha Ihura ruquti vaura
(Maaki 15:16-20; Ioni 19:2-3)
27 Pairaatava nai iqoka vaiintinavu kauquqi Ihura tutakomanta vika vira vita vare vuru *kamaani*ra naavuqi ke, vika nái kena iqoka vaiintinavu ekaa ruvaaqumake Ihura vara avutaqi vate vira ututumate vaiha
28 vira utavaaqa qaqini varake vira vireraiqama amitareka avuhainaa vaiinti naare tavuna nonku amitora.
29 Viraqaahai vika auqu vai naaquntara varake uquramake avuhainaa vaiinti tovaqa voqaara kahemake Ihura qiataqaa aqu amite, vira kauqu tanaraini kauru tota amite, viraqaahai vika Ihura avuqaa tori kauru aravi tiha, Iutaa Avuhainaa Vaiintio, vaiharave? tivake
30 viraqaa taara vihike kauru vira kauquqi tota amitora varake, viraqohai vira qiata rukavuke vaura.
31 Mintiaqi viha naaraihama amite vaura taiqake, viraqaahai naare tavuna nonku amitora ravaqaake nai utavaaqa nonku amite, vira katariqaa hiritareka vita vare vurama.

Ihura katariqaa hiritora
(Maaki 15:21-32; Ruki 23:26-43; Ioni 19:17-27)
32 Iqoka vaiintinavu Ihura vita vare aaraini viha, vika vo vaiinti Sairinihainaara vira autu Saimonira aarana tavamake, virara kempukaiqamake tiha, Are Ihura katari aqu varera vuru amitaane, tura.
33 Minti tivake vika qumina vatakanta *Gorogota*ve tunaini Ihura vuru kora.
Gorogota maa uvaraqihai tirera *Qiata-Vuhaariqaa*ve tunaini Ihura vuru ke,
34 hunkavu namari vataake tuqantaato *uaini*ra vira amuvaro Ihuva vi namarira neharo tavero, kia nora.
35 Ihuva kia nomanta vika vira katariqaa niriqohai arute vira utavaaqa varake, *satu* ruhamaqi viha vira utavaaqa rairake vare,
36 viraqaahai vika oquvi vaiha vira aitutiha vaura.
37 Ihura qiataini uva vo, vira *ko* tiva amito uvara qara ntuvate katariqaa arutovaro vi uvava mintima tiro:

Ihuva maava Iutaa Avuhainaa Vaiintive, tiro.
Vi qarava mintima vaura.
38 Vika Ihura vataake vaiinti votanta arutora. Vitanta vo
vaiinti ruqutu keha muara haika vare vau vaiintitanta
vaumanta vika vaiinti vo Ihura kauqu tanaraini arute vo
vira kaanaaqaini arutora.
39 Mintimake arutomanta vaiinti nahenti vitare aitare iha
nai aru runkinkiriha mauru kumiki amiteha Ihura qora
uva tiva amite tiha,
40 Oho, Kotira Naavu rampaike taaramo enta te kaiqa
varehama qaiqaa kaqa taiqa kararave tianara vo? Ho are
Kotira Maaquvano vairera, nena kahaqiane.
Katariqaahaira viavi ntaane, ti vaura.
41 Vika minti ti vaumanta vika aanare Kotira kaiqa vara
amite vau vaiintika vika noranavuvata, maara okara ti vau
vaiintika, vikavata naaraihama amiteha tiha,
42 Viva vokiaka kahaqa nimiteharo nai kia ho kahaqivo.
Vi vaiintiva Isareri vatanaaka Avuhainaa Vaiintivanoma
vaivo. Kaiqe tenavu vaiha tavaariraro viva nai
katariqaahairo viquviro vataini tuvirera, tenavu virara
quqaave tiare.
43 Viva nariara tiharo, Te Kotirara kempukaiqamake iriqi
vi vauraukave. Te Kotira Maaquvanove ti vaivave.
Kaiqenavu vaiha tavaariraro Kotiva vira ruaruama
amitaainara tavaare, ti.
44 Vika minti ti vaumanta vika aanare muara
vaiintitantavata vira vataake arutotanta vira qora uva tiva
amite vaura.

Ihuva qutu vura
(Maaki 15:33-41; Ruki 23:44-49; Ioni 19:28-30)
45 Mintuvaro kuarivano qiataqaa uru rovaro viraqaahairo
konkiraiquva ekaa vi vataraqaa taaramo kuari avuara
variqiro vura.
46 Kuarivano vitiniqaa viro 3 *kiroki* quvaro Ihuva nai
uvaqihairo naveraitiro, *Eloi, Eloi lama sabakitanive*—Kotio,
Kotio, nantiharae are ti qaqira kera iarao? tiro.
47 Ihuva minti tumanta vokuka mini himpite vauka vira
uva iriha tiha, Viva Elaitaara tinavu kaivaqara aare vaivo,
tuvaro
48 vovano kantero namari nunko haikara varero,
hunkavu *uaini*raqi quntama varero, kairiqa nkahi kero
viraqi rukitero, viva naarire tiro, vira noqi viri vatora.
49 Mintumanta vokuka tiha, Kaiqe vaiha tavaariraro
Elaitaava vira kahaqireva tuvirerave, kia tuvirerave
tavaare, ti.
50 Vika minti tuvaro Ihuva qaiqaa nora uva tivakero qutu
vura.

51 Ihuva qutu vuvaro Ieruharemini Kotira Naavuqi
kaankuka voqaara nora tavuna virini hiritova virihairo
avutavau qunahiqi tuviro miani muntuvi kovaro
vaturavano utuvaro nora ori, vo ori vo orivano nkahi
nkaahima vuvaro
52 haaru vaiinti haqake quntamato oriva, vo ori vo
orivano qantua vumanta Kotira vaiinti nahenti qutu vuka
airitahaa viraqihai qaqi himpi vaiha
53 Ihura qaiqaa qaqi vara himpimako entaraqaahai vika
Kotira vatuka Ieruharemini oru qovarama vumanta airi
vaiinti nahenti vika tavora.
54 Iqoka vaiinti noravano nai iqoka vaiintinavu hampata
Ihuraqaa raqiki vaiha tavovaro vaturavano utuvaro vo
haika vo haikavano qovarama vumanta tave, viraqaahai
vika voqamake qeteha tiha, Oho, quqaama maa vaiintiva
Kotira Maaquvano vairave, tura.
55 Ihuva qutu vumanta nahenti vonavu niaranto vaiha
vutu tave vaura. Vi nahentinavuka Karirihai Ihura avataqi
viha vira kaiqa vara amite vaunavuka vaura.
56 Vinavukaqihairo Mariava Makataara vatukaihainaava
vauvaro Mariava Iemika Iosika nova vauvaro Sebedira
maaqutanta novavata vaura.

Ihura quntama tora
(Maaki 15:42-47; Ruki 23:50-55; Ioni 19:38-42)
57 Enta ire uvaro Arimatiahainaava airi airaira vate vau
vaiintiva ororura. Vira autu Iohepiva viva Ihura avataqiro
vi vau vaiintiva vaura.
58 Vi vaiintiva Pairaatava vauraqi ororero Ihura vaata
timiraqe quntama taare tuvaro Pairaatava nai iqoka vaiinti
nititero tiharo, Oru Ihura vaata vira vara amiate, tuvaro
59 Iohepiva oru vira vaata katariqaahairo viqu muntuvi
kero, qaraaka tavuna varakero vira apuqama kero
60 nai qutuvira quntama taate tiro qaraaka ori vo
vaurutoraqi muntu Ihura vera vatero, nora ori vo vira
venta varero ori vaurutora vira nona tintatero vura.
61 Viva vumanta Mariava Makataaraihainaavavata, vira
qamaqova vo Mariavavata, vitanta oquvi vauvaro vutura
hini mantaraini Ihura quntama to oriva vaura.

Ihura quntama tonaini maimaraara raqikura
62 Vira qararaa Saarareqaa Kotira kaiqa vara amite vau
vaiintika vika noranavuvata, Parasi vaiintinavuvata, oru
Pairaatara vataake ruvaaqumavi vaiha
63 virara tiha, Nora vaiintio, tenavu iruraro vi vaiintiva
una vaiintivano nai qaqi vau entara tiharo, Te taaramo
enta varikema, qaiqaa qaqi himpirerave turave. Viva minti
turara tira,

64 are iqoka vaiinti nititaira vika vira quntama taaraqaa
taaramo enta vaiha raqikiqi vuate. Hauri vira vaintinavu
oru vira vaata viraqihai muara vara vuru ke, vaiinti
nahentiara tiha, Viva qaiqaa qaqima himpiro vaivo,
tivorave. Vinavuka vi uvara tivaro vi uvava viva avuni una
uva tiva tairavata aatara kaanarove, ti.
65 Vika minti tuvaro Pairaatava vika tiva nimiro tiharo,
Ho ne iqoka vaiintinavu ntita vare oru vira quntama
taaraqaa koqemake raqikiate, tiro.
66 Viva minti tumanta vika mini ke, oru qentiana tintato
oriraqaa voqaramake vuka autute iqoka vaiintinavuara
tiha, Maini vaiha maimaraara raqikiate, tura.

Ihuva qutu vuraqihairo qaiqaa qaqi himpura
(Maaki 16:1-10; Ruki 24:1-10; Ioni 20:1-18)

28

1 Saarareqaa Iutaa Maara Enta taiqovaro vira qararaara
ruvaahama vumanta Santeqaa Mariava
Makataaraihainaavavata, vira qamaqova vo Mariavavata,
vitanta Ihura quntama toraqi tavareka vurama.
2 Vuvaro vaakama vaturavano noraiqaakero uti vauvaro
Noravano atito *enseli*va naaruvaihairo tuvu tintato orira
qaqini venta vavikero vi oriraqaa oquvi vaura.
3 Vira virivano vaireva, aaquakaa utira voqaara vauvaro,
vira utavaaqa vaireva uromura tonavu voqaara vaura.
4 Mintima vaumanta maimaraara vau vaiintinavuka vira
tave, voqamake aatu ite vaumanta aiqu kauqu ntiri ntiri
vaumanta vinavuka qutuvuaka voqaantemake vaura.
5 Vinavuka mintimake vauvaro *enseli* viva
nahentitantara tiharo, Kia qetaate. Te iruramanta netanta
Ihura katariqaa arutaa vaiintira rantareka aniavo.
6 Viva kiama maini vaivo. Viva nai tiva nimintema kero,
qaiqaa qaqima himpivo. Ani vira veta vataaraqi tavaate.
7 Tavetanta, netanta kante oru vira vaintinavu mintima
tiva nimiate: Viva qutu viraqihairo qaiqaa qaqima himpiro
viva naanema ni nivuni Karirini vi vaivo. Nenavu mini
oruntema vira tavevarave. Minti tivake tiva nimiate, tiro.
8 *Enseli* viva minti tumanta nahenti vitanta vira
quntamatora mini ke, vitanta qetehavata, voqamake
quaheha Ihura vaintinavu vuru tiva nimireka kantama
vura.
9 Vitanta kante vauvaro vaakama Ihuva vitanta ntitakero
tiharo, Vaihave, tumanta vitanta quaheha oru hiqirivi
vaiha vira aiqu utu vare vira quahama amiteha vira autu
tuaherake vauvaro
10 Ihuva vitantara tiharo, Kia qetaate, vuru ti qatanavuara
mintima tiate: Ne Karirini oruntema ti tavaate tiate, tiro.

Maimaraara raqikunavuka tu uvara

11 Ihuva minti tumanta nahenti vitanta aaraini qaqi vi
vaumanta maimaraara raqikunavuka iqoka vaiinti
hininavu anirante Ieruharemini vi, vuru Kotira kaiqa vara
amite vau vaiintika vika noranavu ekaa haika
qovaraiqurara tiva nimura.
12 Tiva nimumanta viraqaahai Kotira kaiqa vara amite
vau vaiintika vika noranavu oru nora vaiinti vonavu
hampata ruvaaqumavi vaiha uva vohaa tiva vate,
viraqaahai iqoka vaiintinavu nora monu nimiha tiha,
13 Nenavu mintima tiate: Tenavu entaqi vaite
vauramanta vira vaintinavu ani vira vaata muara vare
vuavo, tiate.
14 Pairaatava vi uvara irirera, tenavu homa vo uva vuru
vira tiva amiari nenavu kia vi haikara kaara uva
varevarave, ti.
15 Vika minti tumanta iqoka vaiintinavu vikaqihai utaru
monu vare vika tuntemake, vi uvaraqai vaiinti nahenti tiva
nimi vaura. Maa entaravata Iutaa vatanaaka Ihurara vi
uvaraqai viti viri tiva nimi variara.

Ihuva nai vainti nivuqaa qovarama vura
(Maaki 16:14-18; Ruki 24:36-49; Ioni 20:19-23; Kaiqa Varora 1:6-8)

16 Ihura vainti 11navu Karirini aiqinaqaa oru variate
tunaini orure
17 tavovaro Ihuva mini vaumanta vira quahama amiteha
vira autu tuahereha vaura. Vira autu tuahere vaumanta
vira vainti hininavu virara taara aato iriha tiha, Quqaa
vivae vaivo? ti vaura.
18 Ihuva vika aaqanto orurero tiharo, Kotiva ti noraiqama
kaimanta te naaruvaqaavata vataqaavata ekaa
haikaqaavata raqiki vauraukave.
19 Ne ekaa vata maata vaika vuru tiva nimimanta vika ti
vaintiqama vuate. Vika ti vaintiqama vimanta ne namari
nimihama ti Qora autuvata, ti vira Maaqu hutuvata, Kotira
Maraqura autuvata rehama namari nimiate.
20 Mintihama ekaa ni tiva nimuna uva vakaakara
vikavata tiva nimiha vi uvarama iriqi vuate tiate. Ho iriate.
Te kia ni qaqira karaiti, ni hampata variqi vuariraro maa
entava maa vatava taiqa vuarire, tiro. Ihuva turama.

MAAKI
Maakiva Ihuva nu uvarara tura

Ioniva namari nimi vau vaiintiva vaiinti nahenti tiva nimu uvara
(Matiu 3:1-12; Ruki 3:1-18; Ioni 1:19-28)

1 Ihu Karaitiva Kotira Maaquvano vaira. Vira uva koqe
uva vira okara vaireva maantimama vairo:
2 Haarua entaqaa Aisaiaava Kotira uva qoqaiqama kero
qara ntuva tero tiharo,

Ho tavaate. Ti uva vaiinti nahenti tiva nimiaina
vaiintira te vira atitaariraro viva ai avuni viharo ai aara
qerama amitaanarove. *(Mal 3:1)*

3 Vi vaiintiva qumina vataini vaiharo naveraitiharo, Ne
Noravano vuaina aarara qerama amitema vira aara
avuqavuqama amitaivaro viva vivauma ho vuarire
tianarove, tura. *(Aisaiaa 40:3)*

4 Kotiva vira kahaquvaro Aisaiaava hoqarero vetanto
entaqaa mintima vi uvara qara ruva tovaro airi ihi
aitarovaro vo enta Ioniva qumina vataini qovarama vura.
Qumina vataini qovarama viro Ioniva vaiinti nahenti
namari nimiharo vika tiva nimiro tiharo, Nenta qora kaiqa
vare vaira qaqirake namari varaivaro Kotiva ne qora kaiqa
vare vai uvara nunka nimitaarire, tiro.
5 Ioniva minti ti vaumanta Iutia vataihaive, Ieruharemi
vatukaihaive, ekaa vi vatanaaka hihai hihai viva uva
tunaini vivi otu Iotani Namariqi vaiha vika nái qora kaiqa
vare vaura tiva qovaramake vauvaro Ioniva vika namari
nimi vaura.
6 Ionira utavaaqavano vaireva, *kameri* quara kauki
varakero aututo utavaaqava vauvaro viva viraqai nonku
tero *reti* tavaarana rumpa tero vaura. Ioniva kia karavata
utukero naraitiro, viva korikavata vaunkakavano nkuruto
namariravata vi kararaqai neharo vaura.
7 Ioniva vaiinti nahenti tiva nimiro tiharo, Ti naantiaraini
aniaina vaiintiva viva mpeqavanoma ti haatara kero nora
vaiintima varianarove. Viva nora vaiinti vaimanta te
qumina vaiinti vaihara ti, kia ho te kankakaavi vira aiqu
naaqunta qantu amitararave.
8 Te qaqi namarima ni nimi vauro. Viva Kotira Maraqura
ni nimianarove, tiro. Ioniva minti turama.

Ioniva Ihura namari amura
(Matiu 3:13-17; Ruki 3:21-22)

9 Vi entara Ihuva Nasareti vatuka Kariri vataihairo anirero
otu Ioniva vaunaini vuvaro Ioniva Iotani Namariqi vaiharo
namari Ihura amura.
10 Namari Ihura amuvaro Ihuva namariqihairo qaqini
vaarirero vaaka vuruvi tavovaro naaruvavano qantua
vuvaro viraqihairo Kotira Maraquravano mirura voqaara
tuviro tuvu Ihuraqaata vaura.
11 Ihuraqaata vauvaro uvavano naaruvaihairo mintima
tiro: Are ti Maaquvano variarao. Ti muntukavano
ariarama vaivo. Te ariara quahema vauro, tiro.

Sataaniva Ihurara qora kaiqa varaarire tiro, vira avatora
(Matiu 4:1-11; Ruki 4:1-13)
12 Uvavano naaruvaihairo minti tuvaro vaakama Kotira
Maraquravano Ihura vita varero qumina vataini kia
vaiintivata vau-naini vuru kora.
13 Vuru kovaro Ihuva mini vaiharo 40 entanavu
varakovaro Sataaniva Ihurara qora kaiqa varaarire tiro,
vira avatora. Ihuva mini qaakau aantau ni vaunaini
vaumanta *ensel*inavu tuvure vika viraqaata koqemake
raqikiqi vi vaura.

Ihuva Karirini nai kaiqa hoqarama tora
(Matiu 4:12-17; Ruki 4:14-15)
14 Vi entara vokuka Ionira ravaaqavu vare karapuhiqi vuru
kovaro Ihuva Karirini viro oru mini vaiharo Kotira
vakaaka koqe vakaaka vi vatanaaka tiva nimiro tiharo,
15 Vi entava aniraivo. Kotiva niqaa raqikiaina entava
aumantoma aniraivo. Nenta qora kaiqa vare vaira
qaqirake, te koqe vakaaka ni tiva nimiainara ne vi uvara
iriqi niha nuate, tura.

Ihuva Saimonika Entaruka naarora
(Matiu 4:18-20)
16 Ihuva minti tivakero Kariri Varuva auvahini aitareharo
tavovaro Saimoniva nai qata Entarukantiro vaiharo vahe
re vaura. Vitanta havuka kaiqa vare vautantara ti, vitanta
namariqi vahe re vauvaro
17 Ihuva vitantara tiharo, Netanta ti naantiara ti tivataqi
aniate. Netanta havuka vahe ravakeha varentemake,
netanta ti tivataqi viha vaiinti nahentima ntitevarave, tiro.
18 Ihuva minti tumanta vitanta vaakama náitanta vahe
mini ke, Ihura avataqi vurama.

Ihuva Iemika Ionika naarora
(Matiu 4:21-22)
19 Vitanta vira vataake vuvaro Ihuva inaaraiqaka oru
viharo tavomanta Sebedira maaqutanta Iemika Ionika
votuqi vaiha vahe ruqemavura haqire vai.

20 Vitanta vahe haqire vauvaro Ihuva vaaka vitanta
naaromanta vitanta vira uva iri nái qora Sebediravata, vira
kaiqa varo vaintikavata, votuqi mini ketanta Ihura avataqi
vurama.

Ihuva vaana atitovaro aitarero vura
(Ruki 4:31-37)
21 Vitantavata Ihura vataake vuvaro Ihuva oru viro
Kapenaumini orurero mini vaiharo Maara Entaqaa maara
naavuqi oriqetero vaiharo viraqi vaiinti nahenti vauka
vakaaka tiva nimiro.
22 Ihuva vakaaka vaiinti nahenti tiva nimi vaumanta vika
nái kauqu runkinkiri iha tiha, Ike, aahuva uva vo qarama
keroma ti vaivo. Viva kia maara okara ti varia
vaiintinavuka tiantemavauve ti vaivo. Viva nora
vaiintivano tiantema keroma ti vaivo, tura.
23 Minti tuvaro Ihuva maara naavu viraqi vauvaro
vaanavano vira avutaqi vau vaiintiva naavuqi ururero oi oi
tiharo,
24 Ihuo, are Nasaretihainaavave. Are tinavu nantirevae
aniarao? Are tinavu vehiqama karevae aniarao? Te ai
okara iri tavaunarave. Kotiva ai atitaivara are Kotira
kaiqaqai vare variaravave, tiro.
25 Minti tuvaro Ihuva vaana vira atiharo tiharo, Evaara
variane. Vi vaiintiraqihaira qaqini aitarera vuane, tiro.
26 Ihuva minti tuvaro vaana viva voqamakero vi vaiintira
qaki qakimakero oi oi tivakero qaqini aitarero viro.
27 Qaqini aitarero vumanta viraqi ruvaaqumavi vauka
kauqu runkinkiri iha nai tiva ami nai tiva ami iha tiha,
Nana haikavanoe qovarama vivo? Maa uvara qaraaka
uvave. Vi vaiintiva mpeqa uva tiharoma vaananavuvata
nititaimanta vinavuka vira no iri variarave, tura.
28 Vika minti tivaqi vi anumanta ekaa Kariri vataini vau
vaiinti nahentikavata vi uvara irura.

Ihuva Saimonira aintaantara koqema kora
(Matiu 8:14-15; Ruki 4:38-39)
29 Ihuva maara naavuqihairo vevarero, viraqaahairo viva
Iemika Ionika ntita varero Saimonika Entaruka naavuqi
viro.
30 Saimonira aintaantara vaata iha ite vauvaro naavuqi
taintaqaa vaite vaumanta vinavuka Ihura virara tiva ami.
31 Ihura virara tiva amuvaro Ihuva vira oru tavero vira
kauqu utu varero vaaviarama kero. Mintuma kero vira
vaaviarama kovaro vira vaata koqema vuvaro vi nahentiva
himpiro ho vaiharo vika kara qera i vaura.

Ihuva airi vaiinti nahenti nihavuka koqema kora
(Matiu 8:16-17; Ruki 4:40-41)

32 Ihuva vi vatukaraqi vauvaro kuarivano ruhunku vuvaro
entama vumanta vaiinti nahenti nihavukavata, vaanavano
avutaqi vaukavata, ntita vare Ihuva vaunaini vuru kora.
33 Vuru komanta ekaa vi vatanaakavata Ihuva vau
naavura qentiana ruvaaqumavi mpiqavi vauvaro
34 Ihuva vaiinti nahenti airitahaa vo rovara vo rovara
varoka koqema nimitovaro vika rovara taiqa vumanta ho
vauvaro vaanavano vaiinti avutaqi vau vaanara vo vaiinti
vo vaiintiqihairo nititama komanta vika aitare vura.
Vika aitare vi vauvaro Ihuva vaana vika qioqamatero
tiharo, Ne kiama uva tivarave, tiro. Vaana vika vira
viraaqamake tavovarora tiro, Ihuva minti turama.

Ihuva Karirini vi aniharo vakaaka tiva nimura
(Ruki 4:42-44)
35 Vira qararaa kia aatitovaro Ihuva himpiro vevarero oru
kia vaiintivanovata vaunaini Kotira aarareva viro.
36 Mini Kotira aarareva vuvaro Saimoniva nai kena
vaiinti hampata vira rantareva viro.
37 Oru vi oru Ihura rantake vinavuka tiha, Ekaa vi
vatukaihainaaka ai rantareka ani variavo, ti.
38 Vinavuka minti tuvaro Ihuva aqao tiro, Varaiqenavu vo
vatuka vo vatuka niha vakaaka vaiinti nahenti tiva
nimiare. Te vakaaka vika tiva nimirera anuraukave, tiro.
39 Ihuva minti tivakero vinavukavata ntita varero
Karirini vi aniharo vika maara naavuqi oriqetero vaiharo
vaiinti nahenti vakaaka tiva nimiharo hini ku vaiinti
nahentika avutaqihairo vaanavata nititama komanta aitare
vura.

Numuaravano vira vaata ne vau vaiintira koqema kora
(Matiu 8:1-4; Ruki 5:12-16)
40 Ihuva vakaaka tiva nimiqiro vi vauvaro vaiinti vovano
vira vaata numuaravano ne vau vaiintiva Ihuva vaunaini
orurero tori kauru araviro Ihurara mpo ike tiharo, Are ti
kahaqiataa irera, are homa ti numuara nunka
timitenarave, tiro.
41 Minti tuvaro Ihuva vi vaiintirara mpo ike tiva
amiteharo nai kauqu viavi vira vaataqaa vatero tiharo, Te
mintiataa ivera ai mintima amitarerave. Te ai vaatara
koqema vuarire turo, tuvaro
42 vira vaata ne vau numuarava vaakama tavanta vuvaro
viva ho vaura.
43 Viva ho vauvaro Ihuva vi vaiintirara kempukaiqaakero
tiharo,
44 Kia vokavata tiva nimiraitira, oru viraro Kotira kaiqa
vara amite vaira vaiintiva ai vaata tuantikero tavaarire.
Viraqaahaira are Mosiva maara uva tivatorara iriharama
ofaa vo iha quarairamanta vaiinti nahenti vira tave, ariara
quqaama vira vaata koqema vivo tiate, tiro.

45 Ihuva minti tuvaro vi vaiintiva kia Ihuva tunte iraitiro, vi uvara viti viri tiva nimumanta ekaa vaiinti nahenti vi uvara iruvaro vira kaara Ihuva vo vatuka vo vatuka qoqaa vuarirava kia ho vauvaro viva qaqira kero kia vatukaini viraitiro, qumina kanta variqiro vumanta vaiinti nahenti hihai hihai vira tavareka anura.

Ihuva vaata qutu ravavu vaiintira koqema kora (Matiu 9:1-8; Ruki 5:17-26)

2

1 Ihuva Karirini nuva taiqa kero anirantero Kapenaumini oru vaumanta vi vatanaaka Ihuva ani vaivo tu uvara iri
2 vika airitahaa oru Ihuva vau naavuraqi ruvaaqumavi vaiha naavuvata mpiqa kovaro qentianavata mpiqa vuvaro vovanovata viraqi oriqetaarirava kia vaura. Mintima vauvaro Ihuva naavu viraqi vaiharo nai vakaaka vika tiva nimi vaura.
3 Ihuva vika tiva nimi vaumanta vaiinti vonavu nái kena vaiinti vo vira vaata qutu ravavura tainta vare anura. Erakaimaante vaiintinavu vira tainta vare
4 Ihuva vau naavuraqi aumanto virare ti, tavomanta vaiinti nahenti airi viraqi mpiqavi vaumanta vinavuka naavuqi oriqeteva kia ho vaura. Kia ho vaumanta vinavuka qaqirake naavu qiata tanuqiraqaa vaarire vi vaiintira naavu qiataqaa vara vaari vate, Ihuva naavu avutaqi vaumanta vinavuka Ihuva vaura maariraqaa naavu qiata ntomake. Naavu qiata ntomake viraqaahai aihavu vaiintira taintaqaa vatora tuta tutamaqi tuvi muntu naavu avutaqi Ihuva vauraqaa vatora.
5 Vatovaro Ihuva irumanta vi vaiintinavuka náiqai tiha, Quqaama maa vaiintira Ihuva ho koqema kaanarove, tu vaiintinavuka vauvaro Ihuva vaata qutu ravavu vaiintirara tiharo, Ti maaquvauvo, are Kotira uva raqa kaanara te vi uvara ai nunkama amitauro, tiro.
6 Ihuva minti tumanta maara okara ti vau vaiintinavuka viraqi vauka iriqi viha tiha,
7 Aqao, vi vaiintiva nantiharoe minti tivo? Viva minti tiharoma Kotira qoraiqama amite vaivo. Kiama qumina vaiintivano vaiharo nai kena vaiintiara tiharo, Are Kotira uva raqa kaanara ai nunkama amitauro, tianarove. Kotiva vivaqaima ho minti tianarove, ti.
8 Vika nái aatoqi mintimake iruvaro Ihuvavata vaakama vika nái avu aatoqi iru uvara iriro tiharo, Ne nantihae nenta avu aatoqi mintimake iriavo?
9 Ne tiriara tiha, Viva qumina vaiintivano vaiharora tiro, kia ho nai kena vaiintivano Kotira uva raqa kaainara nunka amitaanarove, tiarave. Ho vo kaiqa vo? Hoe te maa

vaiintira vaata ⌞koqemake⌟ virara himpira nena tainta utu varera nuane tirarave? Ne ti tiva timiqe iriare, tiro.

10 Ihuva mintima tivakero vika irama nimitero vikara tiharo, Te Vataini Vatatai Vaintika vauraro Kotiva ti noraiqama kaimanta te homa vataini vaiha vaiintivano Kotira uva raqa kaaina uvara nunka amitararave. Ne ti uvara quqaa uvave tiate ti, te maa vaiintirara mintirerave, tiro.
Minti tivakero Ihuva vaata qutu ravavu vaiintirara tiharo,
11 Himpira nena tainta utu varera nena maaqaini vuanerama turo, tiro.

12 Minti tumanta ekaa vaiinti nahenti vira tave vauvaro vi vaiintiva himpiro vaaka nai tainta utu varero vumanta vika ravukuvi kauqu runkinkiri i vaiha Kotira autu tuahereha tiha, Maa kaiqara aahuva kaiqave kia tavauna kaiqarave, ti vaura.

Ihuva Rivaira aarora
(Matiu 9:9-13; Ruki 5:27-32)
⌞Vi entara *takisi* vare vau vaiintika vonavu *takisi* vareha hini monu vika nái tuate hini monuqai vika nái nora vaiinti nimi vaura. Mintumanta qumina vaiinti nahenti *takisi* varo vaiintikara tiha, Ekaa vika muara vaiintiqaima variavo, tura.⌟

13 Ihuva Kapenaumini varikero, vihairo ururantero Kariri Varuva auvahini vumanta vaiinti nahenti airitahaa viva vaunaini ruvaaqumavi vauvaro Ihuva uva vakaaka vika tiva nimiro.

14 Viraqaahairo viva oru viharo tavovaro Rivaiva, Arafiusira maaquvano, *takisi* naavuqi oquviro vaiharo *takisi* vare vauvaro Ihuva virara tiharo, Ti tivataqira aniane, tiro. Minti tuvaro Rivaiva himpiro Ihura avataqiro vurama.

15 Ihuva oru Rivaira naavuqi vaiharo nai vaintiaravata kara ne vaumanta airi vaiinti *takisi* vare vaukavata, vo vaiinti vikara qora kaiqa vare variakave tukavata, vika vi naavuraqi ruvaaqumavi vaiha kara ne vaura.

16 Ihuva vi vaiintinavuka hampata kara ne vaumanta Parasi vaiinti maara okara ti vaunavuka tavovaro Ihuva *takisi* vare vaukavata, qora vaiintive tu vaiintinavukavata, vika hampata kara ne vaumanta vika Ihura vaintinavu ireha tiha, Ihuva nantivaroe qora kaiqa vare varia vaiintika hampata kara ne vaivo? ti.

17 Parasi vaiintinavu minti tuvaro Ihuva vika uva iriro tiharo, Qaqi varia vaiintika kia *doktaa*va vainaini vi variarave. Rovara varaa vaiintikaqai *doktaa*va vainaini vi variarave. Tenavu avuqavu ni vauraukave ti variaka kia te

vika naararera anuraukavauve. Te qora kaiqa vare varia vaiinti nahentika naararera anuraukave, tiro. Turama.

Kara auramate okarara tura
(Matiu 9:14-17; Ruki 5:33-39)
18 Vi entara Ionira avataqi ni vau vaiintinavukavata, Parasi vaiintinavuvata, kara auramate vaumanta vaiinti vonavu Ihura ireha tiha, Ionira avataqi ni varia vaintinavukavata, Parasi vaiintinavuvata, kara auramate variavo. Ho nantihae ai avataqi nua vaintinavuka kia kara aurama taraiti, qaqi kara ne variavo? ti.

19 Vika minti tuvaro Ihuva tiharo, Vaiintivano nahenti varaaina entara vira navunaaka vira hampata vaiha kara aurumae tevarave? Aqao, viva vika hampata vairamantara ti, vika qaqima kara nevarave.

20 Vo enta anintaira vikaqihai nahenti varaaina vaiintira qaqini vara kaimanta vi entaraqaahai vira navunaaka ⌞iqi ratehama⌟ kara aurama tevarave, tiro.

21 Minti tivakero Ihuva vo uva tuqantaakero vika tiva nimiro tiharo, Vovano haarua utavaaqa ntomavira haqirireva iharo, viva kiama qaraaka tavuna varakero toqakero viraqaa taataukero haqirirave. Vovano mintirera, qaraaka tavunavano qeqoqama viraro utavaaqavano noraiqaakero rapema vuanarove.

22 Te qaiqaa tirerave. Qaraaka *uaini* tatikero kia vovano memera paha haqirama taira haaruara varakero qaraaka *uaini* viraqi qahiarake vate vairave. Vovano mintirera, qaraaka *uaini*vano ntereharo paha vira rakavu kairaro *uaini*vano ntava viraro memera pahavanovata qoraiqama vuanarove. Vaiintivano memera paha haqirama taira qaraakaqai varakeharo viraqi qaraaka *uaini* qahiarake vate vairave, tiro.

⌞Ihuva vi uvara tuqantaakero tu uvara okara mintimama vairo: Vira voqaara nevata kiama haarua okaravata qaraaka okaravata vohaaraqi virivi tampamake vataate, tiro. Ihuva minti tura.⌟

Maara entara tura
(Matiu 12:1-8; Ruki 6:1-5)
23 Vo enta Maara Entaqaa Ihuva nai vaintinavu hampata naaho avutaqi *qantivi/kakuma* voqaara *uiti* ututovaro qampiqoraqi ni vaumanta vira vaintinavu oru vihama *uiti* tava rahiqike namaqi oruvi vaumanta
24 Parasi vaiintinavu vinavuka tave Ihurara tiha, Are vinavuka tavaane. Maara Entaqaa qioqamataa kaiqara vinavuka vare variavo, ti.

25 Parasi vaiintinavu minti tuvaro Ihuva vika nái tiva nimiro tiharo, Haaru ni kaivaqava Devitivavata, vira

vataake nukavata, karara antuqa arumanta vauvaro Devitiva vi entara auti okarara ne kiae kaara ntuvake iriarave?

26 Abiataava Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika vika qiata vaiintivano vau entaraqaa Devitiva Kotira Naavuqi oriqetero mpareti Kotira amito karara varakero neharo nkuikero nai vataake anukavata hini nimumanta norave. Kotira kaiqa vara amite vau vaiintikaqai vi karara naataara vauvaro qumina vaiintihaavano vi karara neharora tiro, vi uvara raqa korave, tiro.

27 Ihuva minti tivakero tiharo, Kotiva vaiintiara iriharo maara ti entava varianarove turave. Kotiva kia maara ti entarara iriharo vaiinti autu tairavauve.

28 Te Vataini Vatatai Vaintika vauro. Te tentavano Maara Entaqaavata raqiki vauraukara ti, te homa vi entaraqaa tenta varaataa ina kaiqara vararerave, tiro. Ihuva turama.

3

Maara entaqaa Ihuva vaiinti kauqu taparavura koqema kora (Matiu 12:9-14; Ruki 6:6-11)

1 Vo enta Ihuva maara naavuqi oriqetero tavovaro vaiinti vovano vira kauqu hini taparavuva vaumanta

2 viraqi vau vaiintika hininavu tiha, Kaiqe vaiha tavaariraro Ihuva vaiinti kauqu taparavira vate Maara Entaqaa koqema kairera, vira kaara tenavu viraqaa uva vataare, ti.

3 Vinavuka minti tivake Ihura aituti vauvaro Ihuva kauqu hini taparavu vaiintirara tiharo, Vaiinti avutana himpitera variane, tuvaro vi vaiintiva himpitero vika avutana vauvaro

4 Ihuva vinavuka irama nimitero tiharo, Tenavu tentanavu maara uva irihama Maara Entaqaa nana nana kaiqae ho varaainarave? Tenavu vi entaraqaa vaiinti vo kahaqamae amitararave? Vira qoraiqamae amitararave? Maara Entaqaa tenavu vaiinti vo kahaqiariraro viva qaqie varianarove? Tenavu qaqirake vi vaiintira arue kararave? tiro.

Ihuva minti tumanta vika kia vira uvavata nai tiva amiraiti, evaaraqai vauvaro

5 Ihuva tavomanta vika kia vi vaiintirara mpo ike tiva amitaraiti, vika nái viri kempuka arate vauvaro vira kaara Ihura muntukavano qoraiquvaro viva vika aitutuma tavero vikara arara itovaro vi vaiintirara tiharo, Nena kauqu rantuta kaane, tuvaro viva nai kauqu rantuta tovaro vira kauquvano tota vauntema kero, koqema viro naitarama viro vaura.

6 Vira kauquvano koqema vumanta Parasi vaiinti
vinavuka maara naavuqihai vevare oru Herotira avataqi
nuka hampata ruvaaqumavi vaiha vinavuka Ihura
nantiakee arukararave tiha virara nai tiva ami nai tiva ami
i vaura.

Vaiinti nahenti hihai hihai oru Ihura tavora
7 Ihuva nai vaintinavu ntita varero varuva auvahini oru
vaumanta vaiinti nahenti airitahaa Kariri vataihainaakave,
Iutia vataihainaakave,
8 Ieruharemi vatukaihainaakave, Itumia
vataihainaakave, Taiaa vatukaihainaakave, Saidoni
vatukaihainaakave, Iotani Namari vutu
mantaraihainaakave, vika Ihuva vo kaiqa vo kaiqa vare
vaurara iri, vika Ihuva vaunaini namari auvahini ani uki
vaura.
9 Airi vaiinti nahenti uki vauvarora tiro, Ihuva nai
vaintinavuara tiharo, Vaiinti nahenti ti venta kevorave.
Nenavu votu qerama vataiqe te viraqi vaarinte variare, tiro.
10 Ihuva vaiinti nahenti airitahaa koqema komantara ti,
nihavu vaiinti nahentika airitahaa vira utu varareka auti
vaihara ti, nai ventake nai ventake i vaura.
11 Vika nai ventake nai ventake i vaumanta vaiinti
nahenti vonavu vaanavano vika nivutaqi vauka, vika Ihura
tave vira avuni hiqirivi vaiha naverai tiha, Are Kotira
Maaquvanove, ti. Vaanavano vika nivutaqi vau vaiintika
minti tuvaro
12 Ihuva vika qioqamatero tiharo, Ne kia ti autu nteha
vokikara tiha, viva vi kaiqara vi kaiqara varaivo tiate, tiro.

Ihuva vaiinti 12 navu ntitora
(Matiu 10:1-4; Ruki 6:12-16)
13 Ihuva mini varikero vurura aiqinaqaa oru vaiharo nai
muntuka vau vaiintikaqai naaromanta vika oru vauvaro
14 Ihuva 12 vaiintinavu kaama tero vikara te vika nititaari
vika ti uva vare vaiinti nahenti tiva nimiqi vuate tivakero,
vika noraiqama kero viraqaahairo vikara tiharo, Nenavu ti
airuqiha variate ti, te ni noraiqama kauro. Te ni nititaari ne
ti uva vaiinti nahenti tiva nimiate.
15 Nenavu vaana nititaimanta vika aitare vuate ti, te tenta
kempuka ni nimirerave, tiro.
16 Ihuva maa vaiintinavuka ntitora:
Saimonira—Ihuva Saimonira vira vara autu ntava tero
tiharo, Pitaarave, tiro.
17 Iemika, Ionika—Vitanta Sebedira maaqutanta vaura.
Ihuva vitantara vara autu ntava tero tiharo,
Boanesisitantave, tura. (*Boanesisi* maa uvaraqihai tirera,
Naaruva Karara Ti Vairave, ti.)
18 Entarura
Piripira

Batolamura
Matiura
Tomaasira
Iemira—viva Arafiusira maaqu
Tadiusira
Saimonira—vira autu vo Selotira
19 Iutaasi Ikeriotira—vi vaiintiva naantiara Ihura
ravaaqavu kaate tiro, vira qovaraiqama kaarira vaiintiva
vaura.
Ihuva vi vaiintinavuka 12 navu ntitora.

Vokuka Ihurara vueraiqaavi vaiintiva vaivo tura
(Matiu 12:24-32; Ruki 11:14-23)
20 Ihuva nai vaintinavu ntita varero maaqaini vumanta
qaiqaa airi vaiinti nahenti vira tavareka ruvaaqumavi
vauvaro Ihuva nai vaintinavu hampata kara naarirava kia
vauvaro vinavuka vaumanta
21 Ihura navunaaka vi uvara iri Ihurara tiha, Ike, viva
vueraiqamama vivo. Kaiqe tenavu vira oru vita kaare,
tivake vura.
22 Maara okara ti vau vaiintika vonavu Ieruharemihai
tuvure mintima ti, Belsebuliva avuhainaa vaanavano Ihura
avutaqima vaivo. Belsebuliva vira avutaqi vaiharo vira
kahaqi vaivaro Ihuva vaiintiqihairo vaana nitite vairave, ti.
23 Vika minti tuvaro Ihuva vika naaromanta aumanto
anuvaro viva uva vo tuqantaakero vikara tiharo, Sataaniva
nantiakeroe nai kenara atitairaro aitaraanarove?
24 Vohaa vatanaaka rairavi nai ari nai ari i vaiha kia ho
vaivarave.
25 Vohaa navunaaka rairavi nai ari nai ari i vaiha kia ho
vaivarave.
26 Sataaniva raqiki vai vaanauka rairavi nai ari nai ari i
vaivaro Sataaniva kia vikaqaa raqikiqi viraro vika
mpeqavano taiqaanarove.
27 Naavu qova kempuka vaiintivano vairaro muara
vaiintivano kia vira avuni rumpa tairera, viva vira
naavuqihairo kia ho muara varaanarove.
28 Te quqaa vakaaka tiari iriate. Vaiinti nahenti nana
nana qora kaiqa vare vai uvarave, qora uva vokara tiva
nimite vai uvarave, Kotiva homa ekaa vi uvara vi uvara
qaqi nunka nimitaanarove.
29 Mintiharovata, nai Maraqurara qora uva tiva amitera
Kotiva maa entaravata naantiara entavata vi uvara kiama
nunka amitaanarove, tiro. Ihuva minti tura.
30 Vika Ihurara tiha, Vaanavano vira avutaqi vaiharo vira
kahaqi vairave, turara tiro, Ihuva vi uvara minti tura.

Ihura navunaaka vira tavareka anura
(Matiu 12:46-50; Ruki 8:19-21)

31 Ihuva minti tumanta vira novavata, vira qatanavuvata,
anire vahaaqaini ani himpite vaiha tiha, Ihura tivaro
tuvuarire, tumanta
32 vaiinti nahenti airitahaa Ihura tataaqa ututumavi oquvi
vauka vaiha Ihura tiva ami tiha, Ai novavata, ai
qatanavuvata, vahaaqaini ani vaiha aima aare variavo, ti.
33 Vika minti tuvaro Ihuva vika irama nimitero tiharo,
Tavave ti nova vaivo? Tauka taukae ti qata vakauka
variavo? tiro.
34 Minti tivakero vira tataaqa oquvi ututumavi vauka
aitutuma tavero tiharo, Maakama ti novave ti qata
vakaukave variavo.
35 Ti Qova naaruvaini vaira vira uva iriha ni variaka,
vikama ti qata vakaave, ti aura nakaave, ti nokavarave,
variavo, tiro.

Vaiintivano kara auru qintato vakaakara tura
(Matiu 13:1-9; Ruki 8:4-8)

4

1 Qaiqaa Ihuva varuva auvahini oru vaiharo vaiinti
nahenti uva vakaaka tiva nimirare tumanta vaiinti nahenti
airitahaa ruvaaqumavi vira ututumavi vauvarora tiro, viva
qaqira kero votuqi vaarirero viraqi oquviro namariqaa
vaumanta vaiinti nahenti vutuni namari auvahianta vaura.
2 Vika namari auvahianta vauvaro Ihuva votuqi vaiharo
vo uva vo uva tuqantaakero vika tiva nimura.
3 Ihuva tiharo, Te tiari iriate. Vaiinti vovano kara auru
qintareva vurave.
4 Viva auru qintaqi vuvaro hini auruvano aara auvahini
hiqiruvaro uvirivano ani nama aqu korave.
5 Mintuvaro auru hininavuvano ori vataqaa hiqiruvaro
vatavano kia vevantoqama kero vauvarora tiro, auruvano
hiqiriro vaaka qampiqa tovaro
6 tuqavano kia vevanto otu vuvarora tiro, kuarivano
ururero iteharo vaaka aaharuqama korave.
7 Mintuvaro auru hininavuvano auqurora nimiriqi
hiqiriro nimiri vataakero qampiqa tovaro nimirivano
ravaaqavu kovaro kia tavavata irorave.
8 Mintuvaro auru hininavuvano koqe vataqaa hiqiruvaro
karavano koqema kero qampiqeharo vuruvi koqe tava
iratorave. Vokuva airi tava iratovaro vokuva vuruvi aatara
kero voqavata iratovaro vokuva vuruvi viravata aatara
kero airi tava voqavata iratorave, tiro.
9 Ihuva vi uvara tuqantaakero tiva nimi taiqa kero vaiinti
nahentiara tiharo, Ni aato vairera, vi uvara okara iriate,
tiro.

Ihuva uva tuqantaakero tiaina okarara tura
(Matiu 13:10-17; Ruki 8:9-10)
10 Ihuva uva tiva nimi taiqa komanta vaiinti nahenti nai
maaqa nai maaqa vuvaro Ihuva nariaraa vaumanta vira
vainti 12 navuvata, vokukavata, viva vaunaini anire Ihuva
vaaka uva vo tuqantaakero tu okarara kia iriraiti, vika
virara Ihura irovaro
11 Ihuva vika tiva nimiro tiharo, Kotiva vaiinti nahentiqaa
raqikiaina uvara kukeqataira, vi uvarara Kotiva niara vika
qaqi kaira vi uvara okara iriate tivakero, qumina vaiinti
nahenti aaqaini vaikara vi uvara okara kia vutukera tiva
nimiane timantara ti, te vi uvara vi uvara tuqantaake vika
tiva nimiqi virerave.
12 Te uva tuqantaake tiari vaiinti nahenti tavehama kia
kankomake tavevarave. Vika ti uvara aato tara iha kia
anomake irivarave. Vika ti uva irihama vika nái qora
kaiqa qaqira kaivarovauve Kotiva vika nái qora kaiqa
vare vai uvara nunka nimitaanarove, tiro. *(Aisaiaa*
6:9-10)

Kara auru qintato vakaakara vira okara Ihuva vutukero tura
(Matiu 13:18-23; Ruki 8:11-15)
13 Ihuva minti tivakero vinavukara tiharo, Ne vo? Te vi
uvara tuqantaake tuna okarara ne kiae iriavo? Ne kia vi
uvara okara irivera, te naantiaravata uva tuqantaake tiaina
uvara ne nantiakee ho irivarave?
14 Te vaaka uva tuqantaake tuna okarara tirerave. Vaiinti
vovano kara auru qintatora vi uvara okara vaireva Kotira
uvama vaivo.
15 Auru aaraqaa hiqiru uvara vira okara vaireva vaiinti
nahenti hininavu vi aurura voqaara variarave. Vi vaiinti
nahentika Kotira vakaaka iriavaro vaakama Sataaniva
anirero vika avu aatoqihairo vi uvara vara qaqini kairave.
16 Hini vaiinti nahenti ori vataqaa hiqiru aurura voqaara
variarave. Vinavuka Kotira vakaaka iriqi vi, vi uvarara
quahamake variavaro
17 vi uvava vika avu aatoqi vahuqaqai vaimanta vi vaiinti
nahentika kia vairaraiqamaqi variqi viha vi uvara iriraiti
variamanta, vi uvara kaara vokiaka vika qoraiqama
nimitareka auti variamanta vika tinavu harivorave tiha
Kotira uva vaakama qaqirake varia vaiinti nahentika
variarave.
18 Hini vaiinti nahenti auqurora nimirivano qampiqoraqi
qintato aurura voqaara variarave. Vi vaiinti nahentika
Kotira uva iri
19 viraqaahai vika vataihainaa haikara noraiqaake iriqi
viha monuarave, airairarave, quaha keha vi haikara vi
haikara varareka iriqi viha Kotira uva qaqira kaavaro

Kotira uvavano kia vi vaiinti nahentikaqi vairaraiqamaqiro vi vaimanta variarave.
20 Vika minti variamanta hini vaiinti nahenti koqe vataqaa qintato aurura voqaara variarave. Vi vaiinti nahentika Kotira uva iri vi uvarara quqaave tivake, vi uvara iriqi viha koqe kaiqa Kotira vara amitaqi vi variarave. Vokia vaiinti nahentika vi uvara iriha koqe kaiqa Kotira vara amitaqi vi variamanta, qaiqaa vokia vaiinti nahentika vika naatarake uritare voqavata Kotira kaiqa koqemake vara amitaqi vi variamanta, qaiqaa vokia vaiinti nahentika vika kaiqavata naatarake uritare Kotira kaiqa voqavata koqemake vara amitaqi vi variarave, tiro. Ihuva turama.

Ihuva ovara uva tuqantaakero tura
(Ruki 8:16-18)
21 Ihuva minti tivakero uva vo tuqantaakero tiharo, Ova qumpikero tainie vuru vate vairave? Kureqohairo mantaaqa keroe vate vairave? Vaitaaina taintara ankaraaraqie vate vairave? Aqao, kia mintiraitiro, ova qumpi kero tuahera kero qoqaa qaqiraqaa vuru vate vairave.
22 Naantiara ekaa kukeqate haikara qoqaaqama kaanarove. Ekaa vauvute haikara qoqaama qovarama kaanarove.
23 Ni aato vairera, vi uvara okara te tiainara kankomake iriate, tiro.
24 Ihuva minti tivakero viva tiharo, Ne uva vakaaka irira anomakeha iriate. Ne vokika vi kaiqara vara nimitentema kero, Kotiva vohaa qarama kero vi kaiqara nintavata vara nimiteharoma voqavata nimianarove.
25 Kotira uva irirava variqi viraro Kotiva vira kahaqiraro viva vira uva voqavatama irianarove. Kotira uva kia irirava variqi viraro viraqaahairo nana haika viva tuatainara qaqini vara kairaro viva qaqi quminama varianarove, tiro.

Auru qampiqaainarara uva tuqantaakero tura
26 Minti tivakero Ihuva uva vo tuqantaakero vika tiva nimiro tiharo, Kotiva raqikinara maa uvara vira voqaarama vaivo. Vaiintivano auru qintatero
27 viraqaahairo viva vo entanavu vaitaqi vi vaivaro auruvano nai naqavu viro rakavu viro qampiqe vairave. Vaiintivano auruvano qampiqaaina okarara kia iriraitiro ivaro
28 auruvano vataqi vaiharo naivano qampiqairave. Auruvano rakavu viro turu verakero vuru tava irataivaro tava mpeqaiqirave.

29 Mpeqaiqivarora tiro, vaiintivano paipe varero oru tava
teqa vare vairave, tiro.

Masteti auruara uva tuqantaakero tura
(Matiu 13:31-32; Ruki 13:18-19)
30 Ihuva minti tivakero uva tiva nimiqiro viro mintima tiro:
Kotiva vaiinti nahentiqaa raqikiarirava nana voqaarae
vaivo? Virara irihama nana uvae tuqantaake tirarave?
31 Ho vira *masteti* auru voqaarama vaivo. *Masteti*
auruvano nai inaara auruqaima vaivarovata, vi aurura
varakero vataqi utu taivaro
32 qampiqa tero vo naaho vo naaho aatarakero uritarero
katari voqaara vaivaro vira kaaravata nora kaara vaivaro
uvirivano ani vira aumaqaaraini mantaaqavi variaravema
turo, tiro.
33 Minti tivakero Ihuva vi uvara voqaara vo uva vo
uvavata tuqantaakero tiva nimiqi viro vaiinti nahenti ho iri
uvaraqai tiva nimura.
34 Viva vaiinti nahenti tiva nimireva kia vutukero
tiraitiro, uva tuqantaakeroqai tiva nimiqi vumanta vaiinti
nahenti nai maaqa nai maaqa vuvaro Ihuva nariaraa nai
vaintinavu hampata vaiharo ekaa vi uvara okara vutukero
vinavuka tiva nimura.

Aaronaa uti vauvaro Ihuva tuvaro taiqa vura
(Matiu 8:23-27; Ruki 8:22-25)
35 Vi entara entama vuvaro Ihuva nai vaintinavuara tiharo,
Varaiqenavu nora namari maa taqa varenavu vutuni hini
mantaraini vuare, tiro.
36 Minti tumanta vira vaintinavu vaiinti nahenti
ruvaaqumavi vauka mini ke, Ihuva vau voturaqi vaarire
vira vita vare vumanta votu vonavuvata vira vataake
vurama.
37 Vika namariqaa votuqi vi vauvaro vaakama
aaronaavano varuva namariqaa nora utiharo namari
ventaqi uri vi vauvaro namarivano votuqira vaarirero
mpiqa kareva auti vauvaro
38 Ihuva votu vekaini turu ntuva kero vaite vaumanta
vira vaintinavu Ihuva vaitonaini oru vira vauraqamake
tiha, Maara ti variara vaiintio, tenavu namariqi aquvi
kupeqa/rupeqa vuarirava aumaiqivo. Kiae are virara
noraiqaake iriarao? ti.
39 Vinavuka minti tuvaro Ihuva vaitonaihairo himpiro
aaronaa atiharo varuva namariara, Qaqi variane, tuvaro
uvaivano taiqa vuvaro namarivano otiniro kia
inaaraiqavata qakiraitiro, tirema vaura.

40 Mintima vauvaro Ihuva nai vaintinavuara tiharo, Nana aatue qete variavo? Nenavu kiae tiriara kempukaiqaake iriavo? tiro.
41 Ihuva minti tumanta vira vaintinavu qeteha kauqu runkinkiri iha tiha, Maa vaiintiva ta vaiintivave? Aaronaavanovata, namarivanovata, vira uva iri vairave, ti tura.

5

Ihuva vaiinti vo vira avutaqihairo vaana atitama kora (Matiu 8:28-34; Ruki 8:26-39)

1 Vira vaintinavu minti tivake votuqi vi, Kariri Varuva taqa vare hini mantaraini Gerasa vataini orurora.
2 Vinavuka orurovaro Ihuva votuqihairo vaavirero mini vauvaro vaiinti vovano ori onavuqihairo vevarero otu Ihura vitakora.
3-4 Vi vaiintiva vaiinti qunte vau ori onavuraqi variqiro vi vauvaro vaanavano vira avutaqi vauva vaumanta vokuka *seni* naaqunta varake vira rumpa tora. Vira rumpa tovaro vi vaiintiva airi *seni* naaquntaqohai aiqu kauqu rumpatora raqikiharo ruqema kora. Qaiqaa qaiqaavata vira rumpa karare tuvaro viva *seni* naaqunta ruqeqaama kero, ainiqohai vira aiqu rumpatora rukavu korara tiro, vovano vira rumpa kaarirava kia ho vaura. Vira kempuka aatara kaarirava kia ho vauvaro
5 vi vaiintiva entaqivata, aatitoraqaavata, vaiinti qunte vau ori onavuraqi vi aniharo oi oi tivaqiro viro aiqina vauravata niharo oi oi tivaqiro viharo oriqohairo nai vaata teqa taaqamaqiro vi vaura.
6 Vi vaiintiva vaiharo niaraihairo Ihura tavero kantero oru vira aiqutaraini tori kauru araviro vaiharo
7 naveraitiharo, Ihuo, Variqa Kotiva nai virini vaiva vaivara are vira Maaquvano variarao. Tiriara nantiarire tirae are aniarao? Are Kotirara irihara kia ti haruanerama turo, tura.
8 Ihuva avuni vi vaiintirara tiharo, Qora vaanavauvo, vi vaiintiraqihaira aitarera vuane, tuvarora tiro, vi vaanava minti tura.
9 Minti tuvaro Ihuva vi vaanarara nena autu raane tuvaro vaana viva nai autu reharo tiharo, Ti hutu Airitahaakave. Tenavu airinavuma maa vaiintiraqi vauro, tiro.
10 Minti tivakero vi vaanava qaiqaavata airi tataa Ihurara mpo tiharo, Kia tinavu maa vataraqaahaira tititaane, tiro.
11 Minti tuvaro vi entara quara airitahaa vuruni auhiri ne vaumanta
12 vaana vika Ihurara mpo ike tiha, Are qaqi tinavu tititairaqe tenavu quara avutaqi oriqete variare, tuvaro

13 Ihuva vika qaqi komanta vaana airitahaa vi
vaiintiraqihai aitare oru quara avutaqi oriqete vaumanta
viraqaahai quara 2,000 navu ekaa kante onkai vauraqi otu
ravara namariqi aqu vuvaro namarivano vika raqutu
komanta qutu taiqa vura.
14 Quaravano namariqi aquvi qutu vumanta quaraqaa
raqiku vaiintinavuka tave viraqaahai aiqu autute kante
maaqaini orure nora vatukaini vuru vi uvara tiva
qoqaiqamake, aarainivata viha viti viri tiva nimiqi
vumanta vi vatanaaka vi haikara tavareka anire
15 Ihuva vaunaini ani tavovaro vaaka vaana airitahaa
vira avutaqi vau vaiintiva qaqi oquviro utavaaqa
nonkutero vauvaro vira avu aatovanovata kankoma
vuvaro vaumanta vika vira tave qetora.
16 Vika vi vaiintira tave qeteha vaumanta vaiinti vonavu
vaaka vi haikara tavoka vika tiva nimiha tiha, Ihuva
mintima kaivaro vi vaiintiva koqema vivo, tivake
quaranavu uvavata vika tiva nimumanta
17 vi vatanaaka voqamake qeteha Ihurara mpo tiha,
Tinavu maaqa maihaira nena vuane, ti vaura.
18 Vi vatanaaka minti tuvaro Ihuva votuqira qaiqaa
vaarire vauvaro vaaka vaanavano avutaqi vau vaiintiva
Ihurara mpo ike tiharo, Kairaqe tevata ainti vuare, tiro.
19 Minti tuvaro Ihuva aqao tiro, Kia tintira aniane. Are
nena maaqaini oru vaiharama Noravano ai koqema kero
kahaqama amitaainarara vuru nena navunaakavata tiva
nimiane. Noravano ariara mpo tiva amitaina uvaravata
tiva nimiane, tiro.
20 Ihuva minti tuvaro vi vaiintiva Ihuva tuntema kero,
mini kero oru Dekapolisi vatukanavuqi oru niharo Ihuva
nai koqema amitorara vaiinti nahenti tiva nimi vaumanta
ekaa vira uva iri vauka vi uvara iriha vika nái kauqu
runkinkiri i vaura.

Jairusiva Ihura oru vita kora
(Matiu 9:18-26; Ruki 8:40-56)
21 Vi vatanaaka Ihurara kia tinavu maaqaini variane tuvaro
Ihuva votuqi anirantero namari taqa varero varuva namari
hini mantaraini vumanta mini vaiinti nahenti airitahaa
ruvaaqumavi viva vaunaini ututumavi vaura.
22 Ho vika viva vaunaini ututumavi vauvaro vaiinti
vovano vi vatukaraqi maara naavuqaa raqiki vauva,
Jairusiva anirero Ihura tavero vira aiqutaraini hiqiri viro
Ihurara
23 mpo ike tiharo, Ti raavurauruvano qutu vuarirava
aumaiqivo. Are anira nena kauqu viraqaa vatairaro vira
rovaravano taiqa viraro ho qaqi variarire, tiro.

24 Vi vaiintiva minti tuvaro Ihuva vikantiro vura.

Nahentivano Ihura utavaaqa viti autama kora

Ihuva Jairusikantiro aaraini oru vi vaumanta vaiinti nahenti airitahaa vira avataqi viha hihai hihai vira venta ventamaqi vi vauvaro
25 nahenti vovano tora rovara varova vikaqira vaura. Vi nahentiva 12 ihinavuara tora rovara varaqiro viharo voqamakero aihavi vauvaro
26 vo *doktaa* vo *doktaaka* vikara ti kahaqiate tiro, monu nimumanta vinavuka kia vira kahaqiraiti, vira vaata qoraiqama keha vira monuqai qumina namake vauvaro vaura.
27-28 Vi nahentiva vaiinti nahenti nivutaini vaiharo Ihuva kaiqa varorara iriro, Ihura naantiaraini aniharo nai tivakero iriro tiharo, Te homa vira utavaaqaqai autama kaariraro ti rovaravano vaaka taiqa vuanarove, tiro. Nahenti viva minti tivakero Ihura utavaaqa autama kovaro
29 vaakama vira naare ntova aaharauqama vuvaro viva iruvaro vira vaatavano ho vaura.
30 Vi nahentira vaatavano koqema vuvaro vaakama Ihuva iruvaro nai kempuka hinivano vira vaataqihairo aitarero vuvaro viva tuqantaaviro vaiinti nahenti vira avataqi ani vauka irero tiharo, Tavave ti utavaaqa autama kaivo? tiro.
31 Ihuva minti tumanta vira vaintinavu tiha, Nai tavave ai autama kaivo? Tavaane, vaiinti nahenti airitahaa ai venta ventamaqi vi variavo, ti.
32 Minti tuvaro Ihuva qaqiqai vaiinti viri vira ranta kareva aituti vauvaro
33 nahenti viva nai vaata koqema amitorara iriharo qeteharo aiqu kauqu ntiri ntiri i vauvaro oru Ihura aiqutaraini hiqiri viro vi uvara ekaa uva qoqaa tiva amuvaro
34 Ihuva vi nahentirara tiharo, Ti raavuravauvo, are tiriara viva ti ho kahaqianarove tiararoma ai vaata koqema vivo. Homa ai muntukavano paru i vairara vuane. Ai rovaravano taiqama vivo, tiro.

Jairusira raavura koqema kora

35 Ihuva minti ti vaumanta vaiintinavu Jairusira naavuqihai ani Jairusira vitake virara tihama, Ai raavuravano qutuma vivo. Maara ti vai vaiintira kia qaiqaa ravaaqavu kaane, tuvaro
36 Ihuvavata vinavuka uva iriro maara naavuqaa raqiki vau vaiintirara tiharo, Kia qetaane. Tiriara kempukaiqama kera irihara variane, tiro.

37 Ihuva minti tivakero viva Pitaaravata, Iemiravata, Iemira qata Ioniravata, vinavukaqai ntita varero
38 Jairusira naavuqi orurero tavomanta vaiinti nahenti noraiqaake mpo ike tiha iqi rate vauvaro
39 Ihuva naavuqi oriqetero tiharo, Nana haikarae ne iqi rate variavo? Vi nahenti vaintiva kia qutu vivo. Viva qaqi vaitema vaivo, tiro.
40 Ihuva minti tumanta vaiinti nahenti Ihura uvara naaraihama amite vauvaro Ihuva vira kaara ekaa vaiinti nahenti vara veva vahaaqaini kero nahenti vaintiru vira noka qokavata, taaramonavu nai vataake anukavata, vinavukaqai ntita varero vo *rumu*qi vi nahenti vaintiva qutu vumanta vato *rum u*raqi oriqetero
41 vira kauqu utu varero nai uvaqihairo tiharo, *Tarita kum*—Maa nahenti vaintiruvauvo, te ariara himpuane turo, tiro.
42 Ihuva minti tuvaroma vi nahenti vaintiruva vaaka himpiro ni vaura. Viva 12 ihi varakova himpiro ni vaumanta vinavuka vira tave ravukuvi voqamake kauqu runkinkiri i vauvaro
43 Ihuva vinavuka nitiharo tiharo, Ho nenavu maa haikara tavaanara kia vo vaiinti nahentivata tiva nimiate. Maa nahentirura karaqai amiate, tiro. Ihuva turama.

Nasaretihainaaka Ihura qoririma amitora
(Matiu 13:53-58; Ruki 4:16-30)

6

1 Ihuva vi vatara mini kero nai maaqa ⌞Nasaretini⌟ vumanta vira vaintinavu vira vataake vurama.
2 Ihuva nai maaqaini oru vaiharo Maara Entaqaa oru maara naavuqi uva vakaaka tiva nimi vaumanta vi naavuraqi vaiinti nahenti airitahaa ruvaaqumavi vauka vira uva iriha kauqu runkinkiri i vaiha tiha, Ike, vi vaiintiva taini vaiharoe vi uvara vi uvara okara iritairave? Viva vi okarara vi okarara ti vaira nana uva okara vaivaroe ti vaivo? Ta vaiintiva vi kaiqara okara umiqaivaroe viva nora kaiqa vare vaivo?
3 Viva tainta auti vai vaiintivaqaima vaivo. Viva Mariara maaquvanove. Vira qatanavu Iemiva Iosiva Iutaava Saimoniva variarave. Vira auranavuvata maini variarave, ti. Minti tivaqi viha Ihura navunaaka virara qumina vaiintive tivake vira qoririma amitora.
4 Vika vira mintima amite vauvaro Ihuva vikara tiharo, Paropeti vaiinti Kotira uva tiva nimi variarirava vo vataini oru vairamanta vi vatanaaka virara quaheha vira nora autu amivarave. Vi vaiintiva nai maaqaini vaiharo nai aura qata hampata vairamanta vira navunaaka virara qumina

maa vatanaavaqaima vaivo tivake kiama virara nora vaiintive tivarave, tiro.
5 Minti tivakero vaiinti nahenti Ihurara qumina vaiintive
tura kaara Ihuva kia ho nai vatukaini nora kaiqa
varaarirava vauvaro viva nai kauqu nihavuka
taaraiqaqaaqai vatovaro vinavuka rovara taiqa vura.
6 Vira navunaaka virara kia ho tinavu kahaqiariravave
tura kaara Ihuva ravukuviro airi avu aato utiharo vaura.

Ihuva nai vainti 12 navu vo vatuka vo vatukaini nititorara tura
(Matiu 10:5-15; Ruki 9:1-6)

Vi vatukaraqaahairo Ihuva himpiro vo vatuka vo vatuka variqi viharo vaiinti nahenti nai vakaaka tiva nimiqiro vi vaura.
7 Ihuva nai vainti 12 navu naarama ruvaaquma kero
taaraqanta vona nititero taaraqanta vona nititero
mintiaqiro viro ekaa nai vainti vinavuka nititama kora.

Viva vinavuka nititeharo vikara vaiintiqihai vaana nititaimanta qaqini aitaraate tiro, viva vika kempuka nimiro tiharo,
8 Nenavu aaraini vireka ihama kia karave utave monuve
vo airairave ruva vararaiti, kauruqai kauquqi tota vare
vuate.
9 Ne homa aiqu nonkira viraqai nonku vare vuate. Kia
sioti taaraqanta vararaiti, *sioti* vohaiqaqai nonku vare
vuate, tiro.
10 Ihuva vi uvara tivakero maa uvaravata vinavuka tiva
nimiro tiharo, Nenavu oru vimanta vi vatanaaka niara
quaheha ni ntitaivera, nenavu vohaa naavuqiqai variqi
vima vi vatukara mini kema vuate.
11 Nenavu oru vimantama vi vatanaaka kia ninavu
quahama nimiteha kia ninavu uvavata irireka autivera,
vika nái qora okara ni autu nimitera tavaate ti, ne nenta
aiquqaahai vi vatukaqihainaa konkoma rintatike vuate,
tiro.
12 Ihuva minti tivakero nititomanta vira vaintinavu orure
vaiinti nahenti tiva nimiha tiha, Ne qora aara qaqirake
koqe aaraqaaqai vuate, ti.
13 Vika minti tivaqi viha vaiinti avutaqi vau vaanauka
nititomanta qaqini aitare vumanta nihavu vaiintika
airitahaa vika vahavera aqu nimiteha koqema
nimitomanta ho vaura.

Namari nimi vau vaiintira Ionira arukora
(Matiu 14:1-12; Ruki 9:7-9)
14 Mintumanta ekaa vi vatanaaka Ihurara nai tiva ami nai
tiva ami i vauvarora tiro, King Herotiva ⌞Kariri vataqaa
raqiki vauva⌟, vivavata Ihura autuara irura.

Vaiinti nahenti hini kuka Ihurara mintima ti, Vi vaiintiva Ionivave. Ioniva namari nimi vau vaiintiva qutu vunaihairo qaiqaa qaqi himpiro ni vaiharora tiro, viva nora kaiqa ho vare vaivo, ti.

15 Hini kuka minti ti vaumanta hini vaiinti nahenti aqao ti, Vi vaiintiva tinavu kaivaqava Elaitaava qaiqaa qovaraiqaa vivo, ti. Minti tumanta vokuka Ihurara tiha, Ihuva haaru enta vau paropetika voqaarama vaivo, ti.

16 Vaiinti nahenti Ihurara minti ti vauvaro Herotiva vi uvara iriro tiharo, Oho, vi vaiintiva namari nimi vau vaiintiva vaivo. Te tiavauraro vaiinti vo, aunta teqa aquko vaiintiva Ioniva, vivama qutu vunaihairo qaiqaa qaqi himpiro ni vaivo. Viva qutu vunaihairo qaiqaa qaqi himpiro ni vaiharora tiro, viva nora kaiqa ho vare vaivo, tiro.

17-18 Tota Herotiva nai qata Piripira naata Heroti-Namarira varatero vauvaro Ioniva anirero airi tataa Herotirara tiharo, Are nena qata naata kia varaataara vaivarama varaarao, tuvaro vira kaara Herotiva nai naata Heroti-Namarirarao tiro, viva vaiinti vonavu nititomanta vika Ionira oru ravaaqavuke rumpa vare vuru karapuhiqama kora.

19 Ionira karapuhiqi vuru kovaro Herotira naata Heroti-Namariva vaiharo Ioniva virara tu uvara kaara toma amiteharo Ionira arukaare tuvaro, vira arukaarira aarava kia ho vaura.

20 Ioniva koqe vaiintivano avuqavu ni vaurara tiro, Herotiva virara iriharo vira aatu qeteharo kia vira arukaate tiro. Minti tivakero Herotiva Ioniva ti vau uvara virara quaheharovata, vi uvarara taara aato iriharo vaura.

21 Mintiaqi vuvaro vo enta Heroti-Namariva Ionira arukaarira aarava ho vaura. Vi uvara okara maantimama vairo:

Herotiva nai vatato entara iriharo vi entaraqaa nora vaiinti kara nimireva vika naarora. Viva nora vaiintinavuve, nai iqoka vaiintiqaa raqiki vaukave, airi airaira vato vaiintikave, viva vika vika naarama kero kara nimura.

22 Viva vika kara nimumanta ne vauvaro Heroti-Namarira vira raavuravano ani vika ihi rava nimitora. Viva ihi re vaumanta Herotivavata viva kara nimu vaiintikavata vi varaatara quahama amite. King Herotiva vi varaatarara quaheharo vira irero tiharo, Nana haikarae ai muntukavano vainara, virara tiva timiraqe te ai amiare, tiro.

23 Minti tivakero viva kauqu aiqiqaa aqukero tiharo, Te quqaama turo. Are nana haikara tiraqe te homa ai

amirarave. Hini vata te raqikiaina vatara, are tiraqe te vi vatara rairake homa ai amirarave, tiro.

24 Herotiva minti tuvaro vi varaatava viraqihairo vevarero oru nai nora irero tiharo, Te nana haikarae tiariraro ti timianarove? tiro.

Minti tuvaro vira nova tiharo, Are mintima tiane. Namari nimi vai vaiintira Ionira qiata timiane tiane, tiro.

25 Vira nova minti tuvaro vira raavuravano kantero orurero King Herotira naariharo tiharo, Namari nimi vai vaiintira Ionira qiata vaaka tanuqira viri timiane, tiro.

26 Vi varaatava minti tuvaro King Herotiva voqamakero muntuka qoraiquvarovata, viva vaaka kauqu aiqiqaa aqukeharo tu uvarara iriharo kara nareka anu vaiintikaravata iriharo, Te vi varaatara tiva amuna uvara raqa kaarorave, tivakero

27 viva karapuhi vaiintiqaa raqiku vaiintira vo vaaka atitero tiharo, Ionira aunta teqakera vira qiata vara vuru timiane, tuvaro viva oru karapuhiqi vaiharo vira aunta teqa aqukero

28 vira qiata tanuqi varero vuru vi varaatara amuvaro viva varero vuru nai nora amura.

29 Mintumanta Ionira avataqi ni vau vaiintinavuka vi uvara iri vinavuka ani Ionira vaata vare muntu quntama kora.

Ihuva inaara kara airiqamakero 5,000 vaiinti nimura (Matiu 14:13-21; Ruki 9:10-17; Ioni 6:1-14)

30 Ihuva noraiqamako vaiintinavuka aaraini ni orurante Ihuva vaunaini ani ruvaaqumavi vaiha vika nái aaraini niha kaiqa varoravata, vika vaiinti nahenti tiva nimu uvaravata, Ihura tiva amura.

31 Vika vira tiva amumanta vi entara vaiinti nahenti airitahaa Ihura tavareka vi ani vaumantara ti, Ihuvavata vira vaintinavuvata kia ho kara naraiti vaura. Mintuvaro Ihuva tiharo, Varaiqenavu oru qumina kanta variari nenavu mini vaiha auraara variate, tiro.

32 Ihuva minti tivakero vinavuka ntita varero votuqi vaarirero qumina kanta vireva vurama.

33 Vinavuka mini ke vumanta airi vaiinti nahenti vinavuka tave tiha, Vinavuka vate vi mantarainima vivarave, tivake vika vo vatuka vo vatukaihai kante varuva auvahianta vatavau Ihuva vireva unaini vaaka vika naane orurora.

34 Vika naane orurovaro Ihuva vika naantiara orurero votuqihairo vataini vaavirero vaiinti nahenti airitahaa ruvaaqumavi vauka tavero vikara aaqurihama nimitero tiharo, Ike, vaiintivano sipisipiqaa raqiki vaiva kia vaimanta sipisipi hampi vi ani iantemake, maa vaiinti

nahentika hampi vi ani variavo, tiro. Minti tivakero mini vaiharo Ihuva uva vakaaka vika tiva nimi vaura.
35 Ihuva uva tivaqi vuvaro kuari avu vitini tuvi vumanta Ihura vaintinavu viva vaunaini orure tiha, Kuari avuvano vitini tuvi vivo. Maini qumina kantave.
36 Are vaiinti nahenti maaka nititaira oru vo vatuka vo vatuka niha monu nimiha kara varaate. Vika kia kara ruvavare aniakave, ti.
37 Vira vaintinavu minti tuvaro Ihuva aqao tiro, Nenavu vika kara nimiate, tiro.
Tumanta vinavuka Ihura ireha tiha, Tenavu nora monu 200 kinaae aqukeha kara varake vika nimirarave? ti.
38 Minti tuvaro Ihuva vinavuka irero tiharo, Nanti nanti mparetie ruvavare aniavo? Oru tavaate, tumanta vinavuka oru tavamake viri vira tiva ami tiha, Mpareti vohaa kauquruqaima vaivo. Havuka taaraqantaqaima vaivo, ti.
39 Vira vaintinavu minti tuvaro Ihuva vaiinti nahenti tiva nimiro tiharo, Ne ekaa ukau vo kanta vo kanta oquvi variate, tiro.
40 Minti tumanta vika vo kanta 100 navu oquvi vaumanta vo kanta 50 navu oquvi, mintiaqi vi ekaa vaiinti nahenti oquvi vaura.
41 Oquvi vauvaro Ihuva mpareti kauqurunavuvata, havuka taaraqantavata, varakero naaruvaini taveharo Kotirara koqema iarao tivakero, mpareti nkuikero viti nai vaintinavu nimiro tiharo, Ho ne vare vika vuru nimimanta ekaa naate, tivakero havuka taaraqantavata raira kero ekaa vaiinti nahenti nimumanta
42 ekaa vika ho nora.
43 Ho nomanta Ihura vaintinavu viraqaahai rutantuto utara nora uta varake, vaiinti nahenti mparetivata havukavata neha kora nuntu vare utaqi ruvaqi vi, 12 utanavu mpiqa kora.
44 Vi entara 5,000 vaiinti airitahaa vi karara nora.

Ihuva varuva namari mare/turu vaura aiqu ravaqiro anura (Matiu 14:22-33; Ioni 6:16-21)
45 Ihuva kara nimiro viraqaahairo vaakama nai vaintinavu nititero tiharo, Nenavu naane votuqi vaarire varuva namari hini mantaraini taqa vare Besaida vatukaini oru vi vaiqe te vaiinti nahenti nititaari vika nái maaqa nái maaqa vuate, tiro.
46 Tumanta vinavuka votuqi vaarire vuvaro Ihuva verara aiqinaqaa Kotira aarareva oru vura.
47 Ihuva Kotira aarareva mini vuvaro entama vumanta votuqi vuka namari tavaara kanta oru vi vauvaro Ihuva nariaraa vataini mini vaura.

48 Ihuva qaqini mini vaiharo tavovaro uvaivano
vinavuka vireka unaihairo aniharo votu vente vaumanta
vinavuka votuqi vauka vukaari utiha namari rairaqi vi
vaura. Vinavuka vukaari utiha namari rairaqi vi vauvaro
aumaiqakaa aatitareva uvaro Ihuva vinavuka ntita kareva
varuva vaura aiquqaahairo rava varero anura.
49-50 Viva aniharo vinavuka ai naatara kaare tumanta
vinavuka tavovaro Ihuva varuva vaura aiquqaahairo rava
varero ani vaumanta vinavuka voqamake aatu itomanta
vika virara vaanave tihama qeteha oi oi ti vaura.
Vinavuka oi oi ti vauvaro Ihuva vaaka vinavukara tiharo,
Muntuka paru i vaira variate. Tema anuro. Kia qetaate,
tiro.
51 Minti tivakero Ihuva votuqi vaarirero vinavuka
hampata vauvaro uvaivano taiqa viro tirema vaumanta
vinavuka voqamake ravukuvi kauqu runkinkiri i vaura.
52 Ihuva mpareti taaraiqa airiqama kero vaiinti nahenti
nimumanta no okarara vira vaintinavu kia virara iriraiti,
vika kia Ihura okarara kankomake irura.

Ihuva Kenesareti vataini oru vaiharo nihavuka koqema kora (Matiu 14:34-36)

53 Vinavuka oru vi varuva namari hini mantaraini
Kenesareti vataini orure vaavire votu rumpate
54 vi mantaraini vire umanta vi vatanaaka Ihura
viraaqamake tave, Ho Ihuva anivo, ti.
55 Minti tivake vika kante oru vutuhai vuruhai aihavu
vaiinti nahentika taintanavu vare Ihuva mini vaivo tunaini
muntu kora.
56 Ihuva vi vataraqaa vaiharo vo vatuka vo vatuka niharo
inaara vatukave, nora vatukave, naahoqi vau vatukaraqive,
Ihuva mini mini ni vaumanta vi vatanaaka vika nái
vatukaihai nihavu vaiinti nahentika tainta vare vuru
vatukaqaa vate, Ihurara mpo ike tiha, Hoe nihavi varia
vaiinti nahentika ai utavaaqa viti autama kevarave? tuvaro
Ihuva hove tumanta ekaa vira utavaaqa autama ko vaiinti
nahentika koqema vura.

7

Kotiva tivatai uvava vaiinti uva aatara kero vairave, tura (Matiu 15:1-9)

1 Parasi vaiintinavuvata maara okara ti vau
vaiintinavukavata Ihura tavareka Ieruharemihai ani Ihuva
vaunaini ruvaaqumavi vaiha
2 tavomanta Ihura vainti hininavu vaiha Parasi vaiinti
uva maara tu okarara qaqirake, kia kauqu hiqama karaiti,
kara ne vaura.
3 Vi entara Parasi vaiintinavuvata ekaa Iutaa
vatanaakavata nái kaivaqaukavara tivato uva maarara

iriha minti mintima keha vika nái kauqu hiqe vaura. Vika kia kauqu mintimake hiqama karaiti, vika kia kara ne vaura.
4 Vika oru *maaketi*qi nuvake ani vaiha, kia nái kauqu mintimake hiqama karaiti, vika kia kara nora. Vika kaivaqaukavara *kaapu* hiqe okararave, tanu hiqe okararave, vi uvara vi uvara tiva nimura iriqi viha minti vaura.
5 Vika vi uvara iriqi ni vaukara ti, Parasi vaiintinavuvata, maara okara ti vau vaiintinavukavata, Ihura ireha tiha, Tinavu kaivaqaukavara uva maara tiva torara ai vaintinavu vi uvara qumimaqamake kia iriraiti, qaqi kara ne variavo. Vinavuka nantihae minti variavo? ti.
6 Minti tuvaro Ihuva vika nái tiva nimiro tiharo, Nenavu unaqaraiqama keha Kotira kaiqa vare variakave. Aisaiaava haaru enta vaiharo niara avuqavuqama kero qara ntuva torave. Aisaiaava Kotira uva qoqaiqama keharo Kotiva mintima tivo tiro:

> Maa vatanaaka noqihai ti hutu tuahere variavaro vika muntukavano kia tiriara vaivo.
> 7 Vika maara tihama vika nái kaivaqaukavara uvaqai vaiinti nahenti tiva nimihara ti, vika qumina ti hutu tuahere variavo, ti tura. *(Aisaiaa 29:13)*

Aisaiaava Kotiva tu uvara mintima kero qara ntuva torave.
8 Kotiva niara minti mintima iate ti uvara, ne vi uvara qumimaqamake qaqi vaiinti tivataa uvaraqai iriha ni variarave, tiro.
9 Minti tivakero Ihuva vika tiva nimiro tiharo, Ho koqema iavo. Kotiva minti minti iate tu uvara, ne vi uvara qoririma keha ni kaivaqaukavara tivato uvaraqai iriha ni variakave.
10 Mosiva Kotiva tivato uvara iriharo viva niara tiharo, *Nena noka qoka koqe okaraqai autu nimitaane. Nai noka qokara vaaqu uva ti vaina vaiintira arukaate*, turave.
11 Mintima Kotiva tivato uvava vaimanta ne vi uvara kia iriraiti, nenta irike ne tiha, Vaiintivano nai noka qokara tiharo, Te nitanta kahaqiha nimire iaina monura kia nitanta nimiraiti, te vi monurara Kotira amitaaina monurave tirarave. Vaiintivano minti tirera, ne tiha,
12 vi vaiintiva homa nai noka qoka kia kahaqiraitiro, qaqi varianarove, tiarave.
13 Ne hampi uva minti tiha ne Kotira uva qumimaqama keha nenta kaivaqaukavara tiva nimu uvara viraqai vaiinti nahenti tiva nimi variarave, tiro.

Nana haikavanoe vaiinti qoraiqama kaivaro Kotiva virara kia koqe vaiintive tianarove? tura
(Matiu 15:10-20)

14 Minti tivakero Ihuva vaiinti nahenti ruvaaqumavi vauka
qaiqaa naarama kero vikara tiharo, Ne ekaa te tire iaina
uvara kankomake irihama variate.
15 Vaiintivano ne vai karava, vi karava kia ho vaiinti avu
aato qoraiqamake vairave. Nai avu aatoqihairo
qovaraiqaavi vai haikava, vi haikavaqai vi vaiintira
qoraiqamake vairave.
16 Ni aato koqe aato vairera, ne vi uvara okara
kankomake iriate, tiro.
17 Ihuva minti tivakero vaiinti nahenti ruvaaqumavi
vauka mini kero naavuqi oru vaumanta vira vaintinavu
viva vaaka uva tuqantaakero karara tu uvara okara vira
irovaro
18 Ihuva tiharo, Ike, ne vi uvara kiae kankomake iriavo?
Karavano aaqaihairo vaata avutaqi vi vai haikava kia ho
vaiinti avu aato qoraiqama kaanarove.
19 Vi karara naivaro kia vira avu aatoqi viqetaraitiro, vira
araraqiqai otu variro ho viraqihairo qaqini tuvitarairave,
tiro.
(Ihuva tu uvara vira okara mintimama vairo: Ne ekaa
kara homa naivaro Kotiva vira kaara kia niara qora
vaiintive tianarove, tura.)
20 Ihuva minti tivakero uva vo tiharo, Avu aatoqihairo
qovaraiqi haikava, vi haikava vi haikava vaiinti avu aato
qoraiqama kairave.
21 Vaiinti avu aatoqihairo vaaqu kaiqa varaarira okarava
qovaraiqivo. Quvaaraavanovata varaatavanovata hampi
nuarira okarava viraqihairoma qovaraiqivo. Muara
varaarira okarava viraqihairoma qovaraiqivo. Vaiinti
arukaarira okarava viraqihairoma qovaraiqivo. Vora
qoraintintirove, vora naatantirove, hampi nuarira okarava
viraqihairoma qovaraiqivo.
22 Vora airairara muntuka ntiraro varaarira okarava
viraqihairoma qovaraiqivo. Monuve airairave vateharo
qaiqaa qaiqaa voqavata vataare tivakeharo varaarira
okarava viraqihairoma qovaraiqivo. Una uva tiariravave,
nai vaata hampi qohaama keharo ni variariravave, vora
airairara tivata timiataarave tiharo vira toma
amitaariravave, vaiinti vora autu vataini tuvi vuarire tiro,
una uva tiariravave, te nora vaiintima vauro tiariravave,
hampi ruhaainararaqai iriqi nuariravave,
23 vi okarava vi okarava vaiinti avu aatoqihairo
qovaraiqama viro vira avu aato qoraiqama kaivaro vira
kaara Kotiva virara qora vaiintive ti vairave, tiro.

Vo vatanaa nahentivano Ihurara kempukaiqamakero irurara tura
(Matiu 15:21-28)

24 Ihuva minti tivakero vi vatara mini kero oru vo vataini
Taiaa vatukavata Saidoni vatukavata vau vataraqaa oru
vaura. Viva mini oru vaiharo vi vatanaaka te maini
aniainarara irivorave tiro, oru vo naavuqi vauvarovata,
nahenti vovano Ihuva anurara vaaka irura.
25 Vi nahentira raavura avutaqi vaanavano vauvaro vi
nahentiva Ihuva vauraqi orurero Ihura aiqutaraini hiqiri
viro vaura.
26 Vi nahentiva kia Iutaa vatanaa nahenti vairaitiro, viva
Siria vataini Fonisia vatukaqi vatato nahentiva vaura. Viva
Ihurara tiharo, Mpo, ti raavuraqihaira vaana atitairaro
qaqini aitaraarire, tiro.
27 Nahenti viva minti tuvaro Ihuva nai tiva amiharo uva
tuqantaakero tiharo, Aqao, kaiqe te tenta vaintaira naane
kara nimiare. Hauri te vaintivano ina karara varake vairi
aqu nimitaarorave, tiro. ⌞Ihuva uva tuqantaakero tu uvara
okara mintimama vairo: Viva tiharo, Kaiqe te Iutaa
vatanaaka naane kahaqiare. Hauri te vo vatanaaka naane
kahaqiarorave, tiro.⌟
28 Tuvaro vi nahentiva tiharo, Nora Vaiintio, are
quqaama tira iarao. Ho vairinavu tainta ankaraaraqi vaiha
vaintivano kara viti aqukaira ho ne variarave, tiro.
29 Nahenti viva minti tuvaro Ihuva tiharo, Koqema tiarao.
Are minti tiaravera te vaana vira atitauraro qaqini
aitaraivaro ai raavuravano homa vaivo. Ho nena maaqaini
vuane, tiro.
30 Ihuva minti tuvaro nahenti viva nai maaqaini
anirantero viro orurero tavovaro vira raavuravano
taintaqaa ho vaite vauvaro vaanavano vi nahenti
vaintiruraqihairo qaqini aitarero vurama.

Ihuva aatovata novata tintavu vaiintira koqema kora
31 Ihuva vatuka vo Taiaini variro viraqaahairo Saidonini
oru variro vihairo virantero Dekapolisi vatukanavu vara
mini kero Kariri Varuva namari vainaini tuvurora.
32 Mini tuvurero vaumanta vokuka vaiinti vo vita vare
Ihuva vaunaini vuru kora. Vi vaiintira aato tinta vuvaro
viva uvavata kia tu vaiintiva vaumanta vika vira vita vare
muntu Ihuva vaunaini ke Ihurara mpo tiha, Nena kauqu
viraqaa vatairaro ho variarire, ti.
33 Vinavuka minti tuvaro Ihuva vi vaiintira vitero vaiinti
nahenti mini kero oru nariaraatanta vaiha Ihuva nai vuqa
vi vaiintira aatona vatero viraqaahairo taara vihikero taara
vi vaiintira maaqiriqaa vatero
34 naaruvaini taveharo ae tiro, nai uvaqihairo tiharo,
Epatave—Qantuaraane, tiro.

35 Minti tuvaro vira aato tinta vuva vaakama ho qantua
vuvaro viva ho iriro vauvaro vira maaqirivanovata ho
vauvaro vi vaiintiva vutukero uva ti vaura.
36 Mintuvaro Ihuva vira navunaakara kempukaiqama
kero tiharo, Maa haikara tavaanara kia voravata tiva
amiate, tiro.
Ihuva minti tumanta vika Ihuva tu uvara kia iriraiti, vi
uvara viti viri ekaa vaiinti nahenti tiva nimiqi vi vaura.
37 Vika viti viri vi uvara tiva nimiqi vumanta vi uvara
iruka ike tiha kauqu runkinkiri i vaiha tiha, Viva ekaa
kaiqa koqema kero vare vaivave. Aato tinta vuaka viva
koqema kaimanta ho iri variarave. Kia uva ti variaka viva
koqema kaimanta vika ho uva ti variarave, tura.

8

Ihuva qaiqaavata inaara kara airiqama kero nimura (Matiu 15:32-39)

1 Vi entara vaiinti nahenti airitahaa Ihura tavareka ani
ruvaaqumavi vaura. Vika kia karavata ruva vararaiti, ani
uki vauvaro Ihuva nai vaintinavu naarama kero tiharo,
2 Te vaiinti nahenti uki variakara aaqurihama nimite
vauro. Vika taaramo enta ti vataake variqi viha vika nái
vare ania karara nama taiqa kaavo.
3 Te vika nái maaqaini nititama kaari vika narara viha
aarana *vuakaatama/vuakaatauma* vi hiqintivorave. Vika
hini kiaka niaraihaivata aniakave, tiro.
4 Ihuva minti tumanta vira vaintinavu aqao ti, Maini
qumina kantave. Taihaie tenavu kara varake vika
nimirarave? ti.
5 Vika minti tuvaro Ihuva vinavuka irama nimitero
tiharo, Nenavu nanti nanti mparetie ntuva taavo? tumanta
vinavuka tiha, Mpareti 7 navu ntuva tauro, ti.
6 Vira vaintinavu minti tuvaro Ihuva vaiinti nahentiara
vatakanta oquvuate tivakero mpareti 7 navu varakero
Kotirara koqema iarao tivakero vi karara nkuikero nai
vaintinavu nimiro ne vaiinti nahenti nimiate tiro. Tumanta
vinavuka vaiinti nahenti uki vauka nimura.
7 Nimuvaro Ihuva inaara havukanavuvata vatora
varakero Kotirara koqema ira iarao tivakero tiharo, Ne
havukavata rairake nimiate, tiro.
8 Minti tumanta vinavuka kara vira varake vika
nimumanta vaiinti nahenti vika ho nora. Ho neha hini kara
qaqi kora vira vaintinavu nuntu vare rutantuto utara 7
navu mpiqa kora.
9 Vi entara 4,000 vaiinti nahenti airitahaa vi karara ho
nora.
10 Ho Ihuva vaiinti nahenti mintima kero kara nimiro
vika nititama kero viraqaahairo viva nai vaintiaravata

votuqi vaarirero varuva taqa varero Damanuta vataini vura.

Parasi vaiintinavu Ihurara nora kaiqa tinavuvata humiqaane tura
(Matiu 16:1-4; Ruki 12:54-56)
11 Ihuva Damanuta vataini viro oruromanta Parasi vaiintinavu Ihuva vaunaini oru vi orure Ihura tirorima amitareka vira avateha tavaare tivake tiha, Are nora kaiqa vo tinavu tivuqaa varairaqe tenavu taveha, ariara quqaama Kotiva vira atitairave tiare, ti.

12 Vinavuka minti tuvaro Ihura muntukavano qoraiquvaro viva ae tiro, Vate varia vaiinti nahentika nantihae tiha, Nora kaiqa vo tinavu humiqairaqe tenavu tave ai okarara quqaave tiare, ti variavo? Te quqaa uva tiari iriate. Vate maa entara vaika vaiqe te kia tenta okara vika numiqehama nora kaiqa vo vararerave, tiro.

13 Ihuva minti tivakero qaqira vinavuka mini kero votuqi vaarirero anirantero varuva hini mantaraini taqa varero vurama.

Parasi vaiinti kaiqa aatu rauriha variate tura
(Matiu 16:5-12)
14 Varuva namariqaa oru vi vaumanta Ihura vaintinavu mpareti tauruke kia ruva vararaiti, mpareti vohaiqaqai votuqi vare anuvaro
15 Ihuva uva vo tuqantaakero vinavukara tiharo, ⌞Kaupititiravano avituma viro mpareti ntera kaivaro noqa virave.⌟ Parasi vaiintinavuvata Herotivavata vika kaupititira voqaarama variavo. Nenavu vika naatu rauriha variate, tiro.

16 Minti tumanta vira vaintinavu Ihuva tuqantaakero vato uvara okarara kia iriraiti, nai tiva ami nai tiva amiha tiha, Nana uvae tivo? Mpareti tauru kaunara vira kaarae minti tivo? ti.

17 Minti ti vauvaro Ihuva vinavuka tu uvara iriro tiharo, Ne nantihae mpareti tauru kaara vira kaara nai tiva ami nai tiva ami i variavo? Kiae ni avu aato kenko timanta iriavo? Ni avu aato tinta vimantae kia ho iriavo?
18 Ne avu vataaka kiae ho tavaavo? Ne aato vataaka kiae ho iriavo? Te kaiqa varaunarara ne taurue kaavo?

19 Te 5,000 vaiinti nahenti mpareti vohaa kauquru nkuike nimitaavauna entaraqaa kia no karara nuntu vareha, ne nanti nanti rutantuto utarae mpiqa korave? tiro.

Ihuva minti tumanta vika tiha, Ho vi entara tenavu uta 12 navu mpiqa kaavaunarave, ti.

20 Vinavuka minti tuvaro Ihuva qaiqaa tiharo, Ho te 4,000 vaiinti mpareti 7 navu nimitaavauna entaraqaa, kia no

karara nuntu vareha, ne nanti nanti utae mpiqa korave? tiro.

Minti tumanta vinavuka tiha, Ho tenavu uta 7 navu mpiqa kaavaunarave, ti.

21 Vika minti tuvaro Ihuva tiharo, ⌜Nenavu te vi kaiqara varaunarara iriataara vaimanta kia iriarave. Nenavu mpareti kia vararaiti vohaiqaqai vare aniarara ti, ne quminama nai tiva ami nai tiva ami i variavo.⌟ Ni aato kenko tira ti okarara kankomake iriataara vaimanta ne kiae ti okarara kankomake iriavo? tiro.

Ihuva vaiinti vo avu qimpavura rampai amitora

22 Ihuva nai vaintiaravata oru viro Besaida vatukaini ororero mini vaumanta vokuka avu qimpavu vaiintira vita vare Ihuva vaunaini vuru ke Ihurara mpo tiha, Are maa vaiintiraqaa nena kauqu vatairaro vira avu rampai viraro ho tavaarire, ti.

23 Minti tuvaro Ihuva avu qimpavu vaiintira kauqu utu varero vira vita varero vatuka aaqaini vuru kero mini vaiharo vira avuqaa taara vihikero nai kauqu viraqaa vatero vira irero, Are vo haika hoe tavaarao? tiro.

24 Ihuva minti tuvaro vi vaiintira avu rampai vireva uvaro viva vutuni vutu tavero tiharo, Te vaiinti tave vauramanta vika vi anihama vika katarivano vi anintemake ni variavo, tiro.

25 Minti tuvaro Ihuva qaiqaavata nai kauqu vira avuqaa vatovaro vi vaiintiva aitutuma tave vauvaro vira avuvano koqemakero rampai vuvaro viva ekaa haika anoma kero ho tavora.

26 Vi vaiintiva koqemakero ekaa haika ho tavovaro Ihuva vira atitero tiharo, Are kia anirantera vi vatukaraqaa viraitira, nena maaqaini vuane, tiro. Ihuva turama.

Pitaava Ihura okarara tura
(Matiu 16:13-20; Ruki 9:18-21)

27 Viraqaahairo Ihuva nai vaintinavuaravata oru Sisaria Piripai aumanto vau vatukanavuraqi viro. Mini aaraini viharo Ihuva nai vaintinavu irero tiharo, Vaiinti nahenti tiriara ta vaiintirave tihae ti variavo? tiro.

28 Minti tumanta vinavuka tiha, Vokiaka ariara viva Ioniva namari nimi vau vaiintivave ti variamanta, vokiaka ariara viva tinavu kaivaqava Elaitaavave ti variamanta, vokiaka ariara viva tinavu kaivaqava paropeti vaiinti vovano qaiqaa qovarama viro ni vaivo ti variavo, ti.

29 Vinavuka minti tuvaro Ihuva vinavuka irero tiharo, Ho nentanavu vo? Nentanavu tiriara ta vaiintirave tihae ti variavo? tiro. Minti tuvaro Pitaava tiharo, Are *Mesaiaa*vano—*Kotiva atitai vaiintivama* variarao, minti tiva kehama ti vaunarave, tiro.

30 Minti tuvaro Ihuva vinavukara kempukaiqamakero
tiharo, Kia vokavata vi uvara tiva nimiate, tiro.

Ihuva naantiara nai qutu vuainarara tiva nimura
(Matiu 16:21-28; Ruki 9:22-27)
31 Minti tivakero Ihuva uva hoqarama tero viva naantiara
nai qutu vuainarara vinavuka tiva nimiro tiharo, Te Vataini
Vatatai Vaintika vaiha airi aiha vuaina haikara varararerave.
Nora vaiintivanovata, Kotira kaiqa vara amite varia
vaiintika vika noranavuvata, maara okara ti varia
vaiintikavata, vika tiriara qumina vaiintive tiha ti qoririma
timitevarave. Vika mintihama ti harukaiqe te qutuvi
taaramo enta varima qaiqaa qaqi himpirerave, tiro.
32 Ihuva vi uvara vutukero qoqaa vinavuka tiva
nimuvaro Pitaava vira vita vuru auvahini kero virara aqao
tiro, Kia minti tiane, tuvaro
33 Ihuva tuqantaa viro nai vaintinavu tavero Pitaara
atiharo tiharo, Sataanio, niaraini vuane. Are kia Kotiva
iritaintema keravauve iri variarao. Are qumina vaiintivano
irintema kerama iri variarao, tiro.
34 Ihuva minti tivakero vaiinti nahenti uki vaukavata nai
vaintinavuvata naarama kero vika tiva nimiro tiharo, Ti
tivataqiro aniarira vaiintiva, viva nai muntuka vaina
haikara qaqira kero, nai aruke hirite katarira vara aqu
varero ti naantiaraini aniarire.
35 Nai vataini qaqi variainararaqai noraiqaakero iriqiro
vi variarirava, vi vaiintiva ekaarama qutu vuanarove.
Vaiintivano tiriara iriqiro viharo ti kaiqa varareva ti uva
iriqiro viharo vuru qutu vuarirava, vi vaiintiva ekaa
entama qaqi variqiro vuanarove.
36 Vaiintivano vataini variqiro viharo ekaa airaira
ruvaaquma kero viraqaahairo qutu viraro vira airairavano
nantiakeroe vira ho kahaqianarove?
37 Vaiintivano qutu viro nana koqaae amiharo qaiqaa
qaqi variqiro vuanarove?
38 Maa entara vataini varia vaiinti nahentika qora kaiqa
varehama Kotira qaqira kaavo. Vaiinti vovano ti kaarave ti
uva kaarave kaurira haika ti timirera, te Vataini Vatatai
Vaintika naantiara te tuvuaina entaraqaa naivata kaurira
haika vara amirarave. Vi entara ti Qora mpeqa okaravano
tiqaahairo ataa i vairaqe te takuqi vai *enseli*ka vataake
tuvirerave. Vi entara te vi vaiintira nai qoririma
amitararave, tiro. Ihuva turama.

9

1 Ihuva minti tivakero tiharo, Te quqaa tiari iriate. Vaiinti
hininavu maini himpite variaka, vinavuka kia qumina qutu

vivarave. Vinavuka Kotiva vaiinti nahentiqaa raqikiainara tavama kema, qutu vivarave, tiro.

Ihura vaata aahuva vaata kuqu vura
(Matiu 17:1-13; Ruki 9:28-36)
2 Ihuva minti tuvaro 6 enta aitarovaro Ihuva Pitaaravata, Iemiravata, Ioniravata, vinavukaqai ntita varero aiqinaqaa nariaraanavu vaireka vurama. Mini orure vauvaro vinavuka nivuqaa Ihura vaatavano vo vaata koqe vaata kuqu vuvaro
3 vira utavaaqavanovata takuqiharo voqamakero hantaiqiharo vaura. Vaiinti vovano kia ho hiqama kairaro mintima kero takuqu vuanarove.
4 Vira vaata mintima kuqu vuvaro vaumanta vira vainti taaramonavu vaiha tavomanta Elaitaaka Mosika vinavuka kaivaqaukatanta qovaramavi vaiha Ihura vataake uva ti vaura.
5 Vitanta Ihura vataake uva ti vauvaro Pitaava Ihurara tiharo, Maara ti variara vaiintio, koqemama tenavu ai vataake maini ururaukama vauro. Are hove tirera, tenavu haraara naavu taaramonavu ariara vo, Mosirara vo, Elaitaarara vomake, kaqa nimitaare, tiro.
6 Vinavuka voqamake naatu ite vauvarora tiro, Pitaava nana uvae tirare tiharo vi uvaraqai tura.
7 Minti tuvaro tonavuvano qovarama viro hihipaama viro vinavuka mantaaqa komanta avutaqi vauvaro uvavano tonavuqihairo tiharo, Maara ti Maaqu, ti hantuqa hari vai vaintivama vaivo. Nenavu vira uvaqai iriate, tiro.
8 Minti tumanta vira vaintinavu vaaka tuqantaa taqantaa iha tavovaro kia vaiinti vovanovata Ihura tataaqa vauvaro Ihuva nariaraaqai vaura.
9 Mintumanta vinavuka aiqinaqaahai tuvi vauvaro Ihuva vinavukara kempukaiqaa kero tiharo, Nenavu vaaka tavaara vi haikara kia vokavata tiva nimiate. Ne qaqirake vaiqe te Vataini Vatatai Vaintika naantiara te qutu vuainaraqihai qaiqaa qaqi himpi variari ho vi entaraqaahai virara nenavu vaiinti nahenti tiva nimiqi vuate, tiro.
10 Ihuva minti tumanta vinavuka Ihuva tuntemake, kia vokavata vi uvara tiva nimiraiti, vika náiqɑi nai tiva ami nai tiva amiha tiha, Ihuva nai qaiqaa qaqi himpuainarara ti uvara nana uvae tivo? ti.
11 Minti tivake vinavuka Ihura ireha tiha, Maara okara ti varia vaiintika mintima tinavu tiva timiha tiarave. Elaitaava tinavu kaivaqava viva naanema qovaraiqianarove, ti variarave. Vika nantihae minti ti variarave? ti.
12 Vinavuka minti tuvaro Ihuva vinavuka nái tiva nimiro tiharo, Ho vika quqaama ti variarave. Elaitaava naane ekaa

haika avuqavuqama kero qaiqaaroqarama kareva tuvuarirava vaivo. *(Mal 4:5)*

Ti Vataini Vatatai Vaintikara vo? Nana uvae tiriara vukuqi qara ntuva tova vairave? Tiriara viva airi aiha vina haikara varaqiro viramanta viraqaahai vika vira qoririma kehama qumina vaiintive tivarave tiro, vukuqi mintimake qara ntuva torave.

13 Ho te niara tiha, Elaitaava vaaka avuni ani vaurarama turo. Viva ani vaumanta vo vaiintinavu hampi okara autuataa umanta vi okarara vira autu amitorave. Kotira vukuqi qara ruva tontemake, vika vira mintima amitorave, tiro.

Ihuva vaintiqihairo vaana atitama kovaro aitarero vura (Matiu 17:14-21; Ruki 9:37-43)

14 Ihuva minti tivakero vinavuka hampata tuvura. Vinavuka Ihuva vainti hininavu konaini tuvu tavomanta vaiinti nahenti airitahaa ruvaaqumavi vaumanta maara okara ti vau vaiintinavuka mini vaiha Ihura vaintinavu hampata tirori vaura.

15 Vinavuka tuvuromanta mini ruvaaqumavi vauka vaakama Ihura tave voqamake ravukuvi kante oru vira uva mantovaro

16 Ihuva nai vainti hininavu irero tiharo, Nenavu nana kaarae vika hampata tirori variavo? tiro.

17 Minti tuvaro vaiinti nahenti ruvaaqumavi vauraqihairo vaiinti vovano vira tiva amiro tiharo, Maara ti variara vaiintio, vaanavano ti maaqu avutaqi vaivaro viva kia ho uva timantara ti, te are iananaini vira vite anuro.

18 Vaanavano ti maaqu ravaaqavu keharo vira vataini aqukaivaro hiqirivaro vira noqihairo taaraparaqai raivaro viva nai aarai tenti ane vaivaro vira vaatavano raqikivi vaivo. Te ai vaintinavuara vaana atitaivaro aitare vuarire turamanta vika vira atitaavarovata, kia ho aitarero virave, tiro.

19 Vi vaiintiva minti tuvaro Ihuva vi uvara iriro tiharo, Ne maa entara varia vaiinti nahentika Kotirara qumimaqa ihama kia virara iriavo. Ike, ne ti popohama timite variamanta te nanti nanti entae ni hampata variqi virerave? Te nanti nanti entae ni kahaqirerave? Ho vi vaintira vita vare te iainaini aniate,

20 tumanta vi vaintira vite anuvaro vaana viva Ihura tavamakero vi vaintira voqamakero raqikivi raqikivi uvaro viva vatakanta hiqiri viro tuqantaa taqantaa i vauvaro taaraparavano vira noqihairo re vaura.

21 Minti vauvaro Ihuva vira qora irero tiharo, Tairentae maa vira hoqarama kero mintivo? tiro. Minti tuvaro vira qova tiharo, Ti vainti vira naatirukaahairo mintiaqiro virave.

22 Vaanavano vira arukarare tiro, vira vara ihaqira aqukero, namariqira aqukero i vairave. Are tinavu ho kahaqirava vairera, tinavuara mpo ike tiva timiteharama tinavu kahaqiane, tiro.

23 Minti tuvaro Ihuva aqao tiro, Are tihara, Tinavu ho kahaqirava vairerave tianarave. Are kiae iriarao? Kotirara kempukaiqaakero ririrava ekaa kaiqa ho varaanarove, tiro.

24 Tuvaro vainti vira qova vaakama tiharo, Ho te Kotirara iriqi vi vaurava kiama ho vaivo. Arevata ti kahaqiraqe te Kotirara kempukaiqama keha iriqi vuare, tiro.

25 Minti tuvaro Ihuva tavomanta vaiinti nahenti ruvaaqumavi vauka hihai hihai aumanto anuvaro Ihuva vaana vira atiro tiharo, Are kia uva tiara vaanavave. Are aato tintavi vaanavave. Are vi vaintiraqihaira aitarera vuane. Kia qaiqaavata vi vaintiraqi viqetera variane, tiro.

26 Minti tuvaro vaana viva oi oi tiharo voqamakero vi vaintira raqikikero raqiki aqukero iharo aitarero vuvaro vainti viva aavata qutu vura voqaara vaumanta vaiinti nahenti tihama, Viva qutuma vivo, ti.

27 Tuvaro Ihuva vira kauqu utu varero vira vara vaaviarama kovaro vi vaintiva ho himpiro vaura.

28 Vi vaintiva ho himpiro vauvaro Ihuva viraqaahairo naavuqi oru vauvaro vira vaintinavu oru vira evaara ireha tiha, Tenavu vi vaanara atitaurarovata, nantivaroe tinavu no kia irivo? ti.

29 Vinavuka minti tuvaro Ihuva vikara tiharo, Mintina vaanara kia ne ho qaqi atitaivaro vuanarove. Ne Kotira aarehama atitaivaro ho aitarero vuanarove, tiro. Ihuva turama.

Ihuva qaiqaavata nai qutuaina uvara nai vaintinavu tiva nimura
(Matiu 17:22-23; Ruki 9:43-45)

30-31 Viraqaahairo Ihuva nai vaintiaravata oru viro vi vatara vara mini kero Karirini oru viro. Mini viharoma vakaaka vutukero nai vaintinavu tiva nimireva iharora tiro, viva vovanovata tenavu vuaina okarara iriantorave tiro, evaara vura. Ihuva nai vaintinavu tiva nimiro tiharo, Vovano ti Vataini Vatatai Vaintika qoqaiqama kaira ti ravaaqavu vare vaiinti kauquqi vuru kaimanta ti harukaiqe te qutuvi taaramo enta varikema qaiqaa qaqi himpirarave, tiro.

32 Ihuva minti tumanta vira vaintinavu kia vi uvara okara kankomake iriraiti, viva tura aatu qeteha vika kia vi uvara okarara iramake irura.

Tavave tinavuqihairo nora vaiintiqama viro varianarove? tura
(Matiu 18:1-5; Ruki 9:46-48)

33 Vinavuka oru vi Kapenaumini orurovaro Ihuva naavu
voqi oru vaiharo nai vaintinavu irero tiharo, Nenavu
aarana aniha nana uva tivaqi anihae tirori variavo? tiro.
34 Viva minti tumanta vinavuka kia uva tiraiti, evaara
vaura. Vinavuka aarana aniha mintima ti, Tavave
tinavuqihairo avuniqamaviro varianarove? ti. Minti turara
ti, vika kauriha kia Ihura vi uvara tiva amura.
35 Vinavuka kia uva tuvaro Ihuva oquviro nai vainti 12
navu naarama kero tiva nimiro tiharo, Kaiqe te avuni nora
vaiintiqama vuaina okarara ni tiva nimiare. Vi vaiintiva
vaiinti nahenti naantiaraini vaiharo vika paanaa haika
vareharo variaina vaiintivama varianarove, tiro.
36 Ihuva minti tivakero viva vainti naatiru vita varero
vinavuka nivuqaa vara himpimatero viraqaahairo vi
vaintirura ravukutero tiharo,
37 Vaiinti vovano tiriarao tiro, maa vaintirura voqaara
vaiharo voravata quahama amiteharo viva tivata quahama
timitaanarove. Viva mintiharoma Kotiva ti tititairavata
quahama amitaanarove, tiro. Ihuva turama.

Vo vaiintivano Ihura autu reharo kaiqa varora
(Ruki 9:49-50)
38 Ihuva vi uvara tuvaro Ioniva tiharo, Maara ti variara
vaiintio, tenavu tavauraro vaiinti vovano ai autu reharo
vaana atite vairave. Vi vaiintiva kia tinavu hampata ai
avataqi ni vai vaiintiva vaimantara ti, vira qioqama tauro,
tiro.
39 Minti tuvaro Ihuva aqao tiro, Kia vi vaiintira qioqama
kaataarave. Vovano ti hutu reharo nora kaiqa vareharo
viva viraqaahairo kiama vaaka tiriara qora uva tianarove.
40 Vaiintivano kia tinavu kaiqa vara qoraiqama
timitaarirava vairera, vi vaiintiva tinavu kahaqama
timitaariravama varianarove, tiro.
41 Te tiari iriate. Ne namariara naataa ivaro vovano niara
vika Ihura vaintive tiharo namari ni nimirera, Kotiva kia vi
vaiintira tauru karaitiro, naantiara vira noqaa koqemakero
amianarove, tiro.

Qora aara vora umiqevorave tura
(Matiu 18:6-9; Ruki 17:1-2)
42 Ihuva minti tivakero vainti naatiru vaaka ravukutorara
tiharo, Maa vaintirura voqaara ti uva irirava vairaro vaiinti
vovano anirero qora aara vira umiqairera, vira kaara vi
vaiintira uvavano nai nora uvama varianarove.
Koqemama kia vi vaintirura qora aara umiqai entaraqaa vi
vaiintira auntaqi nora ori kantarumake nora varuva
namariqi aqukaataarave, tiro.

43 Vi uvara irihara ai kauqu hinivano qora kaiqa vare
vairera, vira teqa aqukaane. Koqemama vohaa kauquqai
vairava naaruvaini vira qaqi variqira vinarave. Are qora
kaiqa vareharama taara kauqu vairava vairaro kia
qimpaaina iharaqi ai aqukaantorave.
44 [Vi vataraqi iviruqavano qutu vuaka vaata qaqi
namaqi vi vaivaro ihavanovata kia qimpa viraitiro,
qaqima itaqiro vi vairave.]
45 Ai aiqu hinivano qora kaiqa vare vairera, vira teqa
aqukaane. Koqemama vohaa aiquqai vairava naaruvaini
oru vaira qaqi variqira vinarave. Are taara aiqu vairava
vairaro ai nora iha ite vainaraqi aqukaantorave.
46 [Vi vataraqi iviruqavano qutu vuaka vaata qaqi
namaqi vi vaivaro ihavanovata kia qimpa viraitiro,
qaqima itaqiro vi vairave.]
47 Ai hini avuvano qora kaiqa varairera, ho nena avu hini
vaurukaane. Koqemama are vohaa avuqai vairava Kotiva
raqikina vatukaraqi oru vira qaqi variqira vinarave. Ai avu
taaraqanta vairava qora kaiqa vare vairaro naantiara ai
nora iha itainaraqi aqukaantorave.
48 Vi vataraqi iviruqavano qutu vuaka vaata qaqi
namaqi vi vaivaro ihavanovata kia qimpa viraitiro,
qaqima itaqiro vi vairave. *(Aisaiaa 66:24)*
49 Hore karaqaa aataintema kero, naantiara ihavano ekaa
vaiinti nahenti ita kaanarove.
50 Hore koqe haikave. Horevano qoraiqama viro kia
hiakaa irera, kia ho vira qaiqaa autu kairaro hiakaa
ianarove. Ho ne hore koqera voqaara vaiha, muntuka
parumakeha nariara nariara koqema nimitaqi vuate, tura.

10

Nahenti qaqirake okarara Ihuva vika tiva nimura
(Matiu 19:1-12; Ruki 16:18)

1 Ho Ihuva vi vatara mini kero Iutia vataini oru viro
Iotani Namari taqa varero Iotani Namari hini mantaraini
vura. Mini oru vaumanta qaiqaa vaiinti nahenti airitahaa
viva vaunaini uki vauvaro ho Ihuva tota tuntema kero,
qaiqaa vakaaka vika tiva nimura.
2 Ihuva mini vaumanta Parasi vaiintinavu viva vaunaini
orure Ihurara hampi uva tiarire ti, vira irama amite tiha,
Hoe vaiintivano nai naata qaqira kaanarove? ti.
3 Tuvaro Ihuva vika nái irama nimitero tiharo, Haaru
ninavu kaivaqava Mosiva nana uva okarae tiva
taatautorave? tiro.
4 Ihuva minti tumanta vinavuka tiha, Ho Mosiva uva
okara mintima tiva taatautorave: Vaiintivano nai naata

qaqira kareva iharo qara ntuva kero nai naata amiro tiharo, Ho ai qaqira kauro, tiharoma atitaanarove turave. Mosiva mintima vi okarara tiva taatautorave, ti.

5 Vinavuka minti tuvaro Ihuva tiharo, Mosiva vaiharo tavomanta ni kaivaqaukavara kia vaaka Kotira uva irireka auti vaukama vaurave. Vika mintiake vauvarora tiro, ho Mosiva vi uvara tiva taatautorave.

6-7 Tota hoqarero kia mintima vaurave. Tota Kotiva naaruvavata vatavata autu kero vatero tiharo, Te vaiintivata nahentivata vohaa autuke vataunarara tiro, vaiintivano nai noka qoka kero, nai naatantiro avitumavi variqi vihatanta, vitanta vohaa vaatama vaivarave, turave.

8 Vitanta kiama vo vaata vo vaata vairaiti, vitanta vohaa vaataqaima vairave.

9 Ho Kotiva vivama vaativata naatavata avitumakero vohaa tampama kairara tiro, hauri vovano vitanta raira kaantorave, tiro.

10 Ihuva minti tivakero naavuqi oru vaumanta vira vaintinavu Ihura vi uvara okarara irovaro

11 Ihuva vinavuka tiva nimiro tiharo, Vaiinti vovano nai naata qaqira kero vo nahenti varairava, vi vaiintiva mintiharoma nai naata qoraiqama amitero qaraaka nahentintiro niharoma naata vaati varaa okarara raqama kaanarove.

12 Vira voqaara nahentivano nai qorainti qaqira kero qaraaka qorainti varairava, vi nahentivavata qaraaka qoraintintiro niharoma muarama vikantiro nuanarove, tiro.

Ihuva vainti haikaqaa nai kauqu vateharo koqema nimitora (Matiu 19:13-15; Ruki 18:15-17)

13 Ihuva vaumanta vaiinti nahenti vika nái vainti ntita vare Ihuva nai kauqu vikaqaa vataarire ti, Ihuva vaunaini vuru karare tumanta Ihura vaintinavu vika tave vika qioqiha niti vaura.

14 Mintuvaro Ihuva tavero vinavuka nái nitiro tiharo, Aqao, vainti haika qaqi kaimanta te iainanaini aniate. Kia vika aara kuvai nimitaate. Vaiinti nahenti maa vaintika voqaantemake Kotirara irika, vikama Kotiva raqikiaina vatukaraqi vaivarave.

15 Te quqaa uva tiari iriate. Vaiintivano kia vainti naati voqaantema kero, Kotira uva iriraitiro vairava, vi vaiintiva kia Kotiva raqikina vatukaraqi ho vuanarove, tiro.

16 Minti tivakero vainti haika vika ravuku kero nai kauqu vikaqaa vateharo vika koqema nimitora.

Airi airaira vate vau vaiintirara tura (Matiu 19:16-30; Ruki 18:18-30)

17 Ihuva aaraini vireva uvaro vaiinti vovano kantero oru
Ihura irero tiharo, Are maara ti variara vaiintiva koqevave.
Te nana koqe kaiqae Kotira vara amitaqi vihae te naantiara
ekaa enta koqemake qaqi variqi virarave? tiro.

18 Minti tuvaro Ihuva vira nai tiva amiro tiharo, Are
nantiharae tiriara vaiinti koqevave tiarao? Kotiva
vivaqaima koqeva vairave.

19 Are Kotiva tiva taatauto uvara irianarave. Vira uva
mintimama vaivo:

Kia vora arukaane.
Kia vora naatantira muara nuane.
Kia muara autuane.
Kia una uva tiane.
Kia unaqaraiqama kehara vora airaira varaane.
Nena noka qoka koqe okaraqai autu nimitaane, turave.

(Katu Varora 20:12-16)

Kotiva tiva taatauto uvava mintimama vaivo, tiro.

20 Ihuva minti tuvaro vi vaiintiva tiharo, Maara ti variara
vaiintio, te vainti naatika vaiha ekaa vi uvara iriqi vivima
vate maa vauro, tiro.

21 Minti tuvaro Ihura muntukavano vi vaiintirara
vauvaro vira taveharo tiva amiro tiharo, Are vohaa
kaiqaqai varaataarave. Oru nena vatena haikara nuntu
kera nimihara koqaa varerama vuru kia airaira vataa
vaiinti nahentika rairakera nimiraroma naaruvaini ai
koqaa variarire. Mintima kera viraqaahaira ti tivataqira
aniane, tiro.

22 Ihuva minti tuvaro vi vaiintiva vi uvara iriro ua viri
aratero vaura. Viva airi airaira vatovara tiro, kia Ihura uva
iriraitiro, qaqira kero vira muntukavano qoraiquvaro
vurama.

23 Vi vaiintiva vuvaro Ihuva nai vaintinavu viti viri
aitutuma tavero tiharo, Airi airaira vate vaiintika Kotiva
raqikina vatukaraqi vukaari utihama vivarave, tiro.

24 Minti tumanta vira vaintinavu vi uvara iri tiha, Ike,
Ihuva nana uvae tivo? tuvaro Ihuva qaiqaavata vi uvara
tiharo, Ti vaintinavuvauvo, vaiinti nahenti vukaari
utihama Kotiva raqikina vatukaraqi vivarave.

25 *Kameri*vano uqa noqi ho ruqiaraarirava vairavauve,
airi airaira vataaina vaiintiva vivavata Kotiva raqikiaina
vatukaraqi ho vuanarove, tiro.

26 Ihuva minti tumanta vira vaintinavu vira uvara airi
aato iriha tiha, Ike, ⌞airi airaira vateka kia Kotiva
raqikinaraqi ho vivera,⌟ Kotiva nai ta vaiintikae
ntitaanarove? ti.

27 Vira vaintinavu minti tuvaro Ihuva vinavuka aitutuma
tavero tiharo, Vataini variaka vika nái kempukaqaa kiama
ho vivarave. Kotiva kahaqira vika ho vivarave. Kotiva ekaa
kaiqa vare vaivama vaivo, tiro.

28 Minti tuvaro Pitaava tiharo, Ho tavaane. Tenavu ai
avataqi virera iha, ekaa haika mini ke qaqima anuro, tiro.
29 Pitaava minti tuvaro Ihuva vinavukara tiharo, Te
quqaa tiari iriate. Kia te ne kaiqa vare vaira tauru kararave.
Vaiinti vovano nai naavu maaqae, nai qata vakaarae, nai
aura nakaarae, nai noka qokae, nai vaintairae, nai naaho
maatae, mini kero tiriarao tiro, ti kaiqarao tiro virava
30 viva vira noqaa koqaa vareharo kia vohaa tataaqai
varaanarove.
Viva maa entara vi koqaara vareharo airi tataavata
varaanarove. Vi vaiintiva vi haikara vi haikara mini kero
virava airi naavuve, airi qata vakaave, airi aura nakaave,
airi nokavarave, airi vaintintive, airi vatave, vi haikara vi
haikara airi haikama varaanarove. Vi vaiintiva vairamanta
vira kaara hini vaiinti vira qoraiqama amitaqi vivaro
varianarove. Ho vi vaiintiva naantiara ekaa enta qaqi
variqiro vuanarove.
31 Vate vaiinti nahenti airitahaa avuni variaka naantiara
vika tuvitare ekaanainima vaivarave. Vate ekaanaini
variaka naantiara vika uritare avunima vaivarave, tiro.

Ihuva taaramo tataa nai qutu vuainarara tura
(Matiu 20:17-19; Ruki 18:31-34)
32 Vinavuka Ieruharemini vireka aaraini vi vauvaro Ihuva
naane nariaraa avuni vi vaura. Ihuva avuni vi vaumanta
vira vaintinavu virara airi aato iriqi vi vaumanta vonavu
Ihura avataqi vi vau vaiinti nahentikavata vika qeteha ani
vaura.
Aaraini vinavuka mintima vi vauvaro viraqaahairo
Ihuva nai vainti 12 navuqai ntita vo kanta vuru kero,
naantiara náiq*aa* qovara iaina okarara vinavuka qaiqaa
tiva nimiro tiharo,
33 Nenavu iriate. Tenavu Ieruharemini oru variari vo
vaiintinavu ti Vataini Vatatai Vaintika ravaaqavu vare vuru
kaimanta Kotira kaiqa vara amite varia vaiintika vika
noranavuvata, maara okara ti varia vaiintikavata, vika
tiriara vira arukaane tivake ti tivita vare vuru Romeni
vatanaaka kauquqi tuta kaimanta vika ti haru kevarave.
34 Vi vatanaaka ti naaraihama timite, tiqaa taara vihite,
reti naaquntaqohai ti kaavu humiqake vate, ti harukaiqe te
qutu virarave. Te qutuvi taaramo enta varikema, qaiqaa
qaqi himpirerave, tiro. Ihuva nai vaintinavu minti tivakero
tiva nimura.

Iemika Ionika náitanta noraiqama virara Ihura irora
(Matiu 20:20-28)
35 Sebedira maaqutanta Iemika Ionika Ihuva vaunaini
orure Ihurara ireha tiha, Maara ti variara vaiintio, are vo
haika tetanta tunara mintima kera timitaanerama anuro, ti.

36 Tuvaro Ihuva vitantara tiharo, Te nitanta nantie irarave? tiro.
37 Tumanta vitanta tiha, Naantiara are mpeqaiqihara vaiinti nahentiqaa raqikihara nora vaiinti taintaqaa oquvi vaihara are titanta noraiqama kairaro titantaqihairo vovano ai kauqu tanaraini vairaro vovano ai kauqu kaanaaqaini variarire, ti.
38 Minti tuvaro Ihuva aqao tiro, Netanta kia kankomake iriraiti, vi uvarara ti iraavo. Te aiha vuaina namarira *kaapu*qihai naainara, hoe netanta nevarave? Te aiha vina namarira varare iainara, netantavata hoe varevarave? tiro.
39 Minti tumanta vitanta tiha, Tetanta homa mintirarave, tuvaro Ihuva vitanta tiva nimiro tiharo, Quqaama te namari naainara netantavata nevarave. Quqaama te namari varaainara netantavata varevarave.
40 Naantiara ti kauqu tanarainivata ti kauqu kaanaaqainivata oquvi vai vaiintitantara kia ti kaiqa vaivo. Ti Qova vaiinti taaraqanta qeramatai vaiintitanta, vitantama mini oquvi vaivarave, tiro.
41 Minti tumanta Ihura vainti hini 10 navu vi uvara iri vira kaara Iemika Ionika nitura.
42 Vinavuka vitanta niti vauvaro Ihuva vinavukavata vitantavata naarama kero ho eqaate tiro, Vo vatanaaka raqikiqi vi varia okarara ne iriarave. Vika avuhainaaka uritare vaiha vi kaiqara maa kaiqara vara timitaate ti variarave. Vika nora vaiintinavu tiha, Te nora vaiintivano vaunarara ti, ne ti uvaqai iriqi vuate, ti variarave.
43 Nenavu kia vika aanaraate. Niqihairo vovano noraiqireva irera, viva ni paanaa kaiqa vara nimiteharoma noraiqama vuarire.
44 Niqihairo vovano uritarero avuni vaireva irera, viva qaqi paanaa vaiintivano vaiharo ni kaiqa vara nimitaarire.
45 Te Vataini Vatatai Vaintikama vauro. Tevata kia vaiinti nahentiara ti paanaa kaiqa vara timitaate ti tuvuraukavauve. Te vaiinti nahenti kaiqa vara nimitaqi vi, airi vaiinti nahentiara iriha qutu virerave tivake tuvuraukave, tiro. Ihuva turama.

Ihuva Batimiasira avu rampaikora
(Matiu 20:29-34; Ruki 18:35-43)
46 Ihuva nai vaintiaravata oru viro Ierikoni orurero vi vatukara vara maini kareva auti vaumanta vaiinti nahenti airitahaa vira avataqi vi vauvaro avu qimpavu vaiintiva Batimiasiva, Timiasira maaquvano airaira naariharo timiate ti vau vaiintiva aara auvahini oquvi vaura.
47 Viva mini vaiharo irumanta vokuka tiha, Ihuva Nasaretihainaava aitare vi vaivo, tuvaro Batimiasiva iriro viraqaahairo viva noraiqaakero Ihura aareharo tiharo,

Ihuo, Devitira Maaquo, are tiriara mpo ike tiva timitaane, tiro.
48 Viva minti ti vaumanta airi vaiinti nahenti vira atiha tiha, Evaara variane, tuvaro viva kia vika tu uvara iriraitiro, qaiqaavata noraiqaakero naveraitiharo, Devitira Maaquo, tiriara mpo ike tiva timitaane, tiro.
49 Minti tivaqi vi vauvaro Ihuva ani viraqaa himpitero tiharo, Vira aaraivaro aniarire, tumanta vika avu qimpavura aarehama tiha, Ho quahehara variane. Himpuane. Viva aima aaraivo, ti.
50 Minti tuvaro vaiinti viva nai vaaqauta aqutora ravaqaakero qaqini mini kero himpiro Ihuva himpite vaunaini vuvaro
51 Ihuva vira irero tiharo, Te ai nantire ururae aniarao? tiro. Minti tuvaro avu qimpavu vaiintiva tiharo, Maara ti variara vaiintio, ti tivu rampai kaanerama te anuro, tiro.
52 Minti tuvaro Ihuva vira tiva amiro tiharo, Ho vuane. Are tiriara viva ti ho kahaqianarove tiararoma ai avu koqema vivo, tiro. Minti tuvaro vira avuvano vaaka rampai vuvaro viva ho tavero. Vira avuvano ho vauvaro viva Ihura avataqiro viva vu aararaqaa vurama.

Vaiinti nahenti Ihura quahama amite vauvaro viva Ieruharemiqi vura
(Matiu 21:1-11; Ruki 19:28-40; Ioni 12:12-19)

11

1 Ihuva nai vaintiaravata oru vuvaro Ieruharemi aumanto vaumanta vinavuka Betapasini Orivi Aiqina auvoqi vau vatukaraqi orurovaro Ihuva nai vainti votanta nititero
2 tiharo, Netanta viti vatukaraqi vuate. Netanta orure tavaivaro vi vatukaraqi *donki* qaraaka kantaruma teva varianarove. Vi *donki*raqaa kia vaiintivanovata vira tauvaqaqaa oquvi vaiha ni variarave. Netanta oru *donki* vira ranta kema, kuvantu kema maini vare vuru timiate.
3 Vovano nitantara nana haikae vare variavo tirera, netanta mintimama tiva amiate, Titanta Noravano *donki* maarara timanta anuro. Maa *donki*va inaaraiqa vira vataakero variraroma, qaiqaa varakairaro orurantero anianarove, tiate, tiro.
4 Ihuva minti tumanta vitanta vi vatukaraqaa orure tavovaro *donki*vano aaraqaa qentiana kantaruma tovaro vaumanta vitanta vira kuvanti vaumanta
5 vaiinti vonavu mini himpite vauka tiha, Netanta nantirekae vira kuvanti variavo?
6 tumanta vitanta Ihuva vaaka tu uvara vinavuka tiva nimumanta ho vira vare vuate ti.

7 Minti tumanta vitanta qaraaka *donki* vare vuru Ihura
amura. Vuru ami vira vaintinavu nái utavaaqa *donki*
tauvaqaqaa vuqi amitovaro Ihuva viraqaata vaarirero
oquviro aaraqaa vura.
8 Aaraqaa oru vi vaumanta vaiinti nahenti Ihurara
quaheha nái utavaaqa aaraqaa vuqi amitomanta vaiinti
nahenti hininavu naahoqihai katari mare teqa vare vuru
aaraqaa vuqi amitora.
9 Mintiaqi vi, Ihura avuni vi vau vaiinti nahentikavata,
vira naantiara ani vau vaiinti nahentikavata, naverai tiha,
Kaiqenavu vira autu tuaheraare. Noravano nai
autuqaa ani vai vaiintira koqema amite vaivo. *(Ihi 118:26)*
10 Tinavu kaivaqava Devitiva mpeqaiqama kero
raqikuntema kero, vivavata raqikiqi vuainarara tiro,
Kotiva vira koqema amite vaivo. Variqavano nai virini
vaira, vira autu tuahera kaate, ti.
11 Vika minti tivaqi vuvaro Ihuva oru viro Ieruharemini
ororora. Ororero Kotira Naavu nora naavuqi oriqetero
viraqi vau haikara tavamakero, vevarero enta ireva uvaro
Ihuva nai vainti 12 navu hampata ururantero Betanini otu
vaura.

Fiki katarivano kia tava irorara tura
(Matiu 21:18-19)
12 Vira qararaa vinavuka Betanihai oturante uri vauvaro
Ihura karara antuqa aruvaro
13 viva tavovaro vutuni *fiki*, vira tava ne katariva vauvaro
vira mare airi vaura. Vira tava vairera hiqike naare
tivakero, tavovaro kia vira tava iraaina entava vauvarora
tiro, marevanoqai vaura.
14 Marevanoqai vauvaro Ihuva *fiki* katariara tiharo, Ho
naantiara kia vovanovata ai tava ho hiqi naanarove, tiro.
Minti tumanta vira vaintinavuvata vi uvara irura.

Ihuva Kotira Naavu nora naavuqi vura
(Matiu 21:12-17; Ruki 19:45-48; Ioni 2:13-22)
15 Ihuva nai vaintiaravata oru viro Ieruharemini ororero
Ihuva qaiqaa Kotira Naavuqi oriqetero tavomanta koqaa
auti vau vaiintika viraqi vaiha koqaa kaiqa vare vaura.
Mintuvaro viva vika rauntu veva vahaaqaini kero, monu
*senisi*qi vau vaiintika taintanavu vara venta aqukero, uviri
nimiha monu vare vau vaiintika taintanavuvata vara venta
aqukero.
16 Mintima kero viva tiharo, Maini kiama aara vaivo. Kia
airaira vareha maini vitare aitare iate, tiro.
17 Minti tivakero viva uva vo vika tiva nimiro tiharo,
Kotira vukuqi mintima qara ntuvato uvava vaivo:

Ekaa vatanaaka vika ti naavuara Kotira aare varia naavurave tivarave, turave. *(Aisaiaa 56:7)*
Oho, ne variavarora tiro, maa naavuva muara vaiinti kukeqavi varia naavura voqaarama vaivo, tiro.

18 Ihuva minti tumanta Kotira Naavuqi vaiha Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika vika noranavuvata, maara okara ti vau vaiintikavata, vika Ihura uva iri, vi uvara kaara Ihura aruke aarara rantareka auti vaura. Vika tavomanta qaqi vaiinti nahenti Ihuva tu uvarara quaheha kauqu runkinkiri i vaumanta vika virara iriha Ihura aatu qeteha vaura.

19 Ihuva Ieruharemini variqiro vuvaro enta ire uvaro viva nai vaintiaravata Ieruharemi mini kero vurama.

Fiki katari tamunta vura
(Matiu 21:20-22)

20 Vira qararaa toqaqi oturante urihama vira vaintinavu tavovaro *fiki* katarivano vira kaaravata tuqavata aaharaiqama vuva vauvaro

21 Pitaava Ihuva vi katarirara tivato uvara iritero Ihurara tiharo, Ike, maara ti variara vaiintio, tavaane. *Fiki* katarivano are atiarava tamunta vivo, tiro.

22 Minti tuvaro Ihuva vinavuka tiva nimiro tiharo, Te tiari iriate. Nenavu Kotirara kempukaiqama kehama iriqi nuate.

23 Nenavu mintiaqi viha maa aiqinarara tiha, Tuvitarera varuvaqi aquvuane, tivarave. Ne minti tihama kia taara aato iriraiti, quqaama mintianarove, tivera, Kotiva ninavu kahaqiraro aiqinavano tuvitarero varuvaqi aqu vuanarove.

24 Virara irihama te niara mintima tirerave. Nenavu vo haika varareka Kotira aareha tiha, Kotiva quqaama vi haikara ti timianarove, tihama nenavu nana nana haika vararekave ti haikara ho varevarave.

25 Nenavu himpite vaiha Kotira aare vaivaro vo vaiintivano ninavu qoraiqama nimitaaina uvava qaqi vairera, ne vi vaiintira uva naane nunka amitema Kotira aaraate. Nenavu mintivaro ninavu Qova naaruvaini vaiva nenavu qora kaiqa vare uvaravata homa ni nunka nimitaanarove.

26 [Nenavu kia vo vaiinti uva nunka nimitaivera, ninavu Qova naaruvaini vaiva kiama ni uvavata ho nunka nimitaanarove], tiro.

Tavave ai noraiqama kaivarave? tura
(Matiu 21:23-27; Ruki 20:1-8)

27 Ihuva minti tivakero nai vaintinavuaravata oturantero Ieruharemini uru vaura. Ihuva qaiqaa Kotira Naavuqi oriqetero viraqi ni vaumanta Kotira Naavuqi vaiha Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika vika noranavuvata, maara okara ti vau vaiintikavata, Iutaa vatanaa nora vaiintinavuvata, vika Ihuva vaunaini orure

28 Ihura atiha vira ireha tiha, Are ta vaiintiva vaiharae maa
kaiqara vare variarao? Tavave ai noraiqama kaivarae are
maa kaiqara vare variarao? ti.
29 Vika minti tuvaro Ihuva vika nái tiva nimiro tiharo,
Kaiqe te naane ni irama nimitaari ne te tiaina uvara ho tiva
timivera, te tenta noraiqamavi vaiha maa kaiqara
varaainarararavata ni tiva nimiare.
30 Tavave Ionira noraiqama kovaroe viva vaiinti nahenti
namari nimurave? Kotivae, qaqi vaiintivanoe, vira
noraiqama kovaroe minturave? Ne virara ti tiva timiqe te
iriare, tiro.
31 Ihuva minti tumanta vika nai ire nai ire iha tiha,
Tenavu nana uvae vira tiva amirarave? Tenavu tiha, Kotiva
Ionira noraiqama korave, tiarera, Ihuva tinavuara, Ne
nantihae Ionira uvara kia quqaave tiavo? tianarove.
32 Qaiqaa vate tenavu tiha, Vaiintivanoqai Ionira
noraiqama korave, tiarera, vi uvavavata kia ho
varianarove, tura. Qaqi vaiinti nahenti Ionirara Kotira uva
qoqaiqamako vaiintivave turara ti, vika qaqi vaiinti
nahenti naatu qeteha kia minti tura.
33 Vika nariara nariara minti tivake viraqaahai Ihurara
tiha, Nai tavave Ionira noraiqama korave? Kia tenavu
virara kankomake irunarave, ti.
Vika minti tuvaro Ihuva vikara tiharo, Ne minti tiavera,
te tinta noraiqama kaimanta maa kaiqara vare vaunarara
kia nintavata tiva nimirerave, tiro. Ihuva turama.

12

Uaini ututoraqi kia koqemake raqiku vaiintikara tura
(Matiu 21:33-46; Ruki 20:9-19)
1 Ihuva minti tivakero vo uva tuqantaakero vika tiva
nimiro tiharo, Vaiinti vovano *uaini* ututero, vira
auvahi-anta hohaa ututuma aratero, vata quvikero *uaini*
tava tatiainara aututero, maimaraara naavu haraara
kaqakero vatorave.
Mintima kero niara vataini vireva iharo vokuka tiva
nimiro tiharo, Ne ti *uaini* naahoqaa raqiki timite vaiqe te
niaraini vuare, tivakero viva niaraini vo vataini vurave.
2 Mini oru vauvaro *uaini* hiqu entava anirovaro viva nai
kaiqa vaiinti vo atitero tiharo, Are ti naahoqaa raqiki timite
variaka vuru tiramanta vika *uaini* tintavata hiqi timitaate,
tuvaro mini vumanta
3 vira naahoqaa raqiki amite vau vaiintika vira kaiqa
vaiinti vira ravaaqavuke kaavu umiqake vate, kia *uaini*
viravata hiqi amitaraiti, qaqi atitovaro anirantero vurave.
4 Qaqi anirantero vuvaro naaho vira qova nai kaiqa
vaiinti vo atitovaro vumanta vira naahoqaa raqiki amite

vauka vi vaiintiravata qiata ntuvake kaurira haika vira amurave.
5 Mintuvaro naaho qova nai kaiqa vaiinti vo atitovaro vumanta vira arukorave. Ho mintiaqi vi, hini nai kaiqa vaiinti nititoka kaavu numiqake vate, hini kuka arukorarama turo.
6 Ho mintiaqi vi, vira kaiqa vaiintinavu taiqa kovaro vaiinti vohaiqaqai vaurave. Vi vaiintira vira qova nai maaquara antuqa ari vau vaiintiva vauvaro vira qova viravata naantiara ekaanaini atitero tiharo, Vika ti maaqu tavamake virara tinta maaquve tihama vira koqema amitevarave, turave.
7 Minti tivakero vira atitovaro mini vumanta vira naahoqaa raqiki amite vau vaiintika vira tave, nai tiva ami nai tiva amiha tiha, Vira qova qutu viraro maa vaiintiva nai qora vatavata, airairavata, varaariravama vaivo. Aniqe vira arukaari raro vira naahovano tinavuniqama vuarire, turave.
8 Vika minti tivake vira ravaaqavuke aruke vira vaata naahoqihai aaqaini vaati aqukorave, tiro.
9 Ihuva minti tivakero vika irama nimitero tiharo, Minturara tiro, naaho qova nai maaqu arukora kaara nantie ianarove? Naaho qova anirero nai naahoqaa raqiki varia vaiintika aru taiqakero, vo vaiintinavuara ti naahoqaa raqiki timitaatema tianarove, tiro.
10 Ihuva minti tivakero viva vikara tiharo, Ne kiae Kotira vukuqi maa uvara kaara ntuva keha iriarave? Vi uvava mintima tiro:

> Ori naavu kaqeha vo ori, kia koqe orive tivake qaqira kaa oriva, vi oriva naaquraiqama vivo.
> 11 Noravano vi orira noraiqama kairara ti, tenavu vira kaiqa tave tiha, Voqaraa kaiqave, turo, turave. *(Ihi 118:22-23)*

Kotira vukuqi mintima qara ntuva torave. Ne kiae vi uvara kaara ntuvake iriarave? tiro.
12 Ihuva minti tumanta Iutaa nora vaiintinavu aato kenko tumanta iri vuvaro Ihuva *uaini* naahoqaa raqiki nimito vaiintikara tiharo uva tuqantaakero vikara tumanta vira ravaaqavu vare vuru ko amirerave tura. Minti tivakehavata, vaiinti nahenti viraqi ruvaaqumavi vauka tinavu titivorave tivake, vika naatu qeteha Ihura mini ke vurama.

Takisi aqirara Ihura irama amitora
(Matiu 22:15-22; Ruki 20:20-26)

13 Iutaa vaiinti vonavuvano varike viraqaahai vika Parasi vaiinti vonavuvata, Herotira navunaaka vonavuvata, nititeha tiha, Ne Ihura irama amitaivaro viva hampi uva tiraqe tenavu viraqaa uva vataare, tura.

14 Minti tumanta vi vaiintinavuka Ihuva vaunaini orure
uqerara uva tiha, Maara ti variara vaiintio, tenavu
tavaurara are koqe uvaqai ti variaravave. Are kia vaiinti
aatu qetaraitira, nora vaiintiaravata, qumina
vaiintiaravata, vohaa qarama keraqai ti variaravave. Are
vaiintivano Kotira avataqi vi aarara avuqavu tinavu tiva
timi variaravave. Ho maa uvara okara tinavu tiva timiraqe
iriare. Tenavu Kotira uva iriha hoe tenavu Romeni
vatanaaka vika avuhainaa vaiinti Sisaara *takisi* amirarave?
⌞Romeni vatanaaka kia Kotira uvavata iriakave.⌟ Vira
avuhainaa vaiintie *takisi* amirarave, kiae amirarave? ti.

15 Vika minti tuvaro Ihuva tavomanta vika noqihai
uqerara uva tihavata, vika avu aatoqihai Ihura qoraiqama
amitareka auti vauvaro Ihuva tiharo, Nantihae nenavu
tiriara hampi uva tiarire ti, minti tiavo? Ho monu vo
varakaiqe te tavaare, tiro.

16 Ihuva minti tumanta vika monu vohauru vira vara
amuvaro viva vika irama nimitero tiharo, Monu viraqaa
tara virie vaivo? Tara autue vaivo? tiro.

Minti tumanta vika tiha, Sisaarave, tuvaro

17 Ihuva vikara tiharo, Virara irihama ne Sisaava ina
haikara nai amiate. Kotiva ina haikara nai amiate, tiro.
Ihuva minti tumanta vika vira uva iri tiha, Ike, viva tinavu
uva aatara kero koqe uvaqai tivo, tivake kauqu runkinkiri i
vaura.

Satiusi vaiintinavu Ihura irama amitora
(Matiu 22:23-33; Ruki 20:27-40)

18 Satiusi vaiintinavu Ihuva vaunaini orurora. Satiusi
vaiintinavu nái maara uvara irihama tiha, Vaiintivano qutu
viro ho viva ekaara qutu viro kia qaiqaa ho himpuanarove,
ti vaura. Minti ti vau vaiintika orure

19 Ihura irama amite tiha, Maara ti variara vaiintio, tinavu
kaivaqava Mosiva maara uva tiva timiharo mintima qara
ntuva torave: Vaiintivano kia vainti vataraitiro, qutu viraro
vira qatavanoe vira vakaavae vira naata varatero vainti
kuvuarama amitaanarove, turave.

20 Tenavu tiarira are iriane. Haaru qata vakauka 7 navu
vaurave. Vinavuka avuhainaava nahenti varatero kia
vainti vataraitiro qutu vuvarora tiro,

21 vira qatavano naantiaraihainaava vira naata varatero
vivavata kia vainti vataraitiro, qaqi variqiro viro vuru qutu
vurave. Viva qutu vuvaro vitanta tavaaraihainaava vi
nahentira varatero kia vaintivata vataraitiro, qutu vurave.

22 Ho mintiaqi vivi, ekaa vinavuka vi nahentira varate kia
vainti vataraiti, ekaa vinavuka qaqi qutu vurave. Vika qutu
vuvaro nahenti vivavata variro vuru qutu vurave.

23 Ho naantiara vaiinti nahenti qaiqaa qaqi himpi vai
entaraqaa vi nahentiva tara naatae varianarove? Viva qaqi
vau entara qorainti 7 navu varatorave, ti.
24 Satiusi vaiintinavu minti tuvaro Ihuva vika nái tiva
nimiro tiharo, Ne Kotira uva qara ntuva tora kia
kankomake tavaakave. Ne Kotira kempukara kia iriakave.
Kia iri tavaakara ti, ne hampi uva tiavo.
25 Naantiara vaiinti nahenti qutu viraqihai qaiqaa qaqi
himpi variqi vi entara kiama naata vaati vare okarava
varianarove. Vika naaruvaini vai *enseli*ka voqaantema
kema vaivarave, tiro.
26 Ihuva minti tivakero viva tiharo, Vaiinti nahenti qutu
vika qaiqaa qaqi himpi okarara te ni irama nimitarerave.
Ne kiae Kotira vukuqi Mosiva maa uvara qara ntuva tora
kaara ntuvake iriavo? Kotiva mintima turave:
*Te Kotika ai kaivaqauka Variqavano vauro. Te ai
kaivaqaukavara Eparahaamiraqaave, Aisaakiraqaave,
Iekopiraqaave, raqiki vauraukave,* turave.
27 Ho iriate, Variqa Kotiva kia qutuvi taiqavi varia
haikaraqaa raqiki vaiva vairavauve. Kotiva qutuvi qaiqaa
himpi qaqi variqi vi varia haikaraqaa raqiki vaivama
vaivo. Ne nenta avu aatoqihai vaiinti nahenti qutuvi
qaiqaa qaqi himpi okarara hampi irikehama viraqaahai
hampi uva ti variarave, tiro.

*Nana uvae Kotiva avuni vatai uvava vaivo? tura
(Matiu 22:34-40)*
28 Ihuva Satiusi vaiintinavu hampata uva ti vauvaro maara
okara ti vau vaiintiva orurero vaiharo iruvaro Ihuva
Satiusi vaiintinavu uva aatara kero koqe uvaqai ti vauvaro
vi vaiintivavata Ihura irama amitero tiharo, Kotiva tiva
taatauto uvaraqihairo nana uvavanoe avuni vai uvava
vaivo? tiro.
29 Minti tuvaro Ihuva vira tiva amiro tiharo, Maa
uvavama avuni vai uvavama vaivo. Mintima qara ntuva
torave:
Isareri vatanaaka ne iriate.
Tinavu Variqa Noravano Kotiva vohaiqavanoqaima
vaivo.
30 Are nena Variqa Nora Kotirara ekaa nena
muntukaqihairave, ekaa nena maraquraqihairave, ekaa
nena avu aatoqihairave, ekaa nena mpeqaqohairave,
antuqa arirara variane, turave. *(Lo 6:5)*
31 Vi uvava vaivaro vi uvara naantiaraini okara uva vo
vaivo. Mintima tivo:
Ninara antuqa arinantema kera, nena navunaa
vaiintiaravata antuqa arirara variane, turave. *(Wkp
19:18)*

Ho taara uva vi uvatanta avuni vai uvatantama vaivo. Kia vo uvavano vi uvatanta aatara kairave, tiro.
32 Ihuva minti tuvaro maara okara ti vau vaiintiva
Ihurara tiharo, Maara ti variara vaiintio, are koqema kera avuqavu uvama tiarao. Are quqaama tihara, Variqa Kotiva vohaiqavanoqai vaivaro kia vo variqavanovata vaivo, tiarao.
33 Quqaama are tihara, Vaiintivano muntukaqihairove, maraquraqihairove, avu aatoqihairove, mpeqaqohairove, Kotirara voqamakero antuqa ari vairaroma varianarove. Vaiintivano nariara antuqa arinantemakero, nai navunaa vaiintiaravata antuqa ariraro varianarove, tiarao. Vi uvatanta tiarava avuni vai uvatantama vaiharo, vi uvava Kotira kaiqa vara amiteha quara aantau aruke iha quara amite varia uvara aatarakero vairave, tiro.
34 Minti tuvaro Ihuva tavovaro vi vaiintiva koqema kero tuvaro Ihuva vira tiva amiro tiharo, Kotiva raqikiarirava ai aumantoma vaivo, tiro.
Ihuva minti tumanta vo vaiintinavu Ihurara viva tinavu uva aatara kaantorave ti, kia vira qaiqaavata uva irama amitaraiti, qaqirake tirema vaura.

Ihuva Mesaiaa okarara vika irama nimitora
(Matiu 22:41-46; Ruki 20:41-44)
35 Ihuva Kotira Naavuqi vaiharo vaiinti nahenti uva tiva nimiqiro viro tiharo, Maara okara ti varia vaiintika tihama, *Mesaiaa*vano Kotiva atitaarira vaiintiva Devitira ankuqihairo qovaraiqianarove, tiarave. Vika nantiakee vi uvara ho tivarave?
36 Haaru enta Kotira Maraquravano kahaquvaro Devitiva nai minti turave:

> Noravano ti Nora Vaiintiara tiharo, Are uritarera ti kauqu tanaraini oquvi vairaqe te ai navutaaka aru naatara nimitaari vikaqaa nena aiqu ntava taane, turave. *(Ihi 110:1)*

Devitiva minti turave.
37 Devitiva *Mesaiaa*vano qovaraiqiainarara tiharo, Viva ti Nora Vaiintive, turave. Devitiva minti turara tiro, nantiakeroe *Mesaiaa*vano Devitira nainti ho varianarove? tiro. Ihuva minti ti vaumanta qaqi vaiinti nahenti airitahaa ruvaaqumavi vauka vira uva iriha vika quaheha vaura.

Maara okara ti vau vaiintikara tura
(Matiu 23:1-36; Ruki 11:37-54; 20:45-47)
38 Ihuva uva tiva nimiqi viro tiharo, Vo vaiintinavu maara okara ti varia vaiintikara, ne vikara raurihama variate. Vaiinti nahentiara vika tinavu taveha uva manteha quahama timitaate ti, vika vukai tavuna koqe tavuna rumpa vare vaiinti nahenti nivuqaa *maaketi*qi vi ani variarave.

39 Vika maara naavuqi oriqete qora tainta qaqirake, oru
koqe taintaqaaqai oquvi variarave. Vika ovata naaraqaa
vaiha vaiinti nahenti vikara nora vaiintive tiate ti, vaiinti
taruka oquvi variaraqaa vikavata oru oquvi variarave.
40 Vika tentoqa varia nahentika naavu airaira muara
vareha tiha, Vovano tinavu vaaqu kaiqa taveharo tinavuara
qora vaiintive tiantorave ti, vika vaiinti nahenti nivuqaa
Kotira vukaiqamake aare variarave. Oho, vira kaara
vikaqaa uva uritareroma varianarove, tiro.

Vehi nahentivano inaara monuqai Kotira amitora
(Ruki 21:1-4)
41 Ieruharemini Kotira Naavu vaunaini taqu vo vaumanta
viraqira vaiinti nahenti Kotira kaiqara iriha monu aqi
vaura.
Ho Ihuva uva tivakero oru vi taqura tataaqa oquvi
vaiharo tavomanta vaiinti nahenti nái monu vi taquraqi
aqi vauvaro Ihuva vika tave vaura. Viva oquvi vaiharo
tavomanta airi airaira vatoka airi monu viraqi vaavi
aqukeha vi vaura.
42 Aquke vauvaro vehi nahenti tentoqavanovata anirero
monu uapaara taarauruqai vaati aqu kora.
43 Monu uapaara taarauruqai viraqi vaati aqukovaro
Ihuva nai vaintinavu naarama kero tiva nimiro tiharo,
Tavaate. Vehi nahenti tentoqa nahentivano aqukai monuva
ekaa airaira vataaka aqukaa monuravata aatara kaivo.
44 Airi airaira vate variaka vika nái monu hini monuqai
taquqi aqukaavo. Vi nahentiva vehi nahentivano
vaiharovata, viva nai vatai monura ekaa vi monura taquqi
aqu kaivaro kia viva nai kara varaarira monuva
hinivanovata vaivo, tiro. Ihuva turama.

Kotira Naavu rukavu raakavuma kerara tura
(Matiu 24:1-2; Ruki 21:5-6)

13

1 Ihuva Kotira Naavuqihairo vevarovaro vira vainti
vovano tiharo, Ike, maara ti variara vaiintio, tavaane. Maa
naavura koqe naavuve. Vo ori vo ori nora oriqohai varake
kaqataa naavuva koqe naavuma vaivo, tiro.
2 Viva minti tuvaro Ihuva vira tiva amiro tiharo, Vate are
nora naavu vo naavu vo naavu tave variarao. Oho,
⌞naantiara navutaaka ani⌟ ekaa maa naavura rampaike
naavu kaqato orira, vo ori vo ori vara aqu kaivaro kia ori
voqavanovata nai tauvaqaqaa nai tauvaqaqaa varianarove,
tiro.

Ihuva naantiara airi maara haikavano qovarama vuanarove tura
(Matiu 24:3-14; Ruki 21:7-19)

3 Ihuva minti tivakero oru Orivi Aiqinaqaa oquvi vaura. Orivi Aiqina hini mantaraini vauvaro vuturaqaa Kotira Naavu hini mantaraini vaura. Mintima vaumanta Pitaavavata, Iemivavata, Ionivavata, Entaruvavata, vinavuka Ihuva vaunaini orure evaara vira ireha tiha,
4 Are vaaka Kotira Naavuara tianara tairentae mintianarove? Nana nana haikae qovaraiqiraqe tenavu vi haikaraqaa ampeqamake taveha vi entava aniraarirava aumantoma vaivo tirarave? Are tinavu tiva timiraqe iriare, ti.

5 Vika minti tuvaro Ihuva vika tiva nimiro tiharo, Vovano vi uvara ni una uva tiva nimiantorave ti, ne virara raurihama variate.

6 Naantiara airi vaiinti anire ti hutu reha tiha, Kotiva ti titaimanta anuraukave. Te maa vikave, timanta airi vaiinti nahenti vika una uvara quqaa uvave tivarave.

7 Ne vaivaro iqoka raqi uvava qovaraiqiramanta kia qetaate. Iqokara ti uvava aaranahairo aniramanta kia qetaate. Iqoka raqi haikava naane minti minti i vaira, hauri ne virara iriha vi entava aniraivo tivorave. Vi haikava naanema qovaraiqianarove.

8 Vo vatanaava vo vatanaara vataakero raquanarove. Avuhainaa vaiinti vovano nai kena avuhainaa vaiinti hampata raquanarove. Vo vataini vo vataini vaturavano utuanarove. Vo vataini vo vataini karara voqamake narara i entava varianarove. Vi haikava vi haikava qovarama viramanta hauri ne tiha, Ekaara enta aniraivo, tivorave. Nahentivano vainti vatareva tota hoqarero aihavinantemake, ne maara variaina entava qaqi hoqarama taivo, tiate.

9 Vi entara ne aitutumaqi viha raurihama variate. Vokika vika ni ravaaqavu vare vuru nái *kansoru* naavuqi vuruke niqaa uva vatevarave. Ne maara ti vai naavuraqi vaimanta vika ni kaavu numiqake vatevarave. Ne ti kaiqa vare vaimanta vira kaara vika ni ravaaqavu vare vuru nora vaiinti avuqaave, avuhainaa vaiinti avuqaave, vuru kaimanta ne ti uva ho tiva qovarama kevarave.

10 Ne ti uva koqe uva ekaa vo vatanaa vo vatanaaka tiva nimiqi vimanta vika ekaa iriate.

11 Naantiara vika ni ravaaqavu vare vuru *ko* tireka ivaro, kiama ni aiqu kauqu ntiramanta tiha, Nana nana uvae tirarave, tiate. Vi entara kia nenta aatoqihai irike tiraiti vaivaro, Kotira Maraquravano ni kahaqiharo ne vi uvara tiate tira, ne vi uvaraqai tiate.

12 Naantiara vokika vika nái qatae nái vakaarae
qovarama kaimanta arukevarave. Vika qoka nai vainti
qovarama kaimanta arukevarave. Vika vaintinavu nái
noka qoka navutaiqihama vika arukaate timanta vika
arukevarave.
13 Vi entara ekaa vaiinti nahenti niara Ihura vaintive
tihama vira kaara vika ni iri qoraiqama nimitevarave. Vi
entara kia popoharaitiro, kempukaiqaakero ti aaraqaa
variqi viharo vuru taiqa kaaina vaiintira, virama ekaara
entaqaa Kotiva vitaanarove.

*Voqamakero qoraiqiaina haikava naantiara
qovaraiqiainarara tura
(Matiu 24:15-28; Ruki 21:20-24)*
14 Naantiara ne tavaivaro vaaqu haikavano vehi autu
kaarira haikava qovarama viro vaiintivano qioqama
tainaini viva miniqaima himpitero varianarove. (Maa
uvara kaara riraro aato kenko tirara iriane.) Naantiara vi
entara vi haikava qovarama viramanta vaiinti nahenti
Iutia vataini vaika vika himpi aiqu autute veraini aiqina
vainainima vuate.
15 Vi entara naavu qentiana vairava hauri nai naavuqi
vaaka oriqetero vo haika varaantorave. Viva vi haikara vi
haikara qaqirakero kantama vuarire.
16 Vovano naahoqi kaiqa vare vairava hauri nai vaaqauta
varareva anirantero vuantorave, viva qaqima kantama
vuarire.
17 Vi entara nahentinavu vainti taiqaa vikave, vainti
naama nimi vai nahentikave, oho, vi entara vika
qoraiqama vivarave.
18 Kia koqe kuari itaaina entava variantorave ti, ne Kotira
aaraivaro vi entaraqaa koqe kuari itaaina entava vaira ne
ho kante vuate.
19 Oho, naantiara vi entava qora entavanove, maara
ntaaina entavave, uritarero vairamanta vaiinti nahenti
voqamake qoraiqama vivarave. Hoqarero Kotiva maa
vatara aututo entaraqaahairo kia vo maaravano vira
voqaara qovarama vurave. Naantiaravata vi maarava kia
qaiqaavata qovaraiqianarove.
20 Vi entava vukai enta vairamantavauve, ekaa vaiinti
nahenti taiqa vivaro kia vovanovata ho qaqi varianarove.
Ho Noravano Kotiva nai kaama tai vaiinti nahentikara
iriharoma vi entara iquqama kaanarove.
21 Vi entara vokika niara *Mesaiaa*vano mini mainima
vaivo tivera, kia ne vika uvara quqaave tiate.
22 Vi entara vo vaiinti vo vaiintivano qovaramavi unahaa
tiha, Te *Mesaiaa*vanove, tiraro vo vaiintivano, Te Kotira uva
qoqaiqamake vaura vaiintikave, tivaqi vi vaivarave. Airi

una vaiinti mintimake qovaramavi una kaiqa varaqi viha Kotiva nai kaama tai vaiinti nahentikara vikavata tinavu avataqi vuate ti, nora kaiqa aahuva kaiqa vo kaiqa vo kaiqa vara qovaramake vaivarave.

23 Vika mintiaqi vimanta vi entara ne raurihama variate. Ne vi vaiintika uvara quqaa uvave tivorave ti, te vate maa uvara naantiara qovarama vuaina okarara ni tiva nimi vauro, tiro.

Ihuva nai orurantero tuvuainarara tura
(Matiu 24:29-31; Ruki 21:25-28)

24 Ihuva minti tivakero tiharo,

Naantiara nora maara raaina entava taiqa viraro vi entaraqaahairo kuari avuvano konkiraiqama viraro toravanovata kia itairaro

25 vaahoquravanovata, opu makauvanovata, hiqiri hiqiri vairaro naaruvaini vaira haikava vaiharo hampiqama kero qaki qakianarove. *(Aisaiaa 13:10; 34:4)*

26 Vi entara te Vataini Vatatai Vaintika naaruvaihai tonavuqaa tuvi variari ekaa maa vataraqaa vaika ti tavevarave. Ti mpeqa okaravano voqamakero takuqi vairaqe te kempukavano tuvirerave.

27 Te tuvu vaiha tenta *enseli* vika nititaari vika otu vataini vaiha Kotiva nai kaama tai vaiinti nahentika hihai hihai ruvaaqumake ekaa ntitevarave, tiro.

Ihuva fiki katariara uva tuqantaakero tura
(Matiu 24:32-35; Ruki 21:29-33)

28 Ihuva minti tivakero tiharo, Ne *fiki* katariqaahai avu aato varaate. Vi katarira mare aqu ntuva vivaro, viraqaahairo qaiqaa qaraaka ankuri ntareva auti vaimanta ne viraqaa ampeqamake taveha tiha, Nora kuarivano itaaina entava aumantoma vaivo, ti variarave.

29 Vira voqaantemake, naantiara qovarama vuaina haikarara tunara ne viraqaa ampeqamake tave tiriara tiha, Viva tuvuaina entava aumantoma vaivo, tivarave.

30 Te quqaama turo. Maa entara vaika kia taiqa vivaro ekaa vi haikarara te turava vivauma varianarove.

31 Naaruvavanovata vatavanovata taiqa viraro ti uvavanoqaima kia taiqa viraitiro, qaqima variqiro vuanarove, tiro.

Kia vovanovata te tuvuaina entarara kankoma kero iritairave tura
(Matiu 24:36-44)

32 Ihuva minti tivakero tiharo, Te tuvuaina entava nana entaqaae, nana kuari avuqaae, varianarove? Kia vaiinti vovanovata virara irirave. Kia naaruvaini varia *enseli*ka virara iriarave. Te Vataini Vatatai Vaintika vaiha tentavata

kia virara irunarave. Kotiva ti Qova, viva naiqaima vi entarara iritairave.

33 Vi entava qovaraiqiaina okarara ne kia irihara ti, ne taveha rauriha qeramate variate.

34 Vi entava aniraainarara te nana uvaqaa tuqantaake ni tiva nimirarave? Ho maa uvara voqaarama vaivo. Nora vaiintivano niara aara vireva iharo nai kaiqa vaiintinavuara tiharo, Te vuari ne vi kaiqara vi kaiqara vare vaiqe te orurante aniare, tivakero viva vo kaiqa vo kaiqa vika nimiro vo vaiintiara tiharo, Are qentiana vaiharama maimaraara raqikihara variane, tivakero ho vurave.

35 ˹Ihuva minti tivakero nai vaintinavu tiva nimiro tiharo,˺ Vi uvara irihama nevata taveha rauriha variate. Tairentae vika nora vaiintivano niara aara vinanaihairo orurantero anianarove? Enta ire inainie? Enta tavaarae? Kokoraaravano uva tinaraqaae? Aatita vinaraqaae anianarove?

36 Viva vaaka orurantero anirero tavaira hauri ne vaite vaivorave.

37 Virara irihama te ninavuaravata ni ekaukaravata mintima turo: Ne koqemake taveha variate turo, tiro.

Nora vaiintinavu Ihura aruke uvarara qaiqaa tura
(Matiu 26:1-5; Ruki 22:1-2; Ioni 11:45-53)

14

1 Vo ihi vo ihi vi vatanaaka Vehakuma Nimito Kararavata, Kia Noqavu Mparetiravata, iriha vi entaraqaa vi karara nora. Vi entara vi karara neva taara enta qaqi vaumanta Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika vika noranavuvata, maara okara ti vau vaiintikavata, vika ruvaaqumavi vaiha Ihura ravaaqavu vare vuru aruke uvara nai tiva ami nai tiva amiha

2 vika mintima ti, Tenavu Vehakuma Nimito Karara naaina entaraqaa vaiinti nahenti ˹nivuqaa˺ Ihura ravaaqavu kaari vira kaara vika raqivorave, tura.

Nahenti vovano vahavera Ihura qiataqaa aqu amitora
(Matiu 26:6-13; Ioni 12:1-8)

3 Vi entara Ihuva Betanini Saimonira naavuqi oru vaura. Saimoniva tota vauvaro vaata ne vau numuarava vira arura. Ihuva vi vaiintira naavuqi oru kara ne vauvaro nahenti vovano uriqetero Ihura koqema amitareva *naadi* vahavera koqe untavura, nora monu aquko vahaverara ori taquqi varero, taqu auntana rukavu kero vahavera Ihura qiataqaa vuru qihiakero aqu amitero.

4 Vira qiataqaa qihiakero aqu amitomanta hini kuka vi
naavuraqi vauka arara itomanta nai tiva ami nai tiva amiha
tiha, Aqao, nantivaroe vi vahaverara qumina aqu amitaivo?
5 Vi vahaverara nimiharo 300 *silvaa* monu varakero vehi
vaiinti nahenti nimiataarave, ti. Vika minti tivake nahenti
vira ati vaura.
6 Vika vira ati vauvaro Ihuva vikara tiharo, Qaqi kaivaro
vi nahentiva variarire. Ne vi nahentira nantihae ati
variavo? Viva mintiharoma ti koqema timite vaivo.
7 Vehi vaiinti nahenti kia airaira vateka vo enta vo enta ni
hampata variqi vivarave. Ne vo enta vika kahaqiataa ira
homa kahaqivarave. Teqaima kia ni hampata airi enta
variqi virarave.
8 Vi nahentiva nai ho varaaina kaiqara iriharo viva vi
kaiqara varaivo. Te qaqi vauna entaraqaa viva naane
vahavera aqu timiteharo ti tivaata quntama tera qerama
timite vaivo.
9 Te quqaa tiari ne iriate. Naantiara ti uva vakaaka ekaa
vo vatanaa vo vatanaaka tiva nimiqi viha maa nahentirara
irihama viva vate ti mintima timitaina uvararavata tiva
nimimanta vika irivarave, tiro.

Iutaasiva Ihura qovarama kareva vevarero vura
(Matiu 26:14-16; Ruki 22:3-6)

10 Ihuva minti tuvaro vira vainti 12 navuqihairo vovano
Iutaasi Ikeriotiva naavu viraqihairo vevarero Ihura
qovarama kaainarara tiva nimireva vuva oruntero vuru
Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika vika noranavu tiva
nimumanta
11 vika vira uvara quahake nái aiqiqaa kauqu aquke tiha,
Are minti tiaravera tenavu monu ai amirerave, tuvaro
viraqaahairo Iutaasiva Ihura vika kauquqi tuta kaaina
aarara rante vaura.

Ihuva nai vaintinavu hampata vehakuma nimito karara nora
(Matiu 26:17-25; Ruki 22:7-14, 21-23; Ioni 13:21-30)

12 Kia Noqavu Mparetira Ovata ne varia entanavuva
aniromanta hoqare enta, vi entara sipisipi naati aruke ne
entaraqaa, vira vaintinavu Ihura ireha tiha, Taraqie tenavu
oru qerama amitaarirara are Vehakuma Nimito Entarara
irihara vi karara nenarave? ti.
13 Vinavuka minti tuvaro Ihuva nai vainti taaraqanta
nititero tiharo, Netanta nora vatuka Ieruharemini oru
vivaro vaiinti vovano namari taqu kaqa varero aaraqaa
anirava ani nitanta ntita kaanarove. Ho netanta vira
avataqi vivaro
14 viva naavuqi oriqetaira netantavata viraqi oriqete
naavu qorara mintima tiate, Maara ti vai vaiintiva ariara

tiharo, Ta *rum u*raqie te tenta vaintinavu hampata Vehakuma Nimito Karara nararave, tivo, tiate.
15 Netanta minti tivaro viva nitanta nora *rumu*, maari kanta vaina *rum u*ra taintavata viraqi vainara nitanta numiqaira ho netanta vi *rum u*raqira kara qerama vataate, tiro.
16 Ihuva minti tumanta vitanta nora vatukaini orunte tavovaro ekaa haikavano Ihuva tuntemakero vivauma vaumanta vitanta Vehakuma Nimito Karara oru viraqi qeramake vatora.
17 Vi karara qerama vatovaro entuvaro Ihuva nai vaintinavu vataakero uriro
18 vi naavuraqi kara neharo tiharo, Te tiari iriate. Niqihairo vaiinti vovano navutaaka nivuqaa ti qovarama kaanarove, tiro.
19 Minti tuvaro vira vaintinavu muntuka qoraiqumanta vinavuka vohaiqa vohaiqavano Ihura ireha tiha, Are tiriarae tiarao? Kia te vikavauve, tivaqi vi vaura.
20 Vika minti tivaqi vi vauvaro Ihuva vika tiva nimiro tiharo, Ni 12 navuqihairo vaiinti vovano nai mpareti varakero ti vataakero tanuqi vaati quntama kero naaina vaiintiva, vi vaiintivama ti qovarama kaanarove.
21 Haaru vetanto entaqaa ti Vataini Vatatai Vaintika haru kerara mintima qara ntuva torave. Vi uvava vate vivauma varianarove. Ti Vataini Vatatai Vaintika qovarama kaaina vaiintira te virara mpo tiva amitauro. Oho, koqemama vira nova kia vira vata taataarave, tiro.

Mparetiaravata uainiaravata tivatora
(Matiu 26:26-30; Ruki 22:15-20; 1 Korinti 11:23-25)
22 Minti tumanta kara ne vauvaro Ihuva mpareti varakero Kotirara koqema iarao tivakero nkuikero nai vaintinavu nimiro tiharo, Maa karara varaate. Maa mparetiva ti vaatama vaivo, tiro.
23 Minti tivakero viva *uaini kaapu* varakero Kotirara koqema iarao tivakero viti nimumanta ekaa vinavuka *kaapu* viraqihai namari nora.
24 Namari ne vauvaro Ihuva tiharo, Maa namariva ti naarema vaivo. Ti harukaivaro ti naarevano Kotiva ⌞qaraaka⌟ uva tiva taatau taainara kempukaiqama kaanarove. Ti naarevano nteharo airi vaiinti nahenti kahaqianarove.
25 Te tiari ne iriate. Vate maa entaraqaahai te kia *uaini* qaiqaavata naraiti, qaqirake variqi vi, naantiara Kotiva raqikinaini oru vaiha vi entara qaiqaa qaraaka *uaini* narerave, tiro.
26 Ihuva minti tivakero nai vaintinavu hampata Kotirara ihi tivakero vevarero Orivi Aiqinaqaa vurama.

Pitaava naantiara tiaina uvara Ihuva nai vira tiva amura
(Matiu 26:31-35; Ruki 22:31-34; Ioni 13:36-38)
27 Vinavuka mini vuvaro Ihuva vinavuka tiva nimiro
tiharo, Naantiara nenavu ti maini kema aiqu autute
vivarave. Kotira vukuqi qara ntuvato uvava vate vivauma
varianarove. Mintima turave:
Kotiva sipisipi qora vira ruqutu kaira sipisipi vika
qetake raantaupirima vivarave, turave. *(Sek 13:7)*
28 Ho naantiara ti vara qaiqaa qaqi himpima kairaqe te
naane ni nivuni Karirini virerave, tiro.
29 Minti tuvaro Pitaava aqao tiro, Naantiara ekaa
maanavuka ai maini ke aiqu autute viqevata, teqaima ainti
maini vairerave, tiro.
30 Pitaava minti tuvaro Ihuva tiharo, Te tiarira are iriane.
Vate entaqi kokoraaravano kia taara tataa uva tirara are
taaramo tataama tiriara kia vira tavaunarave tinarave, tiro.
31 Ihuva minti tuvaro Pitaava kempukaiqaakero aqao
tiro, Kia te ariara kia tavaunarave tirarave. Ai vataake ti
harukaiqevata, kia te minti tirerave, tiro. Pitaava minti
tumanta Ihura vainti hininavuvata vohaa vi uvaraqai tura.

Gesemani kaqava ututoraqi Ihuva vurama
(Matiu 26:36-46; Ruki 22:39-46)
32 Viraqaahairo Ihuva nai vaintiaravata oru viro kaqava
ututora, Gesemanive turaqi ororero nai vaintinavuara
tiharo, Nenavu maini oquvi vaiqe te vuturaqi oru Kotira
aaraare, tivakero
33 Pitaaravata, Iemiravata, Ioniravata, vinavukaqai ntita
varero vurama.
Vinavuka ntita varero oru vuvaro vira avu aato kia koqe
uvaro vira muntukavanovata qoraiquvaro
34 viva vinavukara tiharo, Ti muntukavano voqamakero
qoraiqimanta vaunarara tiro, vi maarava ti haatara kareva
auti vaivo. Nenavu maaqaa ti vataake vaiha avu viti viri
ihama aitutiha variate, tiro.
35 Minti tivakero viva inaaraiqaka vutuni viniro,
vatakanta hiqiri viro Kotira aarero tiharo, Vo aara vairera,
te kia maara ntaina aararaqaa viraiti, vo aaraqaa virerave,
tiro.
36 Ihuva minti tivakero viva tiharo, Mpo ti Qo, are ekaa
kaiqa ho vare variaravave. Te ihavina namarira naaina
*kaapu*ra are vi *kaapu*ra qaqini vara kaane. Te minti
tiariraravata, are kia ti muntuka vainara avataqira
viraitira, are nena muntuka vainara avataqira vuane, tiro.
37 Ihuva minti tivakero ororantero nai vainti
taaramonavu konaini ani tavomanta vinavuka avu
tauntomanta vaite vauvaro viva Pitaarara tiharo, Saimonio,
are vaitee variarao? Mpo, nantihae ne taaramonavu ti

vataake inaaraiqa vaiha kia avu rampai keha viti viri aitutiha variavo?
38 Sataaniva ninavu avataantorave ti, aitutiha Kotira aareha variate. Ninavu maraquravano mintiataa ivaro ni vaata kempukavano kia ho vaivo, tiro.
39 Minti tivakero Ihuva qaiqaa vinavuka mini kero oru Kotira aareharo viva vaaka tu uvara vi uvaraqai qaiqaavata tiro.
40 Minti tivakero qaiqaa orurantero ani tavovaro vira vaintinavu avu tauntomanta vaitateqai vaura. Ihuva aniromanta vinavuka himpi kauriha Ihura tiva ami uvava kia vaumanta vauvaro
41 Ihuva qaiqaavata oru Kotira aarama taiqa kero orurantero ani tavomanta vinavuka qaiqaa vaite vauvaro Ihuva tiharo, Ike, nenavu auraara vaihae vaite variavo? Ho tavaate. Ti utuvare entava aniraivo. Ti Vataini Vatatai Vaintika vika ti ravaaqavu vare vuru qora kaiqa vare vai vaiintika kauquqi tuta kevarave.
42 Ho himpiqenavu vuare. Ti qovarama kaarira vaiintiva anima vaivo, tiro.

Iutaasiva Ihura qovarama kora
(Matiu 26:47-56; Ruki 22:47-53; Ioni 18:3-12)
43 Ihuva vi uvara ti vauvaro vira vainti 12 navuqihairo Iutaasiva orurora. Iutaasiva oruromanta vira vataake airi vaiinti iqoka paipevata, kaavuvata, tota vare orurora. Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika vika noranavuvata, maara okara ti vau vaiintikavata, Iutaa nora vaiintinavuvata, vika vi vaiintika nititomanta vika Iutaasira vataake anura.
44 Anuvaro Iutaasiva Ihura qovarama kareva iainarara vikara mintima tiro: Te oru vira uva manteha moqa kaaina vaiintira virave. Ne vira ravaaqavu kema paama tivake tuata varema vuru kaate, tiro.
45 Iutaasiva minti tivakero vika hampata orurero viva vaakama Ihuva vaunaini orurero tiharo, Maara ti variara vaiintio, tivakero vira moqa kero.
46 Iutaasiva Ihura oru moqa komanta Iutaasira vataake anuka oru nái kauquqohai Ihura ravaaqavu tovaro
47 Ihura tataaqa vira vainti vovano iqoka paipe nai utaqihairo rarau varero viraqohairo vaiinti vo vira aato teqa aqukora. Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika vika qiata vaiinti vira paanaa vainti aato teqa aqukora.
48 Vira paanaa vainti aato teqa aqukovaro Ihuva Iutaasira vataake anu vaiintikara tiharo, Ike, ne *kamaanira* vataake iqoka raqi vaiintira ravaaqavu karekae iqoka paipevata kaavuvata vare aniavo?

49 Te vo enta vo enta Kotira Naavuqi vaiha vaiinti nahenti
vakaaka tiva nimi vauramanta ne vi entara kia ti
ravaaqavu kareka auti variarave. Kotira vukuqi tiriara
mintiainarara qara ntuva tova vate vi uvava vivauma
varianarove, tiro.
50 Ihuva minti tumanta vika vira ravaaqavu komanta vira
vaintinavu ekaa vira mini ke, qetake aiqu autute kantama
vura.
51 Vaiinti vohaiqavano qaraaka vaiinti viva tavuna
vohaiqaqai rumpatova vi vaiintivaqai Ihura avataqi vi
vaumanta vika vira tave oru viravata ravaaqavu karare ti,
52 vira tavunaqai rapema kovaro vi vaiintiva tokavano
kantama vura.

Iutaa nora vaiintinavu nivuqaa Ihura vuru kora
(Matiu 26:57-68; Ruki 22:54-55, 63-71; Ioni 18:13-14, 19-24)
53 Vira vaintinavu aiqu autute qetake vumanta vika Ihura
vita vare Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika vika qiata
vaiintivano vauraqi vuru komanta Kotira kaiqa vara amite
vau vaiintika vika noranavuvata, Iutaa nora
vaiintinavuvata, maara okara ti vau vaiintikavata, vika
ekaa vi naavuraqi ruvaaqumavi vaura.
54 Ihura vita vuru ke vauvaro Pitaava niaraihairo qiata
vaiinti naavu vatukaini orurero hohaa aaqaihairo avutaqi
vaatirero viro oru vi naavuraqaa maimaraara raqiki vau
vaiintinavuka hampata oquvi vaiharo iha taari vaura.
55 Pitaava mini vahaaqaini vaumanta Kotira kaiqa vara
amite vau vaiintika vika noranavuvata, ekaa nora vaiinti
viraqi uki vau vaiintikavata, vika viraqi vaiha Ihura
arukareka Ihuraqaa uva vataare tuvaro kia vi uvava
vaumanta qumina vi uvarara rante vaura.
56 Kia uva vaumanta airi vaiinti himpite Ihuraqaa una
uvaqai ti vauvaro vika uvavano kia vohaa uva vairaitiro,
vo uva vo uvaqai vaura.
57 Minti tivaqi vumanta vokuka Ihuraqaa mintima una
uva tiha,
58 Ihuva minti timanta tenavu irunarave. Viva tiharo, Te
Kotira Naavu vaiintivano nái kauquqohai kaqatora, te vi
naavura rampaike taaramo enta vaiha qaiqaa naavu vira
kaqarerave. Vi naavuva kia vaiintivano kauquqohairo
kaqa taaina naavuva varianarove turave, ti.
59 Vi vaiintika vi uvaravata tihama kia vohaa uva tiraiti,
vo uva vo uvaqai turama.
60 Minti tuvaro Kotira kaiqa vara amite vauka vika qiata
vaiintivano vika nivuqaa himpitero Ihura irero tiharo, Vika
mintima ariqaa uva vateha ti variavo. Are vo? Vika uvara
nana uvae nái vika tiva niminarave? tiro.

61 Tuvaro Ihuva kia uvavata tiraitiro, evaara vauvaro
qaiqaa qiata vaiinti viva vira irero tiharo, Quqaae Kotiva ai
atitaivara are tinavu kahaqirava *Mesaiaa*vano variarao?
Quqaae are Kotira Maaquvano variarao? Tinavu tiva
timiraqe iriare, tiro.
62 Viva minti tuvaro Ihuva tiharo, Te maa vikave. Ne
naantiara tavaiqe te Vataini Vatatai Vaintika noraiqamavi
Kotiva mpeqavano variainanaini vira kauqu tanaraini
oquvi vaiha tonavuqaa tuvirerave, tiro.
63 Ihuva minti tuvaro Kotira kaiqa vara amite vauka vika
qiata vaiintivano nai utavaaqa qunahi qaanahima kero
tiharo, Oho, vo vaiinti viraqaa uva vataaina vaiintira
qumina aarevorave.
64 Tavaate. Ne iri variavaro viva Kotira avuqaa vaiharo
vaaqu uva Kotirara tivo. Vira kaara ne Ihurara nana uvae
tivarave? Ne tiqe iriare, tiro. Minti tumanta vika tiha, Vira
vaaqu kaiqavano uritaraivo. Vira kaara vira arukevaqaima
vaivo, ti.
65 Minti tivake hini kuka oru Ihuraqaa taara vihike
viraqaahai Ihuva kia ho tavaarire ti, vira viri tavunaqohai
naavumate vira vataake ruheha vira ruqemakeha tiha,
Tavave ai arivo? Kia tavaraitira, ai arina vaiintira autu
rairaqe iriare, ti. Mintiaqi viha Ihura qoraiqama
amitomanta kiripunavuvata vira vite viha kauquqohai vira
ruqutuqi vurama.

Pitaava Ihurara kia tavaunarave tura
(Matiu 26:69-75; Ruki 22:56-62; Ioni 18:15-18, 25-27)
66 Naavuqi Ihura qoraiqama amitaqi vi vauvaro Pitaava
vahaaqaini vatukaqaa oquvi vauvaro qiata vaiinti vira
kaiqa nahenti vovano aitareharo tavovaro
67 Pitaava iha taariharo vauvaro vira aitutiharo tiharo, Ae,
are Ihura Nasaretihainaara vikantira variaravave, tiro.
68 Tuvaro Pitaava aqao tiro, Are nana uvae tiarao? Are
tiana uvara te kiama iruro, tiro. Pitaava minti tivakero oru
qentiana vauvaro kokoraaravano uva tura.
69 Pitaava mini vauvaro kaiqa nahenti viva qaiqaa vira
tavero mini himpite vaukara tiharo, Vi vaiintiva vira
navunaa vaiintive, tuvaro
70 Pitaava aqao kiave tiharo vaura.

Minti tivakero inaaraiqa vaumanta mini himpite vauka
vika Pitaarara tiha, Ihura vaintinavu Kariri vatanaaka
variavara quqaama arevata vohaa vi vatanaavama
variarao, ti.
71 Vika minti tuvaro Pitaava kauqu aiqiqaa aqukero
tiharo, Te kia quqaa uva tiariraro Kotiva homa ti

haruanarove. Te quqaama turo. Ne ti varia vaiintira kia te vira tavaunarave, tiro.
72 Minti tuvaro vaakama kokoraaravano qaiqaa uva tuvaro Pitaava viraqaahairo Ihuva vaaka tiva amu uvara irikora. Ihuva mintima Pitaara tiva amiro tiharo, Vate entaqi kokoraaravano kia taara tataa uva tirara are taaramo tataama tiriara tihara, Kia te vira tavaunarave, tinarave tu uvara irikovaro vira muntukavano qoraiquvaro iqi ratora.

Ihura Pairaatava vaunaini vita vuru kora
(Matiu 27:1-2, 11-14; Ruki 23:1-5; Ioni 18:28-38)

15

1 Vira qararaa toqaqi Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika vika noranavuvata, Iutaa nora vaiintinavuvata, maara okara ti vau vaiintikavata, ekaa *kansoru* vaiintinavuvata, vika ruvaaqumavi vaiha vika nái auti okarara tiva avuqavuqaake Ihura *seni*qohai rumpa vare Pairaatava *kamaani*ra vaiinti nora vaiintivano vauraqi vita vuru kora.
2 Vita vuru kovaro Pairaatava Ihura irero tiharo, Quqaae are Iutaa vatanaaka avuhainaa vaiintivano variarao? tuvaro Ihuva tiharo, Are tianara te maa vikave, tiro.
3 Minti tumanta Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika vika noranavu vo uva vo uva kaara Ihura ati vauvaro
4 Pairaatava vika uva iriharo qaiqaavata Ihura irero tiharo, Are kiae vika nái vo uva tiva niminarave? Vika airi uva ariqaa vateha ti variavo, tiro.
5 Minti tuvaro Ihuva kia uva tiraitiro, evaara vauvaro Pairaatava airi aato utiharo vaura.

Pairaatava Ihura katariqaa arutaate tura
(Matiu 27:15-26; Ruki 23:13-25; Ioni 18:39–19:16)
6 Vo ihi vo ihi Vehakuma Nimito Karara no entaraqaa *kamaani*ra avuhainaa vaiintivano vaiinti nahenti quahama nimiteharo karapuhi vaiinti vo kuvantu kero atitovaro maaqaini vura. Vaiinti nahenti vi vaiintira kuvantu timitaane tuvaro vi vaiintiraqai kuvantu nimitora.
7 Vi entara vaiinti vonavu *kamaani*ra hampata raqura kaara karapuhiqi vauvaro vi vaiintinavukaqihairo vovano vira autu Barabasiva vaiinti arukora kaara vivavata karapuhiqi vaura.
8 Ho vi entaraqaa vaiinti nahenti karapuhi vaiinti vo kuvantu kaainarara iriha uki vauvaro
9 Pairaatava vika irero tiharo, Te karapuhi vaiinti tarae ni kuvantu nimitararave? Te Iutaa vatanaaka avuhainaa vaiintie ni kuvantu nimitararave? Ne ti tiva timiqe iriare, tiro.

10 Pairaatava irumanta Kotira kaiqa vara amite vau
vaiintika vika noranavu Ihuva noraiqama vuantorave tiha
vira toma amitehara ti, vika vira vuru vira kauquqi
tutakora.
11 Pairaatava karapuhi vaiinti tarave ni kuvantu
nimitararave tivakero vaiinti nahenti ire vaumanta Kotira
kaiqa vara amite vau vaiintika vika noranavu oru vaiinti
nahenti nivutana himpite vaiha vikara kempukaiqamake
tiha, Kia Ihura kuvantu timitaraitira, Barabasira tinavu
kuvantu timitaane, tumantara ti, vaiinti nahenti Barabasira
tinavu kuvantu timitaane tura.
12 Vika minti tuvaro Pairaatava qaiqaa vaiinti nahenti
irero tiharo, Ne Ihurara Iutaa vatanaaka Avuhainaa
Vaiintive tiarave. Te vi vaiintirara nantie irarave? tiro.
13 Minti tumanta vika naveraitiha, Vira kaira katariqaa
arutaate, ti.
14 Vika minti tuvaro Pairaatava vika qaiqaa irero tiharo,
Viva nana qora kaiqa autu kaimantae ne minti tiavo?
tumanta vika qaqiqai noraiqaake naveraitiha, Vira kaira
katariqaa arutaate, ti.
15 Vika minti tuvaro Pairaatava vaiinti nahenti quahama
nimitareva Barabasira kuvantu nimitero viraqaahairo nai
iqoka vaiintinavuara Ihura kaavu umiqakaate tumanta
vika vira kaavu umiqakovaro viraqaahairo vira katariqaa
arutaate tiro, Pairaatava nai iqoka vaiintinavu kauquqi
Ihura tutakora.

Iqoka vaiintinavu Ihura ruhama amitora
(Matiu 27:27-31; Ioni 19:2-3)
16 Pairaatava nai iqoka vaiintinavu kauquqi Ihura tuta
komanta vika vira vita vare vuru *kamaani*ra naavu avutaqi
ke vika nái kena iqoka vaiinti ekaa naarama ruvaaqumake
17 vika Ihura ruhama amiteha avuhainaa vaiinti tavuna
naare tavuna varake Ihura aqu amite viraqaahai auqurua
naaqunta varake uquramake, avuhainaa vaiinti tovaqa
voqaara kahemake Ihura qiataqaa aqu amitora.
18 Mintimake vika nái kauqu tiriqaa aqukeha uva virera
tiva amiteha tiha, Iutaa Avuhainaa Vaiintio, vaiharave? ti.
19 Minti tivake vika kairiqaqohai vira qiata ruqemake,
viraqaa taara vihike, vira avuqaa tori kauru aravi vaiha
vireraiqama keha quahama amite vaura.
20 Vika mintimake ruhama amitaqi vivi taiqake,
viraqaahai vika naare tavuna aqu amitora ravaqaake vira
utavaaqa nonku amite, vira katariqaa hiritareka Ihura vite
vurama.

Ihura katariqaa niriqohai aruke hiritora
(Matiu 27:32-44; Ruki 23:26-43; Ioni 19:17-27)

21 Iqoka vaiinti Ihura katariqaa hiritareka iha, vira vita
vare vatuka aaqaini aarana vi vauvaro vaiinti vovano vira
autu Saimoniva vihairo nora vatukaini virare tumanta vika
vira ravaaqavuke virara kempukaiqamake tiha, Are Ihura
katari aqu varera vuru amitaane, tuvaro Saimoniva vira
katari aqu varero vuru amitora.
Saimoniva Sairini vataihainaava viva Arekisantaka
Rufusika vitanta qova vaura.
22 Vika Ihura vita vare vuru qumina vata *Gorogotave*
tunaini kora. *Gorogota* maa uvaraqihai tirera, *Qiata*
Vuhaariqaavema tirara.
23 Mini vuru ke, hunkavu namarira vataake tuqantaato
*uaini*ra Ihura vira amuvaro viva kia vi namarira nora.
24 Kia nomanta vika vira katariqaa niriqohai arute, vira
utavaaqa varake, *satu* ruhamaqi viha nariara nariara vira
utavaaqa rairake varora.
25 Toqaqi kuarivano 9 *kiroki* umanta Ihura niriqohai
katariqaa arutora.
26 Vira niriqohai katariqaa arute Ihura qiataini uva vo,
vira *ko* tiva amito uvara qara ntuvake katariqaa arutora.
Arutovaro vi uvava mintima tiro:
Iutaa Avuhainaa Vaiintive, tiro.
Vi uvara mintimake qara ntuva tora.
27 Vika Ihura katariqaa niriqohai arute Ihura vataake
vaiinti votantavata arutora. Vitanta vaiinti ruqutiha muara
vare vau vaiintitanta vaumanta vika vaiinti vo Ihura kauqu
tanaraini arute, vo Ihura kaanaaqaini arutora.
28 [Ihura vataake vitanta arutorara tiro, Kotira vukuqi
uva vo qara ntuva tova vivauma vaura. Vi uvava mintima
tiro:
Viva qora vaiinti vataakero vairamanta vaiinti nahenti
viraravata qora vaiintive tivarave, tura.
Haaru mintima qara ntuva tora.]
29 Ihura niriqohai katariqaa arutomanta vaiinti nahenti
vitare aitare iha nái aru runkinkiriha mauru kumiki
amiteha Ihura qora uva tiva amiteha tiha, Oho, are tihara,
Te Kotira Naavu rampaike taaramo enta vaiha qaiqaa kaqa
taiqa kararave, tianara vo?
30 Ho nena kahaqiane. Nena katariqaahaira viquvira
viavi ntaane, ti.
31 Vika minti ti vaumanta vika aanare Kotira kaiqa vara
amite vau vaiintika vika noranavuvata, maara okara ti vau
vaiintikavata, vika anire Ihura naaraihama amiteha tiha,
Viva vokiaka kahaqa nimiteharo nai kia ho kahaqivo.
32 Viva Kotiva atitai vaiintiva *Mesaiaa*vanove, Isareri
vatanaaka Avuhainaa Vaiintivanoma vaivo, tiamanta
irunarave. Ho kaiqe tenavu vaiha tavaariraro viva nai

katariqaahairo viquviro vataini tuvirera, tenavu ho virara quqaa vivave tiare, ti.

Vika minti tumanta vika aanare muara vaiintitanta Ihura vataake arutotanta vitantavata vira qora uva tiva amite vaura.

Ihuva qutu vura
(Matiu 27:45-56; Ruki 23:44-49; Ioni 19:28-30)
33 Mintuvaro kuari qiataqaa uru rovaro viraqaahairo konkiraiquva ekaa vi vataraqaa taaramo kuari avuara variqiro vura.

34 Kuarivano vitiniqaa viro 3 *kiroki* quvaro Ihuva nai uvaqihairo naveraitiro, *Eloi, Eloi, lama sabakitani*—Kotio, Kotio, nantiharae are ti qaqira kera iarao? tiro.

35 Ihuva minti tumanta mini himpite vaukaqihai vokuka vira uva iriha tiha, Viva Elaitaara tinavu kaivaqara aare vaivo, tuvaro

36 vaiinti vovano kantero namari nunko haikara varero hunkaiqamavu *uaini*raqi quntamakero kairiqa vitiqaa taatautero viri Ihura nona vatero tiharo, Kaiqe vaiha tavaariraro Elaitaava vira kahaqireva tuvirerae, kia tuvirerae tavaare, tiro.

37 Minti tuvaro Ihuva noraiqamakero oi tivakero qutu vura.

38 Ihuva qutu vuvaro mini Ieruharemini Kotira Naavuqi kaankuka voqaara nora tavuna virini hiritova virihairo avutavau qunahiqi tuviro miani qunahi muntuvi taiqa vura.

39 Iqoka vaiinti avuhainaava Ihura aruto katarira tataaqa vaiharo tavovaro Ihuva noraiqaakero oi tivakero qutu vuvaro viva tiharo, Oho, quqaama maa vaiintiva Kotira Maaquvano vaiva qutu vivo, tiro.

40 Mintuvaro Ihuva qutu vumanta nahentinavu niaranto vaiha tave vaura. Vinavuka hininavuvano vaireka Mariava Makataara vatukaihainaava vauvaro, Mariava qaraaka vaiinti Iemiravata Iosiravata vitanta nova vauvaro, Salomevavata mini vaura.

41 Vi nahentinavuka Ihuva Kariri vataini nu entara vira avataqi niha vira kahaqama amito nahentinavuka vaumanta nahenti vonavuvata mini vaura. Vika tota Ieruharemini Ihura hampata vuka, vikavata mini vaura.

Ihura quntama tora
(Matiu 27:57-61; Ruki 23:50-55; Ioni 19:38-42)
42-43 Entama vire uvaro vaiinti vo Iohepiva Arimatia vatukaihainaava anirora. Vi vaiintiva koqe vaiinti *kansoru* vaiintivano vaiharo Kotiva raqikiaina entava aniainarara veka vau vaiintiva anirero, vira qararaa Iutaa vatanaaka maara tu entarara iriharora tiro, viva kia qetaraitiro, oru

Pairaatarara tiharo, Ho Ihura vaata are ti timiraqe te vare vuru quntama taare, tiro.
44 Minti tuvaro Pairaatava Ihuva vaaka qutu vurara airi aato iriharo iqoka vaiinti vo aaramakero Ihuva vaaka qutu vurara irovaro vi vaiintiva tiharo,
45 Eo, viva qutuma vivo, tuvaro Pairaatava Iohepirara tiharo, Homa vira vaata varakera vuru quntama tenarave, tiro.
46 Pairaatava minti tuvaro Iohepiva monu aqukero hanta tavuna varero Ihura vaata katariqaahairo viqu muntuvi kero, hanta tavuna viraqohairo apuqama kero muntu vaiinti quntareva ori vaurutoraqi Ihura vera vatero, viraqaahairo nora ori vo venta varero ori qentiana viri tinta tora.
47 Mariava Makataaraihainaavavata, vira qamaqova Iosira novavata, vitanta tave vaumanta Ihura oriqi vera vatora.

Ihuva qutu vuraqihairo qaiqaa qaqi himpura
(Matiu 28:1-8; Ruki 24:1-12; Ioni 20:1-10)

16

1 Saarareqaa Iutaa vatanaaka maara tu entava taiqomanta Mariava Makataaraqihainaa nahentivanovata, vira qamaqova Iemira novavata, Salomevavata, vi nahentinavuka monu aqukeha koqe untavu haikara vare, Ihura vaataqaa aqu amitareka vurama.
2 Santeqaa toqaqi kuarivano muani ururomanta vinavuka Ihura quntama toraqi vireka vura.
3 Aarana viha vinavuka nai ire nai ireha tiha, Tenavu mini oruraariraro tavave nora ori qentiana tintataara qantua tinavu timitaanarove? Vi oriva nora orima vaivo, ti.
4 Vinavuka minti tivake oruvi orure tavovaro vi orira venta vavi kovaro qantuararo vaura.
5 Mintima vaumanta vinavuka orure oriqi oriqete tavovaro vaiinti vo, qaraaka vaiintivano hanta utavaaqa nonkuto vaiintiva viraqi hini mantaraini oquvi vaura. Viva viraqi vaumanta vira tave vinavuka qete vauvaro
6 vi vaiintiva vinavukara tiharo, Kia qeteha variate. Ihura Nasaretihainaa vaiinti katariqaa arutaara, ne virarae rante variavo? Viva kia maaqi vaivo. Viva qaiqaa qaqima himpivo. Nenavu tavaate. Maini vira vataaraqi kia vaivo.
7 Ho maa uvara vare vuru vira vaintinavuvata Pitaaravata tiva nimiate: Viva naanema ni nivuni Karirini vi vaivo. Nevata mini oruntema, vira tavevarave. Tota viva qaqi vaiharo vi uvara ni tiva nimura, vate vivauma vaivo. Minti tivake vi uvara tiate, tiro.

8 Viva minti tumanta vinavuka qetehara ti, Ihura
quntama toraqihai vevare kante viha kia voravata vi uvara
tiva amiraiti vurama.

Ihuva Mariara Makataaraqihainaa nahenti avuqaa qovarama vura
(Ioni 20:11-18)

9 [Ihuva Sante toqaqi qutu vuraqihairo qaiqaa qaqi
himpiro hoqarero viva Mariara Makataaraqihainaa
nahenti avuqaa naane qovarama vura. Haaru Ihuva vi
nahentira avutaqihairo vaana 7 navu nititomanta aitare vu
nahentira vira avuqaa qovarama vuvaro
10 Mariava vuru Ihura vaintinavu tiva nimireva viro oru
tavomanta vinavuka Ihurara iqi rate vaura.
11 Iqi rate vauvaro viva vika vuru tiva nimiro tiharo,
Ihuva qaiqaa qaqima himpiro vaivo. Te tenta avuqohai
vira tavauro, tiro. Minti tumanta vinavuka kia vira uvara
quqaa uvave tura.

Ihuva nai vainti taaraqanta nivuqaa qovarama vura
(Ruki 24:13-35)

12-13 Viraqaahairo Ihuva nai vainti votanta nivuqaa
qovarama vura. Ihura viri vaata kia tota vauntemakero
vaumantara ti, vira vaiintitanta kia vaaka vira
viraaqamake tavora. Vitanta aaraini vi vauvaro Ihuva
qovarama vumanta vitanta vira tave, orurante ani vokuka
tiva nimumanta vinavuka kia vitanta uvaravata quqaa
uvave tura.

Ihuva nai vainti 11 navu nivuqaa qovarama vura
(Matiu 28:16-20; Ruki 24:36-49; Ioni 20:19-23)

14 Ho naantiara ekaanaini Ihura vainti 11 navu kara ne
vauvaro Ihuva vinavuka nivuqaa qovarama vura. Ihuva
qaqi himpitero vaumanta vokuka vira tave vuru Ihura
vaintinavu tiva nimumanta vinavuka vi uvarara kia quqaa
uvave ti vauvarora tiro, vira kaara Ihuva naivano vinavuka
nivuqaa qovarama viro vinavuka nitiharo tiharo, Nenavu
vi uvarara quqaave tiataara vaimanta nenavu
kempukaiqama kehama kia quqaa uvave tiavo, tiro.
15 Ihuva minti tivakero vinavuka tiva nimiro tiharo, Ne
ekaa vata maata vi aniha ekaa vaiinti nahenti maa uvara
koqe uva tiva nimiate.
16 Ti uvara quqaave tivakero namari varaaina vaiintira,
virama Kotiva ho vitaanarove. Ti uvara kia quqaave tiaina
vaiintira Kotiva kia vira vitaraitiro, viraqaa uvama
vataanarove.
17 Ti uvara quqaave tika, vikama maa kaiqara nora kaiqa
ho varevarave. Vika ti hutu rehama vaiinti avutaqihai

vaana nititaimanta aitare vivarave. Vika aahuva uva, vo uva vo uva tivarave.
18 Vika *uqahi/quaiha* utu varaivaro vi haikava kia ho vika ntaihaanarove. Vika uhi namari naivaro uhi namarivano kia ho vika qoraiqama kaanarove. Vika nái kauqu rovara varekaqaa vataimanta vika koqema vivarave, tiro. Ihuva minti turama.

Kotiva Ihura naaruvaini vita varora
(Ruki 24:50-53; Kaiqa Varora 1:9-11)

19 Ihuva Noravano nai vaintinavu uva tiva nimi taiqa kovaro Kotiva vira naaruvaini vita varovaro viva mini oru Nora Kotira kauqu tanaraini oquvi vaurama.
20 Ihuva naaruvaini vumanta vira vaintinavu ekaa vata maata niha Ihurara vaiinti nahenti tiva nimiqi vi vauvaro Ihuva Noravano vika kahaqi vaumanta vika kaiqa mpeqa kaiqa uritaro kaiqara vare vaumantara ti, vaiinti nahenti tavovaro vika uva quqaa uvaqai vaura.]

RUKI
Rukiva Ihuva nu okarara tura

1 Nora vaiintio, Tiopiraasio,
Ihuva tinavu avutaini vaiharo vo kaiqa vo kaiqa varorara
airi vaiintinavu vi uvara qara ntuva torave.
2 Tota vo vaiintinavu nái nivuqohai vi haikara vi haikara
tave, viraqaahai vinavuka tinavu tiva timumanta airi
vaiinti vi uvara qara ntuva torave.
3 Nora vaiintio, tevata vi uvara okaraqihai irirerave
tivake, airi enta iramaqi viha vi uvara ho kankomake iri,
arevata iriane ti, maa uvara okaravata, tavaaravata,
amutuvata, qara ntuva vatarerave.
4 Vo vaiintinavu ai tiva amu uvara vi uvara koqema kera
iriane ti, tevata maa uvara ai avuqavu tiva amirerave.

Sekaraiaaka Elisabetikara tura
5 King Herotiva Iutia vataqaa raqiki vau entara vaiinti
vovano Sekaraiaava Kotira kaiqa vara amite vau vaiintiva
vaura. Viva Abisaara vohaa ankuvano vauvaro vira naata
Elisabetiva vivavata Eronira vohaa ankuvano Kotira kaiqa
vara amite vau ankuva vaura.
6 Sekaraiaaka Elisabetika vitanta Kotira avuqaa
avuqavuqamake nihama Kotira maara uva ekaa iriqi vi
vaura.
7 Mintiaqi vihatanta vitanta kia vaintivata vatora.
Elisabetiva qaqi *naahiara/qururaiqama* viro kia vainti
vataraitiro, qaqitanta variqi vi, konta naampaiqama vura.
8-9 Vo enta Kotira kaiqa vara amite vau vaiintinavuka
vonavu Kotira Naavuqi kaiqa vara vuru taiqake oru
maaqaini vaumanta Sekaraiaavavata, vira kana
vaiintinavuvata, vinavuka vika kahaqamake Kotira kaiqa
varareka anirora. Vika kaiqa varareka iha, *satu* arukeha
kaiqa rairakema Sekaraiaarara tiha, Are Kotira Naavuqi
vaiharama mura koqe unta irava oru vuarire tira, vi
haikara iha quara amitaane, tuvaro Sekaraiaava Kotira
Naavuqi nariaraa oriqetero unta vu haikara varakero
ihaqaa quarareva viro.
10 Viva vi naavuraqi vaiharo vi kaiqara vare vaumanta
qaqi vaiinti nahenti vahaaqakanta ukuvi vaiha Kotira
aareha vaura.
11 Vika Kotira aare vauvaro Sekaraiaava naavuqi vauvaro
vaakama Noravano atito *enseli*va viraqi qovarama viro
mura autuaina taintara tataaqa kauqu tanaraini himpitero
vauvaro
12 Sekaraiaava vira tavero ravuku viro qete vaura.

13 Qete vauvaro *enseli* viva tiharo, Sekaraiaao, kia
qetaane. Are Kotira aarehara iraana uvara Kotiva irivo. Ai
naatavano Elisabetiva qorainti vainti vatataanarove. Are vi
vaintira autu reharama Ionirave tiane.
14 Vi vaintira vatatairara ai muntukaqihairo koqe i
vairara are quahehara vairamanta airi vaiinti nahentivata
vi vaintirara quahevarave.
15 Vi vaintiva noruqama viro Kotira avuqaa Nora
vaiintivanoma varianarove. Viva *uaini*vata iha namari
vokiravata kia naanarove. Vira vatataina entaraqaahairo
Kotira Maraquravano viraqaa raqikiqiro vuanarove.
16 Maa vatanaaka Isareri vika airivano vira uva irihama,
qora aara qaqirake anirante nái Variqa Nora Kotira
aaraqaa vivarave.
17 Kotiva ai vainti atitairaro viva naane avuni oru viharo,
ni kaivaqava Elaitaava mpeqa kaiqa varontema kero, viva
mpeqa kaiqa vareharo airi vaiinti nahenti kahaqiramanta
vika qora aara qaqira kevarave. Ionira uva irihama vika
qokavara antua uva tira qaqirake, nái maaquvara hampata
qaiqaa vohaa vaivarave. Ioniva uva tiva nimira vika hampi
avu aatoqaa ni vaira qaqirake, avuqavuqamake iriqi ni vai
okararaqaa nivarave. Ioniva vaiinti nahenti qerama
nimitaira vika Nora Vaiintivano tuvuainara veka variate,
tiro.
18 Minti tuvaro Sekaraiaava *enseli*ara tiharo, Aqao, are
tiana uvarara te nantiake quqaave tirarave? Te tenta
naatanti konta naampaiqama vuro, tiro.
19 Sekaraiaava minti tuvaro *enseli* viva nai tiva amiro
tiharo, Te Gebarielikave. Te Kotira aaqanto himpite
vauraukave. Kotiva ti tititaimanta te koqe vakaaka ai
muntu tiva amuro.
20 Ho iriane. Are ti uvara kia quqaave tianara kaarama ai
novano tinta virara are kia ho uva tinarave. Are
mintimakera variqira viraro te uva tiva taarirava
qovaraiqama viraro ai naatavano vainti vatatairara vi
entarama qaiqaa are uva ho tinarave, tiro.
21 *Enseli* viva minti ti vaumanta vahaaqaini vau vaiinti
nahentika Sekaraiaara veka vaihama tavovaro naavuqira
vukaiqama kero vaumanta vika airi avu aato utiha tiha,
Nantiharoe kia viva vaaka vevaraivo, ti vaura.
22 Minti tivake vauvaro Sekaraiaava veva romanta vika
tavovaro viva uva tirare tiro, kia ho uva tura.

Viva kia ho uva tumanta vika tiha, Ike, Sekaraiaava
viraqi vaivaro vo haikavano vira avuqaa qovarama
vivaroma vira novano tinta vivaro kia ho uva tivo, ti. Vika
minti tuvaro Sekaraiaava kia ho uva tiraitiro,
kauquqohairoqai aave vateharo vaura.

23 Viva vo entanavu mini varikero nai kaiqa vuru taiqa
kero anirantero nai maaqa oru vauvaro
24 vira naatavano Elisabetiva vainti taiqama vura.
Elisabetiva vainti taiqama viro viva kauquru
toranavuara naavuqiqai kukeqaviro vaura.
25 Viva tiharo, Noravano ti aaqurihama timitaivo. Totaa
enta te kia vainti vataraiti, kauriha variavaunarave. Vate
maa entara te vainti taiqama vi kia kauriraitima vauro,
tiro. Elisabetiva minti turama.

Gebarieliva naaruvaihairo muntu Mariara tiva amura
26 Elisabetiva vainti taiqama vuvaro 6 toranavu
aitarovaro Kotiva qaiqaa *enseli* Gebarielira atitovaro viva
Nasareti vatuka Kariri vataini
27 Iohepira vaiririqama amito nahentira qaraaka nahenti
vakaaka tiva amireva tuvurora. Iohepira ankuvano
vaireva, Devitira vira kaivaqara vohaa anku vaura.
Iohepira vaiririqama amito nahentira autu Mariara.
28 *Enseli* viva tuvurero naavuqi oriqetero Mariarara
tiharo, Ho vaiharave? Are Noravano quahama amitai
nahentivama variarao. Viva aintiroma vaivo, tiro.
29 Tuvaro Mariava vira uva iriro noraiqamakero avu aato
utiro tiharo, Nantivaroe tiriara viva minti tivo? tiro.
30 Tuvaro *enseli* viva tiharo, Mariao, kia qetaane. Kotiva
ariara quahe vaivo.
31 Ho are iriane. Are vainti taiqamavira qorainti vainti
vatatera vira autu reharama Ihurave tinarave.
32 Viva noruqama viro nora vaiintima varianarove.
Virarama Kotiva nai virini naaruvaini vaira vira
Maaquvema tivarave. Noravano Kotiva Devitiva nai vira
kaivaqava raqikina kaiqarama vira amianarove.
33 Ai vaintivano Iekopira vohaa anku vikaqaa ekaa enta
ekaa enta raqikiqiro vuanarove. Viva raqikina kaiqava kia
taiqaanarove, tiro.
34 Gebarieliva minti tuvaro Mariava vira irero tiharo, Kia
te qorainti varauraukama vauro. Ho nantiakee te
mintirarave? tiro.
35 Mariava minti tuvaro *enseli* viva tiva amiro tiharo,
Kotira Maraquravano aintiro vairaro Kotira mpeqavano ai
mantaaqa amitaanarove. Are vataterava Kotira kaiqaqai
varaarira vaintiva vairamanta ekaa vika virara Kotira
Maaquvema tivarave, tiro.
36 Minti tivakero viva tiharo, Ai varanakaava Elisabetiva
kontaiqamaviva vaiharovata, viva vainti taiqama vivo.
Viva qorainti vainti vatataanarove. Vi nahentirara
naahiara/qururaiqama virave tiavaroma viva vainti
taiqama vivaroma 6 toranavu aitaraivo.
37 Kotiva ekaa kaiqa vare vaivama vaivo, tiro.

38 *Enseli* viva minti tuvaro Mariava tiharo, Te Kotira
kaiqaqai vareha variariraukama vauro. Are tinantema
kero Noravano tiriara mintianarove, tuvaro viraqaahairo
enseli viva tuvurantero vurama.

Mariava Elisabetira vuru tiva amura
39 *Enseli* viva tuvurantero vuvaroma Mariava vaaka
himpiro Iutiaini vatuka vo, aiqina vauraqi Elisabetira vi
vakaakara tiva amireva kantama vura.
40 Oru viro oru Sekaraiaara naavuqi oriqetero Elisabetira
uva mantero.
41 Uva mante vauvaroma Elisabetira vaintivano
auhaqihairo qakuvaroma Kotira Maraquravano Elisabetira
kempukaiqama kero kahaquvaro
42 viva naveraitiro tiharo, Airi nahenti variavarovata,
Kotiva ariqaima koqema amitaivo. Are vatatena
vaintiravata Kotiva koqema amitaanarove.
43 Mpo, are ti Nora Vaiinti vira nova vaiharavata, ti
qumina nahentima tavareva uruarao.
44 Are vaaka ti uva mantaaramanta te ai uva iri vauraro
vaintivano ti auhaqihairo qakivo.
45 Noravano vi vakaakara ai tiva amivara are vira uvara
quqaa vivauma varianarove tianarara tiro, Kotiva ai
koqema amitaivara quahehara variarao, tiro.

Mariava ihi tiharo Kotira autu tuaherakora
46 Elisabetiva minti tuvaro Mariava Kotira autu
tuahereharo tiharo,
Te tenta muntukaqihaima Nora vira autu tuahera
kauro.
47 Viva ti Variqavano ti kuvantu timitaariva vaivarora
tiro, ti maraquravano quaheharo vaivo.
48-49 Te Kotira kaiqa nahenti qumina nahenti vauraro
Kotiva tiqai koqema timitairave.
Kotiva mpeqavano vaiharo nora kaiqa ti mintima
timitairara ti, vate variakavata, naantiara vaikavata,
tiriara Kotiva noraiqama kero vi nahentira koqema
amitairavema tivarave.
Kotira autuvano takuqi vai autuvama vairave.
50 Haaruvata, vatevata, naantiaravata, Kotirara iri vai
vaiintika Kotiva vikama aaqurihama nimitaanarove.
51 Vika nái autuqai tuahera kaaka ruvaaqumavi qora
kaiqa varareka auti variavaro Kotiva nai mpeqa kauqu
tutukero vika raantaupirima kairave.
52 Kotiva nora vaiinti vika inaaraiqama kaivaro
qaqiqama vuavaro, viva qumina vaiinti vatainiqamavi
variaka ntita vataimanta vika noraiqamavi variarave.
53 Karara antuqa ari variaka variavaro Kotiva vika kara
nimimanta namakeha ho variarave.

Kotiva airi haika vataa vaiintika nititama kaimanta
vika kia vo haikavata vararaiti, qaqi qumina vuarave.
54-55 Kotiva nai kauqu aiqiqaa aqukai uvara avataqi
viharo viva tinavu Isareri vaiinti nahenti kahaqi vairave.
Viva haaru Eparahaamirara tiharo, Te aivata ai
vaintivata ekaa enta ekaa enta aaqurihama nimitarerave,
tu uvara kia tauru kairave, tiro.
56 Mariava minti tivakero Elisabetikantiro variqi viro,
taaramo tora varakero ururantero nai maaqaini vurama.

Elisabetiva Ionira vatatora
57 Elisabetiva vainti vataaina entava anirovaro viva vi
entara qorainti vainti vatatora.
58 Viva vira vatatomanta vira navunaakavata, vi
vatanaakavata, iruvaro Noravano Elisabetira koqema
amitomanta vika ani Elisabetira vataake vainti vira
quahama amitareka anura.
59 Vika ani vauvaro 8 entanavu aitarovaro vi vaintira
qorainti vainti vaumantara ti, vira vaata toqa kareka
ruvaaqumavi vaiha vika vira autu rehama nai qora autu
Sekaraiaarave tirare tuvaro
60 vira nova aqao tiro, Tetanta vira autu reha Ionirave
tirerave, tiro.
61 Elisabetiva minti tumanta vika tiha, Kia ai ankuqihairo
vovano vi autura re vairave, ti.
62 Vika minti tivake Sekaraiaarara kauquqohai aave
vateha irehama ti, Are nena maaqu nana autue rava
tenarave? tuvaro
63 Sekaraiaava kauqu aave vateharo *pepaa* vara timiate
tumanta *pepaa* vara amuvaro Sekaraiaava *pepaa* viraqaa
qara riharo, Vira autu Ionirave, tiro.
Mintima qara ruva tomanta vika vi auturara ravukuvi.
64 Ravuku vuvaro vaakama Sekaraiaara novano qantua
vuvaro viva uva ho tiro. Viva uva ho tiharoma Kotira autu
tuaherero.
65 Minti ti vaumanta vira navunaaka voqamake qetora.
Mintuvaro vi uvava ekaa verara Iutia aiqina vataini vi
anumanta
66 vika nai tiva ami nai tiva ami iha tiha, Vi vaintiva nana
vaiintivanoe varianarove? ti. Vika tavovaro Noravano
kahaqi vauvaro vi vaintiva vaura.

Sekaraiaava ihi tura
67 Kotira Maraquravano vira qora Sekaraiaara
kempukaiqama kero kahaquvaro viva mintima tiro:
68 Noravano tinavu Isareri Variqavano tinavu nai
vaiinti nahenti kahaqiharo kuvantu kareva anirara ti,
kaiqenavu vira autu tuaheraare.

69 Noravano tinavu kaivaqara Devitira ankuqihairo
vira nainti vo vara himpima kaivaro vi vaiintiva
mpeqavano vaiharo tinavu kuvantu timitaariravama
vaivo.
70 Haaru Noravano nai paropeti vaiintinavu noqihairo
mintima tivo:
71 Ni navutaaka ni arukevorave tima, te ni
kahaqirerave. Ni qoraiqama nimite vaika niqaa
raqikivorave tima, te ni ruaruama nimitarerave, turave.
72 Noravano tinavu kaivaqaukavarara tiharo, Te ni
aaqurihama nimitarerave. Te ni hampata vaiha uva tiva
taatau taavaunara kia taurukararave, turave.
73-74 Noravano kauqu aiqiqaa aqukero tinavu
kaivaqara Eparahaamirara tiharo, Naantiara are
vataterauka vika navutaaka arukevorave tima, te vika
ruaruama nimitarerave.
Te vika ruaruama nimitaari vika kia navutaaka aatu
qetaraiti,
75 vika qaqi variqi viha ti tivuqaa vaiha ti kaiqaqai
koqemake vareha avuqavu nuate turave, tiro.
76 Sekaraiaava minti tivakero viva nai vainti naatiara
tiharo,
Ti vaintivauvo, naantiara vaiinti nahenti ariara
mintima tivarave: Kotiva naaruvaini vaiva vi vaiintira
kahaqi vaivaro viva Kotira uva ti vaivo, tivarave.
Noravano anireva irara avuni are naane orurera vira
aara qerama amitenarave.
77 Kotiva vaiinti nahenti qora kaiqa vare uvara nunka
nimiteharo vika kuvantu nimitaaina uvara, are naane vi
uvara vaiinti nahenti tiva niminarave.
78 Kotiva tinavuara noraiqamakero aaqurihama
timiteharora tiro, viva naaruvaihairo ataama nimitaaina
vaiintira atitairaro viva tenavu variainanaini
tuvuanarove.
79 Viva tuvurero tenavu konkiraiqiraqi qutu vire
urauka ataama timitaanarove. Viva tinavu tivita varairaqe
tenavu maateraiqiaina aararaqaa koqemake nuvaqi vuare,
tiro.
Sekaraiaava minti turama.
80 Minti tuvaro vira maaquvano noruqama vuvaro vira
maraquravanovata kempukaiqiro vaura. Viva qumina
vataini variqiro viro noruqama viro, viraqaahairo viva
Isareri vatanaaka nivuqaa qovarama vura.

2

Mariava Ihura vatatora
(Matiu 1:18-25)

1 Vi entara Romeni avuhainaa vaiinti Sisa Ogatusiva
takisi varareva tiharo, Ekaa vo vatanaa vo vatanaaka ne
nenta autu vataate, tumanta
2-3 ekaa vaiinti nahenti nái maaqa nái maaqaini autu
vatareka vurama. (Kuiriniusiva Siria vataqaa raqiki vau
entara, vika vi entaraqaa hoqaramake autu vatora.)
4-5 Vaiinti nahenti vohaiqa vohaiqavano nái autu vatareka
vuvaro Iohepiva Nasaretihairo himpiro viva nai amito
nahentira Mariaravata vita varero Kariri mini kero Iutiaini
viro, Devitira vatuka Betarihemini autu vatareva vurama.
Iohepiva nai kaivaqara Devitira vohaa ankuvano
vaiharora tiro, viva mini vurama.
Iohepiva Mariara vita varero vuvaro Mariava vainti
taiqamaviro airi tora aatara kero vainti vataaina entava
aumanto vauvaro
6-7 viva Iohepikantiro oru viro Betarihemini orurora.
Betarihemini orurero tavomanta airi vaiinti nahenti autu
vatareka anuka ani ekaa naavu mpiqa kovaro Mariava
purumakauvano kara no naavuraqi oru vaura. Oru viraqi
vaiharo qorainti vainti hoqarenaa vainti vatatero, vira
apuqama kero purumakauvano kara no tanuraqi vaati
vaita kora.

Sipisipiqaa raqiki vauka vi vaintira oru tavora

8 Mariava vainti vatatomanta entaqi vaiinti vonavu vi
vataraqaa ukauni vaihama vika sipisipiqaa raqiki vaura.
9 Vika entaqi sipisipiqaa raqiki vauvaro Noravano atito
*enseli*va vaakama vika nivuqaa qovarama vuvaro Kotira
takuqi vai haikava noraiqama kero aatite vaumanta
sipisipiqaa raqiki vau vaiintika vira tave, voqamake qeteha
vaura.
10 Vika mintimake qete vauvaro *enseli* viva tiva nimiro
tiharo, Ne kia qetaate. Te koqe vakaaka ni tiva nimirera
tuvuro. Vi vakaakara ekaa vaiinti nahenti irihama
quahehama vaivarave.
11 Vate ni kaivaqara Devitira vatukaqi vainti vo vatataivo.
Vi vaintiva ni kuvantukero ntitaariravave. Viva Karaitiva
ni Noravanove.
12 Ne maantimake taveha ti uvara quqaave tivarave: Ne
oru vi oru tavaivaro vi vaintira vatakero apuqama kero,
purumakauvano kara ne vai tanuraqi vaati vaita
kainarama tavevarave, tiro.
13 *Enseli* viva minti tumanta vaakama *enseli* iqoka raqi
vauka airitahaa qovaramavi vaihama vika Kotira autu
tuahereha tiha,
14 Tenavu Kotiva nai virini vaira vira autu tuahere
vauro.
Vataini Kotiva quahama nimite vai vaiintika muntuka
paru ihama vaivarave, ti.

15 *Enseli* vika minti tivake naaruvaini tuvurante vumanta
sipisipiqaa raqiki vau vaiintika nai tiva ami nai tiva amiha
tiha, Viqenavu Betarihemini Noravano uva tiva timinara
oru tavaare, ti.
16 Vinavuka minti tivakema vika vaaka anirante
vatukaini vurama.
Oru tavovaro Iohepiva Mariakantiro vauvaro
vaintiruvano purumakauvano kara no tanuraqi vaite
vaura.
17 Vaite vaumanta sipisipiqaa raqiki vau vaiintika vira
tave tiha, *Enseli* vovano maa vaintirara tinavu minti
mintimakero tiva timivo, tura.
18 Minti tumanta ekaa vaiinti nahenti vi uvara iri airi avu
aato utiha vaura.
19 Mariava vi uvara aatoqi vatero niharovata, virara
iriqiro ni vaura.
20 Sipisipiqaa raqiki vau vaiintika vainti vira tave,
orurante aniha vika *enseli*vano tu uvarara quqaave
tivakeha, vika vaaka tave irurara irihama Kotira autu
tuaheraqi anura.

Ihura autu ravatora
21 Ihura vatatovaro 8 entanavu aitarovaro viva qorainti
vainti vaumantara ti, vira vaata toqake entava aniromanta
vi entaraqaa vira autu rehama, Ihurave, turama. Haaru
qumina enta, Mariava kia vainti taiqaa vu entara
*enseli*vano vi autura amiate turara iriha vi autura ravatora.

Kotira Naavuqi vura
22 Mariava vainti vatatero Mosiva maara tivato uvarara
iriharoma vo entanavu varikero vira vaata hiqama vuarira
entava aniromanta vitanta Iohepika Ihura vita vare Nora
Kotira amireka Ieruharemini vura.
23 Noravano maara tu uvara qara ntuva tova mintima
tiro:
Ekaa qorainti vainti hoqare vatatena vaintira Nora
Kotira amiraro vira vainti variarire.
24 Vi entara are Kotira Naavuqi orurera uviri
taaraqanta mirura voqaatanta amiraro Kotira iha quara
amitaarire, tura. *(Wkp 12:1-8)*
Mariaka Iohepika vi uvara irihama Ieruharemini vura.
25 Ieruharemini oru vauvaro mini vaiinti vovano vira
autu Simioniva vaura. Vi vaiintiva avuqavu ni vau
vaiintiva, viva Kotira autu tuahere vau vaiintiva vaiharo
viva Isareri vatanaaka kahaqiaina vaiintirara ampeqiharo
vira veka vaura.
Mintima vauvaro Kotira Maraquravano vikantiro vaiharo
26 hoqarero vira tiva amiro tiharo, Are kia qaqi qumina
qutu viraitira, are Noravano atitaaina vaiintira *Mesaiaa*ra
vira tavera, viraqaahaira are qutu vinarave, tura.

27 Kotira Maraquravano minti tuvaro Simioniva variqiro vuvaro vi entara Kotira Maraquravano vira vitakovaro Kotira Naavuqira vumanta Ihura noka qoka maara uva irihama Ihura vita vare Kotira Naavuqi vuvaro
28 Simioniva vainti vira tavero, vira ravukukero kaqa varero Kotira autu tuahereharo tiharo:
29 Noravauvo, are tota tianara vate vivauma vaivo.
Are homa ti nena kaiqa vaiinti tititairaqe ti muntukaqihairo koqe i vairaqe vuare.
30-31 Ekaa vo vatanaa vo vatanaaka vira tavaate tira, are tinavu kahaqiaina vaintira atitaaramanta te vate tenta tivuqohai vira tavauro.
32 Ovavano ataama nimitaintema kero, vi vaintiva qumina vo vatanaa vo vatanaaka ai aara koqemakero numiqeharo ataama nimitaanarove.
Vi vaiintiva ai vaiinti nahenti Isareri vatanaaka kahaqiraro vika nutuvano virini qiarire, tiro.
33 Simioniva minti tumanta Ihura noka qoka ravukuvi tiha, Ike, nana uvae viva Ihurara tivo? tuvaro
34 Simioniva Kotira aareharo tiharo, Are vitantavata, vitanta vaintivata koqema nimitaane, tiro. Minti tivakero viva vira nora Mariara tiva amiro tiharo,
Iriane. Hini Isareri vika hiqirivi qoraiqama vimanta hini Isareri vika himpi koqemake variqi vuate tiro, Kotiva maa vaintira kaama tairave.
Kotiva nai okara vaiinti nahenti kankomake tavaate tiro, viva vira atitairave. Mintiramantavata, airi vaiinti nahenti vira qoririma amitevarave.
35 Mintivaro viva airi vaiinti nahenti avu aatoqi vaina uvara qovarama kaanarove.
Iqoka paepaevano raqontainantema kero, mpo ike tira haikava ai muntuka qoraiqama amitaanarove, tiro.
36 Simioniva Mariarara minti tuvaro paropeti nahenti vovano Kotira uva qoqaiqama keharo ti vau nahentiva Anaavavata mini vaura. Vira qova Panueriva Asera vohaa ankuvano vaura. Anaava tota qorainti varatero 7 ihi varakovaro
37 vira vaativano qutu vuvaro, viva viraqaahairo tentoqa vaiharo kontaiqama viro airi ihi 84 ihi varakero, viva vo enta vo enta Kotira Naavuqi orureharo entaqivata aatitoraqaavata kara auramatero Kotira autu tuahereharo Kotira aare vaura.
38 Mintuvara tiro, Anaava vi entara Kotira Naavu vaunaini orurero Ihura tavero, Kotirara koqema iarao tivakero, vokuka mini vaiha Kotiva Ieruharemini varika ruaruama nimitaaina entara veka vaukara Ihura okarara vika tiva nimura.

39 Anaava minti tumanta Iohepika Mariaka Noravano
maara uva tivatora ekaa iri taiqake, vitanta vaintivatamake
tuvurante oqaraanaini nái maaqa Kariri vata Nasaretini
vurama.
40 Mini oru vauvaro vainti viva noruqama viro kempuka
vainti vauvaro vira avu aatovano koqema vauvaro Kotiva
vira koqema amitora.

Ihuva 12 ihi varakero Kotira Naavuqi vurama

41 Ihura noka qoka vo ihi vo ihi verara Ieruharemini oru
vaiha vehakuma nimito entaraqaa kara namakeha
orurante maaqaini tuvi vaura.
42 Vo ihi vo ihi mintiaqi vi vauvaro Ihuva 12 ihi
varakovaro vehakuma nimito karara ne entava aniromanta
vitanta Ihura vataake haaru mintuntemake, qaiqaa
Ieruharemini vi karara nareka vurama.
43 Vitanta Ihura vataake oru vi orure mini vo entanavu
Ieruharemini vaiha vi karara namake tiha, Kaiqe maaqaini
tuvurante vuare, tivake vuvaro Ihuvaqai Ieruharemi mini
vaumanta vira noka qoka kia virara iriraiti vura.
44 Vitanta tiha, Viva vaakama ti navunaa vokiaka
hampata vivo, tivake ururante maaqaini vireka vohaa enta
aaraini otu vura. Vitanta vohaa enta aaraini otu viha, Kaiqe
vira rantake tavaare, tivake nái navunaaka unaini otu
ranteha tavovaro
45 kia Ihuva vika hampata vaumanta Mariaka Iohepika
qaiqaa tuvurante Ieruharemini vira rantareka vurama.
46 Vitanta Ieruharemini tuvurante vi, taaramo entanavu
Ihurara rantaqi viha tavovaro viva Kotira Naavu vaunaini
vaura. Viva viraqi vaiharo nora vaiinti Iutaa maara okara
tiva nimi vau vaiintika, vika avutana oquvi vaiharo vaiinti
noranavu uva tura iriharo viva vinavuka irama nimite
vaura.
47 Ihuva nora vaiintinavu avutana oquvi vaumanta nora
vaiintinavu uva ti vauvaro Ihuva vika uva irikeharo, viva
vika nái tiva nimumanta vika Ihura uva vira iri ravukuvi
kauqu runkinkiri iha tiha, Vaiinti noravano uva
tintemakero maa vaintiruva uva ti vaivo, ti.
48 Vika minti ti vaumanta vira noka qoka vihai oturante
urure tavovaro Ihuva nora vaiintinavu hampata viraqi
oquvi vaumanta vitanta vira tave ravukuvura. Vira nova
tiharo, Mpo, ti maaquvauvo, nantiharae are titantara
mintima timitaarao? Titanta ai noka qoka muntukavano
qorai-qimanta tetanta ariarama rantaqi vi ani vauro, tiro.
49 Vira nova minti tuvaro Ihuva aqao tiro, Netanta
nantihae ti rante variavo? Netanta kiae iriavo? Te tenta
Qora kaiqa varaariraukama vauro, tiro.

50 Ihuva minti tumanta vitanta kia vi uvara okara
kankomake irura.
51 Kia kankomake iruvaro Ihuva viraqihairo himpiro nai
noka qoka vataakero ururantero vevara Nasaretini otu
vaura. Otu mini vaiharo vitanta uvaqai iriqiro viharo, kia
vitanta uva raqa karaitiro vaura. Vira nova Ihuva tu uvara
ekaa vi uvara nai aatoqi qaqi iritero niharovata iriqiro ni
vaura.
52 Ihuva ho noruqama vuvaro vira avu aatovanovata
kanko kaanko iro vaumanta Kotivavata vaiinti nahentivata
vira tavovaro koqe iro vaura.

Ioniva vaiinti nahenti vakaaka tiva nimura
(Matiu 3:1-12; Maaki 1:2-8; Ioni 1:19-28)

3

1 Romeni avuhainaa vaiinti Taiberiusiva raqikiqi
viharoma 15 ihi vara kovaro vi entara Pontiusi Pairaatava
*kamaani*ra avuhainaa vaiintivano vaiharo Iutia vataqaa
raqiki vauvaro Herotiva Kariri vataqaa raqiki vauvaro
Herotira qatavano Piripiva, Ituria vataqaavata Tarakonitisi
vataqaavata raqiki vauvaro Lisaniasiva Abilene vataqaa
raqiki vaura.
2 Mintumanta Anaasivavata Kaiapaasivavata vitanta
noraiqamavi Kotira kaiqa vara amite vau vaiintikaqaa
raqiki vaura. Vi entarama Sekaraiaara maaquvano Ioniva
qumina vataini kia vaiintivano vaunaini vauvaro Kotiva
virara ti uva vaiinti nahenti tiva nimiane tuvaro
3 Kotiva tuntema kero, Ioniva Iotani Namarivano
tuvunaini vi aniharo vakaaka vaiinti nahenti tiva nimiro
tiharo, Qora aaraqaa nira qaqirake namari varaivaro
Kotiva ne qora kaiqa vare vai uvara nunka nimitaarire,
tiro. Ioniva minti ti vaura.
4 Haaru qumina vaka paropeti vaiinti Aisaiaava mintima
tiro:

Vaiinti vovano qumina vataini vaiharo naveraitiro
tiharo,
Noravano aniaina aarara qerama amiteha vira aara
avuqavuqama amitaivaro viva vivauma ho aniarire.
5 Ne uqitaiqiraqi vata ntava mpiqake, nora aiqinave,
inaara aiqinave, ne vira teqa kaivaro aara avuqavu
variarire.
Aara rare raarera inara teqa kaivaro avuqavuma viro
variarire. Aara otiqetero ururero inara
ehauruma/humuqu kaivaro vohaa avuqavuqai variarire.
6 Ekaa naato vataini variaka Kotiva vaiinti nahenti
kuvantu nimitero ntitaaina okarara tavevarave, tura.
(Aisaiaa 40:3-5)

Aisaiaava haaru qumina vaka vi uvara tiva tovaro, Ioniva anirero vohaa qaramakero vi uvara tura.

7 Ioniva minti ti vaumanta vaiinti nahenti airivano Ionira vira namari varareka viva unaini anirovaro Ioniva vika tiva nimiro tiharo, Ne *uqahi/quaiha* vaintairama variavo. Kotira arara ite vaivaro vaiinti nahenti ntaihareva auti vaivo. Tavave ninavuvata aruantorave aiqu autute kantama vuate timantae ne maini te unanaini aniavo?

8 Ne quqaiqamake qora kaiqa qaqira kareka autivera, koqe kaiqaqai varaqi vuate. Ne nenta tiha, Eparahaamiva tinavu kaivaqavave, tinavu qovave, vairara ti, tenavu ho vauro, tivorave. Kotiva mintiataa irera, viva homa ni qaqira kero maa orinavuraqihairo Eparahaamira naintivara vara qovaraiqama kaanarove.

9 Kotiva katari tuqireva rori katari tuqaqima qeramakero vataivo. Kia koqe tava irainara viva teqaaqama kero ihaqi aqu kairaro ita vuanarove, tiro.

10 Ioniva minti tumanta mini ruvaaqumavi vauka vira ireha tiha, Ike, vi uvara are tianara tenavu iriha nantie irarave?

11 Tuvaro viva vika tiva nimiro tiharo, Vaiinti vovano *sioti* taaraqanta vatairava kia vatainaravata vonku amiarire. Vaiinti vovano kara vatairava kia vatainaravata rairakera amiane, tiro.

12 Minti tumanta *takisi* vare vau vaiintika namari varareka anuka vira ireha tiha, Maara ti variara vaiintio, tenavu vo, nantie irarave?

13 tuvaro Ioniva vika tiva nimiro tiharo, Ne *takisi* varehama *kamaani*ra uva irihama avuqavuqamake *takisi* varaate. Kia nenta irike qumina voqavata varaate, tiro.

14 Ioniva minti tumanta iqoka vaiintinavu vira ireha tiha, Tenavu vo, nantie irarave? tuvaro Ioniva vika tiva nimiro tiharo, Kia oru vorara ari ruqutu kaarorave tiha monu timiane tiate. Kia qumina voraqaa uva ntuvake vataate. Ne *aami* kaiqa varehama nenta vare monura viraraqaima hove tiate, tiro.

15 Ioniva minti ti vaumanta vaiinti nahenti mini ruvaaqumavi vauka Kotiva atitaaina vaiintira, *Mesaiaara* vira vekaiqiha vaukara ti, vika nai ireha nai ireha tiha, Maa vaiintivae *Mesaia*vano vaivo? ti.

16 Vika minti ti vauvaro Ioniva iriro vika nái tiva nimiro tiharo, Te qumina namariqai ni nimi vauro. Noravano ti aataraariravama ti naantiara ani vaivo. Te qumina vaiintivano vaihara ti, te vira aiqu nonkutai naaquntara kia ho qantu amitararave. Ne namari varaantema kero, viva Kotira Maraqura ni nimiharo, nai iha itaainara voqaara viravata ni nimianarove.

17 Viva nai *havore* kauquqi tota varero *uiti raisi* voqaara
rirurumа/ritatima kero, nora nai *havore*qohairo vaqita
varero vuru nai naavuqi vatero viraqaahairo qumina
rapavata vaqita varero vuru kia qimpa vuaina iharaqi aqu
kairaro ita vuanarove, tiro.
18 Minti tivakero vaiinti nahenti vira uva iriate tiro,
Ioniva vi uvaravata vo uva vo uvavata, vika tiva nimiharo
Ihuva aniaina vakaakara koqe vakaakavata, vika tiva
nimura.

Herotiva Ionira karapuhiqama kora
19 Herotiva Kariri vataqaa raqiki vauvaro Ioniva Herotira
atiharo tiharo, Herotiva kia nai qata naata Heroti-Namarira
varaataarave. Viva qora kaiqa viravata, airi qora kaiqa
vokiravata varaivo, tiro.
20 Ioniva minti tuvaro Herotiva qora kaiqa voqavata
vareharo Ionira karapuhiqama kora.

Ioniva Ihura namari amura
(Matiu 3:13-17; Maaki 1:9-11)
21 Hoqarero Ioniva kia karapuhiqi vau entara, viva vaiinti
nahenti namari nimiharo Ihuravata namari amura. Viva
namari vira amuvaro Ihuva Kotira aare vauvaro
naaruvavano qantuara vuvaro
22 Kotira Maraquravano mirura voqaara ata varero tuviro,
tuvu Ihuraqaata utama vuvaro uvavano naaruvaihairo
mintima tiro: *Are ti Maaquma variarao. Ti muntukavano
ariarama vaivo. Te ariara quahema vauro*, tura.

Ihura kaivaqaukavara nutu
(Matiu 1:1-17)
23 Ihuva ihi 30navu varakero viraqaahairo nai kaiqa
hoqarama kero varaqiro vumanta vaiinti nahenti virara
Iohepira maaquve tura.
Iohepiva Helira maaquvano vauvaro
24 Heliva Mataatira maaquvano vauvaro
Mataativa Rivaira maaquvano vauvaro
Rivaiva Melkira maaquvano vauvaro
Melkiva Janaira maaquvano vauvaro
Janaiva Iohepira maaquvano vauvaro
25 Iohepiva Matatiaasira maaquvano vauvaro
Matatiaasiva Amosira maaquvano vauvaro
Amosiva Nahumura maaquvano vauvaro
Nahumuva Esilira maaquvano vauvaro
Esiliva Nagaira maaquvano vauvaro
26 Nagaiva Maatira maaquvano vauvaro
Maativa Matatiaasira maaquvano vauvaro
Matatiaasiva Semenira maaquvano vauvaro

Semeniva Josekira maaquvano vauvaro
Josekiva Jodaara maaquvano vauvaro
27 Jodaava Joanaanira maaquvano vauvaro
Joanaaniva Resaara maaquvano vauvaro
Resaava Serubabelira maaquvano vauvaro
Serubabeliva Seatielira maaquvano vauvaro
Seatieliva Nerira maaquvano vauvaro
28 Neriva Melkira maaquvano vauvaro
Melkiva Adira maaquvano vauvaro
Adiva Kosaamura maaquvano vauvaro
Kosaamuva Elamataamura maaquvano vauvaro
Elamataamuva Erura maaquvano vauvaro
29 Eruva Iosuaara maaquvano vauvaro
Iosuaava Eliesera maaquvano vauvaro
Elieseva Iorimura maaquvano vauvaro
Iorimuva Mataatira maaquvano vauvaro
Mataativa Rivaira maaquvano vauvaro
30 Rivaiva Simeonira maaquvano vauvaro
Simeoniva Iutaara maaquvano vauvaro
Iutaava Iohepira maaquvano vauvaro
Iohepiva Jonaamura maaquvano vauvaro
Jonaamuva Eliakimira maaquvano vauvaro
31 Eliakimiva Meleaara maaquvano vauvaro
Meleaava Menaara maaquvano vauvaro
Menaava Matataara maaquvano vauvaro
Matataava Nataanira maaquvano vauvaro
Nataaniva Devitira maaquvano vauvaro
32 Devitiva Iesira maaquvano vauvaro
Iesiva Obetira maaquvano vauvaro
Obetiva Boasira maaquvano vauvaro
Boasiva Saramonira maaquvano vauvaro
Saramoniva Nasonira maaquvano vauvaro
33 Nasoniva Aminadaapira maaquvano vauvaro
Aminadaapiva Ataminira maaquvano vauvaro
Ataminiva Aanira maaquvano vauvaro
Aaniva Hesaronira maaquvano vauvaro
Hesaroniva Peresira maaquvano vauvaro
Peresiva Iutaara maaquvano vauvaro
34 Iutaava Iekopira maaquvano vauvaro
Iekopiva Aisaakira maaquvano vauvaro
Aisaakiva Eparahaamira maaquvano vauvaro
Eparahaamiva Teraara maaquvano vauvaro
Teraava Nahora maaquvano vauvaro
35 Nahova Serukira maaquvano vauvaro
Serukiva Reura maaquvano vauvaro

Reuva Pelekira maaquvano vauvaro
Pelekiva Ebera maaquvano vauvaro
Ebeva Selaara maaquvano vauvaro
36 Selaava Kainaanira maaquvano vauvaro
Kainaaniva Apaksaatira maaquvano vauvaro
Apaksaativa Semura maaquvano vauvaro
Semuva Noaara maaquvano vauvaro
Noaava Lamekira maaquvano vauvaro
37 Lamekiva Metuselaara maaquvano vauvaro
Metuselaava Enokira maaquvano vauvaro
Enokiva Jaretira maaquvano vauvaro
Jaretiva Mahalalelira maaquvano vauvaro
Mahalaleliva Kenaanira maaquvano vauvaro
Kenaaniva Enosira maaquvano vauvaro
38 Enosiva Setira maaquvano vauvaro
Setiva Adaamura maaquvano vauvaro
Adaamuva Kotira maaquvano vaura.

Sataaniva Ihura avatora
(Matiu 4:1-11; Maaki 1:12-13)

4

1 ⌞Ioniva Ihura namari amuvaro viraqaahairo⌟ Kotira
Maraquravano Ihuraqi mpiqavuvaro Ihuva tuvurantero
Iotani Namari mini kero vuvaro Kotira Maraquravano vira
vita varero kia vaiintivanovata vaunaini qumina vataini
vuru kora.
2 Vuru kovaro Ihuva 40 entanavuara mini vauvaro
Sataaniva Ihurara qora kaiqa varaarire tiro, Ihura avatora.
Ihuva 40 entanavu mini variqiro viharo kia karavata
naraitiro, narara vaura.
3 Ihuva narara vauvaro Sataaniva anirero virara tiharo,
Are quqaa Kotira Maaquvano vairera, maa orinavurara
tiraro *mpareti* kuqu virara naane, tiro.
4 Minti tuvaro Ihuva nai vira tiva amiro tiharo, Aqao,
Kotira vukuqi qara ntuva tova mintimama tivo:
Vaiintivano kara naainararaqai noraiqaakero iriqiro
virava kia ho qaqi variqiro vuanarove. *(Lo 8:3)*
5 Ihuva minti tuvaro Sataaniva viraqaahairo vira vita
varero virini ⌞aiqinaqaa⌟ orini vaiharo ekaa vaiintivano
naato vataqaa raqikura vira umiqeharo tiharo,
6 Ekaa maa haikava ti timitai haikavama vaivo. Te maa
haikara vo vaiinti amiataa irera, te homa vira amirarave.
Te homa maa haikara ai amiariraro ai autuvano noraiqama
virara are vi haikaraqaa raqikiqira vinarave.
7 Are ti hutuqai tuahera timitairera, te homa ekaa maa
haikara maa haikara ai amirarave, tiro.

8 Minti tuvaro Ihuva Sataanira nai vira tiva amiro tiharo,
Aqao, Kotira vukuqi qara ntuva tova mintimama tiro:
Variqavano Kotiva Noravano vairara tira, are viraqai
kaiqa vara amiteharama vira autuqai tuaheraqira vuane,
turave, tiro. *(Lo 6:13)*
9 Minti tuvaro Sataaniva Ihura qaiqaa vita varero
Ieruharemini viro Kotira Naavu qiata nai veraraqaa Ihura
vara vaari himpimatero tiharo, Are quqaa Kotira
Maaquvano vairera, are maaqaahaira vatakanta aquvuane.
10 Kotira vukuqi mintima qara ntuva tova tiharo, *Kotiva
tiramanta enseli vika ariqaa koqemake raqikivarave*, turave.
11 Qaiqaavata tiharo, *Are nena aiqu oriqaa ruteqa
kerorave ti, enseli vika nái kauquqohai ai totaqi vivarave*,
turave, tiro. *(Ihi 91:11-12)*
12 Sataaniva minti tuvaro Ihuva nai vira tiva amiro
tiharo, Aqao, Kotira vukuqi maa uvavama vaivo: *Noravano
ai Variqavano vairara tira, are kia vira avataane*, turave,
tiro. *(Lo 6:16)*
13 Minti tuvaro Sataaniva Ihura qumina avateharo
tavero, kaiqe vo enta vira qaiqaa avateha tavaare tivakero,
Ihura qaqira mini kero vurama.

Ihuva Karirini nai kaiqa hoqarama tora
(Matiu 4:12-17; Maaki 1:14-15)
14 Sataaniva vuvaro Kotira Maraquravano Ihura
kempukaiqama kovaro viva anirantero Karirini oru vaura.
Mini oru vau uvara ekaa vi vataraqaa vau vaiinti nahentika
irura.
15 Ihuva vika maara naavu voqi voqi oriqetero variqiro
viharo uva tiva nimi vaumanta ekaa vaiinti nahenti virara
koqe vaiintive ti vaura.

Nasaretihainaaka vira qoririma amitora
(Matiu 13:53-58; Maaki 6:1-6)
16 Ihuva Karirini oru niharo nai tota vainti naatiruka vau
vatukara Nasaretini orurero Maara Entaqaa maara
naavuqi vi vauntemakero, qaiqaavata Ihuva maara
naavuqi viro. Viraqi oru vaiharo viva Kotira vuku kaara
rireva himpuvaro
17 Paropeti vaiinti Aisaiaava qara ntuvato vukura amuvaro
Ihuva vuku vira uruquruma tora kuvantu vantuma kero,
maa uvara qara ntuvatora rantakero kaara riharo tiharo,
18 Te koqe vakaaka vehi vaiinti nahenti tiva nimirera
uraro Noravano ti qiataqaa vahavera qihiakeharo ti
noraiqamakero ti vara kaimanta te anuraro vira
Maraquravano tintiro vaiharo ti kahaqi vaivo. Viva ti
tititeharo mintima vaiinti nahenti tiva nimiane turave:
Ni rumpataa vaiinti nahentika ne homa qaqi vivarave,

tiane. Avu qimpa vika ne ho avu rampaike tavaate, tiane. Ni qoraiqama nimitaamanta maaraqi variaka ne homa qaqi vivarave, tiane.

19 Noravano vaiinti nahenti quahama nimitaaina entava aniraainara, are virara vaiinti nahenti tiva nimiane.

Vi uvara vi uvara mintimakera tiva nimiane, turave, tiro. *(Aisaiaa 61:1-2)*

20 Aisaiaava qara ntuvato uvara Ihuva kaara ntuva kero, viraqaahairo vuku qaiqaa uruquruma kero vaiinti vovano vukuqaa raqikura vira viti amiro oru oquviro. Ihuva oru oquviro vaumanta maara naavuqi ruvaaqumavi vauka viraqai aituti vauvaro

21 Ihuva vika tiva nimiro tiharo, Vaaka te kaara ntuva kauramanta iria uvava vate quqaa vivauma vaivo, tiro.

22 Ihuva minti tumanta vika virara tiha, Ihuva koqe vaiintive. Ike, vira noqihairo koqe uvama ti vaivo, ti. Minti tivakevata, qaiqaa vika aqao ti, Vi vaiintiva Iohepira maaquvanoqaima vaivo, ti.

23 Vika minti tuvaro Ihuva vikara tiharo, Vaiinti nahenti vo uvaqaa ntuvake tiha, *Are doktaavano vairera, nenavano nena vaata koqema kairaqe tavaare,* ti variarave. Ho ne vi uvara iriha tiriaravata mintie tivarave? Ne qaiqaa maa uvarae tiriara tivarave: Are Kapenaumini vaihara varaana kaiqarara tiamanta irunarave. Ho are maaqi nena vatukaqi vaihara vi kaiqara nora kaiqa varaiqe tenavuvata tavaare, tivarave. Ne tiriara mintie tivarave? tiro.

24 Minti tivakero Ihuva vika tiva nimiro tiharo, Paropeti vaiintivano nai maaqaini vairamanta vira navunaaka kia vira uva irivarave.

25 Ho ne iri vaiqe te uva vo ni tiva nimiare. Haaru ni kaivaqava Elaitaava qaqi vau entara maini Isareri vataini nora kuari itaqi vuvaro taaramo ihi 6 toranavuara kia aaqu ruvaro karavata kia vauvaro nora antuqa arumanta vi entara tentoqa nahenti airinavu mini vaurave.

26 Vika mini vauvaro Kotiva kia Elaitaara vi nahentinavuka vaunaini atitaraitiro, viva Elaitaara atitovaro vo vatanaa tentoqa nahentivano Sarefati vatuka Saidoni maaqaini vau nahentira kahaqireva vurave.

27 Haaru ni kaivaqava vovano, Elisaava paropeti vaiintivano vau entara, vi entara maini Isareri vataini airi vaiintinavu numuaravano vaata ne vau vaiintika vauvaro Elisaava kia vinavukaqihairo vo vaiinti kahaqiraitiro, viva vo vatanaa vaiintiqai Nemaanira Siria vataihainaa vaiintiqai kahaquvaro vira numuaravano tavanta vurave, tiro.

28 Ihuva minti tumanta maara naavuqi ruvaaqumavi
vauka vi uvara iruvaro arara itomanta
29 vika himpi Ihura rarau vare vevare vatuka aaqaini vita
vare vura.
Nasareti vatukavano aiqinaqaa vaumantara ti, vika
aiqinaqaa vaarire Ihura viraqaahai onkaiqi venta
aqukarare tuvaro
30 Ihuva vaiinti nahenti nivutanahairo qaqi vitarero
vinura.

Ihuva vaanavano avutaqi vau vaiintira koqema kora
(Maaki 1:21-28)
31 Ihuva Karirini vau vatukara Kapenaumini otuntero mini
vaiharo Maara Entaqaa vaiinti nahenti vakaaka tiva nimi
vaumanta
32 vika Ihura uva iriha nái kauqu runkinkiri iha tiha, Ike,
viva nora vaiintivano uva tiantema kero, kempukaiqama
kero uva ti vaivo, ti.
33 Vika minti ti vauvaro vaanavano vira avutaqi vau
vaiintiva naveraitiro tiharo,
34 Ihuo, are Nasaretihainaavave. Are tinavuara nantima
karevae aniarao? Are tinavu vehiqama karevae aniarao?
Te ai okara iri tavaunarave. Kotiva ai atitaivara are Kotira
kaiqaqai vare variaravave, tiro.
35 Minti tuvaro Ihuva vaana vira atiharo tiharo, Evaara
variane. Vi vaiintiraqihaira qaqini aitarera vuane, tiro.
Ihuva minti tuvaro vaana viva vaiinti nahenti nivuqaa vi
vaiintira vara kero aqu kovaro viva vatakanta hiqiruvaro
vaana viva kia vi vaiintira qoraiqama amitaraitiro,
viraqihairo qihaaqamakero aitarero qaqini vura.
36 Vaana viva aitarero qaqini vumanta mini ruvaaqumavi
vauka ravukuvi kauqu runkinkiriha nai tiva ami nai tiva
amiha tiha, Viva tara autuqaa uva tivaroe vaana viva
qaqini aitarero vivo? Viva nora vaiintivano uva tintema
kero ti vaimanta, vaananavu vira uva iriha, vika qaqini
aitare vi variarave, ti.
37 Vika vi uvara minti tivaqi vi anumanta ekaa vi
vatukara aaqanto vaukavata vi uvara irura.

Pitaara aintaantara koqema kora
(Matiu 8:14-15; Maaki 1:29-31)
38 Ihuva maara naavuqihairo vevarero Saimonira naavuqi
oru vauvaro Saimonira aintaantara vaatavano iha ite
vauvaro vaumanta vika oru Ihurara vira kahaqiane tuvaro
39 Ihuva oru vi nahentira tataaqa himpitero vaiharo rovara
atitama kovaro rovaravano taiqa vuvaro vi nahentiva
vaaka himpiro vika kara qera i vaura.

Ihuva vaiinti nahenti airitahaa koqema kora
(Matiu 8:16-17; Maaki 1:32-34)
40 Mintuvaro kuarivano ruhunki vaumanta vi vatanaaka
nai navunaaka vo rovara vo rovara varoka ntita vare Ihuva
vaunaini vuru kovaro viva nai kauqu voqaa voqaa
vateharo vika koqema nimite vaura.
41 Vaananavuvata airi vaiinti nahenti nivutaqihai aitare
vihama naveraitiha, Are Kotira Maaquvanoma variarao, ti.
Vika minti tiha Ihuva *Mesaiaa*vano vau okarara
kankomake irurara tiro, Ihuva vika nitiro tiharo, Ne evaara
variate, tiro. Turama.

Ihuva Iutaa vatanaaka vakaaka tiva nimura
(Maaki 1:35-39)
42 Vira qararaa aatitovaro Ihuva vi vatukara mini kero
qumina kanta vumanta vaiinti nahenti vira rantareka vi,
oru vira rantake kia vonaini vuane tivake, vira ravaaqavu
karare tuvaro
43 Ihuva aqao tiro, Te Kotiva raqikiaina uvara koqe vakaaka
vo vatuka vo vatuka niha vaiinti nahenti tiva nimirerave.
Kotiva vi kaiqara varaane tiro, ti tititaimanta tuvuraukave,
tiro.
44 Minti tivakero Ihuva Iutia vataini vi aniharo vika
maara naavuqi vaiharo vi vakaakara vaiinti nahenti tiva
nimi vaura.

5

Ihuva tuvaro Saimoni Pitaava airi havuka varora
(Matiu 4:18-22; Maaki 1:16-20)
1 Vo enta Ihuva Kenesareti ⌞Kariri⌟ Varuva auvahianta
himpiro vaumanta airi vaiinti nahenti Kotira uva irireka
nai vente nai vente iha vaura.
2 Minti vauvaro Ihuva tavovaro votu taaraqanta
namariqihai auvahini vuru vatotanta vaura. Havuka kaiqa
vare vauka votutanta mini ke, vahe hiqareka vuvaro votu
vitantaqai mini vauvaro
3 Ihuva oru Saimonira votuqi vaarirero Saimonirara
tiharo, Nena votu maa inaaraiqa venta kairaro namariqaa
vutuntoqama viraqe te viraqi vaiha uva tiva nimiare, tiro.
Minti tivakero viva votuqi oquviro vaiharo vaiinti nahenti
vakaaka tiva nimi vaura.
4 Ihuva vakaaka vaiinti nahenti tiva nimi taiqa kero viva
Saimonirara tiharo, Nenavu varuva avutaini votu venta
vuru vate, vahe vaavi varuvaqi quntama te viraqihai
havuka varaate, tiro.
5 Minti tuvaro Saimoniva aqao tiro, Noravauvo, tenavu
qumina entaqi havuka varare ti, vukaari utiha kia havuka
voqavata varaunarave. Ho are minti tiaravera tenavu ai
uva iri, vahe varake vaavi quntama tarerave, tiro.

6 Saimoniva minti tivakero vivavata vokukavata vahe
vaavi namariqi quntama tovaro havuka airitahaa vaheqi
otiqete mpiqa vuvaro maara rovaro vahevano rapema
vireva auti vaumanta
7 vika nái navunaaka vo votuqi anukara kauqu katu ntiha
tiha, Kante ani tinavu kahaqiate, tumanta vikavata ani
havuka vaheqihai varakeha vi votutanta mpiqa komanta vi
votutanta maara reha namariqi rupeqa vuaqara i vaura.
8 Saimoni Pitaava tavovaro mintimakero vauvaro viva
oru Ihura avuqaa tori kauru araviro virara tiharo,
Noravauvo, te qora kaiqa vare vaura vaiintikave. Are ti
qaqirakera vuane, tiro.
9 Pitaava minti tivakero vivavata vira vataake vaukavata
havuka airi varorara kauqu runkinkiri i vaiha airi avu aato
uti vaura.
10 Sebedira maaqutanta Iemika Ionika vitantavata
Saimonira vataake havuka kaiqa vare vautanta,
vitantavata airi havuka tave kauqu runkinkiri i vaura.
Mintuvaro Ihuva Saimonira tiva amiro tiharo, Kia
qetaane. Vate maa entaraqaahaira are havuka
varenantema kera, naantiara vaiinti nahentivata
ntitenarave, tiro.
11 Ihuva minti tumanta vika votu namari auvahini rarau
vuru vate, ekaa haika qaqira mini ke, Ihuraqai avataqi
vura.

Ihuva numuaravano vaata ne vau vaiintira koqema kora (Matiu 8:1-4; Maaki 1:40-45)

12 Vo enta Ihuva vo vatukaqi oru vauvaro numuaravano
vira vaata ne vau vaiintiva mini vauva Ihura tavero, oru
vira avuqaa hiqiriviro nai viri viavi vataini vatero Ihurara
mpo tiharo, Noravauvo, are ti kahaqiataa irera, are homa ti
numuara nunka timitenarave, tiro.
13 Minti tuvaro Ihuva nai kauqu viavi vira vaataqaa
vatero tiharo, Te mintiataa iverama ai mintima
amitarerave. Te ai numuarara tavanta vuarire turo, tuvaro
vira vaata ne vau numuarava vaakama tavanta vuvaro
viva ho vaura.
14 Ho vauvaro Ihuva vira qioqamatero tiharo, Kia
voravata tiva amiraitira, oru viraro Kotira kaiqa vara amite
vaira vaiintiva ai vaata tuantikero tavaarire. Viraqaahaira
are Mosiva maara uva tivatorara iriharama *ofaa* vo iha
quarairamanta vaiinti nahenti vika ariara tiha, Quqaama
vira vaatavano koqema vivo, tiate, tiro.
15 Ihuva minti tuvarovata, vaaka vi uvava vi anumanta
airi vaiinti nahenti vi uvara iri vika tiha, Kaiqe tenavuvata
Ihuva vainanaini oru vira uva iriariraro viva tinavu aiha
viraaravata koqema timitaarire, tivakeha viva unaini oru
ruvaaqumavi vaura.

16 Mintuvaro Ihuva vaiinti nahenti mini kero vatete
Kotira aarareva kia vaiintivanovata vaunaini vi vaura.

Vaata qutu rava vu vaiintira Ihuva koqema kora
(Matiu 9:1-8; Maaki 2:1-12)
17 Vo enta Ihuva vakaaka tiva nimi vaumanta Parasi
vaiintinavuvata, maara okara ti vau vaiintinavukavata,
vira uva irireka ruvaaqumavi vaura. Vi vaiintinavuka
hihai hihai ekaa Karirini vau vatukaraqaahaive, ekaa
Iutiaini vau vatukaraqaahaive, Ieruharemihaive, hihai
hihai anuka ani viva unaini oquvi vaura. Mintimake ani
ruvaaqumavi vauvaro Noravano Ihura kempukaiqama
kovaro viva vaiinti nahenti niha vuka koqema nimitaarira
kempukava ho vaura.
18 Vaiinti vonavu anire vinavuka vo vaiinti vira vaata
qutu rava vu vaiintira tainta vare anura. Vinavuka vira
tainta vare anire tiha, Kaiqe tenavu naavuqi oriqete Ihura
avuqaa maa vaiintira vuru kaare, tivake tavomanta
19 vaiinti nahenti airitahaa vaumanta vika vi vaiintira
vitavare oriqeteva kia ho vaura. Kia ho vaumanta vika
qaqirake naavu qiataqaa vi vaiintira vara vaari vate, naavu
qiata ntomake vi vaiintira taintaqaa naaqunta rumpate,
viraqaahai vinavuka vi vaiintira naaqunta rumpa tora vira
tuta tutamaqi tuvi muntu vaiinti avutana Ihuva vauraqaa
vatora.
20 Vinavuka vi vaiintira muntu vatovaro Ihuva irumanta
vinavuka náiqai tiha, Quqaama Ihuva vi vaiintira vate
koqema kaanarove, tu vaiintinavuka vauvaro Ihuva vi
vaiintirara tiharo, Ti vaiintivauvo, are Kotira uva raqa
kaanara vi uvara te ai nunkama amitauro, tiro.
21 Minti tumanta maara okara ti vau vaiintinavukavata,
Parasi vaiintinavuvata, nai tiva ami nai tiva amiha tiha,
Aqao, maa vaiintiva ta vaiintivae? Viva minti tiharo
Kotirama qoraiqama amite vaivo. Kiama qaqi vaiinti
vovano nai kena vaiintiara tiharo, Are Kotira uva raqa
kaanara te nunkama amitauro, tianarove. Kotiva nai
vivaqaima ho minti tianarove, ti.
22 Vika minti tuvaro Ihuva vika nái aatoqi iru uvara
irirora tiro, viva vika irama nimitero tiharo, Nantihae ne
nenta avu aatoqi mintimake iriavo?
23 Ne tiriara tiha, Viva qumina vaiintivano vaiharora tiro,
kia ho nai kena vaiintivano Kotira uva raqa kaainara
nunka amitaanarove, tiarave. Ho vo kaiqa vo? Hoe te maa
vaiintira vaata ⌞koqemake⌟ virara himpira nuane tirarave?
Ne ti tiva timiqe iriare, tiro.
24 Ihuva mintimakero vika irama nimitero vikara tiharo,
Te Vataini Vatatai Vaintika vauraro ti noraiqama kaimanta
te homa vataini vaiha vaiintivano Kotira uva raqa kaainara

nunka amitararave. Ne ti uvara quqaa uvave tiate ti, te maa vaiintiraqaa mintirerave, tiro. Minti tivakero Ihuva vaata qutu rava vu vaiintirara tiharo, Himpira nena tainta utu varera nena maaqaini vuanerama turo, tiro.

25 Minti tuvaro vi vaiintiva vika nivuqaa vaaka himpiro nai vaito taintara utu varero Kotira autu tuaheraqiro viharo nai maaqaini vurama.

26 Viva vumanta viraqi ruvaaqumavi vauka noraiqamake ravukuvi kauqu runkinkiri iha vika qeteha Kotira autu tuahereha tiha, Ike, nana kaiqave? Tenavu vate aahuva vo qara i kaiqara tavauro, ti vaura.

Ihuva Rivaira aarora
(Matiu 9:9-13; Maaki 2:13-17)

27 Ihuva vevantero tavovaro *takisi* vare vau vaiintiva vira autu Rivaiva *takisi* vare vau naavuraqi oquviro vauvaro Ihuva vira tiva amiro tiharo, Ti tivataqira aniane, tiro.

28 Minti tuvaro Rivaiva himpiro ekaa nai kaiqa varo haikara qaqira mini kero Ihura avataqiro vurama.

29 Ho viraqaahairo Rivaiva nai naavuqi Ihura kara unta amitomanta *takisi* vare vauka airinavuvata, vo vaiintinavu vatamake, vira naavuqi ruvaaqumavi oquvi vaiha kara ne vaura.

30 Viraqi vaumanta Parasi vaiintinavuvata, maara okara ti vau vaiintinavuka Parasi vaiinti uva irukavata, vika orure Ihura vaintinavuara turoqareha tiha, Ne nantihae *takisi* vare varia vaiintikavata, Kotira uva raqake varia vaiintikavata, vika hampata kara ne variavo? ti.

31 Minti tuvaro Ihuva vika nái tiva nimiro tiharo, Qaqi varia vaiintika kia *doktaa*vano vainaini vi variarave. Aihavuakaqai *doktaa*vano vainaini vi variarave.

32 Tenavu avuqavu ni vauraukave tia vaiinti nahentika, kia te vikara qora aara qaqira kaate tirera tuvuraukavauve. Te qora kaiqa vare varia vaiinti nahentika naararera tuvuraukave, tiro.

Kara aurama terara tura

33 Minti tumanta vika Ihurara tiha, Ionira avataqi ni variakavata, Parasi vaiinti uva iri variakavata, vika kara aurama teha Kotira aare variavo. Vika minti variamanta ai avataqi ni varia vaiintika kia mintiraiti, qaqima karavata namarivata ne variavo, tuvaro

34 Ihuva vika nái tiva nimiro tiharo, Nahenti varaarira vaiintiva nai navunaaka hampata vairamanta hoe ne vikara kara auramate variate tivarave? ⌊Kiama ho minti tivarave.⌋

35 Vo enta anintaira vi entaraqaa nahenti varaaina vaiintira nai navunaakaqihai qaqini vara kaimanta vi

entaraqaahaima vira navunaaka ⌞iqi ratehama⌟ kara aurama tevarave, tiro.
36 Minti tivakero Ihuva uva vo tuqantaakero vika tiva nimiro tiharo, Haarua utavaaqa qunahivira haqirareva iharo, kia qaraaka utavaaqa toqakero haaruaraqaa taatau taanarove. Vovano mintirera, viva qaraaka utavaaqa qoraiqama kaanarove. Qaraaka tavuna toqa tairavavata haarua tavunavanovata kia vohaa varianarove.
37 Te qaiqaa tirerave. Kia vovano qaraaka *uaini* tatikero memera paha haqirama taira haaruaraqi qahiarake vate vairave. Vovano mintirera, qaraaka *uaini*vano ntereharo haarua paha kempukaiqamavira, vira rakavu kairaro *uaini*vano ntava viraro pahavanovata qoraiqama vuanarove.
38 Mintiantorave tiro, vaiintivano qaraaka memera paha haqirama taira varakero qaraaka *uaini* viraqi qahiarake vate vairave.
39 Haarua *uaini* ne vai vaiintiva kia qaraaka *uaini*ara antuqa arirave. Viva tiharo, Haarua *uaini*qaima homa vaivo, tirave, tiro. Ihuva minti turama.

Ihuva Maara Enta okarara tura
(Matiu 12:1-8; Maaki 2:23-28)

6

1 Vo enta Maara Entaqaa Ihuva nai vaintiaravata naaho avutaqi *qantivi/kakuma* voqaara *uiti* ututoraqi ni vaura. Ni vaiha vira vaintinavu *uiti* tava raqake kauquqi tutiqamakeha auru vira ne vaura.
2 Ne vaumanta Parasi vaiintinavu vinavuka tave aqao ti, Tenavu Maara Entaqaa qioqamatauna kaiqara vinavuka vare variavo, ti.
3 Vika minti tuvaro Ihuva vika nái tiva nimiro tiharo, Haaru ni kaivaqava Devitivavata, vira vataake anukavata, antuqa arumanta vauvaro Devitiva vi entara auti okarara ne kiae kaara ntuvake iriarave?
4 Vi entara Devitiva Kotira Naavuqi oriqetero mpareti Kotira amitora varakero neharo nkuikero nai vataake anukavata hini nimumanta norave. Kotira kaiqa vara amite varia vaiintikaqai vi karara naataara vaivaro Devitiva qumina vaiintivano neharo vi uvara raqa korave, tiro.
5 Ihuva minti tivakero viva vika tiva nimiro tiharo, Te Vataini Vatatai Vaintika vauro. Te tentavano Maara Entaqaavata raqiki vauraukara ti, te vi entaraqaa tenta varaataa ina kaiqara homa vararerave, tiro. Ihuva turama.

Maara Entaqaa Ihuva vaiinti kauqu taparavura koqema kora
(Matiu 12:9-14; Maaki 3:1-6)

6 Vo enta Maara Entaqaa Ihuva maara naavuqi oru
vaiharo vakaaka tiva nimi vauvaro vaiinti kauqu
tanaravano taparavuva viraqi vaura.
7 Vi vaiintiva vaumanta maara okara ti vau
vaiintinavukavata, Parasi vaiintinavuvata, vaiha vika
Ihuraqaa uva vatarare ti, uvara ranteha tiha, Kaiqe vaiha
tavaariraro Ihuva vate Maara Entaqaa vaiinti kauqu tapara
vinara koqema kairera, vira kaara tenavu viraqaa uva
vataare, tivake vika Ihura aituti vaura.
8 Aituti vauvaro Ihuva vika nái aatoqi iru uvara
kankomakero iriro kauqu taparavu vaiintirara tiharo, Are
maini vaiinti avutana ani himpitera variane, tuvaro vi
vaiintiva ani vaiinti avutana himpitero vauvaro
9 Ihuva vikara tiharo, Te ni irama nimitaari ne ti tiva
timiate. Tenavu tentanavu maara uva irihama Maara
Entaqaa nana nana kaiqae ho varaainarave? Tenavu vi
entaraqaa vaiinti vo kahaqamae amitararave, vira
qoraiqamae amitararave? Maara Entaqaa tenavu vaiinti vo
hoe kahaqiariraro viva qaqi varianarove, tenavu vi
vaiintira arue kararave? tiro.
10 Minti tivakero Ihuva ekaa vaiinti viraqi vauka
aitutumakero tavero vi vaiintirara tiharo, Nena kauqu
rantuta kaane, tiro. Tuvaro nai kauqu rantuta kovaro vira
kauquvano vaaka koqema viro naitarama vura.
11 Vira kauqu koqema vuvaro vika virara voqamake
arara itomanta nai tiva ami nai tiva amiha tiha, Tenavu
Ihura nantimae kararave? ti vaura.

Ihuva nai vainti 12navu ntitora
(Matiu 10:1-4; Maaki 3:13-19)
12 Vi entara Ihuva Kotira aarareva aiqinaqaa oru vaiharo
entaqi Kotira aaramaqiro vi vauvaro
13 aatita vuvaro viva nai avataqi nu vaiintika naarama kero
vikaqihairo vaiinti 12navu ntitakero vika noraiqama kero
vikara ne *aposorive—ne ti uva vuru viri tiva nimi
vaiintikama vaivarave*, tiro.
14 Ihuva maa vaiintinavuka ntitora:
Saimonira—Ihuva vira vara autu ntava teharo
Pitaarave tura,
Entarura—viva Saimonira qata,
Iemika Ionika,
Piripira,
Batolamura,
15 Matiura,
Tomaasira,
Iemira—viva Arafiusira maaqu,
Saimonira—vira autu vo Selotira,
16 Iutaasira—vira qora autu Iemira,

Iutaasi Ikeriotira—viva naantiara Ihura vara qovarama kaarirava vaura.

Ihuva vaiinti nahenti airitahaa koqema nimitora
(Matiu 4:23-25; Maaki 3:7-12)

17 Ihuva vi vaiintinavuka ntita varero aiqinaqaahairo
orurantero uqitaini tuvu himpitero vaumanta vira avataqi
ni vauka airitahaa mini vaumanta, Iutia vata vo vatuka vo
vatukaqihaive, Ieruharemiqihaive, vevara *nampis i*ni
Taiaavata Saidonivata vi vatukatantaqihaive, airi vaiinti
nahenti hihai hihai vikavata ruvaaqumavi mini vaura.
18 Vika tiha, Kaiqe tenavu vira uva iri variariraro viva
tinavu rovaravata taiqa nimitaarire ti vaura. Vaanavano
vikaqi vauka, vikavata anirovaro Ihuva vaana vika
nititama komanta vika koqemavi vaura.
19 Ihuva mintiaqiro vuvaro viraqihairo vira
kempukavano oru vaiinti nahenti airitahaa koqema
nimitomantara ti, ekaa vaiinti nahenti vira autama kareka
auti vaura.

Ihuva vakaaka vika tiva nimura
(Matiu 5:1-12)

20 Ihuva nai avataqi ni vauka aitutiharo vikara mintima
tiro:

Ne vehi vaiinti nahenti variaka ne quahehama variate.
Kotiva niqaa raqiki vairamanta ne vira vaiinti nahentima
vaivarave.

21 Vate karara antuqa ari vaiinti nahentika ne
quahehama variate. Ne naantiara kara naivaro ni
vikokama ianarove.

Vate iqi rate varia vaiinti nahentika ne quahehama
variate. Ne naantiara naaraihihama vaivarave.

22 Ne ti Vataini Vatatai Vaintika ti avataqi vi vaimanta
vika vira kaara ni navutaiqivarave, ni qoririma
nimitevarave, niara qora uva tivarave, niara qora kaiqa
vare variavo tivarave. Niara minti minti timanta ne
quahehaqai variate.

23 Vika ni mintima nimitaimanta vi entara ni koqaa, nora
koqaa naaruvaini vainarara irihama, nenta muntukaqihai
voqamake quahaate. Haaru vika kaivaqaukavaravata
paropeti vaiintinavu vohaa qaramake qoraiqama nimite
vaurave.

24 Ne airi airaira vataaka ne maa entara koqemavi
variavo.

Oho, naantiara ne tavevarave.

25 Oho, ne maa entara kara ho ne variaka, ne naantiara
vaivaro ni karara antuqa ariramanta variqi vivarave.

Oho, ne vate naaraihi variaka, ne naantiara vaivaro ni
muntukavano qoraiqira ne iqi rataqi vivarave.

26 Oho, vate maa entara vaiinti nahenti niara quaheha
ni nutu tuaherake variaka, te niara rauriha variate turo.
Haaru vohaa qaramake ni kaivaqaukavara una uva tu
paropetikara quaheha vika nutu tuaherake vaurave.

Nenta navutaakara muntuka vataate tura
(Matiu 5:38-48)
27 Vate ne ti uva iri variaka te ni tiva nimirerave. Ne nenta
navutaaka vikarama muntuka vataate. Ni qoraiqama
nimite vaika vaimanta ne vikama koqema nimitaate.
28 Niara qoraiqama vuate tiha niara qora uva tiva nimite
vaika, ne vikara Kotira aareha, Kotio, vika koqema
nimitaane, tiate. Ni qoraiqama nimitekara irihama Kotira
aaraivaro viva vika kahaqiarire.
29 Vovano ai auruvuta ruqema kairera, tuqantaa viraro
hini auruvutavata ruqema kaarire. Vovano ai tavuna vo
raqia varairera, viva ai tavuna voqavata varareva irara, kia
virara eqaane tiane.
30 Vovano vo haikara naaru iramanta ne qaqiqai vira
amiate. Vovano ne vate haikara varairera, kia qaiqaa
naarumake varaate.
31 Ne vokiakara minti mintimake koqema timitaate
tintemake, ne vohaa qaramake vika *náivata* minti mintima
nimitaqi vuate.
32 Niara muntuka vateka ne kia vikaraqai muntuka
vataate. Niara muntuka vatekara ne vikaraqai muntuka
vataivera, Kotiva kia virara iriharo ni quahama
nimitaanarove. Ne kiae tavaarave? Qora kaiqa vare
variaka vika vaiha vika nariara muntuka vataa
vaiintikaraqai muntuka vataarave.
33 Ne ni koqema nimitekaraqai nái koqema nimitaivera,
Kotiva kia virara iriharo ni koqema nimitaanarove. Ne kiae
tavaarave? Qora kaiqa vare variakavata mintimake nai
koqema nimite nai koqema nimite i variarave.
34 Ne tiha, Viqatauraro vaaka timina vaiintira viraqai nai
amirerave. Viqatauraro kia vaaka timina vaiintira vira kia
nai amirerave tivera, Kotiva kia virara iriharo ni koqema
nimitaanarove. Ne kiae tavaarave? Qora kaiqa vare
variaka tiha, Viqatauraro vaaka timina vaiintiraqai nai
amirerave, tivakeha nai ami nai ami i variarave.
35 Kia ne vika voqaante iate. Ne nenta navutaakara
muntuka vatehama vika koqema nimitaate. Vovano niara
monue, airairae, timiraqe naantiara nina amiare tirera, ne
vira qaqi hampiara voqaara amihama kia ninta naantiara
qaiqaa nimirara noraiqaake iriate. Ne mintiaqi vivaro
Kotiva ni kaiqara iriharo ninta vira noqaa koqema kero
nimianarove. Qora vaiintivano kia vo vaiintiara koqema

iarao ti vai vaiintiravata, qora kaiqa vare vai vaiintiraravata, miqo maaqo Kotiva vika koqema nimite vairave. Kotiva koqe kaiqa mintima kero vare vairara ti, nevata mintivera, ne quqaama Kotiva naaruvaini vaira vira vaintima vaivarave.

36 Ni qova Kotiva aaqurihama nimite vaintemake, nevata nariara nariara aaqurihama nimiteha variate.

Ne ko iria vaiintika voqaantemake vaivorave tura (Matiu 7:1-5)

37 Ne ninta kaiqavata rahakero tavero qora kaiqave tiantorave ti, ne kia vora kaiqara pupiteha qora kaiqave tiate. Ne vorara nora okarama viraqi vaivo tivera, Kotiva nintaravata nora okarama nintaqi vaivo tianarove. Ne vorara tiha, Are ti qoraiqama timitaanara te vira tauruke kia irirerave, tivera, Kotivavata nintara tiharo, Ne ti uva raqa kera te virara tauruma kararave, tianarove.

38 Ne vokika nimivaro Kotiva nintavata nimianarove. Kotiva kia inaaraiqaakero ninta nimianarove. Viva qihia tairaro mpiqa viraro raturu kairaro otiniraro qaiqaa voqavata nonku mpiqa kero noqaa ruaqairikero ninta nimianarove. Ne vokika vi kaiqara vara nimitentema kero, Kotiva vohaa qarama kero mintimakero vi kaiqara nintavata vara nimitaanarove, tiro.

39 Ihuva minti tivakero viva uva vo tuqantaakero vika tiva nimiro tiharo, Avu qimpavina vaiintiva kiama ho avu qimpavina vaiintira vo, kauqu utu varero aara umiqaanarove. Viva mintirera, vitanta oraqi hiqirivarave.

40 *Sikuru* vaintivano kiama nai *tisaa*ra aatarakero vairave. *Sikuru* vaintivano uva iriqiro viharo ekaa okara kankomakero tavero, viraqaahairo nai *tisaa*kantiro vohaa qaramakero vairave.

41 Are nantiharae vata antaarauruvano ai qata vakaara avuqi viqetaira taveharama kia nina avuqi nora katari hanka viqetaira tavera iarao?

42 Nora katari hankavano ai avuqi viqetero vaivara nantiharae nena qata vakaarara tihara, Ti qata vakaao, kairaqe ai avuqihai vata antaarauru qaqini veqa kaare, ti variarao? Kia minti tiataarave. Are unaqaraiqamakera koqe kaiqa vare variaravave. Tota nora katari hanka nena avuqihaira naane veqa kera, viraqaahaira kankoma kera taveharama nena qata vakaara avuqihairavata homa vata antaarauru qaqini veqa kenarave.

Qora katarivano qora tavaqai ire vairave tura (Matiu 7:15-20; 12:33-35)

43 Koqe katarivano kia qora tava ire vairave. Qora
katarivano kia koqe tava ire vairave.
44 Vaiintivano katari tava taveharo vi katarira
kankomakero autu re vairave. Vaiintivano *fiki* katari tava
hiqireva viva kia auqu vai katariraqaahairo hiqi vairave.
Viva *uaini* tavavata hiqireva kia tauveraqaahairo hiqi
vairave.
45 Koqe vaiintivano nai avu aatoqihairo koqe kaiqa
varaariravaqai vaivarora tiro, viva koqe kaiqaqai vare
vairave. Qora vaiintivano nai avu aatoqihairo qora kaiqa
varaariravaqai vaivarora tiro, viva qora kaiqaqai vare
vairave.
Nana nana haikavano vira avu aatoqi mpiqaro vainara,
vaiintivano vi haikaraqaima nai noqaahairo tianarove.

Naavu taaraqantara uva tuqantaakero tura
(Matiu 7:24-27)
46 Ne nantihae tiriara Noravauvo, Noravauvo, tihama kia ti
uva iri variavo?
47 Te unanaini anirero ti uva iriharo te tiainantema kero ti
uva iriqiro vina vaiintira, virara ni tiva nimirerave.
48 Vi vaiintiva naavu kempukaiqamakero kaqa taira
voqaarama varianarove. Viva naavu kaqareva iharo nai
vata vevanto quviqiro viro, otu oriqaa katari aratero naavu
kaqatairave. Kaqa taivaro vo enta huvura namarivano
tuviharo naavu venta karare tivaro naavu koqema kero
oriqaa kaqa taivarora tiro, vi naavura kia ho rakikiaqa
kairave.
49 Ti uva iriharo qaqira kero kia te tunantema kero ti uva
iriqiro vina vaiintira, vi vaiintiva qora naavu kaqatai
vaiintira voqaarama varianarove. Vi vaiintiva katari kia
koqema kero arataraitiro, qaqi qumina vataqaa naavu
kaqa taivaro huvura namarivano tuviharo naavu vira
rakikiaqa kaivaro naavuvano vaakama raputama viro ekaa
qoraiqama virarama turo, tiro. Ihuva vi uvara turama.

7

Ihuva Romeni iqoka vaiinti kahaqura
(Matiu 8:5-13)
1 Ihuva vaiinti nahenti uva tiva nimi vuru taiqa kero viva
vika mini kero Kapenaumini vura.
2 Viva mini vuvaro Romeni vaiinti vovano 100 iqoka
vaiintiqaa raqiki vauva mini vauvaro vira kaiqa
vaiintivano aihavuvaro viva qutuarirava aumanto vauvaro
Romeni vaiinti viva kaiqa vaiinti virara antuqa aruvarora
tiro,

3 viva Ihurara iriro, Iutaa nora vaiintinavu nititero
tiharo, Ne Ihura oru tivaro viva ani ti kaiqa vaiinti koqema
amitaarire, tumanta
4 vinavuka Ihuva unaini orure Ihurara mpo tiha, Romeni
vaiintivano koqe vaiintima vaivo. Are vira oru kahaqiane.
5 Vi vaiintiva tinavu vaiinti nahentiara antuqa ari vai
vaiintivave. Viva naivano tinavu kahaqiharo maara naavu
vo kaqa timitairave, ti.
6 Vika minti tuvaro Ihuva vika hampata oru viro naavu
aumanto orurovaro Romeni vaiinti viva nai navunaaka
nititero tiharo, Ne oru Ihura tiva amiate. Noravauvo, are
vukaari utukera maini anirorave. Te koqe vaiinti
variariraravauve are ti naavuqi ho aninarave.
7 Te koqe vaiinti vaihavauve are inanaini ho oru virarave.
Are mini vaiharama ti kaiqa vaiintiara koqema vuane
tiraro viva koqema vuarire.
8 Te iqoka vaiinti vaiha tintaqaa raqiki varia vaiintika
uva iri vaunarave. Tevata vo vaiintinavuqaa raqiki
vauraukama vauro. Te iqoka vaiinti vorara vuane turaro
viva virave. Te vorara aniane turaro viva anirave. Te tenta
kaiqa vaiintiara mintiane turaro viva mintirave, tivakero
vika nititomanta vura.
9 Romeni vaiinti viva minti tivakero nai navunaaka
nititomanta vika vuru Ihura vi uvara tiva amuvaro Ihuva,
Ike, tivakero tuqantaa viro viva vaiinti nahenti vira avataqi
anukara tiharo, Te ni tiva nimiari iriate. Vi vaiintiva vo
vatanaa vaiintivano vaimantavata, te Isareriqi vi aniha kia
te maa vaiintiva tiriara kempukaiqaakero iri vai vaiintira
voqaara vo tavaunarave, tiro.
10 Minti tumanta Romeni vaiintivano nititoka anirante
vira naavuqi orure tavovaro vira kaiqa vaiintivano koqema
viro vaura.

Tentoqa nahenti maaquara tura

11 Naantiara inaaraiqakaa varikero Ihuva vatuka vo, vira
autu Nainini vumanta vira vaintinavuvata airi vaiinti
nahentivata vira vataake vura.
12 Ihuva vi vatukara vaantaavura qentiana orurero
tavomanta vatukaqihai vaiinti nahenti qutuvu vaiintira
tainta vare vira quntarerave tivake anura. Tentoqa nahenti
vira maaqu vohaiqavanoqai vauva qutu vumanta airi
vaiinti nahenti vi nahentira vataake anuvaro
13 Noravano Ihuva vi nahentira tavero muntukaqihairo
mpo ike tiva amitero virara tiharo, Kia iqi rataane, tiro.
14 Minti tivakero Ihuva oru *kukuta/kirikera* utu
varomanta vaiintinavu *kukuta/kirikera* vare anuka ani
himpite viraqaa vauvaro Ihuva tiharo, Qaraaka vaiinti
maavao, te ariara himpuanema turo, tuvaro

15 qutuvu vaiintiva himpiro vaaviarama viro uvavata
tuvaro Ihuva vi vaiintira vira nai nora amura.
16 Mintuvaro vika ekaa voqamake aatu itomanta Kotira
autu tuahereha tiha, Paropeti vaiinti noravano tinavu
avutaini qovarama vivo. Kotiva tinavu nai vaintinavu kia
tauru kaivo, tura.
17 Ihuva vi entara kaiqa varo vakaakava ekaa Iutia
vatainivata Iutia aumanto vau vatukara mini minivata vi
anima umanta ekaa irura.

Ionira vainti taaraqanta oru Ihura irora
(Matiu 11:2-19)
18 Ihuva mintiaqi viharo vo kaiqa vo kaiqa vare vaumanta
Ionira vaintinavu vuru Ionira virara tiva amuvaro viva nai
vainti taaraqanta naarama kero tiva nimiro tiharo,
19 Netanta oru Nora Vaiinti vira irehama mintima tiate:
Kotiva atitairaro naantiara anianarove ti vaiintiva quqaa
are maa vivave? Tenavu vo vaiinti vekaiqihae vairarave?
tiate, tiro.
Ioniva minti tivakero vitanta nititomanta
20 vitanta Ihuva vaunaini orure tiha, Ioniva namari nimi
vai vaiintiva titanta titiheharo ariara mintimake ireha
tavaate tivo: Naantiara anianarove tia vaiintiva, quqaa ho
maa are vivave? Tenavu qaqi vo vaiinti vekaiqihae
vairarave? tiate, timanta tetanta anuro, ti.
21 Vitanta minti tuvaro vi entara Ihuva airi vaiinti
nahenti vo rovara vo rovara varokave, vaana hampata
vaukave, vika koqema nimiteharo avu qimpa vuka
airitahaavata vika avu rampaikomanta vaura.
22 Ihuva Ioniva nitito vaintitanta tiva nimiro tiharo,
Netanta maini ani vaiha taverave, irirave, anirante vuru
Ionira tiva amiate. Avu qimpa vuaka qaiqaa qaqi tave
variavo. Aiqu qoraiqama vuaka qaqi ni variavo.
Numuaravano vaata ne vai vaiintika tavanta vimanta
variavo. Aato tinta vuaka uva qaiqaa ho iriavo. Qutu vuaka
qaiqaa qaqima himpi variavo. Vehi vaiinti nahenti Kotira
vakaaka koqe vakaaka ani iri variavo. Vi uvara vi uvara
netanta vuru minti tivakema Ionira tiva amiate.
23 Tiriara kia taara aato iriraitiro, kempukaiqama kero
vohaa avu aatoqai iriqi vi vaira vaiintiva, vivama
quaheharo varianarove, tiro.
24 Ihuva minti tumanta Ioniva nitito vaiintitanta anirante
vuvaro Ihuva vaiinti nahenti mini ruvaaqumavi vauka
Ionirara vika irama nimitero tiharo, Ne haaru nana haikae
tavareka qumina vataini vi vaurave? Uvai utiharo vavikero
virivikero i vau ukaura tavarekae vurave?
25 Ne kia vi haikara tavareka viraiti, nana haikae
tavareka vurave? Koqe utavaaqa nonkuto vaiintira
tavarekae vurave? Aqao, koqe utavaaqa nonki varia

vaiintinavuka kia qumina kanta variarave. Vi vaiintinavuka avuhainaara naavu koqe naavuqiqai variarave.

26 Ne nana haikae tavareka vurave? Kotira uva qoqaiqama kaaina vaiintira paropeti vaiinti tavarekae vurave? Eo, virave. Ho kaiqe te ni tiva nimiari iriate. Ne vi entara paropeti vaiinti aatarako vaiintira tavorave.

27 Kotira vukuqi Kotiva Ionirara mintima tiro:

> Tavaane, ti uva tiva nimiaina vaiintira te atitaariraro viva naane ai avuni viharo ai aara qerama amitaanarove, turave, tiro. *(Mal 3:1)*

28 Ihuva minti tivakero viva vikara tiharo, Kaiqe te ni tiva nimiari iriate. Vataini vatataa vaiinti nahentikaqihairo Ionivama vika ekaa naatara kaivama vaivo. Ioniva mintimakero vaivarovata, Kotiva raqiki vaiinti nahentikaqihairo nai inaara vaiinti vovano Ionira aatara kaariravama vaivo, tiro.

29 Ihuva minti tumanta qaqi vaiinti nahentivata, *takisi* vare vaukavata, vika Ionira namari varoka vaihara ti, vika Ihura uvara iriha tiha, Quqaama Kotiva avuqavuqamakero vaivave, ti.

30 Vika minti tumanta Parasi vaiintinavuvata, maara okara ti vau vaiintinavukavata, vika kia Ionira namari varararerave tukara ti, vika Kotiva inaini vi aarara tauvaqa utu amitora.

31 Vika mintimake vauvaro Ihuva tiharo, Maa entara varia vaiinti nahentika vika nana voqaarae variavo? Kaiqe ni tiva nimiare.

32 Vika vainti haika vatukaqaa ruhareka oquvi variantemake variavo. Vainti haika ruhehama nái kena vainti naareha tiha, Tenavu aanumaara vuaqe vauramanta ne ihi ntaataara vaimanta ne kia ihi ntaavo. Tenavu ruhehama iqi rate ihira ti vauramanta ne iqi rataataara vaimanta ne kia iqi rataavo, tiarave. Maa entara varia vaiinti nahentika vika voqaara variavo.

33 Ioniva namari nimireva anirero viva kara auramatero kia *uaini*vata nomanta ne virara tiha, Viva vaana hampata vai vaiintivave, tiarave.

34 Ne Ionirara minti tiamanta viraqaahai te Vataini Vatatai Vaintika anire, te karavata namarivata ne vaurauka anuramanta ne tiriara tiha, Vi vaiintira tavaate. Viva inaara kara ne vaivave. Viva *uaini* neharo vueraiqaavi vaivave. Viva *takisi* vare variakavata, qora vaiintinavuvata, tontiqamate vaivave, tiarave.

35 Ho uvavano koqe uva vairera, vi uvara iriqi virava tavairaro koqe uvaqaima varianarove, tiro. Ihuva turama.

Nahenti vovano Ihuraqaa vahavera aqu amitora

36 Vo enta Parasi vaiinti vovano Ihurara tiharo, Anira ti naavuqi oru kara naane, tuvaro Ihuva vira naavuqi kara nareva viro oru viraqi oquvi vaiharo kara ne vaura.

37 Viraqi kara ne vauvaro vi vatukaraqi nahenti vovano airi vaiinti hampata hampi ni vau nahentiva Ihuva Parasi vaiinti naavuqi kara ne vaurara irura. Iriro vi nahentiva ori taquqi vahavera koqe untavura varero

38 Ihuva aiqu tututero taurini vuru ruva viro vaiharo kara ne vauraqi oru viro, vira aiqutaraini iqi rateharo vauvaro vira auquruvano Ihura aiquqaa hiqiri vi vauvaro vi nahentiva nai vukai qiata kauhiqohairo vira aiquqaa auquru hiqintura nunkeharo vira aiqu *moqakeharo/noqakeharo* vahavera untavura vira aiquqaa aqu amitora.

39 Aqu amite vauvaro Parasi vaiinti viva Ihurara anira ti naavuqi kara naane tu vaiintiva tavero nai aatoqi irikeharo tiro, Ihuva paropeti vaiintivano variare titirio, viva vira utu varai nahentira okarara kankomakero iriro, viva qora kaiqa varairaravata iritirio, tiro.

40 Parasi vaiinti viva nai aatoqi mintima iruvaro Ihuva virara tiharo, Saimonio, te uva vo ai tiva amirerave, tuvaro Saimoniva tiharo, Maara ti variara vaiintio, ho tiva timiraqe iriare, tiro.

41 Tuvaro Ihuva vira tiva amiro tiharo, Vaiinti taaraqanta vohaa vaiintiqaahai monu varareka uvaro viva vo vaiinti 100 kinaa amiro vo vaiinti 10 kinaa amurave.

42 Amumanta vitanta vira monu vare vuru namake nai amiva kia ho vaumanta vauvaro viva vitantara tiharo, Nitanta nimitauna monura kia te tinta timiate tirarave. Qaqirama kauro, turave, tiro.

Ihuva minti tivakero viva Saimonira irama amitero tiharo, Vi vaiintitantaqihairo tavave monu nimina vaiintira virara noraiqama kero quahama amitaanarove? tiro.

43 Ihuva minti tuvaro Saimoniva tiharo, Ho nora monu 100 kinaa varai vaiintivama noraiqama kero virara quahaanarove, tiro. Minti tuvaro Ihuva tiharo, Are avuqavuma tira iarao, tiro.

44 Ihuva minti tivakero viva tuqantaa viro Saimonirara tiharo, Are maa nahentira tavaane. Te ai naavuqi ani vaurara kiama are namariqohaira ti hiqu hiqama timitaraitira iararo, maa nahentiva nai auquruqohairo ti hiqu hiqama timitero, nai qiata kauhiqohairo ti hiqu nunka timitaivo.

45 Ti uva manteharama are kia ti *moqa/noqa* kairaitira iararo, maa nahentiva te ani ntaunaraqaahairo ti hiqu *moqaqiro/noqaqiro* vi vaivo.

46 Are vahavera kia ti qiataqaa aqu timitaraitira iararo,
maa nahentiva untavi vahaverara ti hiquqaa aqu timite
vaivo.
47 Virara irihama te ariara mintima tirerave: Nahenti
maava Kotira uva airi uva raqa kaiva vaimanta te vira airi
uva nunka amitaunarara tiro, maa nahentiva anomakero ti
quahama timite vaivo. Te vo vaiinti inaara uvaqai nunka
amitaariraro vi vaiintiva inaaraiqaqai ti quahama
timitaanarove, tiro.
48 Ihuva minti tivakero viva nahenti vira tiva amiro
tiharo, Are Kotira uva raqa kaanara, ekaa vi uvara te ai
nunkama amitauro, tiro.
49 Ihuva minti tumanta naavuqi kara nareka oquvi vauka
nai tiva ami nai tiva amiha tiha, Maa ta vaiintivae vaiharo
Kotira uva raqakaanara nunka amitauro tivo? ti.
50 Vika minti ti vauvaro Ihuva nahenti virara tiharo, Are
tiriara kempukaiqama kera iriarava, vivama ai kuvantu
amitaivo. Ari muntukavano paru i vairara nena maaqaini
vuane, tiro.
Ihuva minti turama.

8

Nahenti vonavu Ihura avataqi vura

1 Viraqaahairo vo enta Ihuva vo vatuka vo vatuka niharo
Kotiva vaiinti nahentiqaa raqikiaina vakaakara, koqe
vakaaka tiva nimiqiro vumanta vira vainti 12navu vira
vataake vumanta
2 nahentinavuvata vira vataake vurama. Vi
nahentinavuka tota vaana hampata vaukave, aihavu
nahentikave, vauvaro Ihuva vika koqema nimitomanta
vika Ihura avataqi vurama.
Mariara virara Makataaraihainaavave tu nahentiva
vauvaro tota Ihuva viraqihairo vaana 7navu nititama
komanta aitare qaqini vu nahentiva vauvaro
3 vo nahenti Joanaava vauvaro vira vaativano Kusaava
nora vaiintivano vaiharo Herotira *opisi* naavuqi kaiqa vare
vauva vaura. Vo nahenti Susaanavavata, airi nahentivata,
Ihura vira avataqi viha vika nái monu aqukeha Ihuravata
vira vaintinavuvata kahaqamaqi vi vaurama.

Ihuva auru qintato vaiintirara uva tuqantaakero tura (Matiu 13:1-9; Maaki 4:1-9)

4 Vo vatuka vo vatukaihai vaiinti nahenti Ihuva vaunaini
ani ruvaaqumavi vauvaro Ihuva uva vo tuqantaakero vika
tiva nimiro tiharo,
5 Vaiinti vovano kara utireva auru qintaqiro vurave. Viva
qintaqiro vuvaro auru hininavuvano aaraqaa hiqirumanta

vaiinti nahenti vi aniha aiquqohai auru vira rahitama kovaro uvirivano ani nama aqukorave.

6 Auru hininavu ori vataqaa hiqiruva vaaka qampiqa tovaro aahara vatavano vauvarora tiro, vaaka aaharuqama vurave.

7 Mintuvaro auru hininavuvano auqurora nimirivano qampiqatoraqi hiqiriro, nimiri vataakero qampiqa tovaro nimirivano vira ravaaqavu kovaro kia ho qampiqorave.

8 Mintuvaro auru hininavu koqe vataqaa hiqiruva koqema kero qampiqeharo vuru airi tava 100 tava iratorave, tiro. Ihuva uva vo tuqantaakero minti tivakero vika tiva nimiro tiharo, Ni aato vairera, vi uvara okara iriate, tiro.

9 Ihuva minti tivakero vaumanta Ihura vaintinavu Ihuva tu uvarara ireha tiha, Vaaka uva vo tuqantaakera tianara, vira okara tinavu tiva timiraqe iriare, tuvaro

10 Ihuva vika tiva nimiro tiharo, Kotiva vaiinti nahentiqaa raqikiaina uvara kukeqatai uvara, vi uvarara Kotiva niara vika qaqi kaira vi uvara okara iriate tivakero, qaqi vaiinti nahentiara vi uvara okara kia vutukera tiva nimiane tirara ti, te vi uvara tuqantaake vika tiva nimunarave.

> Te uva tuqantaake vika tiva nimiari vika irihama kia vira okara kankomake irivarave. Vika ti uvara aato tara i vaiha kia anomake vira okara irivarave, tiro. *(Aisaiaa 6:9)*

11 Ihuva minti tivakero viva nai vaintinavu tiva nimiro tiharo, Te vaaka uva vo tuqantaake tiva nimunara vira okara ni tiva nimirerave. Auru vira vaireva Kotira uvama vaivo.

12 Auru aaraqaa hiqirura, vi aurura okara vaireva vaiintinavu Kotira uva iriavaro Sataaniva anirero tiharo, Vika vi uvarara quqaave tivaro Kotiva vika kuvantu kero ntitaantorave, tivakero vika avu aatoqihairo vi uvara qaqini vara aqukairave.

13 Auru hininavu ori vataqaa hiqirura, vi aurura okara vaireva mintimama vaivo: Vaiinti nahenti Kotira uva iriha vi uvarara quahake variavaro uvavano kia vika avu aatoqi variqiro vimanta variavaro vovano tiharo, Kaiqenavu qora kaiqa varaare, timanta vika vira uva iriha Kotira uva qaqira ke variarave.

14 Auru hininavu auqurora nimirivano qampiqa toraqi hiqirura, vi aurura okara vaireva vaiinti nahenti Kotira uva iri, viraqaahai vika vataini vo maara vo maara vairara iriqi viha, vika nái airaira varerarave, vika nái vataini vaiha quaherarave, vi haikararaqai noraiqamake iriqi viha, vika Kotira uva qaqirake kia koqe tavavano irataintemake iratarave.

15 Auru hininavu koqe vataqaa hiqirura, vi aurura okara vaireva vaiinti nahenti Kotira uva avu aatoqihai iriqi viha,

vika kempukaiqamake vi uvarara iriqi viha vuru koqe tava, airi tava iratainteмake iratarave, tiro.

Ihuva ovara uva tuqantaakero tura
(Maaki 4:21-25)
16 Ihuva minti tivakero maa uvara vaiinti nahenti tiva nimiro tiharo, Vaiinti vovano ova qumpikero kia kure varakero ova viraqaa aqute vairave. Viva kia ova vira varero tainta ankaraaraqi veta vate vairave. Vaiintivano ova qumpikero vo vaiintinavuvata naavuqi uriqete tavaate tiro, viva ova kantaaqaini vate vairave.

17 Vate maa entara kukeqate haikara, vi haikara vi haikara naantiara qovarama kero qoqaaqaima kaanarove. Vate maa entara mantaaqate haikara, naantiara vi haikara vi haikara rantakero qoqaa qaqi kanta vuru kaanarove.

18 Vo haika vataaina vaiintira Kotiva vira voqavatama amianarove. Vaiinti vovano kia vo haika vataraitiro, nai irikero tiharo, Te inaara haikama vatauro tiainara, Kotiva ekaa viva ina haikara vara qaqinima kaanarove. Kotiva mintiainarara ti, ne vi uvarara iriha rauriha variate, tiro.

Ihura navunaaka vira tavareka anura
(Matiu 12:46-50; Maaki 3:31-35)
19 Ihuva mini vaumanta vira novavata vira qatanavuvata vira tavareka aniromanta airi vaiinti nahenti ruvaaqumavi naavuqi vaumantara ti, vinavuka kia ho Ihura aaqanto viraiti, vahaaqaini vaura.

20 Vinavuka vahaaqaini vauvaro vovano Ihura tiva amiro tiharo, Ai novavata ai qatanavuvata vahaaqaini ai tavarekama ani variavo, tuvaro

21 Ihuva viraqi ruvaaqumavi vaukara tiharo, Kotira uva iriha ni variaka, vikama ti novave, ti qata vakaukavarave, variavo, tiro. Turama.

Ihuva aaronaara qio tuvaro tirema vaura
(Matiu 8:23-27; Maaki 4:35-41)
22 Vo enta Ihuva nai vaintiaravata votuqi vaarirero Ihuva vikara tiharo, Kaiqenavu varuva nora maa taqa varenavu vutuni hini mantaraini vuare, tivakero vika hampata mini vura.
23 Vika namariqi vi vauvaro Ihuva votuqi vaitaviro vauvaro, viraqaahairo aaronaavano noraiqamakero utiharo namari ventaqiro uri vauvaro namarivano votuqi mpiqe vaumanta vika namariqi aquviva aumaiqiro vaura.

24 Vika namariqi aquviva aumaiqumanta Ihura vaintinavu Ihuva vaitonaini oru vira vauraqamake tiha, Noravauvo, Noravauvo, tenavu namariqi rupeqa vuarirava aumaiqivo, tuvaro Ihuva himpiro aaronaaravata

namariaravata ho eqaane tuvaro aaronaavano ruqema vuvaro namarivano otiniro tirema vaura.
25 Namarivano otiniro tirema vauvaro Ihuva nai vaintinavuara tiharo, Ne tiriara kempukaiqamake iriataarave, tumanta vika qeteha kauqu runkinkiri iha tiha, Maa vaiintiva ta vaiintivave? Viva uva tivaro aaronaavanovata namarivanovata vira uva iri vairave, ti. Vika minti turama.

Ihuva vaana hampata vau vaiintira koqema amitora (Matiu 8:28-34; Maaki 5:1-20)
26 Vika votuqi vivi, hini mantaraini Gerasa vataini orurora. Kariri vatavano hini mantaraini vauvaro Gerasa vatavano vutuni hini mantaraini vaura.
27 Vika mini orurovaro Ihuva votuqihairo vaavi rovaro vo vaiintivano vi vatukaraqihairo vaana hampata vauva oru Ihura vita kora. Vi vaiintiva airi enta variqiro viharo kia utavaaqavata nonkiraitiro, kia naavuqivata vaitaraitiro, viva vaiinti qutu vuka ori onavuqi vate vauraqi vaitaqiro vi vau vaiintiva vaura.
28 Viva Ihura tavero oi tivakero Ihura avuqaa ani hiqiriviro vaiharo naveraitiro tiharo, Ihuo, Variqavano nai virini vaira, are vira Maaquvano variarao. Are tiriara nantiarire tirae aniarao? Te ariara mpo tihama kia ti ruqutuane turo, tiro.
29 Ihuva vaanara vi vaiintiraqihaira qaqini aitarera vuane turara tiro, vaanavano minti tura. Vi vatanaaka vi vaiintirara qaqi nuantorave tivakeha vira *seni*qohai aiqu kauqu rumpake vatovarovata, vi vaiintiva vika *seni* rumpatora ruqeqaama keharo uvaro vaanavano vi vaiintira aiqi utuqiro qumina vataini vi ani vaura.
30 Mintuvaro Ihuva vaana vira irero, Nena autu raane, tuvaro viva Ihura tiva amiro tiharo, Ti hutu Airitahaakave, tiro. Airi vaanavano vi vaiintira avutaqi vaurara tiro, viva minti tura.
31 Vaana vika Ihurara mpo tiha, Kia tinavu *Ruvuqira/Mpumpiqira* tititaane, ti.
32 Minti tivake tavovaro quara airinavu vuruni aumanto aiqinaqaa auhiri ne vaumanta vaananavu mpo tiha, Tinavu tititairaqe tenavu quara avutaqi oru variare, tuvaro Ihuva hove tumanta
33 vaananavu vi vaiintiraqihai qaqini aitare oru quara vika avutaqi viqetomanta, viraqaahai quaranavu ekaa kantamaqi otu vi onkaiqi aquvi nora namariqira otu ravara aqu vuvaro namarivano vika raqutu taiqakora.
34 Quaranavu namariqi aquvi qutu vumanta quaraqaa raqiki vau vaiintinavuka vi haikara tave, viraqaahai aiqu

autute kante vi oru nora vatukaqi vau vaiinti nahentika ekaa viti viri tiva nimumanta
35 vi vatanaaka vira tavareka oru vi, Ihuva vaunaini orure tavovaro vaiintiqihairo airi vaana atito vaiintiva utavaaqa nonkutero Ihura aiqutaraini oquviro vauvaro vira avu aatovanovata kankoma vuvaro vaumanta vika vaiinti vira tave qetora.
36 Vika vira tave qete vaumanta vaiinti hininavu vaaka tavoka, vika tiva nimiha tiha, Ihuva minti mintima kaivaro vi vaiintiva koqema vivo, ti.
37 Vika minti tumanta Gerasa vatanaaka mini ruvaaqumavi vauka voqamake qeteha Ihurara tiha, Oho, ho maihaira nena vuane, tuvaro Ihuva votuqi vaarirero vurama.
38 Viva vireva uvaro viraqihairo vaananavu aitaro vaiintiva Ihurara mpo tiharo, Kairaqe te ai vataake vuare, tuvaro
39 Ihuva aqao tiro, Are nena maaqaini oru vaihara Kotiva ai koqema kero kahaqama amitairara nena navunaaka vi uvara tiva nimiane, tiro. Minti tivakero Ihuva vira atitovaro viva nai vatukaini orurero Ihuva nai koqema korara tiva nimiqiro vi vaurama.

Jairusiva Ihura oru vitakora
(Matiu 9:18-26; Maaki 5:21-43)
40 Ihuva anirantero varuva namari hini mantaraini oruromanta vaiinti nahenti vira veka mini ruvaaqumavi vauka vira quahama amitora.
41 Mintuvaro vaiinti vovano vira autu Jairusiva maara naavuqaa raqikuva orurero Ihura aiqutaraini hiqiriviro mpo tiro, Ti naavuni aniane.
42 Ti raavura vohaiqa urava ihi 12navu varaiva, viva qutuarirava aumaiqivo, tiro.

Nahentivano Ihura utavaaqa viti autama kora
Minti tuvaro Ihuva Jairusira vataakero vumanta airi vaiinti nahenti Ihura avataqi viha nai ventake nai ventake i vaura.
43 Minti vauraqihairo nahenti vovano tora rovara varova variqiro viharo 12 ihinavuara vaiharo vo *doktaa* vo *dokta a*ka oru tavero ani tavero iharo nai monu taiqa kovaro kia vovanovata vira kahaquvaro vira rovaravano qaqi variqiro vi vauvaro
44 vi nahentiva vaiinti nahenti avutaini Ihura tauvaqaini oru viharo Ihura utavaaqa viti autama kovaro vira rovaravano vaaka taiqa vura.
45 Taiqa vuvaro Ihuva nai vaintinavu irero tiharo, Tavave ti autama kaivo? tumanta vika aqao kiama tenavuve

tuvaro Pitaava tiharo, Noravauvo, airi vaiinti nahenti ai tataaqa anihama nai vente nai vente i variavo, tuvaro
46 Ihuva aqao tiro, Vovano ti autama kaivo. Te iruraro ti kempuka hinivano tiqihairo aitarero vivo, tiro.

47 Ihuva minti tuvaro nahenti viva tiharo, Oho, Ihuva tiriara irirove, tivakero aiqu kauqu ntiri ntiri i vauvaro orurero Ihura aiqutaraini hiqiriviro vaiinti nahenti nivuqaa vaiharo Ihura tiva amiro tiharo, Ti rovaravano taiqa vuarire ti, tema ai utavaaqa autama kauro. Te mintima kauraro ti rovaravano vaakama taiqa vivo, tiro.

48 Minti tuvaro Ihuva vira tiva amiro tiharo, Ho ti raavuravauvo, are tiriara ti kahaqiariravave tiararoma ai rovaravano taiqa vivo. Homa ai muntukavano paru i vairara vuane, tiro.

Ihuva Jairusira raavura koqema kora

49 Ihuva minti ti vauvaro Jairusira naavuqihairo vaiinti vo atitova anirero Jairusira tiva amiro tiharo, Ai raavuravano qutuma vivo. Maara ti vai vaiintira kia ravaaqavu kaane, tuvaro.

50 Ihuva vi uvara iriro Jairusirara tiharo, Kia qetaane. Are tiriara kempukaiqama kehara iri vairaro ai raavuravano ho variarire, tiro.

51 Minti tivakero Ihuva vira naavuni orurero qumina vaiinti nahenti nititeharo vahaaqaini otu variate tivakero, Pitaaravata, Ioniravata, Iemiravata, vainti vira noka qokavata, vinavukaqai ntita varero nahenti vaintiru qutu vumanta vatoraqi vura.

52 Ekaa vaiinti nahenti vi vaintira turaqi vaiha virara iqi rate vauvaro Ihuva tiharo, Kia virara iqi rataate. Vi nahenti vaintiva kiama qutu vivo. Viva qaqi vaitema vaivo, tiro.
53 Minti tumanta vika vi nahenti vaintiruva qutu vura tavokara ti, vika Ihura uvara naaraihama amitora. Mintuvaro Ihuva nahenti vainti qutu vura vatora viraqi oriqetero
54 vi nahenti vaintira kauqu utu varero vira aarero tiharo, Maa vaintiruvao, himpuane, tiro.

55 Ihuva minti tuvaro vi nahenti vaintirura maraquravano qaiqaa naiqaa aintovaro viva vaaka himpura. Ihuva mintimakero, viraqaahairo viva viraqi vaukara ho kara vira amiate tiro.
56 Minti tumanta vira noka qoka voqamake kauqu runkinkiri i vauvaro Ihuva vitantara tiharo, Vate maa haikara tavaara kia voravata tiva amiate, tiro. Ihuva minti turama.

9

Ihuva nai vainti 12navu kaiqa nimiro nititomanta vura (Matiu 10:5-15; Maaki 6:7-13)

1 Ihuva nai vainti 12navu naarama ruvaaquma kero vinavuka vaiintiqihai vaana nititeha rovara varekavata koqema nimitaate tiro, Ihuva vinavuka noraiqama kero kempuka nimiro tiharo,

2 Ne oru Kotiva raqikina vakaakara vaiinti nahenti tiva nimihama rovara varekavata koqema nimitaate, tiro.

3 Minti tivakero viva tiharo, Ne vireka iha, kia kauruve, utave, karave, monuve, vo utavaaqave, vo haikavata vararaiti, qaqima vuate.

4 Ne oru vimanta ta vatukaraqihaie niara quaheha ni ntitaivera, ne mini vohaa naavuqiqai variqi vi, viraqaahai vi vatukara mini kema vuate.

5 Ne oru vimanta ta vatukaraqihaie kia ni quahake ntitaivera, vika nái qora okara ni autu nimitera tavaate ti, ne nenta aiquqaahai vi vatukaqihainaa konkoma rintatike vuate, tiro.

6 Ihuva minti tumanta vira vaintinavu vo vatuka vo vatuka vi aniha Kotira vakaaka, koqe vakaaka vaiinti nahenti tiva nimiqi viha rovara varokavata koqema nimite vaura.

Herotiva Ihura okarara aato tara i vaura (Matiu 14:1-2; Maaki 6:14-16)

7 Ihuva nai vaintinavu hampata vi kaiqara vi kaiqara vare vauvaro vi uvava vi anuvaro Herotiva Kariri vataqaa raqiki vauva, vivavata vi uvara iriro Ihura okarara aato taramaqiro vi vaumanta hini vaiintinavu tiha, Ioniva namari nimi vau vaiintiva qutu vuraqihairo qaiqaa qaqi himpiro ni vaivo, tumanta

8 hini vaiintinavu tiha, Aqao, tinavu kaivaqava, Elaitaava qaiqaa qovaraiqama vivo, tumanta hini vaiintinavu aqao ti, Haarua paropeti vaiinti vovano qaiqaa qaqi himpiro ni vaivo, tura.

9 Vika minti ti vauvaro Herotiva nariara tiharo, Te Ionira aunta haaru teqa kaavaunarave. Vaiinti nahenti vo uva vo uva ti varia vaiintiva, viva ta vaiintivae vaivo? tiro. Minti tivakero viva Ihura tavareva auti vaura.

Ihuva kara airiqama kero 5,000 vaiinti nimura (Matiu 14:13-21; Maaki 6:30-44; Ioni 6:1-13)

10 Ihuva nitito vaiintinavuka oru mini nini, orurante anire vika nái niha kaiqa varo vakaakara Ihura tiva amuvaro iriro, viraqaahairo Ihuva vokuka mini kero nai vaintinavuqai ntita varero vatuka vo, Besaidaini vumanta

11 mini ko vaiinti nahentinavuka iruvaro Ihuva Besaidaini
vireva vumanta vikavata vira avataqi miniara vura.
Vikavata Ihura avataqi vuvaro Ihuva vika tavero, vikara
quahama nimiteharo mini qumina kanta vaiharo Kotiva
raqikiaina vakaakara vika tiva nimiharo rovara varokavata
koqema nimite vaura.

12 Ihuva mintiaqiro vuvaro kuari avuvano tuvi vumanta
Ihura vainti 12navu Ihuva unaini anire tiha, Vaiinti nahenti
nititairamanta vika vaiinti vainaini vatuka vatuka vaiteha
kara vara naate. Maini qumina kantave, ti.

13 Minti tuvaro Ihuva aqao tiro, Ne nentanavu vika kara
nimiate, tiro. Tumanta vinavuka Ihura tiva ami tiha,
Tenavu mpareti kauqurunavuvata, havuka
taaraqantavataqaima, ntuva tauro. Airi vaiinti nahentima
variavo. Tenavu nora monu aqukehae vika kara vara
nimirarave? ti.

14 Vaiinti 5,000navu mini vauvaro Ihuva nai
vaintinavuara tiharo, Nenavu vaiinti nahentiara timanta
vo kanta 50navu oquvi vaimanta, vo kanta 50navu oquvi
variqi vi, mintiake timanta oquvi variate, tiro.

15 Tumanta vira vaintinavu Ihuva tuntemake vikara
tumanta ekaa mintimake oquvi vauvaro

16 Ihuva mpareti kauqurunavuvata, havuka
taaraqantavata, varakero naaruvaini taveharo Kotirara
koqema iarao tivakero, mparetivata havukavata nkuikero
nai vaintinavu nimiro tiharo, Nenavu vare vaiinti nahenti
nimiqi vuate, tiro.

17 Tumanta vika vare vaiinti nahenti mini oquvi vauka
nimumanta vika ekaa ho nomanta, viraqaahai Ihura
vaintinavu rutantuto utara vare, vaiinti nahenti kara ho
neha hini kara viti qaqi raukutora, vira nuntuke uta
12navu mpiqa kora.

Pitaava Ihura okarara tura
(Matiu 16:13-20; Maaki 8:27-30)

18 Vo enta Ihuva nariaraa vaiharo Kotira aare vaumanta
vira vaintinavu viva unaini anirovaro Ihuva vinavuka
irama nimitero tiharo, Qaqi vaiinti nahenti tiriara ta
vaiintirave tihae ti variavo? tumanta

19 vinavuka tiha, Vokiaka ariara viva Ioniva namari nimi
vau vaiintivave ti variamanta, vokiaka ariara viva
Elaitaavave ti variamanta, vokiaka ariara viva haarua
paropeti vaiintivano qaiqaa qaqi himpiro ni vaivo ti
variarave, ti.

20 Vinavuka minti tuvaro Ihuva vinavukara tiharo, Ho
nentanavu vo? Nentanavu tiriara ta vaiintirave tihae
variavo? tuvaro Pitaava vira tiva amiro tiharo, Are
*Mesaiaa*vano—Kotiva atitai vaiintivama variarao, tiro.

21 Pitaava minti tuvaro Ihuva vinavuka qioqamatero tiva
nimiro tiharo, Ne vi uvara vo vaiintivata kia tiva nimiate,
tiro.

Ihuva nai qutu vuainarara tura
(Matiu 16:20-28; Maaki 8:30–9:1)
22 Ihuva minti tivakero nai vaintinavu tiva nimiro tiharo,
Te Vataini Vatatai Vaintikave. Te aiha vina haikara varaqi
vuariramanta Iutaa nora vaiintinavuvata, Kotira kaiqa
vara amite varia vaiintika vika noranavuvata, maara okara
ti varia vaiintikavata, vika tiriara qumina vaiintive tiha ti
qoririma timitevarave. Vika mintihama ti harukaiqe te
taaramo enta vari, qaiqaa qaqi himpirarave, tiro.
23 Minti tivakero Ihuva vinavuka ekaa tiva nimiro tiharo,
Ti tivataqiro aniarira vaiintiva, viva nai muntuka vaina
haikara qaqira kero, nai aruke hirite katarira vara aqu
varero vo enta vo enta ti naantiaraini aniarire.
24 Nai vataini qaqi variqiro vuainararaqai noraiqaakero
iriqiro vi variarirava, vi vaiintiva ekaarama qutu
vuanarove. Vaiintivano tiriara iriqiro viharo vuru qutu
vuarirava, vi vaiintiva ekaa entama qaqi variqiro
vuanarove.
25 Vaiintivano vataini qaqi variqiro viharo ekaa airaira
ruvaaquma kero vatero, viraqaahairo qutu viro
raumpirima virera, vira airairavano nantiakeroe vira ho
kahaqianarove?
26 Vaiinti vovano ti kaarave, ti uva kaarave, kaurira haika
ti timirera, te Vataini Vatatai Vaintika naantiara te tuvuaina
entaraqaa naivata kaurira haika vara amirarave. Vi entara
ti Qora mpeqa okaravano tiqaahairo ataa i vairaqe te
takuqi vai *enseli*ka vataake tuvirerave. Vi entara te vi
vaiintira naivata qoririma amitararave.
27 Te quqaama turo. Vaiinti hininavu vate maini himpite
variaka, vinavuka kiama qumina qutu vivarave. Vinavuka
Kotiva vaiinti nahentiqaa raqikiainara tavama kema, qutu
vivarave, tiro.

Ihura vaatavano aahuva vaata qovaraiqama vura
(Matiu 17:1-13; Maaki 9:2-13)
28 Ihuva vi uvara tiva nimi taiqa kero vohaa *uiki* varakero
viva Pitaaravata, Ioniravata, Iemiravata, vinavukaqai ntita
varero Kotira aarareva aiqinaqaa oru vura.
29 Viva Kotira aare vauvaro vira virivano, vo viri
kuquvuvaro vira utavaaqavano hantaiqiharo takuqi
vaumanta
30 vaakama vaiinti taaraqanta qovarama vi, vira vataake
uva ti vaura. Vitanta autu Mosika Elaitaaka.
31 Vitanta qovarama vuvaro kuari vehohaara voqaava
vitanta ututuma tomanta vitanta Ihura vataake uva tivaqi

viha Ihuva vuaina aararavata Ihuva Ieruharemini qutu vuainararavata tivaqi vura.

32 Ti vaumanta Pitaavavata, vira kena vaiintitantavata, avu tauntomanta vaitake himpi tavovaro Ihura vaatavano vo qaramaviro koqema vuvaro vira mpeqa okaravano takuqi vaumanta vaiinti taaraqanta Ihura vataake himpite vaura.

33 Vi vaiintitanta Ihura mini ke vireka uvaro Pitaava Ihurara tiharo, Noravauvo, koqemama tenavu ai vataake maini vauro. Are hove tirera, tenavu haraara naavu taaramonavu kaqake ariara vo, Mosirara vo, Elaitaarara vomake, kaqa nimitaare, tiro. Pitaava kia nai tu uvara okara kankoma kero iriraitiro, viva hampiqamakero vi uvara tura.

34 Pitaava minti ti vauvaro tonavuvano qovarama viro, hihipaama viro vika avutaiqama komanta Ihura vaintinavu virara qeteha vauvaro

35 uvavano tonavuqihairo tiharo, Maara ti Maaquve. ⌞Ti kaiqa vara timitaarire ti,⌟ te vira kaama taunarave. Ne vira uvama iriate, tiro.

36 Tonavuqihairo vi uvara tiva taiqa komanta vinavuka tavovaro Ihuva nariaraa vaumanta vira vaintinavu evaara variha, vi entara tavo haikarara kia vo vaiintivata tiva nimura.

Ihuva vo vaintiqihairo vaana atitovaro vura
(Matiu 17:14-21; Maaki 9:14-29)

37 Vira qararaa vinavuka aiqina mini ke, otu vumanta vaiinti nahenti airitahaa urure Ihura vita kora.

38 Vira vita kovaro vaiinti vovano vaiinti nahenti nivutaqihairo Ihura naveraitiro tiharo, Maara ti variara vaiintio, te ariara mpo tihama ti maaqu ani tavaane turo. Ti maaqu vira vohaiqaqaive.

39 Vaanavano oi tivakeharo vaakama ti maaqu ravaaqavuke vaivaro viva aiqu kauqu raqikika raqikika i vaivaro taaraparavano vira noqaahairo re vairave. Mintiaqi viharo vaanavano kia vaaka vira tuta karaitiro, qaqi vukaiqamakero vira aruqiro vi vairave.

40 Te ai vaintinavuara mpo tihama, Vaana vira atitaivaro qaqini vuarire, turamanta vika vira atitaavarovata, kia ho aitarero virave, tiro.

41 Vaiinti viva minti tuvaro Ihuva tiharo, Ne maa entara varia vaiinti nahentika ne koqe aaraqaaqai nuataara vaimanta ne kia avuqavu aaraqaa ni variavo. Ne Kotirara qumimaqama kehama kia virara iriavo. Ike, ne ti popohama timite variamanta te nanti nanti entae ni hampata variqi virerave? tiro.

Minti tivakero viva vaiinti virara tiharo, Nena maaqu vita varera maini aniane, tuvaro
42 vaiinti viva nai maaqu vita varero ani vauvaro vaanavano vira maaqu ruqutu kovaro viva vatakanta hiqiruvaro vira vaata raqikivi raqikivi i vauvaro Ihuva vaana vira atiharo atitama kero, vainti vira koqema kero nai qora amura.
43 Vira nai qora amumanta ekaa vaiinti nahenti kauqu runkinkiri iha tiha, Ike, Kotira mpeqavano voqavatama vaivo, tura.

Ihuva nai qutu vuainarara qaiqaa tiva nimura
(Matiu 17:22-23; Maaki 9:30-32)
Vaiinti nahenti Ihuva vo kaiqa vo kaiqa varorara kauqu runkinkiri i vauvaro
44 Ihuva nai vaintinavuara tiharo, Te ni tiva nimirera iaina uvara kiama ne tauru kaate. Vovano ti Vataini Vatatai Vaintika qovarama kaira ti ravaaqavu vare nora vaiintinavu kauquqi vuru kevarave, tiro.
45 Ihuva minti tumanta vira vaintinavu kia vi uvara okara kankomake irura. Ihura vaintinavu vi uvara kia kankomake iriate tiro, vi uvara okaravano kukeqa viro vaumanta vinavuka qetehama kia vi uvara okarara Ihura irora.

Tinavuqihairo tavave avuhainaa vaiintivano varianarove? tura
(Matiu 18:1-5; Maaki 9:33-37)
46 Ihura vaintinavu vo enta tirorira uvaiqiha tiha, Tavave tinavuqihairo avuniqamaviro varianarove? ti vauvaro
47 Ihuva vika nái aatoqi iru uvara vivavata iriro, viraqaahairo Ihuva vainti naati voru vita varero vara viri nai tataaqaini himpimatero
48 vika tiva nimiro tiharo, Vaiinti vovano tiriarao tiro, maa vainti naatira quahama amiteharo viva tivatama quahama timitaanarove. Viva ti quahama timiteharo Kotiva ti tititairavata quahama amitaanarove. Niqihairo ni naantiaraini inaara autu vairava, vivama ni nivuni vaiharo nora autu vataava varianarove, tiro.

Vo vaiintivano Ihura autuqaa kaiqa varora
(Maaki 9:38-40)
49 Ihuva minti tuvaro Ioniva tiharo, Nora Vaiintio, tenavu tavauraro vaiinti vovano ai autuqaa vaana atite vairave. Vi vaiintiva kia tinavu hampata ai avataqi ni vai vaiintiva vaimantara ti, vira qioqama tauro, tiro.
50 Minti tuvaro Ihuva Ioniravata, nai vainti vonavuvata, tiva nimiro tiharo, Aqao, vaiintivano kia tinavu kaiqa vara qoraiqama timitaarirava vairera, vi vaiintiva tinavu

kahaqama timitaariravama varianarove, tiro. Ihuva turama.

Sameria vatanaaka Ihura kia quahama amitora

51 Ihura vita varero naaruvaini vuaina entava aumanto
anirovaro Ihuva Ieruharemini vuaina avu aatova vauvaro
viva mini vireva vi aararaqaa viro.
52 Aaraini viharo Ihuva nai vaintinavu naane nititomanta
vinavuka avuni vi, oru Sameria vatanaaka vatukaini orure
Ihuva vaitaaina naavura qerama amitarare tumanta vi
vatanaaka tiha,
53 Aqao, Ihuva Ieruharemini vuariravara tiro, kia ho
maini vaitaanarove, tura.
54 Minti tumanta Ihura vaintitanta Iemika Ionika vi uvara
iruvaro vitanta arara itomanta Ihurara tiha, Noravauvo,
are hove tiraqe tetanta naaruvaini naverai tiariraro
ihavano tuvu maa vatanaaka tatoqa kaarire, ti.
55 Vitanta minti tuvaro Ihuva tuqantaaviro vitanta
nitiharo tiharo, Kia minti tiate, tiro.
56 Ihuva minti tivakero nai vaintiaravata vi vatukara
mini qaqirakero vo vatukaini vurama.

Ihura avataqi vireka auti vau vaiintikara tura
(Matiu 8:19-22)

57 Vinavuka aarana vi vauvaro vaiinti vovano orurero
Ihurara tiharo, Te ai vaintiqama virerave. Are taini tainie
vinanaini tevata ai avataqi virerave, tiro.
58 Minti tuvaro Ihuva vira tiva amiro tiharo, ⌞Are ti
tivataqi vireva ihara paparuqa irorave.⌟ Qaakau vairivano
nai ntoma tairaqi vaite vairave. Uvirivano nai
navuqi/naavuqi vaite vairave. Te Vataini Vatatai Vaintika
vaitaaina naavuva kia vaivo, tiro.
59 Ihuva minti tivakero viva vo vaiintiara ti tivataqira
aniane tuvaro vi vaiintiva tiharo, Nora Vaiintio, kairaqe te
tenta qora naane oru quntamake aitare ai avataqi vuare,
tuvaro
60 Ihuva aqao tiro, Kairamanta qutuvi vaiintika nái
qutuvi vaiintika quntama taate. Are kia mintiraitira, Kotiva
raqikiaina vakaakara vaiinti nahenti tiva nimiqira vuane,
tiro.
61 Ihuva minti tuvaro vo vaiintivano tiharo, Nora Vaiintio,
te ai avataqi virerave. Are hove tiraqe te tenta navunaaka
inaini vuarirauka oru vika kauqu nimi, ho vuro tivake
aniare, tiro.
62 Minti tuvaro Ihuva virara aqao tiro, Vaiinti vovano
kaiqa korareva viharo kia avuniqai tavamaqiro viraitiro,
viva tuqantaaviro quminaini viti viri tavamaqiro virava, vi
vaiintiva kia ho Kotiva raqikiaina uvara vaiinti nahenti tiva
nimianarove, tiro.

10

Ihuva 72 vaiintinavu nititomanta vura

1 Noravano minti tivakero viva vaiinti vonavu 72navu
noraiqama kero vinavuka nititero tiharo, Nenavu
taaraqanta taaraqanta vihama, te virera iaina vatukara, vo
vatuka vo vatukaini nenavu naane ti tivuni vuate, tiro.

2 Ihuva minti tivakero viva uva vo tuqantaakero vika tiva
nimiro tiharo, Airi kara iratero mpeqaiqamavi vaimanta
kara qantu vare ani vaiintika kiama airi variavo. Ne Naaho
Qora aaraivaro viva kaiqa vaiinti vonavuvata nititaira
vuate.

3 Ho ne vuate. Te ni nititaari ne sipisipi naati voqaara
vaiintinavu qaakau vairi voqaara vainaini vivarave.

4 Ne vihama kia monuve, utave, aiqu nonki haikarave,
vare vuate. Aaraini vihama kia qumina vo vaiinti vo vaiinti
hampata uva mantamaqi viraiti, qaqi vuate.

5 Ne naavuqi orure naavuqi vaikara uva manteha
mintima tiate: Kotiva ni quahama nimitairaro ni
muntukaqihairo paru i vaira variate, tiate.

6 Ne minti tivake tavaivaro vaiinti vovano vi uvara
quahairera, Kotira aareha vi vaiintira koqema amitaane
tiate. Tavaivaro vo vaiintivano vi uvarara kia quahairera,
kia vo uvavata vira tiva amiate.

7 Kaiqa vaiintivano nai kaiqa varairaqaahairo nai koqaa
ho vare vairara ti, ne vatukaqi oru vaiha, vohaa
naavuqiqaima variqi vimanta vika nái nimi namari
kararaqaima neha variate. Kiama vo naavuqi vo naavuqi
nihama kara naate.

8 Ne vo vatukaini oru raimanta vi vatanaaka ni quahama
nimiteha niara tinavu vataake variate tivera, vika nimi
kararaqai neha

9 vi vatukaraqi aihavi vaiinti nahentika koqema nimite vi
vatanaakara tiha, Kotiva vaiinti nahentiqaa raqikiarirava
ni aumanto aniraivo, tiate.

10 Ne vo vatukaini oru raimanta vi vatanaaka kia ni
quahama nimitaraiti, niara kia tinavu vataake variate
tivera, ne vika qaqirake aaraqaa oru himpite vaiha

11 mintima tiva nimiate: Kotiva vaiinti nahentiqaa
raqikiaina entava aumanto anirai uvara ni tiva nimiare
turamanta, ne tinavu qoririma timitaara kaara, tenavu
tentanavu aiquqaahai ni vatukaqiraa konkoma nunkake
kia qaiqaavata orurante anirerave, tiate.

12 Naantiara Kotiva ekaara entaqaa *ko* tiharoma vikaqaa
uva vatairava Sodomi vatanaakaqaa uva vatainaravata
aatara kaanarove.

Vaiinti nahenti Ihura qoririma amitokara mpo tiva nimitora (Matiu 11:20-24)

13 Ne Korasinini variakave, ne Besaidaini variakave, te
niara ohoma tiva nimite vauro. Te ni nivuqaa nora kaiqa
varaunantema kero, haaru vovano nora kaiqa Taiaa
vatanaakave, Saidoni vatanaakave, vara nimitaitirio, vi
vatanaaka vaakama kovaara utavaaqa nonkute, vika hanta
varake nái vaataqaa aqute qora aara vaakama qaqira
kaatirio.
14 Ekaara entaqaa Kotiva *ko* tiharoma vikaqaa uva
vatairava Taiaa vatanaakaqaave, Saidoni vatanaakaqaave
uva vatainaravata aatara kaanarove.
15 Ne Kapenaumiqi variaka tiha, Kotiva tinavu
noraiqama kairaqe naaruvaini virarave, ti variarave. Aqao,
kiave. Kotiva ni vara aqukaira ne vevanto qutu vika
vainaini miniqaima otu vaivarave, tiro.
16 Ihuva minti tivakero nai vaintinavu tiva nimiro tiharo,
Ni uva irira vaiintiva, vi vaiintiva ti uvavata irianarove. Ni
qoririma nimitaira vaiintiva, vi vaiintiva tivata qoririma
timitaanarove. Ti qoririma timitaira vaiintiva, vi vaiintiva
Kotiva ti tititairavata qoririma amitaanarove, tiro.

Ihuva 72vaiintinavu nititoka qaiqaa orurante anura

17 Ihuva minti tivakero vaiinti 72navu nititomanta vika
mini oru nini, viraqaahai quahake orurante Ihuva vaunaini
anura. Vika anire Ihura tiva ami tiha, Ike, Noravauvo,
tenavu ai autuqaa vaananavuvata nititauramanta vika
tinavu uva iriha qaqini aitare variarave, ti.
18 Vika minti tuvaro Ihuva vika tiva nimiro tiharo, Te
tavauraro Sataaniva naaruvaihairo aaquakaa voqaara
utukero hiqirivo.
19 Ne iriate. Te ni noraiqama kauramantara ti, ne vaivaro
uqahive/quaihave, vaiinti nkaqe vai toveqikave, vika
vaimanta ne vika vaura qaqima aiqu ntavaqi nivarave. Ne
homa ti navutaara ⌞Sataanira⌟ kempuka aatara kaivaro
kiama vo haikavanovata ni qoraiqama nimitaanarove.
20 Vaananavuvano ni uva iriha aitarerara, kia ne virara
quahaate. Ni nutu naaruvaini qara ruva taainara, ne virara
iriha quahaate, tiro.

Ihuva quahora
(Matiu 11:25-27; 13:16-17)

21 Ihuva minti tuvaro Kotira Maraquravano vira
kempukaiqama kovaro viva voqamakero quaheharo
Kotirara tiharo, Ti Qo, are Noravano naaruvaqaavata
vataqaavata raqiki variaravave. Are vi haikara vi haikara
kukeqa tera nora vaiintinavu ekaa okara tavaa vaiintika
kia numiqaraitira, are vi haikara vi haikara qaqi vaiinti

numiqe varianarara ti, te ai autuma viriniqama kauro. Eo, ti Qo, ai antuqavano mintiataa ivarama mintira iarao, tiro.
22 Ihuva minti tivakero viva tiharo, Ti Qova tiriara ekaa haikaqaa raqikiane tirave. Qaqi vaiintivano kiama ti vira Maaqu okarara iri tavaarave. Ti Qova viva naiqaima ti okarara iri tavairave. Qaqi vaiintinavu kia ti Qora okarara iri tavaarave. Te vira Maaquvanoqai vira okarara iri tavaunarave. Taukae te vika tiva nimiataa iraqe tiva nimiarirauka, vikavatama ti Qora okarara iri tavevarave, tiro.
23 Ihuva minti tivakero tuqantaaviro nai vaintinavuqai evaaraiqama kero tiva nimiro tiharo,
24 Ne maa entara tave variarara quahaate. Haaru nora vaiintive, paropeti vaiintive, avuhainaa vaiintive, vika ne tave varia haikara tavaataa imantavata, kia ho tavorave. Vika ne iri varia uvara iriataa umantavata, kia ho irurave, tiro. Ihuva vi uvara turama.

Nai navutaara kahaqu vaiintirara tura

25 Maara okara ti vau vaiintiva vovano anirero Ihuva hampi uva tiarire tiro Ihurara tiharo, Maara ti variara vaiintio, te nana kaiqae koqe kaiqa vara kaainaraqaahaie ekaa enta ho qaqi variqi virarave? tiro.
26 Tuvaro Ihuva nai vira irama amitero tiharo, Kotira maara uva qara ntuva tova nana uvae tivatorave? Vira okara nantimae vaivo? tiro.
27 Tuvaro vi vaiintiva tiharo, Vi uvara maantimake qara ruva torave:

> Are nena Variqa Nora Kotirara ekaa nena muntukaqihairave, ekaa nena avu aatoqihairave, ekaa nena maraquraqihairave, ekaa nena kempukaqohairave, viraraqai antuqa arirara variane. *(Lo 6:5)*
>
> Ninara antuqa arinantema kera, nena navunaa vaiintiaravata antuqa arirara variane, turave, tiro. *(Wkp 19:18)*

28 Minti tuvaro Ihuva tiharo, Are mintiaqira viharama ekaa enta qaqi variqira vinarave, tiro.
29 Ihuva minti tuvaro maara okara ti vau vaiintiva Ihura uva aatara karare tiro tiharo, Aqao, tavave ti navunaa vaiintivano vaivo? tiro.
30 Tuvaro Ihuva vo uva tuqantaakero vira tiva amiro tiharo, Vaiinti vovano Ieruharemihairo vatuka vo, Ierikoni vireva otu vurave. Viva aaraini otu vi vaumanta muara vaiintinavu vira ravaaqavuke vira utavaaqa ruqemake vare, vira aavata ruqutuke vate vuvaro vi vaiintiva qutuviro ruhiqau viro aaraqaa vaurave.
31 Viva aaraqaa mini vauvaro Kotira kaiqa vara amite vau vaiintiva vira navunaava, vohaa vatanaava vi aararaqaa

tuviharo tavovaro vi vaiintira ruqutuke vatova vauvaro viva qaqi aara hini auvahiantaqaa tuvitarero vurave.

32 Vi vaiintiva qaqi tuvitarero vuvaro vira voqaantema kero, Rivaira vohaa ankuqiraa vaiinti vovano, vivavata Kotira kaiqa vara amite vau vaiintiva tuvurero, vi vaiintiva tuvu vira vini ainima kero tavero, viraqaahairo vivavata qaqirakero tuvitarero vurave.

33 Vi vaiintivavata qaqi tuvitarero vuvaro vo vatanaa vaiinti, Sameria vatanaa vaiintivano vohaa vi aararaqaaqai tuviharo vi vaiintira tavero virara mpo ike tiva amitero

34 vira aaqanto oru vaiharo vahaveraqohairovata, *uaini*qohairovata, vira vaata teqa tora hiqama kero rumpa amitero, vira utu vaaviarama kero nai *donki*qaa vaari vatero, vira vita varero monu aqukeha vaite vau naavuraqi vuru koqaama kero viraqaata raqiki vaurave.

35 Raqiki kero, vira qararaa viva vireva iharo *silvaa* monu taaraqanta nora monutanta naavu qora amiro tiharo, Are vi vaiintiraqaa koqema kera raqiki vairaqe te mini oru ni, orurante ani are virara voqavata aqukena monura nina qaiqaa amiare, turave, tiro.

36 Ihuva minti tivakero maara okara ti vau vaiintira irama amitero tiharo, Muara vaiintinavu vi vaiintira aavata ruqutuke vate vuvaro viva aaraini vaumanta taaramo vaiintinavu vira tuvu tavorave. Taaramo vaiinti vinavukaqihairo tavave vira navunaa vaiinti voqaara vaurave? tiro.

37 Minti tuvaro maara okara ti vau vaiintiva tiharo, Virara mpo ike tiharo kahaqu vaiintirave, tiro. Minti tuvaro Ihuva vira tiva amiro tiharo, Arevata vi vaiintira voqaante iane, tiro. Ihuva minti turama.

Ihuva Mataaka Mariaka oru tavora

38 Ieruharemini vi vau aararaqaa Ihuva nai vaintinavu hampata viharo vo vatukaini orurovaro nahenti vo, vira autu Mataava Ihura quahama amiteharo nai naavuqi vita varero vuru kora.

39 Vuru kovaro Ihuva viraqi vaiharo uva okara vitanta tiva nimiqiro vuvaro Mataara auravano, vira autu Mariava Ihura aiqutaraini oquviro vaiharo vira uva iriqiro vi vaura.

40 Mariava iriqiro vi vauvaro Mataava kara qeramateharo airi kaiqa naiqai vareharora tiro, viva Mariarara qora avu aato utiharo Ihuva unaini orurero tiharo, Noravauvo, ti auravano qumina vaiharo kia ti kahaqimanta te tentaraama maa karara qera i vauro. Are kiae virara noraiqaakera irira iarao? Are vira tiva amiraro viva ani ti kahaqiarire, tiro.

41 Mataava minti tuvaro Noravano vira nai tiva amiro
tiharo, Mataao, Mataao, are vo haika vo haikara
noraiqaakera iri variararo ai muntuka qoraiqivara
variarao.
42 Are vohaa haikaraqai noraiqaakera iriataarave.
Mariava avuqavuqama kero anirero vi haikarara iri
vaimantara ti, te kia vira atitararave, tiro. Ihuva turama.

11

Ne maantimake Kotira aaraate tura
(Matiu 6:9-15; 7:7-11)

1 Vo enta Ihuva vonaini oru vaiharo Kotira aare vaura.
Viva Kotira aarama taiqa kovaro vira vainti vovano tiharo,
Noravauvo, Ioniva nai vaintinavuara maantima keha
Kotira aaraate turave. Arevata tinavu tiva timiraqe
tenavuvata avuqavuqamake Kotira aaraare, tiro.

2 Minti tuvaro Ihuva vinavuka tiva nimiro tiharo, Ne
maantima keha Kotira aaraate:

Tinavu Qo,
tenavu ai autu takuqi vaira tuahere vauro.
Are tinavuqaa raqikina entava vaaka aniarire.

3 Tenavu kara naainara vo enta vo enta tinavu timiane.
4 Vokiaka tinavu qoraiqama timitaamanta tenavu kia
nái iri qoraiqama nimitaraiti, vika uva qaqira
kaunantema kera arevata tenavu ai uva raqa kaaina
uvara nunka kera tauru timitaane.

Are kia qaqi kairaro qora kaiqavano tinavu avataarire.
Minti tivakeha Kotira aaraate, tiro.

5 Ihuva minti tivakero nai vaintinavuara tiharo, Te vo
uva tuqantaake tirerave. Niqihairo vovano enta tavaarana
nai navunaara qentiana orurero tiharo, Ti vaiintio, qamaa
taaramonavu timiane.
6 Ti tonti vovano niara aaraihairo ti naavuqi aniraivaro
kara kia vaimantave, tiraro vira navunaava tiharo, Qaqira
kera vuane.
7 Te qenti paama tivake tintate tenta vaintairaravata
vaitema vauro. Kia te himpi kara ai amirarave, tianarove.
8 Minti tiraro viraqaahairo vira navunaava vuavimakero
naari vairaro qaiqaa qaiqaavata viva minti tivaqiro
vuantorave tiro, kara vira amianarove. Viva kia virara ti
navunaarave tivakerovauve kara vira amianarove. Viva
vuavimakero ti vainara, virara iriharoma viva himpiro vi
karara vira amianarovema turo.
9 Virara irihama te ni tiva nimiari iriate. Ne Kotira
aarehama vo haikara naarivaro viva vi haikara ni
nimiarire. Ne rantaqi viha oru ranta kaate. Ne qenti
kuekue ivaro Kotiva qantua nimitaarire.

10 Kotira vi haikarara naarika homa varevarave. Vi
haikara rantaqi vika homa ranta kevarave. Qenti kuekue i
vaiintika qantuarama nimitaanarove.
11 Ni vainti qokavaraqihairo tavave vira maaquvano
havuka ti timiane tirara are memaru nena vainti
aminarave?
12 Ai vaintivano kokoraara auru ti timiane tirara are
vaiinti nkaqaaina toveqirae vira aminarave?
13 Aqao, ne kia koqe vaiinti vaihavata, ne nenta vainti
koqe haikaqai nimi variarave. Ho Kotiva vo? Ni qova
Kotiva naaruvaini vaivave nivata aatara kero uritarero
paruma kero koqe haika vaiinti nahenti nimi vaivama
vaivo. Vovano vira Maraqurara naariraro Kotiva paruma
kero nai Maraqura vira amianarove, tiro. Ihuva turama.

Belsebuliva Ihura kahaqi vaivo tura
(Matiu 12:22-30; Maaki 3:20-27)
14 Kia uva tu vaanava vaiinti vo avutaqi vauvaro vaiinti
vivavata kia uva tura. Viva mintima vauvaro vo enta Ihuva
vi vaiintiraqihairo vaana vira atitovaro qaqini aitarero
vuvaro, viraqaahairo vaiinti viva ho uva tumanta vaiinti
nahenti ruvaaqumavi vauka vira tave, ike tiha kauqu
runkinkiri iha vaura.
15 Mintumanta hini kuka aqao ti, Belsebuliva avuhainaa
vaanavano Ihura kahaqi vaivaro Ihuva vaana nitite vaivo,
ti.
16 Vika minti tumanta vaiinti vonavuvata Ihura avateha
tavareka auti vaiha Ihurara tiha, Are nora kaiqa vo tinavu
tivuqaa varairaqe tenavu taveha, ariara quqaama Kotiva
vira atitairave tiare, tura.
17 Vika minti tuvaro Ihuva vika nái aatoqi irito uvara
iriro, viva vika tiva nimiro tiharo, Vohaa vatanaaka vaiha
tuqavuvi nai ari nai ari iha variqi vivera, vika vaakama
taiqa vivarave. Vohaa naavuqi vaika rairavi nai ari nai
ariha variqi vivera, vika kia ho vaivarave.
18 Sataaniva raqiki vaika rairavi nai ari nai ari ivera, vika
kia ho vaivarave. Ne tiriara tiha, Belsebuliva vira
kempukaiqama kaivarora tiro, viva vaana nitite vaivo,
tiarave.
19 Ho vo vaiintinavu ni avataqi vi variaka, vikavata vaana
nitite variarave. Tavave vinavuka kempukaiqama
kaimantae vinavuka mintiavo? Ho iriate. Ni avataqi vi
varia vaiintika, vikama ni uva rahake tavehama hampi
uvaveqaima tivarave.
20 Kotiva ti kempukaiqama kaimanta te vaana nitite
vaunarave. Vi uvava quqaa uva vaimantara ti, ne virara
irihama Kotiva tinavuqaa raqikiaina entava aniraivo tiate.

21 Kempuka vaiintivano huru kaavu vaqa ntuva vatero
nai naavuqaa raqikiharo vaivaro viva vatai onaanava ho
vairave.
22 Mintimakero vaivaro kempuka vaiinti vovano vira
aatara kaarirava anirero vikantiro raqiharo vira aatara
kero, naavu qova huru kaavu toteharo ho raqirerave ti
haikara viraqaahairo raqiakero varero, vira onaana
rairakero voka voka nariara nariara nimianarove.
23 Kia ti hiquantakaa ni vai vaiintiva ti navutaiqama
timite vai vaiintivama vaivo. Kia ti hampata ti sipisipi
ruvaaquma timite vai vaiintiva, vi vaiintiva ti sipisipi
raantaupirima kaariravama vaivo.

Ihuva vaana okarara tura
(Matiu 12:43-45)
24 Vaanavano vaiinti vaataqihairo aitarero viva aahara
vatavaura viharo, kaiqe auraara variqi vuare tivakero
tavaivaro kia auraara variaina aarava vaivaro viva tiharo,
Kaiqe te orurante vaaka kauna naavuraqi vi vaiintira
avutaqi oru qaiqaa variare, tivakero
25 oru tavaivaro vi naavura hiqama kero rupikero
avuqavuqama kero vataivaro
26 vi vaanava oru vaana 7navu vika uritarake qora kaiqa
voqavata vare variaka ntita varero, qaiqaa oru vi vaiintira
avutaqi vairave. Hoqarero vi vaiintiva vaana vohaiqa
vataakero vaiharo qoraiqama viro vairave. Naantiara viva
airi vaana hampata vaiharo anomakero qoraiqama viro
vairarama turo, tiro.

Quahe okarara Ihuva tura
27 Ihuva minti tuvaro vaiinti nahenti ruvaaqumavi
vaukaqihairo vo nahentivano Ihura aarero virara tiharo,
Ike, ai vatakero naama ami nahentiva, viva voqamakero
quaheharo vaivo, tiro.
28 Minti tuvaro Ihuva aqao tiro, Kotira uva iriha avataqi
ni vai vaiinti nahentika, vikama quaheha vaivarave, tiro.

Nora kaiqa tinavu humiqaane tura
(Matiu 12:38-42; Maaki 8:12)
29 Ihuva minti tumanta vaiinti nahenti vokukavata vira uva
irireka ani ruvaaqumavi vauvaro Ihuva vika tiva nimiro
tiharo, Maa entara varia vaiinti nahentika ne qora kaiqaqai
vare vaiha Kotirara qumimaqamake ni variarave. Vika
nora kaiqa tinavu humiqairaqe tenavu vira taveha, ariara
quqaa vivave tiare, ti variarave. Ho kia te ne tintemake
mintirerave. Kotiva haaru ni kaivaqara Ionaara untema
kero, Kotiva naantiara tivata mintima kaanarove. Viraraqai
irihama ne kankomake ti okarara irivarave.

30 Haaru Ninivehainaaka Ionaava vare vau kaiqara tave
Ionaarara tiha, Kotiva vira atitaivaro vi kaiqara vare
vairave, turave. Te Vataini Vatatai Vaintikama vauro. Ne
maa entara varia vaiinti nahentika ti okarara kankomake
iriate ti, te Ionaava untemake irerave.
31 Haaru ni kaivaqava Soromonuva koqe avu aato vauva,
viva vo okara vo okara tave vauva vauvaro avuhainaa
nahenti Sebaihainaava vira uva irireva vevara nai
niaraihairo uru Soromonura uva irurave. Vi nahentiva
minturara tiro, viva naantiara ekaara entaqaa vaiharo
niqaa uva vateharo niara mintima tianarove: Te niaraihai
Soromonura uva irirera uruavaunarave. Ne haaru vauvaro
Soromonuravata uri aatarako vaiintiva vovano vaumanta
ne vira uva iriataara vaumanta ne kia vira uva irurave,
tianarove.
32 Haaru Ionaava Kotira vakaaka tiva nimumanta Ninive
vatanaaka qora aara qaqira korave. Vi vatanaaka
minturara ti, vika naantiara ekaara entaqaa niqaa uva
vatevarave. Vika niara mintima tivarave: Tenavu Ionaara
uva iriha viraqaahai qora aara qaqira kaavaunarave. Ne
vauvaro vovano Ionaaravata uri aatarako vaiintiva Kotira
vakaaka ni tiva nimi vaumanta ne kia vira uva irurave,
tivarave.

Ai avuvano vaata ovama vaivo tura
(Matiu 5:15; 6:22-23)
33 Vovano ova qumpikero kia mantaaqainaini vate vairave.
Viva kia kure varakero viraqohairo aqute vairave. Vaiinti
nahenti vira naavuqi oriqeteha ho tavaate tiro, viva ova
qumpikero virini kantaaqaini vate vairave.
34 Avuvano ova voqaara iteharo vaata ruvaahama amite
vairave. Ai avuvano koqe avu vairera, ekaa ai vaatavano
ruvaaharo varianarove. Ai avu qora avu vairera, ekaa ai
vaatavano konkiraiqama vuanarove.
35 Ho mintirara raurihara variane. Hauri ai vaataqi
aatitaa ina haikava kia vairaro konkiraiqiaina haikavaqai
viraqi variantorave.
36 Ai vaataqi kia konkiraiqiaina haikava voqavanovata
vairaro aatitaarira haikavaqai vairera, ai vaatavano
ekaama ova voqaantema kero, koqema kero iteharo
varianarove, tiro.

Parasi vaiintinavuara tura
(Matiu 23:1-36; Maaki 12:38-40; Ruki 20:45-47)
37 Ihuva minti tivakero vaiinti nahenti uva tiva nimi taiqa
kovaro Parasi vaiinti vovano ani tintira kara naane tuvaro
Ihuva vikantiro oru kara nareva oquvi vaura.
38 Oquvi vauvaro Parasi vaiinti viva tavovaro Ihuva kia
kauqu hiqama karaitiro, kara nareva auti vauvaro viva
vira tavero ravuku vura.

39 Vira kaara ravuku vuvaro Noravano Ihuva vira tiva amiro tiharo, Vaiintivano *kaap u* vata tanuvata hiqeharo qumina pahainiqai hiqaintemake, ne kia nenta avu aatoqi hiqaraiti, ne nenta vaatainiqai hiqe variarave. Ni avu aatoqi vo airaira vo airaira varevavata, qora kaiqa vare okaravavata, mpiqaro vairave.

40 Ne vueraiqiha variakave. Kotiva ni vaata autu taiva, vivama ni avu aatovata autukairave.

41 Ne nenta vo airaira vo airaira vate haikara varake vehi vaiinti nimivaro ni avu aatovanovata homa takuqiro varianarove.

42 Ne Parasi vaiintinavu naantiara qoraiqama virara, te virara irihama niara oho tiva nimitauro. Kotiva uva maara vo tiva taira, ne vi uvaraqai irihama ne avuqavuqamakeha nana nana naahoe rairake 9navu nenta vare vohaiqa Kotira amite variarave. Ne vi uvaraqai irihama Kotira uva maara, nora uva ne kia iriha avate variarave. Avuqavu *ko* ti okararave, Kotirara muntuka vate okararave, ne vi uvara vi uvara qaqirake kia noraiqaake virara iriarave. Ne Kotira uva inaara uvaqai irihama, vira uva nora uvavata iriataara vaimanta kia iri variarave.

43 Ne Parasi vaiintinavu naantiara qoraiqama virara, te virara irihama niara oho tiva nimitauro. Ne maara naavuqi oriqeteha koqe taintaraqai antuqa arimanta viraqaaqai oquvi vaireka auti variarave. Vaiinti nahenti niara nora vaiintive tivakeha ni uva mantaate tiha, ne *maaketi*qi qumina vi ani variarave.

44 Ne naantiara qoraiqama virara, te virara irihama niara oho tiva nimitauro. Ne nana haika voqaarae variavo? Vaiinti quntama taa vatara kia tavaraiti, qumina vatave tiha vaiinti nahenti vira ventaaqaa vau vi ani i variarave. Ne vira voqaantemake variavo. Vaiinti nahenti kia ni vaaqu kaiqa tavaraiti, ni viri vaataqai tavehama niara koqe vaiintive ti variamanta ne variavo.

45 Ihuva Parasi vaiintinavuara minti tuvaro maara okara ti vau vaiintiva aqao tiro, Maara ti variara vaiintio, are Parasi vaiintinavuara minti tiharama are tinavuaravata qora uva ti variarao, tiro.

46 Viva minti tuvaro Ihuva vira nai tiva amiro tiharo, Ne maara uva okara ti variaka, nevata naantiara qoraiqama virara, te virara irihama niaravata oho tiva nimitauro. Ne qaqi vaiinti nahentiara vi uvara vi uvara iriqi vuate ti variamanta, vika vukaari utiha ne maara ntai uvara vikaqaa vataara aqu vare vi variamanta ne nenta kauqu kia voqavata tutuke vika kahaqi variarave.

47 Ne naantiara qoraiqama virara, te virara irihama niara oho tiva nimitauro. Ni kaivaqaukavara Kotira uva ti vau

vaiintika paropeti vaiintinavu aruke quntama toraqaa ne ori varake koqemake vaheheqamate variarave.
48 Ne mintihama ne nenta kaivaqaukavarara koqemama vika arukorave ti variarave. Ni kaivaqaukavara Kotira uva tu vaiintinavuka paropeti vaiintinavu aruke quntamato vataraqaa ne vahehema nimite variarave.
49 Ne minti variarara tiro, Kotiva ekaa haika tave vaiva tiharo, Te paropeti vaiintinavuve *aposori* vaiintinavuve nititaari vika hininavu aruke hininavu aru ntataqi viha qoraiqama nimitevarave, tirave.
50 Maa vatara qovaramako entaraqaahai Kotira paropeti vaiintinavu aruqi ani ani vate maa entara aruke uvava, ekaa vi uvava ni vate maa entara variakaqaama varianarove.
51 Hoqarero Abelira arukomanta viraqaahai paropeti vaiintinavu aruqi vivi, vuru Sekaraiaaravata arukorave. Sekaraiaara arukareka iha mura quarato taintava hini mantaraini vauvaro Kotira Naavu hini mantaraini vaumanta vira avutana arukovaro vira naarevano ntorave. Ho vika paropeti vaiinti ekaa arukora kaara Kotiva maa entara varia vaiinti nahentikaqaa vi uvara vataanarove.
52 Ne maara okara ti varia vaiintinavuka, ne naantiara qoraiqama virara, te virara irihama niara oho tiva nimitauro. Kotira uva okaravano vaimanta ne vi uvara vare varia *ki*ra totehama kia vi qentira qantuake oriqete vi uvara okara tave variarave. Ne nenta kia vi qentira qantuake tavaraiti, ne vokiaka vireka iaravata kuvai nimite variarave, tiro.
53 Ihuva minti tivakero naavuqihairo vevaromanta maara okara ti vau vaiintinavukavata, Parasi vaiintinavuvata, vika nirara itomanta Ihurara qora uvama ti vaivo tivake vika tiha, Aniqe tenavu qaiqaavata vira iraariraro viva qora uva tirera, vira *ko*qira vita vataare, ti.
54 Minti tivake vika Ihurara hampi uva tiarire ti, vo uva vo uva Ihura irama amite vaura.

12

Parasi vaiintinavu una kaiqara rauriha variate tura (Matiu 10:26-27)

1 Mintumanta airi tauseni vaiinti nahenti Ihura tavareka anire nai ventake nai ventake iha, nai aiqu nai aiqu ratatiaqaqi vi vaura. Minti vauvaro Ihuva nai vaintinavu naane uva tiva nimiro tiharo, Kaupititiravano qamaa vohaiqa qoraiqama kaivaro ntera viro viraqaahairo ekaa qamaa ntera vintemake, Parasi vaiintinavu nivata qoraiqama nimitevorave. Vika koqe kaiqa varauro tiva keha vaiinti nivuqaaqai unaqaraiqama keha vare varia

kaiqararama turo. Ne vika voqaante iarorave tivakeha rauriha variate.
2 Vovano tavaantorave tiro aqutaina haikara, naantiara ekaa vi haikara vi haikara ravaqaakero qaqi kantama kaanarove. Vate vo haika vo haika kukeqate varia haikara naantiara qoqaiqama kairaro qoqaama varianarove.
3 Ne konkiraqi vaiha ti vai uvara naantiara vokika aatitainaraqaama vaiha irivarave. Ne naavuqi qenti tintate vaiha evaara evaara ti vai uvara, naantiara vi uvara naavu qentiqaahairo naveraitianarove.

Kotira aatuqai qeteha variate tura
(Matiu 10:28-31)
4 Mpo, ti navunaao, te tiainara iriate. Ni vaataqai arukekara, kia vika naatu qetaate. Vika ni aruke kia ni maraquravata ho arukevarave.
5 Ne tararae qeteha vaivarave? Kaiqe te ni tiva nimiare. Ne Kotira aatuqai qeteha variate. Viva kempukavano vaiharo vaiinti arukeharo viraqaahairo homa vira nora iha itainaraqi aqukaariravama vaivo. Eo, te niarama turo, Ne Kotira aatuqai qetehama variate, turo.
6 Quqaae vaiintivano monu taarauru aqukeharo uapaa uviri kauqurunavu vare vairave? Ho iriate. Kotiva uapaa uviri vonkuvata kia tauru karaitiro, viraqaavata raqiki vairave.
7 Kotiva niqaa raqikiharoma ni okara, ekaa okara kankomakero tave vaiva, viva ni qiata kaukivata ekaa kaara ntuva tairave. Kotiva airi uapaa uviri raqikiharovata, viva niara ne uvirivata aatarake variakave tirara ti, ne kia qeteha variate, tiro.

Ihura autu tiva qovarama kerara tura
(Matiu 10:19-20; 10:32-33; 12:32)
8 Te tiari iriate. Vaiinti vovano vaiinti nahenti nivuqaa vaiharo tiriara tiva qovaraiqaakero tiharo, Te vira vaintima vauro, tirera, te Vataini Vatatai Vaintika naantiara tevata Kotira *enseli* vika nivuqaa vaiha, nai virara tiva qovaramakeha tiha, Vi vaiintiva ti vaintima vaivo, tirarave.
9 Vo vaiintivano vaiinti nahenti nivuqaa vaiharo tiriara aqao kia vira vaintima vauro tirera, te Vataini Vatatai Vaintika naantiara tevata Kotira *enseli* vika nivuqaa vaiha nai vi vaiintiraravata aqao kia ti vaintima vaivo tirarave.
10 Vaiinti nahenti ti Vataini Vatatai Vaintikara qora uva tivatera, Kotiva vika uva homa nunkama nimitaanarove. Mintiharovata, nai Maraqurara qora uva tiva amitera, Kotiva kia vika uva nunka nimitaanarove.

11 Naantiara ti kaarama ni rumpa vare vuru maara
naavuqive, *kamaani*ra avuqaave, avuhainaa vaiintinavu
nivuqaave, vuru kaimanta vi entara kia ne qetehama nana
uvae tirarave tiate.
12 Vi entara Kotira Maraquravano ni kahaqiharo minti
minti tiate tiramanta ne vi uvaraqai vika tiva nimiate, tiro.

Airi airaira vato vaiintirara uva tuqantaakero tura

13 Ihuva minti tuvaro vaiinti nahenti ruvaaqumavi
vauraqihairo vaiinti vovano Ihurara tiharo, Maara ti
variara vaiintio, ti qova qutu vire iharo ti tinta
vakaakantiro nai onaana vataira rairakero timitairave.
Mintivaro ti vakaava vi haikara naiqai totero kia tivata
raira timivo. Are virara tiraro viva vi haikara tivata raira
timiarire, tiro.
14 Minti tuvaro Ihuva vira nai tiva amiro tiharo, Aqao,
maa vaiintio, tavave ti noraiqama kaimantae te nitanta uva
ho avuqavu irarave? tiro.
15 Minti tivakero Ihuva ekaa vaiinti nahenti tiva nimiro
tiharo, Ne rauriha variate. Ne airi airairave, airi monu
varerave, vi haikarara noraiqaake iriha variqi vivorave. Ne
tiha, Airi airaira vateha homa variqi virarave, tivorave. Kia
airairavano ni kahaqira ne ho koqemake qaqi variqi
vivarave, tiro.
16 Ihuva minti tivakero viva uva vo tuqantaakero vika
tiva nimiro tiharo, Airi airaira vato vaiintiva kara utukero
airi kara qantu varero
17 naiqai tivakero iriro tiharo, Te maa karara ta
naavuraqie vatararave? Ekaa ti naavuqi karavano
mpiqama vivo, turave.
18 Minti tivakero viva tiharo, Kaiqe te ekaa naavu
rampaike qaiqaa nora naavu, vo naavu vo naavu kaqake
viraqi ekaa karavata airairavata vataare.
19 Te vi kaiqara vara vuru taiqake mintima tirarave: Te
koqemakema vauro. Airi karave airi airairave vaimanta te
airi ihiara auraara variqi viha maa kararavata *uaini*ravata
namaqi viha koqemake variqi virarave, turave.
20 Vi vaiintiva minti tuvarovata, Kotiva vira tiva amiro
tiharo, Kia ai avu aatovata vaivave. Vate maa entara
entaqima are qutu vinarave. Are qutu viraro vovanoma ai
airaira, tenta totarerave tiana airairara varaanarove,
turave, tiro.
21 Ihuva vaiinti nahenti mintima kero vi uvara tiva nimi
taiqakero viva tiharo, Vo haika vo haika ruvaaquma kero
vataainarara noraiqaakero iriqiro vi vaina vaiintira, Kotiva
virara tiharo, Are vataana haikara qumina haikaqaive. Te

tavaurara are vehi vaiintiqaima variarao. Are quminama qutu vinarave, tianarove, tiro. Ihuva turama.

Kia vi haikarara noraiqaake aato utuate tura (Matiu 6:25-34)

22 Minti tivakero Ihuva nai vaintinavuara tiharo, Vi uvara irihama te niara mintima ti: Ne qaqi variqi virave, ne kara nerave, nenta vaata nonkirave, kia vi haikara vi haikarara airi aato utivaro ni muntukavano qoraiqiarire.
23 Ne qaqi variqi viva avuhainaa haikavano vaivaro ne kara ne vai haikava naantiaraihainaa haikavanoma vaivo. Ni vaatavano avuhainaa haikavano vaivaro ne nonkute utavaaqava naantiaraihainaa haikavanoma vaivo.
24 Ne uviriara iriha variate. Uvirivano kia kara utukero qantu varero nai naavuqi vuru vate vairave. Uviri vika variavaro Kotiva vikaqaa raqikiharo vika kara nimi vairave. Ho ne vaiinti nahenti uvirivata aatara kaakara tiro, Kotiva niqaa koqema kero raqikiqiro vuanarove.
25 Niqihairo ta vaiintivae te vaaka qutu vuarorave tivakeharo nai qaqi variaina entara vonavu tomaqa kaanarove? ⌞Kia vaiinti vovano ho mintianarove.⌟
26 Ne vi kaiqara inaara kaiqa kia ho vare variarara ti, ne nantihae vo haika vo haikaravata airi avu aato utuqi vi variavo?
27 Ahakaqi qampiqe vai *kaampiraara/qinaarara* iriha variate. Vi haikava kia naaqunta varakero nai utavaaqa autiraitiro, koqemake qampiqe vairave. Haaru King Soromonuva utavaaqa koqeraqai nonkutero vauvarovata, viva nonkuto utavaaqava kia ahakaqi vai *kaampivano/qinaaravano* iteharo ruvaahaira aatarake vaurave.
28 Kotiva vivama ahakaqi vai haikara koqema nimite vairave. Vi haikava vate variqiro viramanta hura iha tuta kaivaro ita taiqa vuanarove. Ho Kotiva qumina ahakaqi vai haikara koqema nimite vaiva vaiharora tiro, viva ni vaiinti nahentiqaa raqikiharo kiae nivata utavaaqa nonku nimitaanarove? Ike, ne Kotirara kempukaiqamake iriha, viva mintima timitaanarove tiataarave.
29 Kotiva ni kahaqama nimite vairara ti, ne kia airi avu aato utiha tiha, Nana karae nararave? Nana namarie nararave? tivaqi vuate.
30 Vataini variaka kia Kotirara iria vaiinti nahentika vika mintimake variqi viha, vi haikara vi haikara vararekaqai auti variarave. Ne kia vika aanaraate. Ni Qova ne aavoqi haikarara iriharoma vaivo.
31 Ne avuni Kotiva niqaa raqikiainara virara naane noraiqaake iriqi viha, Kotira kaiqa vare vaivaro Kotiva kara viravata, utavaaqa viravata, ni nimiarire, tiro.

Naaruvaini koqaa ruvaaquma terara tura
(Matiu 6:19-21)
32 Ihuva minti tivakero qaiqaa tiharo, Nenavu vaireka ne ti
sipisipinavuma variavo. Ne kia qetaate. Kotiva ni qova
niara quaheharo vaivara tiro, viva naantiara niqaa raqiki
vairamanta ne viva raqikiaina vatukaraqi vaivarave.
33 Nenta vate airairara nimiha monu vare, vehi vaiinti
nahenti vuru nimiate. Kia nenta koqaa vaaka taiqaaina
*pausi*raqi vataate. Nenta koqaa naaruvaini kia taiqaaina
*pausi*raqi vataimanta kia muara varaivaro kia
toveqivanovata vira nama taiqa kaanarove.

34 Ne maa vataraqaa koqaa onaana ruvaaqumaqi vivera,
ne maa vataraqaa vaina haikararaqai noraiqaake iriqi
vivarave. Ni koqaa onaana naaruvaini ruvaaqumavi
vairera, ne naaruvaini vaina haikararaqai noraiqaake iriqi
vivarave.

Qeramate rauriha variate tura
(Matiu 24:42-44)
35 Ne himpi utavaaqa nonkute vaiha ova qumpite
qeramateha variate.
36 Ne kaiqa vaiinti maanavuka aanareha variate. Vira
kaiqa vaiintinavu nai nora vaiinti veka qeramate variavaro
vika noravano nahenti iraanaini oru niniro vihairo
orurantero ani qenti kue kue iharo tavaimanta vira kaiqa
vaiintinavu vaakama qenti qantua amitaarave. ⌞Nevata
qenti qantuarareka qeramateha variate.⌟
37 Vika noravano anirero tavairamanta vira kaiqa
vaiintinavu kia vaitaraiti, qeramate vaivaro viva ani vika
tavero vika quahama nimitaanarove. Viva vika quahama
nimiteharo viva kara nimiaina utavaaqara nonkutero nai
kaiqa vaiintinavuara tiharo, Ne oquvi vaiqe te kara ni
nimiare, tivakero kara vika nimianarove.
38 Koqemama vika noravano ani tavairamanta vira
vaiintinavu kia vaitaraiti, qaqi himpi qeramate vaivaro
enta tavaarave, kokoraaravano uva tinaraqaave, vika
noravano orurantero aniraanarove.
39 Ho maa uvara kankomake iriha variate: Naavu qova
vaiharo muara vaiintivano aniainarara iritirio, muara
vaiintivano kia ho vira naavuqi oriqetero muara varaitirio.
40 Vi uvara irihama nevata henoqamate variqi vihama ti
veka variate. Ne ti Vataini Vatatai Vaintikara kiama
tuvuanarove ti entara, vi entaraqaama te tuvirerave, tiro.

Kaiqa vaiinti taaraqantaqaa uva tuqantaakero tura
(Matiu 24:45-51)

41 Ihuva minti tuvaro Pitaava tiharo, Noravauvo, are uva
tuqantaakera tianara, vi uvara tinavuaraqaie tiarao, ekaa
vaiinti nahentiaravata iriharae vi uvara tiarao? tiro.
42 Pitaava minti tuvaro Noravano tiharo, Koqe avu aato
vataa vaiintivano nai nora vaiintiara noraiqaakero iriharo
kaiqa vara amite vaira vaiintiva, viva nana vaiinti
voqaarae varianarove?
Viva maantima vaina kaiqa vaiintira voqaarama
varianarove: Vira nora vaiintivano niara aara vire iharo vi
vaintira noraiqama kero virara tiharo, Arema vo kaiqa
vaiintinavuqaa raqikiharama vo enta vo enta kara
rairakehara vika nimiane, tivakero
43 oru aaraini niro orurantero ani tavairaro vira kaiqa
vaiintivano viva uva tinantema kero kaiqa vare vairera,
viva virara voqama kero quahaanarove.
44 Ho te quqaa tiari iriate. Vira nora vaiintivano mintima
tianarove: Te qaiqaa ari noraiqama kaarirara are ekaa te
iaina haikaraqaama raqikiqira vinarave, tianarove, turo.
45 Vira kaiqa vaiintivano qaqira kero kia mintiraitiro,
viva nai irikero tiharo, Aqao, ti nora vaiintivano qakoma
keroma orurantero anianarove, tivakero viraqaahairo nai
kena kaiqa vaiinti nahentivata ntaihamaqiro viro, airi kara
namaqiro viharo iha namarivata neharo vueraiqiharo
mintiaqiro vi vairera,
46 vo enta vira nora vaiintivano vi entaraqaa kiama
anianarove tiaina entaraqaa orurantero ani vira kaiqa
tavero nai kaiqa vaiinti vira voqamakero kaavu umiqakero
vatero, vira atitama kero tiharo, Are kia ti uva iriaka
vainaini vuane, tianarove.
47 Kaiqa vaiinti vovano nai nora vaiintivano kaiqa
varaane tina uvara iriro qaqira kero kia qerama tero vi
kaiqara varairaro vira kaara vira nora vaiintivano vira
qorahaama ruqutukero kaavu umiqake vataanarove.
48 Kaiqa vaiinti vovano nai nora vaiintivano kaiqa
varaane tina uvara kia kankomakero iriraitiro, vivavata
qora kaiqa varairera, vira kaara vira noravano vira
inaaraiqaqai ruqutuanarove.
Airi haika vareka vaivaro Kotiva vikara airi haika tinta
timiate tianarove. Airi haika voqavata varaina vaiintiva
vairaro Kotiva virara airi haika voqavata tinta timiane
tianarove.

Te vaiinti nahenti raira karera tuvuraukave tura
(Matiu 10:34-36)
49 Te iha tuta kaariraro itaarire ti, vataini tuvuraukave. Ike,
te vi ihara vaaka tuta kauraitirio, te virara hovema
turaitirio.

50 Te namari vo vararera una namarira kiama varauro.
Te vate vira veka vauraro ti voqamakero maara ntaimanta
vauro. Te mintimake variqi vi viraqaahai vi namarira vare
te ho vairarave. ⌞Ihuva vi uvara minti tiharoma uva
tuqantaakero vika nái vira qoririmake arukaivaro qutu
vuainarara tura.⌟
51 Ne tiriara tihama, Vaiinti nahenti vataini vaika
maateraiqamavi variate tiro viva tuvirave, ti variarave?
Aqao, kia te virara iriha tuvuraukavauve. Vaiinti nahenti
rairavi variate ti, te tuvuraukave.
52 Maa entaraqaahai vohaa naavuqi vainavuka
kauqurunavu rairavi taaraqanta vohaiqavano navutaiqiha
taaraqanta vataake raqivarave. Taaraqantavano
navutaiqiha taaraqanta vohaiqa vataake raqivarave.
53 Vira qova nai maaquntiro navutaiqiraro vira
maaquvano nai qokantiro navutaiqianarove. Vira nova nai
raavurantiro navutaiqiraro vira raavuravano nai nokantiro
navutaiqianarove. Vira tonanova nai naaqutuntiro
navutaiqiraro vira naaqutuvano nai tonanokantiro
navutaiqianarove, tiro.

Maa entara qovaraiqiainara vira okarara tura
(Matiu 16:2-3)
54 Ihuva minti tivakero vaiinti nahenti ruvaaqumavi vauka
tiva nimiro tiharo, Ne tavaavaro tonavuvano vihairo
anirero noteharo hinkura ari vaimanta ne tiha, Aaqu
rirevave, tiavaro aaqu rirave.
55 Ne tavaavaro kuaharavano uti vaimanta ne tiha,
Uvihaanarove, tiavaro uvihairave.
56 Ike, ne unaqaraiqama keha koqe kaiqa vare variakave.
Ne vi haikara vi haikara ho ampeqamake tave, nantihae ne
vate maa entara qovaraiqiaina okarara kia ampeqamake
tavaavo?

Nena ko vaakama avuqavuqama kaane
(Matiu 5:25-26)
57 Ne nantihae kia nentavano rahake nana uvavano
avuqavu vaivaro nana uvavano kia avuqavu vaivo ti
variarave?
58 Vovano ariqaa uva vatero *ko* naavuqi ai vita varero
vireva irera, vikantira aaraini viharama vaaka vi uvara
avuqavu qiane. Hauri viva ai vita varero *iasi*vano inanaini
vuru kairaro *iasi*vano ai kiripu kauquqi kairaro vuru ai
karapuhiqi aqukaantorave.
59 Te tiarira iriane. Are kiama karapuhiqihaira vaaka
taiqenarave. *Iasi*vano tina monura kia ekaa amiraitira, are
kia ho vinarave, tiro. Ihuva turama.

13

Qora aara qaqira kaate tura

1 Vi entara vaiinti vonavu anire Ihura tiva ami tiha, Karirihainaa vaiintinavu Kotirara *ofaa* iha quara amitaare tuvaro, *kamaani*ra kaiqa varai vaiintiva, Pairaatava anirero vi vaiintinavuka arukovaro vi vaiintinavuka naarevanovata, vinavuka vaaka aruko aantaura vira naarevanovata, vohaaraqi avitumavi ntorave, ti.

2 Vika minti tuvaro Ihuva tiharo, Karirihainaa vaiintinavu mintimake qutu vurara ti, ne nantimake vi haikarara iriavo? Ne tiha, Vinavuka vaaqu kaiqavano ekaa Kariri vatanaa vaiinti vika vaaqu kaiqavata uri aatara kaira vira kaara vinavuka mintimake qutu vurave, tiavo?

3 Kiave. Kaiqe te ni tiva nimiare. Nevata kia qora aara qaqira kaivera, nevata vinavuka aanaramake qutuma vivarave.

4 Haaru vatuka vo Siromini ori naavu vukaiqamake vaavi kaqato naavuva raputama viro hiqiriro vaiinti 18navu ruqutu taiqa korave. Vi vaiintinavuka vo? Ne vinavukara nana uvae tiavo? Ne tiha, Vinavuka qora kaiqavano Ieruharemihainaaka qora kaiqavata uri aatara kovaro vira kaara naavu viva raputama viro vika ruqutu taiqa korave, tiavo?

5 Aqao, kiave. Kaiqe te ni tiva nimiare. Nevata kia qora aara qaqira kaivera, nevata vinavuka aanaramake qutuma vivarave, tiro.

Fiki katariara uva tuqantaakero tura

6 Ihuva minti tivakero viva vinavuka vo uva tuqantaakero tiva nimiro tiharo, Vaiintivano nai naaho ututoraqi *fiki* katari vo ututorave. Vi vaiintiva katari ututero variro vo enta kaiqe oru vira tava hiqike naare tivakero oru tavovaro kia vi katariva tava irorave.

7 Kia tava irovaro nai kaiqa vaiinti avuhainaarara tiharo, Tavaane. Te taaramo ihiara vi aniha maa katariva tava iraainarara tavauraro kia iraivo. Are vira teqa qaqirama aqukaane. Vi katariva qaqi vaiharo koqe vata qumina taiqa kaantorave, tuvaro

8 vira kaiqa vaiintivano aqao tiro, Vohaa ihiara vira qaqi kairaqe te vira okaraqi nteraaina vatara quvike quntama taariraro tava iraarire.

9 Vo ihi tavairaro tava irairera, are vira qaqi kaane. Kia tava irairera, are homa teqa kenarave, turave, tiro. Ihuva vi uvara tuqantaakero turama.

Ihuva Maara Entaqaa nahenti vo koqema kora

10 Vo enta Maara Entaqaa Ihuva maara naavu voqi vaiharo vaiinti nahenti uva tiva nimi vauvaro

11 nahenti vovano viraqi vaura. Vi nahentiva vauvaro
vaanavano viraqi vauva vira aihavi haikara amuvaro
nahenti viva 18 ihinavuara variqiro viharo rovara vare
vaura. Vira tauvaqavano kia vaaviarama vairaitiro, qaqiqai
kankakaama viro vaura.
12 Vi nahentiva mintimakero vauvaro Ihuva vira tavero
vira aaramakero tiharo, Nahentivauvo, te ai rovara
taiqama amitauro,
13 tivakero viva nai kauqu nahenti viraqaa viti vatovaro
vi nahentiva vaakama vaaviarama viro vaiharo Kotira autu
tuahere vaura.
14 Kotira autu tuahere vauvaro Ihuva Maara Entaqaa vi
nahentira koqema korara tiro, vira kaara maara naavuqaa
raqiki vau vaiintira vira arara itovaro viva vaiinti
nahentiara tiharo, Aqao, kaiqa vare varia entava 6navuma
vaivo. Vovano ni vaata koqema nimitaarire ti, ne vi
entanavuraqaa aniate. Kia Maara Entaqaa aniate, tiro.
15 Vi vaiintiva minti tuvaro Noravano Ihuva vira nai tiva
amiro tiharo, Ne unaqaraiqama keha koqe kaiqa vare
variakave. Ne ekaa vaiha Maara Entaqaa nenta
purumakauve, *donki*ve, naavuqihai ruhaaqi vare
vahaaqaini veva keha namari nimi variarave.
16 Maa nahentiva, viva ni kaivaqara Eparahaamira
naintivano vaivaro Sataaniva 18 ihinavuara vi nahentira
rumpa tairave. Homa Maara Entaqaa te vira kuvantu
amitararave, tiro.
17 Ihuva minti tumanta vira navutaaka Ihura uva iriha
kauri vaura. Vika mintumantavata, qaqi vaiinti nahenti
Ihuva kaiqa varorara iriha Ihura quahama amitora.

Masteti auruara uva tuqantaakero tura
(Matiu 13:31-32; Maaki 4:30-32)
18 Ihuva tiharo, Kotiva vaiinti nahentiqaa raqikiarirava
nana haika voqaarae vaivo? Ne vira okara iriate ti, te nana
haikaqaae tuqantaake tirarave?
19 Ho te *masteti* auru inaara auruara tuqantaake tirerave.
Vaiintivano *masteti* auru naahoqi qinta taivaro
qampiqaviro katari voqaara vaivaro uvirivano vira
kaaraqaa utama viharo vairave, tiro.

Mpareti noqa virara uva tuqantaakero tura
(Matiu 13:33)
20 Ihuva minti tivakero viva qaiqaa tiharo, Kotiva
raqikiarirava nana haika voqaarae vaivo?
21 Viva kaupititira voqaarama vaivo. Nahentivano mpareti
untareva iharo *porihi/voruhi* varakero vira noqa vuarire
tiro, kaupititira varakero *porihi* vataakero tuqantaa kaivaro

kaupititiravano *porihi* hampata avituma viro ekaa ntera kaivaro noqa vi vairave, tiro.

Ihuva inaara qentiara tura
(Matiu 7:13-14, 21-23)
22 Ihuva minti tivakero Ieruharemini vu aararaqaa viharo nora vatukaqivata, inaara vatukaqivata, koqe uva vakaaka vi vatanaaka tiva nimiqiro vi vaura.
23 Minti tiva nimiqiro vuvaro vaiinti vovano tiharo, Nora Vaiintio, naantiara Kotiva tinavu vaiinti nahentiqihairo kia airi ntitaraitiro, taaraiqae ntitaanarove? tiro.

Viva minti tuvaro Ihuva ekaa vika tiva nimiro tiharo,
24 Naaruvaini vi varia qentiva inaara qentiqaima vaivo. Ne vukaari utukehama vi qentianara vuate. Te ni quqaama tiva nimuro. Airi vaiinti nahenti viraqi virare tihavata, kia ho vivarave.
25 Hauri naavu qova himpiro qenti tinta tairamanta ne vahaaqaini vaivorave. Ne vahaaqaini vaiha qenti kuekue iha tiha, Mpo, Noravauvo, qenti qantua timitaane, tivaro viva tiharo, Aqao, te kia ni tavauraukave. Ne ania okarara kia iri tavaunarave, tianarove.
26 Viva minti tiramanta ne tiha, Aqao, tenavu ai vataake kara nauraukave. Are tinavu vatukaqi vaihara tinavu uva tiva timi variaraukave, tivaro viva qaiqaa tiharo,
27 Aqao, te kia ni tavauraukave. Ne ania okarara kia iri tavaunarave. Ne vaaqu kaiqa vare variaka ti aaqantohai vinuate, tianarove. Naavu qova niara mintima tianarove, tiro.
28 Ihuva minti tivakero tiharo, Ne naantiara tavaimanta ni kaivaqaukavara Eparahaamivavata, Aisaakivavata, Iekopivavata, ekaa paropeti vaiintinavuvata, Kotira vatukaqi vaimanta ne aaqaini vaiha iqi rateha nenta aarai tenti aneha vaivarave.
29 Naantiara vaiinti nahenti ekaa hihai hihai ani Kotiva raqikina vatukaraqi ukuvi vaiha kara nevarave.
30 Vate naantiaraini variaka, vika uritare avunima vaivarave. Vate avuni variaka vika naantiarainima tuvitare vaivarave, tiro. Ihuva turama.

Ihuva Ieruharemi vatanaakara mpo ike tiva nimitora
(Matiu 23:37-39)
31 Ihuva minti tumanta Parasi vaiintinavu anire Ihurara tiha, Himpira aitarera vo vatukaini vuane. Herotiva ai arukareva auti vaivo. Are maini vairaro ai arukaantorave, ti.
32 Vika minti tuvaro Ihuva vika nái tiva nimiro tiharo, Ne qaakau vairi vira vuru tiva amiate. Te vatevata huravata vaana nititamaqi viha vaiinti nahenti koqema nimitaqi

virerave. Mintiaqi vihama hura mora vira qararaa tenta kaiqa vuru taiqa karerave. Ne mintima vira tiva amiate.
33 Te vatevata, huravata, moravata, aaraini vatavau virerave. Kia qumina vataini paropeti vaiinti aru kevarave. Ieruhareminima vira aru kevarave.
34 Mpo, Ieruharemihainaakao, Ieruharemihainaakao, ne Kotira paropeti vaiintinavu aruke variakave. Kotiva nititai vaiintika aniamanta ne ori mpaqikeha vika ruqutuke variakave. Kokoraaravano nai naati aroka raira aqutainantemake, te qaiqaa qaiqaavata niara mpo tivakeha niqaa raqikirare turamanta ne kia ti qaqi karaiti, ti qoririma timite variavo.
35 Vira kaara Kotiva ni qaqira kairaro ni vatukaqi kia vaiinti voqavanovata vairaro qumina vataqaima varianarove. Te tiari iriate. Ne maa entaraqaahai kia ti tavaraiti vaiqe te qaiqaa tuvu ntaari ne vi entaraqaa ti kankomake taveha tiha, Nora Kotira autuqaa tuvina vaiintira Kotiva koqema amitaarire, tivarave, tiro. Ihuva minti turama.

14

Aiqu kauqu noqavu vaiintira Ihuva koqema kora
1 Vo enta Maara Entaqaa Ihuva Parasi vaiinti nora vaiinti naavuqi kara nareva vumanta viraqi vauka viraqaa avu vate vaura.
2 Mintuvaro Ihura tataaqa vaiinti vovano vira aiqu kauqu noqa vuva vauvaro Ihuva vi vaiintira tavero,
3 maara okara ti vau vaiintinavukavata, Parasi vaiintinavuvata, irama nimitero tiharo, Tenavu Maara Entaqaa vaiinti kahaqiha vira vaata koqema kaarera, tenavu mintihae tentanavu maara uva raqae kararave, kiae raqa kararave? Ne tiqe iriare, tiro.
4 Ihuva minti tumanta vika kia uva voqavata tiraiti vauvaro, Ihuva vi vaiintira vitakero vira vaata koqema amitero vira atitovaro vura.
5 Vuvaro Ihuva viraqi vaukara tiharo, Niqihairo ni maaquvanove, ni purumakauvanove, maiqaqi aqu virera, ne kiae Maara Entaqaa vira rarau vaari qaqini kevarave? tiro.
6 Ihuva vikara minti tumanta vika nái vira tiva ami uvava kia vaumanta tirema vaura.

Kia nenta autu tuaheraate tura
7 Ihuva naavu viraqi vaiharo tavomanta kara nareka anuka hininavu koqe taintaqaaqai oquviha vaireka auti vauvaro Ihuva uva vo tuqantaakero vika tiva nimiro tiharo,
8 Vaiintivano nahenti irare iharo ariara anira kara naane tirara are kia oru koqe taintaqaa vaaka oquvuane. Are

viraqaa oquvi vairaro hauri naavu qova nora vaiinti vo aarama kero
9 ariara tiharo, Tuvitarairaro nora vaiintivano vi taintaraqaa oqu vuarire, tiantorave. Viva minti tirera, are viraqihaira kauriharama naantiaraini otu qumina kantama oquvi vainarave.
10 Kia mintiraitira, maantimakera iane: Kara nareva iharo ai aarama tairara oru vaiinti nahenti naantiaraini oquvi variane. Are mintimakera vairaro naavu qova naivano anirero ariara tiharo, Ti tontivauvo, kia mini variane. Ani koqe taintaqaa maini oqu vuane, tirara are oru koqe taintaqaa oquvi vairaro vaiinti nahenti viraqi vaika ariara nora vaiintivema tivarave.
11 Nai autuqai virini tuahere vairava vairaro naantiara Kotiva vira autu vatainiqama kaanarove. Ti hutu vataini qiarire tirava vairaro naantiara Kotiva vira autu viriniqama kaanarove, tiro.
12 Ihuva minti tivakero vo vaiintivano anira ti naavuqi kara naane tu vaiintirara tiharo, Are vaiinti nahenti kara nimireva ihara kia nena tontive, nena qata vakaukavarave, nena navunaakave, airi airaira vatekave, kia vika naaraane. Are mintimake vai vaiintika naarama kairera, vika virara iriha ai nina aaramake kara amivarave.
13 Are vaiinti nahenti kara nimireva ihara vehi vaiinti nahentive, aiqu kauqu rarera vikave, avu qimpa vikave, vika naaraane.
14 Are mintima vai vaiinti nahentika naarairera, are vika homa kara quminaiqama kera niminarave. Are vika mintima kera nimiraro Kotiva virara iriharo nina quahama amitaanarove. Naantiara koqe vaiinti nahenti qaiqaa qaqi himpima kaaina entaraqaa Kotiva virara iriharo nina koqaa amianarove, tiro.

Nora kara nimire tu vaiintirara uva tuqantaakero tura (Matiu 22:1-10)
15 Ihuva minti tuvaro vo vaiintivano viraqi kara ne vauva viva Ihurara tiharo, Ike, naantiara Kotira vatukaini oru vaiha kara neha vaika vika quahehama vaivarave, tiro.
16 Vi vaiintiva minti tuvaro Ihuva vo haikaqaa uva tuqantaakero vi vaiintira tiva amiro tiharo, Vaiinti vovano nora kara qerama vatero airi vaiinti nahenti naarama kero vi entara ani ti hampata kara naate, turave. Minti tivakero vauvaro
17 vi entava anirovaro viva nai kaiqa vaiinti atitero tiharo, Te naarama tauna vaiinti nahentika are vika oru tiramanta aniate. Ekaa kara qeramake vataavo tiane, turave.
Tuvaro vira kaiqa vaiintivano vuru vika tiva nimumanta

18 vika vohaiqa vohaiqavano tiha, Mpo, vo haikavano ti
antua kaimanta te kia ho mini virarave, turave. Avuniqama
kero vaiinti vovano naane vira kaiqa vaiintiara tiharo, Te
vata qaraaka koqaamake varauro. Te oru vira tavarerave.
Mpo, te kia ho ainti virarave, tuvaro
19 vaiinti vovano tiharo, Aqao, te kaiqa vare vai
purumakaura kauqurutanta monu aqukeha vara vatauro.
20 Te oru kaiqa vareha purumakau vinavuka kaiqa
varera avatamake tavarera vuro. Mpo, te kia ho ainti mini
virarave, tuvaro vovano tiharo, Aqao, te vateqaima nahenti
varatauro. Mpo, te kia ainti ho virarave, tiro.
21 Ekaa vika mintimakeqai tuvaro vira kaiqa vaiintivano
orurantero viri nai nora vaiinti vika tu uvara tiva amuvaro
naavu qora vira arara itovaro nai kaiqa vaiintiara tiharo,
Kantera anirantera oru vatukaini nora aaraqaahairave,
inaara aaraqaahairave, vehi vaiintivata, aiqu kauqu rarera
vikavata, avu qimpa vikavata, aiqu rentuqaa rentuqaamaqi
ni vaikavata, vika vika ntita varera aniane, tiro turave.
22 Tuvaro viva tunte iro anirantero oru vika ntita varero
anirero tiharo, Are tianantemake, te vika ntita vare
anuraro hini taintavano qaqima vaivo, turave.
23 Minti tuvaro vira noravano nai kaiqa vaiintiara tiharo,
Are qaiqaa anirantera vatuka mini qaqira kera, oru
aaraqaahairave, naahoqihairave, vaiinti nahenti
kempukaiqama kera rarau varera aniramanta vika ti
naavu ani mpiqa kaate.
24 Te niara ekaa mintima turo. Te tota hoqare naaraura
vaiinti nahentikaqihairo kiama ho voqavanovata ani ti
kara naanarove, turave, tiro. ⌞Ihuva minti tiharoma vi
uvara tuqantaakero vi naavuraqi vauka tiva nimura.⌟

Ihura avataqiro vireva auti vau vaiintirara tura
(Matiu 10:37-38)
25 Vaiinti nahenti airitahaa Ihura avataqi vi vauvaro Ihuva
tuqantaa viro vika tiva nimiro tiharo,
26 Vaiinti vovano ti vaintiqama vireva te iainanaini anirava,
viva nai noka qokave, nai naata vaintive, nai qata
vakaarave, nai vataini qaqi variqiro vuainararave,
noraiqaakero iriqiro viharo, kia tiriara noraiqaakero
iriarirava vairera, vi vaiintiva kiama ti vainti ho
varianarove.
27 Vovano kia nai aruke hirite katarira aqu varero ti
tivataqiro anirera, viva kiama ho ti vainti varianarove.
28 Niqihairo vaiinti vovano nora naavu kaqareva iharo
viva tota oquviro vaiharo avu aato utukero katariarave,
*pohi*arave, homa monu aqirarave tivakero, vira naantiara
naavu kaqe vairave.

29 Viva kia mintirera, *pohi* aratero naavu hoqarama tero
monuvano kia vairaro kia ho kaqa taiqa kaanarove. Kia ho
kaqa taiqa kaira vokika vi naavura taveha vira naaraihama
amiteha tiha,
30 Ike, viti vaiintira tavaate. Vi vaiintiva naavu hoqarama
tero kia ho kaqa taiqa kairave, tivarave.
31 Te vo uvavata tirerave. Avuhainaa vaiinti vovano
avuhainaa vaiinti vo vataakero raqireva iharo, viva tota
avuni oquviro vaiharo nai iqoka vaiintinavu kaara ntuva
kero, hoe vira aatara kararave, kiae ho vira aatara
kararave, ti vairave. Viva tavaimanta vira iqoka vaiinti
10,000 vaiintinavuqai variamanta vira navutaara iqoka
vaiintinavu 20,000 vaivera, viva ti haatara kaantorave
tivakero mintima tianarove:
32 Ti navutaava niaraini vairaqe te vainti vo atitaariraro
viva vira vuru tiva amiro tiharo, Tenavu maateraiqirerave,
tianarove, tiro.
33 Ihuva minti tivakero viva tiharo, Vira voqaantemake,
⌞ne kia paparuqiha ti avataqi aniate.⌟ Ne kia nenta i haikara
ekaa haika qaqira karaiti, ne kia ho ti vainti vaivarave.

Ihuva horera uva tuqantaakero tura
(Matiu 5:13; Maaki 9:50)
34 Hore koqe haikave. Horevano qoraiqama viro kia hiakaa
irera, tenavu kia ho vira qaiqaa autu kaariraro hiakaa
ianarove. Tenavu vira qaqirama aqu kararave.
35 Mintima vai horeva kia ho vata kahaqiraro karavano
koqemakero qampiqaanarove. Karavano koqemakero
qampiqaarire ti, kia tenavu vi horera purumakau raha
vataake vatararave. Ni aato vairera, vi uvara okara
kankomake iriate, tiro. Ihuva turama.

Sipisipi kakakima vurara uva tuqantaakero tura
(Matiu 18:12-14)

15

1 Vo enta *takisi* vare vaukavata, qora kaiqa vare
vaukavata, Ihura uva irireka anire vauvaro
2 Parasi vaiintinavuvata, maara okara ti vau
vaiintikavata, nuntu nauntu tiha, Aqao, maa vaiintiva qora
kaiqa vare varia vaiintika quahama nimiteharo vika
hampata kara ne vaivo, ti.
3 Vika minti tuvaro Ihuva vo uva tuqantaakero vinavuka
tiva nimiro tiharo,
4 Niqihairo vaiinti vovano 100 sipisipinavu vatairava
tavairaro vonkuvano kakakima virera, vi vaiintiva nantie
ianarove? Viva 99 sipisipinavu avutaqi kero, sipisipi

vonkuvano kakakima vinara rantareva vuanarove. Virara rantaqiro viviro, oru rantakero vitaanarove.
5 Vira rantakero quahakero vara vaari nai kururuqaa aqu varero
6 vuru maaqaini kero nai navunaaka naaramakero tiharo, Ne ani ti vataake quaheha variate. Ti sipisipivano kakakimavira tenta vira ranta kauro, tianarove.
7 Te tiari iriate. Vira aanaramake 99 vaiinti nahenti kia qora aara nika vaimanta naaruvaini variaka vikara quaheha vaivarave. Ho naaruvaini variaka tavaivaro vohaa vaiintivanoqai qora aara qaqira kairera, naaruvaini variaka virara iriha nai voqavata quaheha vaivarave.

Monu kakakima vurara uva tuqantaakero tura
8 Te qaiqaa vo uva tuqantaake tirerave. Nahentivano *silvaa* monu kauqurutanta vataiva tavaivaro *silvaa* monu vohaiqavano kakakima virera, viva nantie ianarove? Viva ova qumpikero naavuqi rupikero virara voqi voqi rantaqiro viharo vira rantakero varaanarove.
9 Viva monu vira rantakero varero nai tontinavuvata, nai navunaakavata, naaramakero tiva nimiro tiharo, Ti vataake ani quaheha variate. Te monu kakakima kaunara, vira rantake varauro, tianarove.
10 Te tiari iriate. Vira aanarama kero, qora kaiqa varaira vaiintiva qora aara qaqira kairera, virara iriha Kotira *enseli* vika quaheha vaivarave, tiro.

Vo vaiinti vira maaqu kakakima vuraqaa uva tuqantaakero tura
11 Ihuva minti tivakero viva tiharo, Vaiinti vovano qorainti vainti taaraqanta vatatovaroma
12 vira vainti naantiaraihainaava nai qorara tiharo, Naantiara ti timireva ina onaanara vate maa viraqai tinta timiane, tiro. Tuvaro vira qova onaana rairakero nai maaqutanta nimurave.
13 Vitanta nimuvaro vira maaqu naantiaraihainaava inaaraiqaqai variro, nai onaana vokuka nimiharo monu varero niara maaqa viro, oru mini qora vaiinti hampata vaiharo monu vare vura vuru nama taiqa korave.
14 Vare vuru nama taiqa kovaro viraqaahairo noraiqama kero karara antuqa aru entava anirovaro viva vehiqamaviro vaiharo
15 oru vi vataraqaahainaa vaiinti voqaa kaiqa varorave. Kaiqa vare vauvaro virara oru quara kara nimiane tuvaro
16 viva quara kara nimi vaurave.

Viva quara kara nimiharo tiharo, Ike, tentavata quara kara viti nimunara naataarave, tuvarovata, vovano vi vaiintira kara amiarirava kia vauvaro

17 viva narara vaiharo uvaro aato kenko tuvaro iri vuvaro viva nai tivakero iriro tiharo, Ti qora kaiqa vare varia vaintika airi variavaro karavata airiqimanta neha variamanta te maini vaiha narara vauro.
18 Kaiqe te himpi tenta qova inanaini anirante vuare. Te orure tenta qorara minti tirerave: Mpo qao, te Kotiravata aivata qora kaiqa vara nimitaunarave.
19 Vira kaara te kia ai vainti koqeka ho vairarave. Ho are ti vara muntuvi vatainiqama kairaqe te ai kaiqa vaiintinavu voqaantemake variare. Te minti tivake tirerave, tiro.
20 Minti tivakero himpiro nai qova unaini vura. Nai qora naavu aumanto anuvaro vira qova niaraihairo vira vutu tavero quahakero kantero oru nai maaqu ravaaqavutero vira kukuqeharo vauvaro
21 vira maaquvano tiharo, Mpo qao, te Kotiravata aivata qora kaiqa vara nimitaunarave. Te vira kaara kia ai vainti koqeka ho vairarave, tiro.
22 Minti tuvaro vira qova nai kaiqa vaiintinavu tiva nimiro tiharo, Kante ne oru utavaaqa koqeraqaima vara viri vira amiate. Kaantava iraravata vara viri uku amitaate.
23 Purumakau naati koqera aruke unta amitaate. Vate maaka vira quahama amitarerave.
24 Ti maaquvano qutu vivo turaroma qaqi aniraivo. Ti maaquvano kakakima vivo turaroma qaqi qovarama vivo, tiro. Minti tivakero nai maaqu quahama amiteharo tavaaruqama amitorave.
25 Vira tavaaruqama amite vauvaro vira vakaava kaiqaqihairo naavu aumanto anirero irumanta
26 ihi re vauvaro viva nai qora kaiqa vaiinti vo irovaro viva vira mintima tiva amiro:
27 Ai qatavano vetaihairo aniraivaro ai qova vira tavaivaro viva koqemakero qaqi anintaivarora tiro, virara quaheharo purumakau naati koqera arukero unta amitaivo.
28 Minti tuvaro vira vakaara voqamakero arara itovaro tomakero tiharo, Kia te naavuqi virerave, tivakero vahaaqaini vauvaro vira qova vevarero aarovaro viva mintima tiro:
29 Te airi ihiara variqi vihama ai kaiqa vaiinti voqaantemake, ai kaiqa varehama kia te vo entavata ai no raqa karaiti vaunarave. Te tenta tonti quahama nimitarare turaravata, are kiama memera naati vonku ti ruqutu timira iarao.
30 Ai maaqu maava hampi narira ni varia nahentikaqaa are iana haikara varero vuru aqu taiqa kero anivarama are quminama purumakau naati koqera ruqutukera amira iarao, tiro.

31 Minti tuvaro vira qova aqao tiro, Ti maaquvauvo, are
vo enta vo enta ti vataakera variaravave. Te una haikara
ekaa airaira tentatanta unarave.
32 Ai qatavano qutu vivo turaroma viva qaqi aniraivo.
Viva kakakima vivo turaroma qaqi qovarama vivo.
Mintirara ti, tenavu vate vira quahama amitarerave,
turave, tiro. Ihuva vi uvara tuqantaakero turama.

16

Kaiqa vaiinti vovano qora kaiqa vararara uva tuqantaakero tura

1 Ihuva nai vaintinavu tiva nimiro tiharo, Haaru airi
monu vato vaiintiva vauvaro vovano vira kaiqa vareharo
viva vato haikaraqaa raqiki vaurave. Viva u haikaraqaa
raqikiharo vauvaro vovano anirero tiharo, Are iana
haikaraqaa raqiki vai vaintiva are ianara hini namake
vaivo, tuvaro
2 monu vato vaiintiva vira aaramakero tiharo, Are nana
varakaana uvarae te iruro? Are te una haikaraqaa
raqikihara varena haikara qara ruva timitairaqe te tavaare.
Are kia ho te una haikaraqaa qaiqaavata raqikiqira
vinarave. Are taiqama vinarave, turave.
3 Minti tuvaro vira kaiqa vaiinti viva naiqai iriro tiharo,
Mpo, ti noravano te kaiqa varaunaraqaahairo ti taiqama
kaanarove. Te nantie irarave? Kia te kempuka vaiinti
vaihavauve ora ho quvirarave. Te vorara vorara mpo tiha,
Monu timiate, tivaqi viha kauruarorave, tiro.
4 Minti tivakero viva tiharo, Kaiqe te vate minti minti
iariraro ti noravano ti kaiqaqaahairo tititama kairamanta
vaiinti nahenti vonavu tiriara quaheha vika nái naavuqi ti
tivita vataate, tiro.
5 Minti tivakero vika nái nora vaiintiqihai monu vareha
naantiara amiare tu vaiintika naarama kero, avuni anu
vaiintira naane irero tiharo, Ti nora vaiintivano i haikara
varaanara nantima haikae aiqi qaqi vaivo tuvaro
6 viva tiharo, Viva tiqi vahavera taqu 100navu vataivama
qaqi vaivo, tuvaro viva vato haikaraqaa raqiki vau
vaiintiva qaraqi ruvakero vira amiro tiharo, 100
viraqihaira 50 qaqira kera 50 qai qaraqi ruva taane, tiro.
7 Minti tivakero vo vaiintiara tiharo, Are vo? Aiqi vataira
nanti nantimae qaqi vaivo? tuvaro viva tiharo, *Uiti* auru
100 utama qaqi tiqi vaivo, tuvaro viva qara amiharo 100
viraqihaira 20 qaqira kera 80 qai qaraqi ruva taane, tiro.
8 Viva vato haikaraqaa raqikiharo muara vare vau
vaiintiva mintiaqiro vuvaro vira nora vaiintivano vira
kaiqa tavero tiharo, Ike, vaiinti vika vira tonti variate tiro,

viva koqe avu aato vareharo minti vaivo, turave, tiro. Ihuva minti tivakero viva tiharo, Vataihainaa okara iria vaiintika, vika koqaa kaiqa vareha vika kia hampiara voqaara vi kaiqara vararaiti, vika avu aato utuqi viha vi kaiqara vare variarave. Mintimake kaiqa vare variaka, vika koqaa kaiqa vareha, ova itainaini varia vaiintika naatarakeha kaiqa vare variarave, tiro.

9 Ihuva minti tivakero viva tiharo, Te tiari iriate. Vataihainaa okara iria vaiintika aquke varia monura, ne vi monura varake aqukeha vaiinti tontiqiate. Ne mintiaqi vivaro monu taiqa viramanta ne ekaa enta qaqi variqi vi naavuraqi vivaro ni quahama nimitaanarove.

10 Vaiintivano inaara kaiqa vareharo viva vi kaiqara avuqavuqama kero varairera, vi vaiintiva nora kaiqavata vareharo homa avuqavuqama kero varaanarove. Vaiinti vovano inaara kaiqa vareharo muara varairera, vi vaiintiva nora kaiqavata vareharo muara varaanarove.

11 Ne vataihainaa monu kia avuqavuqamake aqu karaiti, hampiqamake aquqi vivera, Kotiva niara mintima tianarove: Ne naaruvaini vai haikaraqaavata kiama ho raqikivarave, tianarove.

12 Ne vo vaiintivano vatai haikaraqaa kia koqemake raqikivera, Kotiva niara, Ne nenta vate haikaraqaavata kia koqemake raqikivarave, tiharoma kia vi haikara ni nimianarove.

13 Kaiqa vaiinti vovano kiama ho vohaa vaka nora vaiinti taaraqantaqaa kaiqa varaanarove. Viva mintirera, vira muntukavano vorara vaiharo kiama vorara varianarove. Viva vora uvaqai iriharo, vora uva qoririma kaanarove. Ne kiama ho Kotiravata monuvata vohaa vaka kaiqa vara nimitaqi vivarave, tiro.

Ihuva maara uva okarara tura

14 Ihuva minti tumanta Parasi vaiintinavu vi uvara iruvaro vika muntukavano monuaraqai vaumantara ti, vika Ihuva tu uvarara naaraihama amitora.

15 Naaraihama amitovaro Ihuva vika tiva nimiro tiharo, Vika niara avuqavu ni varia vaiintikave tiate ti, ne vaiinti nahenti nivuqaa avuqavu ni variarave. Ne mintiavaro Kotiva ni muntukaqi vaaqu kaiqa vaira tave vairave. Vataini varia vaiintika tiha, Vi haikava koqe haikama vaivo, ti varia haikarara Kotiva vi haikarara tiharo, Qora haika qumina haikaqaima vaivo, ti vairave.

16 Haaru kia Ioniva vau entara Mosira maara uvavanovata, paropeti vaiinti maara uvavanovata, vi uvavaqai vaurave. Mintiaqi vi vauvaro viraqaahairo Ioniva vaiinti nahenti namari nimu vaiintiva anirero viva qaraaka

uva koqe uva Kotiva niqaa raqikiaina uvara tivaqiro vumanta viraqaahai ekaa vaiinti nahenti kempukaiqama keha Kotira vatukaini vireka auti variarave.
17 Ho ne iriate. Haarua maara uva qaqima vaivo. Naaruvavanovata vatavanovata taiqa viraro Kotiva tivatai uvava, nora uvavanovata uapaa uvavanovata kia taiqa viraitiro, qaqima varianarove.

Nahenti qaqirake okarara Ihuva tura
(Matiu 5:31-32; 19:9; Maaki 10:11-12)
18 Vaiinti vovano nai naata qaqira kero vo nahenti varairava, vi vaiintiva qaraaka nahentintiro niharoma muarama vikantiro nuanarove. Vira voqaara nahentivano nai qorainti qaqira kero qaraaka qorainti varairava, vi nahentivavata qaraaka qoraintintiro niharoma naata vaati varaa okarara raqama kaanarove, tiro.

Rasarusirara tura
19 Ihuva minti tivakero viva vika tiva nimiro tiharo, Vaiinti vovano airi airaira vatova koqe utavaaqaqai nonkutero vo enta vo enta hiakaa u kararaqai neharo vaurave.
20 Viva vi kararaqai neharo vaumanta vaiinti vo, vira autu Rasarusira vita vare vuru airi airaira vato vaiintira naavu qentiana kovaro vaurave. Vi vaiintiva kia vo airairavata vatova vehi vaiintivano vauvaro numuaravanoqai ekaa vira vaataqaa ite vauvaro
21 vai haro viva airi airaira vato vaiintiva kara neharo viti aqukora viraqai nuntu naare tivakeharo vaurave. Minti tivakero vauvaro vairivano vitare aitare iharo vira numuara mpui mpaai vaurave.
22 Kia vo airairavata vato vaiintiva qutu vumanta *enseli* vika vira vita vare vuru Eparahaamiva nai kaivaqava vaunaini vuru korave. Vuru kovaro airi airaira vato vaiintiva vivavata variro, qutu vumanta vataqi quntama tovaro
23 viva qutu vuaka varianaini vaiharo antura riharo vaurave. Mini vaiharo viva vuruvi tavovaro Rasarusiva Eparahaamikantiro quaheharo niaraini vaurave.
24 Mini vauvaro viva Eparahaamira aarero tiharo, Eparahaamio, tinavu qo, tiriara mpo ike tiva timitaane. Are Rasarusira atitairaro viva nai vuqa oru namariqira vaavi quntama varero muntu ti maaqiriqaa vatairaro ti maaqiri humpama timitaarire. Te nora iha itairaqi vaiha antura riha vauro, tiro.
25 Viva minti tuvaro Eparahaamiva aqao tiro, Ti maaquo, are iriane. Are tota qaqi vauna entara koqe haika vatoraro Rasarusiva qora haikaqai vatorave. Vate viva maini

vaiharo quaheharo vaivara are mini vaihara antura rihara variarao.
26 Are qaiqaavata iri vairaqe te uva voqavata ai tiva amiare. Te vaunanainivata, are varianananainivata, vira avutana onkai noravanoma vaivo. Maihairo mini vuantorave vihairo maini aniantorave tiro, onkai norama avutana vatairave, tiro.
27 Eparahaamiva minti tuvaro vi vaiintiva qaiqaa Eparahaamirara tiharo, Mpo, tinavu qo, te ariara mpo ike turo. Rasarusira atitairaro viva ti qora naavuqi oturero
28 ti qata vakauka kauqurunavu variaka tiva nimiarire. Vikavata maini te variainanaini aihavira vatukaini anivorave, tiro.
29 Viva minti tuvaro Eparahaamiva aqao, tiro. Mosivavata, paropeti vaiintinavuvata, haaru qara ntuvato uvava vairove. Vika vi uvara homa irivarave, tiro.
30 Minti tuvaro qaqi vau entara airi airaira vato vaiintiva qaiqaa tiharo, Kiave, tinavu qo, Eparahaamio, qutu virava anirantero vuru tiva nimira vika vira uva irihama qora aara qaqira kevarave, tiro.
31 Viva minti tuvaro Eparahaamiva aqao tiro. Vika Mosira uvavata, paropeti vaiintinavu uvavata, kia irivera, vika qutu virava anirantero vuru tina uvaravata kia ho irivarave, turave, tiro. Ihuva minti turama.

Qora kaiqara tura
(Matiu 18:6-7, 21-22; Maaki 9:42)

17

1 Ihuva nai vaintinavu tiva nimiro tiharo, Vaiinti nahenti Kotira uva raqakeha qora kaiqa varaate tiro, quqaama vo haika vo haikavano qovarama vuanarove. Qora kaiqa qovarama kaaina vaiintira te virara oho tiva amitauro.
2 Naati vaintiru qora aara umiqaira vaiintiva vairaro vi vaiintira uvavano nai nora uvama varianarove. Koqemama kia vi vaintirura qora aara umiqai entaraqaa vi vaiintira auntaqi nora ori kantarumake nora varuva namariqi aqukaataarave.
3 Virara iriha ne qora kaiqa varaarorave tiha raurihama variate. Are tavairaro ai qata vakaa vovano qora kaiqa ai vara amitairera, virara kia mintiane tiane. Viva ariara tiharo, Mpo, kia te qaiqaavata mintirerave, tirera, are tihara, Vi uvara vatema qaqirama kauro, tiane.
4 Are tavairaro viva vohaa enta 7 tataa qora kaiqa ai vara amitero viraqaahairo oru ariara mpo kia virara iriraitira, tauru kaane tirera, are eo tivakera 7 tataa virara tihara, Te kia ariqaa uva vataraiti, vi uvara qaqira tauru amitauro, tiane, tiro.

Kempukaiqamakero Kotirara iriqiro vuainarara tura
5 Ihuva minti tumanta vira vainti 12navu tiha, Tenavu
Kotirara iriqi vuarirava noraiqiro voqavata variarire, tira
are tinavu kahaqiane, ti.
6 Vika minti tuvaro Noravano vika tiva nimiro tiharo, Ne
Kotirara iriqi viva inaaraiqaqai vairera, ne nana nana nora
kaiqae ho varevarave.˩ Ne Kotirara iriqi viva *masteti* auru
˹qamaqara auru voqaara˼ vairera, ne homa viti katarirara
tiha, Nena tuqa airantera raruvira muntu nora namariqi
qampiqaane, tivaro vi katariva ni uva irianarove, tiro.
Ihuva turama.

Kaiqa vaiintivano nai kaiqa varaainarara tura
7 Ihuva tiharo, Te vo uva tuqantaake tirerave.
Ninavuqihairo vovano vairaro vira kaiqa vaiintivano vira
kaiqa vareharo oru vata quviroe, sipisipiqaa raqikiroe, vi
kaiqara vara taiqa kero vihairo anirairaro vira noravano
nana uvae virara tianarove?
8 Viva kia nai kaiqa vaiintiara tiharo, Vaaka ani nena
kara naane, tianarovauve. Vi vaiintiva qaqi kaiqa
vaiintivanoqai vaivarora tiro, vira noravano mintima
tianarove: Tota ti kara naane qerama vatera tavuna rumpa
varera kara vara viri timiraqe te naane nama kaarirara
vira naantiara nena kara naane, tianarove.
9 Kaiqa vaiinti viva nai nora vaiinti uva avataqiro viharo
kaiqa vara amitaivaro, vira nora vaiintivano kia virara
iriharo koqema iarao tianarove.
10 Vira aanare nevata Kotira uva avataqi viha ekaa vira
kaiqa vara vuru taiqake mintima tiate: ˹Kia tentanavu autu
tuaheraariva vaivo.˼ Tenavu qaqi kaiqa vaiintiqai vaihara
ti, tenavu viva tinavuara vi kaiqara varaate ti
kaiqaraqaima vara kaunarave tiate, tiro. Ihuva turama.

Numuaravano vaata ne vau vaiintika Ihuva koqema kora
11 Ihuva Ieruharemini viharo Sameria vata hini mantaraini
vauvaro Kariri vata hini mantaraini vaura, vira avutana
viharo
12 vatuka voqi vireva umanta vaiinti kauqurutanta Ihura
oru vitakora. Qora numuaravano vika vaata ne vau
vaiintika vutura niaraihai aakara nteha tiha,
13 Ihuo, Noravauvo, qaqi tinavuara mpo ike tiva timitaane,
ti vaura.
14 Vika minti tuvaro Ihuva vika tavero tiva nimiro tiharo,
Kotira kaiqa vara amite varia vaiintika vainaini oru
vimanta vinavuka ni vaata tuantike tavaate, tumanta vika
Ihuva tuntemake, aaraini viha tavovaro vika numuaravano
tavanta vuvaro vika vaatavano koqema vumanta vika ho
vaura.

15 Vika ho vauvaro vikaqihairo vohaiqavanoqai nai
numuara tavantavura tavero, anirantero aakara ntavaqiro
viharo Kotira autu tuaheraqiro vura.
16 Tuaheraqiro viro oru Ihura aiqutaraini hiqiri viro
vaiharo Ihura quahama amite vaura.
Vi vaiintiva Sameria vatanaa vaiintivano vauvaro Ihuva
virara tiharo,
17 Te vaiinti kauqurutanta koqema nimitaunarave.
Vaiinti 9navu tainie vuavo?
18 Nantiharoe maa vaiintiva vo vatanaa vaiintivanoqai
Kotira autu tuaherareva orurantero anivo? tiro.
19 Minti tivakero Ihuva vi vaiintirara tiharo, Are homa
himpira vinarave. Are tiriara ti kahaqiariravave tiararoma
ai vaatavano koqema vivo, tiro. Ihuva turama.

Kotiva raqikiainarara tura
(Matiu 24:23-28)
20 Parasi vaiinti hininavu oru Ihura ireha tiha, Kotiva
vaiinti nahentiqaa raqikiarirava tairentae
qovaraiqianarove? tuvaro Ihuva vika tiva nimiro tiharo,
Viva qovaraiqiainara ne kia avuqohai ho tavevarave.
21 Kia vovano Kotiva raqikiainara tavero minima vaivo
mainima vaivo tianarove. Kotiva vaiinti nahenti avutaqi
vaiharo vikaqaa raqikianarove, tiro.
22 Minti tivakero Ihuva nai vaintinavuara tiharo, Vo enta
aniraira ne vi entaraqaa ti Vataini Vatatai Vaintikara
mintima tivarave: Ike, tinavu Ihura tavaataama ivo. Ihuva
vohaa enta tinavu hampata vairaqe tenavu hovema
tirarave, tivakehama ne kia ho ti tavevarave.
23 Vi entaraqaa vaiinti vonavu niara tiha, Ihuva minima
vaivo. Mainima vaivo, timanta ne kia vika uva iriha vika
avataqi vuate.
24 Aaquakaa utiharo ekaa naaruva ataama kainantema
kema, te Vataini Vatatai Vaintika qoqaa orurante
tuvirerave.
25 Vate maa entara vai vaiinti nahentika nora maara
naane avuni ti timiteha ti qoririma timitaivaqe te qako
qoqaa tuvirerave.
26 Noaava qaqi vau entara vaiinti nahenti mintuntemake,
naantiara te Vataini Vatatai Vaintika tuvuaina entaraqaa
vaiinti nahenti vohaa qaramake variqi vivarave.
27 Noaava vau entara vaiinti nahenti karavata
namarivata namaqi viha naata vaati varaqi vi vauvaro
Noaava namariqi vuaina naavuraqi oriqetero vauvaro
huvura namarivano ekaa vika ruqutu taiqa korave.
28 Te tuvuarira entava vaireva, Rotiva vau entara
voqaarama varianarove. Rotiva vau entara vaiinti nahenti
karavata namarivata namaqi vi, vika nái koqaa kaiqa

varaqi vi, naata vaati varaqi vi, kara utuqi vi, naavu kaqaqi vi, minti mintimaqi vuvaro

29 Rotiva Sodomi vatukaihairo vuvaro naaruvaihairo ihavanovata *salfa* * orivanovata aaqu voqaantema kero, riharo vi vatanaaka ekaa ita taiqa korave.

30 Te Vataini Vatatai Vaintika qovaraiqiaina entarama vaiinti nahenti minti mintimaqi viha nái kaiqaqai varaqi vi vaivarave.

31 Vi entara vaiintivano naavu naanteqaraini vairava nai airaira varareva naavuqi oriqetaantorave. Vaiintivano naahoqi kaiqa vare vairava anirantero naavuqi vuantorave.

32 Rotira naatavano hampiqama viro taiqa vurara ne iritaate.

33 Vi entara te qutu vuarorave tiro, nai qaqi variqiro vuainarara noraiqamakero iriqiro vi variarirava qutuma vuanarove. Kia nai qutuainarara noraiqaakero iriqiro vi variarirava viva qaqi variqiro vuanarove.

34 Vi entara entaqi vaiinti taaraqanta taintaqaa vaite vaivaro vohaiqaqai naaruvaini vita varero, vo mini kairaro varianarove.

35 Vi entara nahenti taaraqanta kara tainti utuke vaivaro vohaiqaqai naaruvaini vita varero, vo mini kairaro varianarove.

36 [Vaiinti taaraqanta naahoqi kaiqa vare vaivaro vohaiqaqai naaruvaini vita varero, vo mini kairaro varianarove,] tiro.

37 Ihuva minti tumanta vira vaintinavu vira ireha tiha, Tairentae vi haikava qovarama vuanarove? tuvaro Ihuva vo uva tuqantaakero vika tiva nimiro tiharo, Ta mantarainie qutu vuarira vaatava vainara, viraqaama memoravano ruvaaqumaviha vaivarave, tiro.

18

Tentoqa nahentiaravata Iasiaravata tura

1 Ihuva nai vaintinavuara Kotira aaramaqi viha kia popoheha qaqira kaate tiro, maa uvara tuqantaakero vika tiva nimiro tiharo,

2 Haaru *iasi*vano vo vatukaqaa vaiharo viva kia Kotira aatu qetaraitiro, kia nai kena vaiintiaravata noraiqaakero iri vau vaiintiva vaurave.

3 Viva vauvaro tentoqa nahenti vovanovata vi vatukaraqi vaurave. Vi nahentiva enena orurantero *iasi* vaiintivano vaunaini anirero tiharo, Vo vaiintivano ti qoraiqama

* **17:29:** Salfa orivano ite vaivaro voqamakero hunkavi vai aihova qovaraiqi vaira.

timitainarara irihara are ti uva avuqavuqama timitaane, turave.
4 Minti tivaqiro vi vauvaro airi enta *iasi* vaiintivano kia
vira kahaqiataa uvaro kia vira kahaqurave. Mintiaqiro
viharo *iasi* vaiintivano virara ekaara tiharo, Te
Kotiraravata vaiintiaravata kia noraiqaake iri vauraukave.
5 Tentoqa nahenti maara kia kahaqiataa imanta vauraro
viva enena te unanaini ani vairave. Viva mintiaqiro vi
vairaro ti popohama timitaantorave ti, kaiqe te vira uva
vaaka avuqavuqama amitaare, turave, tiro.
6 Noravano Ihuva uva tuqantaakero minti tivakero
tiharo, Tavaate. Qora *iasi*vano kia vi nahentira kahaqiataa
uvarovata, vira kahaqurave.
7 Kotira vaiinti nahenti aatitainaraqaavata, entaqivata,
vira aaramaqi vi vaivaro Kotiva kiae vika uva iriro
kahaqama nimitaanarove? Kotiva qakoma keroe vika
kahaqama nimitaanarove?
8 Aqao, te tiari iriate. Kotiva vika uva iriharo vaakama
vika kahaqama nimitaanarove turo, tiro. Minti tivakero
Ihuva tiharo, Te Vataini Vatatai Vaintika qaiqaa tuvuaina
entaraqaa vi entara Kotira uva iriha vira aaramaqi vi vai
vaiinti nahentika vaivarave, kiae vaivarave? tura.

Parasi vaiintiaravata takisi vare vau vaiintiraravata uva tuqantaakero tura

9 Ihuva minti tivakero tiharo, Vaiinti vonavu tiha,
Tenavuqaima koqe vaiinti vaiha avuqavu ni vauraukave.
Vo vaiintinavu qora vaiintiqaima variavo, ti variarave.
Kaiqe te minti ti varia vaiintikara maa uvara tuqantaake
tiare, tivakero vika tiva nimiro tiharo:
10 Vaiinti taaraqanta Kotira Naavu vaunaini Kotira
aarareka vurave. Vo Parasi vaiintivano vuvaro vo *takisi*
vare vau vaiintiva vurave.
11 Vitanta Kotira Naavuni orunte vauvaro Parasi
vaiintivano oru nariaraa vokanta vaiharo Kotira aareharo
tiharo, Kotio, te kia vo vaiinti voqaara vauraukara ti, te
ariara koqema iarao turo. Kia te vo vaiinti aanare monu
muara vare vauraukave. Kia te hampi ni vauraukave. Kia
te vora naatanti hampi ni vauraukave. Kia te *takisi* vare vai
vaiintira vitira voqaara vauraukave.
12 Te vohaa *uiki*qi vaiha ai kaiqara iriha taara enta kara
auramateha vauraukave. Te kaiqa vareha varauna monura
rairake, kauqurutanta vataunara qihai vohaiqa ai kaiqara
iriha avuqavu ai amite vauraukave, turave.
13 Parasi vaiintivano minti ti vauvaro *takisi* vare vau
vaiintiva niarakanta himpiro vaiharo, kauriharo kia vuruvi
tavaraitiro, nai mimira ruqutiharo tiharo, Oho, Kotio, te

vaaqu vaiintima vauro. Are tiriara mpo ike tiva timitaane turave, tiro.

14 Minti tivakero Ihuva vika tiva nimiro tiharo, Te tiari iriate. Kotiva Parasi vaiintivano tu uvara kia iriraitiro, *takisi* vare vau vaiintira vira uvaqai iriro viva qora kaiqa varo uvaravata nunka amitovaro vi vaiintiva nai naavuni anirantero vurave.

Nai autuqai viriniqama kaina vaiintira Kotiva vi vaiintira autu vatainiqamama kaanarove. Nai autu vara vatainiqama kaaina vaiintira Kotiva vira autu viriniqa-mama kaanarove, tiro. Ihuva turama.

Ihuva vainti naatinavu koqema nimitora
(Matiu 19:13-15; Maaki 10:13-16)

15 Vaiinti nahenti nái vainti naati ntita vare Ihuva nai kauqu vikaqaa vataarire tivake aniromanta Ihura vaintinavu vika qioqiha niti vaura.

16 Vika minti tuvaro Ihuva vainti naati nai unaini naaramakero tiharo, Vainti naati maaka qaqi kaimanta te iainanaini aniate. Kia vika aara kuvai nimitaate. Vaiinti nahenti maa vaintika voqaantemake Kotirara irika, vikama Kotiva raqikiaina vatukaraqi vaivarave.

17 Te quqaa uva tiari iriate. Vaiintivano kia vainti naati voqaantema kero, Kotira uva irirava kiama Kotiva raqikina vatukaraqi ho vuanarove, tiro.

Airi airaira vate vau vaiintirara tura
(Matiu 19:16-30; Maaki 10:17-31)

18 Ihuva vauvaro Iutaa qiata vaiinti vovano vira irero tiharo, Are maara ti variara vaiintiva koqevave. Te nana koqe kaiqae Kotira vara amitaqi vihae te naantiara koqemake ekaa enta qaqi variqi virarave? tiro.

19 Minti tuvaro Ihuva nai tiva amiro tiharo, Are nantiharae tiriara vaiinti koqevave tiarao? Kotiva vivaqaima koqeva vairave.

20 Are Kotiva tivato uvara irianarave. Vira uvavano maantima tirave:

Kia vora naatantira muara nuane. Kia vora arukaane.
Kia muara varaane. Kia una uva vo vaiintiqaa vataane.
Nena noka qoka koqe okaraqai autu nimitaane, turave.
(Katu Varora 20:12-16)

Are vi uvara tivatora viraqai iriqira vuane, tiro.

21 Ihuva minti tuvaro vi vaiintiva tiharo, Te vainti naatiruka ekaa vi uvara iriqi ani ani, vate maa entaraqaa anintauro, tiro.

22 Minti tuvaro Ihuva vira uva iriro vira qaiqaa tiva amiro tiharo, Are vohaa kaiqaqai varaataarave. Nena ekaa airaira vatenara nimihara monu varakera, kia airaira vateka vuru rairakera nimiraro naaruvaini ai koqaa

airairavano variarire. Mintima kera, viraqaahaira ti tivataqira aniane, tiro.

23 Minti tuvaro vi vaiintiva airi airaira vatovara tiro, vira muntukavano qoraiquvaro vaura.

24 Vira muntukavano qoraiquvaro vauvaro Ihuva vira tavero tiharo, Airi airaira vate vai vaiintika vukaari utihama Kotiva raqikina vatukaraqi vivarave.

25 ⌞*Kameri*vano uqa noqi ho ruqiaraarirava vairavauve, airi airaira vataaina vaiintiva vivavata Kotiva raqikiaina vatukaraqi ho vuanarove, tiro.

26 Minti tumanta vaiinti nahenti vi uvara iri, Ihura ireha tiha, Ike, ⌞airi airaira vateka kia Kotiva raqikinaraqi ho vivera,⌟ Kotiva nai ta vaiintikae ntitaanarove? ti.

27 Vika minti tuvaro Ihuva vika nái tiva nimiro tiharo, Vataini vaika nai kempukaqohai kiama ho Kotira vatukaqi vivarave. Kotiva kahaqiramanta vika homa vivarave. Kotiva ekaa kaiqa ho vare vaivama vaivo, tiro.

28 Minti tuvaro Pitaava tiharo, Tavaane. Tenavu ai avataqi virera iha, tentanavu una haikara ekaa mini ke qaqima anuro, tiro.

29 Minti tuvaro Ihuva tiharo, Eo, quqaama tira iarao. Ho te tiari iriate. Vaiintivano Kotiva raqikiaina kaiqarara iriharo nai maaqa mini kero nai naatave, nai qata vakaukave, nai noka qokave, nai vaintairave, viva vika vikavata mini kero Kotira kaiqa varareva viraro

30 Kotiva vi vaiintiva vi haikara mini kainara iriharo, vi vaiintira maa entara airiqama kero amianarove.

Mintiraro vi vaiintiva naantiara ekaa enta qaqi variqiro vuanarove, tiro.

Ihuva nai qutu vuainarara qaiqaa tura
(Matiu 20:17-19; Maaki 10:32-34)

31 Minti tivakero Ihuva nai vainti 12navuqai ntita vo kanta vuru kero tiva nimiro tiharo, Iriate. Te Vataini Vatatai Vaintikama vauro. Tenavu Ieruharemini oru vuariraro haaru paropeti vaiintinavu tiriara qara ntuvato uvava, ekaa vi uvava quqaa vivauma varianarove.

32 Tenavu Ieruharemini oruraari vika ti ravaaqavu vare vuru vo vatanaaka kauquqi nimimanta vi vatanaaka ti naaraihama timite, tiriara qora uva tiva timite, tiqaa taara vihi timitevarave.

33 Mintiaqi viha vika ti kaavu humiqake vate, ti harukaiqe te qutuvi taaramo enta variariraro ⌞Kotiva ti qaiqaa qaqi vara himpima kairaqe⌟ te qaqi variqi virerave, tiro.

34 Ihuva minti tumanta vira vaintinavu kia vira uva kankomake iriraiti vaura. Vi uvara okaravano kukeqa viro

vaumanta vika tiha, Ihuva nana uvae ti vaivo? Kia tenavu vira uva kankomake iruro, tura.

Ihuva avu qimpavu vaiintira rampai amitora
(Matiu 20:29-34; Maaki 10:46-52)
35 Ihuva Ieriko aumanto vuvaro vaiinti vovano avu qimpa
vuva aara auvahini oquviro vaiharo airaira naariharo
timiate ti vau vaiintiva vaiharo irumanta
36 airi vaiinti nahenti vihai aitareha vi vauvaro viva vika
irero tiharo, Tavaate. Nana haikavanoe qovaraiqimantave?
tumanta
37 vika vira tiva ami tiha, Ihuva Nasaretihainaava uritare
vaivo, tura.

38 Vika minti tuvaro viva naveraitiro tiharo, Ihuo, Devitira Maaquo, tiriara mpo ike tiva timitaane, tiro.

39 Minti tumanta vaiinti nahenti vira avuni vauka vira atiha tiha, Are evaara variane, tuvaro viva vika uva kia iriraitiro, qaiqaavata qaqiqai noraiqaakero naveraitiharo, Devitira Maaquo, tiriara mpo ike tiva timitaane, tiro.

40 Minti tuvaro Ihuva oru viraqaa himpitero vaiharo avu qimpavu vaiintira vira vite maini te iainanaini aniate tumanta vika vira vite aumanto vuru kovaro Ihuva vi vaiintira irero tiharo,

41 Te ai nantire ururae aniarao? tiro. Minti tuvaro viva tiharo, Noravauvo, are ti tivu rampaikaanerama te ai aarauro, tiro.

42 Minti tuvaro Ihuva vira tiva amiro tiharo, Ho avu rampaikera tavaane. Are tiriara ti kahaqiariravave tiararoma ai avu rampai vivo, tiro.

43 Minti tuvaro vaakama vira avuvano rampai vuvaro viva ho tavero, viraqaahairo viva Kotira autu tuahereharo Ihura avataqiro vumanta vaiinti nahenti mini ruvaaqumavi vauka, vikavata vi haikara tave Kotira autu tuahere vaura.

19

Sakiusira uva
1 Ihuva Ierikoni ororero vatukaqi vi vauvaro

2 *takisi* vare vau vaiintinavukaqihairo qiata vaiintivano airi airaira vato vaiintiva Sakiusiva mini vaura.

3 Vi vaiintiva iruvaro Ihuva aitare vauvaro viva tiharo, Ihuva nai ta vaiintivave, tivakero vira tavarare tumanta airi vaiinti nahenti ruvaaquma vuka Ihura mantaaqa kovaro viva iqu vaiintivano vaiharora tiro, kia Ihura ho tavora.

4 Kia ho vira tavaarirava vauvaro viva naane kantero Ihuva vireva u aararaqaa ororero Ihura tavareva katari kantakaara vauraqi qaramaviro vaura.

5 Viraqi vauvaro Ihuva anirero vuruvi Sakiusira tavero
virara tiharo, Vaaka vataini vaavi raane. Vate te ai naavuqi
oru vairerave, tiro.
6 Minti tuvaro Sakiusiva vaaka vaavi rero voqamakero
quahakero Ihura vitero nai naavuqi vuru komanta
7 vaiinti nahenti vira taveha nuntu nauntu tiha mintima
ti: Vi vaiintiva qora vaiinti muara vaiinti naavuqima vivo,
ti.
8 Vika minti tuvaro Sakiusiva himpiro Nora Vaiinti Ihura
tiva amiro tiharo, Noravauvo, iriane. Te ariarao tiha tenta
vatauna onaanara rairake hini vehi vaiinti nahenti
nimirerave. Vo vaiintinavu tiriara tiha, Are *takisi*
vareharama are vi monura voqavata varaanarave tivera, te
kia vohaa tataaqai vika nái nimiraiti, te vika erakaimaante
tataama nimirerave, tiro.
9 Sakiusiva minti tuvaro Ihuva vika tiva nimiro tiharo, Te
vate maa naavuraqi anire tavauramanta ne qora aara
qaqirake Kotira aaraqaa vireka auti variavo. Maa vaiintiva
Eparahaamira vohaa ankuvanoma vaivo.
10 Te Vataini Vatatai Vaintika vaiha, te kakakima vi
vaiintika ranta kaariraro Kotiva vika ntitaarire ti
anuraukave, tiro. Ihuva minti turama.

Nai kaiqa vaiinti 10navu monu nimurara uva tuqantaakero tura
(Matiu 25:14-30)
11 Ihuva uva vaiinti nahenti tiva nimumanta vika vira uva
iri vauvaro Ihuva Ieruharemi aumanto ani vaumantara ti,
vaiinti nahenti nái irike tiha, Kotiva vira kempuka amiraro
viva noraiqama viro tinavuqaa raqikiarira entava
aumaiqivo, ti vaura.

Vika nái irike minti ti vauvaro
12 Ihuva maa uvara tuqantaakero vika tiva nimiro tiharo,
Nora vaiinti vovano tiharo, Te niaraini vo vataini oru
variari ti noraiqama kaiqe te avuhainaa vaiintiqamavi,
viraqaahai te orurante maini anirerave, turave.
13 Nora vaiinti viva minti tivakero, viva vireva iharo nai
kaiqa vaiinti kauqurutanta naarama kero 20 kinaa 20 kinaa
nimiro vika tiva nimiro tiharo, Maa monuraqohai oru
koqaa kaiqa vare vaiqe te orurante anirerave, turave.
14 Minti tivakero vumanta vi vataraqi vauka vira
navutaiqiha vaiinti vonavu nititeha tiha, Nenavu vira
naantiaraini oru viha vaiinti nahentiara mintima tiate:
Hauri vi vaiintiva avuhainaa vaiintiqama viro viva
orurantero tinavuqaa ani raqikiantorave, tiate, turave.
15 Vi vatanaaka minti tivake vauvaro nora vaiintivano vo
vataini oru vaumanta vira noraiqama kovaro viva
avuhainaa vaiintiqamaviro orurantero anirero viva nai
kaiqa vaiinti haaru monu nimuka naarama kero tiharo, Te

monu ni nimunaraqaahai ne nanti nanti monue voqavata vara vataavo? turave.

16 Minti tuvaro vira kaiqa vaiinti vovano naane anirero tiharo, Noravauvo, are 20 kinaa timiaramanta te viraqohai kaiqa varakema 200 kinaama vara vatauro, turave.

17 Minti tuvaro nora vaiinti viva virara tiharo, Are koqema kehara kaiqa varaarao. Are inaara kaiqa koqemakera varaaramantara ti, te nora kaiqavata ai amirarave. Te ai noraiqama kaarirara are vatuka kauqurutantaqaama raqikinarave, turave.

18 Minti tuvaro vira kaiqa vaiinti vovano anirero tiharo, Noravauvo, are 20 kinaa timianaraqohai te kaiqa varakema 100 kinaama vara vatauro, tuvaro

19 vi vaiintirara tiharo, Te ai noraiqama kaarirara are vatuka kauqurunavuqaa raqikinarave, turave.

20 Minti tuvaro vira kaiqa vaiinti vovano anirero tiharo, Noravauvo, are 20 kinaa timianara maa nena qaqi varaane. Te vi monura tavunaqi apuqamake kukeqa taunarave.

21 Are kaiqara vuana vaina ti variara vaiintiva variaramantara ti, te ai aatu qeteha vauro. Are voka ia haikara hampi vare variaravave. Are voka kara ututaara oru hampi qanti variaravave, turave.

22 Minti tuvaro nora vaiinti viva tiharo, Oho, are qora kaiqa vaiintima vaira iarao. Te nina uva virara irihama ariqaa uva vatarerave. Are tiriara tihara, Are kaiqara vuana vaina ti variaravave. Are voka ia haikara hampi vare variaravave. Are voka kara ututaara oru hampi qanti variaravave, tianarave.

23 Minti tiharama are nantiharae kia vi monura *benki* naavuqi vuru vatera iarao? Are mintiaraitirio, te orurante ani vaiha vi monuraravata, viva kaiqa aututaira *interes* monuvata, monu vatamake homa varauraitirio, turave.

24 Minti tivakero viva mini himpite vau vaiintikara tiharo, Ne vi vaiintiraqaahai vira 20 kinaa raqiake vare vuru 200 kinaa vataina vaiintira amiate, tumanta

25 vika aqao ti, Vi vaiintiva airi monu 200 kinaama vataivo, tuvaro

26 viva tiharo, Te tiari iriate. Vo haika vate vaiintika vikama voqavata varevarave. Kia vo haika vataira vaiintiva vairaqe viva ina haikara inaara haikavata te qaqinima vara kararave, turave.

27 Minti tivakero viva tiharo, Vo vaiintinavu ti navutaiqiha tiriara viva tinavuqaa raqikiantorave tia vaiintika, ne vika ravaaqavu vare ti tivuqaa vuru ke aru taiqa kaate, turave, tiro. Ihuva vi uvara tuqantaakero turama.

Vaiinti nahenti Ihura quahama amite vauvaro viva Ieruharemiqi vura
(Matiu 21:1-11; Maaki 11:1-11; Ioni 12:12-19)
28 Ihuva minti tivakero nai vaintiaravata Ieruharemini viharo viva naane avuni vura.
29 Viva avuni vumanta Betapasivata, Betanivata, Orivi Aiqina auvoqi vau vatukatanta aumanto vauvaro Ihuva nai vainti taaraqanta nititero tiharo,
30 Netanta viti vatukaraqi vuate. Netanta orure tavaivaro vi vatukaraqi *donki* qaraaka kantaruma teva varianarove. Vi *donki*raqaa kia vaiintivanovata vira tauvaqaqaa oqu viha ni variarave. Netanta oru *donki* vira ranta kema, kuvantu kema maini vare vuru timiate.
31 Vovano nitantara tiharo, Nantihae netanta vira qanti variavo? tirera, netanta mintima nai vira tiva amiate: Titanta Noravano virara timanta anuro, tiate, tiro.
32 Ihuva minti tivakero vitanta nititomanta vitanta orure tavovaro Ihuva tuntemakero vivauma vaura.
33 Vitanta *donki* qanti vaumanta *donki* vira qokavaranavu vitantara tiha, Netanta nantihae vira kuvanti variavo? tumanta
34 vitanta tiha, Titanta Noravano virara timanta anuro, ti.
35 Vitanta minti tivake *donki* vira kuvantuke vare vuru Ihura amura.
Vuru Ihura ami, vika nái utavaaqa *donki* vira tauvaqaqaa vuqi amite Ihura kahaquvaro Ihuva viraqaata vaarirero oquvi vaiharo vura.
36 Ihuva *donki*qaa oquviro aaraini vi vaumanta vaiinti nahenti Ihura quahama amitareka vika nái utavaaqa ravaqaake aara vaura vuqi amite vauvaro
37 Ihuva Ieruharemi aumanto Orivi Aiqinaqaahairo vu aararaqaa oru romanta vira avataqi nuka airitahaa ruvaaqumavi aakara ntavaqi viha Ihura kaiqa tavorara iriha quaheha Kotira autu tuahereha vaura.
38 Vika Kotirara tiha,
Noravauvo, avuhainaa vaiintivano nina autuqaa aninara koqema amitaane. *(Ihi 118:26)*
Kotiva naaruvaihairo tinavu maateraiqama timitaarire. Kotira mpeqa okaravano nai virini uritarakero takuqiharo vairara ti, kaiqe tenavu vira autuqai tuahera kaare, ti.
39 Vaiinti nahenti minti tivaqi vi vaumanta Parasi vaiintinavu vika hampata vauka Ihurara aqao tiha, Maara ti variara vaiintio, nena vaintinavuara evaara variate tiane, tuvaro
40 Ihuva vika nái tiva nimiro tiharo, Vika evaara vaivera, aaraqaa vai orika vika naveraitiha ti hutu tuaherama kevarave, tiro.

Ihuva Ieruharemiqi vaukara iqi rata nimitora
41 Ihuva minti tivakero Ieruharemini aumanto anirero
nora vatuka vira tavero vira iqi rata amitero tiharo,
42 Mpo, are maateraiqihara vi vaina aarara tavaataara
vaivara are kia tavaanarave. Vi aarava kukeqa vivarara
tira, are kia vira tavaarao.
43 Naantiara vo enta anintaira ai navutaaka aninte vika ai
vaantaavura tataaqa vata ntavaqi uri, ekaa virante airante
ututumate, ekaa vatukaqi vi aararavata kuvaite, ekaa hihai
hihai ani ai arireka auti vaivarave.
44 Vika ai aatarake aivata, ai avutaqi vai vaiinti
nahentikavata, ekaa aru taiqa kevarave. Vate Kotiva ai
kahaqiaina entava vaivaravata, are kia virara
kankomakera iriarao. Vira kaara ai vehi autukeha ekaa ori
tampamake vatora ekaa ravantiaqa aqukaivaro kiama
voqavanovata qaqi varianarove, tiro.
Ihuva Ieruharemi vatukara minti tura.

Ihuva Kotira Naavuqi koqaa kaiqa vare vauka nititama kora
(Matiu 21:12-17; Maaki 11:15-19; Ioni 2:13-22)
45 Ihuva minti tivakero Kotira Naavuqi oriqetero tavomanta
koqaa varareka kaiqa auti vau vaiintika viraqi vi kaiqara
vare vauvaro Ihuva vika rauntu veva vahaaqaini kero
tiharo,
46 Kotira vukuqi Kotiva mintima turave: *Vaiinti nahenti ti*
naavuara Kotira aare varia naavurave tivarave, turave.
(Aisaiaa 56:7)
Oho, ne minti variavarora tiro, maa naavuva muara
vaiinti kukeqavi vaiha uki varia naavuraiqama vivo, tiro.
47 Ihuva minti tivakero viraqaahairo Kotira Naavuqi oru
vo enta vo enta vaiharo vaiinti nahenti vakaaka tiva
nimiqiro vi vaura.
Mintiaqiro vumanta Kotira kaiqa vara amite vau
vaiintika vika noranavuvata, maara okara ti vau
vaiintikavata, nora vaiinti vonavuvata, vika Ihura
arukarare ti, tavomanta
48 qaqi vaiinti nahenti ekaa vika Ihura uva irireka auti
vaumantara ti, nora vaiintinavu vira aruke aarara ranteha
tavovaro kia ho vaura.

20

Ihurara tavave ai noraiqama kaivarae are vi kaiqara vare
variarao tura
(Matiu 21:23-27; Maaki 11:27-33)
1 Vo enta Ihuva Kotira Naavuqi Kotira vakaaka koqe
vakaaka vaiinti nahenti tiva nimi vaumanta Kotira kaiqa
vara amite vau vaiintika vika noranavuvata, maara okara ti
vau vaiintinavukavata, nora vaiinti vonavuvata, vika anire

2 Ihura atiha tiha, Are ta vaiintiva vaiharae maa kaiqara
vare variarao? Tavave ai noraiqama kaivarae are maa
kaiqara vare variarao? Are tinavu tiva timiraqe iriare, ti.
3 Vika minti tuvaro Ihuva tiharo, Kaiqe te naane uva vo
ni irama nimitaare.
4 Tavave Ionira noraiqama kovaroe viva vaiinti nahenti
namari nimi vaurave? Kotivae, qaqi vaiintivanoe, vira
noraiqama kovaro viva minturave? Ne ti tiva timiqe iriare,
tiro.
5 Ihuva minti tumanta vika nai ire nai ire iha tiha,
Tenavu nana uvae tirarave? Tenavu tiha, Kotiva vira
noraiqama korave, tiarera, viva tinavuara tiharo, Ne
nantihae Ionira uvara kia quqaave tiavo, tiantorave.
6 Tenavu tiha, Qaqi vaiintivano vira noraiqama korave,
tiarera, vira kaara vaiinti nahenti, maa naavuraqi
ruvaaqumavi variaka ori utu vare tinavu aavata ruqutu
kevorave. Qaqi vaiinti nahenti maaka Ionirara tiha, Viva
paropeti vaiintivano vaurave, ti variarave, ti.
7 Vika minti tivake Ihura tiva ami tiha, Nai tavave Ionira
noraiqama korave? Kia tenavu virara kankomake
irunarave, ti.
8 Vika minti tuvaro Ihuva vika nái tiva nimiro tiharo, Ne
minti tiavera tevata tinta noraiqama kaimanta maa kaiqara
vare vaunarara kia nintavata tiva nimirerave, tiro.

Uaini naaho ututorara uva tuqantaakero tura
(Matiu 21:33-46; Maaki 12:1-12)
9 Ihuva minti tivakero uva vo tuqantaakero vaiinti nahenti
tiva nimiro tiharo, Vaiintivano *uaini* naahoqi ututero
viraqaahairo niara vataini vireva iharo vokuka tiva nimiro
tiharo, Ne ti *uaini* naahoqaa raqiki timite vaiqe te vuare,
tivakero nai maaqa mini kero airi enta vo vataini vaireva
vurave.
10 Mini oru vauvaro *uaini* hiqiaina entava anirovaro viva
nai kaiqa vaiinti vo atitero tiharo, Oru ti naahoqaa raqiki
timite varia vaiintika vuru tiva nimiramanta vika *uaini*
tintavata hiqi timitaate, turave. Minti tuvaro vira kaiqa
vaiintivano mini vumanta vika vira kaiqa vaiinti ruqutuke
kaavu umiqake vatovaro viva kia *uaini*vata vararaitiro,
qaqi orurantero anurave.
11 Viva qaqi orurante anuvaro viva nai kaiqa vaiinti vo
atitovaro vumanta vika viravata ruqutuke kaurira haika
amuvaro vivavata qaqi orurantero anurave.
12 Mintuvaro naaho qova nai vainti vo atitovaro vumanta
vira naahoqaa raqiki amite vau vaiintika vira teqa
taaqamake viravata naahoqihai aaqaini vara vaati
aqukorave.

13 Mintuvaro naaho qova tiharo, Te virara nantie irarave?
Kaiqe te tenta maaqu, tinta hantuqa vainara atitaariraro
viva viramanta virara nai vira maaquvanove tivakeha vira
koqema amitaate, turave.
14 Minti tivakero viva nai maaqu atitama kovaro
vumanta vira naahoqaa raqiki amite vauka vira tave nai
tiva ami nai tiva amiha tiha, Maa vira maaquvanoma
anivo. Kaiqe vira arukaariraro vira naahovano
tinavuniqama vuarire, turave.
15 Minti tivake vika naahoqihai aaqaini vira vara vaati
aquke arukorave, tiro.
Ihuva vi uvarara tuqantaakero minti tivakero vika irama
nimitero tiharo, Minturara tiro, naaho qova nai maaqu
arukora kaara nantie ianarove?
16 Naaho qova anirero nai naahoqaa raqiki varia
vaiintika aru taiqakero, vo vaiintinavuara ti naahoqaa
raqiki timitaatema tianarove, tiro.
Ihuva minti tumanta vaiinti nahenti mini ruvaaqumavi
vauka aqao ti, Kiama viva mintianarove, tuvaro
17 Ihuva vika taveharo vika irama nimitero tiharo, Maa
uvava Kotira vukuqi qara ntuvatora vira okaravano nana
uvae vaivo? Ne ti tiva timiqe iriare:

Ori naavu kaqeha vo oriara, kia koqe orive tivake
qaqirakaa oriva, vi orivama naaquraiqama vivo, turave.
(Ihi 118:22)

18 Vi oriraqaa tuantapo iro hiqiri virava rukavuma
vuanarove. Vi oriva virihairo vaiinti voqaa hiqiri virera, vi
vaiintira ruqutu kero konkomaiqama kaanarove, tiro.
19 Minti tumanta maara okara ti vau vaiintikavata, Kotira
kaiqa vara amite vau vaiintika vika noranavuvata, vika
tiha, Viva vi uvara tiharoma tinavuarama uva
tuqantaakero ti vaivo, ti. Minti tivake vika Ihura ravaaqavu
karare tihavata, qaqi vaiinti nahenti naatu qeteha kia ho
Ihura ravaaqavu kora.

Sisaara takisi aqu amiterara Ihura irama amitora
(Matiu 22:15-22; Maaki 12:13-17)
20 Vika vaiinti nahenti naatu qeteha kia Ihura ravaaqavu
karaiti, vika qaqi kantahai vira aitutiha vaiinti vonavu
nitite tiha, Ne oru qaqi vaiinti voqaara vaiha, vira uva iriqi
vivaro viva hampi uva tirera, ani tinavuvata tivita kaiqe
tenavu *kamaanir*a vuru tiva amiariraro ani Ihura
ravaaqavu kaarire, ti.
21 Vika minti tivake vaiinti vonavu nititomanta vinavuka
orure Ihurara mintima ti: Maara ti variara vaiintio, tenavu
tavaurara are vaiinti nahenti avuqavu uvaqai tiva nimi
variaravave. Are nora vaiintiaravata, qumina

vaiintiaravata, vohaa qarama keraqai uva tiva nimi variaravave. Are vaiintivano Kotira aaraqaa vuainarara avuqavuqama kera tinavu tiva timi variaravave.

22 Are maa uvara tinavu tiva timiraqe iriare. Tenavu Kotira uva irihama hoe tenavu Romeni vatanaaka vika avuhainaa vaiinti Sisaara *takisi* aqu amitararave? ti.

23 Vika minti tuvaro Ihuva irumanta vika virara hampi uva tiarire tivake minti tuvaro Ihuva vika tiva nimiro tiharo,

24 Ho nenavu monu vo vara kaiqe tavaare, tiro. Tumanta vika monu vara kovaro tavero tiharo, Monu viraqaa tara virie vaivo? Tara autue vaivo? tiro. Minti tumanta vika tiha, Vira Sisaarave, tura.

25 Tuvaro Ihuva vika tiva nimiro tiharo, Virara irihama ne Sisaava ina haikara nai amitaate. Ne Kotiva ina haikara nai amitaate, tiro.

26 Ihuva minti tumanta vika Ihurara vaiinti nahenti hampi uva tiva nimiarire ti, tavovaro kia viva hampi uva tumanta vika Ihuva tu uvara iri tiha, Ike, viva tinavu uvavata aatara kero koqe uva tivo, tivakeha kauqu runkinkirimake viraqaahai qaqirake tirema vaura.

Satiusi vaiintinavu Ihura irama amitora
(Matiu 22:23-33; Maaki 12:18-27)

27 Vaiinti vonavu Satiusi vaiintinavu vika nái maara uva iriha tiha, Vaiintivano qutu viro ekaarama qutu vuanarove. Viva kiama qaiqaavata ho qaqi himpuanarove, ti vau vaiintika orure Ihura irehama tiha,

28 Maara ti variara vaiintio, tinavu kaivaqava Mosiva maara uva tinavu tiva timiharo mintima qara ntuva torave: Vaiintivano kia vainti vataraitiro, qutu viraro vira qatavanoe vira vakaavae vira naata varatero vainti kuvuarama amitaanarove, turave.

29 Tenavu tiarirara iriane. Haaru qata vakauka 7navu vaurave. Vinavuka avuhainaava nahenti varatero kia vainti vataraitiro qutu vuvarora tiro,

30 vira qata naantiaraihainaava viva vira naata varatero vivavata kia vainti vataraitiro, qaqi variqi viro qutu vurave.

31 Viva qutu vuvaro vitanta tavaaraihainaava vi nahentira varatero kia vainti vataraitiro, qaqi variqi viro vivavata qutu vurave. Mintiaqi vi, ekaa vi ankuka vi nahentira varate kia vainti vataraiti, ekaa qaqi qumina qutu vurave.

32 Qumina qutu vuvaro nahentivanovata variro qutu vurave.

33 Naantiara vaiinti nahenti qaiqaa qaqi himpi vai entaraqaa vi nahentiva tara naatavanoe varianarove? Viva qaqi vau entara qorainti 7navu varatorave, ti.

34 Satiusi vaiintinavu minti tuvaro Ihuva vika nái tiva
nimiro tiharo, Vataini varia vaiinti nahentika nai varate nai
varate i variarave.
35 Naantiara Kotiva hini vaiinti nahentiara ne koqe vaiinti
nahentive tivakeharo vika qaqi himpima kairamanta qaqi
variqi vika, vika kia nai varate nai varate ivarave.
36 Vika *enseli*navu voqaara vaihama kia qaiqaa qutu
vivarave. Kotiva vika nái quntama teraqaahairo qaiqaa
qaqi vara himpima kaainarara ti, vika Kotira vaintima
vaivarave.
37 Vaiintivano qutu viro qaiqaa qaqi himpuaina okarara
ni kaivaqava Mosiva qara ntuva torave. Kotiva iha ite vau
katariraqihairo Mosirara uva tu entara Mosiva Nora
Kotirara mintimakero qara ntuva tero tiharo: *Variqavano
vaireva, viva Eparahaamiraqaavata, Aisaakiraqaavata,
Iekopiraqaavata, raqiki vaivama vaivo*, turave.
38 Ho iriate, Variqavano Kotiva kia qutu viro taiqavi
haikaraqaa raqiki vaivama vairavauve. Viva qaqi variqi vi
vai haikaraqaa raqiki vaivama vaivo. Vaiintivano qutu
vivaro Kotiva qaqi vai vaiintiraqaa raqikintema kero, viva
vira maraquraqaavata raqiki vairave, tiro.
39-40 Ihuva minti tumanta maara uva okara ti vauka
hininavu qeteha tiha, Tenavu Ihura vo uva irama
amitaariraro tinavu uva aatara kaantorave, tivake Ihurara
tiha, Maara ti variara vaiintio, are koqe uva vika nái tiva
nimira iarao, tivake qaqirake tirema vaura.

*Ihuva Mesaiaara okarara vaiinti nahenti irama nimitora
(Matiu 22:41-46; Maaki 12:35-37)*

41 Ihuva vika irama nimitero mintima tiro: Vaiinti
hininavu tiha, Kotiva atitaarira vaiintiva *Mesaiaa*vano
Devitira anku vohaa anku vaiintiqaima varianarove, ti
variarave. Nantihae vika minti ti variavo?
42 Devitiva nai ihi qara ntuvato vukuraqi nai tiharo:

Noravano ti Nora Vaiintiara tiharo,
Are uritarera ti kauqu tanaraini oquvi vairaqe
43 te ai navutaaka aru naatara nimitaarirara are
vikaqaa nena aiqu ntava taane, turave. *(Ihi 110:1)*

44 Devitiva haaru mintima qara ntuva torave. Devitiva
*Mesaiaa*vano qovaraiqiainarara tiharo, Viva ti Nora
Vaiintive, turave. Devitiva minti turara tiro, nantiakeroe
*Mesaiaa*vano Devitira nainti ho varianarove? tura.

*Maara okara ti vau vaiintika qora kaiqara rauriha variate
tura
(Matiu 23:1-36; Maaki 12:38-40; Ruki 11:37-54)*

45 Ihuva vika irama nimitomanta vaiinti nahenti
ruvaaqumavi vauka vira uva iri vauvaro Ihuva nai
vaintinavuara tiharo,

46 Nenavu maara okara ti varia vaiintikara rauriha variate.
Vaiinti nahenti vika taveha uva manteha quahaate ti, vika
vukai tavuna koqe tavuna rumpa vare vaiinti nahenti
nivuqaa *maaketi*qi vi ani variarave. Vika maara naavuqi
oriqete qora tainta qaqirake oru koqe taintaqaaqai oquvi
variarave. Vika ovata naaraqaa vaiha vikara nora vaiintive
tiate ti, vaiinti taruka oquvi variaraqaaqai vikavata oru
oquvi variarave.
47 Vika tentoqa kaa nahentika naavuvata, airairavata,
muara vareha tiha, Vonavu tinavu vaaqu kaiqa taveha
tinavuara qora vaiintive tivorave, ti, vika vaiinti nahenti
nivuqaa Kotira vukai aare variarave. Oho, vira kaara
vikaqaa uva uritareroma varianarove, tiro.
Ihuva turama.

21

Vehi nahentivano Kotira kaiqara iriharo inaara monu taquqi aqukora
(Maaki 12:41-44)
1 Ihuva Kotira Naavu vaunaini vaiharo tavomanta airi
airaira vato vaiintika anire Kotira kaiqara irihama nora
monu taquqira vaati aquke vaura.
2 Vika minti vauvaro Ihuva vaiharo tave vauvaro tentoqa
nahenti vehi nahentivano anirero vivavata taquqira monu
uapaara taarauruqai vaati aqu kora.
3 Viraqi vaati aqukovaro Ihuva tiharo, Ho tavaate. Vehi
nahenti tentoqavano aqukai monuva ekaa airaira vataaka
aqukaa monuravata aatara kaivo.
4 Airi airaira vate variaka vika nái monu hiniqai taquqi
vaati aqukaavo. Vi nahentiva vehi vaiharo nai vatai
monura ekaa aqu kaivaro, kia viva nai kara varaarira
monuva hinivanovata vaivo, tiro. Ihuva turama.

Kotira Naavu rampai taiqakerara tura
(Matiu 24:1-2; Maaki 13:1-2)
5 Ihura vainti vonavu Kotira Naavuara tiha, Vi naavura
tavaate. Vira koqe naavuve. Vaiinti nahenti Kotirara
irihama monu aqukaamanta koqe ori, vo ori vo ori varake
koqe naavu kaqataa naavuva vairave, ti.
6 Vinavuka minti tuvaro Ihuva tiharo, Ne vate maa
naavura tave variarave. Oho, ⌞naantiara navutaaka ani⌟
ekaa maa naavura rampaike naavu vira kaqato orira, vo
ori vo ori vara aqu kaivaro kia ori voqavanovata nai
tauvaqaqaa nai tauvaqaqaa varianarove, tiro.

Naantiara airi maaravano qovarama vuainarara tura
(Matiu 24:3-14; Maaki 13:3-13)

7 Ihuva minti tumanta vika tiha, Maara ti variara vaiintio,
tairentae mintianarove? Nana nana haikavanoe
qovaraiqiraqe tenavu vi haikaraqaa ampeqamake taveha
vi entava aniraarirava aumantoma vaivo tirarave? Are
virara tinavu tiva timiraqe iriare, ti.

8 Minti tuvaro Ihuva vika tiva nimiro tiharo, Vovano
virara ni una uva tiva nimiantorave tiha ne raurihama
variate. Naantiara vaiinti airitahaa anire ti hutu reha tiha,
Kotiva ti tititaimanta anuraukave. Te maa vi vaiintikave.
Ho vi entava aniraivo, tivarave. Vika minti timanta ne kia
vika avataqi vuate.

9 Ne vaiha irivaro vo vatanaava vo vatanaara vataakero
iqoka raqiramanta ne kia qetaate. *Kamaani*ra hampata
iqoka raqimanta ne kia qetaate. Vi haikava naanema
qovaraiqiramanta ne kiama tiha, Ekaara entavano aniraivo
tiate, tiro.

10 Ihuva minti tivakero viva qaiqaavata tiva nimiro
tiharo, Vo vatanaava vo vatanaara vataakero raquanarove.
Avuhainaa vaiinti vovano avuhainaa vaiinti vo vataakero
raquanarove.

11 Naantiara ekaa vataini vaturavano noraiqama kero
utuanarove. Karara nararaiqi entava vo enta vo enta
varianarove. Rovaravano aruaina entava varianarove.
Naantiara naaruvaini aatu itaaina haikava vo haika vo
haikavano qovarama viramanta vaiinti nahenti vi haikara
ampeqamake taveha tiha, Ike, nana haikavano
qovaraiqirevae minti vaivo, tivarave.

12 Kia vi haikava vi haikava qovaraiqiaina entara vika ni
naane ravaaqavuke qoraiqama nimitevarave. Vika ni
ravaaqavu vare vuru maara naavuqi *ko* tivake, ni
karapuhiqama kevarave. Ne ti kaiqa vare vaimantara ti,
vika ni ravaaqavu vare nora vaiinti nivuqaave, avuhainaa
vaiintinavu nivuqaave, vuru kevarave.

13 Mintima vare ni vuru kaivaro vi entarama ne ti uva
vika tiva nimiva varianarove.
14 Vika *ko* nimire imanta ne kia airi avu aato utiha tiha,
Nana uvaqohaie tenta auta ntiha tirarave, tiate,
15 Tema vi entara ni kahaqiari ne koqemake kempuka
uva ho tivarave. Ne vi uvara minti mintimake timanta ni
qoraiqama nimiteka kia ho ni uva aatara kevarave.

16 Naantiara niqaa uva vataate ti, ni noka qokave, ni qata
vakaukavarave, ni vohaa ankuve, ni tontinavuve, vikama
ni qovaraiqamake vaimanta ni ravaaqavu kevarave. Ni
ravaaqavuke ni vonavu aruma kevarave.
17 Vi entara ekaa vaiinti nahenti niara Ihura vaintive
tihama vika ni iri qoraiqama nimitevarave.

18 Vika mintimanta ne kia qetaate. Ne homa vaivarave.
Kia ni qiata kauki voqavanovata kakakimaviro taiqa
vuanarove.
19 Ne kempukaiqamake variqi vivera, ne homa ekaa enta
qaqi variqi vivarave, tiro.

Ieruharemi taiqake entarara tura
(Matiu 24:15-22; Maaki 13:14-20)
20 Minti tivakero Ihuva tiharo, Ne vo enta tavaimanta iqoka
vaiintinavu Ieruharemi vatuka ututuma taimanta ne tiha,
Ieruharemi taiqaaina entava aumanto vaivo, tiate.
21 Vi entara Iutiaini vaika himpi aiqu autute aiqina vainaini
ruqemake vuate. Vi entara Ieruharemiqi vaika himpi kante
viraqihai ruqemake vuate. Vi entara Ieruharemi
auvahianta vaika nora vatukaqi kia vuate.
22 Vi entara vaiinti nahenti nái qora kaiqa varera kaara
Kotiva vika ntaihaanarove. Vi entara haaru Kotira vukuqi
vikara qara ntuvato uvava vivauma varianarove.
23 Vi entara nahentinavu vainti taiqaa vikave, vainti
naama nimi vai nahentikave, oho, vi entara vika qoraiqama
vivarave. Vi entara maa vataraqaa vaika nora maaraqi
vaiha voqamake qoraiqamavi variqi vivarave. Vi entara
Kotira arara itairaro maa vatanaaka ntaihama kaanarove.
24 Vi entara iqoka vaiintinavu anire vika nái iqoka
paipeqohai maa vatanaaka hininavu aruke, hininavu
rumpa vare vo vataini vo vataini vuru kevarave. Vi
vatanaaka kia Kotira uvavata iriaka Ieruharemiqi vi aniha
rahitama kevarave. Vika Ieruharemini variqi vi vaivaro
⌞Kotiva hove tina entaraqaa⌟ vika Ieruharemiqaa raqiki
entava taiqa vuanarove.

Ihuva nai qaiqaa tuvuainarara tura
(Matiu 24:29-31; Maaki 13:24-27)
25 Naantiara naaruvaini voqara ina haikava
qoraiqianarove. Kuarivanove, toravanove, opu
makauvanove, vi haikava vi haikava aahuvaiqiro
vairamanta vaiinti nahenti tave tiha, Oho, nana haikavanoe
qovaraiqireva auti vaivaro vi haikava vi haikava minti
vaivo? tivarave. Naantiara vevara nora namarivano
noraiqaakero qaki qakiharo taku takaa ti vairaro vataini
vaika vo vatanaa vo vatanaaka namari vira aatu voqamake
qetehama vaivarave.
26 Naantiara naaruvaini vaira haikava vaiharo hampiqama
kero qaki qaki i vairamanta vaiinti nahenti vira tavehama
nantie ianarove tivakehama qetehama avu rira ira hiqiri
vaivarave.
27 Minti vaira ekaa maa vata maataraqaa vaika tave
vaiqe te Vataini Vatatai Vaintika naaruvaihai tonavuqaa

tuvi variari vika ti tavevarave. Te vahehema taarira haikava voqamakero takuqiharo hantaiqi vairaqe te kempukavano tuvirerave.
28 Naantiara vi haikara vi haikarara tunara hoqarama tairamanta ne kia qetaraiti, ne qaqi himpi qiata tuaherake vaaviaramavi vaiha tiha, Tinavu kuvantu timitaaina entava aumantoma vaivo tiate, tiro.

Ihuva fiki katariara tura
(Matiu 24:32-35; Maaki 13:28-31)
29 Ihuva minti tivakero viva uva vo tuqantaakero tiva nimiro tiharo, Ne *fiki* katariaravata vo katariaravata iriate.
30 Ne tavaavaro *fiki* katari qaraaka ankuri ntaimanta ne tiha, Nora kuari itaaina entava aumantoma vaivo, ti variarave.
31 Vira voqaantemake, naantiara qovarama vuaina haikarara tunara ne viraqaa ampeqamake tave tiriara tiha, Kotiva tinavuqaa raqikiarira entava aumantoma vaivo, tiate.
32 Te quqaama turo. Maa entara vaika kia taiqa vivaro ekaa vi haikarara te turava vivauma varianarove.
33 Naaruvavanovata vatavanovata taiqa viraro ti uvavanoqaima kia taiqa viraitiro, qaqima variqiro vuanarove, tiro.
34 Ne rauriha variate. Ne airi karavata iha namarivata namaqi viha, vataini vai haikarara noraiqaake iriqi vivorave. Ne mintiaqi vivaro vi entava anintaira ne kia qeramate vaivorave.
35 Vi entava qovaraiqireva vaara tintainantema kero, ekaa vataini vaika ravaaqavu kaanarove.
36 Ne rauruqi vihama Kotira aaraivaro viva ni kempukaiqama nimitaira ne naantiara anina haikara ho aatara kevarave. Ne vi haikara ho aatarake naantiara ti Vataini Vatatai Vaintika tivuqaa ho himpite vaivarave, tiro.
37 Ihuva minti tivakero viva vo entanavu vaiharo Kotira Naavu vaunaini kuariqaa vaiinti nahenti vakaaka tiva nimiro entaqi Orivi Aiqinaqaa oru vaitora.
38 Viva mintiaqiro vumanta vaiinti nahenti vaaka toqaqira himpi Kotira Naavu vaunaini vira uva irireka ani ruvaaqumavi vaura.

22

Vika Ihura arukareka auti vaura
(Matiu 26:1-5, 14-16; Maaki 14:1-2, 10-11; Ioni 11:45-53)
1 Kia Noqavu Mparetira ovata no entava anirora, virarama Vehakuma Nimito Entarave tu entava aniromanta
2 Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika vika noranavuvata, maara okara ti vau vaiintikavata, vaiinti

nahenti naatu qeteha, vika Ihura evaara aruke aarara rante vaura.
3 Minti ti vauvaro Iutaasi Ikeriotiva, viva Ihura vainti 12navuqihairo vovano vauvaro Sataaniva vira avu aatoqi viqetovaro viraqaahairo Iutaasiva Ihura qovarama kareva auti vaura.
4 Iutaasiva himpiro oru Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika vika noranavuvata, Kotira Naavuqaa raqiki vau kiripukavata, viva vika tiva nimiro tiharo, Te minti mintimaqi vuarima ne Ihura ravaaqavu kaate, tiro.
5 Minti tumanta vinavuka quahake tiha, Tenavu ai monue amirarave? tuvaro Iutaasiva eo tivakero ⌞monu varero⌟
6 vi entaraqaahairo viva tiharo, Kaiqe te tavaarira kia airi vaiinti nahenti Ihura vataake vaiqe vi entara te vira uqetake qovarama kaare, tiro.

Ihuva tumanta Vehakuma Nimito Karara qerama vatora
(Matiu 26:17-25; Maaki 14:12-21; Ioni 13:21-30)
7 Iutaasiva minti tivakero vauvaro Kia Noqavi Mparetira ne varia entava anirora. Vi ⌞entaraqaa haaru *enseli*vano kia Isareri kaivaqaukavara arukaraitiro, vika vehakuma nimitero aitarero Isipi vaintiqai aruko⌟ entarara irihama vi vatanaaka sipisipi naati aruke ne entava anirora.
8 Anirovaro Ihuva Pitaaka Ionika nititero tiharo, Netanta oru Vehakuma Nimito Karara qerama taiqe tenavu oru naare, tumanta
9 vitanta vira ireha tiha, Taraqie tetanta vi karara qerama tararave? ti.
10 Minti tuvaro Ihuva tiharo, Ho iriate. Netanta vatukaini oru vivaro vaiinti vovano namari taqu kaqa varero aaraqaa anirava ani nitanta ntita kaanarove. Ho netanta vira avataqi vivaro viva nai naavuqi oriqetaira netantavata viraqi oriqete
11 naavu qorara mintima tiate, Maara ti vai vaiintiva ariara mintimama tivo: Te ta *rum u*raqie tenta vaintinavu hampata vaiha Vehakuma Nimito Karara nararave? tivo, tiate.
12 Netanta minti tivaro viva nora *rumu*, maari kanta vaina *rumu*ra taintavata viraqi vainara nitanta numiqaira ho netanta vi *rumu*raqira kara qerama vataate, tiro.
13 Ihuva minti tumanta vitanta himpi orure tavovaro ekaa haikavano Ihuva tuntemakero vivauma vaumanta vitanta Vehakuma Nimito Karara oru viraqi qeramake vatora.

Ihuva nai vaintinavu hampata kara nora
(Matiu 26:26-30; Maaki 14:22-26; 1 Korinti 11:23-25)

14 Vitanta kara qeramake vatovaro enta umanta Ihuva nai
noraiqamako vaiintinavuka hampata vi *rum u*raqi kara
tainta tataaqa oquvi vaura.
15 Viva vika tiva nimiro tiharo, Te aiha vira haika
vararera ihama, maa karara Vehakuma Nimito Karara ni
hampata vaiha naataa imanta narerave.
16 Maa entaraqaahai kia te Vehakuma Nimito Karara
maini qaiqaavata narerave. Naantiara Kotiva raqikiarira
entava anintairamanta ne vi entara maa karara ne okarara
kankomake irikaiqe viraqaahai te qaiqaa vi karara
narerave, tiro.
17 Ihuva minti tivakero viva *uaini kaapu* varakero
Kotirara koqema ira iarao tivakero tiharo, Maa *kaapu*ra
varake ne ekaa viraqi naate.
18 Maa entaraqaahai kia te *uaini* naraiti, qaqi variqi
vuariraro naantiara Kotiva raqikiarira entava anintairaqe
te vi namarira qaiqaa narerave, tiro.
19 Minti tivakero viva mpareti varakero Kotirara koqema
ira iarao tivakero mpareti vira nkuikero nai vaintinavu
nimiro tiharo, Maa ti vaatama vaivo. Te niarao ti, vira ni
nimuro. Te vate minti iainantemake, nevata naantiara
mintimake maa karara neha tiriara iriha variate, tiro.
20 Minti tivakero mpareti varakero namakero vohaa
qaramakero namari *kaapu*vata varakero nimiro tiharo, Te
niarao ti, te maa namarira qihia nimitauro. Kotiva vaiinti
nahenti hampata vohaanaiqama vireva qaraaka uva tiva
taatau taainara, vi uvava kempukaiqama vuarire tiro, ti
naarevano nteharo vi uvara kempukaiqama kaanarove,
tiro.
21 Minti tivakero Ihuva tiharo, Tavaate, ti qovarama
kaarira vaiintiva maini vaiharo ti vataakero kara ne vaivo.
22 Ti Vataini Vatatai Vaintika ti harukerara ho Kotiva
tiriara vi aararaqaa vuane tiva tairave. Ti harukaate tiro, ti
qovarama kaaina vaiintirara te oho tiva amitauro. Vi
vaiintiva nai voqamakero qoraiqama vuanarovema turo,
tiro.
23 Ihuva minti tumanta vira vaintinavu nai ire nai ireha
tiha, Aqao, nai tavave tinavuqihairo vi kaiqara ho
mintimakero varaanarove? tura.

Tavave tinavuqihairo nora vaiintivano varianarove tura

24 Ihura vaintinavu vaiha tiha, Tavave tinavuqihairo nora
vaiintivano varianarove? tivakeha nai ati nai atiha vauvaro
25 Ihuva tiharo, Maa vataraqaa variaka avuhainaaka,
vika nái vaiinti nahentiqaa raqikihama tiha, Te nora
vaiintivano vaunarara ti, ne ti uvaqai iriha tiriara koqe
vaiintive tiate, ti variarave.

26 Nenavu kia vika aanaraate. Niqihairo vaiintivano nora
vaiinti vaireva irera, viva inaara vaiinti voqaantema kero
variarire. Niqihairo vaiintivano niqaa raqikireva irera,
viva vo vaiinti paanaa kaiqa vara amitai vaiintira voqaara
variarire.
27 Ta vaiintivave nora vaiintivano vaivo? Vaiintivano
oquviro vaiharo kara ne vai vaiintiva, vivae nora
vaiintivano vaivo? Vira kaiqa vaiintivano kara ami vaiva,
vi vaiintivae nora vaiinti vaivo? Aqao, vaiintivano oquviro
vaiharo kara ne vai vaiintiva, vi vaiintivama nora
vaiintivanoma vaivo. Ho te ni avutana vaiha kia te niara ti
kaiqa vara timitaate tiraiti, te ni kaiqa vara nimite
vauraukave, tiro.
28 Ihuva minti tivakero viva tiharo, Vo vaiintivanoe vo
haikavanoe ti qoraiqama timite variamantavata ne kia ti
qaqira karaiti, ne ti vataakeqai variqi vi variarave.
29 Ti Qova ti noraiqama kaimanta te vaiinti nahentiqaa
raqikiqi virerave. Te ti Qova inantemake, ninavuvata
noraiqama kaarira
30 ne naantiara ti vatukaini vaiha ti vataake karavata
namarivata namaqi viha vohaa taintaqaa oquvi vaiha ne
Isareri anku 12navu uvama avuqavu qivarave, tiro.

Ihuva Pitaarara tura
(Matiu 26:31-35; Maaki 14:27-31; Ioni 13:36-38)
31 Ihuva minti tivakero Pitaarara tiharo, Saimonio,
Saimonio, iriane. Sataaniva niara kaiqe te vika avateha
tavaare tivaro Kotiva ho mintiane tirave.
32 Te Kotira aarehama ariara vira kahaqiraro viva ariara
kempukaiqama kero iriqiro vuarire tunarave. Are
naantiara qaiqaa tiriara iriqira viharama nena qata
vakaukavara kempukaiqama nimitaane, tiro.
33 Ihuva minti tuvaro Pitaava tiharo, Aqao, Noravauvo, te
ariara irihama te karapuhiqi variainarararavata, qutu
vuainarararavata qeramate vauro, tiro.
34 Pitaava minti tuvaro Ihuva vira tiva amiro tiharo,
Pitaao, te ai tiva amiarirara iriane. Are taaramo tataama
tiriara kia vira tavaunarave tiraro kokoraaravano uva
tianarove, tiro.
35 Minti tivakero Ihuva nai vaintinavu tiva nimiro tiharo,
Tota te ni nititauramanta ne monuvata, utavata, aiqu
nonkiravata, kia vararaiti, qaqi vurave. Ne vi entara vo
haikara aavo qurave? tumanta vika tiha, Kiave, ti.
36 Minti tuvaro Ihuva tiharo, Vate maa tavave uta
vatairava, viva viravata vo utavata varero vuarire. Kia
iqoka paipe vatairava nai vukai tavuna nimiharo koqaa
varero iqoka paipe varaarire.

37 Te ni tiva nimiari iriate. Haaru tiriara qara ntuvato
uvava vivauma varianarove. Vi uvava tiriara minti turave:
Vaiinti nahenti virarama viva qora kaiqa vare vaivave
tivarave, turave. Vi uvara haaru qara ntuva tova vate
vivauma varianarove, tiro.
38 Ihuva minti tumanta vira vaintinavu tiha, Noravauvo,
maini tavaane. Iqoka paepae taaraqantama vatauro,
tuvaro Ihuva hove tiro.

Ihuva oru Orivi Aiqinaqaa vaiharo Kotira aarora
(Matiu 26:36-46; Maaki 14:32-42)
39 Ihuva minti tivakero viva naavuqihairo vevarero nai
vaintinavu hampata Orivi Aiqinaqaa vo enta vo enta
vuntemakero, qaiqaa viro.
40 Mini orurero viva nai vaintinavu tiva nimiro tiharo, Ne
Sataanira uva iriha qora kaiqa varaarorave tiha, Kotira
aareha variate, tiro.
41 Minti tivakero Ihuva vinavuka mini kero inaaraiqaka
vutunto viniro tori kauru araviro Kotira aarero tiharo,
42 Ti Qo, te aihavi namarira naaina *kaapu*ra, are vi
*kaapu*ra qaqini vara kaane. Ho kia ti hantuqa avataraitira,
are nena antuqa avataane, tiro.
43 Minti tuvaro naaruvaihainaa *enseli* vovano
qovaraiqama viro Ihura kempukaiqama amitovaro
44 Ihuva vauvaro vira muntukavano noraiqama kero
qoraiquvaro Ihuva kempukaiqama kero Kotira aaramaqiro
vi vauvaro Ihura toqaavuvano naare voqaara reharo
vataini hiqirura.
45 Minti vauvaro Ihuva Kotira aarama taiqakero himpiro
orurantero ani nai vaintinavu tavomanta vinavuka
muntuka qoraiquva vinavuka kempuka taiqa komanta
vaitate vaura.
46 Vinavuka vaite vauvaro Ihuva vikara tiharo, Mpo, ne
nantihae vaite variavo? Himpi Kotira aaraivaro viva ni
kahaqira ne kia qora kaiqa varaate, tiro.

Ihura ravaaqavu kora
(Matiu 26:47-56; Maaki 14:43-51; Ioni 18:1-11)
47 Ihuva mini nai vaintinavu hampata uva qaqi ti vaumanta
airi vaiintinavu anirora. Ihura vainti 12navuqihairo
Iutaasiva airi vaiinti ntita varero viva naane vika avuni
Ihuva vaunaini anirero, Ihura moqa kareva auti vauvaro
48 Ihuva tiharo, Iutaasio, are ti moqa keharae ti Vataini
Vatatai Vaintika navutaaka nivuqaa ti qovarama karevae
auti variarao? tiro.
49 Ihuva minti tumanta vira vaintinavu vira vataake
vauka tavomanta vika Ihura ravaaqavu kareka auti

vaumanta vinavuka Ihurara tiha, Noravauvo, tenavu iqoka paipeqohai vika ntaiharerave? ti.
50 Vinavuka minti tuvaro vinavukaqihairo vovano Kotira kaiqa vara amito vaiintika qiata vaiinti vira paanaa vaiinti aato teqa aqukora. Vira kauqu tanaraini vau aatora teqa kovaro hiqirura.
51 Hiqiruvaro Ihuva aqao kia qaiqaavata mintiane tivakero vi vaiintira aatoqaa nai kauqu vatovaro qaiqaa vira aatovano naitarama viro vaura.
52 Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika vika noranavuvata, Kotira Naavuqaa raqiki vau kiripuka vika qiata vaiintinavuvata, nora vaiinti vonavuvata, vika Ihura ravaaqavu kareka anukara Ihuva tiharo, Ne *kamaani*ra vataake iqoka raqi vaiintira ravaaqavu karekae iqoka paipevata kaavuvata vare aniavo?
53 Te ni hampata vo enta vo enta Kotira Naavuqi variqi vi vauramanta ne kia ti ravaaqavu kaarave. Ho vate maa entava ni entama vaivo. Vate konkiraiqi vaira haikava raqikiqiro vuanarove, tiro.

Pitaava Ihurara kia vira tavaunarave tura
(Matiu 26:69-75; Maaki 14:53-54, 66-72; Ioni 18:12-18, 25-27)
54 Ihuva minti tumanta vika vira ravaaqavu vare vivi, Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika vika qiata vaiinti naavuqira vuru kovaro Pitaava niaraihairo vika avataqiro viviro, orurero tavovaro
55 vahaaqaini vatuka avutaqi iha quarate vauvaro vivavata mini viraqaa vauka hampata iha taariharo vaura.
56 Mini vauvaro kaiqa nahenti vovano tavovaro Pitaava iha taari vauvaro viva vira aitutuma tavero tiharo, Maavavata Ihukantiro vaivave, tuvaro
57 Pitaava aqao tiro, Maa nahentio, kia te vira tavaunarave, tiro.
58 Minti tivakero mini variqiro vuvaro qaiqaa vaiinti vovano Pitaara tavero tiharo, Arevata vira vaintivanoma variarao, tiro. Tuvaro Pitaava tiharo, Maa vaiintio, kia te vikavauve, tiro.
59 Minti tivakero variqiro vuvaro inaaraiqakaa qaiqaa vaiinti vovano kempukaiqaakero tiharo, Vi vaiintiva Karirihainaa vaiintivano vaivara tiro, viva quqaama vikantiro vaivave, tiro.
60 Viva minti tuvaro Pitaava aqao tiro, Maa vaiintio, are tiana uvara kia te ho iruro, tiro. Minti tuvaro vaakama kokoraaravano uva tura.
61 Kokoraaravano uva tuvaro Noravano tuqantaa viro Pitaara avuana tavovaro Noravano tu uvava vira aatoqi ntuva vura. Tota Noravano tiharo, Are taaramo tataa

tiharama tiriara kia vira tavaunarave tiraro kokoraaravano uva tianarove, tura.
62 Vi uvava Pitaara aatoqi ntuva vuvaro viva aaqaini vaatirovaro vira muntukavano qoraiquvaro iqi rateharo vaura.

Ihura naaraihama amiteha vira ruqutura
(Matiu 26:67-68; Maaki 14:65)
63 Mintumanta Ihura ravaaqavu varo vaiintika Ihura naaraihama amiteha vira ruqutiha
64 Ihuva kia vika tavaarire ti, vika vira avu naavumate Ihura ruqutiha vira irama amite tiha, Paropeti vaiintio, tavave ai arivo? Are kia tinavu tavaraitira, tinavu tiva timiraqe iriare, tivake
65 vika qora uva, vo uva vo uva vira tiva amite vaura.

Kansoru vaiintinavu nivuqaa Ihura vuru kora
(Matiu 26:59-66; Maaki 14:55-64; Ioni 18:19-24)
66 Mintiaqi vuvaro aatita vumanta Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika vika noranavuvata, maara okara ti vau vaiintikavata, vika ruvaaqumavi vaumanta Ihura vita vare vika nái *kansoru*vano vaunaini vuru komanta
67 vika tiha, Quqaae are *Mesaiaa*vanove? Are tinavu tiva timiraqe iriare, ti.
Vika minti tuvaro Ihuva tiharo, Te ni tiva nimiarira ne kia ti uvara quqaave tivarave.
68 Te ni irama nimitaari ne kiama ti qaiqaa tiva timivarave.
69 Ho maa entaraqaahai te Vataini Vatatai Vaintika vaiha Kotiva mpeqavano vainanaini vira kauqu tanaraini oru oquvi vairerave, tiro.
70 Minti tumanta vika tiha, Quqaae are Kotira Maaquvanoe variarao? tuvaro Ihuva vika nái tiva nimiro tiharo, Ne tiantemake te maa vikave, tiro.
71 Ihuva minti tumanta vika tiha, Oho, viraqaata uva vatareka i vai vaiintika qumina naarevorave. Qaqira kaate. Virama nai noqihairo qora uva timanta tenavu iruro, tura.

Pairaatava vaunaini Ihura vuru kora
(Matiu 27:1-2, 11-14; Maaki 15:1-5; Ioni 18:28-38)

23

1 Minti tivake vika ekaa himpi Ihura vita vare Pairaatava vaunaini vuru ke
2 Ihuraqaa uva vateha mintima ti: Tenavu tavauraro maa vaiintiva qaqi vaiinti nahenti qora aara numiqeharo vikara kia avuhainaa vaiinti Sisaara *takisi* amiate ti vairave. Viva nariara tiharo, Te Noravanove. Te vaiinti nahentiqaa raqikiarirauka *Mesaiaa*vanoma vauro, ti vaivo, ti.

3 Vika minti tuvaro Pairaatava Ihura irero tiharo, Quqaae
are Iutaa avuhainaa vaiintivano variarao? tuvaro Ihuva
tiharo, Are tianara te maa vikave, tuvaro
4 Pairaatava Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika vika
noranavuaravata, vaiinti nahenti ruvaaqumavi
vaukaravata, vikara tiharo, Aqao, te tavauraro maa
vaiintiva kia *kamaani*ra uva raqakai vaiintivama vaivo,
tiro.
5 Pairaatava minti tumanta vika voqavata
kempukaiqamake tiha, Vaiinti nahenti *kamaani*ra vataake
raquate tiro, viva antua uva vika tiva nimi vaivama vaivo.
Viva hoqarama kero vevara Karirihairo vi uvara minti tiva
nimiqiro uriro maini uru ntaivo, ti.

Herotiva vaunaini Ihura vuru kora
6 Vika minti tuvaro Pairaatava vi uvara iriro viva tiharo,
Quqaae maa vaiintiva Karirihainaavave? tiro.
7 Minti tivakero viva iruvaro Ihuva Karirihainaava
vauvaro Herotiva vi vatanaakaqaa raqiki vauvarora tiro,
Pairaatava Ihura atitomanta vika Herotiva vaunaini Ihura
vita vare vuru kora. Vi entara Herotiva Ieruharemini oru
vau entara.
8 Ihura Herotiva vaunaini vita vuru kovaro Herotiva
quahora. Herotiva Ihura kaiqara iriro, airi enta vira
tavareva vaiharo Ihuva ti tivuqaa vaiharo nora kaiqa
varairaqe tavarerave tivakero quaha keharo
9 oru Ihura airi uva irama amitovarovata, Ihuva kia uva
voqavata vira nai tiva amiraitiro evaaraqai vaura.
10 Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika vika
noranavuvata, maara okara ti vau vaiintikavata, vika
himpite oru kempukaiqamake Ihuraqaa uva vatomanta
11 viraqaahai Herotivavata, vira iqoka vaiintinavuvata,
Ihurara qora uva tiva amiteha naaraihama amitaqi viha,
nora vaiinti tavuna vira nonku amite, viraqaahai Ihura
qaiqaa vitavare Pairaatava vaunaini vuru kora.
12 Tota Herotika Pairaataka vaiha vitanta nai navutaiqi
nai navutaiqiha vaura. Vi entaraqaahai vitanta
tontiqamavi nariara nariara quahehatanta vaura.

Ihura ho arukaane tura
(Matiu 27:15-26; Maaki 15:6-15; Ioni 18:39–19:16)
13 Pairaatava Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika vika
noranavuvata, nora vaiinti vonavuvata, qaqi vaiinti
nahentivata, naarama ruvaaquma kero
14 vika tiva nimiro tiharo, Ne maa vaiintira ravaaqavu vare
te unanaini vuru ke tiha, Maa vaiintiva qaqi vaiinti nahenti
qora aara numiqe vaivo, tiarave. Ne minti tiamanta te ni

nivuqaa vaiha vi uvara avuqavu iha tavauraro maa vaiintiva kia ne tiantemakero qora kaiqa varaivave.
15 Herotivavata mintimakero tavero qaqi vira atitaivaro te unanaini qaiqaa anivo. Ho iriate. Vi vaiintiva kia qora kaiqa vo vara kaimantavauve tenavu virara irihama vira ho arukaariraro qutu vuanarove.
16 Ho kaiqe te tiari vira kaavuqai umiqake vate, atitaivaro qaqi vuarire, tiro.
17 [Vo ihi vo ihi Vehakuma Nimito Karara no entaraqaa Pairaatava vaiinti nahentiara iriharo karapuhi vaiinti vohaiqa qaqi kuvantu kovaro maaqaini vi vaura.] Pairaatava Ihurara vira kaavu umiqake vate atitaivaro qaqi vuarire tumanta
18 ekaa mini ruvaaqumavi vauka aqao ti, Vira arukaane. Are tinavuara iriharama Barabasira kuvantu kairaro maaqaini vuarire, tura.
19 (Barabasiva *kamaani*ra vataakero vi vatukaraqi raqura kaaravata, vaiinti arukora kaaravata, karapuhiqama tovaro vauvaro)
20 Pairaatava Ihura kuvantu kareva autiharo qaiqaa vaiinti nahenti ruvaaqumavi vauka irora.
21 Viva vika iromanta vika kia vira uva iriraiti, noraiqaake naveraitiha, Vira kaira katariqaa arutaate. Vira kaira katariqaa arutaate, ti vaura.
22 Vika minti ti vauvaro Pairaatava taaramo tataa vika irero tiharo, Nana kaarave? Maa vaiintiva nana qora kaiqae vara kairave? Te vira uva avuqavu iha tavauraro kia viraqaa qora uva vaivo. Kia tenavu qumina uva kaara vaiinti vo arukararave. Kaiqe te tiari vira kaavuqai umiqake vate, kuvantu kaivaro qaqi vuarire, tiro.
23 Minti tumanta vika noraiqamake naverai tivaqi viha kempukaiqamake tiha, Vira kaira katariqaa arutaate, ti. Minti tivaqi vuvaro vika uvavanoqai uritarovaro
24 Pairaatava vika uva iriro, vika tuntemakero ho vira arukaate tura.
25 *Kamaani*ra vataakero raqiharo, vaiintivata arukora kaara, karapuhiqama tovaro vau vaiintira, Pairaatava vi vaiintira kuvantu kero, viraqaahairo viva vaiinti nahenti antuqaa vairara iriharo Ihura iqoka vaiintinavu kauquqi kora.

Ihura katariqaa niriqohai arutora
(Matiu 27:32-44; Maaki 15:21-32; Ioni 19:17-27)
26 Pairaatava Ihura iqoka vaiintinavu kauquqi komanta vika Ihura vite vihama aaraini vi vauvaro vaiinti vo, Saimoniva Sairinihainaava, viva nora vatukaqi vuare tivakero anumanta, iqoka vaiinti vika vira ravaaqavuke

Ihuva aquto katarira varake vi vaiintiraqaa aqu amite vira vuana vaina tuvaro, viva katari vira aqu varero Ihura naantiara vurama.
27 Mintumanta vaiinti nahenti airitahaa Ihura avataqi vurama. Vika avutaqihai nahenti vonavu viha Ihurara mpoqira ihi tivakeha iqi rata amite vauvaro
28 Ihuva nahenti vinavuka unaini tuqantaaviro vinavuka tiva nimiro tiharo, Ieruharemihainaa nahentinavuo. Kia tiriara iqi rataate. Nentaravata nenta vaintivararavata iqi rataate.
29 Naantiara vo entanavu anintaira vi entaraqaa nahenti vokikara *naahiara/qururaiqama* vi nahentikave, kia vainti vate nahentikave, kia vainti naama nimi nahentikave, vikara tiha, Neqaima varavara tira, qaqi vuate tivarave.
30 Vi entara vaiinti nahenti aiqinanavu naareha tiha,
Tinavuqaa hiqintuate, tivarave.
Vika inaara aiqinanavu naareha tiha,
Tinavuqaa aqu ravaaqavu kaate, tivarave. *(Hosea 10:8)*
31 Te qaraaka katari voqaara vauramanta vika mintima keha ti qoraiqama timite variavo. Mpo, naantiara ne aahara katari voqaara vaimanta vika nana nana qora kaiqae ni vara nimitevarave, tiro.
32 Minti tumanta iqoka vaiintinavu karapuhi vaiinti taaraqantavata Ihura vataake arukareka ntita vare vurama.
33 Vika vivi qumina vatuka, *Qiata Vuhaarive* tu vatukaraqaa orure, Ihura katariqaa niriqohai aruke hirite, qora kaiqa varotantavata aruke hini hini hiritora.
34 Hiritovaro Ihuva Kotira aarero tiharo, Ti Qo, vika qora kaiqa vare uvara nunka nimitaane. Vika mintihama vika nái qora kaiqa vare varia okarara kia iriavo, tiro.
Minti tumanta iqoka vaiintinavu *satu* ruhamaqi viha Ihura utavaaqa rairakeha varora.
35 Vira utavaaqa rairakeha varomanta qaqi vaiinti nahenti mini himpite vauka tave vaumanta Iutaa vaiinti noranavu Ihura naaraihama amite tiha, Viva vokiaka kahaqi vaivave. Viva quqaa Kotiva kaamataiva *Mesaiaa*vano vairera, viva homa nai kahaqianarove, ti.
36 Vika minti tumanta iqoka vaiintinavuvata Ihura naaraihama amiteha *uaini* hunkavura viri amiha vira naane tivake virara tiha,
37 Are quqaa Iutaa vatanaakaqaa raqikiara vaiintiva vairera, ho are nenavano nena kahaqiane, tura.
38 Vika uva vo Ihura qiataini katariqaa qara ntuvake vatova vi uvava mintima tiro:
Maa Vaiintiva Iutaa Avuhainaa Vaiintive, tura.
39 Mintima qara ntuvato uvava vauvaro muara vaiinti vovano hini mantaraini katariqaa arutova, vivavata

Ihurara qora uva tiharo, Are quqaae *Mesaiaa*vano variarao? Ho nenavano nena kahaqihara titantavata kahaqiane, tiro.

40 Minti tuvaro muara vaiinti vovano hini mantaraini arutova eqaane tiro, Are kiae Kotira aatu qetehara variarao? Vika titanta aanaramake viravata aruke hiritaavo.
41 Vika homa titanta mintima taavo. Vika tintatanta muara kaiqa kaarama titanta arutaavo. Vi vaiintiva kia qora kaiqavata varaivave, tiro.

42 Viva minti tivakero Ihurara tiharo, Ihuo, ai avuhainaa vaiintiqama kaaina entara tiriaravatama iritaane, tiro.

43 Viva minti tuvaro Ihuva virara tiharo, Te ai tiva amiarirara iriane. Vate are vatuka koqeraqi ti vataakerama vainarave, tiro.

Ihuva qutu vura
(Matiu 27:45-56; Maaki 15:33-41; Ioni 19:28-30)
44 Ihuva minti tivakero vauvaro kuarivano qiataqaa ururovaro, viraqaahairo ekaa vi vataraqaa konkiraiqama tero viviro, 3 *kiroki* eronaini taiqa vura.
45 Ieruharemini Kotira Naavuqi kaankuka voqaara tavuna nora hiritora. Vi tavunava vauvaro Ihuva qutu vireva uvaro vi tavunava vaakama avutaqaahairo nai qunahi vura.
46 Mintuvaro Ihuva katariqaa vaiharo noraiqaakero naveraitiro tiharo, Ti Qo, ti Maraqura varaane, tiro. Minti tivakero viva qutu vura.

47 Ihuva qutu vuvaro iqoka vaiintinavuqaa raqiki vau vaiintiva Ihuva mintura tavero Kotira autu tuahera kero tiharo, Quqaama maa vaiintiva avuqavu ni vai vaiintivave, tura.
48 Minti tumanta vi haikara tavareka ruvaaqumavi vauka, vikavata vaiha vi haikara vi haikara qovaraiqura tave, viraqaahai vika nái maaqaini anirante vihama, muntuka qoraiqumanta nái mimira ruqutu keha vurama.
49 Vika vumanta Ihura vaiinti nahentivata, nahenti vonavu Karirihai vira avataqi anukavata, vika niara kanta vaiha vi haikara qovaraiqura tave vaura.

Ihura quntama tora
(Matiu 27:57-61; Maaki 15:42-47; Ioni 19:38-42)
50-51 Vaiinti vo vira autu Iohepiva Arimatia vatuka Iutaa vataihainaava, viva koqe vaiinti avuqavu ni vau vaiintiva vaiharo, viva Kotiva raqikiaina entarara aitutiharo vira veka vaura. Viva *kansoru* vaiintivano vaiharo viva kia vo *kansoru* vaiintinavu uvara eo tiraitiro, viva vika kaiqaravata kia quaheharo vaura.

52 Vi vaiintiva Pairaatava vaunaini orurero tiharo, Ihura
vaata ti timiraqe quntama taare, tiro.
53 Minti tivakero viva oru Ihura vaata katariqaahairo
viqu muntuvi kero hanta tavuna varakero viraqohairo vira
vaata apuqamakero muntu qaraaka ori vaurutoraqi kia vo
vaiintivata quntama toraqi vira quntama tora.
54 Vi entara vaiinti nahenti tiha, Hura Maara Entaqaa
⌞kaiqa varaarorave⌟ tivakeha, vi haikara vi haikara
Parairеqaa qera qaaramake vate vau entava vaura.
55 Minti vaumanta nahenti vonavu vinavuka tota
Karirihai Ihura avataqi ni vau nahentinavuka Iohepira
vataake oru Ihura quntama toraqi orunte, Iohepiva minti
mintima kero Ihura vaata vuru vatora tave,
56 viraqaahai anirante nái naavuni oru vaihama
koqemakero untavi vau vahaveraravata, vo haika vaiinti
vaataqaa aqu amite haikaravata, qeramake vatora.
Vinavuka vi haikara qeramake vate, nái maara uvara iriha
Maara Entaqaa qaqi vaura.

24

Ihuva qaiqaa qaqi himpura
(Matiu 28:1-10; Maaki 16:1-8; Ioni 20:1-10)

1 Vi nahentinavuka koqemakero untavi vau haikara
qeramake vate, vinavuka Saarareqaa varike, Santeqaa
vaaka toqaqi himpi vi haikara vare Ihura quntama tonaini
orure tavovaro
2 qentiqaa nora ori tintatora venta auvahini vatovaro
vaura.
3 Vaumanta vin avuka oriqete tavovaro Nora Vaiinti
Ihura vaatavano kia viraqi vaura.
4 Kia viraqi vaumanta vinavuka airi avu aato uti
vaumanta vaakama vaiinti taaraqanta qovaramavi takuqi
vau utavaaqara nonkutetanta vinavuka tataaqa himpite
vaura.
5 Vitanta himpite vaumanta vi nahentinavuka voqamake
qeteha nái viri vatainiqamate vaumanta vi vaiintitanta
tiha, Nenavu nantihae qaqi variqiro vi vai vaiintirara qutu
vuaka vataaraqi rante variavo?
6 Viva kiama maini vaivo. Viva qaiqaa qaqima himpivo.
Tota viva Karirini vaiharo ni tiva nimu uvara ne vi uvara
qaqie iritaavo?
7 Viva vi entara minti turave: Te Vataini Vatatai Vaintika
variariraro qora kaiqa vare varia vaiintika ti ravaaqavu
kaate tiro, vovano ti qovarama kaira vika katariqaa
niriqohai ti arutaiqe te qutuvi taaramo enta varike qaiqaa
qaqi himpirerave turave, ti.

8 Vitanta minti tuvaro Ihuva tu uvava vi nahentinavuka
aatoqi ntuva vumanta
9 vira quntama tora mini ke, anirante Ihura vainti
11navuvata vokukavata vuru tiva nimireka vura.
10 Vi nahentinavuka autu vaireva, Mariava
Makataaraihainaavave, Joanaavave, Iemira nova
Mariavave, vi nahentinavuka vi haikara tave anirante vi
uvara vare Ihura vainti noranavu vuru tiva nimumanta
11 vika tiha, Aqao, ne una tiavo. Kia tenavu virara ho
quqaave tirarave, ti.

12 Vika minti tuvaro Pitaava vaaka himpiro kantero Ihura
quntama tonaini viro orurero kankakaama viro vera
tavovaro tavunavanoqai vauvaro Ihura vaatavano kia
viraqi vaura. Kia vauvaro viva anirantero maaqaini viharo
nai oru tavo haikarara airi avu aato utuqiro vurama.

Emeusiniara vu vaiintitantara tura
(Maaki 16:12-13)
13 Vohaa vi entaraqaa Ihura vainti taaraqanta vatuka vo
Emeusive tunainiara vura. ⌞Kuvaira vaivaro Ovura vaira
vira voqaara Ieruharemivata Emeusivata vaura.⌟
14 Vitanta aaraini viha Ihura aruko uvarara tivaqi vi vaura.

15 Vitanta vi uvarara tivaqi vi vauvaro Ihuva nai anirero
vitanta vataakero oru vi vaumanta
16 vitanta kia vira viraaqamake tavaraiti, vo vaiintive
tuvaro
17 Ihuva vitantara tiharo, Netanta aniha nana uvae tivaqi
ani variavo? tiro.

Minti tumanta vitanta viraqaa himpite vauvaro vitanta
muntukavano qoraiqumanta vauvaro

18 vitantaqihairo Kiliopaasiva Ihura irero tiharo, Maa
entara airi vaiintinavu ani Ieruharemini variavara are
vohaiqavanoqaie tuvana qovaraiqi uvara kia iriarao? tiro.

19 Minti tuvaro Ihuva vitanta irero tiharo, Nana uvave?
tumanta vitanta tiha, Ihura Nasaretihainaara uvave. Vi
vaiintiva paropeti vaiintivano vaiharo Kotira avuqaavata,
vaiinti nahenti nivuqaavata, nora kaiqa vareharo koqe
uvaqai ti vaivave.

20 Viva minti vai vaiintira Kotira kaiqa vara amite varia
vaiintika vika noranavuvata, tinavuqaa raqiki variakavata,
vika vira *kamaani*ra kauquqi kaavaro viva vira arukaate
timanta vira katariqaa niriqohai aruke hiritaarave.

21 Tenavu tota vi vaintirara tiha, Viva vo vatanaaka
kauquqihairo tinavu Isareri vatanaaka kuvantu
timitaariravave, tunarave. Uva vovatama vaivo. Vira
arukaavaro vate taaramo entaiqama vivo.

22 Vate tetanta nahentinavu tia uvara iri ravukuma vuro.
Vinavuka vaaka toqaqi vira quntama taaraqi orure kia vira
vaata tavaavo.
23 Vinavuka anirante vuru tinavu tiva timi tiha,
*Enseli*navu tinavu aaqanto qovaramavi tinavuara viva
qaqima himpiro vaivo tiavo, tiarave.
24 Vinavuka minti tiamanta tinavuqihai vokia
vaiintinavuka vira quntama taaraqi orunte tavaavaro
vaaka nahentinavu tiantemakero vira vaatavano kia viraqi
vairave. Vinavukavata kia Ihura tavaarave, ti.
25 Vitanta minti tuvaro Ihuva vitanta tiva nimiro tiharo,
Kiae nitanta avu aatovata vaivo? Haaru paropeti
vaiintinavu tivato uvara netanta vi uvarara quqaave
tiataara vaimanta netanta nantihae kia vaaka vi uvarara
quqaave tiavo?
26 Netanta kiae iriavo? *Mesaiaa*vano aiha vina haikara
naane varaqiro viro, viraqaahairo noraiqama viro
kempuka vaiintivanoma varianarove, tiro.
27 Minti tivakero Ihuva *Mesaiaa* okarara Kotira vukuqi
qara ntuvatora vitanta tiva nimireva iharo, hoqarero
Mosira uva naane tiva nimiro, paropeti vaiintinavu
uvavata tiva nimura.
28 Vi uvara minti tivaqiro vi vauvaro vitanta vireka u
vatukava aumantoqama vuvaro Ihuva iriharovata
voqavata qaqiqai vireva auti vaumanta
29 vitanta aqao ti, Inaaraiqakaa enta irevave. Are qaqira
kera titanta vataakera vaitaane, tuvaro vitanta vataakero
vaireva naavuqi vura.
30 Viva viraqi oru vaiharo kara taintaqaa vitanta
vataakero oquviro Kotirara koqema iarao tivakero mpareti
nkuikero nimuvaro
31 vitanta avu aatovano kenko tuvaro irivumanta vitanta
vira viraaqamake tavora.
Vitanta vira viraaqamake tavovaro Ihuva vitanta
nivuqaahairo tuqaakama vura.
32 Ihuva vitanta nivuqaahairo tuqaakama vumanta
vitanta nai tiva ami nai tiva amihatanta tiha, Ike, viva
aarana aniharo Kotira vukuqihainaa uva titanta tiva timi
vaivaro titanta muntukaqihairo voqamakero koqe i
vairave, ti.
33 Minti tivake vitanta vaaka himpitanta anirante
Ieruharemini oru Ihura vainti 11navu rantake tavomanta
vinavuka vo vaiintinavu vataake ruvaaqumavi vohaaraqi
vaiha tiha,
34 Noravano quqaama qaiqaa qaqi himpivo. Viva
qovarama vivaro Saimoniva vira tavairave, tumanta

35 vitanta aaraini viha tavoraravata vika tiva nimura.
Vitanta tiha, Viva mpareti nkui kaimanta viraqaahai
tetanta Nora Vaiinti vira viraaqamake tavauro, ti tura.

Ihuva nai vaintinavu nivuqaa qovarama vura
(Matiu 28:16-20; Maaki 16:14-18; Ioni 20:19-23)
36 Vitanta Ihura vainti hininavu uva tiva nimi vauvaro
vaakama Ihuva nai vika nivuqaa qovarama viro vika
tataaqa himpiro vaiharo tiharo, Ni muntukaqihairo paru i
vaira variate, tiro.
37 Minti tumanta vika voqamake qeteha vaanavanoma
qovarama vivo tuvaro
38 Ihuva vikara tiharo, Ne nantihae ravukuvi qete
variavo? Nantiharoe taara avu aato utuava niqi vaivo?
39 Ti kauquvata aiquvata tavaate. Te maa vikave. Ne ti
autamake tavaate. Te vaiintima vauro. Kia vaanavano ti
aanarero mativata vuhaarivata vatairave, tiro.
40 Minti tivakero viva nai kauquvata aiquvata vika
numiqomanta
41 vika voqamake quaheha kauqu runkinkiri iha tiha,
Quqaae nai viva qaqi vaivave? tuvaro Ihuva vika irero
tiharo, Te naaina karara vokira vairove? tumanta
42 vika havuka unta tora hini vira amuvaro
43 viva vika nivuqaa vaiharo varakero nora.
44 Ihuva havuka namakero vika tiva nimiro tiharo, Tota
ni hampata vaiha te maa uvara ni tiva nimunarave. Haaru
Mosivavata, paropeti vaiintinavuvata, Ihi vukuqi qara
ntuva tokavata, tiriara qara ntuvato uvava, vi uvava
naantiara vivauma varianarove, tunarave, tiro.
45 Minti tivakero vika Kotira vukuqi qara ntuvato uvara
kankomake iriate tiro, viva vi uvara vi uvara tiva nimiro
tiharo,
46 Maa uvara qara ntuva torave. *Mesaiaa*vano aihavina
haikara naane varaqiro viro vuru qutuviro, taaramo enta
varikero qaiqaa qaqi himpuanarove, turave.
47 Ne viraqaahai ti hutuqaa vaiinti nahenti tiva nimiqi
viha tiha, Nenta qora aara qaqira kaivaro Kotiva ne qora
kaiqa vare vai uvara nunka nimitaarire, tiate. Ne vi uvara
Ieruharemini naane hoqaramake tiva nimi, viraqaahai vo
vatanaa vo vatanaaka tiva nimiqi vuate.
48 Nenavu nenta avuqohai vi haikava vi haikava
qovaraiqira tavaarave.
49 Ti Qova nai kauqu aiqiqaa aqukero tiharo, Tenta
Maraqura ni nimirerave, tiva tainara, tema orini vira
atitaariraro tuvuarire. Ne maa vatukaraqira variqi vivaro
naaruvaihairo viva tuvuntero niqi vaiharo ni
kempukaiqama nimitaarire, tiro.

Ihura naaruvaini vita varora
(Maaki 16:19-20; Kaiqa Varora 1:9-11)

50 Ihuva minti tivakero viva vika ntita varero Ieruharemi
mini kero Betanini orurero nai kauqutanta tuahera kero
vinavuka koqema nimitora.
51 Viva vinavuka koqema nimiteharo vinavuka mini
kovaro Kotiva Ihura naaruvaini vita varora.
52 Ihuva naaruvaini vumanta vira vaintinavu Ihura autu
tuaherake, muntukavano koqe umanta anirante
Ieruharemini vura.
53 Vika mini oru vaiha Kotira Naavuqi vo enta vo enta
Kotira autu tuaheraqi vi vaura.

IONI
Ioniva Ihuva nurara tura

Ihura okara

1 Tota hoqarero Uvavano vaura. Vi Uvava Variqa
Kotikantiro vaura. Vi Uvava nai Kotiva vaura.
2 Tota hoqarero vi Uvava Kotikantiro variqiro vura.
3 Uva viva Kotikantiro variqiro viharo ekaa vo haika vo
haika autukero vatora. Vovano vo haikavata autuarirava
kia vauvaro Uva vivaqai ekaa haika autukero vatora.
4 Uvavano vauvaro viraqima ekaa enta qaqi variqi vi
okaravavata vaura. Vi Uvava ovavano itaintemakero,
vataini variaka koqema kero ataama nimite vairo.
5 Vi ovava itaqiro vi vaivaro kiama konkira ari vai
haikava vira qimpa kaira.✡

Ioniva namari nimi vau vaiintiva Ihura okarara tura

6 Kotiva vaiinti vo atitora vira autu Ionira.
7 Vaiinti nahenti ⌞Ihurara⌟ viva quqaa ovavanove tiate
tiro, Ioniva vika vira okarara tiva nimireva anirora.
8 Ioniva nai kia vi ovava vairaitiro, viva vi ovarara vaiinti
nahenti tiva nimireva anura.
9 ⌞Ihuva⌟ quqaa ovavano ekaa vaiinti nahenti ataama
nimitareva vataini aniainarara ⌞Ioniva tiva nimi vaura⌟.

Ihura qoririma amitora

10 Ihuva maa vatara autukero vatova vataini tuvumanta
maa vatanaaka kia vira viraaqamake tavaraiti, virara kia
vivave ti.
11 Viva nai navunaaka unaini aniromanta vira
navunaaka kia vira quahama amitaraiti, vika vira qoririma
amitora.
12 Mintumantavata, vokuka vira quahama amite virara
quqaa vivave ti vauka viva vika noraiqama komanta vika
Kotira vaintiqamavi vaura.
13 Kiama vaiinti nahenti nái vainti vatataantema kevauve
vika Kotira vaintiqamavi, kiama qaqi vaiinti antuqaqaahai
vika Kotira vaintiqamavi, Kotiva naivano vaiinti nahenti
nai vaintiqama kaira.
14 Ho Uvavano tinavu hampata vaireva vainti vaata
varero, maa vataraqaa vaumanta tenavu vira mpeqa okara
takuqi vaira tavaunara. Viva vira maaqu vohaiqavano
vauvarora tiro, vira Qova nai mpeqa okara vira amura.
Tenavu tavaavauraro vi vaiintiva koqema nimiteharo
aaqurihama nimiteharo quqaa Uvaqai ti vau vaiintiva
vaura.

✡ **1:5:** 1 Ion 1:1

15 Ioniva vaiinti nahenti tiva nimiro tiharo, Te haaru ni
tiva nimi tiha, Vaiinti vovano ti naantiara aniarirava ti
haatara kaanarove, turava ho maa vivave. Tevata kia
qovaraiquna entara viva haaru qaqi variqiro vi vaurave.
Mintima vaiharora tiro, viva ti haatara kero viva
Noravanoma vaivo, tiro. Ioniva minti tura.
16 Ihuva voqamakero tinavu aaqurihama timite vaivara
tiro, viva tinavu aaqurihama timiteharo qaiqaa qaiqaavata
tinavu koqema timite vairave.
17 Haaru Kotiva nai uva maara tiva tora qara ntuvakero
Mosira amura. Vate maa entara Ihu Karaitiva Kotiva
inaihairo tuvurero, Kotiva aaqurihama timite vai okarara
quqaa okara tinavu tiva timira.
18 Kiama qumina vo vaiintivano Variqa Kotira viri
tavairave. Vira Maaquvano nai Qora aaqanto vaiva,
vivaqaima nai Qora okara qoqaiqama kaimanta tenavu
kankomake tavaunara.

Ioniva Ihurara vaiinti nahenti tiva nimura
(Matiu 3:1-12; Maaki 1:1-8; Ruki 3:1-18)
19 Ioniva Ihurara tiva nimu uvava maantimama vairo:
Ioniva aniromanta Iutia vaiinti noranavu Ieruharemini
vauka vaiinti vonavu nititomanta Kotira kaiqa vara amite
vau vaiintikavata, Rivaira vohaa anku vaiinti vonavuvata,
vika orure Ionira ireha tiha, Are ta vaiintivave? ⌞Are
quqaae tinavu *Mesaiaa*vanove?⌟ ti.
20 Vika minti tuvaro Ioniva kia uva kukeqa karaitiro,
qoqaa vutu kero vika tiva nimiro tiharo, Aqao, kia te Kotiva
atitai vaiintika *Mesaiaa*vanovauve vauro, tiro.
21 Tumanta vika vira qaiqaa ireha tiha, Are te kia vikave
tianara vo? Are tavave? Are tinavu kaivaqava Elaitaavae
variarao? ti.
Vika minti tuvaro Ioniva, Aqao, te kia vikavauve, tiro.
Tumanta vika qaiqaa vira ireha tiha, Are ta vaiintivave?
Tenavu paropeti vaiinti vo, viva qovaraiqiainara vira
vekama vauro. Are vi vaiintivave? tuvaro Ioniva aqao
kiaveqai tiro.
22 Minti tumanta vika tiha, Are ta vaiintivave iaro? Are
tinavu tiva timiraqe tenavu anirante tinavu tititaaka ariara
vuru tiva nimiare. Are nenara ta vaiintivave tinarave? ti.
23 Tuvaro Ioniva haaru paropeti vaiinti Aisaiaava qara
ntuvato uvarara iriharo vika tiva nimiro tiharo,

> Te qumina kanta vaihama naveraitiha, Ne aara
> avuqavuma taivaro Noravano vi vaura aniarire ti
> vaurauka, te maa vi vaiintikama vauro, tiro. *(Aisaiaa*
> *40:3)*

Haaru paropeti vaiinti Aisaiaava qara ntuvato uvarara
iriharo Ioniva minti tura.

24 Ioniva minti tumanta Parasi vaiintinavu nititoka tiha,
25 Are tinavuara tihara, Te kiama *Mesaiaa*vano vauro, te
kiama Elaitaakave, te kiama paropeti vaiintive, tianarave.
Ho are nantiharae te qumina vaiinti vauro tiharama,
namari nimi variarao? ti.
26 Vika minti tuvaro Ioniva vinavuka nái tiva nimiro
tiharo, Te qumina namariqaima ni vaiinti nahenti nimi
vauro. Vovano ni avutana vai vaiintira, ne kiama vira
kankomake tavaavo.
27 Viva ti naantiara aniariravave. Te inaara vaiinti
vauraro viva nora vaiinti vaimantara ti, te kiama ho vira
aiqu rumpa taina naaquntara kuvantu amitararave, tura.
28 Ioniva Iotani Namari hini mantaraini, Betanini vaiharo
namari nimi vau entara vi uvara tura.

Ioniva Ihurara Kotira Sipisipi Naative tura

29 Vira qararaa Ioniva vaiharo tavovaro Ihuva vihairo ani
vauvaro viva tiharo, Ho tavaate. Vi vaiintiva Kotira Sipisipi
Naative. Viraqaama Kotiva ekaa vataini vaika qora kaiqa
vare okarara taiqa nimitaanarove.
30 Te haaru tiha, Vaiinti vovano ti naantiara aniarirava ti
haatara kaanarove, tunarave. Te kia qovaraiqiavauna
entara viva haaru qaqi variqiro vuvave. Mintima vaiharora
tiro, viva ti haatara kero Noravano varianarove, tuna
vaiintiva, ho maa vi vaiintivave.
31 Tota kia te vira viraaqamake tavaunarave. Ne Isareri
vatanaaka vira viraaqamake tavaate ti, te maini ani namari
ni nimi vaunarave, tiro.
32 Minti tivakero Ioniva Ihurara vika qoqaa tiva nimiro
tiharo, Te tavauraro Kotira Maraquravano uviri vo, mirura
voqaara tuviro, tuvu viraqaatama vaurave.
33 Tota te kia Ihura viraaqamake tave vauraro Kotiva ti
titaimanta te namari ni nimi vauraro Kotiva ti tiva timiro
tiharo,

> *Tavairaro ti Maraquravano otu viro viraqaata vaina vaiintira ho virarama vivave tiane. Viva kia qaqi qumina namari nimianarove. Viva vaiinti nahenti ti Maraqura nimianarove*, tirave.

34 Kotiva ti vi uvara minti tiva timimanta te vi haikara
kankomake tave, virara te maa vaiintiva Kotira Maaquve
turo, tiro.

Ihuva vo vaiintinavu naane ntitora

35 Vira qararaa Ioniva nai vainti taaraqanta vira avataqi
nutanta hampata himpitero vaiharo
36 tavovaro Ihuva aitarero vuvaro Ioniva vira vutu
tavero, nai vaintitanta tiva nimiro tiharo, Tavaate. Vi
vaiintiva Kotira Sipisipi Naative, tiro.

37 Minti tumanta Ionira avataqi nutanta Ioniva tu uvara
iri, viraqaahai vitanta tuqantaavi Ihura avataqi vura.
38 Ihura avataqi vuvaro Ihuva tuqantaa viro tavomanta
vitanta vira avataqi anuvaro viva vitantara tiharo, Netanta
nanarae aniavo? tumanta vitanta tiha, *Rabaio—Maara ti
variara vaiintio*, are taini variaravave? tuvaro
39 Ihuva tiharo, Ho netanta ani tavaate, tiro.
Minti tumanta vitanta vira vataake vi, oru viva vauraqi
variqi vi eromanta anirante vura.
40 Vi vaiintitantaqihairo vaiinti vo Entaruva, Saimoni
Pitaara qatavano vaura.
41 Vitanta Ihura mini ketanta Entaruva nai vakaara ranta
kero vira tiva amiro tiharo, Tetanta Kotiva atitai vaiintira
Mesaiaa vira rantake tavauro, tiro.
(*Mesaiaa*ve, *Karaitira*ve, vohaa autuma vairo.)
42 Vira rantake tavauro, tivakero Entaruva nai vakaara
vita varero Ihuva vaunaini vuru kovaro Ihuva vira tavero
tiharo, Are Ionira maaqu Saimonivave. Te ai autu rehama
Sifaasirave, tirerave, tiro.
*Sifaasi*rave, *Pitaa*rave, vohaa autuma vairo. ⌞Maa
uvaraqihai vi autura tirera *Orirave* ti.⌟

Ihuva Piripika Nataanika naarora

43 Vira qararaa Ihuva Karirini virerave tivakero oru
Piripira ranta kero virara tiharo, Are ti naantiaraini aniane,
tiro.
44 Piripiva Besaida vatukaihainaavama vaura. Entaruka
Pitaaka vitantavata vohaa vi vatukaraqiraukama vaura.
45 Ihuva Piripirara minti tuvaro Piripiva Nataanira ranta
kero vira tiva amiro tiharo, Haaru tinavu kaivaqava Mosiva
maara uva qara riharo vi vaiintirara tivatomanta paropeti
vaiintinavuvata vi vaiintiva naantiara anianarove tivake
qara ntuvato vaiintira, ho vate vi vaiintirama te tavauro.
Viva Ihuva Iohepira maaquvano Nasaretihainaavave, tiro.
46 Viva minti tuvaro Nataaniva tiharo, Aqao. Hoe koqe
vaiintivano mintina vatukaraqihairo qovaraiqianarove?
tiro. Tuvaro Piripiva tiharo, Ho are nenavano oru tavaane,
tiro.
47 Tivakero oru vuvaro Ihuva tavomanta vitanta ani
vauvaro Ihuva tiharo, Tavaane. Quqaama vi vaiintiva
Isareri vaiintivanoma vaivo. Kia vi vaiintiraqi una uvavata
vaivo, tiro.
48 Minti tuvaro Nataaniva Ihura irero tiharo, Nantiakerae
are ti okarara ho irira iarao? tuvaro Ihuva vira tiva amiro
tiharo, Piripiva kia ai aaraivaka are *fiki* vira okaraqi
variaramanta te ai tavaunarave, tiro.

49 Minti tuvaro Nataaniva tiharo, Ike, maara ti variara
vaiintio, are Kotira Maaquvanove. Are Isareri vatanaaka
avuhainaavave, tiro.
50 Minti tuvaro Ihuva tiharo, Are *fiki* okaraqi
variaramanta te ai tavaunarave tunaraqaahairae are
tiriara quqaa vivave tiarao? Naantiara are nora haika, vo
haika vo haika vira aataraainara tavenarave.
51 Te quqaama turo. Naantiara are vaiha tavairaro
naaruvavano qantuara viramanta viraqihai Kotira
*ensel*inavu te Vataini Vatatai Vaintika variainanaini oru vi
tuviha vaivarave, tiro. Ihuva turama.

2

Nahenti ironaini Kenaa vatukaqi vura

1 Enta taaraqanta aitaromanta Karirini vatuka vo
Kenaaqi nahenti irareka
2 vauvaro Ihura novavata mini vaumanta vi vatanaaka
Ihuravata, vira vaintinavuvata, naaromanta vinavukavata
mini vura.
3 Vinavuka oru vaiha kara ne vauvaro *uaini* namari taiqa
vuvaro Ihura nova Ihura tiva amiro tiharo, *Uaini* taiqama
vivo, tiro.
4 Tuvaro Ihuva aqao tiro, Nahentivauvo, ai kaiqa vo
kaiqama vaivaro ti kaiqa vo kaiqama vaivo. Te tenta kaiqa
varaaina entava kiama qovaraiqivo, tiro.
5 Minti tuvaro Ihura nova kaiqa vaiintinavu tiva nimiro
tiharo, Viva nana kaiqae niara varaate tiramanta, ne viva
tinantemake varaate, tiro.
6 Iutaa vatanaaka vika nái maara uva iriha minti
mintima keha vika nái viri vaata hiqama kora. Ho virara
iriharo namari taqu 100 *lita* 6navu vi naavuraqi vatova
vauvaro Ihura nova ne viva tinantemake varaate, tuvaro
7 Ihuva kaiqa vaiinti vika tiva nimiro tiharo, Ho vi
taqunavuraqi qaqi namariqohai ekaa kaqa mpiqa kaate,
tumanta qaqi namari kaqa vare vuru qahiare vauvaro ekaa
taqu noqaa mpiqa vura.
8 Mpiqa vuvaro Ihuva qaiqaa tiharo, Ho taquqihai kaqa
vare vuru karaqaa raqiki vai vaiintira amivaro neharo
tavaarire, tiro.
9 Minti tumanta vinavuka taquqihai vi namarira kaqa
vare vuru karaqaa raqiki vau vaiintira amuvaro vi
vaiintiva qaqi namarivano *uaini*qama vura neharo
tavovaro koqe uvaro viva kiama namari vira kaqo uvara
iriraitiro vaumanta, vira kaiqa vaiintinavuqaima virara
irura. Mintuvaro karaqaa raqiku vaiintiva neharo tavovaro
koqe *uaini* vauvaro quaha kero nahenti varo vaiintira
aarama kero

10 vira tiva amiro tiharo, Ike, vokiaka koqe *uaini* naane
vaiinti nahenti nimiamanta nama taiqa kaamanta
naantiara qora *uaini* nimi variarave. Are kia vika iantema
kera nimira iarao. Te tavaurara are vo *uaini* avuni nimira,
viraqaahaira koqe *uaini* naantiara nimira iarao, tiro. Minti
turama.
11 Ihuva Kariri vataini Kenaaqi vaiharo qaqi namari
varakero *uaini* tuqantaa nimitora. Viva vi kaiqara naane
avuni hoqarama tero, viraqaahairo vo kaiqa vo kaiqa nora
kaiqa varaqiro vurama. Viva vi kaiqara varomanta vira
vaintinavu vira kaiqa tavehama Ihura okara mpeqa
okarara kankomake iri, virara ho quqaa vi vaiintiva tinavu
kahaqiariravama vaivo ti tura.
12 Ihuva *uaini* tuqantaa nimitero viraqaahairo vivavata,
vira novavata, vira qatanavuvata, vira uva irukavata, mini
ke Kapenaumini oru vo entanavu vaura.

Ihuva Kotira Naavuqi vura
(Matiu 21:12-13; Maaki 11:15-17; Ruki 19:45-46)
13 Vehakuma Nimito Karara no entava aumanto vauvaro
Ihuva Ieruharemini viro
14 oru Kotira Naavuqi oriqetero tavomanta vokuka viraqi
koqaa kaiqa vareha purumakauve, sipisipive, uvirive,
nimiha monu vare vaumanta vonavu tainta tataaqa oquvi
vaiha *kamaani*ra monu vareha Kotira Naavuqiraa monu vo
monu nimi vaura.
15 Mintiaqi viha koqaa kaiqa vare vauvaro Ihuva vika
tavero kapipi varakero viraqohairo purumakauvata,
sipisipivata, Kotira Naavuqihairo ruhaaqi veva vahaaqaini
kero, monu nimi vau vaiintika taintavata utu tuqantaa
aqukero vi monuravata rantaupirima kero,
16 uviri nimiha monu vare vau vaiintikavata nitiharo
tiharo, Ne vi haikara vi haikara maaqihai vare vevare
vuate. Ne kia ti Qora Naavu *maaketi* naavuqama taate, tiro.
17 Ihuva minti tuvaro vo uva Kotira vukuqi qara ntuvato
uvava vira vaintinavu aatoqi ntuva vumanta irura. Vi
uvava mintima tiro: *Te ai Naavuara noraiqaake iriqi
vuarirava iha itaintema kero, tiqi ite vaivo*, tura. *(Ihi 69:9)*
18 Ihuva mintumanta Iutaa vaiinti noranavu tiha, Aqao,
tavave ariara tivarae are mintira iarao? Are nana nora
kaiqa vo tinavu tivuqaa vara qovarama kairaqe tenavu vira
tave, ariara viva ho mintianarove tirarave? ti.
19 Vika minti tuvaro Ihuva tiharo, Ne maa naavura
rampai kaiqe te taaramo enta variqi vihama qaiqaa kaqa
kararave, tiro.
20 Minti tumanta Iutaa vaiinti noranavu tiha, Aqao, maa
naavura kaqeha 46 ihi airi ihiara kaqaqi vi vuru kaqa

taiqakaa naavurave. Are hoe taaramo entaqai vi naavura qaiqaa kaqa taiqa kenarave? tura.

21 Vika minti tuvaro Ihuva kia vutukero qaqi naavuara tiraitiro, viva nai vaatara uva tuqantaakero tura. ⌞Ne ti harukaiqe te taaramo enta varike qaiqaa qaqi himpirarave, tiro.⌟

22 Naantiara Ihuva qaiqaa qaqi himpi vau entara vi uvava vira vaintinavu aatoqi ntuva vumanta vika irura. Kotira vukuqi qara ntuvato uvaravata, Ihuva vi entara tu uvaravata, iriha vika Ihurara quqaave tura.

Ihuva ekaa vaiinti avu aatoqiraa okara iri tave vauva vaura

23 Vehakuma Nimito Karara no entaraqaa Ihuva Ieruharemini vaumanta vaiinti nahenti airitahaa vira kaiqa nora kaiqa taveha Ihurara ho quqaa vivave ti.
24 Vaiinti nahenti virara quaheha minti ti vauvaro Ihuva vaiinti nahenti okarara kankoma kero iriharora tiro, viva kia vika turara noraiqaakero irura.
25 Ihuva vaiinti nahenti vika nái aatoqi iru okarara kankoma kero irurara tiro, kia vovano qumina vika okarara vira tiva amiarirava vaura.

3

Nikotimaava Ihura oru tavora

1 Parasi vaiinti vo vira autu Nikotimaara. Nikotimaava Iuṭaa vatanaaka vika nora vaiinti vovano vaura.
2 Viva vo enta entaqi Ihura oru tavero tiharo, Maara ti variara vaiintio, tenavu tavauraro Kotiva ai atitaivarara tira, are maara uva ti variarava anira iarao. Kia Kotiva ai kahaqiare titirio, are kiama ho nora kaiqa varaaraitirio, tiro.
3 Viva minti tuvaro Ihuva vira tiva amiro tiharo, Te quqaa uva tiarirara iriane. Vaiinti noruqama vinara kia qaiqaavata vatatairera, viva kiama Kotiva raqikina vatukara ho tavaanarove, tiro.
4 Tuvaro Nikotimaava tiharo, Nantiakeroe noruqama vina vaiintira qaiqaa vatataanarove? Viva hoe qaiqaa nai nora auhaqi viqetairaroe vira qaiqaa vatataanarove? tiro.
5 Minti tuvaro Ihuva vira nai tiva amiro tiharo, Te quqaa uva tiarira iriane. Qumina namariqi vatatairava vairaro kia Kotira Maraquravano vira qaiqaa vatatairera, viva kiama ho Kotiva raqikina vatukaraqi vuanarove.
6 Vaata vataava vaata vataaraqaima vatate vairave. Kotira Maraquravano maraqura vataaraqai vatate vairave.
7 Te ni qaiqaa qaraakaiqama kero vatataarire tuna uvara virara kia are ravuku vuane.

8 Te uva vo tuqantaake ai tiva amirerave. Uvaivano utiharo vona vona nai antuqaqaa vi vairave. Uvaivano uti vaivara are kia vira tavaraitira, are vira uva *nontantaqai/otataqai* irianarave. Are viva viro aniro i okarara kia irira tavaarao. Ho Kotira Maraquravano vatatai okarara vohaa qaramakero vaivo, tiro.

9 Ihuva minti tuvaro Nikotimaava vira irero tiharo, Nantiakeroe mintianarove? tuvaro
10 Ihuva tiharo, Are Isareri vatanaaka maara uva tiva nimi variarava vaiharae vi uvara kia kankomakera iriarao?
11 Te quqaama turo. Tenavu kankomake iri tavauna haikara ni tiva nimi vauramanta ne kia tinavu uvara quqaave tiarave.

12 Te vataihainaa haikara ni tiva nimuramanta ne virara kia quqaa uvave tiarave. Ne minti tiavera te naaruvaihainaa haikara tiarira nantiakee ne vi uvara ho quqaave tivarave?
13 Kia vaiinti vovano Kotiva vainaini naaruvaini virave. Ti Vataini Vatataika teqaima naaruvainivata variavaurauka, te vihaima tuvuraukave.

14 Haaru ni kaivaqava Mosiva qumina vataini ni vau entara memaru maraqura *baraasi* oriqohairo autukero vira katariqaa arutero tuahera korave. ⌞Vaiinti nahenti vira tave kia qutu vuate tiro, Mosiva minturave. *(Kaarantura 21:6-9)*⌟

Ho Te Vataini Vatataika te variarira haaru Mosiva memaru maraqura autukero tuahera kontema kema, tivata katariqaa tuahera kevarave.

15 Mintiramanta vaiinti nahenti tiriara quqaa vivave tika kia qutu vi taiqa viraiti, vika ekaa enta ekaa enta qaqi variqi vivarave, tiro. Ihuva minti turama.

16 Variqa Kotiva vataini variakara voqamakero muntuka vateharora tiro, viva nai Maaqu vohaiqa vatataira tinavu timiro. Mintirara ti, vaiinti nahenti vira Maaquara quqaave tika kia qutuvi taiqa viraiti, vika ekaa enta ekaa enta qaqi variqi vivara.

17 Kotiva nai Maaqu vataini atitovaro viva kia vaiinti nahentiqaa uva vatareva tuvitaraitiro, viva vika kuvantu kero ntitareva tuvura.

18 Vovano vira Maaquara quqaa vivave tirava, vivama kia uva varaanaro. Vovano vira Maaquara kia vivave ti vaiva, viva vaakama uva varaivo. Viva Kotira Maaqu vohaiqara kia quqaa vivave tira kaara, Kotiva *ko* tiva taiqakero viraqaa uva vatero.

19 Maa haikara kaara uva varianaro: Ovavano vataini tuvimanta vaiinti nahenti kia vira quahama amitaraiti, vika konkira ariraraqai quahe vai. Vaiinti nahenti

kaiqavano qora kaiqa vaimantara ti, vika kia vi ovarara quahama amite.
20 Qora kaiqa vare vaiva ova vira navutaiqiharoma kia ovavano vainaini viro. Ovavano iteharo te vaaqu kaiqa varaunara qovarama kaantorave tivakero, kia ovavano vainaini viro.
21 Viva mintimama vaivaro quqaa kaiqa vare vai vaiintiva kia qetaraitiro, ovavano vainaini viro. Viva vivaro ovavano iteharo vira kaiqa ataama amitaimanta vaiinti nahenti tavaavaro vi vaiintiva Kotira uva avataqiro viharo Kotira kaiqa vare vaira.

Ioniva namari nimi vauva Ihurara vaiinti nahenti tiva nimura
22 Viraqaahai Ihuvavata vira vaintinavuvata ⌞Ieruharemi mini ke⌟ Iutia vata vo, qumina vataini vi. Ihuva nai vaintinavu vataakero oru mini vaiharo vaiinti nahenti namari nimi vaura.
23 Namari nimi vauvaro Ionivavata vatuka vo, Salimi tataaqa Ainonini vaiharo namari nimi vaura. Ioniva nora namari vaunaini vaumanta vaiinti nahenti mini ruvaaqumavi vauvaro Ioniva vika namari nimi vaura.
24 Vi entara kia Ionira rumpa vare karapuhi naavuqi vuru kora.
25 Vi entara Iutaa vaiinti vovano vaiharo Ionira uva iru vaiintika hampata namari hiqe okarara tirori vaura. Mintumanta vika Ioniva vaunaini orure tiha,
26 Maara ti variara vaiintio, tota are Iotani Namari hini mantaraini vaiinti vontira vaiharama are virara vivave tunarave. Ho tavaane. Vi vaiintiva vivavata namari nimi vaimanta airitahaa viva inaini vi variavo, ti.
27 Minti tuvaro Ioniva tiharo, Ho Kotiva naaruvaini vaiva vaiinti vo kia vo haika amirera, vi vaiintiva kiama ho vi haikara varaanarove.
28 Nevata te tota tunarara iriarave. Te tiha, Kiama te *Mesaiaa*vanovauve vauro. Ti tititaimanta te naane vira avuni anuraukave, tunarave.
29 Nahenti varaarirava vivama nahenti varairave. Vi vaiintira tontivano himpi vaiharo vira uva iriharo quahairave. Ho vi vaiintiva quahaintema kema, te Ihurara quahauro.
30 Ihura autuvano uritarero voqavata noraiqama viraro ti hutuvano vataini qiarire, tiro. Ioniva minti turama.

Ihuva naaruvaihairo tuvuaina okarara tura
31 Ihuva mpeqavano virihairo tuvivara tiro, viva ekaa haika aatara kaivama vairo. Vataihainaava vataihairo anivara tiro, viva vataihainaa haikaraqai ti vaira. Ihuva naaruvaihairo tuvivara tiro, viva ekaa vataihainaa haika aatarakaivama vairo.

32 Viva nai tavai haikara nai iri haikara qoqaa tiva nimi
vaimanta vaiinti nahenti vira uvara kia quqaave tiraiti,
vira uva qoririma amite variara.
33 Ho vaiinti vovano kia Ihura uva qoririma amitaraitiro,
vira uvara quqaa uvave ti vai vaiintiva, viva minti
tiharoma Kotira uvaravata quqaa uvama vaivo tiro.
34 Kotiva Ihura atitaivaro viva Kotira uvaqai ti vaira.
Kotiva vira atitareva iharo, nai Maraqura amiharo kiama
inaaraiqa amiraitiro, viva noraiqamakero amivarora tiro,
ho viva Kotira uvaqai ti vaira.
35 Vira Qova nai Maaquara voqamakero antuqa arivarora
tiro, viva ekaa haika nai Maaqu amivaro viva vi haikaraqaa
raqikiqiro vi vairo.
36 Vovano vira Maaquara quqaave tirava kia ekaara qutu
viraitiro, qaqi variqiro vuanaro. Vovano kia vira uvara
quqaave tirava vairaro Kotira arara itairava viraqaa
varianaro.

4

Ihuva Sameria vatanaa nahenti hampata uva tura

1 Vi entara Parasi vaiintinavu iruvaro Ihuva airi vaiinti
nahenti ntitaqiro viharo namari vika nimiharoma Ionira
aatara kora.
2 (Ihuva kiama naivano vika namari nimiraitiro umanta
vira vaintinavuvano vaiinti nahenti vika namari nimura.)
3 Parasi vaiinti vi uvara iruvarora tiro, Ihuva
viraqaahairo Iutia vata mini kero vetara Karirini viro.
4 Karirini vireva vu aarava vaireva Sameria vata avutana
vauvarora tiro,
5 Ihuva vi aararaqaa viharoma inaara vatuka vo, vira
autu Sikaave tunaini oru ntora. Vata vo, haaru Iekopiva nai
maaqu Iohepira amu vatara vira tataaqa vaura.
6 Haaru Iekopiva namari nareva quvitova mini vauvaro
Ihuva niara aara ani kovaro popohovaro viva namariara
quvitora vira tataaqa oquviro vaura. Oquviro vauvaro
kuarivano qiataqaa uri vauvaro
7 Sameria nahenti vovano namari kaqareva anuvaro
Ihuva namariara naataa uvaro vi nahentirara tiharo,
Namari kaqa timiraqe naare, tiro.
8 Ihura vaintinavu vaakama kara varareka vatukaini
vuvaro
9 Ihuva viraqaa vaiharo minti tuvaro Sameria
nahentivano aqao tiro, Are Iutaa vaiintivano variaramanta
te Sameria nahentima vauro. Are nantivarae tiriara namari
kaqa timiraqe naare tiarao? tiro. Iutaa vatanaakavata
Sameria vatanaakavata nai toma amite nai toma amite i
vaurara tiro, nahentivano minti tura.

10 Minti tuvaro Ihuva nahenti vira nai tiva amiro tiharo,
Are Kotiva ai amireva iaina haikaravata, ti okaravata,
kankomakera irianaravauve, are ti irairaqe te qaqi variqi
vina namarira ai amirarave, tiro. ⌞Vi vatanaaka ruvu
namariara *qaqi vai namarirave* tura.
11 Ihuva te qaqi variqi vina namarira ai amirarave tuvaro
vi nahentiva kia kankoma kero vira uva iriraitiro, viva
ruvu namariarave tivo tiro.⌟ Viva tiharo, Nora Vaiintio,
namari vevantoma vaivara are kiama namari taquvata
vatera iarao. Taraqihairae qaqi variqi vi namarira are
tianara kaqenarave?
12 Tinavu kaivaqava Iekopiva nora vaiintivano vaurave.
Are vo? Vira aatara kaaravae variarao? Viva naivata nai
vaintinavuvata nai purumakau sipisipi vataakero maa
namarira ne vaurave, tiro.
13 Minti tuvaro Ihuva tiharo, Vovano maa namarira
neharo viva qaiqaa qaiqaavata namari naataa iraro
naanarove.
14 Ho vovano te amiaina namarira nairaro kiama
qaiqaavata namari vira naataa iraro varianarove. Te
namari amiariraro vi namariva vaiinti avutaqihairo ruvu
voqaara nteharo iraro vi vaiintiva kia qutu viraitiro, qaqi
variqiro vuanarove, tiro.
15 Ihuva minti tuvaro vi nahentiva tiharo, Nora vaiintio,
ho vi namarira timiraqe te naariraro kia qaiqaa namari
naataa iraqe kia qaiqaavata maaqihai kaqake naare, tiro.
16 Tuvaro Ihuva tiharo, Ho are nena vaativata oru
aarama varera orurantera maini tuvuane, tiro.
17 Minti tuvaro nahenti viva tiharo, Aqao, te kia
vaatiqama vuraukave, tiro. Tuvaro Ihuva tiharo, Are
quqaama tihara, Te kia vaatiqama vuraukave, tiarao.
18 Are kauquru tataa vaatiqama vuaravave. Vate are
vaiinti vo varatera variarava, viva kiama ai vaati tanava
vaivo. Are quqaama tiarao, tiro.
19 Minti tuvaro nahentivano tiharo, Nora vaiintio, te
irurara are paropeti vaiintivano variarao. Kotiva ai
kahaqivara minti ti variarao.
20 Ho tinavu Sameria vatanaa kaivaqaukavara maa
aiqinaraqaa vaihama Kotira autu tuahere vaurave. Minti ti
vaumanta ne Iutaa vatanaaka aqao tiha, Ieruharemi
miniqaima vaiha Kotira autu tuaheraataarave, ti variarave.
Ne Sameria vatanaaka tinavuara minti ti variarave, tiro.
21 Nahenti viva minti tuvaro Ihuva tiharo, Are ti uvara
quqaave tiane. Enta vo anintaira ne vi entaraqaa ti Qora
autu tuaherareka iha, kiama maa aiqinaraqaa uru vaiha
Kotira aarevarave. Kiama Ieruharemihai Kotira
aarevarave.

22 Ne Sameria vatanaaka Kotira okarara kia kankomake iriraiti, ne hampiqama keha vira aare variarave. Vaiinti nahenti kuvantu nimitaarira vaiintiva Iutaa vatanaakaqihairo qovaraiqiainarara ti, tenavu Kotira okarara kankomake irihama, vira autu tuaherehama vira avuqavuqama keha aare vaunarave.
23 Enta vo aniarirava vate vi entava qovarama vivo. Vi entaraqaa Kotira Maraquravano vaiinti nahenti kahaqiramanta vika kankoma keha Kotira okarara irihama vika quqaiqama keha vira autu tuahera kevarave. Mintima vai vaiinti nahentika ti hutu tuahera kaate tiro, ti Qova vikarama rante vaivo.
24 Kotiva vaireva viva Maraquravano vairave. Viva Maraquravano vairara ti, vira Maraquravano kahaqi vai vaiinti nahentika vikaqaima Kotira okarara kankomake iriha, quqaiqama keha vika ho Kotira autu tuahera kevarave, tiro.
25 Minti tuvaro nahenti viva tiharo, Kotiva atitaaina vaiintiva *Mesaiaa*vano aniaina uvarara tiamanta te irunarave. Vi entava anintairaro viva ekaa haika okarara tinavu tiva timianarove, tiro.
26 Tuvaro Ihuva nahenti vira tiva amiro tiharo, Ho ainti uva ti vaurauka te maa vikave, tiro.
27 Ihuva vi uvara minti ti vaumanta Ihura vaintinavu vatukaihai orurante ani tavovaro Ihuva Sameria vatanaa nahentintiro uva ti vaumanta vika virara ravukuvi.
Vika mintimake ravukuvi uvaro, vikaqihairo kia vovano vi nahentirara tiharo, Are nana haika vararevae aniarao? tiro. Vikaqihairo kia vovano Ihurara tiharo, Are nantiharae vikantira uva ti variarao? ti.
28 Kia vinavuka minti tiraiti, vinavuka qaqirake uvema vauvaro nahentivano himpiro nai namari taqu mini kero, anirantero vatukaini vaiinti nahenti vuru tiva nimireva oruntero tiharo,
29 Vaiinti vo ani tavaate. Viva te varauna okarara ekaa qovarama kero ti tiva timivo. Quqaae viva Kotiva atitare i vaiintiva *Mesaiaa*vano vaivo? tiro.
30 Minti tumanta vaiinti nahenti vika nái vatuka mini ke, Ihuva vaunaini vurama.
31 Nahentivano nai navunaaka tiva nimireva anirantero vumanta Ihura vaintinavu virara tiha, Maara ti variara vaiintio, ho maa karara vara kera naane, tuvaro
32 viva tiharo, Te kara vo vataunara ne virara kia iriavo, tumanta
33 vira vaintinavu nai tiva ami nai tiva ami iha tiha, Vovanoe vaaka kara vuru vira amivaroe viva minti tivo? tuvaro
34 Ihuva vinavuka tiva nimiro tiharo, Te ti ⌞Qova⌟ ti tititaira vira antuqa vai kaiqara vare vuru taiqa kaarirava, vi kaiqava ti karama vaivo, tiro.

35 Minti tivakero Ihuva vikara tiharo, Ne tiha,
Erakaimantema tora aitarairaro karavano mpeqaiqiraqe
ho qantu varaainarave, tiarave. Ho kara ututaaraqi
aitutiha tavaate. Maa entara karavano mpeqaiqamama
vivo. Ne ho qantu varevarave.

36 Kara qantu varaiva nai kaiqa vara tairaqaahairo koqaa
varairave. Viva qantu vate vai karava ekaa enta ekaa enta
qaqi variqiro vuanarove. Kara utiravavata, kara qantu
vara vatairavavata, vitanta vohaa vaihatanta quaheha
vaivarave.

37 Uva vovata tiava quqaa uvama vaivo: Vaiinti vovano
kara naahoqi utu taivaro vaiinti vovano kara qantu vare
vairave.

38 Te ni nititehama tiha, Vovano kaiqa varakero ututai
karara, ne vi karara oru qantu varaate, turo. Vokiaka
vukaari utiha kara ututaara, ne vi karara ho qaqi qantu
varevarave turo, tiro.

Sameria vaiinti nahenti airitahaa Ihurara quqaa vivave tura

39 Ihuva nai vaintinavuara minti ti vauvaro nahentivano
anirantero nai navunaaka vaunaini orurero tiharo, Viva te
haaru autuna okarara ekaama ti tiva timivo, tiro. Nahenti
viva minti tumantara ti, Sameria vaiinti nahenti vi
vatukaraqihainaaka airitahaa Ihurara ho quqaa vivave ti.

40 Vika minti tivake Ihuva vaunaini anire Ihurara mpo
tiha, Kia are vaaka vuane. Tinavu hampata voqavata
varikera vuane, tuvaro Ihuva vika hampata taara enta
vaitakero vurama.

41 Ihuva vika hampata taara enta vaiharo nai vakaaka
vika tiva nimumantara ti, vi vatanaaka vonavuvata
airitahaa Ihurara ho quqaa vivave ti tura.

42 Vika vi nahentirara tiha, Kia vaaka are ⌞Ihurara⌟ tinavu
tiva timianaraqaahaivauve, tenavu virara quqaave turo.
Tentanavu ani vira uva irihara ti, vate tenavu kankomake
iruraro Kotiva vira atitaivaro viva ekaa maa vataraqaa
vaika kuvantu nimitaariravama vaivo, ti. Vika minti
turama.

Ihuva kamaanira kaiqa vaiinti vo vira vainti koqema kora

43 Ihuva mini taara enta vaitero viraqaahairo nai maaqa
Karirini viro.

44 Ihuva nai tiharo, Paropeti vaiintivano nai maaqa
vaivaro vira autuvano kia nora autuma vaivo, tura.

45 Ihuva Karirini vumanta vi vatanaaka vira quahama
amite vaura. Vikavata Vehakuma Nimito Karara No
Entaraqaa Ieruharemini oru vaiha Ihuva nora kaiqa varora
tavorara ti, vira quahama amite vaura.

46 Vira quahama amite vauvaro Ihuva qaiqaa Kenaani viro. Viva mini tota vaiharo qaqi namari varakero *uaini* namariqama kora.

Viva mini anuvaro *kamaan i*ra kaiqa vaiinti noravano vauvaro vira maaquvano nora rovara vareharo Kapenaumini vaura.

47 Ihuva Iutiaihairo Karirini anivo tura iriro, vi vaiintiva Ihuva anunaini ororero virara tiharo, Hoe are anira ti maaqu tavera viva rovara varainara taiqa kairaro koqema variarire? tiro. Vira vaintivano qutu vuarirava aumanto vauvaro viva minti tura.

48 Minti tuvaro Ihuva virara tiharo, Ne kia nora kaiqa, vo kaiqa vo kaiqa tavaraiti, kiama ne tiriara quqaa vivave tivarave, tiro.

49 Minti tuvaro *kamaani*ra kaiqa vaiinti viva tiharo, Noravauvo, ti maaquvano qutu vuantorave. Vaaka aniane, tuvaro

50 Ihuva tiharo, Ho nena maaqaini vuane. Ai maaquvano kia qutu viraitiro, qaqima varianarove, tiro. Tuvaro *kamaani*ra kaiqa vaiinti viva Ihuva uva tiva amurara quqaa uvave tivakero, nai maaqaini ururantero vurama.

51 *Kamaani*ra kaiqa vaiinti viva aaraini vi vaumanta vira kaiqa vaiintinavu ˻maaqaihai uru vira vitake viha vira tiva ami tiha, Ai maaquvano koqemama vivo, ti.

52 Tuvaro viva vinavuka irero, Nana kuari avuqaae vira vaatavano koqema vivo? tumanta vinavuka tiha, Enta eraivaro 1 *kirok i*ma vira vaata iha itaiva taiqa vivo, ti.

53 Minti tuvaro vira qova iruvaro vi kuari avuraqaa Ihuva vira tiva amiro tiharo, Ai maaquvano kia qutu viraitiro, qaqima varianarove, tura. Minti turara tiro, *kamaani*ra kaiqa vaiinti vivavata vira navunaakavata Ihurara quqaa vivave turama.

54 Ihuva Iutiaihairo ani Karirini vaiharo vi kaiqara avuni varovavata, maa kaiqara varovavata, taara kaiqaiqama vura.

5

Ihuva maaraqaa vaiinti vo koqema kora

1 Viraqaahairo Iutaa vatanaaka ovata no entava vo anirovaro Ihuva Ieruharemini viro.

2 Ieruharemini vaantaavura qenti vo, Sipisipi Qentive tuva vaura. Vira tataaqa varuva namari vo vira autu Betesata Namari vaura. Namari auvahianta haraara naavu kauqurunavu vauvaro

3 haraara naavu vinavuraqi rovara varoka airitahaa viraqi vaura. Avu qimpa vukave, aiqu qoraiqama vukave,

aiqu kauqu tapara vukave, vika vika vaiha namarivano qakaa qakaa iainara vira vekama vaura.

4 [Vohaa enta vohaa enta *enseli* vovano tuvunteharo namari qaki qaki umanta rovara varokaqihairo vovano naane avuni namariqi otu vuvaro viva nana nana rovarae varova taiqa vura.]

5 Ho vaiinti vovano airi ihi 38 ihiara rovara varo vaiintiva vivavata haraara naavuqi vaura.

6 Viraqi vauvaro Ihuva vira tavero iruvaro vi vaiintiva airi ihi rovara varaqiro vuvaro vira irero, Ai vaatavano koqemae vuanarove? tiro.

7 Tuvaro rovara varo vaiintiva viva tiharo, Nora Vaiintio, namarivano qakaa qakaa ivaro vovano ti kahaqama varero muntu namariqi kaarirava kia vaimanta, te naane avuni otu virare turamanta vokiaka naane otu vi variarave, tiro.

8 Tuvaro Ihuva vira tiva amiro tiharo, Himpira nena taari utu varera nena aiqutantaqaahaira nuane, tuvaro vaakama vira vaata koqema vuvaro

9 vi vaiintiva himpiro nai taari utu varero nai aiqutantaqaahairo niro. Vi entara Iutaa Maara Entaqaa Ihuva mintima kora.

10 Ihuva Iutaa Maara Entaqaa mintima korara ti, vira kaara Iutaa vaiinti noranavu vaiinti koqema vura vira atiha tiha, Vate Maara Entaqaave. Are nena taari utu varera vuanarara tinavu maara uvavano qioqama tairave, ti.

11 Vika minti tuvaro viva tiharo, Aqao, vaiinti vovano ti koqema kaiva tiriara nena taari utu varera nuane tiverama te minturo, tiro.

12 Minti tumanta Iutaa vaiinti noranavu tiha, Ta vaiintivae ariara himpira nena taari utu varera nuane tivo? Vira autu raane, tuvaro

13 vaata koqema vu vaiintiva kia vira autu irura. Mini airi vaiinti nahenti vauvaro Ihuva vaakama vuvarora tiro, vi vaiintiva kia Ihura autu ho irura.

14 Vira autu kia iriraitiro vauvaro, Ihuva naantiara vaiharo tavovaro vi vaiintiva Kotira Naavuqi vauvaro Ihuva vira tiva amiro tiharo, Ho tavaane. Ai vaata koqema vivo. Vo haika qora haikavano avuni vai rovarara vira aataraarirava ai aruantorave tira, kia qaiqaavata qora kaiqa varaqira vuane, tiro.

15 Tuvaro vi vaiintiva viraqihairo vevarero viro Iutaa vaiinti noranavu vuru tiva nimiro tiharo, Vira autu Ihurave. Vivama ti tivaata koqema kaivo, tiro.

16 Tumanta vika iruvaro Ihuva Maara Entaqaa vira koqema korara ti, vira kaara vi entaraqaahai Ihura qoraiqama amite vaura.

17 Mintuvaro Ihuva vika tiva nimiro tiharo, Ti Qova ekaa
enta kaiqa varaqiro vi vaimanta tevata kaiqa varaqi vi
vauro, tiro.
18 Tumanta vi uvara kaara Iutaa vaiinti noranavu
voqamake vira arukareka auti vaiha tiha, Tota Ihuva
tenavu Maara Entara tuna uvara raqa kaivo. Ho vira
naantiara viva Kotirara ti Qorave tivo. Viva qumina
vaiintivano vaiharo viva variqa Kotikantiro vohaa vaireva
auti vaivo, ti.

Ti Qova varai kaiqarama tevata varauro tura

19 Iutaa vaiinti noranavu minti tuvaro Ihuva vika tiva
nimiro tiharo, Te quqaa tiari iriate. Te vira Maaquvano
vaiha kiama tenta irike vi kaiqara vi kaiqara ho
varaainarave. Ti Qova kaiqa vare vaimanta te tavaunara, te
vi kaiqaraqaima vare vauro. Ti Qova minti minti i
vaimanta te vira Maaquvanovata minti minti i vauro.
20 Ti Qora muntukavano ti nai Maaquara vaivarora tiro,
viva nai vare vai kaiqara ekaa kaiqa ti humiqaivo.
Naantiara ti Qova humiqairaqe te maa kaiqara aatara
kaaina kaiqarama varaainarave. Te vi kaiqara vi kaiqara
varaari ne vira tavema voqamake ravuku vivarave.
21 Ti Qova qutu vuaka qaiqaa qaqi vara himpimake
vaivave. Ti Qova mintinantemake, te vira Maaquvanovata
vaiha tinta muntukavano vaina vaiinti nahentika qaqi vara
himpima kaari vikavata qaiqaa qaqi variqi vivarave.
22 Ti Qova kiama vaiinti nahenti avateharo *ko* tianarove.
Viva vi kaiqara ti timimanta te vira Maaquvano vaiha
tentavano *ko* tirerave.
23 Viraqaahai vaiinti nahenti ti Qora autu
tuaherentemake, vika ti vira Maaqu hutuvata
tuaherevarave. Vovano kia ti vira Maaqu hutu tuaherairava
kiama ti Qova ti tititaira vira autuvata tuaheraanarove.
24 Te quqaa tiari iriate. Vovano ti uva iriro quqaama
Kotiva vira atitairave tirava, vivama ekaa enta ekaa enta
qaqi variqiro vuanarove. Viva kiama uva varaanarove.
Viva maa entara kiama ekaara qutu viraitiro, viva ekaa
enta qaqi variqiro vuariravama varianarove.
25 Te quqaa tiari iriate. Vo enta qovaraiqiarirava
aumantoma vaivo. Vi entaraqaa qutu vika, vika ti Kotira
Maaqu uva irivarave. Ti uva iriaka homa qaqi variqi
vivarave.
26 Qaqi variqi vi okarava ti Qoraqima vaivo. Ho ti Qova
nai ti vira Maaqu noraiqama kaivaro qaqi variqi vi okarava
tiqivatama vaivo.
27 Ti Vataini Vatataikara tiro, ti Qova ti noraiqama
kaimanta te vataini vai vaiinti nahentika vika *ko* tirerave.

28 Ne kia te tiaina uvarara ravuku vuate. Enta vo
anintairaqe te vika naaraari vataqi quntamate vaiinti
nahentika ti uva iri,
29 nái quntama teraqihai himpivarave. Hini kika koqe
kaiqa vareka himpi qaqi variqi vivarave. Hini kika qora
kaiqa vareka himpi nora uvama varevarave.

Vaiinti vokuka Ihura okarara tura

30 Kia te tenta irike vo kaiqa vo kaiqa ho varaainarave. Te
ti Qora muntukavano vai kaiqarama vare vaunarara ti, te
avuqavuqamake vaiinti nahenti uva avateha ti vauro.
31 Te tentavano tenta okarara tiarera, vovano ti uvara kia
quqaa uvave tianarove.
32 Ho ti okarara tiva nimi vaiva vovano vaivo. Te
kankomake iruraro viva tiriara tiva nimi vai uvava quqaa
uvama vaivo.
33 Ne tota vaiintinavu nititomanta vika otu Ionira ti
okarara irovaro Ioniva ti okarara vutu kero vika tiva
nimurave.
34 Qaqi vaiintivano ti okarara tiainarara kia te virara
noraiqaake iruro. Kotiva ni kuvantukero ntitaarire ti, te vi
uvara ni tiva nimuro.
35 Ioniva vaiharo ova voqaara ite vaumanta ne vaiha vi
ovava ataa iainarara vahuqaqai quahama amitorave.
36 Ioniva vaiinti nahenti tiriara tiva nimurave. Ho vo
haikavanovata Ionira uva aatarakero vutukero tiriara ni
tiva nimi vaivo. Ti Qova kaiqa timimanta te vi kaiqara vare
vaurava, ho vi kaiqava ti okarara ni numiqe vaivo. Vaiinti
nahenti te kaiqa vare vaunara tavehama, homa ti Qova ti
tititairara kankomake irivarave.
37 Ho ti Qova ti tititaiva, vivama ti okarara ni tiva nimi
vaivo. Ne kiama vira uva iri, vira virivata tavaarave.
38 Viva ti tititaimanta te tuvuramanta ne kiama tiriara
quqaa vivave tiavarora tiro, Kotira uvavano kiama ni avu
aatoqi vaimanta variavo.

39 Ne tiha, Kaiqe Kotira vukuqi aitutumake tave ekaa enta
ekaa enta qaqi variqi vuare, ti variarave. Ho vi vukuraqi
vai uvava ti okarara ni tiva nimi vaimanta
40 ne kia te vaunanaini aniamanta te qaqi variqi vi
okarara ni nimuro. Ne aniataara vaimanta kia aniavo.
41 Kiama te vaiintiqaahai nora autu varaainarave.
42 Te ni kankomake tavauro. Kia ni muntukavano
Kotirara vaivo.
43 Kotiva ti Qova ti tititaimanta te tenta Qora autu vare
anuramanta ne ti quahama timitaataara vaimanta ne kia ti
quahama timitaavo. Ho vovano nai irikero nai nora autu
varero anintairera, ne vaakama vira quahama
amitevarave.

44 Ne nenta nai autu nai autu tuahererara noraiqamake
iriha, kia Kotiva ni nutu tuaheraainarara noraiqamake
iriavo. Mintihama nantiakee ne tiriara quqaa vivave
tivarave? ⌞Vira kaara ne kia ho minti tivarave.⌟
45 Naantiara tenta qora avuqaa vaiha kiama tevano niqaa
uva vataainarave. Mosiva ni kaivaqava, vivama niqaa uva
vataanarove. Ne Mosirara viva tinavu kahaqianarove
tiarave. Ho naantiara vivama niqaa uva vataanarove.
Mosiva qara ntuvato uvava tiriara timanta ne virara kia
quqaave tiarave.
46 Ne Mosira uvara quqaa uvave tiatirio, ne ti uvaravata
quqaavema tiatirio.
47 Ne vira uvara kia quqaa uvave tivakeha, nantiakee ne
ti uvaravata quqaa uvave tivarave? Ne kia ho mintivarave,
tiro. ⌞Ihuva vi uvara Iutaa nora vaiintinavu tiva nimura.⌟

Ihuva kara airiqama kero raira nimura
(Matiu 14:13-21; Maaki 6:30-44; Ruki 9:10-17)

6

1 Viraqaahairo Ihuva oru Kariri Varuva, vira autu vo
Taiberiasi Varuva vara mini kero, votuqi namari taqa
varero hini mantaraini oru vaura.
2 Oru mini vaumanta vaiinti nahenti airitahaa tavovaro
Ihuva aihavuka koqema komanta virara iriha Ihura avataqi
vuvaro
3 Ihuva nai vaintinavu hampata oru aihaini oquviro
vaura.
4 Vi entara Iutaa vatanaaka Vehakuma Nimito Karara
ovata no entava aumanto vaura.
5 Ihuva nai vaintinavu hampata oquviro vaiharo
tavomanta vaiinti nahenti airitahaa vira avataqi anuka, ani
uki vauvaro Ihuva Piripira irero tiharo, Tenavu taihaie
monuqohai kara koqaamake vi vaiinti nahentika nimiari
nevarave? tiro.
6 Ihuva naivano vika kara nimiaina okarara iriharo, viva
Piripira qaqi avateharo tavareva minti tura.
7 Minti tuvaro Piripiva tiharo, Aqao, 200 kinaa aqukeha
kara varake rairake nimiari vika inaaraiqa inaaraiqaqaima
varevarave. Airi vaiinti nahentima maini variavo, tiro.
8 Tuvaro Ihura vainti vovano Entaruva Saimoni Pitaara
qatavano tiharo,
9 Quvaaraa vainti vovano maini vaivo. Viva *baali*qohai
untataa mparetira kauqurunavu vatero havuka
taaraqantavata vataivo. Airi vaiinti nahentima variavo.
Nantiakeroe vi karava ho varianarove? tiro.
10 Minti tuvaro Ihuva nai vaintinavu tiva nimiro tiharo,
Ne vaiinti nahenti timanta vata kanta oquvi variate, tiro.
Minti tuvaro mini koqe ukau vaunaini vaiinti nahenti

oquvi vaura. Vaiinti vika vaireka 5,000navu airitahaa oquvi vaumanta ⌞nahentivata airitahaavano mini oquvi vaura⌟.

11 Vika oquvi vauvaro Ihuva mpareti varakero Kotirara koqema iarao tivakero, vaiinti nahenti oquvi vauka rairakero nimiro, havukavata varakero vohaa qaramakero oquvi vauka raira nimumanta vika varake ho ne. Vika naataa untemake, vi karara ho nora.

12 Vika ho nomanta Ihuva nai vaintinavuara tiharo, Vika kara neha ataara qaqirakera nuntu ruvaaquate. Karavano quminaiqiantorave, tumanta

13 vira vaintinavu vaiinti nahenti *baali* mpareti kauqurunavuqaahai neha ataara aqukora nuntu vareha rutantuto utara 12navu nora utanavu mpiqa kora.

14 Mpiqa komanta ho vaiinti nahenti mini vauka tavovaro Ihuva nora kaiqa vara komanta tiha, Paropeti vaiintivano vataini tuvuanarove tiava, ho quqaa maa vi vaiintivave, ti.

15 Vika minti ti vauvaro Ihuva kankomakero irumanta vaiinti nahenti virara tiha, Kaiqe vira noraiqama kaariraro viva tinavu Avuhainaa Vaiintivano variarire, tiha Ihura ravaaqavu kareka auti vauvaro Ihuva vi uvara iriro, vika mintivorave tivakero qaqira mini kero tuvurantero qaiqaa aiqinaqaa nariaraa oru vaireva vura.

Ihuva varuva mare/turu vaura aiqu ntavaqiro vura (Matiu 14:22-33; Maaki 6:45-52)

16 Ihuva mini vauvaro enta ire umanta vira vaintinavu namari auvahini oture

17 votuqi vaarire anirante Kapenaumini vi. Mini vuvaro anoma entuvaro

18 Ihuva kia tuvumanta vika varuvaqaa vi vauvaro aaronaavano voqama kero utiharoma varuva namari ventaqiro vi ani vaura.

19 Ventaqi vi ani vaumanta vira vaintinavu namariqaa viha, namari rairaqi rairaqi viha 5 *kilomita*ve 6 *kilomita*ve varake varuva namari tavaarana viha, tuqantaavi tavovaro Ihuva varuva vaura aiquqaahairo ntavaqiro aniro votu aumanto aniromanta vika vira tave, vira aatu voqamake qete vaura.

20 Voqamake qete vauvaro Ihuva vika tiva nimiro tiharo, Kia qetaate. Tema anuro, tiro.

21 Tumanta vika Ihurara ho votuqi vaariraane tuvaro viva vaari rovaro votuvano vaakama vika vire unaini orurora.

Vaiinti nahenti Ihura rantareka vi vaura

22 Vira qararaa vaiinti nahenti varuva namari hini auvahini vauka tavovaro votu vohaiqavano vaumanta vika iruvaro Ihuva kia vihairo nai vaintinavu hampata votuqi

vaarirero vumanta vira vaintinavu kia Ihuravata vita vararaiti, vika náiqɑi votuqi vura.

23 Vika mintiake iri vaumanta Taiberiasi vatukaihai votu vonavu ani tota Ihuva karara koqema iarao tivakero, raira nimumanta nonaini vira aumanto anumanta
24 vo vaiinti nahentinavu mini vauka tavovaro Ihuvavata vira vaintinavuvata kia vaumanta vika vi votunavuraqi vaarire Kapenaumini Ihura rantareka vura.

Ihuva naaruvaihainaa mparetiara tura

25 Vika Ihura rantareka vi, oru varuva namari hini auvahini Ihura rantake tiha, Maara ti variara vaiintio, are taireve maini anira iarao? tuvaro
26 Ihuva tiharo, Te quqaa tiari iriate. Ne mpareti ho naarara irihama ti rante variavo. Ne kia ti kaiqa okara kanko kaankomake tavaara virara irihavauve ti rante variavo.
27 Ho kiama ne nteraaina karara varareka kaiqa varaate. Vi karara qaqirakema ekaa enta ekaa enta qaqi variqi vuaina karara vira vararekama kaiqa varaate. Vi karara te Vataini Vatataika vaiha ni homa nimirarave. Kotiva ti Qova vivama ti noraiqama kaivera, te homa mintirarave, tiro.
28 Ihuva minti tumanta vika vira irema, Tenavu Kotira kaiqa vararera iha nantima kehae varaainarave? ti.
29 Tuvaro Ihuva vika tiva nimiro tiharo, Kotiva niara maa kaiqara varaate ti vaivo. Viva atitai vaiintira virara quqaa vivave tiate tiha vira kaiqa varaate tivo, tiro.
30 Ihuva minti tumanta vika tiha, Ho nana kaiqae humiqairaqe tenavu vira tave ai okarara quqaave tirarave?
31 Are nana kaiqae nora kaiqa vara timitairaqe tenavu tavaare? Tinavu kaivaqauka haaru qumina vataini vaiha naaruvaihainaara *manaa* kara norave. Virarama Kotira vukuqi qara ntuva tova mintima tivo. Viva naaruvaihainaa kara nimivo, turave, ti.
32 Vika minti tuvaro Ihuva tiharo, Te quqaa tiari iriate. Vi entara kiama Mosiva quqaa naaruvaihainaa kara vika nimurave. Ti Qova, vivama naaruvaihainaa kara quqaa nimiarirava vaivo.
33 Vataini variakara vika qaqi variqi vuate tiro, naaruvaihairo vataini tuvu vai vaiintiva, vi vaiintivama Kotira karavano vaivo, tiro.
34 Ihuva minti tumanta vika tiha, Nora Vaiintio, ho vi karara ekaa enta ekaa enta tinavu timiane, ti.
35 Minti tuvaro Ihuva vika tiva nimiro tiharo, Vaiinti nahenti ti namaqi viha qaqi variqi vuate ti, te maa vi karaukama vauro. Te variainanaini anirava kiama karara antuqa aruanarove. Tiriara quqaa vivave tirava kiama namariara antuqa aruanarove.

36 Te vaaka tiha, Ne ti tavehavata, kia tiriara quqaa
vivave tiavo, tunarave.
37 Ti Qova ti kaama timitaaina vaiinti nahentika, vika te
iainanaini anivarave. Vika te iainanaini aniqe kiama te
vika qoririma nimitararave.
38 Te naaruvaihai kia tenta irike varaataaina kaiqara
vararera tuvuraukavauve. Te ti tititaira muntuka vai
kaiqara vararera tuvuraukave. Ti tititaira Kotira muntuka
mintimama vaivo:
39 Viva vaiinti nahenti ti timitairaukaqihai te vonku
kakakima kaarorave. Te vikaqaa raqikiqi vivi, ekaara
entaqaa vika vara himpima kaarira qaqi variqi vivarave.
40 Qaiqaa ti tititaira muntuka mintimama vaivo: Ekaa
vaiinti nahenti ti vira Maaqu tave quqaa vivave tika,
vikama qaqi variqi vivarave. Te ekaara entaqaa vika vara
himpima kaari vika qaqi variqi vuate. Ho ti Qora
muntukavano mintimama vaivo, tura.
41 Ihuva vaaka turara tiharo, Te naaruvaihai tuvura
mparetikave, tura kaara Iutaa vaiinti noranavu vira toma
amiteha nuntu nauntu tiha,
42 Aqao, viva Ihuva Iohepira maaquve. Vira noka qoka
tenavu tavaunarave. Ho nantivaroe viva te naaruvaihai
tuvuraukave tivo? ti.
43 Vika minti ti vauvaro Ihuva tiharo, Eqaate. Ne kia vi
uvara tunarara nuntu nauntu tiate.
44 Ti Qova ti tititaiva kia vaiinti vo vitairera, vi vaiintiva
kiama te iainanaini ho anianarove. Ti Qova
ntitairaukaqaima te iainanaini anivarave. Ho vika aniqe te
ekaara entaqaa vika vara himpima kaari vika qaqi variqi
vivarave.
45 Haaru paropeti vaiinti vovano mintima qara ntuva
tero tiharo,

Naantiara Kotiva ekaa vaiinti nahenti numiqe vaira
vika vira kaiqa tavevarave, turave. *(Aisaiaa 54:13)*

Ti Qova kaiqa numiqaarirauka ti Qora uva irika,
vikaqaima te iainanaini anivarave.
46 Ho kiama vaiinti vovano ti Qora tavaiva vairave. Te ti
Qova Kotiva vainaihai tuvuraukara ti, teqaima vira
tavaunarave.
47 Te quqaama turo. Tiriara quqaa vivave tira vaiintiva
qaqi variqiro vuanarove.
48 Qaqi variqi vuate ti, te vaiinti nahenti vika karama
vauro.
49 Ni kaivaqauka qumina vataini vaiha naaruvaihainaa
kara, *manaa*ve tu karara namaqi viha vuru qutu vurave.
50 Ho kara vovano naaruvaihairo tuvirave. Vi karara
naarirava kiama ekaara qutu vuanarove.

51 Ho tema vi karaukama uro. Te qaqi variqi vi karauka
naaruvaihai tuvuraukave. Vovano maa karara nairava,
viva qaqi variqiro vuanarove. Te kara amihama tenta
mative tenta vaatave amirarave. Vataini vaika qaqi variqi
vuate ti, vi karara vika nimirarave, tiro.
52 Ihuva minti tumanta Iutaa vaiinti noranavu náiqai
tiroriha tiha, Viva nantiakeroe nai mative nai vaatave
tinavu timiraqe nararave? ti.
53 Tuvaro Ihuva vika tiva nimiro tiharo, Te quqaama
turo. Te Vataini Vatataika te variarira ne kia ti mativata ti
naarevata naivera, ne kia qaqi variqi vivarave.
54 Ti mativata ti naarevata nairava, viva qaqi variqiro
viraqe te ekaara entaqaa vira qaqi vara himpima kararave.
55 Ti mativano kara tanara vaivaro ti naarevanovata
namari tanarama vaivo.
56 Ti mativata ti naarevata nairava viva tiqi vairaqe te
viraqima vairarave.
57 Ti Qova viva qaqi variqiro vi vaiva vaiharo viva ti
tititaimanta te viva qaqi variqiro viraqaahai tevata maini
tuvu qaqi variqi vuro. Ho vira aanarero vaiintivano ti
namaqiro virava tiqaahairo qaqi variqiro vuanarove.
58 Ho te vi karauka naaruvaihai tuvuraukave. Ni
kaivaqaukavara kara vo *manaa* namaqi vi, qumina qutu
vurave. Ho kia te vi karara voqaaravauve vauro. Maa
karara ti kara nairava ekaa enta qaqi variqiro vuanarove,
tiro.
59 Ihuva Kapenaumini maara naavuqi vaiharo vi uvara
minti tura.

Ihura avataqi nuka vonavu vira qaqirake vura

60 Ihuva minti tumanta vira avataqi nuka vonavu vaiha
vi uvara iri aqao ti, Vi uvara maara rai uvarama ti vaivo.
Tavave vi uvara ho irianarove? Kiama tenavu vi uvara ho
iriraraave, ti.
61 Vika evaara minti ti vauvaro Ihuva kankoma kero
irumanta vira avataqi nuka virara nuntu nauntu tiha vira
ati vauvaro Ihuva tiharo, Te tuna uvara kaarae ne tiriara
nuntu nauntu ti variavo?
62 Ho te Vataini Vatataika vaiha te naantiara tuvurante
qoqaraanaini naaruvaini oru variarira, ne te tuvurante oru
vuainarara tavamake, vi entara ne nantie ivarave?
63 Vaiintivano maraqura vataava vaivaro vira
maraquravano viraqi vaivarora tiro, vi vaiintiva qaqima
vaivo. Vira maraquravano kia vaivaro vira vaatavano kia
ho vira kahaqiraro qaqi variqiro vuanarove. Ho te vaaka
tunarara kia te qumina vaataravauve turo. Te maraqura
okarara ni tiva nimuro.

64 Te qaqi variqi vi okarara vaaka ni tiva nimunarave. Te
minti turamanta ne hininavu kia ti uvara quqaa uvave
tiavo, tiro.
Ihuva hoqarenaa entaqaahairo vaiharo kankoma kero
irumanta vaiinti vonavu naantiara virara kia quqaa vivave
tika vaura. Ihuva qaqi enta iruvaro vaiinti vovano vira
navutaaka vuru tiva nimiariravama vaura.
65 Vika minti minti i okarara kankoma kero iriro Ihuva
vika tiva nimiro tiharo, Te virara irihama avuni niara tiha,
Kia ti Qova hove tirera, vovano kia te iainanaini ho
anianarove, tunarave, tiro.
66 Minti tumanta Ihuva tu uvara kaara vira avataqi nuka
airitahaa toma amiteha vira qaqirake anirante vi. Vika kia
qaiqaavata vira avataqi nura.
67 Mintuvaro Ihuva nai vainti 12navu irero, Nevata vo?
Ne ti qaqirake anirante virekave iavo? tiro.
68 Tuvaro Saimoni Pitaava tiva amiro tiharo, Nora
Vaiintio, tenavu ta vaiintiva inainie virarave? Arema qaqi
variqi vi okarara ti variaravave.
69 Tenavu ariara quqaama vivave tihama, kankomake
tavaurara are Kotira takuqira vaiintivano Kotiva inaihaira
tuvuaravave, tiro.
70 Minti tuvaro Ihuva vika tiva nimiro tiharo, Ho tema ni
12navu naaramake ntita varaunarave. Niqihairo vaiinti
vonkuvano vaanavano viraqi vaivo, tiro.
71 Ihura vainti 12navuqihairo Iutaasiva Saimoni
Ikeriotira maaquvano naantiara Ihura qovarama
kaainarara iriharo Ihuva minti tura.

7

Ihura qatanavuara tura

1 Viraqaahai Iutaa vaiinti noranavu vira arireka auti
vauvarora tiro, Ihuva kia Iutia vataini niraitiro, qaqira kero
Kaririniqai ni vaura.

2 Vi entara ovata no entava vovano aumanto vairo. Vira
autu *Haraara Naavu* ovatave tura. ⌞Haaru vira
kaivaqaukavara qumina vataini vaihama haraara
naavuqiqai vau entarara irihama vi ovatara nora.⌟ *(Wkp
23:33-43; Lo 16:13-15)*

Ovata no entava aumanto anintomanta

3 Ihura qatanavu tiha, Ho maa vatara maini kera vetara
Iutiaini oru viramanta ai avataqi nika ai kaiqa tavaate.

4 Vovano nai autu viriniqiarire tiro, kia nai kaiqa kukeqa
kairave. Are quqaa vi kaiqara vi kaiqara vare vairera,
homa orurera qoqaa vaihara vi kaiqara vi kaiqara varaira
vika ekaa ai tavaate, ti.

5 Vira qatanavu Ihurara kia quqaa vivave tihara ti, minti tura.
6 Minti tuvaro Ihuva vinavuka tiva nimiro tiharo, Ti entavano kiama qovaraiqivo. Ne homa qaqi qumina enta vivarave.
7 Vataini variaka kia ni navutaiqivarave. Te vika kaiqara qora kaiqave ti vauramantara ti, vika ti navutaiqamaqi vi variavo.
8 Ne ovata nare inaini vuate. Te mini vuaina entava kia anintaimantara ti, te vate kia mini virerave, tiro.
9-10 Ihuva minti tivakero Karirini mini vaumanta vira qatanavu ovata nare unaini vuvaro Ihuva variro ho vivavata mini viro. Viva kiama qoqaa viraitiro, kukeqa viro mini vura.
11 Mini vumanta ovata nonaini Ieruharemini Iutaa vaiinti noranavu virara aitutiha tiha, Viva tantoe vaivo? ti vaura.
12 Minti ti vaumanta qaqi vaiinti nahenti uve uve Ihurara vo uva vo uva ti vaura. Hini kuka virara tiha, Koqe vaiintive, tumanta hini kuka virara tiha, Aqao, viva vaiinti nahenti hampi aaraqai numiqe vai vaiintivave, ti.
13 Iutaa vatanaaka nora vaiintinavu naatu qeteha vika kiama qoqaa Ihurara minti tura. Vikaqihairo kia vovanovata qoqaa vutukero tiraitiro, evaara evaaraqai ti vaura.
14 Mintuvaro ovata no entava hininavu taiqa vuvaro Ihuva orurero nora naavu Kotira Naavuqi oru vaiharo nai vakaaka vaiinti nahenti tiva nimiro.
15 Tiva nimi vaumanta Iutaa vaiinti noranavu vira uva iri ravukuvi tiha, Viva kia tinavu hampata *sikuru* tivave. Nantiakeroe viva vo uva vo uva okara ho ti vaivo? ti.
16 Minti tuvaro Ihuva tiharo, Kia te tenta uvavauve ni tiva nimi vauro. Kotiva ti tititaira vira uvama ni tiva nimi vauro, tiro.
17 Ihuva minti tivakero viva vika irama nimitero tiharo, Kotira muntuka vairara iriharo vira kaiqa varaataa iarirava, vivama ti uva ho rairakero tiharo, Viva Kotira uvama ti vaivo, viva nai uvama ti vaivo, tianarove.
18 Vovano nai irikero uva ti vai vaiintiva, viva nai autuaraqai iriharo vaivo. Vovano viva atitairara iriharo vira autuqai tuahera amite vaiva, vi vaiintiva quqaa uva ti vaivaro kiama una uvavanovata viraqi vaivo.
19 Ho quqaae ni kaivaqava Mosiva Kotiva uva maara minti mintiate tu uvara ni tiva nimurave? Ho kia niqihairo vonkuvanovata vi uvara avataqi vi vairave. Viraqaahai ne nantihae ti haru kareka auti variavo? tiro.
20 Ihuva minti tumanta mini ruvaaqumavi vauka tiha, Are vueraiqaa vuarao. Tavave ai aru kareva auti vaivo? ti.

21 Tuvaro Ihuva tiharo, Te ⌞Maara Entaqaa⌟ nora kaiqa
vohaiqa vara kauramanta ne virara ravukuvi tiriara
qorahaama autuarao tiarave.
22 Ni kaivaqava Mosiva maara uva tiharoma qorainti
vaintiara vira vaata toqa kaate. ⌞Qorainti vainti vatatairaro
8 enta aitarairara vira vaata toqa kaane⌟, turave. Ho kiama
Mosiva hoqarero vi uvara turave. Vira kaivaqaukavara vi
uvara avuni tiva torave. Ho ne vi uvara irihama 8 entanavu
aitarairaqaa kaiqa entaqaave, Maara Entaqaave, qorainti
vainti vaata toqake variarave.
23 Mosira uva raqa kaarorave tihama ne Maara Entaqaa
qorainti vainti vaata toqa nimite variarave. Minti
variamanta te Maara Entaqaa aihavi vaiintira koqema
kauramanta ne nantihae vira kaara ti titi variavo?
24 Ne tiqaa uva vatareka iha, kiama paparuqama keha
nenta uva okarara irihama tiqaa uva vataate. Ne quqaa uva
okarara avuqavuqamake irihama tiqaa uva vataate, tiro.

Ihuva quqaa Kotiva atitai vaiintivae vaivo? tura

25 Ihuva minti ti vaumanta Ieruharemi vatanaaka
hininavu Ihurara tiha, Vi vaiintirae vika arukareka auti
variavo?
26 Ho tavaate. Viva qoqaa vaiharo uva ti vaimanta vika
kia ani virara vo uvavata tiva amitaavo. Quqaae vika
Ihurara viva *Mesaiaa*ve tiavo?
27 Ho tenavu Ihuva ani vatukara kankomake iruro. Viva
Nasaretihairo anivave. *Mesaiaa*vano qovarama viraro
kiama tinavuqihairo vonkuvano viva taihairoe aniaina
okarara ho irianarove, ti.
28 Vika minti ti vauvaro Ihuva Kotira Naavuqi vakaaka
tiva nimi vaiharo naveraitiharo vika irama nimitero tiharo,
Quqaae ne ti kankomake tavaavo? Quqaae ne te vihai
anuna okarara iriavo? Ho kiama te tenta irike anuro. Ti
titi taiva viva quqaa kaiqa vare vaivave. Ne kia virara
kankomake iriarave.
29 Te vira kankomake iri tavaunarave. Vivama ti
titi taimanta te viva inaihai tuvuraukave, tiro.
30 Ihuva minti tumanta vi uvara kaara vira ravaaqavu
karare tihavata, kia ho ravaaqavu kora. Vira aruke entava
kia aniromantara ti, vika kia ho vira ravaaqavu kora.
31 Mintumanta vaiinti nahentiqihai airitahaa Ihurara
quqaa vivave ti. Vika mintima ti: Ihuva nora kaiqa vare
vaivo. *Mesaiaa*vano aniarirava viva Ihura kaiqa hoe aatara
kaanarove, kiae ho aatara kaanarove? ⌞Kia ho vira aatara
kaanarove.⌟ Ihuva naivano *Mesaiaa*vanoma vaivo, ti.

Parasi vaiintinavu nái kiripunavu nititora

32 Parasi vaiintinavu vaiha irumanta vaiinti nahenti
ruvaaqumavi vaiha Ihurara evaara minti ti vaumanta

Parasi vaiintinavuvata, Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika vika noranavuvata, vika nái kiripunavu nititomanta vika Ihura ravaaqavuke karapuhiqama kareka vi.
33 Vika mini vuvaro Ihuva vaiinti nahentiara tiharo, Te ni hampata inaaraiqakaa varikema, viraqaahai ti tititaiva inaini virerave.
34 Vi entara ne ti rantareka ihavata, kiama ho ti ranta kevarave. Te oru variainanaini ne kia ho vivarave, tiro.
35 Minti tumanta Iutaa vaiintinavu nai ire nai ire iha tiha, Viva tainie viraqe tenavu kia ho vira ranta kararave? Viva Giriki vatuka vonavuqi Iutaa vatanaaka hininavu varianaini minie uva vika tiva nimireva virevave?
36 Viva nariara tiharo, Ne ti rantareka ihavata, kiama ti ho ranta kevarave. Te oru variainanaini ne kia ho vivarave, tivo. Viva nana uvae tivo? Kiama tenavu vi uvara okara kankomake iruro, ti.

Qaqi variqi vuaina namariva ni muntukaqihairo ravaqiro vuanarove tura
37 Minti ti vauvaro ovata no entava ekaara entavano anirora. Vi entarara nora entave tura. Ekaara entavano anirovaro Ihuva vi entaraqaa vaiharo oru himpiro naveraitiro tiharo, Namari naataa irava te variainanaini homa anianarove.
38 Kotira vukuqi qara ntuvato uvava tiriara mintima tivo:
> Tiriara quqaa vivave tirava vairaro vira muntukaqihairo ruvu namari voqaara qaqi variqi vuaina namariva voqamakero raanarove, turave, tiro. *(Aisaiaa 44:3)*

39 Ihuva himpi vaiharo uva tuqantaakero Kotira Maraqura nimiainarara iriharo tiva nimiro. Vaiinti nahenti Ihurara quqaa vivave tika Kotira Maraqura varerara ti vaura. Vi entara Ihuva kia qutu viro qaiqaa qaqi himpiro naaruvaini vurara tiro, kia Kotira Maraqura nimiaina entava vaura.

Vaiinti nahenti tuqavuvi vaura
40 Ihuva minti tumanta vaiinti nahenti ruvaaqumavi vauka airitahaa tiha, Ho quqaama Ihuva paropeti vaiintivano vaivo. Kotiva vira kahaqi vaivaro viva vira uva ti vaivo, ti.
41 Tumanta vonavu tiha, Viva *Mesaiaa*vanove. tumanta vonavu aqao ti, *Mesaiaa*vano kia Kariri vataihairo qovaraiqianarove.
42 Kotira vukuqi *Mesaiaa*rara qara ntuva tova mintima tivo: *Mesaiaavano Devitira vohaa anku vairaro Betarihemini Devitira vatukaqima vira vatataanarove*, turave, ti. *(Maika 5:2)*

43 Minti tiha vaiinti nahenti ruvaaqumavi vauka hininavu
Ihurara quahe vaumanta hininavu kia virara quahe vaura.
44 Hininavu vira karapuhiqama kareka auti vaura. Ho vi
entara kia vikaqihairo vonkuvanovata Ihura utu varora.

Kiripunavu qaqi orurante anura

45 Kiripu vaiintinavu vaaka nititoka anirante Kotira kaiqa
vara amite vau vaiintika vika noranavuvata, Parasi
vaiintinavuvata unaini vi oruromanta vika tiha,
46 Ne nantihae qaqi aniavo? Ne vira vita vare
aniataarave, ti. Tumanta kiripunavu tiha, Kia qumina
vaiintivano uva tintema kero viva uva ti vaivo, ti.
47 Tumanta Parasi vaiintinavu tiha, Ho nevata vira una
uvara quqaa uvave tiavo?
48 Tavave tinavu nora vaiintinavuqihairoe, Parasi
vaiintinavuqihairoe, Ihurara quqaa viva *Mesaiaa*vano
vaivo tivo? Kiama tinavuqihairo vovanovata minti tivo.
49 Qaqi vaiinti nahenti ruvaaqumavi variaka kia Mosira
uva maara ho iriarara ti, vira kaara Kotiva vika qoraiqama
nimitaanarove, ti.
50 Parasi vaiintinavu minti ti vauvaro Parasi vaiinti
vonkuvano Nikotimaava, viva entaqi Ihura oru tavova, viva
aqao tiro,
51 Tenavu tentanavu uva maarara irihama kia *ko* tiraiti,
qumina vaiintiqaa uva vataarorave. Tenavu *ko* naane
tiataarave, tiro.
52-53 Minti tumanta vika tiha, Arevo? Are Kariri
vataihairae aniaravave? Are Kotira vukuqi tavaane. Are
viraqi tavairaro kiama Kariri vataihairo paropeti
vaiintivano ho anianarove, ti. [Minti tivake nai naavu nai
naavuqi vuvaro Ihuva Orivi Aiqinaqaa oru vaura.

8

Hampi nu nahentirara tura

1-2 Vira qararaa vaaka toqaqi Ihuva orurantero Kotira
Naavuvano vau vatukara avutaqi vumanta vaiinti nahenti
airitahaa viraqi oru ruvaaqumavi vauvaro Ihuva oquviro
vaiharo uva tiva nimi vaura.
3 Tiva nimi vaumanta maara okara ti vau vaiintikavata,
Parasi vaiintinavuvata, vika nahenti vo vita vare anura.
Vi nahentiva vaati varatova vo vaiintintiro ni vaumanta
vika vira tavamake vira ravaaqavu vare Ihuva vaunaini
vuru vaiinti nahenti nivuqaa vira vara himpimate Ihurara
tiha,
4 Maara ti variara vaiintio, maa nahentiva vaati varataiva
vo vaiintintiro ni vaimanta vira ravaaqavu vare are
iananaini anuro.

5 Mosira maara uvavano mintima tivo: Nahentivano
mintirera, ne ori varake oriqohai vira ruqutuqi vivaro qutu
vuarire, turave. Ho arevo? Nana uvae virara tinarave? ti.

6 Ihurara hampi uva tiraqe tenavu Ihuraqaa uva vataare
tiha vika minti tuvaro Ihuva kia uva tiraitiro,
kankankaama viro nai vuqaqohairo vataqaa qara ri vaura.
7 Qara ri vaumanta vika himpi vaiha, vo uva vo uva Ihura
ire vauvaro Ihuva vaaviarama viro vikara tiharo, Niqihairo
vovano kia qora kaiqavata varairava, viva naane ori
varakero vira ruqutuarire, tiro.

8 Ihuva minti tivakero viva qaiqaa kankankaama viro
vataqaa qara ri vaumanta
9 vika vi uvara iri vohaiqa vohaiqavano viraqihai
qaqirake vura. Naampainavu naane avuni vumanta
qaraaka vaiintinavu vika naantiara vi. Vika Ihura mini ke
vuvaro Ihuva nariaraa vairo.

10 Ihuva vaaviarama viro tavovaro nahentivano nai
konaini nariaraa himpimatero vauvaro Ihuva tiharo, Vika
tantoe variavo? Kiae vovano ariqaa uva vataarirava vaivo?
tuvaro nahentivano tiharo,
11 Nora Vaiintio, kia voqavanovata maini vaivo, tuvaro
Ihuva vira tiva amiro tiharo, Ho tevata kia ariqaa uva
vatarerave. Ho are vuane. Are virava oru vaiharama kiama
qaiqaavata qora kaiqa varaqira vuane, tiro. Turama.]

12 Ihuva vaiharo qaiqaa vaiinti nahenti tiva nimiro
tiharo, Ovavano ataa intemake, te maa vataraqaa varia
vaiinti nahentika ataama nimite vauraukama vauro. Ti
tivataqiro anirava kiama konkiraiqinaraqi niraitiro, viva
aatitainaraqaa niharoma quqaama qaqi variqiro
vuanarove, tiro.

13 Ihuva minti tumanta Parasi vaiintinavu tihama, Ho are
nena autu tuahere variarao. Minti ti variararo ai uvavano
qumina uva una uvaqaima vaivo, ti.

14 Vika minti tuvaro Ihuva aqao tiro, Te vaiha tenta
kaiqara tihama kiama qumina una uva turo. Te tenta vihai
anuna okarara kankomake irunarave. Te tenta vuaina
okararavata kankomake irunarave. Mintunarara tiro, ti
uva quqaa uvama vaivo. Te vihai anuna okararave, te
maihai vuaina okararave, ne kia kankomake iriavo.
15 Ne *ko* tihama ne qaqi vaiinti avu aato vaintema keha *ko*
ti variarave. Vate te kia *ko* tivakeha vaiintiqaa uva vatauro.
16 Te *ko* tiarera, homa ko avuqavu tirarave. Te *ko* tiha
kiama tentaraa *ko* tirarave. Te *ko* tiariraro ti Qova ti
tititaiva, viva tintiro vaiharo ti kahaqi vairaqe te avuqavu
*ko*qai tirarave.

17 Ni maara uva qara ntuva tova mintima tivo: Vaiinti
taaraqanta uva tihama vohaa uva tivera, ho vitanta
uvavano quqaa uvama varianarove, turave.
18 Ho te tenta uvara quqaa uvave tiariraro ti tititaiva ti
Qova, vivavata ti uvara quqaa uvaveqaima tianarove, tiro.
19 Ihuva minti tumanta vika tiha, Ai qova tantoe vaivo?
tuvaro Ihuva tiharo, Ne kia ti okarara kankomake iriakara
ti, ne kia ti Qora okaravata kankomake iriakave. Ne tiriara
kankomake iriatirio, ne homa ti Qoraravata kankomake
iriatirio, tiro.
20 Ihuva Kotira Naavuqi monu vate vau *rum u*raqi
vaiharo vi uvara tiro. Tuvaro vira aruke entava kia
anirovarora tiro, kia vovano vira karapuhiqama kora.

Ihuva nai qorara tura

21 Ihuva qaiqaa vika tiva nimiro tiharo, Ho te vuari ne
qumina ti rantaqi vihama, ne nenta qora kaiqa airante
qutu vivarave. Te vuainanaini ne kia ho vivarave, tiro.
22 Minti tumanta Iutaa vaiinti noranavu tiha, Viva nana
uvae tivo? Viva nai tiharo, Te vuainanaini ne kia ho
vivarave, tivo. Viva naivano nai arukarevae autiharo minti
ti vaivo? ti.
23 Minti tuvaro Ihuva tiharo, Ne miahainauka variamanta
te virihainaukama vauro. Ne maa vataraqaahai aniakave.
Te kia maa vataraqaahai anuraukavauve.
24 Te vaaka niara tiha, Ne nenta qora kaiqa airante qutu
vivarave, tunarave. Te qaqi variqi vuraukama turo. Ne kia
te tunara vi uvarara quqaave tivera, ne qora kaiqa vare
uvava qaqima niqi vairamanta ne vira airante qutu
vivarave, tiro.
25 Minti tumanta vika Ihura ireha tiha, Ho are ta
vaiintivave? tuvaro Ihuva vika tiva nimiro tiharo, Te
hoqare ni tiva nimurauka te maa vikama uro.
26 Te niqaa vataarira uvava, vo uva vo uva vaimanta
kiama te vi uvara tirerave. Ti tititaiva uva vo ti tiva
timimanta iruna uvara, te vi uvaraqai vaiinti nahenti
vataini vaika tiva nimirerave. Ti tititaiva quqaa uvaqai ti
vaivave, tiro.
27 Ihuva nai qorara minti tumanta vika kia kankomake
irura.
28 Vika kia vira uva kankomake iruvaro Ihuva qaiqaa
vikara tiharo, Te Vataini Vatatai Vaintika vaiha, te variari
ne ti ⌞katariqaa⌟ tuahera kaivaro viraqaahairo ni aatovano
kenko tiramanta ne ti okarara ho kankomake irihama,
tiriara ho viva qaqiqai variqiro vivave tivarave. Ne vi
entara te kiama tenta irike kaiqa vare vauna uvara ni tiva
nimunara kankomake irivarave. Vi entara te tenta qora

vira noqai iriha ni tiva nimuna uvara ne kankomake irivarave.
29 Ti tititaiva tintiro vaiharo viva kia ti qaqira kaanarove.
Ti tititaiva tintiro vaimanta te vira muntukavano vai
kaiqara vare vauraro viva tiriara quaheharoma kia ti
qaqira kaivo, tiro.
30 Ihuva minti ti vaumanta hinikuka airitahaavano
Ihurara quqaa vivave ti.

Quqaa uvavano ni kuvantu kaanarove tura

31 Iutaa vaiinti hininavu virara quqaa vivave tuvaro
Ihuva vikara tiharo, Ho ne ti uva iriqi nivera, ne quqaama
ti tivataqi nika vaivarave.
32 Ne mintiaqi viha quqaa uva kankomake iriqi vivaro
quqaa uvavano ni kuvantu kaira ne ho variate, tiro.
33 Ihuva minti tumanta vika aqao ti, Tenavu tentanavu
kaivaqara Eparahaamira naintivarama vauro. Kiama vo
vaiintivano tinavu kantaruma taimanta vira kaiqa vare
vaurauka vauro. Ho nantivarae are tinavuara ni kuvantu
kaarira ne ho qaqi variate tiarao? ti.
34 Vika minti tuvaro Ihuva tiharo, Te quqaama turo. Ne
vaaqu kaiqa vare variavaro ni vaaqu kaiqavano ni rumpa
taimanta ne vira kaiqaqai vare variarave.
35 Naavu qova vairaro qumina kaiqa vaiintivano kiama
ekaa enta vikantiro variqiro viraro nai vira
maaquvanoqaima vikantiro maahotama variqiro
vuanarove.
36 Ho te vira Maaquvano ni kuvantu kaarira ne quqaama
qaqi variqi vivarave.
37 Ne Eparahaamira naintivara variamanta te virara
irunarave. Ne mintima vaihavata, ne ti uvara qumina
uvave tihama ti harukareka auti variavo.
38 Te tenta Qokanti vaiha vi haikara tavaunara ni tiva
nimi vauro. Ne nenta qora vataake vaiha tavaa kaiqara, ne
vi kaiqarama vare variavo, tiro.
39 Ihuva minti tumanta vika tiha, Tinavu qova
Eparahaamivave, ti. Tuvaro Ihuva tiharo, Ne quqaa
Eparahaamira vaintinti variare tiatirio, ne vira kaiqa
varaatirio.
40 Kotiva quqaa uva timanta te vi uvara irunara ni tiva
nimuramantavata, ne ti haru karekaqai auti variavo.
Eparahaamiva kiama ne iante urave.
41 Ne nenta qova varai kaiqaraqai vare variavo, tiro.
Minti tumanta vika tiha, Kia tenavu aaranahainaa
vaiintivauve. Tinavu qova Kotiva vivaqaive, ti.
42 Tuvaro Ihuva tiharo, Kotiva ni qova variare titirio, ne
te Kotiva inaihai tuvu maini vaunarara irihama tiriara
muntuka vataatirio. Kia te tenta irike tenta kaiqa vararera

tuvuraukavauve. Kotiva ti tititaimanta te vira kaiqa vararera tuvuraukave.
43 Ne nantihae te tuna uvara kia kankomake iriavo? Kaiqe te ni tiva nimiare. Ne kia ti uvara antuqa arimanta ne ti uva kia irireka auti variavo.
44 Sataaniva ni qova vaimanta ne vira muntuka vai kaiqaraqai vare variarave. Hoqarenaa entaqaahairo Sataaniva vaiharo vaiinti aruke vauva vairave. Quqaa haikavanove, quqaa kaiqavanove, kia viraqi vaivarora tiro, viva kiama quqaa uva ti vairave. Viva ekaa una haika vira qova vaiharora tiro, viva uva tiharo una uvaqai ti vairave.
45 ⌞Ne Sataanira vainti variamantara ti⌟, te quqaa uva turamanta ne ti uvara kia quqaa uvave ti variavo.
46 Niqihairo tavave tiriara qora kaiqa varaivo tianarove? Ne kiama tiqaa qora uva ho vatevarave. Te quqaa uva ti vauramanta ne ti uvara quqaave tiataara vaimanta, ne kia ti uvara quqaave ti variavo. Nantihae tiriara minti ti variavo? Kaiqe te ni tiva nimiare.
47 Kotiva vatatai vaintika vira uva iri variarave. Ne kia vira vainti vaihara ti, ne vira uva kia iri variavo, tiro.

Eparahaamiva kia vau entara te variavaunarave tura
48 Ihuva minti tumanta Iutaa vaiinti noranavu tiha, Tenavu ariara Sameria vataihainaava vueraiqaa vivo tuna uvava, vi uvava quqaa uvama vaivo, ti.
49 Minti tuvaro Ihuva aqao tiro, Kiama te vueraiqaa vuro. Te tenta qora autu tuahere vauramanta ne ti hutu qoraiqama timite variavo.
50 Ho kia te tenta hutuara noraiqamake iruro. Ti hutu tuaheraiva vovano vaivo. Viva avuqavu *ko* ti vaivave.
51 Te quqaa tiari iriate. Ti uva iriqi nirava kiama qutu vuanarove, tiro.
52 Ihuva minti tumanta Iutaa vaiinti nora vaiintinavu tiha, Minti tiaramanta tenavu tavaurara are vueraiqaa vuarao. Tinavu kaivaqava Eparahaamiva qaqi variqiro viro vuru qutu vurave. Paropeti vaiinti vovano vovano qaqi variqi vi vuru ekaa qutu vurave. Vika ekaa mintima qutu vuvara are nantiharae tihara, Ti uva iriqiro nirava kiama qutu vuanarove, tiarao?
53 Tinavu kaivaqava Eparahaamiva nora vaiintivano variqiro viro, vuru qutu vurave. Are kia ho Eparahaamirara tihara, Te vira aatara kauraukave, tinarave. Paropeti vaiinti vikavata variqi vi, vuru qutu vi vaurave. Are nena ta vaiintivae variarao? ti.
54 Minti tuvaro Ihuva tiharo, Te tenta hutu tuaherake variarirarovauve ti hutuvano qumina varianarove. Ti hutu

tuahera kaiva, viva ti Qovave. Ne virarama Kotira tinavu Variqave tiavo.
55 Ne kia vira iri tavaarave. Te tiha, Kia vira iri tavaunarave tiarirarovauve, ti uvavano ni uva aanarero una uvaqai varianarove. Ho te vira iri tavaunarave, te vira uva iri vauraukave.
56 Te vataini tuvire una entara ni kaivaqava Eparahaamiva ti quahama timitorave. Te vataini tuvire unara viva tavovaro vira muntukavano koqe uvaro vaurave, tiro.
57 Ihuva minti tumanta Iutaa vaiinti noranavu tiha, Aqao, are kiama airi ihi 50 ihi varakaraitira, qaraaka vaiintivano vaiharama are tihara, Te ni kaivaqara Eparahaamira tavauraukave, tiarao, ti.
58 Tuvaro Ihuva tiharo, Hoqare kia ni kaivaqava Eparahaamiva qovarama vu entara te qaqi variqi vuavauraukave, tiro.
59 Ihuva minti tumanta vika ori utu vare vira aru kareka auti vauvaro Ihuva kukeqa viro Kotira Naavuqihairo vevarero vurama.

9

Ihuva avu qimpavu vaiintira rampai amitora

1 Ihuva aaraini oru viharo tavovaro vaiinti vovano nai nora auhaqihairo avu qimpavu vaiintira vatatova vaura.
2 Viva vaumanta Ihura vaintinavu Ihura ireha tiha, Maara ti variara vaiintio, tavave Kotira uva raqa kovaroe vira kaara maa vaiintira avu nai nora auhaqihairo qimpa virave? Naie, vira noka qokae mintiakaavo? ti.
3 Minti tuvaro Ihuva aqao tiro, Kia nai Kotira uva raqa kora kaaravauve vira avu qimpa vurave. Kia vira noka qoka Kotira uva raqa kora kaaravauve vira avu qimpa vurave. Ne vi vaiintiraqaahai Kotira kempuka kaiqa varaainara tavaate tiro, vira avu qimpa vurave.
4 Ti tititaira vira kaiqa tenavu aatitainaraqaa varaqi virerave. Entama viraro kia vovano ho kaiqa varaanarove.
5 Ovavano itaintemake, te vataini vaiha itaqi vuari vataini vaika ho tavevarave, tiro.
6 Minti tivakero Ihuva vataqaa taara vihikero taaraqohairo vata vira horaiqama kero, viti avu qimpa vura vira avuqaa taatau amitero tiharo,
7 Otu *Siromi Varuvaqi—Atitai Varuvaraqi*—muntu nena viri hiqaane, tiro. Minti tuvaro vi vaiintiva Ihuva tunte iro muntu nai viri hiqama kovaro vira avu rampai vuvaro viva vihairo oturantero ho tavamaqiro uriro.

8 Viva ho tavamaqiro uri vaumanta vira tataaqa naavuqi
vauka tavovaro aarana oquviro vaiharo airaira ti timiate ti
vau vaiintiva ho qaqi tavamaqiro uri vaumanta vika vira
tave tiha, Maa ta vaiintivave ivo? Aarana oquviro vaiharo
airaira ti timiate ti vai vaiintiva, maa vivave ivo? ti.
9 Vika minti tumanta vokuka tiha, Ho maa vivave, ti.
Tumanta vokuka aqao ti, Vovanove. Vira viri voqaara vaiva
urivo, tuvaro vi vaiintiva naivano ururero tiharo, Ho te
maa vikave, tiro.
10 Minti tumanta vika vira ireha tiha, Nantia kaivaroe ai
avu rampai vivo? ti.
11 Tuvaro viva vika tiva nimiro tiharo, Vaiinti vo vira
autu Ihurave. Viva vataqaa taara vihikero horaiqama kero
ti tivuqaa taatau timitero tiriara tiharo, Siromi Varuvaqi
muntu nena viri hiqaane, timanta te muntu vi namariraqi
tenta viri hiqama kauraro ti tivu rampai vimanta te ho
tavamaqi ururo, tiro.
12 Minti tumanta vika vira qaiqaa ireha tiha, Viva taini
vivarae are uruarao? ti. Tuvaro viva tiharo, Nai viva tainie
vivo? Kiama te tavauro, tiro.
13 Tumanta vika tota avu qimpavu vaiintira vita vare
vuru Parasi vaiintinavu vaunaini kora.
14 Ihuva Maara Entaqaa hora taatau kero vi vaiintira avu
rampai kora.
15 Vika Parasi vaiintinavu vaunaini vira vuru komanta
Parasi vaiintinavu vi vaiintira ireha tiha, Nantia kaivaroe ai
avu rampai vivo? tuvaro viva tiharo, Viva hora varakero ti
tivuqaa taatau timitaimanta te muntu tenta viri namariqi
hiqama kauraro ti tivu rampai vimanta te ho tavauro, tiro.
16 Viva minti tumanta Parasi vaiinti hini kuka tihama,
Oho, vi kaiqara varaiva Maaraqaa tinavu uva raqa keharo
varaivara tiro, viva kia Kotiva inaihairo tuvivave, ti.
Tumanta hini kuka tihama, Aqao, nantiakeroe qora
vaiintivano vi kaiqara nora kaiqa ho varaanarove? ti. Minti
tivake hininavu vo uva tumanta hininavu vo uva ti vaura.
17 Qaiqaa Parasi vaiintinavu vira ireha tiha, Are tihara,
Viva ti tivu rampai kaivo, tianarave. Vi vaiintirara are nana
uvae tiarao? tuvaro vaiinti viva tiharo, Viva paropeti
vaiintivanove, tiro.
18 Minti tumanta Iutaa vaiinti noranavu kia vira uvara
quqaave tiraiti, vi vaiintirara tiha, Are unahaa tiharama ti
tivu tota rampai vurave tiarao. Haaru kia ai avu qimpa
vurave, ti. Minti tivake vi vaiintira vira noka qoka naarora.
19 Naaromanta vitanta anumanta vika vitanta ireha tiha,
Quqaae maa vaiintira nitanta maaquve? Quqaae vira nai
nora auhaqihairo avu qimpa vurave? Nantia kaivaroe vira
avu rampai vivaroe ho tavaivo? ti.

20 Tumanta vira noka qoka tiha, Maa vaiintira quqaama titanta maaquve. Vira avu haaru auhaqihairo qimpa vurave.
21 Nai nantia kaivaroe vira avu rampai vivo? Nai tavave vira avu rampai kaivo? Viva noruqama virave. Ne homa vira nai ireha tavaate. Viva naivano homa ni tiva nimianarove, ti.
22 Vitanta Iutaa vaiinti noranavu naatu qetehama minti tura. Iutaa vaiinti noranavu tota avuni uva vate tihama, Vaiinti vovano Ihurara *Mesaiaa*vano tinavu kahaqiarirava anivave tiantorave. Vovano minti tirera, vira kaara vira atitama kaariraro maara naavuqihairo ekaarama vevarero vuanarove, tura.
23 Minti tivakeha uva tivatorara ti, vira noka qoka Iutaa vaiinti noranavu naatu qetehama tiha, Viva noruqama virave. Nentavano vira nai ireha tavaate, ti.
24 Vitanta minti tumanta vika qaiqaama haaru avu qimpavu vaiintira aaramake virara tiha, Are Kotira avuqaa vaihara quqaa uvaqai tiane. Tenavu tavauraro Ihuva Kotira uva raqakai vaiintivave, ti.
25 Tuvaro vi vaiintiva tiharo, Ihuva nai Kotira uva raqakai vaiintivae koqe vaiintie te kiama vira okara irunarave. Ti tivu qimpa vura rampai kaira te viraraqaima irunarave, tiro.
26 Tumanta vika vira ireha tiha, Ihuva ai nantie ivo? Viva nantiakeroe ai avu rampai kaivo? ti.
27 Tuvaro viva tiharo, Te vi uvara ni vaaka tiva nimuramanta ne kia vi uvara irireka auti variavo. Nantihae ne vi uvara qaiqaa irirekave? Nevata vo? Nevata vira vainti vairekae qaiqaa qaiqaa vi uvara ti ire variavo? tiro.
28 Minti tumanta vika vira noraiqamake atiha tiha, Arema vira vainti vaihara vira uva iriaravave. Tenavu tentanavu kaivaqara Mosira uva iriqi vi vauraukave.
29 Kotiva Mosiraqaa uva tiva taatautora vira tenavu iriqi vunarave. Tenavu Ihurara vi vaiintiva qumina vaiintive tunarave. Tenavu kiama viva vihairo ani okarara irunarave, ti.
30 Vika minti tuvaro viva kauqu runkinkiri iharo tiharo, Ike, ti tivu rampai timitai vaiintiva, viva vihairo ani okarara ne kiae iriavo?
31 Tenavu iruraro Kotiva kiama qora vaiinti uva iri vairave. Kotiva nai uvaqai iriha ni varia vaiintika vika uvaqai iri vairave. Vira autu tuahere variaka Kotiva vika uvaqai iri vairave.
32 Haaru maa vatara hoqaramato entaraqaahairo kia vaiinti vovano nai nora auhaqihairo avu qimpa vura rampai amitorave.

33 Ihuva kia Kotiva inaihairo tuvuare titirio, kiama ti tivu
ho rampai timitaitirio, tiro.
34 Vi vaiintiva minti tumanta vika virara tihama, Ai
vatatoraqaahaira are qora vaiintivanoqai variqira
aniaravave. Are vo? Are tinavuvatae maara uva tiva
timinarave? ti. Minti tivake vika vaiinti vira rarau vare
maara naavuqihai veva vahaaqaini aqukora.
35 Vira vahaaqaini vara veva aquko uvara iriro Ihuva vi
vaiintira ranta kero virara tiharo, Are Vataini Vatatai
Vaintirarae quqaa vivave tiarao? tiro.
36 Tuvaro vaiinti viva Ihura irero tiharo, Nora Vaiintio,
viva ta vaiintivave? Are ti tiva timiraqe te virara quqaa
vivave tiare, tiro.
37 Tuvaro Ihuva vira tiva amiro tiharo, Are tave variana
vaiintika, te maa vikama ariara ti vauro, tiro.
38 Minti tuvaro viva tiharo, Nora Vaiintio, quqaama are
vivave, tiro. Tivakero viva Ihura avuqaa tori kauru araviro
vira quahama amite vaura.
39 Vira quahama amite vauvaro Ihuva tiharo, Te vaiinti
nahenti raira karera vataini tuvuraukave. Avu qimpa vika
tavaatera tuvuraukave. Qaqi avu auti vaika avu qimpa
vuatera tuvuraukave, tiro.
40 Minti tumanta Parasi vaiintinavu vi uvara iri Ihura
ireha tiha, Tinavu tivuvatae qimpa vivo? ti.
41 Tuvaro Ihuva vika tiva nimiro tiharo, Ni nivu qimpa
vuare titirio, kia niqaa uvavano vaitirio. Ne Kotira okara
kia tavaraiti, viraqaahai ne tiha, Tenavu Kotira okara ho
tavaunarave, ti variarave. Ne minti ti variarara tiro, vira
kaara niqaa uvama vaivo, tiro. Ihuva minti tura.

10

Ihuva sipisipiara uva tuqantaakero tura

1 Ihuva uva vo tuqantaa kero tiva nimiro tiharo, Te quqaa
uva tiari iriate. Vaiinti vovano sipisipi avutaqi vireva kia
sipisipi qentiana oriqetaraitiro, qaqirakero hohaa vona
vaatirero vi vaiva, vi vaiintiva muara autuarira vaiintivave,
vaiinti ruqutiharo vi haikara varaarira vaiintivave.
2 Vaiinti vovano sipisipi qentiana oriqetero vi vaiva, vi
vaiintiva quqaa sipisipi qovama vaivo.
3 Qentiqaa raqiki vaiva vira tavero ho qenti qantua
amitaivaro viva nai sipisipinavu naareharo vika autu
ravaqiro vimanta vira sipisipinavu vira uva viraaqamake
iriha vira avataqi vi variarave.
4 Mintiavaro viva aaqaini nai sipisipinavu ntita vuru kero
viva avuni vi vaimanta vira sipisipinavu nai qora vira uva
viraaqamake irihara ti, vira avataqi vi variarave.

5 Vira sipisipinavuvano kia vo vaiinti avataqi vivarave.
Vika vo vaiinti vira uva kia viraaqamake irihara ti, vi
vaiintira aatu qetake vi variarave, tiro.
6 Ihuva minti tivakero uva tuqantaakero tiva nimumanta
vika vi uvara okara kia iriraiti vaura.

Ihuva te koqemake sipisipiqaa raqikuraukave tura
7 Vika kia iriraiti vauvaro Ihuva qaiqaa vika tiva nimiro
tiharo, Te quqaama turo. Tema sipisipi vika qentivano
vauro.
8 Ti tivuni ania vaiintika vika muara autuakavata, vaiinti
ruqutiha muara varaakavata, variamanta sipisipinavu kia
vika aunta iriarave.
9 Avutaqi vi qentira te maa vi qentikama vauro. Tiqaa
vaatirero uritaraaina vaiintira ti Qova vira vitaanarove.
Tiqaa uritare tuvitare irava homa kara ranta naanarove.
10 Muara varai vaiintiva muara vareharo sipisipi aru taiqa
kareva anirave. Te sipisipiarao tiha sipisipi vika qaqi variqi
vihama koqemake variate ti, te anuraukave.
11 Te sipisipi qoka koqekave. Sipisipi qova koqeva
vaiharo nai sipisipi arukevorave tiharo antuaqiro viro, kai
te vikara irihama qutu vuare tivakero qutirave.
12 Vovano kia sipisipi qova tanava, viva qaqi kaiqa
vaiintivano vaiharo tavaivaro qaakau vairivano ani
vaivaro viva qetakero qaqira kero kantama vivaro, qaakau
vairivano vira sipisipi vo arukero hini kiaka raantaupirima
kairave.
13 Vira kaiqa vaiintivano qaqi kaiqa vaiintivano
vaiharora tiro, viva kia sipisipi vikara noraiqaakero
iriraitiro, qetakero virave.
14 Te sipisipi qoka koqeka vaiha te tenta sipisipi
viraaqamake tavauramanta ti sipisipinavu tivata
viraaqamake tavaarave.
15 Vira aanarero ti Qova ti kankoma kero tavaimanta
tevata vira kankomake tavaunarave. Ho ti sipisipi
arukevorave ti, te vikara irihama qutu virerave.
16 Sipisipi vonavu vika kia maa avutaraqi vaika, vikavata
te una sipisipikave. Vika ti uva iriqe te vika ntita vare vuru
kaarira ti sipisipinavu hampata vohaaraqi variate. Vika
vohaaraqi vaiqe te vika qoka vohaiqavanoqai vairerave.
17 Te vikara irihama qutu vi qaiqaa qaqi himpirerave. Te
mintiainarara tiro, ti Qova tiriara muntuka vataivo.
18 Te kia hove tiariraro kiama vovano ti ho haru
kaanarove. Te tenta qutu vuataa iraqe te qutu virerave. Te
qutu vuaina okararave, te qaiqaa qaqi himpuaina
okararave, ti kaiqama vaivo. Ti Qova tiriara minti mintiane
ti uvara, te vi uvara vararerave, tiro.

19 Minti tumanta qaiqaa Iutaa vaiinti noranavu vi uvara
iri rairavi hininavu vo uva tumanta hininavu vo uva tura.
20 Airitahaa tiha, Vueravano viraqi vaivaro minti tivo.
Viva vueraiqaa vivo. Nantihae ne vira uva iriavo? ⌞Kia vira
uva iriate⌟, tumanta
21 vonavu tiha, Aqao, vueraiqaa viva kiama vi uvara ho
tianarove. Vueravano kia ho avu qimpa vira rampai
kaanarove, ti. Minti turama.

Iutaa vaiinti noranavu qaiqaa Ihura arireka auti vaura
22 Ieruharemini haaru Kotira Naavu Quahama Amito
Entarara iriha ovata no entava anirovaro vi entara
kuarivano kia noraiqaakero ite vaura.
23 Vi entaraqaa Ihuva Kotira Naavu vaunaini vaiharo
Soromonura Haraarave turaqi ni vaumanta
24 Iutaa vaiinti noranavu viraqi ruvaaqumavi Ihurara
tiha, Are uva vo vaaka tinavu tiva timiataarave. Tavakae
tinavu tiva timinarave? Are quqaa *Mesaiaa*vano vairera,
vutukera tinavu tiva timiraqe tenavu iriare, ti.
25 Vika minti tuvaro Ihuva tiharo, Te vaaka ni tiva
nimuramanta ne kia ti uvara quqaave tiavo. Ti Qova ti
noraiqama kaimanta te vira kaiqa vare vaunarave. Ho te
varauna kaiqava ti okarara ti vaivo. Ne ti kaiqa tavaarara
irihama ne ti okararavata iriataarave.
26 Ne kia ti sipisipinavu vaihara ti, ne kiama ti uvara
quqaave tivarave.
27 Te tenta sipisipinavu viraaqamake tavaunarave. Vika ti
uva viraaqamake irihama ti avataqi ni variarave.
28 Te ekaa enta qaqi variqi vira vika nimiari vika kia qutu
vivarave. Kiama vovano ti kauquqihairo ti sipisipinavu
raqiakero varaanarove.
29 Ti Qova ti sipisipi timitaiva, viva mpeqavano ekaa
haika aatarakaiva vaiharo ti sipisipiqaa raqiki vaivarora
tiro, kia vovano vira kauquqihairo ho raqiakero
varaanarove.
30 Tetanta Qoka vohaama vauro, tiro.
31 Ihuva minti tumanta Iutaa vaiinti noranavu vi uvara
kaara Ihura aavata ruqutu kaare ti, ori utu varovaro
32 Ihuva vikara tiharo, Ti Qora koqe kaiqa, vo kaiqa vo
kaiqa te ni numiqaunarave. Te nana kaiqa varaunara
kaarae ne oriqohai ti haru kareka auti variavo? tiro.
33 Minti tumanta Iutaa vaiinti noranavu Ihurara tiha, Kia
tenavu ai kaiqa koqera kaara oriqohai ai aru kareravauve.
Are vi uvara tiharama Kotira qora uva tiva amite variarao.
Are qaqi vaiintivano vaiharama are Variqa Kotikantira
vohaa vaireva auti variarao. Are mintianara vira kaarama
tenavu ori varake ai aru karerave, ti.

34 Vika minti tuvaro Ihuva tiharo, Ne Kotira vuku
vataaraqi uva vo qara ntuva tova vaivo. Ne kiae vi uvara
kankomake tavaavo? Kotiva vaiinti vokukara mintima tivo:
Ne variqa vaiintinavuve, turave.

(Ihi 82:6)

35 Tenavu iruraro Kotira uva kia una uvavata vairave.
Kotiva nai uva ti vau vaiintinavukara qaqi qumina
vaiintinavuara variqa vaiintinavuve turave.

36 Ho Kotiva tiriara vataini vuane tivakero ti tititaimanta
te vataini tuvu vaihama, niara te Kotira Maaquvanove
turamanta ho ne nantihae tiriara tiha, Are Kotirama qora
uva tiva amite variarao, tiavo?

37 Te kia tenta Qora kaiqa varaariravauve ne kia tiriara
quqaa vivave tivarave. Te tenta Qora kaiqama vare vauro.

38 Ne kia tiriara noraiqaake irivera, ne te kaiqa vare
variainarara noraiqaake irihama tiriara quqaa vivave tiate.
Ne minti tivaro ni aatovano kenko tira irihama ti Qova tiqi
vainaravata ne kankomake irivarave. Te viraqi
variainarara ne kankomake irivarave, tiro.

39 Minti tumanta vika qaiqaa vira karapuhiqama kareka
auti vauvaro Ihuva vika kauquqihairo ruqemakero qaqi
tuvitarero viro.

40 Ihuva tuvitarero viro otu Iotani Namari hini
mantaraini, Ioniva tota vaiharo namari nimunaini viro, otu
mini vaura.

41 Ihuva mini otu vaumanta airi vaiinti nahenti viva
vaunaini anire tiha, Ioniva kia nora kaiqa varo vaiintiva
vaiharo Ihurara tinavu tiva timurave. Ho tenavu tavauraro
Ioniva ekaa uva maa vaiintirara tinavu tiva timuva quqaa
uvaqaima vaivo, ti.

42 Minti tivakema mini vauka airitahaa Ihurara quqaa
viva tinavu kahaqiarira vaiintivave tura.

11

Rasarusiva qutu vura

1 Vaiinti vovano vira autu Rasarusiva Betanihainaava
nora aiha viraara varero vaumanta vira auratanta Mariaka
Mataaka vitantavata mini vaura.

2 (Mariava koqe *ueri* vahavera Ihuraqaa aqu amitero nai
qiata kaahiqohairo vira aiqu nunka amitaarirava vaura.)

3 Ho vitanta vakaava rovara varomanta vitanta Ihuva
vaunaini uva varake mintima ti: Nora Vaiintio, ai
muntukavano vai vaiintiva nora rovara varaivo, ti.

4 Minti tivaketanta uva vara kovaro Ihuva vi uvara iriro
tiharo, Rasarusiva noraiqaakero aiha vivo. Ho viva kiama
qutu vuanarove. Ne Kotira mpeqa kaiqa tavamake vira
autu tuahera kaate tiro, vi rovarava vira arivo. Ne ti Kotira

Maaqu mpeqa okara kankomake tavaate tiro, vi rovarava vira arivo, tiro.
5 Ihuva Mataarararavata, Mariarararavata, Rasarusiraravata, voqamakero antuqa aruvaro vaiharo
6 vi uvara iriro, viva kiama vaaka viraitiro, qaqira kero taara entavata mini vaura.
7 Mini varikero viraqaahairo nai vaintinavuara tiharo, Ho varaiqenavu Iutiaini vuare, tiro.
8 Minti tumanta vira vaintinavu aqao ti, Maara ti variara vaiintio, ninau Iutaa vaiinti noranavu ori varake ai aavata ruqutu kareka auti variarave. Are mini qaiqaa virevae auti variarao? ti.
9 Minti tuvaro Ihuva tiharo, Vo enta vo enta kuarivano aatitairaqaa ho itairave. Vaiintivano aatitairaqaa ni vaiva kuarivano itairaqaa niharora tiro, ho taveharo kia kuntavaivaima varero kaavu nti vairave.
10 Kuarivano kia itaivaro entaqi ni vaiva kuntavaivaima varero kaavu nti vairave, tiro.
11 Ihuva minti tivakero qaiqaa tiharo, Tinavu tonti Rasarusiva vaitama vivo. Te vira oru vauraqama karerave, tiro.
12 Minti tumanta vira vaintinavu tiha, Nora Vaiintio, viva qaqi vaitavi vairera, viva koqemama vuanarove, ti.
13 Minti tivake vika kia kankomake iruvaro Ihuva uva tuqantaakero Rasarusiva qutu vurara tura. Vika tiha, Ihuva Rasarusirara qaqi vaitema vaivo tivo, ti.
14 Vika mintima aato iruvaro viraqaahairo Ihuva vutukero vika tiva nimiro tiharo, Rasarusiva qutuma vivo.
15 Ho te niarao ti, ne tiriara quqaa vivave tiate ti, te Rasarusira kia vaaka oru tavaunarara quaheha vauro. Ho varaiqenavu viva qutu vinaini oru vuare, tiro.
16 Minti tuvaro vira vainti vovano Tomaasiva, vira vara autu Taapiva, viva nai kena vaintinavuara tiharo, Ho varaiqenavu maara ti vai vaiintira vataake vuare. Iutaa vaiinti noranavu vira arukaiqe tenavuvata vira vataake qutu vuare, tiro.

Ihuva Betani vatukaini vura
17 Minti tuvaro Ihuva oru viro ororero irumanta Rasarusira qutu vumanta quntama tovaro erakaimaante enta aitarora.
18 Betani vatukavano Ieruharemi aumanto 3 *kilomita* vira voqaaraqai vauvaro
19 Ieruharemihairo vi vatanaaka airitahaa Mariaka Mataaka muntuka kuquqama nimiteha Rasarusirara iqi rata amitareka anura.
20 Ani vauvaro Mataava iruvaro Ihuvavata vihairo aaraini ani vauvaro viva Ihura vita kareva viharo Mariara naavuqi mini kero oru viro ororero

21 Ihurara tiharo, Nora Vaiintio, are maini variare
tiaraitirio, ti vakaava kiama qutu vitirio.
22 Ho vate are Kotirara nana nana haikarae naarihara
timiane tinara Kotiva vi haikara homa ai amianarove. Te
virara irunarave, tiro.
23 Tuvaro Ihuva Mataara vira tiva amiro tiharo, Ai
vakaava qaiqaa qaqima himpuanarove, tuvaro
24 Mataava tiharo, Ho ekaara entaqaama viva ekaa vaiinti
nahenti hampata qaiqaa qaqi himpuanarove. Te viraravata
irunarave, tiro.
25 Tuvaro Ihuva tiharo, Vaiinti nahenti qutu vuakaqihai
qaiqaa qaqi vara himpimake vaurauka, te maa vikama
vauro. Vaiinti nahenti qaqi variqi vi varia okarara nimi
vaurauka te maa vikama vauro. Tiriara quqaave tira
vaiintiva, viva qutu viro naantiara qaiqaa qaqi himpiro
variqiro vuanarove.
26 Qaqi variqiro viharo tiriara quqaa vivave tirava kiama
qutu vuanarove. Ho are virara quqaae tiarao? tiro.
27 Tuvaro Mataava tiharo, Ho Noravauvo, quqaama
tiarao. *Mesaiaa*vano Kotira Maaquvano vataini tuvira
iarava, are quqaa maa vivave, tiro.

Ihuva Rasarusirara iqi ratora

28 Minti tivakero Mataava anirantero nai aura aarama
kero evaara vira tiva amiro tiharo, Maara ti vai vaiintiva
aniraivo. Viva ariarama iraivo, tiro.
29 Tuvaro Mariava vi uvara iriro himpiro kantero oru
Ihura vita kareva vura.
30 Ihuva Mataava vaaka vira vitakonaini vaiharo kia
vatukaini vaaka aniraitiro vauvaro
31 Mariava vira vita kareva vumanta Iutaa vatanaaka
vira muntuka kuquqama amitareka anuka tavovaro
Mariava naavu qihairo vevarero kantamaqiro vumanta
vika tiha, Ho Rasarusira quntama taanaini iqi ratareva
vivo, tivake vikavata himpi Mariara avata vare vi.
32 Vira avata vare vuvaro Mariava oru viro Ihuva
vaunaini orurero, Ihura tavero oru vira aiqutaraini hiqiri
viro vaiharo tiharo, Nora Vaiintio, are maini variare
tiaraitirio, kiama ti vakaava qutu vitirio, tiro.
33 Tuvaro Ihuva tavovaro viva iqi rate vaumanta Iutaa
vaiinti nahenti vira vataake anuka, vikavata iqi rate
vauvaro Ihura muntukavano qoraiquvaro viva mpo ike tiro
tiharo,
34 Vira taraqie quntama te iavo? tumanta vika Ihurara
tiha, Anira oru tavaane, tuvaro
35 Ihuva iqi rate vaura.
36 Iqi rate vaumanta vaiinti nahenti tiha, Ho tavaate. Viva
voqamakero Rasarusirara antuqa arivaro iqi rate vaivo, ti.

37 Tumanta vonavu tiha, Viva avu qimpa vura ho rampai
kaivave. Ihuva vi entara maini variare titirio, Rasarusiva
qutue vitirio, kiae qutu vitirio? ti.

Ihuva Rasarusira qaqi vara himpima kora
38 Minti tuvaro Ihuva qaiqaa mpo ike tivaqiro viro vira
quntama tonaini orurora. Vika oriqira vira veta vate, ori vo
varake qentiana tinta tonaini orurero Ihuva tiharo,
39 Ho ori vira qaqini vara kaate, tuvaro qutu vura vira
auravano Mataava aqao tiro, Noravauvo, vira quntama
taavaro erakaimaante enta aitaraivaro vira vaata ntera
viro untama ivo, tiro.
40 Tuvaro Ihuva Mataarara tiharo, Te vaaka ai tiva amuna
uvara iriane. Are tiriara quqaa vivave tirera, are Kotira
mpeqa okara takuqi vainara tavenarave, tunarave. Kiae te
vaaka ariara minti tunarave? tiro.
41 Ihuva minti tumanta vika ori qaqini vara kovaro Ihuva
virini taveharo tiharo, Ti Qo, are tiriara ekaa enta ekaa enta
iri varianara te virara irihama ariara koqema iarao turo.
42 Are tiriara ekaa enta ekaa enta iri varianarara
irunarave. Are ti tititaanarara vaiinti nahenti kankomake
iriate ti, te vikara irihama ai aarauro, tiro.
43 Ihuva minti tivakero viva naveraitiro tiharo, Rasarusio,
himpira vevaraane, tuvaro
44 Rasarusiva qutu vuva qaiqaa qaqi himpiro, vira aiqu
kauqu uquramate vira qiatavata tauriqohai apuqamatova
viraqihairo vevarero. Viva vevarovaro Ihuva vika tiva
nimiro tiharo, Vira kuvantu kaivaro ho variarire, tura.

Iutaa vaiinti noranavu Ihura aruke uvara tura
(Matiu 26:1-5; Maaki 14:1-2; Ruki 22:1-2)
45 Minti tumanta Iutaa vatanaaka Mariara tavareka anuka
airitahaa vi kaiqara tave Ihurara quqaa vivave ti.
46 Tumanta hininavu qaqirake Ihura kaiqara vuru Parasi
vaiintinavu tiva nimumanta
47 Parasi vaiintinavuvata, Kotira kaiqa vara amite vau
vaiintika vika noranavuvata, vika *kansoru* vaiintinavuvata
naaramake vohaaraqi ruvaaqumavi vaiha vika tiha, Vi
vaiintiva nora kaiqa, vo kaiqa vo kaiqa vare vaivo. Tenavu
vira nantimae kaainarave?
48 Tenavu vira qaqi kaarera, viva mintiaqiro viramanta
vaiinti nahenti ekaa virara quqaa vivave tivarave. Minti
tivaro tinavuqaa raqiki variaka Romeni vatanaaka tinavu
vataake raqiha Kotira Naavu rampai aquke, tinavu vaiinti
nahenti ekaa aru vehi autu kevorave, ti.
49 Minti tuvaro vi vaiintinavukaqihairo Kotira kaiqa vara
amite vau vaiintika vika qiata vaiinti Kaiapaasiva himpiro.
Vi ihiraqi viva qiata vaiintivano vaiharo viva himpiro
tiharo, Ne kia avu aatovata vaikave.

50 Romeni vatanaaka tinavu Iutaa vatanaaka ekaa ruqutu
vehi autu kevorave ti, koqemama ne qaqi kaivaro vaiinti
vohaiqavanoqai qutu viramanta ekaa vaiinti nahenti ho
variate, tiro.
51 Kaiapaasiva vi ihiraqi qiata vaiintivano vaiharo vi
uvara tiharo te tenta irikema turo tiro. Viva kia kankomake
iruvaro Kotiva vira kahaquvaro viva Ihuva Iutaa vatanaa
vaiinti nahentiara iriharo qutu vuainarara tura.
52 Ihuva kiama Iutaa vatanaakaraqai iriharo qutu
vuarirava vauravauve. Kotira vainti ekaa raumpirimavi
vaika, vikavata ntita varero vuru vohaaraqi ruvaaquma
tareva Ihuva qutu vuarirava vaura.
53 ⌞Kaiapaasiva tiharo, Koqemama ne qaqi kaivaro vaiinti
vohaiqavanoqai qutu viramanta ekaa vaiinti nahenti ho
variate tumanta⌟ vi entaraqaahai Iutaa nora vaiintinavu
Ihura aruke uvarara ti vaura.
54 Minti ti vauvarora tiro, Ihuva Iutia vataini kia qoqaa
niraitiro, qaqira mini kero oru Efaraimu vatuka qumina
vata tataaqa mini oru nai vaintinavu hampata vaura.
55 Mini vauvaro Iutaa vatanaaka Vehakuma Nimito
Karara ovata no entava aumanto vaumanta hihai hihai
vaiinti nahenti verara Ieruhareminiqai oru vi. Mini oru
vaiha vi entara veka vaiha, vika nái maara okarara iriha
namari tuntuke utavaaqa hiqamake vaura.
56 Vika vaiha Ihurara aitutumaqi niha oru Kotira Naavuqi
ruvaaqumavi nai ire nai ireha tiha, Ihuva hoe uru ovata
naanarove, viva qeteharo kiae uruanarove? ti.
57 Minti ti vaumanta Parasi vaiintinavuvata, Kotira kaiqa
vara amite vau vaiintika vika noranavuvata, vika vaiinti
nahenti tiva nimi tiha, Ne tavaivaro Ihuva urirera, viri
tinavu tiva timiqe vira karapuhiqama kaare, tura.

12

Mariava Ihuraqaa untavu vahaverara aqu amitora
(Matiu 26:6-13; Maaki 14:3-9)

1 Vehakuma Nimito Karara ovata no entava aumanto
vauvaro 6 entanavuqai qaqi vauvaro Ihuva qaiqaa Betanini
tota vaiinti vo Rasarusiva qutuvura qaqi vara himpima
kovaro vaunaini vura.
2 Mini vumanta vi vatanaaka Ihura kara unta amitovaro
Mataava vi karara vara vuru nimumanta Rasarusivavata
vo vaiinti nahentivata Ihura hampata kara tainta tataaqa
oquvi vaura.
3 Vika mini oquvi vauvaro Mariava vahavera taqu vo
varero anura. Vahavera taqu vira nora monu aquko *ueri*
vahaverara vira autu *naadi* vauvaro Mariava taqu vira
varero vi vahaverараqohairo Ihura aiquqaa aqu amitero

viraqaahairo nai qiata kaukiqohairo vira aiqu nunka amitovaro vahavera unta koqeva naavu vira ekaa mpiqa kora.
4 Naavu vira mpiqa kovaro Ihura vaintinavuqihairo vovano Iutaasi Ikeriotiva Ihura qovarama kaarirava, viva aqao tiro,
5 Vi vahaverara vokika nimiharo 300 *silvaa* monu varakero vi monura vira vehi vaiinti nahenti nimiataara vaivaroma, quminama ai aiquqaa aqu amitaivo, tiro.
6 Iutaasiva kia vehi vaiinti nahentiara ike mpo tiva nimitaraitiro, viva muara vaiintivano vaiharora tiro, minti tura. Viva Ihura vaintinavu monu utaqaa raqikiharo vi utaraqihairo kukeqa keharo vinavuka monu muara vare vaura.
7 Iutaasiva tiharo, Monu vira vehi vaiinti nahenti nimiataara vaivaro quminama ariqaa vahavera aqu amiteharoma taiqa kaivo, tuvaro Ihuva tiharo, Kia vi nahentira atiane. Viva vahavera tiqaa aqu timiteharo, ti quntama te entarara qerama timite vaivo.
8 Vehi vaiinti nahenti vo enta vo enta ni hampata variqi vivarave. Ne qaqi entaqaa vika homa kahaqivarave. Te kiama ni hampata vo enta vo enta variqi virarave, tiro.

Nora vaiintinavu Rasarusiravata arukareka auti vaura
9 Ihuva minti tivakero vaumanta Iutaa vatanaaka airitahaa iruvaro Ihuva Betanini vaumanta vika Ihuravata Ihuva qaqi vara himpimako vaiintira Rasarusiravata tavareka otu Betanini ruvaaqumavi vaura.
10-11 Iutaa vatanaaka airitahaa Ihuva Rasarusira qaqi vara himpima korara irihama, nai nora vaiintinavu mini qaqirake, otu Ihurara quqaa vivave ti vaumanta vira kaara Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika vika noranavu Rasarusiravata aruke uvara ti vaura.

Ihuva donki tauvaqaqaa Ieruharemini vura
(Matiu 21:1-11; Maaki 11:1-11; Ruki 19:28-40)
12 Vira qararaa vaiinti nahenti airitahaa Vehakuma Nimito Karara nareka anuka iruvaro Ihuva Ieruharemini aaraini uri vaura.
13 Uri vaumanta vika vira quahama amitareka toqera mare voqaara teqa vare, vira vita kareka vihama naveraitiha,

> Kaiqenavu vira autu tuahera kaare. Noravano nai autuqaa ani vai vaiintira koqema amitaivo. *(Ihi 118:26)*
> Tinavu Isareri vatanaakaqaa raqikiaina vaiintira Kotiva koqema amitaivo, ti.

14 Vika minti tivaqi vuvaro Ihuva *donki* qaraaka rantakero Kotira vukuqi tuntema kero, vira tauvaqaqaa oquvi vaiharo Ieruharemini vura.

Haaru Kotira vukuqi virara mintima qara ntuva tova vaura:
15 O Saioni vatukaihainaakao, kia qetaate. Ho tavaate.
Niqaa raqikiarirava aniharoma, viva qaraaka donki
tauvaqaqaa oquvi vaiharo ani vaivo, tura. *(Sek 9:9)*
16 Vi uvava vukuqi vaumanta vi entara Ihura vaintinavu kia vi uvara okara kankomake irura. Naantiara Ihuva qutuviro qaiqaa qaqi himpuaina entaraqaa vi uvava vika aatoqi ntuva vimanta irike tiha, Vi uvava Ihuva *donki* tauvaqaqaa Ieruharemini vuainarara turave, ti tura.
17 Ihuva Rasarusira oriqi quntama toraqihairo aarama kero vira qaqi vara himpima komanta vaiinti nahenti mini Ihura vataake vauka vi kaiqara tave, viti viri voka voka tiva nimumanta
18 viraqaahai vaiinti nahenti airitahaa Ihuva nora kaiqa varorara irihama, Ihura otu vita kora.
19 Vika Ihura quahama amitareka mini vumanta Parasi vaiintinavu nai tiva ami nai tiva ami iha tiha, Ho tavaate. Tenavu vira qoraiqama amitaarira aarava kiama ho vaivo. Ekaa vaiinti nahenti vira avataqi vi variavo, tura.

Giriki vatanaaka vonavu Ihura oru tavora
20 Giriki vatanaaka vonavuvata vi ovatara nehama Kotira autu tuaherareka Ieruharemini vi oru vaura.
21 Oru vauvaro Ihura vainti vo Piripira Besaida vatuka Kariri vataihainaarara tiha, Ti vaiintio, tenavu Ihura tavarerave, tuvaro
22 Piripiva vuru Entaruravata tiva amiro vitanta Entaruka vuru Ihura tiva amura.
23 Tiva amuvaro Ihuva tiharo, Te Vataini Vatatai Vaintikave. Ti hutu noraiqiaina entava aniraivo.
24 Te quqaama tiari iriate. *Uiti* auru kiama vataqi ututaivaro auru viva nariaraa vohaiqavano vairave. *Uiti* auru vataqi ututaivaro auruvano takavu viro turu verakero viraqaahairo auruvano taiqa virave. *Uiti* auruvano mintima kero taiqa vinaraqaahairo homa airi tava qovaraiqianarove.
25 Ho vaiintivano maa vataraqaa nai qaqi variqiro vuainararaqai noraiqama kero iriqiro virava, viva ekaarama qutu vuanarove. Vaiinti vovano kia nai qaqi maa vataraqaa variqiro vuainarara noraiqaakero iriqiro virava, vi vaiintiva ekaa entama qaqi variqiro vuanarove.
26 Taukae ti kaiqa varaataa irauka, hauri vika qumina qaqi varaqi vivorave. Vika ti avataqi aniate. Vika mintihama te variainanainima vikavata ho vaivarave. Vika mintimake ti kaiqa vara timite vaivaro ti Qova vika nutu noraiqama kaanarove.

Ihuva nai qutu vuainarara tura

27 Ho maa entara ti muntuka qoraiqimanta vauro. Tenta
Qorara te nana uvae tirarave? Ti Qo, vi entara
aniraantorave. Vi entara qaqira kaane. Mintie tirarave?
Aqao, te kia minti tirerave. Te vi entarara irihama
tuvuraukave. Vi entaraqaa antura ruvaqi vuare tivakeha te
tuvuraukave.
28 Ti Qo, nena autu noraiqama kaane, tiro. Minti tuvaro
naaruvaihairo uvavano tiharo, Te tenta hutu noraiqama
kauro. Te tenta autu qaiqaavata noraiqama karerave, tiro.
29 Minti tumanta vaiinti nahenti ruvaaqumavi mini
himpite vauka vi uvara iri tiha, Naaruvavanoma uva tivo,
tumanta hini kuka tiha, Aqao, *enseli*vanoma virara uva
tivo, ti.
30 Tuvaro Ihuva tiharo, Kia viva tiriarao tirovauve uva
tivo. Viva niarao tiroma uva tivo.
31 Ho maa entava vataini vaika *ko* tiaina entavave. Maa
entara vataini variakaqaa raqiki vaira Sataanira mpeqa
raqa kaaina entarave.
32 Vataihai ti tuahera kaiqe te vaiha ekaa vaiinti nahenti
rarauru kaari vika te variainanaini anivarave, tiro.
33 Ihuva vi uvara tiharoma nai qutu vuaina okarara vika
tiva nimura.
34 Minti tumanta mini ruvaaqumavi vauka aqao ti, Kotira
vukuqi qara ntuva tova tiharo, *Mesaiaa*vano Kotira
mpeqavano ekaa enta qaqi variqiro vuanarove turave. Are
nantiharae nenara tihara, Ti Vataini Vatatai Vaintika
tuahera kevarave, tiarao? ⌞Are nena qutu vinarara tianara
tenavu vi uvara kia ho iruro.⌟ Are tihara, Ti Vataini
Vatataikave, tianarave. Are ta vaiintivave? ti.
35 Tuvaro Ihuva tiharo, Inaaraiqaqai ovavano ni hampata
vaiharo itaqiro vuanarove. Konkiraqi ni vaiva kia nai
tainie vuaina aarara kankomakero irirara ti, ne konkira
ariraqi nuarorave ti, ne ovavano qaqi ite variainaraqaa
niha variate.
36 Ovavano qaqi vaina entaraqaa ne vi ovara quqaa
vivave tivake virara iriqi vihama nuate. Minti tihama ne
ova vaintivara vaihama, nevata ovavano itaainantemake
itaqi vivarave, tiro.

Ihuva vi uvara tivakero viraqaahairo kia vika nivuqaa
vairaitiro, kukeqaviro vaura.

Iutaa vaiintinavu Ihurara kia quqaa vivave tura

37 Ihuva vika nivuqaa vaiharo nora kaiqa, vo kaiqa vo
kaiqa varomanta vika tavevata vira qaqirake kia virara
quqaa vivave tura.
38 Vika virara kia quqaa vivave tuvarora tiro, vi entara
Aisaiaava haaru uva tivatova quqaa vivau vaura. Haaru

Kotiva vaiinti vo Aisaiaara kahaquvaro Aisaiaava paropeti vaiintivano vaiharo, qumina enta vaiharo vi uvara qoqaa tiva nimiro tiharo,

> Nora Vaiintio, tavave tinavu uvara quqaave tivo? ⌞Kia vovano quqaave tivo.⌟ Nora Vaiintivano nora kaiqa vara kaivaro tavave vira kaiqa kankoma kero tavaivo? ⌞Kia voqavanovata vira kankomakero tavaivo,⌟ tura. *(Aisaiaa 53:1)*

39 Aisaiaava minti turara ti, vika kia Ihurara quqaa vivave tura. Aisaiaava qaiqaa *Mesaiaa*rara tiharo:

> 40 Vi vaiintika qora aara qaqirake tiriara tinavu kahaqiane tivorave tivakero, Kotiva vika avu aato tinta kaimanta vika kia avuqohai ho tave, vika kia aatoqihai ho iriavo, tura. *(Aisaiaa 6:10)*

41 Aisaiaava haaru vaiharo *Mesaiaa*ra mpeqa okara takuqi vaira taveharora tiro, viva virara tiva nimura.

42 Vi entara Iutaa nora vaiintinavuqihai vokuka tiha, Quqaama Ihuva vivave, ti. Minti tiha vika Parasi vaiinti naatu qetake qaqirake kia qoqaa vaiha vi uvara tiraiti, Maara naavuqihai tinavu ekaara tititama kevorave ti, vika kia vi uvara qoqaa tura.

43 Vika kia Kotiva vika quahama nimitaainarara noraiqaake iriraiti, vika qaqi vaiintivano quahama nimitaainararaqai noraiqaake iri vaura. Ho vika viraraqai irihara ti, vika kia qoqaa Ihurara quqaa vivave tura.

Ihura uvavano ko tianarove tura

44 Ihuva naveraitiharo tiva nimiro, Tiriara quqaa vivave tirava kiama tiriaraqai quqaave tianarove. Viva ti tititaira viraravatama quqaave tianarove.

45 Vaiintivano ti taveharo ti tititairavatama tavaanarove.

46 Tiriara quqaa vivave tirava konkiraqi nuantorave ti, te ova voqaara vira ataama amitarera vataini tuvuraukave.

47 Te kia vataini variakaqaa uva vatarera tuvuraukavauve. Vataini vaika ho variate ti, te tuvuraukave. Ti uva iriro raqa kairava vairaqe kia tevauve viraqaa uva vatararave.

48 Ti qoririma timitaaina vaiintiraqaave, ti uva raqa kaaina vaiintiraqaave, vovano viraqaa uva vataanarove. Te tiva tauna uvava ekaara entaqaa viraqaa uva vataanarove.

49 Te kiama tenta irike uva ni tiva nimuro. Ti Qova minti minti tiane tivakero ti tititaimanta te vira uva muntu ni tiva nimuro.

50 Te kankomake iruraro ti Qora no irirava ekaa enta qaqi variqiro vuanarove. Ho ti Qova minti minti tiane ti uvara, te vi uvara ni tiva nimuro, tiro. Ihuva minti tura.

13

Ihuva nai vaintinavu aiqu hiqama nimitora

1 Vehakuma Nimito Karara ovata no entava vohaa
entaqai qaqi vauvaro Ihuva vaiharo iruvaro nai vataihairo
tuvurantero nai Qova vaunaini oru vuaina entava aumanto
vaura. Mintima vauvaro Ihuva vaiharo nai vaiinti nahenti
vataini vaukara voqamakero antuqa aruvaro iriharo vaura.
Viva vikara antuqa aruvaro iriqi viviro, vuru qutu vura.

2 Entama vuvaro Ihuva nai vaintinavu hampata kara ne
vauvaro vira vainti vovano Iutaasi Ikeriotiva Saimonira
maaquvano vauvaro Sataaniva Ihura qovarama kaarire
tiro, Iutaasira vira aatoqi qora uva vatovaro Iutaasiva
Sataanira uva irura.

3 Iutaasiva mintimakero iri vauvaro Kotiva ekaa haika
Ihura kauquqi vatora virara Ihuva kankoma kero iriro.
Ihuva Kotiva unaihairo tuvuva, viva qaiqaa Kotiva unaini
tuvurantero vuainara viraravata kankoma kero irura.

4 Ho viva vaiharo kara no taintaraqaahairo himpiro nai
utavaaqa hini ravaqaakero *tauri* avuni rumpa varero oru

5 tanuqi namari qihia varero oru nai vaintinavu aiqu
hiqama nimiteharo *tauri* rumpa toraqohairo namari
aiquqaa nunkakero aaharaiqama nimitero.

6 Mintiaqi viharo Saimoni Pitaava vaunaini anirovaro
Pitaava aqao tiro, Nora Vaiintio, are ti hiquvatae hiqama
timitareva auti variarao? tuvaro

7 Ihuva tiharo, Vate te maa kaiqara varaurara are kiama
virara kankomake iriarao. Naantiara are virara
kankomakera irinarave, tiro.

8 Tuvaro Pitaava tiharo, Aqao, are nora vaiintivano
vaihara mintina kaiqara vara timiterorave. Are kiama ti
hiqu ho hiqenarave, tiro.

Pitaava minti tuvaro Ihuva tiharo, Kia te ai aiqu hiqama
amitaarera, are kiama ti vainti vainarave, tiro.

9 Minti tuvaro Saimoni Pitaava tiharo, Nora Vaiintio, are
mintirera, kia ti hiquqai hiqama timitaraitira, ti kauquvata
ti qiatavata hiqama timitaane, tiro.

10 Tuvaro Ihuva tiharo, Namari tuntukero vairava qaiqaa
qumina tuntuantorave. Viva nai aiquqai hiqama kaarire,
tiro. Ne ekaa homa variavaro vohaiqavanoqai niqihairo kia
ho vaivo, tiro.

11 Ihuva nai vainti vovano navutaaka tiva nimiaina
vaintirara iriharo minti tura. Ne ekaa ho variavaro
niqihairo vohaiqavanoqai kia ho vaivo, tiro.

12 Ihuva minti tivakero vika aiqu hiqama nimitero qaiqaa
oru utavaaqa ravaqaakora nonkutero nai vaura
qoqaraaraqaa oquviro vaiharo vika tiva nimiro tiharo, Ho

te maa kaiqara ni vara nimitaunarara ne hoe vira okarara iriavo?
13 Ne tiriara Nora Vaiintive, maara ti vai vaiintirave tiavo. Te mintima vaunarara ti, ne homa tiriara minti tivarave.
14 Ho te ni Nora Vaiinti, maara ti vaura vaiintika vaiha, te ni paanaa kaiqa vara nimitehama ni aiqu hiqama nimitauro. Nevata ti aanare vaiha nai aiqu hiqama amite nai aiqu hiqama amite iate.
15 Ne te iainante iate ti, te ni paanaa kaiqa vara nimitauro.
16 Te quqaa tiari iriate. Kaiqa vaiintivano viva kia nai nora vaiinti aatara kairave. Vo haikara atitaivaro oru vi vaiintiva, viva kia nai atitai vaiintira vira aatarake vairave.
17 Ne vi uvara okara kankomake iriqi vihama vi kaiqara mintimake varaqi vivera, ne quahehama variqi vivarave.
18 Ho kia te ni ekaukara turo. Te tenta kaama tauna vaintika te vika viraaqamake tavaunarave. Vika okaravata irunarave. Maa entara Kotira vukuqi haaru uva vo qara ntuva tova vate vivauma varianarove. Mintima tiro:

> Vaiinti vovano tintiro vaiharo ti kara nero viraqaahairo tuqantaa viro ti qoraiqama timitaanarove, turave. *(Ihi 41:9)*

19 Niqihairo vaiinti vovano ti qoraiqama timitaainarara te vate ni tiva nimi vauro. Viva naantiara ti qoraiqama timitaira ne vaiha, vate te tiva nimunarara irihama ho tiriara quqaa vivave tivarave.
20 Te quqaa tiari iriate. Vaiinti vovano te atitaaina vaintira quahama amiteharo viva tivata quahama timitaanarove. Viva ti quahama timiteharo Kotiva ti tititairavata quahama amitaanarove, tiro.

Vovano Ihura nai navutaa kauquqi kaainarara tura (Matiu 26:20-25; Maaki 14:17-21; Ruki 22:21-23)
21 Ihuva minti tivakero vauvaro vira muntukavano qoraiquvaro viva uva vutukero tiva nimiro tiharo, Te quqaa tiari iriate. Niqihairo vovano ti harukaate tiro, vuru tiriara navutaaka tiva nimianarove, tiro.
22 Minti tumanta vira vaintinavu airi aato iriha vika nai tave nai tave iha tiha, Ihuva ta vaiintirarae vi uvara tivo? ti.
23 Minti ti vauvaro Ihura voqamakero antuqa aru vaiintiva viva Ihura tataaqa oquviro vaura.
24 Oquviro vauvaro Saimoni Pitaava virara kauqu katu riharo tiharo, Are Ihura irehara tavaane. Ta vaiintivae mintianarove, tiane, tuvaro
25 vi vaiintiva Ihuraqaa muntuvi vaiharo Ihura irero tiharo, Nora Vaiintio, viva ta vaiintivave? tiro.
26 Tuvaro Ihuva tiva amiro tiharo, Te mpareti viti tanuqi vaati quntamake vaiinti vo amiaina vaiintira, ho vi

vaiintiva vivave, tiro. Tivakero mpareti viti varakero tanuqi vaati quntama kero Iutaasi Ikeriotira amiro.
27 Amuvaro Iutaasiva kara viti varovaro Sataaniva Iutaasira avu aatoqi viqetovaro Ihuva Iutaasirara tiharo, Ho kantera nena vararera tina kaiqara varaane, tiro.
28 Minti tumanta vira vaintinavu hininavu kara taintaqaa oquvi vaukaqihairo kia vovanovata vira uva okara ho irura.
29 Vika tiha, Iutaasiva monuqaa raqiki vaiva vaivaro Ihuva hura ovata naaina karara iriharo oru varaarire tiharoe tivo? Viva vehi vaiinti monu muntu nimiarire tiharoe tivo? ti.
30 Vika minti ti vauvaro Iutaasiva mpareti viti amura varero vevarero viro. Viva entaqi vura. (Ioni 9:5, 11:9-10, 12:35-36 tavaane.)

Ihuva qaraaka maara uva tiva nimura
31 Iutaasiva vevarero vuvaro Ihuva tiharo, Te Vataini Vatatai Vaintikave. Vate ti mpeqa okaravano takuqi vaiva qovarama vivo. Vate te Kotira mpeqa okara takuqi vaira qovarama kauro.
32 Te Kotira mpeqa okara takuqi vaira qovarama kaarera, Kotiva viva ti mpeqa okara takuqi vairavata qovaramama kaanarove. Viva vaakama mintianarove.
33 Ho ti vaintinavuvauvo, te ni hampata inaaraiqaqai varike vuarira ne naantiara quminama tiriara rantevarave. Te Iutaa vaiinti noranavu tiva nimunantemake, nivata vi uvaraqai tiva nimuro. Te vire iainanaini ne kia ho vivarave, tunarave.
34 Te vate qaraaka maara uva ni tiva nimiari ne iriate. Ne voqamake nariara nariara antuqa arira variate. Te niara muntuka vataainantemake, ne nariara nariara muntuka vateha variate.
35 Ne nariara nariara antuqa arira vaimanta vaiinti nahenti ni tavehama vika niara tiha Ihura vaintive tivarave, tiro.

Pitaava te Ihura kia tavaunarave tiainarara Ihuva tura (Matiu 26:31-35; Maaki 14:27-31; Ruki 22:31-34)
36 Ihuva minti tuvaro Saimoni Pitaava vira irero tiharo, Nora Vaiintio, are taini virevave tiarao? tuvaro Ihuva tiharo, Te vire iainanaini maa entara are kia ti tivataqira ho vinarave. Varikera naantiarama ti tivataqira vinarave, tuvaro Pitaava tiharo,
37 Nora Vaiintio, nantihae te kia maa entara ai avataqi ho virarave? Te ariarao tiha, homa qutu virarave, tiro.
38 Tuvaro Ihuva tiharo, Quqaae are tiriarao tira, qutu vinarave? Te quqaa tiarirara iriane. Kokoraaravano kia uva tirara are taaramo tataama tiriara kia vira tavaunarave tinarave, tiro.

14

Kotiva inaini vua aarava Ihuvama

1 Ihuva nai vaintinavu tiva nimiro tiharo, Kia tiriara
irivaro ni muntukavano qoraiqiarire. Ne Kotirara
kempukaiqamake iriqi vintemake, tiriaravata
kempukaiqamake iriqi vuate.

2 Ti Qora maaqaini airi vo naavu vo naavu vaimanta te
niara iriha oru qerama nimitarera vuro. Kia mintima
vaitirio, kiama te ni tiva nimuraitirio.

3 Te oru ni qerama nimite orurante tuvu ni ntitake, tenta
vairera variainanaini vuru ni kaari, nevata te variainanaini
vaivarave.

4 Te virera una aarara ne kankomake iriarave, tiro.

5 Tuvaro Tomaasiva aqao tiro, Nora Vaiintio, kiama
tenavu are vireva iana aarara kankomake irunarave. Ho
nantiakee tenavu are vireva ina aarara ho kankomake
tavararave? tiro.

6 Tomaasiva minti tuvaro Ihuva vira tiva amiro tiharo,
Kotiva inaini vi varia aarava vaireva, te maa vi aaraukama
vauro. Quqaa okaravano vaireva, te maa vikama vauro.
Vaiinti nahenti qaqi variqi vi okarava vaireva, te maa
vikama vauro. Vaiintivano kia vo aaraqaa rantero ti Qova
inaini ho vuanarove. Teqaima ti Qova inaini vi varia
aaraukama vauro.

7 Ne ti kankomake tavaakara ti, ne ti Qoravata
kankomake tavevarave. Vate maa entaraqaahai ne ti
Qoraravata kankomake iri tavaakama variavo, tiro.

8 Minti tuvaro Piripiva tiharo, Nora Vaiintio, ho nena
Qora humiqairaqe tenavu tave ho tavauro tiare, tuvaro

9 Ihuva vira tiva amiro tiharo, Piripio, te ni hampata
vukai enta vaurara are kiae ti kankoma kera tavaarao? Ti
tavaiva ti Qoravatama tavaivo. Are nantiharae tiriara nena
Qora tinavu humiqaane tiarao?

10 Piripio, te tenta Qoraqi vauraro ti Qova tiqima vaivo.
Are kiae vi uvarara quqaave tiarao? Te ni tiva nimuna
uvara kia tenta aatoqihai irikehavauve ni tiva nimuro. Ti
Qova tiqi vaiharoma nai kaiqa vare vaivo.

11 Te tenta Qoraqi vauraro ti Qova tiqima vaivo. Vi
uvararama quqaave tiate. Ne kia tiriara irivera, ne te kaiqa
varaunara virara iriha tiriara quqaa vivave tiate.

12 Te quqaa tiari iriate. Tiriara quqaa vivave tivakero
iriqiro virava, viva vaiharo te kaiqa varaunantema kero
kaiqa varaanarove. Te tenta Qova inanaini vuainarara tiro,
vira kaiqavano ti kaiqa aataraanarove.

13 Ne ti kaiqarao tiha homa ne vi haikarave, vi kaiqarave,
ti iraiqe te ni nimirarave. Ne ti Qora mpeqa okara takuqi
vaira tavaate ti, te vira Maaquvano mintirerave.

14 Ne ti kaiqarao tiha vi haikarave vi kaiqarave iraivera,
te ni nimirarave.

Kotiva nai Maraqura vara kairaro tuvuarire tura

15 Ni muntukavano tiriara vairera, ne ti uvaqai iriqi
vuate.
16 Ne mintiqe te tenta Qora iraariraro viva ni
kahaqiainara Kotiva nai Maraqura quqaa uvaqai ti vaira
varakairaro viva ni hampata ekaa enta ni airuqireva tuvu
varianarove.
17 Qaqi vaiinti nahenti vataini variaka kia ho Kotira
Maraqura tavevarave. Vira okaravata kia ho irivarave.
Vika kia tavehara ti, vika kia vira ho varevarave. Ne vira
tavaara maa entara viva ni hampatama vaivo. Naantiara
viva niqirama varianarove.
18 Kia te ni maini ke vuari ne *iqa/viqa* vainti voqaara
nentaraa vaivarave. Te ni kaainanaini qaiqaa orurante
tuvirerave.
19 Inaaraiqa te variarira qaqi vataini variaka kia ti ho
tavevarave. Neqaima ti tavevarave. Te qaqi variqi
vuarirauka vaunarara ti, nevata qaqi variqi vivarave.
20 Vi entara te tenta Qoraqi vaunarave, ne tiqi variarave,
te niqi vaunarave, ne virara virara kankomake irivarave.
21 Ti uva iriro viraqaahairo kia qaqira karaitiro iriqiroqai
virava, viva vairaro vira muntukavano tiriara quqaama
varianarove. Tiriara muntuka vairava vairaro ti Qora
muntukavanovata virara vairaro ti muntukavanovata vi
vaiintirara varianarove. Te vaiha vi vaiintira tenta okara
qoqaa umiqarerave, tiro.
22 Tuvaro Iutaasiva kia Iutaasi Ikeriotiva vo Iutaasiva,
tiharo, Nora Vaiintio, nantiharae are nena okara kia vataini
variaka numiqaraitira, tinavuqai humiqenarave? tiro.
23 Iutaasiva minti tuvaro Ihuva tiharo, ⌜Vataini variaka
kiama tiriara muntuka vataavo.⌟ Vaiinti vovano tiriara
muntuka vatairava, viva ti uva iriqiro viraro ti Qora
muntukavano viraravata vairaqe tetanta Qoka vi vaiintira
vataake oru vairerave.
24 Vaiinti vovano kia tiriara muntuka vaiva, vi vaiintiva
kia ti uva avataqiro vuanarove. Te ni tiva nimuna uvara kia
tenta irikevauve ni tiva nimunarave. Te ti Qoraqaahai vi
uvara vare muntu ni tiva nimunarave.
25 Te vate ni hampata vauna entara maa uvara ni tiva
nimuro.
26 Te vuariraro ti Qova ni kahaqiainara nai Maraqura
varakairaro viva ti kaiqara iriharo tuvu vaiharo, ekaa
haikara ni numiqeharo ni avu aatovata kahaqira ne te tuna
uvara kia taurukaraiti, ho irivarave.

27 Te virerave. Te vihama niara muntuka paru ira variate
turo. Maa vatanaaka nai uva mante nai uva mante iha
tihama, muntuka paru ira variate ti variarave. Vika minti
tiha qumina uvaqai ti variarave. Te niara muntuka paru ira
variate tuna uvava kiama qumina uvave. Kiama nenta
muntuka kaivaro qoraiqiramanta qeteha variate.
28 Te ni maini ke oru vi orurante tuvuainarara ni tiva
nimuna uvara ne vaaka iriarave. Ti Qova ti haataraarirava
vairara ti, ni muntukavano tiriara quqaa vairera, te tenta
qova inanaini vuainarara ne quaheha vaivarave.
29 Vi haikava vi haikava naantiara minti minti iainarara
te vate ni tiva nimuro. Ho naantiara ne tavaivaro vi
haikava vi haikava minti minti ira, ne tiriara viva ti uvava
vate quqaa vivauma vaivo tivarave.
30 Ho maa entara vataini variakaqaa raqiki vaiva,
Sataaniva, ani vaimantara ti, vira kaara te kia ni hampata
vukai uva tirarave. Vira kempukavano kia ti ho haatara
kaanarove.
31 Ti muntukavano ti Qorara vainara vataini vaika vira
tavaate ti, te ti Qora noqai iriqi virerave. Ho varaiqenavu
maaqihai vevare vuare, tiro. Ihuva turama.

15

Ihuva uaini naaquntara uva tuqantaakero tiva nimura

1 Ihuva uva vo tuqantaakero nai vaintinavu tiva nimiro
tiharo, Te *uaini* naaqunta nora koqeka vauraro ti Qova
*uaini*qaa raqiki vaiva vaimanta ne *uaini* naaqunta kaarama
variavo.
2 Ti Qova tavaivaro kaara vovano kia tava iraivaro viva
vira teqa qaqira aqukero oru tavaivaro vo kaaravano
koqema kero tava iraivaro voqavata iraarire tiro, viva vira
ruhoqakero hiqama kero vatairave.
3 Ne vaaka ti uva iriakara ti, ne homa hiqama vuaka
variavo.
4 Ne tiqi vaiqe te niqi variare. Naaqunta kaaravano qaqi
kanta vairava kia ho tava iraanarove. Kaaravano noraqaa
vairava homa tava iraanarove. Mintintemake, ne kia tiqi
vaivera, ne kia ho koqe kaiqavata varevarave.
5 Tema *uaini* nora vauramanta ne mare kaarama variavo.
Ti vataakero vairaqe te vira vataake variarirava, vivama
koqe tava airi tava iraanarove. Ne kia ti vataake taatauvi
vairaiti ne nentaraa vaivera, ne kiama vo kaiqavata ho
varevarave.
6 Naaqunta kaara qaqira teqa kaivaro aaharuqama
vinantema kero, ti vataakero kia vaina vaiintira ti Qova
qaqira kaanarove. Naantiara viva teqakero qaqira kaaina

kaarara raupi varero ihaqira aqukairaro ita taiqa vuanarove.
7 Ne ti vataake vohaa vaivaro ti uvavano ni avu aatoqi vairera, ne Kotira aarehama nenta muntuka vainara iraivaro viva ni nimianarove.
8 Ne ti uva iriqi viha *uaini* naaqunta voqaara airi tava koqe tava iraivaro ti Qora autuvano takuqi vaiva noraiqiarire. Ne mintiaqi viha ne quqaama ti vaintima vaivarave.
9 Ti Qora muntukavano tiriara vaintemakero, ti muntukavanovata niara vaivo. Ti muntukavano niara variainarara iriha, ne ti uvaqai iriqi vuate.
10 Te ti Qora no iriqi vi vauraro vira muntukavano tiriara vaivo. Nevata te mintunantemake, ti uva iriqi vivera, ti muntukavanovata niara variqiro vuanarove.
11 Ti muntukaqihairo koqe inantemakero, ni muntukaqihairovata koqe iramanta anomake quaheha variate ti, te maa uvara ni tiva nimuro.
12 Te uva vo tiari ne vi uvara iriqi vuate. Ti muntukavano niara vainantemake, nevata nariara nariara muntuka vateha variate.
13 Kia nai qaqi variainarara noraiqaakero iriraitiro, nai navunaakarao tiro qutu vina vaiintira muntukavano vaireva, nai noraiqaakero uritarero vaivo.
14 Ne ti uva iriqi vivera, ne ti navunaakama vaivarave.
15 Qaqi kaiqa vaiintivano vaiharo kiama nai nora vaiintivano minti minti iaina okarara irirave. Virara irihama kia te niara ti kaiqa vaiintive tivaqi virerave. Te niara ti navunaakave tivaqi virerave. Te ti Qora uva ekaa ni tiva nimunarara ti, te niara ti navunaakavema turo.
16 Nevauve ti kaama taavo. Tema ni kaama taunarave. Katarivano koqe tava irainantemake, nevata koqe tava mpeqa tava irate variate ti, te ni kaamate noraiqama kauro. Ne koqe tava iraqi viha nana nana haikarae ti hutuqaa irera, ti Qova ni nimianarove.
17 Te maa uvaravata niara kempukaiqamake turo: Ne vaiha nariara nariara muntuka vateha variqi vuate.

Vataini vaika ni navutaiqivarave tura

18 Vataini vaika qora kaiqa vareka ni navutaiqihama kia niara antuqa arira vaivarave. Ho iriate. Vika ti naane navutaiqama tokara ti, vika nivata navutaiqivarave.
19 Ne vataihainaa vainti vaimantavauve vika niara tintanavu navunaakave tivakeha niara antuqa arira vaivarave. Te vataini variakaqihai ni naarama kauramanta ne ti vaintinavu variavo. Vate ne kia vika vainti variamanta vika vira kaara ni navutaiqiha vika kia niara antuqa ntaihaimanta variavo.

20 Te vaaka tunara iriate. Kia kaiqa vaiintivano nai nora
vaiinti aatara kairave. Vataini variaka ti qoraiqama
timitaakara ti, vika nivata qoraiqama nimitevarave. Vika ti
uva irihavauve ni uvavata ho irivarave.
21 Ne ti vainti variamantara ti, vika vira kaara nivata
qoraiqama nimitevarave. Ti tititairara kia kankomake
iriarara ti, vika mintivarave.
22 Te kia muntu vika tiva nimuraitirio, vika qora kaiqa
varaara kaara vikaqaa kia uva vaitirio. Te muntu vika tiva
nimunarara tiro, viraqaahairo vika aqao kia are vi uvara
tinavu tiva timianarave tiva kia ho varianarove.
23 Vaiintivano ti navutaiqiharo ti Qoravata
navutaiqianarove.
24 Vo kaiqa kia vika ho varaa kaiqara, te vi kaiqara vika
nivuqaa vaiha vare vaunarave. Kia te minturaitirio, kia
vikaqaa uva vaitirio. Vika ti kaiqa tave ⌞quqaave tiataara
vaimanta⌟ titanta Qoka navutaiqiavo.
25 Vika mintima variavaro uva vo haaru qumina vaka
qara ntuva tova vate vivauma vaivo. Mintima tiro: *Kia uva
vaimanta vika qumina uva kaara ti navutaiqiavo*, turave.
(Ihi 35:19)
26 Ho ni kahaqiarirava vovano tuvuraanarove. Viva
Kotira Maraquravano quqaa uvaqai ti vaiva, viva
Kotiraqaahairo tuvuraanarove. Te vira ti Qoraqaahai
atitaariraro viva tuvu vaiharo tiriara ni tiva nimianarove.
27 Nevata tota enta ti vataake variqi vuakara ti, ne tiriara
vo vatanaa vo vatanaaka tiva nimiate.

16

1 Ni naantiara popohairamanta ti uva qaqira kevorave ti,
te vi uvara vi uvara vate ni tiva nimuro.
2 Naantiara vika ni nitihama maara naavuqihai nititama
veva kevarave. Vo enta ani ntairamanta vika ni aruke tiha,
Tenavu Kotira kaiqa vare vauro, tivarave.
3 Vika tiriaravata ti Qoraravata kia kankomake iriakara
ti, vika mintivarave.
4 Ho te vate maa entara naantiara ni qoraiqama
nimiterara tiva nimi vauro. Naantiara vika minti minti
imanta ne vi entara te maa uvara tunara aatoqi ntuva
viramanta irivarave. Tota te ni hampata vaihara ti, kia te vi
uvara vi uvara ni tiva nimunarave.

Ihuva Kotira Maraquravano varaaina kaiqarara tura
5 Ho inaaraiqaqai varike te ti tititaiva inaini virerave. Te
mini virerave turamantavata, kia niqihairo vovano tiharo,
Are taini virevae auti variarao? tivo.
6 Ne te vaaka ni tiva nimunarara irihama ni muntuka
qoraiqimanta variavo.

7 Ho te quqaama turo. Ne koqemake variate ti, te virerave.
Te kia vuariraro ni kahaqiarirava kia ho tuvuanarove. Te
oru vi vira varakaariraro viva ne vainaini tuvuarire.
8 Kotira Maraquravano tuvu vaiharo viva vataini vaika
taaramo haikara vika tiva nimianarove:
(1) vika qora kaiqarave,
(2) koqe kaiqa okararave,
(3) Kotiva ko tiaina okararave, tiva nimianaro.
9 *(1)* Vika qora kaiqara:
Vataini variaka kia tiriara quqaa vivave tiarara tiro, Kotira
Maraquravano vika nái vaaqu kaiqa okarama
numiqaanarove.
10 *(2)* Koqe kaiqa okarara:
Te tenta qova inanaini vuari ne kia ti qaiqaa taverara tiro,
viva vaiharo koqe kaiqa okara ni numiqaanarove.
11 *(3)* Kotiva *ko* tiaina okarara:
Maa entara maa vataraqaa raqiki vaiva Sataaniva nora uva
varairara tiro, Kotira Maraquravano vaiharo Sataanira uva
okara vataini vaika tiva nimianarove. ⌞Kotira
Maraquravano mintimakero taaramo haikara tiva
nimianarove.⌟
12 Te ni vo uva vo uva tiva nimiarirava vaimantavata, te
vate kia vi uvara tirerave. Te vate vi uvara tiarera, ne kia vi
uvara ho irivarave.
13 Quqaa uvaqai ti vaira Maraqurava tuvurero, viva
vaiharo ni ntita varero koqe aara numiqeharo quqaa okara
ekaa okaravatama ni numiqaanarove. Viva kia nai irikero
ni tiva nimiraitiro, viva ti Qova tina uvaraqai ni tiva
nimianarove. Naantiara vi haikava vi haikava minti
mintima kero qovaraiqiainara, viraravata viva ni tiva
nimianarove.
14 Viva te uva tiainara viravata ni tiva nimiainarara tiro,
ti hutuvano noraiqianarove.
15 Ekaa ti Qova i haikara te una haikaravatama
vaimantara ti, te vaaka tiha, Kotira Maraqura viva te una
haikarara iriro vara kero ni tiva nimianarove, tunarave.
16 Ho inaaraiqaqai ne varike kia ti tavevarave. Viraqaahai
inaaraiqaqai ne varike ti qaiqaa tavevarave, tiro.

Ne mpo ike tivaqi vi, viraqaahai ne qaiqaa quahevarave tura

17 Ihuva minti tumanta vira vainti hini kuka nai tiva ami
nai tiva ami iha tiha, Viva nana uvae tivo? Viva tiharo,
Inaaraiqaqai ne varike kia ti tavevarave, tivakero qaiqaa
tiharo, Inaaraiqaqai ne varike ti tavevarave tivo. Minti
tivakero viva nai qova inaini vuainararae tivo?
18 Viva tiharo, Ne inaaraiqaqai varikeve ti uvara, kia
tenavu vi uvara kankomake iruro, ti.

19 Minti ti vauvaro Ihuva irumanta vika vi uvara vira irareka auti vauvaro viva tiharo, Te vaaka tunarara ne inaaraiqaqai varike kia ti tavevarave viraqaahai inaaraiqaqai varike ti qaiqaa tavevarave tunarave. Ne vi uvararae nai ire nai ire i variavo?
20 Ho te quqaa tiari iriate. Ne iqi rataqi viha ke ke tivaqi vimanta vataini vaika quaheqaima vaivarave. Ni muntukavano qoraiqiramanta variqi vivaro viraqaahairo ni muntukavano koqe i vairamanta vaivarave.
21 Nahentivano vainti vataarirava aumanto vaivarora tiro, viva ke ke tivaqiro virave. Ho vi nahentiva vainti vatakero viraqaahairo te vainti vatakauro tivakero, quaheharo nai ke ke tira taurukairave.
22 Nevata mintima ivarave. Maa entara ni muntukavano qoraiqira vaivarave. Ho naantiara te ni oru tavaariraro ni muntukavano koqe ira ne ho vaivaro vovano kia ho ni qoraiqama kairaro ni muntukavano qoraiqianarove.
23 Naantiara vi entara vaiha ne vo haikara ti ireva kiama varianarove. Te quqaama turo. Vi entara ne ti Qora aarehama nana nana haikarae vira iraivaro viva ti kaiqarave, ti hutuarave, iriharoma ni nimianarove.
24 Tota ne vaiha kia ti kaiqarave, ti hutuarave, iriha ti Qora irorave. Maa entaraqaahai ne ti Qora iraivaro ni nimiraro ni muntukavano koqe iarire, tiro.

Ihuva vata maaqaahainaa okara aatara kairara tura
25 Te uva tuqantaakehama vo uva vo uva ni tiva nimunarave. Ho enta vo aniraiqe te vi entara kia uva tuqantaake ni tiva nimiraiti, te ti Qorara ni tiva nimirera uva vutuke ni tiva nimirerave.
26 Vi entava anintaira homa ne ti hutu reha ti Qora iraivaro ni nimianarove. Kia tevano niara iriha tenta qora iraainarave. ⌞Ne nentavano vira homa irevarave.⌟
27 Ti Qova niara muntuka vaivaro vairara ti, nentavano homa vira iraivaro ni nimianarove. Ne tiriara tiha, Are Kotiva vainaihaira tuvuaravave, tiavaro ni muntukavano tiriara vaimanta variarara tiro, ti Qovavata niara muntuka vaivo.
28 Te tenta qova inaihai vataini tuvuraukave. Te inaaraiqakaa maa vatara maini ke, tenta qova inanaini qoqaraanaini virerave, tiro.
29 Minti tumanta vira vaintinavu hove ti, Vate are kia uva tuqantaa kera tinavu tiva timiraitira, are vutukera tinavu tiva timi variarao.
30 Vate tenavu irurara are kankomakera ekaa haikara iriarava variararora tiro, kiama vovano uva vo ai irama amitaarirava varianarove. Vate tenavu tiha, Quqaama are Kotiva inaihaira tuvuaravave, turo, ti.

31 Minti tuvaro Ihuva tiharo, Ho vateve ne ti okarara
iriavo?
32 Enta vo aumanto vaira vi entara ni vara raumpirima
kaimanta ne qetehama, nenta maaqa nenta maaqa vi
anima vivaqe te tentaraa vairarave. Ho ti Qova tintiro
vairara ti, vi entara kiama te quqaa tentaraa vairarave.
33 Ne ti hampata vaivaro ni muntukavano
qihaaqamakero variarire ti, te vi uvara ni tiva nimuro. Ne
vataini vaimanta vika ni qoraiqama nimitevarave. Ho
tiriara iriha kempukaiqamake variqi vuate. Tema vataini
vai okarara aatara kauraukave, tiro. Ihuva turama.

17

Ihuva Kotira aareharo tura
1 Ihuva vi uvara tivakero viva virini naaruvaini taveharo
Kotira aareharo tiharo, Qao, vate maa ti entama aniraivo.
Ho are ti mpeqa okara takuqi vaira qoqaiqama timitairaqe
te ai Maaqu vaiha, nina mpeqa okara takuqi vaira vaiinti
nahenti numiqaare.
2 Vaiinti nahenti timiarauka te vika kahaqamaqi vuari
vika ekaa enta qaqi variqi vuate tira, are ti noraiqama
kaaramanta te vaiinti nahenti ekaa vikaqaa raqiki vaihama
te vika Noravano vauro.
3 Vaiinti nahenti ekaa enta qaqi variqi vi okarava
mintima vaivo: Vaiinti nahenti ariara kankomake iriha
tiha, Kotivaqaima quqaa Variqa vohaiqavano vaiharo viva
Ihura atitaivo, tika, vikama qaqi variqi vivarave.
4 Te vataini vaiha kaiqa timianara vara vuru taiqa kauro.
Mintima keha te ai mpeqa okara takuqira vaiinti nahenti
numiqauro.
5 Ho ti Qo, haaru kia maa vatava vau entara te ainti
variqi vuavauraro ti mpeqa okaravano takuqi vaiva
vaurave. Ho vate ti mpeqa okara takuqi vaira vika
numiqaira vika tavaate.
6 Are vataihainaa vaiintinavu timiarauka, te vika ai okara
numiqaunarave. Vi vaiintika nena iarauka variavara are
vika ti timiaramanta vika vaiha ai uva iriqi vi variarave.
7-8 Uva tiva timianara te vika tiva nimuramanta vika vi
uvarara koqe uvave tiarave. Vika iriamanta quqaama te
are iananaihai tuvuramanta vika tiriara quqaa Kotiva vira
atitaivo tiarave. Minti tiarara ti, vika kankomake iriavaro
ekaa haika are ti timianara, vi haikava are iananaihairo
tuvirave.
9 Ho te vika kahaqirera vikara irihama ai aare vauro.
Kiama te ekaa vaiinti nahenti vataini variaka
kahaqireravauve ai aare vauro. Are vaiinti nahenti ti

timiaramanta vika nena iarauka variarara ti, te vikaraqai irihama ai aarauro.
10 Te uraukavata are iaraukavatama variavo. Are iarauka te uraukavatama variavo. Vika vaiha ti mpeqa okara takuqi vaira vokiaka numiqe variavo.
11 Te kia maa vataraqaa vairaiti vuari, vikama maa vataraqaa vaivarave. Te are iananaini virerave. Ho ti Qo, kia ariqi qora okaravano vaivara are nenaraiqamakera variaravave. Nena mpeqa autuara iriharama vaiinti nahenti timianaraqaa raqikiharama vika antuaraqira vira, vika tetanta vohaaraqi vaunantemake, vikavata vohaa variate.
12 Te vika hampata vaihama are nena kempuka autu ti timianara vi kempukaraqohai te vika antuaraqi vuraro kia vikaqihairo voqavanovata kakakima vivo. Vaiinti vohaiqavanoqai kakakima vivo. Viva kakakima vuainarara haaru qaqi enta vovano virara qara ntuva torara tiro, maa entara vi uvava vivauma vaivo.
13 Ho te ainti oru vairera auti vauro. Ti muntukavano koqe inantema kero, vika muntukavanovata koqe iarire ti, te vataini vaiha maa uvara minti ti vauro.
14 Te ai uva vika tiva nimuramanta vika vataini variaka nua aarara qaqirake, vika ti aanare kia vataini varia vaiintika iantemake variavo. Vika mintima variamantara ti, vataini variaka vika iri qoraiqama nimite variavo.
15 Ho te ai aarehama ariara kia vika vataihaira ntitaaneravauve turo. Aqao, te ariara vikaqaa raqikiqi viraro qora kaiqa vare vaiva, Sataaniva vika kia ho qoraiqama nimitaarire, turo.
16 Vika ti aanare kia vataini varia vaiintika voqaantema variavo.
17 Are quqaa uvaqohaira vika kahaqira vika ai aaraqaaqai variqi vuate. Ai uva quqaa uvama vaivo.
18 Are vataini ti tititaara tuvunantemake, tevata tenta vaintinavu vo vataini vo vataini nititaari vika ai uva tiva nimiqi vuate.
19 Ho te vikara irihama te vo kaiqa vo kaiqa qaqirake vohaa kaiqaqai vararera vauraukave. ⌞Te vikara irihama qutu vuataa iraqe qutu virera vauro.⌟ Vika quqaama ai kaiqa vohaa kaiqaqai vareka variate ti, te mintirerave.
20 Kia te vikaraqai irihama ai aarauro. Naantiara vokika vika uva tira irihama tiriara quqaa vivave tika, vikaravata irihama ai aarauro.
21 Vikavata vohaa variate ti, te ai aarauro. Are tiqi variaramanta te ariqima vauro. Ti Qo, vika titanta voqaara variate tira, are vika kahaqira vikavata titantaqi variate. Vataini variaka tiriara quqaa Kotiva vira atitaivave tiate tira, are ti vaintinavu kahaqira vika vohaa variate.

22 Are ti hutu noraiqama kaaramanta te vohaa qaramake
vika nutuvata noraiqama kauro. Vika titanta voqaara
vohaa variate ti, te vika nutuvata noraiqama kauro.
23 Are tiqima vairaqe te vikaqi variari vika vohaa
vaihama anomake vohaa vaivarave. Vika mintima
vaimanta qaqi vaiinti nahenti vataini variaka are ti
tititaanarara kankomake irivarave. Ai muntukavano tiriara
vainantema kero, ai muntukavano ti vaintinavuaravata
variainara viraravata vika kankomake irivarave.
24 Ti Qo, haaru kia maa vatava vau entara are tiriara
muntuka vateharara tira, are ti noraiqama koraro ti mpeqa
okara takuqi vauva vaumanta variavaunarave. Are vaiinti
nahenti ti timiarauka vikavata ti mpeqa okara takuqi vaira
tavaate ti, te tiha, Te variainanaini vikavata variate, turo.
25 Mpo, ti Qo, are avuqavuqama kera variaravave. Qaqi
vaiinti nahenti vataini variaka kia ai okara iri tavaamanta
teqaima ai okara iri tavaunarave. Are ti tititaanara virara ti
vainti maanavuka ho iriavo.
26 Te vika ai okara tiva nimunarave. Ai muntukavano
tiriara variainantemake, vikavata vorara vorara muntuka
vataqi vi vaiqe te vika hampata vohaa variqi vuare ti, te
vika ai okarara voqavata qaqi tiva nimiqi virerave, tiro.
Ihuva nai qora aareharo minti turama.

Ihura ravaaqavu kora
(Matiu 26:47-56; Maaki 14:43-51; Ruki 22:47-53)

18

1 Ihuva mintima kero nai qora aarama taiqakero nai
vaintinavu vataakero oru viro Kitaroni Namari taqa varero
oru *orivi* katari kaqava ututoraqi vaura.
2 Ihuva airi enta nai vaintinavu hampata mini oru
ruvaaqumavi vaurara tiro, Iutaasiva Ihura vira navutaaka
kauquqi kaarirava virara kankoma kero irura.
3 Iutaasiva virara iriro vuru Kotira kaiqa vara amite vau
vaiintika vika noranavuvata, Parasi vaiintinavuvata, tiva
nimumanta vika *kamaan i*ra kiripunavuvata, nái kaiqa
vaiintinavuvata Iutaasira amuvaro Iutaasiva vika ntita
varero vumanta vika ovavata *raam u*vata qumpi vare, huru
kaavuvata vare Ihuva vaunaini vivi orurora.
4 Mini orurovaro Ihuva vaiharo vika minti minti irara
kankomakero iriharo vutu ntero vika irero, Ne tararae
rante variavo? tiro.
5 Minti tumanta vika tiha, Tenavu Ihura
Nasaretihainaarara rante vauro, ti. Tuvaro Ihuva vika tiva
nimiro tiharo, Te maa vikama vauro, tiro. Minti tuvaro
Iutaasiva vaaka vira navutaaka tiva nimuva, vivavata
Ihura aruke vaiintika hampata himpi tero vaura.

6 Ihuva te maa vikave tumanta vika tukiarimake qetake
vatakanta hiqirivi.
7 Vatakanta hiqiruvaro Ihuva qaiqaa vika irero, Ne
tararae rante variavo? tumanta vika qaiqaa tiha, Ihura
Nasaretihainaarave, tuvaro
8 Ihuva tiharo, Te vaaka ni tiva nimunarave. Ho te maa
vikama vauro. Ne ti rantarera anivera, maa vaiintinavuka
qaqi kaimanta vuate, tiro.
9 Tota Ihuva nai qorara tiharo mintima tiro: Vaiintinavu
timianara kia te vonku kakakima kauro, tura. Vira uvavano
quqaa vivauma variarire tiro, viva tiharo, Maa
vaiintinavuka qaqi kaimanta vuate, tiro.
10 Minti tuvaro Pitaava nai iqoka paipe varero anura
qaqini rarau varero viraqohairo Kotira kaiqa vara amito
vaiintika qiata vaiinti vira paanaa vaiinti ruqutiharo vira
aato kauqu tanaraini vaura teqa aqukora. Kaiqa vaiinti
vira autu Malakusira.
11 Pitaava vira aato teqa kovaro Ihuva Pitaarara tiharo,
Nena iqoka paipe vara veva nai utaqi nonkutaane. Te ti
Qova namari ti timiainara homa te vira nararave, tiro.
˻Ihuva vi uvaraqohairo uva tuqantaakero nai aihavina
haikara varero vuru qutu vuainarara tura.˼

Ihura vita vare vuru Anaasiva vaunaini kora
12 Ihuva minti tumanta Romeni iqoka vaiintinavu nai
qiata vaiinti vataake anumanta Iutaa kiripu vinavukavata
anire, Ihura ravaaqavuke vira rumpake
13 vita vare Anaasiva vaunaini naane avuni vuru kora.
Anaasiva viva Kaiapaasira airaaviva vauvaro Kaiapaasiva
vi ihiraqi Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika vika qiata
vaiintivano vaura.
14 Tota Kaiapaasiva nai Iutaa *kansoru* vaiintinavu tiva
nimiro tiharo, Koqemama ne qaqi kaivaro vaiinti
vohaiqavanoqai qutu viramanta ekaa vaiinti nahenti ho
variate, tu vaiintivama vaura.

Pitaava Ihurara kia vira tavaunarave tura
(Matiu 26:69-70; Maaki 14:66-68; Ruki 22:55-57)
15 Ihura Anaasiva vaunaini vita vuru komanta Saimoni
Pitaavavata Ihura vainti vovanovata vitanta Ihura avataqi
vura.
Pitaara vataakero anu vaiintira viri Anaasiva
viraaqamakero tavo vaiintiva vaiharora tiro, viva Ihura
avataqiro viharo Anaasira vatuka avutaqi oriqetora.
16 Vi vaiintiva naane avutaqi oriqetovaro Pitaava hohaa
aaqaini qentiana vauvaro Ihura vainti Anaasiva
viraaqamake tavo vaiintiva naavuqi oriqetero, vevarero
vuru qentiqaa raqiki vau nahentira Pitaarara tiva amuvaro
viva Pitaara otu vita varero vuru avutaqi kora.

17 Avutaqi Pitaara vuru kovaro vauvaro vi nahentiva
qentiqaa raqiki vauva Pitaarara tiharo, Arevata vi vaiintira
vaintie variarao? tuvaro Pitaava aqao kiave tiro.
18 Minti tivakero vaumanta kiripunavuvata Anaasira
kaiqa vaiintinavuvata vaiha antomanta iha quarate iha
taari vauvaro Pitaavavata mini vaiharo iha taari vaura.

Anaasiva Ihura irama amitora
(Matiu 26:57-67; Maaki 14:53-65; Ruki 22:66-71)
19 Pitaava mini iha taari vaumanta Ihura vita vare voqi
vuru kovaro Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika vika
qiata vaiintivano Ihura vaintinavuaravata, Ihuva vaiinti
nahenti tiva nimu uvararavata irovaro
20 Ihuva nai vira tiva amiro tiharo, Te qoqaama vaihama
vaiinti nahenti uva tiva nimunarave. Te ekaa enta vaiinti
nahenti uva tiva nimirera Iutaa vatanaaka ukuvi vauraqi,
maara naavuqive, Kotira Naavuqive, vaiha te vika uva tiva
nimunarave. Kia te kukeqavi vaiha vika uva tiva
nimunaravauve.
21 Ho nana kaarae are ti ire variarao? Are ti uva iriaka vika
iraataarave. Te uva vika tiva nimunara are vikama iraane.
Vika te tuna uvara iriakave, tiro.
22 Minti tuvaro kiripu vovano viraqi vauva Ihura auruvu
ruteqa kero tiharo, Are kia mintima kera tinavu qiata
vaiintiara tiane, tiro.
23 Minti tuvaro Ihuva vira tiva amiro tiharo, Ti uvavano
hampi uva vairaravauve are virara tiramanta ekaa
vaiintivata irivarave. Ti uvavano avuqavu vaivara
nantivarae are ti qumina ruqutira iarao? tiro.
24 Ihuva minti tivakero vira naaquntaqohai rumpatova
vauvaro, Anaasiva viraqaahairo vira atitomanta vika
Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika vika qiata vaiinti
Kaiapaasiva unaini vita vare vuru kora.

Pitaava qaiqaa kia Ihura tavaunarave tura
(Matiu 26:71-75; Maaki 14:69-72; Ruki 22:58-62)
25 Ihuva mini vuvaro Pitaava voqi vaiharo iha taari
vaumanta mini vauka vira ireha tiha, Arevata vira vaintie
variarao? tuvaro Pitaava tiharo, Aqao, kiave, tiro.
26 Pitaava minti tuvaro vaiinti vo, qiata vaiinti vira kaiqa
vaiintivano Pitaava aato teqakora vira kena vaiintivano
Pitaarara tiharo, Quqaae te ai tavaurara are vikantira
kaqava ututaaraqi variarao? tiro.
27 Tuvaro Pitaava qaiqaa aqao kiave tiro. Minti tivakero
iruvaro vaakama kokoraaravano uva tura.

Ihura Pairaatava unaini vita vare vuru kora
(Matiu 27:1-2, 11-14; Maaki 15:1-5; Ruki 23:1-5)

28 Vika Kaiapaasira mini ke, Ihura vita vare nora vaiinti
*kamaani*ra naavuqi vuru kora. Vika vaaka toqaqi mini vi
orure vika Iutaa vatanaaka vaihara ti, kia vira naavuqi
oriqetaraiti, vahaaqainiqai vaura. Vika nái tiha, Tenavu vo
vatanaa naavuqi oriqetaariraro tinavu tivaata qoraiqama
viraqe kiama ho Vehakuma Nimito Entaraqaa ovata ho
nararave, ti.
29 Minti tivake vika vahaaqaini vauvaro Pairaatava
*kamaani*ra qiata vaiinti vika tavareva vevarero vikara
tiharo, Nana uvavanoe maa vaiintiraqaa vaimantae ne vira
vita vare aniavo? tiro.
30 Pairaatava minti tumanta vika tiha, Maa vaiintiva kia
qora kaiqa varaitirio, tenavu kiama ho are iananaini vite
anuraitirio, ti.
31 Vika minti tuvaro Pairaatava aqao tiro, Nenta maa vira
vite nenta Iutaa vatanaa okarara irihama vira *ko* amiate,
tiro. Minti tumanta Iutaa vatanaaka vika aqao ti, Tenavu
qaqi qumina vaiinti vaiha, vaiinti aruke vira kaara uva
varaarorave. ⌞Arema *kamaani*va variarao. Are homa
tiramanta vira arukevarave⌟, ti.
32 Vika minti tuvaro Ihuva vika maantimake ti haru
kevarave tu uvava quqaa vivauma vaura.
33 Iutaa vaiinti noranavu minti tuvaro Pairaatava nai
naavu, *kamaani*ra naavuqi oriqetero, Ihura aarama kovaro
viraqi oru vuvaro vira irero tiharo, Quqaae are Iutaa
Avuhainaa Vaiintivano variarao?
34 Tuvaro Ihuva tiharo, Nena irikerae vi uvara tiarao? Vo
vaiintivanoe tiriara ai tiva amivarae are minti tiarao? tiro.
35 Ihuva minti tuvaro Pairaatava tiharo, Te Iutaa
vaiintivanovauve. Nina navunaaka Iutaa vatanaakavata,
Kotira kaiqa vara amite varia vaiintika vika noranavuvata,
vikama ai vite maini aniavo. Are nana haika vara
kaaramantae vira kaara ai vite aniavo? tiro.
36 Minti tuvaro Ihuva tiharo, Te raqikiarirava kiama
vataini vaivo. Vira maini vataini vaitirio, ti kaiqa
vaiintinavu tiriara Iutaa vatanaa vaiinti vira rumpevorave
tiha iqoka raquatirio. Ho te raqikiarirava kiama maa
vataraqaa vaivo, tiro.
37 Ihuva minti tuvaro Pairaatava tiharo, Ho quqaae are
vaiinti nahentiqaa raqiki variaravave? tiro.
Tuvaro Ihuva tiharo, Quqaama te vaiinti nahentiqaa
raqiki vauraukave. Te vikaqaa raqikirera uraro ti vataini
vatataimanta vaunarave. Quqaa okara vaiinti nahenti tiva
nimirera te vataini tuvuraukave. Quqaa uva iriataa irava ti
uvama irianarove, tiro.
38 Ihuva minti tuvaro Pairaatava tiharo, Quqaa uva
vaireva vira nana uvae vaivo? tiro.

Pairaatarara Ihura katariqaa arutaane tura
(Matiu 27:15-31; Maaki 15:6-20; Ruki 23:13-25)
Pairaatava minti tivakero viva vevarero Iutaa vatanaa vaiinti uki vauka tiva nimiro tiharo, Te tavauraro kia vira aruke okarava voqavanovata viraqi vaivo, tiro.

39 Minti tivakero viva tiharo, Ho ni okara vo mintimama vaivo: Ne Vehakuma Nimito Karara ovata ne entaraqaa, te karapuhi vaiinti vohaiqa niara irihama vira kuvantu nimite vaunarave. Vi okarara irihama hoe te Iutaa vatanaaka avuhainaa vaiintie ni kuvantu nimitararave? tiro.

40 Minti tumanta vika qaiqaa naveraitiha, Aqao, kia vi vaiintirave. Vo vaiinti vira autu Barabasira vira kuvantu timitaane, tura. Ho Barabasiva vaiinti ruqutiharo vika monu vare vau vaiintiva vaura.

19

1 Vika minti tuvaro qaiqaa Pairaatava tiharo, Ihura vita vare vuru naaquntaqohai vira ruqutuate, tumanta vika vira naaquntaqohai ruqutuke vatora.

2 Mintimake vate, viraqaahai Pairaatara vira iqoka vaiinti oru tauvera varake avuhainaa vaiinti tovaqa voqaara kahemake vira qiataqaa aqu amite, naare tavunavata varake rumpa amite,

3 vika viva vaunaini orure vira vireraiqamake tiva amiteha tiha, Iutaa Avuhainaa Vaiintio, vaiharave? tivakema nai kauquqohai vira viri ruqemake vaura.

4 Vika vira mintima kovaro Pairaatava qaiqaa vevarero Iutaa vaiinti uki vaukara tiharo, Ho tavaate. Te tavauraro kiama viva qora kaiqa vare vaivama vaivo. Nevata vira tavaate ti, te vira vara veva vahaaqaini karerave, tiro.

5 Minti tuvaro Ihuva qiataqaa tauvera aqu amite naare tavuna rumpa amitora airantero vevarovaro Pairaatava tiharo, Ho tavaate, maa vi vaiintirave, tiro.

6 Minti tumanta Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika vika noranavuvata, kiripunavuvata, Ihura tave vika naveraitiha, Vira kaira katariqaa arutaate. Vira kaira katariqaa arutaate, ti.

Minti tuvaro Pairaatava tiharo, Ho nenta vira vite vuru katariqaa arutaate. Te tavauraro viva kia qora kaiqa varaivera, te kiama viraqaa qumina uva vatararave, tiro.

7 Tumanta vika tiha, Aqao, viva tenavu uva vataunara vo raqakairave. Vira kaarama viva qutu vuariravama vaivo. Nai viva tiharo, Te Kotira Maaquve tirave, ti.

8 Minti tuvaro Pairaatava vi uvara iriro voqamakero qetero,

9 viva tuvurantero *opisi* naavuqi oriqetero Ihura irero
tiharo, Are taihainaavae aniarao? tiro. Tuvaro Ihuva kia
uva tiraitiro, uve vaura.
10 Uve vauvaro Pairaatava tiharo, Are nantivarae kia uva
ti tiva timireva auti variarao? Arevo, kiae tiriara iriarao?
Te nora autu vataukave. Te homa ai kuvantu kararave. Te
homa tiari ai katariqaa arutevarave, tiro.
11 Minti tuvaro Ihuva Pairaatara tiva amiro tiharo, Kotiva
virini vaiva kia ai mpeqa amitirio, are kiama ho ti haatara
kaaraitirio. Vaiinti vovano ti tivitero vuru ai kauquqi kai
vaiintira vira qora kaiqavano ai qora kaiqa aatara kaivo.
Vira kaara nora uvama vi vaiintiraqaa varianarove, tiro.
12 Ihuva minti tuvaro Pairaatava viraqaahairo Ihura
kuvantu kareva auti vaumanta Iutaa vaiinti uki vauka
naveraitiha, Are vira kuvantu kairaro qaqi virera, are
kiama avuhainaa vaiinti Sisaara tontivano vainarave.
Vovano nariara tiharo, Te avuhainaa vaiintima vauro,
tirava, viva Sisaara navutaavama varianarove, ti.
13 Tuvaro Pairaatava vi uvara iriro oru Ihura vita varero
vevarero *ko* iru taintaraqaa oru oquviro vaura. Vi taintara
vau vatara autu rehama, *Ori Ravatairave*, tura. Iutaa
vatanaa uvaqihai virara *Gabatave*, tura.
14 Vehakuma Nimito Karara nareka u entava vira qararaa
vauvaro kuari avuvano qiataqaa vauvaro Pairaatava oru vi
taintaraqaa oquviro Iutaa vatanaaka uki vauka tiva nimiro
tiharo, Ho nenta avuhainaa vaiinti tavaate, tiro.
15 Tumanta vika naveraitiha, Vira kaira arukaate. Vira
kaira arukaate. Tiramanta vira katariqaa arutaivaro qutu
vuarire, ti.
Minti tuvaro Pairaatava vika irero tiharo, Te tiari ni
avuhainaa vaiintie katariqaa niriqohai aru taivaro qutu
vuanarove? Virarae ni muntuka vaivo? tiro.
Minti tumanta Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika vika
noranavu tiha, ⌞Viva kia tinavu avuhainaa
vaiintivanovauve vaivo.⌟ Ai noravano Sisaava vivaqaima
tinavu Avuhainaa Vaiintivano vaivo, ti.
16 Minti tuvaro vika vira katariqaa arutaate tiro,
Pairaatava Ihura vika nimumanta vira iqoka vaiintinavu
vira vitora.

Ihura niriqohai katariqaa arutora
(Matiu 27:32-44; Maaki 15:21-32; Ruki 23:26-43)
Vira iqoka vaiintinavu vira vita vare vuvaro
17 Ihuva nai hirite katarira aqu varero vumanta vika Ihura
vita vare maa uvaraqihai *Qiata Vuhaariqaave* tunaini vi.
Iutaa vatanaa uvaqihai *Gorogotave* tunaini oru ntora.
18 Mini orunte Ihura aiqu kauqu niriqohai katariqaa
arute katari vira vataqi vaavi aratora. Vira vaavi arate

vaiinti votantavata katariqaa arute vitantavata hini hini aratovaro Ihuva vitanta avutana vaura.
19 Ihura katariqaa hiritovaro Pairaatava uva vo qara ntuva kero vuru Ihura aruto katarira qiataini arutora. Maantimake uva qara ntuva tora:

Ihuva Nasaretihainaava Iutaa Avuhainaa Vaiintive, tura.

20 Ihura katariqaa hirito vatukava Ieruharemi vira tataaqa vaumantara ti, vi vatanaaka airitahaavano ani Ihura taveha vi uvaravata kaara riha tavora. Vi uvara taaramo uvaqihai Iutaa uvaqihaive, Romeni uvaqihaive, Giriki uvaqihaive, qara ruva tora.
21 Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika vika noranavu vi uvara tave, Pairaatarara aqao ti, Are kia virara Iutaa vatanaaka Avuhainaa Vaiintive tivakera qara ruataarave. Are maantima kera qara ruataarave: Vi vaiintiva nai tiharo, Te Iutaa vatanaaka Avuhainaa Vaiintive tirave. Minti tivakera qara ruataarave, ti.
22 Tuvaro Pairaatava tiharo, Te qara ruva taurava homa qaqi mintimakero varianarove, tura.

Ihura utavaaqa rairake varora

23 Iqoka vaiintinavu Ihura katariqaa hirite viraqaahai vira utavaaqa vare erakaimaantenavuqaa raira vate, iqoka vaiinti erakaimaantenavuvano vaihara ti, vovano vota varovaro vovano vota varovaro mintiake vare, vira *siotiv*ata tavovaro vira virinihai vohaanaihai kutatora vaumanta iqoka vaiintinavu tiha, Maara qunahi kaarorave.
24 Kaiqe virara *satu* ruhamaqi vuariraro tinavuqihairo vonkuvano virauta varaarire, ti. Minti turara tiro, vo uvavano haaru qumina vaka qara ntuva tova vate vivauma vairo. Mintima tiro:

Ti utavaaqa rairake varevarave. Ti sioti vukainta varareka satu ruhamakehama varevarave, tiro. Minti turama. *(Ihi 22:18)*

Ho iqoka vaiintinavu mintima keha Ihura utavaaqa rairake varora.

Ihuva nai norara tura

25 Ihura katariqaa hiritomanta nahentinavu ani vi katarira tataaqa himpite vaura. Ihura novavata, vira nora auravanovata, Kilopaasira naatavano Mariavavata, Mariava Makataaraihainaavavata, nahenti vinavuka Ihura hirito katarira tataaqa ani himpite vauvaro
26 Ihuva tavomanta vira novavata vira avataqiro nu vaiintiva vovano, virara voqamakero antuqa aru vaiintivavata vaura. Vitanta mini vauvaro Ihuva nai norara tiharo,

27 Nahentivauvo, maa vaiintirara ti maaquve tiane, tiro.
Tivakero nai kaiqa vaiinti virara voqamakero antuqa aru
vaiintirara tiharo, Maa nahentirara ti norave tiane, tiro.
Minti tuvaro vi entaraqaahairo vira kaiqa vaiintivano
Ihura nora vitero nai naavuqi vuru kero viraqaata koqema
kero raqikiharo vaura.

Ihuva qutu vura
(Matiu 27:45-56; Maaki 15:33-41; Ruki 23:44-49)
28 Ihuva vi uvara tivakero viva iruvaro vira kaiqavano
taiqa vura. Viraqaahairo vo uva haaru qumina vaka qara
ntuva tova vivauma variarire tiro, viva tiharo, Ti namari
naataama ivo, tiro.
29 Minti tuvaro *uaini* hunka vura kureqi vauvaro namari
nunko haikara varakero vi namariraqi quntama kero
katari vitiqaa rutaqukero vira nona vuru taatau tovaro
30 Ihuva hunka vu namarira vira nero viraqaahairo viva
tiharo, Ho taiqama vivo, tivakero viva nai anu rorairama
tero nai maraqura atitovaro vuvaro viva qutu viro.

Vaantaaraqohairo Ihura taaqeni ranteqa kora
31 Viva qutu vuvaro vira qararaa Maara Enta Vehakuma
Nimito Karara no entava nora entama variainarara ti, Iutaa
vatanaaka tiha, Hura vaiintinavu qutu vika vinavuka vaata
katariqaa qaqi variantorave, tivake oru Pairaatarara tiha,
Are tira vinavuka aiqu kinta kaira vinavuka vaaka qutu
vimanta viqu vare vuru quntama taate, ti.
32 Tuvaro Pairaatava eo tumanta vira iqoka vaiintinavu
anire vaiinti Ihura hini mantaraini hiritora vira aiqutanta
naane kintake, vaiinti vo, Ihura hini mantaraini hiritora
vira aiqutantavata kintake,
33 oru Ihura aiqutantavata kinta karare ti, tavovaro viva
vaaka qutu vumanta vika qaqirake kia vira aiqutanta
kintakora.
34 Iqoka vaiinti vovano oru vaantaaraqohairo Ihura
taaqeni ranteqa kora. Ranteqa kovaro vaakama
naarevanovata, qaqi namarivanovata viraqihairo reharo
tuvura.
35 Ho te maa qarara ruva taurauka vi entara vaiha te
quqaama vi haikara vi haikara tavaavaunarave. Ne vi
uvarara quqaave tiate ti, te vi haikara quqaama
tavaavaunara nivata tiva nimuro.
36 Ihura aiqutanta kia kinta kovarora tiro, haaru qumina
vaka qara ntuvato uvava quqaa vivauma vaura. Haaru
qara ntuva tova mintima tiro:
Vika kia vira vuhaari vonkuvata kinta kevarave, tura.
(Ihi 34:20)
37 Qaiqaa uva vo haaru qara ntuva tova tiharo:

Vika nái vaantaaraqohai ranteqate vaiintira
tavevarave, tura. *(Sek 12:10)*

Ihura quntama tora
(Matiu 27:57-61; Maaki 15:42-47; Ruki 23:50-56)
38 Mintuvaro vaiinti vovano vira autu Iohepiva viva
Arimatiahainaava, viva tota Iutaa vaiintinavu naatu
qeteharo kukeqa keharo Ihura avataqiro ni vau vaiintiva,
viva oru viro Pairaatarara tiharo, Ihura vaata timiraqe
quntama taare, tiro. Tuvaro Pairaatava tiharo, Ho vira oru
varakera quntaane, tuvaro Iohepiva oru Ihura vaata
viqukero varora.
39 Varovaro Nikotimaava, viva tota entaqi Ihura oru tavova,
vivavata koqe vahavera katari koqera untavuravata
vohaaraqi tuqantaake vatora varora. Vira maaravano
vaireva 30 *kilo* vaura varero Iohepikantiro mini viro.
40 Vitanta Ihura vaata viqu vare hanta tavuna varake koqe
untavura vataake vira vaata apuqama kora. Iutaa
vatanaaka vaiinti qunte okarava mintima vaurara ti,
vitanta mintura.
41 Ihura hiritonaini kaqava ututova vauvaro viraqi
qaraaka ori vaurutora vaiinti qunteva vo vaura. Vira
qaraaka vaurutova vauvaro tota kia vaiinti vovata viraqi
quntora.
42 Ho vira qararaa Iutaa vatanaa Maara Enta varianarove
tivake, vi orira aumanto vaumantara ti, viraqima vitanta
Ihura muntu quntama tora.

Ihuva qaiqaa qaqi himpura
(Matiu 28:1-8; Maaki 16:1-8; Ruki 24:1-12)

20

1 Ho Santeqaa toqaqi kia aatitovaro nahenti vovano
Mariava Makataaraihainaava oru viro Ihura oriqi quntama
toraqi orurero tavovaro ori qentiqaa tintatora qaqini vara
kovaro vaura.
2 Qaqini vara kovaro vauvaro vi nahentiva orurantero
kantero Ihura vaintitanta Saimoni Pitaavavata, vo vaiinti
Ihura virara voqamakero antuqa aru vaiintivavata, vitanta
vaunaini anirero vitanta tiva nimiro tiharo, Vika oriqihai
Nora Vaiinti vara veva kaamanta tenavu kiama vira vaata
vataara tavauro, tiro.
3 Minti tumanta Pitaavavata, vaiinti vo vivavata, Ihura
oriqi vatonainiara vura.
4 Vitanta kantamaqi viha vovano Pitaara aatara kero viva
naane oriqi Ihura quntama tonaini orurero.

5 Viva naane orurero kiama oriqetaraitiro, vahaaqaini
vaiharo kimaarama viro vera tavovaro oriqira vira
uquramato tavunavaqai viraqi vaura.
6 Vi tavunavaqai viraqi vauvaro ho naantiara Saimoni
Pitaava anirero viva kia vahaaqaini vairaitiro, viva
vaakama oriqi oriqetero tavovaro vira uquramato
tavunavaqai vauvaro
7 vo tavunavata, Ihura qiata naavumatovavata, qaqi
viraqi vairo. Vi tavunava kia vo tavuna vataakero
vohaaraqaa vairaitiro, nariaraa vokanta vaura.
8 Mintima vauvaro vo vaiintivano vaaka anuva, vivavata
oriqetero vi haikara tavamakero, viraqaahairo aato kenko
tuvaro Ihura okarara kankoma kero iriro ho quqaa vivave
tiro.
9 (Tota vitanta vaiha vukuqi Ihuva qutu viro qaiqaa qaqi
himpuainarara qara ntuvato uvara kia kankomake irura.
Kia kankomake iriqi vi ho vi entara virara kankomake
irura.)
10 Ho vi haikara tave viraqihai vitanta Pitaaka anirante
maaqaini vura.

Mariava Makataaraihainaava Ihura tavora
(Maaki 16:9-11)
11 Vitanta maaqaini vuvaro Mariava Ihura quntama toraqi
anirero vahaaqaini vaiharo iqi rate vairo. Viva iqi rateharo
kimaarama viro oriqi vera tavomanta
12 *enseli* taaraqanta viraqi vaura. Vitanta hanta utavaaqa
nonkutotanta vauvaro vovano tota Ihura vaata vauraqaa
qiataini oquviro vauvaro vovano vira aiqutaraini oquviro
vaura.
13 Vitanta Mariara ireha tiha, Nahentivauvo, nana kaarae
iqi rate variarao? tuvaro viva tiharo, Vika ti Nora Vaiinti
maaqihai varakaamanta te vika vira vuru tainie kaavo
tima, virara iqi rate vauro, tiro.
14 Mariava minti tivakero viva tuqantaaviro tavovaro
Ihuva vira naantiaraini himpi vauvaro viva kia vira viri
viraaqamakero tavaraitiro, vo vaiintivanove tuvaro
15 Ihuva vira irero tiharo, Nahentivauvo, nana kaarae iqi
rate variarao? tiro. Are tararae rante variarao? tiro. Ihuva
minti tuvaro Mariava nai aatoqi iriro tiharo, Vi vaiintiva
maa kaqavaraqaa raqiki vai vaiintivave, tiro. Tivakero
virara tiharo, Are vira vara vuru kerava vairera, vira vuru
kenanaini ti tiva timiraqe te oru varaare, tiro.
16 Minti tuvaro Ihuva virara tiharo, Mariao, tiro. Tuvaro
Mariava tuqantaa viro Ihura viraaqamakero tavero Ihurara
nai Iutaa uvaqihairo tiharo, *Rabonaio*, tiro. Maa
uvaraqihairo tireva, Maara ti variara vaiintio, tiro.

17 Mariava minti tuvaro Ihuva tiharo, Ho kia ti utu
varaane. Te kiama tenta qova inaini tuvurante vuro, tiro.
Minti tivakero viva vira tiva amiro tiharo, Are ti
qatavaranavu vuru tiva nimiane. Tiriara minti mintima
kerama tiva nimiane. Te virini ti Qovavata ni Qovavata, ti
Variqavanovata ni Variqavanovata inanaini tuvurante
virerave, tivo tiane, tiro.
18 Minti tuvaro Mariava Makataaraihainaa nahentivano
ororero vuru Ihura vaintinavu tiva nimiro tiharo, Te Nora
Vaiinti vira tavauro. Viva tiriara minti mintimakera niara
tiva nimiane tivo, tiro.

Ihuva nai vaintinavu nivuqaa qovarama vura
(Matiu 28:16-20; Maaki 16:14-18; Ruki 24:36-49)
19 Vi Santeraqaa entumanta Ihura vaintinavu Iutaa nora
vaiinti naatu qetehama vo naavuqi ruvaaqumavi
qentinavu kairimiqamate viraqi vaura. Vika viraqi vauvaro
vaakama Ihuva vika nivuqaa qovarama viro vika nivutana
himpitero vaiharo vika uva manteharo tiharo, Ho ni
muntukaqihairo paru i vaira variate, tiro.
20 Minti tivakero viva nai kauqu niriqohai raqontatora
vika numiqero nai taaqeni ranteqatoravata vika numiqora.
Mintumanta vira vaintinavu vira tavovaro vika
muntukaqihairo koqe umanta vika virara quahe vaura.
21 Quahe vauvaro Ihuva qaiqaa uva mantero tiharo, Ni
muntukaqihai qihaaqira variate. Ti Qova ti
tititainantemake, te nivata nititarerave, tiro.
22 Minti tivakero viva vikaqaata nai aiho vuaqakero
tiharo, Ho Kotira Maraqura varaate.
23 Ne vo vaiinti qora kaiqa uva qaqira kaivera, vira qora
kaiqa uvavano taiqama vuanarove. Ne vo vaiinti qora
kaiqa uva qaqi iritaivera, vira qora kaiqa uvavano qaqima
varianarove, tiro. Ihuva minti tura.

Tomaasiva Ihura tavora
24 Ihuva nai vaintinavu unaini anirero viraqi vauvaro vi
entara vira vainti vovano 12navuqihairo kia vikaravata
vaura. Vira autu Tomaasira vira vara autu Taapirave tura.
25 Ihuva vuvaro Tomaasiva vihairo aniromanta Ihura
vaintinavu vokuka Tomaasira tiva ami tiha, Tenavu Nora
Vaiinti Ihura tavauro, ti.
Tuvaro Tomaasiva aqao tiro, Te kia vira kauqu niri
arutaara tave, te kia tenta kauqu viraqi vate, vira taaqeni
raqonta tairaqivata te kia tenta kauqu viraqi vataraiti, te
kia ni uvara quqaave tirarave, tiro.
26 Tomaasiva minti tivakero vauvaro vohaa *uiki*
aitaromanta Ihura vaintinavuvata, Tomaasivavata, vika
qaiqaa naavuqi vaiha ekaa qenti kairimiqamate viraqi

vauvaro Ihuva qaiqaa qovarama viro vika nivutana himpitero vaiharo uva mantero tiharo, Ni muntukaqihai qihaaqira variate, tiro.

27 Tivakero viva Tomaasirara tiharo, Ho nena kauqu rantutakera ti kauquqi veta kehara tavera, ti taaqenivata ahukera tavaane. Kia taara aato iriraitira, tiriara kempukaiqama kera vohaa aatoqai iriqira vuane, tiro.

28 Minti tuvaro Tomaasiva tiva amiro tiharo, Are ti Noravanove ti Variqavano variarao, tiro.

29 Minti tuvaro Ihuva vira tiva amiro tiharo, Tomaasio, are ti taverama viraqaahaira tiriara quqaave tiarao. Ho taukae kia ti tavaraiti, tiriara quqaa vivave tika, vika quahehama vaivarave, tiro. Ihuva tura.

Maa vukura okarara tura

30 Ho Ihuva nai vaintinavu nivuqaa vaiharo nai okara numiqareva nora kaiqa, vo kaiqa vo kaiqa vare vaura. Ho te Ionika Ihuva varai kaiqara hini kaiqaqai maa vukuraqi qara ntuva te.

31 Ne Ihurara quqaama viva tinavu kahaqiarirava vaivo, quqaama viva Variqa Kotira Maaquvano vaivo tivake virara kempukaiqaake iriqi viha ekaa enta qaqi variqi vuate ti, te Ionika maa uvara qara ruva taunarama.

21

Ihura vainti 7navuvano qaiqaa vira tavora

1 Vo enta Ihura vaintinavu Taiberiasi Varuva namari Karirini vauvaro Ihuva qaiqaa vika nivuqaa qovarama vumanta vira vaintinavu vira tavora.

Maantimama vi uvava vairo:

2 Vira vaintinavu Saimoni Pitaavave, Tomaasiva vira vara autu Taapivave, Kenaa vatuka Karirihainaa vaiinti Nataanivave, Sebedira maaqutantave, Ihura vainti votantavatave, vinavuka mini vohaaraqi vaura.

3 Saimoni Pitaava vinavukara tiharo, Ho te vahe varema havukara vuro, tumanta vinavuka tiha, Tenavuvata ai vataake mini virerave, ti. Minti tivake otu votuqi vaarire viraqi vaiha entaqi havukara vahe quntamaqi viha kia havuka voqavata varora.

4 Mintiaqi vuvaro aatitareva umanta vika tavovaro Ihuva varuva auvahianta himpitero vaumanta vika kia vira viraaqamake tavaraiti, vo vaiintive tuvaro

5 viva vikara tiharo, Ti vaintinavuvauvo, kiae havuka vare iavo? tiro.

Minti tumanta vika tiha, Kiama varauro, tuvaro viva tiharo,

6 Ho nenta vahe kauqu tanaraini aqukeha havuka
varaate, tiro.
Minti tumanta vika vahe kauqu tanaraini aqukeha
tavovaro havukavano airitahaa vaheqi mpiqa vuvaro nora
maara romanta vika kia ho vahe mpaqi vaari votuqi vateva
vaura.
7 Vika kia ho vahe votuqi vaari vatovaro Ihurara
voqamakero antuqa aru vaiintiva viva Pitaara tiva amiro
tiharo, Vi vaiintiva tinavu Noravanove, tiro.
Minti tuvaro Saimoni Pitaava vi uvara iriro nai *sioti*
qaqini varatora vara nonku varero votuqihairo vaavirero
namariqi aquviro namari nako aru varero Ihuva vaunaini
vumanta hini kuka votuqi vaura.
8 Varuva namari auvahini kia niaraini vairaitiro,
aumanto 100 *mita* vaumanta vika votuqi vaiha havuka
vahe mpiqa vura rarauqi vi, varuva auvahini orurora.
9 Varuva auvahini votu vuru vate votuqihai vaavinte vika
tavovaro ihavano ite vauvaro viraqaata havuka ite vauvaro
mparetivanovata mini vaura.
10 Mintima vauvaro Ihuva vikara tiharo, Havuka vara
vataaraqihai vo kira vare aniate, tiro.
11 Minti tuvaro Saimoni Pitaava votuqi vaarirero vahe
vira rarau varero varuva namari auvahini vuru kero. Airi
havuka 153navu vaheqi vauvaro vahevano ruqema
vuataara vauvarovata, kia ruqema vura.
12 Mintima vauvaro Ihuva vikara tiharo, Ho ani kara
naate, tumanta vika vaaka Nora Vaiinti viraaqamake
tavorara ti, vika qeteha kia virara are tavave tura.
13 Kia minti tiraiti vauvaro Ihuva mparetivata
havukavata vika nimumanta nora.
14 Ihuva nai qutu vuraqaahairo qaiqaa qaqi himpiro nai
vaintinavu nivuqaa qovarama vumanta vika vira tavora.
Vi entara taaramo tataa vika nivuqaa qovarama vura.

Ihuva Pitaarara tura
15 Vika kara nama kovaro Ihuva Saimoni Pitaara irero
tiharo, Saimonio, Ionira maaquvauvo, quqaae are maa
vaiintinavukaqihaira tiriara muntuka vataarava voqavata
vaivo? tiro.
Minti tuvaro Pitaava tiharo, Nora Vaiintio, quqaave. Ti
ariara hantuqa harira virara are irianarave, tiro.
Tuvaro Ihuva tiharo, Ho ti sipisipi naatinavu kara
nimiane, tiro.
16 Minti tivakero Ihuva qaiqaa vira irero tiharo,
Saimonio, Ionira maaquvauvo, quqaae ai muntukavano
tiriara voqavata vaivo? tiro.
Tuvaro Pitaava tiharo, Nora Vaiintio, quqaave. Ti ariara
hantuqa harira virara are irianarave, tiro.

Viva minti tuvaro Ihuva tiharo, Ho ti sipisipinavuqaa raqikiane, tiro.

17 Minti tivakero Ihuva qaiqaavata tiharo, Saimonio, Ionira maaquvauvo, quqaae ai muntukavano tiriara voqavata vaivo? tiro.

Ihuva taaramo tataa tiharo, Quqaae ai muntukavano tiriara voqavata vaivo turara tiro, Pitaara muntukavano qoraiqama vuvaro viva tiharo, Noravauvo, are ekaa haika tave variaravave. Ti ariara hantuqa harira are virara irianarave, tiro.

Minti tuvaro Ihuva Pitaarara tiharo, Ho ti sipisipinavu kara nimiane, tiro.

18 Ihuva minti tivakero Pitaara tiva amiro tiharo, Te quqaa tiarirara iriane. Tota are qaraaka vaiinti vaihara are tavuna nonku varera nena vuataa inaini vuanarave.

Naantiara are naampaiqama vira nena kauqu tututairaro vovano ai utavaaqa nonku amitero ai vita varero, kia are vuataa inanainima ai vita varero vuanarove.

19 Ihuva vi uvaraqohairo maantima kero Pitaava Kotira autu tuahera keharo qutu vuanarove, tura. Ihuva vi uvara tivakero viva Pitaara tiva amiro tiharo, Are ti tivataqira aniane, tiro.

Ihuva nai vainti vonkuara uva tura

20 Minti tuvaro Pitaava tuqantaa viro tavovaro Ihuva voqamakero antuqa aru vaiintiva vitanta naantiaraini aniro. Vi vaiintiva tota vika entaqi kara ne vauvaro Ihura mimiraqaa muntuvi vaiharo Ihura irero, Nora Vaiintio, ta vaiintivae navutaaka ariara tiva nimianarove, tu vaiintiva anirovaro

21 Pitaava vira tavero virara Ihura irero tiharo, Noravauvo, ho vi vaiintira vo? Vi vaiintiva nantie ianarove? tiro.

22 Pitaava minti tuvaro Ihuva vira tiva amiro tiharo, Te vi vaiintirara tiha, Are qaqi variqira viraqe te qaiqaa vataini tuvuare, tiarera, kia vi haikara ai kaiqama varianarove. Nena vaiharama ti tivataqira aniane, tiro.

23 Ihuva minti tumanta vira vaintinavu vi uvara hampiqamake iri mintima ti, Ihuva tiharo vi vaiintiva kiama qutu vuanarove, tivo, tura.

Ho Ihuva kia minti tiraitiro, viva tiharo, Te vi vaiintirara are variqira viraqe te vataini tuvuare tiarera, kiama vi haikara ai kaiqa varianarove, tiro. Ihuva minti tura.

Ioniva maa uvara qara ntuva tova taiqora

24 Ho maa uvara ni tiva nimuna vaiintika te maa vikave. Te Ihura avataqi ni vauna vaiintika vaihama vi haikara vi haikara tavama kema, viraqaahai maa uvara qara ruva

taunarave. Ekaa maa uvara te tuna uvara quqaa uvaqaima vaivo turo.
25 Ihuva varo kaiqarara te hini uvaqai qara ntuva
taunarave. Ekaa vira uva vohaiqa vohaiqa qara ntuva
taivera, airi vukuvano vaiharo maa vatara mpiqa
kaanarove. Ho te viqanama turo.

KAIQA VARORA
Rukiva Ihuva noraiqamako vaiintinavuka kaiqa varorara tura

1 Tiopiraasio,
Te tota ari qara amitehama Ihuva kaiqa varorave, Ihuva
uva tiva nimurave, ekaa vi uvara ai tiva amiavaunara.
2 Ihuva kaiqa hoqarama tero varaqiro viro vuru nai kaiqa
taiqa kovaro viraqaahairo Kotiva vira naaruvaini vita
varora, viraravata ai tiva amiavaunara.
Ihuva naaruvaini vire uvaro Kotira Maraquravano vira
mpeqaiqama kovaro Ihuva nai noraiqamako vaiintinavuka
vo uva vo uva tiva nimura.
3 Ihuva nai qutuvu entaraqaahairo 40 enta maa
vataraqaa qaqi variqiro viharo airi tataa nai vaintinavu
nivuqaa qovarama viharo vaumantara ti, vika tavovaro
Ihuva kia qutu vuka voqaara vairaitiro, viva quqaama qaqi
vau vaiintivama vaura. Vika vira tave vauvaro Ihuva vika
hampata vaiharo uva tiva nimiqiro viharo Kotiva
raqikiainarara vika tiva nimura.
4 Vira vaintinavu ruvaaqumavi vauvaro Ihuva vinavuka
tiva nimiro tiharo, Kia Ieruharemiqihai vuate. Ti Qova vo
haika ni nimiainara virara ni tiva nimunara, vira veka
variate.
5 Ioniva vaiinti nahenti qumina qaqi namari nimurave.
Inaara entanavu aitaraira ne Kotira Maraqura varevarave,
tiro. *(Matiu 3:11)*

Ihuva naaruvaini tuvurantero vura
(Maaki 16:19-20; Ruki 24:50-53)
6 Ihuva nai noraiqamako vaiintinavuka vira vataake
ruvaaqumavi vaiha vika Ihura ireha tiha, Noravauvo, are
maa entarae avuhainaa vaiintiqama vira, haaru tinavu
kaivaqaukavara Isareriqaa raqikuntema kera, are
Isareriqaa qaiqaa raqikiqira vinarave? ti.
7 Vika minti tuvaro Ihuva vika tiva nimiro tiharo, Aqao,
vi entava qovaraiqiainara kia ni kaiqama vaivo. Ti Qova
naivano nai autuqaa vi entara vi entara kaama tero, vi
haikara vi haikara qovarama kaanarove.
8 Ne vaivaro Kotira Maraquravano tuvurero niqi vaiharo
ni kempukaiqama nimitaarire. Mintira ne
kempukaiqamake maa kaiqara varaqi vuate. Ne ti okarave,
ti kaiqave, tavaakara ti, ne tota Ieruharemini vaiha tiriara
vaiinti nahenti tiva nimi, viraqaahai oru Iutia vataini vaiha
tiriara tiva nimi, viraqaahai vetara Sameria vataini oru

vaiha vi vatanaakavata tiriara tiva nimi, viraqaahai ekaa naato maaqaini vi aniha tiriara tiva nimiqi vimanta vikavata ekaa ti okarara iriate, tiro.

9 Ihuva vika minti tiva nimi taiqa komanta vika tave vauvaro Ihuva vataihairo oru vuvaro tonavuvano vira vitaqiro viro virini oru vumanta vika kia vira ho qaiqaavata tavora.

10 Ihuva vika mini kero virini oru vumanta vika naaruvaini aitutiha vaumanta vaakama vaiinti taaraqanta qovaramavi vitanta hanta utavaaqa nonkutotanta vika tataaqa himpi vaura.

11 Vitanta vikara tiha, Karirihainaa vaiintinavuvauvo, nantihae ne naaruvaini aituti variavo? Ihura vatema vita varaivaro naaruvaini oru vimanta ne tavaavo. Ho viva vate oru vinantema kero, naantiara Ihuva vihairo qaiqaa mintimakero orurantero tuvuanarove, tura.

Vovano Iutaasira vatuka varaarire ti autu vatora

12 Vitanta minti tumanta Ihuva noraiqamako vaiintinavuka Orivi Aiqinaqaahai orurante Ieruharemini vura. Orivi Aiqina vaireva Ieruharemi aumanto 1 *kilomita* vaura.

13 Ihura vaintinavu orurante Ieruharemini tuvure vika nái vau naavuraqi oriqete, tainta naavu verantoqi oru vaura.

Pitaavave, Ionivave, Iemika Entarukave, Piripika Tomaasikave, Batolamuka Matiukave, Arafiusira maaqu Iemivave, Saimoni Selotivave, Iemira maaqu Iutaasivave, vaura.

14 Vinavuka vi naavuraqi ruvaaqumavi vaiha Kotira vatete vatete aaramaqi vi vaumanta nahentinavuvata, Mariava Ihura novavata, Ihura qatanavuvata, vika hampata viraqi vaiha Kotira aareha vaura.

15 Vi entara Ihura vainti 120navu ruvaaqumavi vi naavuraqi vauvaro Pitaava vinavuka nivuqaa himpitero tiharo,

16 Ti qata vakaukavarao, Iutaasiva Ihura navutaaka aara numiqomanta vika Ihura oru ravaaqavu korave.

Haaru qumina vaka Kotira Maraquravano vaiinti vo, Devitira, tinavu kaivaqara, kahaquvaro viva Iutaasirara uva qara ntuva torave. Maa entara vi uvava quqaama vivauma vaivo.

17 Iutaasiva tota tinavu Ihura vainti 12navu vataakero vaiharo, vivavata tinavu hampata kaiqa varaqiro viro, viraqaahairo viva qaqirakero Ihura arukaate tiro, vira qovarama komanta

18 vika qutaru monu autuke vira amuvaro viva vi monura varero oru vata koqaama varero, viraqaahairo vi

vataraqaa nai aunta taaqikumakero hiqiruvaro vira arara rakavuviro qaqini tuvitarovaro qutu vurave.
19 Ekaa Ieruharemihainaaka vi uvara iri, viva vata varorara *Akedamave—Naare ntai vatarave,* ti variavo.
20 Ihi vukuqi Iutaasirara haaru paropetivano tinavu kaivaqava qara ntuva tova mintima tiro:

Vira naavu qumina vairaro kia vovanovata viraqi varianarove, turave. *(Ihi 69:25)*

Vo uva qara ntuva tova mintima tiro:

Vovano viva raqikiaina kaiqara varaanarove, turave. *(Ihi 109:8)*

21-22 Kaiqe vi uvarara irihama tenavu vaiinti vo noraiqama kaariraro vi vaiintiva Iutaasira vatuka varaarire. Tavave Iutaasira kaiqa ho varaanarove?
Vaiinti vovano viva tinavu aanarero Ioniva namari nimu entaraqaahairo Nora Vaiinti Ihura avataqiro viharo Ihura kaiqa tavamaqiro viro Ihura naaruvaini vita varora tavairava, vi vaiintiva Iutaasira kaiqa homa varaanarove. Viva tinavu vataakero vaiharo qaqi vaiinti nahenti Ihuva qaiqaa qaqi himpi uvara vika tiva nimiarire, tiro.
23 Pitaava minti tumanta vika vaiinti autu taaraqanta vatora. Vaiinti vo, Sabaasira maaqu Iohepira vira vara autu Jatusirave, vaiinti vo, vira autu Matiasirave, vitanta autu vatora.
24 Vitanta autu vate vika Kotira aarehama tiha, Noravauvo, are ekaa vaiinti avu aatoqiraara iri tavaaravave. Maa vaiintitantaqihairo ta vaiintirarae ai muntukavano vaivo?
25 Are vi vaiintira humiqairaqe tenavu vira noraiqama kaariraro viva Iutaasira vatuka varero vira kaiqa varaarire. Iutaasiva vi kaiqara qaqira kero huviqora qora vatukaini vivo, ti.
26 Vika minti tivake vovano vora autu vatovaro vovano vora autu vatovaro mintiaqi vi, tavovaro Matiasira autuvano aatara komanta vira noraiqama kovaro Matiasiva Ihuva noraiqamako vaiintika hampata vohaaraqi avituma viro vika hampata kaiqa varaqiro vura.

2

Kotira Maraquravano tuvuro entara

1 Enta vo, Pentikosi ovata no entava aniromanta ekaa Ihura vainti vika naavu vohainkuqiqai ruvaaqumavi vaura.
2 Vika viraqi ruvaaqumavi vauvaro vaakama naaruvaihairo uvavano aaronaavano uva tintema kero, uva tivaqiro tuviro vika vau naavura mpiqa kora.
3 Naavu vira mpiqa vuvaro vika tavovaro iha auru voqaara qovarama viro raira viro, rairaqi viharo ekaa

vaiinti nahenti viraqi vauka vohainku vohainku qiataqaata oru vaavi vaura.
4 Vinavuka qiataqaa oru vaavi vauvaro Kotira Maraquravano ekaa vinavuka avu aatoqira mpiqa viro, vinavuka maaqiri tuqantaa komanta vo uva vo uvaqihai ti vaura.
5 Minti ti vaumanta Iutaa vatanaa vaiintinavu vo vataihai vo vataihai Ieruharemini anuka, vika Kotira uva iruka
6 vikavata vaiha nora uva iri, nana haikavanoe uva tivo tivake, hihai hihai ani uki vaiha tavomanta Ihura vaintinavu Kotira Maraquravano maaqiri tuqantaakoka vo uva vo uvaqihai tiha vo vatanaa vo vatanaaka uvaqihai ti vaumanta vinavuka vika tu uvarara voqamake ravukuvi.
7 Vika ravukuvi kauqu runkinkiri i vaiha tiha, Ike, vi uvara vi uvara ti variaka Karirihainaakaqaive.
8 Nantiakee vinavuka tinavu uva ho iri vare, vo uva vo uvaqihai ti variavo?
9 Tenavu vo vataihai vo vataihai ururaukave. Paatiave, Midiave, Elaamive, Mesopotemiave, Iutiave, Kapadosiave, Pontusive, Esiave,
10 Farigiavata Pampiriavatave, Isipive, Libia Sairini tataaqave, Romive, tenavu vihai vihai ururaukave.
11 Tenavu hininavu Iutaa vatanaa vaiinti nahentima vauro. Tenavu hininavu vo vatanaa vaiha tentanavu maara uva qaqirake Iutaa vatanaa maara uva iriqi vuraukave. Karitive, Arebiave, vihai vihainaaka maini variavo. Tenavu maini vaiha tave vauramanta vinavuka tinavu uva, vo uva vo uvaqihai tihama Kotira kaiqa voqaraa kaiqara ti variavo, ti.
12 Minti tivake vika voqamake ravukuvi kauqu runkinkiri i vaiha vika nai ire nai ireha tiha, Ho nantima kaimantae vinavuka minti tiavo? ti.
13 Tumanta vokuka naaraihama nimiteha tiha, Aqao, vinavuka qaraaka *uaini* namakema minti ti variavo, ti.

Pitaava vika uva tiva nimura
14 Vika minti ti vauvaro Pitaava Ihuva noraiqamako vaiintika 11navu hampata himpiro naveraitiharo vika tiva nimiro tiharo, Ne Iutaa vaiintivauvo, nevata, Ieruharemini uru variakavata, ne iriate. Te uva tiari ne ti uva iriate, tiro.
15 Ne tiha, Vika *uaini* namake minti ti variavo, tia uvava kia quqaa uvave. Vate toqaqiqaive. ⌞Toqaqi kia *uaini* ne varia kuari avuqaave.⌟
16 Haaru qumina vaka paropeti vaiinti vovano vira autu Ioeriva Kotira uva tiharo vi haikava vi haikava qovaraiqianarove turave. Viva haaru tu uvava vate vivauma vaivo. Ioeriva haaru mintimakero qara ntuva tero tiharo,
17 Kotiva mintima tivo:

Naantiara ekaara enta aumanto vairaqe te tenta Maraqura vaiinti nahenti nimirerave. Viraqaahai ni maaquvanovata, ni raavuravanovata, ti vakaaka tivarave.
Ni qaraaka vaiinti qaqi vaiha taira voqaara tavevarave.
Ni naampai vaiinti taira tavehama ti okarara tivarave.
18 Ti kaiqa vare vaiinti nahentika vika vaiqe te tenta Maraqura nimiarira vika ti vakaaka vaiinti nahenti tiva nimivarave.
19 Te nora kaiqa varararerave. Te vatainivata vaiha nora kaiqa aahuva kaiqa naaruva virinivata, vata mianivata varararerave. Ekaara enta aumanto vairaro naarevanove, ihavanove, iha muravanove, qovaraiqiramanta tavevarave.
20 Noravano tuvuaina entava aumanto vairaro kuarivano konkiraiqama viraro toravanovata naare voqaarama vuanarove.
21 Vi entara Noravauvo ti kahaqiane tika Noravano vika kahaqiramanta vika ho varivarave, turave. *(Joel 2:28-32)*
Ioeriva Kotira uva tiharoma minti turave.
22 Ho Isareri vaiinti nahentivauvo. Te tiari iriate. Ihuva Nasaretihainaava vauvaro Kotiva vira kahaqamaqi vi vauvaro viva nora kaiqa, mpeqa kaiqa varomanta ne Kotiva vira atito okarara kankomake iri tavorave. Viva vi kaiqara vi kaiqara ni nivuqaa varomantara ti, ne vi kaiqara vi kaiqara ho tavorave.
23 Ho Kotiva nai minti minti iaina okarara iriharo Ihura ni nimumanta ne vira ravaaqavuke katariqaa niriqohai aruke hiritorave. Ne vira arukareka iha vo vatanaakara vira aru timitaate tumanta Romeni vatanaaka Ihura aru nimitorave.
24 Ho qutuvi haikava Ihura kia ho ravaaqavu kaainarara tiro, Kotiva vira kuvantu kero vira qaiqaa qaqi vara himpima korave.
25 Haaru Devitiva tinavu kaivaqava virara mintima turave:
Te tavauraro Noravano tintiro vaiharo viva ti kauqu tanaraini vaimantara ti, kia te qeteha vairarave.
26-27 Viva mintima variqiro vi vairara tiro, ti muntukavano koqe i vaimanta te tenta noqihai quaheha uva tivaqi vi, te koqe entavano qovaraiqiainara vekama vairerave.
⌞Noravauvo,⌟ te ari takuqira vaiinti vaunarara tira, are kia qutuvika vainaini ti qaqira karaitira, are kia ti vaata qaqi kairaro nteraarire.
28 Are qaqi variqi vi aarara, vo aara vo aara ti humiqera ianarave. Te ari aaqanto variarirara are ti muntuka koqema timitairaqe te quaheha variainarave. *(Ihi 16:8-11)*

Haaru tinavu kaivaqava Devitiva vi uvara turave.
29 Ho ti qata vakaao, te Devitirara ni vutuke tiva
nimirerave. Viva qutu vumanta vataqi quntama torave.
Vira quntamato vatava maa entara qaqima vaivo.
30 Kotiva Devitira kahaquvaro viva Kotira uva turave.
Kotiva nai kauqu aiqiqaa aqukeharo Devitirara tiharo,
Naantiara are kuvu aramatenaraqihairo vovano ai
aanarero Avuhainaa Vaiinti kaiqa varaanarove, tuvaro
Devitiva vi uvara iritorave.
31 Vi uvara iriteharoma Devitiva *Mesaiaa*vano qaiqaa
qaqi himpuaina okarara tiharo,
Kotiva kiama vira qutu vuaka vi vainaini kaanarove.
Vira vaatavanovata kiama nteraanarove, turave. *(Ihi
16:10)*
32 Ho Ihuva qutu vuvaro Kotiva vira qaiqaa qaqi vara
himpima komanta tenavu vira tavaunarave.
33 Haaru Kotiva vaiinti nahenti kahaqiharo nai Maraqura
nimirerave turaqaata Ihuva oruntovaro Kotiva vira
noraiqama kovaro Ihuva vira kauqu tanaraini oquvi
vaivaro Kotiva nai Maraqura Ihura amivaro varero muntu
vaiinti nahenti nimirave. Nimimantama ne vate vira
taveha iriavo.
34 Devitiva kia viva nai naaruvaini viraitiro, viva tiharo,
Noravano Kotiva ti Nora Vaiintiara tiharo,
Maini ti kauqu tanaraini oquvi vairaqe
35 te ai navutaaka aru naatara nimitaarirara are nena
aiqu vikaqaata ntava taane, turave. *(Ihi 110:1)*
Devitiva minti turave.
36 Viva minti turara ti, ne Isarerihainaaka iriate. Ne Ihura
katariqaa niriqohai arutaara, virama Kotiva noraiqama
kaivaro viva *Mesaiaa*va Noravano vaivo. Ne virama
arukaarave, tiro.
37 Pitaava minti tumanta vaiinti nahenti vi uvara iri
muntuka voqamakero qoraiqumanta vika Pitaaravata
Ihura vainti vonavuvata ireha tiha, Mpo, tinavu qata
vakaao, tenavu nantie irarave? ti.
38 Tuvaro Pitaava vika tiva nimiro tiharo, Ne vohaiqa
vohaiqavano vaiha nenta qora kaiqa vare vaira qaqira
kaate. Qaqirake Ihura autuqaa namari varaivaro Kotiva ni
qora kaiqa uva taiqa kaarire. Ne mintivaro Kotiva nai
Maraqura qaqi ni nimira ne varevarave.
39 Kotiva nai kauqu aiqiqaa aqukero tiharo, Tenta
Maraqura vaiinti nahenti nimirerave turave. Kotiva vi
uvara minti tiharoma viva niaravata, ni vaintivararavata,
iriharo turave. Ekaa vaiinti nahenti niara vataini
variakaravata iriharo turave. Noravano Kotiva tinavu
Variqavano nai naarama taaina vaiinti nahentika ekaa nai
Maraqura nimianarove, tiro.

40 Pitaava minti tivakero viva vo uva vo uvavata tiva
nimiro tiharo, Te niara mpo turo, hauri Kotiva ni maa
vaiinti nahentika ⌞Ihura arukoka⌟ hampata ntaihaantorave
ti, ne qaqiniqamake variate turo, tiro.
41 Minti tumanta vaiinti nahenti airita-haavano vi
uvarara quahake quqaave tivakeha namari varora. Vi
entara airitahaa 3,000navuvano Ihura vaintiqamavi vika
vohaa vaura.

Ihura vaintinavu nai kahaqi nai kahaqi vaura

42 Vika Ihuva noraiqamako vaiintika hampata variqi viha
vika uva tura iriqi viha, vika nai kahaqi nai kahaqi i vaiha,
vika vohaaraqi kara neha, vika vohaaraqiqai vaiha Kotira
aare vaura.
43 Ihuva noraiqamako vaiintinavuka vaiha nora kaiqa
mpeqa kaiqa vare vaumanta vaiinti nahenti vinavuka
kaiqa tave kauqu runkinkiri iha vaura.
44 Ihurara quqaave tivake virara kempukaiqamake iriqi
vi vauka vohaaraqi vaiha nai kahaqi nai kahaqiha vika nái
vato airairaravata nai ami nai ami iha vaura.
45 Vika nái vatave, airairave, voka nimiha monuvata
varake tavomanta nai kenauka vehi vaumanta monu vira
rairakeha vikavata nimura.
46 Vika vo enta vo enta Kotira Naavuqi oru ruvaaqumavi
varike, viraqaahai oru vo naavu vo naavuqi vohaaraqi
ruvaaqumavi vaiha, muntuka parumake vaiha, quaheha
kara nora.
47 Mintiaqi viha vika Kotira autu tuahere vaumanta qaqi
vaiinti nahenti vitini virini vauka vikara quaheha vaura.
Vo enta vo enta Noravano vo vaiinti vo vaiinti
kahaqumanta vika quqaa Ihurara vivave tivake Ihura
vaintinavu hampata vohaaraqi avitumavi vaura.

3

Vaiinti aiqu rarera vura koqema kora

1 Vi vatanaaka vo enta vo enta Kotira aarareka eronaini 3
kiroki Kotira Naavu vaunainiara vi vaura. Minturaqaa vo
enta Pitaavavata Ionivavata Kotira Naavuniara vura.
2 Vitanta Kotira Naavuniara viha qenti vo, vira autu
Voqaraa Qentive tunaini orure tavovaro vaiinti vovano
aiqu rarera vuva qentiana mini vaura.
Vira aiqu nai nova vatato entaraqaahairo rarera vuva
vaumanta vira navunaaka vo enta vo enta vira rauku vare
vi qentiraqaa vuru kovaro viva vo enta vo enta qentiana
vaiharo Kotira Naavuniara vukara monuve airairave ti
timiate tiharo naari vaura.
3 Vaiinti viva qenti mina vaiharo tavomanta Pitaaka
Ionika qentiana oriqetareka uvaro viva vitantara tiharo,
Mpo, netanta qaqi vo haika ti timiate, tiro.

4 Tumanta vitanta vira avuana taveketanta uvaro,
Pitaava tiharo, Ho maini titanta tavaane, tiro.
5 Minti tuvaro vi vaiintiva vitantara vo haikae ti timireka
tiavo tivakero vitanta tave vauvaro
6 Pitaava tiharo, Kia te monuvata vatauro. Te vo haika
vataainara ai amirerave. Ihu Karaitira Nasaretihainaara
autuqaa te ariara himpira nuane turo, tiro.
7 Minti tivakero Pitaava vi vaiintira kauqu tanara utu
varero kahaquvaro viva himpuvaro vaakama vira aiqu
ataavanovata aiqu aurokavanovata kempukaiqama vura.
8 Kempukaiqama vuvaro viva nai aiqutantaqaahairo
himpiro vi aniharo tavovaro vira aiqutantavano
koqemaviro vauvaro, viraqaahairo viva vitanta hampata
quaheharo ravukuvi raukuvimaqiro viharo Kotira autu
tuahereharo Kotira Naavuniara vura.
9 Mini vumanta vaiinti nahenti ruvaaqumavi vauka
tavovaro viva nai niharo Kotira autu tuahereharo
vaumanta
10 vika vira viraaqamake tave tiha, Ike, maa vaiintira
tavaate. Vi vaiintiva Kotira Naavu Voqaraa Qentive tianaini
vaiharo airaira ti timiate ti vai vaiintiva qaqi naima ni
vaivo, ti. Vika minti tivake vi vaiintiva koqema vurara
voqamake ravukuvi kauqu runkinkiri i vaura.

Pitaava Kotira Naavu vaunaini vaiharo vakaaka tiva nimura
11 Vi vaiintiva Pitaaka Ionika totaqiro ni vaumanta vaiinti
nahenti ravukuvi kante vinavuka Kotira Naavu
naanteqaraini Soromonura Haraarave turaqi vura.
12 Viraqi vuvaro Pitaava vaiinti nahenti tavero tiharo, Ho
Isareri vatanaa vaiinti nahentio, nantihae ne virara ravuku
vuavo? Nantihae ne tinavu aituti variavo? Ne tiha, Vitanta
náitanta kempukaqohaie, vitanta Kotira aaraqaa koqemake
nuaraqaahaie, vi vaiintira kahaqama kaavaroe viva ho ni
vaivo tiavo? Aqao, kiave.
13 Ho Variqavano tinavu kaivaqaukavara
Eparahaamiraqaave, Aisaakiraqaave, Iekopiraqaave, raqiki
vaiva, viva Ihura nai kaiqa vaiinti takuqi vaira noraiqama
komanta ne vi vaiintira ravaaqavu vare vuru Pairaatara
amuvaro Pairaatava vira kuvantu karare tumantavata, ne
tiha, Kia vira kuvantu kaane, turave.
14 Viva Kotira takuqiraa vaintivano avuqavu ni vau
vaiintiva vaumanta ne virara kia kuvantu timitaane tiraiti,
ne vaiinti vo, viva vaiinti aruko vaiintira, vira kuvantu
timitaane turave.
15 Ne vira arukareka, viva qaqi variqi vi okarara numiqe
vai vaiintira arukorave. Ho Kotiva vi vaiintira qutu
viraqihairo qaiqaa qaqi vara himpima kaimanta tenavu vi
haikara quqaiqamake tavaunarave.

16 Vate tetanta vira autuara irihama, Ihuva Kotira mpeqa
vaintivano quqaama titanta kahaqianarove tivakema maa
vaiintira, ne tave varia vaiintira vira aiqu kempukaiqama
kauro. Quqaama tetanta turo. Tetanta Ihurara quqaama
viva homa titanta kahaqianarove tihama maa vaiintira ni
nivuqaa koqema kauro.
17 Ti qata vakaukavarao, te iruramanta nevata, niqaa
raqiki variakavata, kia Ihura okarara kankomake iriraiti,
Ihura arukorave.
18 Haaru Kotiva ekaa paropeti vaiinti noqihairo nai
mpeqa vaintivano aihavina haikara varaqiro viro vuru
qutu vuainarara ni tiva nimumanta irura, vi uvava vate
maa vivauma vaivo.
19 Viraqaahai Kotiva ne qora kaiqa vare vai uvara nunka
nimitaarire ti, ne vaaqu aaraqaahai tuqantaavi Kotira
aaramaqi vivaro Noravano ni hampata variqiro viharo ni
muntuka koqema nimitaarire.
20 Ne Kotira aaramaqi vivaro viva qaiqaa Ihura atitairaro
tuvuarire. Kotiva niarao tiro, ni kahaqireva Ihura
noraiqama kairave.
21 Ihuva naaruvaini mini variqiro viraro ekaa haika
qoqaraaqama kero qaiqaa autuaina entava aniraarire.
Haaru Kotiva nai paropeti vaiinti voka voka kahaqamaqiro
vi vaumanta vika vi uvara turave.
22 Mosiva ni kaivaqava mintima turave:

Ti tititainantema kero, Noravano Kotiva ni Variqavano
paropeti vaiinti vo atitaanarove. Vi vaiintiva ni anku
vohaa ankuqiraavama varianarove. Viva anintero ekaa
uva tinara ne iriate.

23 Vaiinti vovano kia vira uva irirava vairaro Kotiva vi
vaiintira nai vaiinti nahentiqaahairo qaqini varakero
vehi autukaanarove, tiro. *(Lo 18:15, 18-19)*

Mosiva minti turave.
24 Ho ekaa paropeti vaiintinavu Samuerivave, vira
naantiara vaukave, vika Kotira uva tihama maa entara
qovaraiqiaina haikarara turave.
25 Ho ne vaiha ne paropeti vaiinti vika naintivara
variarara tiro, haaru Kotiva ni kaivaqaukavara hampata
vaiharo kauqu aiqiqaa aqukero tiva taatauto uvara, vi
uvara niaravata iriharo turave. Kotiva ni kaivaqara
Eparahaamira tiva amiro tiharo,

Are kuvuara ira vaiinti nahentikaqihairo vaiinti
vovano ekaa vataini vaika koqema nimitaanarove, tiro.
(Okara 22:18)

26 Virara iriharo Kotiva niara vika qora aara qaqira kaate
tiro, nai Kaiqa Vaiinti noraiqamakero viva ni naane
kahaqiarire tiro, vira ne ianaini atitovaro tuvirave, tiro.

4

Pitaaka Ionika karapuhiqama korara tura

1 Pitaaka Ionika vaiinti nahenti qaqiqai uva tiva nimi vaumanta Kotira Naavuqi Kotira kaiqa vara amite vau vaiintikavata, vika kiripunavuqaa raqiku vaiintivavata, Satiusi vaiintinavuvata, vika vika vitanta uva ti vaunaini anirora.

2 Satiusi vaiintinavu vauvaro vika maara ti vau okarava maantimama vairo: Vika tiha, Kia qutu vira vaiintiva ho qaiqaa qaqi himpuanarove, ti vaura. Minti ti vaurara ti, vika Pitaaka Ionika Ihuva qaiqaa qaqi himpivo tu uvara kaara vika arara ite vaura.

3 Arara itomanta vika orure vitanta ravaaqavu vare eromantara ti, vika hura *ko* tirarave tivake, qaqi vitanta karapuhiqi ntita vuru vatora.

4 Karapuhiqi ntita vuru vatomanta qaqi vaiinti nahenti vika Pitaaka Ionika vaaka uva tiva nimurara noraiqamake iri, vi uvarara quqaa uvave tivake Ihura vaintiqamavi vaura. Ihura vainti airiqamavi 5,000 vaiinti nahenti airitahaa vaura.

5 Vira qararaa Iutaa qiata vaiintinavuve, nora vaiinti vonavuve, maara uva okara ti vau vaiintikave, vika vika Ieruharemini *ko* tireka ruvaaqumavi.

6 Mini Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika vika qiata vaiinti Anaasivavata vaumanta Kaiapaasivavata, Ionivavata, Arekisantavavata, vira navunaaka vokukavata vaura. Vika ekaa ruvaaqumavi vaiha *ko* tireka iha

7 vika Ihuva noraiqamako vaiintitantara ntita vare animanta tinavu tivuqaa himpi variate tumanta ntita vare anumanta vitanta ireha tiha, Ho nantiakee netanta vi kaiqara vare iavo? Nana haikavanoe nitanta mpeqaiqama kaimantae netanta mintiavo? Tara autuqaae netanta mintiavo? ti.

8 Vika minti tivake irovaro Pitaava Kotira Maraquravano vira avutaqi vauvaro viva tiharo, Ne vaiinti nahentiqaa raqiki variakao, Isareri vatanaa vaiinti nora vaiintinavuvauvo,

9 tetanta aiqu qoraiqaa vi vaiintira koqema amitaunara ne vira kaarae titanta irama timitareka auti variavo? Tetanta nantimake vi vaiintira avuqavuqama kaunara, virarae ne titanta ire variavo?

10 Nevata ekaa Isareri vatanaa vaiinti nahentivata iriate. Ihu Karaitira Nasaretihainaara ne vira katariqaa hiritovaro qutu vuvaro Kotiva vira qaiqaa qaqi vara himpima ko vaiintira, tetanta vira autu rava kauraro vivama titanta kahaqimanta tetanta maa vaiintira koqema amitauraro viraqaahairo vate viva ni nivuqaa himpitero ho vaivo.

11 Kotira vukuvano vo uva tuqantaakero Ihurara mintima tivo:

Ne naavu kaqeha ori vo qaqira kaava, vi orivama naaquraiqama vivo, turave. *(Ihi 118:22)*

12 Ihuva vi naaquravama vaivo. Kotiva tinavu tivitaarire tiro, Ihuvaqaima tinavu ho kahaqiarirava vaivo. Kotiva kiama vo vaiinti atitairaro vi vaiintiva tinavu kahaqiarirava varianarovauve. Ihuva vivaqaima tenavu vataini variarirauka kahaqiharo kuvantu timitaarivama vaivo, tiro.

13 Pitaava minti tumanta *kansoru* vaiintinavu ruvaaqumavi vauka tavomanta Pitaaka Ionika vika nivuqaa vaiha kia qetaraiti uva ti vaura. Vitanta kia *sikuru* tu vaiintitanta vairaiti, mpeqa uvaqai ti vaumanta vika vitanta uva iriha kauqu runkinkiri i vaura. Vika kankomake irumanta vitanta Ihura hampata vau vaiintitantama vaura.

14 Vika vitantaqaa uva vatarare ti, tavovaro vitanta koqemako vaiintiva Pitaaka Ionika tataaqa himpitero vaumanta vika kia ho vitantaqaa uva vateva vaura.

15 Kia ho uva vitantaqaa vateva vaumantara ti, vika vitantara tiha, Netanta oru vaiqe tenavu maa uvara avuqavu qiare, tumanta vitanta vumanta vika vi uvarara nai tiva ami nai tiva ami tiha,

16 Vi vaiintitantara tenavu nantie irarave? ti. Vitanta nora kaiqa varaamanta ekaa Ieruharemihainaaka vitanta kaiqa irikaamanta tenavu vitanta kaiqa kia ho kukeqa kararave.

17 Hauri maa uvava vi animanta vo vatanaa vo vatanaaka ekaa vitanta kaiqa vare okarara irivorave. Kaiqe tenavu vitanta qioqama keha kia Ihurara voka voka tiva nimiate tiare, ti.

18 Minti tivake vika qaiqaa vitanta naaramake tiha, Ho netanta kia qaiqaavata vaiinti nahenti Ihurara tiva nimiate. Tenavu vi uvara tira qioqama tauro, ti.

19 Vika minti tumanta Pitaaka Ionika aqao ti, Tetanta ni uva iriha Kotira uva qaqira kaariraro Kotiva titantara hove tianarove? Ne nentavano nenta avu aatoqihai irikeha tiva timiqe iriare.

20 Tetanta variqi viha tentatanta avuqohai tavaunarave, aatoqihai irunarave, kia ho kukeqa kararave. Tetanta vi haikarara ekaa tiva nimirerave, ti.

21 Minti tumanta *kansoru* vika voqavata kempukaiqamake vitanta qioqamate, viraqaahai vitanta kuvantuke nititomanta vura. Pitaaka Ionika vaiinti koqemakorara iriha qaqi vaiinti nahenti Kotira autu tuahere vaurara ti, qumina uva vitantaqaa vataarorave ti, karapuhiqihai qaqi vitanta kuvantu kora.

22 Vitanta aiqu rarera vu vaiintira koqemako vaiintiva
kiama qaraaka vaiintima vairaitiro, viva 40 ihinavu varako
vaiintivama vaura.

Ihura vaintinavu Kotira aare vaura
23 Vika Pitaaka Ionika kuvantu komanta vitanta orurante
nai navunaaka vaunaini oru vaiha Kotira kaiqa vara amite
vau vaiintika vika noranavu tu uvaravata, vonavu tu
uvaravata, vika tiva nimura.
24 Tiva nimumanta vi uvara iri, vika ekaa Kotira aareha
mintima ti:
Noravauvo, are ekaa haika autu kera vataaravave.
Naaruvave, vatave, nora namarive, ekaa haika
naaruvainive, vatainive, namariqive, vai haikara areqai
autu kera vataanarave.
25 Haaru tinavu kaivaqava Devitiva ai kaiqa vaiintivano
vauvaro ai Maraquravano vira kahaquvaro viva minti
turave:
Nantihae vo vatanaa vo vatanaaka Kotirara arara ite
vaimanta variavo? Nantihae maa vatanaaka qumina
okara kaara tiva vare Kotira raqu amitareka auti variavo?
26 Ekaa vatanaa avuhainaa vaiinti, vika ruvaaqumavi
auvihehavaa vaqa ntuva vare, Kotiravata, viva noraiqama
kai vaintiravata raqu amitareka auti variavo, turave. *(Ihi
2:1-2)*
27 Ho Kotio, vi uvara tivatonara vate vivauma vaivo. Are
Ihura naaruvaihaira atitoraro viva kia qora kaiqa
vararaitiro, ai kaiqaqai vara amitaqiro vumanta
Herotivavata, Pontiusi Pairaatavavata, vitanta maa
vatukara Ieruharemini ruvaaqumavi vaihatanta, vo
vatanaakavata, Isareri vaiinti nahentivatamake, vika vaiha
Ihura qoraiqama kareka auti vaurave.
28 Ho vika kia irurave. Haaru vika kia vau entara are
naane tihara, Tinta kempukaqohai vika tinta antuqa vai
kaiqaraqai vareha vika minti mintima vira amitevarave
tianantemake, vika Ihura qoraiqama amitorave.
29 Ho Noravauvo, vika tinavuaravata ni qoraiqama
nimitarerave tia uvara iriane. Are tinavu kahaqiraqe
tenavu ai kaiqa vaiintinavu vaiha kia qetaraiti, ai uva tiva
nimiare.
30 Nena kauqu tutukera tinavu kahaqiraqe tenavu vaiinti
nahenti aihavika koqema nimitaare. Are tinavu
kahaqiraqe tenavu Ihura ai kaiqa vaiinti koqera vira
autuqaa nora kaiqa mpeqa kaiqaqai varaqi vuare, tura.
31 Vika minti tivake Kotira aarovaro vaakama viraqi vau
naavuva qaki qaki uvaro Kotira Maraquravano viraqi
vauka kempukaiqama komanta viraqaahai vika kia vaiinti
naatu qetaraiti, Kotira uva vika tiva nimiqi vi vaura.

Vika vohaaraqi vaura

32 Ho vi entara Ihurara quqaa vivave tuka vohaaraqi vaiha vika vohaa avu aato muntukaqai vateha vaura. Kiama vovano nai vato airairara naiqai paama tivakero tote vaura. Vika nái vato airairara rairakeha voka voka hampi nimi vaura.

33 Minti vaumanta Ihuva noraiqamako vaiintinavuka mpeqaiqamake Ihuva Noravano qaiqaa qaqi himpi uvara vaiinti nahenti tiva nimiqi vi vaura. Tiva nimiqi vi vauvaro Kotiva vika koqema nimitomanta

34 vika vaiha koqemake nai kahaqi nai kahaqi i vauvaro kiama vovanovata vehi vaura. Vaiintivano naavuve, vatave, vatoka vi haikara voka nimiha monu varakeha vuru Ihuva noraiqamako vaiintinavuka nimura.

35 Vika nimumanta vinavuka vi monura rairakeha kia airi haika vatoka vehi vaiinti tuqimake nimiha, airi haika vatoka inaaraiqamake nimiqi viha, mintimake vika vaiinti nahenti vi haikara nimura.

36-37 Mintiaqi vuvaro viraqaahairo vovano vira autu Iohepiva, viva Rivaira vohaa ankuvano vaura. Viva Saiparusini vatatova nai u vatara voka nimiharo monu varakero monu ekaa varero vuru Ihuva noraiqama konavuka nimura.

Ihuva noraiqamako vaiintinavuka vi vaiintira vara autu ravateha virara Banabaasirave—*Vora Kahaqiaina Vaiintirave*, tura.

5

Ananaiaasika Safairaakara tura

1 Vaiinti vovano vira autu Ananaiaasiva nai naata Safairaaka ntiro vaura. Vitanta náitanta u vatara vonku, vo vaiinti amiha monu varora.

Ananaiaasiva hini monuara tenta totarerave

2 tuvaro vira naatavanovata vi uvara iruvaro Ananaiaasiva hini monuqai varero oru Ihuva noraiqamako vaiintinavuka aiqutaraini vuru vatero tiharo, Te tenta naatanti tentatanta vata vonku vo vaiinti amiha monu varaunara ekaa vi monura te ni nimuro, tiro.

3 Tuvaro Pitaava aqao tiro, Ananaiaasio, Sataaniva ariqaa raqiki vaivara are vira uva iriharama Kotira Maraqurara unahaa tiarao. Nantiharave? Are nena vata vo vaiinti amihara monu varaanara hini monu nena rairakera vaterama unahaa tiharama, Te ekaa vi monura niqai nimuro, tiarao.

4 Tota kia vi vataraqaahaira koqaa varaana entara vi vatava ai vatavano vairave. Viraqaahaira vi vatara vo vaiintiqi kehara monu varaararo vi monuva ai monuvano vairave. Ho nantiharae hini monu nena totera, hini

monuqai tinavu timiharama tinavuara unahaa tihara, Ekaa vi monura niqai nimuro, tiarao? Are kia tinavu qumina vaiintiaravauve unahaa tiarao. Are minti tiharama Kotirara unahaa tiarao, tiro.

5 Minti tuvaro Ananaiaasiva vi uvara iriro vaakama hiqiriro qutu viro. Qutu vumanta ekaa vi uvara iruka voqamake qete vaura.

6 Viva qutu vumanta qaraaka vaiintinavu oriqete vira vaata apuqamake vare, viraqihai vevare muntu quntama tora.

7 Vira vaata quntama tovaro kuarivano inaaraiqa uru rovaro taaramo kuariavu aitarovaro vira naatavano kia vi uvara iriraitiro, vivavata viraqi oriqetero.

8 Viva viraqi oriqetovaro Pitaava virara tiharo, Ho netanta vata vo vaiinti amiha monu varaara, vi monuraqaie varaavo? Are tiraqeve, tuvaro viva, Eo, vi monuraqaima varauro, tiro.

9 Minti tuvaro Pitaava tiharo, Ho nantihae netanta vi uvara una uva tirerave tivake Kotira Maraqurara una uva tiavo? Ho tavaane. Ai vaati muntu quntama taaka vika qentiana variavo. Vika aivata vare muntu quntama tekama variavo, tiro.

10 Tuvaro vi nahentiva vi uvara iriro vaakama hiqiriro qutu viro. Qutu vumanta qaraaka vaiintinavu oriqete tavovaro vivavata qutu vumanta vira vaatavata vare muntu nai vaati tataaqa quntama tora.

11 Quntama tomanta ekaa Ihura vainti vi haikara taveha voqamake qete vaumanta ekaa vi uvara irukavata voqamake qete vaura.

Nora kaiqa varorara tura

12 Mintumanta Ihuva noraiqamako vaiintinavuka vaiinti nahenti kahaqireka nora kaiqa vo kaiqa vo kaiqa vare vaura. Vo enta vo enta Ihura uva iruka Kotira Naavu naanteqaraini Soromonura Haraaraqi ruvaaqumaviha vaura.

13 Vika mini ruvaaqumavi vaumanta qaqi vaiinti nahenti vikara koqekave tivakeha, qetakeha niarakanta vaiha kia vika hampata ruvaaqumavi vaura.

14 Vi entara vaiintivata nahentivata airitahaa Nora Vaiinti Ihurara quqaave tivake Ihura vaintiqamavi vohaaraqi avitumavi vaura.

15 Ihuva noraiqamako vaiintinavuka nora kaiqa varaqi vi vaumanta vi vatanaaka nihavuka ntita vareha vuru aaraini taariqaave, taintaqaave, vateha tiha, Pitaava aitareharo viva kia ni utu varairera, vira maraquravano aniharo ni hininavuqaa mantaaqa kaarire, tivakeha ntita vuru vatora.

16 Hihai hihai vo vatuka vo vatukaihai vaiinti
airitahaavano, vika nái aihavu vaiinti nahentikave,
vueravano avutaqi vaukave, ntita vare Ieruharemini vuru
komanta Ihuva noraiqamako vaiintinavuka vika vika
koqema nimitora.

Ihura vaintinavu qoraiqama nimitorara tura

17 Vika mintiaqi vumanta Kotira kaiqa vara amite vau
vaiintika vika qiata vaiintivanovata, vira navunaaka Satiusi
vaiintinavuvata, vika vaiha tavomanta airi vaiinti nahenti
Ihuva noraiqamako vaiintinavuka uva iri vaumanta vira
kaara vika tomake vaiinti nahenti tinavu uvaqai
iriataarave tura.

18 Vika minti tivake oru Ihuva noraiqamako
vaiintinavuka ravaaqavu vare vuru karapuhiqama kora.

19 Viraqi vuru kovaro entaqi Noravano atito *enseli*va
karapuhi qenti qantuakero Ihuva noraiqamako
vaiintinavuka ntita varero muntu vahaaqaini kero tiva
nimiro tiharo,

20 Ne oru Kotira Naavuqi himpi vaiha vaiinti nahenti
qaraakaiqamake qaqi variqi vi okarara tiva nimiate, tiro.

21 Minti tumanta vinavuka viva tuntemake vira qararaa
aatita vumanta vinavuka oru Kotira Naavuqi vaiha vaiinti
nahenti vi uvara tiva nimura.

Vinavuka mini oru viraqi vaumanta Kotira kaiqa vara
amite vau vaiintika vika qiata vaiintivanovata, vira
navunaakavata, vika ruvaaqumavi Iutaa vaiinti nora
vaiinti *kansoru* vaiinti, vo vaiinti vo vaiintivata naaramake
tiha, Aniqenavu maaqi ruvaaqumavi vaiha uva avuqavu
qiare, tivake vika ukuvi vaiha Ihuva noraiqamako
vaiintinavukara oru ntita vare aniate tumanta

22 oru ntitarare ti, tavomanta vinavuka kia karapuhi
naavuqi vaumanta vika orurante *kansoru* vaiintinavu
vaunaini viri tiva nimi tiha,

23 Tenavu karapuhi naavuqi orure tavauraro qenti *roki*
arutaamanta kiripu vaiintinavuvano vahaaqaini qentiana
maimaraara raqiki variamanta tenavu qenti qantuake
tavauraro kia voqavanovata karapuhi naavu vira avutaqi
vaivo. Ekaama vuavo, ti.

24 Minti tumanta Kotira Naavuqaa maimaraara raqikuka
vika qiata vaiintivanovata, Kotira kaiqa vara amite vau
vaiintika vika noranavuvata, vika vi uvara iri tiha,
Nantiakee vi vaiintinavuka vuavo? ti.

25 Minti ti vauvaro vaiinti vovano uriqetero vika tiva
nimiro tiharo, Iriate, ne karapuhiqama kaaka, vinavuka
Kotira Naavuqi vaiha vaiinti nahenti uvama tiva nimi
variavo, tiro.

26 Minti tumanta maimaraara vaiintinavuqaa raqikuva
nai kaiqa vaiintinavu hampata oru Ihuva noraiqamako
vaiintinavuka qaiqaa ntita vare anura. Qaqi vaiinti nahenti
ori utu vare harivorave tivake, vika qihaaqamake vinavuka
ntita vare anura.
27 Vika vinavuka ntita vare vuru *kansoru* vaiinti nivuqaa
himpima kovaro Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika vika
qiata vaiintivano vinavukara tiharo,
28 Tenavu ninavuara kiama Ihurara vaiinti nahenti tiva
nimiate, turo. Virara anomake qioqama taunarave. Ho
tavaate. Nenavu ekaa Ieruharemini vi aniha vika vi uvara
tiva nimi variavo. Nenavu Ihura arukaa uvara tinavuqaa
vatareka auti variavo, tiro.
29 Minti tuvaro Pitaavavata, Ihuva noraiqamako
vaiintinavuka vokukavata, tiha, Tenavu kia qaqi vaiinti uva
iriqi viraiti, tenavu Kotira uvaqai iriqi virerave.
30 Ne Ihura niriqohai katariqaa aruke hiritovaro viva
qutu vuvaro viraqaahairo tinavu kaivaqaukavaraqaa
raqiki vai variqava, Kotiva vira qaiqaa qaqi vara himpima
korave.
31 Kotiva vira qaqi vara himpima kero vira noraiqama
kaivaro maa entara viva Kotira kauqu tanaraini
mpeqavano tinavu kahaqiariravama vaivo.
Tenavu Isareri vatanaaka vaiha qora aara qaqira karera
iariraro viva tinavu kahaqianarove. Viva mpeqavano
vaiharo homa tenavu qora kaiqa varaaina uvara nunka
timitaanarove.
32 Tenavu tentanavu tivuqohai tavauna haikara, tenavu
vi haikarara tivaqi virerave. Kotira Maraquravanovata, vi
haikararaqai tivaqiro vuanarove. Kotiva nai uva iriqi ni
variakaqai nai Maraqura nimi vairave, ti.
33 Minti tumanta *kansoru* vaiintinavu vi uvara iri,
voqamake arara itomanta vika vinavuka arukareka auti
vaura.
34 Vinavuka arukareka auti vauvaro *kansoru* vaiinti
vovano vira autu Gamarieriva, viva Parasi vaiinti maara
uva okara ti vauva, vaiinti nahenti virara koqe vaiintive ti
vauva, viva *kansoru* naavuqi himpiro Ihuva noraiqamako
vaiintinavukara tiharo, Vinavuka maaqihai vara veva
kaate, tiro.
35 Minti tivakero viva *kansoru* vaiinti vika tiva nimiro
tiharo, Ne Isareri vaiintivauvo, ne rauriha nenta varareka i
kaiqara qakomake aato irikeha varaate.
36 Haaru vaiinti vovano vira autu Tiudaasiva qovarama
vurave. Viva te noravanove tumanta airi vaiinti 400 vaiinti
vira aiqukaa avataqi viha, *kamaani*ra hampata raqirare
tumanta *kamaani*ra vaiintinavu vi vaiintira arukomanta
vira avataqi nuka ekaa qetake ruqeqaamake vi anima

vurave. Mintuvaro vi vaiintira kaiqavano quminaiqama vurave.
37 Ho qaiqaa ekaa autu vare vau entara vovano vira autu Iutaasiva Karirihainaava qovarama viro vaumanta vaiinti airitahaavano vira avataqi vumanta ho viravata aruke, vira avataqi nukavata raumpirima korave.
38 Ho haaru aruko vaiintitantara irihama ne maa vaiintinavuka kia utu vararaiti, qaqi kaimanta variate. Vika kaiqavano qaqi vaiinti kaiqa voqaara vairera, vika kaiqavano quminaiqama vuanarove.
39 Vika kaiqavano Kotiraqaahairo qovaraiqi kaiqava vairera, kiama nenavu vi vaiintinavuka ho naatara kevarave. Ne hauri mintiha Kotira vataake raqivorave, tiro.
40 Gamarieriva minti tuvaro vira uvavano kempukaiqumanta vika vira uva iri, viraqaahai Ihuva noraiqamako vaiintinavuka naaramake, vika vinavuka kaavuqai numiqake vate tiha, Kia qaiqaavata Ihura autu ravaqi viha voka voka tiva nimiate, tivake vinavuka kuvantu kora.
41 Vika vinavuka kuvantu komanta Ihuva noraiqamako vaiintinavuka vevare Kotira autu tuahereha tiha, Kotiva tinavuara vika Ihura autuara irihama kaurira haika vareha kempukaiqamake vaivarave timantara ti, tenavu voqamake quaheha vauro, ti.
42 Viraqaahai vinavuka vo enta vo enta Kotira Naavuqive, qaqi vaiinti naavuqive, variqi viha koqe uva Ihuva viva tinavu kahaqiarira vaiintivave tu uvara vaiinti nahenti tiva nimiqi vi vaura.

6

Kahaqi vau vaiintika 7navu noraiqama kora
1 Vi entara Ihura vainti airiqamaqi vi vaumanta vikaqihai vokuka tirori vaura. Iutaa vaiintinavu Giriki uva tuka vaiha Iutaa vaiinti nai Hiparu uva tuka hampata tirorimaqi viha tiha, Vo enta vo enta monu rairaqi viha vehi vaiinti nahenti nimiha ne kiama tinavu nahenti tentoqa variakavata nimiavo, ti.
2 Minti tumanta Ihuva noraiqamako vaiintinavuka ekaa Ihura vainti hinikukavata ruvaaqumake tiha, Tenavu Kotira uva tiva nimiaina kaiqara qaqirake monu raira kaaina kaiqaraqai varaqi vuarorave.
3 Tinavu qata vakaukavarao, vaiinti 7navu koqe avu aato vataaka Kotira Maraquravano ti uvara koqemake iriaka, ne vinavuka ntita vare aniqe tenavu vinavuka vi kaiqara nimiari varaate.
4 Vinavuka vi kaiqara vare vaiqe tenavu Kotira aaramaqi viha Kotira uva vaiinti nahenti tiva nimiqi vuare, ti.

5 Minti tumanta vaiinti nahenti ruvaaqumavi vauka ekaa
vinavuka uvara quahake vi kaiqara vareka kaamatora.
Vika maa vaiintinavuka kaamatora:
Sitivenirave—Sitiveniva Ihurara kempukaiqama kero
iriqi vuvaro Kotira Maraquravano vira muntukaqi
vauvaro viva vira uva ekaa uva iriqiro vura.
Piripirave, Parokorusirave, Nikanorave,
Timonirave, Pamenaasirave,
Antiokihainaava Nikolaasirave – Nikolaasiva viva tota
vo vatanaava vaiharo nai naaqu taatora okara qaqira
kero Iutaa vatanaa okarave kaiqave varero ho
viraqaahairo Ihura uvavata iriro Ihura vaintiqama vura.
6 Ho vi vaiintinavuka kaamate ntita vare Ihuva
noraiqamako vaiintinavuka unaini viri komanta vinavuka
Kotira aareha nai kauqu vi vaiintinavukaqaa vatora.
7 Ho Ihura vaintinavu Kotira uva tiva nimiqi vuvaro vi
uvava voqavata viro aniro umanta airi vaiinti nahenti vi
uvara irura. Ieruharemini Ihura vainti airiqama vumanta
Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika airitahaavanovata
Ihurara ho vivave tivake Ihura vaintiqama vura.

Sitivenira karapuhiqama kora

8 Ho Sitiveniva Kotirara kempukaiqama kero iriqiro
vuvaro Kotira kempukavano viraqi vau vaiintiva vaiharora
tiro, viva vaiinti nahenti nivutana vaiharo Kotira kaiqa
nora kaiqa, vo kaiqa vo kaiqa varaqiro vura.
9 Mintumanta vaiinti vonavu Sitivenira vataake
tirorireka anura. Vi vaiintinavuka vo uva iruka nai maara
naavuara *Kuvantukaa Vaiintira Naavuve* tura. Vi vaiintika
Iutaa vaiinti vaiha vika Sairinihainaakavata,
Arekisantiahainaakavata, Silisiahainaakavata,
Esiahainaakavata, vaura.
Vika Sitivenira vataake tirorireka anuvaro
10 Kotira Maraquravano Sitivenira kahaquvaro vira
uvavano kempuka uva vaumantara ti, vi vaiintinavuka kia
ho vira uva aatara kora.
11 Vira uva kia ho aatara karaiti, vinavuka vaiinti vonavu
qutaru monu nimiha tiha, Nenavu Sitivenirara unahaa tiha
mintima tiate, Sitiveniva Mosiraravata Kotiraravata qora
uva ti vaimanta tenavu irunarave, tiate, ti.
12 Ho vika mintumake una uva tumanta Iutaa nora
vaiintive, maara uva okara ti vau vaiintikave, vika vi uvara
iri oru Sitivenira ravaaqavu vare vuru *kansoru*navu
ruvaaqumavi vauraqi kora.
13 Viraqi ke vaiinti vonavu una uva tiate ti, vika
vinavukavata naaromanta vinavuka Sitivenirara tiha, Maa
vaiintiva enena Kotira Naavuara qora uva ti vairave. Viva
Mosiva maara uva tivatorara qora uva ti vairave.

14 Tenavu airi vaiinti vaunaraqaama viva vi uvara
mintima keharo tirave: Ihuva Nasaretihainaava maa
naavura Kotira Naavu rampai aqukaanarove, tirave. Ihuva
Mosira maara uva qaqira kero qaraaka uva tinavu tiva
timianarove, tirave. Sitiveniva vi uvara vi uvara mintima
keharo timanta irunarave, ti.
15 Minti ti vaumanta *kansoru*navu naavuqi vauka vaiha
Sitivenira tavovaro vira virivano koqe viri *enseli* viri
voqaantema kero vaura.

7

Sitiveniva nai auta ntuaina uvara tura
1 Vinavuka una uva minti tiha Sitiveni raqaa uva vate
vauvaro Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika vika qiata
vaiintivano Sitivenira irero tiharo, Ho vinavuka uvavano
quqaa uvae vaivo? tuvaro
2 Sitiveniva tiharo, Ti qata vakaukavata, ti qokavaravata,
ne iri vaiqe te tiare. Haaru Eparahaamiva tinavu kaivaqava
viva kia Haraanini vu entara viva Mesopotemia vataini
vauvaro Variqavano voqamakero takuqi vaiva Kotiva
qovarama viro
3 Eparahaamira tiva amiro tiharo, Nena navunaakavata,
nena maaqavata, qaqira maini kera te ai umiqaaina
vataraqaa vuane, turave.
4 Minti tuvaro Eparahaamiva Karadia vataini vaura mini
kero katu varero oru Haraanini vaurave. Ho vira qova qutu
vuvaro Kotiva qaiqaa tuvaro Eparahaamiva maa vatara ne
varianaini anurave.
5 Vi entara Kotiva kiama Eparahaamira maa vatara
amurave. Eparahaamiva nai aiqu ntavato vatara kia
voqavata amurave. Vi entara Kotiva kauqu aiqiqaa
aqukero Eparahaamira tiva amiro tiharo, Ho maa vatara te
naantiara ai amirerave. Maa vatava ai vatama varianarove.
Arevata nena kuvuaramateraukavata vika vatama
varianarove, turave. Ho vi entara Kotiva aiqiqaa kauqu
aqukero tu entara kia Eparahaamiva vainti vato entara
6 Kotiva maa uvara tiva amiro tiharo, Naantiara are
kuvuarerauka ai naintivara vo vataini oru vaimanta vi
vatanaaka ai naintivara qoraiqama nimitaqi vi vaimanta ai
naintivara airi ihi 400 ihi vi vataraqaa variqi vivarave.
7 Ho vi entaraqaahai te ai naintivaraqaa raqikika vikaqaa
uva vatehama vika ntaihararave. Te vika ntaihama kaarira
viraqaahai ai naintivara vi vataraqaahai katu vare ani maa
vataraqaa vaiha ti hutu tuaheraqi vivarave, turave.
8 Kotiva minti tivakero nai kauqu aiqiqaa aquko uvarara
Eparahaamivavata vira naintivata iritaate tiro, Kotiva
qorainti vainti vaata toqaaina okarara Eparahaamira

amurave. Viraqaahairo Eparahaamiva nai vainti Aisaakira vatatovaro 8 enta aitarovaro vira vaata toqa amitorave. Aisaakiva Iekopira qova vauvaro Iekopiva tinavu kaivaqaukavara 12navu vika qova vaurave.

9 Ho tinavu kaivaqaukavara variqi vi, vinavuka nai qata Iohepira toma amiteha vira qoraiqama kareka vira ravaaqavuke vo vatanaaka nimihama monu varomanta Iohepira ravaaqavu vare vuru Isipini korave. Mini vuru kovaro Iohepiva vo vatanaa vaiintiqaa quminaiqama kero vira paanaa kaiqa vare vauvaro Kotiva kia virara tauru korave. *(Okara 37:27-28)*

10 Kotiva kia Iohepirara tauru karaitiro, vira ruaruama amitero vira kahaqamaqiro vuvaro viva ho vaurave. Pero vaiintivano Isipi vataqaa raqikuva Iohepira aarovaro viva vira avuqaa oru vauvaro Kotiva vira avu aato kahaquvaro Pero vaiintivano virara koqe vaiintive, avu aato vataa vaiintive tivakero vira noraiqama kero tiharo, Te avuhainauka variarirara are ti naantiaraihainaava vaiharama ti naavuqaavata, ti vataqaavata raqikiane, turave.

11 Ho vi entara karara nararaiqu entava Isipinivata, Kenaaninivata, vaumanta vaiinti nahenti qoraiqamavi vaumanta tinavu kaivaqaukavara vikavata kia ho kara norave.

12 Mintuvaro Iekopiva iruvaro *raisi* voqaa karavano Isipini vauvaro viva nai maaqu tinavu kaivaqaukavaranavu mini nititomanta karara vurave.

13 Vinavuka mini taara tataa vu entaraqaa Iohepiva vutukero vika tiva nimiro tiharo, Te ni qatavanoma vauro, tuvaro Pero vaiintivano Iohepira navunaakara iriro vika quahama nimite vauvaro

14 Iohepiva uva vara kero nai qorara tiharo, Arevata, nena nahenti vaintairavata, ekaama ntitera maini Isipini aniate, tumanta vaiinti nahenti 75navuvano Isipini vurave.

15 Iekopiva katu varero Isipini oru variqiro viro qutu vumanta tinavu kaivaqaukavaravata mini variqi vi vuru qutu vurave.

16 Vinavuka qutu vumanta vika vinavuka vaata vare Sekemi vata mini vuru Eparahaamiva monu aqukomanta Hamora vatanaaka vata amuraqi quntama torave.

17 Ho airi ihi aitarovaro Kotiva haaru nai aiqiqaa kauqu aqukeharo Eparahaamirara ai naintivara kahaqirerave tu entava aumanto vaumanta vaiinti nahenti katu vare Isipini vuka airiqama vuvaro

18 vaiinti vo, avuhainaa vaiintivano kia Iohepirara iru vaiintiva qovarama viro Isipiqaa raqiki vaurave.

19 Viva kia tinavu kaivaqaukavaraqaa avuqavuqama
kero raqikiqiro viraitiro, viva tinavu kaivaqaukavara
qoraiqama nimitaqiro viharo tiharo, Ne vainti vatate
vaintika qaqira aqu kaimanta vika qutu vuate, turave.

20 Isipiqaa raqikuva Pero vaiintivano minti tuvaro tinavu
kaivaqava vovano vi entara Mosira vatatovaro viva
voqaraa vaintiru vauvaro vira nova kia vira qaqira
karaitiro, taaramo toranavuara naavuqi vira kukeqa tero
viraqaata raqikiqiro viro,
21 viraqaahairo vira vita varero namari auvahini vuru
kukeqa tovaro mini vauvaro Pero vaiinti vira raavuravano
vira rantakero, Te vira virirerave, tivakero nai vaintiqaa
raqikuntema kero viraqaavata raqikiqiro vurave.

22 Viraqaa raqikiqiro vuvaro Mosira ekaa Isipi vatanaa
okarave kaiqave umiqovaro Mosira kaiqavanovata, viva tu
uvavavata anomakero koqema kero vaurave.

23 Ho Mosiva tinavu kaivaqava 40 ihi varakero viva
tiharo, Kaiqe tenta navunaaka Isareri vatanaaka oru
tavaare, tivakero
24 oru tavovaro Isipi vaiinti vovano Mosira navunaara vo
qoraiqama amite vauvaro Mosiva nai navunaara vira
kaara Isipi vaiinti vira arukero viraqaa muntu korave.
Mosiva nai irikero tiharo,
25 Ti navunaaka tiriara mintima tivarave. Tinavu
kahaqiarire tiro, Kotiva vira atitaivaro anivave. Vika tiriara
vi vaiintiva qora kaiqaqaahairo tinavu kuvantu
timitaariravave tivarave, tiro. Mosiva vika minti tivarave
tumantavata, vira navunaaka kia virara minti turave.

26 Mintuvaro vira qararaa Mosiva tavomanta vira
navunaaka, Isareri vaiintitantavano raqi vauvaro Mosiva
oru vitantara tiharo, Eqaate. Netanta iriate. Netanta vohaa
vaintitantave. Netanta vohaa okaravanove. Nantihae
netanta raqi variavo? tuvaro
27 vaiinti vovano nai kena vaiinti ari vauva Mosira
ventakero tiharo, Tavave ai vara noraiqama kero tinavuqaa
raqikiane tivarae aniarao?
28 Are enta Isipi vaiinti vo arukaanantema kera, tivata
harukarevae auti variarao? tiro.
29 Tuvaro Mosiva vi uvara iriro qetakero ruqemakero
Isipihairo kantama viro oru vo vataini Midianini vaurave.
Mini vaiharo viva qorainti vainti taaraqanta vatatorave.

30 Mini variqiro vuvaro 40 ihi aitarovaro Mosiva qumina
vataini Sainai Aiqina tataaqa niharo tavovaro katari vo iha
ite vauvaro viraqihairo *ensel*ivano qovarama vurave.

31 Qovarama vuvaro Mosiva virara ravuku viro vainto
oru katari iha ite vaura tavaare tivakero iruvaro Noravano
uva vira tiva amiro tiharo,
32 *Te Variqavanove. Te ni kaivaqaukavara*
Eparahaamirave, Aisaakirave, Iekopirave, vikaqaa raqiki
vauraukave, tuvaro Mosiva voqamakero aatu itovaro vira
aiqu kauqu ntiri ntiri uvaro vi haikara tavaarorave tuvaro
33 Noravano vira tiva amiro tiharo, *Are himpira variana*
vatara vira ti turuaravano vairara tira, nena aiquqaa nonku
tenara qaqini varakera variane.
34 *Te tavauramanta Isipi vatanaaka ti vaiinti nahenti*
qoraiqama nimite variavo. Ti vaiinti nahenti ke ke tiara
irihama te vika kahaqirera tuvuro. Ho aniraqe te ai Isipi
vataini atitaare, turave.
35 Ho tota Isareri vatanaaka vika vira qoririmake tiha,
Tavave ai vara noraiqama kero tinavuqaa raqikiane tivarae
aniarao tu vaiintira, Mosira, Kotiva vi vaiintira noraiqama
kero tinavu kaivaqaukavara kahaqiharo vikaqaata
raqikiarire tiro, vira atitorave. *Enseli*vano iha ito katariraqi
vaiharo Mosira Kotira uva tiva amuvaro
36 Mosiva vuva oru nora kaiqa varaqiro viharo tinavu
kaivaqaukavara Isipihairo ntita varero Naare Namari taqa
varero nora kaiqa varaqiro viro oru qumina vataini 40
ihinavu niharo nora kaiqa varaqiro vurave. Mintima kero
viva tinavu kaivaqaukavara Isipihairo ntita viri maini
korave.
37 Ho vi vaiintiva Mosiva Isareri vatanaaka vika tiva
nimiro tiharo, Kotiva ti tititaainantema kero, vaiinti vo
atitairaro vi vaiintiva Kotira uva tianarove. Vi vaiintiva
niqihairo qovarama vuanarove, turave.
38 Tinavu kaivaqaukavara kia vaiintivanovata vau vatara
qumina vataini variqi vuvaro Mosiva vika hampata
vaurave. Viva tinavu kaivaqaukavara hampata vauvaro
*enseli*vano Sainai Aiqinaqaa vaiharo Mosira tiva amuvaro
viva Kotira uva qaqi variqi vi vai uvara varero muntu vi
uvara tinavu kaivaqaukavara tiva nimurave.
39 Viva Kotira uva varero muntu tinavu kaivaqaukavara
tiva nimumanta vika kia vi uvara irirerave tiha Mosira uva
qoririmake qaiqaa Isipiniara vuataa umanta vaurave.
40 Ho ⌞Kotiva vira aarovaro Mosiva Sainai Aiqinaqaa
vaarirero vaumanta vika Eronirara tiha, Are variqa vonavu
autu timitairamanta vinavuka tinavu tivuni viha tinavuqaa
raqikiate. Mosiva tinavu Isipihairo vita varero aniva viva
nai tainie vivo? turave.
41 Minti tivake vika purumakau naati maraqurahaa
autuke vi haikarara variqave tivake vi haikara quahama

amitareka *ofaa* iha quara amite nái kauquqohai aututo haikara, vi haikara autu tuaherakeha ovata norave.
42 Mintuvaro Kotiva vika tavero tauvaqa utu nimitero tiharo, Ho ne nenta qora kaiqaqai varaqi vuate, tumanta vika qumina naaruvaihainaa haika opu makau vi haikara vi haikarara variqavanove tivakeha quahama nimite vaurave. Paropeti vukuqi Kotiva mintima turave:

> Isareri vatanaa vaiinti nahentivauvo, ne 40 ihinavu qumina vataini niha ne kia tiriara iriha sipisipive, purumakauve, aruke iha quara timitoravauve.
> 43 Aqao, ne nenta vo haika vo haika aututo haikarara iriha, quara arukeha iha quara nimite vaurave.
> Ne qumina vataini niha, una variqa vo, vira autu Molekira, vira seri naavu aqu vareha ni vaurave.
> Opu makau vo, vira autu Refanira, ne viraravata tinavu variqave tiha, vira maraqurahaa autuke vira vareha ni vaurave.
> Ho vira kaara te ni niaraini vo vataini, Babironi vatuka vira tauvaqaini vai vataraqaa ni nititaarira mini vuaterave, turave. *(Amos 5:25-27)*

Kotiva minti turave.
44 Ho tinavu kaivaqaukavara qumina vataini kia vaiintivanovata vau vataraqaa variqi viha, Kotira Naavu, *seri* naavuqai vareha vurave. Vi naavurara Kotiva Mosirara maanti maantima kera aututaane tuvaro aututorave.
45 Vira naantiara tinavu kaivaqaukavara vi naavura nái qokavaraqaahai vare, oru tuataqi viha Iosuaara vataake oru vi vauvaro Kotiva vo vatanaa vo vatanaaka qaqini vara komanta tinavu kaivaqaukavara vika naatarake vika vata maatavata varorave. Ho vi *seri* naavuva Kotira Naavuvano vi vataraqaa variqiro vuvaro tinavu kaivaqava Devitivavata vau entava anirorave.
46 Vira entavano anirovaro Kotiva Devitirara quaheharo vauvaro Devitiva Kotirara tiharo, Are tinavu kaivaqara Iekopiraqaa raqiki variaravave. Hoe te ai naavu kaqa amitararave? tuvaro Kotiva aqao tiro, Ai maaquvano naavu vira kaqa timitaarire, tuvaro
47 vira maaqu Soromonuva Kotira Naavu vira kaqa amitorave.
48 Ho iriate. Kotiva viva mpeqavano naaruvaini vaiva viva kiama qaqi vaiintivano kaqataa naavuraqi vairavauve. Kotiva nai paropeti vaiinti vo tiva amiro tiharo,

> 49 Naaruvavano vaireva, te oquvi vaiha ekaa haikaqaa raqikiaina taintavama vaivo. Vatavano vaireva, te aiqu viavi vataariravama vaivo. Ne nana naavue ti kaqa timitevarave? Kiama te variaina naavura ne ho kaqa tevarave. Kia te ho qumina naavuqi vairarave.

50 Quqaama te tenta kauquqohai ekaa haika autuke
vataunarave, turave.

(Aisaiaa 66:1-2)

Kotiva minti turave, tiro.

51 ⌞Sitiveniva minti tivakero viva vikara tiharo,⌟ Ne Kotira
uva kia iriataa imanta kia iri variarave. Ni avu aato
muntukavano una variqaraqai vaivo. Ni muntukavano
kiama Kotirara vaivo. Ne nenta kaivaqaukavara aanare,
Kotira Maraqurara kia antuqa arimanta variavo.

52 Ni kaivaqaukavara Kotira uva ti vau vaiintika ekaa
vika qoraiqama nimitorave. Kia vika voqavata vehakuma
nimitaraiti, ekaa qoraiqama nimitorave. Kotira uva ti vau
vaiintika haaru qumina vaka Kotira uva tiha mintima tiva
torave, Kotira kaiqa vaiintivano avuqavu ni vairava vataini
tuvuanarove, tumanta ni kaivaqaukavara minti tu vaintika
aru kontemake, nevata avuqavu ni vai vaiintiva vataini
tuvimanta ne viravata qoraiqama amite vira aruke iavo.

53 *Ensel*inavu Kotira uva maara ni tiva nimiamanta ne
Kotira uva maara iriataara vaimanta ne kia vika uvavata
iriavo, tiro.

Oriqohai Sitivenira arukora

54 Sitiveniva minti tumanta *kansoru* vaiintinavu vira uva
iruvaro vika voqamakero arara itomanta vika nái aarai
tentiri tiha/teti aneha, mauru nkaqeha vauvaro

55 Kotira Maraquravano Sitivenira viraqaa raqikiharo
vira kempukaiqama kovaro Sitiveniva naaruvaini
aitutiharo tavovaro Kotiva u haikava iteharo takuqi
vauvaro Ihuva Kotira kauqu tanaraini himpitero vauvaro

56 viva tiharo, Ho tavaate, naaruvavano qantua viro
vaimanta te tave vauraro Ihuva Vataini Vatatai Vaintiva,
viva Kotira kauqu tanaraini kempukavano himpitero vaivo,
tiro.

57 Sitiveniva minti tumanta vika tiha, Tenavu viva
Kotirara qora uva tinara iriarorave tiha, nái kauquqohai
aato tintate aakara ntavaqi viha, kante oru

58 Sitivenira rarau vare nora vatuka aaqaini muntu ke,
oriqohai vira ruqutu aavata kora.

Sitiveniraqaa vaaka una uva tuka ori aqire iha, vika nái
vukai tavuna qaqini varake vuru

59 qaraaka vaiinti vo, vira autu Sorura aiqutaraini vatate,
oru Sitiveniraqaa ori aqireka vuvaro Sitiveniva aakara
nteharo tiharo, Ho Noravauvo, Ihuo, ti maraqura vitaane,
tivakero

60 viva tori kauru araviro noraiqaakero naveraitiro
tiharo, Noravauvo, kia vika qora kaiqa kaara vikaqaa uva
vataane, tiro. Minti tivakero viva qutu vura.

8

1 Ho Sitivenira ruquti vauvaro Soruva vata vaiharo vira
huviqorama arukevarave tura.

Soruva Ihura vainti aru taiqa kareva auti vaura

Ho vika Sitivenira aruke vi entaraqaahai vika Ihura
vaintinavu voqamake qoraiqama nimitaqi viha Ihura
vaintinavu Ieruharemini vauka raumpirima komanta vika
qetake Iutia vataini vo vatuka vo vatukaini vi,
Sameriainivata oru vumanta Ihuva noraiqamako
vaiintinavukaqai Ieruharemini vaura.

2 Vaiinti vonavu Kotira uvara noraiqaake iri vauka
Sitivenira vaata vare noraiqaake iqi rataqi viha vira muntu
quntama tora.

3 Vira quntama tovaro Soruva Ihura kaiqave, uvave, taiqa
kareva autiharo viva oru vo naavu vo naavuqihairo Ihura
vaiinti nahentive, vaintive, rarau varero karapuhiqi ntita
vuru ke vaura.

Sameriaini Ihura uva vuru tiva nimura

4 Soruva mintiaqiro vumanta Ihura vaintinavu
raumpirima koka vika Ieruharemihai vo vatuka vo vatuka
nihama Ihura vakaaka tiva nimi vauvaro

5 Piripivavata vevara Sameriaini otu vo vatukaqi vaiharo
vi vatanaaka tiva nimiro tiharo, Ihuva viva *Mesaiaa*vano
vaivo. Viva Kotiva atitai vaiintivave,

6 tumanta vaiinti nahenti iruvaro viva koqe uva tiva
keharo nora kaiqavata vare vaumantara ti, vika tiremake
vaiha koqemake vira uva iri vaura.

7 Vika vira uva iri vaumanta vaananavuvano noraiqaake
uva tivakeha vo vaiinti vo vaiintiqihai qaqini aitarovaro
Piripiva airi aihavuka, vika vaata kia ho qakukave, aiqu
qoraiqama vukave, vikavata koqema nimite vaura.

8 Mintiaqiro vumanta vi vatukaihainaaka voqamake
quaheha vaura.

9 Vi vatukaihainaa vaiinti vovano vira autu Saimoniva
vaura. Vi vaiintiva *vure/quaha* kaiqa varaqiro vumanta
Sameria vatanaaka vira kaiqara kauqu runkinkiri i
vauvaro viva tiharo, Te nora vaiintivanove,

10 tumanta vi vatanaaka nora vaiintivata, inaara
vaiintivata, vira uvara noraiqamake iriqi viha, vi
vaiintirara viva variqavano kempuka kaiqa varaivave
tuvaro

11 vi vaiintiva airi enta *vure/quaha* kaiqa, vo kaiqa vo
kaiqa varaqiro vumanta vi vatanaaka vira kaiqara kauqu
runkinkiri i vaura.

12 Minti vauvaro Piripiva anirero koqe vakaaka Kotiva
raqikiainararave, Ihurara viva *Mesaiaa*vano vairarave,

vika tiva nimumanta vika vi uvarara quqaave tivake vaiintivata nahentivata vika namari varora.
13 Saimoniva vivavata vi uvarara quqaave tivakero vivavata namari varero, viraqaahairo viva Piripikantiro variqiro viharo Piripiva nora kaiqa varorara viva nai kauqu runkinkiri i vaura.
14 Ho Ihuva noraiqamako vaiintinavuka Ieruharemini vaiha irumanta Sameria vatanaaka Kotira uvara quaheha variavo tumanta vinavuka Pitaaka Ionika nititomanta
15 vitanta otunte vi vatanaaka hampata vaiha vi vatanaakara Kotira Maraqura varaate ti, Kotira aarora.
16 Vi entara vi vatanaaka tenavu Ihura vainti vairerave tuka namariqai vareha kia Kotira Maraquravata varora.
17 Mintumanta Pitaaka Ionika Kotira aareha nai kauqu vikaqaa vatomanta vika Kotira Maraqura varora.
18 Mintuvaro Saimoniva tavomanta Ihuva noraiqamako vaiintitanta nái kauqu vaiintiqaa vatomanta vi vaiintika Kotira Maraqura varovaro Saimonivavata tave vauvaro vira muntukavano ntuvaro viva monu varero vitanta nimireva autiharo
19 tiharo, Monu maa vareha tivata noraiqama kaiqe tevata tenta kauqu vaiintiqaa vataari vika Kotira Maraqura varaate, tiro.
20 Viva minti tuvaro Pitaava vira tiva amiro tiharo, Ai uvavano qora uvama vaivo. Nena monu hampata qumina taiqa vuane. Kotira Maraqura kiama monu aqukehara varenarave. Kotiva nai Maraqura vaiinti nahenti qaqi aaqaama nimi vaivo.
21 Kotiva tavaivaro ai avu aato muntukavano qora avu aato muntukama vaivo. Mintima vaivarara tira, are kia ho tenavu varaaina kaiqara varenarave.
22 Ho nena qora kaiqa varenara qaqira kaane. Vira qaqira kera Kotira aarairaro Kotiva hove tirera, are qora kaiqa varena uvava taiqa vuanarove.
23 Te tavaurara are voqamakera muntuka nti variara vaiintivave. Qora kaiqavano ai ravaaqavu kaivara are qora kaiqa vare variarao, tiro.
24 Pitaava minti tuvaro Saimoniva Pitaaka Ionikara tiharo, Oho, netanta tiriarao tihama, Kotira aaraivaro netanta ti uvava kia vivaura variarire, tiro. Saimoniva vitantara minti tura.
25 Pitaaka Ionika vaiinti nahenti Ihura uvave Ihura okararave tiva nimi ke viraqaahai vitanta tuvurante verara Ieruharemini vura. Vitanta mini viha Sameriainivata vatuka vatuka niha Ihura vakaaka koqe vakaaka tiva nimiqi vura.

Piripiva muntu Itiopia vaiinti tiva amu uvara

26 Ho Piripiva Sameriaini vauvaro Noravano atito
*enseli*va Piripira tiva amiro tiharo, Are himpira vevara
Ieruharemihaira Kesaini vi vai aararaqaa otu vuane, tura.
Vi aarava vaireva kia airi vaiintivano vi ani vau aarava
vaura.
27-28 *Enseli*vano minti tuvaro Piripiva himpiro viro
oturero tavovaro Itiopia vatanaa vaiinti vovano aara
viraqaa vaura. Vi vaiintiva nora vaiintivano vaiharo viva
nai avuhainaa nahentiara vira autu Kandesira vira kaiqa
varaqiro viharo monuqaave *takisi* kaiqaqaave raqiki
vauva, viva oru Ieruharemini Kotira autu tuahera kero,
viraqaahairo ururantero vevara nai maaqaini vireva
aaraini vura.
Viva aaraini viharo iqoka kaariqi oquvi vaiharo
Aisaiaava paropeti vaiintivano qara ntuvato uvara kaara
ruvaqiro vi vaura.
29 Vi vukuraqi kaara ruvaqiro vi vauvaro Kotira
Maraquravano Piripira tiva amiro tiharo, Oru iqoka kaari
vitakaane, tuvaro
30 Piripiva kantero oru iruvaro vi vaiintiva Aisaiaava
paropetivano qara ntuva toraqi kaara ri vauvaro Piripiva
vira irero tiharo, Are kaara rihara vi uvara okara hoe
iriarao? tiro.
31 Minti tuvaro viva tiharo, Kia vovano ti kahaqiraqe te
nantiakee maa uvara okara ho iriraraave? Are maaqi
vaarirera tintira oquvi vaihara ti kahaqiane, tiro.
32 Ho vi vaiintiva Aisaiaara vukuqihairo maa uvara kaara
ruvaqiro vi vaura:

> Sipisipi arukareva i vaivaro sipisipivano kia uva
> tintema kero, vivavata kia uva tivo. Sipisipi naati kauki
> toqake vaivaro sipisipi naativano kia uva tintema kero,
> vivavata ⌞nai navutaaka nivuqaa vaiharo⌟ kia uva tivo.
> 33 Vira qoraiqama amitehama kia vira uvavata uteta
> amitaavo. Vira arukaavaro taiqa virara ti, viva kuvuara
> irauka kia ho vaivaro kia vovano virara tiva
> nimiariravavata varianarove, tura. *(Aisaiaa 53:7-8)*

34 Ho vi vaiintiva vi uvara kaara ruva kero Piripira irero
tiharo, Maa uvara ta vaiintirarae turave? Paropeti vaiinti
Aisaiaava nariarae turave? Vorarae turave? tiro.
35 Tuvaro Piripiva tiva amiro tiharo, Vi uvara Ihurara tiva
tairave, tivakero viraqaahairo viva Ihura okara koqe uva
vira tiva amiqiro vura.
36 Aaraini tiva amiqiro viharo varuva namari vaunaini
orurovaro Itiopia vaiinti viva tiharo, Ho tavaane. Namari
maa virama vaivo. Are hove tirera, te namari varaare, tiro.
37 [Minti tuvaro Piripiva vira tiva amiro tiharo, Are nena
avu aato muntukaqihaira quqaave tirera, homa namari

varenarave, tuvaro viva tiharo, Ho te quqaama Ihurara viva Kotira Maaquve turo, tiro.]

38 Minti tivakero nai kaiqa vaiintiara tiharo, iqoka kaari ravaaqavu tairaro maaqaa variarire, tivakero vitanta Piripika namariqi otuntetanta uvaro Piripiva namari vira amura.

39 Vira amiro, vitanta namariqihai qaqini vaarirovaro viraqaahairo Kotira Maraquravano Piripira vita varero vuvaro Itiopia vaiintivano kia vira qaiqaavata tavaraitiro, viraqaahairo viva quahaqiro vurama.

40 Viva vuvaro Kotira Maraquravano Piripira vita varero vuru vatuka vo, Asadotini kovaro Piripiva vi vatukara kankoma kero tavora. Viraqaahairo viva vatuka vatuka variqiro viharo Ihura uva tiva nimiqiro viharo vatuka vo Sisariainivata orurora.

9

Soruva Ihura vaintiqamavura
(22:4-16; 26:9-18)

1 Ho Soruva Ieruharemini vaiharo Ihura vaintiqama vukara antua uva tiharo vika aru kaaina uvaravata tivaqiro viharo iri tavokiaro oru Kotira Naavuqi Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika vika qiata vaiintiara tiharo,

2 Qara vo ti timiraqe te Damasikusi nora vatukaini muntu qara vira maara naavuqaa raqikika nimiari vika tavaimanta Ihura vainti Ihura Aaraqaa nika vaivera, te vika vaiintive, nahentive, rumpa vare Ieruharemini vuru karapuhiqama kaare, tiro.

3 Minti tivakero Soruva qara varero Damasikusini viro.

Ho aaraini Damasikusi aumanto vuvaro vaaka naaruvaihairo ovavano aaquakaa voqaara Soruva vi vaunaini utu kora.

4 Utu kovaro Soruva vatakanta hiqiriro iruvaro uva vovano vira aarero tiharo, Soruo, Soruo, nana kaarae are ti qoraiqama timite variarao? tiro.

5 Minti tuvaro Soruva irero, Noravauvo, are tavave? tuvaro uvavano mintima tiro: Te Ihukave. Te are qoraiqama timite variaraukama vauro, tiro.

6 Minti tivakero tiharo, Ho himpira vatukaini viraro vovano are minti minti inarara ai tiva amiarire, tiro.

7 Uvavano minti tumanta Sorura vataake anuka uva *nontantaqai/otataqai* iri kia vaiinti virivata tavaraiti, vika qaqi minto vaiha qeteha kia uvavata ho tura.

8 Vika kia ho uvavata tuvaro Soruva vataihairo himpiro tavarare tuvaro vira avu qimpa vuvaro kia ho tavero. Kia ho tavomanta vira vataake anuka vira kauqu utu vare Damasikusini muntu kora.

9 Vira muntu kovaro Soruva mini taaramo enta avu qimpa vuva vaiharo viva namarivata karavata kia nora.
10 Soruva mintimakero vauvaro Ihura vainti vovano Damasikusini vaura. Vi vaiintira autu Ananaiaasiva, viva vaiharo taira tave vauvaro Noravano vira aarovaro viva tiharo, Noravauvo, te mainima vauro, tuvaro
11 Noravano Ananaiaasira tiva amiro tiharo, Vatukaini aara vo, vira autu Avuqavu Aarave tianaini orurera Iutaasira naavu qentiana vaiinti vo Sorurara irehara tavaane. Vi vaiintiva Tasusihainaavave.
12 Soruva ti haareharo taira taveharo vaiinti vo vira autu Ananaiaasiva anirero virara ho tavaarire tiro, nai kauqu viraqaata vataivaro viva ho tavaivo. Mintimama Soruva taira tave vaivo, tiro.
13 Noravano minti tuvaro Ananaiaasiva taira qaqi tavamaqiro viharo tiharo, Aqao, airi vaiintima vi vaiintira okara ti tiva timiamanta irunarave. Vi vaiintiva Ieruharemini vaiharo ai vainti avuqavu ni variaka airitahaa qoraiqama nimite vairave.
14 Kotira kaiqa vara amite varia vaiintika vika noranavu Sorura qara amiavaro viva vi qarara varero maini Damasikusini ai autu re varia vaiinti nahentika rumpa kareva autiharo anivo, tiro.
15 Ananaiaasiva minti tuvaro Noravano vira mintima tiva amiro tiharo, Ho kia qetehara mini vuane. Vi vaiintiva ti kaiqa vaiintivano variarire ti, te vira kaama taunarave. Viva ti kaiqa vaiinti vaiharo viva vo vatanaa vo vatanaa avuhainaa vaiintive, nora vaiintive, kia Iutaa vatanaakave, Iutaa vaiinti Isareri vatanaakave, viva vika vika ti hutuara tiva nimianarove.
16 Naantiara Soruva tiriarao tiro, ti kaiqa varaqiro viharo, vira kaara aihavina haikarave, maara raaina haikarave, vo haika vo haika varaanarove. Ho vi okarara tenta vira tiva amirerave, tiro.
17 Kotiva tairakaa minti tuvaro Ananaiaasiva orurero Soruva vau naavuraqi oriqetero nai kauqu viraqaa vateharo vira tiva amiro tiharo, Ti qatao, Soruo, are aaraini aniharama tavaarava Noravano Ihuva vivama ti tititaivo. Are qaiqaa ho tavairaro Kotira Maraquravanovata ai avutaqi mpeqaiqiharo variarire tiro, viva ti tititaimanta anuro, tiro.
18 Minti tuvaro vaakama Sorura avuqihairo havuka parepaaqa voqaara ravaqaaviro hiqiruvaro viva ho taveharo himpiro. Soruva himpuvaro Ananaiaasiva viraqaahairo namarivata aqu amitora.
19 Sorura namari aqu amitovaro viraqaahairo karavata ho nero. Kara namakero viva qaiqaa kempukaiqama viro ho vaura.

Soruva Damasikusiqi vaiharo Kotira uva tiva nimura
Mintuvaro Soruva Damasikusiqi vo entanavu Ihura
vaintinavu hampata vaura.
20 Mini vaiharo viva vaaka vo maara naavu vo maara
naavuqi oriqetero Ihurara vika tiva nimiro tiharo,
Quqaama Ihuva Kotira Maaquvano vaivo, tiro.
21 Minti tumanta vika vira uva iri vauka ravukuvi nai ire
nai ireha tiha, Quqaae vi vaiintiva Ieruharemini vaiharo
Ihura vainti qoraiqama nimite vaivave? Quqaae viva Ihura
vainti rumpa varero Kotira kaiqa vara amite varia vaiintika
vika noranavu vuru nimireva auti vaiharo maini anirero
vaivo? ti.
22 Minti ti vauvaro Soruva ti vau uvava voqamakero
kempukaiqamaqiro vuvaro Soruva tiharo, Ihuva vivama
*Mesaiaa*vanove, tivakero vo uva vo uvaqihairo Ihuva
*Mesaiaa*vano variaina okarara vika numiqomanta, Iutaa
vaiintinavu Damasikusini vauka vika vira uva aatara
karare ti, tavovaro Sorura uvavanoqai vika uva tura aatara
kora.
23-24 Minti vauvaro vo entanavu aitaromanta Iutaa
vaiintinavu ruvaaqumavi vaiha Sorura aruke aarara rante
vaiha, entaqivata, kuariqaavata, vaantaavura qentiqaa
maimaraara raqiki vaura.
Minti vauvaro Soruva vika nái vira aru kareka auti vau
uvara irumanta
25 vira avataqi nuka vira kahaqihama rutantuto utaraqi
vira ntuvake, vaantaavura avutaqihai vaati aaqaini ke tuta
tutamaqi tuvi muntu kovaro vurama.

Soruva Ieruharemini vura
26 Soruva Ieruharemini oru viro Ihura vainti vonavu
hampata avituma virare tumanta vika aqao ti, Are kia
Ihura vainti variarao, tivake Sorura aatu qetehaqai vaura.
27 Vira aatu qeteha vauvaro Banabaasiva vira kahaqireva
anirero Sorura vita varero vuru Ihuva noraiqamako
vaiintinavuka vaunaini kero Banabaasiva Sorura okarara
vika tiva nimiharo viva Soruva aaraini viharo Ihura tavo
uvaravata vika tiva nimiro, Ihuva Sorura uva tiva
amuraravata tiva nimiro, viva Soruva Damasikusini
vaiharo Ihura autu reharo kempukaiqama keharo Ihurara
vi vatanaaka tiva nimuraravata tiva nimiro. Banabaasiva
Sorura okarara mintimakero vika tiva nimumanta vika
viraqaahai hove tura.
28 Vika hove tuvaro Soruva vika hampata variqiro viharo
Ieruhareminivata niharo kia qetaraitiro, Nora Vaiinti autu
ravakeharo vira uva vi vatanaakavata tiva nimi vaura.
29 Mintiaqi viharo viva oru Iutaa vaiintinavu Girikihai
anuka hampata tirori vaumanta vika vira aruke uvara nai
tiva ami nai tiva amiha vaura.

30 Mintumanta Ihura vaintinavu Sorura qata
vakaukavara vi uvara iri, vika Sorura vita vare muntu
Sisariaini ke, vira atitovaro viva nai maaqa Tasusini vura.
31 Soruva mini otu vaumanta Ihura vaintinavu Iutiaini
vaukave, Karirini vaukave, Sameriaini vaukave, vika ho
maateraiqiha vauvaro vi entara kia vovanovata vika
qoraiqama nimite vaumanta vika Ihura kaiqa
kempukaiqamake varaqi viha vika Kotirara noraiqaake
iriqi vuvaro Kotira Maraquravano vika kahaqi vaumanta
Ihura vaiinti nahenti airiqamavi vaura.

Pitaava vo vatuka vo vatuka vura
32 Ho Pitaava Ihura vainti kahaqireva vo vatuka vo
vatuka viro. Mini niharoma viva Ihura vainti vonavu
vatuka vo, Lidaini vauka otu tavareva vura.
33 Pitaava mini oturero tavovaro vaiinti vovano vira autu
Ainiaasiva vaura. Vi vaiintira vaatavano kia ho qakuvaro
viva 8 ihinavuara taintaqaaqai vaiteharo vauvaro Pitaava
oturero virara tiharo,
34 Ainiaasio, Ihu Karaitiva homa ai koqema kaanarove.
Are himpira nena tainta avuqavu iane, tuvaro vi vaiintiva
vaakama himpiro.
35 Vaaka himpumanta Lidaihainaakavata,
Seronihainaakavata, tavovaro vi vaiintiva qaqi himpiro
vaumanta viraqaahai vikavata Ihura vainti vaireka Kotira
aarora.
36 Vo vatuka Jopaini Ihura vaintiqihairo nahenti vovano
vira autu Tabitaava vaura. Vira autu Giriki uvaqihai tireka
Dokaasirave tura. Dokaasiva koqe nahentivano vaiharo
vehi vaiinti vo vaiinti vo vaiinti kahaqireva kaiqa vara
nimite vau nahentivama vaura.
37 Ho vi entara vi nahentiva rovara vareharo vuru qutu
vuvaro vira navunaaka vira vaata hiqamake vo *rumu*
verantoqi vuru vatora.
38 Jopaini vauka iruvaro Pitaava aumanto Lidaini
vaumanta vika vaiinti taaraqanta mini nititehama tiha,
Netanta Pitaarara mintima tiate: Kantera maini tenavu
iainanaini aniane, tiate, tumanta vitanta vuru Pitaara tiva
amuvaro
39 Pitaava himpiro vitanta vataakero aniro.
Pitaava aniromanta vika vira vita vare verara nahenti
vatoraqi oriqetovaro Pitaava tavomanta airi nahenti
tentoqa vauka viraqi vaiha Pitaava vaunaini oru iqi
ratehama Dokaasiva qaqi vau entara vika autu nimito
utavaaqara vukai utavaaqave, vo utavaaqave, Pitaara
umiqe vaura.
40 Pitaara umiqovaro Pitaava ekaa viraqi vauka
vahaaqaini nititama veva kero viva viraqi vaiharo tori

kauru araviro Kotira aarora. Kotira aaramakero viva tuqantaa viro qutu vurara tiharo, Tabitaao, himpuane, tuvaro vi nahentiva qutu vunaihairo avu rampaikero Pitaara tavero ho viraqaahairo qaiqaa qaqi himpiro vaaviarama vuvaro

41 Pitaava nai kauqu tutukero vira kahaquvaro viva ho himpiro. Ho himpuvaro Pitaava Ihura vaintinavuvata, tentoqa nahentinavuvata, naarama kero qutuvu nahentira numiqomanta vika tavovaro vi nahentiva qaiqaa qaqi himpiro vaura.

42 Vi nahentiva qaiqaa qaqi himpiro vau uvava vi anumanta Jopaihainaaka vi uvara iri, viraqaahai airi vaiinti nahenti Nora Vaiinti Ihurara quqaave tura.

43 Ho Pitaava Jopaini airi enta vaiharo Saimonira naavuqi vaura. Saimoniva purumakau pahaqohairo kaiqa varo vaiintiva vaura.

10

Pitaaka Koniriasikara tura

1 Sisariaini vaiinti vovano vaura. Vira autu Koniriasiva ⌊viva kia Iutaa vaiinti vairaitiro,⌋ viva Romeni vaiintivano vaiharo 100 iqoka vaiintiqaa raqiki vaumanta vi vaiintinavuka Itari vataihai anumantara ti, vikara Itarihainaaka iqoka vaiintive tura.

2 Koniriasiva Kotira aare vau vaiintiva vaiharo nai naata vaintairavata Kotira autu tuahereha vaura. Viva Iutaa vaiinti nahentinavu vehi vauka parumakeharo nimiqiro viharo Kotira enena aaramaqiro vi vaura.

3 Ho vo enta eronaini kuari avuvano 3 *kiroki* quvaro Koniriasiva qaqi vaiharo taira voqaara tavero. Taveharoma viva kankoma kero tavovaro Kotiva atito *enseli*va oriqetero virara tiharo, Koniriasio, tiro. Tuvaro viva *enseli* aatu qeteharo

4 vira taveharo tiharo, Noravauvo, nanave? tuvaro *enseli* viva tiharo, Are Kotira aaraana uvarave, are vehi vaiinti nahenti kahaqi varianarave, Kotiva mintianarara ariara iriharo quaheharoma vaivo.

5 Ho vaiintinavu nititaira vika Jopaqihai vaiinti vo, vira autu Saimoni Pitaara oru vitake aniate.

6 Pitaava vaiinti vontiro vaivo. Vi vaiintiva Saimoniva purumakau pahaqohairo kaiqa vare vaiva, viva nai naavuqi vetara nora varuva auvahini vaivo, tiro.

7 Minti tivakero *enseli*vano vuvaro Koniriasiva viva tuntema kero, nai naavuqi kaiqa varo vaiintitanta naarama kero iqoka vaiinti vo, viva Kotira aare vau vaiintira nai kahaqi vau vaiintira viravata aarama kora.

8 Koniriasiva vi vaiintinavuka naarama kero vaaka taira voqaara tavorara vinavuka tiva nimiro ho vinavuka Jopaini nititora.
9 Nititomanta vinavuka vivi, vira qararaa aarana vi vauvaro Jopa vatukavano aumanto vauvaro Pitaava Jopaini vaiharo kuari avu qiataqaa uri vuvaro viva Kotira aarareva naavu qiata tanuqira vaarirero vaura.
10 Mini vaiharo karara antuqa aruvaro viva kara qera iainara veka vaiharo Pitaavavata qaqi vaiharo taira voqaara tavero.
11 Pitaava taira voqaara tavovaro naaruvavano qantua vuvaro viraqihairo tavunauta, taari voqaara hini viti hini viti tota varero tuvuqata tuvuqata tiro tuvurora.
12 Tavuna virauta tuta tutamaqiro tuvuvaro Pitaava tavovaro tavuna vi kanta vo aantau vo aantau vahi vaura. Quarave, memaruve, uvirive, vi haikava vi haikava tavuna vi kanta vauvaro
13 uvavano Pitaarara tiharo, Ho himpira vi haikara vi haikara arukera naane, tiro.
14 Minti tuvaro Pitaava aqao tiro, Noravauvo, kiave. Te tentanavu maara okarara irihama vi haikarara qora haikave tivakeha kia nauna haikarave, tiro.
15 Minti tuvaro uvavano qaiqaa tiharo, Kotiva koqe haikave tina haikara, kia are virara qora haikave tiane, tiro.
16 Tuvaro Pitaava vohaa taira voqaara viraqai taaramo tataa tavovaro viraqaahairo tavunautavano tuvurantero naaruvaini vura.
17 Mini vuvaro Pitaava taira voqaara tavora vira okarara aato tara iharo vaumanta Koniriasiva nitito vaiintinavuka vi vatukara mini anire Saimonira naavu rantake oru vi naavura qentiana vaiha
18 aareha tiha, Saimoniva vira autu vo Pitaarave tiava, maa naavuraqie vaivo? ti.
19 Ho minti tuvaro Pitaava naavu qiataqaa vaiharo viva taira voqaara tavorara aato tara iharo vauvaro Kotira Maraquravano vira tiva amiro tiharo, Tavaane, vaiinti taaramonavu ai rantareka vetaihai aniavo.
20 Ho himpira otu vinavuka ntita kera kia qetaraitira, vinavuka hampata qaqi vuane. Tema vinavuka vetaihai maini nititauramanta ai vitareka aniavo, tiro.
21 Minti tuvaro Pitaava vi vaiintinavuka ani vaunaini oturero tiharo, Nenavu rante varia vaiintika te maa vikave. Nenavu nanarae maini aniavo? tiro.
22 Tumanta vinavuka tiha, Vetaini vaiinti vo Koniriasiva, viva 100 iqoka vaiintiqaa raqiki vaivave. Viva avuqavu ni vai vaiintiva Kotira autuqai tuahere vaivave. Mintimanta ekaa Iutaa vaiinti virara koqe vaiintive ti variarave. Ho vi vaiintiva tinavu maini tititaimanta anuro. Koniriasiva

vaivaro Kotiva atitaiva *enseli*vano tuvurero vira tiva amiro tiharo, Are Pitaara aarairaro viva ai naavuqi ani vairara are vira uva iriane, tirave. ⌞Minti tivakero *enseli*vano vivaro Koniriasiva tinavu maini tititaimanta anuro⌟, ti.

23 Vinavuka minti tuvaro Pitaava tiharo, Ho maaqi ti hampata vaitaiqe huranavu vuare, tiro. Tivake vaite vira qararaa Pitaava himpiro vinavuka hampata vumanta Ihura vainti vonavu Jopaihainaakavata Pitaara vataake vura.

24 Pitaava vinavuka hampata oru viro aarana vaitero vira qararaa viva vetara Sisariaini orurero tavovaro Koniriasiva vira veka vaiharo nai navunaakavata nai tontinavuvata naaromanta vikavata Pitaara veka vaura.

25 Vika vira veka vauvaro Pitaava orurero naavuqi oriqetovaro Koniriasiva oru vira vitakero vira avuqaa hiqiri viro vataini vaiharo Pitaara autu tuahere vaura.

26 Viva Pitaara autu tuahere vauvaro Pitaava tiharo, Aqao, kia ti hutu tuaheraane, tivakero Koniriasira vara himpimakero vira tiva amiro tiharo, Himpira variane. Kia te variqavauve. Te qaqi vaiintima vauro, tiro.

27 Ho Pitaava Koniriasikantiro uva tivaqiro viharo naavuqi oriqetero tavomanta airi vaiinti nahenti naavu viraqi vauvaro

28 Pitaava vikara tiharo, Nenavu iriarave. Tenavu Iutaa vatanaaka vauraro tinavu uva maara okaravano qioqama taimanta kia tenavu vo vatanaaka hampata variqi vi vaunarave. Kia vika naavuqivata oriqete vaunarave. Tenavu tiha, Vika vaaqu okaravano tinavu ravaaqavu kairaqe tenavu kia koqemavi variarorave, tiha tenavu tentanavuqai variqi vi vaunarave. Ho tinavu Iutaa maara okaravano mintima qioqama taivaro, viraqaahairo Kotiva vo okara tairaqaahairo ti humiqaivaro ti aatovano kenko timanta te irunarave. Kotiva kia vo vatanaakara qora vatanaakave timanta tevano vikara qora vatanaakave tiarorave. Hauri te tiha, Vo vatanaaka hampata variainaraqaahairo vo haikavano ti qoraiqama timitaanarove, tiarorave.

29 Kotiva mintima kero ti tiva timimanta viraqaahai ne vo vatanaaka ti haaraamanta kia te taara aato iriha mini vairaiti, te vaakama ne ianaini anunarave. Ho nana haikarae ne ti haaraavo? Ne tiqe iriare, tiro.

30 Pitaava minti tuvaro Koniriasiva vira tiva amiro tiharo, Tuvana taara enta aitarovaro maa kuari avuraqaa 3 *kiroki* eronaini te tenta naavuqi vaiha Kotira aare variavauraro vaakama ti tivuqaa vaiinti vovano qovarama viro himpiro vaurave. Vira utavaaqavano takuqiro vauva

31 viva tiriara tiharo, Koniriasio, are Kotira aare variana
uvarave, are vehi vaiinti nahenti kahaqi varianarave,
Kotiva virara iriharo ariara quaheharoma vaivo.
32 Ho vaiinti vonavu vetara Jopaini nititaira vinavuka
vaiinti vo, vira autu Saimoni Pitaara oru vita vare maini
aniate. Pitaava vaiinti vontiro vaivaro vi vaiintira autu
Saimonirave. Viva purumakau pahaqohairo kaiqa vare
vaiva vaivaro vira naavuvano nora varuva namari
auvahini vaivo, turave.
33 *Enseli* viva minti tivera te tota oru ai vita kaate ti
vaiintinavu nititauro. Te vinavuka nititauramanta oru
vuavarama are tiriarao tira anira iarao. Ho Kotiva tave
vaimanta tenavu maaqi ruvaaqumavi vauro. Ho Noravano
ariara vika maa uvara tiva nimiane ti uvara are vi uvara
tinavu tiva timiraqe tenavu iriare. Tenavu ai vekama
vauro, tiro.

Pitaava vika uva tiva nimura
34 Koniriasiva minti tuvaro Pitaava tiharo, ⌞Te tuvana
taira voqaara tavaunaraqaahairo⌟ vate ti aato kenko
timanta te iruraro Kotiva kia vi vatanaa vi vatanaaka
okarara noraiqaakero iri vairave.
35 Ho nai ta vatanaavave vira uva iriqiro viharo avuqavu
nira vaiintiva vairaro Kotiva vi vaiintirara noraiqaakero
iriharo virara quaheharo varianarove.
36 Ho Kotiva Ihu Karaitira atitovaro viva tenavu Iutaa
vatanaakave, Isareri vatanaakave, vaunanaini ani variqiro
viharo Kotira koqe vakaaka vaiinti nahenti maateraiqiha
variate ti uvara viva tinavu tiva timurave. Ihu Karaitiva
ekaa vaiinti nahenti vika Nora Vaiintivano, vivama vi
uvara tinavu tiva timimanta tenavu irunarave.
37 Nenavuvata vi uvara iriarave. Vi uvava maantimama
vaivo: Hoqarero Ioniva vaiinti nahenti namari
nimiharoma Kotira uva vika tiva nimuvaro viraqaahairo
Ihuva Karirini nai kaiqa hoqarama tero nora kaiqa
varaqiro viro Iutiainivata vi kaiqara varaqiro vurave.
38 Kotiva noraiqamako vaiintiva Ihuva Nasaretihainaava
vauvaro Kotira Maraquravano vira kempukaiqama kovaro
viva vi aniharo vaiinti nahenti nihavuka koqema
nimitaqiro vurave. Kotiva vira kahaqi vauvarora tiro, viva
Sataaniva rumpato vaiinti nahentika kuvantu komanta
vika ho vaurave.
39 Tenavu vira vaintinavu vira vataake variqi viha ekaa
viva Iutia vataini kaiqa varoravata, Ieruharemini kaiqa
varoravata, ekaa tavaavaunarave. Ho vika vira katariqaa
aruke hiritovaro qutu vurave.
40 Viva qutu viro taaramo enta vara kovaro Kotiva vira
vara qaqi himpima kovaro viva qaiqaa qaqi himpurave.

41 Vi entara kia ekaa Iutaa qaqi qumina vaiinti nahenti
vira tavorave. Vaiinti nahenti tiva nimiate tiro, Kotiva
tinavu haaramatainavuka, tenavuqai vi entara vira
tavaavaunarave. Ihuva qutu vuraqihairo qaiqaa qaqi
himpiro vaumanta tenavu vira vataake vaiha karavata
namarivata naavaunarave.
42 Ho Ihuva tinavu tititeharo uva tinavu tiva timimanta
tenavu maa vi vakaakara, koqe vakaaka vaiinti nahenti
tiva nimi vaunarave. Kotiva noraiqama kaiva Ihuva,
vivama ekaa vataini qaqi variakave, qutu vuakave, viva
vika uva uteteharo *ko* tianarove.
43 Haaru paropeti vaiinti ekaa vika Ihura okarara tihama
mintima ti: Vira autuvano nora autu vaivarora tiro, viva
virara quqaa vivave ti vaiinti nahentika vika uvavata
nunka nimitaanarove turave, tiro.

Qaqi qumina vatanaaka Kotira Maraqura varora
44-46 Pitaava vika qaqi tiva nimiqiro vi vauvaro Kotira
Maraquravano Pitaara uva iri vau vaiinti nahentikaqaata
tuvuntomanta viraqaahai vika vo uva vo uvaqihai tivaqi
viha Kotira autu tuahere vaura. Minti vaumanta Ihura
vainti vonavu, vinavuka Iutaa vatanaa vaiintinavu Pitaara
vataake Jopaihai anuka, vinavukavata viraqi vaiha
tavovaro Kotiva nai Maraqura vo vatanaa qaqi vatanaaka
nimumanta vika aahuva uva vo uva vo uvaqihai Kotira
autu tuahere vaumanta Iutaa vaiintinavu virara voqamake
ravuku vuvaro viraqaahairo Pitaava tiharo,
47 Maa vaiintinavuka tenavu varaunantemake, Kotira
Maraqura varaavo. Tavave namari varera qioqama
taanarove? Homa vikavata namari varevarave, tiro.
48 Minti tivakero viva tiharo, Ihu Karaitira autu rehama
namari vika nimiate, tumanta vika namari nimura. Namari
nimumanta vi vatanaaka Pitaarara tiha, Vo entanavu
tinavu hampata maini varikera vuane, tuvaro Pitaava vo
entanavu vika hampata mini vaura.

11

Pitaava oturantero Ieruharemini ururа
1 ⌞Pitaava Sisariaini vaumanta⌟ Ihuva noraiqama
konavukavata, Ihura vainti Iutia vataini vaukavata,
irumanta vo vatanaaka kia Iutaa vatanaaka Kotira uva
iriha Ihura vaintiqama vumanta ⌞vira kaara Iutaa
vaiintinavu Ihura vainti hininavuara nuntu nauntu ti
vaura.⌟
2 Pitaava oturantero Ieruharemini ururomanta vika
hininavu vaata toqako okarara iruka Pitaara atiha tiha,

3 Aqao, kia tinavu vaata toqa kaaina okarara iria
vaiintika variavara are vika naavuqi oriqetera vika
hampata kara nera ianarave. Are kia mintiataarave, ti.

4 Minti tuvaro Pitaava vi uvara okaraqaahairo
hoqaramatero tiharo,
5 Te Jopaini Kotira aare vaiha taira voqaara tavaunarave.
Te tave variavauraro tavunautavano naaruvaihairo
tuvurave. Vi tavunara hini hini vitiqaa totaqiro tuvuqata
tuvuqata tiro, te iavaunaini tuvuromanta
6 te tavaavauramanta tavuna viraqaatama quarave,
aantauve, memaruve, uvirive, ekaa vi haikara vi haikara vi
tavunaraqaa kaqa vare tuvu rovaro
7 uvavano tiriara tiharo, Pitaao, himpira vi haikara vi
haikara arukera naane tumanta
8 te tiha, Aqao, Noravauvo, kia te ho mintirarave. Te
tentanavu maara okarara irihama kia koqemakero vai
haikarave, qoraiqamakero vai haikarave, kia nauna
haikarave,
9 tiavauraro uvavano naaruvaihairo qaiqaa tiriara tiharo,
Kotiva koqe haikave tinara kiama are vi haikarara qora
haikave tiane, turave.

10 Minti tumanta te mini vaiha vohaa qaramake taira
voqaara taaramo tataa tave iavauraro viraqaahairo qaiqaa
vi tavunara naaruvaini tuvurantero varero vurave.

11 Mini vumanta te tavaavauramanta vaiinti
taaramonavu vo vatanaa vaiintinavu Sisariaihairo nititoka
ti tivita kareka te variavauna qentiana orurovaro
12 Kotira Maraquravano tiriara kia qetehara vinavuka
hampata vuane tumanta te vinavuka hampata
vuavauramanta vaiinti vonavu Ihura vainti 6navu
Jopaihainaaka ti vataake vumanta tenavu Koniriasira
naavuqi oru raavauraro
13 Koniriasiva mintimakero tinavu tiva timiro tiharo,
*Enseli*vano ti naavuqi qovarama viro tiriara tiharo, Vaiinti
vonavu nititaira vinavuka oru vaiinti vo vira autu Saimoni
Pitaara vita kaivaro
14 viva maini anirero arivata ai navunaakavata vakaaka
tiva nimiramanta ne vi vakaakara iriqi vivaro Kotiva ni
ntitaarire, turave.

15 Minti tumanta te viraqi vaiha vakaaka qaqiqai vika
tiva nimiavauraro Kotira Maraquravano haaru tinavuqaa
tuvintema kero vikaqaavata tuvuntorave.
16 Mintuvaro haaru Ihuva Noravano uva tinavu tiva
timito uvava ti aatoqi ntuva vurave. Haaru Ihuva tiharo,
Ioniva namariqai ni nimivo. Ho naantiara Kotiva nai
Maraquravata ni nimianarove, turave.

17 Tenavu Iutaa vatanaa vaiinti vaiha Ihurara quqaama
viva Kotira Nora Vaiintive turaro Kotiva nai Maraqura
tinavu timintema kero, viva vo vatanaakavata vohaa
qarama kero nimirave. Ho Kotiva mintima kero nai
Maraqura vo vatanaakavata nimirara ti, te ta vaiintika
vaihae te Kotira qioqama kararave? tiro.
18 Pitaava vi uvara vika vutukero tiva nimumanta vika
tirorira uva qaqirake Kotira autu tuaherake tiha, Ike, Kotiva
kia tinavuaraqai iriraitiro, viva vo vatanaa vo
vatanaakaravata iriharo tiharo, Vikavatama nái qora aara
qaqira kaivera, vika ekaa enta ekaa enta qaqi variqi
vivarave, tivo, ti tura.

Ihura vaintinavu vo vataini vo vataini vura
19 Ho Sitivenira aruke Ihura vaintinavu qoraiqama
nimiteha raumpirima ko entaraqaahai Ihura vainti
airitahaavano vo vatuka vo vatukaini vura. Hininavu
niaraini otu vi Fonisia vatainive, Saiparusi vatainive,
vatuka vo Antiokinive, otu vaiha nai navunaaka Iutaa
vatanaakaqai Ihura vakaaka tiva nimi vaura.
20 Vika nái Iutaa vatanaakaqai tiva nimi vaumanta
vokuka Saiparusihainaakavata, Sairinihainaakavata, otu
Antiokini vaiha vo vatanaakavata vakaaka tiva nimiha
Nora Vaiinti Ihurara tiva nimuvaro
21 Noravano kahaqumanta airi vaiinti, Giriki
vatanaakavata nái haarua okara qaqirake tuqantaavi Nora
Vaiintiara quqaa vivave tura.
22 Mintumanta Ihura vaiinti Ieruharemini vauka
irumanta vi vatanaaka airi vaiinti Ihura okarara iriha
Kotira aaramaqi vi vaumanta Ieruharemini vauka
Banabaasira atitovaro vika kahaqireva vevara Antiokini
vura.
23 Oturero tavovaro Kotiva vi vatanaaka aaqurihama
nimiteharo vika kahaquvaro Banabaasiva quahakero
vikara kempukaiqama kero tiharo, Ho ne Nora Vaiinti
Ihuraraqai aato iriqi viha nuate, tiro.
24 Banabaasiva koqe vaiintivano vauvaro Kotira
Maraquravano vira avutaqi anomakero vauvaro
Banabaasiva voqamakero Ihura uva iriqiro viharo viva airi
vaiinti kahaqumanta vika Nora Vaiinti Ihura vaintiqama
vura.
25 Banabaasiva Antiokihairo oru Tasusini Sorura vita
kareva viro
26 oru vira rantakero vita varero Antiokini vura. Mini
vaihatanta vitanta Ihura vaintinavu airitahaa
ruvaaqumake vohaa ihiara uva vakaaka vika tiva nimiqi
vura. Antiokini vau vaiintikaqaa naane hoqaramate Ihura
vaintinavuara *Kirisiteni*ve tura.

27 Ho vi entara Ieruharemihai paropeti vaiintinavu
Antiokini otu vauvaro
28 vikaqihairo vaiinti vovano vira autu Agabusiva
himpiro Kotira Maraquravano vira kahaquvaro viva
vakaaka tiva nimiro tiharo, Naantiara ekaa Romeni
kamaaniva raqikina vata maatara karara nararaiqi entava
qovaraiqianarove, tiro. (Vi vaiintiva tu uvava King
Kalodiusiva raqiki vau entara vivauma vaura.)
29 Agabusiva kia kara ho variaina entava aniraanarove
tumanta Ihura vaintinavu avu aato utiha tiha, Kaiqe tenavu
ekaa monu vohaanta vohaanta ruvaaqumake vare, vuru
tinavu qata vakaukavara Iutiaini variaka nimiare, ti. Minti
tivake airi monu vatoka airi monu ruvaaqumake
vatomanta inaara monu vatoka inaara monu ruvaaqumake
vate,
30 mintiaqi viha vika monu ruvaaqumake vate, vi monura
vare Soruravata Banabaasiravata nimumanta vitanta oru
Ihura vaintiqaa raqikuka Iutiaini vauka vuru nimura.

12

Herotiva Ihura vainti hininavu qoraiqama nimitora

1 Vi entara King Herotiva Ihura vainti vonavu qoraiqama
nimitareva auti vaura.
2 Herotiva tumanta Ionira vakaara Iemira ravaaqavuke
iqoka paipeqohai vira aunta teqakora.
3 Iemira aunta teqa kovaro Herotiva tavomanta Iutaa
vaiinti noranavu Ihura vainti vo arukorara quaheha
vauvarora tiro, viva oru Pitaaravata ravaaqavu kora.
Vi entara ovata vo, Kia Noqavu Mparetira No Entava
vauvaro
4 Herotiva Pitaara ravaaqavu kero karapuhi naavuqi vita
vuru kero viva Pitaarara karapuhiqihairo ruqema kero
vuantorave, tiro, viva iqoka vaiinti 16navu rairakero tiharo,
4navuvano naane viraqaa raqikiqi vi, tuvitaraimanta
qaiqaa hini 4navuvano viraqaa raqikiqi vuate. Mintiaqi
vuate, tiro. Herotiva tiharo, Vehakuma Nimito Karara ovata
naaina entava taiqa viraqe te Iutaa vaiinti noranavu vika
nivuqaa Pitaara qovaramake *ko* tirerave, tiro.
5 Minti tuvaro Pitaara karapuhi naavuqi rumpa tovaro
vaumanta Ihura vaintinavu vo naavuqi ruvaaqumavi vaiha
Kotiva Pitaara kahaqiarire ti, Kotirara mpo ike tiha vira
aaramaqi vi vaura.

Pitaara kuvantu kora

6 Pitaava karapuhiqi variqiro vuvaro Herotiva tiharo,
Hura te vira *ko* tirerave, tuvaro Pitaava entaqi vaite
vaumanta iqoka vaiinti taaraqanta vira hini hini vauvaro

Pitaara *seni*qohairo vitanta kauqu hampata rumpa tovaro vaumanta iqoka vaiinti votantavano vahaaqaini qentiana raqiki vaura.

7 Mintima vauvaro vaakama Noravano atito *enseli*va Pitaara avuqaa qovarama viro himpitero vauvaro naavuqi ataa i vauvaro *enseli* viva Pitaara kururu utu varero qakiharo vira vauraqama kero tiharo, Tota himpuane, tuvaro viraqaahairo *seni*vano Pitaara kauquqihairo hiqirura.

8 Hiqiruvaro *enseli* viva tiharo, Nena utavaaqa nonku varera *su*vata nonkuane, tiro. Tuvaro Pitaava tuntema kovaro *enseli* viva tiharo, Ho nena vukai tavunavata aqu varairaqe tetanta vuare, tuvaro

9 Pitaava *enseli* vira avataqiro viro karapuhi naavuqihairo vevarero viro. Mini viharo nai tivakero iriro tiharo, Kia te quqaavauve vi vauro. Te tairama tave vauraro ti maraquravanoma vi vaivo, tiro.

10 Minti tivakero Pitaava *enseli* vira avataqiro viro maimaraara vaiintitanta naatara kero viro, vo maimaraara vaiintitantavata qentiana vautanta naatara kero vahaaqaini otu viro, vaantaavura qenti nora, *aini* qenti tinta tonaini otu rovaro vi qentivavata nai qantua vumanta vitanta viraqihai vevare aaraqaa vura. Otu vihatanta uvaro vaakama *enseli*vano Pitaara mini kero vura.

11 Vuvaro Pitaava nariaraa vauvaro viraqaahairo vira avu aatovano kenko tuvaro viva tiharo, Ike, te quqaama tuvuro. Quqaama Noravano nai *enseli* atitaivaro viva ti kahaqiharo Herotiva ti karapuhi rumpa tairaqihairo qantu kaivo. Iutaa vaiinti ti qoraiqama timitareka auti variavaro viva ti kahaqama timitaimanta tuvuro, tiro.

12 Pitaava nai aatoqi mintimakero iriqiro viharo oru naavu vo, Ioni Maakira vira nora Mariara naavu, viraqi airi vaiinti nahenti ruvaaqumavi vaiha Kotira aare vauraqi orurora.

13 Pitaava orurero qenti kuekue uvaro kaiqa nahenti vovano, vira autu Rodaava qenti qantua kareva anirero

14 Pitaara aunta viraaqama kero iriro, viraqaahairo viva voqamakero quahakero, qumimaqama kero kia qenti qantua karaitiro, viraqi ruvaaqumavi vauka vuru tiva nimiro tiharo, Pitaava ani vahaaqaini qentianama vaivo, tiro.

15 Minti tumanta vika tiha, Eqaane, ai avu aato hampiqama vivarama vi uvara tira iarao, tuvaro viva kempukaiqama kero tiharo, Te quqaama turo. Viva vahaaqaini qentianama ani vaivo, tumanta vika oho ti, Pitaara arukaavaro *enseli* vovano viraqaata raqikiva, vivama qentiana ani vaivo, ti.

16 Minti tuvaro Pitaava qaiqaa qaiqaavata qenti kuekue i
vaumanta vika qenti qantuake tavovaro viva quqaama ani
vaumanta vika voqamake ravukuvi vauvaro
17 Pitaava nai kauquqohairo vika qioqama keharo kia uva
tiate tiro. Tivakero Noravano karapuhi naavuqihairo nai
kahaqu okarara viva vika tiva nimiro. Vika tiva nimikero
Pitaava tiharo, Ho Iemiravata, tinavu qata vakaukavata, vi
uvara tiva nimiate, tivakero viva vo naavuqi vireva viro.
18 Ho Pitaava vumanta vira qararaa aatita vumanta iqoka
vaiintinavu Pitaaraqaa raqiku vaiintinavuka tavovaro
Pitaava kia karapuhi naavuqi vaumanta vinavuka
voqamake ravukuvi qumina virara rantaqi vi aniha tiha,
Oho, Pitaava nantia keroe ruqema kero vivo? ti.
19 Minti tivaqi vuvaro Herotiva virara ranteha tavaate
tumanta vinavuka virara qumina rantamaqi viha tavovaro
kia vauvaro Herotiva vi iqoka vaiintinavukaqaa nora uva
vatero *ko* tivakero Pitaava ruqema kero vura kaara
vinavuka ekaa arukora.
Vinavuka arukero Herotiva Iutia mini kero otu Sisariaini
vaireva vurama.

Herotiva qutu vurara tura

20 Herotiva Sisariaini otu vaiharo Taiaihainaakavata,
Saidonihainaakavata, hampata tirori vaiharo vika toma
nimite vaumanta vi vatanaaka vi uvara avuqavu ireka
Herotiva vaunaini anura. Vika mini vaiha King Herotira
kaiqa vaiinti vo tontiqama kovaro vi vaiintira autu
Balatusiva Herotira kaiqa vaiinti noravano vaumanta vika
vira tontiqamake vira tiva ami tiha, Tenavu maateraiqiha
vairerave. Hauri tenavu tiroriha maaqihai kara kia
varaarorave, tuvaro Balatusiva Herotira vi uvara tiva
amura.
21 Vira tiva amuvaro Herotiva enta vo kaamatero tiharo,
Vi entaraqaa vi uvara avuqavu irerave, tivakero viva vi
entaraqaa avuhainaa vaiintivano vaiharo nai utavaaqa
koqera nonkutero oru nai nora tainta, avuhainaa taintaqaa
oquvi vaiharo vi vatanaaka uva tiva nimi vaumanta ⌞vika
viva utataari koqera nonkutora taveha, vira uvavata iriha⌟
voqamake virara quahakema naverai tivaqi viha
Herotirara tiha,
22 Viva kia qaqi vaiintivano vaiharo uva ti vaivo. Viva
variqa vaiintivanoma uva ti vaivo, tuvaro
23 Herotiva vikara kia aqao Kotivaqai Variqavano vaivo
tiraitiro, viva ne quqaave minti tiavo tuvaro, vira kaara
vaakama Noravano atito *ensel*iva vira ruqutu kovaro
iviruqavano vira vaata nama kovaro viva qutu vura.

24 Herotiva qutu vumanta Ihura vaintinavu Kotira uva
tivaqi vumanta airi vaiinti nahenti vi uvara iriqi viha Ihura
vaintiqamavi vira vaintinavu hampata avitumavi
vohaaraqi vaura.
25 Banabaasika Soruka monu nimitora vare Ihura
vaintinavu Ieruharemini vauka vuru nimi, viraqaahai
vitanta vaiinti vo Ionira vira autu vo Maakiravata vita vare
orurante Antiokini vura.

13

Banabaasika Soruka vo vataini nititama kora
1 Antiokini Ihura vaintinavuqihai vonavu paropeti vaiinti
vaumanta vonavu Kotira okara vo okara vo okara tiva nimi
vauka vaura: Banabaasivave, Simioniva vira vara autu
Vankorarave, Lusiusiva Sairinihainaavave, King Herotira
vara qata Manaenivave, Soruvave, vinavuka vi kaiqara
vareha Ihura vaintinavu kahaqamaqi vi vaura.
2 Vo enta vika Kotira autu tuaherareka iha, vika
ruvaaqumavi vaiha kara auramate Kotira aare vauvaro
Kotira Maraquravano vika tiva nimiro tiharo, Banabaasika
Soruka vo kaiqa varaate ti, te vitanta naarama tauro. Ho
vitanta ti kaama timitaate, tiro.
3 Kotira Maraquravano minti tumanta vika qaiqaa kara
auramate Kotira aaramake, viraqaahai vika vitantaqaa nai
kauqu vate vitanta vo vataini nititomanta vura.

Vitanta Saiparusini vura
4 Vitanta nititovaro Kotira Maraquravano vitanta aara
numiqomanta Banabaasika Soruka vatuka vo Serusiaini vi
oture viraqaahai nora *sipi*qi vaarire varuva namari taqa
vare varuva avutaini vau vatara Saiparusini vura.
5 Vi vataraqaa orure vitanta oru vatuka vo Salamisini
Iutaa vatanaa vaiinti maara naavuqi vaiha Kotira uva vika
tiva nimura. Ioni Maakivavata vitanta kahaqireva vitanta
hampata vura.
6 Banabaasika Soruka Saiparusini vatuka vatuka
nihatanta vakaaka tivaqi nimiqi vi, oru hini mantaraini
vatuka vo, Pafosini orure tavovaro *vure/quaha* auti vau
vaiintiva vovano mini vaura. Vira autu Ba-Ihuva viva Iutaa
vaiintivano nai unahaa tiharo, Te Kotira vakaaka tiva
qovaramake vauraukave, tiro.
7 Minti tiharoma viva *kamaani*ra nora vaiinti tontiqama
tero vaura. *Kamaani*ra nora vaiinti vira autu Segiusi
Paulusiva viva koqe avu aato vataa vaiintivano vaiharo,
viva Kotira uva irireva Banabaasiravata Soruravata
naarora.

8 Viva vitanta naarovaro Ba-Ihuva vira vara autu Vureva, vivavata vaiharo nora vaiintiara kia vitanta Ihurara ti vai uvara iriane tura.
9 Minti tuvaro Soruva vira autu vo Poruva Kotira Maraquravano vira avutaqi kempukaiqama amitovaro viva *vure/quaha* vaiinti vira taveharo virara tiharo,
10 Are Sataanira vaintivanove. Ekaa koqe haikavano vaivaravata, are vira navutaavama variarao. Una uvave, vaaqu kaiqave, vi haikavaqaima ai avu aatoqima vaivo. Are Kotira uva vo okara vo okarara hampi uva ti variaravave. Hampi uva qaqira kaataara vaivara are qaqiqai vi uvara ti variarao.
11 Ho iriane. Noravano ai ruqutu kairaro ai avuvano qimpa vuarire. Viraqaahaira are huravata moravata variqira vihara kia kuari ho tavenarave, tiro. Minti tuvaro Ba-Ihuva tavovaro vira avuvano konkiraiqama vuvaro viraqaahairo viva aaraini viharo tiharo, Ti kauqu utu vare aara humiqaate, tivaqiro vi vaura.
12 Poruva minti tuvaro Ba-Ihura avu qimpa kovaro *kamaani*ra nora vaiintivano vi haikara tavero, viva Poruka Banabaasika tu uvarara quqaave tivakero kauqu runkinkiri iharo Nora Vaiinti Ihura uvara koqe uvave tura.

Vata vo Pisiriaini vura
13 Poruvavata vira vataake anukavata Pafosi mini ke, *sipi*qi oru vi Pampiriaini vatuka vo Pegaini ororora. Mini ororovaro vikaqihairo Ioni Maakiva vika mini kero ororantero Ieruharemini vura.
14 Viva vumanta vinavuka oru vi Pega vatuka vara mini ke, Pisidia vataini oru vi vo vatuka Antiokini orure mini vaiha Maara Entaqaa vinavuka oru Iutaa maara naavuqi oriqete oquvi vaura.
15 Vi vatanaaka Mosiva qara ntuvato uvara kaara riha paropetivano qara ntuvato uvaravata kaara ntuvake, viraqaahai maara naavuqaa raqikuka vaiinti vo atitovaro viva vinavuka irero tiharo, Tinavu qata vakaao, tinavu kahaqiarira vakaakava vairera, ne tinavu tiva timiqe iriare, tiro.
16 Minti tuvaro Poruva himpiro kauqu virini aqukero vika tiva nimiro tiharo, Isareri vaiinti nahentivauvo. Ne vo vatanaaka Kotira autu tuahere variaka nevata iriate.
17 Kotiva Isareri vaiinti nahenti Variqavano, viva haaru tinavu kaivaqaukavarara tiharo, Ne ti vaiinti nahentima vaivarave, turave. Viraqaahairo ti kaivaqaukavara Isipini vau entara Kotiva vika kahaqi vaumanta vika airiqama vuvaro viraqaahairo Kotiva nai kempukaqohairo vika Isipihairo ntita varero

18 vuru komanta vika 40 ihi variqi viha qumina vataini
nuvaro Kotiva kia vika qaqira karaitiro, vikaqaa
koqemakero raqikiqiro vurave.
19 Mintiaqiro viharo vika kahaqumanta vika Kenaanini vi
aniha nái navutaaka 7 vatanaaka aru taiqa kovaro Kotiva
Kenaani vata vira tinavu kaivaqaukavara nimumanta
20 vika vi vataraqaa 450 ihiara variqi vurave.
Vi entara Kotiva tinavu kaivaqaukavaraqaa raqikiate
tiro, vo vaiinti vo vaiinti noraiqamake vaumanta vika vaiha
Isareriqaa raqikiqi vi vaura. Mintiaqiro vi vauvaro
Samueriva vau entavavata qovaraiqama vurave. Kotiva
Samuerira noraiqama kovaro viva Kotira uva tiva nimi
vaumanta
21 ⌞viraqaahai tinavu kaivaqaukavara popohamavi
Samuerirara aqao ti, Vaiinti vo noraiqama kairaro viva
avuhainaa vaiintivano vaiharo tinavuqaa raqikiarire,
tuvaro⌟ Kotiva vika uvara eo tivakero Benaminira
ankuqihairo vaiinti vo, Kisira maaqu vira autu Sorura
nimuvaro ⌞King⌟ Soruva 40 ihi variqiro viharo tinavu
kaivaqaukavaraqaa raqikiqiro vurave.
22 Viraqaahairo Kotiva Sorura qoririma amitero Devitiva
vika avuhainaa vaiintivano variarire tiro, vira noraiqama
korave. Kotiva Devitirara quaheharo mintima tiro: Ti
muntukavano Iesira maaqu Devitirara vaivo. Viva ti
muntukavano vaina kaiqara homa vara timitaanarove,
turave.
23 Kotiva tiharo, Devitira okaraqihairo Isareri vatanaaka
kuvantu nimitaarira vaintiva qovaraiqianarove, turave.
Kotiva minti tu uva vaura Ihuva qovarama vurave.
24 Kia Ihuva nai kaiqa hoqarato entara Ioniva
naveraitiharo Isareri vaiinti nahenti vika tiva nimiro
tiharo, Qora aara qaqirake namari varaate, turave.
25 Minti tivaqiro viro nai kaiqa taiqa kaaina entava
aumanto vauvaro Ioniva tiharo, Ne tiriara ta vaiintirave
tiavo? Ne *Mesaiaa*ra veka variara kia te maa vikavauve. Ho
tavaate. Viva ti naantiarainima ani vaivo. Te qaqi
vaiintivano vaihara ti, kiama ho vira aiqu nonku taina
naaquntara kuvantu amitararave, tiro. Ioniva Ihurara
minti turave.
26 Ho ne ti qata vakaa Eparahaamira naintivaravata, ne
vo vatanaaka Kotira autu tuahere variakavata, ne ekaa
iriate. Tenavu kuvantuvi koqema variainarara iriharo,
Kotiva tinavuara maa uvara vara kaivaro tuvivo.
27 Ieruharemini variakavata, vikaqaa raqikiakavata, vo
Maara Entaqaa vo Maara Entaqaa paropeti vaiinti qara
ntuvato uvara kaara rihavata, kia kankomake iriavaro vi
uvava Ihurara tumanta vika Ihurara vira arukaateqai

tuvaro, viraqaahairo haaru paropeti vaiintivano uva tivatova vivauma vaura.
28 Vika Ihura arukareka auti vaiha tavovaro kia uva viraqaa vaumantavata, vika kempukaiqiha Pairaatara vihi vaahi tiha vira arukaane turave.
29 Viraqaahai vika Kotira vukuqi Ihurara minti minti ivarave tuntemake, vika Ihura mintima komanta katariqaahai vira viquke oriqi quntama torave.
30 Quntama tovaro Kotiva qutu vuraqihairo Ihura qaiqaa qaqi vara himpima kovaro
31 Ihuva airi enta vataini ni vaumanta Karirihai Ieruharemini Ihura vataake vuka vira tavorave. Vika maa entaravata nái tavorara Isareri vaiinti nahenti tiva nimi variavo.
32 Tetanta Banabaasikavata vi vakaakara koqe vakaaka ni tiva nimirera anuraukave. Kotiva haaru tinavu kaivaqaukavara tiva nimiro tiharo, Naantiara niarao ti, te minti minti irarave, tu uvava vate vivauma vaivo.
33 Tenavu tinavu kaivaqaukavara naintinavu vauraro Kotiva tinavu kahaqireva Ihura qaqi vara himpima kairave. Haaru Kotiva Ihi vuku Hini 2 viraqi Ihurara mintima tiro:

> Are ti Maaquvanoma vaira iarao. Vate te ai Qokama vauro, turave. *(Ihi 2:7)*

34 Ihuva qutu vuvaro Kotiva vira qaiqaa qaqi vara himpima kovaro Ihuva kia qaiqaa qutu viro ntera vuariravama vaivo. Haaru Kotiva Ihurara maa uvara tiva torave:

> Te kauqu aiqiqaa aqukeha ni kaivaqara Devitirara tiavaunantemake, te nivata koqema nimiteha takuqina haikara nimitarerave, turave. *(Aisaiaa 55:3)*

35 Ihi vukuqi vo uva maantima turave:

> Are kia ti nena takuqi vaina vaintira vaata qaqi kairaro qumina nteraanarove. *(Ihi 16:10)*

36 Devitiva tinavu kaivaqava Kotira kaiqa varaqiro viro vuru qutu vumanta quntama tovaro ntera vurave.
37 Ho Kotiva qutuvura qaqi vara himpima kai vaiintiva, Ihuva kia qumina ntera virave.
38-39 Ti qata vakaao, ne iriate. Ne qora kaiqa vare uvara Ihuvaqaima ho taiqa nimitaanarove. Tetanta vi vakaakara ni tiva nimirera anuraukave. Ne Mosira uva iriqi viva kiama ne qora kaiqa vare uvara ho taiqa nimitaraitiro, vi uvava niqaa qaqiqaima vairamanta ne rumpaviqai vaiha kiama ho qaqini kuvantuvi vaivarave. Ihurara quqaa vivave tirava, vivaqaima qaqini kuvantuviro ho varianarove.
40 Ho ne rauriha variate. Hauri paropeti vaiintivano Kotira uva qara ntuvato uvava niqi variantorave. Vi uvava mintima vaurave:

41 Ne ti uvara naaraihama timite vaiintika, ne maini tavaate.
Ne te vararera iaina kaiqarara kauqu runkinkiri variqi viha vuru qutu vuate. Ne qaqi variqi vi entara te vararera iaina kaiqara varaari ne vi kaiqarara kia quqaave tivarave.
Vovano vi kaiqara okarara vutukero ni tiva nimiramantavata, ne kia quqaave tivarave, tura. *(Hab 1:5)*
Kotiva mintima turave, tiro.
42 Poruva vi uvara tiva nimiro vitanta Banabaasika maara naavuqihai vire umanta vi vaiinti nahentika tiha, Ho netanta vo enta Maara Entaqaa qaiqaa ani vaiha vi uvara voqavata tinavu tiva timiate, ti.
43 Minti tuvaro vitanta uva tivaqi vuva taiqa vumanta airi vaiinti Iutaa vatanaa vaiintive, vo vatanaa vaiinti Iutaa maara okara irukave, Poruka Banabaasika avataqi vumanta vitanta vika uva tiva nimi tiha, Kotiva ni aaqurihama nimitaaina uvara iriqi vuate, tura.
44 Minti tumanta vo Maara Entaqaa vi vatukaraqi vauka airitahaa Kotira uva irireka ruvaaqumavi vaura.
45 Ruvaaqumavi vaumanta Iutaa vaiintinavu tavomanta vo vatanaaka airitahaa ruvaaqumavi vaumanta Iutaa vaiinti vira kaara toiha tiha, Hauri vo vatanaakavata tinavu hampata ruvaaqumavi vaivorave, tivake Poruva tu uvarara una uvave tivakeha virara qora uva tiva amite vaura.
46 Minti ti vaumanta Poruka Banabaasika kia qetaraiti, kempukaiqama kehatanta tiha, Tetanta ni Iutaa vatanaaka naane vi vakaakara tiva nimuro. Tetanta vira homa minturo. Viraqaahai tetanta tavauramanta ne vi uvarara qoririmake iavo. Ne ekaa enta ekaa enta qaqi variqi vi uvarara kia ni antuqa arimanta variavo. Vira kaara tetanta ni Iutaa vatanaaka qaqirake vo vatanaaka vi vakaakara tiva nimirerave.
47 Noravano titanta tititeharo mintima tivo:
Are vo vatanaa vo vatanaaka kahaqira vika koqe aaraqaa vivaro Kotiva vikavata ntitaarire ti, te ovavano iteharo ataa inantemake, ai atitauro, turave. *(Aisaiaa 49:6)*
Noravano minti turave, tiro.
48 Poruka Banabaasika minti tumanta vo vatanaaka vi uvarara quahake Nora Vaiinti Karaitira uvara koqe uvave tura. Vaiinti nahentinavu ekaa enta qaqi variqi vuate tiro, Kotiva ntitaarirauka, vikama Poruka Banabaasika uva iriha Ihurara quqaave tura.
49 Ho Nora Vaiinti uvavano ekaa vi vataraqi viro aniro umanta ekaa vi uvara irura.

50 Mintumanta Iutaa vaiintinavu tomake, vi vatanaaka
nora nahentinavu Kotira autu tuahere vaukavata, nora
vaiintinavuvata, una uva tiva nimiha vika vihi vaahi
tumanta vika Poruka Banabaasika qoraiqama nimiteha nái
vataihai vitanta nititama kora.
51 Mintumanta vika nái qora okara vitanta autu nimitora
kaara Ihuva noraiqamako vaiintitanta náitanta aiquqaahai
konkoma rintatike, vi vatara mini ke, vo vatuka Aikoniaini
vurama.
52 Ho Ihura vaintiqamavi Antiokini vauka vauvaro Kotira
Maraquravano vika kempukaiqama komanta vika
muntukaqihairo quaheharo vaura.

14

Poruka Banabaasika Aikoniaini vaura

1 Poruka Banabaasika Aikoniaini orure vitanta Antiokini
tota untemake, oru Iutaa vatanaaka maara naavuqi naane
vaiha uva kempukaiqamake tiva nimumanta Iutaa vaiinti
nahenti airitahaavata, vo vatanaa vaiinti nahenti
airitahaavata, Ihurara quqaa vivave tivake Ihura
vaintiqamavi vohaaraqi avitumavi vaura.
2 Mintumanta Iutaa vaiinti vonavuvano kia Ihurara
quqaa vivave tuka oru una uvaqohai vo vatanaa vika avu
aato vara hampiqama komanta vika Poruka Banabaasikara
qora avu aato utu nimitora.
3 Mintumantavata, Poruka Banabaasika airi enta mini
vaiha kia qetaraiti, Noravano vaiinti nahenti koqema
nimitaaina vakaakara tiva nimiqi vuvaro vaiinti nahenti
vitanta uvara quqaa uva vaivo tiate ti, Noravano vitanta
kempukaiqama komanta vitanta nora kaiqa, vo kaiqa vo
kaiqa vika nivuqaa varaqi vura.
4 Vi vatukaihainaaka rairavi hini kuka Poruka
Banabaasikaini qumanta hini kuka Iutaa vaiinti vikaini
qura.
5 Viraqaahai vo vatanaakavata, Iutaa vatanaakavata nái
nora vaiintinavu hampata Poruka Banabaasika qoraiqama
nimitareka iha, ori utu vare vitanta ruqutireka auti
vaumanta
6 vitanta vi uvara vaaka iri, viraqaahai vitanta ruqemake
kante vetara Likoniaini oru vaura. Mini vaiha vatuka
taaraqanta Lisatarainivata, Debenivata, vi vatukatanta
ututumake vau vatukara mini minivata
7 oru niha, Ihura vakaaka tiva nimiqi vura.

Vitanta Lisatarainivata Debenivata vaura

8 Lisataraini vaiinti vovano aiqu rarera vuva oquviro
vaura. Vi vaiintira nova vatato entaraqaahairo vira aiqu
rarera vuvaro kia ho nuarirava vaura.

9 Viva oquviro vaiharo Poruva Ihurara ti vau uvara iri
vauvaro Poruva vi vaiintiva Ihuva quqaama ti hiqu
koqema timitaanarove tura iriro, Poruva vira viti taveharo
10 virara noraiqama kero tiharo, Himpira nena aiquqaa
variane, tuvaro viva vaaka himpiro nai ni vaura.
11 Viva nai ni vaumanta vaiinti nahenti ruvaaqumavi
vauka Poruva vi kaiqara varora tave, vika nái Rikonia
uvaqihai naveraitiha, Ike, naaruvaihainaa variqatanta
vaiinti kuquvi tinavu hampata vaireka maini tuvuraavo, ti.
12 Minti tivake vika Banabaasirara nai avuhainaa variqa
autu vo ravateha *Seusirave* ti. Poruva uva ti vau vaiintiva
vaumantara ti, virara variqa autu vo *Hemesirave* tura.
13 *Seusira* aare vau naavuva vatuka aaqaini vauvaro
viraqaahairo *Seusira* kaiqa vara amite vau vaiintiva
purumakau qoranavu ruhaaqi varero, maurakanaa
auntaqi ruvu nimiteravata varero aniromanta vaiinti
nahenti ruvaaqumavi vauka purumakau Poruka
Banabaasikara aru nimireka auti vaura.
14 Mintumanta vitanta vika nimire u okarara aato kenko
tumanta iri, hauri vika mintivorave tivake, vitanta nai
utavaaqa qunahi qaanahimake vaiinti nahenti
ruvaaqumavi vauka avutana kantamaqi viha naveraitiha,
15 Mpo, ti vaiinti nahentivauvo, eqaate. Tetanta ni aanare
qaqi vaiintitantaqaima vauro. Tetanta Ihura vakaaka koqe
vakaaka ni tiva nimirera anuro. Ne una variqa qaqirake
quqaa Variqa autu tuaheraate ti, tetanta maini anunarave.
Kotiva qaqi variqiro vi vai variqava, vivaqaima
naaruvavata, vatavata, nora namarivata autu kero ekaa
haikavano vataqi vairavata, naaruvaini vairavata,
namariqi vairavata autu kero vatairave.
16 Haaru Kotiva ekaa vaiinti nahenti qaqi komanta ekaa
vatanaaka nái vuataa u aararaqaaqai vi vaurave.
17 Kotiva ekaa vatanaaka qaqi komanta vuvarovata, viva
nai variqavano vai okarara ne kankomake tavaate tiro,
viva vo haika vo haikaqohairo ni koqema nimite vaurave.
Viva aaqu vara kaivaro koqema keharo rivaro karavano
koqema kero qampiqeharo mpeqaiqimanta ne quahehama
neha variavo, ti.
18 Poruka Banabaasika minti tumantavata, vaiinti
nahenti mini ruvaaqumavi vauka kia vitanta uvara
noraiqaake iriraiti, vitantara variqa vaintitantave tivake,
purumakau aru nimireka auti vaumanta vitanta vukaari
utiha kia mintiate tivaqi vumanta vika qaqirake kia aru
nimitora.

Ori utu vare Porura aavata ruqutu kora

19 Vira naantiara Iutaa vaiinti vonavu Antiokihaivata,
Aikoniaihaivata, anire vinavuka antua uva tumanta qaqi
vaiinti nahenti vinavuka uva iriha quqaave tivake oru ori
utu vare Porura aavata ruqutuke viraqaahai vika tiha, Ho
vira ruqutu kauraro qutuma vivo, tivake vika vatukaihai
Porura rarau vare vivi vaati aaqaini aqukora.

20 Porura aaqaini aquke vumanta Ihura vaintinavu ani
Porura tataaqa ututumavi vauvaro, viraqaahairo Poruva
qaqi himpiro vatukaini oru viro. Vira qararaa viva
Banabaasikantiro mini kero vatuka vo Debe mini vura.

Vitanta orurante Antiokini anura

21 Vitanta Debeni ani vaiha Ihura vakaaka tiva nimi
vaumanta airitahaa Ihura vaintiqama vumanta viraqaahai
vitanta orurante Lisataraini vi, Aikoniaini vi, Pisitia vataini
vau vatukara Antiokinivata vura.

22 Vitanta vo vatuka vo vatuka nihatanta Ihura vainti
mini vauka vika muntuka kempukaiqama nimiteha vikara
vihi tiha, Ihuraraqai iriqi vuate. Tenavu Kotira vatukaini
vuarirauka airi maara varaqi vihama mini ho oru
ntaainarave, ti.

23 Minti tivake vitanta Banabaasika vo vatuka vo vatuka
niha vaiinti noraiqamake tiha, Nenavu *elda* vaiinti vaiha
Ihura vaintiqaa raqikiqi vuate, tivake vinavuka hampata
vaiha kara auramate Kotira aareha tiha, Are maa
vaiintinavuka Ihurara quqaave tia vaiintikaqaa koqema
kera raqikiqira vuane, ti.

24 Minti tivake vitanta Pisidia vata mini ke, vata vo
Pampiria mini oturora.

25 Vi vatara mini vaiha oru vatuka vo, Pekaini vaiha
Ihura vakaaka tiva nimi, viraqaahai vitanta vevara vatuka
vo Ataliaini oturora.

26 Mini oture viraqaahai vitanta *sipi*qi vaarire nora
namarivau oru vi, oqaraanaini Antiokini vura.

Tota Ihura vaintinavu Antiokini Kotira aareha tiha,
Poruka Banabaasika kahaqira vitanta vo vatanaa vo
vatanaaka vataini Ihura kaiqara tiva nimiate, tunaini
náit*anta* kaiqa vuru taiqa ketanta oqaraanaini anirante
vura.

27 Vitanta vo vatanaa vo vatanaaka vataini nini
oqaraanaini Antiokini orure, viraqaahai vitanta Ihura
vainti mini vauka ruvaaqumake náit*anta* nu uvara tiva
nimi tiha, Vo vatanaa vaiinti nahentivata Ihurara quqaave
tiate tiro, Kotiva vika aaravata qantua nimitairave.

28 Minti tivake vitanta Ihura vaintinavu hampata
vukaiqamake mini vaura.

15

Poruka Banabaasika Ieruharemini vura

1 Poruka Banabaasika Antiokini vaumanta Iutiaihai
vaiinti vonavu anire Ihura vainti vo vatanaaka tiva nimi
tiha, Ne kia Mosiva tuntemake, nenta vaata toqa kaivera,
Kotiva kia ho ni ntitaanarove, ti.

2 Mintimake tiva nimi vaumanta Poruka Banabaasika vi
uvarara aqao tivake vika hampata voqamake tirori vaura.
Vi uvara kaara tirori vaumanta Antiokini vauka vohaa uva
vatate Poruka Banabaasikavata, vokukavata, nititeha tiha,
Nenavu oru Ieruharemini Ihuva noraiqama kai
vaiintinavuka hampata vaiha vi uvara avuqavu iate, ti.

3 Minti tivake nititomanta aaravau viha vinavuka vo
vatanaaka Ihurara quqaa vivave tu uvara Ihura vainti
Fonisiaini vaukavata, Sameriaini vaukavata, tiva nimiqi
vumanta vikavata vi uvara iri voqamake quaheha vaura.

4 Vinavuka tiva nimiqi vivi Ieruharemini oruromanta
ekaa Ihura vaiinti nahentivata, Ihuva noraiqamako
vaiintinavukavata, Ihura vaiinti nahentiqaa raqiki vau
vaiintikavata, ekaa vika vinavuka quahama nimitomanta
Poruka Banabaasika vo vatuka vo vatuka niha Kotiva
kahaqumanta vitanta nora kaiqa varaqi vurara tiva
nimura.

5 Vinavuka minti ti vaumanta Ihura vainti vonavu vika
Parasi maara uva iruka himpi tiha, Aqao, tenavu Iutaa
vaiinti vaiha Mosira maara uva irihama tentanavu vaata
toqa kaaina okararave, Mosiva tivato uvarave, iriqi
vuraukave. Vo vatanaaka Ihura uva iriaka, vikavata Mosiva
tuntemake, nái vaata toqake Mosira uvavata iriqi
vuataarave, ti.

6 Minti tumanta Ihuva noraiqamako vaiintinavukavata,
Ihura vaiinti nahentiqaa raqiki vaukavata, vi uvara
avuqavu ireka ruvaaquma vura.

7 Ruvaaqumavi vaiha vika airi uva tivaqi vi vauvaro
Pitaava himpiro vika tiva nimiro tiharo, Ti qata
vakaukavarao, nevata haaru tavorave. Kia Iutaa
vatanaakaqai Ihura uva iriate tiro, Kotiva niqihairo ti
noraiqama kero vi uvara vo vatanaakavata tiva nimiane
tiro, ti tititama korave.

8 Kotiva ekaa vaiinti nahenti avu aato muntukaqi tave
vaivave. Viva nai Maraqura tinavu timintema kero, vo
vatanaakavata nimi vairave. Mintirara ti, tenavu tavauraro
Kotiva vo vatanaakaravata quaheharoma vairave.

9 Kotiva kiama tinavu vo qarama timitero vika vo qarama
nimitaivo. Vikavata tinavuvata vohaa qaramaqaima
timitaivo. Tinavu aanare vo vatanaakavata Ihurara quqaa

vivave tiarara tiro, Kotiva vika qora uvavata nunka nimitairave.
10 Tinavu kaivaqaukavaravata, tenavu tentanavuvata,
Mosira uva vara aqu vare nirera tavauraro maara ntorave.
Ho nantihae ne vi uvara vo vatanaakaqaa aqu nimitareka
auti variavo? Ne mintihama Kotira avatarekama auti
variavo. Ne kia mintiataarave.
11 Tenavu tavauraro Ihuva Noravano tinavuaravata
aaqurihama timitairaqaahairo Kotiva tinavu tivitairave. Ho
tinavu tivitaintema kero, Kotiva vo vatanaaka vikavata
homa ntitaanarove, tiro.
12 Pitaava minti tumanta viraqi ruvaaqumavi vauka
manamana voqaara vaiha vika Banabaasika Poruka uva iri
vaumanta vitanta himpi, vitanta vo vatanaaka vaunaini ni
vauvaro Kotiva kahaqumanta vitanta *náitanta* nora kaiqa
varaqi nurara vika tiva nimura.
13 Vitanta tiva nimi taiqa kovaro Iemiva himpiro tiharo,
Ti qata vakaao, ti uva iriate.
14 Kotiva vaiinti nahenti vonavu nai autu tuahera kaate
tiro, oru vo vatanaakaqihairo vonavu ntito uvara, Pitaava
vi uvara vaaka tinavu tiva timirave.
15 Ho paropeti vaiintinavu haaru qara ntuvato
uvavavata, Pitaara uvavanovata, avuqavu vohaa uvaqaima
vaivo. Haaru minti turave:
16 Noravano tiharo, Naantiara te anirante ni kaivaqara
Devitira naavu raputama vura vira qaiqaa kaqarerave.
Vi haikara vi haikara nteravinara qaraakaiqamake vira
qaiqaa vaaviarama karerave.
17 Te mintiari vaiinti nahenti vo vatanaa vo vatanaaka
ti Nora Vaiinti ranta kevarave.
Vika ti vainti variate ti, te vo vatanaakaqihai naarama
taarirauka vikama ti Nora Vaiinti rantakevarave, turave.
18 Nai haaru Noravano vi uvara qovarama korave,
turave, tiro. *(Amos 9:11-12)*
19 Iemiva minti tivakero viva tiharo, Ho te mintimama
iruro. Vate vo vatanaaka hininavu qora aara qaqirake
Kotira aaraqaa vi variaka variamanta hauri tenavu vikaqaa
vo maara vataarorave.
20 Kaiqe tenavu vikara qaraqihai minti mintima tiva
nimiare:
Ne kia qumina una variqanavu nimite karara naate.
Ne vaiinti nahenti kia hampi muara nuate.
Kia aunta raqutute aantau vahira naate.
Kia naarevata naate.
Vi uvaraqai qara ntuva taarira vika tavaate.
21 ⌞Vo vatanaaka vi uvara iriqi vivera, kiama Iutaa vaiinti
mini vaika vika hampata tirorivarave.⌟ Iutaa vatanaaka vo
vata vo vataqaa vuaka vaiha vo Maara Enta vo Maara

Entaqaa Mosira uva kaara ruvaqi vi variarave. Vo vatuka vo vatuka Mosira uva tiva nimiaka variavo, tiro.

Vo vatanaakara qara ntuva tora

22 Iemiva minti tumanta Ihuva noraiqama konavukavata, Ihura vaiinti nahentiqaa raqiki vaukavata, ekaa viraqi ruvaaqumavi vaukavata, vohaa uva vate tiha, Kaiqe tinavuqihai vaiinti votanta kaama taari vitanta Poruka Banabaasika hampata viha tenavu maaqi vaiha tiva tauna uvara vevara Antiokini variaka muntu tiva nimiate, ti.

Minti tivake vaiinti taaraqanta kaama tora. Vaiinti vo vira autu Iutaasira vira vara autu Basabaasiravata, vaiinti vo vira autu Sailaasiravata, vitanta kaama tora. Vitanta Ihura vaiinti nahenti vikaqihai nora vaiintitantama vaura.

23 Vitanta kaamate vika vo vatanaaka qara nimiteha mintima ti:

Tenavu Ihuva noraiqama kainavukavata, Ihura vaiinti nahentiqaa raqiki varia vaiintikavata, tenavu ni qata vakaukavara vaihama ni uva mantauro.

Ne vo vatanaaka Antiokini variakave, Siria vataini variakave, Silisia vataini variakave, ne tinavu qata vakaukavara variakara tenavu ni uva mantauro.

24 Tenavu iruramanta tinavuqihai vo vaiintinavu muntu hampi uva ni tiva nimiamanta ne vi uvara kaara qumimaqa i variavo. Kia tenavu vika nititauramantavauve vika ni tiva nimiavo. Vika nái irike minti tiavo.

25 Viraqaahai tenavu ruvaaqumavi vohaa uva vateha mintima turo: Kaiqenavu vaiinti vonavu nititaari vinavuka tinavu muntuka vai vaiintitanta Poruka Banabaasika hampata vuate, turo.

26 Poruka Banabaasika kia náit*anta* arukerara noraiqaake iriraiti, vitanta tinavu Nora Vaiinti Ihu Karaitira kaiqa vara amitaqi vi variarave.

27 Maihai tenavu Iutaasika Sailaasika nititaari vitanta tenavu vohaa uva vateha qara ntuvatauna uvara, maa uvara náit*anta* noqihaivata ni tiva nimiate.

28 Kotira Maraquravanovata, tenavuvata, maa uvara vohaa uva vatauro. Tenavu kia airi qumina uva tiha niqaa maara voqavata vatarerave.

29 Maa uvaraqai ne iriqi nuate:

Una variqanavu nimite karara kia naate.

Kia naare naate.

Kia aunta raqutute aantau vahira naate.

Kia vora hampata hampi muara nuate.

Ne vi uvara iriqi niha ho koqemake nivarave.

Ho viqanama tenavu turo, ti.

30 Minti tivake vi vaiintitanta nititomanta vitanta vevara
Antiokini otu Ihura vaintinavu mini vauka ruvaaqumake
qara varora nimumanta
31 vika qara viraqi kaara ntuvake iri, noraiqaake vi
uvarara quahake koqe uvama qaraqi vaivo. Vi uvava
tinavu kahaqiaina uvarave, ti.
32 Minti tumanta Iutaasika Sailaasika Kotira uva tiva
qoqaiqamake vautanta koqe vakaaka vukaiqamake vika
tiva nimiha vika kempukaiqama nimitora.
33 Minti tivake Ieruharemihai tuvurotanta airi enta mini
Antiokini vaumanta viraqaahai Ihura vaintinavu mini
vauka vitantara Kotiva nitanta koqema nimiteharo nitanta
muntuka paruma nimitaarire tivake, *náitanta* nititoka
unaini vara komanta vura.
34 [Sailaasivaqai Antiokini variataa uvaro mini voqavata
vaura.]
35 Poruka Banabaasika vitantavata airi enta Antiokini
vaiha, vitantavata vokukavata Noravano tivato uvara
vaiinti nahenti tiva nimiha vaura.

Poruka Banabaasika tirorimake rairavura

36 Poruka Banabaasika Antiokini variqi vuvaro vo
entanavu aitarovaro Poruva Banabaasirara tiharo,
Varaiqetanta oqaraanaini oru viha vo vatuka vo vatuka ti
qata vakaukavara tavaare, tiro. Haaru tetanta Noravano
tivatai uvara tiva nimuna vaiinti nahentika vika hoe
variavo kiae ho variavo? tiro.
37 Poruva minti tuvaro Banabaasiva Ioniravata vitakero
vireva auti vaura. Ionira autu vo Maakira,
38 Banabaasiva vira vitakero vireva auti vauvaro Poruva
aqao tiro, Kiama vira koqe ianarove. Haaru tenavu vo
vatuka vo vatuka niha vakaaka tiva nimiqi ni variavauraro
vi vaiintiva titanta vataakero niharo Pampiriaihairo
popohovaro qaqira kero anirantero vurave, tiro.
39 Minti tivaketanta vitanta nora tirorima ketanta raira
vura.
Raira vuvaro Banabaasiva Maakiravata vitakero
nariaraatanta vona vireka iha, *sipi* voqi vaariretanta
Saiparusini vurama.
40 Vitanta mini vuvaro Poruva Sailaasira vitora. Vitanta
vire umanta vira qata vakaanavu Ihura vaintinavu vitanta
kauqu nimiha tiha, Noravano nitanta aaqurihama nimite
vairamanta nuate, ti.
41 Minti tuvaro Poruva Siria vatainivata Silisia
vatainivata viharo viva Ihura vaintinavu mini vauka vika
muntuka kempukaiqama nimitaqiro vurama.

16

Poruka Sailaasika Timotiravata vita vare vurama

1 Poruva oru viro Debenivata Lisatarainivata orurovaro
Ihura vainti vovano vira autu Timotiva mini vaura. Vira
novavata Ihura vainti vaiharo viva Iutaa vatanaa nahenti
vauvaro vira qova vo vatanaa Giriki vatanaava vaura.
2 Ihura vaintinavu Lisataraini vaukavata Aikoniaini
vaukavata Timotirara koqe vaiintive tuvaro
3 Poruva vi vaiintiravata vitakero vireva auti vauvaro
Timotira qova vo vatanaa, Giriki vatanaava vaiharo kia
Timotira vaata toqa amitova vauvarora tiro, Poruva vira
vaata toqa amitero.
Poruva tiharo, Iutaa maini variaka Timotira qova Giriki
vatanaava vairara iriarave. ⌞Hauri vika Timotirara kia
vaata toqa amitai vaiintirave tivorave, tivakero Poruva
Timotira vaata toqa amitero viraqaahairo vita varero viro.⌟
4 Vinavuka mini viha vo vatuka vo vatuka Ihura
vaintinavu vakaaka tiva nimiha tota Ihuva noraiqamako
vaiintinavukavata, Ihura vaiinti nahentiqaa raqiki vau
vaiintikavata, vika Ieruharemini vaiha ⌞vo vatanaaka Ihura
vaintiqama vuaka vo uva avataqi vuate tivato uvara⌟ tiva
nimiqi viha vi uvaraqai iriqi nuate tura.
5 Minti tivaqi viha vinavuka Ihura vaintinavu voqi voqi
vauka kahaqumanta vika Ihura uva kempukaiqamake iriha
airiqama vura.

Poruva taira voqaara tavora

6 Poruvavata vira vataake anukavata orure vuvaro hini
mantaraini Karesia vata vauvaro hini mantaraini Farigia
vata vaumanta vika avutana Esia vataini oru vi vauvaro
Kotira Maraquravano qioqama tero vikara kia Esia vataini
vuru uva tiva nimiate tura.
7 Tumanta vika oru vi Misia vataini orurovaro Bitinia
vata aumanto vaumanta mini virare tuvaro Ihura
Maraquravano qioqama tero vikara kia mini vuate tumanta
8 vika Misia vata avutana otu vi, vatuka vo Taroaasi mini
oturora.
9 Mini oture entaqira Poruva vaiteharo taira voqaara
tavovaro Masedonia vatanaa vaiinti vovano himpiro
Porura aareharo tiharo, Nora namari taqa varera
Masedonia maini ani vaihara tinavu kahaqiane, tiro.
10 Minti tuvaro Poruva taira voqaara vira tavero, viva
himpiro vokukavata, ⌞te Rukikavata⌟ make, mintima ti:
Kotiva Masedonia vatanaaka nai vakaaka vuru tiva
nimiate, tivo, ti. Minti tivake tenavu mini virera henoqama
vate.

Piripaini vura

11 Viraqaahai tenavu *sipi*qi vaarire Taroaasi vara mini ke,
nora namari vaura avuqavu oru vi, namari avutaqaa vau
vatara Samotaresi mini orure, vira qararaa tenavu qaiqaa

*sipi*qi vaarire namari vaura oru vi vatuka vo Neapolisi mini oruraavaunara.
12 Viraqaahai *sipi*qihai vaavire vi vatukara vara mini ke, vata vaura verara vatuka vo, Piripai mini oru vuavaunara.
Masedonia vataqihairo Piripai vatuka
avuhainaa vatukavano vaumanta Romeni vatanaaka naane vi vatukara qovarama kora. Tenavu Piripaini orure mini vo entanavu variavaunara.
13 Mini vaiha Maara Entaqaa tenavu vatukaqihai vaantaavura qentiana otitare aaqaini otu vi, namari auvahianta Iutaa vatanaaka Kotira aare varia vatukava varianarove tivake, otu namari auvahianta oquvi vaiha mini nahentinavu ruvaaqumavi vauka uva tiva nimi variavauraro
14 nahenti vovano vira autu Lidiava viva Taiatairaihainaava naare tavuna nimiharo monu vare vau nahentiva vaura.
Vi nahentiva vo vatanaava vaiharo Iutaa vatanaaka maara uva iriharo Kotira autu tuahere vau nahentiva vauvaro Noravano vira avu aato kahaquvaro viva Poruva tivato uvara kankoma kero iriro
15 viraqaahairo vivavata vira naavuqi vaukavata namari varora. Namari varero viva tinavuara tiharo, Te ni Nora Vaiintiara quqaa vivave turo. Ne tiriara tiha, Are quqaama Ihura vaintima variarao, tivera, ne ti naavuqi ani variate, tiro. Minti tuvaro vira uvavano kempukaiqumanta tenavu vira naavuqi oru variavaunara.

Poruka Sailaasika karapuhiqama kora

16 Vo enta tenavu qaiqaa Iutaa vatanaaka Kotira aare vau vatukara mini vire iavauraro kaiqa varaata vovano anirero tinavu tivita kero. Tinavu tivita kovaro vaanavano vi varaatara avutaqi vaiharo vira kahaquvaro viva naantiara qovaraiqiaina haikarara vaiinti nahenti tiva nimi vaura. Vaiinti nahenti naantiara qovaraiqiaina haikarara irireka iha, vika airi monu vi varaataraqaa raqiku vaiintinavuka nimumanta vinavuka airi monu vare vaura.
17 Vi varaatava Poruravata tinavuvata avataqiro viharo naveraitiharo, Maa vaiintinavuka Naaruvaini Uritarakero Vai Variqara vira kaiqa vare varia vaintinavukave. Vitanta Kotiva ni qaqi kuvantu kero ntitaaina vakaakara tiva nimireka aniakave, tiro.
18 Vi varaatava airi enta tinavu avataqiro viharo vi uvara tivaqiro vuvaro Porura voqamakero popohovaro viraqaahairo vi varaatara avutaqi vau vaanarara tiharo, Te Ihu Karaitira autu rehama ariara vi varaataraqihaira qaqini aitarera vuane turo, tiro. Minti tuvaro vaakama vaanavano vi varaatara avutaqihairo qaqini aitarero viro.

19 Vaanavano viraqihairo aitarero vumanta vi
varaataraqaa raqiku vaiintinavuka tavovaro vika monu
varo aarava taiqa vumanta vinavuka tiha, Kia tenavu
qaiqaa vi varaatava uva tinaraqaahai monu ho
varaainarave, tivake vinavuka arara itomanta Poruka
Sailaasika ravaaqavuke rarau vare *ko* tireka nora
vaiintinavu ruvaaqumavi vaunaini vuru kora.
20 Vika vitanta vuru ke, Romeni qiata vaiintinavu tiva
nimi tiha, Maa vaiintitanta Iutaa vatanaakave. Vika tinavu
vatukaqi ani vaiha antua aantua ti variavo.
21 Tenavu Romeni vatanaaka qioqama tauna uvara,
vitanta vi uvara tinavu tiva timi variavo, ti.
22 Vinavuka minti tumanta vaiinti nahenti mini
ruvaaqumavi vauka Poruka Sailaasika ruquti vaumanta
vika qiata vaiintinavu oru Poruka Sailaasika utavaaqa
qaqini vara aquke tiha, Vitanta kaavu numiqa kaate, ti.
23 Minti tumanta vitanta ruqutuke rupitaitimake vate,
viraqaahai vitanta karapuhi naavuqi vuru aquke karapuhi
naavuqaa raqiku vaiintirara tiha, Vitanta paama tivakera
rumpa taane, ti.
24 Minti tuvaro karapuhi naavuqaa raqiki vau vaiintiva
vika tuntema kero karapuhi naavu, nai avutaqi vau
kavaqaaraqi vitanta vara vera aqukero vitanta aiqu
vehatanta katari ntoma toraqi veva nonkutero taatautora.
25 Mintumanta vitanta viraqi vaiha entaqiraara Kotira
aare vaiha ihi tivaqi viha, Kotira autu tuahere vaumanta
karapuhi vaiinti vonavu vitanta uva iri vaura.
26 Mintuvaro vate virave tiro, vaturavano utiharo
karapuhi naavu voqamakero qaki qaki i vauvaro karapuhi
qentinavu ekaa qantua vuvaro ekaa karapuhi
vaiintiqaahairo *seni* naaquntavano kuvantu viro hiqirura.
27 Mintuvaro karapuhi naavuqaa raqiki vau vaiintiva
vaitonaihairo himpiro tavovaro ekaa qenti qantua vuvaro
viva oho tiro, Ekaa karapuhi vaiinti maaqihai ruqemake
vinuavo. ⌞Vira kaara tiqaa raqiki vaiva ti haruma
kaanarove⌟, tivakero viva nai iqoka paepae utaqihairo
urequ kero viraqohairo naivano nai arukareva auti
vauvaro
28 Poruva noraiqama kero naveraitiro tiharo, Kia nena
arukaane. Tenavu ekaa qaqima maaqi vauro. Kia karapuhi
vaiinti vonkuvanovata ruqema kero vivo, tiro.
29 Minti tuvaro karapuhi naavuqaa raqiki vau vaiintiva
vo vaiintiara tiharo, Ova qumpi kera vara viri timiraqe
tavaare, tivakero kantero viraqi oriqetero Poruka
Sailaasika nivuqaa vatakanta hiqiriviro aiqu kauqu ntiri
ntiri i vauvaro vaura.

30 Viraqaahairo viva himpiro vitanta ntita varero
vevantero vitanta irero tiharo, Taaraintio, te nantima
kaariraroe Kotiva ti kuvantu timitaarire? tiro.
31 Minti tumanta vitanta vira tiva ami tiha, Are Ihura
tinavu Nora Vaiintiara quqaa viva ˹ti kuvantu
timitaariravave˺ tiane. Minti tiraroma Noravano aivata ai
vaintairavata kuvantukero ntitaarire, ti.
32 Minti tivake vitanta Noravano tu uvara viravata vira
naavuqi vaukavata tiva nimura.
33 Vitanta vinavuka tiva nimuvaro viraqaahairo karapuhi
naavuqaa raqiki vau vaiintiva vaaka vitanta ntita varero
vuru vitanta teqa taaqamato vaatara hiqama nimitero,
viraqaahairo vivavata vira naavuqi vaukavata namari
varora.
34 Namari vare viraqaahairo karapuhi naavuqaa raqiku
vaiintiva qaiqaa vitanta ntita varero vuru nai naavuqi kero
vitanta karavata nimiro. Kara nimiro vivavata, vira
naavuqi vaukavata, Kotirara voqamake quaheha vaura.
35 Vira qararaa toqaqi Romeni qiata vaiintinavu nái
kiripunavu nititeha tiha, Vi vaiintitanta kuvantu kaira
vuate,
36 tumanta vinavuka vuru karapuhi naavuqaa raqiki vau
vaiintira tiva amuvaro viva Porura tiva amiro tiharo, Qiata
vaiintinavu uva varake nitanta Sailaasika kuvantu kaira
vuatema tiavo. Ho nitanta muntukavano paru ira maaqihai
vuate, tiro.
37 Minti tuvaro Poruva kiripunavuara aqao tiro, Enta ni
qiata vaiintinavu kia avuqavu *ko* tiraiti, vika vaiinti
nahenti nivuqaa titanta kaavuqohai ruqutuke vate,
viraqaahai vika titanta maaqi karapuhiqama kaavo. Ho
tetanta kia qumina vaiintitantama vauro. Tetanta Romeni
autu varauraukave. ˹Haaru titanta noraiqama kaamanta
Romeni vatanaakaiqamavi vauraukave˺.
Ho vate vika titanta evaara tititareka auti variavo.
Kiavuma tetanta qaqi virerave. Romeni qiata vaiinti vika
náim*a* ani titanta kuvantu kevarave, tiro.
38 Poruva minti tumanta kiripunavu vuru Romeni qiata
vaiintinavu tiva nimumanta vika Poruka Sailaasika tetanta
Romeni vatanaaka vauro tu uvarara iri vika qetora.
39 Vika qetake oru vitantara ike mpo tiva nimite
qihaaqamake tiva nimi tiha, Oho, tenavu kia mintiataarave,
tivake vitanta karapuhiqihai ntitake vitantara ho maa
vatukaraqihai nenta qaqi vuate, ti.
40 Minti tumanta Poruka Sailaasika karapuhi naavu mini
ke, oru Lidiara naavuqi Ihura vaintinavu tave, vitanta vika
muntuka kempukaiqama nimiteha koqe uva tiva nimi,
viraqaahai vitanta vi vatukara mini ke vurama.

17

Tesaronaikaini vura

1 Vitanta Piripai mini ke, oru vatuka votanta
Ampipolisivata, Apoloniavata, mini ke, vatuka vo
Tesaronaika mini oturora. Vi vatukaraqi Iutaa maara
naavu vovano vaura.
2-3 Poruva viva tota vo vatukaini vaiharo Maara Entaqaa
mintuntema kero, vi naavuraqivata oriqetero. Poruva
taaramo Maara Entaqaa vaiharo viraqi ruvaaqumavi
vauka vakaaka tiva nimiro. Vika vira uva kia ho aatara
kaate tiro, viva *Mesaiaa*vano aiha vira haika varero vuru
qutu viro qaiqaa qaqi himpuainarara Kotira vukuqihairo
ranta keharo vika tiva nimiqiro viro tiharo, Ihuva maava te
vate ni tiva nimuna vaiintiva, ho vivama *Mesaiaa*vano
vaivo, tiro.
4 Minti tumanta Iutaa vaiinti nahenti vonavu quqaama
tiarao tivake Poruka Sailaasika avataqi vumanta, Giriki
vatanaa vaiinti airinavuvano Iutaa maara uva iruka,
vikavata quqaave tivake Poruka Sailaasika avataqi
vumanta, nora autu vato nahentinavukavata, vitanta
avataqi vura.
5 Vika quqaave tumanta Iutaa vaiintinavu tavomanta vo
vatanaa vaiinti nahentinavuvata Poruka Sailaasika avataqi
vumanta vika vira kaara toma nimiteha oru aaranahai vehi
vaiinti kia koqe vaiintinavu rantake ruvaaqumake vikara
vihi vaahi tumanta vi vaiintinavuka oru ekaa vi vatukaraqi
vaukavata vihi tumanta ekaa vihainaaka oru Jasonira
naavuqi oriqete, Poruka Sailaasika rantake vitanta rarau
vare vuru vaiinti nahenti nivuqaa kareka auti vaura.
6 Vitantara qumina viraqi ranta tavomanta kia vaumanta
viraqaahai vika Jasoniravata Ihura vainti vonavuvata
ravaaqavuke rarau vare vuru vi vatukaraqaa raqiku
vaiintinavuka nivuqaa ke naveraitiha, Ekaa naato vata
maata maa vaiintinavuka niha antua uva tivaqi viha, vika
maini tinavu vatukainivata aniarave.
7 Aniavaro maa vaiintiva Jasoniva vinavuka quahama
nimitero nai naavuqi ntita vuru kaivo. Tinavu avuhainaa
vaiinti Romenihainaava vaimanta vika ekaa kia vira uva
iriraiti, vira uva raqake tiha, Tinavu avuhainaa vaiinti
vovano Ihuvaqaima vaivo, tiavo, ti.
8 Vika minti tumanta vi vatukaraqaa raqiki vaukavata,
vaiinti nahenti mini ruvaaqumavi vaukavata, vi uvara iri,
noraiqamake uva naveraiti tivaqi vi vaura.
9 Minti vaumanta vi vatukaraqaa raqiki vauka tiha,
Iasonivavata vo vaiintinavuvata ho minti mintima monu
aqukeha nenta maaqaini vuate, tivake vinavukaqihai

monu vare vinavuka kuvantu komanta vinavuka nai maaqaini vurama.

Beriaini vura

10 Vika kuvantu komanta vuvaro enta umanta Ihura vaintinavu vi vatukaraqi vauka vaakama Poruka Sailaasika vatuka vo Beriaini nititama komanta vitanta mini vurama. Vitanta Beriaini orure oru Iutaa maara naavuqi oriqete vaiha vakaaka tiva nimura.

11 Vi vatanaaka kia Tesaronaikaihainaaka voqaara vairaiti, vika qaraaka uva Poruva tu uvara iriataaqai umanta vika vira uva iriha vika vo enta vo enta Poruva ti uvara quqaa uva variainara vika náivano rantake tavareka iha, Kotira vukuqi vi uvara rantake kaara riha vaura.

12 Mintiaqi vumanta Iutaa airitahaavano Ihurara quqaa vivave tumanta, Giriki nahenti vokuka nora autu vatoka vikavata Ihurara quqaave tumanta, Giriki vaiinti airitahaavata virara quqaave tura.

13 Airi vaiinti nahenti Ihura uvara quqaave tumanta Iutaa vaiintinavu Tesaronaikaini vauka iruvaro Poruva Beriaini Kotira uva tiva nimi vaumanta vira kaara vika nái maaqa mini ke, Beriaini orure antua uva tiha vehi vaiinti kia koqe vaiintinavu ntita vare vinavuka vihi tumanta Porura qoraiqama amitareka auti vaura.

14 Mintumanta Ihura vaintinavu mini vauka hauri Porura arivorave tivake vaakama Porura vita vare vevaini atitama komanta Sailaasika Timotikaqai kia viraiti, Beriaini vaura.

15 Mini vaumanta vo vaiintinavu Porura vita vare muntu Ateni, nora vatukaini ke viraqaahai vinavuka oturante Beriaini urure vuru Sailaasika Timotika tiva nimi tiha, Poruva nitantara tiharo, Ne vaakama maini te variainanaini tuvuate, tivo, tura.

Poruva Atenini vaurara tura

16 Vira muntu ke vuvaro Poruva Ateni mini nariaraa vaiharo vatukavau niharo tavovaro vi vatanaaka airi haika oriqohai autuke vi haikarara tinavu variqave tivake vato haikava vauvaro vira kaara Porura muntukavano qoraiquvaro vaura.

17 Poruva vi haikara vi haikara tavero viraqaahairo viva Iutaa maara naavuqi oru vaiharo Iutaa vatanaakavata, vo vatanaa vaiinti nahenti Kotira aare vaukavata, vakaaka tiva nimiro, viraqaahairo viva vo enta vo enta *maaketi*qi oru vaiharo vaiinti nahenti vitare aitare i vauka uva vakaaka tiva nimi vaura.

18 Poruva vika tiva nimi vaumanta vo maara uva iruka *Epikuria* okaravata, *Sitoiki* okaravata, iruka anire, vika Porura vataake uva ti vaura. Vonavu nai kenauka irama nimiteha tiha, Mamaa inaara uva ti vai vaiintiva, nana uvae ti vaivo? ti.

Tumanta vokuka tiha, Viva vo vatanaaka variqanavu okararae ti vaivo? tura. Poruva Ihuva qutu viro qaiqaa qaqi himpuainarara tiva nimi vaumantara ti, vika minti tura.

19 Vika minti tivake Porura vita vare *kansoru* ruvaaqumavi vaunaini, Areopagusive tunaini vuru ke Porurara tiha, Are qaraaka uva vaiinti nahenti tiva nimi variana uvara tinavuvata tiva timiraqe iriare.

20 Tenavu ai uva iruraro vi uvava vo qarama ivo. Are vi uvara okarara tiraqe iriare, tura.

21 Atenihainaakavata, vo vatanaakavata vi vatukaraqi vaukavata, kia kaiqa vararaiti, qumina vaiha uvaqai ti vau vaiintika vaiha, vika qaraaka uva qovaraiqura irireka iha, vika nai tiva nai tiva ami iha vaura.

22 Vika vi uvara okara irirerave tuvaro Poruva *kansoru*navu ruvaaqumavi vauka nivuqaa himpiro tiva nimiro tiharo, Ne Ateni vaiintinavuvauvo, te tavauramanta ne voqamake maara okara vo okara vo okara iriqi vi variakave.

23 Te maini ni vatukavau niha tavauramanta nenta variqa iha quara nimite varia taintava airitahaama vaivo. Te vo taintavata tavauro. Viraqaatama maa uvara qara ntuva taava mintima tivo:

> Maa taintara tenavu kia iri tavauna variqarara irihama tainta autu amitaunarave tiarave.

Ne Variqa vira kia iri tavaara, ne quminaiqamake vira aare variara, te vate virara ni vutuke tiva nimirerave.

24 Variqa vira autu Kotirave. Kotiva vatavata ekaa vataihainaa haikavata, autukero vataivama vaivo. Viva Noravano naaruvaqaavata, vataqaavata, raqiki vaivara tiro, viva kia vaiintivano kaqataa naavuraqi variqiro vi vairave.

25 Kotiraqaahai ekaa vaiinti nahenti aihovata, ekaa vo haikavata, vare variarara ti, hauri vaiinti nahenti tiha, Kotiva vo haikara aara ntaivo. Kaiqe kaiqa vara amitaariraro viva ho variarire, tivorave.

26 Kotiva haaru qorainti vaiinti vohaiqa tinavu kaivaqara autu kovaro viqanaqaahai ekaa vaiinti nahenti qovarama vuvaro Kotiva vika ekaa naato maaqa variate tiro, vika nititama korave. Kotiva vaiinti nahenti autukero tiharo, Vi vatanaaka vi entara vi vataraqaa vaivarave, vi entara vi vatanaaka vi vataraqaa vaivarave, tivakero vika kaimanta variarave.

27 Vika Kotira rantareka *autautama/tupaupauma* keha rantaate tiro, Kotiva vaiinti nahenti qovarama komanta vaurave. Ho Kotiva kia tinavu niaraiqama kero vaivo.

28 Vovano Kotirara mintima tiro:

> Kotiva qaqi variqiro vi vairara ti, tenavuvata qaqi vi aniha, qaqi variqi vuariraukama vauro, tirave.

Ni vukuqi qara ri varia vaiintika mintima ti:
Tenavu vira vaintairama vauro, tiarave.
29 Ho tenavuvata vira vaintaira vaihara ti, hauri tenavu
tiha, Kotiva vaireva, viva vaiintivano *kori* orie, *silvaa* orie,
vo orie, varakeha autu taa haikara voqaara vairave
tiarorave.
30 Haaru vaiinti nahenti kia Kotirara kankomake iriraiti,
hampi kaiqa vare vauvaro, Kotiva kia vika ntaiharaitiro,
viva avuqohairoqai vika tavama nimite vaurave. Ho maa
entara Kotiva ekaa vaiinti nahenti qora aara qaqira kaate ti
vaivo.
31 Kotiva uva vateharo tiharo, Vo enta *ko* tiaina entavama
varianarove, tirave. Vi entaraqaama Kotiva noraiqama kai
vaiintiva avuqavuqama kero *ko* tiharoma maa vataraqaa
vai vaiinti nahentika uva irianarove. Ne vi vaiintirara
kankomake iriate tiro, Kotiva vira qutu vuraqihairo qaiqaa
qaqi vara himpima korave, tiro.
32 Poruva Ihuva qutu vuvaro qaiqaa qaqi vara
himpimako uvarara tumanta hini kuka vi uvara iriha
naaraihama amitomanta hini kuka tiha, Vo vaka are vi
uvara qaiqaavata tiraqe tenavu iriare, ti.
33 Minti tuvaro Poruva vika mini kero vurama.
34 Vumanta vaiinti vonavu vira avataqi viha, Kotira
vaintiqama vura. Vo vaiintivano Dionisiusiva, viva nora
vaiinti Areopagusi *kansoru* vaiintivano vauvaro nahenti
vovano vira autu Damarisiva vitantavata, vonavuvata,
Porura avataqi vurama.

18

Poruva Korintini vura
1 Viraqaahairo Poruva Ateni mini kero vatuka vo
Korintini vura.
2 Mini orurero viva Iutaa vaiinti Pontaasihainaara vira
autu Akuilaara ranta kora. Haaru King Kalodiusiva ekaa
Iutaa vatanaaka kia Romi vatukaqi variate tivakero ekaa
nititamako entara, Akuilaava nai naata Prisilaara vita
varero Romi vatuka Itari mini kero vi entara Korinti
vatukaini ani vaura. Poruva vitanta tavareva vitanta
vaunaini vurama.
3 Vivavata vitantavata *seri* naavu haqiraa kaiqara
tavokara ti, vinavuka vohaaraqi vaiha vi kaiqara vare
vaura.
4 Poruva vi kaiqara vareharo viva vo Maara Enta vo
Maara Entaqaa Iutaa maara naavuqi oriqetero vaiharo
Iutaa vatanaakavata, Giriki vatanaakavata, Ihura uvara
quqaa uvave tiate tiro, viva vika uva tiva nimi vaura.
5 Mintumanta Sailaasika Timotika Masedoniaihai
oturovaro viraqaahairo Poruva vo kaiqa varora qaqira

kero, vo enta vo enta Ihura vakaaka vaiinti nahenti tiva nimiqiro vi vaura. Viva Iutaa vatanaaka tiva nimiro tiharo, Ne *Mesaiaa*ra veka variara ho Ihuva maa vivave, tiro.

6 Tumanta vika vi uvara kia iriraiti, vi uvara kaara Porura qoraiqama amiteha virara qora uva tuvaro Poruva aqao tivakero, nai utavaaqaqaahairo konkoma rintati kero tiharo, Naantiara Kotiva ni qaqira kairamanta ne kakakima vivera, vi uvava kia tiqaavauve varianarove. Vate ni Iutaa vaiinti qaqirake, te qumina vatanaaka varianaini virerave, tiro.

7 Minti tivakero Poruva viraqaahairo vika mini kero vaiinti vo, vira autu Titiusi Jatusira naavuqi oru vairo. Titiusi Jatusiva Kotira aare vau vaiintiva vauvaro vira naavuvano Iutaa maara naavu tataaqa vaura.

8 Vo vaiintivano vira autu Kirispusiva, viva maara naavuqaa raqiki vauva vivavata, nai naavuqi vaukavata, Nora Vaiintiara quqaa vivave tura. Korinti vatanaaka airitahaa Porura vakaaka iri, quqaa uvave tivake namari varora.

9-10 Mintiaqi vuvaro Poruva entaqi vaiteharo taira voqaara tavovaro Noravano vira tiva amiro tiharo, Te ai vataake vaunarara tira, are kia qetehara ti vakaaka tiva nimiane. Kia evaara variane. Maa vatanaaka airi vaiinti nahenti ti vaintima variamantara ti, viraqaahai te ariqaa raqiki variariraro kia vovano ai ho aruanarove, tiro.

11 Minti tuvarora tiro, Poruva vohaa ihi vara kero vo ihi hinivata mini vaiharo vi vatanaaka Kotira uva tiva nimiqiro vi vaura.

12 Poruva mintiaqiro vumanta vi entara vika vaiinti vo, Galiora noraiqamake tiha, Are Romeni nora vaiinti vovano vaihara Akaia vataqaa raqikiane, tuvaro Galiova noraiqama viro vaura. Viva vaumanta Iutaa vaiinti vonavu ruvaaqumavi vaiha tiha, Kaiqe Porura qoraiqama amitaare, tivake oru Porura ravaaqavu vare vuru *ko* ti vau naavuva vaunaini kema Galiorara tiha,

13 Maa vaiintiva vaiinti nahentiara maanti maantima keha Kotira autu tuaheraate tiharoma tinavu ⌞Iutaa⌟ maara uva raqake vaivo, ti.

14 Vika minti tuvaro Poruva uva tirare tuvaro Galiova naane Iutaa vaiintinavuara aqao tiro, Maa vaiintiva vaaqu kaiqave, qora kaiqave, vareharo *kamaani*ra uva raqa kaitirio, te homa vira kaara ni uva iruraitirio.

15 Ne nenta uvarave, nenta nutuarave, nenta maara okararave, irihama te unanaini aniavo. Vi uvava ninta kaiqa vairara ti, kia ti vi uvara iriataa ivo. Ne nenta vaiha vi uvara avuqavu iate, tiro.

16 Galiova minti tivakero viva tumanta vira kaiqa
vaiintinavu Iutaa vika *ko* naavuqihai rarau veva aqukora.
17 Veva aquke viraqaahai vika oru Sotenisira Iutaa maara
naavuqaa raqiki vau vaiintira ravaaqavuke *ko* naavu
qentiana vaiha vira kaavu umiqake vatora. Mintuvarovata,
Galiova kia virara noraiqaakero irura.

Poruva anirantero Antiokini vura
18 Poruva Korintini Ihura vaintinavu hampata airi enta
mini variro, viraqaahairo Prisilaaravata, Akuilaaravata,
ntita varero Korinti mini kero *sipi*qi vaarirero Siria vataini
viro. Viva vireva iharo viva vo vatuka Senkariaini oturero
nai kauqu aiqiqaa aqukero Kotirara uva tiva torara iriharo
nai qiata kauhi ekaa toqakero vura.
19 Ho vinavuka oru vima Epasaasini orure Poruva
Prisilaaka Akuilaaka mini kero oru Iutaa maara naavuqi
oriqetero Iutaa vaiinti hampata uva tiro.
20 Vika hampata uva tumanta vika Porurara tiha, Tinavu
hampata vukaiqamake variqira vuane, tuvaro Poruva aqao
tiro, Te vate kia ni hampata vukaiqamake vairerave, tiro.
21 Tivakero viva vireva iharo vika tiva nimiro tiharo,
Naantiara Kotiva hove tina entara ni hampata ani
vairarave, tiro. Tivakero viva *sipi* voqi vaarirero vurama.
22 Viva vuva Sisariaini orurero, viraqaahairo viva
*sipi*qihairo vaavirero viviro oru veraini Ieruharemini Ihura
vaintinavu vauka uva mantamakero, viraqaahairo
ururantero Antiokini otu vaura.
23 Viva mini vo entanavu varikero, viraqaahairo viva
Farigia vatainivata, Karesia vatainivata, vo vatuka vo
vatukaqi niharo Ihura vaintinavu mini mini vauka
kempukaiqama nimitaqiro vura.

Apolosiva Epasaasiqivata Korintiqivata kaiqa varora
24 Poruva vika kempukaiqama nimitovaro Iutaa vaiinti
vovano vira autu Apolosiva, viva Arekisantaria
vatukaihainaava, viva Epasaasini oru vaura. Viva koqema
keharo vaiinti nahenti uva vakaaka tiva nimiharo viva
ekaa Kotiva qara ntuvato uvaravata kankomakero tavo
vaiintivama vaura.
25 Vovano Nora Vaiinti avataqi vuaina aarara vira
umiqovaro, viraqaahairo viva vihi vaahi tiharo
kempukaiqamakero vaiinti nahenti Ihuva varo kaiqara tiva
nimiqiro vura. Viva tiva nimiharovata, viva naivano haaru
Ionira uvaqai iriro Ionira namariqai varo vaiintiva vaura.
26 Apolosiva Epasaasini orurero Iutaa maara naavuqi
orurero viva kia qetaraitiro vakaaka tiva nimi vaumanta
Prisilaaka Akuilaaka vira uva iri, vira vita vare náitanta

naavuqi vuru ke Kotiva inaini vuaina aarara Ihura uva avuqavuqamake vutuke vira tiva amura.

27 Avuqavuqamake tiva amuvaro iriro, viraqaahairo Akaia vataini vireva umanta Ihura vaintinavu Epasaasini vauka vira kahaqiha qara amiha tiha, Ne Ihura vaintinavu Akaiaini variaka maa vaiintirara koqe vaiintive tivakema vira vitaate, tivake qara amura. Amuvaro Apolosiva vi qarara varero vuru nimiro, viva mini vaiharo vaiinti nahenti Kotiva koqema nimitomanta Ihura vaintiqama vuka kahaqama nimite vaura.

28 Viva vaiinti nahenti nivuqaa vaiharo Iutaa vaiintinavu hampata uva tivaqiro viharo viva Kotira vukuqihainaa uvaqohairo Ihuva *Mesaiaa*vano variaina okarara vika vutukero numiqovarora tiro, vira uvavanoqai kempukaiquvaro Iutaa vaiintinavu tu uvara aatara kora.

19

Poruva Epasaasini vaura

1 Apolosiva Korintini vauvaro Poruva verara vo vataini oruniro Epasaasini oturero tavomanta Ihura avataqi nuka mini vaura.

2 Vika mini vauvaro viva vika irero tiharo, Ne haaru Ihurara quqaave tu entara ne Kotira Maraqura vareve iavo? tiro. Tumanta vika tiha, Kia tenavu Kotira Maraquravano vaivo tia uvarara irunarave, ti.

3 Tuvaro Poruva vika irero, Mintihama ne nana namarie varaavo? tumanta vika tiha, Tenavu Ionira namarima varaavauraukave, ti.

4 Tuvaro Poruva vika tiva nimiro tiharo, Vaiinti nahenti qora aara qaqira kaate tiro, Ioniva vika namari nimurave. Ioniva vika tiva nimiro tiharo, Ti naantiaraini aniaina vaiintira ne virara quqaa viva *Mesaiaa*vano vaivo tiate, turave, tiro.

5 Poruva minti tumanta vika vi uvara iruvaro, viraqaahairo Poruva Nora Vaiinti Ihura autu reharo namari vika nimiro,

6 nai kauqu vikaqaa vatovaro Kotira Maraquravano vikaqaa tuvuromanta, viraqaahai vika vo uva vo uvaqihai tivaqi viha Kotira uva tiva qovaraiqi vaura.

7 Vi vaiintinavuka vaireka 12navuvano vaura.

8 Poruva Iutaa vaiinti maara naavuqi oru taaramo torara vaiharo kia qetaraitiro, vika Kotiva vaiinti nahentiqaa raqikiaina uva okarara kankomake iriate tiro, viva vo uva vo uvaqohairo vika tiva nimi vaura.

9 Viva mintima kero tiva nimi vaumantavata, vokuka nái avu aato kempukaiqamake kia Poruva tu uvarara quqaave

tiraiti, vaiinti nahenti nivuqaa vaiha Porurara tiha, are Nora Vaiinti Aaraqaa ni variarara tianara, vira qora uvaqaima vaivo, ti. Vika minti tuvaro Poruva vika ekaa mini kero Ihura vaintinavuqai ntita varero viro vo naavuqi, Tiranusira *sikuru* naavuqi oru vaiharo vakaaka vo enta vo enta vika tiva nimi vaura.

10 Mintiaqiro viharo taara ihi varakero Kotira uva vakaaka tiva nimumanta ekaa Esiaini vauka Iutaa vaiintive, vo vatanaa vaiintive, Nora Vaiinti Ihura uva ho irura.

Skevaara maaqunavuara tura

11 Kotiva Porura kahaquvaro viva nora kaiqa aahuva kaiqa, vo kaiqa vo kaiqa varora.

12 Mintumanta Porura utavaaqave, *hankasipi*ve, vare vuru rovara varokaqaave, vaanavano avutaqi vaukaqaave, viti vika vaataqaa vatomanta rovara varoka koqema vumanta vaanavanovata vaiinti avutaqihai aitare vumanta vika koqemavi vaura.

13-14 Mintumanta Iutaa vaiinti vonavu vinavuka vo vatuka vo vatuka niha vaana nititareka auti vau vaiintinavuka vaura. Vi vaiintinavuka Skevaara maaqu 7navuvano vauvaro vinavuka qova Iutaa maara uva iriharo Kotira kaiqa vara amite vau vaiintiva noravano vaura. Vira maaqunavu Porura kaiqa tavamake, Porura aanare viva varo kaiqara vikavata varareka autiha tiha, Kaiqe tenavuvata Ihura autu reha vaana nititaari aitare vuate, ti. Minti tivake vinavuka vaiinti avutaqi vau vaanarara avateha mintima ti: Tenavu Poruva autu nte vai vaiintira autu, Ihura autu rehama ariara vi vaiintiraqihaira qaqini aitarera vuane turo, ti.

15 Vinavuka minti tuvaro vaanavano vinavukara tiharo, Te Ihurara irunarave. Te Porurararavata irunarave. Te kia niara irunarave. Nenavu taukave? tiro.

16 Minti tuvaro vaanavano viraqi vau vaiintiva vinavukaqaa vi aaqu viro, ai aaqu viro iharo, vinavuka ntaihamaqiro viharo vika utavaaqanavu qaqini rararata aqu komanta vinavuka naavuqihai tuvitare tokavano naare vaata vatamake aiqu autute kantama vurama.

17 Mintima komanta ekaa Iutaa vatanaakave, vo vatanaakave, Epasaasini vauka vi uvara iri voqamake qeteha Nora Vaiinti Ihura autu tuahereha vaura.

18 Ihura vaiinti nahenti airitahaa vika haaru nái qora kaiqa varorara vaiinti nahenti nivuqaa vaiha tiva qovaraiqama ke vaura.

19 Mintumanta airi vaiintinavu vika tota vaana kaiqave, *vure/quaha* kaiqave, varoka vi kaiqara qaqirake vikavata nái vukuve, nái quaha kaiqa varo airairarave, vare vaiinti

nahenti nivuqaa vuru iha quara taiqakora. Nora monu 50,000 kinaa aqukeha varato vukurave, vaana kaiqa vare vau vukurave, ekaa vi haikara iha
quara taiqa kora.
20 Ho mintimake vi vatanaaka ekaa qora kaiqa qaqirake Kotira uva iriqi vuvaro Kotira uvavano vi vatanaaka kempukaiqama nimitora.

Epasaasini Porura uva kaara noraiqamake antua uva ti vaura

21 Viraqaahairo Poruva tiharo, Kaiqe te Masedonia vatavata Akaia vatavata oru vara maini ke, Ieruharemini vuare. Te mini vuariraukama naantiara nora vatuka Rominivata virerave, tiro.

22 Minti tivakero Poruva nai kahaqu vaiintitanta Timotika Eratusika nititama komanta vitanta Masedoniaini vuvaro Poruvaqai Esiaini vo entanavu mini vaura.

23 Mini vauvaro vi entara Epasaasini Kotiraini vi Aarara kaara tirorira haikavano qovaraiqura.

24 ⌞Vi vatanaaka nái una variqa nahenti Atemisirara iriha maara naavu kaqa amitora.⌟ Mintuvaro vaiinti vovano vira autu Demitariusiva, viva *silvaa* ori varakero viraqohairo Atemisira naavu kaqontema kero, inaara naavu maraqurahaa airitahaa autukero, vaiinti nahenti vi naavura nimiharo monu vare vaura. Viva nai kaiqa vaiintinavu hampata vi kaiqara vareharo airi monu vare vaura.

25 Demitariusiva nai kaiqa vaiintinavuvata, vokuka vi kaiqara voqaara varokavata, ruvaaquma kero vikara tiharo, Maa vaiintinavukao, tenavu maa kaiqara vareha viraqaahai airi monu vare vaunarave.

26 Ne Poruva varai kaiqara tavaarave. Poruva tiharo, Ne nenta kauquqohai aututaa haikava kia quqaa variqavano vairave, tivo. Minti tirara ti, airi vaiinti nahenti Epasaasihainaakave, Esia vataihainaakave, vira uvara quqaa uvave tiarave.

27 Poruva qaqiqai minti tivaqi vi vairera, vaiinti nahenti tinavu kaiqara qumina kaiqa una kaiqaveqaima tivarave. Kia tinavu kaiqa viraraqai minti tivarave. Vika variqa nahenti Atemisira naavuaravata qumina naavuve tivakeha Atemisira qaqira kevarave. Minti tivera, Atemisiva kia tinavu variqa noravano varianarove. Vate ekaa Esia vatanaakavata, ekaa vataini variakavata, vira autu tuahere variarave, tiro.

28 Demitariusiva minti tiharo vihi vaahi tumanta vaiinti nahenti ruvaaqumavi vauka noraiqamake antua aantua tiha vika nái una variqa virara naveraitiha, Atemisiva Epasaasini vai variqava, viva noravanove, ti vaura.

29 Minti tivake vi uvara tivaqi vumanta ekaa vi vatanaaka
antua aantua ti vaura. Antua uva tivaqi viha vika oru vo
vaiintitanta Gaiusika Aritaakusika ravaaqavukora. Vitanta
Masedonia vataihainaa vaiintitanta Porura vataake
anutanta ani vaumanta vika vitanta ravaaqavu vare vuru
vaiinti nahenti ruvaaqumavi vaunaini kora.
30 Vitanta vite vuru kovaro Poruva vivavata vaiinti
nahenti ruvaaqumavi vaunaini virare tumanta Ihura vainti
vonavu vira qioqamate tiha, Are kia ho mini vinarave,
tumanta
31 nora vaiinti vonavu Porura tontiqama tokavata uva
varake kempukaiqamake Porurara tiha, Are kia maini
ruvaaqumavi vainaini aniane. Vika ai viraaqamake
tavevorave, ti.
32 Minti tumanta vaiinti nahenti ruvaaqumavi vauka
antua aantua tivaqi vi vaura.
Airi vaiinti nahentivano vika kia ruvaaqu okarara iriraiti,
viraqaahai vika hini kuka naveraitiha vo uva tumanta hini
kuka naveraitiha vo uva ti vaura.
33 Mintiaqi vumanta Iutaa vaiintinavu vika nái navunaa
vaiinti vo, vira autu Arekisantara vihi vaahi tiha, Are vaiinti
nahenti nivuqaa himpira uva tiane, tuvaro Arekisantava
himpiro kauqu viriniqaakero uva tirare tumanta
34 vika tavovaro viva Iutaa vaiintivano vaumanta vika kia
vira uva iriraiti, nai variqara naveraitiha, Atemisiva
Epasaasini vaiva, viva noravanoveqai tiha vaura. Vi
uvaraqai qaiqaa qaiqaa tivaqi viha 2 *aua* vara kora.
35 Vika minti tivaqi vi vauvaro viraqaahairo *kusikusi*vano
himpiro vaiinti nahenti vuatarama komanta tirema
vauvaro tiharo, Epasaasi vaiintinavuvauvo, tenavu
Epasaasihainaaka tentanavu variqa Atemisiraqaa
koqemake raqiki vauna uvara ekaa kankomake iriarave.
Naaruvaihairo aahuva orivano maaqi hiqirira tenavu
viraqaavata raqiki vaunarara ekaa iriarave.
36 Kia ho vovano vi uvarara una uvave tianarove. Virara
irihama ne qaqi evaara vaiha, kia paparuqamake vo okara
vo okara qora okara autuate.
37 Vi vaiintitanta kiama tinavu variqa naavuqihai vo
haika muara varakaavo. Vitanta kiama tinavu variqa
nahentiara qora uvavata tiva amitaavo. Vitanta kiama qora
kaiqa vara kaamanta ne vitanta maini vite aniavo.
38 Demitariusivavata, vira kaiqa vaiintinavuvata, vo
vaiintiqaa uva vatareka auti vaivera, *ko* ti vai entaraqaa
homa vika vi vaiintiraqaa uva vatevarave. *Ko* ti varia
kaiqaraqaa raqiki variaka variavo.
39 Niqi vo uvavano vairera, homa ne ekaa nora vaiinti
ruvaaqumavi vairaqaa vi uvara avuqavuqamake tiate.

40 Ne qumina uva kaara raqireka auti variavo. Naantiara
vi uvara okarara *kamaani*va tinavu irairaqe tenavu kia ho
vo uva tirarave. Hauri naantiara *kamaani*va tinavuara
tiharo, Ne qumina vi entara raquarave, tivakero tinavuqaa
uva vataantorave, tiro.
41 *Kusikusi*vano minti tivakero mini ruvaaqumavi vauka
nititama komanta vinurama.

20

Masedoniainivata Karikinivata vura
1 Ho nora antua uva tuva taiqa vuvaro Poruva Ihura
vaintinavu naaromanta viva unaini anuvaro viva uva tiva
nimiharo vika muntuka paruma nimitero, ho kauqu nimiro
vika mini kero Masedonia vataini vura.
2 Viva Masedoniaini vatuka vatuka niharo Ihura
vaintinavu mini vauka vo uva vo uva tiva nimiro vika
muntuka kempukaiqama nimitero viraqaahairo viva
vevara Kariki vataini otu viro.
3 Viva taaramo torara Karikini varikero, viraqaahairo
viva Siriaini *sipi*qi virare tiro irumanta Iutaa vaintinavu
vira arireka auti vauvarora tiro, Poruva qaqira mini kero
qaiqaa tuvurantero verara Masedoniaini vura.
4 Pirusira maaqu Sopateva Beriaihainaava Porura
vataakero vumanta vaiinti vonavuvata Porura vataake
vura. Tesaronaikaihainaa vaiintitanta Aritaakusika
Sekuntusikave, Debehainaa vaiinti Gaiusivave, Esia
vataihainaatanta Tikikusika Tarofimusikave, Timotivave,
Porura vataake vurama.
5 Vinavuka naane avuni vuka oru Taroaasini tinavu veka
vaumanta
6 tenavu vatuka vo, Piripaini variavauraro Kia Noqavu
Mparetira ovata no entava taiqa vumanta viraqaahai
tenavu *sipi* vare vivi kauquru enta varake Taroaasini orure
mini 7 entanavu variavaunara.

Poruva Iutikusira qaiqaa qaqi vara himpima kora
7 Santeqaa tenavu kara narera ruvaaqumavi variavauraro
Poruva vaiinti nahenti ruvaaqumavi vauka uva vakaaka
tiva nimi vaura. Viva hura vuariravara tiro, viva vukai uva
tiva nimiqiro vi vauvaro enta tavaaraiqama vura.
8 Viva tiva nimiqiro vi vaumanta tenavu naavu veranto
vaukanta ruvaaqumavi variavauramanta airi ova qumpike
viraqi vatatovaro
9 qaraaka vaiinti vovano Iutikusiva *uintua*qaa oquviro
vauvaro Poruva uva tivaqiro vi vauvaro Iutikusira avuvano
taunta vuvaro viva vaita aavata viro, verara nai
tauvaqaqaa nai tauvaqaqaa kaqato naavura
taaramoqaahairo vevara vata kanta hiqirura. Hiqirumanta
vika otu utu vare tavovaro viva qutuma vura.

10 Qutu vuvaro Poruva otu viraqaata nai aaquviro vira
kaanauruma tero tiharo, Ne kia qetaate, viva qaqima vaivo,
tiro.
11 ⌞Minti tuvaro qaraaka vaiinti viva qutu vuraqihairo
qaiqaa qaqi himpuvaro⌟ Poruva tuvurantero qaiqaa
veraraqaa oru vaiharo mpareti nkui kero vika hampata
namakero, viraqaahairo qaiqaa vukai uva voqavata viraqi
vauka hampata tivaqiro viro aatita kero, viraqaahairo
Poruva vika mini kero vurama.
12 Vumanta vika qaraaka vaiinti viva qaqi himpura vita
vare vika nái maaqa vuvaro vika muntukavano koqe
umanta vaura.

Poruva vatuka vo Miletusini vura
13 Poruva Taroaasini vaumanta tenavu naane *sipi*qi
vaarinte, vatuka vo Asosini orure, mini Porura veka
variavaunara.
Poruva avuni tiharo, Ne mini oru ti veka vaiqe te
vatavaura orunte, ni ntita kaare, tiro.
14 Poruva viro tinavu tivita komanta tenavu vira vita vare
vatuka vo, Mitirinini oru raavaunara.
15 Ho viraqaahai tenavu vivi, vira qararaa varuva
avutaqaa vau vatara vo, Kiosi aumanto orure viraqaahai
vivi, varuva avutaqaa vau vatara vo, Samosivata vi
aatarake, vira qararaa vatuka vo, Miletusini oru
raavaunara.
16 Poruva tiharo, Pentikosi ovata nare ia entara te
Ieruharemini oruraarirava ho vairera, te vaaka mini
virerave. Virara irihama te Esia vataini vukaiqamake
variarorave ti, te kia Epasaasini virerave, tiro.

Poruva Epasaasihainaa vaiinti noranavu ekaara uva tiva nimura
17 Poruva minti tumanta tenavu Miletusini oru
raavauraro Poruva Ihura vaintiqaa raqiki vauka vira ani
tavaate tiro, uva vara kovaro Epasaasini vura.
18 Uva vara kovaro vika unaini vumanta vika anirovaro
Poruva vika tiva nimiro tiharo, Te haaru Esiaini vaiha ni
hampata kaiqa varaavauna okarara ne iri tavaarave.
19 Kia tinta autuvano noraiqiarire ti, te kaiqa
varaavaunarave. Iutaa vaiinti ruvaaqumavi vaiha ti
qoraiqama timitareka auti variamanta te vukaari utiha, iqi
rataqi viha, Nora Vaiinti Ihura kaiqa varaqi viha uva
vakaaka ni tiva nimiqi vuavaunarave.
20 Ne virara iri tavaarave. Ne tavaamanta te ekaa ni
naavuqi vi aniha ni nivuqaa qoqaa vaiha, kia vo uva
kukeqaraiti, te ni kahaqiaina uvaraqai tiva
nimiavaunarave.
21 Te Iutaa vaiintinavuaravata, vo vatanaakaravata,
kempukaiqaake uva tivaqi viha mintima tiavaunarave.

Vaaqu kaiqa vare aarara qaqirake Kotiva inaini aniha Ihurara quqaa tinavu Nora Vaiinti quqaa vivave tiate, tiavaunarave.
22 Ho vate te Kotira Maraquravano tiriara mini vuane tinantemake, te Ieruharemini mini virerave. Ieruharemini vuariraro nana haikavanoe tiqaa qovaraiqianarove? Kia te iruro.
23 Te maa haikararaqaima irunarave. Te vo vatuka vo vatuka vi ani vauraro Kotira Maraquravano tiriara tiharo, Raurihara variane. Naantiara ai karapuhiqama kevavata, maara vareravavata, ai vekama varianarove, tirave.

24 Te Ihuva Noravano timitai kaiqara, vi kaiqara vi kaiqaraqai vara vuru taiqa karerave. Viraqaahai te kia maa vataraqaa qaqi variqi vuainarara noraiqaake iriraraave. Te Kotiva vaiinti nahenti aaqurihama nimitaaina uvara koqe vakaaka, vi uvaraqai tiva nimiqi virerave.

25 Te Kotiva raqikiaina uvara ne varianaini niha tiva nimunarave. Te vate kankomake irunarave. Ne naantiara kiama qaiqaa ti viri tavevarave.
26-27 Kia te vo uva kukeqake vo uvaqai ni tiva nimiavaunarave. Te ekaa Kotira uvarave, kaiqarave, ni tiva nimiavaunarave. Te vate maa uvara vutuke ni tiva nimiari iriate. Te Kotira uva ekaa uva ni tiva nimiavaunarara tiro, naantiara niqihairo vovano kakakima virera, kia vira uvavano tiqaa varianarove.

28 Kotira Maraquravano ni noraiqama kaimantara ti, ne nentaqaavata, Kotira vaiinti nahentiqaavata, koqemake raqikiqi vuate. Kotiva nai Maaqu naareqohairo vi vaiinti nahentika koqaama tairara ti, ne sipisipi qoka koqeka voqaantemake vaiha, Kotira vaiinti nahentiqaa raqikiqi vuate.
29 Te vuariramanta qora uva ti vai vaiintika qaakau vairi voqaara anire ni qoraiqama nimitevarave. Te virara irunarave.
30 Naantiara niqihai vaiinti vonavu qovaramavi, Ihura vaiinti nahentiara vika tinavuqai avataqi vuate ti, vika hampi uva una uva vika tiva nimiqi vivarave.

31 Virara irihama ne rauriha variate. Te taaramo ihi vaiha aatitairaqaavata, entaqivata, niara noraiqamake iriha auquru rauru kehama ni vohaiqa vohaiqa koqe aara numiqaavaunarave. Ne virara irihama kia tauru kaate.

32 Te vate vire ihama Kotiva niqaa raqikiarire ti, vira aarauro. Kotiva ni aaqurihama nimitaaina uvara iriqi vuate. Vira uvavano ni kahaqamaqiro vira ne naantiara ekaa Kotira vaiinti nahenti hampata vaiha koqemake vaivarave.

33 Te ni hampata variavauna entara kia ti muntukavano vora *silvaa* oriarave, *kori* oriarave, utavaaqarave, ntimanta variavaunarave.
34 Ne tavaarave. Vi entara kia te niara ti kahaqiate tiraiti, te tenta kauquqohai kaiqa varaqi viha tenta karavata, utavaaqavata, varake ti vataake vaukavata kahaqamaqi vi variavaunarave.
35 Te ekaa kaiqa varehama koqe aaraqai ni numiqaavaunarave. Tenavu mintimake kempukaiqamake kaiqa varakehama vehi vaiinti nahentivata koqemake kahaqiaina okarara ni numiqaunarave. Tenavu mintiaqi vihama Ihuva Noravano tivato uvarara aatoqi iritaare. Ihuva mintima tiro: Vaarimakero voka voka nimi vaina vaiintiva quahaarirava uritarakero vairaro varaaina haikarara quahaainaravata aatara kaanarove, turave, tiro.
36 Poruva vi uvara minti tiva nimi taiqa kero viva nora vaiinti hampata tori kauru araviro vaiharo Kotira aarero.
37 Kotira aaromanta vika iqi rateha vira kuquqama amiteha vira moqake ho vuane ti.
38 Poruva vaaka vika tiva nimiro tiharo, Kiama ni viri qaiqaavata tavararave tura kaara, vika muntukavano qoraiqumanta vika Porura vita vare *sipi*qi muntu kora.

21

Poruva Ieruharemini vura
1 Vika Porura muntu komanta tenavu vikara vuro tivake Porura vita vare *sipi*qi vuavaunara.

Tenavu *sipi*qi vaarire avuqavu tuvi, varuva avutaqaa vau vatara, Kosini tuvu varike, vira qararaa vata vo, Rodesini orure viraqaahai vatuka vo, Pataraini vuavaunara.
2 Mini orure tavaavauraro vo *sipi*vano Fonisiaini vireva umanta tenavu viraqi vaarire vuavaunara.
3 Tenavu viha tavaavauraro varuva avutaqaa vau vatava, Saiparusi kauqu kaanaaqaini vaumanta otitare otu vi, Siria vataini otu raavauraro vatuka vo, Taiaini *sipi*vano nai varato airairara muntu oqikareva umanta
4 tenavuvata mini vaavire oru Ihurara quqaave tuka rantake vika hampata mini vohaa *uiki* variavaunara. Vika hampata variavauraro Kotira Maraquravano vika kahaqumanta vika Porurara tiha, Kia Ieruharemini vuane, ti.
5 Tumanta tenavu mini variavauraro tenavu vuaina entava aniromanta vuavaunara. Tenavu vire iavauramanta Ihura vaiintinavu nahenti vaintiaravata tinavu vatukaihai tivita vare muntu namari auvahini komanta tenavu ekaa tori kauru aravi vaiha Kotira aarama kaavauramanta

6 viraqaahai vika kauqu tinavu timumanta tenavu vika
nái kauqu nimi *sipi*qi vaarire vuavauramanta vika
tuvurante nái maaqaini vurama.
7 Vika vumanta tenavu Taiaa vara mini ke, oru vatuka vo,
Toremesini orure tinavu qata vakauka mini vauka uva
mantamake vika hampata vohaa enta mini varike,
8 vira qararaa *sipi*qi qaiqaa vaarire oru vi, Sisariaini
orure mini vaiha Piripiva Kotira vakaaka ti vau vaiintira
naavuqi oru variavaunara. Tota Ieruharemini vaiha vaiinti
7navu vara himpimake Kotira kaiqa varaate tu
vaiintinavukaqihairo Piripiva vovano vaura.
9 Piripira raavura 4navu vaiha vinavuka kia vaativata
vararaiti, qaqi vaiha Kotira uva qovaraiqamakeha ti vauka
vaura.
10 Tenavu vika hampata Sisariaini vo entanavu
variavauraro vaiinti vo, vira autu Agabusiva Iutia
vataihairo tuvurora.
11 Vivavata Kotira uva qovaraiqama kero ti vau vaiintiva
vaiharo viva tenavu variavaunanaini tuvurero Porura *reti*
varakero viraqohairo nai aiqu kauqu rumpatero tiharo,
Kotira Maraquravano mintima tivo: Naantiara Iutaa
vaiintinavu Ieruharemini variaka maa *reti*raqohai vira
qora maantimake vira aiqu kauqu rumpake vo vatanaaka
nimivarave tivo, tiro.
12 Minti tumanta tenavuvata, mini vaukavata, vi uvara iri
Porurara mpo ike tiha, Kia Ieruharemini vuane, ti.
13 Minti tiavauraro Poruva aqao tiro. Hauri ne iqi rataqi
vivaro ti muntukavano qoraiqiantorave. Kiama ti
karapuhiqama kerara haatu itaivo. Te Nora Vaiinti
Ihurarao ti, te Ieruharemini qutu vuainararavata
qeramatema vauro, tiro.
14 Minti tumanta tenavu kia vira uva ho aatara kaarirava
vaumanta tiha, Ho Noravano nai varaataa ina kaiqara
varaarire, tiavaunara.
15 Minti tivake tenavu vo entanavu mini varike tentanavu
airaira qera qaaramake vare, viraqaahai verara
Ieruharemini vuavaunara.
16 Ihura vainti Sisariaihainaaka vonavu tinavu tivita vare
vuru tenavu variaina naavura, Nesonira naavuqi kora.
Nesoniva Saiparusihainaava viva haaruqama kero Ihurara
quqaave tu vaiintiva vaura.

Poruva Iemira oru tavora
17 Tenavu Ieruharemini oru raavauramanta tinavu qata
vakaukavara Ihura vaintinavu mini vauka tinavu quahama
timiteha tinavu tivita kora.
18 Vika tinavu quahama timiteha tinavu tivita kovaro vira
qararaa Poruva tinavu hampata Iemira tavareva viro.

Vumanta Ihura vainti nora vaiintinavuvata Iemira hampata vauvaro

19 ho Poruva vika uva mantamakero, viraqaahairo uva vo, Kotiva vira kahaqi vauvaro viva nai vo vatanaa vo vatanaaka nora kaiqa vara nimitaqiro vu uvara vika tiva nimiro.

20 Poruva vi uvara ekaa tiva nimumanta vika vi uvara iri, Kotira autu tuaherake Porurara mintima ti: Ho ti qatao, tavaane. Airi Iutaa vaiintitahaa, vo *tauseni* vo *tausen*inavu Ihura vaintiqamavi, vika Mosira uvavata noraiqamake iriqi vi variakama variavo.

21 Vokiaka vika una uva tiva nimiha ariqaa oqikeha maantima ti variavo: Poruva Iutaa vaiinti vo vataini vo vataini variakara tiharo, Ne Mosira uva qaqira kaate. Kia ne nenta qorainti vainti vaata toqaate. Kia Iutaa vatanaaka maara okara iriqi vuate, ti vairave, tiavo.

22 Ariqaa vi uvara vi uvara oqike ti varia vaiintinavuka are Ieruharemini oruntena uvarara vikavata irivarave. Viraqaahaira are nantie inarave?

23 Kaiqe tenavu ai tiva amiarirara are tenavu tiainantema kera iane. Vaiinti erakaimaantenavu vinavuka nai kauqu aiqiqaa aqukeha Kotirara tiha, Tenavu quqaiqamake mintirerave, tivake tivataavo.

24 Are vinavuka ntita varera Kotiva vaata muntuka hiqama nimitaaina okarara iriqira viharama vuru taiqa kera, are viraqaahaira vinavuka kahaqiharama monu aqukaira vinavuka qiata ekaa ntuqu qaqini kaate. Are mintiaqira vira vaiinti nahenti ai tave, vokiaka ariqaa oqike tivate uvarara una uvaqaima vaivo tivarave. Are minti minti irera, vaiinti nahenti tavaivara are Mosira uva okara iriqira vi variaravama vainarave.

25 Vo vatanaa vo vatanaaka Ihura vaintiqama vuaka haaru tenavu maa uvara qara ntuvake tiva nimiavaunarave. Vi entara qaraqi mintima tunarave: Kia una variqa amite karara naate. Kia naare naate. Kia aunta raqutute aantau vahira naate. Kia hampi muara nuate, tiavaunarave, ti.

26 Vika minti tuvaro Poruva eo tivakero vi vaiintinavuka ntita varero vira qararaa vinavuka hampata vaiharo vaata muntuka hiqaaina okarara iriqi viro, viraqaahairo Kotira Naavuqi oriqetero Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika tiva nimiro tiharo, Tenavu vi entanavura maaqi vaiha, vaatave muntukave hiqaaina okarara iriqi viha vuru taiqa kararave. Viraqaahai tenavu variari nenavu tinavu kahaqihama *ofaa* vo Kotira vara amitaate, tiro.

Kotira Naavu vaunaihai Porura ravaaqavu kora

27 Vi entara 7 entanavu taiqaarirava aumanto vaumanta
Iutaa vaiinti vonavu Esia vataihainaaka tavovaro Poruva
Kotira Naavuvano vaunaini vaumanta vinavuka vira tave,
viraqaahai antua uva tivaqi viha vaiinti nahenti naarama
vare oru Porura ravaaqavu vare naveraitiha,
28 Isareri vaiintivarao, ani tinavu kahaqiate. Maa vaiintiva
vonaini vonaini niharo Isareri vatanaakarave, Mosira uva
okararave, maa Kotira Naavuarave, qora uva ti vai vaiintiva
vaimanta tenavu vira ravaaqavu kauro. Ho vate viva vo
vatanaa vaiintinavu ntita varero Kotira Naavu vainaini
vuru kaimanta vinavuka vo vatanaa vaiinti vaihara ti, vika
Kotira Naavu takuqira qoraiqama amitaavo, ti.

29 Tota vinavuka tavovaro vo vatanaa vaiinti vovano
Epasaasihainaava vira autu Tarofimusiva Porukantiro
vatukavaura ni vaumanta vinavuka tiha, Poruva vi
vaiintiravata vita varero Kotira Naavuni vivo, tura.
30 Vinavuka nái irike una uva Poruraqaa oqitomantara ti,
ekaa Ieruharemini vauka hihai hihai kante oru
ruvaaqumavi vaiha Porura ravaaqavuke Kotira Naavu
vaunaihai rarau vare aaqaini veva kora. Aaqaini veva
komanta Kotira Naavuqaa raqikuka vaakama qenti tinta
tora.
31 Vaiinti nahenti ruvaaqumavi vauka Porura arukareka
auti vauvaro vaiinti vovano uva varakero tiharo, Ekaa
Ieruharemini variaka arara itai okararama qovaramate
iavo, tuvaro
32 Romeni iqoka vaiintiqaa raqiki vau vaiintiva nai qiata
vaiintinavuve, nai iqoka vaiintinavuve, ntita varero
kantero vaiinti nahenti ruvaaqumavi vaiha naveraiti
vaunaini viro.

Mini vumanta vaiinti nahenti vi vaiintiravata, iqoka
vaiintinavuvata, tave viraqaahai Porura kia qaiqaavata
arura.
33 Kia qaiqaavata aruvaro iqokaqaa raqiki vau vaiintiva
oru Porura tuatero tiharo, *Seni* taaraqantaqohai vira
rumpataate, tiro. Minti tivakero viva irero tiharo, Maa ta
vaiintirave? Maava nana vara kaimantae ne vira ruquti
variavo? tiro.
34 Minti tumanta viraqi ruvaaqumavi vauka kia vohaa
uva tiraiti, vo uva vo uva ti vauvaro iqoka vaiintiqaa raqiki
vau vaiintiva kia vika uva okara anomakero iriraitiro,
Porurara tiharo, Vira vita vare iqoka vaiintinavu naavuqi
vuru kaate, tiro.
35 Tumanta vika vira vita vare vi naavuraqi vi vau
iriraqaa orure tavomanta vaiinti nahenti voqamake vira
arukareka auti vaumanta iqoka vaiintinavu vira avuta
ntuva vare vumanta

36 vaiinti nahenti Porura avataqi viha, vihi vaahi tiha vira
arukaate ti vaura.

Poruva nai auta ntu uvara tura
37 Mintiaqi vumanta iqoka vaiintinavu Porura naavuqi
vuru karare tuvaro Poruva iqoka vaiintiqaa raqiki vau
vaiintira irero, Hoe te ai hampata uva tirarave? tuvaro viva
tiharo, Ike, are Giriki uvavata iriaravave?
38 Te ariara tiha, Viva Isipi vatanaa vaiintive, tunarave. Vi
vaiintiva haaru *kamaani*ra vataakero raqire iharo 4,000
iqoka vaiinti ntita varero qumina vataini raqireva auti
vaurave, tiro.
39 Minti tuvaro Poruva aqao tiro, Te Iutaa vaiintima
vauro. Ti Tasusi Sirisiaini vatataikave. Tasusi nora vatuka
vaimanta te vi vatanaakama vauro. Hoe te vaiinti nahenti
uva tiva nimirarave? tiro.
40 Tuvaro iqoka vaiintiqaa raqiki vau vaiintiva hove
tuvaro Poruva naavu qentiana himpiro kauqu virini
aqukero vuatarama komanta vaiinti nahenti tiremake
evaara vauvaro Poruva vika nái Hiparu uvaqihairo uva
tiva nimi vaura.

22

1 Poruva mintima tiro: Ti qata vakaukavarao, ti
qokavarao, ne iriate. Ne tiqaa uva vataara ninta tiva
nimirerave, tiro.
2 Minti tumanta vika iruvaro Poruva nái uva Hiparu
uvaqihairo ti vaumanta vika voqavata tiremake vauvaro
Poruva nai auta ntuaina uvara tiharo mintima tiro:
3 Te Iutaa vaiintima vauro. Ti Tasusi Sirisia vataini
vatatokave. Te Ieruharemi maaqi noruqama vuraukave.
Gamarieriva nora vaiintivano ti tiva timimanta te ekaa
tinavu kaivaqaukavara maara okara iriavaunarave.
Mintiaqi viha te kempukaiqaake Kotira avataqi
vuavaunarave. Vate ne Kotira avataqi vuantemake, tevata
Kotira avataqi vuavaunarave.
4 Vi entara te kia Ihura vaintiqama vuavauna entara te
Ihura aaraqaa ni vauka qoraiqama nimiteha vika aruke,
vaiintivata nahentivata ravaaqavu keha vuru karapuhiqi
aquke variavaunarave.
5 Kotira kaiqa vara amite varia vaiintika vika qiata
vaiintivanovata, ekaa *Kansoru* vaiintinavuvata, vika vi
uvarara quqaavema tivarave. Vinavuka Damasikusini vau
qata vakaukavarara qara ntuvake ti timumanta te vi qarara
vare vaiinti nahenti *seni*qohai oru rumpa vare vuru
Ieruharemini kaarira vika ntaihaate tivake vuavaunarave.

Poruva nai Ihura vaintiqaa vurara tura
(Kaiqa Varora 9:1-19; 26:12-18)

6 Ho te vi qarara vare aarana viha tavaavauraro
Damasikusi aumanto vauvaro kuarivano qiataqaa
uritaromanta te vi variavauraro vaakama naaruvaihairo
ovavano aaquakaa voqaara te vuavaunanaini utu komanta
7 te vataini hiqirivi iriavauraro uvavano tiriara mintima
tivo: Soruo, Soruo, nantiharae ti qoraiqama timite
variarao? turave.
8 Tumanta te tiha, Noravauvo, are tavave? tiavauraro
viva tiharo, Te Nasaretihainaaka Ihukave. Are ti qoraiqama
timite variaraukama vauro, tiro.
9 Minti tumanta ti vataake anuka kia vi uvara iriraiti,
vika ova itoraqai tavorave.

10 Mintumanta te Nora Vaiinti vira ireha tiha, Te nantie
irarave? tiavauraro Noravano tiriara mintima tivo:
Himpira oru vira Damasikusini oru vairaro vo vaiintivano
are Kotira kaiqa varenarara ai tiva amiarire, turave.
11 Minti tuvaro nora ovavano itovarora tiro, ti tivu qimpa
vumanta kia te ho tavaavauramanta ti vataake anuka ti
kauqu utu vare tivita vare vuru Damasikusini korave.

12 Mini kovaro vaiinti vovano vira autu Ananaiaasiva,
viva maara uva iri vau vaiintiva Mosira okara uva koqema
kero iru vaiintiva, ekaa Iutaa vaiinti Damasikusini vauka
virara koqe vaiintive ti vauva,
13 viva te variavaunanaini anirero ti tataaqa himpitero
vaiharo tiharo, Ti qata Soruo, qaiqaa nena avuqohai
tavaane, tuvaro vaakama ti tivu qimpa vuva qaiqaa
hoqama vivera te vi vaiintira kankomake tavaavaunarave.

14 Mintivera variavauraro viva tiharo, Tinavu
kaivaqaukavara Variqavano Kotiva ariara vira antuqavano
vainarara iriane tiro, ai vara himpima kaivo. Avuqavu ni
vai vaiintira Kotira kaiqa vaiinti Ihura are vira tavehara
vira uvaqai iriqira vuane tiro, Kotiva ai vara himpima
kaivo.
15 Are Ihura kaiqa tavenaravata Ihura okara irinaravata,
ekaa vaiinti nahenti tiva niminarave.
16 Are nana vekae variarao? Himpira Ihura autu rehara
namari varairaro viva ai vaaqu kaiqa nunka amitaarire,
turave.

Kotiva Porurara vo vatanaaka ti uva tiva nimiane tura

17 Ananaiaasiva minti tumanta te viraqaahai himpi
anirante Ieruharemini vi, Kotira Naavuqi oru Kotira aareha
taira voqaara tavaavaunarave.
18 Vira tave variavauraro Noravano tiriara tiharo, Vaaka
himpira Ieruharemi maini kera vuane. Are ti uva maa
vaiinti nahentika tiva nimiramantavata vika kia ho
irivarave, turave.

19 Minti tumanta te tihama, Noravauvo, vika haaru ti kaiqa okara iri tavorave. Te haaru maara naavu vo naavu vo naavuqihai ariara iriqi vi vau vaiinti nahentika rarau vareha vuru karapuhiqama keha vika ntaihe variavaunarave.
20 Haaru vika ai uva tiva nimi vau vaiintira Sitivenira arukomanta tevata vi entara vika utavaaqaqaa raqiki vaiha ho tevata vira arukaate tiavaunarave, ti.
21 Minti tiavauraro Noravano tiriara tiharo, Ho himpira vuane. Te niara vataini, vo vatanaaka vainaini ai atitarerave, turave, tiro.
22 Poruva minti tivaqiro vumanta mini ruvaaqumavi vauka vika vira uva iriqi vuvaro Poruva vo vatanaakara uva tumanta viraqaahai vika arara itomanta oi aai tiha naveraitiha, Vira vite vuru arukaate. Minti tina vaiintiva kia ho qaqi variqi vuataarave, tura.
23 Minti tivake vika oi aai tiha nai utavaaqa aqu aqu iha konkomavata varake aqu aqu iha vauvaro
24 Romeni iqoka vaiinti vika noravano Porurara nai iqoka vaiintinavu tiva nimiro tiharo, Vira vita vare vuru naavuqi kaate. Viva nana varakaimantae vaiinti nahenti noraiqaake uva ti variavo? Viva vi uvara okara qovarama kaarire ti, ne kaavuqohai vira ruqutuate, tiro.
25 Minti tumanta vika Porura rumpate vira ruqutirare tuvaro Poruva nora vaiinti vo vira tataaqa himpitero vau vaiintira irero, Are *kamaani*ra okara iriharama are hoe kia *ko* tiraitira, Romeni vaiinti qumina ruqutinarave? tiro.
26 Poruva minti tuvaro nora vaiinti viva vi uvara iriro oru nai nora vaiinti tiva amiro tiharo, Are nantie inarave? Vi vaiintiva Romeni vaiintivanoma vaivo, tiro.
27 Minti tuvaro vika nora vaiintivano Poruva vaunaini anirero vira irero, Are quqaae Romeni vaiintivano variarao? Are tiraqe iriare, tiro. Minti tuvaro Poruva eo tiro.
28 Tuvaro nora vaiinti viva tiharo, Te nora monu aqukeha Romeni vaiintiqama vunarave. Arevo, nantiakerae Romeni vaiintiqama vuanarave? tuvaro Poruva tiva amiro tiharo, Ti noka qoka Romeni vaiintiqama vuarara ti, tevata Romeni vaiintima vauro, tiro.
29 Poruva minti tumanta vaiinti vonavu Poruva uva tiarire ti, vira ruqutireka auti vauka vaakama qaqirake vuvaro vika nora vaiintivanovata qetakero tiharo, Oho, Poruva Romeni vaiintivano vaimanta te vira *seni*qohai rumpatauro. Te kia mintiataarave, tiro.

Porura vita vare kansoru vaiinti nivuqaa vuru kora

30 Vika nora vaiintivano minti tivakero viva Iutaa vaiintinavu Poruraqaa uva vato okarara kankoma kero

irireva auti vaiharo vira qararaa Porura *seni*qohairo rumpatora qaqini kuvantu kero uva vara kovaro Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika vika noranavuvata, ekaa *kansoru* vaiintivata, vika ruvaaqumavi vauvaro viva Porura vita varero vika nivuqaa vuru himpima kora.

23

1 Poruva himpiro *kansoru* vaiinti navu aitutuma taveharo viva vika tiva nimiro tiharo, Ti qata vakaao, te Kotira avuqaa nihama kia una kaiqa varaurarora tiro, kia ti toqaavu harivo, tiro.

2 Minti tuvaro Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika vika qiata vaiinti Ananaiaasiva Porura tataaqa vau vaiintika tiva nimiro tiharo, Porura no ruqema kaate, tuvaro

3 Poruva tiharo, Kotiva ninavata ruqutuanarove. Are qora katari hanta *peni* aqutaara voqaarama variarao. Are Kotira uva maara irihara avuqavu *ko* tiataara vaivara are Kotira uva raqa keharama ti ruqutuate tiarao, tiro.

4 Poruva minti tumanta vaiintinavu vira tataaqa vauka tiha, Are Kotira kaiqa vara amite varia vaiintika qiata vaiintiara qora uva ti variarao, ti.

5 Minti tuvaro Poruva aqao tiro, Ti qata vakaao, kia te viva qiata vaiintivano vaira virara iriraitima turo. Kotira vukuqi mintima tivo:

> Kia vaiinti nahentiqaa raqikina vaiintirara qora uva tiate, turave. *(Katu Varora 22:28)*

Te vi uvara irunarave, tiro.

6 Poruva minti tivakero viva tavomanta vaiinti hininavu Satiusi vaiinti maara okara iruka vaumanta vaiinti hininavu Parasi vaiinti maara okara iruka vauvaro Poruva *kansoru* vaiinti tiva nimiro tiharo, Ti qata vakaao, te Parasi vaiinti maara okara iruraukave. Ti qovavata Parasi vaiinti maara okara iri vau vaiintiva vaurara ti, tevata vira maaquvano mintima vauraukave. Vaiinti qutika qaiqaa qaqi himpi okarara te virarama quqaa uvavema ti vaunarave. Ho vi uvara kaara vate ne tiqaa uva vate iavo, tiro.

7 Poruva minti tumanta Parasi vaiintivata, Satiusi vaiintivata, viraqaahai himpi rairavi nai ati nai ati iha vaura.

8 Satiusi vaiintivano ti vau okarava maantimama vairo: Vaiintivano qutu viro kiama qaiqaa ho qaqi himpuanarove. Kiama *enseli* vika variavo. Kiama maraqura haikavanovata vaivo, ti vaura.

Satiusi vaiintivano maara ti vau okarava mintima vauvaro Parasi vaiintivano maara ti vau okarava maantimama vairo: Vaiintivano qutu viro qaiqaa qaqi himpuanarove. *Enseli* vikavata variavo. Maraqura

haikavanovata vaivo, tura. Vika ekaa vi uvara vi uvarara quqaa uvave tura.

9 Parasi okaravano mintimakero vaurara ti, vika voqamake naverai tivaqi viha vi vaiintinavukaqihai Parasi vaiintinavu maara okara ti vauka himpi kempukaiqamake tiha, Aqao, tenavu tavauraro kia maa vaiintiva qora kaiqa varaivave. Quqaae haaru vi entara maraqura vovanoe, *enseli* vovanoe, vira tiva amurave? ti.

10 Vika minti tivake noraiqamake tirorimaqi vuvaro Romeni iqoka vaiinti noravano qeteharo tiharo, Hauri vika hihai hihai ani Porura rarauriha vira vaata rapepaama kevorave, tiro. Minti tivakero viva nai iqoka vaiintinavu nititero tiharo, Otu Porura vika variaraqihai vita vare vuru iqoka vaiinti naavuqi kaate, tiro.

11 Minti tumanta vira otu vita vare naavuqi vuru kovaro entaqi Poruva vauvaro Noravano qovarama viro vira tataaqa himpitero vaiharo vira tiva amiro tiharo, Kia qetaane. Kempukaiqama vira variane. Are maini Ieruharemini vaihara, ti okarara vika tiva nimianantema kera, naantiara are niaraini nora vatuka Rominivata oru vaiharama, ti okarara mintimakehara tiva niminarave, tiro. Noravano minti tura.

Iutaa vaiintinavu Porura aru kerara tura

12 Vira qararaa toqaqi Iutaa vaiinti vonavu ruvaaqumavi vaiha vohaa uva tiva taatauke vatora. Vika kauqu aiqiqaa aqukeha mintima ti: Vate tenavu namarivata karavata kia naraiti, Porura aruke viraqaahai karavata namarivata narerave, tura.

13 Vaiinti 40navuvano minti tivake uva tiva taatauke vate
14 viraqaahai vika oru Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika vika noranavu tiva nimi tiha, Tenavu uva vo tiva taatauke vatema kauqu aiqiqaa aqukeha Porura aruke viraqaahai karavata namarivata narerave, turo.

15 Nevata, *kansoru* vaiintivata, uva vara kaivaro Romeni vaiinti noravano vainaini viraro viva Porura vara kairaro maini tuvuarire. Ne Romeni vaiintiara mintima tiate: Tenavu Porura irama amiteha vira uva okara voqavata irirerave, tiate. Ne mintimake unaqaraiqamake tiqe tenavu aaraini vaara autute variariraro viva tuviraqe vira arukaare, ti.

16 Vika uetake minti tuvaro Porura aura vainti qoraintivano vika ueto uvara iriro, viva oru viro iqoka naavuqi Poruva vauraqi vuru vi uvara Porura tiva amura.

17 Tiva amuvaro Poruva iqoka vaiintiqaa raqiki vaura vo aarama kero vira tiva amiro tiharo, Quvaaraa vainti maa vita varera nora vaiintivano vainaini vuru kairaro viva vo uva vira tiva amiarire, tiro.

18 Tuvaroma viva vira vita varero vi vaiintiva vaunaini
vuru kero tiharo, Karapuhi vaiinti Poruva tiriara maa
vaintira vita varera are inanaini vuru kairaro vo uva ai tiva
amiarire, tivo, tiro.
19 Minti tuvaro nora vaiinti viva vi vaintira kauqu utu
varero vita varero nariaraakanta vuru kero vira irero, Are
nana uva ti tiva timirevae aniarao? tiro.
20 Tuvaro quvaaraa vainti viva vira tiva amiro tiharo,
Iutaa nora vaiintinavu minti tivake uva taatauke vataavo.
Vika hura ariara Porura vitera *kansoru* vaiintinavu
vainaini viraqe tenavu Porura uva okara anomake iramake
irirerave tivarave.
21 Vika minti tivara are kia vika uva iriane. Vaiinti
40navuvano vika aaraini kukeqavi vaiha Porura arukareka
vaara autute variavo. Vika kauqu aiqiqaa aqukeha tiha,
Tenavu kara kia naraiti, Porura aruke viraqaahai karavata
namarivata nareravema, tiavo. Vika minti tivake qeramate
ai vekama variavo, tiro.
22 Quvaaraa vainti viva minti tuvaro nora vaiinti viva
vira tiva amiro tiharo, Are ti tiva timiana uvara kia vo
vaiintivata tiva nimiane, tiro. Tivakero quvaaraa vainti
vira atitovaro vurama.

Porura Felikisiva vaunaini atitora
23 Quvaaraa vainti vira atitovaro vuvaro nora vaiinti viva
nai iqoka vaiintiqaa raqiki vau vaiintika taaraqanta
naarama kero tiva nimiro tiharo, Iqoka vaiinti 200navu
ntita vataate. *Ohi*qaa niha raqi vaiintika 70navu ntita
vataate. Vaantaara tuateka 200navu ntita vataate. Vika
qeramake vatatema Sisaria vatukaini 9 *kiroki* entaqima
vuate.
24 Poruravata *ohi* vo qerama amitaivaro viva viraqaata
oquvi vaira vita vare nora *kamaan i*va Felikisiva vainanaini
muntu kaivaro viva koqema kero mini otu ntaarire, tiro.
25 Nora vaiinti viva minti tivakero qara ntuva tero
mintima tiro:
26 Te Kalodiusi Lisiasika te maa uvara qara ntuvake
vara kaariraro are nora kamaaniva vainanaini vuarire.
Te ai uva mantama amitauro.
27 Iutaa vaiintinavu maa vaiintira ravaaqavuke aru
kareka auti variamanta te iruraro viva Romeni
vaiintivano vaimantara ti, te iqoka vaiinti ntita vare oru
vi vaiintira vika kauquqihai qaqini vara kaunarave.
28 Vika vi vaiintiraqaa uva vataa okarara kankomake
iriare ti, te vira vita vare vuru vika nái kansoru varianaini
ke mini vaiha
29 tavauraro kia vira aruke okaravavata, vira
karapuhiqamake okaravavata viraqaa vaivo. Vika nái
maara uva kaaraqai viraqaa uva vataavo.

30 Viraqaahairo vovano ti tiva timiro tiharo, Iutaa vaiintinavu Porura uetake aruke uvara ti variavo timanta te kaiqe are inanaini vira atitaariraro vuarire turo. Minti tivake te Poruraqaa uva vataa vaiintikara ne ariara inanaini oru vaiha vi uvara tiate turo, tiro.

31 Nora vaiinti viva mintimakero qara ntuva tomanta iqoka vaiintinavu nái noravano tuntemake, Porura vita vare entaqi otu vi, vatuka vo, Antipatarisini muntu kora.

32 Vira qararaa vataqaa vu vaiintinavuka oturante maaqaini urumanta *ohi*qaa vukaqai

33 Poruravata qaravata vare Sisariaini *kamaani*ra noravano vaunaini muntu kora.

34 Muntu kovaro *kamaani*ra vaiintivano qara vira kaara ntuva kero tavero Porura irero, Are ta mantaraihainaavave? tiro. Tuvaro Poruva te Sirisiaihainaakave, tiro.

35 Minti tuvaro viva tiharo, Ariqaa uva vatare iaka tuvuntaivaqe te vi uvara irirerave, tiro. Minti tivakero viva Herotira naavu noraqi Porura vita vera kero tiharo, Ne vi vaiintiraqaata maimaraara raqikiate, tiro. Turama.

24

Iutaa vaiinti noranavu Poruraqaa uva vatora

1 Kauquru entanavu aitarovaro Kotira kaiqa vara amite vauka qiata vaiinti Ananaiaasiva nora vaiintinavuvata ntitakero, ekaa *ko* okara anoma kero iri vau vaiintira Teturusiravata vitakero, Sisariaini Porura vataake *ko* tireka vura. Vika otunte *kamaani*ra avuqaa vaiha Poruraqaa uva vatora.

2 Vika Teturusira aarovaro Teturusiva Poruraqaa uva vateharo mintima tiro:

Nora vaiinti Felikisio, are tinavuqaa koqema kera raqiki variaravera tenavu maateraiqiha vauro. Haaru tenavu hampiqi vaurara are viraqaahaira anintera tinavu kaiqa koqema kera avuqavuma kera vara timitaarao.

3 Are mintiaramanta tenavu vo vatuka vo vatukaini vaurauka ari kaiqara voqamake quahe vaiha ariara koqema iarao turo.

4 Ho tenavu ai vukaiqamake ravaaqavu taarorave. Are tinavu aaqurihama timitairaqe tenavu inaara uvaqai ai tiva amiare.

5 Tenavu tavauraro maa vaiintiva voqamakero raqua okarara qovaraiqamake vai vaiintivama vaivo. Viva vo vataini vo vataini niharo Iutaa vatanaa vaiinti raquate tiro, antua uva tivaqiro ni vairave. Viva tinavu maara okara vira qaqira kero vo okara, Nasaretihainaaka ti varia

okarara, viraqaa raqikiharo avuniqama kero vi vai vaiintivama vaivo.
6 Viva tinavu variqa Kotira Naavuqi niharoma vira qoraiqama kareva auti vaivave. Viva Kotira Naavu qoraiqama amitareva autimanta tenavu vira ravaaqavu kauro. Tenavu tentanavu maara uvara iriha *ko* tirare turaro
7 Romeni noravano Lisiasiva anirero kempukaiqama kero tinavu kauquqihairo vira vitairave.
8 Lisiasiva tiharo, Poruraqaa uva vatare ika ariara inanaini vuate tirave. ⌞Minti timanta tenavu maini tuvuntauro⌟. Are Porura nai irairaro viva nai noqihairo tenavu virara *ko* tirera iaina uvara tirara are iriane, tiro.
9 Teturusiva minti tumanta Iutaa vaiinti ekaa vikavata Poruraqaa uva vatehama Teturusiva quqaa uvama tivo, tura.

Poruva nai auta ntiharo uva tiva nimura
10 Vika minti tuvaro nora *kamaani*ra vaiintivano Poruva uva tiarire tiro, *aruqohairo/anuqohairo* tiane tuvaro Poruva himpiro mintima tiro:

Te irurara are airi ihi vaihara maa vataraqaa raqikiharama *ko* ti variaravave. Virara irihama te ariara quahehama tenta auta ntiha uva tirerave.
11 Te ninau Ieruharemini tenta maara uva tirera 12 entanavu aitaraimanta mini oruntaunarave. Are vo vaiintivata irairaro viva te tiaina uvarara quqaaveqaima tianarove.
12 Kia Iutaa vaiinti vokiaka ti tavaavera te Kotira Naavu vainaini vaiha te vo vaiinti vataake antua uvavata tiavaunarave. Vika kia tavaavera te maara naavu voqive, vatuka voqaave vaiha, vaiinti nahentiara iqoka raquate tunarave.
13 Vika tiqaa quminama uva vataavo. Vovano vika uvara quqaave tiarirava kiama ho varianarove. Vika qumina uva ntuvakema tiqaa vataavo.
14 Vika hini uva tiriara tivataa uvavaqaima quqaa uvama vaivo. Quqaama te tentanavu kaivaqaukavara Variqa autu tuaherarera iha, te vo uva okarara irihama vira autu tuahere vauro. Vika vi aararavata, vi okararavata, una okaraveqai ti variarave. Ho te vi okarara irihama kia te tinavu kaivaqaukavara uva okara qaqira karaiti, te Mosira uva maarave, paropeti vaiintinavu qara ntuvato uvarave, vi uvarara quqaa uvaveqai turaukave.
15 Viti vaiintika tihama, Naantiara Kotiva ekaa vaiinti nahenti qora kaiqa vareka qutu vikave, koqe kaiqa vareka qutu vikave, qaiqaa qaqi himpima kaanarove, tia uvarara tevata viti vaiintika aanare vi uvarara quqaa uvave ti vaunarave.

16 Te vaiinti nahenti nivuqaave, Kotira avuqaave hampi
nuarorave tiha, te koqe avu aatoqaaqai ni vaunarave.
17 Te Ieruharemihai vonaini vo ihinavu varike,
viraqaahai kaiqe tenta maaqaini oru tenta navunaaka
Iutaa vaiinti nahenti tave, vikara monu nimitera nimi,
viraqaahai Kotira quahama amitaare tunarave.
18-19 Minti tivake te orunte tentanavu maara uva iriha
vaatave muntukave hiqaaina okararavata iriqi viha Kotira
Naavu avutaqi vaiha, kia airi vaiinti hampata vairaiti, kia
te vokiaka hampatavata tiroriraiti, vi okararaqai iriqi vi
vauramanta Iutaa vatanaa vaiintinavu Esia vataihainaaka
ti rantake tavorave. Ho uva vairera, vi vaiintinavuka ai
avuqaa aninte tiqaa nana uvae vatera tiate.
20 Vika nái uva kia tivera, viti vaiintinavuka homa vi
uvara tivarave. Te tota *kansoru* vaiintinavu nivuqaa
himpite vauramanta vika vi entara nana qora kaiqae tiqi
qovaramake tave uvara vairera, homa vika ai tiva
amivarave.
21 Te vi entara *kansoru* vaiintinavu nivuqaa himpite maa
uvaraqai tiavaunarave. Naantiara Kotiva vaiinti nahenti
qutu vika qaiqaa qaqi himpima kaanarove tuna uvara ne
vira kaarae tiqaa uva vatareka auti variavo? ti
tiavaunarave, tiro.
22 Poruva minti tuvaro Felikisiva Ihura vaintinavu nu
okarara iruvara tiro, viva tiharo, Ho vate homa iruro.
Ieruharemihairo nora vaiinti Lisiasiva nai tuviraqe te vi
uvara voqavata irirerave, tiro.
23 Minti tivakero viva nora vaiinti vo tiva amiro tiharo,
Poruraqaa raqikiqira vuane. Kia vira paama tivakera
rumpataane. Viva vairamanta vira tontinavu homa vira
kahaqireka ani tavevarave, tiro.

Felikisiva Porura aarora
24 Felikisiva minti tivakero vo entanavu oru mini
varikero, viraqaahairo nai naata Drusilakantiro aniro.
Drusilava Iutaa nahentivano vauvaro vikantiro anirero
tiharo, Porura aarairaro aniarire, tuvaro Poruva anirero
Ihura uva okara vitanta tiva nimuvaro Felikisiva vi uvara
iri vaura.
25 Vitanta iri vauvaro Poruva Ihura uva tivaqiro viharo
viva avuqavuqama keha ni okararave, kia vaaka arara
itaaina okararave, Kotiva *ko* tiaina entararave tiva
nimuvaro Felikisiva vi uvara iruvaro aatu itovaro tiharo,
Homa iruro. Ho vuanerama turo. Naantiara kia kaiqa
vaina entara ai qaiqaa aararerave, tiro.
26 Felikisiva minti tivakero viva Porurara viva utaru
monu ti timiraqe te vira atitaariraro nai maaqa vuarire
tivakero, viva nai aatoqi mintima irikeharo vo enta vo enta
Porura aarama kero vikantiro uva ti vaura.

27 Mintiaqiro vuvaro taara ihi aitarovaro vo vaiintivano
Pokiusi Fetusiva Felikisira vatuka varero vi kaiqara
varareva anirovaro Felikisiva nai vurama. Felikisiva
Porura vaaka atitaataara vauvarovata, viva Iutaa vatanaa
vaiintinavu tiriara koqe vaiintive tiate tiro, Porura qaqi
karapuhiqi kovaro vaura.

Poruva avuhainaa vaiinti noravano Romini vauva ti uva iriarire tura

25

1 Fetusiva anirero vi vataraqaa raqi kireva taaramo enta
ani Sisariaini vari kero, viraqaahairo verara Ieruharemini
viro.
2 Mini oru romanta Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika
vika noranavuvata, nora vaiinti vonavuvata, viva unaini
orure Poruraqaa uva vateha kempukaiqamake tiha,
3 Mpo, are tinavu kahaqihara tiramanta Porura vita vare
Ieruharemini urivaqe *ko* tiare, ti. Vika Porura arukareka
aaraini vaara autireka iha, minti tura.
4 Vika minti tuvaro Fetusiva vika nái tiva nimiro tiharo,
Poruva Sisariaini karapuhiqima vaivo. Te inaaraiqa varike
ururante Sisariaini virerave.
5 Ne nenta nora vaiintinavuara timanta vinavuka ti
hampata vikama, vi vaiintiraqaa nana uvavano viraqaa
vairerama, otu *ko* tiate, tiro.
6 Fetusiva minti tivakero viva vika hampata 8 entave 10
entave mini varikero, viraqaahairo ururantero Sisariaini
oturero vaiharo vira qararaa viva *ko* ti vau naavuraqi oru
vaiharo Porurara vite aniate tiro.
7 Tumanta Porura vita vare oruromanta Iutaa
vaiintinavu Ieruharemihai tuvuka Porura vara ututumate
viraqaa airi uva vate vaura. Vika Poruqaa uva
vatovarovata, kia vika uvara quqaa uvave ti aarava vaura.
8 Vika minti tuvaro Poruva nai auta ntiharo tiharo, Te kia
qora kaiqa varauraukave. Te kia Iutaa maara uvavata raqa
kaunarave. Te kia Kotira Naavu qoraiqama amitaunarave.
Te kia Romeni avuhainaa vaiinti Sisaara qora uva tiva
amitaunarave, tiro.
9 Poruva minti tuvaro Fetusiva Iutaa vaiintinavu nariara
koqe vaiintive tiate tiro, Porura irero tiharo, Are
Ieruharemini vuataa irera, are mini viraqe te mini
oruntema ai uva avuqavu iare, tiro.
10 Minti tuvaro Poruva aqao tiro, Te vate himpi vauna
naavura maa vira *kamaani*ra *ko* naavuqima vauro. Te
maaqi variarirara are *ko* tiataarave. Kia te Iutaa vaiinti
qora kaiqa vara nimitaunarave. Arevata virara irianarave.

11 Te *kamaani*ra uva raqa kaariravauve ti ho haru
kevarave. Vika tiqaa vate uvava una uva vairera, kia ti vika
nimira vika ti qumina haru kaate. Te nora vaiinti
avuhainaava Sisaava vainanaini vuariraro viva ti *ko*
iriarire, tiro.
12 Minti tuvaro Fetusiva nai *kansoru* vaiintinavu hampata
uva tiva varero viraqaahairo Porurara tiharo, Are tihara
homa Sisaava ti uva iriarire tianarara ti, te ai atitaarirara
nena viraro viva ai uva iriarire, tiro tura.

Porurara Agiripaaravata tiva amura

13 Vo entanavu aitarovaro Fetusiva qaraakaiqama kero
ani vauvarora tiro, King Agiripaava nai naata
Benaisikantiro Sisariaini Fetusira uva mantareva tuvurora.
14 Vitanta tuvure vo entanavu mini vauvaro Fetusiva
Porura uva King Agiripaara tiva amiro tiharo, Tota
Felikisiva vaiharo viva vaiinti vo karapuhiqi kaiva qaqiqai
viraqi vaivo.
15 Te Ieruharemini oru vauramanta Kotira kaiqa vara
amite varia vaiintika vika noranavuvata, Iutaa nora
vaiintinavuvata, vi vaiintiraqaa uva vatehama tiriara vi
vaiintira arukaane tiarave.
16 Vika minti tiamanta te vika nái tiva nimi tiha, Aqao,
tenavu Romeni vaiinti vaiha, vo okara iri vauraukave. Kia
tenavu hoqare *ko* naane tiraiti, kiama qumina nora uva
vaiintiqaa vatararave. Vaiinti voqaa uva vateka ani vaiha vi
vaiintiraqaa uva vataivaro vivavata nai auta ntuaina uvara
tiraqe iri, viraqaahai tenavu *ko* rahakararave, tunarave.
17 Te minti turamanta vika maini te unanaini *ko* tireka
tuvuromanta te kia varike tiraiti, te hura vi uvara avuqavu
qirerave tivake vira qararaa te *ko* tire iha vi vaiintira vite
aniate turamanta vira vite aniamanta te iruramanta
18 kiama vika himpi tiha, Vi vaiintiva minti mintima kero
*kamaani*ra uva raqa kairave, tiarave.
19 Vika kia minti tiraiti, vika qumina nái maara uva tiara
vira kaara tirorihama qumina vi vaiintiraqaa uva
vataarave. Qutuvi vaiintira vo, Ihurara tirori variavaro
Poruva aqao tiro viva qaqima vaivo tirave.
20 Vika minti tiamanta te vaiha kia vi uvara okara anoma
irikauro tivake Porurara tiha, Are oru Ieruharemini
vairaqe te mini oru ai uva okara iriare, turaro
21 Poruva tiharo, Aqao, Romeni avuhainaava Sisaava ti
uva iriarire timanta, te Porurara tiha, Vira karapuhi
naavuqi kaivaro vairaqe te vo enta Sisaava vainanaini vira
atitaariraro vuarire tunarave, tiro.
22 Fetusiva minti tuvaro Agiripaava tiharo, Te tentavano
vi vaiintira uva iriataa iraqe irirerave, tiro. Tuvaro Fetusiva
tiharo, Homa, are hura vi vaiintira uva irinarave, tiro.

23 Minti tumanta vira qararaa Agiripaaka Benaisika
anumanta vaiinti nahenti vitantara nora vaiintitantama
aniavo tivakeha quaha quahamaqi vumanta nora
vaiintinavu Sisariaini vaukavata, iqoka vaiinti
noranavuvata, vitanta hampata oru vi, uva iri vau
naavuraqi oriqetovaro Fetusiva tumanta vika Porura vita
vare anuvaro Fetusiva tiharo,
24 King Agiripaao, arevata maaqi variakavata iriate. Maa
vaiintira tavaate. Ekaa Iutaa vika maini variakave,
Ieruharemini variakave, maa vaiintiraqaa uva vatateha te
unanaini vi uvara vare aniarave. Vika noraiqaake uva
naveraitiha, Vi vaiintiva vukaiqaakero qaqi variqiro
vuantorave, tiarave.
25 Vika minti tiamanta te *ko* tiha tavauraro vi vaiintiva
kia qora kaiqa varairara ti, vira aru keva kia ho vairave. Ho
nai viva tiharo, Sisaava ti uva iriarire, tirave.
Minti timanta te vira Sisaava vainanaini atitaare tivake
kauraro viva vairave.
26 Te Porurara uva qara ntuvake Sisaara amitarare ti,
tavauraro vi uvava kia avuqavu vairave. King Agiripaao,
virara irihama te vi vaiintira vita vare ariara viva vira uva
iriarire ti, te vira ai avuqaavata, ekaa maaqi variaka
nivuqaavata, vita viri kauro. Nevata vi uvara iriqi vi
vaivaqe te Sisaaraini vi uvara qara ruva amitaare.
27 Kia te vi vaiintira uva avuqavuqamake viva minti
mintimama qora kaiqa varaivo tiraiti, qumina vira
atitaariraro kiama koqe ianarove, tiro.

26

Poruva Agiripaara avuqaa vaiharo nai auta ntu uvara tura

1 Fetusiva minti tuvaro Agiripaava Porurara tiharo, Nena
uva homa tinarave, tiro. Minti tuvaro Poruva nai kauqu
virini aqukero nai auta ntu uvara maantima kero tiro:
2-3 King Agiripaao, Iutaa vaiintinavu tiqaa uva vataara
virara te vate tenta auta ntuaina uvara tirerave. Are tinavu
Iutaa okarave, tenavu tirori vauna uvarave, irianarara ti, te
ari avuqaa vaiha tiainarara quaheha vauro. Mintimake te
vi uvara ai tiva amiqi vuarirara are kia popoharaitira
iriane, turo.
4 Te haaru vaintiruka vaiha tenta maaqaini variqi vi, vira
naantiara Ieruharemini avuqavu variqi vuavaunarara ekaa
Iutaa vaiinti virara iri kaarave.
5 Vika ti kaiqa okarara airi ihiara iri tavamakaarave.
Parasi vaiintinavuqai noraiqamake tinavu maara uva
iriantemake, vi entara tevata vi uvara iriqi viha, tevata
Parasi vaiintivano vaiha variqi vuavaunarave. Iutaa

vaiintinavu uva tiataa ivera, vika vi uvarara quqaa uvave tivake ho ai tiva amivarave.
6-7 Tenavu Iutaa vatanaaka vairera 12 ankunavuvano vaunarave. Ho tenavu ekaa Kotiva tivato uvara *Mesaiaa*vano qovaraiqianarove tivato uvaraqai iriqi viha entaqive, kuariqaave, vi uvava qovaraiqiainara veka vaiha Kotira autu tuaheraqi vi vaunarave. Nora vaiintio, tevata vi uvara veka vauramanta vira kaara Iutaa vaiinti quminama tiqaa uva vataarave.
8 Ne nantihae tiha, Kotiva kia ho qutu vika qaqi vara himpima kaanarove, tiavo?
9 Te tota Nasaretihainaa vaiinti Ihurara qora vaiintive tivakeha vira avataqi ni vauka qoraiqama nimitarera auti varia vaunarave.
10 Te Ieruharemini mintiaqi vi variavauramanta Kotira kaiqa vara amite varia vaiintika vika noranavu ti noraiqama komanta te Kotira vainti airitahaa ravaaqavu vare karapuhiqi vuru ke, tevata vokuka hampata vaiha kauqu verake tiha, Homa vi vaiinti nahentika arukaate, tiavaunarave.
11 Te vi entara airi tataa maara naavu voqi voqi oriqeteha vika ntaihamaqi viha tiha, Ne Ihura uva qaqira kaate, ti variavaunarave. Ti voqamakero arara ite vaumanta te Ihura vainti vonaini vaukavata ntaiharera auti variavaunarave.

Poruva nai Ihura vaintiqama vurara tura
(Kaiqa Varora 9:3-19; 22:6-16)
12 Te Ihura vainti ntaiharera auti variavauramanta Kotira kaiqa vara amite varia vaiintika vika noranavu ti noraiqamake qaravata timumanta te vare Damasikusi vatukainiara vuavaunarave.
13 Ho nora vaiintio, iriane. Te aaraini vi variavauraro kuarivano qiataqaa vaumanta tavaavauraro ovavano naaruvaihairo voqamakero iteharo kuari itairavata aatarakero iteharo te vuavaunanainivata, ti hampata vuka unainivata, noraiqama kero itorave.
14 Itomanta tenavu ekaa vataini hiqirivi vaiha iriavauraro uvavano tinta Hiparu uvaqihairo tiriara tiharo, Soruo, Soruo, nantiharae ti qoraiqama timitera iarao? Are mintiharama are nenama qoraiqamake variarao, tumanta te tiha,
15 Noravauvo, are tavave? tiavauraro Noravano tiharo, Te Ihuka are qoraiqama timite variaraukama vauro.
16 Ho are himpira nena aiquqaa ntavatera variane. Are ti kaiqa vaiinti varianerama te ai avuqaa qovarama vuro. Are vate ti tavena uvarave, naantiara te vo kaiqara ai tiva amiaina uvarave, are vokika tiva niminarave.

17 Ti navunaaka Iutaa vatanaakave, vo vatanaakave, vika
vika vaiqe te vikaqaahai ai ruaruama amitaqi vuarirara are
qaqi vainarave. Te ai atitama kaarirara are vo vatanaa
vaiinti nahenti vainaini vinarave.
18 Are qumina vatanaa vaiinti nahenti nivu rampai
nimitairamanta vika konkira arinanaini kaiqa varera
qaqirake ova itaainanaini ani koqe kaiqa vareha Sataaniva
vikaqaa raqikiainara qaqirake Kotirara tinavuqaa
raqikiane tiate ti, te ai atitauro. Are mintiramanta vika
tiriara iriqi viqe te vika vaaqu kaiqa qaqira kaari vikavata
Kotira vainti vokika hampata vohaa variate, turave. Ihuva
tiriara minti turave.

Poruva nai kaiqa vararara Agiripaara tiva amura

19 King Agiripaao, uvavano tiriara minti tumanta te kia
naaruvaini iri tavauna haikara qaqira karaiti, te uvavano
tuntemake,
20 hoqaramake te Damasikusini naane orure mini vaiha
vi uvara tiva nimi, viraqaahai Ieruharemini orure vi uvara
tiva nimi, viraqaahai Iutia vataini oru vaiha vo vatuka vo
vatuka niha ekaa tiva nimi, viraqaahai vo vatanaa vo
vatanaaka tiva nimiqi vuavaunarave. Te vika
maantimakema tiva nimuro: Ne qora aara qaqirake
tuqantaavi Kotira aaraqaa vuate. Kotira aaramaqi viha
Kotira kaiqaqai varaqi vuate, ti vaunarave.
21 Te vi uvaraqai turamanta vira kaara Iutaa vaiintinavu
te Kotira Naavuqi vauramanta ti ravaaqavuke ti haru
kareka auti vaurave.
22 Vika mintiavaro Kotiva ti kahaqamaqi vimanta te vate
ni nivuqaa himpite vaiha vi uvara nora vaiintive, inaara
vaiintive, tiva nimi vauro. Kia te vo uvavauve ti vauro.
Paropeti vaiintivata, Mosivavata, uva tivatora vohaa uva
viraqaima tevata tivaqi vi vauro.
23 Vika minti turave: Naantiara *Mesaiaa*vano nai vaataini
aiha viraara varero vuru qutu viro, viraqaahairo viva
naanema avuniqama kero qaiqaa qaqi himpiro
varianarove. Iutaa vaiintive, vo vatanaa vaiintive, konkira
ariraqi variaka ova itaainara tavaate tiro, viva avuni
qaiqaa qaqi himpiro varianarove, turave, tiro.
24 Poruva minti tuvaro Fetusiva Porurara naveraitiro
tiharo, Poruo, ai avu aatoqihairo hampiqivo. Are vo okara
vo okara *sikuru* tiara aatara kaararo vira kaara ai avu
aatoqihairo hampi qivara are airi hampi uva tivaqira vi
variarao, tiro.
25 Minti tuvaro Poruva aqao tiro, Nora vaiinti Fetusio, ti
tivu aatoqihairo hampiqivauve te vi uvara turo. Ti tivu
aatovano ho vaivera te quqaa uvama turo.

26 King Agiripaao, are vi uvara okara irianarara ti, kia te
qetehavauve vi uvara ai tiva amuro. Ihura vaintinavu kia
kukeqavi vaiha vi uvara ti variarave. Vika vaiinti nahenti
nivuqaa vaiha vi uvara ti variavara arevata vi uvara
irianarave.
27 King Agiripaao, quqaae are paropeti vaiintinavu tu
uvarara quqaa uvama vaivo tiarao? Te irurara are vika
uvara quqaa uvama vaivo tiarao, tiro.
28 Poruva minti tuvaro Agiripaava Porurara tiharo, Are
inaara kuari avuqaa tiharama tiriara Ihura vainti variarire
tirae minti tiarao? tiro.
29 Tuvaro Poruva tiharo, Te inaaraiqamakeve,
vukaiqamakeve tiha te arevata ekaa maaqi variakavata ti
voqaantemake variate ti, te Kotira aare vauro. Ti voqaara
variate tihama kia te tinta rumpate *seni*ra viraravauve
turo. Te Ihura vainti vaunantemake, nevata Ihura vainti
variaterama turo, tiro.
30 Poruva minti tuvaro avuhainaa vaiinti vivavata,
*kamaani*ra vaiintivanovata, Benaisivavata, vira hampata
oquvi vaukavata, himpi
31 vahaaqaini vevare vika nai tiva ami nai tiva ami iha
tiha, Kia maa vaiintiva qora kaiqavata vara kaimantara ti,
vira karapuhiqama kevave, vira arukevave, kia
variataarave, tura.
32 Minti tuvaro Agiripaava Fetusirara tiharo, Kia vi
vaiintiva Sisaava ti *ko* tianarove tiare titirio, are homa
virara qaqi vuane tiaraitirio, tura.

27

Poruva nora vatuka Romini sipiqi vura

1 Vika uva tiva vate tinavuara Itari vataini vuate ti, vika
Poruravata vo karapuhi vaiintinavuvata ntita vare vuru vo
iqoka vaiintinavuvano vikaqaa raqikiate ti, Juliusira amura.
Juliusiva iqoka vaiinti 100navuqaa raqiki vauvama vaura.
2 Vi vaiintiva karapuhi vaiintinavu ntita varomanta
tenavuvata Adaramitihainaaka *sip i*qira vaarire Esiaini
virera vuavaunara. Vaiinti vo, Aritaakusiva viva Masedonia
vata Tesaronaikaihainaava, vivavata tinavu hampata vura.
3 Vira qararaa vatuka vo Saidonini oru raavauraro
Juliusiva Porura quahama amitero tiharo, Maini vaihara
homa nena navunaaka oru tavaira vika ai kahaqiha vo
airairave karave ai amiate, tuvaro Poruva viva tunte ura.
4 Mintumanta ho viraqaahai tenavu Saidoni mini ke,
qaiqaa *sipi*qi vi variavauraro *sipi*vano mini virare tuvaro
uvaivano hampi aaraqaahairo uti vauvarora tiro, qaqira

kero namari avutaqaa vau vatara vo, Saiparusini hini mantaraini kia uvaivano utunaini vumanta tenavu
5 Sirisia Namari vara mini ke, Pampiria Namarivata vara mini ke oru vi, vatuka vo Mairaini Lisia vataini oruraavaunara.
6 Tenavu Mairaini oruraavauraro karapuhi vaiintiqaa raqiki vauva *sipi* vo rantakora. Vi *sipi*va Arekisantariaihainaa *sipi*vano Romini vuare tu *sipi*va vauvaro vira rantakero viraqaahairo viva tinavu tivita varero vuru vi *sipi*raqi kora.
7 Vi *sipi*raqi komanta tenavu vi *sipi*raqi viha uvai kaara qihaa qihaamake vi variavauraro vo entanavu aitaromanta tenavu vukaari utuqi vivi, oru vatuka vo, Nidusi aumanto oruraavaunara. Mini orure avuqavu virare tiavaurarovata, uvaivano kempukaiqumantara ti, qaqirake taurini vi utu vare, Karitini virante vata vitianta, vira autu Salamoneve tiara, vira vara mini ke,
8 viraqaahai vukaari utuqi viha nuqa aukihataa qako qakomaqi vi, Koqe Kantave tianaini oruraavaunara. Mini orure tavaavauraro Lasea vatukavano aumanto vaura.
9 Tenavu airi enta mini variqi vuavauraro Iutaa vatanaaka Kara Auramate Kia No Entava vi entavavata aitarovaro uvaivano noraiqaakero uti vau entava ani rovarora tiro, ekaa *sipi*vano qaqirake kia vi anura. Vi entava ani rovaro Poruva himpiro vika tiva nimiro tiharo,
10 Ne maa vaiintika iriate. Tenavu maaqihai vuariraro ⌞aaronaavano nora utiharo⌟ *sipi* tuqantaa kairaro *sipi*qi vo haika vo haika vate haikava taiqa viraqe tenavuvata taiqa vuarorave. ⌞Kaiqenavu kia viraiti, maini variare⌟, tiro.
11 Poruva minti tumanta *sipi* vira qovavata, vira varaqiro ni vau vaiintivavata, vitanta tiha, Homa tenavu virarave, tuvaro iqoka vaiintinavuqaa raqiku vaiintiva, vivavata vitanta uvaqai iriharo kia Porura uva iriraitiro tiharo, Homa tenavu virarave, tiro.
12 Vaiinti airitahaavano *sipi*qi vauka tiha, Nora uvaivano utirera, *sipi*vano kia maini ho varianarove. Kaiqenavu vatuka vo, Finikisini tumutumu qinanaini ho vuarera, mini virarave. Mini oru variariraro uvihairaqe Romi vatukaini vuare, tura.
Finikisini *sipi*vano variainanaini koqe iro vauvaro kia uvaivano uti vaunainiara ti, vika minti turama. Finikisi vatukavano varuva avutaqaa vau vatara Karitini vaura.

Nora aaronaavano utura
13 Vika minti tuvaro vo enta koqe uvaivano utumanta vika homa virare tivake, *ankaa*vano *sipi* ravaaqavuto haikara vara vaari *sipi*qi ke, vika kia nora namariqaa viraiti, qaqirake Kariti nuqa aukihataaqai vi vaura.

14 Aukihataa qakomake virare tuvaro, nora uvaivano vata vihairo utiharo
15 *sipi* vira ventaqiro viharo vataihairo hampi venta komanta tenavu *sipi* tuqantaake avuqavu virare tiavauraro uvaivanoqai kempukaiqama kero *sipi* venta varero taurini hampi ventaqiro vura.
16 Uvaivano hampi ventaqiro vuvaro tinavu tivita varero vumanta tenavu inaara vata vo, nora namari avutaqaa vau vatara Kaudaini oruraavauraro vi vatava antua kovaro *sipi*vano tumutumu qinaini oru vaura. Tenavu tumutumu qinaini orure mini vaiha tenavu vukaari utihama inaara votuvano vekaini vaura
17 vira ravuku vare vaari *sipi*qi ke, viraqaahai naaqunta varake viraqohai nora *sipi* viraqaa quru qurumake rumpatora. Mintumanta *sipi*qaa raqikuka tiha, *Sipi*vano hampi viharo Afirikaini namari aqaini vuantorave ti, vika *seri* quru qurumake vuruvi rumpatovaro *sipi*vano qakomakero vi vaura.
18 Mintuvaro uvaivano noraiqama kero qaqiqai utiharo namari vente vauvaro vira qararaa tavovaro airi maaravano *sipi*qi vaiva *sipi* ravaaqavu kairaro *sipi*vano kupeqa vuantorave tihama, vika *sipi*qi vato airairara varake, namariqi vara vaavi qaqira aqu aqumakeha tavovarovata, *sipi*vano kiaqai hoqamakero vaura.
19 Kia hoqamakero vaumanta vira qararaa taaramo entaqaa *sipi*qiraa airaira *seri*ve, kiarive, vo haika vo haikave, vika nái kauquqohai varakeha namariqi qaqira vara vaavi aqu aquma kora.
20 Mintumanta tenavu airi enta viha kia kuarivata opuvata tavaraiti vuavauraro aaronaavanoqai noraiqamakero utuqiro vi vaumanta tenavu tiha, Tinavu kahaqiarirava kia ho vaivo, Tenavu mintumaqi vi vuru taiqama virarave, tiavaunara.
21 Tenavu airi enta mintiaqi viha kia karavata naraiti, variavauraro Poruva vaiinti vika avutaini himpiro tiharo, Ne maa vaiintikao, ne ti uva iriha Kiritini variataarave. Ne ti uva iri mini variatirio, kiama ne *sipi*qi vataa haikava kakakima viraitiro, qaqima vaitirio.
22 Ho te niara kia qetaraiti, kempukaiqamake variate, turo. Kia tinavuqihairo vaiinti vonkuvano kakakima vuanarove. *Sipi*vanoqaima taiqa vuanarove.
23 Kotiva virini vaira te vira vaintivano vaiha te vira autu tuahere vauraukama vauro. Ho entaqi Kotira *enseli* vovano ti tivuqaa himpitero vaiharo
24 mintima ti muntu tiva timivo: Poruo, kia qetaane. Are avuhainaa vaiinti Sisaara avuqaa himpitera vainarave. Ho

iriane. Kotiva ariarao tiro, viva ai vataake *sipi*qi variakavata kahaqira ne homa vaivarave tivo. Kotiva mintima ti tiva timivo.

25 Ho maa vaiintikao, virara irihama kia qeteha variate. Kotiva ti tiva timimanta te ni tiva nimunantema kero, Kotiva quqaama ni kahaqianarove.

26 Ho tenavu vuariraro *sipi*vano oru *airaani* vata voqaata taatau vuanarove, tiro.

27 Poruva minti tuvaro 14 enta aitarovaro uvaivano Mediterenia Varuvavau tinavu qaqi ventaqiro vi vaumanta enta tavaarana *sipi*qi kaiqa vare vau vaiintika tiha, Vatavano aumantoma varianarove, tura.

28 Minti tivake vika namari avatareka naaqunta varake ori kantarumake namariqi vaavi tuta kovaro otu viro vataqaa otu aravumanta tavovaro vatavano aumanto 40 *mita* vaumanta oru viha qaiqaa avateha tavovaro vatavano 30 *mita* aumanto vaura.

29 Mintumanta vika avatamake tave, qetehama tiha, Tenavu entaqi vaiha voqavata oru vuariraro *sipi*vano oriqaave, vataqaave, viro taatau vuantorave tivake, viraqaahai vika *ankaa* 4navu *sipi* vekaqaahai kantarumake namariqi tutake tiha, Vaaka kuari vara kairaro itaarire, tura.

30 *Sipi*qi kaiqa vare vau vaintika tiha, Kaiqenavu tentanavuqai evaara ruqemake vuare, tivake inaara votu vira nora *sipi*qaahai vara vaavi ke, naaquntaqohai vira tuta tutamaqi vi, namari *mareqaata/turuqaata* kareka auti vaiha unahaa tiha, Tenavu inaara votuqi vaiha nora *sipi* avuni vuru *ankaa* vatarerave, ti.

31 Vika minti tuvaro Poruva vika tavero nora vaiinti viravata, iqoka vaiinti vikavata, tiva nimiro tiharo, *Sipi*qi kaiqa vare varia vaintika kia maa *sipi*raqaa vaiha raqikivera, nenavu kiama ho vaivarave, tiro.

32 Poruva minti tumanta iqoka vaiintinavu oru inaara votu kantarumato naaquntara teqa aqukovaro inaara votuvano hiqiriro namariqi otu ravara aquvura.

33 Mintuvaro aatitareva uvaro Poruva vika vihi tiharo, Ne kara naate. Ne airi enta 14 enta variqi vihama kia karavata naavo.

34 Virara irihama te ni vihi tiha, Kara naate, turo. Kara naivaro ni vaatavano ho variarire. Kia ni qiata kauhi vonkuvano kakakima vuanarove. Ne ekaa homa maihai qaqi qara vare hiniqaraini oru vaivarave, tiro.

35 Poruva minti tivakero mpareti varakero vika nivuqaa vaiharo Kotirara koqema iarao tivakero kara nero.

36 Poruva mintumanta vika tavovaro vika muntukaqihairovata koqe umanta vikavata kara varake nora.

37 Tenavu *sipi*qi vairera 276 vaiintinavuvano
variavaunara.
38 Ho tenavu kara ho nema, viraqaahai *sipi* maara
ntaantorave tima ekaa qaqi vau karara qaqira namariqi
vara vaavi aqu kaavaunara.

Sipivano taiqa vura
39 Aatita vumanta *sipi*qi kaiqa varo vaintinavuka vutu vo
vata tave, Vi vatara kia tavauna vatarave ti. Vika tavovaro
nuqavano auvahianta koqe iro vaumanta mini *sipi* vuru
karare ti,
40 viraqaahai *ankaa* naaqunta teqa aquke *ankaa*navu
namariqi ke, aiqi utu vare vu katarira viraqaa rumpato
naaquntaravata teqa aquke, uvaivano ventaqi vuarire ti,
seri vo rairake rumpate nuqakanta virare ti,
41 oru vuvaro *sipi*vano oru nuqaqaa taatau vura. *Sipi*
aiqivano paama tivakero taatau vuvaro vira vekavano
hampi raqikiviro vaiharo raqa vireva auti vaura.
42 Mintumanta iqoka vaintinavu tiha, Karapuhi vaiinti
hininavu namariqi nako aruqi vi, hini mantaraini orunte
vihai mini ruqemake vinivorave. Kaiqe tenavu karapuhi
vaiinti ekaa arukaare, tura.
43 Minti tuvaro vika raqiki vauva Porurara iriharo
Poruravata arukevorave tiro, qioqama tero kia karapuhi
vaiinti arukaate tiro. Tivakero vikara tiharo, Namari nako
aruqi nika, vika naane homa namariqi aquvi nako aruvare
vi, qaqini oru ntevarave.
44 Kia namari nako arika ne vihama katarive,
*sipi*qaahainaa haika raqainarave, vira tota varema namari
marevaura/turuvaura vima qaqini oru ntaate, tiro. Vika
noravano minti tumanta vika ekaa namari auvahini ho
oruntovaro Poruva vaaka uva tiva nimuva quqaa vivauma
vaura.

28

Poruva varuva avutaqaa vau vatara Maltaini vaura
1 Tenavu kia vaiinti vovata virivi qaqira karaiti, tenavu
ekaa koqemake hoqai namari auvahini aniraavauraro
vovano tinavuara tiharo, Maa vatara Motaa vatave, turave.
2 Ho tenavu mini ani raavauramanta vi vatanaaka tinavu
tivita vare koqemake tinavuqaa raqikura. Aaqu ntuvaro
antomanta vi vatanaaka iha quarake tinavu tivita vare iha
quara tonaini vuru kora.
3 Mintuvaro Poruvavata iha vaqita varero vuru quarare
tuvaro iha voqamakero iteharo totoquvarora tiro,
uqahivano/quaihavano ihaqi vaunaihairo vutu ntero Porura
kauquqaa unutero vaura.

4 Vi vatanaaka tavovaro vi *uqahiva/quaihava* Porura
kauquqaa unutero vaumanta vika tiha, Oho, vi vaiintiva
vaiinti aruke vai vaiintivama varianarove. Viva nora
namariqi kia qutu viraitiro, aniraivaro tinavu variqavano
vi vaiintiva vaiinti arukaiva naivata qutu vuarire tiro,
uqahi/quaiha vara kaivaro oru viraqaa unu taivo, tura.
5 Vika nái irike minti tuvaro Poruva nai kauqu
runkinkirima kovaro *uqahi vano/quaihavano* kia Porura
qoraiqama amitaraitiro, ihaqira aqu vumanta
6 vi vatanaaka Porurara tiha, Vira kauquvano noqa
viraro qutuma vuanarove. Kaiqe vaiha tavaare, tivake
variqi viha tavovaro kia Porura vaatavano vo qara uvaro
Poruva qaqi vaumanta vika vo uva tiha, Ike, vi vaiintiva
variqa vaiinti vovanoma vaivo, ti tura.
7 Tenavu mini variavauraro vaiinti vovano Pubiusiva
vata vo aumanto vau vatara qova vaura. Vi vaiintiva nora
vaiintivano vaiharo vi vataraqaa raqiki vauvara tiro, viva
tinavu tivita varero vuru nai naavuqi kero tinavuqaa
koqema kero raqikiqiro vuvaro taaramo enta aitarora.
8 Mintiaqi vuvaro Pubiusira vira qora aiha vuvaro
taintaqaa vaura. Vira vaata iha iteharo raha ratotoqa
autiharo vauvaro Poruva viva vauraqi oriqetero Kotira
aareharo vi vaiintira kahaqiane tiharo nai kauqu viraqaa
vatero vira koqema kovaro vira vaatavano koqema vura.
9 Poruva mintumanta vira tavamake, vi vataraqaa vau
vaiintika aiha viraara varoka ekaa Poruva unaini
anirovaro Poruva vikavata koqema nimitora.
10 Ho Poruva mintumanta tenavu virera iavauramanta vi
vatanaaka quaheha airi airaira tinavu timumanta vare, vo
*sipi*qi vaarire vuavaunara.

Poruva nora vatuka Romini orurora
11 Tenavu vi vataraqaa variqi vi taaramo tora varake,
viraqaahai tenavu vo *sipi*qi vaarire vi. Vi *sipi*va
Arekisantariaihainaaka *sipi*vano vauvaro vira autu Variqa
Vainti Taapive tura. Nora uvaivano utuvaro vi *sipi*va vi
vataraqaa vaiharo uvihaaina entaraqaa vuare tivakero
vaumanta, ho tenavu viraqi vaarire oru
12 vatuka vo, Sirakusini orure mini taaramo enta vai.
13 Viraqaahai qaiqaa *sipi*qi virante airantemaqi vivi,
vatuka vo, Regiumini orure. Vira qararaa tavaavauraro
uvaivano koqema kero utumanta tenavu *sipi*qi vivi, taara
enta viha vatuka vo, Puteorini oruraavaunara.
14 Mini orure tavaavauramanta Ihura vainti vi
vatukaraqi vauka vika tinavuara vohaa *uiki* varike vuate
tumanta tenavu mini vika hampata varike, ho vihai
vatavau oru vi nora vatuka Romini oruraavaunara.

15 Tenavu Romini oruraavauramanta tinavu qata vakaukavara Ihura vaintinavu tenavu oruraavaunarara iri, vika tinavu tivita kareka Apiusi Maaketive tunainivata, Taaramo Naavu Vaite Varia Naavurave tunainivata anire, tinavuara rante vaura. Vika anuvaro Poruva vika tavero Kotirara koqema iarao tuvaro vira muntukaqihairovata koqema kero quahe vaura.

Poruva Romini oru ntero mini vaura

16 Ho tenavu Romini oruraavauraro *kamaani*va Porura kia kempukaiqama kero rumpataraitiro, virara mintima tiro: Are vo naavuqi nenaraa vairaro iqoka vaiinti vovano ariqaa raqikiarire, tiro tura.

17 Poruva taaramo enta varikero, viraqaahairo viva Iutaa vaiinti noranavu naaromanta vika Poruva vaunaini ani ruvaaqumavi vauvaro Poruva vika tiva nimiro tiharo, Ti qata vakaukavarao, iriate. Kia te tenta navunaaka qoraiqama nimitaavaunarave. Kia te tinavu kaivaqaukavara tinavu tiva timito uva okarara raqa kaavaunarave. Kia te mintiraiti, Ieruharemini variavauramanta qumina ti karapuhiqamake Romeni vaiinti kauquqi ti korave.

18 Ti vuru komanta Romeni vaiinti vika ti iramaqi viha iruvaro kia te qora kaiqa varauna uvava vaimantara ti, vika tiha, Viva qora kaiqa varainaravauve tenavu vira arukararave. Tenavu iruraro kia viva qora kaiqa varai uvara tinavu tiva timivo, turave. Romeni vaiinti vika minti tivake ti qaqi tititareka auti vaumanta

19 Iutaa vaiintinavu aqao kia vira kuvantukera atitaane tumanta vira kaara te tiha, Sisaavama ti uva avuqavu iarire, tiavaunarave. Te minti tihama kia te tenta navunaakaqaa uva vatarera auti vaihavauve te Sisaarara tunarave.

20 Te vi uvarara irihama virara ni tiva nimirera ni naarauro. Tenavu Isareri vaiinti nahenti vaiha Kotira mpeqa vainti vekama vauro. Ho vate vi vaiintira kaarama *seni*qohai ti rumpa taavo, tiro.

21 Poruva minti tumanta Iutaa vatanaa vaiinti mini ruvaaqumavi vauka tiha, Kia Iutiaihai ariara vo uvavata tiva tova animanta irunarave. Kia tinavu qata vakaa vovano vihairo anirero ariara qora uvavata timanta irunarave. Tenavu qumimaqama vauro.

22 Tenavu maa uvaraqai irunarave. Iutaa vaiinti vonaini vonaini variaka tiha, Ihura vaintinavu vaireka vika qora vaiintive, ti variarave. Are tihara, Te Ihura vaintive, tianarara tira, ho are nena noqihaira vi uvara tiraqe iriare, tura.

23 Vika minti tivake Porurara tiha, Kaiqe vo enta kaamate
vi entaraqaa ai uva iriare, tivake vi entara kaamato
entaraqaa Iutaa vaiinti airitahaavano Porura uva irireka
vira naavuqi anire vauvaro Poruva toqaqi uva hoqarama
kero tiva nimiqiro vi vauvaro kuari avuvano uritarero
ruhunkuvaro Poruva qaqiqai vi uvara tivaqiro vi vaura.
Kotiva vikaqaa raqikiaina uvara Poruva tiva nimiro tiharo,
Mosivave, paropeti vaiintinavuve, Ihura okarara vi uvara vi
uvara tiva torave. Ne vi uvara irihama Ihura okararavata
kankomake iriataarave. Ne vi uvarara quqaave tiate, tiro.
24 Poruva minti tumanta hini kuka quqaama tiarao
tumanta hini kuka kia vira uvara quqaave tura.
25 Vika vo uva vo uva tivakeha qaqirake nai maaqa nai
maaqa vura. Vika vireka uvaro Poruva tiva nimiro tiharo,
Haaru Kotira Maraquravano ninavu kaivaqara paropeti
vaiinti vo, Aisaiaara kahaquvaro
26 viva mintima ni okarara avuqavu tiva torave:
Maa vatanaakara mintima uva vuru tiva nimiane,
turave.
Ne maa uvara iriqi vihavata, kia anomake irikevarave.
Ne tavamaqi vihavata kia kankomake tavevarave.
27 Maa vatanaaka avu aatovano tinta vimanta vika kia
ti uva iriataa imanta variarave.
Vika ti uva iriarorave ti, nai aato tintataarave.
Vika ti okara tavaarorave ti, nai avu qimpate variarave.
Vika nái aatoqihai ti uva koqemake iriha ti
haaraiqevauve te Kotika vika kahaqiha koqema
nimitararave, turave. *(Aisaiaa 6:9-10)*
Aisaiaava Kotira uva minti turave, tiro.
28 Poruva minti tivakero viva Iutaa vaiintinavu tiva nimiro
tiharo, ⌞Kotiva vaiinti nahenti kuvantu kero ntitaaina uvara
ni tiva nimunara iriataara vaimanta ne kia iriavo.⌟ Ho
iriate, Kotiva tiharo, Vi vakaakara vo vatanaakavata
tiramanta vika vi uvara ho irivarave turave, tiro.
29 [Poruva minti tumanta Iutaa vatanaa vaiintinavu vi
uvara kaara nái tirorima vare vura.]
30 Poruva taara ihiara nariaraa vi naavuraqi vaiharo
naavu qora koqaa amiharo viraqi vaiharo viva ekaa vaiinti
vira tavareka anuka quahama nimite vaura.
31 Viraqi vaiharo viva Kotiva vaiinti nahentiqaa
raqikiaina uvara tiva nimi vaura. Poruva kia qetaraitiro,
tiva nimiqiro vi vauvaro kia vo vaiintivanovata vira
qioqama amitovaro Poruva Nora Vaiinti Ihu Karaitira uva
vika tiva nimiqiro vi vaurama.

ROMENI
Poruva Romeni vatanaaka qara ruva nimitora

Ihura qaiqaa qaqi vara himpima kovaro naaruvaini oru vauvaro 25 ihie 30 ihie aitarovaro Poruva maa uvara qara ruva tora. Viva Romeni vatanaaka nora vatuka Romiqi vauka oru tavareva iharo maa qarara naane vara kovaro vura. Romeni vatanaaka Ihura vaintiqama vuka Kotiva vika kuvantu kero n titaaina okarara kankomake iriate tiro, Poruva maa uvara qara ruva nimitora.

1 Te Poruka Ihu Karaitira kaiqa vaiintivano vaihama maa qarara ni nimite. Kotiva ti kaama tero Karaitira vakaaka koqe vakaaka vaiinti nahenti tiva nimiqira vuane tiro, ti noraiqama kaira.
2 Haaru Kotiva nai kauqu aiqiqaa aqukero tiharo, ⌞Te maantimake vaiinti nahenti kahaqamake ntitaainarave,⌟ tumanta paropeti vaiintinavu vi uvara koqe vakaaka Kotira vukuqira qara ntuva tora.
3 Kotiva vaiinti nahenti kahaqiaina vakaakara tiharo nai Maaquara turama. Vira Maaqu vata ihainaa okaravano vaireva, viva vaintiqama viro Devitira vohaa okaravano vaura.
4 Vira Maaqu naaruvaihainaa okaravano vaireva, viva Kotira Maaquvano vaura. Vi okarara Kotiva tinavu humiqareva nai kempukaqohairo Ihura qutu vuraqihairo qaiqaa qaqi vara himpima korara ti, tenavu tavauraro viva quqaa Kotira Maaqu Ihu Karaitiva tinavu Noravano vaira.
5 Karaitiva ti aaqurihama timitero noraiqama kaimanta te vira autuqaa ekaa vo vatanaa vo vatanaaka Karaitira uvara quqaave tivakeha iriqi vuate ti, te vira uva tiva nimiqi vi vaunara.
6 Nevata Ihu Karaitira vaintiqama vuate tiro, Kotiva nivata naarama taira.
7 Virara irihama te ni Romiqi variakara maa qarara ruva nimite. Kotira muntukavano niara vaivaro niara ti vaiinti nahenti variate tiro, ni naarama taira.
Kotiva tinavu Qovavata, Noravano Ihu Karaitivavata, ni aaqurihama nimite koqema nimitaivaro ni muntukaqihairo paru i vairamanta variata.

Poruva Kotirara koqema iarao tura

8 Ihu Karaitiva ti kahaqi vaimanta te tota hoqare niara mintima tirera: Ekaa vo vataini vo vataini variaka vika niara koqemake Karaitira uva iriqi vi variavo tiamanta

irunarara ti, te niara irihama Kotirara koqema iarao ti vaunara.
9 Te koqe vakaaka Kotira Maaquara vaiinti nahenti tiva nimiqi vi vauraroma ti maraquravanovata vi kaiqara varaataa i vaimanta te vare vaunara. Te quqaiqamake niara iriha vatete Kotira aaramaqi vi vaunara, Kotiva naima virara kankoma kero irira.
10 Te Kotira aareha mintima ti: Are hove tirera, ti aara uqaurama timitairaqe te oru ni tavaare, ti vaunara.
11 Te Kotira okara vo ni tiva nimiari ne kempukaiqaake Kotira aaraqaa nuvaqi vuate ti, te ni tavaataa imantama vaunara.
12 Te oru ni tavaariraro ne Ihurara kempukaiqamake iriqi viva ti kahaqiraqe te Ihurara kempukaiqamake iriqi vuarirava nivata kahaqiarira. Nevata tevata Ihurara kempukaiqamake iriqi vi vaunarara ti, te ni oru tave, viraqaahai nevata tevata homa nai kahaqi nai kahaqirara.
13 Ti qata vakaao, te vuaina okarara ne kia kankomake irivora. Te airi enta ni oru tavarare tiavauraro vo haikavano ti ravaaqavu kaivera kia ni oru tavaavaunara. Te vo vatanaa vo vatanaaka Kotira aara numiqaunantemake, te ni hampata oru vaiha ni kenaukavata tiva nimiari vikavata Kotira aaraqaa vuate ti, te ni tavarera auti vaunara.
14 Kotiva ti tititaimantara ti, te nora vatanaakavata qumina vatanaakavata, koqe avu aato vataakavata kia koqe avu aato vataakavata, ekaa vika vika te Karaitira uva tiva nimiariraukama vauro.
15 Mintimake te ni Romiqi variakavata Karaitira uva koqe vakaaka vuru ni tiva nimiataa ivera vaunara.

Karaitira uva kempuka uvama vaivo tura

16 Karaitira uva koqe vakaaka vaivaro Kotira kempukavano vi uvaraqi vaimantara ti, te vi uvarara kia kauri vaunara. Vaiinti nahenti vi uvarara quqaa uvave tivaro vi uvara kempukavano homa vika kuvantu nimitaanaro. Tenavu vi uvara Iutaa vatanaaka naane tiva nimiqi vi, viraqaahai ekaa naato vatanaakavata tiva nimiqi virera.
17 Karaitira koqe vakaakavano vaireva, Kotiva tinavu avuqavuqama timitaaina okarara qovaraiqi vaira. Tenavu ⌞Karaitirara⌟ quqaave tivake virara kempukaiqamake iriqi vi variariraro Kotiva virara iriharo tinavuara vika avuqavuqamake ni variakave tianarove.
Kotira vukuqi qara ruvatova tiharo, ⌞*Kotirara*⌟ *kempukaiqamake iriqi vi variaka, vikaqaima qaqi variqi vivarave,* tura.

(Hab 2:4)

Ekaa maa vatanaaka Kotira tauvaqa utu amiarara tura

18 Kotiva naaruvaihairo maa uvara qovarama kero:
Vataini variaka Kotira tauvaqa utu amiteha, vaaqu kaiqa
varaqi viha quqaa uva iri varia aarara kuvai nimite
variarara tiro, vira kaara Kotira voqamakero arara ite
vaira.
19 Kotiva kia nai okara kukeqa karaitiro, qoqaa qovarama
korara ti, vataini variaka vi haikara ho tave variara.
20 Tota Kotiva maa vatara autu komanta vi entaraqaahai
vaiinti nahenti Kotiva aututo haikara ho tavamaqi vi
variara. Ekaa vi haikara vi haikara ho tavehara ti, vika
Kotira okara, kia ho avuqohaivata tave varia okarara,
Kotira kempukavano ekaa enta ekaa enta qaqi variqiro vi
vai okararave, viva Variqavano vai okararave, vika vi
okararavata kankomake iriara. Vika kankomake iriarara ti,
vataini variaka aqao kia vi okarara irunarave tivera, vika
kia ho vo uva tiha nái auta ntivarave.
21 Vataini variaka Kotira okara kankomake iriqi viha, vira
quahama amiteha virara Variqave tiataara vaimanta vira
qaqirake qumina haikaraqai avu aatoqi iriqi vi variavaro
vika avu aatovano qumimaqama vimanta konkiraiqiraqi
variqi vi variara.
22 Vika Kotira qaqirake tiha, Tenavu homa vo okara vo
okara kanko kaankomake tave vauraukave tiavarovata,
vika avu aatovano hampiqama vimanta variarave.
23 Vika ekaa enta qaqi variqiro vi vai Variqara, vira
autuqai tuahera kaataara vaimanta vika vira tauvaqa utu
amiteha, kia qaqi variqiro vi vai haikara, vaiinti
maraqurave, aantau maraqurave, uviri maraqurave,
memaru maraqurave, vi haikaraqai autuke vate, vi haikara
autuqai tuaherake variara.
24 Vataini variaka minti variarara tiro, Kotiva vira kaara
vika qaqira kero tiharo, Ho nenta mintimaqi vuate. Nenta
vaaqu kaiqa varaataa inara varaqi vuate, timanta vika nái
hanauka hampata hampi niha, nái vaata qoraiqamake
variara.
25 Vika Kotira quqaa uva qaqirakeka, una uvara quqaa
uvave ti variara. Vika Kotiva aututai haikara autuqai
tuahera keha vi haikaraqai kaiqa vara nimiteha, ekaa vi
haikara autukero vatai Variqara vira qaqirake variara.

Ho Kotiva vivaqai ekaa haika autukero vataiva
vaimantara ti, tenavu vira autuqai ekaa enta tuaheraqi
virera. Quqaave.

26 Vika mintiaqi vi variarara tiro, vira kaara Kotiva vika
qaqira kaimanta vika nái varaataa i kaiqara, kaurira

kaiqaqai vare variara. Nahentinavu kia qorainti hampata niraiti, nái kana nahenti hampata hampi ni variamanta
27 qoraintivata kia nahenti hampata niraiti, vika nái hana qorainti hampata hampi ni variara. Mintiaqi viha qorainti vika nái hanauka hampata kaurira kaiqaqai varaqi vi variavaro vira kaara Kotiva vika ruquti vaiharo huviqorave ti vaira.
28 Vataini variaka tiha, Tenavu quminaiqamake Kotirara iriqi virerave, ti variavarora tiro, vira kaara Kotiva vika qaqi kovaro vika avu aatovano qoraiqama vimanta vika qora kaiqaqai varaqi vi variara. Vika vi kaiqara kia varaataara vaimanta vi kaiqaraqai vare variara.

29 Nana nana qora kaiqa, vo kaiqa vo kaiqavano vataini variaka avu aato muntukaqi mpiqaro vaimanta vika vi kaiqara varaqi vi variara. Vika vovano vatai haikara tavaavaro muntuka nti vaimanta variara. Vika voka voka qoraiqama nimite variara. Vora autuvano uritaraira kaara vika ti autuvata mintiataarave, tivakeha toiha variara. Vika nái kana vaiinti aruke variara. Vika iqoka raqi variara. Vika una uva ti variara. Vika vora qoraiqama amitareka una ti variara. Vika vora vora turoqare variara.

30 Vika vo vaiinti autu vatainiqama vuarire ti, qora uva ti variara. Vika Kotira navutaiqama amite variara. Vika nariara nariara qora uva ti variara. Vika nái mahutaqai ti variara. Vika kaiqe qaraakaiqamake vaaqu kaiqa varaare tivakeha vare variara. Vika nái noka qoka no raqakeha ni variara.
31 Kia vika avu aato vaimanta variara. Vika kauqu aiqiqaa aqukeha tivataa uvara raqake variara. Vika muntukavano kia vokiakara vaimanta variara. Kia vika vokiakara mpo ike tiva nimite variara.

32 Kotiva uva vateharo tiharo, Vi kaiqara vareka qutuma vivarave, tu uvara kankomake irihavata, vika kia vi uvarara noraiqamake iriraiti, vika nái hanauka qora kaiqa vare variakaravata tiha, Nevata ho koqe kaiqaqaima vare variavo, ti variara.

2

Kotiva Iutaa vatanaakaqaavata uva vataanarove tura

1 Are vo vaiintivano nena henara kaiqa tavera, vira kaiqara qora kaiqave, ti variana vaiintira, te ninaravata tirera: Arevata viva kaiqa varaintema kera qora kaiqa vare variaravara tira, are kiama ho nena auta ntihara vo uva tinarave. Ariqaavata vohaa qarama kero uva vaivo, turo.

2 Tenavu kankomake irureraro Kotiva mintimake qora
kaiqa vare variakaqaa avuqavuqama keharo uva vate
vaira.
3 Are nena henarara viva qora kaiqa vare vairave tihara,
arevata vira voqaantema kera qora kaiqa vare variaravave.
Are mintiharama hauri are tihara, Kotiva kia tiqaa uva
vataanarove, tirora.
4 Are qora kaiqa vare varianara vira koqaa Kotiva kia ai
vaaka amiraitiro, viva vukaiqamakero ai mpo ike tiva
amite vaira, are virara kiae noraiqaakera irira iarao?
Ariara viva qora kaiqa qaqira kero koqe aaraqaa vuarire
tiro, Kotiva mintima amite vaira.
5 Kotiva mintima amite vaivara are kia qora okara qaqira
karaitira, kempukaiqama kera qora okaraqai autuqira vi
variarao. Are mintiaqi vi varianarara tiro, Kotiva
avuqavuqamakero *ko* tina entaraqaa viva nai arara itaina
okarara qovaraiqama keharo ariqaa voqavatama uva
vataanarove.
6 Vi entaraqaa Kotiva ekaa vaiinti nahenti vataini vaiha
vare vai kaiqarara iriharo vika ekaa nái koqaa nimianaro.
7 Hini kiaka vika koqe okara autuqi viha tiha, Kotivama ti
noraiqamakero ti hutu viriniqaakero ti kahaqiraqe qaqi
variqi vuare, ti variaka, Kotiva vikama quahama
nimiteharo koqema nimitairamanta vika ekaa enta ekaa
enta qaqi variqi vivara.
8 Hini kiaka vika nariaraqai iriha Kotira quqaa uva
qoririma keha kia iriraiti, qora aaraqaa ni vaika vaivaro
vira kaara Kotira arara itaina okarava vikaqaa noraiqama
kero varianaro.
9 Ekaa qora kaiqa vare vaika vika aarante haikaravata
nora maara vare haikaravatama varevara. Iutaa vatanaaka
vika naane varaimanta vika naantiara ekaa vo
vatanaakavata varevara.
10 Ekaa koqe kaiqa vare vaika vaivaro Kotiva vika
koqema nimitero, vika nutu viriniqama nimitero, vika
muntukavata paruma nimitaira vaivara. Kotiva Iutaa
vatanaaka vika naane koqema nimitero, vika naantiara vo
vatanaakavata koqema nimitaanaro.
11 Kotiva kia vaiinti autuara iriharo *ko* tiraitiro, viva ekaa
vaiinti nahenti *ko* vohaa qarama keroma rairaanaro.
12 Vo vatanaaka Kotiva Mosiraqaa tivato uvara kia iriaka
vaivaro, vi uvava kia vikaqaa uva vatairaro Kotiva vika nái
qora kaiqa vare okarara kaara *ko* vikaqaa vatairamanta
vika raumpirima vivara. Iutaa vatanaaka Kotiva Mosiraqaa
tivato uvara irihavata, vi uvara raqake variara kaara, vi
uvava vikaqaa uva vataanaro.

13 Kotiva Mosiraqaa tivato uvara quminaiqama kero iri
vaina vaiintira, Kotiva kiama vi vaiintirara avuqavu ni vai
vaiintirave tianaro. Vaiinti vovano vi uvara iriro avataqiro
ni vaina vaiintira, Kotiva vi vaiintirara avuqavu ni vai
vaiintivave tianaro.
14 Vo vatanaaka Kotiva Mosiraqaa tivato uvara kia vare
variaka vaiha, vika nái irike tiha, Kaiqe koqe okara avataqi
vuare, tivera, vika Kotira uva iri variaka voqaa ntemake
vaivara.
15 Vika mintiaqi vi vaivaro Kotira uvavano vika
muntukaqivata avu aatoqivata qara ntuva taantema kero
varianaro. Vo vatanaaka koqe kaiqa vare variavaro vika
avu aato muntukaqihairo, Koqe kaiqama vare vauro, ti
vaimanta variara. Vika qora kaiqa vare variavaro vika avu
aato muntukaqihairo, Qora kaiqama vare vauro, ti
vaimanta variara.
16 Te vaiinti nahenti Karaitira koqe vakaaka tiva nimi
vaunantema kero, naantiara ekaara entaqaa Kotiva Ihu
Karaitirara *ko* tiane tiraro viva ekaa vaiinti nahenti nái avu
aatoqi kukeqake irite vai uvara qovarama keharo
avuqavuqama kero *ko* nimianaro.

Poruva Iutaa vatanaakara tura
17 Are nenara tihara, Te Iutaa vatanaakave, tiana
vaiintirara tirera. Are tihara, Kotiva Mosiraqaa tivato uvara
kia vo vatanaakaini vara karaitiro, viva vi uvara tinavu
Iutaa vatanaakaini vara kairara tiro, Kotiva tinavu Iutaa
vatanaakaraqaima quahe vaivo, tivakehara nena mahuta ti
varianara.
18 Kotiva Mosiraqaa tivato uvava kankoma kero Kotira
antuqa ai umiqe vairara tira, are koqe aaraqaa nina
okararave, qora aaraqaa nina okararave, kankomakera
irianarave.
19 Mintima kera irianarara tira, are kia koqe aaraqaa ni
varia vaiintikara tihara, Te homa vika aara
numiqaainarave, ti varianarave. Konkiraqi varia
vaiintikara are tihara, Te homa vika ataama
nimitaainarave ti varianarave.
20 Kia koqe avu aato vataukara are tihara, Te homa koqe
okara ni numiqarerave, ti varianarave. Quvaaraa vaintiara
are tihara, Te homa ni *tisaa*vano vairarave, ti varianarave.
Are tihara, Kotiva Mosiraqaa tivato uvava ekaa vi okarara
vi okarara ti humiqaimantara ti, te homa mintimake
vokiaka kahaqamaqi virarave, ti varianarave.
21 Are vokiaka vi uvara okara tiva nimihara nena vo? Are
nenavata vi uvara okara kankomake iritaataarave. Are
vikara tihara, Ne kia muara varaate, tivakehara are
nenavatae muara vare varianarave?

22 Are tihara, Kia naata vaati vare okarara raqa kaate
tivakehara nena vo? Are kiae vora vataakera hampi ni
varianarave? Quqaae are una variqanavuara qora haikave
tivakeharavata, vinavuka naavuqihaira vo haika muara
vare varianarave?
23 Are quqaae nena mahuta tihara, Kotiva Mosiraqaa
tivato uvara tinavu Iutaa vatanaakaini vara kairave,
tivakehara are vi uvara raqake variaramanta vira kaara vo
vatanaaka Kotira autu vara muntuvi vatainiqamakeha
qoraiqama amite variarave?
24 Kotira vukuqi mintima tiro: *Iutaa vatanaaka okaraqaa
vo vatanaa vo vatanaaka Kotira autu qoraiqama amite
variarave*, ti tura. *(Aisaiaa 52:5)*
25 Ai vaata toqa kaava vaireva, are Iutaa vatanaavama
variarao. Ho are Mosiraqaa tivato uvara avataqira virera,
ai vaata toqa keva homa ai kahaqianaro. Are Mosiraqaa
tivato uvara kia avataqira virera, ai vaata toqa keva kiama
ai kahaqirara are vo vatanaaka voqaarama vainara.
26 Vo vatanaava kia vira vaata toqakaa vaiintiva vaiharo,
Mosiraqaa tivato uvara koqemakero avataqiro virera,
Kotiva vi vaiintirara Iutaa vatanaa vaata toqakaa vaiintira
voqaarama vaivo tianaro.
27 Ne Iutaa vatanaaka Mosiraqaa tivato uvara qara
ntuvatora tuateha, vaata toqake okararavata avataqi vi
vaiha, ne vi uvara raqake variarave. Vira kaara naantiara
vo vatanaaka kia vika vaata toqakeka Kotira uva iriqi vi
vaika, vikama niqaa uva vatevarave.
28-29 Vira vaata toqakaava viva kia Iutaa vatanaa
taruvama vaira. Nai avu aato muntukaqihairo qora kaiqa
teqakai vaiintiva, vivama Iutaa vatanaa taruvave, Kotira
vainti taruvave, vaira. Kia Kotiva Mosiraqaa tivato uvava
vira avu aato muntukaqi hiqama kaivaro, Kotira
Maraquravano vira avu aato muntukaqi hiqama kaira. Kia
qaqi vaiinti nahentivauve vi vaiintira nora autu amivara.
Kotiva vivama vira nora autu amianaro.

3

Qora okaravano kia ho koqe okara aatara kaanarove tura

1 Ne ti ireha tiha, Ho nana haikae Iutaa vika vataamanta
vo vatanaaka kia vataarave? Nantiakero vaata toqake
okarava vika kahaqianarove? tivera,
2 te nintara mintima ti: Ho Iutaa vika ekaa vo vatanaaka
naatarake vo haika vo haika vate variarave. Avuniqamake
vika Kotiva tivato uvara qara ntuvatora tote variarave,
tirara.

3 Quqaama Kotiva nai uva Iutaa vika nimumanta
hininavu vi uvara kia iriraiti, kia Kotirara
kempukaiqamake iriqi vi vaura. Vika mintiaqi vi vaurara
ti, hauri ne tiha, Kotiva nai kauqu aiqiqaa aqukeharo tivato
uvara qaqira kaivo, tivora.
4 Kiavuma ne ho minti tivara. Ekaa vaiinti nahenti una
uvaqai ti variaka variavaro, Kotivaqai quqaa uva tivaqiro
vi vaivama vairo. Kotira vukuqira qara ntuva tova Kotirara
mintima tiro:

Ekaa ai uvavano avuqavu uvaqai vairara tira, vaiinti
vovano ariqaa uva vatarerave tirera, ai uvavano vira
uvavata aatara kero varianarove, tura. *(Ihi 51:4)*

5 Te qaqi vaiinti tiantemake, ni irama nimitarera: Tenavu
qora kaiqa vare vaurava Kotiva avuqavuqama kero vare
vai okarara vara qovaramake vairara tiro, Kotiva
tinavuqaa uva vateharo kiama avuqavuqama kero vataivo.
Tenavu mintie tirarave?
6 Aqao, kiavuma tenavu ho minti tirara. ⌞Tenavu qora
kaiqa vare vaurava kia Kotira kahaqi vairara tiro, vira
kaara Kotiva homa tinavuqaa uva vataanaro.⌟ Kotiva kia
avuqavuqama kero *ko* ti vaiva vaitirio, viva nantiakeroe
naantiara ekaa naato vatanaaka *ko* tiva nimitaanarove?
7 Vaiinti vovano mintima tianaro: Tinavu una uvavano
Kotira quqaa uva qovaramake vaivaro Kotira autuvano
viriniqi vairera, nana kaarae Kotiva tenavu qora kaiqa
varaunara kaara tinavuqaa uva vataanarove? tianaro.
8 Oho, are mintima vaina uvara avataqi virera, are hampi
uva vovata mintima tinara: Kaiqe tenavu qaqiqai qora
okara autuqi vi variariraro, viraqaahairo koqe okaravano
qovaraiqiarire, tinara. Vokiaka tinavuara unahaa tiha,
Nenavu vi uvara minti ti variavo, ti variara kaara Kotiva
vikaqaa uva vatairaqe te vikara huviqorave tirara.

Ekaa naato vatanaaka Kotira uva raqake variara

9 Ho tenavu Iutaa vatanaakae koqe vaiinti nahenti
vauramanta ekaa vo vatanaakae vaaqu kaiqa vare variaka
variavo? Aqao, kiavuma mintima vairo. Te vaaka tunara,
Iutaa vatanaakavata, ekaa naato vatanaakavata, variavaro
qora kaiqavano vika ekaa ravaaqavuke vaira.
10 Kotira vukuqi mintima tiro:

Kia vaiinti vovanovata avuqavuqama kero ni vaiva
vairave. Kia voqavanovata vairave.
11 Kia vaiinti vovano Kotira okara kankomakero tave
vaiva vairave. Kia vaiinti vovano tiharo, Kaiqe te Kotira
rantake tavaare, ti vaiva vairave.
12 Ekaa vataini variaka Kotira aaraqaahai tuqantaavi
hampi okaraqai vare variarave. Kia vaiinti vovano Kotira

kaiqa koqema kero vare vairave. Kia vovanovata minti vairave. *(Ihi 53:1-3)*

13 Kia rahirama taa matipara voqaara vaiinti nahenti novano aaqaa viro vairave. Vika maaqiriqaahairo una uvavano qovaraiqi vairave. *(Ihi 5:9)*

Quqahi/Quaiha uhivano vaiinti qoraiqamake vaintemake, vika uvavano vaiinti qoraiqamake vairave. *(Ihi 140:3)*

14 Vokiaka vaaquqama nimite vai uvavaqai vika noqaahairo qovaraiqi vairave. *(Ihi 10:7)*

15 Vika vaaka vaiinti arukareka auti variarave.

16 Vika vi aniaraqaahairo qoraiqama nimite vai haikavave, iqi rate vai haikavave, vi haikavaqai qovaraiqi vairave.

17 Vika maateraiqama nimite varia okarara kia iri tavaarave. *(Aisaiaa 59:7-8)*

18 Vika Kotira aatu qetakeha nuataara vaimanta kia Kotira aatu qete variarave, tura. *(Ihi 36:1)*

Kotira vukuqi ekaa vaiinti nahentiara minti tura.

19 Tenavu kankomake irunarave: Mosiraqaa tivato uvava, vo uva vo uva vaimanta vi uvara iri variaka ekaa vi uvaraqai iriqi vuataara vaimanta vika vi uvara raqake variara. Kiama vovanovata ho tiharo, Te qora kaiqa vare varia okarara kia irunarave, tianaro.

Ekaa naato vatanaaka Kotira uva raqake variarara tiro, vira kaara Kotiva ekaa vikaqaa uva vataanaro.

20 Ekaa vaiinti nahenti Mosiraqaa tivato uvara raqakeha kia ho iriqi vi variarara tiro, Kotiva kiama voqaravata are avuqavu ni variara vaiintivave tianaro. Mosiraqaa tivato uva maarava vaireva, tenavu tentanavu qora kaiqa vare vauna okararaqai humiqe vairave.

Kotiva vaiinti nahenti avuqavuqama nimi taaina okarara tura

21 Vate Kotiva vaiinti nahenti uva taiqa nimiteharo avuqavuqama nimitareva, kia Mosiraqaa tivato uva maarara iriraitiro, viva qaraaka okara vara qovarama kaira. Viva mintimakero qaraaka okara qovarama kaainara haaru Mosivavata, paropeti vaiintinavuvata, vi uvarara tinavu tiva timura.

22 Vaiinti nahentiqihai ekaa Ihu Karaitirara quqaa vivave tivake virara kempukaiqamake iriqi vi variaka variavaro, Kotiva vika uva taiqa nimiteharo vikara avuqavuqamake ni variakave tianaro. Kia vaiinti nahentiqihairo vovano vo qaramakero vairo. Ekaa vaiinti nahenti vohaa qaramakeqai variara.

23 Tenavu ekaa Kotira uva raqake kia hoqamake
vaunarara ti, tenavu kia ho Kotiva vainanaini voqaraanaini
oru variariraukama vaunara.
24 Tenavu mintimake vaurarovata, Kotiva tinavuara
aaqurihama timiteharo Karaitiva tinavu kuvantu
timitaaina okarara iriharo, aaqaa tinavu avuqavuqama
timitaira.
25 Tinavuara vika qora kaiqa vare vai uvara taiqa
nimitaare tiro, Kotiva Ihu Karaitira kaamatero tinavu
timivaro Ihura naare ntava vuvaro qutu vura. Tenavu
kempukaiqamake Ihura kaiqara iriqi vuariraro Kotiva
tinavu qora kaiqa uva nunkama timitaanaro. Haaru vaiinti
nahenti qora kaiqa vare vauvaro Kotiva kia vika vaaka
ruqutiraitiro, vika qora kaiqa varora avuqai tavamaqiro
viro, maa entara vaiinti nahenti avuqavuqama nimi taaina
okarara qovarama kaira.
26 Kotiva kia vaiinti nahenti qora kaiqa vare varia uvara
quminaiqama kero nunka nimitaraitiro, viva Ihura kaiqara
iriharo naitarama kero vaiinti nahenti uva nunka
nimiteharo avuqavuqama nimitaira. Vaiintivanoe
nahentivanoe Ihu Karaitirara quqaa vivave tiraro Kotiva
vira avuqavuqama amitaanaro.
27 Ho tenavu nana uva irihae tentanavu mahuta tirara?
Kia vi uvava vairo. Nana haikavanoe tinavu kahaqianaro?
Kiama tenavu Mosiraqaa tivato uva maarara iriarirava
tinavu ho kahaqianaro. Tenavu Ihurara quqaa vivave
tiarirava, vivaqaima tinavu ho kahaqianaro.
28 Te mintima turo: Vaiintivano Mosiraqaa tivato uva
maarara iriqiro viraro Kotiva kiama virara iriharo vira
qora uva nunka amitaanarovauve. Aqao, vaiintivano
Ihurara quqaa vivave tivakero virara kempukaiqama kero
iriqiro vi vairaro Kotiva virara iriharo vira uva nunka
amitero vi vaiintirara, Avuqavu ni vai vaiintirave, tianaro.
29 Kotiva vaireva viva Iutaa vatanaaka vika
Variqavanoqaie vairo? Viva kiae vo vatanaaka
Variqavanovata vairo? Aqao, viva ekaa naato vatanaaka
Variqavanovatama vairo.
30 Kotiva Variqa vohaiqavanoqaima vaira. Iutaa
vatanaava Ihurara quqaa vivave tiraro Kotiva vira uva
nunka amitero vira avuqavuqama amitaanaro. Vira
voqaantema kero, vo vatanaavavata Ihurara quqaa vivave
tiraro Kotiva vira uvavata nunka amitero viravata
avuqavuqama amitaanaro.
31 Tenavu Ihurara kempukaiqamake iriqi viha Mosiraqaa
tivato uva maarara qumimaqamae kararave? Aqao, tenavu
Ihurara kempukaiqamake iriqi vihara ti, Mosiraqaa tivato
uvaravata koqemakema iriqi virara.

4

Poruva Eparahaamira kaiqara tura

1 Eparahaamiva viva tinavu Iutaa vatanaaka kaivaqava
vaura. Te nana uvae vira kaiqara tirara?
2 Kotiva Eparahaamiva kaiqa vara amitorara iriharo
virara are avuqavu ni variara vaiintivave tiare tutirio,
Eparahaamiva homa nai mahuta tutirio.
3 Kotira vukuqi Eparahaamirara nana uvae qara ntuva
tora? Mintima tiro: Eparahaamiva Kotira uvara quqaave
tuvarora tiro, Kotiva virara, Are avuqavu ni variara
vaiintivave, turama.
4 Kaiqa vaiintivano vora kaiqa vara amitaivaro ⌞vira
noravano⌟ kia quminaiqama kero koqaa amiraitiro, viva
kaiqa vara tairara iriharo koqaa ami vaira.
5 Tenavu kia kaiqa vaiinti vira voqaantemake vai. Tenavu
kia ho Kotira kaiqa vara amitaariraro viva kaiqa koqaara
iriharo tinavu uva nunka timitaanarovauve. Kotiva vaiinti
nahenti qora kaiqa uva nunka nimite vaiva vaiharo viva
tenavu Ihurara quqaa vivave tiaina uvarara iriharo tinavu
avuqavuqama timite vaira.
6 Devitivavata vohaa qaramakero Kotiva kia vaiinti
kaiqara iriraitiro, vira qora kaiqa varai uvara nunka kero
avuqavuqama amitairaro vi vaiintira muntukavano
koqema kero variainarara tura. Devitiva mintima tiro:

> 7 Kotiva vika uva nunka nimiteharo tauru
> nimitaainarara ti, vira uva raqakeka quaheha vaivarave.
> 8 Noravano kia vi vaiintiva qora kaiqa varaainarara iri
> amitaraitiro, viraqaa kia uva vaivo tina vaiintiva
> quaheharo variarire, tiro. *(Ihi 32:1-2)*

Devitiva vi uvara tura.
9 Kotiva vaiinti vira uva nunka amitairaro quaheharo
variainarara Devitiva tu uvava Iutaa vatanaakaraqaie
iriharo tiva tairave? Aqao, vo vatanaaka vikaravatama vi
uvara tiva tairave. Te vaaka Eparahaamirara tunara iriate.

> Eparahaamiva Kotira uvara quqaave tuvaro Kotiva
> virara avuqavu ni variara vaiintivave turave. *(Okara
> 15:6)*

10 Kotiva taireve Eparahaamirara minti tura?
Eparahaamiva nai vaata toqako entarae Kotiva minti tura?
Aqao, Eparahaamiva kia nai vaata toqako entara Kotiva
virara minti tura.
11 Tota kia nai vaata toqako entara Eparahaamiva
Kotirara, Are quqaa uvama tiarao, tuvaro Kotiva vi
entaraqaa vira avuqavuqama amitora. Vira avuqavuqama
amitero vira naantiara vo enta vaiinti nahenti
Eparahaamira avuqavuqama amitorara iritaate tiro, Kotiva

qorainti vaata toqake okarara qovarama kovaro Eparahaamiva nai vaata toqakora. Ho kia nai vaata toqako entara Kotiva Eparahaamira avuqavuqama amitora.

Minturara ti, kia nai vaata toqa karaiti, Kotirara quqaave tiavaro Kotiva vika avuqavuqama nimitai vaiinti nahentika, homa Eparahaamirara tinavu qorave tivara.

12 Nái vaata toqakaaka, vikavata vaiha nái vaata toqakerara kia noraiqamake iriraiti, vika tinavu kaivaqara Eparahaamira aanare Kotirara quqaave tivaqi vihara ti, vikavata Eparahaamirara tinavu qoravema tivara. Eparahaamiva kia nai vaata toqako entara Kotirara iriqiro vi vaurama.

Kotiva nai kauqu aiqiqaa aqukero tivato uvarara tura

13 Kotiva nai kauqu aiqiqaa aqukeharo Eparahaamirara tiharo, Are nena vainti naintivararavata vaivaro ekaa naato vatavano ni vatama varianarove, tura.

Kotiva vi uvara tiharo kia Eparahaamirara, Viva te Mosiraqaa uva maara tivataunara ho irivo, tivakero minti turavauve. Viva kia minti tiraitiro, Eparahaamirara tiharo, Viva ti uvara quqaave timantara ti, te virara irihama vira avuqavuqama amitarerave, tivakero minti turave.

14 Mosiraqaa tivato uvara iriqi vi vaika kia ho ekaa naato vata varevara. Vika ekaa mintimake varare ika vaivarovauve, Ihurara quqaa vivave ti varia uvava qumina uva vairaro, Kotiva nai kauqu aiqiqaa aqukeharo Eparahaamirara tu uvavavata quminaiqama vuanaro.

15 Kotiva Mosiraqaa tivato uvava vaivarora tiro, vaiintivano vi uvara raqa kairaro vira kaara Kotira arara itairaro vi vaiintiraqaa uva vataanaro. Qioqama tai uvava kia vairera, kiama vovano ho vi uvara raqakaanaro.

16 Eparahaamiva Kotira uvara quqaave tuvarora tiro, Kotiva nai kauqu aiqiqaa aqukero Eparahaamiravata vira naintivaravata uva tiva nimitora. Kotiva vika quminaiqama kero koqema nimitareva minti tivatorara tiro, vi uvava ekaa Eparahaamira naintivaraqaavatama varianaro. Mosira uva maara iriakavata, ekaa vo vatanaakavata, vika Eparahaamira aanare Kotirara iriqi vivaro Kotiva koqema nimitaaina uvava vikainivatama varianaro. Tenavu ta vatanaa ta vatanaae Kotirara kempukaiqamake iriqi vuarera, tenavu homa Eparahaamirara viva tinavu qovave tiariraro Kotiva Eparahaamirara tivato uvava tinavunivatama varianaro.

17 Kotira vukuqi Kotiva Eparahaamirara mintima tiro:

Are vo vatanaa vo vatanaa vika kaivaqavama vainarave, tura. *(Okara 17:5)*

Eparahaamiva Kotira avuqaa vaiharo vira uvara quqaa uvave tura. Eparahaamiva tiharo, Kotiva Variqavano viva homa qutuvika qaiqaa qaqi vara himpima kaanarove. Kotiva Variqavano vaiharora tiro, viva tiraro homa kia vaira haikava qovarama vuanarove, turama.

18 Eparahaamiva kia ho vainti vataarirava vaiharovata, viva Kotirara kempukaiqaakero iriqiro viharo tiharo, Te homa vainti vatararave, tivakero viraqaahairo Eparahaamiva vo vatanaa vo vatanaa vika kaivaqava vaura. Kotiva Eparahaamira tiva amiharo tiharo, Ai naintivara airitahaama vaivarave, tu uvava quqaa vivauma vaura.

19 Vi entara Eparahaamiva kia vainti vataraitiro, 100 ihi varakero anomakero naampaiqama viro viva kia nai vaatavano naampaiqama vurara noraiqaakero iriraitiro, viva kia nai naata Seraava kontaiqama vurara noraiqaakero iriraitiro, viva Kotiraraqai kempukaiqaa kero iriqiro vi vaura.

20 Viva Kotiva nai kauqu aiqiqaa aqukeharo quqaa te mintirerave tu uvarara una uvave tiarorave tivakero, viva Kotirara kempukaiqama kero iriqiro viharoma Kotira autu tuahera kero tiharo,

21 Kotiva nai kauqu aiqiqaa aqukero tivatai uvava vivauma varianarove. Kotiva vainti ti timianarove, tivakero

22 Kotirara kempukaiqama kero iriqiro vuvaro Kotiva virara iriharo Eparahaamirara tiharo, Ai qora uva nunka amiteha, ariara avuqavu ni variana vaiintirave tirarave, tura.

23-24 Kotiva Eparahaamirarao tiro, vi uvara minti tura. Kotiva tinavuarao tiro, tinavuaravata mintima tianaro. Tenavuvata Eparahaamira aanare Kotirara kempukaiqaake iriqi vuariraro Kotiva homa tinavuvata avuqavuqama timitaanaro. Noravano Ihuva qutu vuvaro Kotiva vira qaiqaa qaqi vara himpima korara ti, tenavu Kotirara kempukaiqamake iriqi vi vaunara.

25 Kotiva Ihura atitovaro Ihuva tinavu qora kaiqa kaara qutu vuvaro viraqaahairo tinavu avuqavuqama timitaaina okarara iriharo Kotiva Ihura qaiqaa qaqi vara himpima kora.

5

Kotiva tinavu avuqavuqama timitaaina okarara

1 Kotiva Ihura qaiqaa qaqi vara himpima korara ti, tenavu Ihurara quqaa vivave turaro Kotiva tinavu uva taiqa timitero avuqavuqama timitaira. Tinavu Noravano Ihu Karaitiva kaiqa vara amitorara iriharo Kotira araraqihairo

paru i vaivaro tinavu maateraiqama timitaimanta tenavu Kotira vataake vohaaraqi tampamavi vaunara.

2 Tenavu Ihurara quqaa vivave turaro Kotiva tinavu koqema timitaaina aarava qovarama vimanta vaunara. Tenavu mintiaqi viha naantiara Kotira mpeqa okara takuqi vaira tavaainara vekaiqihara ti, tinavu muntukaqihairo koqe i vairaqe vairara.

3 Maara vaina entaravata tinavu muntukaqihairo koqe i vairaqema vairara. Tenavu maara aatarake viraqaahai kempukaiqaavi variqi viha

4 kia uqerara vaiinti nahenti vairaiti, tenavu kempuka vaiinti nahentima vairara. Mintimake vaiha tenavu Kotira vataake oru variainara virara vekaiqiha vairara.

5 Tenavu mintiaqi vi variariraro Kotiva kia tinavu qaqira kairaqe kaurira haika varaainarave. Kotiva nai Maraqura tinavu timivaro vi Maraqurava tinavu muntukaqi vaimantara ti, tenavu Kotira muntukavano tinavuara vai okarara kankomake irunara.

6 Tenavu qora vaiinti nahenti vaiha tentanavu kahaqiarira aarava kia ho vauvaro Kotiva nai kaamato entaraqaa Karaitira vara kovaro viva tinavu qora vaiinti nahentiarao tiro qutu vura.

7 Kiama airi vaiintivano vo vaiinti kahaqireva qutu vuanaro. Vohaiqa vohaiqavanoqaima koqe vaiinti kahaqireva qutu vuataa iraro qutu vuanaro.

8 Tenavu minti urarovata, Kotiva kia mintiraitiro, viva maantima kero tinavuara nai muntuka vaira humiqero: Tenavu qaqiqai qora kaiqa vare variavauraro Kotiva nai Maaqu atitovaro viva tinavuara iriharo qutu vura.

9 Ihura naare ntava vurara iriharo Kotiva tinavu uva taiqa timitero avuqavuqama timitaimanta vaunarara ti, tenavu kankomake iruraro Karaitiva tinavu ruaruama timitairaro Kotira arara itaarirava kiama tinavuqaa varianaro.

10 Tenavu Kotira navutaaka variavauraro vira Maaquvano tinavuara iriharo qutu vurara ti, tenavu Kotira vataake vohaa tampamavi vaunara. Maa entara tenavu Kotira vataake vohaa tampamavi vaunarara tiro, vira Maaquvano qaqi variqiro vi vaiva tinavu voqavata kahaqama timitaqiro vi vairaro Kotiva tinavu tivitaanaro.

11 Kia vi uvavaqai vaivaro maa uvavavatama vairo: Tinavu Noravano Ihu Karaitiva tinavu kahaqama timitaimanta tenavu Kotira vataake vohaa tampamavi vaihara ti, tenavu tentanavu muntukaqihai Kotirara quaheha vaunara.

Adaamura okararavata Ihura okararavata tura

12 Tota vaiinti vohaiqavano Kotira no raqa kovaro
viraqaahairo qora kaiqa vare okarava vataini qovarama
vuvaro qutuvi okaravavata qovarama vumanta viraqaahai
ekaa vaiinti nahenti qora kaiqa vare vaurara ti, vika ekaa
qutuvi okararavata varora.
13-14 Tota Kotiva nai uva maara kia Mosira tiva amu
entara qora kaiqavano naane vataini vaura. Kotiva nai uva
maara kia Mosira tiva amu entara vi uvara raqake okarava
kia vaumantavata, vaiinti nahenti qora kaiqa varaqi viha
vuru qutuvi vaura. Adaamuva vau entaraqaahairo vaiinti
nahenti qutuvi varia okarava qovaramaviro aniro Mosiva
vau entaravata vaura. Vi entara Adaamuva Kotira no raqa
kero variqiro viro vuru qutu vumanta vaiinti nahenti kia
Adaamuva Kotira no raqa kontemake raqakoka, vikavata
variqi vi vuru qutuvi vaura.

Adaamuva hoqarenaa vaiintivano vauvaro vira
naantiara qovaraiqiarira vaiintiva ⌞Ihuvavata⌟ hoqarenaa
vaiintivano vaura.
15 Vitanta kia vohaa qaramake vaura. Adaamuva Kotira
no raqakova vauvaro Ihuva Kotiva vaiinti nahenti koqema
nimitaaina okarara vara qovarama kova vaura. Vohaa
vaiinti Adaamuva Kotira no raqa koraqaahai airi vaiinti
nahenti qutuvi variara. Vaiinti vo, Ihu Karaitiva Kotiva
vaiinti nahenti aaqurihama nimiteharo koqema nimitaaina
okarara qovarama kovaro vi okararaqaahairo Kotiva airi
vaiinti nahenti koqema nimite vaimanta vika koqemavi
variara.
16 Qaiqaavata tirera. Tota vaiinti vohaiqavano qora kaiqa
varakova vo qaramakero vaivaro Kotiva vaiinti nahenti
koqema nimitaaina okarava vo qaramakero vairo:

Hoqarero vaiinti vohaiqavano Kotira no vohaa tataa raqa
kovaro viraqaahairo Kotiva viraqaa uva vatero tiharo, Are
qutuma vinarave, tura.

Ho vaiinti nahenti airi tataa Kotira uva raqake
vauvarovata, Kotiva vika qaqi koqema nimitareva iharo
vika avuqavuqama nimitaaina okarara vara qovarama
kora.
17 Tota vaiinti vohaiqavano qora kaiqa vara kovaro
viraqaahairo qutuvi okarava vaiinti nahentiqaa raqikiqiro
vi vaumanta vika qutuqi vi vaura. Mintiaqi vi vauvaro
viraqaahairo Ihu Karaitiva vohaiqavano qutuvi varia
okarara aatara kora. Mintirara ti, Kotiva qaqi koqema
nimiteharo niqaa kia uva vatarerave tina vaiinti nahentika,
vika qaqi Karaitira vataake variqi viha raqikiqi vivara.
18 Vi uvara okara mintimama vairo: Tota vaiinti vovano
qora kaiqa vohaiqa vara koraqaahairo Kotiva ekaa vaiinti

nahenti vikavata qutu vivarave tumanta ekaa vaiinti nahenti qutuqi vi vaura.

Vo vaiintivano avuqavu kaiqa vohaiqa vara koraqaahairo Kotiva ekaa vaiinti nahenti avuqavuqama nimitaaina okarara vara qovarama kora. Mintirara ti, vaiinti nahenti vika homa qaqi variqi vivara.

19 Tota vaiinti vohaiqavano Kotira no raqa koraqaahai airi vaiinti nahenti qoraiqamavi qora kaiqa varaqi vi vaura. Vira voqaara vaiinti vohaiqavano Kotira no iriqiro vuraqaahairo Kotiva airi vaiinti nahentiara ni uva nunka taiqa nimiteha ni avuqavuqama nimitarerave ti vaira.

20 Vaiinti nahenti nái qora kaiqa vare okarara kankomake tavaate tiro, Kotiva Mosiraqaa nai uva maara varakora. Mintuvaro vaiinti nahenti qora kaiqavano uri aatarakero vaivarovata, Kotiva koqema nimiteharo aaqurihama nimitaarira okarava viva voqavata uri aatarakero vaira.

21 Tota qora kaiqavanoqai vaiinti nahenti ravaaqavu kovaro qutuvi okarava vikaqaa raqikiqiro vi vaumanta vika qutuqi vi vaura. Maa entara Kotiva tinavu koqema timiteharo aaqurihama timitaaina okarava tinavuqaa raqikiqiro vi vairo. Tinavu Noravano Ihu Karaitiva tinavu kahaqama timitorara tiro, Kotiva tinavu avuqavuqama timitaimanta tenavu ekaa enta qaqi variqi vuariraukama vai.

6

Tenavu Karaitira vataake qutu vunara

1 Vi uvara irihama tenavu nana uvae tirara? Tenavu mintie tirara: Kaiqe qora kaiqa qaqiqai varaqi vi variariraro Kotiva voqavata koqema timiteharo aaqurihama timitaarire. Tenavu mintie tirarave?

2 Aqao, tenavu qutu vuaka voqaara vauraro kia qora kaiqavano qaiqaa tinavuqaa raqiki vairo. Hauri tenavu qaiqaa qora kaiqa qaqi varaqi vuarora.

3 Ne kiae maa uvara iriavo? Tenavu Ihura vaintiqamavi namari vareha, tenavu vi entara Ihu Karaitira vataake vohaa tampamavi vaiha tenavu viva qutu vuntemake qutu vuavaunara.

4 Tenavu namari varaavauramanta Ihu Karaitira quntama tontemake, tinavuvata vira vataake quntama tora. Viraqaahairo Ihura Qova nai kempuka takuqi vairaqohairo Ihura qaiqaa qaqi vara himpima kontema kero, viva tinavuara vika qaraakaiqamavi qaiqaa qaqi variqi vuate tiro, viva tinavuvata qaqi vara himpima kora.

5 Tenavu Ihura vataake vohaa tampamavi vaiha qutu vunara. Vi uvava quqaa uva vairara ti, tenavu quqaama

Ihura vataake vohaa tampamavi vaiha qaiqaa qaqi himpirara.

6 Tenavu kankomake irunara. Tinavu avu aatoqi qora kaiqa varaarira kempukava taiqa vuarire tiro, tinavu haarua avu aato Karaitira vataakero katariqaa arutora.

7 Qutuviva qutu virara tiro, qora kaiqa varaarira kempukava kia qaiqaavata viraqaa raqiki vairo.

8 Karaitiva qutu vimanta tenavuvata vira vataake qutu vuraukara ti, quqaama tenavu Karaitira vataake qaiqaa qaqi himpi variqi virara.

9 Tenavu kankomake iruraro Karaitiva qutu vuraqihairo Kotiva vira qaiqaa qaqi vara himpima korara tiro, viva kia ho qaiqaavata qutu vuariravama vairo. Kia qutira okaravano viraqaa qaiqaa ho raqikianaro.

10 Ihuva qora okara kempuka taiqa kareva vohaa tataaqai qutu vurara tiro, maa entara viva qaqi variqiro viharo Kotira vataakero vohaa variqiro vi vairo.

11 Vira voqaara nevata mintima tiata: Tenavu qutu vuarirauka voqaara variariraro qora kaiqa kempukavano kia tinavuqaa ho raqikianarove. Tenavu Ihu Karaitira kempukaqaa Kotira vataake qaqi variqi virerave, tiata.

12 Virara irihama ne qutuvi vaatara vatauka vaiha, kia qaqi kaivaro qora okaravano niqaa raqikiramanta ne vi kaiqara varaata.

13 Ne kia nenta kauque, aique, nana vaatae, qaqi kaivaro qora kaiqa varaarira. Ne qutu vuaraqihai qaiqaa qaqi variqi vi variaka voqaantemake variarara ti, ne Kotira kaiqa varareka nenta kauque, aique, vo vaatae, viraqohai avuqavuqamake koqe kaiqaqai vara amitaqi vuata.

14 Mosiraqaa tivato uva maarava kia maa entara niqaa raqiki vaivaro Kotiva vaiinti nahenti koqema nimiteharo aaqurihama nimitaaina okarava viva niqaa raqiki vairara tiro, hauri qora kaiqa kempukavano niqaa raqikiqiro vuantora.

Avuqavu kaiqaqai varaqi vuate tura

15 Tenavu nantie irarave? Kotiva vaiinti nahenti koqema nimiteharo aaqurihama nimite vai okarava tinavu kuvantu kaivaro Mosiraqaa tivato uvava kia qaiqaa tinavuqaa raqiki vairara ti, tenavu hoe qaqiqai qora kaiqa varaqi virarave? Aqao, kia hove.

16 Ne kiae iriavo? Ne vo vaiintiara ai kaiqa varareraverave tivaro vi vaiintiva niqaa raqiki vaira ne vira kaiqa vaiintima vaivara. Ne qora kaiqa varaivera, qora kaiqavano niqaa raqiki vaira ne vira kaiqa vaiinti vaiha vira kaiqaqai varaqi vi vuru qutu vivara. Ne Kotira uva

iriqi vivera, Kotiva niqaa raqikiqiro vi vaira ne vira kaiqa vaiinti vaivaro Kotiva ni avuqavuqama nimitaanaro.
17 Ne haaru vauvaro qora kaiqavano niqaa raqikiqi vi vaumanta viraqaahai vokuka quqaa uva ni tiva nimumanta ne ekaa vi uvara koqema iriqi vi variara. Te virara irihama Kotirara koqeve turo.
18 Qora kaiqavano ni rumpatairaqihairo Kotiva ni kuvantu kaivaro vate maa entara avuqavu ni vai okarava ni rumpataimanta ne vira kaiqa vaiinti nahenti variara.
19 Ne ti uva kia irivorave ti, viraqaahai te qaqi vaiintivano niara uva tiantemake ti vauro. Haaru qora okaravano niqaa raqiki vau entara ne qora kaiqa varaataa umanta qora kaiqa vareha tiha, Tenta vaataqohai homa vi kaiqara varaainarave, tivakeha qora kaiqa vo kaiqa vo kaiqa vare vaura.

Vira voqaara ne maa entara tiha, Koqe okaravano tinavuqaa raqiki vaiqe tenavu quqaa Kotira vainti vairerave, tivakeha nenta vaataqohai koqe kaiqaqai varaqi vuata.
20 Haaru qora okaravano niqaa raqiki vaumanta ne vira kaiqa vaiinti vauvaro koqe okaravano kia niqaa raqiki vaurave.
21 Ne haaru qora kaiqa vare vaurara iriha vate maa entara kauriha variara. Ne vi kaiqara varaqi vi vauraqaahai nana koqe haikae varorave? Vi kaiqara varaqiro vi vairava variqiro viro vuru ekaarama qutu vuanaro.
22 Ho vate maa entara ne kuvantu vuavaro qora okaravano kia niqaa raqiki vaimanta ne Kotira kaiqa vaiintima variara. Viraqaahai ne nana koqe haikae varevara? Ne mintiaqi viha ⌞kia hampi kaiqa vararaiti,⌟ Kotira kaiqaqai varaqi viha, viraqaahai ne ekaa enta qaqi variqi vivara.
23 Qora okaravano nai kaiqa vaiinti qutu vuaina koqaaraqai nimi vaivarovata, Kotiva Nora Vaiinti Ihu Karaitira kaiqarao tiro, quminaiqama kero aaqaa ekaa enta qaqi variqi vuaina okarara tinavu timira.

7

Poruva nahentivano vaati varaainarara tura
1 Ti qata vakaao, ne uva maara iriakara ti, ne iriavaro vaiinti vano qaqi variqiro vi vai entara vi uvava viraqaa raqikiqiro vi vaira. Viraqaahairo vaiintivano qutu vina entara vi uvava kiama ho qaiqaa viraqaa raqikiqiro vuanaro.
2 Ho nahenti vare okarara iriate: Nahenti ira amitaivaro tinavu uva maaravano vi nahentirara tiharo, Vi vaiintiva ai

vaativanoma vaivo, tivaro vi nahentiva nai vaati vira varatero vaira. Vira vaativano qaqi variqiro vi vai entara viva vira naatavanoma vairo. Vira vaativano qutu vuaina entara tinavu uva maaravano kiama vi nahentira tuataanaro.

3 Vira vaativano qaqi vaina entara vi nahentiva vo qoraintintiro hampi nirera, vi nahentirara naata vaati varaa okarara raqama kaivo tivara. Vira vaativano qutu viraro tinavu uva maaravano kia vi nahentira qioqama tairaro vi nahentiva vo qorainti varairera, kia virara naata vaati varaa okarara raqa kaivo tivara.

4 Ti qata vakaao, nevata vira voqaara variavo. Ihu Karaitira katariqaa hiritovaro qutu vumanta nevata vi entara vira vataake qutu vurara tiro, vate Mosiraqaa tivato uvava kiama ho ni tuataivo. Kotiva Karaitira qaiqaa qaqi vara himpima korara ti, ne Karaitirainiqama vuaka variavo. Ne mintimake vaihara ti, ne Kotira kaiqa vara amitaqi vikama vaivara.

5 Haaru qora okaravano tinavuqaa raqiki vau entara Mosiraqaa tivato uvava vo okara vo okara qioqama tomanta tenavu vi okarara iriqi viha muntuka ntumanta tenavu qioqamato okararaqai varaqi vi variavaunara. Vi okarara mintimake varaqi vi vaunaraqaahairo qutu vuaina okaravaqai qovarama vi vaura.

6 Haaru Mosirara tivato uvava tinavuqaa raqikiqiro viharo tinavu rumpa tomanta variavaunara. Viraqaahai tenavu ⌞Karaitira vataake⌟ qutu vuavaunarara tiro, vate vi uvava kia tinavuqaa raqiki vaimanta tenavu qaqi vaunara. Tenavu kuvantuvi qaqini vaiha kia haarua uva okara qara ntuva tora iriha Kotira kaiqa vararaiti, tenavu qaraaka uva okarara iriha vauraro Kotira Maraquravano tinavu kahaqi vaimanta Kotira kaiqa vare vaunara.

Kotiva Mosiraqaa tivato uvara okarara tura

7 Haaru Mosiraqaa tivato uva maarava kia tinavu ho kahaqi vaurara ti, tenavu vi uvarara qora haikave tirara? Tenavu mintie tirara? Aqao, kiavuve. Vi uvava kia variare titirio, tenavu kia ho qora kaiqa okarara kankomake iruraitirio. Vi uvava tiharo, Kia vora airairara muntuka ntuane, turave. Vi uvava kia minti titirio, ti muntukavano hampi haikara ntuaina okarara te kia ho iruraitirio.

8 Te vi uvara iriqi vuataara vaumanta te variavauraro qora kaiqa varaarira okaravaqai ti avu aatoqi vaumantara ti, te tiha, Kaiqe te vi uvara raqa kaare, tivake viraqaahai vo haika vo haikara ti muntuka nti vaumanta te variqi vi vaunara. Mosiraqaa tivato uvava kia variare titirio, vovano

vi uvara raqa kaivaro qora kaiqa kempukavano kiama viraqaa vaitirio.

9 Haaru Mosiraqaa tivato uvara kia iriavauna entara te qumina qaqi variqi vi variavaunara. Te mintimake variqi vi variavauraro Kotiva qioqamato uvava aniromanta te vi uvara iriavauraro ti avu aatoqihairo qora kaiqa varaarira okarava qovarama vumanta te Kotira uva raqake,

10 vira kaara te qutu vuavaunara. Kotiva qioqamato uvava ti kahaqi vaimanta te qaqi variqi vuataara vaumanta tentavano vi uvara raqa kaavaunara kaara te qutu vuavaunara.

11 Te Kotiva qioqamato uvara iriavauraro ti avu aatoqihairo qora okaravano tiriara unahaa tiharo, Homa vi uvara raqa kenarave, tumanta te Kotiva qioqamato uvara raqa kaavauraro vi uvava ti harukora.

12 Mosiraqaa tivato uva maarava vaireva, kia qora uvavauve vairo. Vi uvava Kotira koqe uva maarama vairo. Kotiva qioqama tai uvava vaireva, nai Kotira okara koqe okaravata, viva avuqavuqama kero ni vai okararavata tinavu humiqe vaira.

13 Vi uvava koqe uva vaimantara ti, te vi uvara kaarae qutu vunarave? Aqao, kiavuve. Te vi uvara raqake qora kaiqa vare vaunara kaara te qutu vuaina haikara varaunara. Ti avu aatoqihairo qora kaiqa varaarira okarava koqe uva raqa kaane tira kaara te qutu vuaina haikara vare, viraqaahai te kankomake tavauraro qora kaiqa okaravano vaireva, vaaqu okaraqaima vairo. Kotiva qioqama teharo kia mintiane tu uvava ti humiqomanta te qora kaiqa okara kankomake tavauraro vi okarava nai qora kaiqaqaima vairo.

Qora okaravano tinavu avu aato ravaaqavu kaainarara tura

14 Tenavu kankomake irunara. Mosiraqaa tivato uvava vaireva, Kotira okara tinavu humiqe vaira. Vi uvava mintima kero vaimantavata, te vataihainaa okarara iriqi vi vauraukama vai. Qora okaravano ti rumpa taimanta te vira kaiqa vaiintiqai vaunara.

15 Te tenta vare vauna kaiqara kia anomake irunara. Ti varaataa i kaiqara vi kaiqara kia vararaiti, te kia varaataa i kaiqara vi kaiqaraqai vare vaunara.

16 Te kia qora kaiqa varaataa imantavata, vi kaiqaraqai vare vaihara ti, te kankomake iruraro Mosiraqaa tivato uvava koqe uvaqaima vairo.

17 Te qora kaiqa varehama kia tentavauve vi kaiqara vare vai. Ti avu aatoqihairo qora kaiqa varaarira okarava, vivama vi kaiqara vare vairo.

18 Te tavauraro koqe kaiqa varaarira okarava kia ti
avutaqi vaira. Te tenta avu aato muntukaqiarama turo. Te
tenta muntukaqihai koqe kaiqa varaataa imanta vi kaiqara
varare tihavata, kia vare vaunara.
19 Te tiha, Kaiqe koqe kaiqa varaare, tivakehavata, vi
kaiqara kia vare vaunara. Te tiha, Aqao, kia qora kaiqa
varararerave, tivakehavata, qora kaiqa vira qaqiqai vare
vaunara.
20 Te kia varaataa i kaiqara varaarera, ho kia tentavauve
vi kaiqara varaainara. Qora okaravano ti avu aato
muntukaqi vaiva, vivama vi kaiqara vi kaiqara vare vairo.
21 Viraqaahai te kaiqa varaaina okarara tavauraro
maantimama vairo: Te koqe kaiqa varare turarovata, qora
okaravano aara kuvai timite vaimanta te qora kaiqaqai
vare vaunara.
22 Te tenta muntukaqihai Kotira uva okarara quaheha
tiha, Kaiqe vi uvara iriqi vuare, turarovata,
23 ti avu aatoqihairo qora kaiqa varaarira okarava
navutaiqiharo te koqe kaiqa varare unaravata uri aatara
kero ti rumpa taimanta vaunara.
24-25 Te tenta muntukaqihai Kotira kaiqa vaiinti vairera
auti vaurarovata, ti vaatavano vaaqu kaiqaqai varareva
auti vaira. Ike, mpo, te voqamake qoraiqamavi vauro. Ti
vaatavano qora kaiqa varaaina vaatava ti ravaaqavu
kaimanta te vira kaara qutu vuarorave. Tavave ti
ruaruama timitairaqe te qaqini kuvantuvi vairara? Ho Ihu
Karaitiva tinavu Noravano, vivaqaima ti ruaruama
timitaariravama vaivo. Te virara irihama Kotirara koqema
iarao tivakehama vira autu tuaherake vauro.

8

Kotira Maraquravano vaiinti nahenti kahaqiainarara tura

1 Vi uvara okara maantimama vairo: Vaiinti nahenti Ihu
Karaitira vataake vohaa tampamavi vaika vaivaro kiama
uvavano vikaqaa varianaro.
2 Qora okaravanovata, qutuvi okaravavata, tinavu rumpa
taivaro Kotira Maraquravano tinavu kuvantu timiteharo
tinavuqaa raqikiqiro vi vaimantara ti, tenavu Karaitira
vataake vohaa vaiha qaqi variqi vuariraukama vaunara.
3 Tota tinavu avu aatovano qora avu aato vauvarora tiro,
Mosiraqaa tivato uvava tinavu kahaqiarirava kia ho vaura.
Ho Kotiva vaiinti nahenti kahaqireva nai maaqu vara
kovaro viva tenavu qora kaiqa vare vaurauka voqaara
vaiharo kia qora kaiqavata vararaitiro, tinavuara iriharo
tenavu qora kaiqa varauna uvara taiqa kareva qutu vurara
tiro, Kotiva qora okara kempuka aatarakora.

4 Mosiraqaa tivato uvava minti mintimake nuate tuvaro
Kotiva tinavuara vi uvava vikaqi vaira vika nái vaatavano
qora kaiqa varaataa inara kia vararaiti, tinta
Maraquravano tina uvaraqai iriqi vuate tiro, Kotiva tinavu
uva Karaitiraqaa vatovaro qutu vura.
5 Nai avu aatoqihairo qora kaiqaqai varaataa ira
vaiintiva vairaro qora kaiqa varaarira okarava vi
vaiintiraqaa raqikiqiro vuanaro.
Nai avu aatoqihairo Kotira kaiqaraqai iriqiro vi vaira
vaiintiva vairaro Kotira Maraquravanoqai vi vaiintiraqaa
raqikiqiro vuanaro.
6 Nai avu aatoqihairo qora kaiqa varaarira okarava
viraqaa raqikiqiro vi vairaro vi vaiintiva ekaarama qutu
vuanaro. Kotira Maraquravano viraqaa raqikiqiro vi
vairaro nai avu aatoqihairo Kotira kaiqaqai varaarira
vaiintiva variqiro vi vairaro vira muntukaqihairo paru i
vairaro viva ekaa enta qaqi variqiro vuanaro.
7 Qora kaiqaqai varaataa ira okarava vaiintiqaa
raqikiqiro vi vairaro vi vaiintiva Kotira navutaavama
varianaro. Vi vaiintiva kia Kotira uva ho iriraitiro, vira uva
raqa keharo ni varianaro. Viva Kotira uva iriqiro vuarira
okarava kia viraqi varianaro.
8 Qora kaiqaqai varaataa ira okarava vaiinti nahentiqaa
raqiki vairera, vika kia ho Kotiva antuqa arina kaiqara
varevara.
9 Ho Kotira Maraquravano niqi vairera, Kotira
Maraquravano niqaa raqiki vairaro ni avu aatovano qora
kaiqa varaataa ira okarava kia ho niqaa raqikianaro.
Karaitira Maraquravano kia vo vaiintiqira vairera, vi
vaiintiva kia Karaitiraiiniqama vi varianaro.
10 Karaitiva niqi qaqi variqiro virera, ni vaatavano qora
kaiqa kaara qutu vuarirava vairarovata, Karaitiva ni
avuqavuqama nimitairara tiro, ni maraquravano qaqi
variqiro vuariravama varianaro.
11 Ho Kotira Maraquravano niqi vairera, Kotiva Ihura
qaiqaa qaqi vara himpima kontema kero, viva nivata
qaiqaa qaqi vara himpima kaanaro. Vira Maraquravano
niqi qaqi variqiro vi vaiva, viva ne qutuvi vaatara vara
himpima kairaro qaiqaa qaqi variqiro vuanaro.
12 Ti qata vakaao, vi uvara irihama hauri tinavu avu
aatovano qora kaiqa varaataa inara tenavu varaqi vuarora.
13 Ne ninta avu aatovano qora kaiqa varaataa inara
varaqi vivera, ne ekaarama qutu vivara. Kotira
Maraquravano ni kahaqi vaira ne qora kaiqa aru qaqiqama
kaivera, ne ekaa enta qaqi variqi vivara.

14 Ekaa vaiinti nahenti Kotira Maraquravano ti vai uvara
iriha ni variaka, vikama Kotira vainti variara.
15 Kotiva nimi Maraqurava kia ni rumpataira ne qeteha
variate tiraitiro, viva ni nimi Maraqurava ni viri kaimanta
ne Kotira vaintiqamavi variara. Mintirara ti, tenavu
Kotirara tiha, *Aba*—Qao, ti vaunara.
16 Kotira Maraquravano tinavu maraqura kahaqi vaivaro
tinavu maraquravano tiharo, Tenavu Kotira vaintima
vauro, ti vaira.
17 Tenavu Kotira vainti vaihara ti, tenavu Kotiva nai
vaintiara kaama tai haikara varaariraukama vai. Tenavu
Karaitira vataake vohaa vaihara ti, tenavu Kotiva Karaitira
kaama amitai haikara varaariraukama vai. Tenavu maa
entara Karaitira aanare aihavi haikara varaqi vivi,
naantiara Karaitira aanare tenavuvata noraiqamavi
Karaitira vataake koqemake qaqi variqi virara.

Tenavu naantiara koqemake qaqi variqi vuainarara tura
18 Te mintimake irunarave: Naantiara Kotiva tinavu
noraiqamakero koqema timitaaina entava qovarama
vuainara veka vaihama, te vate maa entara aihavi haikara
varaqi vuainararave, maara varaqi vuainararave, kia vi
haikarara noraiqaake iriqi virara.
19 Ekaa Kotiva autukero vatai haikauka tinavu nai
vaintaira noraiqama kaaina entava vaaka qovarama
vuarire tivakeha vira vekama vai.
20 Maa entara Kotiva autukero vatai haikauka variqi vivi,
vuru qoraiqamavi taiqavi variara. Kia vi haikava nai
irikero minti vairave. Kotiva tivarora tiro, minti vairave.
Ho Kotiva aututai haikava kiama ekaa enta mintiaqiro
vuanaro.
21 Naantiara Kotiva kuvantu kaaina entara vi haikava vi
haikava kia nteraraitiro, qaqi variqiro vuanaro. Naantiara
Kotiva autukero vataina haikauka vaireka, vika tenavu vira
vaintairavano variainantemake, kuvantuvi koqemake qaqi
variqi vivarave.
22 Tenavu kankomake irunarave:
Nahentivano vainti vatareva aiha vivaro keke tintemake,
ekaa Kotiva autukero vatai haikauka vika nái kuvantu
nimitaaina entara vira veka vaiha keke tivaqi viha, maa
entaravata vika qaqiqai keke ti variara.
23 Kia vi haikaukaqai keke ti variara. Kotiva nai
Maraqura avuni tinavu timimanta varaurauka, tenavuvata
kekema ti vai. Tenavu Kotiva tinavu viriaina entarave, viva
tinavu vaata kuvantu kaaina entarave, vi entara veka
vaihama, tenavuvata vate maa entara keke ti vaunara.
24 Ihuva tinavu kuvantu timitairara ti, tenavu tiha,
Naantiara Kotiva tinavu vaata qaiqaa qaqi vara himpima
kero tinavu tivitaanarove, tivake tenavu vi entara vekama

vai. Maa entara tenavu kia tavaaina haikava
qovaraiqiainara vira vekama vai. Tenavu vi haikara
tavehavauve vi haikara veka kia vairara.
25 Tenavu kia vi haikara tavaraiti tiha, Quqaama vi
entava qovaraiqianarove, tivakeha viraqaahai tinavu
muntukavano paru i vaimanta vi entara veka aitutihama
vai.
26 Tenavu uqerara vaiinti nahenti vaurarora tiro, Kotira
Maraquravano tinavu kahaqi vairo. Tenavu Kotira aararera
iha tentanavu muntukaqihai vi haikara iritaurarovata,
novano kia koqema kero vi haikara tiva qovaramake vaira.
Tenavu minti vauraro Kotira Maraquravano tinavu
kahaqiharo Kotira aarama timite vaira.
27 Viva minti ti vaivaro Kotiva tinavu muntukaqi
aitutumakero tave vaiva viva nai Maraquravano ti vai
uvara iriqiro vi vaira. Vira Maraquravano Kotira
antuqavano vai haikarara iri vairara tiro, viva tinavuara
Kotiva nai vaintaira kahaqiarire tiro, vira Maraquravano
Kotira avuqavuqama kero aare vaira.

28 Tenavu kankomake irunarave: Nai antuqavano vaina
kaiqara varaate tiro, Kotiva naarama tai vaiinti nahentika,
Kotirara muntuka vataaka, vika vaivaro vo haika vo
haikavano vikaqaa qovaraiqirera, kiama vi haikava vi
haikava vika qoraiqama nimitairaro Kotiva vi haikara
varakero vi haikaraqohairo vika koqema nimitaqiro
vuanaro.
29 Haaru vaiinti nahenti kia vau entara qumina enta
Kotiva tiharo, Te vi vaiinti nahentika naarama kaari vika ti
vaintiqamavi tinta Maaqu voqaara variate tiro, vika nai
kaama tora. Kotiva vika nai kaama tero tiharo, Ti
Maaquvano vika vakaava vaira vika vira aura qatama
vaivarave, tura.
30 Kotiva haaru minti tiva torara tiro, viva tinavu nai
kaama tai vaiinti nahentika haarama taira. Viva tinavu
haarama kero, tinavuqaa uva vairavata taiqa kero
avuqavuqama timitero, tinavuara vika ti vataake vohaa
variate tiro, tinavu noraiqama kero nora autu timira.

Kotira muntukavano tinavuara variainarara tura
31 Kotiva tinavu mintima timitairara ti, tenavu nana uvae
virara tirara? Kotiva tinavu kahaqireva auti vairara tiro,
tavave tinavu navutaiqiharo qoraiqama timitaanaro? Kia
vovano ho mintianaro.
32 Kotiva nai Maaqu kia tuataraitiro, paruma kero tinavu
timirara tiro, viva kiae ekaa haikavata tinavu paruma kero
timianaro?

33 Tavave tinavu Kotiva nai kaama tairaukaqaa uva
vataanaro? Kia vovano ho mintianaro. Kotiva naima tinavu
uva nunka timiteharo tinavu avuqavuqama timite vaira.
34 Tavave tinavuqaa uva vateharo tinavuara nenta qora
kaiqa varera kaara qutu vivarave tianaro? Kiama vovano
ho minti tianaro. Ihu Karaitiva tinavuara iriharo qutu vura.
Ihuva kia ekaara qutu viraitiro, viva qutu vuraqihairo
qaiqaa qaqi himpiro vate viva Kotira kauqu tanaraini
vaiharo tinavuara iriharo Kotira aarama timite vairo.
35 Karaitiva mintirara tiro, tavave tinavu
Karaitiraqaahairo raira kairaro Karaitira muntukavano
tinavuara kia varianaro? Kia vovano ho mintianaro. Maara
vaina entarave, tirorira entave, vukaari utiha nuaina
entarave, vonavu tinavu qoraiqama timite entarave,
karavano kia vaina entarave, kia utavaaqa variaina
entarave, vo haika aatu qetaaina entarave, iqoka raqi
entarave, vi haikava vi haikava qovarama viro kia ho
tinavu raira kairaro Karaitira muntukavano tinavuara
varianarove.
36 Te tunantema kero Kotira vukuqi mintima tiro:

> Tenavu ai vainti vaunarara ti, ekaa vo enta vo enta
> tinavu harukareka auti variarave. Sipisipinavu
> arukareka auti variantemake, navutaaka tinavu
> arukareka auti variarave, tura. *(Ihi 44:22)*

37 Vika mintimake tinavu qoraiqama timite vaivarovata,
Ihura muntukavano tinavuara vairara ti, tenavu homa
ekaa vi haikara vi haikara aataraqi virara.
38-39 Te maa uvara kankomake irunara: Kotira
muntukavano tinavuara vaivaro viva Karaitira tinavu
timivaro Ihu Karaitiva tinavuqaa raqiki vairara tiro, kia vo
haikavano Kotira muntukavano tinavuara vainaraqaahairo
raira kaanaro. Tenavu qutuariravave, qaqi variqi
vuariravave, kia tinavu ho raira kaanaro. *Ensel*inavuve,
vaananavuve, vika kia tinavu ho raira kevarave. Vate vai
haikavavata, naantiara variaina haikavavata, kiama ho
tinavu raira kaanaro. Naaruvaini variakave, vataini
variakave, Kotiva vo haika autukero vataivave, ekaa vi
haikava kiama ho Kotira muntukavano tinavuara vainara
raira kevaravema, turo.

9

Poruva nai navunaaka Isareri vatanaakara tura
1 Te Karaitira vainti vaihara ti, quqaa uvaqai ti vaurauka.
Kotira Maraquravano ti muntukaqi raqiki vaimantara ti, te
kia una uva ni tiva nimirera.
2-3 Te tenta vohaa naare Iutaa vikara iriha, voqamake
mpo ike tiva nimite vauraro ti voqamakero vikara muntuka
qoraiqimanta variqi vi vaunara. Mpo, ti navunaakarao tiro,

ti Karaitiraqaahairo teqa kairamanta Iutaa vika ti vatuka varaiqe te hove tiataara.

4 Kotiva Isareri vatanaakaraqai tiharo, Te ni naarama kaari ne ti vaintiqama vivarave, tivakero nai takuqi vai okararavata vika numiqomanta tavora. Kotiva vohaa vi vatanaakaraqai tiharo, Te mintiakeha niqaa raqikiqi virerave, tivakero Kotiva vika nai uva maara tivatora Iutaa vika nimura. Kotiva vohaa vi vatanaakaraqai tiharo, Maantimakeha ne ti autu tuaheraqi vuate, tura. Kotiva vohaa vi vatanaakaraqai kauqu aiqiqaa aqukeharo tiharo, Te ni minti mintima nimitarerave, tura.

5 Kotiva minti tumanta haaru nora autu vataa vaiintinavu Isareri vatanaaka vika kaivaqaukavara vaura. Karaitivavata vohaa Iutaa vika ankuqihairo qovarama vura.

Karaitiva avuhainaava ekaa haikaqaa raqiki vaiva, viva Variqavano vairara ti, tenavu ekaa enta vira autu tuaheraqi virerave. Te quqaama turo.

Kotiva vaiinti nahenti nai kaama taaina okarara tura

6 Ho Isareri vatanaaka kia Kotira uva iri variara kaara hoe tenavu Kotira uvavano kia aruvivo tirara? Kia tenavu minti tirara. Isareri vatanaakaqihairo kia Kotiva ekaa vika nai kaamate vaika variara.

7 Eparahaamira naintivara vika kia ekaa Kotira vainti variara. Kotiva Eparahaamirara mintima tiro: *Ai maaqu Aisaakira vaintivara vikarama te kauqu aiqiqaa aquke tiha, Ai naintivara vaivarave,* tura.

8 Vi uvara okara mintimama vairo: Kia Eparahaamiva kuvuarama tairauka vika Kotira vainti vaivara. Eparahaamiva tintemake, Kotirara quqaama tiarao tika, vikama Kotira vaintima vaivara.

9 Kotiva kauqu aiqiqaa aqukero Eparahaamirara mintima tiro: *Vi entara te orurante tuvuariraro ai naatavano Seraava qorainti vainti vatataanarove,* tura.

10 Kia vi uvavaqai vairo. Vo uvavanovatama vairo. Nahenti vo Rebekaara maaqutanta vauvaro vitanta qova vohaa vaiinti tinavu kaivaqava Aisaakiva vaura.

11-12 Rebekaava vainti taiqama viro kia vi vaintitanta vatato entara vitanta kia koqe kaiqave qora kaiqave varo entara, Kotiva naane uva vatero tiharo, *Vira vakaava nai qata kaiqa vara amitaqiro vuanarove*, tura. *(Okara 25:23)*

Kotiva kia vitanta kaiqa varerara iriraitiro, viva nai antuqa avateharo vira qataqai nai kaama tora.

13 Kotira uva qara ntuva toraqi mintima tiro: *Iekopirara ti hantuqa vaivaro Isorara kia ti hantuqa harivo*, tura. *(Mal 1:2)*

14 Kotiva minti turara tenavu nana uvae tirara? Kotiva
kia avuqavuqamakero uva ti vaivama vaivo, tirara? Aqao,
tenavu kia ho minti tirara.
15 Haaru Kotiva Mosira tiva amiro tiharo, *Te vi vaiintirara
ike mpo tiva amitaataa iraqe te virara ike mpo tiva
amitararave. Te maa vaiintirara aaqurihama amitaataa
iraqe te vira aaqurihama amitararave*, tura.
(Katu Varora 33:19)
16 Virara iriharo kiama qumina vaiinti vovano tiraro
Kotiva virara mpo ike tiva amitaanaro. Kiama vaiinti
vovano Kotira koqe kaiqa vara amitairaro virara iriharo
mpo ike tiva amitaanaro. Kotiva nai antuqa avateharo vi
vaiintira mpo ike tiva amite vaira.
17 Mosiva qara ntuva toraqi Kotiva Isipi avuhainaa
vaiintiara mintima tiro: *Are ti kempuka tavaira ekaa vo
vatanaa vo vatanaakavata ti hutuara iriate ti, te ai
noraiqama kaurara are avuhainaa vaiintiqama vira
variarao*, tura. *(Katu Varora 9:16)*
18 Kotira okara maantimakero vairo: Kotiva nai antuqa
avateharo vo vaiinti aaqurihama amite vaira. Viva nai
antuqa avateharo vo vaiinti avu aato tinta kaivaro vi
vaiintiva kia vira uva iri vaira.

*Kotiva aaqurihama nimitaaina okararavata vira arara
itaaina okararavata tura*
19 Kotira okara mintima vaivaro vovano niqihairo tiriara
aqao tiharo mintima tianaro: Kotira antuqavano mintima
vairera, nantivaroe viva tinavuqaa uva vate vaivo? Tavave
nai antuqa avateharo Kotira antuqa qaqira kararave?
tianaro.
20 Niqihairo vo vaiintivano minti tirera, te nai vira
mintimake tiva amirera: Are qumina vaiinti varianarara
tira, are kiama ho Kotirara minti tinarave. Aaqatai vata
varakero aututai taveva kia ho tiharo, Aqao, nantiharae are
maantima kera ti aututaarao? tianaro. Kiama ho tavevano
minti tianaro.
21 Tave autuaina vaiintiva homa nai antuqaqaa tave
autuanaro. Viva aaqatai vata varakero tave taaraqanta
autireva iharo tiharo, Kaiqe vo tave koqera autuke,
viraqaahai qaqi tave vovata autu kaare, tianaro. Viva homa
nai antuqaqaa minti tianaro. ⌞Vira voqaara kiama tenavu
Kotirara aqao kia mintiataarave tirara.⌟
22 Vaiinti nahenti hinivano vaiha vika qora kaiqa vare
variara kaara Kotira arara itaivaro viva vika nái kempuka
numiqareva iharovata, viva vika kia vaaka aru taiqake
vaira. Viva vika naantiara aru taiqama kaanaro. Ho Kotiva
nai antuqaqaa homa mintianaro.

23 Kotiva hini vaiinti nahenti tinavuara aaqurihama
timiteharo tiharo, Te vika noraiqama kaari vika ti vataake
vohaa variqi vivarave, ti vaira.
24 Kotira antuqavano mintimakero vairara tiro, viva kia
tinavu Iutaa vatanaaka hininavuqai kaama taraitiro, viva
vo vatanaaka hininavuvata, naarama kero nai kaama taira.
25 Haaru paropeti vaiinti Hoseaava qara ntuva teharo
Kotiva mintima tivo tiro:

> Vo vatanaaka kia ti vaiinti nahenti variaka, te
> vikarama ti vaiinti nahentive tirarave. Ti muntukavano
> kia vikara vai vatanaakara, vikaravatama ti
> muntukavano varianarove. *(Hosea 2:23)*
>
> 26 Vika kia Kotira vaiinti nahenti variavo tia vatanaaka,
> naantiara vi vatanaakara mintima tivarave: Vika qaqi
> variqiro vi vai Variqara vaiinti nahentima variavo,
> tivarave, tura. *(Hosea 1:10)*

Vi uvara qara ntuva tova vaivaro vo uvavatama vairo.
27 Haaru paropeti vaiinti vo, Aisaiaava naveraitiharo
Isareri vatanaakara mintima tiro:

> Naantiara Isareri vatanaaka nora namari auvahianta
> airi nuqa vaintemake, vika airitahaa vaivarovata, Kotiva
> kia ekaa vika kuvantukero ntitaraitiro, viva inaara
> vaiinti nahentinavuqaima kuvantukero ntitaanarove.
>
> 28 Noravano vaakama ko tiva taiqakero vataini vaika
> nái koqaa nimianarove, tura. *(Aisaiaa 10:22-23)*

29 Minti tivakero haaru Aisaiaava qaiqaa vo uvavata tiharo:

> Noravano Kotiva ekaa kempuka vataava kia
> tinavuqihairo inaara vaiinti nahenti vonavu vehakuma
> nimitaitirio, Kotiva Sodomi vatanaakavata Gomora
> vatanaakavata vehi autu kontemakero, tinavuvata
> vehima autu kaitirio, tura. *(Aisaiaa 1:9)*

Isareri vika kia Ihurara quqaa vivave tura

30 Vi uvara okara mintimama vairo: Vo vatanaaka vika
kia tiha, Kaiqe Kotira aaraqaa vuare, ti variaka variqi vi,
viraqaahai vika Ihurara quqaa vivave tiavaro Kotiva vika
avuqavuqama nimite vaira.
31 Isareri vaiinti nahenti vika tiha, Kaiqe Mosiraqaa
tivato uva maarara iriqi vuare, tivake kia vi uvara iriqi
viraiti variavaro, vira kaara Kotiva kia vika avuqavuqama
nimite vaira.
32 Nantimantae Isareri vika hampiqama vuavo? Vika
tiha, Tenavu kaiqa vare variainarara iriharo Kotiva
tinavuara avuqavu ni variakavema tianarove, tivakeha
vika kia Karaitirara noraiqaake iri variara. Vaiintivano
oriqaahairo kuntavaivai intemake, vika Karaitiraqaahai
kuntavaivaima vare kaavu nti variara.
33 Kotira vukuqi mintima tiro:

Ho tavaate, te Saioniqi ⌞Ieruharemiqi⌟ ori vo ntava taari vi oriraqaahai vaiinti nahenti kuntavaivaima vare kaavu ntivarave. Vi orirara quqaa vivave tirava kiama kauruanarove, tura. *(Aisaiaa 8:14)*

10

1 Mpo, ti qata vakaao, Kotiva ⌞ti navunaaka⌟ Isareri vatanaaka kuvantukero ntitaainarara ti muntukavano voqamakero vaimantara ti, te virara Kotira aare vaunara.
2 Te tavauramanta vika voqamake Kotira kaiqa vara amitareka auti vaihavata, kia Kotira okara kankomake iriraiti, vika qumina minti variara.
3 Kotiva vaiinti nahenti avuqavuqama nimi taaina okarara vika kia kankomake iriraiti, vika nái irike tiha, Kaiqe tenavu Mosiraqaa tivato uvara avataqi vi variariraro Kotiva tinavu avuqavuqama timitaarire ti variara. Minti tivakeha vika Kotiva avuqavuqama nimitaaina okarara qoririmake variara.
4 Mosiraqaa tivato uvava vauvaro Karaitiva anirero vi uvara aatara korara tiro, nai taukae Karaitirara quqaa vivave tika vaivaro Kotiva vika avuqavuqama nimitaanaro.

Kotiva ekaa vaiinti nahenti kuvantu nimitareva auti vaira
5 Mosiraqaa tivato uvava vaiinti nahenti avuqavuqiaina okarara mintima tiro: *Vi uvara kia voqavata raqa karaitiro, ekaa vi uvara iriqiro vi vaira vaintivaqaima homa qaqi variqiro vuanarove*, tura. *(Wkp 18:5)*
6 Vi uvava mintima vaivarovata, Karaitirara kempukaiqamake iriqi vi vaivaro Kotiva vika avuqavuqama nimitaaina okarava maantimama vairo: Ne hauri tiha, Tavave Karaitira vitakero tuvireva naaruvaini oru vuanarove? tivorave.
7 Ne hauri tiha, Tavave qutuvika vainaihairo Karaitira otu vitakero urireva vuanarove? tivora. ⌞Karaitiva naaruvaihairo tuviro muntu qutu vuraqihairo qaiqaa qaqi himpiro vaivara tiro, viva ni aumantoma vairo.⌟
8 Karaitira uvavano ni aumanto vaiharo ni noqive muntukaqive vaira. Tenavu Karaitirara kempukaiqaake iriqi viha nuate tuna uvara ni tiva nimi vaunara. Tenavu mintima ti:
9 Ne nenta noqihai qovaramake tiha, Quqaama Ihuva Noravano vaivo, tivakeha ne nenta muntukaqihai tiha, Quqaama Kotiva Ihura qutu vuraqihairo vara himpima kaivaro viva qaiqaa qaqi himpiro vaivo, tivera, Kotiva virara iriharo ni kuvantu keharo ntitaanaro.
10 Ne nenta muntukaqihai vi uvarara quqaave tivaro Kotiva ni avuqavuqama nimitaanaro. Ne vi uvara noqihai qovaramake tivaro Kotiva ni kuvantu keharo ntitaanaro.

11 Kotira vukuqi mintima tiro: *Karaitirara quqaa vivave tirava kiama kauruanarove*, tura. *(Aisaiaa 28:16)*

12 Iutaa vatanaakave, vo vatanaa vo vatanaakave, miqo maaqo vika kia vo qaramake variarara ti, ekaa vika ho vi uvara tivara. Noravano ⌞Karaitiva⌟ vivaqaima ekaa miqo maaqo vikaqaa raqiki vaira. Vira aareha tinavu kahaqiane ti vaika, Noravano vika kahaqiharo voqavata vika koqema nimitaanaro.

13 Kotira vukuqi mintima tiro: *Tauka taukae Nora Vaiinti aarehama virara tinavu kahaqiane tivaro viva vika homa ekaa kuvantu kero ntitaanarove*, tura. *(Joel 2:32)*

14 Karaitirara kia quqaa vivave tiaka, vika nantiake vira aareha tinavu kahaqiane tivara? Karaitira autuara kia iriaka, vika nantiakee virara quqaa vivave tivara? Vovano kia Karaitira uva vika vuru tiva nimirera, nantiakee vika vi uvara ho irivara?

15 Kia vo vaiintinavu nititaivera, vinavuka nantiakee vuru vika tiva nimivara? Kotira vukuqi mintima tiro: *Koqe vakaaka viri tiva nimi vaina vaiintira vaiinti nahenti vira quahama amitevarave*, tura. *(Aisaiaa 52:7)*

16 Tenavu koqe vakaaka Karaitira uva tiva nimuramanta kia ekaa vika vi uvarara quqaave ti variara. Haaru tinavu kaivaqava Aisaiaava tiharo, *Noravauvo, tenavu vakaaka vika tiva nimuramanta vika kia tinavu uvara quqaave tiavo*, tura. *(Aisaiaa 53:1)*

17 Tenavu kankomake irunara: Karaitira vakaaka vora tiva ami vainaraqaahairo vaiintivano vi uvara iriharo Karaitirara quqaa vivave tianaro.

18 Te ni irama nimiteha tiha, Iutaa vatanaaka Karaitira vakaaka kiae iriarave? turo. Minti tivake te ninta tiva nimi tiha, Aqao, vika vi uvara iriarave, tirara. Kotira vukuqi mintima tiro: *Vika ekaa naato vataini vi aniha tiva nimiavaro vika uvavano vi animanta ekaa vataini variaka vika uva iriarave*, tura. *(Ihi 19:4)*

19 Te qaiqaavata ni irama nimite tiha, Haaru Karaitirara tu uvara kiae Isareri vika vi uvara okara iriarave? turo. Vika ho iriarave. Vika kaivaqava Mosiva vika tiva nimiro tiharo,

> Kotiva mintima tivo: Ne vo vatanaakara qumina vatanaakave ti variaka, te vikara ti navunaakave tiari ne vika toma nimiteha, Kotiva tinavuaraqai ti navunaakave tiataarave tivarave, tura. Ne kia avu aato vataa vatanaakave ti variakara, te vika koqema nimitaariraro ni araravano itaanarove, turave. *(Lo 32:21)*

20 Mosiva minti tuvaro vira naantiara Aisaiaava kia qetaraitiro, mintima tiro:

Kotiva mintima tivo: Kia ti rantareka auti variaka,
vikama ti ranta kaavo. Kia tiriara ire variaka, vika
nivuqaama te qovarama vunarave, tura. *(Aisaiaa 65:1)*
21 Kotiva Isareri vatanaakara mintima tiro:
Te vo enta vo enta ni kahaqirera tenta kauqu ratuta
kauramantavata, ne ti qaqirake kia ti uva iriraiti, ti
tauvaqa utu timite variavo, tura. *(Aisaiaa 65:2)*

11

Kotiva Isareriara ike mpo tiva nimi taainara

1 Te vaaka tuna uvarara irihama te ni irama nimitarera:
Quqaae Kotiva nai navunaaka Isareri vatanaaka qoririma
nimitairave?
Aqao, kiama viva vika qoririma nimitaivo. Te Isareri
vikama vauro. Eparahaamiva ti kaivaqava vairave. Te
Benaminira vohaa ankuma vauro, turo.
2 Kotiva hoqarero Isareri nai kaama taika kia vika
qoririma nimitaira. Kotira vukuqi Elaitaarara qara ntuvato
uvara ne kiae kankomake iriarave? Vi entara Elaitaava
Isareriqaa uva vatareva Kotirara mintima tiro:
3 Noravauvo, Isareri vika paropeti vaiinti airitahaa
arukaavo. Quara arukeha ari iha quara amite varia
taintanavura vika ekaa rampai aqukaavo. Te ai paropeti
vaiinti vohaiqaqai vauramanta vika tivata haru kareka
auti variavo, tura. *(1 King 19:10, 14)*
4 Elaitaava minti tuvaro Kotiva nai vira nana uvae tiva
amura? Kotiva aqao tiro, *Te 7,000 vaiintima kaamate ntita
vatauro. Vi vaiintika una variqa Baalirara kia tori kauru ara
amitoka variakave*, tura. *(1 King 19:18)*
5 Haaru mintuntema kero, maa entaravata Kotiva vaiinti
nahenti aaqurihama nimite vaivara tiro, viva kia ekaa
Isareri vika qoririma karaitiro, viva hininavuqai
aaqurihama nimiteharo vika nái kaama taira.
6 Kotiva kia vaiinti nahenti koqe kaiqa vara amite
variarara iriraitiro, viva qaqi aaqaa vika aaqurihama
nimiteharo nái kaama taira. Kotiva vika kaiqara iriharo nai
kaama taitirio, viva kiama quqaa vika aaqurihama
nimitaitirio.
7 Viraqaahai tenavu nana uvae tirara? Mintima tirara:
Isareri vika Kotiva quahama nimitaaina aarara vukaari
utuqi viha rantake tavarare ti, kia ho rantake tavaarave.
Kotiva nai kaama taika, vikaqaima vi aarara rantake
tavaara. Vika rantake tavaamanta Isareri vika hininavu
avu aato tinta vimanta kia Kotira uva kankomake iriara.
8 Kotira vukuqi mintima tiro:
Kotiva Isareri vatanaakara tiharo, Te vika avu aato
vara hampiqama kauramanta vika vetanto enta

untemake, vate maa entaravata kia ho iri tave variarave,
tura. *(Lo 29:4)*
9 Minti tuvaro Devitivavata mintima tiro:
Vika ruvaaqumavi kara namaqi vi vaivaro vika nái
karavano vaara vuitaara voqaara vika utu varaiqe te
vikara huviqorave tiataarave. Vika kaavu ntivara are
vika ntaihairaqe te vikara huviqorave tiataarave.
10 Are vika nivu qimpa kairamanta vika kia ho
qaiqaavata tavaate. Vika ruqutu kairamanta vika kia
koqemake himpi viraiti, varuvarumaqi viqe te vikara
huviqorave tiataarave, tura. *(Ihi 69:22-23)*

Isareri vika naantiara aato kenko tira irivarave tura
11 Te qaiqaa ni irama nimitarera: Isareri vatanaaka
Karaitira qaqirake kuntavaivai iaka, vika ekaarae kaavu
ntuva vuavo? Aqao, kiave. Vika Karaitira tauvaqa utu
amitaaraqaahai vo vatanaa vo vatanaaka Kotiva vaiinti
nahenti kuvantu nimiteharo ntitaaina uvara iri variara. Vo
vatanaa vo vatanaaka vi uvara iriqi vi vaimanta Isareri
vika tave, taara neha tiha, Vika variantemake tenavuvata
variataarave, tivara.
12 Vate maa entara Isareri vika Karaitira tauvaqa utu
amitaaraqaahai vo vatanaa vo vatanaaka Karaitira uva iri
koqemavi variara. Isareri vika qora aaraqaa vi
variaraqaahairo Kotiva vo vatanaa vo vatanaaka koqema
nimite vaira. Ho naantiara Isareri vika qora aara qaqirake
Karaitira uva irivaro, ike, vi entara Kotiva vaiinti nahenti
koqema nimitaarirava nai uritara keroma varianarove.
13 Te ni vo vatanaakara maa uvara ti vauro. Tiriara vo
vatanaa vo vatanaaka tiva nimiane tiro, ti tititaimanta te vi
kaiqarara noraiqamake iriqi vi vaunara.
14 Te ni vo vatanaaka tiva nimiqi vuari tinta navunaaka
Isareri vika hininavu taara neha tiha, Ike, tenavuvata vi
uvara iriataarave. Kaiqe vi uvara iriqi vuare, tivaro Kotiva
vika kuvantu kero ntitaarire ti, te voqavata ni vo vatanaaka
tiva nimiqi virerave.
15 Kotiva Isareri vika qoririma nimitairaqaahairo vo
vatanaa vo vatanaaka Kotira vataake vohaa tampamavi vai
okarava qovarama viro. Ho naantiara Kotiva Isareri vika
qaiqaa ntitaainaraqaahairo koqe okaravano qovarama
vuanaro. Vika qutu vuraqihai qaiqaa qaqi himpi
vaintemake variqi vivarave.
16 Mpareti vitivano Kotiraini vairera, nora
mparetivanovata Kotirainima varianaro. Katari tuqavano
Kotiraini vairera, ekaa kantakaaravanovata Kotirainima
varianaro.

17 ⌞Eparahaamira naintivara vika vaireva, *orivi* katari
voqaara variara. Eparahaamiva vaireva, katari tuqa
voqaara vaimanta vira naintivara vaireka, vika kantakaara
voqaara variara.⌟ Kotiva vi katarira hini kaaranavu teqa
qaqini kero, qaakau katariqaahairo kaara vo teqa varero
viraqira viri akukuma taivaro vivavata vi katariraqaahairo
namari vareharo ho vaira. Ne qaakau katari kaara
akukuma taira vira voqaarama variavo.
18 Ne mintimake tomaqa tai kaarauka vaihama hauri ne
nenta mahuta tiha vo kaara teqa kairara, Ne qumina
kaaraqaive, tivora. Ne nenta mahuta minti tivera, ne maa
uvara iriata: Ne qumina kaaravanoqai vaiha kia tuqa kara
amiavaro tuqavanoma ni kara nimi vaivo.
19 Ne tiha, Tinavu vatuka katariqaa ho variarire tiro,
Kotiva vo kaara vo kaara teqa aqukairave tivera, te nintara
mintima tirara:
20 Ne quqaama tiavo. Isareri vika Kotirara kia quqaave
tiavaro vira kaarama Kotiva vika teqa aqukairave. Ne
Kotirara quqaave tiavaro Kotiva ni tomaqa tairave. Virara
irihama kia nenta mahuta tiraiti, qeteha variata.
21 Isareri vika katari kaara tanara vaiha vika kia
Karaitirara quqaa vivave tiarara tiro, Kotiva vira kaara kia
vika vehakuma nimitaraitiro, vika teqa aqukairave. Ne kia
katari kaara tanara variavo. Nevata kia Karaitirara
kempukaiqamake iriqi vivera, Kotiva nivata kia vehakuma
nimitaraitiro, katari noraqaahairo nivata teqama
aqukaanarove.
22 Ne Kotiva ike mpo tiva nimite vai okararavata, Kotira
arara ite vai okararavata, iriata: Vokiaka Kotira aara qaqira
kaavaro Kotiva vikara arara ite vaivaro vaira. Ne vokiaka
Kotira uva iri variavaro Kotiva virara iriharo ni koqema
nimite vaira. Ne mintiaqi vivera, Kotiva ni koqema
nimitaqiro vuanaro. Ne vira aara qaqira kaivera, Kotiva
katari kaara teqaintema kero, nivata teqama aqukaanaro.
23 Isareri vatanaakavata vika qora aara qaqirake
Karaitirara quqaave tivera, Kotiva vika homa qaiqaa
katariqi tomaqa kaarirava vaiharora tiro, viva vika qaiqaa
naitarama kero tomaqa kero vataanaro.
24 Kotiva ni vo vatanaaka qaakau *orivi* katariqaahairo ni
teqakero vuru koqe katariqaa ni tomaqa taira. Kotiva
Isareri vika koqe katariqaahairo teqa qaqini kairara tiro,
viva vo enta homa qaiqaa vika vara tomaqa kaanaro.

Kotiva ekaa naato vatanaaka aaqurihama nimitaanaro
25 Ti qata vakaao, Ne nenta mahuta kia tiate ti, Kotiva vo
uva kukeqataira ne kia iriara, te vi uvara ni qoqaa tiva
nimirera: Isareri vika kiama ekaa enta Ihura qoririmake

vaivara. Naantiara vo vatanaa vo vatanaaka nanti nanti vaiinti nahenti Kotira vaintiqamavi hoqama vivaro, vi entaraqaahairo Kotiva Isareri vika kuvantu kero qaiqaa ntitaanaro.

26 Kotiva vika kuvantukero ntitaaina uvarara Kotira vukuqi mintima tiro:

> Vaiinti nahenti kuvantu nimitaarirava Saioni vatukaqihairo qovarama vuanarove. Viva Iekopira naintivara kahaqi vaira vika kiama qaiqaa Kotira uva qoririma kevarave.
>
> 27 Haaru te kauqu aiqiqaa aqukeha tiha, Te vika qora kaiqa vare uvara taiqa kararave tivataavauna uvava quqaa vivauma varianarove, tura. *(Aisaiaa 59:20-21)*

28 Isareri vika hini kiaka Karaitira uvara kia quqaa uvave tivakeha Kotira navutaiqama amite variarara ti, ne vo vatanaaka Karaitira uvara quqaave ti variara. Ho Kotiva Isareri vika haaru nai kaama tero nai kauqu aiqiqaa aqukero vika kaivaqaukavara tiva nimu uvarara iriharo vikaravata muntuka vataira.

29 Kotiva te vi vatanaaka tenta kaamate vika koqema nimitarerave turara tiro, viva kiama vi uvara tivataira qaqira kero vo uva tianaro.

30 Haaru ne vo vatanaaka Kotira uva raqakoka vauvaro viraqaahai Isareri vikavata Kotira uva raqa korara tiro, Kotiva vika ianaihairo tuqantaa viro niara ike mpo tiva nimite vaira.

31 Vira voqaara Kotiva niara mpo ike tiva nimite vairaqaahai Isareri vika Kotira uva raqaqi vi variara. Ho vika Kotira uva raqaqi vi vaivaro naantiara Kotiva vikaravata mpo ike tiva nimitaanaro.

32 Ekaa vataini variaka Kotira uva raqake variara kaara Kotiva vika rumpa taimanta variara. Vika rumpavi vaiqe te naantiara vikara mpo ike tiva nimitarerave tivakero mintura.

Kotira autu tuahera kaare tura

33 Ike, Kotira koqe okaravanove, Kotira avu aatovanove, Kotiva kanko kaankoma kero iri vai okaravave, vi haikava mpiqaviro namarivano veva muntukaraqi vaintema kero vevantoqama viro vaivo. Kotiva avuqavuqama kero iri vaina uvara tavave vira okara kankoma kero irianarove? Tavave viva kaiqa varaaina okararavata kankoma kero irianarove?

34 Kotira vukuqi mintima tiro:

> Nai tavave Noravano Kotiva nai aatoqi irite vai uvara iri vairave? Nai tavave Kotira avu aato amianarove? *(Aisaiaa 40:13)*

35 Nai tavave Kotirara te aiqi viqataunara tinta timiane
tianarove? tura. *(Jop 41:11)*
36 Kotivaqai ekaa haika autu kero vataivama vairo.
Kotiva vaivarora tiro, ekaa haikavano qaqi variqiro vi
vaira. Ekaa haikavano vaireva, Kotiva i haikavaqaima
vairo. Mintimakero vaimantara ti, kaiqenavu Kotira
autuqai ekaa enta ekaa enta tuaheraqi vuare, turo.
Quqaave.

12

Tenavu Kotira kaiqa vara amitaainarara tura

1 Ti qata vakaao, Kotiva tinavuara voqamakero
aaqurihama timite vairara ti, te niara vihi tiha, Ne qaqi
varaqi viha *ofaa* amintemake, nenta vaata Kotira amiata.
Ne nenta vaataqohai Kotira kaiqaqai vara amite vaivaro
viva ni quahama nimitaarira. Ne mintiaqi viha quqaama
Kotira autu noraiqama kevara.
2 Kia vataini variaka hampi ni variantemake niraiti, ne
hampi avu aato iri vairavata qaqira kaivaro Kotiva ni avu
aato qaraakaiqama nimitaarira. Viraqaahai ne homa
Kotira antuqavano vaina okarara avataqi vivara. Ne
mintimake varaqi viha ne koqe kaiqa Kotiva quahama
nimitaaina kaiqarave, naitaramake vare kaiqarave, vi
kaiqaraqai varevara.
3 Kotiva ti aaqurihama timitero koqema timitaimanta te
ni kahaqiarirauka vaihara ti, te ni vohaiqa vohaiqara
mintima ti: Kia ne nentara tiha, te nora vaiintima vauro
tiraiti, mintima tiata: Kotiva ti kahaqi vaimantara ti, te
Kotirara kempukaiqamake iriqi viha te vi kaiqara vi
kaiqara varaqi virerave, tiate.
4 Tenavu kankomake irunara. Vaiinti vaatavano vaireva,
kauquve, aiquve, vo vaata vo vaatave, vaivaro vo
vaatavano vo kaiqa vare vaivaro vo vaatavano vo kaiqa
vare vaira.
5 Vira voqaantemake, tenavu airi vaiinti nahenti
Karaitira vataake vohaa vaiha tenavu vohaa vaata voqaara
tampamavi vaunara.
6 Kotiva tinavu koqemake timiteharo nai kempuka, vo
kempuka vo kempuka tinavu timimanta tenavu hininavu
vo kaiqa varaarirauka vauramanta hininavu vo kaiqa vo
kaiqa vare vaika variara.

Kotiva vo vaiinti vo kempuka amiharo ti uva vaiinti
nahenti tiva nimiane tiarirava, vi vaiintiva Kotirara
kempukaiqama kero iriqiro viharo vaiinti nahenti Kotira
uva tiva nimiarira.

7 Kotiva vaiinti nahenti kahaqiaina kempukara vo vaiinti amirera, vi vaiintiva vi kaiqara koqemakero varaarira. Kotiva vaiinti nahenti koqe aara numiqaaina kempukara vo vaiinti amirera, vi vaiintiva vi kaiqara koqemakero varaarira.
8 Kotiva vaiinti nahenti avu aato kempukaiqama nimitaaina kempukara vo vaiinti amirera, viva mintiaqiro viharo vaiinti nahenti kahaqiarira. Kotiva vaiinti nahenti parumakero nimiaina kempukara vo vaiinti amirera, vi vaiintiva nai ina haikara paruma kero rairakero nimiarira. Kotiva vaiinti nahentiqaa raqikiaina kempukara vo vaiinti amirera, vi vaiintiva kia popoharaitiro, koqema kero vaiinti nahentiqaa raqikiqiro vuarira. Vora kahaqiaina kempukara vo vaiinti amirera, viva quaha keharo vora kahaqiarira.
9 Kia unaqaraiqamake nenta kenaukara, ti muntukavano niarama vaivo tiraiti, quqaiqama keha vikara muntuka vataata. Ne vaaqu kaiqa tauvaqa utu amiteha koqe kaiqaqai paama tivake totaqi vuata.
10 Ne Karaitirainiqama vuaka vaiha, ne qata vakaa aura nakaaqamavi vaihara ti, nariara nariara muntuka vateha ne vora koqema nimite vai okarara autu nimitaqi vuata.
11 Ne kia popohanaara iraiti, quahaqi viha kempukaiqamake Kotira kaiqa vara amitaata.
12 Ne Karaitira veka vaivaro ni muntukaqihairo koqe i vaira variata. Maara vaina entara kia popoharaiti, ni muntukaqihairo paru i vaira variqi vuata. Ne ekaa enta vatete Kotira aaramaqi vuata.
13 Kotira vaiinti nahenti vokiaka kia vo haika vataivera, ne nenta i haikara rairake vikavata nimiata. Vokika niaraihai aarana anivera, ne koqemake vikaqaa raqikiata.
14 Vokika ni qoraiqama nimitaivera, ne Kotira aaraivaro viva vika koqema nimitaarira.
15 Quaheha vaika vaimanta ne vika hampata vaiha quaheha variata. Iqi rate vaika vaimanta ne vika hampata vaiha iqi rateha variata.
16 Ne kia tiroriraiti, qihaaqamake vaiinti nahenti hampata variqi vuata. Hauri ne tiha, Te nora vaiintima vauro. Te kiama qumina vaiinti hampata vairerave, tivora. Quaheha qaqi vaiinti nahenti hampata variqi vuata. Hauri ne nenta mahuta tiha, Te ekaa okarara iri tave vauraukave, tivora.
17 Vokika ni qoraiqama nimitaimanta ne kia nái vika qoraiqama nimitaata. Vaiinti nahenti koqe kaiqave ti vai kaiqara, ne vi kaiqaraqai varaata.
18 Maateraiqiha vai aarava vairera, ne vi aararaqai avataqi viha, nariara nariara maateraiqiha variata.

19 Ti navunaao, kia nentavano nentaqaa aru vuntuate. Ne
qaqi kaivaro Kotiva naivano arara itairaro niqaa aru vuntu
nimitaarira. Kotira vukuqi Noravano mintima tiro:
Aru vuntua okarava vaireva, tinta kaiqama vaivo.
Tentavano vika aru vuntu kararave, tura. *(Lo 32:35)*
20 Ne vi uvara irihama ne tavaivaro ni navutaara karara
antuqa ariraro vairera, ne vira kara amiata. Vira namari
naataa irera, namari amivaro naarira. Ne mintivera, viva
nai qora kaiqa varainarara iriharo ni nivuqaa kaurira
haikama varaanaro. *(Uva Maara Koqera 25:21-22)*
21 Qora kaiqavano ni aatara kaantorave tivakeha, ne koqe
kaiqaqohai qora kaiqa vira aatara kaata.

13

Tenavu kamaanira uva iriqi vuainarara tura

1 Ne ekaa *kamaani*ra uva koqemake iriqi vuata. Kia vo
*kamaani*va nai irikero qovarama vivaro, Kotiva tivaro
*kamaani*va qovarama vi vaira. Ekaa vataini Kotiva tivaro
*kamaani*va qovaramavi vairo.
2 Vovano *kamaani*ra uva raqa kairava, viva Kotiva
noraiqama kaira uvama raqa kaanaro. Mintiraro vira
kaara Kotivavata vi vaiintiraqaa uva vataanaro.
3 Koqe aaraqaa ni varia vaiintika, vika kiama *kamaani*ra
uva aatu qetevara. Qora aaraqaa ni varia vaiintika, vikama
vi uvara aatu qetevara. Ne kiae *kamaani*ra aatu qetaraiti
variqi vivarave? Ho koqe kaiqaqai varaqi vi vaivaro
*kamaani*va ni quahama nimitaarira.
4 *Kamaaniva* vaireva, viva Kotira kaiqa vaiintivano
vaiharo ni koqema nimitaarirava vaira. Ne qora kaiqa
varaivera, *kamaani*ra aatu qeteha variata. Viva iqoka paipe
kia qumina totaraitiro, viva ninta qora kaiqa varera kaara
ni ntaihaanarove. *Kamaani*va qora kaiqa vare vai vaiintika
ruqutu kaarire tiro, Kotiva naivano *kamaani*ra qovarama
taira.
5 Virara iriha ne koqemake *kamaani*ra uva iriqi vuata.
Viva tinavu haruantorave tiha, ne kia vira uva raqakaraiti
vaivaro, ni avu aatovanovata koqemakero variarira.
6 *Kamaani*ra kaiqa vaiinti vikavata Kotira kaiqa vaiinti
variamantara ti, ne *takisi* avuqavuqama keha aqukaimanta
vika nái kaiqa ho varaqi vuata.
7 Ni vaiintiarave, vatarave, vo haikarave, *takisi* aquate
tivera, vi *takisi*ra avuqavuqama keha aqu nimitaata. Ne
*Kamaani*ra vaiinti vinavuka vevaaraini vaiha, vika koqema
nimite vai okarara autu nimitaqi vuata. *Kamaani*ra vaiinti
vovano nora vaiinti vairera, ne virara nora vaiintive tiha
variata.

Ne vokiakara muntuka vateha variqi vuate tura

8 Kia qaqi kaivaro vovano niqira viqatairava qaqi
variqiro vuarira. Ne nenta qata vakaukara muntuka vate
vaiva, vivaqaima niqira ekaa enta qaqi variqiro vuarira.
Nai kana vaiintiara muntuka vate vaiva vaireva, viva
Kotiva tivatai uvara ho iriqiro vi vaivama vairo.
9 Kotiva tivatai uvava vaireva, kia naata vaati vare
okarara raqakaane, kia vora arukaane, kia muara varaane,
kia vora airairara muntuka ntuarire, ti vairave. Ho vi
uvavavata ekaa voki uvavavata maa uvara avutaqima
vairo: *Are nenara muntuka vatenantema kera, nena
navunaararavata muntuka vataane.* *(Wkp 19:18)*
10 Nai kena vaiintiara muntuka vatairava kiama vira
qoraiqama amitaanaro. Nai kenaukara muntuka vate vaira
vaiintiva vaireva, viva avuqavuqama kero Kotiva tivatai
uvara ekaa uvama iriqiro vi vairo.
11 Ne maa entara qovaraiqiaina haikarara iriha, vi uvara
koqemake avataqi vuata. Ne vaiteraqihai himpi vai
entavama aniraivo. Tota tenavu Ihurara quqaave tiavauna
entara Kotiva tinavu kuvantu kero tivitaaina entava kia
aumanto vaura. Vate maa vi entava aumantoma anirero.
12 Enta i vaiva taiqareva auti vaivaro aatitaarirava
qovarama vireva auti vairo. Kaiqe tenavu virara iriha,
konkiraqi vaiha varaqi vi vauna kaiqara qaqirake,
ataainaraqaahainaa auvihehavaa totaqi vuari.
13 Kaiqe tenavu ataainaraqaata avivinamake nuari.
Hauri tenavu hampiara voqaara ruvaaqumavi vaiha iha
namari namaqi viha vueraiqiarora. Hauri tenavu hampi
qaramaqi nuarora. Hauri tenavu qora kaiqa vareha ruhe
tutiqaarora. Hauri tenavu nai ati nai ati iarora. Hauri
tenavu vora airaira kaara nai toma amite nai toma amite
iarora.
14 Ne Nora Vaiinti Ihu Karaitirara noraiqaake iriqi vivaro
viva ni kainke voqaara variarira. Ni avu aatovano hampi
kaiqa varaaina okarara qaqirake kia virara iriqi nuata.

14

Kia nenta qata vakaukavara pupita nimitaata

1 Ne tavaivaro ni qata vovano kia kempukaiqama keharo
Ihura avataqiro vi vairera, ne kia vira qaqira karaiti, vi
vaiintirara tinavu hampata ani variane tiata. Minti
tivakema kia qumina viva nai avu aatoqi iritaaina uvara
kaara tiroriha variata.
2 Ihura vainti vovano tiharo, Te homa ekaa kara
nararave, tivaro vovano kia kempukaiqamakero iri vai
vaiintiva tiharo, Hauri te vo kara naarorave tivakeharo
qumina naahoqai ne vaira.

3 Ekaa kara ne vaira vaiintiva kia ekaa kara ne vaina vaiintirara qora vaiintive tiantora. Qaiqaa kia ekaa kara ne vaira vaiintiva, vivavata ekaa kara ne vaina vaiintirara qora vaiintive tiantora. Kotiva vitanta kuvantu kero ntitaarirava vaimantara ti, vitanta minti tivora.

4 Are ta vaiintiva vaiharae vo vaiinti kaiqa vaiintiara qora kaiqa vaiintive tiarao? Kia vira ai kaiqavauve vairo. Viraqaata raqiki vaira Nora vaiinti nai vira kaiqama. Viva nai tiharo, Ti kaiqa vaiintivano koqe kaiqa vaiintive, qora kaiqa vaiintive tianaro. Noravano vira kempukaiqama amite vaivarora tiro, viva homa variqiro vuanaro.

5 Ihura vainti vovano tiharo, Vi entara nora enta Maara Entave, vi entara qumina entave, ti vaivaro vovano tiharo, Aqao, ekaa enta vohaa qaramakero vaivo, ti vaira. Ho ne vi uvara vi uvara kankomake irikehama quqaa uva vainara vi uvaraqai iriqi vuata.

6 Vaiinti vovano vi entarara nora entave tivakeharo viva Nora Vaiintiara iriharo minti ti vaira. Vovano ekaa kara ne vaiva, viva vi karara Kotirara koqema iarao tivakero neharora tiro, vivavata Nora Vaiintiara iriharo ne vaira. Vovano vi karara naarorave ti vaiva, vivavata Kotirara koqema iarao tivakero vo kara neharora tiro, vivavata Nora Vaiintiara iriharo ne vaira.

7 Tenavu qaqi variqi vuaina entarave, tenavu qutu vuaina entarave, kia tenavu tentanavu antuqa avataqi virera.

8 Tenavu qaqi variqi vuarera, tenavu Nora Vaiintiara iriha variqi virera. Tenavu qutu vuarera, tenavu Nora Vaiintiara iriha qutu virera. Virara irihama tenavu qaqi variqi vuaina entarave, qutu vuaina entarave, tenavu Nora Vaiinti Karaitiva ikaqaima vaunara.

9 Virara iriharo Karaitiva te Noravano qaqi vaikaqaavata, qutu vikaqaavata, raqikiqi virerave tivakero, viva vuru qutu viro, viraqihairo qaiqaa qaqi himpiro vaira.

10 Virara iriharama are nana kaarae nena qata vakaara kaiqara qora kaiqave tiarao? Are nantiharae nena qata vakaarara tihara, Te vira aatarake koqe vaiintima vauro tiarao? Ho iriate. Naantiara Kotiva *ko* tiaina entaraqaa tenavu ekaa vira avuqaa himpite variainarave.

11 Kotira vukuqi Noravano mintima tiro: *Te qaqi variqi vi variavaunarara ti, naantiara ekaa vaiinti nahenti ti tivuqaa vaiha tori kauru ara timite tiha, Quqaama are Variqavano ekaa enta qaqi variqi vi variaravave, tivarave*, tura. *(Aisaiaa 45:23)*

12 Tenavu ekaa vohaiqa vohaiqavano Kotira avuqaa vaiha tentanavu kaiqa varaaina okarara qovaramake vira tiva amirara.

Ai kaiqa kaara vovano qora kaiqa varaantora

13 Vi uvara irihama kaiqe tenavu vora kaiqa kia rahake
tavaraiti, minti tiare: Te autuaina kaiqara kaara vovano
kuntavaivaima varero qora kaiqa varaantorave tivakeha,
qaqirake kia vi kaiqara vararerave, tiata.

14 Te Nora Vaiinti Ihukanti vaiha te maa uvarara quqaa
uvama vaivo tunara: Vo kara vo karavano vaivaro kia vo
karavano Kotira avuqaa qora kara vairave. Vi uvara
vaimanta te vo uvavata tirera: Vaiinti vovano nai irikero
tiharo, Vi karara qora kara vaimanta te neha Kotira uva
raqa kaarorave, tirava, vi vaiintiva mintimakero iriqiro
viharo vi karara nairera, viva vi karara neharo Kotira uva
raqa kaanarove.

15 Ne vo kara ne vaivaro ni qata vovano niara tiharo, Vika
kia vi karara naataarave, tiramanta ne vi karara qaqi ne
vaivera, ne mintiha nenta qata vira qoraiqama kaivaro ni
muntukavano kiama ni qata virara varianaro. Karaitiva ni
qata viraravata iriharo qutu vurara ti, hauri ne
hampiqamake kara vira neha nenta qata vira qoraiqama
amitevora.

16 Virara irihama ne ekaa kara ho neka vaihavata, nenta
qata virarao ti, kia ekaa kara naata. Hauri ne minti vaivaro
viva niara qora kaiqa vare variavo tiantora.

17 Kotiva tinavuqaa raqiki vaiva, viva tenavu namarive
karave naainarara kia noraiqaakero iriraitiro, viva maa
haikarara avuni vai haikarave ti vaira: Tenavu avuqavu
nuainarave, tinavu muntuka qihaaqiraqe nuainarave,
Kotira Maraquravano tinavu kahaqi vairaro tinavu
muntukaqihairo koqe i vairaqe variainarave, Kotiva vi
haikarara avuni vai haikarave ti vaira.

18 Vaiinti vovano mintimakero Karaitira kaiqa vara
amitaqiro viraro Kotiva vira quahama amite vairamanta
vaiinti nahentivata virara koqe vaiintive tivara.

19 Virara irihama kaiqe tenavu muntuka qihaaqama
nimitaaina okarara avataqi viha nai kempukaiqama amite
nai kempukaiqama amitemaqi vuari.

20 Hauri tenavu kara naainararaqai noraiqaake iriqi
vuariraro Kotira kaiqavano qoraiqama vuantora. Ekaa vo
kara vo kara koqe kara vaivarovata, vo vaiintivano tenavu
kara naainara kaara qoraiqama vuantorave tivakeha, kia
tenavu ekaa kara narerave.

21 Ni qata vovano qora kaiqa varaantorave ti, koqemama
ne quarave, *uaini*ve, vo karave, kia naraiti vaivara.

22 Ne vi karara homa naariraro kiama tinavuqaa uva
varianarove tivera, vi uvara kia vokikavata tiva nimiraiti,
qaqi kaivaro nintaqivata Kotiraqivata variarira. Vaiinti

vovano tiharo, Te homa vi kaiqara varaariraro kia toqaavu haruanarove, tira vaiintiva quaheharo varianaro.

23 Vaiinti vovano vo kara nareva iharo tiharo, Kotiva maa kararae qioqama taivo, kiae qioqama taivo? tivakero taara aato utiharo vi karara namakairera, Kotiva viraqaa uva vataanaro.

15

Vokika kempukaiqama nimite okarara tura

1 Tenavu Kotira aaraqaa kempukaiqamake ni variarirauka vaiinti nahenti kia koqemake Kotira aaraqaa ni vaika, vika kahaqama nimitaqi vuari. Hauri tenavu tentanavuqai koqemake variqi vuainarara iriqi vuarora.

2 Tenavu vohaiqa vohaiqavano tentanavu navunaa vaiintiarao ti, vika vohaiqa vohaiqa kempukaiqama nimitaqi vuari vika koqemake Kotira aaraqaa nuata.

3 Karaitivavata kia nai varaataa i kaiqarara iriharo vararaitiro, viva Kotira antuqa ari kaiqaraqai vare vaura. Kotira vukuqi mintima tiro: *Vika ariara qora uva ti variava tivatama qoraiqama timite vaivo*, tura. *(Ihi 69:9)*

4 Tenavu kia popohanaara iraiti, kempukaiqamake Kotira aaraqaa niha tinavu tivitaaina entara vira vekama variainarara ti, haaru Kotira uva ekaa uva qara ntuvatora.

5 Tinavuara vika kia popohanaara iraiti kempukaiqamake variate tiro, Kotiva tinavu kahaqama timite vaivama vairo. Viva ni kahaqi vaira ne Ihu Karaitiva ninantemake, nuvaqi viha vohaa uvaqai tivaqi vuata.

6 Ne vohaa uvaqai tivaqi viha vohaa avu aatoqai iriqi viha Ihu Karaitira tinavu Nora Vaiinti vira Qora Kotira autu tuaheraqi vuata.

Karaitira uvavano vo vatanaakaravatama vairo

7 Karaitiva ni quahakero ntitaintemake, nevata quahake nai vite nai vite i vaivaro Kotira autuvano noraiqama vuarira.

8 Te ni tiva nimirera: Kotiva kauqu aiqiqaa aqukero Iutaa vika kaivaqaukavaraqaa tivato uvara vivau variarire tiro, Karaitiva vika kaiqa vara nimitareva vataini tuvura.

9 Vo vatanaa vo vatanaakavata Kotiva vika aaqurihama nimitaaina okarara iriha vira autu tuahera kaate tiro, Ihuva vataini tuvura. Kotira vukuqi mintima tiro: *Te vo vatanaa vo vatanaaka nivutana vaiha ai autu tuahera karerave. Te ihi tivaqi viha ai autu tuahera karerave*, tura. *(2 Samueri 22:50)*

10 Kotira vukuqi qaiqaa vo uvavata tiharo: *Ne vo vatanaa vo vatanaaka vaiha ne Kotiva nai kaama tai vaiinti*

nahentika vika hampata vohaa vaiha quaheha variate, tura.
(Lo 32:43)

11 Minti tivakero qaiqaa voqavata tiharo: *Ne vo vatanaa vo vatanaaka vaiha nenta Nora Vaiinti vira autu tuahera kaate. Ne ekaa naato vataini vaika, nevata vira autu tuahera kaate*, tura. *(Ihi 117:1)*

12 Vi uvara Kotira vukuqi vaivaro Aisaiaavavata mintima tiro: *Iesira okaraqaahairo vaiinti vovano qovarama vuanarove. Vi vaiintiva noraiqama viro ekaa vo vatanaa vo vatanaakaqaa raqiki vaira vika viraqaa muntuvi vaiha tiha, Viva tinavu kahaqama timitaariravama vaivo*, tura.
(Aisaiaa 11:10)

13 Kotiva Karaitira noraiqama kairara ti, ne virara tiha, Karaitiva tinavu kahaqama timitaariravama vaivo, ti variara. Ne Karaitirara iriqi vi vaivaro Kotiva ni kahaqama nimite vaira ni muntukaqihairo paru i vaira ne koqemavi vaiha nuata. Kotira Maraquravano ni kempukaiqama nimite vaira ne Karaitira vataake vohaa vai entara vira veka variata.

Poruva vo vatanaaka kaiqa vara nimitorara tura

14 Ti qata vakaao, te ni okarara tenta irike tirera ne koqe vaiinti nahentive turo. Ne koqe aaraqaa ni varia okarara kankomake iri variakave turo. Ne homa nai kahaqama amite nai kahaqama amite i variakave turo.

15 Te minti tihavata, kia qetaraiti, te maa qararaqi hini uva kempukaiqamake nini qara ntuva nimitauro. Kotiva ti aaqurihama timiteharo

16 tiriara are Ihu Karaitira kaiqa vaiintiqamavi vaihara vo vatanaa vaiinti nahenti kahaqiane timantara ti, te kia qetaraiti niara minti tunarave. Kotira quahama amitareva Kotira Naavuqi kaiqa vara amitai vaiintiva quara aru amite vaintemake, tevata Kotirara viva ni quahama nimitaarire ti, te ni Kotira uva koqe vakaaka tiva nimiqi vi vaunara. Te vi uvara ni tiva nimi vauraro Kotira Maraquravano ni kahaqama nimite vaimanta ne Kotira vaiinti nahenti koqeka variara.

17 Te Karaitira vataake vohaa vaiha Kotira kaiqa vara amite vaunarara quahe vaunara.

18 Kia te tenta kaiqa vara amitaunarara mahuta tiraiti, te Karaitiva tiqi vaiharo vare vai kaiqara virara mahuta tirera. Karaitiva ti kahaqi vaimanta te vira uva tiva nimiqi vi vauramanta viraqaahai vo vatanaa vo vatanaaka Kotira uva iriqi viha vira avataqi vi variara.

19 Kotira Maraquravano ti kempukaiqama kaimanta te kia tavaa kaiqara, nora kaiqa, vo kaiqa vo kaiqa varaqi viha vi uvara tiva nimiqi vi vaunara. Te Ieruharemihai

hoqaramate vo vatuka vo vatuka ekaa Karaitira uva vaiinti nahenti tiva nimiqi vivi, Iririkumi vataini oru ntaunara.

20 Te tiha, Kaiqe te Karaitira uva kia iria vatanaaka varianaini niha tiva nimiqi vuare, tunara. Vo vaiintivano naane Karaitira uva tiva nimianaini hauri te qaiqaa tiva nimiarorave tivake, qaraaka vaiinti nahenti kia Karaitira uva iriaka varianaini vuru tiva nimirera auti vaunara.

21 Kotira vukuqi mintima tiro: *Kia virara tiva nimi vaika, vika homa Kotira kaiqa tavevarave. Kotira uva kia iriaka, vika vi uvara kankoma kema irivarave*, tura.

(Aisaiaa 52:15)

Poruva Romini vuainarara tura

22 Te qaraaka vatanaaka vi uvara tiva nimiqi viha, vo enta vo enta nivata oru tavarare turarovata, kaiqavano ti ravaaqavu kaimanta kia ni oru tavaunara.

23 Te airi ihiara ni tavarera auti vaurauka vaiha, vate maa entara maini te ekaa kaiqa vara vuru taiqa kaunarara ti, te homa ni oru tavarara.

24 Te Speni vataini oru vihama nivata oru vari nimitema virara. Te ni hampata quaheha vari nimitaqi vuari ne viraqaahai ti kahaqama timitaiqe te Spenini vuainara.

25 Vate te Ieruharemini Kotira vaiinti nahenti mini variaka oru kahaqama nimitarera vuainarara ti, vate te kiama ni tavarera virera.

26 Ihura vainti Masedoniaini variakavata, Akaiaini variakavata, tiha, Kaiqe tenavu Ihura vaiinti nahenti Ieruharemini vehiqamake variaka kahaqiare, tivake vika ruvaaquma taa monura te vare vuru nimirera.

27 Vika quahakeha vi monura ruvaaquma kaataa imanta ruvaaqumataara. Iutaa vatanaaka vo vatanaakaqi viqatora vira nái nimi variara. Haaru Iutaa vatanaaka Ihura uva vo vatanaaka vuru tiva nimurara ti, vo vatanaaka homa virara iriha vika nái airaira ruvaaqumake Iutaa vatanaaka nimivara.

28 Ho te vika ruvaaqumataa monura vare vuru ekaa vi monura nimi, viraqaahai te Spenini virera. Mini vihama nivata oru vari nimitema virera.

29 Te maa uvara kankomake irunara: Te oru ni hampata variariraro Karaitiva voqavata ni koqema nimitaira ne koqemavi vaivara.

30 Ti qata vakaao, te tinavu Nora Vaiinti Ihu Karaitira autuara irihama, te Kotira Maraquravano tinavuara muntuka vatairara irihama, te niara vihi tiha, Ne ti kaiqara iriha nevata Kotira aare vaivaro viva ti kahaqiarire, turo.

31 Ne Kotira aare vaiqe te Ieruharemini oruntaari Iutaa vatanaaka Ihura uva kia iriaka, vika kia ti qoraiqama

timitaiqe te Ihura vaiinti nahenti mini variaka ho kahaqiari vika ti kaiqara quahama timitaata.

32 Te mintiariraro Kotiva tiriara ne vainaini ho vinarave tirera, ti muntukaqihairo koqe i vairaqe te ni hampata oru mini vari nimitarara.
33 Vaiinti nahenti muntuka paruma nimite vai Variqava, vivama ni hampata variqiro vuarire. Quqaave.

16

Poruva uva manteharo tu uvara

1 Te nahenti vo Fibira atitaariraro viva ne inaini oru vuanaro. Vi nahentiva tinavu aura nakaa vaiharo vatuka vo Senkariaini Ihura vaintivara kahaqama nimite vai nahentivama vairo.
2 Vi nahentiva ne vainaini oruntaira ne Ihura vaintivara variarara ti, koqema kema vi nahentira quahama amitehama vita varaata. Vi nahentiva airi vaiinti nahentivata, tivata, kahaqama timite vairara ti, nevata vira kahaqama amitaivaro ho variarira.

3 Ne Prisilaaravata, vira vaati Akuilaaravata, uva mantama timitaata. Te vitanta hampata Ihu Karaitira kaiqa vohaa kaiqa varaqi vuavaunara.
4 Haaru vitanta kia náit*anta* qaqi variqi virara noraiqaake iriraiti, ti kahaqi vaura. Kiama teqai vitanta quahama nimite vaunara. Ekaa Ihura vaintivara vo vataini vo vataini variaka, vikavata vitantara quahama nimite variara.

5 Ihura vainti vonavu vitanta naavuqi uki variaka, ne vinavukaravata uva mantama timitaata.

Ne ti qata vakaa koqera Epenetusira uva mantama timitaata. Vi vaiintiva naane Esiaihairo Ihura vaintiqama vura.
6 Mariaravata uva mantama timitaata. Vi nahentiva niarao tiro vukaari utiharo ni kaiqa vara nimite vaira.

7 Ne Andaronikusika Juniasika uva mantama timitaata. Vitanta ti voqaara Iutaa vatanaa vaiintitanta variara. Vitanta ti vataake karapuhiqi variqi vurama. Ihuva noraiqamakai vaiintinavuka vitantara koqe vaiintitantave ti variara. Vitanta naane avuniqamake Ihura vaintiqama vuamanta te vitanta naantiara Ihura vaintiqama vunara.

8 Ne Ampiriatusira uva mantama timitaata. Vi vaiintiva Ihura vaintivano vairara tiro, ti muntukavano virara vaimanta vaunara.
9 Ne Ubanusira uva mantama timitaata. Viva tinavu aanarero Karaitira kaiqa vare vaira. Stakisiravata uva mantama timitaata. Viva ti qata vakaa koqevama vairo.

10 Ne Apelesira uva mantama timitaata. Tenavu tavauraro viva Karaitirara iriqiro viharo kia popohai

vaiintivama vairo. Ne Aristobusira naavuqi variakavata uva mantama timitaata.
11 Ne Herotionira uva mantama timitaata. Viva ti navunaa vaiintivanoma vairo. Nasisusira naavuqi Ihura vaintivara variakavata uva mantama timitaata.
12 Taara nahenti Trifinaaka Trifosaaka vitantavata ne uva mantama timitaata. Vitanta Nora Vaiinti kaiqa koqemake vare variara. Nahenti vo Pesisiravata uva mantama timitaata. Vi nahentiva koqema kero Nora Vaiinti kaiqa vare vaira.
13 Rufusira uva mantama timitaata. Viva koqema kero Nora Vaiinti avataqiro vi vaira. Vira noravata uva mantama timitaata. Tevata vira norara ti norave ti vaunara.
14 Ne Asinkiritusirave, Firigonirave, Hemesirave, Patrobaasirave, Hemaasirave, vinavuka uva mantama timitaata.
Vinavuka hampata variakavata uva mantama timitaata.
15 Ne Filologusiravata, Juliaravata, Nereusiravata vira auravata, Olimpaasiravata, ekaa vinavuka hampata Kotira uva iriha variakavata, ne vika uva mantama timitaata.
16 Ne uva mantehama koqemake nai kauqu nai kauqu nimiha variata. Ekaa Ihura vaintivara maihai niara irihama ni uva mantama nimite variara.

Poruva ekaara uva tura
17 Ti qata vakaao, te niara kempukaiqamake tiha, Vo vaiintinavu ni hampi uva tiva nimi vaimanta ne vika uva iriqi viha rairavi hampi aara vivorave ti, vikara rauriha variata. Vi vaiintinavuka tenavu ni tiva nimi vauna uvara qaqirakeha vo uva ti variara. Ne vinavukaqihai qaqi kanta variata.
18 Minti varia vaiintika kia tinavu Nora Vaiinti Karaitira kaiqa vararaiti, vika nái varaataa i kaiqara hampi kaiqa vare variara. Vika hiakaa i uvarave, uqerara uvave ti variamanta kia kankomake iria vaiintika vika una uvara quqaa uvave ti variara.
19 Ne kempukaiqaake Ihurara iriqi vi varia okarara ekauka iriarara ti, te virara iriha niara quahe vaunara. Ne koqe kaiqa vo kaiqa vo kaiqa varaqi viha qora okara tauvaqa utu amitaqi vi vaiqe te virara hovema tirara.
20 Kotiva vaiinti nahenti muntuka paruma nimite vai Variqava, viva inaaraiqakaa varikero Sataanira mpeqa taiqa kaivaro ne homa vira aatara kevarave. Tinavu Noravano Ihuva ni koqema nimiteharo aaqurihama nimite vaira variata.
21 Timotiva ti vataakero kaiqa vare vaiva, vivavata ni uva mantama nimitero. Ti voqaara Iutaa vatanaa vaiintinavu Lusiusivavata, Jesonivavata, Sosipatevavata, vinavukavata ni uva mantama nimite vai.

22 Te Tetiusika maa qarara ntuvate vaurauka tevata Nora
Vaiinti autuqaa ni uva mantama nimite vai.
23-24 Gaiusivavata ni uva mantama nimitero. Te Poruka
maini vira naavuqi vauramanta ekaa Ihura vaintivara
viraqi ruvaaqumavi variara. Eratusivavata ni uva
mantama nimitero. Viva maini nora vatukaqi *kamaanira*
monuqaa raqiki vai vaiintivama vairo. Tinavu qatavano
Kuatusivavata ni uva mantama nimite vairo.

Poruva Kotira autu tuahereharo tura

25 Kaiqenavu Kotira autu tuahera kaari. Kotiva homa ni
kahaqi vairamanta ne kempukaiqamake te Karaitira
vakaaka ni tiva nimunara iriqi vivara. Vi uvava haaru
vukai entaiqama kero kukeqa viro vauvaro
26 maa entara vi uvara qoqaa qovarama kaivaroma vairo.
Paropeti vaiintinavu vi uvara qovarama kaavaro Kotiva
ekaa enta qaqi variqiro vi vaiva, viva tiharo, Ekaa naato
vatanaaka vi uvara tiva nimimanta vika quqaave tivake
iriqi vuate, tura.
27 Ihu Karaitiva tinavu Avuhainaa Vaiintivano vaimanta
tenavu vira vainti vaihara ti, kaiqenavu Kotira autu
tuahera kaari. Viva Variqa vohaiqavano ekaa okara iri tave
vaivama vaira. Quqaama turo.

1 KORINTI
Poruva Korinti vatanaakaini avuniqamakero qara vara kora

Ihura qaiqaa qaqi vara himpima kovaro naaruvaini oru vauvaro 25 ihie 30 ihie aitarovaro Poruva maa uvara qara ruva tora. Vi entara Korinti nora vatukavano vauvaro Poruva naane vi vatanaaka Karaitira uva tiva nimumanta vi vatanaaka hininavu Ihura vaintiqamavi vaura. Vi vatanaaka Ihura vaintiqamavi variqi viha tiroriha tuqavuvi vaiha kia koqemake Karaitira uva iriqi vi vauvarora tiro, vira kaara Poruva maa qarara ruva nimitora.

1-2 Te Poruka, Kotira antuqavano ti haarama kero ti noraiqama kaimanta te Ihu Karaitira uva vaiinti nahenti tiva nimi vauraukama vai. Ne Kotira vaiinti nahenti Korintiqi variakara iriha, te tinavu qata vakaa Sostenikanti ni qara nimite.

Ne kia qora kaiqa vararaiti, Kotira vaiinti nahenti koqeka variate tiro, Kotiva ni naarama kaivaro Ihu Karaitiva ni koqema nimi taimanta ne Kotira vaiinti nahenti variara. Ekaa Kotira vaiinti nahenti Nora Vaiinti Ihu Karaitira autu re variaka vonaini vonaini variavaro Ihu Karaitiva vikaqaavata niqaavata raqikiqiro vi vaira.

3 Tinavu Qova Kotivavata, tinavu Noravano Ihu Karaitivavata, ni koqema nimiteha aaqurihama nimitaivaro ni muntukaqihairo paru i vaira variata.

Poruva Kotirara koqema iarao tu uvara

4 Kotiva Ihu Karaitira kaiqara iriharo ni aaqurihama nimiteharo ni koqema nimi tairara irihama, te ekaa enta Kotirara koqema iarao tivaqi vi vai.

5-6 Tenavu Karaitira uva ni tiva nimiavauramanta ne kempukaiqama keha vi uvara iriqi viha Karaitira vataake vohaa variarara tiro, Kotiva ni kahaqama nimi taimanta ne koqe uva, vo uva vo uva okara kankomake iri, ne Karaitira uva vutukeha tiva nimikama variara.

7 Ne mintimake varia vaiinti nahentikara ti, ne tinavu Nora Vaiinti Ihu Karaitiva qovaraiqiaina entara veka avu autiha variavaro, Kotiva niara koqe kaiqaqai varaate tiro, viva nai kempuka, vo kempuka vo kempuka kia voqavata ravaaqavu taraitiro, ekaa kempuka ni nimira.

8 Tinavu Noravano Ihu Karaitiva qovaraiqiaina entaraqaa niqaa kia uva vairamanta ne vi entaraqaa koqemake variate tiro, Karaitiva ni kahaqama nimitaqi

viramanta ne kia popohanaara iraiti, koqe aaraqaa variqi viha vuru taiqa kevara.

9 Kotiva kia vo uva tiraitiro, viva nai tinantema kero ianarove. Niara vika nai Maaqu Ihu Karaitira tinavu Nora Vaiinti vataake vohaa taatauvi variate tiro, viva ni naaraira.

Ne tuqavuvi vo uva vo uva tivorave tura

10 Ti qata vakaao, tinavu Noravano Ihu Karaitiva ti noraiqama kaimantara ti, te niara mpo turo, Ne kia tuqavuvi vairaiti, vohaa uvaqai tivaqi viha vohaa uvaraqai eo tiha variata. Ne vohaa vaiha, vohaara uvaqai iriqi viha, Kotira kaiqa vohaa varaqi vuata.

11 Ti qata vakaao, nahenti vovano vira autu Kloeva vaimanta vira naavuqi variaka ti tiva timiha niara vika tirorihama variavo tiamanta irunarave.

12 Vinavuka niara mintima ti: Ne vokiaka tiha, Tenavu Porura avataqi ni vauraukave, tiamanta vokiaka tiha, Tenavu Apolosira avataqi ni vauraukave, tiamanta vokiaka, Tenavu Pitaara avataqi ni vauraukave, tiamanta vokiaka, Tenavu Karaitira avataqi ni vauraukave, ti variavo tiamanta irunarave.

13 Ike, ne vi uvara tihama ne hoe Karaitira tuqavuke hini hini varevarave? Niarao ti, vika ti Porukae katariqaa hiritorave? Ne namari vareha ti Poruka autu rehae namari varaavo?

14 Te ni nivutaini vaiha vaiinti taaraqantaqai Krispusiravata Gaiusiravata vitantaqai namari nimunarave. Te kia airi vaiinti namari nimiraiti, vaiinti taaraqantaqai namari nimunarara irihama, Kotirara koqema iarao ti.

15 Te vaiinti taaraiqaqai namari nimunarara ti, ne kiama ho tiha, Tenavu Porura vaintiqaima vauro, tivara.

16 Ho te vonavuvata namari nimunara tauru kauro. Quqaama te Sefanaasiravata, vira naavuqi variakavata, namari nimunarave. Ni nivutaihai vo vaiintinavuvata namari nimunara kia iritauro.

17 Karaitiva kia vaiinti nahenti namari nimiane tiro ti tititairavauve. Viva tiriara nai vakaaka koqera vaiinti nahenti tiva nimiane tiro, viva ti tititaira. Ne Karaitira katariqaa hirito uvarara qumina uvave tivorave ti, te kia vataihainaa uva okarara irihavauve vi uvara ni tiva nimunara.

Karaitiva Kotira kempukavanove tura

18 Hini vaiinti nahenti vika ekaara taiqavika vaihara ti, Karaitira katariqaa arutovaro qutuvu uvarara vika tiha, Qumina uvaqaive, ti variara. Tenavu kia vika tiantemake tiraiti, tenavu Kotiva kuvantu kero tivitaarirauka vaihara

ti, tenavu Karaitira katariqaa arutovaro qutuvu uvarara tiha, Kotira kempuka uvavanoma vaivo, tunara.

19 Kotira vukuqi haaru Kotiva mintima tiro:

Naantiara vo okara vo okara iri tave vaika vaiqe te vika uva aatara kaariraro vika uvavano quminaiqama vuanarove.

Airi uva okara iriqi vi vaika vaiqe te vika avu aato hampiqama kararave, tura. *(Aisaiaa 29:14)*

20 Airi okara iri varia vaiintikave, vo *sikuru* vo *sikuru* tavaa vaiintikave, vora uva aatara keha ti varia vaiintikave, vikara vo? Vi vaiintika variamanta te vikara nana uvae tirara? Vika ekaa vataihainaa uvaqai ti variarara tiro, Kotira uvavano vika uva aatara kaivaro vika uvavano qumina uvaqaima vaira.

21 Kotiva ekaa okara iri vaiva, vivama maa uvara okara qovarama kaivaro vi uvava maantimama vairo: Kia vaiintivano vataihainaa okara, vo okara vo okara irinaraqaahairo Kotira okara ho kankoma kero irianarove. Tenavu Karaitirara ni tiva nimi vauna uvara, vi uvarara vo vaiinti nahenti qumina uvave ti varia uvara, vaiinti nahenti vi uvarara quqaa uvave tivera, Kotiva vika ntita varairamanta vika kia ekaara qutu vivara.

22 Iutaa vatanaaka tiha, Vaiinti vovano nora kaiqa varairaqe tenavu vira kaiqa tave, vi vaiintirara Kotiva atitai vaiintirave tivakeha vira avataqi vuare, ti variamanta Giriki vatanaaka tiha, Vaiinti vovano vo kaiqa vo kaiqa okara humiqairaqe vira tave, viraqaahai vi vaiintira avataqi vuare, ti variara.

23 Tenavu vo? Tenavu vaiha Karaitira katariqaa aruke hiritaa uvara, vi uvaraqai tivaqi virera. Tenavu vi uvara Iutaa vatanaaka tiva nimirare turamanta vika vi uvarara tiha, Qora vaiintiqai katariqaa hirite variarave. Ni uva qora uvave, ti variara. Tenavu vi uvara Giriki vatanaaka tiva nimirare turamanta vika vi uvarara, Qumina uvave kia uvaiqi uvarave, ti variara.

24 Vika minti ti variamanta, tenavu Kotiva haarai vaiinti nahentika vaiha Iutaa vatanaakave, Giriki vatanaakave, vo vatanaakave, tenavu iruraro Karaitiva Kotira mpeqa vaiintivano tinavu kahaqiariravama vairo. Viva ekaa Kotira uva, kempuka uva tinavu tiva timiariravama vairo.

25 Vo vaiinti nahenti Karaitira uvara qumina uvave ti variavaro vi uvava Kotira uvavano vaiharora tiro, vaiintivano ekaa vataihainaa okarara ti variaravata aatara kaira. Kotira uva virara uqerara uvave ti variava, vi uvava vaiintivano kempuka uva tiaravata aatara kaira.

26 Eo, ti qata vakaao, ne nantimake vau vaiinti nahentikae vauvaro Kotiva ni naarorave? Virara iritehama

variata. Vi entara ni nivutaini kia vo okara vo okara iri tave vau vaiintika vaurave. Vi entara ni nivutaini kia nora autu vataaka airi vaurave. ⌊Vi entara Kotiva kia ni nutu noraiqama vurara iriharo ni naarama torave.⌋

27 Vataihainaa uva okarara iri varia vaiintika vika Karaitira arukaa uvarara qumina uvave ti variara. Vika minti ti variavarovata, Kotiva vi uvara varakero vi uvaraqohairo vika kaurira haika nimira. Kempuka vaiinti nahenti kaurira haika varaate tiro, Kotiva uqerara vaiinti nahenti kaama tero, vikara ti vaiinti nahentima vaivarave, tiro.

28 Vataini variaka vo vaiinti nahentiara kia tinavu vikara hantuqa harivo, kia koqe vaiinti nahenti qumina vaiinti nahentive ti variakara, Kotiva vi vaiinti nahentikaqai varakero vikaqohairo vataini variaka avuni vai haikarave ti varia haikara quminaiqamake vaira.

29 Kotiva nai minti vairara tiro, vovano nai mahuta tiarirava kia ho varianaro.

30 Kotiva naima ni ntita varero vuru kaimanta ne Karaitira vataake vohaa variara. Kotiva Karaitiraqihairo nai koqe avu aato tinavu humiqaimanta tavaunara. Kotiva Karaitiraqaahairo tinavu uva nunka timiteharo tinavu avuqavuqama timitaimanta tenavu Kotira vaiinti nahentiqama vi, tenavu kuvantuvi qaqini vaunara.

31 Tentanavu kahaqiarirava kia vauvaro Karaitiva mintimakero tinavu kahaqama timitorara ti, tenavu Kotira vukuqi qara ntuvato uvara kankomake irunara. Vi uvava mintima tiro:

> Vaiintivano kia nai kaiqara iriharo mahuta tiarire.
> Viva Noravano kahaqama amitai kaiqarara iriharo vira mahutaqai tiarire, tura. *(Aisaiaa 40:13)*

2

Karaitira katariqaa arutorara tura

1 Haaru te ne vaunaini anire Kotiva kukeqatai uvara ni qoqaa tiva nimirera iha, kia te hiakaa iaina uvara ni tiva nimiraiti, kia te vataihainaa uva okarararavata ni tiva nimiavaunara.

2 Vi entara te ni nivutaini vaiha vohaa uvaqai tivaqi virerave tivake, kia vo uva vo uva ni tiva nimiraiti, te Ihu Karaitira katariqaa aruto uvaraqai ni tiva nimiavaunara.

3 Haaru te ni nivutaini ani vaiha uqerara vaiinti variavauraro ti aiqu kauqu ntiri ntiri i vaumanta te qeteha variavaunara.

4 Te vakaaka ni tiva nimiha kia te vaiintivano uva tivaro hiakaa intemake ni tiva nimiraiti, te ti variavauraro Kotira Maraquravano ti kahaqi vauvaro ti uvavano kempuka uva vaumanta ne tavora.

5 Niara vika kia vataihainaa okara iriqi viraiti, Kotiva
mpeqa kaiqa varai okarara iriha Karaitirara quqaa vivave
tiate ti, te Karaitira katariqaa aruto uvaraqai ni tiva
nimiavaunara.

Kotira avu aatoqihainaa uvara tura

6 Kotira aaraqaa kempukaiqaake ni vai vaiinti nahentika
vaiqe tenavu homa noraiqamakero vaina uvara vika tiva
nimirara. Tenavu noraiqamakero vaina uvara tihama kia
vataihainaa uvaravauve ti vauro.
Maa vataraqaa raqiki varia vaiintika vataihainaa uva
okarara ti variaka, vika variqi vi taiqa vivaro vika
uvavanovata taiqama vuanaro.

7 Kia tenavu vika ti varia uvara ni tiva nimiraiti, tenavu
nora uva Kotiva kukeqatai uvara koqe uva, vi uvarama ni
tiva nimi vai. Haaru kia maa vatara autuko entara Kotiva vi
uvara iriro, tinavuarao tiro vira kukeqatero tiharo,
Naantiara te vi uvara qoqaiqama kaariraro vi uvava vaiinti
nahenti kahaqama nimi tairamanta vika ti vataake
naaruvaini koqemake variqi vivarave, tura.

8 Maa vataraqaa raqiki varia vaiintikaqihairo kia
vohaiqavanovata vi uvara okara ho irirave. Vika Kotira uva
nora uva iriare tiatirio, vika kiama Kotira takuqi vai
haikaraqaa raqiki vai vaiintira katariqaa arutaatirio.

9 Kotira vukuqi mintima tiro:

> Kia vaiintivano avuqohairo tavai haikarave, kia
> vaiintivano aatoqihairo iri haikarave, kia vaiintivano nai
> aatoqihairo irikero tiharo vi haikava ho varianarove ti
> haikarave,
>
> Kotiva vi haikara vi haikara qerama kero nariara
> muntuka vataa vaiinti nahentikara iriharo vatairave,
> tura. *(Aisaiaa 64:4)*

10 Kotiva nai Maraqura atitaivaro vira Maraquravano
Kotiva kukeqatai uvara ⌞kia maa vataraqaa raqiki variaka
tiva nimiraitiro⌟, viva tinavuqai tiva timi vaira. Kotira
Maraquravano ekaa haika taveharo Kotiva kukeqatai
okararavata ekaa tave vaira.

11 Ta vaiintivave vo vaiintivano nai aatoqi iriaina uvara
ho irianaro? Kia vo vaiintivano vora aatoqi vaina uvara ho
irianaro. Vaiintivano vaivaro vira avutaqi vai maraqurava
vivaqaima vira aatoqi vai uvara ho iri vairave. Vira
voqaantema kero, Kotira Maraquravanoqai nai Kotira
okara ho iri vaira.

12 Tenavu kia maa vataraqaahainaa maraqura
varaunarave. Kotiva tinavuara vika te koqema nimitaaina
okarara kankomake iriate tiro, viva nai Maraqura tinavu
timimanta varaunara.

13 Tenavu Kotira Maraqura varauraukara ti, tenavu kia
vaiintivano vataihainaa okara tiva timi uvara ni tiva
nimiraiti, tenavu Kotira Maraquravano tiva timi vai
uvarama ne Kotira Maraqura varaaka tiva nimi vai.
14 Vo vaiintivano kia Kotira Maraqura varaira vaiintiva
Kotira Maraquravano tiaina uvara kia ho irianaro. Viva vi
uvarara qumina uvaveqaima tianaro. Kotira Maraqura
varaira vaiintiva, vivaqaima Kotira Maraquravano tiaina
uvara ho irianaro.
15 Kotira Maraqura varaira vaiintiva vaiharo viva ekaa
okara avateharo vira koqe okarave, qora okarave, tianaro.
Viva ho minti ti vaivaro qumina vaiintivano kia vi vaiintira
okara ho avataanaro.
16 Vira voqaara Kotira vukuqi mintima tiro:

Nai tavave Nora Kotira avu aatoqi vai uvara iri tave
vairave? Nai tavave Kotira avu aato ami vairave?
(Aisaiaa 40:13)

Mintivarovata, Kotira Maraquravano tinavuqi vairara tiro,
Karaitira avu aatovanovata tinavuqi vaira.

3

Korinti vatanaaka tuqavu vura kaara Poruva vika nitura

1 Ti qata vakaao, te vaiinti nahenti Kotira Maraqura
varaaka uva tiva nimunantemake, nivata tiva nimirare
turamanta ne kia iriarave. Te vataihainaa okararaqai iri
varia vaiintika inaara uva tiva nimunantemake, te nivata
inaara uvaqai tiva nimi vaunara. Te tavauramanta ne
Ihurara quqaave tu entaraqaahai kia noruqama viraiti,
naati vainti voqaara variarave.
2-3 Noruqamavi vaiintira kempuka kara amintemake, te
kempuka uva ni tiva nimirare ti, tavauramanta ne naati
vainti voqaara variamantara ti, te naamaqai ni nimi
vaunara. Qumina vaiinti nahenti maa vataraqaa variaka
kia koqemake nuantemake, nevata ni variarara ti, ne maa
entara naamaqai neka variara.

Ne nai toma amite nai toma amite, nai ati nai atiha
variara. Ne mintiaqi viha ne vaiinti nahenti vataihainaa
okarara iri variaka nuantemake ni variara.
4 Ike, ne nai ati nai ati i vaiha ne tuqavu vuavaro
niqihairo vovano tiharo, Te Porura avataqi vi vauraukave,
ti vaivaro vovano tiharo, Te Apolosira avataqi vi
vauraukave, ti vairave. Ne minti tivaqi viha, ne vataihainaa
okarara iri variaka voqaara kia koqemake ni variavo.
5 Apolosiva viva ta vaiintivae vaivo? Te Poruka te ta
vaiintikae vauro? Tetanta Kotira kaiqa vare
vauraukatantaqaima vai. Ne titanta kaiqaqaahai Ihurara

quqaave ti variara. Tetanta Apolosika Noravano timitai kaiqarama vare vai.

6 Te Poruka kuvu utuqi vuraro Apolosiva namari qihiaraqi vivaro Kotivama vi kuvura vara qampiqa kairave.

7 Kara kuvu utu taivavata, namari kaqa qahiaraivavata, vitanta qumina vaiintitantama vai. Kotiva vi karara qampiqa kaivara tiro, vivama Noravano vairo.

8 Kara kuvu utu taivavata, namari qihiaraivavata, vitanta vohaa qaramakema vai. Naantiara Kotiva vitanta náitanta kaiqa varerara iriharo koqaa nimianaro.

9 Tetanta Apolosika Kotira kaiqa vaiinti vauramanta ne Kotira naahove, Kotira Naavuve, voqaarama variavo.

10 Kotiva ti koqema timiteharo kempuka timimantara ti, kankomakero naavu kaqe okarara tave vai vaiintiva naavu hoqarama taintemake, te naane Karaitira uva ni tiva nimi vaunara.

Ne Kotira vaiinti nahenti koqeka Kotira Naavu voqaara variate ti, te naane naaqura arataurraro viraqaahai vo vaiinti vo vaiintivano vi naavura kaqe variara. Vi naavura kaqe variaka vika paparuqama keha kaqevora.

11 Te naaqura arataunara hauri vo vaiintivano nkaqukero vo katari arataantora. Te naaqura aratauna katariva vaireva, vira Ihu Karaitirama.

12 Te naaqura arataunaraqaa vo vaiintivano koqe haika varakero vi naavura kaqaqiro vuanaro. Viva *kori* orie, *silvaa* orie, vo ori koqerae, varakero vi naavura kaqe vairaro vovano katarie, navuhie, taque, vi haikaravata varakero vi naavura kaqaanarove.

13 Mintiaqi vi vaivaro naantiara ekaara entaqaa Kotiva vo vaiinti vo vaiintivano kaqatera qoqaiqama kairaro qoqaama varianaro. Vi entara ihavano itakaintema kero, Kotiva vo vaiinti vo vaiintivano kaiqa varera qovarama kero avateharo tavaanaro.

14 Ihavano viva naavu kaqataira kia itakairera, vi vaiintiva nai koqaa varaanaro.

15 Ihavano vi vaiintira naavu ekaa itakairera, vi vaiintira naavuvano ekaarama ita taiqa vuanaro. Mintiraro vaiintivanoqai ihaqihairo ruqemakero vevaraiva voqaara qaqi varianaro.

16 Ne kiae iriavo? Ne Kotira vaiinti nahenti vaiha Kotira Naavu voqaara vohaa naavuqai variavaro Kotira Maraquravano ni nivutaqi vaimanta variara.

17 Ne Kotira Naavu takuqi vai naavuka variavarora tiro, vovano vi naavura qoraiqama kairera, Kotiva vi vaiintira naivata qoraiqama kaanaro.

18 Ne nentara una uva tirara quqaa uvave tivora.
Niqihairo vo vaiintivano nariara tiharo, Te vataihainaa
okara, vo okara vo okara kankomake iruraukave tirera, te
vi vaiintirara tiha, Are vi uvara qaqira kera Kotira uvaqai
iriqira vuane. Are mintiramanta qumina vaiinti nahenti
ariara kia avu aato vataavave tivaro Kotiva ariara koqe avu
aato vataavave tianarove, tirara.
19 Vata maaqaahainauka avu aato iri varia uvarara
Kotiva tiharo, Vi uvava qumina uvaqaive, ti vaira. Kotira
vukuqi mintima tiro:

> Vataihainaaka avu aato vataaka vo vaiintinavu
> qoraiqama kareka auti variavarovata, Kotiva qaqi
> kaivaro vika nái qora avu aato utuava nái qoraiqamake
> vairave. *(Jop 5:13)*

20 Vi uvava vaivaro vo uvavanovata mintima tiro:

> Noravano kankomakero iri tavaivaro vataihainaa
> okarara avu aatoqi iri variava qumina uvaqaima vairave,
> tura. *(Ihi 94:11)*

21 Ne vi uvara irihama hauri ne tiha, Tavaate, tenavu maa
vaiintirave vi vaiintirave avataqi ni vauraukave tivora.
Ekaa vo haika vo haikavano ne ia haikavama vairo.
22 Kotiva ni kahaqireva viva ti Porukave, Apolosirave,
Pitaarave, ni nimirave. Maa vatarave, qaqi variqi vi
okararave, qutuvi okararave, haarua entave, naantiara
entave, ekaa vi haikava vi haikavavata ne ia haikavaqaima
vaimanta
23 ne Karaitiraini variavaro Karaitiva Kotirainima vairo.

4

Te Karaitira kaiqa vaiinti vauraukave tura

1 Ne tinavu kaiqara iriha tinavuara mintima tiata:
Nenavu Karaitira kaiqa vaiintinavu Kotiva kukeqatai uvara
tiva qovaraiqi varia vaiintinavukama variavo, tiata. Kotiva
vi kaiqaraqaa raqikiate tiro, tinavu noraiqama kaira.
2 Vora kaiqa vare vai vaiintiva nantiakeroe kaiqa
varaanaro? Vi vaiintiva quqaiqama kero nai nora vaiinti
kaiqa vara amitaqiro vuanaro. Tevata mintimakeha
Karaitira kaiqa vara amite vaunara.
3 Te Kotira kaiqa vaiinti vaiha ni Kotira vaiinti nahenti
kaiqa vara nimite variari neve, vovanove, ti kaiqa rahake
taveha tiha qora kaiqave, koqe kaiqave, tivera, kia te virara
noraiqaake irirera. Tevata tenta kaiqara iriha kia koqe
kaiqave, qora kaiqave, tirera.
4 Te tenta kaiqara ho vaivo ti vaunara. Te minti
tiarirarovata, Noravanoqaima ti kaiqa ho rahakero
taveharo virara koqe kaiqave qora kaiqave tianaro.

5 Virara irihama ne paparuqiha vora kaiqara koqe
kaiqave, qora kaiqave, tivora. Ne qaqirake vaivaro
Noravano qaiqaa tuvuainara veka variata. Viva vi
entaraqaa vaiintivano konkiraqira vaiharo kukeqakero
varaina kaiqara qovarama kero, vaiintivano nai aatoqi iri
vaina uvaravata vara qovarama kaanaro. Vi entara Kotiva
vika vohaiqa vohaiqa nái kaiqa varerara iriharo quahama
nimiteharo koqe kaiqave qora kaiqave tianaro.

Vika nái autu tuahere vaurara Poruva vika nitura
6 Ti qata vakaao, te niara irihama tentatanta Apolosikara
uva tuqantaake tunara. Ne vi uvara irihama Kotira uva
qara ntuvatora kia aatara karaiti, kia tuqavu viha vo vaiinti
autu viriniqaa keha vo vaiinti autu vatainiqaa keha variata.
7 Ti qatao, tavave ariara are nora vaiintivano variarao
tivo? Ho quqaae are ekaa haika vataanara Kotiva ai amivo?
Are ekaa haika vataanara Kotiva ai amirara tira,
quminama are nena mahuta ti variarao.
8 Korinti vatanaa maakao, quqaae ne Kotiva i haikara
ekaa vataavo? Quqaae ne airi airaira vataaka variavo?
Tenavu kia ni kahaqiraiti vauramanta quqaae ne nentaraa
vaiha noraiqamavi avuhainaa vaiintiqamavi variavo? Vi
uvava quqaa uva vairavauve, tenavuvata noraiqamavi
vaiha ni hampata raqikiqi virarave.
9 Te tenta irike minti tirera: Tenavu Karaitira uva ni tiva
nimi vaurauka vaurarovata, Kotiva tinavu varakero vaiinti
nahenti naantiarainima vatero. *Ko*vano tiharo maa
vaiintinavuka ntita vare vuru qaqi vaiinti nahenti nivuqaa
arukaate tintemake, tenavu ekaa vaiinti nahenti
nivuqaavata, *enseli* nivuqaavata vauramanta vika
quminama tinavu tave variavo.
10 Tenavu Karaitirarao ti, vira uva tiva nimi vauramanta
qaqi vaiinti nahenti tinavuara vinavuka kia avu aato vataa
vaiintinavuka variavo ti variarave. Vika tinavuara minti ti
variamanta ne ekaa uva irikaaka voqaara Karaitira uva iri
variarave. Tenavu uqerara vaiinti vauramanta ne kempuka
vaiinti voqaara variarave. Tinavu autuvano vatainiqaa
vivaro ni nutuvano viriniqaa vimanta variarave.
11 Tenavu Karaitirarao ti, haaruvata, vate maa
entaravata, kararavata namariaravata nora hantuqa hari
vaimanta vaunarave. Tinavu utavaaqa qunahi qaanahima
vimanta vaunarave. Tinavu qoraiqamake kaavu humiqake
variamanta vaunarave. Tenavu kia ho vohaa vatukaini
vairaiti, tenavu vo vatuka vo vatuka ni vaunarave.
12 Tenavu tentanavu kauquqohai vukaari utiha kaiqa
vare vaunara. Vokiaka tinavuara vaaquqama vuate ti
variamanta tenavu kia nariara vaaqu uva tiraiti, tenavu

Kotirara vi vaiintinavuka koqema nimitaane ti vaunara. Tinavu qoraiqama timite variamanta tenavu kia Kotira kaiqa qaqira karaiti, tenavu qaqiqai vira kaiqa varaqi vi vaunara.
13 Vokiaka tinavu autu vataini qiarire ti, una uva tiamanta tenavu kia nái una uva tiva nimitaraiti, tenavu vi vaiintika koqe uvaqai tiva nimi vaunara.

Tenavu Karaitirarao ti mintimake vauramanta nteravi karara qaqira kaantemake, qumina vaiinti nahenti tinavu qoririmake variara. Maa entaravata vika tinavuara vehi vaiintiqaima variavo ti variara.

14 Te maa uvara qara ntuvatehama kia kaurira haika ni nimireravauve qara nti vai. Ne ti vaintaira koqeka vaivaro ni aato kenko tira iriate ti, te maa uvara qara nti vai.

15 Airi vaiinti 10,000 vaiintie niqaa raqiki vaiha niara maantimake Karaitira kaiqa varaqi vuate, tivera, maa uvara iriata. Vika mintimake variamantavata, te ni qoka vohaiqavanoma vauro. Te tota Karaitira uva koqe vakaaka ni naane tiva nimihara ti, te ni qokaiqamake variavaunarave.
16 Te ni qoka vaihara ti, niara mpo tiha, Te Kotira aaraqaa nuainantemake, nevata vi aararaqaa nuate, turo.

17 Ne mintimake nuate ti, te Timotira atitaariraro viva vuru ti vakaaka ni tiva nimiarire. Viva Nora Karaitira kaiqa quqaiqama kero vare vaimanta te virara ti maaquve ti vauraro ti muntukavano virara vairave. Te Kotira uva vo vatuka vo vatuka niha tiva nimi vauna uvara Timotiva vi uvara nivata tiva nimianaro.
18 Ne hini kiaka tiriara tiha, Viva qeteharo kia ho maini tinavu tavareva anianarove, tivakeha nenta nutuqai viriniqiha variara.

19 Noravano hove tirera, te homa ni tavarera mini vaaka virara. Te orunte vaiha vika nái autu viriniqi variaka vika okara tavarera. Kia te vika uvaqai iriraiti, te vika nana kempuka vateravata tavarera.

20 Kotiva raqikina vaiintiva vaireva, viva kia qumina noqihairoqai uva tivaqi viraitiro, viva koqemakero Kotira kaiqavata varaqiro vuanaro.

21 Te ni oru tavaainarara ni muntukavano nantimae vaivo? Ne kia avuqavu nira kaara te ni ntaiharera kapipivatae vare virarave? Ne avuqavuqamake nirara iriha, te niara muntuka vatehama qihaaqamakehae virarave? Ho nenta tiqe iriare.

5

Niqihairo vaiinti vovano hampi ni vai okarara tura

1 Uvavano vi animanta te iruraro quara vairivano
nuantemake ni varia okarava ni avutana qovarama vivo.
Ike, Kotira uva kia iri variaka vi kaiqarara qora kaiqave
tiha kia vare variarave. Vovano uva tiva timimanta te
iruraro vaiinti vovano nai qora vira naata varatairave.

2 Viva ni nivutaini mintiaqiro ni vaimanta ne nana
haikara irihae nenta mahuta ti variavo? Ne kia nenta
mahuta tiraiti, ne iqi rateha vi vaiintira nenta ruvaaqumavi
variaraqihai atitama kaataarave.

3-4 Vate ti vaatavano niaraini vaivarovata, ti
maraquravano ni hampatama vairo. Ho te ni hampata
qoqaa vaunantemake, te tinavu Nora Vaiinti autuqaa vi
vaiintira uvara irihama te vaakama *ko* tiva taiqa kauro.

Noravano ti kahaqi vaivaro ti maraquravano ni hampata
vohaaraqi ruvaaqumavi vairaro Noravanovata tinavu
hampata vairamanta

5 ne vi vaiintira nentaqihai atitaivaro viva nariaraa
vaiharo Sataanira kaiqa varaqiro vuarire.

Ne mintivaro vi vaiintiva nai vaataqohairo Sataanira
kaiqa varaqiro viraro aato kenko tiraro qora kaiqa qaqira
kairaro viraqaahairo Ekaara Entaqaa vira maraquravano
ho vairaro Noravano vira naaruvaini vitaarira.

6 Ne hampiqaakeha nenta mahuta ti variara. Ne
kaupititira okarara kiae iriavo? Kaupititira inaaraiqavano
karaqaa vairera, vaakama vi kararaqaahairo ekaa karavata
ntera kaanarove.

7 Vi vaiintiva kaupititira voqaara vairara ti, ne vaaka vira
atitaivaro viva qora kaiqa varairava kia ni nivutana vaira
ne ho variqi vuata. Hauri ne vira qaqi kaivaro vira qora
kaiqavano nivata qoraiqama nimitaantora.

Vehakuma Nimito Entaraqaa Karaitiva tinavu sipisipi
naati *ofaa* voqaara vaumanta vira arukorara ti,

8 kaiqenavu Vehakuma Nimito Karara neha, kaupititira
vataake untataa mparetira voqaara, qora kaiqave qora
okarave qaqirake, kia kaupititira vataake untataa
mparetira voqaara, koqe kaiqave quqaa kaiqave varaqi
viha vi karara naare.

9 Haaru te nini qara vo varake niara mintima ti: Vaiinti
nahenti hampi qaramaqi ni variaka hampata kia vohaaraqi
variate, tiavaunara.

10 Ho te vi uvara tihama kia te vataihainaa okarara iri
variakara tunaravauve. Airi airairara muntuka ntimanta
variakarave, muara vare variakarave, una variqa autu
tuahere variakarave, minti varia vaiinti nahentika maa
vataraqaa mpiqavi variamantara ti, ne kia ho vika maa
vataraqaahai maini ke vivarave.

11 Te tiavauna uvara okara maantimama vairo: Vaiinti
vovano tiharo, Te Ihura vainti ni qata vakaama vauro
tivakeharovata, viva hampi qaramaqiro ni vairave, viva
airi airairaraqai muntuka ntivaro vare vairave, viva una
variqa autu tuahereharo ni vairave, viva vora autu vataini
qiarire tiharo una uva ti vairave, viva iha namari neharo
vueraiqaaviro ni vairave, viva muara auti vairave, vi
kaiqara vi kaiqara vare vairava niara te ni qata vakaama
vauro tirera, ne qaqirake kia vi vaiintira vataake vairaiti,
kia karavata vira hampata vaiha naate. Ti uva okara tota
tiavaunara mintimama vairo.
12-13 Qumina vaiinti nahenti aaqaini variaka variamanta
kia te vika uva avuqavu qireravauve. Vika uva avuqavu
qiainara kia ti kaiqavauve, vira nai Kotivama vika uva
avuqavu qianaro. Ho ne kia qumina vaiinti nahenti
variavo.
Ne Ihura vaiinti nahentima variavo. Hauri niqihairo
vovano qora kaiqa varairamanta ne tiha, Kaiqe qaqirake
kia vi uvara avuqavu qiare, tivora. Ne vaaka vi uvara
avuqavu qiata. Kotira vukuqi qara ntuvato uvara irihama
te niara mintima ti:

> Vaiinti vovano ni nivutaini vaiharo vaaqu kaiqa
> varaina vaiintira ne vira nentaqihai atitaivaro vuarire,
> turo. *(Lo 13:5)*

6

Uva vairera, nenta vi uvara avuqavu qiate tura

1 Niqihairo vovano nai qata vakaaraqaa uva vatare iharo,
hauri viva kia Kotira uva iriakara vi uvara avuqavuqama
timitaate tiantora. Viva ne Kotira uva irikara ti uva vira
avuqavuqama timitaate tiari.
2 Ne kiae iriavo? Naantiara Kotira vaiinti nahenti vika
vaiha, maa vataraqaa vaika uva avuqavuqama nimitevara.
Ne naantiara maa vataraqaa vaika uva avuqavuqama
nimitare ika vaiha ne kiae maa entara inaara uva ho
avuqavu qivara?
3 Ne kiae iriavo? Naantiara tenavu *enseli* vika uvavatama
avuqavu qiainarave. Tenavu minti iarirauka vaihara ti,
tenavu vataini vaina uvaravata avuqavu qiarirava
voqavatama varianaro.
4 Niqihairo uva vo qovaraiqirera, ne vi uvara avuqavu
qire iha, hauri ne qumina vaiinti aaqaini vaina vaiintira,
kia Ihura autu tuahere vaina vaiintirara vi uvara
avuqavuqama timitaane tivora.
5 Ne mintihama ne kauruataarave. Ni qata vakaa
taaraqantae nai ati nai ati ivera, kiae ni nivutaini koqe avu

aato vataa vaiinti vohaiqavano ho vi uvara avuqavu qiarirava vairo?
6 Niqihairo koqe avu aato vataa vaiinti vovano vi uvara vi uvara ni avuqavuqama nimitaataara vaimanta ni qata vakaa vika vi uvara vareha qumina vaiinti kia Kotira uva iriaka ianaini vi variara.
7 Ne naiqaa naiqaa *ko* vate variamanta te tavauramanta ne Kotira uva qaqirake vira aaraqaavata kia koqemake ni variara. Ni qata vakaa vovano ni qoraiqama nimitairera, ne qaqi kaivaro viva mintiari. Ni qata vakaa vovano ne ia haikara muara varairera, ne qaqi kaivaro viva mintiari.
8 Ne mintiataara vaimanta ne *ko* tiha nai qoraiqama amite nai qoraiqama amite, nai muara autu amite nai muara autu amite i variavo. Ike, vika ni qata vakaa variamanta ne mintiakeha vika qoraiqama nimite variavo.
9 Ne kiae maa uvara iriara? Vaaqu kaiqa vare vaika kia Kotiva raqikinaraqi ho vivara. Vo vaiintivano niara vo uva una uva tiantora. Hampi qaramaqi nikave, una variqa autu tuahere vaikave, naata vaati okara raqake vaikave, nai kena qorainti nai kena nahentive vika hampata hampi ni vaikave,
10 muara auti vaikave, airi airairara muntuka ntimanta vare vaikave, iha namari neha vueraiqaavi ni vaikave, vora autu vataini qiarire tiha una uva ti vaikave, vora airairara una tiha muara vare vaikave, vi kaiqara vi kaiqara vare vaika kia Kotiva raqikinaraqi ho vivara.
11 Haaru ne hini kiaka vi kaiqara vi kaiqara vare vaura. Ne minti varia vaiinti nahentika vauvaro Kotiva niara nai kaiqaqai varaqi vuate tiro, viva ni avu aato muntuka hiqama nimitero. Viva Nora Vaiinti Ihu Karaitira kaiqaravata nai Maraquraravata iriharo, ni avuqavuqama nimitora.

Tenavu qaiqaa vaaqu kaiqa varaqi vuarora

12 Vovano tiharo, Karaitiva ti kuvantu kaimanta te kuvantuvi vaihara ti, te ekaa kaiqa vo kaiqa vo kaiqa homa vare variariraro Kotiva kia ti qioqama taanarove tirera, te nai mintima tiva amirera: Are ekaa kaiqa ho vare vairarovata, kia ekaa vi kaiqava ai kahaqianarove, tirara.
Te ekaa kaiqa ho varaarirauka vaihavata, kia te ekaa kaiqa varaqi virera. Te ekaa kaiqa vare variariraro hauri kaiqa vovano ti ravaaqavu kero tiqaa raqikiqiro vuantora.
13 Vovano tiharo, Karavano vaiinti vaantavoraqi vuarirava vaivaro vaantavoravano kara naarirava vairave tirera, te virara minti tirera: Ho vi haikava vahuqaa haikavanoqai vairara tiro, naantiara Kotiva karavata vaiinti vaantavoravata taiqama kaanarove, tirera. Vi

haikava vahuqaa haikavanoqai vaivaro vaiintivano kia vahuqaa haikavano vairo. Mintirara tiro, vaiintivano nai vaataqohairo hampi nuaina kaiqara varaantora. Vaiintivano nai ekaa vaataqohairo Karaitira kaiqaqai varaqiro viraro Karaitiva vira vaataqaa raqikiqiro vuanaro.

14 Kotiva Nora Vaiinti ⌞Ihura⌟ qaqi vara himpima korara tiro, viva vi kempukaraqohairo tinavuvata qaqi vara himpima kaanaro.

15 Ne kiae iriara? Ni vaata vo vaata vo vaatavano vaireva, Karaitira vaatama vairo. Hoe oru Karaitira vaataqaahairo vaata vo varakero hampi nariro ni vaina nahentira vaataqaa tampama kairaro varianaro? Kiama ho mintianaro.

16 Ne kiae iriara? Vaiintivano hampi nariro ni vaina nahentira vataakero ni vairaro vitanta vaatavano vaireva, vohaa vaatama varianaro. Kotira vukuqi mintima tiro: *Vitanta vaatavano vohaa vaatama varianarove,* tura. *(Okara 2:24)*

17 Tinavu Nora Vaiinti vataakero vohaa vairava vairaro vitanta maraquravano vohaa maraqurama varianaro.

18 Hampi qaramaqi ni vai okararaqaahai ne qaqini ruvaihaavi variate. Vaiintivano qora kaiqa vokira vareharo nai vaata pahainiqai vare vairave. Vovano nahentie vaiintie vataakero hampi niharoma nai vaata avutaqi qoraiqamake vairave.

19 Ne kiae iriavo? Ni vaatavano vaireva, Kotira Maraquravano variqiro vi vai naavuvama vairo. Kotiva nai Maraqura ni nimivaro vira Maraquravano ni muntukaqi variqiro vi vaira. Ne kia nentaqaa raqikiqi viha variaravauve. Ne Kotiraini variakama vai.

20 Kotiva nai Maaqu ni nimiro ni koqaama tairara ti, ne Kotirainima variaka vaiha ne nenta vaataqohai Kotira autuqai tuahera kaata.

7

Naata vaati vare okarara tura

1 Ne ti ireha qara ntuva taa uvara te ninta vi uvara tiva nimirera. Homa vaiintivano nahenti kia vararaitiro, qaqi variqiro vuanaro.

2 Te vi uvara tiha tavauramanta maa entara airi vaiinti nahenti hampi qaramaqi ni variamanta te virara irihama nevata vika voqaante ivorave tihama te vo uva mintima ti: Qaqi kaimanta ekaa vaiinti nahenti vika naata vaati varateha variate, turo.

3 Vira vaativano nai nahenti antuqa kia qioqama taraitiro, vira koqema amitaarira. Vira naatavanovata

vohaa qarama kero mintima variarira. Vitanta nai koqema amite nai koqema amite iha variata.

4 Nahentivano kia naiqai nai vaataqaa raqiki vaivaro vira vaativanovata vira vaataqaa raqiki vaira. Vira voqaantema kero, vira vaativano kia naiqai nai vaataqaa raqiki vaivaro vira naatavanovata vira vaataqaa raqiki vaira.

5 Te vaatiaravata naataravata maa uvara tirera: Netanta naata vaati vaiha kia nentatanta vaata nai qioqama amite nai qioqama amite iata. Netanta vohaa uva tiva vate tiha, Kaiqetanta vaata qioqamate vo entanavu Kotira aaramaqi vuare, tivera, homa mintivara. Netanta mintiaqi viha vuru taiqake, viraqaahai homa qaiqaa vohaaraqi vaivara. Hauri netanta rairavi vaivaro Sataaniva nitanta avataira netanta vo nahentie vo qoraintie vataake hampi nivora.

6 Ne ti ireha qara ntuva taarara ti, te niara homa ne naata vaati varaate turo. Te kia vi uvara kempukaiqaake vateha ne vi uvaraqai avataqi vuateravauve turo. Te qaqi vi uvava ninta kahaqiarire tima, minti turo.

7 Ekaa vaiinti nahenti ti voqaantemake vaiqe te hove tiataara. Ho te iruraro Kotiva vo avu aato vaiinti vo amivaro vi vaiintiva nahenti varatero vaivaro Kotiva vo avu aato vo vaiintie vo nahentie amivaro viva ehaara variqiro vi vaira.

8 Te kia naata vaati varaakaravata, tentoqa nahentiaravata tirera: Ne ti voqaantemake qaqi variqi viqe te hove tiataara.

9 Qoraintie nahentie kia ho qaqi variataa ivera, homa naata vaati varevara. Hauri qaqi vaivaro qoraintiarae, nahentiarae, voqama kero muntuka ntiramanta ne vira airante qaqi variqi vivora.

10 Naata vaati varaakara te maa uvara tiva nimirera: Maa uvara kia tenta irike turo. Noravano tiva tairama. Viva nahentiara mintima tiro: Nahentivano kia ho nai vaati qaqira kero vuanarove.

11 Viva nai vaati qaqira kero virera, vi nahentiva kia ho vo qorainti varaanarove. Viva nai vaati qaqira kero viva nariaraa oru vaiha tavero tiharo, Kaiqe tenta vaativano vainanaini anirante vuare, tirera, homa anirantero nai vaativano vainanaini vuanarove, tiro. Minti tivakero tinavu Nora Vaiintivano vira qoraintiaravata mintima tiro: Vaiintivano nai naata kia ho qaqira kaanarove, tiro.

12 Te vokiakara maa uvara tirera: Maa uvava kia tinavu Nora Vaiintivano tivatairavauve. Te tentama vi uvara tirera. Ihura vainti vovano vairaro vira naatavano kia Ihurara quqaave ti vaira nahentiva vaiharo nai vaatiara tiharo, Kia ai qaqira karaiti, ai vataake variqi virerave tirera, kia vira vaativano vira qaqira kaarira.

13 Nahenti vovano Ihura vainti vairaro vira vaativano kia
Ihurara quqaave ti vaira vaiintiva vaiharo nai naatara
tiharo, Kia ai qaqira karaiti ai vataake variqi virerave
tirera, kia vira naatavano vira qaqira kaarira.
14 Vira vaativano kia Ihurara quqaave ti vaira vaiintiva
vaiharo nai naatanti vohaaraqi variqiro viraro Kotiva vira
naatara iriharo vi vaiintirara, Quqaama viva vira vaativano
vaivo, tianaro. Nahenti vovano kia Ihurara quqaave ti
vaira nahentiva vaiharo viva nai vaativano Ihurara
quqaave tina vaiintikantiro vohaaraqi variqiro viraro
Kotiva vira vaatiara iriharo vira nahentiara, Viva quqaama
vira naatavano vaivo, tianaro. Kotiva kia minti tiravauve
vitanta vainti vatateva qumina vaiinti nahenti kia Ihura
uva iriaka vatataa vaintira qumina vainti voqaara
varianaro. Ho vitanta vaintivano Ihurara quqaave tia
vaiinti nahentitanta vainti voqaarama varianaro.
15 Kia Ihurara quqaave ti vairava vaiharo nai naatae, nai
vaatie, qaqira kero vireva auti vairera, homa vira qaqi
kairaro vuanaro. Viva qaqira kero vireva auti vairera, vira
naatavanoe, vira vaativanoe, Ihurara quqaave ti vairava
homa vira tuta kairaro vuanaro. ⌞Viva kia tuta kairaro
virera, vitanta nai ati nai atiha variqi vivora.⌟ Nai
qihaaqama amite nai qihaaqama amite iha variqi vuate
tiro, Kotiva tinavu haarama taira.
16 Virara irihama te vokiaka vika naatae vaatie kia Ihura
uva iriakara mintima tirera: Nenta vaatie, nenta naatae,
niara iriha Ihura vaintiqamae vivarave, kiae Ihura
vaintiqama vivarave? Ne vika kahaqi okarara kia ho
kankomake iriavo.

Kotiva ni vo kaiqa vo kaiqa nimira qaqira kevorave tura
17 Haaru ne vauvaro Kotiva ni naaramato entara vi
entaraqaa Noravano kaiqa vohaiqa vohaiqa rairakero ni
nimurara irihama te niara tiha, Ne vaiha nana nana kaiqae
totera viraraqai iriqi vuate, turo. Te vatuka vatuka niha
Ihura vainti mini variakavata vi uvaraqai tiva nimiqi vi
vaunara.
18 Iutaa vaiintivano Kotira uva iriro Ihura vaintiqama
virava, vi vaiintiva haaru nai vaata toqakaara kaara
kauruantora. Vo vatanaa vaiintivano Kotira uva iriro Ihura
vaintiqama virava, vi vaiintiva kia nai vaata toqa kaarira.
19 Vaata toqe okararave, kia vaata toqe okararave, vi
okarava kia vaiinti kahaqiaina okaravama vairo. Ne vi
okarara kia noraiqamake iriata. Kotira uva koqemake iriqi
vira, viraraqai noraiqaake iriqi vuata.
20 Ne nana kaiqae varaqi vi vauvaro Kotiva ni naarama
tora? Ho ne vi kaiqaraqai varaqi viha Kotira kaiqa varaata.

21 Vi entara vo vaiintivano nai kaiqa varaane tiro, ai
rumpa tovara are vira kaiqae vare vauraro Kotiva ai
aarora? Ho kia ai rumpa tairara noraiqaakera iriana. Ai
kuvantu kareva auti vaira aarava ho vairera, are homa
qaqi vinara.
22 Noravano vo vaiinti rumpa taina vaiintira aarama
tairaro vi vaiintiva nai rumpavi variainarara kia
noraiqaakero irianaro. Te vi vaiintirara mintima tiane
tirara: Are tihara, Karaitiva Sataaniraqaahairo ti kuvantu
kaimanta qaqini vauro, tihara variqira vuane. Vira
voqaara kia rumpa taira vaiintiva qaqi vaiintivano vairaro
Noravano vira aarama tairaro vi vaiintiva Karaitiva vira
rumpa taina vaiintivama varianaro.
23 Kotiva koqaa autukeharo Karaitira ni nimitomanta ne
kuvantu vurara ti, hauri vaiintinavu ni qaiqaa rumpa taira
vika kaiqa vareha Kotira kaiqa kia ho varevora.
24 Ti qata vakaao, Kotiva ni naaramato entara vi
entaraqaa ne vo kaiqa vare vaura, ne vi kaiqaraqai varaqi
viha Kotira vataake vohaa vaiha koqe aaraqaaqai nuata.

Poruva varaata quvaaraaravata, tentoqa nahentiaravata, tura
25 Te ni varaata quvaaraara tirerama: Ho niara Noravano
kia uva vo tiva taimanta irunara. Noravano ti aaqurihama
timiteharo ti noraiqama kaimanta te vira kaiqa vaiinti
vauraukara ti, te niara tenta irike tiaina uvara ni tiva
nimiari ne ti uvara homa muntuka qihaaqama keha quqaa
uvave tivara.
26 Maa entara qora enta maara vai entava vaimantara ti,
te virara irihama ni qoraintiara mintima ti: Ne vate
maantimake vaira mintimakeqai variqi vuate, turo.
27 Are nahenti varataarava vairera, kia vira qaqira
kenarara iriane. Are ehaara variarava vairera, kia nahenti
varenarara iriane.
28 Are nahenti varairera, kiama are Kotira uva raqa
kenara. Homa varenara. Varaatavano variqiro viharo,
viraqaahairo oru qorainti varairera, vivavata kiama Kotira
uva raqa kaanaro. Homa varaanaro. Maa entara naata
vaati vare variaka nora maarama varaqi vivara. Te virara
irihama nevata mintivorave tihama niara kia naata vaati
varaate, turo.
29 Ti qata vakaao, te tuna uvara okara maantimama
vairo: Tenavu vataini variaina entava inaaraiqama vairo.
Virara irihama niqihai nahenti vare variaka vika kia
nahenti varateka voqaara variqi viha Kotira kaiqara
noraiqaake iriqi vuata.

30 Ne kia vataini airi enta qaqi variqi virara irihama
niqihai iqi rate variaka, vika kia iqi rateka voqaara variqi
viha Kotira kaiqara noraiqaake iriqi vuata. Vira
voqaantemake, niqihai naaraihi variaka vika kia
naaraihika voqaara variqi viha Kotira kaiqara noraiqaake
iriqi vuata. Qaiqaa, niqihai airaira koqaamake vare
variaka, vika kia airaira vateka voqaara variqi viha Kotira
kaiqara noraiqaake iriqi vuata.
31 Ne monu kaiqae, koqaa kaiqae, vareha kia vi kaiqarara
noraiqaake iriqi viha variata. Maa vatavavata maa
vataraqaa kaiqa vare vai okaravavata taiqe vaivaro viva
taiqaaina entava aumanto vairara ti, ne virara iriha Kotira
kaiqaraqai noraiqaake iriqi viha variqi vuata.
32 Ti hantuqavano mintimama vairo: Kia ni
muntukavano vataini vaina haikarara voqamakero
variarira. Quvaaraa vaiintivano vaiharo viva tinavu
avuhainaa vaiinti quahama amitareva vira kaiqaraqai
noraiqaakero iriqiro vuanaro.
33-34 Nahenti varate vai vaiintiva nai naata quahama
amitareva auti vaiharora tiro, viva kia Kotira kaiqaraqai
iriraitiro, viva maa vataraqaa vai haikararavata iriqiro vi
vairo.
Varaatavanoe, kia iratai nahentivae, vaiharo viva tinavu
avuhainaa vaiinti kaiqaraqai iriqiro vi vairo. Viva nai
maraquraqohairovata nai vaataqohairovata vira kaiqaqai
varaqiro vi vairo. Vaati vataa nahentivano vaiharo viva nai
vaati quahama amitareva auti vaiharora tiro, viva maa
vataraqaa vai haikarara noraiqaakero iriqiro vi vairo.
35 Te maa uvara tihama kia te ni ravaaqavu kareravauve
minti ti. Te ni kahaqirerama minti ti. Niara koqe aaraqaa
niha kia vo kaiqa vo kaiqara iriraiti, Kotira kaiqaraqai iriqi
vuate ti, te minti tunara.
36 Vaiinti vovano tiharo, Te quvaaraavano vaiha vo
nahentinti hampi nuarorave, tiarira vaiintiva homa naata
varaanaro. Viva mintiharo kiama Kotira uva raqa
kaanarove.
37 Vaiinti vovano tiharo, Kia te nahenti vararerave. Te
homa ehaara vaiha qaqi variqi virarave, tivakero
mintiaqiro viharo kempukaiqaa kero variqiro virava, homa
vi vaiintiva qaqi variqiro vuanaro.
38 Nahenti varaataarirava viva koqe irarovata, kia
nahenti vararaitiro qaqi ehaara vairava, viva voqavatama
koqe ianaro.
39 Vira vaativano qaqi vairera, vira naatavano nai
vaatintiroqai variqiro vuanaro. Vira vaativano qutu virera,
vi nahentiva homa nai antuqa vaina qoraintira varaanaro.

Viva vo qorainti varare iharo Ihurara quqaave ti vaina vaiintira viraqaima ho varaarire.

40 Te tenta irike vi nahentirara tihama, Vi nahentiva kia qaiqaa qorainti varairera, viva quaheharo variqiro vuanarove, turo. Te minti tiariraro Kotira Maraquravanovata te tuna uvara vohaa uvaqaima tianarove turo.

8

Una variqanavu nimite karara tura

1 Ne ti ireha tiha, Hoe tenavu *maaket i* qihai una variqanavu nimite karara monu aqukeha varake nararave, kiae ho nararave? ti varia uvara te virara ninta tiva nimirera: Hauri ne paparuqamake tiha, Homa tenavu vi uvara okara iruro. Homa minti mintirerave, tivora. Ne vi okarara ho iruraukave tihama ne nenta nutuqai tuaherevora. Kia minti ti uvaraqohai vi uvara avuqavu qiata. Ne nariara nariara muntuka vatehama vi uvara vi uvara avuqavu qiata.

2 Vaiinti vovano vi uvara okara hiniqai iriro tiharo, Te ekaa vi uvara okara ho iruraukave, tiantora.

3 Kotirara muntuka vataaina vaiintiva vairaro Kotiva vi vaiintira viraaqamakero tavero virara ti vaintive tivakeroma vira kahaqianaro.

4 Vi uvara irihama te una variqanavu kara nimite varia okarara tirera: Tenavu kankomake iruramanta una variqanavu vaireka, vika qumina haikaqaima variavo. Tenavu kankomake iruraro Variqa vohaiqavanoqaima vairo.

5 Vokiaka tiha, Naaruvainivata maa vataraqaavata airi variqa variamanta noravanove ti varia haikavavata airitahaa vaiha tinavuqaa raqiki variarave, ti variara.

6 Vika minti ti variamantavata, tenavu tiha, Variqa vohaiqavanoqaima vaivo, viva Kotiva tinavu Qovama vairo. Viva ekaa haika autukero vataiva vaimanta tenavu vira vainti vaiha qaqi variqi vi vaunara. Nora vaiinti vohaiqavanoqaima Ihu Karaitiva vairo. Kotiva Karaitira noraiqama kaivaro viva ekaa haika autukero vataira. Karaitiva vaimantara ti, tenavu ho qaqi variqi vi vaunara. Tenavu vi uvara irihama una variqanavuara qumina haikaqaive ti vaunara.

7 Tenavu vi uvara iri vaurauka vauramanta ekaa vaiinti nahenti kia tenavu iruna uvara iri variara. Hini kiaka vika tota una variqara iri vauka, vika Ihura vaintiqamavi, vika maa entaravata una variqa nimitaa karara neha vika tiha, Oho, maa karara una variqa nimitaa kararave. Vi karava qoraiqama timitaantorave, ti variara. Vika airi aato iriha vi

karara namake viraqaahai vika tiha, Oho, tinavu toqaavuma harivo. Kia vi karara naataara vaimanta namakauro, ti variara.

8 Vika minti ti variamanta tenavu iruraro Kotiva tenavu naaina karara kia noraiqaakero iri vaira. Tenavu vi karara naariraro Kotiva kiama virara iriharo tinavu quahama timitaanarovauve. Tenavu nana nana karae neha, nana nana karae auramataariraro kia vi haikava tinavu vo qarama timitairaqe tenavu koqemake Kotira vainti vairarave.

9 Vi uvava mintima vairara ti, ne homa vo kara vo kara neha kia toqaavu haika varevara. Ne vo kara vo kara nekavata rauriha variata. Ne vo kara vo kara ho neka variamanta ni kenauka Ihura vainti hininavu vaiha aato tara iha tiha, Tenavu hini kara naariraro toqaavu haruantorave, ti variamanta ne vika nivuqaa ekaa kara neha vika qoraiqama nimitevora.

10 Ti uva okara maantimama vairo: Are vovano tihara, Homa ekaa kara naariraro kiama ti toqaavu haruanarove, ti vairava oru una variqa maara naavuqi kara ne vairaro ai qata vakaa vovano uqerara vaiintivano vi karara kia ho nararave ti vaira vaiintiva ai tavero, viraqaahairo vivavata vi karara nairaro toqaavu ariraro tiharo, Kia naataarama nauro, tianarove. Ho vira kaara vi vaiintiva Kotira uva raqama kaanaro.

11 Vi vaiintiva mintirera, are ekaa kara homa nararave tina uvara kaara vi vaiintiva hiqintuanaro. Karaitiva kia niaraqai iriharo qutu viraitiro, viva ni qata vakaa viraravata iriharo qutu vura.

12 Are vi karara nairaro ai qata vakaa vovano uqerara vaiintivano hampi aato iriharo kara nairera, are kia viraqai qoraiqama amitenara. Are Karaitiravata qoraiqama amitera vira uvavata raqama kenara.

13 Virara irihama te vo kara neha tavaariraro vi karara kaara ti qata vakaa vovano hiqintirera, te kia vi karara qaiqaavata namaqi virerave.

9

Ihura kaiqa vareharo kia koqaa varorara tura

1 Ho quqaama kia vovano ti rumpa taimanta te qaqima vauro. Quqaama tiriara Karaitira uva tiva nimiarire tiro, ti noraiqama kaimanta vauraukama vai. Ihuva noraiqama kai vaiintika aanare quqaama te tinavu Nora Vaiinti Ihura tavauraukama vai. Quqaama te Nora Vaiinti vira kaiqa vare vauramanta ne ti kaiqaqaahai vira vaintiqamavi variara.

2 Vokiaka tiriara tiha, Are kia Ihuva noraiqama kai vaiintiva variarao tivera, ne kia minti tiraiti, ne quqaama

tiriara Ihuva vira noraiqama kai vaiintivama vaivo tivara. Quqaae ne vi uvaraqai tivara? Ne ti kaiqaqaahai Kotira aaraqaa vi variarara tiro, vovano virara iriharo tiriara quqaama Noravano vira noraiqama kaivo tianaro.

3 Vo vaiintinavu tiqaa uva vataivera, te nái vika minti tiva nimirera:

4 Te Kotira kaiqa vare variariraro tavave ti qioqama tairaqe te karave namarive kia ho narara?

5 Ihuva noraiqama kaika vonavuvata, Ihura qatanavuvata, Pitaavavata, vika nahenti varate variqi vi variarara tiro, tavave qioqama tairaqe te kia vika voqaantemake, Ihurara quqaave tina nahentira vo varate, vira vita vare vatuka vatuka variqi virara?

6 Tetanta Banabaasika Kotira kaiqa varehama kia vaiinti nahentiara kara timiate tiraiti, tentatanta kauquqohai kaiqa varakeha tentatantaqaa raqiki vaunara. Ihuva noraiqamako vaiintinavukaqihai tetantaqai minti vaunara.

7 Ike, *aami* vaiintivano *aami* kaiqa vareharo nai monue aqukeharo vi kaiqara vare vaira? Aqao, viraqaa raqiki vai vaiintiva vira monu ami vairave. Vaiintivano *uaini* utu tairaro tava irairaro viva kiae nai utu tainaraqaahairo tava hiqikero naanaro? Eo, viva homa mintianaro. Sipisipiqaa raqiki vaiva, viva kiae nai sipisipi naama ho naanaro? Kia vovano vira qioqama amitaanaro.

8 Maa uvara tihama te kia vaiintivano ti varia uvarara irihavauve ti vauro. Kotira vukuqivata vi uvara okara vohaa qarama keroma vairo.

9 Kotiva Mosiraqaa tivato uvava mintima tiro:

> Uiti auru ravaqaa vuarire tiro, purumakauvano vi vaura aiqu ravaqiro vi ani vairara vira no kia rumpa taane. Vira no qaqi kairaro naivata uiti mareve, kaqive, ho naarire tura. *(Lo 25:4)*

Kotiva vi uvara purumakauraqaie iriharo turave?

10 Kotiva vi uvara tuqantaakero tinavuvata kahaqirevae turave? Eo, viva tinavuvata kahaqireva vi uvara tivatorave. Vi uvara okara maantimama vairo: Kara utireva iharo vata kora taira vaiintivavata, kara qantu varero anira vaiintivavata, vitanta naantiara vi karara homa tetantavata nararave tivara. Vi uvara okara mintima vairara ti, vitanta homa nevara.

11 Vaiintivano kara kuvu vataqi utinantemake, tenavu naane Kotira uva ni aato muntukaqi vataavaunara. Vaiintivano kara qantu varainantemake, tenavu kiae niqaahai kara naainarave, vaata nonkuainarave, varaainarave?

12 Vaiinti vokiaka niqaahai vi haikara vareva ho vairera, tenavu niqaahai varaarirava voqavatama varianaro.

Tenavu niqaahai ho vi haikara vi haikara naaruma varaarirava vaimantavata, kia naaruma keha varaunara. Tenavu qaqirake niara vo haikavano kuvai nimitaira ne Karaitira uva kia iriqi vivorave tivake, viraqaahai tenavu kia niara vi haikara timiate tiraiti, tenavu tentanavuqaa raqikiqi viha maaravata varaqi viha Karaitira uva ni tiva nimiqi vi variavaunara.

13 Ne kiae iriara? Ieruharemini Kotira Naavuqi Kotira kaiqa vara amite variaka, vika vi naavuraqihai nai kara varakeha ne variara. Mini Kotira quara aantau aruke unta amite variaka vika hini quara aantau *náivata* ne variara. Vika vi karara hini ne variavaro Kotiva kia vika qioqamate vairave.

14 Vira voqaantema kero, Noravano nai uva tiva nimi varia vaiintikara uva vatero tiharo, vika *náivano* naiqaa raqikivorave. Vika vi uvara iriha quqaave ti variaka, vikama vi vaiintinavukaqaa koqemake raqikimanta variate, tura.

15 Vi uvava vaimantavata, te Karaitira uva ni tiva nimi vaiha, kia te niara monu airairave karave timiqe ho ni hampata variqi vuare tiavaunara. Te maa qarara ruva nimiteha kia te ne vi haikara timiateravauve ti vauro. Te niqihai vi haikara kia naarumake varaunarara irihama, te tenta mahuta ti vai. Niqihairo vovano vi haikara ti timirera, te tenta mahuta ti vauna uvava quminaiqama vuanaro. Mintiantorave ti, te qutu vuataarave.

16 Te vaiinti nahenti Karaitirara uva tiva nimiqi viha kia te ho tenta mahuta tirara. Noravano tiriara vi uvara tiva nimiane tirara ti, te vi uvaraqai vaiinti nahenti tiva nimiariravama vairo. Te vi uvara kia tiva nimiraiti, qaqirake variarera, oho te tentaraa qoraiqamama vuro tirara.

17 Kia te tenta irike tiha, Kaiqe Karaitira uva tiva nimiqi vuare, tunaravauve. Te minti tihavauve vi uvara tiva nimi vaunarara iriha, homa koqaa varaainarave. Kotiva ti kaamatero vi uvara tiva nimiane timantara ti, te vi uvara tiva nimiqi vi vaunara.

18 Te mintiaqi viha nana koqaae virara vare vaunara? Kia te vo koqaavata vare vaunara. Ti koqaa vaireva, vo qara i koqaavama vairo. Te Karaitira uva vaiinti nahenti tiva nimihama kia monu airaira timiate tivaqi vi vaurava, vivama ti koqaama vairo. Te Karaitira uva ni tiva nimiha monu airaira ho varaataara vaimantavata, te kia mintiraiti, qaqirake kia koqaa vare vaurava, vivama ti koqaama vaivo.

19 Kia vo vaiintivano ti rumpa taimanta te vira kaiqa vaiintiqamavi vauraukavauve. Te qaqi vaiinti vaihavata,

vaiinti nahentiqihai airitahaa Ihura vaintiqama vuate ti, te ekaa vaiinti nahenti vika kaiqa vaiintiqamavi vaunara.

20 Te Iutaa vatanaaka hampata vaiha vika Ihura vaintiqama vuate ti, Iutaa vatanaa vika Mosira uva okara iriha variqi vuantemake, tevata variqi vunara. Te kia Mosira uva vevaarainiqamake ni vaurauka vaihavata, vika Karaitira uva iriate ti, te Mosira uva okara vevaarainiqamake ni vai.

21 Vira voqaantemake, te vo vatanaaka hampata vaiha qumina vatanaaka kia Mosira uva okara iriraiti variqi vuantemake, tevata vika Ihura aaraqaa vuate ti, te vika aanantamake variqi vunara. Te mintiake variqi viha kia te Kotiva tivatai uvara qaqira karaiti, te Karaitiva tivatai uvara iriqi vi vaunara.

22 Uqerara vaiinti nahenti variamanta te vika hampata vaiha vikavata Ihura vaintiqama vuate ti, tevata uqerara vaiinti voqaara vaunara. Ekaa vo qara vo qaramake varia vaiinti nahentika Ihura vaintiqama vuate ti, te ekaa vika variantemake, tevata variqi viha vikaqi kaiqa varaqi vi vaunara.

23 Te Karaitira uva koqe uva irihara ti, mintiaqi vi vaunara. Te mintiaqi vi variariraro Kotiva tivata vokikavata koqema timitaarire ti, mintiaqi viha Karaitira uva tiva nimiqi vi vaunara.

Tenavu kempukaiqamake kantaainarara tura

24 Ne kiae iriara? Airi vaiinti kantamaqi viha nai aatarake nai aatarake i variaraqihairo vohaiqavanoqai koqaa vare vairave. Nevata Ihura aaraqaa viha koqaa varareka kempukaiqamake kantamaqi vuata.

25 Nai aatarake nai aatarakemaqi viha koqaa varare iaka, vika vaatavano ho variarire ti, vika qumina quahe variara qaqirake, aiqu kauqu avaqamake vate, viraqaahai vika nai aatarake nai aatarake kantamaqi vi variara. Vika koqaa vaireva, maurakanaa qiataqaa aqu amitaivaro tamuntaa vuaina haikavaqaima vairo.

Tenavu kia vika voqaantemake qumina koqaa vararera Kotira aaraqaa viraiti, tenavu tentanavu ekaa enta qaqi variqi vuaina koqaarara irihama koqemake Kotira aaraqaa ni vaunara.

26 Virara irihama kia te Kotira aaraqaa hampiara voqaara niraiti, te avuqavuqamake aiqu ntavaqi vi vaunara. Kauquqohairo raqi vai vaiintiva nai kauqu qumina aqukaintemake, tevata mintiarora.

27 Te Karaitira uva vokiaka tiva nimiqi vuariraro vo haika kaara ti qaqini vara kaantorave ti, te tenta vaataqaa

koqemake raqikiqi vuariraro tinta antuqa avataqi vuarire ti, vira ruqutuqi vi vaunara.

10

Kia una variqa nutu tuaherakaate tura

1 Ti qata vakaao, tinavu Iutaa vata naaka kaivaqaukavara
qumina vataqaa nuvaqi vi vuru qoraiqamavu uvarara ne
tauru kevora. Vi entara Kotiva vika kahaqama nimitovaro
tonavuvano ekaa vikaqaa maimaraara raqikiqiro viharo
aara numiqe vaumanta ekaa vika nora namari ho taqa vare
vura.
2 Vika ekaa tonavuqivata namariqivata Mosira avataqi
vurara ti, vika ekaa vi entara Mosira namari varoka
voqaara vaura.
3 Vika ekaa qumina vataini variqi viha, kia karavata
namarivata vaunaini nihama Kotiva nimu karara aahuva
kara namaqi vi vaura.
4 Vika ekaa Kotiva nai nimu namarira namaqi vi vaura.
Vika vi vataraqaa nuvaqi viha, Kotiva nai nimu namarira
oriqihai ne vauvaro Karaitiva vi namarira nimiharo nai vi
orira voqaara vika hampata variqiro vura.
5 Kotiva tinavu kaivaqaukavaraqaa mintiakero
koqemakero ekaa vikaqaa raqikiqiro vumanta ekaa vika
vira uvaqai iriataara vaumanta vika airitahaa qaqirake
vira uva raqa kovaro vira kaara Kotiva kia vika quahama
nimitomanta vika qutu vuvaro vika vaatavano qumina
vataini raumpirimavi vaura.
6 Haaru Iutaa vika kaivaqaukavara Kotira uva kia iriraiti
variqi vurara irihama, tenavuvata mintimake variqi
vuarora. Vika muntukavano qora kaiqara vauntemakero,
tinavu muntukavanovata mintiantora.
7 Vika hininavu una variqa autu tuahere vauntemake,
tenavuvata mintiarora. Kotira vukuqi qara ntuva tova
vikara mintima tiro: *Vaiinti nahenti oquvi vaiha karavata
namarivata namake, viraqaahai vika hampi ruhe tovevo iha
vaurave*, tura.

(Katu Varora 32:6)

8 Vi entara vikaqihai vonavuvano hampi qaramaqi vura
kaara Kotiva vika ntaihomanta vohaa enta airi vaiinti
nahenti 23,000 qutu vura. Tenavuvata vika untemake
iarora.
9 Vika hininavu Kotira avateha tavontemake, tenavuvata
vika aanaraarora. Vikaqihai vonavuvano Kotirara viva kia
tinavuqaa koqema kero raqiki vaivo tivake Kotira avateha
tavarare tuvaro vira kaara Kotiva *uqahi/quaiha* vara kovaro
vi vaiinti nahentika aru taiqa kora.

10 Vikaqihai vonavuvano Kotirara nuntu nauntu tivaqi
vuvaro vira kaara *Vaiinti Aruke Vai Enseliva* tuviro vika
ruqutu vehiqama kora. Virara irihama tenavuvata vika
aanaraarora.
11 Tinavu kaivaqaukavara mintiake hampi ni vauvaro
Kotiva vika ntaihamake vaura. Tenavu ekaara enta
aumanto vaimanta vauraukara vi uvara iriha rauriha
variate tiro, Kotira vukuqi vi uvara qara ntuva tora.
12 Vi uvara irihama taukae tiha tenavu Kotira aaraqaa
kempukaiqamake ni vauro ti variaka rauriha variata.
Nevata qora kaiqa vareha hiqinti qora aaraqaa vivora.
13 Niara qora aaraqaa vuate tiro, airi haikavano ni
avatareva auti vaira. Vi haikava kia niqai avatareva
autiraitiro, vi haikava ekaa vaiinti nahenti avatareva auti
vaira. Minti vaivaro Kotiva niara noraiqamakero iriqiro vi
vaiva, viva hampi kaiqavano ni aatara kaantorave tiro, ni
kempukaiqama nimite vaira ne qora aaraqaahai ruqemake
koqe aaraqaa viva homa varianaro.

Una variqa autu tuaherake okarara tura

14 Ti navunaataario, vi uvara irihama una variqa autu
tuaherake vai okarara tauvaqa utu amitaate.
15 Ne koqe avu aato vataaka vaihara ti, ne nentavano ti
uva rahake taveha, koqe uvave, qora uvave, tiata.
16 Tenavu ruvaaqumavi vaiha *uaini* varake Kotirara
koqema iarao tivake *kaapu*qihai vi namarira neha
Karaitiva tinavuara iriharo nai naare raurukorara irihama
vi namarira ne vaunara. Tenavu mparetivata nkuike neha
Karaitiva tinavuarao tiro nai vaata timurara iriha vi karara
ne vaunara.
17 Mpareti vohaiqavanoqai vaimanta tenavu vohaa
mpareti viqanaqaahai nkuike ne vaunarara ti, tenavu airi
vaiinti nahenti vaiha tenavu vairera, vohaa vaatama vauro.
18 Ne Isareri vatanaaka okarara iriata. Vika Kotira quara
aantau aru amiteha, vika vi kararavata neha vika Kotira
vataake vohaa vaireka minti variara.
19 Ti uva okaravano nantimakeroe vairo? Ti uva
maantima keroe vairo? Una variqavano quqaa vaivaroe
vaiintivano vira kara amitairaro viva vira hoe
kahaqianaro? Aqao, ti uva okaravano kia mintima vairo.
20 Kia Kotirara iri variaka, vika kia Kotira quara aantau
aru amitaraiti, vika vaananavu aru nimite variara. Ne kia
Kotirara iri variaka hampata vaiha vika vaana aru nimite
karara neha, nevata vaana vataake vohaa vaivora.
21 Ne Nora Vaiinti vira *kaapu*qihai vira namari namake,
viraqaahai oru vaananavu *kaapu*qihai nevora. Ne kia ho
Nora Vaiinti taintaqaahai kara namake, viraqaahai oru
vaananavu taintaqaahaivata kara nevara.

22 Nora Vaiinti vira arara itaantorave ti, tenavu kia
vaananavu hampata vohaaraqi variare. Kia tenavu
tentanavu Nora Vaiinti aatara kauraukama vai. Hauri
tenavu tiha, Tentanavu Nora Vaiinti aatarake kempuka
vaiintima vauro, tiarora.

Tenta koqemake variqi vuainararaqai iriarorave tura

23 Kia tinavu qioqama timitaimanta tenavu ekaa kaiqa ho
varaariravama vairo.
Mintiarirarovata, kiama ekaa kaiqavano tinavu ho
koqema timitaanarove. Kia tinavu qioqama timitaimanta
tenavu ekaa haika ho varaariraukama vai.
Mintiarirarovata kia ekaa haikavano tinavu ho
kahaqianarove.
24 Vaiintivano kia nai koqema kero variqiro
vuainararaqai iriqi viraitiro, viva vokikavata koqemake
variqi viraravata iriqiro vuarira.
25-26 Kotira vukuqi mintima tiro:

> Vatavanovata, vataihainaa karavanovata vaireva,
> Noravano i haikaraqaima vairave, tura. *(Ihi 24:1)*

Ekaa karavano Kotiva i haikava vairara ti, ne homa ekaa
kara nevama vairo. Virara irihama ne homa *maaketi*qihai
kara koqaama vareha nevarave. Ne vi karara koqaama
vareha, kia virara ire ire iha tiha, Taihairoe vi karara
varakero viri vataivo tiraiti, qaqi vi karara hampi koqaama
vareha viri naata.
27 Vovano kia Kotira uva iri vaira vaiintiva niara ti
vataake ani kara naate tira ne mini vira vataake oru kara
nareka vivera, ne kia ire ire iha tiha, Taihairoe vi karara
varakero viri vataivo? tiraiti, qaqi hampi naata.
28 Ne ekaa kara nareka ivaro vovano niara tiharo, Aqao,
vi karara una variqanavu aru nimitaa karavama vaivo,
tirera, kia vi karara naata. Toqaavu aruantorave tivakeha,
vi vaiintiraravata iriha, kia vi karara naata.
29 Kia te ni toqaavu aruarire tivauve turo. Te vi vaiintira
toqaavu aruantorama turo. Viva ni tiva nimiharo vi karara
una variqa aru amitaa karara vaivo tiramanta ne vi karara
naivaro vi vaiintiva tiharo, Vika vi karara kia naataara
vaimanta naavaro ti toqaavu harivo, tiantora.

Te niara minti tiariraro vovano mintima tianaro,
30 Aqao, te ekaa karara Kotirara koqema iaro tivake
naariraro hauri vovano tiriara are qorahaama autuaro
tivakero tiqaa uva vataantorave, tianaro.

31 Vovano tinta tiva timiharo minti tirera, te qaiqaa nai
vira tiva amiha mintima tirara: Are karave, namarive,
neharama nana nana kaiqae vareharama, Kotira
autuvanoqai noraiqama vuarire tiharama variqira vuane,

tirara. Ne virara irihama ni kena vaiinti toqaavu ntaihaantorave ti, rauriha variata.

32 Iutaa vatanaakave, Giriki vatanaakave, Ihura vainti vokiakave, ne vikara irihama, vi vatanaaka tinavu okaraqaahai hiqintivorave tiha rauriha variqi vuata.

33 Ne te iainante iata. Te vo kaiqa vo kaiqa varehama ekaa vaiinti nahenti quahama nimitarera auti vauraukama vai. Kotiva vika ekaa ntitaarire ti, te kia tenta koqemake variqi vuainarara iriraiti, te vika koqemake variqi virara noraiqaake iriha variqi vi vaunara.

11

1 Te Karaitiva nuvaqiro vuntemake ni vaunarara ti, nevata te iainantemake nuvaqi vuata.

Nahenti qiata naavuma terara tura

2 Te ni vo uva vo uva tiva nimivaunara ne kia qaqira karaiti, ne ekaa vi uvara iriqi vi variarara ti, te niara quahema vauro.

3 Ho ne maa uvara kankomake iriate: Karaitiva ekaa vaiintiqaa raqiki vaivama vaivaro, vira vaativano nai naataqaa raqiki vaivama vaivaro, Kotiva Karaitiraqaa raqiki vaivama vairo.

4 Karaitiva ekaa vaiintiqaa raqiki vairara ti, virara irihama ne ruvaaqumavi vaivaro niqihairo vaiinti vovano Kotira aarareva iharoe, Kotira uva ni tiva nimireva iharoe, himpirera, vi vaiintiva kiama nai qiata naavuma taarira. Viva nai qiata naavuma tero ni nivutana himpiro vairera, vi vaiintiva Karaitira kauri haikama amianaro.

5 Te qaiqaa tirera. Vira vaativano nai naataqaa raqiki vairara ti, ne ruvaaqumavi vaivaro niqihairo nahentivano Kotira aarareva iharoe, Kotira uva ni tiva nimireva iharoe, himpirera, vi nahentiva nai qiata naavuma taarira. Nahentivano kia nai qiata naavuma taraitiro, ni nivuqaa himpiro uva tirera, vi nahentiva nai vaati kaurira haikama amianaro. Mintira nahentiva vaireva, ehaiqohairo nai qiata ekaara muqukai nahentiva voqaarama varianaro.

6 Ike, nahentivano nai qiata kia naavuma tairera, viva nai qiata toqa kaataarave. Nahentivano tiharo, Te tenta qiata toqakeve, muqukeve, kaurira haika varaarorave tirera, viva nai qiata naavuma taarira.

7 Kotiva vaiinti nai voqaara autukero vatero nai autu noraiqama kaarire tiro, vira autukora. Minturara tiro, vaiintivano ⌞Ihura vaiinti nahenti nivuqaa uva tiharo⌟ kiama nai qiata naavuma taarira. Kotiva vaiintiqaahairo nahenti autukero vatero vaiinti autuqai noraiqama kaarire

tiro, nahenti autukorara tiro, nahentivano nai qiata naavuma taarira.
8 Kotiva vaiinti autukareva viva kia nahentiqaahairo vira autu karaitiro, viva vaiintiqaahairo nahenti autukora.
9 Kotiva kia nahentiara iriharo vaiinti autu kairaitiro, viva vaiintiara iriharo nahenti autu amitora.
10 Kotiva vaiintiara iriharo nahenti autu amitorara tiro, nahentivano nai vaatiara viva tiqaa raqiki vaivave tivakeharo nai qiata naavuma taanaro. Viva nai qiata naavuma tairamanta *enseli* vikavata vira taveha virara tiha, Nai vaati uva iri vai nahentiravema, tivara.
11 Tenavu Nora Kotira vaiinti nahenti vaunarara tiro, nahentivano kia ho nariaraa variqiro viraro vaiintivanovata kiama ho nariaraa variqiro vuanaro.
12 Nahentivano vaireva, viva hoqarero vaiintiqaahairo qovarama vurave. Vaiintivano vaireva, nahentivano vira vatataivaro qovarama vi vairave. Ho mintiharovata, ekaa haikavano Kotiraqaahairo qovaramavi vaira.
13 Kaiqe te maa uvara tiari nentavano rairake taveha, hove kia hove tiata. Nahentivano kia nai qiata naavuma taraitiro, vaiinti nahenti nivuqaa himpiro Kotira aarairera, vira koqeve ianarove, kiae koqe ianarove?
14 Nevata vaiinti nahenti okarara iriha minti ti variarave: Vaiinti qiata kauhivano vukai vairera, viva kauruataarave, ti variara.
15 Nahenti qiata kauhi vukai vairera, vira koqema ianarove. Vira qiata kauhi vukaivano vira qiata aqu amitaarire tiro, Kotiva vira amitaira.
16 Ti uva aatara kareva auti vaina vaiintirara te virara minti tirera: Nahentivano vaiinti nahenti nivuqaa Kotira uva tiva nimireva iharo nai qiata kauhi naavuma taarire. Te vi uvaraqai tiva nimiqi vi vauramanta Ihura vainti vonaini vonaini variaka, vikavata vi uvaraqai iri variara. Kia tenavu vi uvara qaqirake vo uva iriqi viraiti, vi uvaraqai iriqi virera.

Tinavu Nora Vaiinti kara hampiqama keha ne vaurara tura

17 Te niara vi kaiqara vi kaiqara maantimake varaqi vuate tihama, te ne vo kaiqa vare variarara iriha kiama niara quaheha vai. Te iruramanta ne maara tireka ruvaaqumavi variaraqaahai koqemake variataara vaimanta kia koqemake variarave.
18 Te hoqare maa uvara naane tirera. Minti tiamanta irunara: Ne maara uva tireka ruvaaqumavi vaiha ne tiroriha rairavi variara. Niara vi uvara tiamanta te vi uvara irihama vi uvava hini uva quqaa uvama varianarove tunara.

19 Niqihai vonavuvano tiha, Tinavu uvaqaima avuqavu
uva vaivo, tiamanta vonavuvano tiha, Tinavu uvaqaima
avuqavu uva vaivo, ti variarave. Ne mintimake
rairaviraqaahai ne avuqavumake Kotira uva iri varia
vaiinti nahentika viraaqamake tavevara.
20 Ne ruvaaqumavi vaiha tinavu Nora Vaiinti kara
naitaramake naataara vaimanta ne hampiqama keha vira
kara ne variara.
21 Ne ruvaaqumavi variaraqihai vonavu nái ia karara kia
vokiaka rairake nimiraiti, vika náiqai paparuqamake ne
variamanta vokiaka kia kara iaka narara variara. Vokiaka
narara variamanta vokiaka airi *uaini* namakeha
vueraiqaavi variara.
22 Ike, ne kia naavuqi variakave? Ne nenta naavuqi vaiha
karavata namarivata nama taiqake, viraqaahai oru maara
tireka ruvaaquataara vaimanta, ne kia minti variara. Ne
ruvaaqumavi vaiha, ni nivutaini vehi vaiinti nahenti
variaka kia kara raira nimiraiti, nentaqai ne variavaro vira
kaara vika toqaavu arimanta variara. Ike, vikavata Kotira
vaiinti nahenti variamanta ne vika kaurira haika nimi
variarave. Te ni kaiqara irihama vira kaara nana uvae
niara tirara? Te ni quahamae nimitararave? Aqao, kiama ni
quahama nimitarara.

Tinavu Nora Vaiinti kara naitaramake naate tura
(Matiu 26:26-29; Maaki 14:22-25; Ruki 22:14-20)
23 ⌞Kaiqe te qaiqaa Noravano tu uvara ni tiva nimiari.⌟
Tinavu Nora Vaiintivano naivano vi uvara ti tiva
timumanta te vi uvara nivata tiva nimunara.
Vi uvava maantimama vairo: Iutaasiva vira qovarama
kareva u entaraqaa Noravano Ihu Karaitiva nai
vaintiaravata kara neharo mpareti varakero
24 Kotirara koqema iarao tivakero mpareti vira nkuikero
nai vaintinavu nimiro tiharo, Maara ti vaatama vaivo.
Niarao tima, te vira ni nimuro. Ne tiriara irihama vi
mparetira namaqi vuate, turave.
25 Ho vohaa qaramakero, viva *uaini kaapu*vata varakero
tiharo, Maa namariva ti naareve. Kotiva vaiinti nahenti
hampata vohaaraqi avituma vireva, qaraaka uva
tivataainara kempukaiqama vuarire tiro, ti naarevano vi
uvara kempukaiqama kaanarove. Tiriara irihama ne vi
namarira namaqi vuate, tura.
26 Ihuva minti turara ti, ne ruvaaqumavi vaiha vi
mparetiravata, vi namariravata, namaqi viha ne Noravano
tinavuara iriharo qutu vurara vaiinti nahenti tiva nimi
variara. Ne mintiaqi vi vaivaro Noravano orurantero
tuvuarira.

Vovano paparuqama keharo vi karara naantora

27 Vi uvava mintima vairara tiro, vovano qora kaiqa
varaqiro viharo Nora Vaiinti vira mparetivata vira
namarivata nairera, viva Nora Vaiinti vira vaatavata vira
naarevata qoraiqama amitairaro vira kaara viraqaata
uvama varianaro.
28 Mintiarorave tiro, vaiintivanoe, nahentivanoe, nai avu
aatoqi qora kaiqa vare variaina okarava variantorave
tivakero nai avatama kero tavero, viraqaahairo vi
mparetiravata, vi namariravata, ho ne vaira.
29 Vovano paparuqama kero neharo kia Noravano
tinavuara iriharo qutu vurara iriraitiro, qumina
mparetivata namarivata ne vauro tirera, vira kaara vi
vaiintiva uvama varaanaro.
30 Ne ruvaaqumavi vaiha hampiqama keha vi karara ne
variarara ti, vira kaara ne hininavu uqerara vaiinti nahenti
variamanta hininavu aihavi haikara vare variamanta
hininavu qutuvi variarave.
31 Tenavu vi karara nare iha avuni tentanavu avu aatoqi
qora kaiqa varaaina okarava variantorave ti, tentanavu
rahake tave, viraqaahai tenavu homa vi karara vi namarira
naariraro kiama tinavuqaa uvavano varianaro.
32 Tinavuara maa vataraqaa variaka hampata vaiha nora
uva varevorave tiro, Noravano tinavu kaiqa avatamakero
tavamaqiro viharo, tinavuara avuqavu aaraqaaqai nuate
tiro, tinavu ruqutuqiro vi vaira.
33 Ti qata vakaao, vi uvara irihama ne tinavu Nora Vaiinti
kara nareka iha, ne vokika veka vaimanta vikavata ani ni
hampata vohaa ruvaaqumavi vaimanta vi karara naata.
34 Vovano karara antuqa arirera, viva nai naavuqi naane
kara namakero viraqaahairo ruvaaqiraqi aniarira. Ne
mintimakeha naitaramake ruvaaqumavi vaivaro Kotiva
kiama niqaa uva vataanaro. Ho naantiara te ne inaini
orure vo uvavata ni tiva nimirera.

12

Kotira Maraquravano vo kempuka vo kempuka vaiinti nahenti nimi vairara tura

1 Ti qata vakaao, Kotira Maraquravano vo kempuka vo
kempuka ni raira nimitaaina okarara ne hampi iriqi vivora.
2 Ne nenta haaru ni vau okarara iriarave. Haaru ne kia
Kotirara iru entara qora kaiqavano ni vara hampiqama
komanta ne oru una variqanavu maraqura kia ho uva tu
haikara quahama nimite vaura.
3 Ne vi entara kia Kotira Maraqurara iriraiti, hampi ni
vaurara irihama te maa uvara ni tiva nimirera. Kotira
Maraquravano vaiintiqaa raqiki vairera, vi vaiintiva kiama

ho tiharo, Kairaro Ihuva vaaquqama vuarire, tianaro. Kotira Maraquravano kia vaiintiqaa raqiki vairera, vi vaiintiva kiama ho tiharo, Ihuva viva Noravano vaivo, tianaro. Kotira Maraquravano viraqaa raqiki vaira vaiintiva, vivaqaima ho minti tianaro.

4 Kotira kaiqa, vo kaiqa vo kaiqa varaate tiro, Kotira Maraqura vohaa vivaqaima vi kempukara rairakero vaiinti nahenti nimi vaira.

5 Kotira kaiqa vo kaiqa vo kaiqa vare variavaro Nora Vaiinti vohaa vivaqaima vaiinti nahentiqaa raqiki vaira.

6 Vaiinti nahenti vo kaiqa vo kaiqa vokiaka vara nimite variavaro Kotiva vohaa vivaqaima vika avu aato koqema nimite vaimanta minti mintimake vare variara.

7 Ekaa Kotira vaiinti nahenti koqemake variqi vuate tiro, Kotira Maraquravano vo qara vo qara i kaiqara vaiinti nahenti numiqe vaira.

8 Kotira Maraquravano vo kempuka vo vaiinti amivaro vi vaiintiva koqe avu aato iriqiro vi vai vaiintiva vaiharo koqe uva tiva nimiqiro vi vaira. Kotira Maraqura vohaa vivaqai vo vaiinti vo kempuka amivaro viva Kotira uva okara tiva nimiqiro vi vaira.

9 Kotira Maraqura vohaa vivaqai vo kempuka vo vaiinti amivaro viva voqamakero Kotirara iriqiro viharo quqaama Kotiva vi kaiqara vi kaiqara ho varaanarove ti vaira. Kotira Maraqura vohaa vivaqai vo kempuka amivaro vi vaiintivae, vi nahentivae, aihavua vaiinti nahentika koqema nimite vaira.

10 Kotira Maraquravano vo kempuka amivaro vovano nora kaiqa aahuva kaiqa vare vaira. Viva vo kempuka vora amivaro viva Kotira uva qovarama keharo vutukero tiva nimi vaira. Vora vo kempuka amivaro vi vaiintiva vaiharo vovano tivatai uvara iriqiro viharo avatamakero tavero tiharo, Maa uvara Kotiva tivatai uvarave, vi uvara vaanavano tivatai uvarave, ti vaira. Vohaa viva vo kempuka vora amivaro vi vaiintivae, vi nahentivae, aahuva uva vo uvaqihairo ti vaira. Vohaa vivaqai vo kempuka vora amivaro viva aahuva uva ti vai vaiintira uva ho tuqantaakero iriro, viraqaahairo vaiinti nahenti vutukero vi uvara tiva nimi vaira.

11 Kotira Maraqura vohaa vivaqai mintiaqiro viharo vo kempuka vo kempuka rairakero nimi vaira. Viva nai antuqaqaa rairakero nimiqiro vi vaira.

Tenavu Karaitira vaata vohaa vaatama vauro tura

12 Vaiinti vaatavano vohaiqa vaivarovata, airi vataqaahainaa haikavano viraqaa vaira. Mintima kero airi vataqaahainaa haikavano vaivarovata, vohaa

vaatavanoqaima vaira. Vira voqaantema kero, Karaitira vaatavano vaireva, vohaa vaatavano vaimanta tenavu vira vaataqaahainauka airitahaama vaunara.

13 Tenavu Iutaa vatanaakave, vo vatanaakave, rumpataa vaiinti nahentikave, qaqi vaiinti nahentive, vaihavata, tenavu vohaa Maraquraqai varaunara. Ho tenavu vohaa Maraqura vare, viraqaahai Karaitira vaata, vohaa vaataqai vaunara. Vohaa Maraquravanoqai tinavu ekaa kempukaiqamake vaimanta vaunara.

14 Vaiinti vaatavano vohaiqa vaivarovata, airi vaataqaahainaa haikavano viraqaa vaira.

15 Vaiinti aiquvano tiharo, Te kia kauquvano vaunarara ti, te kia vaataqaahainaukave tirera, vira uvavano qumina uvama varianaro. Aiqu vivavata vaataqaahainaa haikavano vaira.

16 Vaiinti aatovano tiharo, Te kia avuvano vaunarara ti, te kia vaataqaahainaukave tirera, vira uvavanovata qumina uvama varianaro. Aato vivavata vaataqaahainaavama vairo.

17 Vaiinti vaata vaireva, vira vaatavano avuqai vairera, nantiakeroe vaiintivano uva ho irianarove? Vaiinti vaata vaireva, vira vaatavano aatoqai vairera, nantiakeroe ho uhiraanarove?

18 Tinavu vaatavano kia mintiakeharo vaimanta vaunara. Kotiva tinavu vaiinti vaata autiharo vi haikava kauquma varianarove, vi haikava aiquma varianarove, tivaqiro viharo vaiinti vaata autukora.

19 Vaiintivano vaireva, kauquvanoqai vairera, aiquvanoqai vairera, nantiakeroe ekaa vaatavano ho varianaro?

20 Ho vaiinti vaatavano vaireva, vohaa vaatavano vaivaro airi vaataqaahainaa haikavano viraqaata vaira.

21 Vaiinti vaatavano mintimakero vaivarora tiro, avuvano kia ho kauquara tiharo, Te tentaraa ho vairerave. Kiama ai kaiqa vaivo, tianaro. Qiatavanovata kia ho aiquara tiharo, Te tentaraa ho vairerave. Kiama ai kaiqa vaivo, tianaro.

22 Tinavu vaiinti vaatavano kia mintimakero vaimanta vaunara. Tenavu vo vaataqaahainaa haikara uqerai haikarave ti vaurava, vi haikava kia vairera, tenavu kiama ho koqemake vairara.

23 Hini vaatara kia koqe irave ti vaunara, viraqaa tenavu koqemake raqiki vaunara. Hini vaatavano qoqaa variantorave ti vaunara, viraqaa koqemake tenavu utavaaqaqohai naavuma amite vaunara.

24 Hini vaatara tenavu koqerave tivakeha kia naavuma taraiti, qaqi ke vaunara. Kotiva vaiinti vaata koqema kero tampama tairara tiro, vaiintivano nai vaataqaa raqikiharo

hini vaatara kia koqe irave ti vaira, viraqaa koqema kero raqikiqiro vi vaira.

25 Vaiinti vaatavano mintima vairara tiro, ekaa vaataqaahainaa haikavano kia rairaviro nai kaiqaqai vararaitiro, ekaa vi haikava vohaaraqi vaiharo nai kahaqi nai kahaqi vaira.

26 Vaatavano hini mantaraini aiha virera, ekaa vaatavanoma virara ike mpo tivara. Vaatavano hini mantaraini koqema vairera, ekaa vaatavanovata quaheharo varianaro.

27 Vaiinti vaataqaara tuqantaake tuna uva okarava maantimama vairo: Ne Karaitira vohaa vaatama variavo. Ne vaireka, vira vaataqaahainaa haika vohaiqa vohaiqavano variara.

28 Kotiva nai vaiinti nahenti naarama kero vo kaiqa vo kaiqa nimiharo vo kempuka vo kempukavata nimura.

Avuni viva vo vaiintinavu noraiqama kero tiharo, Nenavu avuni vaiha Karaitira vakaaka vaiinti nahenti tiva nimiqi vuate tivakero, viva vonavu noraiqama kero tiharo, Ne avuni varia vaiintinavuka vika naantiaraini vaiha te qoqaiqama kaaina uvara vaiinti nahenti tiva nimiqi vuate tivakero, viva vo vaiintinavu noraiqama kero tiharo, Ne vika naantiara vaiha ti vaiinti nahenti ti kaiqa numiqaimanta vika koqemake ti aaraqaa vuate tivakero, viva vonavu noraiqama kero vikara tiharo, Ne nora kaiqa kia vaiinti nahenti tave kaiqara varaqi vuate tivakero, viva vonavu noraiqama kero vikara, Ne aihavi vaiinti nahentika koqema kaate tivakero, vonavu noraiqama kero vikara, Ne vaiinti nahenti kahaqama nimitaqi vuate tivakero, viva vonavu noraiqama kero vikara, Ne vo kaiqa vo kaiqaqaa raqikiqi vuate tivakero, vonavu noraiqama kero vikara, Ne vo uva aahuva uvaqihai tivaqi vuate, turave.

29 Kotiva kia nai vaiinti nahenti ekaa vika vohaa qarama kero vohaa kaiqa nimirave. Ne kia ekaa ho avuni vaiha vaiinti nahentiqaa raqikiqi viraiti, ne kia ekaa ho Kotiva qoqaiqama kaaina uvara vaiinti nahenti tiva nimiqi viraiti, ne kia ekaa ho Kotira kaiqa vaiinti nahenti numiqaraiti, ne kia ekaa ho nora kaiqa vare vairaiti,

30 ne kia ekaa ho aihavi vaiinti nahentika koqema karaiti, ne kia ekaa ho aahuva uvaqihai tivaqi viraiti, ne kia ekaa ho aahuva uva ti uvara tuqantaake vi uvara okara vaiinti nahenti tiva nimiraiti variara. Aqao, Kotiva rairakero vo qara vo qara i kaiqara ni vohaiqa vohaiqa nimirave.

31 Ne Kotira kaiqa varareka iha, ne avuni noraiqama kero variaina kempukara virara naane ni muntukavano variarira.

Ho kaiqe te voqamake koqe aaraqaa vi okarara ni tiva nimiari.

13

Vokikara muntuka variainarara tura

1 Vokikara muntuka vate okarara te virara ni tiva nimirera. Vi okarava vaireva, avuni vai okaravama vairo. Te vataihainaa uva vo uva vo uva ho tiha, *enseli* vika uvavata ho ti variarirarovata, ti muntukavano kia voka vokara vairera, te vo uva vo uva tiarirava qumina uvaqaima varianaro. Ti uvavano qumina *vero* auva ntairave, *taaqa/quvaara* auva ntairave, vira voqaarama varianaro.

2 Te Kotiva qoqaiqama kaaina uvara vo uva vo uva ho vaiinti nahenti tiva nimihave, te ekaa uvave, ekaa kukeqa taina uvarave, vi uvara vi uvara iri variarirarovata, ti muntukavano kia voka vokara vairera, te qumina vaiintiqaima vairara.

Te Kotirara kempukaiqamake iriha aiqina vo vara venta vuru vutunto kaarirava ho vairarovata, ti muntukavano kia voka vokara vairera, te qumina vaiintiqaima vairara.

3 Te Kotirara iriha ekaa tenta airaira vehi vaiinti nahenti nimi, tenta qaqi kaariraro ihavano ti vaata ita kairarovata, ti muntukavano kia voka vokara vairera, vi haikava kiama ti kahaqiraqe te quminama mintiainara.

4 Nariara nariara muntuka vate okarava maantimama vairo: Vira muntukavano voka vokara vaira vaiintiva vaireva, viva kia vaaka arara itaraitiro, koqemakero qihaaqamakero vaiinti nahenti kahaqianaro. Vi vaiintiva kiama vo vaiintivano airi airaira vatainarara toma amitaanaro. Vi vaiintiva kiama nai mahuta tiraitiro, viva kiama nai autuvata tuahera kaanaro.

5 Voka vokara muntuka vairava kiama kaurira haika vora vara amitaanaro. Viva kiama nariaraqai iriqiro vuanaro. Viva kiama qumina haika kaara arara itairaro varianaro. Viva kiama vovano vira qoraiqama amitai uvarara iriqiro viraitiro, viva vi uvara tauruma amitaanaro.

6 Voka vokara muntuka vairava kiama vokika qora kaiqa vare vairara quahama nimitaraitiro, viva quqaa okararaqaima quaheharo varianaro.

7 Voka vokara muntuka vairava kiama popohanaara iraitiro, viva Kotirara kempukaiqama kero iriqiro viharo, viva Kotira veka vaiharo Kotira aaraqaa kempukaiqama kero variqiro viharo maaravano qovaraiqina entara Kotira kiama qaqira kaanaro.

8 Voka vokara muntuka vate okarava kiama taiqa viraitiro, qaqima variqiro vuanaro. Kotira uva tiva nimi vai okarava vahuqaqaima varianaro. Aahuva uva ti vai

okarava taiqama vuanaro. Ekaa haikara iri tave vai okaravavata kiama qaqi variqiro vuanaro.

9 Tenavu maa entara Kotira okarara kia ekaa kankomake iriraiti, tenavu hiniqai iri tavaunarara ti, tenavu vi uvara hiniqai vaiinti nahenti tiva nimi vaunara.

10 Naantiara tenavu mpeqaiqama vuaina entava qovarama viraqe vi entaraqaa tenavu kia hini iri tavaraiti, tenavu mpeqaiqamavi vaiha vi haikara vi haikara okara kankomake iri tavaainara.

11 Haaru te naatirukaa vaiha te taaqa vainti uvaqai tivaqi vi variavauraro ti avu aatovano taaqa vainti avu aatoqai vaura. Vate te vaiintiqamavi vaiha taaqa vainti okara vira qaqirakema vai.

12 Vira voqaantemake vate tenavu Kotira vaiinti nahenti taaqa vainti voqaara vaiha Kotira okarara kia anomake iri tave vaunara. Vaiintivano *memontaaraqihairo/inupiqihairo* kia koqema kero vo haika vo haika tavaintemake, tenavuvata Kotira okara tave vaiha kia kankomake ekaa tave vaunara.

Naantiara tenavu kia *memontaaraqihai/inupiqihai* taventemake tavaraiti, qaqi qoqaama tavarara. Te maa entara hini uvaqai iri tave vaurauka vaiha naantiara ekaa uva kankomake iri tavarara. Kotiva ti okara kankomake tavainantemake, naantiara te tenta okaravata kankomake tavarara.

13 Taaramo okaranavuma qaqi variqiro vuanaro. Kotirara kempukaiqamake iriqi vi vai okarava vaivaro, Kotira veka vaiha quaheha variqi vi vai okarava vaivaro, voka vokara muntuka vate vai okaravavata vairo. Vinavukaqihairo voka vokara muntuka vate vai okarava, vivama avuniqamakero vairo.

14

Kotira Maraquravano kempuka nimiainarara tura

1 Virara irihama ne voka vokara muntuka vate okarara vira naane avuniqamake vataata. Ho Kotira Maraquravano vo kempuka vo kempuka nimiainarara iriha, vira varaataa ira varaqi vuata. Vaiinti nahenti Kotira vakaaka tiva nimi vai kempukara, vi kempukarara avuniqamake iriqi viha, vi kempukara timiane tiata. ⌞Kia aahuva vo uvaqihai ti vai kempukarara avuniqamakeha iriqi viha vira timiane tiata.⌟

2 Kotira Maraquravano vo kempuka vo vaiinti amiraro viva viraqohairo aahuva vo uva tivaqiro virera, vaiinti nahentivano kia vira uva ho iriraiti vaivaro, Kotivaqaima vira uva ho irianaro. Kotira Maraquravano vi vaiintira kahaqi vairaro viva kukeqa taina uvaraqai tivaqiro vuanaro.

3 Vo vaiintivano kia aahuva vo uvaqihairo tiraitiro,
vutukero Kotira vakaaka tiva nimi vairera, vaiinti
nahentivano vira uva koqemake iri vaivarora tiro, vi
vaiintiva homa vika kahaqama nimitero, vika
kempukaiqama nimitero, vika muntuka kuquqama
nimitaanaro.
4 Ne ruvaaqumavi vaivaro vo vaiintivano Kotira uva
aahuva vo uva ti vairava uva tirera, vi uvava nai viraqaima
kahaqama amitaanaro. Kia vo uvaqihairo tiraitiro,
vutukero Kotira vakaaka tiva nimi vairaro vi vaiintira
uvavano ekaa Kotira vaiinti nahentima kahaqama
nimitaanaro.
5 Kotira Maraquravano vo kempuka ni nimira ne aahuva
vo uva vo uvaqihai ti vaiva ho vairera, te virara iriha ni
quahama nimitehavata, Kotira Maraquravano vo kempuka
ni nimira ne Kotira vakaaka vutuke tiva nimi vaiva ho
vairera, te virara voqamake ni quahama nimitarara.
Kotira vakaaka vutukero tiva nimi vaina vaiintira
uvavano ni ekaa homa kahaqianaro. Vo vaiintivano
aahuva uva vo uvaqihairo tivaqiro viraro kia vovano vira
uva ho tuqantaakero ni tiva nimirera, vira uvavano kiama
ni kahaqianaro.
6 Ti qata vakaao, te orure ni aahuva vo uvaqihai tiva nimi
variarera, vi uvava kiama ni ho kahaqianaro. Te orure
Kotira uvave, Kotira okara kukeqa taina uvarave, ne Kotira
aaraqaa nuvaqi vi vai uvarave, vutukeha ni tiva nimiarera,
vi uvava homa ni kahaqianaro.
7 Te tiremake manamana vai haikara aanumaarave,
*kitaa*ve, vi haikarara tuqantaake tirera. Aanumaara
hampiqama kero vuaqairaro viva kiama koqema kero uva
tianaro. *Kitaa*vata hampiqamake ruqutiraro kiama koqema
kero uva tianaro.
8 Iqoka vaiintivano hampiqama kero *aanumaara/noma*
vuaqairera, iqoka raqi vai vaiintika kiama ho qeramate
vaivara.
9 Vira voqaantemake, ne aahuva vo uvaqihai tivaqi viha
kia vutuke tivera, tavave ni uva ho irianaro? Ne kia vutuke
tivera, ni uvavano qumina uvaqaima varianaro.
10 Maa vataraqaa vo vatanaa vo vatanaaka uvavano airi
vaivaro kia vo uvavano qumina uva vaivaro ekaa vi uvava
vaireva, okara vai uvavaqaima vaira.
11 Vaiintivano tiriara vo uvaqihairo tiraqe te kia iriarera,
te vi vaiintirara vo vatanaa vaiintivema tiariraro vivavata
tiriara vo vatanaa vaiintivema tianaro.
12 Nevata ruvaaqumavi vaiha aahuva vo uvaqihai tivaqi
vivera, ni uvavano vo vatanaaka uva voqaaraqaima
varianaro. Ho Kotira Maraquravano nimiaina kempukara

ne vaante vaantemake varareka auti vaihara ti, ne Kotira ireha tiha, Kempuka vo timiraqe tenavu nai kahaqama amite nai kahaqama amitemaqi vuare, tiata. Vi kempukara varerara muntuka vateha variata.

13 Kotira Maraquravano vaiinti vo kempuka amiraro viva aahuva vo uvaqihairo tivaqiro viharo vi uvara okara kia iriraitiro, hauri viva ne ruvaaqumavi vairaqi vi uvara tiantora. Vi vaiintiva Kotira irairaro vira kahaqiraro vi uvara okara vutukero vaiinti nahenti tiva nimiarira.

14 Te aahuva vo uvaqihai Kotira aare variariraro ti muntukavanovata Kotira aare vairaro, ti avu aatovano kia ho vi uvara irianaro.

15 Minti vairaqe te nantie irara? Te tenta muntukaqihai aahuva uva tivaqi viha Kotira aare vaiha, te tenta avu aatoqohaivata vutuke tivaqi viha Kotira aararera. Te tenta muntukaqihai ihi tivaqi viha, tenta avu aatoqihaivata irikeha vutuke ihi tivaqi virera.

16 Ne aahuva vo uvaqihai Kotirara koqeve tivaqi vi vaivaro ni muntukavanoqai vi uvara ho iri vairarovata, ni avu aatovano kia ho irianaro. Ne minti tivaqi vi vaivaro vonaihainaa vaiintivano ni nivutana uru vaiharo ni uva kia iriraitiro, viva nantiakeroe ni uvara quqaave tianaro?

17 Ne aahuva vo uvaqihai tivaqi viha Kotirara koqeve tivaqi vi vaivaro ne koqe uva ti vaiva nintaqaima kahaqiharo kiama ni kana vaiinti ho kahaqianaro.

18 Te nivata naatara keha aahuva vo uvaqihai airi tataa Kotira aaramaqi vi vaunarara irihama, te Kotirara koqeve ti vaunara.

19 Kotira vaiinti nahenti ruvaaqumavi vairaqi, hauri te airi uva aahuva vo uvaqihai ti variari vika kia irivorave ti, te vika ho iri uvara inaaraiqatantaqai vutuke tiva nimiariraro vi uvava vika homa kahaqianaro.

20 Ti qata vakaao, naati vaintivano kia vaaqu kaiqa vararaitiro koqema kero vaintemake, nevata kia vaaqu kaiqa vararaiti koqemake variata. Mintimake vaiha, kia naati vaintivano avu aatoqi uva iriqiro vinantemake iriqi viraiti, ne noruqama vuaka avu aato irintemake iriha variata.

21 Kotira vukuqi Kotiva mintima tiro:

> Vo uva ti vai vaiintika noqihai te maa vatanaaka tenta uva tiva nimirerave. Te vo vatanaaka noqihai uva tiari maa vatanaaka kia ti uva ho irivarave, tura. *(Aisaiaa 28:11, 12)*

22 Kia qaqi qumina vaiinti nahentiara iriraitiro, Kotira vaiinti nahenti vika vira kempuka tavaate tiro, Kotira Maraquravano vokiaka vo kempuka nimimanta vika aahuva vo uvaqihai ti variara.

⌞Vi uvava vaivaro vo uvavata maantimama vairo:⌟ Qaqi qumina vaiinti nahentiara vika Kotira kempuka tavaate tiro, Kotira Maraquravano vaiinti vonavu vo kempuka nimimanta vika qaqi vaiinti nahenti Kotira vakaaka tiva nimi variara.

23 Ne ruvaaqumavi vaiha aahuva uva vo uva vo uvaqihai tivaqi vi vaimanta kia Kotira uva iri varia vaiinti nahentika vikavata uru ni hampata vaivera, vika ne uva ti vaira irihama niara vueraiqama vuavo tivara.

24 Ne ruvaaqumavi vairaqi Kotira uva vutuke tiva nimiqi vi vaivaro vovano qaqi qumina vaiintivanoe, kia Kotira uva anomakero iri vaina vaiintivae, vivavata ni hampata vairera, ne ti vai uvava vira kahaqiraro viva tiharo, Ike, te vaaqu aaraqaa ni vauraukama vauro, tianaro.

25 Minti tivakero viva nai kukeqa taina uvaravata tiva qovarama kero viva hiqiriviro Kotira autu tuahereharo tiharo, Quqaama Kotiva ni nivutana vaivo, tianaro.

Maantimake Kotira uva maara tivaqi vuate tura

26 Ti qata vakaao, ti uva okara maantimama vairo: Ne ruvaaqumavi vaivaro niqihairo vovano ihi vo tirerave tiraro, vovano Kotira uva maara tiva nimirerave tiraro, vovano Kotiva qoqaiqama kaaina uvara tiva nimirerave tiraro, vovano aahuva vo uvaqihairo ni tiva nimi vairaro vovano vi uvara okara ni tiva nimianaro. Ne mintiaqi viha nai kahaqi nai kahaqiha variata.

27 Niqihai airi vaiinti nahenti aahuva vo uva tivaqi vivora. Taaraqantae, taaramonavue, homa aahuva vo uvaqihai tivaqi vivara. Vinavuka aahuva vo uvaqihai tireka iha, vohaiqa vohaiqavano tivaqi vi vaivaro vovano vinavuka uva tuqantaakero vira okara ni tiva nimi vaira ne ho iriata.

28 Vinavuka uva tuqantaakero ni tiva nimiarirava kia vairera, vinavuka evaara variata. Vinavuka nariaraiqamake vaiha Kotira hampata aahuva vo uvaqihai tivaqi vuata.

29 Taara vaiintie, taaramo vaiintie, Kotira vakaaka ni tiva nimireka auti vaivera, ne vinavuka qaqi kaimanta tiata. Vinavuka vakaaka ni tiva nimi vaimanta ne vinavuka uva okara rairake iriqi viha variata.

30 Vovano himpiro Kotira uva tiva nimi vairaro vovano oquviro vairava tiharo, Kaiqe tevata Kotiva ti tiva timi uvara ni tiva nimiare tirera, avuni tiva nimi vairava nai uva vaaka taiqa kairaro viraqaahairo vovano ni tiva nimiarira.

31 Ne mintiakeha vohaiqa vohaiqavano Kotira uva tivaqi viha ne ekaa nai kahaqi nai kahaqamaqi viha, nai kempukaiqama amite nai kempukaiqama amitemaqi vuata.

32 Kotira kempuka varaira vaiintiva viva nai noqaa
koqemakero raqikiqiro viharo Kotira uva tiva nimiqiro
vuanaro.
33 Kotiva kia hampiara voqaara kaiqa vararaitiro, viva
avuqavu naitarama keroqai kaiqa vare vairara ti, nevata
kia hampiara voqaara maara uva tiraiti, avuqavuqama
keha tiata.
Kotira vaiinti nahenti vo vatuka vo vatuka ruvaaquma vi
variantemake,
34 nevata maara tireka ruvaaqumavi vaiha kiama nahenti
vika qaqi kaimanta uva tiata. Mosiva tivato uvava tiharo,
Nahentivano kiama avuniqamakero varianarove, tura.
35 Nahenti vika uva okara kankomake irireka iha,
maaqaini vaiha nái vaativara vi uvara okara iraata. Ne
ruvaaqumavi vairaqi nahenti vovano himpiro uva tirera, vi
okarava kiama koqe qianaro.
36 Ike, Kotira uvavano ni Korinti vatanaakaqaahairoe
avuni qovarama vurave? Vi uvava niqaie kahaqireva
qovarama vurave? Kiave.
37 Vovano nariara tiharo, Te Kotira uva ti vauraukave.
Kotira Maraquravano vo kempuka timimanta te
vauraukave tirera, vi vaiintiva ti uvarara quqaavema
tiarira. Viva te ti vauna uvarara, Noravano tivatai
uvaravema tiarira.
38 Vi vaiintiva ti uvara kia noraiqaakero irirera, ne vi
vaiintira uva kia iriata.
39 Ho ti qata vakaao, Kotira uva vakaaka vaiinti nahenti
tiva nimi kempukara, vi kempukara ni varaataa iramanta
variata. Niqihairo vovano aahuva vo uvaqihairo ni tiva
nimireva auti vairera, kia vira qioqama amitaraiti, virara
homa tinarave tiata.
40 Ne ruvaaqumavi vaiha kia hampiara voqaara Kotira
uva maara tiraiti, koqemake naitaramake tivaqi viha
variata.

15

Karaitiva qutu vuraqihairo qaiqaa qaqi himpurara tura

1 Ti qata vakaao, te Karaitira vakaaka ni tiva
nimiavaunaraqaiqaa ni tiva nimiari ne vi uvara irihama
variata. Te tota vi uvara ni tiva nimiavauramanta ne vi
uvarara quqaa uvave tivake, vi entaraqaahai ne vi uvarara
kempukaiqamake iriqi vi variara.
2 Karaitira vakaaka ni tiva nimiavaunara ne vi uvara kia
tuta karaiti, koqemake tuataqi viha variqi vivera, vi uvava
ni kahaqiraro Kotiva kia ni qaqira karaitiro ni ntitaanaro.
Ne vi uvara kia koqemake tuataqi vivera, ne haaru
quqaave tu uvava kia ni ho kahaqianaro.

3 Vi uvara ti tiva timumanta te vi uvarara avuhainaa
uvavano vaivo tivake vi uvara ni tiva nimiavaunara. Te
niara mintima ti: Tenavu qora kaiqa vare vauna uvava
nunka taiqa vuarire tiro, Karaitiva tinavuara iriharo qutu
vura. Kotira vukuqi haaru qara ntuvato uvava
tuntemakero, viva qutu vura. *(Aisaiaa 53:5-12)*
4 Karaitiva qutu vumanta vataqi quntama tovaro
taaramo enta varakero, viraqaahairo qaiqaa qaqi himpura.
Kotira vukuqi haaru qara ntuvato uvava tuntemakero, viva
qaiqaa qaqi himpura.
5 Karaitiva qutu vuraqihairo qaiqaa qaqi himpiro oru
Pitaara avuqaa qovarama viro, viraqaahairo viva nai vainti
12navu nivuqaavata qovarama viro,
6 viraqaahairo nai vainti airitahaa 500navu nivuqaavata
qovarama vumanta vika vira tavora. Vate maa entara vi
vaiinti nahentika hininavu qutu vuamanta hini airinavuma
qaqi vai.
7 Ihuva nai vainti vika nivuqaa qovarama viro,
viraqaahairo Ihuva Iemira avuqaavata qovarama viro,
viraqaahairo ekaa nai noraiqamako vaiintinavuka
nivuqaavata qovarama vumanta vika vira ekaa tavora.
8 Karaitiva mintiaqiro viro, ekaanaini ti tivuqaavata
qovarama vumanta tavaavaunara. Vainti vo vatatai entava
aitaraivaro vira naantiara vatataintemake, te naantiaraini
Karaitira vaintiqama vunara.
9 Ihuva noraiqama kai vaiintikaqihai te vairera, uapaa
vaiintivanoqai vaunara. Tota te Karaitira avataqi ni vau
vaiinti nahentika anomake qoraiqama nimitaqi vi
variavaunarara ti, kia tiriara Karaitiva vira noraiqama kai
vaiintirave tiataara.
10 Ho Kotiva ti aaqurihama timiteharo koqema
timitaimantara ti, te mintimake nora vaiinti vaunara.
Kotiva ti koqema timitaimanta kia te qaqi qumina vairaiti,
Karaitiva noraiqama kai vaiintinavukaqihai te voqavata
kempukaiqamake kaiqa vare vaunara. Ho kia te tenta
kempukaqaahai vira kaiqa varaqi vi vaunara. Kotiva ti
koqema timiteharo nai kempuka timimantara ti, te vira
kaiqa varaqi vi vaunara.
11 Teve, vinavukave, Karaitira vakaaka ni tiva nimi
vaunara, kia te virara noraiqaake irirara. Tenavu miqo
maaqo vohaa uvaqai ni tiva nimi variavauramanta ne vi
uvarara quqaave turara ti, te virarama noraiqaake iri vai.

Tenavu qutu vuainaraqihai qaiqaa qaqi himpuainarara tura

12 Tenavu vakaaka ni tiva nimiha Karaitiva qutu
vuraqihairo qaiqaa qaqi himpivo tiavaunara. Ho ne

hininavu nantihae tiha, Qutuvi vaiinti nahentika kia ho qaiqaa qaqi himpivarave, ti variavo?

13 Quqaa qutu vuaka kia himpuare tiatirio, kiama Kotiva Karaitira qaiqaa qaqi vara himpima kaitirio.

14 Kotiva kia Karaitira qaiqaa qaqi vara himpima kaare titirio, tenavu quminama uva ni tiva nimi vauramanta ne quminama Karaitirara quqaa vivave tiatirio.

15 Ike, tenavu ni tiva nimihama quqaama Kotiva Karaitira qaiqaa qaqi vara himpima kaivo tuna uvava, vi uvava kia quqaa uva vairarovauve, vovano tinavuara tiharo, Kotiva kia Karaitira qaiqaa qaqi vara himpima kairave. Ne Kotirara una uvaqaima ti variavo, tianaro.

16 Kotiva kia ho qutu vuaka qaiqaa qaqi vara himpimake vaiva variare titirio, viva kiama ho Karaitiravata qaiqaa qaqi vara himpima kaitirio.

17 Kotiva kia Karaitira qaiqaa qaqi vara himpima kaare titirio, ne Karaitirara quminama quqaave tiavaro niqaa uva vaiva kia taiqa viraitiro, qaqima vaitirio.

18 Kotiva kia Karaitira qaiqaa qaqi vara himpima kaare titirio, vaiinti nahenti Karaitirara quqaave tivake vuru qutu vuaka, vikavata kia qaiqaa qaqi himpiraiti, ekaarama taiqa vuatirio.

19 Tenavu Karaitira veka variqi vi vuru qumina qutuvi kia qaiqaa qaqi himpuarirauka variarera, vira kaara homa maa vataraqaa variaka tinavu naaraihama timiteha ike mpo tiva timitevara.

20 Vika kiama ho vira kaara tinavu naaraihama timitevara. Karaitiva qutu vuvaro Kotiva vira quqaama qaiqaa qaqi vara himpima kora. Kara ututaivaro hoqare irataiva naane mpeqaiqama vintema kero, Karaitiva naane qutu vuraqihairo qaiqaa qaqi himpurara ti, Karaitirara quqaave tivake qutuvika, vikavata naantiara qaiqaa qaqima himpivara.

21 Tota vaiinti vohaiqaqaahairo qutuvi okarava qovarama vurama. Qaiqaa vohaa qarama kero, vaiinti vohaiqaqaahairo qaqi himpi variqi vi okarava qovarama viro.

22 Tenavu ekaa Adaamura vaintivara vaihara ti, tenavu ekaa qutu vuariraukama vaunara. Vohaa qaramake, tenavu Karaitira vaintiqamavi vaihara ti, naantiara tenavu ekaa qaiqaa qaqi himpi variqi virara.

23 Naantiara kia tenavu hampiara voqaara qaiqaa qaqi himpiraiti, tenavu naitaramake vohaiqa vohaiqavano qaiqaa qaqi himpirara. Karaitiva naane qutu vuraqihairo qaiqaa qaqi himpurara ti, Karaitiva qaiqaa vataini orurante

tuvuaina entaraqaa vira vaiinti nahenti vika qaiqaa qaqima himpi vaivara.

24 Vika qaiqaa qaqi himpi vaivaro, viraqaahairoma taiqaaina entava aniraanaro. Vi entaraqaa Karaitiva mpeqaiqama keharo vo vatanaa vo vatanaaka *kamaanira* taiqa kero, ekaa vo haika vo haikavano vira navutaiqi vai haikara naatara kero, ekaa kempuka vatekavata naatara kero vuru nai Qora Kotira kauquqi kero tiharo, Te ekaa vi haikara naatarama kauro. Are ekaa vi haikaraqaa homa raqikiqira vinarave, tianaro.

25-26 Karaitiva mpeqavano vaiharo nai navutaaka aatara aataramaqi viviro, vuru ekaanaini Karaitiva qutuvi vai okararavata aatara kairaro vi okarava kiama qaiqaavata varianaro.

27 Kotira vukuqi mintima tiro:

Kotiva ekaa haika Karaitira vevaarainiqama kairaro
Karaitiva ekaa vi haikaraqaa raqikiqiro vuanarove, tura.
(Ihi 8:6)

[Karaitiva ekaa vi haikaraqaa raqikiqi viharoma viva kiama Kotiva nai vira noraiqama kainaraqaa raqikianaro.]

28 Naantiara Karaitiva ekaa vi haikaraqaa raqikiqiro viharo viva nai vira Maaquvano vaiharo Kotira vevaarainiqama viro vairaro Kotiva Karaitiraqaavata ekaa haikaqaavata raqikiqiro vuanaro.

29 Karaitiva qaiqaa qaqi himpu uvava kia quqaa uva vairavauve, vokiaka qutu vuakara iriha quminama namari vare variara. Qutu vuaka kia qaiqaa qaqi himpivarave tia uvava quqaa uva vairavauve, vokiaka quminama vika kahaqireka namari vare variara.

30 Kia tenavu qutu vuainaraqihai qaiqaa qaqi himpi vaireravauve, tenavu ekaa enta quminama tinavu qoraiqama timite variaka varianaini vi ani vaunara.

31 Ti qata vakaao, Ihu Karaitiva niqaavata tiqaavata raqiki vaimanta te niara quahe vaunarara ti, te vutuke ni tiva nimirera: Vo enta vo enta ti haruke ruhiqauri variamanta vauro.

32 Kia tenavu qutu vuainaraqihai qaiqaa qaqi himpi variainaravauve, quminama te Epasaasini vaiinti vonavu hampata qaakau aantau vahi voqaara raquqi vi variavaunara. Kotiva qutu vika kia qaiqaa qaqi vara himpimake vaiva vairavauve, kaiqenavu hurae morae qutuainarara kia noraiqaake iriraiti, karavata iha namarivata namaqi virara.

33 Hauri vokika niara una uva timanta ne vika uva avataqi vivora. Uvavano mintima tiro:

Vaiintivano vaaqu vaiintinavu hampata variqiro
viharo vivavata vaaqu vaiintiqama vuanarove, tura.
(Aisaiaa 22:13)
34 Virara irihama ni avu aatovano kenko tira vaaqu kaiqa
varera qaqira kaata. Niqihai vaiinti vonavu kia Kotira
okarara iriraiti, hampi uva ti variara kaara vikavata nevata
kauruataarave.

Qaiqaa qaqi himpuaina okarara tura
35 Vovano maantima kero ti iraanaro: Nantiakeroe Kotiva
qutu vika qaiqaa qaqi vara himpima kaanarove? Nana
vaata vataukae qutu vika qaiqaa qaqi himpivarave?
tianaro. Vovano minti tirera, te nai vira maantimake tiva
amirera:
36 Ai avu aato qumimaqamae vivo? Are kiae iriarao? Are
auru vataqi ututairaro auruvano kia takuma viro
nuhiqama virera, karavano kia ho qampiqaanarove.
37 Are *uiti* aurue vo aurue utihara, are kiama nora vira
airantera ntavakera utiraitira, auruqaima utinara.
38 Kotiva tivaro vo auruqihairo nai vi karava qampiqa
vivaro, vo auruqihairo nai vo karavano qampiqa vi vaira.
⌞Vira voqaantemake, tenavu qutu vuainaraqihai qaiqaa
qaqi himpi variariraro tinavu vaatavano voqarama keroma
varianaro.⌟
39 Vaiinti vaatavanovata, aantau vahi vaatavanovata, kia
vohaa qaramakero vaira. Vaiinti vaatavanove, aantau vahi
vaatavanove, uviri vaatavanove, havuka vaanti
vaatavanove, nai vo vaata vo vaatama vaira.
40 Naaruvaini vai haikava vo vaata vo vaata vaivaro
vataini vai haikava vo vaata vo vaatama vaira. Naaruvaini
itai haikava voqarama kero ataa iharo vaivaro, vataini vai
haikava voqarama kero ataa iharo vaira.
41 Kuarivano iteharo voqarama kero ite vaivaro,
toravano voqarama kero ite vaivaro, opu makauvano vo
qara vo qarama kero ite vaira.
42 Vi haikava vi haikava vo qara vo qarama kero vairaro
vira voqaantema kero, naantiara tinavu vaatavanovata
qutu vuainaraqihairo qaiqaa qaqi himpiro aahuva vo
qarama keroma varianaro. Tinavu vaata vataqi quntama
taavaro nteraaina vaatavama vairo. Naantiara tinavu
qaiqaa qaqi himpima kaaina vaatava qaraaka vaatavano
kia nteraaina vaatavama varianaro.
43 Tinavu vaata vataqi quntama taavaro uqerara vaata
kia koqe vaatama vairo. Naantiara tinavu qaiqaa qaqi
himpima kaaina vaatava kempuka vaatavano koqe
vaatama varianaro.
44 Tinavu vaatavano maa vataraqaa variarire tiro
autukairara ti, vi vaatara vata maini quntama te variara.

Naantiara tinavuara naaruvaini variate tiro, naaruvaini variaina vaatara qaqi vara himpima kaanaro. Maa vataraqaa variaina vaatava vaivaro naaruvaini variaina vaatavavata vaira.

45 Vi uvarara Kotira vukuqi mintima tiro:

Kotiva hoqarenaa vaiinti Adaamura autu kovaro viva himpiro qaqi variqiro vi vaurave, tura. *(Okara 2:7)*

Vi vaiintiva mintima vauvaro vira naantiara vaiinti vovano Karaitiva ekaa vaiinti nahentiara qaqi variqi vuate tiro, qovarama viro vaura.

46 Kia vaiinti nahentivano naaruvaini variqi vi okarara naane qovarama karaitiro, vika vataini variqi vira naane qovarama kero, viraqaahairo naantiarama naaruvaini variqi vi okarara qovarama kaanaro.

47 Hoqarenaa vaiinti Adaamuva vaireva, vira vataqohairo autu kovaro maa vataraqaa vaura. Vira naantiara vaiinti vovano Karaitiva naaruvaihairo vataini tuvurero vaura.

48 Maa vataraqaa variaka vaireka, vika vataqohairo aututo vaiintira voqaarama variara. Naaruvaini vaika vaireka, vika naaruvaihairo tuvi vaiintira voqaarama vaivara.

49 Maa entara tenavu vataqohairo aututai vaiintira Adaamura voqaara vaunara. Naantiara tenavu naaruvaihainaa vaiinti Karaitira voqaarama vairara.

50 Ti qata vakaao, te ni tiva nimirera. Vaiinti nahenti maa vaatara vataake vaika, vika kiama Kotiva raqiki vaina vatukaraqi ho vivara. Kia ntere vaina vatukaraqi nteraaina vaiintiva kiama ho vuanaro.

51 Kaiqe te Kotiva kukeqa taaina uvara vo ni tiva nimiari. Kiama tenavu ekaa qutu viraiti, tenavu hininavu qaqi variqi viha, viraqaahai vaakama tenavu ekaa voqaramake qovaramavi vairarave.

52 Tenavu hininavu variariraro naantiara ekaara entaqaa *aanumaara/noma* vuaqairaro Kotiva qutu vika qaiqaa qaqi vara himpima kaira vika viraqaahai kia qaiqaavata qutuvi ntera viraiti, qaqi variqi vivara. Tenavu ekaa vi entaraqaa voqaramake qovaramavi vairara.

53 Tenavu nteraaina vaatara vatauka variqi vivi, vi entaraqaahai kuquvi, kia nteraaina vaatara vatauka vaiha qaqi variqi virera. Tenavu qutu vuaina vaatara vatauka variqi vivi, vi entaraqaahai kuquvi, kia qutu vuaina vaatara vatauka qaqi variqi virera.

54 Tenavu nteraaina vaatara vatauka kuquvi, kia nteraaina vaatara vare, viraqaahai qaqi variqi virara. Tenavu qutu vuaina vaatara vatauka kuquvi, kia ho qutu

vuaina vaatara vare, viraqaahai qaqi variqi vuariraro vi entara haaru qara ntuvato uvava vivauma varianaro.

Vi entara vi uvava tinantemake tenavu mintima tirara:

Qutira okaravano tuvi taraivaro Kotiva vira aatara kairave.

55 Qutira okaravauvo, are iriane. Are vaiinti arukera aatara ke variana kempukava tainie vaivo?

Ai aaraivano vaiinti nkaqe vaiva tainie vaivo? *(Hosea 13:14)*

56 Maa entara vaiinti nahenti vaaqu kaiqa vare variarara tiro, qutuvi okarava vaiinti nahenti nkaqe vaira. Vaiinti nahenti Kotiva tivato uvara raqake variarara tiro, qora kaiqa kempukavano vaiinti nahentiqaa raqikiqiro vi vaira.

57 Ho tinavu Noravano Ihu Karaitiva quti varia okarara aatara kero qaiqaa qaqi himpirara tiro, Kotiva tinavuvata kempukaiqama kaimanta tenavu homa quti varia okarara aatarake qaiqaa qaqi himpi vairara. Virara irihama tenavu Kotira autu tuahereha virara koqemave ti vaunara.

58 Ti qata vakaao, ne vi uvara irihama kempukaiqaavi variqi viha variata. Ne maa uvara iriarave. Ne Nora Vaiinti kaiqa vara amite vaivaro kiama ni kaiqa vovano quminaiqama vuanaro. Virara irihama ne kempukaiqamake vira kaiqa vara amitaqi vuata.

16

Iutaa vatanaaka monu nimireka urara tura

1 Kotira vaiinti nahenti Iutia vataini variaka kia koqemake variakara irihama ne vika kahaqireka monu ruvaaquma kerara tirera: Te Karesia vataini vaiha Ihura vaiinti nahenti mini variaka tiva nimi vaunantemake, nivata tiva nimiari nevata vika inte iata.

2 Vo Sante vo Santeqaa ne vohaiqa vohaiqavano nenta monu hini qaqi vataqi vivaro airiqamakero variarira. Ne mintiaqi vi vaiqe te ne inaini orure kia niara qaiqaavata monu ruvaaquma timiate tirara.

3 Naantiara te ne inaini oruraari ne vaiinti vonavu autu ti timiqe te vinavuka qara nimiha nititaari vika vi monura varema Ieruharemini vuru nimiata.

4 Vi entara te Ieruharemini vo kaiqa varaarirava vairera, vinavuka ti vataake homa mini vivara.

Poruva nai nuainarara tura

5 Te Masedonia maaqaini vatuka vatuka nuariraukara ti, te mini naane nuvake, naantiara ni oru tavarera.

6 Ni hampata oru vaiha te vukai entae, kuari kia noraiqaakero itaaina entarae, ni hampata vaiha qaiqaa taini taini virera iari nevata ti kahaqiqe te mini mini virara.

7 Kia te vo vatukainiara viha ni hampata vahuqa
vaireravauve. Noravano hove tirera, te ni hampata
vukaiqamake vairera.
8 Ho te vate Epasaasi mainiqai variqi vuariraro Pentikosi
ovata ne entava aniraarire.
9 Maini te vo vaiinti vo vaiinti Kotira aara numiqaarirava
airi vaimantara ti, te mainiqai variqi virera. Te maini
Kotira kaiqa vare vauramanta airi vaiinti tinavu
navutaiqama timite variamantavata, te Karaitira vaiinti
nahentiarao ti, mainiqai vairera.
10 Timotiva te varaunantema kero, Nora Vaiinti vira kaiqa
vare vairara tiro, viva ne vainaini oru ntairera, ne vira
quahama amitehama vira vitaata.
11 Virara irihama hauri niqihairo vovano Timotirara
qumina vaiintive tiharo vira tauvaqa utu amitaantora. Ne
Timotirara viva Karaitira kaiqa vaiintivano vaivo tivakeha
vira kahaqamake aaraini vuru kaivaro viva koqema kero te
iainanaini aniarira. Te viravata tinavu qata vakauka
vonavuvata vekama vauro.
12 Te tinavu qata vakaa Apolosirara tirera. Te vo enta vo
enta niara irihama virara mintima ti: Tinavu qata vakauka
vonavu Korintini vire ika are vinavuka hampata mini
vuane, tivake vuana vaina turaro viva kia vate mini
vuataaivaro kia viro. Naantiara aaravano ho vairera, viva
ne inaini vuanaro.

Poruva ekaara uva tura
13 Ne rauriha taveha variata. Ne Karaitirara quqaave
tiraqaa kempukaiqaake variata. Kia qetaraiti, vaiinti
tarukama variata. Kempukaiqaavi variata.
14 Nariara nariara muntuka vateha ekaa kaiqa varaqi
vuata.
15 Ne Sefanaasiraravata, vira naavuqi variakaravata,
kankomake iriara. Te haaru Akaiaini vaiha Karaitira uva vi
vatanaaka tiva nimiavauramanta vika naane quqaave
tivake, viraqaahai voqamake Kotira vaiinti nahenti
kahaqireka autiha variara. Ti qata vakaao, te niara ike mpo
tihama mintima ti:
16 Ne vi vaiintinavukavata, vinavuka hampata kaiqa vare
variakavata, vevaaraini vaiha, vika uvama iriqi vuata.
17 Niqihai Sefanaasivavata, Fotunatusivavata,
Akaikusivavata, te unanaini aniamanta te vinavukara
quahehama vauro. Te kia ni tavauraro ti muntukavano
qoraiqimanta vauramanta vinavuka te vaunanaini anire ni
uva tiva timiamanta iri, te virara quahehama vauro.
18 Vinavuka ni muntuka koqema nimitaantemake,
vinavuka maini ani vaiha ti muntukavata koqema

timitaamanta vauro. Ne minti vai vaiintika nutu viriniqama kaata.

19 Karaitira vaiinti nahenti Esiaini vona vona variaka niara irihama ni uva mante variavo. Akuilaaka vira naata Prisilaaka vitantavata, vitanta naavuqi ruvaaqumavi variakavata, vinavuka Nora Vaiinti autuara irihama ni uva mantama nimitaavo.

20 Tinavu qata vakauka maini variaka, vikavata ni uva mantama nimite vai. Ne nai uva mante nai uva mante iha, nai kauqu ami nai kauqu amiha variata.

21 Ho te tenta kauquqohai maa uvara qara ntuvate:
Te Porukama ni uva mantama nimitauro.

22 Nora Vaiintiara kia muntuka vataira vaiintira kaivaro viro ekaara vehiqama vuarire. *M arana ta—Mpo, Nora Vaiintio, vaaka orurantera tuvuane*.

23 Tinavu Noravano Ihuva ni koqema nimitaarire.

24 Nevata tevata Ihu Karaitirainiqama vuraukara ti, ti muntukavano niara vaimantama vauro.

2 KORINTI
Poruva Korinti vatanaakaini vo qara naantiara vara kora

Poruva vohaa ihi varakero Masedoniaini vaiharo Korinti vatanaaka qara vovata ntuva nimitora. Poruva vi vatanaaka Kotiva nai noraiqama kovaro Ihu Karaitira kaiqa vare vau okarara tiva nimiharo maa uvara qara ruva nimitora.

1 Te Poruka. Kotiva timanta te noraiqaavi Ihu Karaitira
vakaaka tiva nimi vauraukama vai. Tetanta tinavu qata
vakaa Timotikanti ne Kotira vaiinti nahenti Korintiqi
variakaravata, ekaa Kotira vaiinti nahenti Akaiaini
variakaravata, ni qara nimite.
2 Tinavu qova Kotivavata, Noravano Ihu Karaitivavata, ni
koqema nimiteha aaqurihama nimitaivaro ni
muntukaqihairo paru i vaira variata.

Poruva Kotirara koqema iarao tura

3 Kaiqenavu Kotirara koqema iarao tiha vira quahama
amitaari. Viva Variqavano vaiharo tinavu Nora Vaiinti Ihu
Karaitira vira Qovama vairo. Kotiva tinavu Qova vaivaro
ekaa aaqurihama timitaaina okaravavata, muntuka
kuquqama timitaaina okaravavata, viraqaahairo qovaraiqi
vaira.
4 Tenavu vo maara vo maara vare vaiha mpo ike ti
vauraro Kotiva tinavu muntuka kuquqama timite vaira.
Kotiva tinavu muntuka kuquqama timite vaimantara ti,
tenavu tavaari vaiinti nahenti vo maara vo maara vare
vaiqe, tenavuvata Kotiva tinavu muntuka kuquqama timite
vainantemake, vaiinti nahenti vika muntukavata
kuquqama nimitaari.
5 Karaitiva aihavi haikara varaqiro vimanta tenavu vira
vataake vohaa vaiha aihavi haikara varaqi vi vaunara. Vira
voqaara Kotiva Karaitira muntuka kuqu-qama
amitainantema kero, Kotiva tinavu muntukavata
kuquqama timitaanaro.
6 Kia tenavu quminavauve aihavi haikara vare vaunara.
Kotiva ni muntuka kuquqama nimitero ni ntitaarire ti,
tenavu aihavi haikara vare vai. Tenavu aihavi haikara vare
vauraro Kotiva tinavu muntuka kuquqama timitaimantara
ti, tenavuvata homa ni muntukavata kuquqama nimiteha
tiha, Tenavu ni aanare aihavi haikara varaunarave. Nevata
kempukaiqaake variate, tirara.

7 Ne tinavu aanare aihavina haikara varaqi vivera, Kotiva
tinavu muntuka kuquqama timitainantema kero, ni
muntukavata kuquqama nimitaanaro. Tenavu virara iriha
niara tiha, Ne kia popohanaara iraiti, kempukaiqaake
variqi vuatema, turo.
8 Tinavu qata vakaao, tenavu haaru Esiaini niha maara
vare variavauna uvara ne kia anomake irivora. Vi entara
nora maara, vo maara vo maara tinavuqaa vate vaumanta
tenavu tiha, Ike, kia ho vi maarara vare qaqi vairaraiti,
qutuma virarave, tiavaunara.
9 Vi entara tenavu tiha, Oho, tenavu kia qaqi vairaiti,
qutu vuarira entavama aniraivo, tiavaunara. Tenavu minti
tivake tavaavauraro tentanavu kahaqiarira aarava kia ho
vaumanta viraqaahai tenavu Kotiva qutu vua vaiinti
nahentika qaqi vara himpimake vaiva, vivaqai tinavu ho
kahaqianarove tivake, viraraqai kempukaiqamake iriqi vi
variavaunara.
10 Vi entara tenavu qutu vuarirava aumanto vauvaro
Kotiva tinavu viraqihairo ruaruama timitora. Kotiva vi
entara tinavu ruaruama timitontema kero, naantiaravata
Kotiva tinavu mintima timitaanaro. Tenavu Kotiraqaata
muntuvi vaiha tiha, viva qaiqaa qaiqaavata tinavu
kahaqama timitaqiro vuanarove, turo.
11 Nevata tinavuara iriha Kotira aaramaqi vivaro viva
tinavu kahaqama timitaarire. Airi vaiinti nahenti
tinavuara iriha Kotira aarama timitaivera, Kotiva tinavu
koqema timiteharo kahaqama timitaira viraqaahai airi
vaiinti nahenti Kotira quahama amitevara.

Poruva kia Korintini vurara kankoma kero vika tiva nimura

12 Tenavu vaiinti nahenti nivuqaa ni vauraro kia vo haika
kaara tinavu toqaavu harimanta tenavu koqemake vika
nivuqaa ni vaunarara ti, tenavu virara iriha quaheha
koqeve ti vaunara. Tenavu vaiinti nahenti nivuqaa niha kia
unaqaraiqaake vikaqihai vo haika vararerave tiraiti,
tenavu Kotiva tinavu koqema timite vainarara iriha, Kotira
kaiqaqai varaqi viha avuqavuqamake ni vaunara. Tenavu
vo vaiinti nahenti nivuqaavata, ni nivuqaavata, niha
mintiaqi vi vaunara.
13-14 Tenavu ni qara nimiteha kia qumina vo uva ni tiva
nimiraiti, ne ho iri vai uvaraqai tiva nimi vaunara. Ne vate
maa entara tinavu uva hiniqai iriaka vaiha, naantiara ne
tinavu uva ekaa irivera, te virara hovema tirara. Ne tinavu
uva kankomake iriqi vi, naantiara Noravano Ihuva
tuvuaina entaraqaa ne tinavu quahama timitaiqe tenavu
nintavata quahama nimitarara.

15-16 Tota te niara homa vika ti tavehama ti quahama timitevarave tivake, te ni tavarera auti vaiha mintima ti: Kaiqe Masedoniaini viha ni ori tave, qaiqaa vihai orurante aniha ni ai tavaarimanta ne taara tataa ti tavaiqe te ni koqema nimitaari, viraqaahai ne ti tivita vare aaraini vuru kaiqe te Iutiaini virerave, tiavaunara.

17 Te minti tivake ni oru tavarare tivakevata, kia vuavaunara. Tota te ni unaqaraiqamake oru tavarerave tiavaunara? Vovano vataihainaa uva okarara iriharo tintemake, tevata taara uva tihae eo mintirerave, kia mintirerave, ti variavaunarave?

18 Te Kotira quqaa okarara irihama tenta kauqu aiqiqaa aqukeha tiha, Kia tenavu niara unahaa tiha, Eo mintirerave, kia mintirerave, tivaqi viha ni tiva nimi variavaunarave, turo.

19 Sailaasivavata, Timotivavata, tevata, tenavu ni nivutana vaiha Ihu Karaitira vakaaka ni tiva nimi variavaunara. Ho Ihu Karaitiva Kotira Maaquvano kia unaqaraiqama keharo taara uva tiraitiro, viva vohaa uva quqaa uvaqai ti vaivara tiro, viva te mintirerave tivakeharo quqaa minti vaira.

20 Kotiva nai kauqu aiqiqaa aqukeharo te mintirerave tivatai uvara, ekaa vi uvava vivauma variarire tiro, Karaitiva qovarama vura. Karaitiva qovarama viro Kotira kaiqa varaqiro vurara ti, tenavu Karaitira kaiqara irihama Kotirara ai uva quqaa uvama vaivo tivakeha vira autu tuahere vaunara.

21 Kotiva naima nivata tinavuvata kempukaiqama timitaimanta tenavu Karaitira vataake vohaaraqi variqi vi vaunara. Tinavuara nai kaiqa vara timitaate tiro, Kotiva naima tinavu noraiqama kaira.

22 Kotiva tinavu nai kaama tero viraqaahairo nai uvavano kempukaiqama vuarire tiro, viva nai Maraqura tinavu muntukaqi vataira. Vira Maraquravano tinavu muntukaqi vaimantara ti, tenavu tiha, Quqaama Kotiva naantiara tinavu tivitaanarove, ti vaunara.

23 Te Kotira autuqaa quqaa uvaqai tirera. Te oru Korintini vaiha vo uva kaara ni nitiariraro ni muntukavano qoraiqiantorave ti, te qaqirake kia mini vuavaunara.

24 Kia tenavu nora vaiinti voqaantemake vaiha niara kempukaiqaake vi uvara vi uvara avataqi vuate tireravauve. Aqao, tenavu tavauramanta ne Karaitira uva ho iriqi vi variara. Ne Karaitira uva iriha quaheha variate tivakeha, tenavu ni kena vaiintiqai vaiha ni hampata kaiqa varaqi virera auti vaunara.

2

1 Vi uvarara irihama, te vo uva kaara ni oru nitiariraro ni
muntukavano qoraiqiantorave ti, te qaqirake kia ni oru
tavarera mini vuavaunara.
2 Te ni oru nitiariraro ni muntukavano qoraiqirera,
viraqaahairo tavave ti muntuka koqema timitairaqe te
quaheha vairara? Kiama vovano ti muntuka koqema
timitaarirava varianaro. Ne ti muntuka koqema timite
variakara ti, hauri te ni nitiariraro ni muntukavano
qoraiqiramanta vaiha ne kia ti muntuka koqema
timitevora.
3 Te virara irihama haaru ne vaunaini qara vo vara
kaavauraro vurama. Te niara tiha, Ti muntuka koqema
timite variaka variavaro ti muntukavano qoraiqiantorave
tivake, te kia ni oru mini tavaraiti, qaraqai nini vara
kaavauraro vurave. Ti muntukavano koqema kero variaina
entara ni muntukavanovata koqemakeroma varianarove,
tunarave.
4 Te vi uvara qara nti variavauraro ti muntukavano
qoraiqi vaumanta te iqi rateha qara ntuva taavaunara. Te
qara ntihama kia ni muntukavano qoraiqiarire ti, qara
ntuva taavaunara. Ti muntukavano niara voqavata vaira,
virara ne kankomake iriate tivake, te ni qara ntuva
nimitaavaunara.

Vo vaiinti uva taiqa kaate tura

5 Ni nivutana vaiinti vovano qora kaiqa varovaro vira
kaara kia ti muntukavanoqai qoraiqumanta
variavaunarave. Ekaa ni muntukavanovata vira kaara
qoraiqumanta vaurave. Ho kia te qaiqaavata vi vaiintirara
kempuka uva tirerave.

6 Te tavauramanta niqihai airi vaiintinavu vi vaiintiva
qora kaiqa varai koqaara amurara ti, te tiha, Ho kia
qaiqaavata vira qoraiqama amitaate. Homa autu amitaavo,
turo.
7 Vate ne vira uva taiqake tauru amitauro tivakeha, vira
muntuka kuquqama amitaata. Ne kia mintivaro hauri vira
muntukavano qoraiqiraro vi vaiintiva tiharo, Kia te koqe
aaraqaa qaiqaavata ho nirarave, tiantora.
8 Te niara mpo tiha ne vi vaiintirara quqaama tinavu
muntukavano ariara vaivoma tiate turo.
9 Te niara ti uva koqemake irivarave, kiae koqemake
irivarave, tivakeha ni qara ntuva nimitaavaunara.
10 Ne vo vaiinti qora kaiqa uva taiqake tauru amitauro
tivera, tevata tauruma amitauro tirara. Niqihairo vovano
qora kaiqa varairera, te niarao tiha, te Karaitira avuqaa
vaiha vi vaiintira qora kaiqa uva taiqama amitauro tirara.

11 Tenavu Sataaniva una kaiqa vare vai okarara
tavaunarara ti, viva tinavu haatara kaantorave tivakeha,
vora uva kia qaqi iriqi viraiti, tenavu vaakama vira uva
taiqa amitarara.
12 Te Karaitira vakaaka tiva nimirera vatuka vo Taroaasini
orure tavaavauraro Noravano vi vatanaaka avu aato
qerama timitovarora tiro, te uva vika tiva nimiarira aarava
ho vaura. Ho vaumanta te mini vukaiqamake vairare
tivake,
13 tavaavauraro ti qata vakaa Taitaasiva kia vaumanta vira
kaara te airi aato iriha kaiqe ⌞te vira rantarera⌟
Masedoniaini vuare tivake, vi vatanaakara te vuro tivake
vuavaunara.

Ihura aanare tenavuvata homa aatara kararave tura

14 Ike, Kotiva minti minti i vairara irihama, te vira
quahama amite vauro. Navutaaka naatara kaa
vaintinavuka vaiinti nahenti vika tinavu tave quahama
timitaate tivakeha vatuka vau vi ani variantemake, Kotiva
tinavuvata tivita varaimanta tenavu Karaitira vataake vi
ani vaunara. Tenavu Karaitira vakaaka tiva nimiqi vi
vauraro vira uvavano tinavuqaahairo koqe untavi haikara
voqaara vi ani vaimanta airi vaiinti nahenti vi uvara iri
variara.
15 Tenavu Karaitira vakaaka vaiinti nahenti tiva nimi
vauraro Kotiva tinavuara tiharo, Ne Karaitiraqaahairo koqe
untavi vai haikara voqaarama variavo, tira. Minti timanta
Kotira vatukaini vire iakavata, Sataanira vatukaini vire
iakavata, vika vi untara uhire variara.
16 Hini vaiinti nahenti vi untara uhireha tiha, Oho, qutu
vuaka untave tivakeha vika Sataanira vatukaini vikama
variara. Hini vaiinti nahenti vi untara uhireha tiha, Koqe
untave tivakeha vika Kotira vatukaini qaqi variqi vikama
variara.
Ike, maa kaiqara nora kaiqama vairo. Tavave ho
varaanarove? ⌞Avuqavu ni vaira vaiintiva, vivaqaima vi
kaiqara ho varaanaro.⌟
17 Vo vaiintinavu koqaa varereraraqai iriha vika Karaitira
uva vaiinti nahenti tiva nimi variamanta tenavu kia vika
iantemake iraiti, tenavu Kotiva tititama kaika vira avuqaa
vaiha, vira uva quqaiqamake vaiinti nahenti tiva nimi
vaunara.

3

Kotiva qaraaka uva tivatairara tura

1 Tenavu vi uvara tihama kiama qaiqaa tenavu tentanavu
hutu viriniqaa kareravauve. Vo vaiintinavu kaiqa varareka
iha nai nora vaiintiara tiha, Qara timiraqe vare vuariraro
vo vaiintivano te kaiqa varaaina okarara tavaarire, ti

variara. Ho kia tenavu minti tirera. Ne tinavu okara ho iriarara ti, tenavu qumina mintiarora.

2 Ne nenta tinavu qara voqaarama variavo. Tinavu muntukaqaama ni qara ntuva taimanta vaiinti nahenti vi qarara kaara ntihama tinavu okarara homa irivara.

3 Tenavu Karaitira vakaaka ni tiva nimiavauramanta ne vi uvara irurara ti, ne ti qara voqaarama variara. Karaitiva ni uva qara ntiharo, kia *inki* namariqohairo qara ntuva taraitiro, viva qaqi variqiro vi vai Variqara vira Maraquraqohairo ni uva qara ntuva taira. Viva kia qumina oriqaa vi uvara qara ntiraitiro, viva ni vaiinti nahenti muntukaqaa vi uvara qara ntuva taira.

4 Karaitiva tinavu kempukaiqama timitaimantara ti, tenavu Kotira avuqaa vaiha muntuka qihaaqamake vi uvara vi uvara ti vaunara.
5 Tenavu tavauraro Kotira kaiqa varaarira kempukava kia tinavuqi vaivaro, Kotiva nai tinavu kempukaiqama timite vairara ti, tenavu tentanavu mahuta tiarirava kia vairo.
6 Kotiva tinavu kahaqiharo tinavu kempukaiqama timitaimanta tenavu Kotiva vaiinti nahenti hampata vohaa vaireva qaraaka uva tivataira vaiinti nahenti tiva nimi vaunara. Tenavu vaiinti nahenti tiva nimiha kia Mosiva qara ntuvato uvara vika tiva nimiraiti, tenavu Kotira Maraqura vare okarara vika tiva nimi vaunara.

Kotiva Mosiraqaa tivato uvara kia ho iriqi vi variaraqaahairo qutuvi haikava qovaraiqi vaira. Minti variamantavata, Kotira Maraqura vare variaka vika ekaa enta qaqi variqi vivara.

7 Tota Kotiva oriqaa qara ntuva kero Mosira amu uvara, vaiinti nahenti kia ho iriraiti, vika qutuvi variara. Kotiva Mosira vi uvara tiva ami vauvaro Kotira mpeqa okaravano takuqiharo Mosira viri ataama amite vaura. Mosiva vi uvara varero vaiinti nahenti konaini tuvuntomanta vika vira viri tavarare tuvaro ⌞kuari avu itaintemakero⌟ vika avu ari vaumanta vika kia ho Mosira viri tavora. Mintiaqiro viro, Mosira virivano takuquqiro vi vauva taiqa vura.

8 Ho Kotiva nai Maraqura nimi vai uvava totaa uvavata aatarakairara tiro, vi uvava voqavata vaiinti nahenti ataama nimitaqiro vuanaro.

9 Kotiva Mosiraqaa tivato uvava takuquqiro viharovata, vi uvava vaiinti nahentiqaa uva vateharo qutu vuateqai ti vaira. Kotira qaraaka uvavano vaiinti nahenti avuqavuqama nimite vairara tiro, vi uvava voqavata takuqiharo vika ataama nimitaqiro vuanaro.

10 Kotira qaraaka uvavano nai uritara kero voqaara uva
vairara ti, tenavu vira haarua uva kempukara kia
noraiqaake iriqi virara.
11 Kotiva Mosiraqaa tivato uvava vahuqa vauvaro vi
uvava takuquqiro vi vauva vahuqaqai vaura. Kotira
qaraaka uvavano kia taiqa viraitiro, qaqi variqiro vi
vairaro vira takuqiro vaivavata kia taiqa viraitiro, qaqima
variqiro vuanaro.
12 Tenavu Kotiva qaraaka uva tivataira irihama kia
ekaara qutu viraiti, qaqi variqi vuainarara ti, tenavu kia
qetaraiti, muntuka qihaaqamake vaunara.
13 Kia tenavu Mosira aanantarera. Isareri vika vira
virivano takuquqiro vi vaiva taiqa vuainara tavevorave
tiro, Mosiva tavuna varakero nai viri mantaaqa kero aqute
vaura.
14 Ho Isareri vika vauvaro vika avu aatovano kia kanko
umanta vaura. Maa entaravata vi vatanaaka Kotiva haaru
vato uvara kaara ntiha, kia vi uvara okara kankomake iri
variara. Mosiva nai viriqaa aquto tavunara voqaara Kotira
uva mantaaqa nimite vaimantara ti, vika vi uvara kaara
ntiha kia kankomake iri variara. Vika náivano vi tavunara
qaqini varakeva kia ho vaivaro Karaitiva vivaqaima vi
tavunara qaqini ravaqaa nimitaariravama vairo.
15 Haaruvata maa entaravata Isareri vika Mosiraqaa
tivato uvara kaara nti variavaro tavuna voqaava vika avu
aato mantaaqa nimite vaimanta vika kia Ihurara
kankomake iri variara.
16 Ho vaiintivano nai vaaqu kaiqaqaahairo tuqantaa viro
Nora Vaiinti vira aarairera, viva vi tavunara vira avu
aatoqaahairo qaqini ravaqaama amitaanaro.
17 Te Nora Vaiintiara tiha te vira Maraqurara ti vaunara.
Tinavu Nora Vaiinti Maraquravano vaiinti muntukaqi
vairera, vi vaiintiva vairaro qora okaravano kia vira rumpa
tairaro viva qaqini kuvantu viro varianaro.
18 Tenavu Ihu Karaitira vainti vauraro kia tinavu viriqaa
tavunavano mantaaqa timitaimanta tenavu
memontaara/inupi voqaara vauraro vira mpeqa okaravano
tinavuqaahairo ataa iharo vairo.

Noravano tinavu ataama timitaqiro vi vairaro Kotira
Maraquravano tinavu vara qaraakaiqama kairaqe tenavu
tentanavu Nora Vaiinti vira voqaantemake variainara.

4

*Karaitira vakaaka vutuke vaiinti nahenti tiva nimi
vaunarave tura*

1 Kotiva tinavu aaqurihama timiteharo tinavu noraiqama
keromaa uvara vaiinti nahenti tiva nimiate timantara ti,
kiama tenavu popohamake vika tiva nimiqi virera.
2 Tenavu vaiinti nahenti tiva nimihama, vaiintivano
kukeqa viharo kaurira kaiqa vare vai okarara tauvaqa utu
amiteha kia unaqaraiqamake vi uvara tiraiti, tenavu kia
Kotira uva hampi tuqantaa qantamake tiraiti, tenavu Kotira
avuqaa vaiha vira uva vutuke tiva nimi vauramanta vaiinti
nahenti tinavu uva iri variavaro vika avu aato
muntukavano tinavu uvara quqaa uvave ti vaimanta
variara.
3 Tenavu Karaitira vakaaka vutuke vaiinti nahenti tiva
nimiqi vi vauramanta vaiinti vokiaka vi uvara okara kia ho
irivera, vika kakakima vikama vaihara ti, kia tinavu uva ho
irivara.
4 Vika variavaro una variqavano Sataaniva maa
vataraqaa raqiki vaiva vika avu aato tinta kaimantara ti,
vika Karaitira uvara kia quqaa uvave ti variara. Karaitira
vakaakavano vika avu aato ataama nimitaantorave tiro,
Sataaniva vika avu aato vara hampiqamake vaira.
Karaitivavata Kotivavata vitanta vohaa qaramake variara.
5 Kia tenavu niqaa raqikirera tentanavu uvavauve ni tiva
nimi vaunara. Tenavu ni tiva nimihama Ihu Karaitiva,
vivaqaima Noravano vaivo ti vaunara. Tenavu Ihurarao
tiha ni kaiqa vara nimitarera auti vauraukama vai.
6 Tota konkira ariro vauvaro aatitaane tu Variqava,
vivama maa entara tinavu muntuka avu aatoqi ataama
timitaimanta tenavu tentanavu avu aato muntukaqohai
Kotira mpeqa okaravano Karaitira viriqaahairo ataa i
vaimanta tavaunara.

Tenavu tave voqaara vaunarara tura

7 Tenavu aaqatai vata varakero aututai tavera voqaara
vauraro Kotira uva nora uvavano tinavuqi vaira. Tenavu
tave voqaara uqerara vaiinti vauramantara ti, vaiinti
nahenti tavaavaro tenavu ti vauna uvava kia tinavuqihairo
qovarama vi vaira. Vi uvava uritarakero kempuka uva
vaimantara ti, vaiinti nahenti tavaavaro vi uvava
Kotiraqaahairo vai uvavama vairo.
8 Hihai hihairo vo maara vo maaravano tinavu
qoraiqama timite vaiharovata, kiama anomakero tinavu
qoraiqama timite vairo. Vo enta vo enta airi haikavano
tinavu avu aato vara hampiqama kareva auti
vaimantavata, kia tenavu Kotira kaiqa qaqirake vaunara.
9 Vaiinti nahenti tinavu navutaiqiha tinavu tivataqi vi
variavaro Kotiva kia tinavu qaqira karaitiro, viva tinavu

kahaqi vaimanta variqi vi vaunara. Vo kiaka tinavu hari variamantavata, kia tenavu ekaara taiqavi vaunara.

10 Tenavu vauramanta Ihura arukontemake, ekaa enta tinavu vaatavata hari variamanta tenavu hove ti vaunara. Tenavu mintimake variari vaiinti nahenti Ihuva himpiro qaqi variqiro vi vai kempukara tinavu vaataqaahai ho tavevara.

11 Tenavu Ihurarao ti, vira kaiqa vare vauramanta vika vira arukontemake tinavuvata arukareka auti variamanta vaunara. Mintiaqi vi vauramanta ne tavaavaro tinavu vaatavano taiqa vuainaraqi Ihuva qaqi variqiro vi variarirava vaimanta vaunara.

12 Qutuvi okarava tinavuqi qovaraiqireva auti vaivarovata, qaqi variqi vi vai okarava niqi variqiro vi vaira.

13 Kotira vukuqi vai uvava mintima tiro:

> Te Kotirara viva quqaama ti kahaqianarove ti variavaunarara ti, te vi uvara nivata tiva nimiqi vi vaunarave, tura. *(Ihi 116:10)*

Tenavuvata vi vaiintira aanare Kotirara quqaave tivakeha vira uva ni tiva nimi vaunara.

14 Tenavu iruraro Nora Vaiinti Ihura qaiqaa qaqi vara himpima kaiva, viva naantiara tinavuvata qaiqaa qaqi vara himpima kero nivata tinavuvata vita vuru kairaqe tenavu ekaa Ihura aaqanto vairara.

15 Tenavu niarao tiha ni kahaqirera aihavi haikara varaqi vi vaunara. Tenavu mintiaqi vi variari ne Kotiva ni koqema nimitaaina uvara iriqi viha airiqama vimanta, ne airi vaiinti nahentiqamavi vaiha Kotira quahama amitaivaro Kotira autuvano virini qiarira.

16 Virara irihama tenavu kia popohanaara iraiti, maa kaiqara varaqi virera. Tinavu vaata kempukavano taiqavi vaivarovata, tinavu muntukavano vo enta vo enta qaraakaiqamaqiro vi vaimanta vaunara.

17 Vo maara vo maaravano tinavu qoraiqama timitaqiro vi vaiva vahuqaqai vaimanta tenavu vi maarara vi maarara aataraqi vivi, naantiara tenavu uritarake koqemake naaruvaini ekaa enta qaqi variqi virera. Virara irihama tenavu kia maa entara maara varaqi vuainarara noraiqaake iriqi virera.

18 Tenavu avuqohai vataini vai haikara tave vaunara, kiama virara noraiqaake iriqi virera. Vi haikava vi haikava vahuqa variaina haikavaqaima vairo. Tenavu kia avuqohai ho tave vauna haikava naaruvaini vai haikara, virara noraiqaake iriqi virera. Kia avuqohai tave vaura haikava, vi haikava vi haikava ekaa enta qaqi variqiro vuanaro.

5

Tinavu tivaatavano haraara naavu voqaarama vaivo tura

1 Tinavu vaatavano vaireva haraara naavu voqaara
vaimanta tenavu vi vaatara vataake vaiha vataini qaqi
variqi vi vaunara. Tenavu kankomake iruraro tinavu
haraara naavu rampai kaivaro, naaruvaini tinavu naavu vo
varianaro. Vi naavuva kia vaiintivano kauquqohairo kaqa
tai naavuva vaivaro Kotiva vi naavurave vaatarave autu
timitairara tiro, vi vaatava ekaa entama qaqi variqiro
vuanaro.
2 Maa entara tenavu naaruvaini vaina vaatarara irihama
vi vaatara oru vararerave tiha, maa vaatara vataake variqi
viha keke ti vaunara.
3 Tenavu toka variarorave tivakeha vi vaatara nonkute
vairera.
4 Tenavu maa vaatara haraara naavuqi voqaara variqi
viha keke tivaqi vi vaunara. Kia tenavu tentanavu vaata
qaqira karera auti vauraukavauve. Vaiintivano haarua
utavaaqaqaa qaraaka utavaaqa nonku tainantemake,
tenavu tentanavu haarua vaataqaa qaraaka vaata
nonkirera. Mintiariraro tinavu quti vaira vaatava kuquviro
qaqi variqiro vi variarira vaatavama varianaro.
5 Tinavuara vika mintiake qaqi variqi vuate tiro, Kotiva
tinavu vaata qeramakero vataira. Kotiva minti tivakero
tinavu nai kaama tero tivatai uvava kempukaiqama
vuarire tiro, viva nai Maraqura naane avuni tinavu
timimanta varaunara.
6 Tenavu maa vaatara vataake vaiha kia qetaraiti,
muntuka qihaaqamake vaunara. Tenavu maini maa
vaatara vataake variqi vuarera, tenavu kiama ho
naaruvaini Noravano vainanaini virara.
7 Maa entara tenavu kia tentanavu avuqohai vira
tavaraiti, vira uvaraqai quqaa uvave tivakeha variqi vi
vaunara.
8 Tenavu muntuka qihaaqama keha variqi vi
vauraukama vai. Tenavu maa vaatara maini ke, oru
naaruvaini tentanavu maaqa tanaraini Nora Vaiinti
hampata variataama iro.
9 Ho tenavu maa vaatara vataake variarerave, naaruvaini
oru variarerave, tenavu Ihura antuqaqaaqai variqi virera.
10 Naantiara Karaitiva taintaqaa oquviro vaiharo *ko* tire
iraqe tenavu ekaama vira avuqaa himpite vairara. Vi
entara viva tinavu vohaiqa vohaiqa vaata vataake vaiha
kaiqa varaavauna uvara avuqavu qianaro. Koqe kaiqa
varaina vaiintira nai koqaa koqema kero amianaro. Qora
kaiqa varaina vaiintira vira nai koqaa qora koqaama
amianaro.

Vaiinti nahenti Kotira vataake vohaaraqi variate tura

11 Noravano *ko* tiaina entarara irihama tenavu qeteha,
vaiinti nahentiara vira uva iriqi vuate ti vaunara. Kotiva
tenavu avuqavu kaiqa vare vauna okarara tave vairave.
Nevata tenavu vare vauna okarara kankomake tavaivera,
te virara hovema tirara.
12 Tenavu tentanavu okarara tihama kia tentanavu autu
viriniqama karera auti vaunaravauve. Tenavu vi uvara ni
tiva nimiari ne tinavu okarara quahama timiteha,
viraqaahai vaiinti vonavu hampi uva ti variaka ne
vinavuka nái uvavata tiva nimikama vaivara. Vi
vaiintinavuka vaiinti viri vaataraqai noraiqaake iriqi viha,
kia vaiinti avu aato muntukara noraiqaake iriqi vi variara.
13 Hini kiaka tinavuara vueraiqaa vuavo ti variaka, vika
homa nai minti tivara. Tenavu Kotirarao tiha mintiaqi vi
vaunara. Hini kiaka tinavuara koqe avu aato vataukave
tiha homa minti tivara. Tenavu niarao tiha mintiaqi vi
vaunara.
14 Karaitira muntukavano tinavuara vaimantara ti,
tenavu vira kaiqaqai vare vaunara. Vi uvara okara vaireva
maantimama vairo: Tenavu ekaa qutu vuataara vaimanta
vauraro Karaitiva vaiinti vohaiqavano tinavu ekauka
vatuka varero vuru qutu vurara ti, tenavu ekaa vira
hampata qutu vuraukama vai.
15 Viva tinavu ekaukara iriharo qutu vurara ti, tenavu
maa vataraqaa variqi viha tentanavuaraqai iriqi vuarora.
Tenavu Karaitirara iriha vira kaiqa vara amitaqi viha maa
vataraqaa variqi vuari. Viva tinavuarao tiro qutu viro
qaiqaa qaqi himpiro vairara ti, tenavu mintiaqi vuari.
16 Maa entara kia tenavu qaiqaa vataihainaa uva okarara
iriha vo vaiintiara qora vaiintive, koqe vaiintive, tivaqi
virera. Tota tenavu vataihainaa okarara iriha Karaitirara
qumina vaiintive tiavaunara. Maa entara kia qaiqaa
tenavu minti tivaqi virera.
17 Karaitira vataakero vohaa vaiva vaireva, viva
qaraakaiqamavi vai vaiintivama vairo. Vi vaiintiva haaru
hampi nu okarara qaqira kero, qaraaka ni okarara varaqi
vi vaivama vairo.
18 Kotivama vi vaiintira qaraakaiqama kaivaro vaira.
Tenavu Kotira navutaaka variavauraro Kotiva tinavuara
nai vataake vohaa variate tiro Karaitira varakorara ti,
tenavu Karaitira kaiqaqaahai vira vaintiqamavi
variavauraro Kotiva tinavu kaamatero vi kaiqara
timimanta tenavu viva vaiinti nahenti vataake vohaa
variaina uvara vika tiva nimiqi vi vaunara.
19 Vi uvara okara maantimama vairo: Kotiva vataini
variaka qora kaiqa kaara kia vikaqaa uva vataraitiro, viva
Karaitira kaiqara iriharo vaiinti nahenti vataake

maateraiqireva auti vaira. Vi uvara vaiinti nahenti tiva nimiate tiro, Kotiva tinavu kaamatero noraiqama kaimanta tenavu vuru vaiinti nahenti vi uvara tiva nimi vaunara.
20 Tenavu Karaitira autuqaa vira uva vare anuraro Kotiva naivano tinavu noqaahairo ni uva tiva nimi vaintemake, tenavu vira uva ni tiva nimi vaunara. Tenavu Karaitira autuqaa ike mpo tiha, Kotira qaqi kaivaro ni hampata vohaa maateraiqiharo variarire ti vaunara.
21 Karaitiva kia qora kaiqa vararaitiro vauvaro Kotiva tinavuarao tiro, tinavu qora kaiqa uva Karaitiraqaa vuru vatovaro Karaitiva tinavu qora kaiqa uva varero vuru qutu vurara ti, tenavu Karaitira vataake vohaa vauraro Kotiva kia tinavuqaa uva vataraitiro, tinavu avuqavuqama timitaimanta vaunara.

6

Tenavu ni kahaqirera airi maara varaqi vi vaunarave tura
1 Tenavu Kotira vataake kaiqa vare vaurauka vaiha tenavu niara ike mpo tiha, Kotiva ni aaqurihama nimiteharo koqema nimite vai okarara, hauri ne virara qumina haikave tivorave, turo.
2 Kotiva mintima tiro:
Te ni aaqurihama nimiteha koqema nimitauna entaraqaa te ne uva tiara irunarave. Te ni kuvantuke ntitauna entaraqaa te ni ntitaunarave, tura. *(Aisaiaa 49:8)*
Ho iriate, Vate Kotiva ni aaqurihama nimiteharo koqema nimitaaina entavama vaivo. Vate Kotiva ni kuvantu kero ntitaaina entavama vaivo, turo.
3 Ne tinavu kaiqara iriha tinavuqaa uva vatevorave tivakeha tenavu kia hampi kaiqa vare vaunara.
4 Tenavu kia mintiraiti, vo enta vo enta tenavu variqi viha ne tinavuara vika Kotira kaiqa vaiinti tarukama variavo tiate ti, tenavu avivinamake variqi vi vaunara. Mintimake variqi viha aihavi haikara vare vauna entarave, maara vare vauna entarave, tinavu qoraiqama timite varia entarave, tenavu kia popohanaara iraiti, kempukaiqamake variqi vi vaunara.
5 Tinavu navutaaka tinavu kaavu humiqake vateve, tinavu karapuhiqi verakeve, tinavu ututeha ruqutuke vateve, mintiaqi vi variamanta tenavu vukaari utiha kaiqa varaqi vihave, entaqi kia koqemake vaitaqi vihave, karara voqamake hantuqa hari vaimanta variqi vihave, mintiaqi vihavata, tenavu kia popohanaara iraiti, kempukaiqaake variqi vi vaunara.
6 Ne tinavuara vika Kotira kaiqa vaiinti tarukama variavo tiate ti, tenavu koqe kaiqaqai varaqi viha, koqe avu aatoqai

iriqi viha kia vaaka arara itaraiti, vokiakavata koqema nimitaqi vi vaunara. Kotira Maraquravano tinavuqi vaimantara ti, tenavu vaiinti nahentiara quqaa muntuka vateha variqi vi vaunara.

7 Quqaa vakaakaqai tenavu tiva nimiqi vi vaunara. Kotira nai vira kempukaqohai tenavu vira kaiqa vare vaunara. Vaiintivano huru veva totainantemake, tenavu kauqu tanarainivata, kaanaaqainivata, Kotiva avuqavu ni vai okarara totaqi vi vaunara.

8 Hini kiaka tinavu hutu viriniqamake variamanta hini kiaka tinavu hutu vatainiqamake variara. Hini kiaka tinavu hutu tuahera keha tinavuara koqe vaiintive ti variamanta hini kiaka tinavuqaa qora uva vate variara. Vika tinavuara una uva ti variakave tiamantavata, tenavu quqaa uvaqai ti vauraukama vai.

9 Hini kiaka tinavuara kia ni tavaunarave ti variamanta hini kiaka tinavuara ni tavaunarave ti variara. Hini kiaka tinavuara qutu vuavo ti variaveravata, tenavu qaqi variqi vi vaunara. Vika tinavu ruqutuqi vihavata, kia tinavu ekaara aru taiqake variara.

10 Vo haika vo haikavano tinavu muntuka qoraiqama timite vaimantavata, tenavu quahakeqai variqi vi vaunara. Tenavu vehi vaiinti vaihavata, tenavu uva tunaraqaahai airi vaiinti nahenti koqe haika vare variara. Tenavu kia airaira vataurauka vaihavata, tenavu naaruvaini airi airaira vataariraukama vai.

11 Mpo, Korinti vatanaakao, tenavu kia vo uva kukeqaraiti, ekaa uva qoqaa ni tiva nimi vaunarave. Tinavu muntukavano ekaa niarama vaivo.

12 Tinavu muntukavano niara vaimanta tenavu kia ni toma nimitaraiti vauramantavata, neqai tinavu toma timite variarave.

13 Te tenta vainti tiva nimi vaunantemake, nivata tiva nimi vaunara. Tinavu muntukavano niara vainantemake, nevata tinavuara muntuka vataata.

Ihurara kia quqaave tika hampata kia variqi vuate tura

14 Ne Ihura uva iriaka hauri ne kia Ihura uva iriaka hampata vohaaraqi vaiha nai varate nai varate ivora. Nantiakeroe koqe haikavanovata qora haikavanovata vohaa tampamaviro variqiro vuanaro? Kia ho mintianaro. Nantiakeroe aatitairavavata, konkiraiqiravavata, vohaa tampamaviro variqiro vuanaro? Kiama ho mintianaro.

15 Karaitivavata Sataanivavata nantiakee vitanta vohaa uva vatevarave? Karaitirara quqaave tiravavata, kia Karaitirara quqaave tiravavata, vitanta hoe vohaa avu aato iriqi vivarave?

16 Hoe Kotira Naavuqi una variqanavu maraquravata
vuru vataivaro varianarove? Aqao, Kotiva qaqi variqiro vi
vaiva vaimanta tenavu vira naavuma vauro. Kotiva nariara
mintima tiro:

> Te tenta vaiinti nahenti vataake vairera vika nivutaini
> variqi viha te vika Variqavano variari vika ti vaiinti
> nahentima vaivarave, tura. *(Wkp 26:12)*

17 Viva minti tivakero Noravano qaiqaa mintima tiro:

> Ne qaqi vaiinti nahenti mini ke, ne nentaraiqamake ani
> variate. Ne qora haika kia utu vararaiti, variqi vi vaiqe te
> ni ntita varaare. *(Aisaiaa 52:11)*
>
> 18 Te ni qoka variari ne ti maaqu raavurama vaivarave.
> Te Noravano ekaa kempuka vataurauka minti tunarave,
> tura. *(2 Samueri 7:14)*

7

1 Ho ti navunaao, Kotiva nai kauqu aiqiqaa aqukero vi
uvara tiharo tinavuara iriharo tiva tairara ti, kaiqenavu
tentanavu vaataqaave muntukainive qoraiqama timitaaina
haikara hiqamake, Kotira aatu qetaqi viha koqe kaiqaqai
varaqi vuari.

Ti muntukavano niara koqe imanta vaunarave tura

2 Mpo, ne kia tinavu toma timitaraiti, tinavuara muntuka
vateha variata. Kia tenavu vo vaiinti qoraiqama
amitevaunarave. Kia tenavu vo vaiinti qoraiqama
amitauraro hampi aaraqaa ni vairave. Kia tenavu vo
vaiintivano i haikara unaqaraiqamake vare vaunarave.
3 Ho te minti tiha kia niqaa uva vatareravauve. Te vi
uvarara vaaka ni tiva nimunara: Tinavu muntukavano
niara noraiqaakero vairara ti, ne qaqi variqi vi entarave, ne
qutuvi entarave, tenavu ni hampatama variqi virera.
4 Ti muntukavano niara qihaaqama kero vaimantara ti,
te kia qetaraiti, tenta uva vutuke ni tiva nimi vauro. Te ni
mahutaqai ti vaunara. Maaravano tiqaa qovaraiqi
vaimanta kia te virara noraiqaake iriraiti, niara iriha ti
muntukaqihairo koqe i vaimanta voqavata quaheha
vaunara.
5 Tenavu Masedoniaini orure qaqi mini vairare
tiavaurarovata, hihai hihairo maaravano qovaraiqi
vauvaro tinavu muntukavano qete vaumanta
variavaunara.
6 Ho Kotiva muntuka qoraiqi vai vaiintika muntuka
kuquqama nimite vaiva, viva vi entara tinavu
muntukavata kuquqama timiteharo Taitaasira tenavu
variavaunaini atitovaro orurora.
7 Kia tenavu Taitaasiva ururoraraqai quahaunara. Viva
ni hampata vaumanta ne vira muntuka kuquqama amito

uvara Taitaasiva tinavu tiva timimanta tenavu vi uvararavata iriha quaheha vaunara. Taitaasiva ne tinavu tavaataa imanta varia uvara, vi uvaravata tinavu tiva timimanta irunara. Ne anomake mpo ike tiha, Kia tenavu mintiataara minturo, tia uvaravata, ne tiriara noraiqaake iri variararavata Taitaasiva tiva timimanta irunara. Taitaasiva ekaa vi uvara tiva timimanta iruraro ti muntukavano voqamakero quahe vaimantama vaunara.

8 Tota te qaraqihai ni tiva nimuna uvara kaara ni muntukavano qoraiqumanta vaurara ti, te vi entara tiha, Vi qarara kia ni nimi taataara vaimanta ni nimitauro, tiavaunara. Ho viraqaahai te tavauraro ni muntukavano vahuqaqai qoraiqurara ti, te vi qarara vara kaavaunarara kia qaiqaavata mpo ike tiraiti,

9 te virara quahehama vauro.

Vi qarava ni muntuka qoraiqama nimitora, kia te virara quaheha vairaiti, te ni muntukavano qoraiquraqaahai ne qora aara qaqirakora, virarama te quaheha vaunara. Kotiva qaqi kovaro ni muntukavano mintimakero qoraiqama vurara ti, tenavu tura uvava kia ni qoraiqama nimitora.

10 Vaiintivano muntuka qoraiqiraro tiharo mpo, Kotira uva kia raqa kaataara raqa kauro, tirava qora aara qaqira kairaro Kotiva vi vaiintira homa kuvantukero vitaanaro. Vaiinti vovano qumina vataihainaa uva okarara iriqiro vi vairaro vira muntukavano qoraiqirava kiama vira kahaqama amitairaro viva ekaarama qutu vuanaro.

11 Ho tavaate. Kotiva qaqi kovaro ni muntukavano qoraiqama vurara ti, ne kia vi vaiintiva qora kaiqa varora qaqi karaiti, ne vaakama qora okara vira nenta avutaqihai taiqa kareka auti vaiha vi vaiintira ati vaura. Ne tiha, vi vaiintira qora kaiqa kaara Kotiva tinavuqaavata uva vataantorave tivakeha ne tiriara viva maini tinavu hampata vaiharo vi uvara avuqavuqama timitairaqe hove tiataarave ti variara. Ho ne minti mintima keha vi uvara kempukaiqama keha avuqavuqi variamantara ti, te tavauraro ni okaravano koqe okaraqaima vaira.

12 Te tota vi uvara qara ntihama kia te qora kaiqa varo vaiintirara iriraiti, kia te vi vaiintiva qoraiqama amito vaiintiraravata iriraiti, qara ntuva nimitaavaunara. Ne Kotira avuqaa vaiha tinavuara ni muntukavano voqamakero vairara kankomake iriate ti, te vi uvara ni qara ntuva nimitaavaunara.

13 Ne ti qaraqihainaa uva ho iriarara tiro, tinavu muntukavano koqe imanta vaunara.

Tenavu Taitaasira atitaavauraro ne varianaini vumanta ne vira muntuka qihaaqama amitovaro vira

muntukaqihairo koqe i vaurara ti, tenavu viraravata irihama quaheha vaunara.
14 Te ni mahuta Taitaasira tiva amiavauraro viva ni hampata vaiharo tavomanta ne quqaa mintimake varia vaiinti nahentika variarara ti, kia te kaurira haika vare vaunara. Tenavu quqaa uvaqai ni tiva nimiteha, ni mahutavata tiva amiavauna uvaravata Taitaasiva tavovaro ekaa vi uvava quqaa uvaqaima vaura.
15 Taitaasiva ne varianaini oruromanta ne vira quahama amiteha vira vevaaraini vaiha vira uva koqemake iri vaurara tiro, Taitaasira muntukavano niara voqavata vaira.
16 Virara iri vauraro ti muntukavano niara paru iro vaimantara ti, te quaheha vaunara.

8

Parumakeha nenta qata vakaa kahaqiate tura

1 Ti qata vakaao, vaiinti nahenti Masedoniaini vo vatuka vo vatukaqi variaka Kotiva vika koqema nimitaimanta varia uvara, ni tiva nimiari iriata.
2 Vihainaa vaiinti nahenti variqi vuvaro nora maaravano vi vaiinti nahentika avatareva qovaramavi vaumanta vi vatanaaka vehi vaiinti nahenti kia airi airaira vataaka vaihavata, vika Kotirara quahaqi viha, viraqaahai vika vokuka kahaqireka kia nái u haikara tuqaramake tuataraiti, paruma keha tinavu timumanta tenavu vare muntu vokuka nimiavaunara.
3 Te quqaama turo. Vika vokuka kahaqireka iha, ho monu nimihavata, vika qaiqaa voki monuravata tinavuqaa vara komanta tenavu vare muntu nimiavaunararama turo. Kia te kempukaiqamake tiavauramanta vika náivano mintiataa umanta mintiakeha nimurave.
4 Vika náivano tinavuara mpo tiha, Tenavuvata Kotira vaiinti nahenti vokiaka Iutiaini variaka kahaqama nimitarerave, tura.
5 Tenavu hoqare vikara tiha, Vika inaara monu tinavuqaa vara kaiqe tenavu vare muntu nimirerave, tivake tavaavauramanta vi vatanaaka airi monu tinavuqaa vara komanta tenavu vare muntu nimiavaunara. Vi vatanaaka tota Kotira kaiqaqai vararerave tivakeha vika ekaa nái naane Kotira ami, viraqaahai vika tinavuara tiha, Ne tinavu Kotira kaiqa vara amite vai aarara humiqaiqe varaare, tura.
6 Masedonia vatanaaka mintima keha Iutiaini variaka kahaqireka monu nimurara ti, tenavu Taitaasirara tiha, Are Korintini avuni hoqarama kera monu ruvaaquma kareva vuanarara tira, are qaiqaa mini anirantera, vi kaiqara aaqurihama nimitena kaiqara, monu varena kaiqara vuru

taiqa kaane, ti. Minti tivake tenavu Taitaasira ne varianaini atitehama vuana vaina ti vauro.
7 Ne vo kaiqa vo kaiqa koqema keha vare variakave. Ne Karaitirara kempukaiqaake iriqi vi variakave. Ne vira uva koqemake ti variakave. Ne vira uva okara kankomake iri variakave. Ne voka voka kahaqireka auti variakave. Ne tinavuara muntuka vateha variakave. Ne minti minti variarara ti, te niara tiha, Ne Iutiaini variaka aaqurihama nimitareka iha, paruma keha nenta monu nimiate, turo.
8 Minti tihama te kia niara kempukaiqamake monu kaate turo. Vaaka te Masedonia vatanaaka koqemake nái monu nimia okarara ni tiva nimuro. Te minti tihama ni muntukavano quqaiqama kero vokiakara vainara avatamake tavarera.
9 Tinavu Noravano Ihu Karaitiva tinavu aaqurihama timitero koqema timitaira, nevata virara iriara. Viva ekaa vo haika vo haika vate vaiva vaiharovata, viva niarao tiro nai vehiqama vura. Viva vehiqama vuraqaahai ne ekaa naaruvaini vai haikara varekama variara.
10 Kia te niara kempukaiqamake tiraiti, tenta irike niara mintima ti: Tuvana ihi ne naane monu ruvaaquma kareka hoqarama tora. Ne naane mintiataa umanta minturara ti, ne vi kaiqara varaqi vi, vuru taiqa kaata.
11 Ho vate te niara tiha, Vi kaiqara varaqi vi, vuru taiqa kaate, turo. Hoqare ne vi kaiqara varareka iha quahontemake, vi kaiqara vara vuru taiqa kaate, turo. Ne monu airi vataivera, airi monu nimiata. Ne kia airi monu vataivera, inaara monuqai nimiata.
12 Ne inaara monuqai vateka vi monura parumake nimivera, Kotiva kiama niara nora monu nimiataarave tiraitiro, virara hovema tianaro.
13-14 Kia tenavu niqaa nora maara vatehama niara nora monu nimiate tivakeha vo vatanaakara inaara monuqai nimiate ti vauro. Ne maa entara airi haika vateka vaiha homa rairake kia airi haika vateka kahaqivara. Naantiara ne kia airi airaira vateka vaimanta vika vi entara airi airaira vateka vaiha nintavata kahaqivara. Ne mintimake nai kahaqi nai kahaqamaqi viha homa nevata vikavata vohaa qaramake vaivara.
15 Ne monu rairake nimi okarara irihama Kotira vukuqi haaru qara ntuvato uvara iriha variata. Kotira vukuqi mintima tiro:

> Airiqamake manaa kara nuntu varoka neva hoqai vauvaro kia airiqamake manaa kara nuntu varoka vika nevavata vohaa qarama kero hoqai vaurave, tura. *(Katu Varora 16:18)*

Taitaasivavata ne ianaini virevave tura

16 Kotiva Taitaasira kahaqama amitaivaro vivavata
tinavu aanarero ni kahaqireva quahakero kahaqianaro.
Taitaasiva minti vaimantara ti, tenavu Kotirara koqeve ti
vaunara.
17 Tenavu Taitaasirara ni kahaqiarire turaro viva vi
uvarara quaha kero, viraqaahairo viva ni kahaqiataa ivaro
tiharo, Te vika oru tavarerave, tiro.
18 Ho tenavu vaiinti vovata atitaariraro viva Taitaasira
vataakero vuanaro. Viva koqema kero Karaitira vakaaka
tiva nimi vai vaiintiva vaimanta Kotira vaiinti nahenti vo
vatuka vo vatukaini variaka virara koqe vaiintive ti variara.
19 Ho vo uvavatama vairo. Vi vaiintiva tinavu airuqama
timiteharo tinavu kahaqi vairaqe tenavu ruvaaqumate
monura vare ⌞Ieruharemini⌟ vuru kaare ti, vika vira kaama
taara. Kotira autuvano virini qiarire ti, tenavu vi monura
varakeha rairake vaunara. Mintihama tenavu vehi vaiinti
nahentiara noraiqaake iri vaunarara nivata numiqarera.
20 Naantiara vokika tinavuara monu varakeha hampi
rairake nimi variavo tivorave ti, vi vaiintira Taitaasira
vataake atitarera.
21 Tenavu avuqavuqamake vi kaiqara vi kaiqara varaqi
virera. Kia tenavu Kotira avuqaaqai vaiha mintiraiti,
tenavu ekaa vaiinti nahenti nivuqaavata vaiha mintiaqi
virera.
22 Tenavu vitanta nititehama vaiinti vovata atitarera.
Tenavu airi tataa vi vaiintira avateha tavauraro viva vaiinti
nahenti ho kahaqiariravama vairo. Vira muntukavano
niara qihaaqama kero vaivarora tiro, viva quaha keharo ni
kahaqiariravama vairo.
23 Te Taitaasirara tirera. Viva ti vataakero kaiqa vare vai
vaiintivama vairo. Viva ti vataakero vaiharo ni kahaqiataa
ivaro ni kahaqi vaira. Te vo vaiintitanta vaaka tunatantara
tirera. Ihura vaiinti nahenti vo vatuka vo vatukaini variaka
vitanta tinavu kahaqama timiteha ni kahaqiate ti, vika
vitanta vara himpimake kaamateha nitite. Vitanta kaiqa
vareraqaahairo Karaitira autuvano noraiqama vuanaro.
24 Vinavuka ne vainaini oruraimanta ne vinavuka ntitake
koqema nimitaivaro te niara tuna uvava vivauma
variarira. Ne vinavuka koqema nimitaimanta Ihura vaiinti
nahenti vonaini vonaini variaka niara tiha, Quqaama ni
muntukavano tinavuara vaivo, tivara.

9

Parumake monu nimi okarara tura

1 Ne Kotira vaiinti nahenti kahaqama nimite varia
okarara ho iri tavaarara ti, te vi okarara qumina qaiqaa ni
tiva nimirera qara ntuarora.

2 Te tavauramanta ni muntukaqihairo voqamake vika
kahaqiataa imanta ne Iutiaini variaka kahaqi variara. Te ni
mahuta Masedonia vaiinti nahenti tiva nimiha tiha,
Akaiaini variaka tuvana ihiara vaiha monu qeramakeha
Iutiaini variaka nimireka auti variarave, tiavaunara. Te
minti tivake ni mahuta tiavaunarara ti, Masedonia
vatanaakaqihai airitahaa vikavata quaha keha monu
qerama vatareka auti variara.
3 Te vi vatanaaka tiva nimiha ni mahuta tiavauna uvava
qumina uva variantorave ti, ne te tiainantemake qerama
vate variate ti, vaiinti vonavu ne vainaini nititaari vivara.
4 Te kia vinavuka naane nititaraiti, te Masedonia
vaiintinavu hampata ne vainaini oru vi tavaari ne kia vi
haikara ruvaaqumake qerama vataivera, te niara vika
monu qeramake vatevarave tuna uvava qumina uva
vairamanta te vira kaara kaurira haika varaari nevata
kaurira haikama varevarave.
5 Mintiantorave ti, kaiqe te maa vaiintinavuka naane
nititaari vinavuka tinavu avuni orure, ne vi monura
rairake nimirerave tivataara, vinavuka vi monura
ruvaaquma vataiqe tenavuvata mini oruntarera. Ne
mintima keha vi monura qerama vataiqe te orunte tiha, Kia
niara kempukaiqaake turamanta ne mintiavo, tirara. Te
niara, Vika paruma keha monu tiqaa vara kaamanta muntu
nimuro, tirara.
6 Maa uvara kankomake iritaata. Kara taaraiqa
ututairava kara taaraiqaqaima qantu varaanaro. Airi kara
ututairava airitahaama qantu varaanaro.
7 Vi okarara irihama monu paruma keha nimiata. Ne
vohaiqa vohaiqavano aato irikeha te vi monura homa
nimirarave tivakeha vi monura nimiata. Ne kia nimiataa
ira nimivora. Ne tinavuara vinavuka kempukaiqamake
nimiate tiaverama nimuro tivora. Vaiinti vovano quaha
keharo nimi vai vaiintira Kotira muntukavano virarama
vairo.
8 Kotiva homa ni tuqimakero koqema nimitaqiro
viramanta, ne kia vo haikaravata aavoqiraiti, ne ekaa enta
vokikavata ho kahaqiha koqe kaiqa vara nimitaqi vivara.
9 Kotira vukuqi mintima tiro:

Vehi vaiinti nahenti paruma keharo nimi vaiva
vairamanta viva koqe kaiqa vara nimite vai kaiqara kia
tauru karaiti, ekaa enta iriqi vivarave. tura. *(Ihi 112:9)*

10 Vaiintivano kara utukero qantukero naarire tiro,
Kotiva kuvukanaa ami vaiva, vivama ni kahaqi vairamanta
ne koqe kaiqa voqavata varaqi vivarave.
11 Kotiva ni airi haika nimiramanta viraqaahai ne airi
haika vateha homa vo enta vo enta paruma keha vaiinti

nahenti kahaqama nimitaqi vivara. Ne mintimaqi vimanta
airi vaiinti nahenti Kotirara koqeve tivaqi vivara.
12 Ne Kotira vaiinti nahenti kaiqa vara nimitaqi viha ne
kia vikaqai kahaqama nimitaqi vivara. Ni kaiqaqaahai airi
vaiinti nahenti Kotirara koqeve ti okarava uri aatara
keroma varianaro.
13 Ne vaiinti nahenti kaiqa vara nimitaqi vimanta vokika
ni okara kankomake taveha Kotira autu tuahereha vika
niara mintima tivara: Ike, vika Karaitira uvara quqaave
tivake vi uvara koqemake iriqi vi variakave, tivara. Vika
niara tiha, Vika tinavuvata vokiakavata paruma keha nái ia
haikara rairake timi variakavema, tivara.
14 Vika minti tivaqi viha niara tiha, Kotiva vika
uritarakero koqema nimite vaivo, tivake niara iriha
muntuka vateha Kotira aaramaqi vivara.
15 Kotiva nai Maaqu uritarakero vai vaiintira tinavu
timirara ti, kaiqenavu Kotirara koqeve tiha vira quahama
amitaqi vuari.

10

Hampi uva ti vau vaiintinavuka Poruva nai vika tiva nimura

1 Ne hini kiaka tiriara tiha, Poruva tinavu aaqanto
vaiharo qeteharo qihaaqama keharo uva ti vairave. Viva
niaraini vaiharo kempukaiqama keharo uva ti vairave, ti
variara. Ne minti ti variara te virara ninta tiva nimirera.
Karaitiva kia arara itaraitiro, qihaaqamakero uva ti vairara
ti, tevata qihaaqamake vaiha nintavata tiva nimirera.
2 Te ni minti tiva nimiha tavauramanta niqihai vo
vaiintinavu tinavuara tiha, Vinavuka vataihainaa uva
okarara irihama kaiqa vare variavo, ti variara. Ho ne
rauriha variate. Vika mintimake hampi uva ti variara
kaara te homa ne vainaini orure kempukaiqamake uva
tirarave. Te kempukaiqamake uva tiataa iraqevata, te kia
mintimake tirerave.
3 Quqaama tenavu maa vataraqaa variqi vi vaunara.
Tenavu maa vataraqaa variqi vihavata, kiama maa
vataraqaahainaa auvihehavaa varakeha iqoka raquqi
viraiti,
4 tenavu aahuva auvihehavaa varakeha viraqohai qora
haika vataake raquqi vi vaunara. Kotiva nai auvihehavaa
timimanta tenavu viraqohai iqoka raquqi viha qora okara
kempuka vo kempuka vo kempuka aataraqi vi vaunara.
Vaiinti vovano tinavu uva aatara kareva una uva tirera,
homa tenavu Kotira kempukaqohai vira uva aatara karara.
5 Vaiinti nahentiara Kotira okarara kankomake irivorave
ti, vo uva vo uva okaraqohai kuvai nimite vaivera, tenavu

Kotira kempukaqohai homa vi uva okarara vara quminaiqama karara. Nana nana hampi uvavano tinavu avu aatoqi vaimanta tenavu Kotira kempukaqohai vi uvara vi uvara qaqini varake Karaitira uvaqai iriqi vi vaunara.

6 Tenavu ni veka vaiha tavaari ne tinavu uva ho iriqe, viraqaahai tinavu uva kia iri vaiintika vika vo okarama numiqa kararave.

7 Nenta tave haikara kankomake tavaata. Niqihairo vovano nariara tiharo, Te Karaitira vaintima vauro tirera, vi vaiintiva kankomakero irikero tinavuaravata mintima tiarira: Vinavukavata Karaitira vaintinavu variavo, tiarira. Vi vaiintiva vaintemake, tenavuvata Karaitira vaintiqamavi vaunara.

8 Tinavu Noravano tinavu noraiqama kaimantara ti, tenavu niqaa raqikiqi vi vaunara. Kia te ni qoraiqama nimitarera niqaa raqikiqi viraiti, te ni kahaqama nimitarera niqaa raqiki vaunara. Te minti unarara ti, te niqaa raqikiaina uvara qaiqaa qaiqaavata tiva nimiqi viha, kiama kaurirarave.

9 Te kia ni naatu itaarireravauve vo uva vo uva nini qara ntuva nimite vaunara.

10 Vokiaka ti hutu vataini qiarire ti tiriara tiha, Poruva qaraqihairoqai kempuka uva ti vaivo. Viva tinavu tivuqaa uqerara vaiinti vaiharo uqerara uva qumina uvaqaima ti vairave, ti variara.

11 Vi uvara ti variaka aato kenko tira iriata. Tenavu niaraini vaiha qaraqihai tunantemake, tenavu ni nivuqaavata vaiha vohaa vi uvaraqai tirerave.

12 Vi uvara ti variaka nái nutuqai tuahera keha tenavu nora vaiintima vauro ti variamantavata, tenavu qetakeha kia vika tiantemake ti vaunara. Vika nái uvaqai iriha, náiqai taveha tenavu koqe vaiintima vauro ti variara. Minti ti varia vaiintika kia avu aatovata vaimanta variara.

13 Hauri tenavu vo vaiinti kaiqara iriha tentanavu autu tuahera kaarora. Kotiva tinavu timitai kaiqaraqai tenavu tivaqi virera. Kotiva ni nivutaini kaiqa varaate tivera, tenavu ni nivutaini vaiha vi kaiqara vare vaunara, viraraqai tivaqi virera.

14 Kia tenavu Kotiva qioqama tora raqake ne varianaini oru vuavaunaravauve. Kotiva tinavu kaamatero tititomantara ti, tenavu koqe vakaaka Karaitira vakaaka vuru ni tiva nimiavaunara.

15 Kotiva tinavu timitai kaiqara kia tenavu vira aatarake vo vaiintinavu kaiqa vare variarara iriha, tentanavu hutu tuaherake vaunaravauve. Tenavu Kotiva tinavu timitai kaiqaraqai varaqi viha niara tiha, Vika koqemake Karaitira

uva iriqi vi vaiqe viraqaahai tenavu vika nivutaini nora kaiqa vo kaiqa vo kaiqa ho vararave, ti vaunara.

16 Ne kempukaiqaake Karaitira uva iriqi vi vaiqe tenavu homa ni mini ke, vo vataini Karaitira uva tiva nimirera virara. Vovano naane Karaitira kaiqa vara amitaira hauri virara tenavu tentanavu mahuta tiha vi kaiqara tenavuma vara tauro tiarora.

17 Kotira vukuqi mintima tiro:

Vaiintivano nai kaiqara iriharo nai mahuta tiantorave.
Vi vaiintiva Kotiva vo kaiqa vo kaiqa vare vainarara
iriharo Kotira mahuta tiva amitaqiro vuarire, turave.
(Ieremaiaa 9:24)

18 Vaiinti vovano nariara tiharo, Ti kaiqa koqe kaiqama vaivo, tirera, vira uvavano qumina uvaqaima varianaro. Noravano vaiinti vorara tiharo, Ai kaiqa koqe kaiqama vaivo, tirera, vi vaiintira kaiqavano koqe kaiqama varianaro.

11

Una uva maara ti variaka uva iriqi vivorave tura

1 Ne ti qaqi kaiqe te inaaraiqa tenta mahuta tiari. Ne ti qaqi kaiqe maa uvara tiari.

2 Kotiva intemake, tevata ne hampi aaraqaa vivorave tivake, niqaa raqikiqi vi vaunara. Koqemakero vai varaatara qorainti amitaantemake, te ni qorainti vohaiqa kaama nimite, ni ntita vare Karaitiraini vuru karera.

3 Te ni Karaitiraqaa iratarera auti variariraro vovano ni qoraiqama nimitaantora. Haaru vetanto entaqaa memaruvano uqerara uva tuvaro Evaava vira una uvara quqaa uvave tuntemake, nevata vo vaiinti una uvara quqaa uvave tivake, viraqaahai kia Karaitira uva iriqi vivora. Te virara qetehama vai.

4 Vo vaiintinavu ni nivutaini anire Karaitirara hampi uva ni tiva nimi variamanta ne kia vika qioqama karaiti, qaqi kaimanta tiate ti variara. Vinavuka kia tenavu vutuke Karaitirara tunantemake tiraiti, vinavuka vo Karaitirara ni tiva nimi variara. Ne Kotira Maraqura varaaka variamanta vika vo maraqurara hampi uva ni tiva nimiha, vika kia Karaitira vakaaka vutuke ni tiva nimiraiti, virara hampi uvaqai ni tiva nimi variamanta ne vikara kia qioqama karaiti, quaheha qaqi kaimanta tiate ti variara.

5 Ho iriate. Vo vaintinavu unaqaraiqamake tiha, Kotiva tinavu noraiqama kaimanta tenavu avuniqamake vauro ti varia vaiintika variamanta, kiama te vinavuka vevaaraini vauro.

6 Kia te koqemake uva ti varia vaiintika uva tiantemake
uva tihavata, te Kotira uva okara kanko kaankomake iri
vauraukara ti, te vo enta vo enta vira uva vutuke ni tiva
nimi variavaunara.
7 Te Kotira uva koqe vakaaka ni tiva nimihama kia koqaa
ni naariraiti, vi entara te ni nutu viriniqama keha tenta
hutu vatainiqama ke variavaunara. Te mintiaqi vi
variavaunarara ne virara qora kaiqama vare vaivo
tivarave? Kia ho minti tivara.
8 Vi entara te ni nivutaini kaiqa vareha kia te ni
monuvata naariraiti, variavauramanta Kotira vaiinti
nahenti vo vataini variaka koqaa ti timi vaumanta te
muara vaiinti voqaantemake, vika monu vareha ni
nivutaini vaiha Kotira kaiqa varaqi vi variavaunara.
9 Vi entara ni nivutaini variqi vuavauraro ti monu taiqa
vumanta kia te niara ti kahaqiate tiraiti, variavauramanta ti
qata vakaukavara Masedoniaihai viri vo haika vo haika kia
vataavauna haikara kahaqama timitomanta varaavaunara.
Haaru mintunantemake, naantiaravata maara ni
nimitaarorave tiha kia te vo haikaravata naarirerave tirara.
10 Te Karaitira quqaa uva ti vaurauka vaiha tenta kauqu
aiqiqaa aquke tiha, Te tenta mahuta tihama te kia niqihai
vo haikavata naari vaunarave, turo. Kia ho Akaia
vataihainaa vaiinti vovano vi uvara qioqama kaanarove.
11 Ti muntukavano kia niara vaimantae te minti turo?
Aqao, Kotiva kankoma kero irivaro ti muntukavano niara
vaimantama vaunara.
12 Vo vaintinavu unahaa tiha, Kotiva tinavu noraiqama
kaimanta vira kaiqa vare vauro, ti variaka, vika vaiinti
nahenti nivuqaa vaiha nái nutu tuahera kareka auti vaiha,
tinavu hampata vohaa vai aararavata rante variara. Vi
aarava variantorave ti, te kia ni monu naariraiti, qaqi
variqi virera. Te mintimaqi vuari vika kia ho tiha, Tenavu
Porura aanare niqihai monu varakeha Kotira kaiqa vare
vauro, tivara.
13 Karaitiva kia vi vaiintinavuka noraiqama kaimanta
vinavuka unahaa tiha, Karaitiva tinavu noraiqama kaikave,
tivakeha unaqaraiqama keha vira kaiqa varaqi vi variara.
14 Kia te vi vaiintinavuka una kaiqara ravuku virara.
Sataanivavata unaqaraiqama keharo *enseli* koqeva ataa
intemakero ni vaira.
15 Vi vaiintinavuka vira kaiqa vaiintinavu variarara ti,
vinavuka Sataanira aanare unaqaraiqama keha avuqavu ni
varia vaiintika aanare ni variara. Vinavuka hampi kaiqa
varera kaara nai qora koqaa varaiqe te huviqorave tirara.

Porura qoraiqama amitaqi vi vaurara tura

16 Te ni tiva nimuna uvara qaiqaavata vi uvara ni tiva
nimirera. Kia vovano tiriara kia avu aato vataa vaiintive
tiarira. Ne tiriara kia avu aato vataa vaiintive tivera, ne ti
qaqi kaiqe te kia avu aato vataa vaiintika vaiha te tenta
autu tuahera kaare.
17 Te tenta autu tuahera karera iha, kia Noravano
⌞Karaitiva⌟ tinantemake tireravauve. Te kia avu aato vataa
vaiinti voqaara vaiha tirera.
18 Airi vaiinti vataihainaa okarara iriha nai mahuta ti
variarara ti, tevata vika aanare tenta mahuta tirera.
19 Ho quqaama ni avu aatovano koqe avu aato
vaimantara ti, ne quahakeha kia avu aato vatauka hampi
uva ti variara irireka auti variara.
20 Ike, te tavauramanta vaiinti vonavu anire niara tinavu
paanaa kaiqa varaate tivakeha, ne ia monuravata
airairavata varake namakeha, niara vihi vaahi tivaqi viha,
ni auruvuta ruqemake variamanta ne vinavuka qaqi ke
variamanta minti variarave. Ne vi vaiintika qioqama
kaataara vaimanta ne kia minti variarave.
21 Ike mpo, te kaurihama qoqaa ni tiva nimirerave:
Tenavu ni hampata variavauna entara tenavu uqerara
vaiintinavu vaihara ti, tenavu kia vi vaiintinavuka aanante
ni qoraiqama nimite variavaunara.

Vo vaiintinavu nái mahuta tiha nái nutu tuahereha
variarara ti, kaiqe kia qetaraiti, tevata vika voqaantemake
tiari. Te minti tihama kia avu aato vataa vaiinti voqaara
tirera.
22 Vi vaiintinavuka nai mahuta tiha, Tenavu tentanavu
kaivaqaukavara uva Hiparu uva ti vauraukave, ti variara.
Ho tevata Hiparu uva ti vauraukave.

Vinavuka tiha, Tenavu Isareri vatanaaka vauraukave, ti
variara. Ho tevata vohaa vi okaraukaqaima vauro.

Vinavuka tiha, Tenavu Eparahaamiva kuvuarama
taikave, ti variara. Ho tevata mintima vauraukave.
23 Vinavuka tiha, Tenavu Karaitira kaiqa vaiintima vauro,
ti variara. (Te minti tihama kia avu aato vataa vaiinti
voqaantemake ti vai.)

Vinavuka tenavu Karaitira kaiqa vaiintima vauro ti
variara. Ho te vinavukavata uri aatarake Karaitira kaiqa
vaiinti tarukama vauro. Te vinavukavata uri aatarake
vukaari utiha Karaitira kaiqa vare vaunara.

Te vinavuka uri aatarake qaiqaa qaiqaavata Karaitira
kaiqa vare vauramanta vira kaara ti airi tataa
karapuhiqama ke variamanta variqi vi vaunara.

Ti airi tataa kaavu humiqake variamanta vaunara. Airi
enta te qutu vuarirava aumanto vaimanta vaunara.

24 Te Karaitira kaiqa vare variavauramanta Iutaa nora
vaiintinavu kauquru tataa ti tauvaqaini 39 tataa *reti*qohai
ruqutuqi vi vaumanta variavaunara.
25 Taaramo tataa Romeni vatanaaka kapipiqohai ti kaavu
humiqake vatora. Vo enta vo vatanaaka ti oriqohai
harukareka ruqutuqi vi vaura. Te taaramo tataa *sipi*qi
namari vaura vi variavauraro *sipi*vano namariqi aquvi
vaura. *Sipi* vovano namariqi aqu vumanta te vohaa enta
aatitoraqaavata entaqivata varuva namariqi variavaunara.
26 Te Karaitira kaiqa vareha vo vataini vo vataini ni
variavauraro huvura namarivano ti raaqu varero
ruhiqauke vaura. Muara vaiintinavu aaraini ti veka vaiha
ti harireka auti vaura. Tinta vohaa vatanaaka Iutaa vaiinti
vonavu ti harireka auti vaura. Vo vatanaakavata ti
harireka auti vaura.
Te nora vatukaqi ni variavauramanta ti harireka auti
vaura. Te qumina aaraini ni variavauramanta ti harireka
auti vaura.
Te varuva namari vaura ni variavauramanta ti harireka
auti vaura.
Vo vaiintinavu tiriara unahaa tiha ai qata vakaukave
tivakeha ti harireka auti vaura. Te mintiaqi viha Karaitira
kaiqa varaqi vi variavaunara.
27 Te vukaari utiha Karaitira kaiqa varaqi viha entaqi airi
tataa kia vaitaraiti, Karaitira kaiqa varaqi vi variavaunara.
Airi enta te karavata namarivata kia naraiti variqi vi
variavaunara. Airi enta ti utavaaqa kia vauvaro iqaravano
hari vaumanta variavaunara.
28 Kia vi haikava vi haikavaqai maara timi vaimanta vare
vaunara. Vo enta vo enta Karaitira vaiinti nahenti voqi voqi
variaka vikaqaa te raqikiqi vi vauraro vi maaravavata
tiqaa vaimanta vaunara.
29 Vikaqihairo vo vaiintivano tiharo, Te kia
kempukaiqaake Kotira aaraqaa ho virarave, tirera, te
virara ike mpo tiha muntuka qoraiqiraqe vairara. Vovano
Kotira aaraqaahairo hiqintiro qora kaiqa varairera, te
viraravata iriariraro ti muntukavano qoraiqiraqe vairara.
30 Te tenta mahuta tiarira aaravaqai vairera, te tenta
uqerara vaiinti vaunara, viraraqai iriha tenta mahuta
tivaqi virera.
31 Kotiva Variqavano vaiharo tinavu Nora Vaiinti Ihu
Karaitira vira Qovama vaimanta te vira autuqai ekaa enta
tuaheraqi virera. Ho viva kankomakero iri vaimanta te kia
niara una uvavauve ti vai.
32 ⌞Ne te uqerara vaiinti vauna okarara iriate ti, te maa
uvara ni tiva nimirera:⌟ Haaru te Damasikusi nora vatukaqi
variavauraro King Aretaasira vira vevaaraini vau vaiintiva

tiriara vira ravaaqavu vare vuru karapuhiqama kaate tivakero vaiinti vonavu nititomanta vinavuka vaantaavura qentiana vaiha tiriara ampeqi vaumantavata,
33 vokuka ti nora uta rutantutoraqi ntuvake vaantaavura ntoma tonaihai vaati aaqaini ti tuta tutamaqi tuvi muntu komanta te viraqaahai ruqemake vuavaunara.

12

Kotiva Porura umiqo haikarara tura

1 Te tenta mahuta tivaqi vi variai naraqaahai kia koqe haikavano qovaraiqiraqevata, te tenta mahutaqai tivaqi virera. Vo vaiintinavu una maara uva ni tiva nimihama nái mahuta ti variarara ti, tevata tenta mahutaqai tiarira aaravama vairo. Ho kaiqe te Noravano tairakaa qovaramako haikara tavaavaunara ni tiva nimiari.
2 Haaru te Karaitira vaintivano variavauraro Kotiva ti raraukero tivita varero nai virini naaruvaini vuru kora. Ti maraquraqaie vuru korave, te vaata vataake variavauraroe ti tivita varero vuru korave, kia te virara kankomake iruro. Kotivaqaima nai virara irivo. Vi entaraqaahai variqi vuavauraro 14 ihinavu aitarora.
3 Kotiva ti tivita varero nai vatuka koqe naini vuru komanta tavaavaunara. Vi entara ti maraquravanoqaie vurave, vaata vataakae vuavaunarave, te kiama virara kankomake iruro. Kotivaqaima virara irivo.
4 Ti tivita varero nai vatuka koqenaini vuru komanta te mini vaiha vo haika vo haika iriavauna haikara kia te ho noqihai tiva nimiarirava vairo. Ti qioqama taimanta kia te vi haikarara ho ni tiva nimiainara.
5 Te mini vaiha vi haikara vi haikara iritaavaunarara irihama, te tenta mahuta tiataa imantavata, kia te minti tirera. Te uqerara vaiinti variainara viraraqai irihama tenta mahuta tirera.
6 Te naaruvaini vaiha iruna haikarara tenta mahuta tiarera, kia te avu aato kia vataa vaiintika uva tiantemake tiraiti, te quqaa uvaqaima tirara. Ho kia te naaruvaini vaiha iruna haikarara tenta mahuta tivaqi virera. Te minti tiariraro hauri vaiinti vovano tiriara ike viva nora vaiintivano vaivo tiantora. Ne ti kaiqavata ti uvavata iri taveha viraqaahai ne homa ti okaravata kankomake tavevara.

Auquvano ranteqaintema kero Porura ari vaurara tura

7 Kotiva ti tivita varomanta te koqe haika, vo haika vo haika tavaavaurarora tiro, Kotiva tiriara tiharo, Poruva nariara tiharo, Te nora vaiintima vauro, tiantorave, tivakero Kotiva ti vaataini aihavi haikara qovarama kora. Vi haikava auquvano ranteqaintema kero, ti tivaata hari vaimanta vaunara. Sataaniva atitai *enseli*va vi haikaraqohairo ti

qoraiqama timite vaimanta vauraukara ti, te naaruvaini tavauna haikarara tenta mahuta tivaqi vuarora.

8 Te Nora Vaiintiara taaramo tataa mpo tiha vi haikara qaqini vara kairaqe ho variare turaro
9 viva aqao tiro, Are mintiaqira vi vairaqe te homa ai koqema amitaqi virarave. Are uqerara vaiinti variqira vi vairaqe viraqaahai te homa ai kempukaiqama amitaqi virarave, tiro. Viva minti tivera te aihavi haikara varaqi viha uqerara vaiinti variqi vuainarara viraraqai iriha tenta mahuta tivaqi virera. Te mintiaqi vi vauraro Karaitiva ti kempukaiqama timite vaimanta variqi vi vaunara.

10 Te Karaitirarao ti, te uqerara vaiinti variqi vuainarara kia noraiqaake iriqi virera. Vokika tiriara vaaqu uva ti vairave, te vukaari utiha vi variainarave, ti qoraiqama timite vaiqe variainarave, maara varaqi vuainarave, te Karaitirarao tiha kia vi haikara vi haikarara noraiqaake iriqi virera. Te uqerara vaiinti variqi vi variariraro Karaitiva viraqaahairo ti kempukaiqama timitaqiro vi vairaqe variqi virera.

Poruva Korinti vatanaakara noraiqama kero irura
11 Te tenta mahuta tihama te kia avu aato vataa vaiintivano tintemake ti vauro. Ho ni kaara te minti tivaqi vi vaunara. Ne ti kaiqara koqe kaiqave tiataara vaimanta ne kia minti ti variara. Ne tiriara qumina vaiintive tivera, maa uvara iriata: Ne vo vaiintinavuara tiha, Vinavuka Karaitiva noraiqama kai vaiintikave, ti variaka, te vinavuka kaiqavata aatarake vauraukama vai.

12 Karaitiva ti noraiqama kaimanta te quqaiqamake vira kaiqa vaiintima vauro. Te ni nivutaini vaiha kia popohanaara iraiti, vo kaiqa vo kaiqa nora kaiqave, kia tavaa kaiqarave, vare variavauramanta ne ti kaiqa taveha tiriara quqaama Kotiva vira noraiqama kero atitaivo tivakeha, ti okara kankomake tavaataarave.

13 Te Karaitira vaiinti nahenti vo vataini variakaqaa koqemake raqiki vaiha niqaae kia koqemake raqiki vaunarave? Aqao, te vikaqaavata niqaavata vohaa qaramake raqikiqi vi vaunara. Te ni maara nimiarorave tivakeha, te ni kia karave vo haikave naari vaunara. Te kia minti tiraiti, niqaa qaqi koqemake raqikiqi vi vaunara. Ike mpo, te nivata vi maarara nimiataarave?

14 Te ni taara tataa oru tavamake, qaiqaa taaramoqamake ni oru tavarera henoqi vauro. Kia te niqaa maara vatareravauve ni oru tavarera. Kia ni monu airairara ti hantuqa hariro. Ni vaiintiara ti hantuqa harimanta te ni oru tavarera. Vaintairavano nai noka qokaqaa raqikiqi vi

variaravauve. Vinavuka noka qoka vikaqaa raqikiqi vi variara. Ho ne ti vaintairama variavo.
15 Te ni kahaqirera quahakema tenta una haikaravata tenta kempukavata taiqa kaainarave. Ike, ti muntukavano niara voqavata vairera, ni muntukavano tiriara muntuvi keroe varianarove?
16 Te kia ni maara rava nimitauna uvarara, ne vi uvarara quqaave tiataara. Ne hini kiaka tiriara tiha, Poruva unaqaraiqama keharo tenavu una haikara vare vaivo, ti variara.
17 Nantiakee te mintunarave? Te vo vaiintinavu ne varianaini nititauramanta vinavukae ne ia haikara varaavo? Aqao, vinavukavata kia mintiarave.
18 Te Taitaasirara mpo tiha ne varianaini vuane tivake, vira vataake Karaitira vainti vonavu nititauramanta vinavuka Taitaasira vataake vuarama. Taitaasivae orurero unaqaraiqama keharo ne ia haikara varairave? Kia viva mintirave. Tetanta Taitaasika vohaa kaiqaqai vare vauraukara ti, kia unaqaraiqama keha vora airaira vare vaunarave.
19 Tenavu maa uvara tihama kia tentanavu auta ntihavauve ti vauro. Ti navunaao, tenavu Karaitira vainti vaihama Kotira avuqaa vaihama uva ti vai. Tenavu ni kempukaiqama nimitarera ekaa vo kaiqa vo kaiqa vara nimite vauraukama vai.
20 Te vo haika aatu qeteha vaunara. Te ni orure tavaarimanta ne qaqi qora okara vare vaivera, te kia ni quahama nimitaarimanta nevata te ni nitiaina uvara kaara kia ti tavaataa imanta vaivorave.
Te ne vainaini orure hampi okara, vo okara vo okara tavaarora. Nai ati nai ati i vai okararave, nai toma amite nai toma amite i vai okararave, arara itai okararave, nai tuqavu amite nai tuqavu amite i vai okararave, nariara nariara qora uva ti vai okararave, nai turoqama amite nai turoqama amite i vai okararave, te nora vaiinti vauro ti vai okararave, nariara nariara vo uva vo uva tivaqi viha kia vohaa uva ti vai okararave, te vi okarara vi okarara ne vainaini orure tavaarora. Te vi haikara tavaarorave tiha qetehama vauro.
21 Te orure tavaari ne vovano vovano vora naata vataakeve, vora vaati vataakeve, hampi nuvaqi viha, varaatave naakeve vikavata hampi nuvaqi viha kia nái qora kaiqa, vo kaiqa vo kaiqa qaqira karaiti, qaqi varaqi vi vaivera, vira kaara Kotiva kaurira haika ti timiraqe te ni kaara voqamakema iqi ratararave. Te vi okarara tavaarora.

13

Poruva Rauriha variate, tura

1 Te ni taara tataa oru tavamake, qaiqaa taaramoqamake
ni oru tavarera. Kotira vukuqi maa uvara mintima tiro:
Taara vaiintie taaramo vaiintie nái nivuqohai
tavaivaro vo vaiintivano qora kaiqa varairera, ne vi
vaiintinavuka uvara quqaa uvave tivakehama vi
vaiintiraqaa uva vatevarave, tura. *(Lo 19:15)*

2 Te taara tataa ni oru tavaavauna entaraqaa ni hampata
vaiha qora kaiqa vare varia vaiinti nahentikaravata, ekaa
vokiakaravata, te kempukaiqamake vika qioqama teha uva
tiva nimiavaunara. Te vate niaraiqamake vaiha qaiqaa vi
uvara tirera. Te anirante ne vainaini orure tota qora kaiqa
vare varia vaiinti nahentikavata, vokiaka qora kaiqa vare
variakavata, kia te vika vehakuma nimitarara.

3 Ne tiriara tiha, Quqaae Karaitiva vira noqihairo ti vaivo,
kiae ti vaivo? tiha ti avateha tavareka auti variarara ti, te
orure qora kaiqa vare variaka kia qihaaqama nimitarara.
Te orure mintiari ne ti okara kankomake tavevara.
Karaitiva kia uqerara vaiintivano vaiharo nai okara ni
numiqe vairo. Karaitiva kempuka vaiintivanoma vaiharo
viva nai okara ni numiqe vairo.

4 Haaru viva uqerara vaiinti vaumanta vira katariqaa
aruke hiritovaro Kotiva vira kempukaiqama kovaro maa
entara viva qaiqaa qaqi himpiro kempukavano variqiro vi
vaira. Karaitiva haaru uqerara vaiintivano vauntemake,
tenavuvata uqerara vaiintima vai. Kotiva tinavuvata
kempukaiqama timitaqi vi vairaqe tenavu Karaitira
vataake vohaa variqi viha ni kaiqa vara nimitaqi virera.

5 Ne Karaitira uva koqemake iriqi vi vai okarara avateha
tavaata. Ne hoe tiha, Ihu Karaitiva tinavu muntukaqi vaivo,
tivara? Ne kia ho minti tivera, ne kia Karaitira uva
iriakama vaivara.

6 Ne tinavu avateha tavaiqe tenavu quqaa Karaitiva
noraiqama kai vaiintika variarera, tenavu ni uvara hovema
tirara.

7 Tenavu Kotira aareha niara vika kahaqi vaira vika kia
qora kaiqa vararaiti, avuqavuqamake variqi vuate ti
vaunara. Minti tihama tenavu tentanavu kaiqara hoe
aruvivo kiae ho aruvivo, virara kia noraiqaake iriraiti,
tenavu ne Kotira avuqaa avuqavuqamake ni vaira virara
noraiqaake iri vaunara.

8 Quqaa uvavano vaimanta kia tenavu vira ho aatarake
vo uva tirara. Tenavu vi uvaraqai kahaqamake avataqi
virera.

9 Ne kempuka vaiinti nahenti variqi vuate ti, tenavu
homa uqerara vaiinti variqi virara. Tenavu niara

mpeqaiqamavi vaiha anomake Kotira vaiinti nahenti variate ti, tenavu Kotira aare vaunara.
10 Te oru ni hampata vaiha ni noraiqaake nitiarorave tivake, te niaraiqamake vaihama maa qarara ntuva nimite. Noravano ti noraiqama kaimanta te niqaa raqikiqi vi vauraukama vai. Noravano kia tiriara ni qoraiqama kaarire tiraitiro, viva ni kempukaiqama nimitaarire tiro, ti noraiqama kaimanta te niqaa raqikiqi vi vaunara.

Poruva uva mantama nimitora
11 Ti qata vakaao, ti uva ho taiqero. Ne naantiara anomake koqe vaiinti nahentiqama virara irihama vate maa entaraqaahai koqe kaiqaqai varaqi vuate. Te tuna uvara iriqi vuata. Vohaa uvaqai avataqi vuata. Ni araraqihairo paru i vaira variqi vuata. Ne mintiaqi vivaro niara muntuka vate vai Variqava, ni araraqi paruma nimite vai Variqava, vivama ni hampata variqiro vuanaro.
12 Ne Kotira vaiinti nahenti vaihara ti, ne koqemake nai uva mante nai uva mante iha variata.
13 Kotira vaiinti nahenti maini variaka ni uva mantama nimite vai.
14 Ho Noravano Ihu Karaitiva ni koqema nimitaqi viraro Kotiva niara muntuka vateharo variqiro viraro vira Maraquravano ni hampata vohaa variqiro vuarira.

KARESIA
Poruva Karesia vatanaaka qara ruva nimitora

Ihura qaqi vara himpima kovaro naaruvaini oru vauvaro 25 ihie aitaromanta Karesia vatanaaka hininavu Karaitira uvara quqaave tivake vaumanta vo vaiintinavu orure vikara tiha, Ne Karaitira uvaqai iriqi vivorave. Ne Karaitira uva iriha Iutaa vatanaa maara uva Kotiva Mosiraqaa tivatora, vi uvaravata iriqi vuate, ti vaura. Vinavuka hampi uva minti ti vauvaro vira kaara Poruva maa uvara qara ruva teharo Karesia vatanaakara kempukaiqama kero tiharo, Karaitira uvaqai iriqi vuate, tura.

1 Te Poruka maa qarara nini vara kauro. Kia qaqi qumina vaiintivano ti noraiqama kero ti tititaimanta te vaiha Karaitira uva ni tiva nimiqi vi vauraukavauve. Aqao, Ihu Karaitivavata, tinavu Qova Kotiva Karaitiva qutu vuraqihairo qaiqaa qaqi vara himpima kaivavata, vitanta ti noraiqamake tititaamanta te Karaitira uva vaiinti nahenti tiva nimiqi vi vauraukama vai.

2 Tevata, Kotira vainti vonavu ti vataake maini variakavata, tenavu niara Kotira vaiinti nahenti Karesiaini variaka ni uva manteha mintima ti:

3 Kotiva tinavu Qovavata, Noravano Ihu Karaitivavata, ni koqema nimiteha aaqurihama nimitaivaro ni muntukaqihairo paru i vaira variata.

4 Tenavu maa vataraqaa vaiha vaaqu kaiqaqai varaqi vi variavauraro Karaitiva tinavu kahaqireva tinavuara vaaqu kaiqavano vika ravaaqavu kaantorave tiro, viva tinavuara iriharo tinavu qora kaiqa uvavano nunka vuarire tiro, qutu vura. Tinavu Qova Kotiva Karaitira atitovaro Karaitiva Kotira no iriqiro viviro vuru qutu vura.

5 Ho Kotiva Karaitirara tinavu kahaqiarire tiro Karaitira atitorara ti, kaiqe tenavu ekaa enta Kotira autu tuaheraqi vuari. Quqaave.

Karaitira uvaqai iriqi viha Kotira aaraqaa vuate, tura

6 Kotiva Karaitira kaiqara iriharo ni koqema nimitareva ni naarama taimanta ne Karaitira uva iriqi vivi, viraqaahai ne Karaitira uva vaakama qaqirake tiha, Kaiqe vo uva koqe vakaaka iriqi vuare, tivakeha variara. Ne minti ti variarara ti, te voqamake tenta kauqu niara runkinkiri iha tiha, Ike, vika quqaae minti ti variavo? ti vaunara.

7 Kia koqe vakaaka vo vaimanta ne vi uvara iriqi viha
Kotira aaraqaa ho vivarave. Vo vaiintinavu Karaitira uva
kia avuqavuqamake tiraiti, vinavuka vi uvara
rakakaarimake vo uva ni tiva nimiha ni avu aato vara
hampiqamake variara.

8 Tenavue, *enseli* vovanoe, tota tenavu ni tiva nimiavauna
uvara qaqirakero vo uva ni tiva nimirera, Kotiva viraqaata
uva vatairaro viva vaaqu vaiinti nahenti rumpavi vainaini
viraqe te virara huviqorave tirara.

9 Te qaiqaa vaaka tunantemake niara tirera: Tenavu
Karaitira uva ni tiva nimiavauramanta ne vi uvarara quqaa
uvave tiarave. Ne minti tiarara tiro, vo vaiintivano niara vi
uvara qaqirake vo uva iriqi vuate tirera, Kotiva viraqaa uva
vatairaro viva vaaqu vaiinti nahenti rumpavi vainaini
viraqe te virara huviqorave tirara.

10 Kia qumina vaiintivano ti quahama timitaarire tivauve,
te vi uvara turo. Aqao, Kotiva ti quahama timitaarire ti, te
vi uvara tunara. Kia te vaiinti nahenti ti quahama timitaate
tivauve, Karaitira kaiqa vare vaunara. Te mintiare
turaitirio, te kiama Karaitira kaiqa vaiinti vauraitirio.

Ihu Karaitiva Porura aarama kero noraiqama kora

11-12 Ti qata vakaao, te koqe vakaaka Karaitira uva vaiinti
nahenti tiva nimi vauna uvava vaireva, vi uvava kia
vaiintivano nai irikero tivatai uvaravauve. Kia vaiinti
vovano nai irikero vi uvara okara ti humiqaivauve te
vaiinti nahenti tiva nimi vai. Aqao, Ihu Karaitiva nai
vivama vi uvara qovarama kaimanta te vi uvaraqai vaiinti
nahenti tiva nimi vaunara.

13 Te Iutaa vaiintivano vaiha haaru Iutaa vika maara
okara Kotiva Mosiraqaa tivato uvara, vi uvaraqai te
kempukaiqamake iriqi vi variavaunara, ne virara iriarave.
Te vi entara Ihura uva iri varia vaiinti nahentikara hampi
uva iri variakave tivakeha vikara kia mpo tiva nimitaraiti,
vika vehi autu karera auti variavaunara.

14 Te Iutaa vaiintivano vaiha vi entara te Iutaa vika
maara okara iriqi viha te tenta kana vaiinti vikavata
naatarake vi uvara nai kempukaiqamake iriqi vi
variavaunara. Tinavu kaivaqaukavara tivato uvara, te vi
uvaraqai avu aatoqi vateha iriqi vi variavaunara.

15 Ho haaru kia ti vatato entara Kotiva ti aaqurihama
timiteharo nai kaama tero tiriara Poruva ti kaiqa vaiintima
varianarove tivakero,

16 viraqaahairo nai kaamato entaraqaa tiriara Poruva vo
vatanaa vo vatanaaka, ti vakaaka tiva nimiarire tiro, viva
nai Maaqu qovarama komanta te vira tavaavaunara.

Te Kotira Maaqu tave viraqaahai kia te vo vaiinti vo vaiinti Ihura okarara iramake iriraiti,
17 kia te Ieruharemini Ihuva noraiqamako vaiintinavuka tavarera viraiti, te vi entara qaqirake Arebia vataini naane oru vari, viraqaahai orurante Damasikusini ani variavaunara.
18 Te mini variavauraro taaramo ihi aitaromanta te Pitaara oru tavarera Ieruharemini vira vataake taara *uiki*ara variavaunara.
19 Vi entara kia te Ihuva noraiqamako vaiintinavukaqihai vonkuvata tavaraiti, te Ihura qata Iemiraqai tavaavaunarave.
20 Te Kotira avuqaa vaiha tenta kauqu aiqiqaa aqukeha niara mintima ti: Maa qarara ntuva taurava kiama una uva vairaitiro, quqaa uvama vaivo, turo.
21 Te Ieruharemini varike, viraqaahai Siriainivata Sirisiainivata oru variavaunara.
22 Vi entara Ihura vainti Iutiaini variaka kia ti viri kankomake tavaraiti,
23 vika vokuka tiriara tu uvaraqai irura. Vokuka tiriara tiha, Vi vaiintiva haaru Ihurara quqaave tivorave tivakeharo, tinavu Ihura vainti qoraiqama timitareva auti vaurave. Viva tota Karaitira uva ekaa taiqa kareva auti vauva vate maa entara viva vi uvaraqai vaiinti nahenti tiva nimiqiro vi vairave,
24 tivake vika tiriara iriha Kotira autu tuahere vaura.

2

Poruva Ihuva noraiqamako vaiintika oru tavora

1 Ihi 14 navu aitaromanta te Banabaasikanti anirante qaiqaa Ieruharemini vire iha vo vatanaa vaiinti Taitaasiravata vita vare vuavaunara.
2 Kotiva uva vo qoqaiqama kero tiriara Ieruharemini vuane tumantara ti, te mini vuavaunara. Te mini orure vaiha nora vaiintinavuve ti variaka, vinavuka hampata ruvaaqumavi vaiha te Karaitira uva minti mintima keha vo vatanaaka tiva nimi variavauna okarara vinavuka tiva nimiavaunara. Nora vaiinti vinavuka tiriara hampi uvama vo vatanaaka tiva nimi variarao tivake ti ravaaqavu kevorave ti, te vinavuka vi uvara okara vutuke tiva nimiavaunara.
3 Vi entara Taitaasiva ti vataakero anu vaiintiva, viva Giriki vatanaavano vaumantavata, vika kia vira vaata toqa amitaate tiraiti, qaqi kovaro vaura.
4 Hini vaiintinavu una uva tiha, Tenavuvata Ihura vaintive, tunavuka, vinavukama tiriara tiha, Aqao, are Taitaasira vaata toqa kaataarave, tura. Vi vaiintinavuka tinavu kaiqa okara ampeqamakeha tavareka anu

vaiintinavuka vaura. Iutaa maara uvavano tinavu rumpa taivaro Ihu Karaitiva tinavu kuvantu timitaimanta tenavu qaqini vaunarara ti, vinavuka tinavuara ne Iutaa maara uvavata iriqi vuataarave tivakeha qaiqaa tinavu vi uvaraqohai rumpa kareka auti vaura.

5 Ho ne Karaitira uva, quqaa uvaqai iriqi vuate ti, tenavu vinavuka uva kia inaaraiqavata iriraiti vaunara.

6 Vi entara te Ieruharemini oru variavauramanta nora vaiintinavuve ti variaka vinavuka ti nana uvae tiva timura? (Kia te vaiintivano noraiqama vuainarara noraiqaake iri. Kotiva kia vaiinti autuara iriharo vi vaiintiva koqe vaiintive vi vaiintiva qora vaiintive ti vaira.) Ho vi entara nora vaiinti vinavuka ti nana uvae tiva timura? Vinavuka kia tiriara are vo uvavata tiataarave tiraiti, tiriara ai uvavano hoqai vaivo tura.

7 Vinavuka minti tivake tavovaro Pitaava noraiqama viro Iutaa vatanaaka Karaitira uva tiva nimi vaintema kero, Kotiva tivata noraiqama komanta te vo vatanaaka Karaitira uva tiva nimi variavaunara.

8 Iutaa vatanaaka tiva nimiarire tiro, Pitaara noraiqama kaiva Kotiva, vohaa vivaqaima tivata noraiqama kero are vo vatanaaka ti vakaaka tiva nimiane, tura.

9 Nora vaiintinavuve ti varia vaiintinavuka Iemivavata, Pitaavavata, Ionivavata, vinavuka tiriara tiha, Quqaama Kotiva ai noraiqama kaivara are vi kaiqara varaqira vi varianarave, tivake vinavuka titanta Banabaasika kauqu timura.

Vinavuka titanta kauqu timiha tiha, Netanta vo vatanaaka hampata kaiqa varaqi vi vaiqe tenavu tentanavu Iutaa vatanaaka hampata kaiqa varaqi vuare, tura.

10 Vinavuka vohaa uvaqai titanta tiva timi tiha, Netanta vehi vaiinti nahentiara tauru kevorave, tumanta te tiha, Eo, ti antuqavano vika kahaqiataa imanta kahaqirerave, tiavaunara.

Poruva Pitaara atiharo avuqavuqura

11 Ho vo enta Pitaava Antiokini anirero mini vaiharo vo haika hampiqama komanta vira kaara te vaiinti nahenti nivuqaa vaiha Pitaara atiavaunara. ⌞Vi uvara okara ni tiva nimirera:⌟

12 Vi entara avuniqama kero Pitaava Ihura vainti vo vatanaaka kia vaata toqakoka hampata kara ne vaumanta viraqaahai Iemiva Ieruharemihairo nitito vaiintinavuka anirovaro Pitaava vo vatanaaka mini kero tiharo, Hauri Iutaa maara okara iriaka ti tave titivorave, tivakero viva vo vatanaaka vika mini kero nariara kanta vaiharo kara ne vaura.

13 Pitaava mintumanta Iutaa vaiinti vonavuvata Pitaava untemake, tinavuvata titivorave tivake kia vo vatanaaka

hampata vaiha kara nora. Vika mintihama
unaqaraiqamake koqe kaiqa vare vauvaro
Banabaasivavata vika aanantero kia vo vatanaaka hampata
vaiharo kara nora.
14 Vinavuka mintumanta te tavaavauramanta kia
avuqavuqamake Karaitira uva iriqi vi vaumanta te ekaa
vika nivuqaa himpite vaiha Pitaarara mintima ti: Aqao, are
Iutaa vaiintivano Ihura vaintiqama vuararora tiro, kiama
Iutaa maara okaravano ai tuataivo. Are nena mintimakera
vaihara nantiharae are vo vatanaakara Iutaa maara okara
iriqi vuate ti variarao? Are kia mintiataarave, tiavaunara.

Ihurara quqaa vivave tikaqaima Kotiva avuqavuqama nimitaanaro

15 Tinavu vatatomanta tenavu Iutaa vatanaaka vaiha
tenavu vo vatanaakara tiha, Kotiva Mosiraqaa tivato uvava
kiama ho vika kahaqiraro qora kaiqa vare vai uvava
qaqima vikaqi varianarove, ti variavaunarave.
16 Ho vate tenavu kankomake iruraro Iutaa vaiinti
vovanovata Kotiva Mosiraqaa tivato uvara iriqiro
virarovata, Kotiva kiama vira uva ho taiqa amitaanaro. Ihu
Karaitira uva iriqiro vi vaina vaiintira Kotiva vira
uvaqaima taiqa amitaanaro.

Tenavuvata Kotirara viva tinavu uvavata taiqa kaarire ti,
Ihu Karaitirara quqaave ti vaunara. Kia vaiinti vovano
Iutaa maara okara iriqiro viraqaahairovauve Kotiva virara
are avuqavu ni variara vaiintivave tiravauve. Vaiintivano
Karaitirara viva ti kahaqiariravama vaivo tiraqaahairo
Kotiva vira uva taiqa kero avuqavuqama amite vaira.
17 Kotiva tinavu avuqavuqama timitaarire ti, tenavu
Karaitirara quqaave ti vaunara. Tenavu Karaitirara
quqaave turaro aato kenko tiro irivimanta tenavu Iutaa
vatanaaka vaihavata, vo vatanaaka qora kaiqa varaqi vi
variantemake, tenavuvata qora kaiqa varaqi vi vaunara.
Ihuva tinavu kaiqa vara timitairaqaahairoe tinavuqi qora
kaiqa qovarama vivo? Aqao, vovano minti tirera, viva
hampi uvama tianaro.
18 Haaru te Iutaa maara okara iriqi vuare tivake, qora
kaiqaqai varaqi vi variavaunara. Ho te qaiqaa vi uvara iriqi
vuarera, te qaiqaa qaqiqaima qora kaiqa varaqi virara.
19 Ho Iutaa maara okaravano tiqaa raqikiqiro vumanta,
viraqaahai te Kotira antuqa avataqi viha qaqi variqi
virerave tivake, te ⌞Karaitira vataake⌟ qutu vuavaunara.
Mintunarara ti, Iutaa maara okaravano kia qaiqaavata
tiqaa raqikiqiro vi vaira.
20 Te qutu vuavauraro, Karaitiva tiqi qaqi variqiro vi
vaimantara ti, vate te qaqi variqi vi vaunara. Karaitiva

tiriara muntuka vateharo qutu vurara ti, te Karaitirara quqaa viva Kotira Maaquvanove tivake virara iriqi viha qaqi variqi vi vaunara.

21 Karaitiva mintima timitaimantara ti, kia te viva aaqurihama timiteharo koqema timitaainara qaqira karara. Iutaa maara okaravano tinavu ho kahaqama timitaitirio, Kotiva virara iriharo tinavu avuqavuqamama timitaitirio. Mintiare titirio, Karaitiva quminama qutu vitirio.

3

Kotira Maraqura varerara tura

1 Aqao, Karesia vatanaakao, ni avu aatovata kia vaimanta variakave. Tavave ni avu aato hampiqama kaimantae ne hampi uva iriqi vi variavo? Te vutukema Karaitira katariqaa aruto uvara ni tiva nimuramanta ne kiae kankomake iriavo?

2 Ne uva vohaiqa ti tiva timiqe iriare. Ne Iutaa maara uva iriqi vihae ne Kotira Maraqura vare iavo? Ne Ihu Karaitirara quqaave tivakehae Kotira Maraqura vare iavo? Ne vira okara ti tiva timiqe iriare.

3 Ni avu aato kia vaimantae variavo? Ne Ihu Karaitirara quqaave tivakehama Kotira Maraqura varorave. Hoqare ne kia nenta kahaqiraiti vauvaro Kotira Maraquravano ni kahaqumanta ne Ihura vaintiqamavi variqi vura. Viraqaahai ne nantihae hampi avu aato iriha Kotira Maraqura qaqirake, ne nenta qaiqaa kahaqireka auti variavo?

4 Haaru ne Ihura vaintiqamavi variqi vi vaumanta vokuka ni qoraiqama nimite vaumanta ne vi entara kia popohanaara iraiti, kempukaiqamake variqi vi vaura. Haaru ne mintumake variqi vi vaurara hauri maa entara ne tauruke hampi uva iriqi vivora.

5 Kotiva kia ne Iutaa maara okara iriqi vurara iriharo nai Maraqura ni nimiravauve. Ne Karaitira uvara quqaa uvave turara tiro, Kotiva nai Maraqura ni nimuvaro viva ni hampata vaimanta ne nora kaiqa vo kaiqa vo kaiqa vare variara.

6 Eparahaamirara tu uvara iriha variata. Eparahaamiva Kotirara are quqaama mintinarave tuvarora tiro, Kotiva virara tiharo, Te ariara avuqavu ni variara vaiintivave tirarave, tura.

7 Eparahaamiva tuntemake, Kotirara quqaave ti varia vaiinti nahentika, vikama quqaa Eparahaamira vaintivara vaivarave.

8 Karaitiva naantiara vaiinti nahenti kahaqiainarara iriharo Kotiva haaru Eparahaamirara vi uvara tivatora. Vi uvara Kotira vukuqi qara ntuva tova mintima tiro:

> Are kuvuarama tenaraqaahairo vaiinti vovano ekaa naato vatanaaka koqema nimitaanarove, tura. *(Okara 12:3)*

9 Eparahaamiva Kotirara quqaave tivakero virara kempukaiqaakero iriqiro vi vaurara tiro, Kotiva vira koqema amitora. Ho Kotiva Eparahaamira koqema amitontema kero, viva ekaa vaiinti nahenti virara kempukaiqamake iriqi vi variakavata koqema nimitaanaro.

10 Kotira vukuqi mintima tiro:

> Mosiva ekaa maara okara qara ntuvato uvava vaivaro vaiintivano kia ekaa vi uvara iriraitiro, hini uva qaqira kairera, Kotiva vira qoraiqama amitaanarove, tura. *(Lo 27:26)*

Kotira vukuqi minti tirara tiro, vovano tiharo, Kaiqe te Mosira uvaqai iriqi vuare, tirava qoraiqamama vuanaro.

11 Mosira maara okara iriqiro vi vainaraqaahairo, kiama Kotiva vi vaiintira uva nunka amitaanaro. Qaiqaa Kotira vukuqi mintima tiro:

> Kotirara kempukaiqamake iriqi vi vaika vikaqaima qaqi variqi vivarave, tura. *(Hab 2:4)*

12 Mosira maara okara iriqi vi varia aarava vo aaravano vaivaro, Karaitirara iriqi vi varia aarava vo aaravano vaira. Vi aaratanta kia vohaa qaramake variara. Kotira vukuqi mintima tiro:

> Mosira maara okara ekaa iriqiro vi vairava, vi vaiintivaqaima qaqi variqiro vuanarove, tura. *(Wkp 18:5)*

13 Tenavu Mosira maara okara kia ekaa avataqi vi vaunara kaara tenavu qoraiqama vuataara vauvarovata, Karaitiva tinavu vatuka varovaro Kotiva vira qoraiqama amitora. Kotira vukuqi mintima tiro:

> Katariqaa hirite vaiintira Kotiva vira qoraiqama amitaanarove, tura. *(Lo 21:23)*

14 Kotiva haaru Eparahaamira koqema amiteharo tu uvava ekaa vo vatanaa vo vatanaakaqi variarire tiro, Ihu Karaitiva qovarama viro vaaquqama vura. Karaitiva vaaquqama vurara ti, tenavu Karaitirara quqaa viva tinavu kahaqiariravama vaivo turaro Kotiva nai tiva taintemakero, nai Maraqura tinavu timimanta varaunara.

Kotiva nai kauqu aiqiqaa aqukero tivato uvara

15 Ti qata vakaao, ne te tuna uvara kankomake iriate ti, te vo uvaqaa *vatake/ntuvake* ni tiva nimirera: Vaiintivano nai qutuaina entarara iriharo qara ntuvakero vatero tiharo, Te qutu vuariraro vi vaiintivama ti onaana varaarire, tivakero

nai autuvata qara viraqaa vatero variqiro viviro vuru qutu vivaro vira uvavano ho vivau vairaro kia vovano vi uvaraqihairo hini uva qaqini vara kaanaro. Kia ho vovano vo uvavata vira uvaqaa tomaqa taanaro.

16 Vira voqaantema kero, Kotiva nai kauqu aiqiqaa aqukero Eparahaamirara tiharo, Te ariaravata are kuvuarama tenararavata irihama maa uvara tiva tauro, tura. Kotiva kiama tiharo are kuvuarama teraukave tiraitiro, viva are kuvuarama tenarave tiharoma vainti vohaiqara tivatora. Karaitiva kia vataini tuvu vau entara Kotiva Eparahaamirara are kuvuarama tenarave tiharoma Karaitirara tivatora.

17 Te tuna uvara okara maantimama vairo: Kotiva Eparahaamiraqaa uva tiva taatau tovaro 430 ihinavu aitarovaro, viraqaahairo Kotiva qaiqaa nai uva maara Mosiraqaa tivatora. Ho naantiara Mosiraqaa uva maara tivatova kia ho avuni Eparahaamiraqaa tivato uvara nunka kairaro qaqima varianaro.

18 Kotiva kiama Mosiraqaa tivato uvarara iriharo vaiinti nahenti koqema nimite vairavauve. Viva mintiare titirio, viva tota Eparahaamiraqaa tivato uvava qumina uvaqaima vaitirio. Kotiva hoqarero Eparahaamiraqaa tivato uvarara iriharo vaiinti nahenti koqema nimite vaira.

19-20 Kotiva Mosiraqaa uva maara tivatora vo? Nantivaroe Kotiva vi uvara Mosira tiva amurave? Ho vaiinti nahenti vika nái vaaqu okara kankomake tavaate tiro, Kotiva vi uvara tomaqa kero vatora. Vaiinti nahenti vi uvara iriqi vi vaivaro te kaama taaina vaiintiva Eparahaamiva kuvuarama tairaukaqihairo qovaraiqama vuarire, tura.

Kotiva nai uva maara maantima kero tiva nimura: Kotiva vi uvara *ensel*inavu naane tiva nimumanta viraqaahai vika Mosira muntu tiva amuvaro viraqaahairo Mosiva vi uvara vaiinti nahenti muntu tiva nimura. Kotiva Eparahaamira uva tiva amireva iharo kia vo vaiintiara tiharo, Are Eparahaamira muntu tiva amiane, tiraitiro, viva naivano Eparahaamira muntu tiva amura.

Kotiva mintima kero Mosiraqaa nai uva maara tivatora

21 Quqaae Kotiva avuniqama kero Eparahaamiraqaa tivato uvara nunka kareva Mosiraqaa uva tivatorave? Aqao, kia minturave. Kotiva Mosiraqaa uva maara tivatova vaivaro kia vaiinti vovano vi uvara ho koqema kero iriqiro vuarirava vairave. Vaiinti vovano vi uvara ho iriqi vuare titirio, Kotiva vi vaiintirara, Are avuqavu ni variara vaiintivave. Are ekaa enta qaqi variqira vinaravema, titirio.

22 Kotira vukuqi kia minti tiraitiro, maantima keroma tiro:

Qora kaiqavano ekaa naato vatanaakavata ravaaqavu kairara ti, vika ekaa qora kaiqaqai varaqi vi variarave, tura.

Ho Ihu Karaitirara quqaa vivave ti vaiinti nahentika, vikaqaima ho vaivara. Kotiva Eparahaamiraqaa tivato uvava Karaitirara kempukaiqama kero iriqiro vi vaina vaiintiraqi vairaro Kotiva vi vaiintirama koqema amitaanaro.

23 Hoqare kia tenavu Karaitirara kempukaiqamake iri variavauna entara Mosiraqaa tivato uva maarava tinavu rumpa tomanta variavauraro viraqaahairo Karaitiva qovarama vura.

24 Karaitirara kempukaiqamake iriqi vi variariraro Kotiva tinavu uva taiqa kero avuqavuma timitaarire tiro, Mosiraqaa uva maara tivatova tinavuqaa raqikiqiro vi vaura.

25 Karaitiva qovarama vumanta tenavu virara kempukaiqamake iriqi vi vaunarara tiro, vate Mosiraqaa uva maara tivatova kiama tinavuqaa qaiqaavata raqikiqi vi vairo.

26 Ne Ihu Karaitirara quqaa vivave tivake virara kempukaiqamake iriqi vi variarara ti, ne Ihu Karaitira vataake vohaa vaiha Kotira vaintiqamavi variavo.

27 Ne namari vare viraqaahai ne Karaitira vataake vohaama variavo. Ne minti variarara tiro, ni avu aatovano Karaitira avu aato voqaarama vaira.

28 Ne Karaitirara quqaave tiakara ti, ne kia vo qara vo qaramake variavo. Iutaavanove vo vatanaavanove, rumpatai vaiintivave qumina vaiintivanove, qoraintivanove nahentivanove, ne Ihu Karaitira vainti variarara ti, ne vohaa qaramake variavo.

29 Ne Karaitirainiqama vuarara ti, ne Eparahaamira vaintivara variara. Kotiva Eparahaamirara ai vaintivara koqema nimitarerave tu uvava, vi uvava niqivatama varianaro.

4

Tenavu Kotira vainti vaunarara tura

1 Vi uvara okara maantimama vairo: Vaintiruvano naantiara nai qova ina haikara varaarirava vaivarovata, viva inaara vaintiru vaiharora tiro, viva nai qora kaiqa vaiinti vika voqaantema kero vairo.

2 Viva vaintiru vaiharo vo vaiintinavu vevaaraini variqiro vi vairaro vira qova kaamataina entava anintairaro vi haikara nai varaanaro.

3 Vi vaintira voqaantemake, tenavuvata variavauraro
vataihainaa uva okaravano tinavu rumpa tero tinavuqaa
raqikiqiro vi vaura.
4 Mintiaqiro vi vauvaro Kotiva kaamato entava anirovaro
Kotiva nai Maaqu atitovaro nahenti vovano vira vatatovaro
vivavata Mosiraqaa tivato uvaraqai iriqiro vi vaura.
5 Ho vi uvava kia vika ravaaqavu kaira vika Kotira
maaquve raavurave variate tiro, Ihuva tinavuara iriharo
qutu viro tinavu kuvantu timitora.
6 Tenavu quqaama Kotira maaquve raavurave vaunarara
tiro, Kotiva nai Maaqu Maraqura tinavu timivaro viva
tinavu muntukaqi vaiharo nai Qorara, *Aba*—Qao, ti vaira.
7 Kotira Maraquravano ai muntukaqi vairara tira, are
maa entara kia rumpatai vaiintira voqaara vairaitira, are
Kotira maaquvanove raavuravanove variarao. Are
mintima kera varianarara tiro, Kotiva nai Maaqu amina
haikara aivatama amianaro.

Poruva Karesia vatanaakara noraiqama kero irura
8 Haaru ne Kotirara kia iru entara una variqanavu ni
rumpateha niqaa raqiki vaumanta ne vika kaiqaqai vara
nimite vaura.
9 Maa entara ne Kotirara kankomake iriarave—ho kaiqe te
vi uvara avuqavu tiare: Maa entara Kotiva niara
kankomakero irirave. Ho Kotiva niara koqema kero iri
vaimanta ne nantihae vira qaqirake haarua okara,
quqerara okara kia ni ho kahaqiaina okarara iriqi viha vi
okarava qaiqaa tinavuqaa raqikiqi vi vairaqe vira kaiqa
vara amitaare ti variavo?
10 Ne Iutaa uva maara raqakaarorave tivakeha vo enta
kaamateha vi entaraqaave, vi toraraqaave, vi ihiraqaave
nora maara ti varia entarave ti variarave.
11 Oho, ne minti varia okarara te qetehama vauro. Hauri
te niqi kaiqa vara nimitaarirava quminaiqama vuantorave.
12 Ti qata vakaao, te niara mpo ike tiha, Ne te
variainantemake variate, turo. Te Iutaa vaiinti
vaurarovata, vika uva maaravano kia ti ravaaqavu
kaimanta te ni vo vatanaaka voqaantemake vaunara.
Ne haaru kia ti qoraiqama timite vaura.
13 Ne kankomake iriara. Te tota ni hampata vaiha nora
rovara varaqi viha Karaitira vakaaka ni tiva nimiavaunara.
14 Vi entara ti rovaravano noraiqamakero qoraiqumanta
ne kia ti qaqira karaiti, ne vukaari utiha koqemake tiqaa
raqikiqi vi vaura. Vi entara ti vitareka Kotira *enseli*
vitontemake ti vitora. Ike, ne vi entara Ihu Karaitira
vitontemake ti tivita kora.

15 Vi entara ne tiriara noraiqaake quahe vaura.
Nantimantae maa entara ne kia mintiavo? Ike, te quqaama
turo. Ne vi entara ti kahaqireka iha nenta avuvata homa
vauruke ti timiatirio.
16 Vate te quqaa uva ni tiva nimi vauramanta ne vira
kaarae ti navutaiqi variavo?
17 Vo vaiintinavu nái maara uva ti variara virara ne eo
tiate ti, vika niara unaqaraiqamake noraiqaake iriqi viha,
vika kia ni koqema nimitareka auti variara. Ne ti uva
qaqirake vika uvaqai iriqi vuate ti, vika ni tiva nimi variara.
18 Vo vaiintinavu ni quqaa kahaqireka autivera, vika
homa niara noraiqamake irivara. Te ni hampata variaina
entarave, kia ni hampata variaina entarave, vika homa
mintivara.
19 Ti vaintinavuvauvo, ne te vatataurauka voqaarama
variara. Ne mpeqaiqamavi Karaitira vainti variate ti, te
qaiqaa ni vatarera nahentivano vainti vatareva antura
ntintemake, tevata niara iriha antura nti vai.
20 Mpo, vate te ni hampata variarera, te hove tiataara. Te
ni hampata vaihavauve, vo uva homa qihaaqamake tirara.
Te maini niaraini vaiha nantiakee vika kahaqiainarave
tivakeha noraiqaake niara aato utiha vaunara.

Poruva Hagaaka Seraakara uva tuqantaakero tura
21 Ne Mosira uva maara iriqi viha vira vevaaraini vaireka
auti variaka te ni irama nimitarera. Ne vi uvara okara ho
kankomake iriarave?
22 Eparahaamirara mintima tiro: Vira maaqu taaraqanta
vaura. Vira kaiqa nahenti rumpatova vira maaqu vo
vatatovaro vira nahenti vovano qaqi vauva vira maaqu vo
vatatora.
23 Rumpato nahentiva nai vainti qaqi nahenti
vatontemakero vatatovaro, qaqi vau nahentiva nai vainti
vo qarama kero vatatora. Kotiva Eparahaamirara kauqu
aiqiqaa aqukero tiharo, Are qorainti vaintima vatenarave,
tu uvaraqaahairo vi nahentiva qorainti vainti vatatora.
24 Vi nahentitanta haaru Kotiva uva taaraqanta tiva
taataukero vatotanta voqaara vaura. Nahenti vo, vira autu
Hagaava vaireva, viva Kotiva Sainai Aiqinaqaa vaiharo
Mosiraqaa tivato uvara voqaarama vairo. Hagaava
rumpato nahentiva vaurara ti, vira naintivaravata rumpa
tokaqai vaura.
25 Te Sainai Aiqinavano Arebia vataini vairara qaiqaa uva
tuqantaake tirera. Vi aiqinava vaireva, Hagaavama vairo.
Ieruharemi vatukara uva tuqantaake tirera. Ieruharemi
vatukavano vaireva, Hagaara naintivarama vairo.
Ieruharemi vatukaini variaka variavaro Mosira uva

maaravano vika rumpa taimanta variara. Vika Hagaara naintivara voqaara rumpataikaqai variara.
26 Ieruharemi vatuka vovano naaruvainima vairo. Vi vatukararavata uva tuqantaake tirera: Vi vatukava vaireva, viva qaqi vai nahentiva Seraavama vairo. Vi vatukava vaireva, tinavu novama vairo.
27 Kotira vukuqi virara mintima tiro:

Naahiarama/Qururaiqama vuara nahentio, are quahehara variane. Are kia ke ke tiraitira, kia vaintivata vataraitira vaihara, are quaha quaha ihara ihi tivaqira vuane.

Kia vainti vatai nahentira vaintivara airitahaa variavarora tiro, vi nahentiva vaatiqaa varia nahentika uri naatara kairave, tura. *(Aisaiaa 54:1)*

28 Ti qata vakaao, Kotiva kauqu aiqiqaa aqukero Eparahaamirara are vainti vatenarave turaqaahairo Aisaakira vatatorave. Vira aanare nevata Kotiva nai kauqu aiqiqaa aqukero turaqaahai Kotira vaintiqama vi variara.
29 Vi entara qaqi vatato vaintiva, Isamairiva vaiharo Kotira Maraquravano kahaquvaro vatato vaintira Aisaakira qoraiqama amite vaura. Maa entaravata tenavu Kotira Maraqura varaurauka vauramanta Mosira maara uva iriaka tinavuvata qoraiqama timitareka auti variara.
30 Ho Kotira vukuqi nana uvae virara tiro? Mintima tiro:

Rumpatai nahentira atitairaro nai vaintintiro vuarire. Vira vaintivano nai qova ina haikara kiama ho varaanarove.

Qaqi vai nahentira maaquvanoqaima nai qova ina haikara ho varaanarove, tura. *(Okara 21:10)*

31 Ti qata vakaao, vira voqaara kia tenavu rumpatai nahentira vira vaintivara vairaiti, tenavu qaqi vai nahentira vira vaintivarama vauro. ⌞Mosira uva maaravano kia tinavu rumpa taivaro Karaitira uvavano tinavuqaa raqiki vaira.⌟

5

Ne qaiqaavata rumpavi vaivorave tura

1 Tinavuara kia rumpa viraiti, qaqi nuvaqi vuate tiro, Karaitiva tinavu kuvantu timitaira. Ne qaqini varia vaiinti nahentika vaihara ti, ne kia vo vaiinti qaqi kaivaro ni qaiqaa rumpa taarire.
2 Te Poruka ni tiva nimiari iriata. Hauri ne tiha, Iutaa uva maara iri varia vaiintika tinavu vaata toqa timitaiqe tenavu ho vairarave, tivora. Ne minti tivera, Karaitiva kia ni ho kahaqiariravama varianaro.
3 Te qaiqaa kempukaiqamake ni tiva nimirera: Vaiintivano tiharo, Kaiqe te Iutaa uva maara iriakara tiari ti

tivaatavata toqa timitaate tirera, ekaa Mosira uva maaravano vira ravaaqavu kairaro viva ekaa vi uvara avataqiro vuariravaqaima varianaro.

4 Niqihai vokiaka tiha, Tenavu Mosira uva maara iriqi vuariraro Kotiva tinavu avuqavuqama timitaarire, ti variaka, ne Karaitiraqaahai teqavi qaqinima variavo. Ne qaqini teqavi variavaro Kotiva kiama ni aaqurihama nimiteharo ni koqema nimite vairave.

5 Tenavu Karaitirara iriqi vi vauraro Kotira Maraquravano tinavu kahaqama timite vaimanta tenavu Kotiva tinavu avuqavuqama timitaaina entara vekama vai.

6 Tenavu Ihu Karaitira vataake vohaa vaunarara tiro, vaata toqake okaravave, kia vaata toqake okaravave, vi okarava vi okarava kiama tinavu vo qarama timitaanaro. Tenavu Karaitirara iriqi viha vorara vorara muntuka vataaina okarava, vi okarava avuniqamakero nora haikama vairo.

7 Tota ne koqemake Kotira uva iriqi vi variavaro tavave ni ravaaqavu kaimantae ne qoraiqamavi quqaa uva qaqirake ni variavo?

8 Kotiva ni naarama taiva timantavauve ne hampi ni variara.

9 Uva vovano minti tirave: Kaupititira inaaraiqavano qamaa vitiqaa vairera, ekaa qamaavano nterama vuanarove, tirave.

10 Ho nevata tevata Karaitira vataake vohaa vauraukara ti, te niara muntuka qihaaqamake mintimake iruro: Ne vo uva qaqirake kia iriqi viraiti, te tiaina uvarara quqaa uvave tivakeha variqi vivarave, turo.

Nai ta vaiintivae ni avu aato vara hampiqamake vaira, Kotiva nai viraqaa uva vataanarove.

11 Ti qata vakaao, te Karaitira uva voka voka tiva nimiqi viha, kia te vaiinti vaata toqake okararavata tiva nimiqi vi vaunaravauve. Te vi uvara tiva nimiqi vuraitirio, kia vo vaiintinavu ti qoraiqama timitaatirio.

Te vi uvara tunara kaaravauve Iutaa vaiintinavu ti qoraiqama timite variarave. Te tenta uvaqaa vaiinti vaata toqake okararavata tomaqake tiva nimuraitiro, Iutaa vaiintinavu tiriara quaheha kiama ti qoraiqama timitaatirio.

12 Oho, ni avu aato vara hampiqama keha nenta vaata toqa kaate ti variaka, vi vaiintinavuka nái tava ekaara itikaivaqe te huviqorave tiataara.

13 Ti qata vakaao, ne kia rumpavi vairaiti, qaqi variqi vuate tiro, Kotiva ni naarama taira. Ne kuvantuvi varia vaiinti nahentika vaiha, hauri ne tiha, Kaiqe haarua

muntukavano vaina kaiqara vaaqu kaiqa varaqi vuare, tivora. Ne kuvantuvi varia vaiinti nahentika vaiha, ne nariara nariara muntuka vateha koqe kaiqaqai nai vara amite nai vara amitemaqi vuata.

14 Te Kotiva Mosiraqaa tivato uva maarara qeqoqamake mintima tirara:

> Ne nentara muntuka vatentemake, nenta navunaa vaiintiaravata muntuka vateha variate, tirara. *(Wkp 19:18)*

15 Ne quara vairi voqaara vaiha nai ati nai ati iha raquanara iha vaivora. Ne rauriha variata. Ne mintiaqi viha ne nentama taiqa vivara.

Koqe aaraqaa nirara tura

16 Te niara mintima ti: Ne Kotira Maraqura qaqi kaivaro viva ni koqe aara numiqairamanta ne koqemake variqi vuate. Ne mintiaqi vivera, ne kiama qaiqaa haarua muntukavano hampi kaiqa vare vainara varevarave, turo.

17 Tinavu haarua muntukavano vare vai kaiqava vo qaramakero vaivaro Kotira Maraquravano vare vai kaiqava vo qaramakero vairo. Vitanta nai navutaiqi nai navutaiqiha variarara ti, tenavu kia ho tentanavu koqe kaiqa varaataa ina kaiqara ho varaainara.

18 Kotira Maraquravano ni ntitakero aara numiqairera, ne homa Kotira kaiqa varaqi vi vaivaro Mosira uva maaravano kiama niqaa raqikiqiro vuanaro.

19 Ni haarua muntukavano vare vai kaiqara ne virara iriara. Vi uvava maantimama vairo: Hampi qaramaqi ni vairave, voravata hampi ruherave, hampi narira ni vairave,

20 una variqa autu tuaherake vairave, uhiakaa auti vairave, navutaiqi vairave, iqoka raqi vairave, vora toma amiterave, arara ite vairave, vika nái nutuqai tuahere vairave, iqoka raqiha tuqavu vi vairave,

21 vora airairara muntuka nti vairave, iha namari namake vueraiqama vi vairave, ruvaaqumavi variaraqaahai vueraiqaavi vaiha aakara nteha hampi uva ti variarave, ekaa vi kaiqara vi kaiqara haarua muntukavano vare vai kaiqavama vairo.

Te hoqare ni tiva nimunantemake, te qaiqaavata ni tiva nimirera: Vi kaiqara vi kaiqara vare variaka kiama Kotiva raqikina vatukaraqi ho vivarave, turo.

22 Ho Kotira Maraquravano vare vai kaiqava kia mintimakero vairo. Kotira Maraquravano vaiinti nahentiqaa raqikiqiro vi vaimanta vika maantima vaina kaiqaraqaima varevara: Nariara nariara muntuka vate vairave, muntukaqihairo koqe i vairave, araraqihairo paru

i vairave, kia arara ita nimitaraiti qihaaqama nimite vairave, vora kahaqi vairave, avuqavu ni vairave, naata vaati koqemake variqi vi okararave,

23 vika kia nái nutu tuahere vairave, vika nái vaataqaa koqemake raqiki vairave, ekaa vi kaiqava vi kaiqava Kotira Maraquraqaahairo qovaraiqi vairara tiro, vaiintivano vi kaiqara varaqiro vi vairera, kiama vo uvavano vira ravaaqavu kaanaro.

24 Tenavu Karaitirainiqama vurauka. Tinavu haarua muntukavano vaaqu kaiqa varaainarave, qora okara varaainarave, tenavu tentanavu haarua muntuka varake Karaitira aruto katariraqaa vi muntukara ekaara aru taiqa kaunara.

25 Kotira Maraquravano tinavu qaiqaa qaqi vara himpima kaimanta tenavu qaqi variqi vi vaunarara ti, kaiqe tenavu vira qaqi kaariraro viva tinavuqaa raqikiqi vi vairaqe tenavu vira kaiqaqai varaqi vuari.

26 Kaiqe tenavu kia tentanavu mahuta tiraiti, kia nariara nariara arara itaaina uvara tiraiti, vovano koqema kero kaiqa varaainarara kia nai toma amite nai toma amitemaqi vuari.

6

Ne nai kahaqi nai kahaqamaqi viha maara varaqi vuate tura

1 Ti qata vakaao, niqihairo vo vaiintivano qora okara autu kairera, kia vi vaiintira qaqira karaiti, ne koqemake Kotira kaiqa vare varia vaiintika qihaaqamake vi vaiintira kahaqivaro viva anirantero qaiqaa Kotira aaraqaa vuarira. Hauri Sataaniva nivata avataira ne ˹vi vaiintira aanare˺ qora kaiqa varevorave ti, nevata rauriha variata.

2 Maara vaina entara ne nai kahaqi nai kahaqamaqi vuata. Ne mintiaqi vivera, ne Karaitiva tivatai uvara koqemakema avataqi vivara.

3 Vaiinti vovano kia nora autu vaiva tiharo, Te nora vaiintima vauro, tirera, viva nai unama tianaro.

4 Ne vohaiqa vohaiqavano nenta kaiqa varera avateha tavaata. Vaiintivano nai kaiqa avatamakero tavairaro koqe kaiqa vairera, viva homa nariara tiharo, Te koqe kaiqama vare vauro, tianaro. Hauri viva vo vaiinti kaiqa avatamakero tavero tiharo, Vira kaiqavano qora kaiqa vaivaro ti kaiqa koqe kaiqama vaivo, tiantora.

5 Kia vora kaiqara noraiqaake iriraiti, ne nenta kaiqa varera vira maara nenta varaqi vuata.

6 Kotira vakaaka ni tiva nimi vaina vaiintira nenta koqe haika vatera viravata rairakeha amiata.

7 Ne Kotirara hampiqamake irivora. Ne una uva tivera, Kotiva kiama ni una uvara quqaa uvave tianaro. Vaiintivano nana kuvukanaa ututainara naantiara nai vi kararaqaima qantuanaro.

8 Vira voqaantema kero, vaiintivano nai muntukavano hampi varaaina kaiqaraqai varaqiro virera, viva naantiara qutu vuaina haikaraqaima varaanaro. Vaiintivano Kotira Maraquravano varaaina kaiqara varaqiro virera, naantiara viva ekaa enta qaqi variqiro vuaina haikarama varaanaro.

9 Ho kaiqe tenavu vi uvara iriha kia popoharaiti, koqe kaiqaqai varaqi vuari. Kuvukanaa utu tairava kiama vaaka qantu kero vararaitiro, viva variqiro viraro karavano mpeqaiqama viraro qantu kero varaanarove. Vira voqaara tenavu vate kia popohanaara iraiti, koqe kaiqa varaqi vivi, naantiara vo enta tenavu koqemake Kotira vataake variqi virara.

10 Virara irihama tenavu vo vaiinti kahaqiarira aarava vairera, kaiqenavu vi vaiintira kahaqiari. Tenavu ekaa vaiinti nahenti kahaqihavata, Karaitira vaiinti nahenti vika voqavata kahaqama nimitaari.

Poruva ekaara uva tura

11 Ne tavaata. Tenta kauquqohai nora qarama niarao ti, ntuva tauro.

12 Vokiaka Iutaa vaiinti tinavu quahama timitaate ti, vika niara kempukaiqamake vaata toqa kaate ti variara. Vika tiha, Tenavu Karaitira katariqaa aruto uvara ti variari Iutaa vika tinavu qoraiqama timitevorave, ti variara.

13 Vika vaata toqake okarara noraiqaake irihavata, vika kia Mosira uva maara avataqi vi variara. Ne vika uva iriha vikara ho tinavu vaatavata toqa timitaate tivera, vika niara tinavu uva avataqi vuavo tivakeha nai mahuta tivarave.

14 Ho te kia tenta mahuta tiraiti, te katariqaa aruto vaiintira, Nora Vaiinti Ihu Karaitira vira autuqai tuaheraqi virera. Karaitira katariqaa arutovaro qutu vurara ti, tevata vira vataake qutu vunara. Te qutu vunarara tiro, vataini vai haikava kia ti ho tuate vairaqe kia te vataini vai haikarara muntuka vataqi virera.

15 Vaata toqake vai okaravave, kia vaata toqake vai okaravave, vi okarava qumina haikaqaima vairo. Tinavu avu aato muntukavano qaraakaiqama vuaina okarava, vi okaravama nora haikama vairo.

16 Vika nái avu aato muntukaqihai qaraakaiqamavi Kotira uva iriakara te vikara mintima turo: Kotiva vika ekaa aaqurihama nimitairaro vika muntukaqihairo paru i vaira variqi vuata. Vi vaiinti nahentika quqaa Kotira vaiinti nahenti Isareri vaiinti nahentima variara.

17 Te tenta uva taiqa karera mintima ti: Te Ihura kaiqa
vare vauramanta vira kaara ti ruqutuke vate teqataa
vaaraquva ti vaataqaa qaqi vairara ti, hauri ne ti vataake
tirorira uva tivora.
18 Ti qata vakaao, Ihu Karaitiva tinavu Noravano ni ekaa
koqema nimitaarire. Quqaave.

EPASAASI
Poruva Epasaasi vatanaaka qara ruva nimitora

Ihura arukovaro qutu viro qaiqaa qaqi himpiro naaruvaini oru vauvaro 30 ihie aitarovaro Poruva karapuhiqi vaiharo maa qarara ruva tora. Epasaasiqi vaukavata vo vaiinti nahentivata Ihu Karaitira mpeqa okarara kankomake iri, Karaitiva vika koqema nimitoraravata iriha koqe aaraqaa nuvaqi vuate tiro, Poruva maa qarara ruva nimitora.

1 Te Poruka. Kotira antuqaqaa te noraiqamavi Ihu Karaitira uva vaiinti nahenti tiva nimi vauraukama vai. Kotira vaiinti nahenti Epasaasini variaka Ihu Karaitirara kempukaiqamake iriqi vi variaka, te maa uvara ni qara ruva nimite.
2 Tinavu Qova Kotivavata, Noravano Ihu Karaitivavata, ni koqema nimiteha aaqurihama nimitaivaro ni muntukaqihairo paru i vaira variata.

Kotiva tinavu koqema timitaainarara tura

3 Aniqe tinavu Variqa autu tuaheraqi vuari. Viva tinavu Nora Vaiinti Ihu Karaitira Qova vaira. Tenavu Karaitira vataake vohaa vaurarora tiro, Kotiva tinavu koqema timiteharo tinavuara nai aaraqaa viha nai kaiqa vara amitaate tiro, viva ekaa naaruvaihainaa kempuka tinavu timira.
4 Tota hoqarero kia maa vatara autuko entara Kotiva tinavuara vika Karaitira vataake vohaa vaiha ti tivuqaa kia qora kaiqa vararaiti ti, koqe kaiqaqai varaqi vuate tiro, tinavu nai kaama tora. Kotiva tinavuara muntuka vateharora tiro,
5 viva haaru tinavu nai kaama tero tinavuara tiharo, Te Karaitira kaiqara irihama vika tinta vaintiqama vuate ti, te vika virikarerave, tura. Kotira antuqavano mintimakero vauvarora tiro, viva te mintirerave tura.
6 Kotiva kia tinavu koqaa naariraitiro, nai Maaqu nai muntuka vaira tinavu aaqaa timirara ti, kaiqenavu viva tinavu aaqurihama timiteharo koqema timitairara iriha vira autu tuahera kaare.
7 Ike, Kotiva aaqurihama timiteharo koqema timite vai okarava nai voqavata vairave. Karaitira naare ntava vuvaro qutu vuraqaahairo Kotiva tinavu qora uva nunka timitaimanta tenavu qaqini kuvantuvi vaunara.

8 Kotiva aaqurihama timiteharo koqema timite vai
okarava mintimakero vaivarora tiro, viva tinavu koqe avu
aato timi vaimanta tenavu vo okara vo okara ho
kankomake tave vaunara.
9 Kotiva haaru vaiharo Karaitivaqaima ti hantuqa harina
kaiqara vara timitaanarove tivakero nai varareva irite vai
okarara kukeqa taira, vi okarara viva qoqaiqama kaimanta
tenavu iri tavaunara.
10 Vi okarara qoqaiqama kaiva vaireva, maantimama
vairo: Naantiara Kotiva kaama taina entava anintairaro
Kotiva naaruvaini vaikavata, vataini vaikavata, hihai
hihairo ruvaaquma kero Karaitira noraiqama kairaro viva
avuniqama kero vaiharo viva ekaa vikaqaavata, ekaa
haikaqaavata, raqikiqiro vuanaro.
11 Tinavu Iutaa vatanaakara Karaitira vataake vohaa
variate tiro, Kotiva avuniqamakero tinavu naane nai
kaama torara tiro, viva haaru tivatontema kero ekaa vi
haikava qovaramaviro vaira.
12 Mintirara ti, tenavu Iutaa vatanaaka naane Karaitirara
tinavu kahaqiariravama vaivo tivake, Kotira mpeqa okara
takuqi vairara irihama vira autu tuahere vaunara.
13 Ne vo vatanaa vo vatanaaka nevata quqaa vakaaka,
Kotiva ni kuvantukero ntitaaina uvara iri virara quqaave
tivake, nevata Kotira vaiinti nahentiqamavi Karaitira
vataake vohaa variara. Ne Karaitirara quqaave tiavarora
tiro, Kotiva nai kauqu aiqiqaa aqukero tivato uvara
kempukaiqama vuarire tiro, viva nai Maraqura nivata
nimura.
14 Kotiva nai Maraqura tinavu timirara ti, tenavu
kankomake iruraro viva naantiara tinavu kuvantukero
tivitaaina entaraqaa viva tinavu timireva tivataina haikara
ekaama timianaro. Virara irihama kaiqenavu Kotira
mpeqa okara takuqi vairara iriha vira autu tuahera kaari.

Poruva Kotira aaro uvarara tura
15 Ne Nora Vaiinti Ihu Karaitirara kempukaiqaake iriha
Kotira vaiinti nahentiara muntuka vateha variamanta
irunarara ti,
16 te niara iriha Kotirara votataa votataa koqema iarao
tivaqi viha Kotira aareha vaunara.
17 Te niara iriha tinavu Qova takuqukero vaira aare
vaunara. Viva tinavu Nora Vaiinti Ihu Karaitira Variqavano
vaira. Viva mintima kero vaimantara ti, te vira aarehama
niara, Vika nena Maraqura nimiraro ai Maraquravano vika
avu aato koqema nimiteharo ai okara voqavata qovarama
kaira vika kankomake tavaate, ti vaunara.
18 Kotiva nai vaiinti nahentiara iriharo kaama nimitai
haikava, vi haikava uritarero nai voqaraa haikavano

vaivaro Kotiva paruma keharo ni koqema nimitaaina okarara ni aato kenko tira ne iri, vi entara veka variate ti, te Kotira aareha vaunara.

19-20 Kotira kempukavano uritara kero voqavata vaivama vairo. Tenavu Karaitirara quqaave tivake virara kempukaiqaake iriqi vuainarara tiro, Kotiva homa nai kempuka tinavu timiariravama vairo. Ne vi uvaravata kankomake iriate ti, te niara iriha Kotira aarama nimite vaunara. Kotiva kempukaiqama kero Karaitiva qutu vuraqihairo qaiqaa qaqi vara himpima kero naaruvaini nai kauqu tanaraini vita vuru kora. Kotiva kempukaiqama kero Karaitira kahaqintema kero, tinavuvata kahaqiariravama vairo.

21 Karaitiva Kotira kauqu tanaraini oquvi vaiharo viva uritarero ekaa naaruvaini avuniqamake variakaqaave, ekaa noraiqama vuakaqaave, ekaa nora autu vataukaqaave, raqiki vaivama vairo. Maa entara nana nana nora autu vatauka variarave, naantiara enta nana nana nora autu vateka vaivarave, viva vika vikaqaama raqikiqiro vuanaro.

22 Kotiva ekaa haika Karaitira vevaarainiqama kero vataivaro Karaitiva ekaa vi haikaraqaa raqiki vairo. Kotiva Karaitira mintima kero noraiqama kaivaro viva qiataiqama viro Noravano vaiharo tinavu nai kaamatai vaiinti nahentikaqaa raqiki vairo.

23 Karaitiva tinavu qiataiqama kero vaimanta tenavu vira vaatama vaunara. Tenavu Karaitira vohaa vaata vauraro Karaitiva tinavuqi avituma viro vohaa vaivaro ekaa haikaqi mpiqe vaiva, ⌞Kotiva⌟ naima Karaitiraqi mpiqe vairo.

2

Kotiva tinavu qaiqaa qaqi vara himpima kaira

1 Haaru nevata Kotira uva raqake qora kaiqaqai vare vauvarora tiro, ni avu aato muntukavano kia Kotirara irumanta ne qutu vuaka voqaara vaura.

2 Vi entara ne vataihainaa uva okara iriqi vi vauvaro vaana avuhainaava viva niqaa raqiki vaura. Vi vaanava Kotira uva raqake variakaqaa raqiki vaivama vairo.

3 Tenavu Iutaa vatanaakavata qora kaiqa varehama Kotira uva raqake variavaunara. Vi entara nevata tenavuvata vairi quara voqaara niha tentanavu avu aatoqi hampi kaiqa varaainaraqai iriqi ni variavaunara. Vi entara tenavu vo vatanaa vo vatanaaka aanare hampi kaiqa varaainararaqai iriqi vi variavauraro vira kaara Kotira arara itova tinavuqaa vaura.

4-5 Tenavu qora kaiqa varehama Kotira uva, vo uva vo uva raqa kaavauraro vira kaara tinavu avu aato muntukavano kia Kotirara vaumanta tenavu qutu vuavaurauka voqaara variavaunara. Minturarovata, Kotira muntukavano tinavuara voqavata uritara kero vaivaro viva aaqurihama nimite vai okaravavata uritara kero vairara tiro, Kotiva tinavuara vika Karaitira vataake vohaa variate tiro, tinavuvata qaqi vara himpima kora. Ho iriate, Kotiva ni aaqurihama nimiteharo koqema nimite vai okararaqohairo ni kuvantu nimitaira.

6 Viva tinavu Karaitira vataake qaqi vara himpima korara tiro, viva tinavu noraiqama kairaqe tenavu Ihu Karaitira vataake naaruvaini vaiha raqikiqi vuariraukama vai.

7 Ekaa vaiinti nahenti qovaraiqika Kotiva aaqurihama nimiteharo koqema nimite vai okarara kankomake tavaate tiro, Kotiva Karaitiraqohairo tinavu aaqurihama timiteharo koqema timitaira.

8 Ne nenta kahaqi aarava kia vauvaro Kotiva ni aaqaa aaqurihama nimiteharo koqema nimitairara ti, ne Karaitirara quqaave tiavaro Kotiva ni kuvantu kero ntita varaira.

9 Kotiva kia tenavu kaiqa vara amitaunarara iriraitiro, viva qaqi aaqaa mintimakero koqema timitairara ti, kiama ho tenavu tentanavu mahuta tiarirava vairo.

10 Tenavu Kotiva autukero vatai vaiinti nahentika vaunarara ti, Kotiva tinavuara vika Ihu Karaitira vataake vohaa vaiha koqe kaiqa, haaru qeramakero vatai kaiqara varaqi vuate tiro, tinavu autukero vataira.

Tenavu Karaitira vataake vohaa vaunarara tura

11 Ne iriate. Ne vo vatanaaka variamanta Iutaa vatanaaka nái vaata toqake variaka vika niara tiha, Ne kia vaata toqake variakave ti variara.

12 Nenta haaru variqi vu okarara iriate. Vi entara ne kia Karaitirara iriraiti, niarakanta vauvaro Kotiva Isareri vikaraqai tinta vaiinti nahentive tivakeharo niara vo vatanaakave ti vaura. Kotiva nai kauqu aiqiqaa aqukero Isareriara tiharo, Te ni minti mintima nimitarerave, tivakero kia niara vi uvara tiraitiro umanta, ne kia Kotiva koqema nimitaaina okarara iriraiti, ne hampi variqi viha kia Kotirara iriqi vi vaura.

13 Vi entara ne niaraiqamake vauvarovata, vate maa entara Karaitira naarevano ni ntitakero Kotira aaqanto vuru kaira.

14 Karaitiva naivano tinavu Iutaa vatanaakavata ni vo vatanaakavata maateraiqama timitaimanta tenavu vohaa vatanaaqamavi vaunara. Haaru tenavu navutaiqi variavauna okarava vaireva, vaantaavuravano tavaarana

vaiharo tinavu hini antuakero ni hini antuakero vauntemakero vaura. Ho Karaitiva vaantaavura vira nkaqu qaqini kaira.

15 Tinavu Iutaa vatanaakavata ni vo vatanaakavata vira hampata tampamavi vohaaraqi maateraiqiha variate tiro, Karaitiva qutu viro Mosiraqaa tivato uva maarara, kia mintiane kia maantiane ti vai uvara ekaa taiqa kora.

16 Karaitiva katariqaa qutu viro vaiinti nahenti navutaiqi varia okarara ekaa taiqa kora. Viva tinavu Iutaa vatanaakavata ni vo vatanaakavata vohaanaiqama kero, Kotira aaqanto vuru kaira.

17 Ekaa vaiinti nahenti muntukaqihai paru i vaira maateraiqiha variqi vuate tiro, Karaitiva anirero nai vakaaka ne niaraini variakavata, tenavu Iutaa Kotira aumanto vauraukavata tiva timira.

18 Karaitiva niaravata tinavu Iutaaravata iriharo qutu vurara ti, nevata tenavuvata Kotira Maraqura vohaa Maraquraqai vare, vira Qora aaqanto homa vairara.

19 Vi uvara vaivarora tiro, maa entara Kotiva kia niara vo vatanaakave tiraitiro, niaravata tinavuaravata ti vaiinti nahentive ti vaimanta nevata tenavuvata Kotira vaiinti nahenti vohaa vaiinti nahentima vai.

20 Nevata tenavuvata vairera, naavu kaqataara voqaarama vai. Karaitiva noraiqamakai vaiintinavukavata, paropeti vaiintinavuvata, vika vaireka, naavu kaara arataira voqaara variara. Vika mintimake variavaro Ihu Karaitiva vaireva, naaqura avutaqaa arataara voqaarama vairo.

21 Ihu Karaitiva naaquravano vairara tiro, vi naavura koqema kero akukuma taivaro vi naavuva noraiqamaqiro viharo nai Kotira naavu koqevama varianaro.

22 Nevata Karaitira vataake vohaa variarara ti, ne vi naavura kiari aumo voqaara variavaro Kotiva nai Maraqura vataakero vi naavuraqi qaqi variqiro vuanaro.

3

Poruva vo vatanaaka kaiqa vara nimitorara tura

1 Ho te vi uvara Ihu Karaitira vakaaka ni vo vatanaaka tiva nimi vaunara kaara ti karapuhiqi rumpataamanta vaunara.

2 Kotiva nai aaqurihama nimiteharo koqema nimitai uvara ni vo vatanaaka tiva nimiate tiro, viva ti kaama taira. Ho quqaae ne ti kaamatai uvarara iriara?

3 Kotiva nai kukeqatai uvara qoqaa ti tiva timimanta te vi uvara haaru ni inaaraiqa tiva nimirera qara ruva nimitaavaunara.

4 Ne vi uvara kaara rivera, te Karaitirara kukeqatai uvara
irunantemake, nevata homa kankomake irivara.
5 Kotiva kia vi uvara qovarama komantara ti, haaru vau
vaiinti nahentika kia vi uvara okara irura. Maa entara
Kotira Maraquravano Ihuva kaamatero noraiqamako
vaiintikave, paropeti vaiintinavuve, vi uvara qoqaa vika
tiva nimura.
6 Vi uvara kukeqato uvava maantimama vairo: Kotiva kia
Iutaa vatanaakaqai koqema nimitarevave tivakero, viva vo
vatanaa vo vatanaakavata Karaitira koqe vakaakara
quqaave tiate tiro, viva vikavata koqema nimitareva auti
vairo. Ekaa vo vatanaakavata Iutaa vatanaakavata vaireka,
vika ⌞Ihura vaata⌟ vohaa vaataqaima vaivara. Kotiva nai
kauqu aiqiqaa aqukero Karaitirara Iutaa vatanaaka tiva
nimi uvava, vi uvava vo vatanaa vikaqivatama
varianarove, tura.
7 Kotiva ti kempukaiqama timiteharo ti aaqaa qumina
koqema timitero ti noraiqama kaimantara ti, te Karaitira
vakaaka vaiinti nahenti tiva nimiqi vi vaunara.
8 Te Kotira vaiinti nahenti ekaa vika vevaaraini
vaurarovata, Kotiva ti aaqurihama timiteharo koqema
timiteharo vo vatanaa vo vatanaaka Karaitira vakaaka tiva
nimiane tura. Ike, Karaitira okaravano uritara kero vairara
ti, kia tenavu vira okara ekaa ho kankomake iriravave.
9 Kotiva ekaa haika autukero vataiva haaru vaiharo nai
varareva irite vai okarara kukeqatero variqiro viviro,
viraqaahairo te vi uvara qoqaiqama karerave tivakero, viva
tiriara vi uvara vaiinti nahenti tiva nimiqira vuane tura.
10 Kotiva naaramatai vaiinti nahentika vaireka, vika Iutaa
vatanaakavata vo vatanaakavata variarara ti, naaruvaini
raqiki variakavata naaruvaini kempuka vataakavata tiha,
Ike Kotira avu aatoqi koqe okara, vo okara vo okara
mpiqaro vaivaro iri vaivave, ti variara. Vika vi okarara
tavaate tiro, Kotiva nai kukeqatai uvara qoqaiqama kora.
11 Haaru Kotiva nai varareva irite vai okarava vivau
variarire tiro, viva Ihu Karaitira atitovaro Karaitiva tinavu
Nora Vaiintivano vi kaiqara vara taiqa amitora.
12 Minturara ti, tenavu Karaitirara quqaa vivave tivake
Karaitira vataake vohaa vaiha tenavu kia qetaraiti,
muntuka qihaaqamake Kotira aaqanto homa virara.
13 Vi uvava mintima vaimantara ti, te niara mpo ike tiha,
Te aihavira haika niara vare vaunara kia ni muntukavano
qoraiqiramanta variate, turo. Ni nutuvano viriniqiarire ti,
te aihavi haikara varaqi vi vaunara.

Poruva vikara iriharo Kotira aarama nimitora
14 Virara irihama te tori kauru aravi vaiha Kotira tinavu
Qora aareha vaunara.

15 Kotiva tinavu Qova vaimantara ti, ekaa vira vainti
naaruvaini variakavata, vataini variakavata, virara tinavu
Qorave ti variara.
16 Kotira okaravano uritara kero takuqi vaimantara ti, te
Kotira aarehama niara mintima ti: Kotio, nena
Maraquraqohaira vika avu aato muntukaqi kempukaiqama
nimitaira
17 vika Karaitirara kempukaiqamake iriqi vivaro
Karaitiva vika muntukaqi variqiro vuarire. Karaitiva vika
muntukaqi vaira vika nariara nariara muntuka vateha,
katari koqeva nai tuqa paama tivakero vataqira aratero
vainantemake, vika kempukaiqamake variate ti, te Kotira
aare vaunara.
18-19 Ne mintimake kempuka vaiinti nahenti vaiha
viraqaahai ne ekaa Kotira vaiinti nahenti hampata vohaa
vaiha ne homa Karaitiva niara muntuka vate vai okarara
kankomake tavevara.
Karaitiva niara muntuka vate vaiva voqavata uritara
kero, tuvitara kero, noraiqama kero vairara tiro, kia tinavu
qumina vaiinti avu aatovano vi okarara ho kankoma kero
irianaro. Ne vi okarara tavaate ti, te Kotira aare vaunara.
Ne Karaitiva niara muntuka vate vai okarara kankomake
tave variqi vi vaivaro, Kotiva ekaa kaiqa vare vaiva ni avu
aato muntukaqi mpeqaiqama kero variqiro vuanaro.
20 Kotira kempukavano tinavuqi vaimantara ti, tenavu
nana nana kaiqarae Kotira iraariraro Kotiva vi kaiqara vi
kaiqara vara timiteharo nai uritara kero vo kaiqa vo
kaiqavatama vara timitaanaro. Kia tenavu avu aatoqi
iritaaina haikaravata viva homa vara timitaanaro.
21 Ho kairamanta Kotira vaiinti nahenti maa entara
vaikavata, naantiara enta vaikavata, vika Karaitira vataake
vohaa vaiha Kotira autu tuaheraqi vuate.
Quqaave.

4

Tenavu Karaitira vaata vohaa vaata vauraukave tura
1 Te tentanavu Nora Vaiinti kaiqa vare vauramanta vira
kaara ti karapuhiqi rumpa taamanta vaiha te ni vihi tiha,
Kotiva nivata naarama tairara ti, ne koqemake vira
aaraqaa nuvaqi vuate, turo.
2 Ne nenta kenauka vevaaraini vaiha vika qihaaqama
nimitaqi viha, kia vaaka popoharaiti, nariara nariara
muntuka vateha nai kahaqi nai kahaqamaqi vuata.
3 Niara vohaa variate tiro, Kotira Maraquravano ni vara
tampama kairave. Ne virara irihama hauri tenavu rairavi
variarorave tiha kempukaiqama keha vohaaraqi koqemavi
vairara iriha variate.

4 Tenavu Ihu Karaitira vaata vohaiqavano vauraro Kotira
Maraqura vohaiqavanoqaima tinavuqi vairo. Kotiva ni
naarama kero ni koqema nimitaaina entara, ne vi entara
vohaa enta vira veka vaiha variara.
5 Karaitiva tinavu Noravano vohaiqama vairo. Tenavu
koqe vakaaka vohaiqaraqai kempukaiqamake iriqi vi
vaunara. Tenavu vira autu vohaiqara iriha namari
varaunara.
6 Variqa vohaiqavanoqai vaiharo viva ekaa vaiinti
nahenti Qova vaiharo ekaa vikaqaa raqiki vaivama vairo.
Viva ekaa vaiinti nahenti muntukaqi kaiqa varaqiro viharo
viva ekaa vikaqi variqiro vi vaira.
7 Tenavu vohaara vaiinti vaihavata, kia vohaa kaiqaqai
vare vaunara. Karaitiva tinavu vohaiqa vohaiqara vi
kaiqara maa kaiqara varaate tivaqiro viharo tinavu
kempukaiqama timite vaimanta tenavu vo kaiqa vo kaiqa
vare vaunara.
8 Kotira vukuqi mintima tiro: *Viva naaruvaini tuvurante
viharo rumpa taaka airitahaa ntita vuru kairave. Viva
vaiinti nahenti koqe haika, vo haika vo haika raira nimirave*,
tura. *(Ihi 68:18)*
9 Viva naaruvaini tuvurantero vi okarara nana uvae
vairo? Vira okara maantimama vairo: Karaitiva hoqarero
naaruvaihairo tuvuntero vata muntukaini vaura.
10 Maa vataraqaa tuvu vauva vohaa vivaqaima nai
naaruva maini kero, nai oritara kero vaiharo ekaa haikaqaa
raqiki vairaro viva variaina okarava mpiqakero varianaro.
11 Hini vaiintinavu avuniqamake variate tiro, Karaitiva
vinavuka kaama tero, hini vaiintinavuara Kotira uva
qoqaiqama kaate tiro, vinavuka kaama tero, hini
vaiintinavuara ti uva tiva nimiqi vuate tiro, kaama tero,
hini vaiintinavuara ti vaiinti nahentiqaa raqikiha ti uva
okara tiva nimiqi vuate tiro, kaama tora.
12 Vinavukara Kotira vaiinti nahenti qerama kaimanta
vika koqemake Kotira kaiqa vara amitaqi viha Karaitira
vaata vaiha kempukaiqaavi variate tiro, Karaitiva vinavuka
kaama teharo vo kempuka vo kempuka nimira.
13 Tenavu mintimake Kotira kaiqa vara amitaqi viha
tenavu ekaa vohaa vaiha Karaitirara kempukaiqaake iriqi
vivi, viraqaahai tenavu Kotira Maaqu okara kankomake
tavarara. Vi entara tenavu kia ahora vaiinti nahenti
vairaiti, tenavu Karaitiva vainantemake, mpeqa vaiinti
nahentima vairara.
14 Vi entara kiama tenavu naati vainti voqaara vairara.
Namarivano kumpeteharo vo haika vuru aqukero viri
aqukero intemakerove, uvaivano utiharo vo haika venta
varero vutuni maini intemakero, naati vaintivano vo uva

iriro quqaave tivakero vaakama qaqirakero qaiqaa oru vo uvara quqaave ti vairave. Viva mintiaqiro vi vaimanta una uva ti varia vaiintika unaqaraiqamake hampi uva, vo uva vo uva ti variavaro viva vika uvaravata quqaa uvaveqai ti vaira.
15 Tenavu kia mintiraiti, tenavu quqaa uvaqai tivaqi viha nariara nariara muntuka vateha koqemake noruqamavi vaiha tenavu tentanavu Qiata Vaiinti Karaitira vataake vohaaraqi vairera.
16 Karaitiva tinavu qiatavano vaiharo tinavu nai vaataqaa raqiki vaimanta tenavu vira vaata vaiha tenavu koqemake vohaaraqi vairera. Vaiinti vaatavano vo vaata vo vaata vaivaro ho noruqe vaira. Vira voqaantemake, tenavu Karaitira vohaa vaatavano vaiha tenavu tentanavu kaiqa, vo kaiqa vo kaiqa varaqi viha nariara nariara muntuka vateha variqi vi, viraqaahai tenavu anomake mpeqaiqamavi vairara.

Qaraaka aaraqaa nuate tura
17 Vi uvara irihama te Nora Vaiinti vira autuqaa niara kempukaiqaake mintima ti: Kotira uva kia iria vaiinti nahentika vika qumina uvaqai nái aatoqi iriqi viha variqi vi variarave. Ne vika voqaantemake variqi vivorave.
18 Vika avu aatovano konkira ari vairaraqai vaimanta variara. Vika kempukaiqamake Kotira uva kia irireka autiha variarara ti, vika vaiinti nahenti Kotira hampata qaqi variqi vi okarara kia iriara.
19 Vika vaaqu kaiqa vareha kauruataara vaimanta kia kauriraiti, qaqiqai vaaqu kaiqa varaqi vi variara. Vaiinti nahenti hampi ni varia okarara, vi okararaqai vika noraiqaake iriqi viha, vika voqavata vaaqu kaiqa varareka auti variara.
20 Vovano Karaitira okarara ni tiva nimumanta ne tavovaro Karaitira okaravano vaireva kia mintimakero vaira.
21 Karaitira uva quqaa uva ni tiva nimumanta ne vi uvara iriarara ti,
22 ne Karaitira vainti vaiha haarua avu aato vaaqu kaiqa varerara iriqi vi vai avu aatora qaqira kaata. Ne haaru vaiha nenta avu aatoqi unaqaraiqama keha vaaqu kaiqa vare varia okarava ni taiqa kareva auti vaumanta vaura.
23 Ne Karaitira vainti vaihara ti, ne haarua avu aato qaqirake qaraaka avu aato iriqi vuata.
24 Ne haarua vaiinti vaira qaqirake qaraaka vaiintima vauro tivakeha variata. Kotiva niara vika avuqavuqamake niha tinta kaiqaqai varaqi viha tinta voqaara variate tiro, ni qaraakaiqama kero autu kaira.

25 Ne vi uvara irihama una uva ti vai okarara qaqira
kaata. Tenavu ekaa Karaitira vohaa vaata vauraukara ti, ne
quqaa uvaqai nai tiva ami nai tiva ami iata.
26 Vo uva kaara ni arara itairera, kia ne qaqi kaivaro ni
arara itaira vaaqu kaiqa varaata. Ni arara itairava vukai
variqiro viraro kuari avu tuvi vuantora.
27 Hauri ni arara itairava vukai variqiro viraro Sataaniva
niqi qora kaiqa vara qovarama kaantora.
28 Ne haaru muara auti variaka maa entara nevata
Karaitira vaintiqama virara iriha, ne muara auti vaira
qaqirake, ne nenta kauquqohai kaiqa varaqi viha vehi
vaiinti nahenti kahaqama nimiteva ho variarira.
29 Kia qaqi kaivaro qora uvavano ni noqaahairo
qovaraiqiarira. Ne koqe uvaqai tivaqi vivaro ni uvavano
vokika kahaqiramanta vika koqemake variata.
30 Kotira Maraquravano niqi vaira ne kia vira maara vara
amitaata. Kotiva ni nai kaama teharo nai Maraqura nivata
nimirara ti, ne kankomake iriavaro Kotiva ekaara entaqaa
ni qaqini kuvantu nimitaarirauka variara.
31 Toma nimite vai okararave, arara ite vai okararave,
mauqa nteha tirori vai okararave, uva vaaru ti vai
okararave, vi okarara vi okarara qaqira kaata.
32 Kotiva Karaitira kaiqara iriharo ni qora uva nunka
nimitainantemake, nevata nariara nariara qora uva ti vaira
tauruke qaqirake, nariara nariara mpo ike tiva nimiteha
koqema nimitaqi vuata.

5

Tenavu aatitairaqaa variqi vuainarara tura

1 Kotiva niara muntuka vataimanta ne vira vainti
variakara ti, ne vira aanantamake variqi vuata.
2 Karaitiva niara muntuka vateharo variqiro
vinantemake, nevata nariara nariara muntuka vateha
variqi vuata. Vaiintivano Kotira quahama amitareva
koqema kero ahiamunta vinara iha quara amite
vainantema kero, Karaitiva tinavuara muntuka vateharo
qutu vuvaro Kotiva virara iriharo tinavu quahama timitora.
3 Ne Kotira vaiinti nahenti variarara tiro, vaiinti nahenti
hampi ni vai okarava ni nivutaini variantora. Vaiinti
nahenti hampi ruhe tovevo i vai okaravave, nai vaata nai
vaata qohaama keha ni vai okaravave, ni nivutaini
variantora. Vora airairara muntuka nti vai okarava ni
nivutaini variantora. Ne kia vi haikarara uva inaaraiqavata
tiata.
4 Ne Kotira vaiinti nahenti variaka kia uva vaaruve, vehi
uvave, vireraiqamake nahentiara hampi uva ti vairave, vi

uvara vi uvara kia tiata. Ne vi uvara vi uvara ti vaira qaqirake Kotira quahama amite vai uvaraqai tivaqi vuata.

5 Maa uvara quqaa uvama vairo: Hampi muara ni vai vaiinti nahentikave, hampi ruhe tovevo i vai vaiinti nahentikave, vora airairara muntuka nti vaira vaiinti nahentikave, vika Karaitivavata Kotivavata raqiki vai vatukaraqi kiama ho vivara. Vora airairara muntuka nti vaiva, viva kia Kotirara noraiqaakero iriraitiro, viva airaira varaainararaqai noraiqaakero iriqiro viharo vi haikaraqai quahama amite vaira.

6 Vo vaiintinavu anire niara hampi kaiqa varaate tivera, ne kia vinavuka qumina una uva tira iriata. Vaiinti nahenti Kotira uva raqakeha vaaqu kaiqa vare variara kaara Kotira arara itairava vikaqaa varianaro.

7 Virara irihama ne qora kaiqa vare vaika hampata tampamavi vaiha, qora kaiqa varaqi vivora.

8 Haaru nevata konkiraqi variqi vi vaura. Maa entara ne Karaitira vaiinti nahentiqaavi vaihara ti, ne aatitairaqaa variqi vi variara. Virara iriha vaiinti nahenti aatitainaraqaa nintemake nevata nuata.

9 Vaiinti nahenti aatitainaraqaa variqi vivera, vika koqe okara, vo okara vo okara autuqi vivara. Vika avuqavuqamake niha, quqaa uvaqai tivaqi vivara.

10 Ne Nora Kotira quahama amite okarara rantaqi viha, vi kaiqara varaqi vuata.

11 Vaiinti nahenti konkiraqi vaiha qumina kaiqa vare variaka hampata kia vairaiti, vikaqaahai niara kanta variata. Ne vika vare vai kaiqara qoqaa qovarama kaimanta vaiinti nahenti anomake vika kaiqa tavaata.

12 Ike, te kaurira haika varaarorave tivake, vika kukeqavi vaiha vare varia kaiqara kia ni tiva nimirera.

13-14 Ovavano vo haika ataama kairaro vi haikava qoqaa variainarara tiro, konkiraiqi vaina haikara ovavano ataama kairaro vira qora okaravano qoqaama varianaro. Haaru virara uvavano mintima tiro:

> Are vaite variarava himpuane. Are qutu vuanaraqihaira qaiqaa qaqi himpiraro Karaitiva ai ataama amitaarire, tura.

15 Vi uvara irihama ne rauriha variqi vuata. Hauri kia avu aato vataaka variantemake, ne variqi vivora. Koqe avu aato vataaka variantemake variqi vuata.

16 Qora kaiqa vare variaka airitahaa maa entara variarara ti, ne rauriha kia qumina vairaiti, koqe kaiqaqai varaqi vuata.

17 Hauri ne kia avu aato vataaka variantemake variqi
vivora. Avu aato kankomake iriqi viha Kotira
muntukavano vaina kaiqaraqai varaqi vuata.
18 Kia iha namari neha vueraiqiata. Ne mintiaqi vivera,
ne qoraiqamama vivara. Ne qaqi kaivaro Kotira
Maraquravano niqi vaiharo niqaa raqikiarira.
19 Ne ruvaaqumavi vaiha Kotirara ti vai ihirave,
maaraqaa ti vai ihirave, Kotira autu tuahere vai ihirave,
tivaqi vuata. Nenta muntukaqihai ihi tivaqi viha Nora vira
autu tuaheraqi vuata.
20 Tinavu Nora Vaiinti Ihu Karaitira autuqaa, ne ekaa
haikara tinavu Qora Kotirara koqema iarao tivakeha variqi
vuata.

Poruva naata vaati varekara tura
21 Ne Karaitirara tinavu Noravano vaivo tivakeha ⌊vira
vevaaraini⌋ variarara ti, ne nenta kenauka vevaarainivata
variata.
22 Ni naatavarara tirera: Ne Nora Vaiinti vira vevaaraini
vaintemake, ne nenta vaativara vevaaraini variata.
23 Karaitiva tinavu nai vaiinti nahentiqaa raqiki
vaintema kero, vaativanovata nai naataqaa raqikiqiro
vuanaro. Karaitiva tinavu Kotira vaiinti nahentiara ne ti
vaatama variavo tivakero tinavu kuvantu timitaira.
24 Tenavu Kotira vaiinti nahenti Karaitira vevaaraini
vaunantemake, ne vika naatavara nenta vaativara
vevaaraini vaiha vika ekaa uva tira iriqi vuata.
25 Ni vaativarara tirera: Karaitiva Kotiva haarama tai
vaiinti nahentikara muntuka vateharo qutu vurara ti,
nevata mintimake nenta naatavarara muntuka vateha
variata.
26 Tinavuara Kotira kaiqaqai varaqi vuate tiro, Karaitiva
namariqohairovata, nai uvaqohairovata tinavu hiqama
timitaira.
27 Vaiintivano kia vaaraqu vaata vataa nahentive, kia
taupeqero otiqete urunte i vaatara vataa nahentive, koqe
nahentiqai varaintema kero, Karaitiva tinavuara vika
Kotira kaiqaqai variqi vi vaivaro kia vikaqaa uva variarire
tiro, tinavu hiqama timitaiva naantiara viva tinavu
varaanaro. tiro, tinavu hiqama timitaiva naantiara viva
tinavu varaanaro.
28 Nai vaataqaa koqema kero raqikintema kero,
vaiintivano nai naataqaa koqema kero raqikiarira.
Vaiintivano nai naataqaa koqema kero raqiki vaiva viva
naiqaavata koqema kero raqiki vaivama vairo.
29-30 Vaiintivano kia nai vaata qoraiqama amitaraitiro,
viva nai vaata kara amiharo viraqaa koqema kero raqiki
vaira. Vira voqaantemake, tenavuvata Karaitira vaata

vaunarara tiro, Karaitiva tinavu nai vaiinti nahentiqaa raqiki vaimanta vaunara.

31 Kotira vukuqi mintima tiro:

Kotiva vaiintiara iriharo nahenti autu amitairara tiro,
vaiintivano nai noka qoka kero nai naatantiro avituma
viraro vitanta vaatavano vohaa vaatama varianarove,
tura. *(Okara 2:24)*

32 Te tenta irike vi uvara okara mintimama vaivo ti: Vaiinti nahenti nai varate nai varate i varia okarava nora uvama vairo. Vaiintivano nahenti varainantema kero, Karaitiva tinavu Kotiva haarama tai vaiinti nahentika varaanaro.

33 Ho ne vika vaativara ne vohaiqa vohaiqavano nenta vaataqaa koqemake raqikintemake, nenta naatavaraqaavata koqemake raqikiqi viha vikara muntuka vateha variata. Ne vika naatavaravata nenta vaativarara koqe vaiintive tivakeha vika uvaqai iriqi vuata.

6

Noka qokaravata vaintairaravata tura

1 Te ni vaintairara tirera: Noravano ni noka qokara niqaa raqikiqi vuate tirara ti, ne nenta noka qoka uvama iriqi vuate. Ne mintiaqi viha avuqavuqama kema nivara.

2 Haaru Kotiva uva vateharo mintima tiro: *Nena noka qoka koqe okaraqai autu nimitaane*, tura. Kotiva vi uvara tiharoma nai kauqu aiqiqaa aqukero vo uvavata tampama kero

3 mintima tiro: *Koqemakero vataini variqiro viharo vukai enta maa vataraqaa variqi virerave tirava nai noka qoka koqe okaraqai autu nimitaarire,* tura. *(Katu Varora 20:12)*

4 Te ni vainti qokavarara tirera: Ni vaintaira arara itaantorave ti, kia ne vika qoraiqama nimitaata. Ne kia nenta vaintaira qoraiqama nimitaraiti, koqemake vikaqaa raqikiqi viha tinavu Nora Vaiinti uva vira vikavata tiva nimiqi vimanta vika koqe aaraqai vuata.

Kaiqa vaiintiaravata vikaqaa raqikikaravata tura

5 Te ni rumpataa vaiinti nahentikara tirera: Ne nenta nora vaiinti aatu qeteha vikara nora vaiintive tivakeha koqemake vika kaiqa vara nimitaata. Ne Karaitira uva avataqi vintemake, vika uvavata iriqi vuata.

6 Ne nenta nora vaiinti kaiqa vareha vikara tinavu quahama timitaate ti, hauri vika nivuqaaqai vaiha koqe kaiqa vare vaivora. Vika kia ni hampata vai entaravata vika kaiqa koqemake varaqi vuata. Ne Karaitira kaiqa vaiinti vauraukave, Kotira uva iriqi vi vauraukave, tivakeha koqemake vika kaiqa varaqi vuata.

7 Ne vo vaiinti kaiqa vara amitaqi viha, quaha keha vika
kaiqa varaqi vuata. Kia qaqi vaiintiarao ti, kaiqa vararaiti,
Karaitirarao ti, vika kaiqa vara nimitaata.
8 Maa uvarama iritaata: Kaiqa vaiinti rumpa tekave, qaqi
vaikave, vika koqe kaiqa, vo kaiqa vo kaiqa varerara
iriharo Noravano Karaitiva vika nái koqaa nimianaro.
9 Ne nora vaiinti kaiqaqaa raqiki variakara tirera: Nevata
koqemake nenta kaiqa vaiintiqaa raqikiqi vuata. Ne vika
rauqi nimiteha ntaihareka auti vaivora. Ne maa uvara
iritaata: Niqaavata ni kaiqa vaiintiqaavata raqiki vaiva
vohaiqavano naaruvainima vairo. Viva naantiara uva
avuqavu qiharoma kia vaiinti autuara iriharovauve uva
avuqavu qianaro.

Kotira auvihehavaara tura
10 Ho te tenta uva taiqa karera mintima ti: Nora Vaiinti
vira kempukaqaa ne kempukaiqamake variqi vuata.
11 Sataaniva unaqaraiqama keharo ni aatara kaantorave
tivakeha, ekaa Kotira auvihehavaa tuateha
kempukaiqamake himpite variata.
12 Kia tenavu qaqi vaiinti hampatavauve raquqi vi
vaunara. Tenavu nora autu vataukave, nora kempuka
vataukave, vika hampata raquqi vi vaunara. Maa
vataraqaa konkiraqi vaiha raqiki varia vaanaukave,
naaruvaini Sataanira *enseli*ve, vika hampata raquqi vi
vaunara.
13 Virara irihama ne Kotira iqoka utavaaqa nonkute
vaivaro qora entavano qovarama vira, ne Sataanira
vataake iqoka raquqi viha ne kia qetake viraiti, ne
kempukaiqamake kainke arateha raquqi vuata.
14 Ne kempukaiqamake himpi vaiha, Kotira quqaa uva
varake, hoquka tavaarana rumpa taantemake rumpataate.
Iqoka vaiintivano nai mimiraini naavuma taintemake,
avuqavu ni varia okarara varake nenta mimiraini
naavuma taata.
15 Karaitira koqe vakaaka arara paruma nimite vai
vakaakara *su* aiquqaa nonku taantemake, nonku taata.
16 Kempukaiqaake Karaitirara iriqi vi vaiva, viva ni
kainke voqaara vaira ne vo enta vo enta vira hiriteha
Sataanira iha ite vaina vevara qimpa kaata.
17 Kotiva ni qora kaiqaqaahairo kuvantu kero ntita
varaira, iqoka tovaqa qiataqaa aqutaantemake, vara
aqutaata. Iqoka paipe tuataantemake, Kotira
Maraquravano i paipera vira Kotira uva, vira taatauke
tuataata.
18 Ekaa enta Kotira vatete aareha variata. Kotira
Maraquravano niara vi haikara vi haikarara Kotira iraate ti

vai uvara, ne vi uvarara Kotira iraata. Ne kia popohanaara iraiti, avu rampaike viti viri tavamaqi viha, ekaa Kotira vaiinti nahentiara iriha Kotira aarama nimitaata.
19 Tiriaravata Kotira aarama timitaata. Ne Kotira aaraivaro Kotiva ti kahaqiraqe te maaqi vaiha kia qetaraiti, muntuka qihaaqama keha Kotiva kukeqa tai uvara Karaitira uva qoqaiqamake tiva nimiqi vuari.
20 Vi uvara vaiinti nahenti tiva nimiqi vuane tiro, Karaitiva ti noraiqama kaimanta vaunara. Kotira uva vaiinti nahenti tiva nimunara kaara ti rumpa taamanta te maaqi karapuhiqi vaunara. Ne virara iriha Kotira aaraivaro ti kahaqiraqe te kia qetaraiti, muntuka qihaaqama keha Karaitira uva kempukaiqaake tiva nimiqi vuari.

Vitihainaa uvara tura
21 Tinavu qata vakaa Tikikusiva, viva Karaitirara kempukaiqama kero iriqiro viharo vira kaiqa vare vaiva, viva tenavu variqi vuaina vakaakara ni tiva nimira iriate.
22 Ne tenavu variaina vakaakara iriha kia qetaraiti, muntuka paru ira variate ti, te vira atitaariraro viva vuru ni tiva nimianaro.
23 Tinavu Qova Kotivavata, Noravano Ihu Karaitivavata, vitanta ni kahaqimanta ni araraqihairo paru i vaira variata. Vitanta ni kahaqimanta ne nariara nariara muntuka vateha variata. Vitanta ni kahaqimanta ne vitantara kempukaiqaake iriqi vuata.
24 Ekaa vaiinti nahenti vika Nora Vaiinti Ihu Karaitirara kia popohanaara iraiti, virara muntuka vateha variqi vi variakara, Kotiva ekaa vika aaqurihama nimiteharo koqema nimi taarirerama turo.

PIRIPAI
Poruva Piripai vatanaaka qara ruva nimitora

Ihura qaqi vara himpima kovaro naaruvaini oru vauvaro 30 ihie aitarovaro Poruva Ihura uva tiva nimiqiro vura kaara vira karapuhiqi kovaro vaiharo maa qarara ruva tora. Ihura vainti nahenti Piripaiqi vauka Porura kahaqireka monu vara kovaro Poruva vi monura varero vikara koqema iavo tiharo maa qarara ruva nimitero. Poruva vika vihi vaahi tiharo vikara vohaa vaiha variqi viha Karaitira uvaqai iriqi viha kia una vaiinti maara uva tira iriqi vuate tiro, maa uvara qara ruva nimitora.

1 Te Poruka. Tetanta Timotika Ihu Karaitira kaiqa
vaiintitanta vaiha niara Kotira vaiinti nahenti Piripaiqi
variakaravata, nora vaiintinavu niqaa raqiki
variakaravata, vokiaka ni kaiqa vara nimite variakaravata,
tetanta niara ne Karaitira vataake vohaa variakave
tivakeha ni maa qarara nimite.
2 Kotiva tinavu Qovavata, tinavu Noravano Ihu
Karaitivavata, ni koqema nimiteha aaqurihama
nimitaivaro ni muntukaqihairo paru i vaira variata.

Poruva Kotirara koqema iarao tu uvara

3 Ti aatoqi niara ntuva vimanta te niara irihama Kotirara
koqema iarao tivaqi vi vaunara.
4 Kotiva ni kahaqama nimitaarire ti, te airi tataa Kotirara
quahake vira aare vaunara.
5 Ne tota Karaitira uva iru entaraqaahai Karaitira kaiqa ti
vataake varaqi viha kia qaqira karaiti, vate qaqi varaqi vi
variarara ti, te niara irihama Kotirara quaheha vai.
6 Te niara maa uvara kankomake irunara: Kotiva niara
koqe vaiinti nahenti variate tiro, viva ni muntukaqi kaiqa
hoqarama taivara tiro, viva niqi vaiharo vi kaiqara
varaqiro viro, vuru Ihu Karaitiva tuvuaina entaraqaa taiqa
kaira ne vi entaraqaa koqe vaiinti nahentima vaivara.
7 Te niara aato iriqi vihara ti, te homa maa uvara niara
tirara: Te maa entara karapuhiqi vauna entarave, te qaqini
vaiha Karaitira uva tiva nimiha kia qumina uvave
kempuka uvave ti vauna entarave, ne vi entara vi entara ti
vataake vohaa variqi vi variavaro Kotiva nivata tivata
noraiqama kero koqema timite vaimanta tenavu vira
kaiqaqai vare vaunara.

8 Karaitira muntukavano niara voqavata vaintema kero,
ti muntukavanovata niara voqavata vaimanta te ni oru
tavaataa imantama vaunara. Kotivavata ti uvara
quqaavema tianaro.
9 Te mintimake niara irihama Kotira aare vaunara. Te
Kotira niara aareha mintima ti: Kotio, are vika kahaqira
vika vorara vorara muntuka vateha variqi viha, vika avu
aatovano kenko tira vo kaiqa vo kaiqa okara kankomake
iriha, vi kaiqara vi kaiqara ho avatamake taveha,
10 qora kaiqa qaqirake koqe kaiqaqai varaqi viha
naantiara vika Karaitiva tuvuaina entaraqaa koqemake
vaivaro vikaqaa kia uva variarire, ti vaunara.
11 Kotiva ni mintima keharo kahaqamaqiro viramanta ne
Ihu Karaitira vataake vohaa variqi vivaro ni kaiqavano
koqe kaiqaqai vairamanta vaiinti nahenti ni kaiqara iriha
Kotirara mpeqavano vaivo tivakeha vira autu tuaheraqi
vivara.

Poruva nai karapuhiqi vaurara tura

12 Ti qata vakaao, te karapuhiqi vauna uvara ni tiva
nimirera. Ti rumpa taamanta te maaqi vaurava kia te
Karaitira uva tiva nimi variaina aararavauve tinta tero.
Karaitira uva tiva nimiarira aarava noraiqaakero
qantuararoma vairo. Tota te qaqini variavauna entara te
Karaitira uva vo vaiintinavu tiva nimiarira aarava kia ho
vaumanta, viraqaahai ti rumpa taavaro maa entara vi
aarava homa vairo.
13 Ti rumpake maaqi Sisaara karapuhi naavuqi kaamanta
vauramanta viraqaahai iqoka vaiintinavu maa naavuraqaa
raqiki variakavata, ekaa vo vaiintinavuvata, vika
kankomake iriamanta te Ihu Karaitira kaiqa vaiinti
vaunara vira kaara maaqi vaunara.
14 Ti rumpa taamanta maaqi vauramanta viraqaahai
Karaitira vaiinti nahenti airitahaa virara iriha, vika kia
qetaraiti, muntuka qihaaqamake Kotira uva vaiinti nahenti
tiva nimiqi vi variara.
15 Quqaama vaiinti vonavu ti kaiqara qora avu aato utiha
ti haatara kareka auti vaiha Karaitira uva tiva nimiqi vi
variara. Vika minti ti variamanta vo vaiintinavu kia minti
tiraiti, vinavuka koqema keha Karaitira uva tiva nimiqi vi
variara.
16 Vi vaiintinavuka tiriara muntuka vatehara ti, vika te
maaqi vauna okarara kankomake iriara. Vika kankomake
iriavaro Kotiva ti qaqi kaimanta te maaqi vaiha Karaitira
uvaqaa raqiki vaunara.
17 Te vaaka tuna vaiintika, vika kia Karaitirara iriraiti,
vika nariaraqai iriha Karaitira uva vaiinti nahenti tiva
nimiqi vi variara. Vika kia koqe avu aato utuke tiraiti, vika

Poruraqaa uva voqavata variarire tivakeha Karaitira uva tiva nimi variara.

18 Vika minti ti variarara kia te noraiqaake irirara. Vokiaka ti qoraiqama timitarekave, vokiaka ti kahaqama timitarekave, vika Karaitira vakaaka vaiinti nahenti tiva nimivera, te virarama quaheha vairara. Eo, te virara quahaqi virerave.

19 Ne tiriara iriha Kotira aarama timite variavaro Ihu Karaitira Maraquravanovata ti kahaqama timite vaimantara ti, te tiha, Quqaama ti kuvantu kaiqe te qaqini oru vairarave, ti vaunara.

20 Ti muntukavano voqamakero maa haikarara vaimanta vaunara: Te kia vo haika varaainara kaara kaurira haika vararaiti, te vatevata ekaa entavata Karaitira kaiqa kempukaiqamake varaqi viha te qaqi variqi vuarerave, qutu vuarerave, vaiinti nahenti ti kaiqara iriha Karaitira autuqai tuahera kaate.

21 Te tenta qaqi variqi vuainarara mintima ti: Te qaqi variqi vuarera, te Karaitiraraqai iriqi virerave. Te qutu vuarera, te Karaitira vataake variainarara voqamake quahaainarave.

22 Te vaata vataake maini qaqi variqi vuarera, te ni homa kahaqiainara. Ike, ti muntukavano nana haikarae varianaro? Te vataini qaqi variqi vuainarave? Te qutuvi naaruvaini vuainarave?

23 Te virara taara aatoma iri vai. Te Karaitira vataake oru variainara, virara ti noraiqaakero hantuqa harimanta vai.

24 Ho te minti tivakehavata, te ni kahaqiarirava qaqi vaimantara ti, te niarao ti, te vataini vaata vataake qaqi variqi virera.

25 Te ni kahaqama nimitaarirava qaqi vaimantara ti, te tiha, Te kia vaaka qutu viraiti, te ekaa ni hampata variqi viha ni kahaqiarimanta ne Karaitirara kempukaiqamake iriqi viha quaheha variate, tunara.

26 Ne mintimake vaiqe naantiara te ni hampata qaiqaa oru variari ne tiriara voqamake quahehama Ihu Karaitira autu tuaherevara.

27 Ne Karaitira uva iriakara ti, ne Karaitira vaiinti nahenti vaiha avuqavuqama kehaqai nuata. Ne mintimake variqi vi vaiqe te ni oru tavaarera, kia ni oru tavaarera, te homa niara tiha, Vika vohaa avu aatoqai iri vohaaraqi vaiha, vika vohaara vaiinti voqaara vaiha, Karaitira uva totaqi viha kempukaiqaake vi uvara tiva nimiha

28 kia vika nái navutaaka naatu qetaraiti variqi vi variarave, tirara.

Ne mintimake vaimanta ni navutaaka nái vehi autu kaainarara kankomake iri tavaivaro Kotiva, naima ni kahaqama nimiteharo kuvantu nimitaariravama vairo.

29 Kotiva niara Karaitirara quqaa vivave tiate tiro ni kaama taiva, viva niara vika Karaitira kaiqa varaqi viha aihavira haikavata varaqi vuate tiro, ni kaama taira.

30 Ho nevata ti vataake vohaaraqi vaiha iqoka raquqi vivara. Ne avuni vaiha tavomanta te Karaitira autuqaa aihavira haika vare variavaunara. Ne maa entaravata tavaamanta te vohaa qaramake vukaari utuqi viha qaqiqai nora maara varaqi vi vaunara.

2

Vohaa uvaqai tivaqi vuate tura

1 Ne Karaitira vataake vohaa variqi vi variara ti, ne kempukaiqaake variqi vi variara. Karaitiva niara muntuka vate vairara tiro, viva ni muntukavata kukuqama nimite vaimanta variara. Kotira Maraquravano niqi vairara ti, ne vira vataake vohaa variara. Ne nariara nariara koqema nimiteha nariara nariara ike mpo tiva nimitaqi vi variara.

2 Ne mintimake varia vaiinti nahentika vaivera, ne tiriara viva noraiqaakero quahaarire ti, vohaa uvaqai tivaqi vuata. Vohaaraqi vaiha nariara nariara muntuka vateha variata. Ne vohaa avu aato muntuka vateha, vohaa aaraqaaqai nireka autiha variata.

3 Ne vo kaiqa vo kaiqa varareka iha, kia ne nenta nora autu vareraravе, nenta mahuta tirarave iriraiti, qaqi ekaa vi kaiqara varaqi vuata. Ne mintiaqi viha nenta nutu vatainiqama keha vo vaiinti autuqai tuaheraqi vuata.

4 Kia nenta kaiqa vareraraqai iriqi vuata. Ne vo vaiinti vo vaiinti kaiqa vareraravata iriha, vikavata kahaqama nimitaqi vuata.

5 Ihu Karaitiva nai avu aatoqi irintemake, nevata vi avu aatoraqai iriqi vuata.

6 Ihu Karaitira avu aatovanovata Kotira avu aatovanovata vohaa qaramakero vauvarovata, viva kia Kotikantiro vohaa qaramakero variainarara iriraitiro,

7 viva nai nora autu qaqi vatero, Kotira kaiqa vara amitareva iharo vaiintiqama viro vaiintivano vaura.

8 Viva vaiintiqama viro qovarama viro vaiharo nai autu vatainiqaakero Kotira uvaqai iriqiro viro vuru qutu vura.

Vika vaaqu vaiinti arukontemake, vira katariqaa arutovaro qutu vura.

9 Viva nai autu qaqi vatero Kotira uvaqai iriqiro viro vuru qutu vurara tiro, Kotiva vira qaiqaa qaqi vara himpima kero, vira vara viriniqamakero ekaa nutu vara

vatainiqama kero nora autuqai vira amivaro Ihura autuvanoqai viriniqaaviro noraiqama kero vaira.
10 Vira autuvano nora autu vairara tiro, naantiara Ihura autu rava tairamanta ekaa naaruvaini vaikave, vataini vaikave, vataqi vaikave, vika vira autuara iriha tori kauru aravi vaiha
11 Ihu Karaitirara vivaqaima Noravanove tivara.
Vika minti tiha Kotira tinavu Qora vira autu tuahera kevara.

Ne ovavano itaintemake variqi vuate tura

12 Ti navunaao, vi uvara irihama Karaitirara tiva nimuna uvara iriqi vuata. Te ni hampata vauna entara ne vi uvara iriqi vuara. Te maa entara maini niaraini vaunarara ti, ne nentaraa vaiha ne voqavata vi uvara iriqi vuata. Ne Kotiva ni naaruvaini ntitaainarara iriha qeteha aiqu kauqu ntiri ntiriha Kotira kaiqaqai varaqi vivaro ni ntitaarira.
13 Kotiva niara vika tinta antuqa vaina kaiqara varaate tiro, vivama ni muntukaqi vaiharo ni kahaqi vaimanta ne vira kaiqa vare variara.
14 Ne vo kaiqa vo kaiqa varaqi viha kia nuntu nauntu tiraiti, kia tiroriraiti, vi kaiqara varaqi vuata.
15 Ne mintiake variqi vi vaivaro kia vo uvavano niqaa vaira ne koqe vaiinti nahentima vaivara. Ne koqe vaiinti nahenti vaivaro ni muntukaqi kia vo nava naavavata vaira ne Kotira vaiinti nahenti maa vataraqaa variqi viha hampiqamake, kia avuqavuqaakeha ni vai vaiinti nahentika nivutaini variqi vivara. Entaqi opu makauvano itainantemake, ne vi vaiinti nahentika nivutaini vaiha ova voqaara itaqi viha
16 qaqi variqi vi vai uvara vika tiva nimiqi vuata. Ne mintiaqi vivera, ekaara enta Karaitiva qovaraiqiaina entaraqaa te ni quahama nimiteha tenta ni vara nimitaavauna kaiqava kiama quminaiqivo tirara.
17 Ne koqemake Karaitirara iriqi vuate ti, te ni kahaqirera auti vaiha tenta naare rauruke qutu vuarera, te niarao ti, quahehama qutu virara.
18 Te ni kahaqiha qutu vuarera, ne te qutu vuainarara kia muntuka qoraiqira vairaiti, ne te iainantemake quahehaqai variata.

Poruva Timotira atitaainarara tura

19 Tinavu Noravano Ihuva hove tirera, te Timotira ne vainaini atitaariraro vuanaro. Viva mini oru vaiharo ni vakaaka iriro maini viri ti tiva timiraro ti muntukaqihairo koqe iraqe variari.
20 Kia Timotira aanantai vaiintiva vovano vaivo. Viva ti aanantero niara noraiqaakero iri vai vaiintivama vairo.

21 Ekaa hini vaiinti kia Ihu Karaitira kaiqaravata iriraiti,
vika nái kaiqa varareraqai iriqi vi variara.
22 Nevata tavaavaro Timotira kaiqavano koqe
kaiqaqaima vairo. Vaiintivano nai qora vataakero
koqemakero kaiqa varaintema kero, viva ti vataakero
koqemakero kaiqa vareharo Karaitira uva tiva nimiqiro vi
vaira.
23 Te maini variqi vuaina okarara kankomake iri,
viraqaahai aara ho vairera, te Timotira atitaariraro ne
ianaini vuanaro.
24 Quqaa Noravano ti aara autu timitairaqe tevata
inaaraiqa varike ni oru tavaainara, virara te muntuka
qihaaqimanta vai.

Poruva Epafroditusirara tura

25 Te tinavu qata Epafroditusirara mintima ti: Viva ne
vainaini anirantero vuarire tunara. Viva ti airuqiarire ti, ne
haaru vira atitovaro viva ani maini vaiharo ti vataakero
vohaa kaiqa varaqiro vi vaura.
26 Viva maini vaiharo niara nora aato iriqiro viharo, ni
qaiqaa tavareva auti vairo. Viva rovara varai uvara nevata
iriarara tiro, vira muntukavano qoraiqivaro vairo.
27 Quqaama viva haaru rovara varero qutu viro ruhiqau
viro vauvaro viraqaahairo Kotiva vira aaqurihama
amitovaro viva qaqi koqema vura. Viva qutu vuare titirio,
te nora maarama varauraitirio. Kotiva tiriaravata
aaqurihama timitomanta te kia vi maarara varaavaunara.
28 Vi vaiintiva vuarira aaravavata ho vairaqe te vaaka
vira atitaariraro viva ne vainaini oruraira ne vira qaiqaa
taveha quahama amitaata. Viva mini viraro ti
maaravanovata qihaaqiraro tinta vaataiqiraqe variari.
29-30 Ne ti kahiqi aarava kia ho vauvaro viva niqihairo ti
kahaqama timitareva maini anirero, Karaitira kaiqarao
tiro, qutu viro ruhiqau vurara ti, ne virara iriha minti
vaiintikara koqe vaiintive tivakeha vika quahama
nimitaata.

3

Vo vaiintinavu ni qora aara numiqevorave tura

1 Ti qata vakaao, te maa uvara taiqa karera niara
mintima ti: Ne Nora Vaiinti Karaitira vataake vohaa
variarara ti, ni muntukaqihairo koqe i vaira quaheha variqi
vuata. Kia te popohanaara iraiti, vi uvara qara ntuva
taunara qaiqaa ni tiva nimirera. Vi uvava ni kahaqama
nimitaira ne ho variqi vuata.

2 Vaaqu kaiqa vare variaka, vika qaakau vairi voqaara
vaiha vaiinti vaata toqa taaqamake rapepaama kareka auti
variaka naatu rauriha variata.
3 Kotiva tinavu muntukaqihairo qora okara toqa kaivaro
vira Maraquravano tinavu kahaqi vaimanta tenavu Kotira
autu tuahere vaunarara ti, tenavuqai Kotiva quqaiqama
kero toqa kaikama vauro. Mintirara ti, tenavu kia vaata
toqake okarara noraiqaake iriraiti, tenavu Ihu Karaitira
vataake vohaa variaina okarara noraiqaake iri vaunara.

4 Vaiinti vaata toqake okarava ho vaiinti
kahaqiraqevauve, te vi okarava tivata kahaqama timitaivo
tirara. Vi vaiintinavukaqihairo vovano tiharo, Te
noraiqamake vi okarara iriqi vi vauraukave, tirera, haaru
tevata ekaa vi okarara avataqi vi vauraukara ti, te vi
vaiintira uri aatarama kauraitiri.
5 Ti vatatovaro 8 entanavu aitarovaro ti vaata toqa
korave. Ti noka qoka vaireka, vitanta Isareri vatanaaka
Benaminira vohaa ankuvano vaurara ti, tevata anomake
Hiparu vatanaaka vaunara. Te Parasi vaiinti vaiha
Mosiraqaa uva maara tivatora kempukaiqamake avataqi vi
variavaunara.
6 Te vi uvara kempukaiqamake iriqi vihara ti, te Ihura
vaiinti nahenti qoraiqama nimiteha ntaihamaqi vi
variavaunara. Te Mosiraqaa tivato uvara avuqavuqaa keha
iriqi vi variavauraro kia vovano tiriara vi uvara vonku
raqa kaarao tiarirava vaumanta te ekaa vi uvara koqemake
iriqi vi variavaunara.

7 Vi entara te tiha, Vi haikava vi haikava ti kahaqi
vaimanta vauro, ti variavaunara. Maa entara te
Karaitirarao ti, te vi haikarara qumina haika, kia ti
kahaqiaina haikarave ti vaunara.

8 Kia te Iutaa maara okara viraraqai tiraiti, te Karaitirarao
ti ekaa vo haika vo haikara qumina haikaqai vaivo ti
vaunara. Ihu Karaitiva ti Noravano vaiharo tiqaa raqiki
vairara ti, te viraraqai noraiqaake iriqi viha ekaa vo haika
vo haikara qumina haikaqaive tivakeha qaqira kaunara. Te
Karaitira vataake vohaaraqi vairerave tivake, te ekaa vo
haika vo haikara qumina vehi haikave ti vaunara.

9 Tota te tiha, Kaiqe te Mosiraqaa tivato uvara iriqi
vuariraro Kotiva ti avuqavuqama timitaarire, tivake
tavauraro Kotiva kia virara iriharo ti avuqavuqama
timitaarira aarava vaumanta viraqaahai te Karaitirara
quqaa vivave turaro Kotiva te Karaitirara quqaave tunara
iriro, viraqaahairo viva te qora kaiqa vare vauna uvara
nunka timitero avuqavuqama timitaimanta vaunara.

10 Te Karaitirara anomake irirera. Karaitiva qutu vuraqihairo kempukavano qaiqaa qaqi himpiro variqi vinantemake, tevata mintimake qaqi variqi virera.

Karaitiva aihavira haika varaqiro vinantemake, tevata vikanti vohaaraqi vaiha mintimaqi virera. Viva vuru qutu vinantemake, tevata variqi vi vuru qutu virera.

11 Kotiva Karaitira qaiqaa qaqi vara himpima kontema kero, tivata qaqi vara himpima kaarire ti, te mintimaqi virera.

Kotira aaraqaa kanterara tura

12 Maa entara te kia ho tiha, Te ekaara mpeqa vaiintiqamavi vauro, tirara. Karaitiva tiriara are mintimakera vaina vaiintivama vainarave tivakero ti tivita vatairara ti, te mintimake variainarara irihama, kempukaiqamake vira aaraqaa vi vauro.

13 Ti qata vakaao, maa entara kia te vi vaiintiqama vunara. Te haaru nuna okarara qaqirake kia iriraiti, qaraaka haika naantiara qovaraiqiainara vi haikara varaainarara iriha, vira vararera kempukaiqamake variqi virera.

14 Vaiintinavu nai aatarake nai aatarake kantamaqi vintemake, tevata Kotiva ti timire ina koqaara vararera avuqavu aaraqaa kantamaqi vi vaunara. Kotiva Ihu Karaitira kaiqara iriharo naaruvaihairo vi koqaara ti timireva haare vaira.

15 Tenavu Karaitirara kempukaiqamake iriqi vuarirauka vi uvaraqai iriqi vuari. Ne hini kiaka vo uva iriqi vivera, Kotiva ni avu aato koqema nimitaira nevata avuqavuqamake vi uvara iriqi vuata.

16 Kaiqe tenavu koqemake ni vauna okarara iriqi viha, vi okarara avataqi vuari.

17 Ti qata vakaao, te ni vaunantemake, nevata nuvaqi vuata. Tenavu vika numiqeha maantimake nuate tuna uvara iri variaka, ne vika nintemake nuata.

18 Airi enta ni tiva nimi vauna uvara te qaiqaavata iqi rateha vi uvara ni tiva nimirera: Vaiinti nahenti airitahaa tiha, Kotira aaraqaa homa ni vauro, tivakeha vika hampi aaraqaa ni variarara ti, vika Karaitira aruto katarira navutaiqama amite variara.

19 Vika Kotiraraqai iriqi vuataara vaimanta vika nái vaatavano antuqa ariraraqai iriqi vi variara. Vika nái vaaqu kaiqa vare variarara kauriha variataara vaimanta vika nái mahutaqai ti variara. Vika maa vataraqaa vai haikararaqai noraiqaake iriqi vi variara. Vika mintiaqi vi variarara ti, vika vehi autuvi taiqama vivara.

20 Tenavu kia vika voqaantemake vairaiti, tenavu
naaruvainiara tinavu maaqa tanarave ti vaunara. Tenavu
naaruvaihairo tinavu tivitaarirava Noravano Ihu Karaitiva
tuvuainara vira vekama avu auti vaunara.
21 Vi entara viva nai kempukaqohairo ekaa haika nai
vevaarainiqama kero, tinavu uqerara vaata, taiqa vuaina
vaataravata kuqu kairaro nai vaata takuqiaina vaatara
voqaarama varianaro.

4

1 Ti qata vakaao, virara irihama ne Nora Vaiinti Karaitira
vataake vohaa vaiha kempukaiqamake variata. Niara ti
hantuqa harimanta ni tavaataa imantama vauro. Ne
variavaro ti muntukaqihairo koqe i vaimanta vauro. Te
kaiqa vara nimitaunaraqaahai ne mpeqaiqamavi variarara
ti, ne vaireka, ti koqe koqaa voqaarama variavo.

Ekaara uva tura
2 Te nahentitanta, Iuodiaka Sintikeka uva tiva nimirera.
Mpo, netanta Karaitira aura nakaa variarara ti, nenta
vohaa uvaqai tivaqi vuate, turo.
3 Ho Kahaqio, are nena autuara iriharama vi
nahentitanta kahaqama nimitaana. Tota te Karaitira uva
tiva nimi vauramanta vi nahentitanta ti vataake vaiha
vohaa kaiqa vare vaura. Vi entara Kalemenivavata, hini
kiakavata ti vataake vohaa kaiqa vare vaura. Kotiva
vinavuka nai kaama tero vinavuka nutu nai vukuqi qara
ruva tairara ti, vinavuka ekaa enta qaqi variqi vi vaikama
vai.
4 Ne Nora Vaiinti Karaitira vataake variakara ti, quaheha
variata. Te qaiqaa niara tirera: Quaheha variate, turo.
5 Ne ekaa vaiinti nahenti qihaaqama nimitaqi vimanta
vika ni koqe okara tavaata. Noravano aumantoma vaivo.
6 Kia vi haikara vi haikarara noraiqaake iriqi vuata. Ne
kia vo haika vataivera, Kotira aarehama vi haikarara ireha
tavaata. Ne vi haikarara Kotira irehama koqema iarao
tivaqi vuata.
7 Ne mintiaqi vi vaivaro Kotiva muntuka paru i vaina
okarara ni nimianaro. Tenavu qaqi qumina vaiinti vaihara
ti, kia ho Kotiva muntuka paruma nimite vai okarara
kankomake iri tavarara. Nenavu Ihu Karaitira vataake
vohaa variqi vi vaivaro Kotiva ni muntuka paruma
nimitaaina okarava ni avu aato muntukaqi raqikiqiro
vuanaro.
8 Te maa uvara taiqa karera niara mintima ti: Vo okara
vo okara koqemakero vainara, ne vi okararaqai aatoqi iriqi
vuata. Quqaa vaina okararave, koqema kero vaina
okararave, avuqavu vaina okararave, kia nava naavavata

viraqaa vaina okararave, takuqi vaina okararave, koqe autuvano vaina okararave, vi haikara vi haikararaqai iriqi vuata.
9 Te ni tiva nimuna uvara ne iriarave, te kaiqa vare vaunara ne tavaarave, virara virara irihama ne himpi, vi kaiqara vi kaiqara varaqi vuata. Ne mintiake variqi vivaro vaiinti nahenti muntuka paruma nimite vai Variqava, viva ni hampata vaira ne koqemake variqi vivara.

Piripai vatanaaka Porura kahaqama amitorara tura
10 Airi enta aitaromanta ne qaiqaa tiriara noraiqaake iri timite variarara ti, te Nora Vaiinti vataake vohaa vaiha noraiqaake quaheha vauro. Quqaama ne haaruvata tiriara noraiqaake iri timiteha kahaqireka auti vauvaro vi entara ne ti kahaqi aarava kia ho vaumanta vaura.
11 Kia te vo haika varaainarara irihavauve vi uvara turo. Aqao, vo haika vo haika vai entarave, kia vai entarave, kia te virara noraiqaake iriqi viraiti, te muntuka qihaaqamake variqi vi vaunara.
12 Te minti mintimake variaina okarara kankomake tavaunara. Te vo enta vehi variqi vunarave, vo enta airi haika vateha variqi vunarave, te mintiaqi vihara ti, muntuka parumake varia okarara kankomake irunara. Kara vaina entarave kia vaina entarave, utavaaqa vaina entarave kia vaina entarave, te kia virara noraiqaake iriraiti, qaqi muntuka qihaaqamake variqi virarave.
13 Karaitiva ti kempukaiqama timitairaqe te homa ekaa haika varaqi virara.
14 Te minti tihavata, ne ti kahaqama timitorara iriha quahehama vauro. Vi entara te nora maaraqi variavauramanta koqemama ne ti kahaqama timitora.
15 Ne Piripaihainaaka kankomake iriara. Ne Karaitira uva avuniqamake iri vau entara te Masedonia mini kaavauramanta vi entara Ihura vaiinti nahenti vonavu kia ti kahaqumanta, neqai ti kahaqiha monu timurave.
16 Te vo vatuka Tesaronaikaqivata oru variavauramanta ne vo tataa vo tataa ti kahaqama timite vaura.
17 Kia ne ti vo haika timiate tivauve, te maa uvara turo. Ne ti koqemake kahaqama timitaara Kotiva virara iriharo ninta hiniqamakero nimiaina koqaara, te virara noraiqaake iri vauro.
18 Vate te homa vi haikara vi haikara tuqimake vatauro. Ne Epafroditusira vara kaavaro viva ti timitaa haikara vara viri timimanta te vare, vi haikara tuqimakema vatauro. Vi haikava vaireva, koqe untavi haikara, Kotira *ofaa* amitaara voqaara vairara tiro, Kotiva ni quahama nimite vaira.

19 Tenavu Karaitira vataake vohaa vaunarara tiro, Kotiva
ti Variqavano ekaa koqe haika vate vaiva, viva vi haikara vi
haikara ni nimira ne Karaitira kaiqa koqemake varaqi
vuata.
20 Kaiqenavu Kotira tinavu Qora vira autu ekaa enta
tuaheraqi vuariraro vira mpeqa okaravano takuquqiro
vuarire. Te quqaama turo.

Uva manteharo tura

21 Ekaa Kotira vaiinti nahenti Karaitira vataake vohaa
variaka te ni uva mantama nimitauro. Tinavu qatanavu ti
hampata variaka, vikavata ni uva mantama nimitaavo.
22 Ekaa Kotira vaiinti nahenti maini variakavata ni uva
mantama nimiteha, maini Kotira vaiinti nahenti avuhainaa
vaiinti Sisaara naavuqi kaiqa vare variaka, vikavata
noraiqamake ni uva mantama nimitaavo.
23 Noravano Ihu Karaitiva ni aaqurihama nimiteharo
koqema nimitaira ni muntukaqihairo koqe i vaira variate,
turo.

KOROSI
Poruva Korosi vatanaaka qara ruva nimitora

Ihura qaqi vara himpima kovaro naaruvaini oru vauvaro 30 ihie aitarovaro Poruva karapuhiqi vaiharo maa qarara ruva tora. Korosini vauka hininavu Karaitira uvara quqaave tivake vaumanta vaiinti vonavu orure vika una uva tiva nimi vauvaro vira kaara Poruva maa qararaqi Karaitira mpeqa okarara Korosiqi vauka vutukero tiva nimura.

1-2 Te Poruka. Kotira antuqaqaa te noraiqamavi Ihu Karaitira uva vaiinti nahenti tiva nimi vauraukama vai.

Tetanta Timotika ni Kotira vaiinti nahenti Korosiqi variakama qara nimite. Ne Karaitira vataake vohaa vaiha viraraqai aatoqi iriqi vi variarara ti, ne tinavu qata vakaukavara variara.

Kotiva tinavu Qova ni aaqurihama nimiteharo koqema nimitairaro ni muntukaqihairo paru i vaira variata.

Poruva Kotirara koqema iarao tura

3-4 Ne Ihu Karaitirara quqaave tivake virara kempukaiqaake iriqi viha ne ekaa Kotira vaiinti nahentiara muntuka vateha variarara ti, tetanta tinavu Nora Vaiinti Ihu Karaitira Qora Kotira aarehama niara koqema iarao tivaqi vi vaunara.

5 Tota enta Karaitira uva quqaa vakaaka ni tiva nimumanta ne naaruvaini ni koqema nimitaaina uvarara iri, ne vi entara veka vaiha, Karaitirara kempukaiqaake iriqi viha nariara nariara muntuka vateha variara.

6 Tota ne Karaitira uva koqe vakaaka iri ne Kotiva ni aaqurihama nimiteharo koqema nimitaaina okarara kankomake iri, viraqaahai katarivano koqe tava irataintemake, ne koqe kaiqa varaqi vi variara. Karaitira uvavano ekaa naato vataini vi ani vaimanta vi vatanaakavata vi uvara iri, viraqaahai vikavata ni aanare koqe kaiqa varaqi vi variara.

7 Vo vaiintivano Epafraasiva Karaitira uva okara ni tiva nimiqi vi vaimanta ne koqemake vi uvara iriara. Vi vaiintiva titanta kena kaiqa vaiintivano vaiharo viva titanta kahaqama timiteharo vaiinti nahenti uva tiva nimi vaira.

8 Kotira Maraquravano ni kahaqimanta ne nariara nariara muntuka vataqi vi varia uvara Epafraasiva vi uvaravata viri titanta tiva timimanta irunara.

9 Titanta niara tiva timimantara ti, vi entaraqaahai
tetanta kia vo enta niara tauru karaiti, ekaa enta niara iriha
Kotira aaramaqi vi vaunara. Kotiva ni avu aato koqema
kaira ne Kotira kaiqa okara ho iriqi viha Kotira antuqa
kankomake taveha ho vari vaiinti nahentika variate ti,
tetanta niara iriha Kotira aaramaqi vi vaunara.
10 Kotiva mintima kero ni kahaqi vaira ne vira aaraqaa
koqemake nuvaqi viha, ne koqe kaiqa, vo kaiqa vo kaiqa
vare vaivaro Noravano niara quaheharo variarire. Ne
mintiaqi viha katarivano koqe tava irataintemake, nevata
koqe kaiqa, vo kaiqa vo kaiqa varaqi viha Kotira okarara
voqavata iriqi vivara.
11 Kotira mpeqa okaravano takuqi vaiva voqavata vairara
ti, tetanta vira aareha niara vika kempukaiqama nimitaane
ti vaunara. Kotiva ni kempukaiqama nimitaira ne kia
vaaka popoharaiti, ne kempukaiqamavi vaiha,
qihaaqamake variqi vi vaivaro ni muntukaqihairo koqe i
vaira variqi vuata.
12 Kotiva nivata hoqama nimitairara ti, naantiara nevata
Kotira vaiinti nahenti vokika hampata Kotira vatuka aatite
vainaini homa vivara. Virara irihama ne tinavu Qora
Kotirara koqema iarao tivaqi vuata.
13 Tota tenavu variavauraro konkiraiqu haikava tinavu
ravaaqavu komanta tenavu konkiraiquraqi variavauraro
Kotiva viraqihairo tinavu ruaruama timitero tinavu tivita
varero vuru nai Maaqu nai muntuka vaiva raqiki vainaini
kaira.
14 Vira Maaquvano kaiqa vara amitoraqaahai tenavu
qaqini kuvantuvi vauraro Kotiva tinavu qora kaiqa uva
taiqa kero nunka timitaira.

Karaitira okarara tura

15 Tenavu kia ho tavaarirava Variqa Kotivavata, tenavu
ho tavaarirava Karaitivavata, vitanta vohaa qaramake
variara.
Karaitiva Kotira Maaqu kara hunkavano avuni vaivaro
ekaa haika autukero vatai haikava vira vevaarainima
vairo.
16 Kotiva Karaitira noraiqama kovaro viva
naaruvavata, vatavata, ekaa vo haika vo haikavata,
autukero vatora.
Vaiintivano kia ho tavaaina haikarave, ho tavaaina
haikarave, vataini raqiki variakave, naaruvaini raqiki
variakave, viva vika vika autukero vataira.
Ekaa haikavano Karaitiva ina haikava variarire tiro,
Kotiva Karaitira noraiqama kovaro viva ekaa haika
autukero vataira.

17 Hoqarero ekaa haikavano kia vau entara Karaitiva
qaqi variqiro vi vaura.
Maa entara Karaitiva qaqi variqiro vi vairara tiro, ekaa
haikavano avuqavu naitarama kero variqiro vi vaira.
18 Karaitiva tinavu qiatavano vaimanta tenavu vira
vaiinti nahenti vairera, vira vaatavanoma vaunara.
Viva hoqarero qaqi variqiro vi vairara ti, tenavu vira
vaiinti nahentivata qaqi variqi virera.
Karaitiva ekaa haika aatarakero avuniqama kero oru
variarire tiro, Kotiva qutu vuraqihairo vira naane qaiqaa
qaqi vara himpima kora.
19 Kotiva naivano tiharo, Kaiqe te ekaa tenta kempuka
vataake Karaitiraqi variqi virerave, tuvaro Kotira
kempuka okaravano ekaa Karaitiraqi vaura.
20 Kotiva naaruvainive vatainive vai haikara vataakero
maateraiqiha vohaaraqi tampamavi variare tivakero, nai
Maaqu atitovaro viva vuru katariqaa nai naare
raurukero qutu vuvaro vira naarevano ekaa vatanaaka
maateraiqama komanta vika Kotira vataake vohaaraqi
variqi vi variara.
21 Haaru ni avu aato muntukaqi qora kaiqa vare
okaravaqai vaumanta ne qora kaiqaqai vare vaurara ti, ne
Kotira navutaaka vaiha Kotiraqaahai niaraiqamake vaura.
22 Ne Kotira navutaaka vauvaro Karaitiva
vaiintiqamaviro vaiharo niara iriharo qutu vurara tiro,
vate maa entara Kotiva niara ti navunaakave, ti vaira.
Karaitiva niara vika koqe vaiinti nahentiqai vaivaro qora
kaiqavano kia niqi vairaro qora uvavanovata kia niqaa
variarire tiro, viva niara iriharo qutu viro, viraqaahairo
viva ni ntita varero Kotira aaqanto vuru kaira.
23 Tota Karaitira vakaaka ni tiva nimura ne
kempukaiqamake vi uvara iriqi viha Kotiva ni koqema
nimitaaina entara vira veka variqi vi variara. Hauri vovano
ni hampiqama kaira ne koqe vakaaka iriara qaqira kevora.
Ekaa vataini varia vaiinti nahentika vi uvara koqe
vakaaka iriate ti, ⌞Kotira kaiqa vaiintinavu⌟ vi uvara tiva
qovaramake variara. Te Porukavata vi uvara tiva
qovarama karera Kotira kaiqa vaiintiqama vuraukama vai.

Poruva nai kaiqa vararara tura

24 Te niarao ti, aihavira haika tenta vaataini vare vaunara
te virara quahema vauro. Karaitiva Kotira vaiinti
nahentiara vika ti vohaa vaatama variavo tivakero vikarao
tiro, aihavu haikara varaqiro vura. Aihavira haika
hinivano qaqi vaimantara ti, te Karaitira kahaqamake vira
kaiqa vareha aihavina haikara tenta vaatainivata varaqi
vuariraro hoqama viro taiqa vuarire.

25 Kotiva tiriara nai vaiinti nahentiqi kaiqa varaarire tiro,
ti noraiqama kaimanta te vira vakaaka kia voqavata qaqira
karaiti, ekaa vi uvara ni tiva nimi vaunara.
26 Haaru enta vi uvava kukeqavi vaumanta tinavu naaqu
taatokave, kaivaqaukavarave, vetanto vetanto vaukave,
vika vika kia vi uvara irura. Vate maa entara Kotira vaiinti
nahenti vi uvara iriate tiro, vi uvara qovarama kaira.
27 Vo vatanaa vo vatanaaka vira mpeqa okara takuqi
vaira tavaate tiro, Kotiva nai kukeqatai uvara nai vaiinti
nahentiara iriharo qovarama nimitaira. Kotiva kukeqatai
uvara vira okara maantimama vairo: Karaitiva ni
muntukaqi variqiro vi vairara ti, naantiara nevata Kotira
vataake vohaa vaiha Kotiva takuqi vaina haikara inara
varevara.
28 Kotiva kukeqatai uvava mintima vaimantara ti, tenavu
Karaitira vakaaka ekaa vo vatanaa vo vatanaaka tiva
nimiqi viha, ekaa koqe okarara iriha vi uvara tiva nimiqi vi
vaunara. Vika Karaitira vataake vohaa vaiha kia uqerara
vaiinti nahenti vairaiti, vika vohaiqa vohaiqavano
kempuka vaiinti nahentiqai vaiha Kotira avuqaa hoqamake
oru variate ti, tenavu Karaitira uva vakaaka vika tiva
nimiqi vi vaunara.
29 Vaiinti nahenti mintimake variate ti, Karaitiva
kempuka timira viraqohai te kempukaiqama keha kaiqa
varaqi viha vi kaiqara vare vaunara.

2

Una uva kia iriqi vuate tura

1 Kaiqe te vukaari utuqi viha nivata, Laodisiaqi
variakavata, vokiaka kia ti viri tavaakavata, kahaqama
nimitaqi vi vaunarara tiva nimiari.
2 Ni muntukaqihairo paru iramanta ne nariara nariara
muntuka vateha vohaa vaiha variqi vuate ti, te ni
kahaqama nimitaqi vi vaunara. Te ni kahaqama nimitaqi
vuari ne Kotira uva kankomake iriha vi uvarara quqaa
uvaqaima vaivo tivakeha, Kotiva Karaitirara kukeqatai
uvara anomake iriqi vuata.
3 Kotiva nai okara koqe okara, vo okara vo okara
Karaitiraqi kukeqa taivaro Karaitiva ekaa vi okarara
qovarama kaimanta tenavu tave vaunara.
4 Vo vaiintivano unaqaraiqama kero ni koqe uva tiva
nimira ne vira uvara quqaa uvave tivorave ti, te virara
irihama maa uvara ni tiva nimi vai.
5 Vate te kia ni hampata vaata vataake vaurarovata, ti
maraquravano ni hampatama vairara ti, te ni kaiqara iriha
quahehama vai. Ne vohaa uvaqai tivaqi viha, Karaitirara

kempukaiqaake iriqi vi variarara ti, ti muntukavano koqe imanta niara quahehama vai.

Karaitira hampata vohaaraqi variqi vuate tura

6 Tota ne Ihu Karaitirara viva tinavu Noravanove tia uvara iriha, ne Karaitira vataake vohaaraqi variqi viha qaqi variqi vuata.

7 Katarivano koqe vataqi tuqa aratero qampiqaintemake, nevata noruqamavi Karaitira vataake vohaa variqi vuata. Karaitirara ni tiva nimu uvara iriqi viha kempukaiqamake variqi vuata. Mintiaqi viha Kotirara koqema iarao tivaqi vuata.

8 Vovano vataihainaa uva okarara ni tiva nimiharo vi uvaraqohairo ni ntuva aqukaantorave ti, ne rauriha variata. Vi uvava vaireva, vaiintivano nái avu aatoqihai irikeha ti varia uvavave, maa vataraqaa raqiki varia vaanaukara ti varia uvavave, vaivaro kia vi uvava Karaitiraqihairo qovarama vi vaira.

9 Karaitiva vaiinti vaata vataakero vaivaro Variqavano qaqi variqiro vi vai okarava, ekaa vi okarava Karaitiraqi vairara ti,

10 ne Karaitira vataake vohaa variqi viha ne hoqamake vai vaiinti nahentikama variqi vivara. Naaruvainivata vatainivata ekaa haikaqaa raqiki variaka variavaro Karaitiva uritara kero ekaa vika avuniqama kero vairo.

11 Ne Karaitira vataake vohaaraqi avitumavi variavaro viva kia Iutaa vika nái qorainti vainti vaata toqake variantema kero, ni vaata toqa karaitiro, viva ne hampi vare varia kaiqara vira kempuka ni muntukaqihairo teqa kaira.

12 Ne namari varo entara ni Karaitira vataake vohaa quntama tora. Ni quntama tomanta ne Kotiva Karaitira qutu vuraqihairo qaiqaa qaqi vara himpimako kempukara virara ne kempukaiqamake iriqi vuvarora tiro, Kotiva Karaitira vataakero nivata quntama toraqihairo qaiqaa qaqi vara himpima kora.

13 Haaru ne qora kaiqa vare vauvaro ni muntukaqihairo kia qora kaiqa vira kempuka teqa nimitomantara ti, ne qutu vuaka voqaara vaura. Ho maa entara Kotiva Karaitira vataakero tinavu qaiqaa qaqi vara himpima kero ekaa tinavu qora kaiqa uva nunka timitaira.

14 Tenavu Kotira uva, vo uva vo uva raqake variavauraro vira kaara tinavuqaa nora uva vauvaro Kotiva vi uvara varakero vuru Karaitira hirito katariraqaa arutovaro Karaitiva tinavuara iriharo qutu viro tinavuqaa vai uvara taiqa timitora.

15 Karaitiva tinavuqaa vai uvara taiqa timitorara tiro, viva vaiinti nahenti nivuqaa vaiharo Sataaniravata, vira kena avuhainaa vaanaukavata, vika mpeqa raqakero naatara kero kaurira haika vika nimura.
16 Karaitiva minturara ti, hauri ne kaivaro vovano ni ravaaqavu keharo niara haarua uva maara iriha ne vi karara vi namarira nevorave tiantora. Vi entara vi entara nora entave ne vi entaraqaa minti minti iate tiantora. Qaraaka tora qovaraiqinaraqaa ne minti minti iate tiantora. Iutaa Maara Entaqaa ne minti minti iate tiantora. Vovano qovarama viro niara minti minti iate tiharo ni ravaaqavu kaantorave.
17 Ekaa vi haikava vaireva, maraquravanoqai vaivaro Karaitiva vaireva, viva quqaa vaatavano vaira.
18 Vokiaka niara tiha, Kaiqe tentanavu autu vatainiqamaqi viha *enseli* vika autuqai tuaheraqi vuare, tivera, hauri ne vika uva avataqi viha hampiqama vivora. Vi vaiintika tenavu taira tavauraukave tivakeha qumina vataihainaa okarara iriqi viha vika nái autuqai tuaheraqi vi variara.
19 Vi vaiintika Karaitira qaqirake kia vira vataake vohaa variqi vi variara.

Karaitiva tinavu qiata voqaara vaimanta tenavu vira vaata voqaara vaunara. Vaatave, aiqu kauquve, aururuve, vi haikava vi haikava qiata vataake tampamaviro vairera, homa vaiintivano noruqaanaro. Vira voqaara tenavu Karaitira vataake vohaa tampamavi variarera, tenavu vira vohaa vaata vaiha homa noruqama virara. Tinavuara vika mintiaqi viha noruqama vuate tiro, Kotira antuqavano vaira.
20 Ne Karaitira vataake qutu vuvarora tiro, vataihainaa okara vo okara vo okaravano kia niqaa ho raqiki vaimanta ne qaqini kuvantuvi variara. Ne qaqini kuvantuvi variarara ti, ne nantihae vataihainaa okarara qaiqaa noraiqaake iriqi vi variara?
21 Vokiaka nai irike tiha, Kia vi haikara utu varaate. Kia vi karara neha tavaate. Kia vi haikara auteha tavaate, ti variara. Vika minti ti variamanta ne nantihae vika uva iri variavo?
22 Vika minti ti varia haikava, vi haikava vahuqaa haikavano vaivaro vaiintivano vi haikara vara kaivaro taiqa vuarira haikavaqaima vaira. Qumina vaiinti vika nái irike vokiaka tiva nimi tiha, Tinavu uvaqai avataqi vuate, ti variara.
23 Airi vaiinti nahenti vika qioqamataa uvarara koqe uvave tiavarovata, vi uvava kia koqe uva vaira. Vaiintivano vi uvara iriqiro viharo nai autu vatainiqamaqiro viharo,

kara auramaqiro viharo, nai vaata ruqutuqiro vi vairera, vi okarava kia vira ho kahaqama amitairaro viva qaqiqaima haarua muntukavano vare vai kaiqara varaqiro vuanaro.

3

Kotiva Karaitira vataakero tinavu qaqi vara himpima kora

1 Kotiva Karaitira vataakero ni qaqi vara himpima kaimanta variakara ti, ne naaruvaini vaina haikarara noraiqaake iriqi vuata. Naaruvaini Karaitiva Kotira kauqu tanarainima oquviro vaira.

2 Naaruvaini vaina haikarara noraiqaake iriqi viha kia vataini vaina haikarara noraiqaake iriqi vuata.

3 Ne Karaitira vataake qutu vuarara ti, ne Karaitiraqi kukeqavi qaqi variqi viha Kotiravata vohaaraqi variara.

4 Karaitiva qaqi variqiro vi vairara ti, nevata qaqi variqi vi variara. Viva naantiara qovaraiqiaina entara ne vira vataake qoqaa vaiha, viva mpeqaiqama kero koqema kero variqiro vinantemake, nevata koqemake variqi vivara.

5 Vi uvara irihama ni haarua muntukavano vare vaina kaiqara, hampi qaramaqi ni vai okararave, vaiinti nahenti nai vaata hampi qohaamake vairave, vorara avu auti vairave, qora kaiqa varareka auti vairave, airaira vareraraqai iriqi vi vairave (airaira vareraraqai iriqi vi variaka, vika una variqa autu tuahere variaka voqaara vaiha Kotira qaqirake variarave), ne ekaa vi okarara aru taiqa kaivaro taiqa vuarira.

6 Vi kaiqara vi kaiqara vare variara kaara Kotira arara itaarirava vikaqaama varianaro.

7 Vika minti variantemake, nevata haaru vaiha minti vaura.

8 Vate maa entara ne ekaa qora okara auti vaira qaqira kaata. Arara itaaina okararave, mantoqara tivake raqireka auti vai okararave, vorara navutaiqi vai okararave, vi okarara vi okarara qaqira kaata. Qora uva ti vaivave, uva vaaru ti vaivave, ni noqihairo qovaraiqiantora.

9 Haaru ni avu aato muntukavano qora avu aato muntuka vaumanta ne hampi aaraqaaqai ni vaura. Viraqaahai ne vi aarara qaqirakorara ti, kia nariara nariara una uva tivaqi vuata.

10 Maa entara Kotiva ni avu aato muntuka qaraakaiqama kairara ti, ne koqemake variqi vivaro Kotiva ni avu aato qaraakaiqama nimitaqi vi vaira, ne Kotira nai voqaara vaiha Kotira okaravata koqemake tavevara.

11 Kotiva ni qaraakaiqama kero autu kairara tiro, viva kia niara tiharo, Are vo vatanaavave are Iutaa vatanaavave, are vaata toqa kai vaiintivave are kia vaata toqa kai

vaiintivave, are nora vatanaavave are inaara vatanaavave, are rumpa tai vaiintivave are qaqi variara vaiintivave, tianarovauve. Kotiva kia ni rairakero minti tiraitiro, niara ne Karaitira vataake vohaa variakavema tianaro. Karaitiva ekaa Kotira vaiinti nahenti vataakero vohaa variqiro vi vaivama vairo.

12 Kotiva niara muntuka vateharo niara vika ti vaiinti nahenti vaiha tinta kaiqaqai varaqi vuate tiro, Kotiva ni nai kaama taikama variara. Ne mintimake variakara ti, ne nariara nariara mpo ike tiva nimiteha nariara nariara koqema nimitaqi vuata. Kia nenta autu tuaheraqi viraiti, qihaaqama nimitaqi viha kia vaaka popoharaiti, variqi vuata.

13 Ne kia nai ati nai atiraiti, qaqi nai kahaqi nai kahaqamaqi vuata. Niqihairo vovano nai qata vakaa voraqaa uva vatareva auti vairera, vi vaiintirara vaaka nena qata vakaa virara hove ai uva qaqira kauro kia uva vaivo tiane tiata. Tinavu Noravano Karaitiva ni uva nunka keharo tauru nimitaintemake, nevata nai uva nai uva nunka keha tauru nimitaata.

14 Ne vi kaiqara vi kaiqara koqe kaiqa varaqi viha nariara nariara muntuka vateha variata. Ne mintiaqi vivera, ne vohaara vaiintima variqi vivara.

15 Karaitiva ni muntukaqi paruma nimite vaimanta variarara ti, ni muntukaqihairo paru i vaira variqi vuata. Ne mintimake variqi viha Karaitira vaata vohaa vaata voqaara variqi vuate tiro, Kotiva ni naarama taira. Virara irihama ne Kotirara koqema iarao tivaqi vuata.

16 Kaivaro Karaitira uvavano ni avu aato muntukaqi mpiqakero vairamanta ne vi uvaraqai iriqi viha variqi vuata. Koqe avu aato irikeha Kotira uva okarara nai tiva ami nai tiva amiha, koqe aara nai umiqe nai umiqe iha variata.

Kotirara quaheha ihi tiva amitaata. Kotira uva vokira iriha ihi tiantema keha tivaqi vuata. Nenta muntukaqihai Kotirara koqeve tivakeha ihi tivaqi vuata.

17 Ne ekaa kaiqa varaqi vihae, ne ekaa haika autuqi vihae, ne ekaa uva tivaqi vihae, Nora Vaiinti Ihura autuara iriqi viha mintiaqi vuata. Nora Vaiinti Ihura autuqaa tinavu Qora Kotirara koqema iarao tivaqi vuata.

Maantimake variqi vuate tura

18 Ni naatavarara tirera: Nora Vaiinti vira vainti variarara ti, ne nenta vaativara vevaaraini variata.

19 Ni vaativarara tirera: Ne nenta naatavara kia qoraiqama nimitaraiti, vikara muntuka vataqi viha variqi vuata.

20 Te ni vaintairara tirera: Ne nenta noka qoka noqai vo
enta vo enta iriha variata. Ne mintiaqi vivaro Noravano
virara iriharo niara quaheharoma varianaro.
21 Te ni vainti qokavarara tirera: Ne kia nenta vaintaira
vatete nitiate. Ne mintiaqi vivera, vika kaurira haika
vareha kia koqe kaiqa ho varevara.
22 Te ni rumpataa vaiinti nahentikara tirera: Ne nintaqaa
raqiki varia vaiintika vika ti uvara avataqi vuata. Kia ni
quahama nimitaarire ti, ne vika nivuqaaqai vaiha koqe
kaiqa vara nimitaraiti, ne Nora Vaiinti Karaitirara
noraiqaake iriqi viha vika kaiqa avuqavuqamake vara
nimitaata.
23 Ne ekaa vo kaiqa vo kaiqa varehama ne Nora Vaiinti
kaiqama vare vauro tivakehama vi kaiqara varaataa ira
varaqi vuata.
24 Maa uvara iriata: Noravano niara iriharo kaama tai
haikara, naantiara vi haikava ni koqaama varianaro. Ne
Nora Vaiinti Karaitira kaiqa vara amite varia vaiinti
nahentikama variavo.
25 Qora kaiqa varaqiro vi vairava vairaro naantiara
Kotiva vira qora kaiqara iriharo nai koqaa amianaro.
Kotiva kia vaiinti autuara iriharo uva avuqavu iraitiro, viva
vohaa qarama kero uva avuqavuqi vaivama vairo.

4

1 Te ni kaiqa vaiintiqaa raqiki variakara tirera: Ne
avuqavuqamake nenta kaiqa vaiintiqaa raqikiqi vuata.
Nintaqaavata raqiki vaiva naaruvaini vairara ti, virara
irihama nenta kaiqa vaiintiqaa koqemake raqikiqi vuata.

Maa uvaravata iriqi vuate tura

2 Kia popoharaiti, vatete Kotira aaramaqi vuata. Kia avu
taunteha vira aararaiti, avu aatoqi irikeha Kotira aaramaqi
viha virara koqema iarao tivaqi vuata.
3 Ne Kotira aaraivaro viva vo aara tinavu qantuara
timitaiqe tenavu Karaitira uva kukeqatora tiva qovaramaqi
vuare. Vi uvara tiva nimiqi vunara kaara ti *seni*qohai
rumpa taamanta maini karapuhiqi vauro.
4 Ho Kotira aarama timitaiqe te vutuke Karaitira uva
vaiinti nahenti tiva nimiqi vuari ho iriata.
5 Ne vo vaiinti nahenti kia Karaitira uva iriaka hampata
vaiha koqe avu aato iriqi viha avuqavuqama keha nuata.
Ne tavaivaro vika Karaitira uva tiva nimi aarava ho
vairera, ne Karaitira uva vika tiva nimiata.
6 Ne vika hampata uva tiha kia vika popohama
nimitaaina uvara tiraiti, vikara koqe uvaqai timanta vika

vo uvara ni irama nimitaivera, ne homa vika nái tiva nimivara.

Ekaara uva tura

7 Tikikusiva vivama ti vakaaka ni tiva nimianaro. Viva tinavu qata vakaa koqeva vaiharo avuqavuqama keharo tenavu varauna kaiqara Karaitira kaiqa vare vaivama vairo.
8 Te vira atitaariraro viva ne inaini orurero tinavu vakaaka ni tiva nimiraro ni muntukaqihairo paru i vaira variata.
9 Te viravata Onesimusiravata nititaari vitantama vivara. Onesimusiva tinavu qata vakaa koqeva vaiharo viva quqaiqama kero ekaa kaiqa vare vaivama vairo. Viva ni navunaa vaiintima vairo. Vitanta orure maihainaa vakaaka ni tiva nimivara.
10 Aritaakusiva viva ti vataake rumpataa vaiintiva, viva ni uva mante vaivaro Banabaasira vira vara qata Maakiva, vivavata ni uva mante vairo. Te vaaka niara tiha, Maakiva ne vainaini oru virera, ne vira quahama amiteha vira vitaate, tiavaunara.
11 Iosuaava vira vara autu Iasitaasivave ti varia vaiintiva, vivavata ni uva mante vairo. Iutaa vatanaakaqihai vi vaiintinavuka taaramonavuqai Ihura vaintiqamavi, ti vataake vaiha Kotiva raqikiaina uvarara noraiqaake iriqi viha, ti koqemake kahaqama timitaqi vi variara.
12 Epafraasivavata ni uva mante vairo. Vivavata ni navunaava vaiharo Ihu Karaitira kaiqa vaiintima vairo. Viva niara iriharo Kotira kempukaiqama kero aarama nimite vaira. Viva niara Kotira aareharo tiharo, Kotio, are vika kahaqira vika kia popohanaara iraiti, kempukaiqamake variqi viha, kia taaqa vainti vairaiti, kempuka vaiinti nahenti vaiha ai noqai koqemake iriqi vuate, ti vaira.
13 Te tavauraro vi vaiintiva kempukaiqama kero kaiqa varaqiro viharo nivata Laodisiaini variakavata, Hiraporisini variakavata, kahaqi vaira.
14 Rukiva tinavu koqe *doktaa*va vivavata, Demaasivavata ni uva mantama nimite variara.
15 Tinavu qata vakaa Laodisiaini variakavata ne vika uva mantama timitaate. Vo nahenti Nimpaaravata vira naavuqi ruvaaqumavi variakavata uva mantama timitaata.
16 Ne maa qarara kaara ntuvake, viraqaahai Kotira vaiinti nahenti Laodisiaini variaka nimimanta vikavata kaara ntuvake tavaata. Mintiakema te Laodisia vatanaakara qara vara kaunara, ne vi qararavata varake kaara ruata.

17 Ne Akipusirara mintima tiata: Noravano ai amitai
kaiqara, ekaa vi kaiqara vi kaiqara vara vuru taiqa kaane,
tiata.
18 Te Porukama, ho tenta kauquqohai qara ruva nimiteha
ni uva mante vauro. Ti karapuhiqi *seni*qohai rumpa
taamanta vaunarara ne kia virara tauru kaata.
Kotiva ni aaqurihama nimiteharo koqema nimitaarire
turo.

1 TESARONAIKA
Poruva Tesaronaikaa vatanaakara avuniqamakero qara vara kora

Ihura qaqi vara himpima kovaro naaruvaini oru vauvaro 20 ihie aitarovaro Poruva maa uvara qara ruva tora. Poruva Tesaronaikaini vauka Karaitira uva tiva nimumanta vika hininavu Karaitira uvara quqaave tivake iriqi vi vaura. Vika Ihura vaiinti nahenti variqi vumanta vira kaara vokuka vika qoraiqama nimitaqi vuvaro Poruva vikara kia popoharaiti, kempukaiqaake variqi vuate tiro, maa uvara qara ruva nimitora. Poruva Karaitiva tuvuaina entararavata vika tiva nimura.

1 Te Poruka. Tevata Sailaasivavata Timotivavata tenavu
ne Kotira vaiinti nahenti Tesaronaikaini variaka qara
nimite. Ne tinavu Qova Kotivavata, Ihu Karaitiva tinavu
Noravanovata ikama variara. Kotiva ni aaqurihama
nimiteharo koqema nimitairaro ni muntukaqihairo paru i
vaira variata.

Vika Karaitirara iriqi vurara tura

2 Tenavu vo enta vo enta Kotirara niara koqeve tivakeha,
ni nutu rehama vira aaramaqi vi vaunara.

3 Tenavu Kotira avuqaa vaiha ne vare varia kaiqara kia
tauru karaiti, tenavu iruramanta ne Karaitirara quqaa
vivave tivake viraqaahai vira kaiqa vara amitaqi vi variara.
Ni muntukavano Karaitirara vaimantara ti, ne koqemake
vira kaiqa vare variara. Ihu Karaitiva tinavu Nora
Vaiintivano tuvuainarara, ne vira vekaiqiha kia
popohanaara iraiti, variqi vi variara.

4 Tinavu qata vakaao, tenavu kankomake iruraro Kotira
muntukavano niara vaivaro niara ti vaiinti nahenti variate
tiro, viva ni nai kaama taira.

5 Tota tenavu Karaitira vakaaka ni tiva nimiavauramanta
ne vi uvarara kia qumina uvave tiraiti, ne vi uvarara
kempuka uvave tuvaro Kotira Maraquravano ni kahaqama
nimitomanta ne vi uvarara quqaa uvave tivake
kempukaiqamake vi uvara iriha vaura. Vi entara tenavu
niarao ti, ni nivutana vaiha koqemake avuqavu ni
variavaunarara ne iriara.

6 Vokuka ni qoraiqama nimiteha niara kia vi uvara iriate
tumanta ne kia vika uva iriraiti, Karaitira uvaraqai
quqaave tuvaro viraqaahairo Kotira Maraquravano ni
muntuka koqema nimitomanta ne quaheha vaiha tenavu
unantema keha Karaitira tinavu Nora Vaiinti avataqi vi
vaura.

7 Ne mintiaqi vi vaumanta Karaitirara quqaave tiaka
Masedoniaini variakavata, Akaiaini variakavata, vika ni
taveha tiha, Kaiqe tenavuvata vika aanare mintiaqi vuare,
tivake mintiaqi vurama.
8 Ne Karaitira uva iri viraqaahai vora vora tiva nimiqi
vuvaro vi uvava niqaahairo vi aniharo Masedoniaini oru
viro Akaiaini oru viro viraqaahairo ekaa vataini viro aniro
urara ti, ekaa vi vatanaaka niara tiha, Vika koqemake
Kotira uva iriqi vi variarave, ti variara. Niqaahairo vi
uvava viro aniro urara ti, tenavuvata vi uvara vika qumina
tiva nimiarora.
9 Haaru ni hampata vaiha minti minti iavauna uvara, vi
uvara tenavu Akaiaihainaakave Masedoniaihainaakave
tiva nimirare turamanta vi vatanaa vi vatanaaka vika nái
vaaka vi uvara iriakara ti, vika tinavu vi uvara tiva
timiamanta irunara. Vi entara tenavu ni hampata otu
variavauramanta una variqara iriha autuke vato haikara
qaqirake, tuqantaavi quqaa Variqavano qaqi variqiro vi
vaira, Kotira viraqai kaiqa vara amitareka autiha vaura.
10 Mintumanta ne vira Maaquvano naaruvaihairo qaiqaa
orurantero tuvuainara vekaiqiha variara, vi uvara vi uvara
vika nái tinavu tiva timiamanta irunara.
Vira Maaquvano qutu vuvaro Kotiva vira qaiqaa qaqi
vara himpima kova, Ihuva, vivama tinavu ruaruama
timitaariravama vairo. Naantiara Kotira arara itairaro *ko*
tiaina entaraqaa tinavuqaavata uva vataantorave tiro,
Ihuva tinavu ruaruama timitaanaro.

2

Poruva nai hoqarero Tesaronaikaini kaiqa vararara tura

1 Ti qata vakaao, tota tenavu ni hampata oru vaiha ni
kahaqura kaiqava kia quminaiqura. Ne virara iriarave.
2 Tota kia ne varianaini oru vuavauna entara tenavu
Piripaini variavauramanta vi vatanaaka tinavu qoraiqama
timitomanta tenavu aihavira haika varaavaunara, ne vi
uvararavata iriara. Tenavu Piripai vara maini ke, ne
varianaini otu raavauramanta airi vaiinti tinavu
qoraiqama timiteha kia vi uvara tiate ti vauvaro Kotiva
tinavu kempukaiqama timitomanta tenavu kia qetaraiti,
Kotira uva Karaitira vakaaka ni tiva nimiavaunara.
3 Tenavu vaiinti nahenti uva tiva nimiha kia hampi uvara
iriha tiva nimiraiti, kia vora vataake hampi ni uvara tiva
nimiraiti, kia tenavu vaiinti nahenti unaqaraiqama karera
vika una uva tiva nimi vaunaravauve.
4 Aqao, Kotiva tinavu avatama kero tavero, ne homa ti
koqe vakaaka vaiinti nahenti tiva nimiqi vivarave
tiverama, tenavu viraqaahai vaiinti nahenti vi uvara tiva

nimi vaunara. Tenavu kia vaiinti nahenti tinavu quahama timitaate ti, vi kaiqara varaunaravauve. Kotiva tinavu quahama timitaarire ti, tenavu vira vakaaka vaiinti nahenti tiva nimi vaunara. Tenavu tentanavu avu aatoqi irite vauna uvara Kotiva ho avatama kero tave vaivama vairo.
5 Ne tinavu okara tavama kaara. Tota tenavu ni maaqaini ani vaiha kia qumina uqerara uva ni tiva nimi variavaunara. Kotivavata tave vaimanta tenavu kia niara tiha, Kaiqe uqerara uva tiva nimiha vika airaira varaare, tiraiti,
6 tenavu kia niarave, vokarave, tinavu hutu tuahera kaate ti variavaunara.
7 Tenavu Karaitiva noraiqama kaika vaiha ho niara vihi vaahi tiha tinavu paanaa haika vara timitaate tiarira aarava vaumantavata, tenavu kia mintiraiti, vi entara tenavu ni hampata qihaaqamake vaiha ni kaiqa vara nimite variavaunara. Vainti nova nai vaintiqaa koqema kero raqikintemake, tenavuvata niqaa koqemake raqikiqi vi variavaunara.
8 Vi entara niara tinavu hantuqa harumanta tenavu Kotira uva Karaitira vakaaka ni tiva nimi variavauraro tinavu muntukavano niara voqavata vaumantara ti, tenavu voqamake ni kahaqirera auti variavaunara.
9 Tenavu vi entara vukaari utiha kaiqa vare variavaunara, ne virara kankomake iriara. Tenavu Kotira uva Karaitira vakaaka ni tiva nimiqi viha hauri ni maara nimiarorave tivakeha, kuariqaavata entaqivata vukaari utuqi viha tenavu kaiqa varaqi vi variavaunara.
10 Ne Karaitira uvara quqaave tumanta tenavu ni nivutaini variqi vuavauramanta nevata Kotivavata tavomanta tenavu koqemake avivinamake ni nivutana variqi vi variavaunara.
11 Vainti qova nai vaintiqaa koqema kero raqikintemake, tenavuvata ni vohaiqa vohaiqaqaa koqemake raqikiqi vi variavaunara.
12 Niara vika popohevorave ti, tenavu ni avu aato kempukaiqama nimite, ni muntuka kukuqama nimite, niara tiha, Mpo, ne koqe aaraqaaqai nuvaqi vi vaivaro Kotiva ni quahama nimitaarire ti variavaunara. Ne Kotiva nai raqikina vatukaraqi oru vaiha nai mpeqa okara takuqi vaira tavaate tiro, Kotiva ni naarama tairara ti, tenavu vi uvara vi uvara ni tiva nimi variavaunara.
13 Tenavu Kotira uva ni tiva nimiavauramanta ne vi uvarara kia qaqi qumina vaiintivano tivatai uvarave tiraiti, vi uvarara Kotiva tivatai uvarave tura. Ne minti turara ti, tenavu Kotirara koqema iarao tivaqi vi vaunara. Ho quqaama vi uvava Kotira uvama vairo. Ne vi uvarara

quqaa uvave tiavaro vi uvava niqi vaiharo ni kahaqama nimitaqiro vi vaira.
14 Tinavu qata vakaao, Iutiaini Kotira vaiinti nahenti vika Ihu Karaitirara quqaave tumanta vira kaara nái navunaaka vika qoraiqama nimitaqi vi vaumanta vika nora maara varaqi vi vaura. Vika aanare nevata Karaitirara quqaave tiamanta vira kaara ni navunaaka nivata qoraiqama nimite variamanta nevata nora maara varaqi vi variara.
15 Iutaa vikama Nora Vaiinti Ihura arukora. Haaru entavata Iutaa vohaa vikaqai paropeti vaiintinavuvata arikora. Maa entaravata vohaa vikaqai Karaitira uva kaara tinavuvata qoraiqama timite variara. Iutaa vika mintiaqi viha, Kotiva kia vika quahama nimitaaina kaiqara varaqi viha, ekaa vo vatanaa vo vatanaaka navutaiqama nimite variara.
16 Kotiva vaiinti nahenti kuvantu nimitaaina vakaakara vo vatanaa vo vatanaaka tenavu tiva nimirare turamanta Iutaa vika tinavu aara kuvaikareka auti variara. Vika minti variavaro vika qora okaravano uritara kero vaivaro vira kaara Kotira arara itaiva vikaqaatama vairo.

Poruva qaiqaa vika oru tavaainarara tura
17 Ti qata vakaao, Iutaa vaiintinavu tinavu qoraiqama timiteha ni nivutaihai tinavu tititama komanta vira kaara tenavu vo entanavu niara muntuka qoraiqumanta *iqa/viqa* vainti voqaara vaiha, ni voqamake tavaataa umanta niara aato iriqi viha variavaunara. Tenavu vi entara kaiqe anirante ni oru tavaare tivake
18 ne varianaini vuaina aarara ranteha tavauraro kia vaura. Te Poruka vo tataa vo tataa anirante ni oru tavarare tiavaurarovata, Sataaniva tinavu aara kuvai timite vaura.
19 Mpo, tenavu niara iri vauraro tinavu muntukaqihairo koqe i vaimantama vaunara. Tenavu kaiqa vara nimitaunaraqaahai ne mpeqaiqamavi variarara ti, ne vaireka, ti koqe koqaa voqaarama variara. Ho naantiara tinavu Noravano Ihu Karaitiva qaiqaa tuvuaina entaraqaa tenavu ni mahuta tirera.
20 Quqaama, tenavu niara iri vauraro tinavu muntukaqihairo koqe i vaimanta tenavu ni mahuta tivaqi vireravema turo.

3

Poruva Tesaronaikaini Timotira atitorara tura
1 Tenavu anirante ni Tesaronaikaa vatanaaka oru tavarare ti, ne varianaini vuaina aarara qumina rantaqi vivi qaqirake tiha, Hauri maini vukai vaiha ni vakaaka kia iriarorave. Kaiqe maini Atenini vaiha
2 Timotira atitaariraro viva ni oru tavaarire, tiavaunara.

Timotiva tinavu vataakero Kotira kaiqa vareharo Karaitira uva koqe vakaaka vaiinti nahenti tiva nimi vaivama vairo. Timotirara viva oru ni muntuka kempukaiqama nimitaira ne Kotira uva koqemake iriqi vuate ti, vira atitaavauraro viva ne ianaini vurama.

3 Vaiinti vonavu ni qoraiqama nimitaqi vi vaivaro niqihairo vovano popohairaro Kotira aara qaqira kaantorave ti, te Timotira atitaavauraro viva ne ianaini vurama. Nevata tenavuvata Ihura vainti vaunarara ti, tinavu qoraiqama timite entava qovaraiqianara ne virara iriara.

4 Tota tenavu ni hampata vaiha naantiara tinavu miqo maaqo qoraiqama timite uvara ni tiva nimiavauramanta ne vi uvara irura. Ho ne tavaavaro quqaama vate vi haikava vivauma qovaraiqamaqiro vi vairo.

5 Ni qoraiqama nimitaqi vi vaiqe te maini qumina variarorave tivake, kaiqe te Timotira atitaariraro viva ne inaini vuarire tiavaunara.

Niara Kotira uva iriqi vie variavo, kiae iriqi vi variavo. Hauri Sataaniva vikara qora kaiqa varaate tiramanta vika vira uva iriha tinavu uvavata tenavu vikaqi kaiqa vara taunaravata qaqira kevorave tivake, Timotira atitaavaunara.

Timotiva ni vakaaka vuru tiva timimanta irunara

6 Timotiva ne ianaihairo orurantero vate virama ni koqe vakaaka viri tiva timimanta irunara. Viva niara tiharo, Vika Kotirara kempukaiqamake iriqi vi variavo. Vika nariara nariara muntuka vatehama variavo. Vika tinavuara iriqi viha tinavuara quahehama variavo, tiro. Tenavu ni tavaataa imanta vaunantemake, vikavata niara tinavu tavaataa imanta variavoma tivo, tiro. Timotiva niara minti minti timanta irunara.

7 Ti qata vakaao, tenavu maini vaiha ekaa vi maarara varaqi vi vauraro Timotiva ne Ihurara kempukaiqamake iriqi vi varia uvara tinavu tiva timivaro tinavu muntukaqihairo koqe imanta vauro.

8 Ne kia popohairaiti, koqemake Nora Vaiinti aaraqaa nuvaqi vi variavera, tenavu virara irihama koqemake qaqi variqi vi vaunara.

9 Timotiva vi vakaakara tinavu tiva timivaro tinavu muntukaqihairo voqamakero koqe imanta tenavu Kotira avuqaa vaiha voqamake quahe vaunarara ti, tenavu Kotira quahama amitaaina okarava nai uritarakero vaivo, turo.

10 Ho tenavu qaiqaa ni oru taveha ne Kotira uva hini uva kia iriara, vi uvaravata ni tiva nimiari ne Kotira uva ekaa uva iriqi vuate ti, kuariqaavata entaqivata ne vainaini

vuaina aarara Kotirara humiqaane tivakeha vira aaramaqi vi vaunara.
11 Tinavu qova Kotivavata, tinavu Noravano Ihu Karaitivavata, vitanta vi aarara humiqaiqe te hovema tirara.
12 Ne qaqi kaivaro tinavu Noravano ni kahaqi vaira ne nariara nariara muntuka vateha, ekaa vaiinti nahentiaravata muntuka vateha variata. Ne mintiaqi vivera, tenavu niara muntuka vataunantemake, nevata vorara vorara muntuka vatehama vaivara.
13 Viva ni kahaqi vairaro ni muntukaqihairo kempukaiqiro vairaro naantiara Ihuva Noravano nai vaiinti nahenti vataakero tuviramanta vi entara kia vo uvavanovata niqaa vaira nevata koqe vaiinti nahenti vaiha homa tinavu Qora Kotira avuqaa himpite vaivara.

4

Koqe aaraqaa nirara tura
1 Ti qata vakaao, tota tenavu ni hampata vaiha ni tiva nimiha maantimake koqe aaraqaa nuvaqi vivaro Kotiva niara quaheharo variarire tiavauramanta ne vi uvara iriqi vi vaura. Ho tinavu Nora Vaiinti Ihura autuqaa tenavu niara kempukaiqamake mpo ike tiha, Ne voqavata uritarake Kotira aaraqaa koqemake nuvaqi vuaterama, turo.
2 Tinavu Noravano Ihuva tinavu noraiqama komanta tenavu vira autuqaa vo uva maara ni tiva nimiavaunara, ne vi uvara kankomake iriara.
3 Kotira antuqavano maantimama vairo: Ne kia hampi qare okararaqaa niraiti, koqe aaraqaaqai nuvaqi vuate, tirave.
4 Virara irihama ne vohaiqa vohaiqavano tenta vaataqohai qora kaiqa varaarorave tivakeha, koqemake nenta vaataqaa raqikiqi vuata.
5 Vo vatanaaka kia Kotira uva iriaka hampi qaramaqi nuantemake nevata nivora.
6 Kia Ihura vainti vovano nai kenara qoraiqama amiteharo vira naatantiro hampi nuarire. Viva mintirera, vira kaara Noravano naima vi vaiintira ruqutuanaro. Tenavu haaru kempukaiqaake vi okarara qaqira kaate ti, vi uvara ni tiva nimiavaunara.
7 Kotiva kia tinavu vaiinti nahentiara nariara nariara hampi nuate tiro, tinavu haarairavauve. Tinavuara vika vaiinti nahenti koqeka variqi vuate tiro, tinavu haaraira.
8 Tenavu ni vi uvara tiva nimi vaunara qoririma kaarirava kia vaiinti qoririma karaitiro, viva Kotiva nai Maraqura ni nimi vaira, virama qoririma kaanaro.

9 Kotiva nariara nariara muntuka vate okarara ni
numiqomanta ne vi uvara koqemake iriarara ti, tenavu
qumina vi uvara qaiqaa qara ntuva nimitaarora.
10 Ne nariara nariara muntuka vateha ekaa Ihura vaiinti
nahenti Masedoniaini variakaravata muntuka vate variara.
Ne mintiaqi vi variarara tenavu ni vihi tiha qaiqaa
voqavata mintiaqi vuatema turo.
11 Ni araraqihairo paru i vaira tiremake niha variata. Kia
qumina vora kaiqa oru tave ani tave iraiti, ne nenta
kaiqaqai varaqi vuata. Tota ni tiva nimiavaunantemake, ne
nenta kauquqohai kaiqa varakeha kara varake namaqi
vuata.
12 Ne mintiaqi viha ne homa nentavano nentaqaa
raqikiqi viha kia qumina oru vokikara kararave, vo
haikarave, naariraiti variqi vi vaimanta, vo vaiinti nahenti
kia Ihura uva irika, vika ni kaiqa tavehama niara koqe
vaiinti nahentive tivara.

Tinavu Noravano qaiqaa tuvuainarara tura

13 Ti qata vakaao, vaiinti nahenti ekaara qutuvi kia ho
qaiqaa qaqi himpirarave ti variaka muntukavano
qoraiqintemake, ni muntukavanovata qoraiqiantorave ti,
tenavu qutu vuaina okarara te ni vutuke tiva nimirera.
14 Ihuva qutu vuraqihairo qaiqaa qaqi himpi okarara
tenavu virara quqaave tunarara ti, tenavu tiha, Vaiinti
nahenti Ihurara quqaave tika, vika qutu viraqihairo Kotiva
vika qaqi vara himpima kaira vikavata Ihura vataake
orurante tuvivarave, ti vaunara.
15 Tinavu Noravano tinavu tiva timi uvara nivata tiva
nimirera: Tinavu Noravano qaiqaa tuvuaina entaraqaa
tenavu qaqi variqi vuarirauka kia tenavu naane viraiti,
tenavu qutuvika vika naantiarainima virara.
16 Vi entara Kotiva noraiqama kero uva tiraro *enseli*
noravano naveraitiraro Kotira
aanumaaraqohairo/nomaqohairo vuaqairaro tinavu
Noravano viva naima naaruvaihairo tuvuanaro. Mintiraro
Karaitirara quqaa vivave tivake vuru qutuvika, Kotiva vika
naane qaqi vara himpima kairamanta
17 vira naantiara tinavuqihai qaqi vai vaiinti nahentika,
vika qutuvika hampata ruvaaqumavi oru tinavu Noravano
tonavuqaa tuvuainara vira vita kareka virini vivara.
Tenavu oru tinavu Nora Vaiinti vitake viraqaahai ekaa enta
vira vataake qaqi variqi virara.
18 Ni muntukaqihairo koqe i vaira variate ti, ne vi uvara
nai tiva ami nai tiva amiha variata.

5

Ihuva tuvuainara veka qeramate variate, tura

1 Ti qata vakaao, ekaa vi haikava qovaraiqiaina okarara
ne kankomake iriarara ti, tenavu vi uvara qumina qaiqaa
ni qara nimiteha vi entarave maa entarave tiarora.
2 Ne kankomake iriavaro muara vaiintivano entaqira
evaara anintema kero, Noravanovata ne kia virara
tuvuanarove ti entarama tuvuanaro.
3 Naantiara vaiinti nahenti tiha, Vate koqe enta tenavu
koqemake variqi virerave, ti entaraqaa vaakama vika vehi
autu kaaina entava qovaraiqiramanta vika anomake
qoraiqama vivara. Nahentivano vainti vatareva vaata
toqaivaro aiha vinantema kero, vi entava vaaka
qovaraiqama viraro vaiinti nahenti ruqemake vi aarava kia
ho varianaro.
4 Ti qata vakaao, ne kia konkiraqi variarara ti, muara
vaiintivano evaara anintema kero vi entava
qovaraiqiantorave ti, ne qeramate variata.
5 Ne ovavano itainaini varia vaiinti nahentikama variara.
Ne kuari iteharo aatitainaini variakama variara. Nevata
tenavuvata kia enta iraqive, konkiraiqiraqive,
vauraukavauve.
6 Virara iriha hauri tenavuvata vo vaiinti nahenti aanare
vaite variarora. Kaiqenavu himpi vaiha avu viti virimake
taveha variqi vuari.
7 Entaqira vaiinti nahenti vaite variara. Entaqira vaiinti
nahenti iha namari namaqi viha vueraiqi variara.
8 Tenavu kia vika voqaantemake vairaiti, tenavu
aatitairaqaa ni vaura vaiinti nahentika vaihara ti,
kaiqenavu avu viti virimake taveha variqi vuari.
Iqoka vaiintivano nai mimiraini naavuma taintemake,
kaiqenavu Ihurara kempukaiqamake iriqi viha nariara
nariara muntuka vataqi vuaina okarava tinavu naavuma
taiqe variqi vuariraro, Kotiva tinavu tivitaaina entara veka
variarirava viva tinavu iqoka tovaqa voqaara variarira.
9 Kotira arara itaarirava tinavuqaa variarire tirovauve,
viva tinavu nai kaama taira. Tenavu Ihu Karaitira
tentanavu Nora Vaiintiara iriqi vuariraro viva tinavu
kuvantu kero vitaarire tiro, Kotiva tinavu nai kaama taira.
10 Karaitiva tinavuara iriharo qutu vurara ti, tenavu qutu
vuarerave, qaqi variqi vuarerave, viva tuviraqe tenavu vira
hampata ekaa enta qaqi variqi virera.
11 Ne vi uvara irihama vate iantemake, ne nai kahaqi nai
kahaqiha nai kempukaiqama amite nai kempukaiqama
amitemaqi vuata.

Ekaara uva tura
12 Tenavu niara ike mpo tiha, Ni nivutaini kaiqa vare
varia vaiintinavukara, ne vinavukara tinavu nora vaiintive
tivakeha, vinavuka koqe okara autu nimitaqi vuata. Tinavu

Noravano vinavukara ni koqe aara numiqaqi vuate tiro, vinavuka noraiqama kaira.
13 Vinavuka ni kaiqa vara nimite variarara ti, ne vinavukara koqe vaiintive tivakeha nenta muntuka vinavukara vataata. Ne vohaara vainti vaiha nariara nariara muntuka qihaaqama nimiteha variqi vuata.
14 Tinavu qata vakaao, tenavu ni vihi tiha, Kia kaiqa vararaiti, popohe vai vaiintika ne vika nitimanta kaiqa varaata. Vo haika vo haikara qete vai vaiintika kahaqimanta vika kempukaiqaake Kotira kaiqa varaata. Ihura uva kia koqemake iriraiti, ni vai vaiintika, ne vika kahaqimanta koqemake Ihura uva iriqi vuata. Kia kempukaiqamake vihi vaahi tiraiti, qihaaqamake vaiinti nahenti kahaqamaqi vuata.
15 Ne rauriha variata. Vaiinti vovano vora qoraiqama amitairaro viva kiama nai vira qoraiqama amitaarira. Ne vo enta vo enta nariara nariara koqemaqi viha, ekaa vaiinti nahentivata koqema nimitaqi vuata.
16 Ne ekaa enta quaheha variqi vuata.
17 Ne ekaa enta Kotira aareha variata.
18 Kia koqe entaqai Kotirara koqeve tiraiti, qora entavata Kotirara koqeve tivaqi vuata. Ne Ihu Karaitiva ika variarara tiro, Kotira antuqavano niara mintiaqi vuatema tiro.
19 Kotira Maraquravano ni muntukaqi vaiharo ni kahaqi vaira, ne vira kaiqa kuvai kevora.
20 Kotira Maraquravano vaiinti vo kahaqiraro viva Kotira uva qoqaiqama kairera, kia vira uvara qumina uvave tiata.
21 Ne ekaa haika avatamake tavaivaro koqe haika vairera, vi haikaraqai tuataqi vuata.
22 Ekaa qora kaiqa vare vairaqihai qaqini variata.
23 Vaiinti nahenti muntuka paruma nimite vai Variqava, viva nivata kahaqama nimitaira ne vira kaiqaqai varaqi vuata. Kotiva niqaa raqiki vairaro ni maraquravanovata, ni avu aato muntukavanovata, ni vaatavanovata, koqemakero variqiro viraro Ihu Karaitiva tinavu Noravano tuvuaina entaraqaa kia niqaa uva variarire.
24 Kotiva nai uva tivate vaira kia qaqirakero vo uva ti vaivara tiro, viva quqaama ni mintimakero kahaqama nimitaanaro.
25 Ti qata vakaao, ne tinavuaravata irihama Kotira aaramaqi vuata.
26 Ne Ihura vainti vokika koqemake uva manteha nai kauqu ami nai kauqu amiha variata.
27 Te Nora Vaiinti autuqaa niara vihi tiha, Ne maa qarara kaara rimanta ekaa tinavu qata vakaukavaravata ho iriate, turo.

28 Tinavu Noravano Ihu Karaitiva ni aaqurihama
nimiteharo koqema nimitaira ne koqemake variqi vuate.

2 TESARONAIKA
Poruva Tesaronaikaa vatanaakara vo qara naantiara vara kora

Ihura qaqi vara himpima kovaro naaruvaini oru vauvaro 21 ihie aitarovaro Poruva maa uvara qara ruva tora. Tesaronaikaini vauka hininavu Karaitiva qaiqaa tuvuaina entara veka vaiha kaiqa qaqirake qumina vauvaro vira kaara Poruva vikara kempukaiqama kero tiharo, Qaqi kaiqa varaqi viha Karaitiva qaiqaa tuvuaina entara veka variate, tura. Vikara kaiqa varaate tivakero maa uvara qara ruva nimitora.

1 Te Poruka. Tevata, Sailaasivavata, Timotivavata, tenavu
ne Kotira vaiinti nahenti Tesaronaikaini variakara ni qara
ruva nimite. Ne tinavu Qova Kotivavata, Ihu Karaitiva
Noravanovata ikama variara.
2 Tinavu Qova Kotivavata, tinavu Nora Vaiintivano
Karaitivavata, ni aaqurihama nimiteharo koqema
nimitaivaro ni muntukaqihairo paru i vaira variata.

Kotirara koqeve tura

3 Ti qata vakaao, tenavu niara irihama vo enta vo enta
Kotirara koqema iarao tiariravaqaima tinavuqi vaimanta
vaunara. Ne Karaitirara quqaave tivake viraqaahai
voqavata virara kempukaiqamake iriqi vi variarara ti,
tenavu homa niara Kotirara koqema iarao tivaqi virara.
Nariara nariara muntuka vataa okarava niqi voqavata
vairara ti, tenavu homa niara Kotirara koqema iarao tivaqi
virara.
4 Ne mintiaqi vi variarara ti, tenavu Kotira vaiinti nahenti
vokiaka nivutana vaiha ni mahuta ti vaunara. Ne Ihura
vaiinti nahenti variamanta vira kaara vonavu ni
qoraiqama nimite variamanta ne nora maara vareha ne kia
popoharaiti, kempukaiqamake Karaitirara iriqi vi variarara
ti, tenavu ni mahuta ti vaunara.
5 Ne maara varaqi vi variarara Kotiva virara kia tauru
karaitiro, viva vaiinti nahenti uva avuqavuqama kero iri
vaiva vaimantara ti, ne Kotiva raqiki vainaini vireka iha,
nora maara varaqi vi vaivaro Kotiva niara vika ti vatukaini
ho uru vaikavema tianaro.
6 Kotiva avuqavuqama kero uva iri vaivara tiro, ⌞ekaara
entaqaa⌟ viva ni qoraiqama nimiteha maara niqaa vate
variaka *náivata* qoraiqama nimiteharo vikaqaa maara
vateharo

7 nivata tinavuvata maara qaqini varakero vuaqa rava
timitaanaro. Vi entaraqaa Noravano Ihuva naaruvaihairo
nai *enseli* kempukanavu hampata qovaraiqama viro nora
iha itaainara hampata tuvurero
8 Kotirara kia iri vai vaiinti nahentikave, Ihu Karaitira
vakaakara qumina uvave ti vai vaiinti nahentikave, vika
vika ruqutuanaro.
9 Viva vi vaiinti nahentika nititama kaira vika Nora
aaqantohai niaraini nariara kanta oru vaiha ekaa enta
vaaquqamavi variqi viha, kia Nora Vaiinti mpeqa okara
takuqi vairavata ho tavevara.
10 Vi entara Ihuva tuviraro virara quqaave ti vaiinti
nahentika vira autu noraiqama keha tuahera kevara.
Tenavu Ihurara ni tiva nimuramanta ne quqaave tiakara ti,
nevata vi entara vi vaiinti nahentika nivutaini vaivara.
11 Tenavu virara irihama Kotiva ni kahaqama nimitaarire
ti, vo enta vo enta Kotira niara aare vaunara. Niara koqe
aaraqaa vuate tiro, Kotiva ni naarama tairara iriha tenavu
Kotira aarama nimite vaunara. Ne Karaitirara
kempukaiqamake iriqi viha koqe kaiqaqai varaqi vi
vaivaro Kotiva ni kempukaiqama nimitaira ne vi kaiqara vi
kaiqara ho varaqi vuate ti, tenavu Kotira aare vaunara.
12 Ne mintimake koqe kaiqa varaqi vi vaivaro tinavu
Nora Vaiinti Ihura autuvano virini qiraro ni nutuvanovata
virini qiarira. Kotivavata, Noravano Ihu Karaitivavata, ni
aaqurihama nimiteharo koqema nimitaqi vi vaira ne homa
mintiaqi vivara.

2

Kotira uva voqamakero raqa kaaina vaiintirara tura

1 Ihu Karaitiva tinavu Noravano tinavu ruvaaquma
kareva tuvuaina entarara ni tiva nimirera. Te niara ike
mpo tiha
2 kia vo vaiintinavu hampi uva ti variara iriate turo. Hini
vaiintinavu unahaa tiha, Noravano orurantero tuvuaina
entava vaakama qovaraiqivo, ti variara. Ne vika uvara
qeteha noraiqaake irivora. Kia vi entava qovarama vivo.
Taihairoe vi uvava qovaraiqama vivo? Vovano unahaa
tiharo, Kotiva uva qovarama keharo minti tivo? Vovano
tiharo tinavuara minti tiarave. Tinavuara vi uvara qara
ntuva taarave, ti variamantae minti ti variavo?
3 Kia qaqi kaivaro vo vaiintivano vo uva vo uvaqohairo
ekaara entara ni una uva tiva nimiari. Naantiara enta airi
vaiinti nahenti Kotira qoririma amite vaivaro vovano,
Kotira uva raqa kaarira vaiintiva qovarama viro variqiro
viraro, viraqaahairo Karaitiva tuvuaina entava ho

aniraanaro. Kotiva uva vataira raqa kaaina vaiintiva, viva naane avuni qovarama viro variqiro viro, Sataanira vatukaini raumpirima vuariravama varianaro.

4 Vi vaiintiva naantiara qovarama viro vaiinti nahentivano variqave ti vai haikarave, vika autu tuaherake vai haikarave, vi haikarara qumina haikave, te ekaa vi haikaravata aatara kauraukave tivakero, viva oru Kotira Naavuqi oquviro vaiharo nariara te Kotikave tianaro.

5 Ne kiae vi uvara qaqi iritaavo? Te haaru ni hampata vaiha ekaa vi uvara ni tiva nimiavaunara.

6 Kotiva vatai uvara raqa kaaina vaiintiva vaaka qovarama vuantorave tiro, vo haikavano vira ravaaqavuke vaira. Vira ravaaqavu kai haikarara ne kankomake iriara. Kotiva nai kaama taina entarama qora vaiinti viva qovarama vuanaro.

7 Maa entara Kotiva vatai uvara raqe variaka kia qoqaa vaiha qora kaiqa vararaiti, vika kukeqavi vaiha qora kaiqa vare variara. Ho qora vaiinti vira ravaaqavuke vaiva naantiara ekaara viniraro

8 viraqaahairo qora vaiinti viva Kotiva vatai uvara raqa kaarirava vaakama qovarama vuanaro. Vi vaiintiva qovarama viro qoqaa vaiharo vaaqu kaiqa varaqiro vi vairaro, viraqaahairo tinavu Noravano Ihuva qovarama viraro vira mpeqa okaravano takuqi vaivavata, nai noqihairo aiho vuaqa kaariravavata, vi vaiintira taiqakero vehi autu kaanaro.

9 Kotiva vatai uvara raqa kaaina vaiintiva qovarama viraro Sataaniva vira kempukaiqama kairaro viva unaqaraiqama kero vo kaiqa vo kaiqa, nora kaiqa kia tave kaiqara varaqiro vuanaro.

10 Viva mintiaqiro viramanta Sataanira aaraqaa ni vai vaiinti nahentika vaivaro viva unaqaraiqama kero vo uva vo uva vika tiva nimiqiro vi vaira vika vira uvara quqaave tivara. Vi vaiinti nahentika kia Karaitira uva quqaa uvara antuqa arimantara ti, vira kaara vika Sataanira vatukaqi vi vaiinti nahentika vaivaro Kotiva kia ho vika kuvantu nimitaanaro.

11 Vira kaara Kotiva vika avu aato vara hampiqama kairamanta vika una uvara quqaa uvavema tivara.

12 Ekaa vaiinti nahenti Kotira quqaa uvara una uvave tivake vaaqu kaiqara quaha quaha i vaika, Kotiva vikaqaa uva vateharo vikara Sataanira vatukaqi vivarave tianaro.

Kotiva ni nai kaama torara tura

13 Ti qata vakaao, ne Noravano niara muntuka vataikama variavo. Vira Maraqura kempukaqaa ne Kotira vaiinti nahenti koqeka variqi viha, quqaa uva iriqi vi vaivaro ni

kuvantukero ntitaarire tiro, Kotiva haaru hoqarero ni nai kaama tora. Minturara ti, tenavu vo enta vo enta Kotirara koqema iarao tivaqi vuariravama vairo.
14 Tinavu Noravano Ihu Karaitiva mpeqavano aatite vainaini nevata mini oru variqi vuate tiro, Kotiva ni naarama taira. Kotiva ni naarama tai uvara iriate ti, tenavu Karaitira vakaaka ni tiva nimi vaunara.
15 Ti qata vakaao, vi uvara irihama nevata kempukaiqamake vaiha, tenavu ni tiva nimuna uvaraqai paama tivake tuataqi vuata. Noqihaie qaraqihaie ni tiva nimuna uvaraqai paama tivake tuataqi vuata.
16-17 Tinavu Noravano Ihu Karaitivavata Kotiva tinavu Qovavata tinavuara muntuka vataimanta vaunara. Tinavuara vo enta vo enta kempukaiqaavi vaiha vira vataake oru vai entara vekaiqiate tiro, Kotiva tinavu aaqurihama timiteharo koqema timitaira. Kaivaro viva ni muntuka kempukaiqama nimite vaira ne kempukaiqaavi vaiha koqe kaiqaqai varaqi viha koqe uvaqai tivaqi viha variata.

3

Tinavuara iriha Kotira aarama timitaate tura
1 Ti qata vakaao, te ekaara uva vo ni tiva nimirera: Ne Kotira aare vaivaro tinavu Nora Vaiinti uvavano vaaka vi ani vaira, vo vatanaa vo vatanaaka ne tintemake, vikavata vi uvarara quqaa koqe uvave tiata.
2 Kia ekaa vaiinti nahenti Karaitira uvara quqaave ti variarara ti, ne qaiqaavata Kotira aare vaivaro vaaqu kaiqave, qora kaiqave, vare variakaqihairo viva tinavu ruaruama timitaarire.
3 Noravano nai uva vataira avataqiro vi vaivama vairo. Sataaniva ni ravaaqavu kero qoraiqama kaantorave tiro, viva ni kempukaiqama nimiteharo ni antuara nimitaanaro.
4 Nora Vaiintivano tinavu muntuka qihaaqama timitaimantara ti, tenavu tiha, Homa ne tenavu ni tiva nimuna uvaravata, ni tiva nimire iaina uvaravata, iriqi vivarave, turo.
5 Noravano Karaitiva ni kahaqi vaira ne Kotiva niara muntuka vate vaina okarara kankomake iriqi viha, viva nai kempukaiqama kero variqiro vintemake, nevata kempukaiqamake variqi vuata.

Hauri niqihai vokiaka kia kaiqa varevorave, tura
6 Ti qata vakaao, Nora Vaiinti Ihu Karaitira autuqaa tenavu maa uvara kempukaiqamake niara mintima ti: Ne tavaivaro ni qata vakaa vovano popoheharo kia kaiqa vararaitiro, viva tenavu niara maantimake kaiqa varaate

tuna uvara kia iriraitiro, qumina variqiro virera, ne kia vi vaiintira aaqanto variate, turo.
7 Ne kankomake iriara. Tenavu iainantemake, nevata mintiataara vaimanta ne hininavu kia minti variara. Tenavu ni nivutana vaiha kia popoharaiti, koqemake kaiqa vare variavaunara.
8 Tenavu ni hampata vaiha kia qumina kara vararaiti, monu aqukeha vare variavaunara. Tenavu ni maara nimiarorave tivakeha aatitoraqaavata entaqivata vukaari utiha kaiqa varaqi viha monu aqukeha kara varake ne variavaunara.
9 Vi entara tenavu niqihai kara naaruarirava ho vaumantavata, tenavu kia mintiavaunara. Ne tinavu kaiqa taveha tenavu iainante iate ti, kia niara karave, vo haikave, naari variavaunara.
10 Tenavu ni hampata vaiha ni uva maara tiva nimiha mintima ti: Kaiqa kia varaina vaiintira kiama kara amiate, tiavaunarave.
11 Tenavu iruramanta niqihai vaiinti vonavu popoheha kia kaiqa vararaiti, vinavuka qumina vaiha vo vaiinti vo vaiinti kaiqara turoqare variara.
12 Nora Vaiinti Ihu Karaitira autuqaa tenavu uva vateha vi vaiintinavukara kempukaiqaake tiha, Kia qumina vi aniraiti, avivinamake vaiha kaiqa vareha kara namaqi vuate, turo.
13 Ho ti qata vakaao, ne koqe kaiqa varehama kia popohaata.
14 Tenavu maa qararaqi uva tiva taunara vovano kia avataqi virera, ne vi vaiintira viraaqamake tavema, kia vira aaqanto vaivaro viva kaurira haika varaarira.
15 Kia vi vaiintira navutaiqama amitaraiti, ne virara tinavu qata vakaave tivakeha virara raurihara variane tiata.

Ekaara uva tura
16 Noravano muntuka paruma nimite vaiva viva ni kahaqi vaira ne ekaa vo kaiqa vo kaiqa varaqi vi vaivaro ni muntukaqihairo paru i vaira variqi vuata. Noravano ekaa ni hampata variqiro vi vaira variata.
17 Ho te ni uva mantarera tenta kauquqohai tenta hutu qara ntuva tauro, Te Poruka.
Tenta hutu qara ntuva taunara ne tavehama quqaama Poruva tinavuni qara ruva timitairave tivara.
18 Tinavu Noravano Ihu Karaitiva ni aaqurihama nimiteharo koqema nimitaqiro vira variqi vuate, turo.

1 TIMOTI
Poruva Timotiraini avuniqamakero qara vara kora

Ihura qaqi vara himpima kovaro naaruvaini oru vauvaro 35 ihie aitarovaro Poruva qaiqaa karapuhiqi vaiharo maa uvara qara ruva tora. Timotira qova Giriki vaiintivano vauvaro vira nova Iutaa nahentivano vauvaro Timotiva Porura vakaaka iriro Karaitira uvara quqaave tivakero Porura avataqiro viharo vira kahaqamaqiro vi vaura. Timotirara viva koqema kero Karaitira uva vaiinti nahenti tiva nimiqiro viharo una uva maara kia iriraitiro variqiro vuarire tiro, Poruva Timotira maa uvara qara ruva amitora.

1 Te Poruka. Kotiva tinavu kuvantu kero tivitaariravavata, Ihu Karaitiva tenavu vira tavaainara veka variariravavata, vitanta tiamanta te noraiqamavi Karaitira uva vaiinti nahenti tiva nimi vauraukama vai.
2 Te maa qarara ai Timotira ruva amite. Are Ihu Karaitirara quqaave tianarara ti, te ariara ti maaquve ti vaunara. Tinavu Qova Kotivavata, tinavu Noravano Ihu Karaitivavata, ai aaqurihama amiteha koqema amite vaivaro ai muntukaqihairo paru i vairara variana.

Una uva maara tiva nimi vau vaiintikara tura
3 Te Masedoniaini virera ihama ariara mpo Epasaasini variane tunantemake, te qaiqaavata ariara miniqai variane, turo. Vo vaiintinavu mini vaiha hampi uva maara vaiinti nahenti tiva nimi variaka, are vinavukara qioqama kehara kia minti tiate tiana.
4 Vika *vuri/uri* uvaqai tivaqi viha nái naaqu taato kaivaqaukavara vika anku nutuqai iriqi viha viraqaahai tirorira uvaqai qovaraiqamake variara. Are vikara kia minti tiate tiana. Vi uvava kiama Kotira kaiqa kahaqianaro. Vaiintivano Ihu Karaitirara kempukaiqaa kero iriqiro vi vaiva, vivama Kotira kaiqa kahaqi vairo.
5 Vaiinti nahenti nariara nariara muntuka vataate ti, te ariara vi vaiintinavuka qioqama kaane tunara. Vaiinti nahenti Karaitira uvara kia taara aato iriraiti, vira uva quqaiqamake iriqi viha, Kotira avuqaa koqe kaiqaqai varaqi vi vai okararaqaahai vika nariara nariara muntuka vataqi vivara.
6 Hini vaiintinavu vi okarara qaqirake qumina uvaqai tivaqi vi variara.
7 Vika tiha, Kaiqe tenavu Mosiraqaa tivato uvara vaiinti nahenti tiva nimiare, tivakeha vika vi uvara kankomake

iriaka voqaara vaiha, vika vi uvaravata, vo uva nái ti varia uvara okaravata, kia kankomake iri variaka variara.

8 Tenavu kankomake irunara: Mosiraqaa tivato uvava vaireva, koqe uva vaivaro vaiintivano vi uvara naitarama kero iriqiro viharo kiama Kotira uva raqa kaanaro.

9 Tenavu vo uvaravata kankomake irunara: Kotiva kia nai uva avuqavuqamake iri varia vaiinti nahentikara iriharo vi uvara Mosiraqaa tiva taraitiro, vira uva raqakeha qora kaiqa vare varia vaiinti nahentikara iriharo Kotiva vi uvara Mosiraqaa tiva tora.

Vaiinti nahenti kia Kotirara iri variakave, vaaqu kaiqa vare variakave, Kotira uva qaqirake vataihainaa okarara iri variakave, nai noka qoka aruke variakave, vora aruke variakave,

10 vaiinti nahenti hampi qare variakave, nai kana vaiinti vataake hampi ni variakave, vaiinti muara ravaaqavukeha voka nimi variakave, una uva ti variakave, nai kauqu aiqiqaa aqukeha una uva ti variakave, quqaa uva tauvaqa utu amiteha hampi kaiqa, vo kaiqa vo kaiqa varaqi vi variakave, vikara iriharo Kotiva nai uva maara vatora.

11 Quqaa uva vaireva Karaitira uvama vairo. Kotiva vaiinti nahenti koqema nimite vaiva, viva ti noraiqama kero vi uvara, nai voqaraa uva vaiinti nahenti tiva nimiane timanta te tiva nimi vaunara.

Kotiva Porura aaqurihama amitorara tura

12 Ihu Karaitiva tinavu Noravano, vivama ti kempukaiqama timitero tiriara viva homa ti uva tiva nimiqiro vuanarove tivakero ti noraiqama kaimanta te vira kaiqa vare vaunarara ti, te virara koqema iarao ti vaunara.

13 Quqaama te haaru Karaitirara qora uva tiva amiteha vira vaintinavu qoraiqama nimitaqi viha vika ntaihamaqi vi variavaunara. Vi entara te Karaitirara kia kankomake iriraiti, tenta hampi kaiqa vare variavauna okararavata kia iriavaunarara tiro, Kotiva ti aaqurihama timitomanta te Karaitirara quqaa vivave tiavaunara.

14 Tinavu Noravano Ihu Karaitiva voqamakero ti aaqurihama timiteharo koqema timitaimanta, viraqaahai te virara kempukaiqaake iriqi viha virara muntuka vateha vaunara.

15 Maa uvara quqaa uva tivataara, vaiinti nahenti virara quqaa uvave tivakeha homa iriqi vivara: *Viva qora kaiqa vare varia vaiinti nahentika kuvantu nimitairaro Kotiva vika ntitaarire tiro, Ihu Karaitiva vataini tuvirave.* Ike, qora kaiqa vare varia vaiinti nahentikaqihai te anomake voqavata qora kaiqa vare vauraukama vauro.

16 Te minti vaura vaiintika vauraro Ihu Karaitiva vaiinti
nahentiara paruma nimitaaina okarara tavaate tiro, viva ti
naane aaqurihama timitaira. Ihu Karaitiva ti vaaqu vaiinti
naane aaqurihama timitairara irihama, vaiinti nahenti
aato kenko tira iri vimanta vika tiha, Ike, Karaitiva Porura
aaqurihama amitainantema kero, viva tinavuvata
aaqurihama timitairaqe tenavuvata ekaa enta qaqi variqi
vuare, tivara.
17 Ekaa enta qaqi variqiro vi vai Avuhainaava, kia
qutuarira okaravavata viraqi vaiva, tenavu vira kia ho
avuqohaivata tavaarirava vaiva, viva nai vohaiqavanoqai
Variqavano vaira. Viva mintimakero vairara ti, kaiqenavu
ekaa enta vaiha vira quahama amiteha vira autuqai
tuaheraqi vuare. Quqaave.
18 Ti maaqu Timotio, haaru vo vaiintinavu ai tiva amiha
Kotiva ariara mintima tivo tu uvarara irihama, te maa
uvaravata ai tiva amirera: Are Kotira aaraqaa viharama
qora kaiqa vare vaika ai aatara kevorave tivakehara koqe
iqoka vaiinti voqaara variqira vihara, qora kaiqa vi
aataraka aatarakamaqira vuane, turo.
19 Kotira aaraqaa vihara Karaitirara kempukaiqaakera
iriqira vihara koqe kaiqaqai vare vairaro kia ai toqaavu
aruarire. Vokia vaiintika koqe aara qaqirake qora kaiqa
vareha toqaavu aruainarara vika kia noraiqaake iri
variavaro vira kaara vika Karaitirara iriqi vuava
qoraiqama vi vaira.
20 Himeneusivavata Arekisantavavata vitanta mintiake
koqe aara qaqirake qora kaiqaqai varaqi vi variara. Vitanta
kia Kotirara qora uva tivaqi vuate ti, te vitanta Sataanira
kauquqi kaunara.

2

Kotira aare okarara tura
1 Te hoqare ari vihi tiha, Ne ruvaaqumavi vaiha Kotiva
nivata, ekaa vaiinti nahentivata kahaqiarire ti, vira
aarehama virara koqeve tivaqi vuata.
2 Avuhainaa vaiintive, *kamaani*ra vaiintive, ekaa
noraiqamavi vai vaiintikave, vikaravata irihama ne Kotira
aaraivaro viva vika kahaqiarira. Ne mintiaqi viha Kotira
aare vaivaro Kotiva vika kahaqira vika tinavuqaa
koqemake raqiki vaiqe viraqaahai tenavu ho variariraro
tinavu muntukavano paru iharo qihaaqamake vairaqe
tirema vaiha Kotira kaiqa vareha koqe aaraqaaqai vuari.
3 Mintimake Kotira aare varia okarava koqe i vaivaro
Kotiva virara quahe vairo.

4 Kotiva ekaa vaiinti nahentiara quqaa uva okara
kankomake iriqi vuate tiro, viva vika kuvantu
nimitaariravama vairo.
5 Variqa vohaiqavanoqai vaivaro tavaaranahainaa vaiinti
vohaiqavanoqai vaiharo, vaiinti nahenti Kotira vataake
vohaa variate tiro, viva vika avutana vaira. Vi vaiintiva Ihu
Karaitiva.
6 Viva ekaa vaiinti nahentiara kuvantu nimitaare tiro,
qutu vura. Viva Kotiva tivato entaraqaa qutu viharo Kotiva
vaiinti nahenti kuvantu kero ntitaaina okarara qovarama
kora.
7 Vi vakaakara vaiinti nahenti tiva nimiane tiro, ti
noraiqama kero tititaimanta te ekaa vo vatanaaka kia Iutaa
vatanaaka vi vakaakara quqaave tivake iriqi vuate ti, vika
tiva nimiqi vi vaunara. Kia te una tiraiti, te quqaa uvama ti
vauro.
8 Virara irihama ti hantuqavano maantimama vairo:
Ekaa vatukaini varia vaiintika vika kia arara itairamanta
kia tiroriraiti, Kotira kaiqaqai vara amiteha, nái kauqu
virini tuaherakeha Kotira aaramaqi vivara.

Poruva nahentiara tura

9-10 Te nahentiara tirera: Nahenti vika kia nái vaata
hampi qohaama keha vairaiti, koqemake naavumateha
variata. Kia vo qara vo qaramake qiata kauhi vuntaraiti,
kia *kori* oriqohai aututaa haikarave, nora monu aqutaa
hankaarorove/kukukaarave, nora monu vaina
utavaaqarave, varake nonkutaata. Nahentivano te Kotira
autu tuahere vauraukave tirera, viva koqe kaiqa, vo kaiqa
vo kaiqa vare vairava, vivama vira *vahehema/vaataiqama*
taina haikavama varianaro.
11 Ne ruvaaqumavi vaimanta nahenti vika kia uva tiraiti,
nái vara muntuvi vatainiqamake vaiha uva iriqi vuata.
12 Kiama nahentivano himpiro vaiinti nahenti Kotira uva
tiva nimiarira. Kiama nahentivano noraiqamaviro
vaiintiqaa raqikiarira. Te vira qioqama taunara.
Nahentivano evaarama variarira.
13 Kotiva Adaamura naane autukero vatero, vira
naantiara Evaara autukero vatora.
14 Adaamuva Sataanira uvara kia quqaa uvave tuvaro
nahentivano Sataanira uvara quqaa uvave tivakero Kotira
uva raqa kora.
15 Ho nahentivano Ihurara kempukaiqama kero iriqiro
viharo, vorara vorara muntuka vateharo, Kotira kaiqa
varaqiro viharo, kia nai autu tuahera karaitiro, variqiro
viharo vainti vataqiro vi vairaro Kotiva vira kuvantu
amitaanaro.

3

Kotira vaiinti nahentiqaa raqikikara tura

1 Maa uvara quqaa uva tivataara, vaiinti nahenti virara
quqaa uvave tivakeha homa iriqi vivara:
Ihura vaiinti nahentiqaa raqiki varia kaiqava koqe
kaiqa vaivarora tiro, homa vaiinti vovano vi kaiqara
varaataa iraro varaanaro.
2 Ihura vaiinti nahentiqaa raqiki variarira vaiintiva
avuqavuqama keharo nuarira vaiintivama variari. Nahenti
vohaiqa varataariravama variari. Kia namari neharo
vueraiqiarira vaiintivama variari. Viva nai avu aato
vaataqaa koqema kero raqikiqiro vuariravama variari.
Vaiinti nahenti vi vaiintirara koqe vaiintive ti vaivama
variari. Viva koqema keharo niaraihainauka nai naavuqi
ntita vateharo kara nimi variariravama variari. Vi
vaiintiva Kotira uva okara vaiinti nahenti koqemakero
numiqe variarira vaiintivama variari.
3 Vi vaiintiva kia iha namari neharo vueraiqiarira
vaiintivama variari. Viva kia vaaka arara itairaro vaiinti
nahenti ruqutuariravama variari. Vi vaiintiva qihaaqama
kero kahaqi variarira vaiintivama variari. Vi vaiintiva kia
monuara noraiqama kero muntuka ntuarira vaiintivama
variari.
4 Viva nai naata vaintiqaavata koqema kero
raqikiariravama variari. Vira vaintaira vira uva koqemake
iriqi vi vai vaiintivama variari.
5 (Nai naata vaintiqaata kia koqema kero raqiki vai
vaiintiva nantiakeroe Ihura vaiinti nahentiqaavata koqema
kero raqikiqiro vuanaro? Kia ho mintianaro.)
6 Kia Ihura vainti qaraaka vaiintivano noraiqama viro
Ihura vaiinti nahentiqaa raqikiqiro vuari. Hauri viva
noraiqama viro te nora vaiintima vauro tiantora. Viva
mintiaqiro viraro vira kaara Kotiva Sataaniraqaa uva
vatontema kero, viraqaavata uva vataantora.
7 Vi vaiintiva vaireva, koqe vaiintivano vairamanta ekaa
qaqi vaiinti nahentivata vi vaiintirara koqe vaiintivema
tivara. Viva kia mintira vaiintiva vairera, qaqi vaiinti
nahenti virara qora vaiintive tivaro vira kaara Sataaniva vi
vaiintira ravaaqavu kairaro qora aaraqaama vuanaro.

Ihura vaiinti nahenti kahaqi vaikara tura

8 Ihura vaiinti nahentiqaa raqiki vaira vaiintira aanante
vira kahaqi vaika, vinavukavata koqe vaiintiqai variata.

Vinavuka avuqavu niha nái uva tivatera avataqi viha
quqaa uvaqai ti vaika variata. Vinavuka kia airi *uaini* ne

vaika variata. Vinavuka kia monuara voqamakero
muntuka nti vaika variata.
9 Vinavuka koqe avu aatoqaa niha, vutuke quqaa uva
Kotiva qovaraiqamakora tiva nimiqi vuata.
10 Are vinavuka noraiqama kareva iharama vinavuka
kaiqa naane avatama kera tavaana. Are tavaira vinavuka
vi kaiqara koqemake varaivera, are vinavuka noraiqama
kaira vinavuka Ihura vaiinti nahentiqi kaiqa varaqi vuata.
11 Vinavuka naatavaravata koqe nahentima variata.
Vinavuka naatavaranavu vaiha kia vora turoqare vora
turoqare i uvara tivaqi viraiti, vinavuka avu aato koqe iro
vaira variqi viha vinavuka ekaa kaiqa nimira kia hampi
vararaiti, avuqavuqama keha vare vai nahentikama
variata.
12 Ihura vaiinti nahentiqaa raqiki vaina vaiintira vira
kahaqi vaiva, vivavata nahenti vohaiqa vataavama variari.
Vi vaiintiva koqema kero nai vaintairaqaavata nai naavuqi
vaikaqaavata raqikiqiro vuarirava variari.
13 Naantiaraihainaa vaiinti vinavuka noraiqamavi Ihura
vaiinti nahentiqi koqemake kaiqa varaivera, vinavuka
nutuvano viriniqira vinavuka kia qetaraiti, vinavuka nai
Karaitirara kempukaiqamake iriqi vi vai okarara tiva
nimiqi vivara.

Kotira uva kukeqatorara tura

14-15 Te inaaraiqa varike ai oru tavarera auti vaunara. Vo
haikavano ti ravaaqavu kairaqe kia vaaka oru ai
tavaarorave ti, te maa qarara ai ruva amite. Are Kotira
vaiinti nahenti nantimake variqi vi vai okarara
kankomakera iriane ti, te maa qarara ai ruva amite.

Vira vaiinti nahenti vaireka, vika Kotiva qaqi variqiro vi
vaira naavuqi variaka voqaarama variara. Paama tivakero
naavu kaara arataiva naavu aqu amite vaintemake, Kotira
vaiinti nahenti vira quqaa uvaqaa koqemake raqikiqi vi
variara.
16 Ike, Kotiva nai uva qovaraiqamako uvava nora uvama
vairo. Vi uvava maantimama vairo:

Karaitiva vaiinti vaata vataakero vataini qovaraiqama
vumanta vaiinti nahenti vira tavorave. Kotira
Maraquravano vira quqaa okara qoqaiqama komanta
enseli vikavata vira tavorave. Vo vatanaa vo vatanaaka
vira uva tiva nimura iri, virara quqaa vivave turave.
Kotiva vira vita kovaro viva naaruvaini vurave.

4

Poruva una uva maara tu vaiintikara tura

1 Kotira Maraquravano vutukero maa uvara mintima
tiro: Naantiara vaiinti vonavu Karaitirara iriqi vi vai
okarara qaqirake, vinavuka vaananavu una uva tiva nimi
vai uvaraqai iriqi vivarave, tira.
2 Vi vaiintinavuka maa entara qovaramavi quqaa uva ti
variaka voqaara una uvaqai tivaqi vi variavaro vika
toqaavu aruataara vaimanta vika kia kauriraiti, qora
kaiqaqai vare variara.
3 Vinavuka vaiinti nahenti qioqama teha kia naata vaati
varaate, vi karara vi karara kia naraiti qaqi variqi vuate, ti
variara. Vika minti ti variavaro Kotira uvavano kia
mintima kero vaira.
Tinavuara ekaa vi karara vi karara naate tiro, Kotiva vo
kara vo kara autukero vataira. Virara irihama tenavu
Karaitirara quqaave tivake Kotira quqaa uva iriqi viha
tenavu homa vo kara vo karara Kotirara koqema iarao
tivakeha namaqi virara.
4 Ekaa Kotiva autukero vatai karava koqe karaqaima
vairo. Tenavu vo kara kia qioqama taraiti, ekaa karara
Kotirara koqema iarao tivakeha homa namaqi virara.
5 Kotiva tivaro kara qovarama virara ti, tenavu Kotirara
koqema iarao tivakeha homa tenavu ekaa karara koqe
karaqai vaivo tivakeha narara.

Ihu Karaitira kaiqa koqemakera varaqira vuane tura

6 Are vi uvara vi uvara Ihura vaiinti nahenti tiva nimiqira
virera, are Ihu Karaitira kaiqa vaiinti koqevama vainara.
Are mintiaqira vi vairaro Kotira quqaa uvavano ai kara
voqaara vairara are koqema kera Kotira aaraqaa vinara.
7 Vo uva *vuri/uri* uva hampiqama keha una variqara ti
varia uvarave, kontavano hampi uva ti variarave, are ekaa
vi uvara tauvaqa utu amitaana. Are Kotira aaraqaa
koqemakera ni vainara, virara noraiqaakera iriqira vuana.
8 Vaiintivano aaraini niharo nai aiqu kauqu
rantutaarirava vi haikava vira vaataqaima kahaqianaro.
Vaiintivano Kotira aaraqaa niharo kempukaiqama kero ni
vairava vira maraquravata kahaqama amitaanaro. Are
Kotira aaraqaa vo enta vo enta kempukaiqaa kera ni
vairaro ai avu aato muntukaqihairo ho vairara are maa
entaravata, naantiara naaruvaini vaina entaravata, homa
variqira vinara.
9 Maa uvara quqaa uva tivataara, vaiinti nahenti virara
quqaa uvave tivakeha homa iriqi vivara.
10 Tenavu tiha, Qaqi variqiro vi vai Variqava, Kotiva, viva
tinavu kahaqiarirava vaivo, ti vaunarara ti, tenavu vukaari
utiha vira kaiqa varaqi vi vaunara. Kotiva ekaa vaiinti

nahenti kuvantu nimite vaiva, viva Ihurara quqaave ti vaiinti nahentika kuvantuma nimitaanaro.
11 Maa uvara ai tiva amunara are vaiinti nahenti tiva nimiqi vihara, vi uvara iriqi vuate tiana.
12 Vokika ariara tiha, Tavaate, viva qaraaka vaiintivanoqaima vaivo. Kia vira uva irirerave, tivera, are kia vika qaqi kaira minti tivaqi vuata. Ihura vaiinti nahenti ariara koqe vaiintive tiate tira, are koqe uvaqai tivaqira vihara avivinama kera variqira vuana. Vorara vorara muntuka vataqira vuana.

Kotirara kempukaiqaa kera iriqira vuana. Hampi ni vai okarara tauvaqa utu amitehara variqira vuana. Are mintiaqira vi vaira vaiinti nahenti vikavata ai aanante koqemake variqi vivara.
13 Are ti veka vaiharama maa kaiqara varaqira vuana: Vaiinti nahenti ruvaaquma kera vika nivuqaa himpi vaihara Kotira uva kaara ruva nimitera, vi uvara iriqi vuate tivakera, vi uvara okaravata avuqavuqama kera tiva nimiqira vuana.
14 Haaru *elda* vaiintinavu nái kauqu ariqaa vateha Kotira uva vo ai tiva qovarama amuvara are viraqaahaira Kotira kempuka vo varonara. Kotiva vi kempukara ai amitaira are kia tauru karaitira, virara iriqira vuana.
15 Ekaa vi haikarara tunara are vi kaiqaraqai varaqira vi vairamanta ekaa vaiinti nahenti ai kaiqa taveha virara anomake koqe kaiqave tiata.
16 Are raurihara variane. Are koqe aaraqaaqai viharama koqe uvaqai vaiinti nahenti tiva nimiqira vuana. Are mintiaqira virera, Kotiva aivata ai uva iri vaikavata kuvantu nimitero ntitaanaro.

5

Maantimakera Ihura vaiinti nahentiqaa raqikiane tura
1 Are tavairaro Ihura vainti naampai vovano kia koqe aaraqaa virera, kia vira noraiqaakera atiraitira, nena qorara qihaaqama kera tinantema kera, vi vaiintiraravata tiraro koqe aaraqaa vuarira. Qaraaka vaiintiara tireva, nena qata vakaarara tinantema kera, vikaravata minti tiana.
2 Nahenti kontara tireva, nena norara tinantema kera, vikaravata minti tiana. Qaraaka nahentiara tirera, nena aura nakaarara tinantema kera, vikaravata minti tiharama avivinama kera variqira vuana.
3 Tavairaro tentoqa nahentiqaa raqikika kia vaivera, are vira koqe okarama autu amitaane.

4 Tentoqa nahenti vairamanta vika vaintairave, vika naintivarave vaivera, vika homa viraqaa raqikivara. Vika nái noka qokave, naaqu taatokave, haaru nai vika raqikirara iriha, vate vika nái nokaqaave, nái taatokaqaave, raqikiqi vuata. Vika mintiaqi viha, Kotira kaiqa vare vaivaro Kotiva vikara quaheharoma varianaro.

5 Tentoqa nahentivano nariaraa vairava, viva Kotira vekaiqiharo variqiro viharo, entaqivata aatitairaqaavata Kotirara ti kahaqiarire tiro, vira aaramaqiro vuanaro.

6 Tentoqa nahenti vovano nai quahaainararaqai iriqiro vi vaiva vaireva, vi nahentiva qaqi variqiro viharovata, viva qutuvi nahentira voqaarama vairo.

7 Are maa uvara vaiinti nahenti tiva nimiraro vikaqaa kia uvavano vaira koqemake variqi vuata.

8 Vaiinti vovano nai vaiinti nahentiqaa kia koqema kero raqiki vairera, vi vaiintiva Karaitira uvara qumina uvavema tianaro. Vi vaiintiva kia Kotira uvara quqaave ti variaka vikavata naatarakero anomakero qora vaiintivanoma varianaro.

9 Are tentoqa nahenti autu vatareva iharama, tavairaro nahenti vovano qorainti vohaiqaqai varatero vairava anoma kontaiqama viro 60 ihi vara kairera, vira autuqai vataana.

10 Vi nahentirara koqe kaiqa vare vai nahentirave ti vai nahentivama variari. Vi nahentiva koqema kero nai vaintairaqaa raqikiqiro vi vaimanta noruqama vi nahentivama variari. Vi nahentiva koqema kero niaraihainauka nai naavuqi ntita vatero kara nimi vaira nahentivama variari. Vi nahentiva Kotira vaiinti nahenti kaiqa vara nimite vaira nahentivama variari. Viva maaraqi vai vaiinti nahentika kahaqama nimite vaira nahentivama variari. Viva koqe kaiqa, vo kaiqa vo kaiqa varaqiro vi vaira nahentivama variari. Minti vai nahentika autuqai vataate tiana.

11 Qaraaka tentoqa nahentiara kia vika autu vataate tiana. Vi nahentika Karaitirara noraiqaake iriqi vi, viraqaahai vika qaiqaa vaati varaataa iramanta Karaitira kaiqa qaqirama kevara.

12 Vi nahentika hoqare nái kauqu aiqiqaa aqukeha tivate uvara qaqirakera kaara uvama varevara.

13 Qaraaka tentoqa nahenti okara vaireva, maantimama vairo: Vika kia kaiqa vararaiti, qumina vaiha voqi voqi qumina vi ani vaiha vora turoqarama amite vora turoqarama amite i variara. Vika vokiaka kaiqaravata qumina irikeha tivaqi vi variara. Vika kia voka tiva nimi varia uvara viraqai tiva nimi variara.

14 Qaraaka tentoqa nahentivano mintiantorave ti, te
virara tiha, Are qaiqaa qorainti varatera vainti vataqi
vihara viraqaa raqikiqira vuane, turo. Vi nahentiva
mintirera, tinavu navutaiqama timite variaka kiama ho vi
nahentira kaara tinavuqaa uva vatevara.
15 Te tavauramanta tentoqa nahenti hininavu koqe aara
qaqirake tuqantaavi Sataanira aaraqaaqai vi variara.
16 Nahenti vovano Ihura vainti vaiharo tavairaro vira
naavuqi tentoqa nahenti vovano vairera, viva viraqaa
raqikiqiro vuari. Viva mintiramanta Ihura vaiinti nahenti
vokika homa tentoqa nahenti vonavu nariaraa vaikaqaa
raqikiqi vivara.

Nora vaiintinavu Kotira kaiqa koqemake varekara tura
17 *Elda* vaiintinavuqihai vonavu koqemake vi kaiqara vare
vaivera, are tiramanta vika vi vaiintinavuka koqaa
voqavata nimiata. Vo vaiintinavu kia popoharaiti,
kempukaiqama keha Kotira uva tiva nimiqi viha, vi uvara
okaravata vutuke vika numiqe varia vaiintinavukara, te
avuniqamake vinavukara iriha mintima turo.
18 Kotira vukuqi mintima tiro:

> Uiti auru rakavuarire tira, are purumakau vita
> vatairaro uiti vi vaura aiqu ravaqiro vi anina
> purumakaura vira no rumpa terorave. Vira no qaqi
> kairaro purumakauvano vi kaiqara vareharo homa vi
> karara hini naanarove, tura. *(Lo 25:4)*

Kotira vukuqi uva vovano mintima tiro:

> Vora kaiqa vara amitaira vaiintiva homa nai koqaa
> varaanarove, tura. *(Ruki 10:7)*

19 Vaiinti vohaiqavanoqai *elda* vaiinti voqaa uva vatareva
auti vairera, kia vi vaiintira uva iriana. Vaiinti taaraqantae,
taaramonavue, tiha tenavu tavauraro vi vaiintiva qora
kaiqa varaivo tivera, are vinavuka uvama iriane.
20 Are tavaira nora vaiintinavu quqaa qora kaiqa vara
kaivera, are vinavuka ntita varera vaiinti nahenti nivuqaa
vaiharama vinavuka nitiana. Are mintiramanta hini vaiinti
nahenti vira taveha, vika qeteha hauri tenavuvata
mintiarorave tivakeha variata.
21 Timotio, te Kotira avuqaavata, Ihu Karaitira
avuqaavata, *ensel*inavu nivuqaavata vaihama, te ariara
kempukaiqamake tiha: Te ai tiva amuna uvara are vi uvara
tiva nimiqira vihara kia vo vaiintiara ti navunaarave
tivakera vi uvara qihaaqama kera vira tiva amiraitira, vo
vatanaa vaiinti kempukaiqama kera tiva amiane, turo.
Are nena navunaakavata vo vatanaa vaiintivata vohaa
qarama kera uva tiva nimiana.

22 Kia paparuqama kehara nena kauqu vo vaiintiqaa
vatehara vira noraiqama kairaro Kotira kaiqa varaarira.
Hauri are mintiraro vi vaiintiva kia koqema kero Kotira
kaiqa varairaro ariqaavata uva variantora. Vokiaka qora
kaiqavano aivata utu varaantorave tira, are koqe kaiqaqai
varaqira vuana.
23 Kia qaqi qumina namariqai namaqira vuana.
Rovaravano vo enta vo enta ai ari vairara tira, are *uaini*
inaaraiqa nairaro ai vikokavano ho variarira.
24 Hini vaiintinavu qoqaa vaiha qora kaiqa vare
variavaro uvavano vaaka vikaqaa qovaraiqi vaira. Hini
vaiintinavu kukeqavi vaiha qora kaiqa vare variavaro vika
qora kaiqa vare varia uvava naantiarainima
qovaraiqianaro.
25 Vira voqaara vaiinti nahenti koqemake vare varia
kaiqava qoqaama vairo. Kukeqavi vaiharo koqe kaiqa vare
vairava vairaro naantiara vira koqe kaiqavanovata
qoqaama varianaro.

6

Qumina kaiqa vaiintiara tura
1 Te ne rumpataa vaiinti nahentikara tirera. Ne nintaqaa
raqiki vaina vaiintira koqe okara autu amiteha vira uva
iriqi vuata. Ne mintiaqi vi vaivaro vovano kiama vira kaara
Kotirara qora uva tianaro. Vovano kiama ho tinavu maara
uvaravata qora uvave tianaro.
2 Niqaa raqiki vaira vaiintiva Ihura vainti vairera, viva ni
qata vakaavama vairara ti, ne kia qora okara vira autu
amitaraiti, ne voqavata koqemake vira uva iriqi viha vira
kaiqa vara amitaata. Vi vaiintivavata Ihurara quqaave
tivakero Kotirara muntuka vatairara ti, ne koqemake vira
kaiqa vara amiteha vira kahaqamaqi vuata. Timotio, are vi
uvara vaiinti nahenti tiva nimiqira vuana.

Una uva maara ti varia vaiintikara tura
3 Vaiinti vovano anirero tinavu Noravano Ihu Karaitiva
quqaa tu uvara qaqira kero, viva tenavu iriqi vi vauna
uvaravata qaqira kero vo uva maara tirera,
4 vi vaiintiva nai autuaraqai iriharora tiro, viva kia uva
maara okara kankomakero iri vai vaiintivama varianaro.
Mintimake varia vaiintika avu aatoqi tirorira uvave,
antua uvave tivaqaima varianaro. Vika mintimake ti varia
uvara kaara vaiinti nahenti nai toma amite nai toma
amitemaqi vihave, nai ati nai ati ihave, nariara nariara
qora uva ti variarave, nariara nariara qora avu aato utuqi
vi variara.

5 Vaiinti nahenti vi uvara iriqi vi variavaro vika avu
aatovano qoraiqama vimanta Kotira uva quqaa uva
qaqirake, vo uva vo uva ti variara kaara nai ati nai ati i
variara. Vika nái irike tiha, Kaiqe Kotira avataqi vuaina
aararaqaahai monuve, vo haika vo haikave varaare, ti
variara.
6 Vaiintivano Kotiva ami haikarara ho vatauro tivakero
quahairera, quqaama viva Kotira aaraqaa vinaraqaahairo
koqe haika airi haika vataavama varianaro.
7 Tenavu vataini qovaraiqama vuna entara kia vo
haikavata vare anunara. Tenavu maa vatara maini ke
vuaina entara kia vo haikavata ho vare virara.
8 Virara irihama tenavu tavaariraro karave, utavaaqave,
ho vairera, tenavu virara homa vatauro tiari.
9 Monu airaira vareraraqai noraiqaake iri variaka
variavaro vika avatara haikavano ravaaqavu kaimanta
vika hampi kaiqa varaataa imanta qora kaiqa, vo kaiqa vo
kaiqa vare variara. Mintiaqi viha vira kaara vika
qoraiqamavi ekaara vehiqama vi taiqa vivara.
10 Vaiinti nahenti monuara voqavata muntuka ntimanta
iriqi vi variaraqaahairo ekaa qora kaiqa, vo kaiqa vo
kaiqavano qovarama vi vaira. Te tavauramanta vaiinti
vonavu monuara voqamake muntuka ntimanta, vira kaara
vika Ihura uva qaqira kaavaro vo maara vo maaravano
vika ravaaqavu kaivaro vika muntukavano qoraiqama
vimanta variara.

Poruva ekaara uva tura

11 Ho Timotio, are Kotira vaiintivano varianarara tira,
ekaa qora okara aatu ruqema kera kantama vuana. Are
avuqavu variaina okarara iriqira vuana. Kotira aaraqaaqai
nuvaqira vuana. Ihurara kempukaiqaakera iriqira vuana.
Vorara vorara muntuka vatehara variana. Kia
popoharaitira, kempukaiqaakera variqira vuana. Vaiinti
nahenti qihaaqama nimitaqira vuana.
12 Vaiintinavu kantamaqi viha nai aatarake nai aatarake
iantema kera, nena ekaa enta qaqi variqi vina koqaara
vararerave tivakehara kantamaqi vuana. Are mintima kera
kantamaqira vuane tiro, Kotiva ai aarama taira. Haaru
Kotiva ai aaro entara are airi vaiinti nahenti nivuqaa
vaihara te Kotira aaraqaaqai virerave tianara.
13 Kotiva vaivarora tiro, ekaa haikavano qaqi variqiro vi
vaira. Ho te Kotira avuqaavata, Pontiusi Pairaatava
vaunaini vaiharo koqema kero vira tiva amu vaiintira Ihu
Karaitira avuqaavata, vaihama ariara maa uvara
kempukaiqamake turo:

14 Te ariqaa tiva tauna uvaraqaa koqemakera raqikiqira
vihara kia hampi vo uva vi uvaraqaa tomaqa taraitira,
koqema kera vi uvaraqaa raqikiqira vi vairaro ekaara
entaqaa tinavu Noravano Ihu Karaitiva qovaraiqiarira.
15 Naantiara Kotiva tivataaina entaraqaa Ihu Karaitiva
qaiqaa qovaraiqama vuanaro. Ike, Kotiva voqamakero
koqema nimite vaiva, vivaqaima ekaa haikaqaa raqiki
vaivama vaira. Viva ekaa avuhainaa vaiinti vika
Avuhainaavama vaira. Viva ekaa nora vaiintive nora
*enseli*ve, vika Noravanoma vairave.
16 Vivaqaima ekaa enta qaqi variqiro vi vaiva vaiharo
viva voqamakero aatite vairaqi variqiro vi vaivaro vovano
vira aaqanto vuarira aarava kia vaivaro vira tavai vaiintiva
kia vaivaro vira tavaarira vaiintivavata kia varianaro. Viva
mintimake vairara irihama, kaiqenavu vira autuqai
noraiqama keha virara ekaa enta ekaa enta kempukavano
variqiro vuarire tiare. Quqaama turo.

Airi airaira vatekara vokikavata rairake nimiate tura
17 Maa vataraqaa airi airaira vateka are vika tiva
nimiramanta vika kia nái nutu tuahereha tenavu nora
vaiinti nahenti vauro tiata. Vikara kia nenta airaira vahuqa
variaina haikarara noraiqaake iriqi viraiti, Kotiraraqai
noraiqaake iriqi vuate tiana. Tinavuara koqemake variqi
vuate tiro, Kotiva ekaa haika paruma keharo tinavu timi
vaira.
18 Are airi airaira vatekara koqe kaiqa, vo kaiqa vo kaiqa
varaqi vuate tiana. Are vikara nenta airaira hini paruma
keha rairake vokavata nimiate tiana.
19 Vika mintiaqi vi vaivaro naantiara naaruvaini vika
koqaavano qeramaviro vaira, viraqaahai vika
quqaiqamake qaqi variqi vi okararavata vare, qaqi variqi
vivara.

Kotiva ai ami kaiqaraqaa koqemakera raqikiane tura
20 Timotio, Kotiva ai ami kaiqaraqaa koqemakera
raqikiqira vihara vi kaiqara varaqira vuana.
Hini vaiintinavu kia Kotirara iriraiti, vika nái irikeha
tiha, Maara uvavano vaireva vira okaravano maantimama
vaivo, tivakeha qumina uvaqai ti variara. Are vi uvara ti
variaka tauvaqa utu nimitaana.
21 Hini vaiinti nahenti vika uvara quqaa uva okarave
tivakeha vika Kotira aara qaqirake hampi aaraqaaqai ni
variara.
Kotiva ni aaqurihama nimiteharo koqema nimitaira
variate, turo.

2 TIMOTI
Poruva Timotiraini vo qara naantiara vara kora

Ihura qaqi vara himpima kovaro naaruvaini oru vauvaro 36 ihie aitarovaro Poruva karpuhiqi vaiharo maa uvara qara ruva tora. Vi entara Porura arukeva aumaiqi vauvaro Poruva virara iriharo Timotirara vihi tiharo, Koqema kera Karaitira uva iriqira vuane, tivakeharo maa uvara qara ruva amitora.

1 Te Porukama. Kotira antuqavano timanta te
noraiqamavi Ihu Karaitira uva tiva nimi vauraukama vai.
Kotiva nai kauqu aiqiqaa aqukero tinavuara Ihu Karaitira
vataake vohaa qaqi variqi vuate ti uvara, te vi uvara vaiinti
nahenti tiva nimi vaurauka.
2 Timotio, te ariara ti maaqu koqevave turo. Kotiva
tinavu Qovavata, Ihu Karaitiva tinavu Noravanovata,
vitanta ai koqema amiteha ai aaqurihama amitaivaro ai
muntukaqihairo paru i vairara variana.

Kotir oqeve tura

3 Ti kaivaqaukavara untemake, tevata Kotira kaiqa koqe
avu aatoqaa vara amitaqi vi vaunara. Te mintiaqi viha
Kotirara koqema iaro tivaqi viha entaqivata
aatitairaqaavata ai kahaqiarire ti, vira aaramaqi vi
vaunara.
4 Ai avuqihairo auquru ntairara te qaqima irite vauro. Te
ai tavaariraro ti muntukavano koqe iarire tima vauro.
5 Are kia una tiraitira, Kotirara kempukaiqamakera
iriqira vi varianara, viraravata te qaqima irite vauro. Ai
taatova Rohivavata, ai nova Iunisivavata, vitanta Kotirara
kempukaiqamake iriqi vuantema kera, arevata iriqira vi
variarao, turo.
6 Virara irihama haaru te ariqaa kauqu vate
variavauraro Kotiva nai kempuka vo ai amura are virara
tauru kerorave turo. Vaiintivano iha vuaqa kaivaro qaiqaa
itaintema kera, are vi kempukaraqohaira qaiqaa Kotira
kaiqa varaqira vuana.
7 Kotiva kia tinavuara qetaate tiro nai Maraqura
timiravauve. Tinavuara vika kempukaiqamake variqi viha
nariara nariara muntuka vataqi viha, vika *náiqaa náiqaa*
koqemake raqikiqi vuate tiro, nai Maraqura tinavu timira.
8 Virara iriharama kia kaurihara tinavu Nora Vaiintiara
vaiinti nahenti tiva nimiqira vuana. Te Karaitira kaiqa
kaara karapuhiqi vaunararavata are kia kauruana. Are ti

aanarera airi maara varaqira viharama Kotira vakaaka koqera tiva nimiqira vuana. Are mintiaqira viraro Kotiva ai kempukaiqama amitaqiro vuanaro.

9 Kotiva tinavu kuvantu timitero tinavuara nai vaiinti nahenti variate tiro, tinavu haarama taira. Kia tenavu koqe kaiqa vara amitaunarara iriharovauve tinavu haarama taira. Viva nai tiva taira avateharo tinavu aaqurihama timitero koqema timitaira. Kia maa vatara autukero vato entara Kotiva tiharo, Naantiara te Ihu Karaitira kaiqara irihama vaiinti nahenti aaqurihama nimiteha koqema nimitarerave, tura.

10 Kotiva minti tivakero vauvaro maa entara Ihu Karaitiva tinavu kuvantu timitaarirava vataini qovarama vurara ti, tenavu Kotiva tinavu koqema timitaainarara kankomake irunara. Karaitiva ekaara qutuvi varia okarara vira kempuka taiqa kairara ti, tenavu Karaitira vakaaka koqera iriqi viha tenavuvata homa ekaa enta qaqi variqi virara.

11 Vira vakaaka koqera tiva nimiarire tiro, Kotiva ti noraiqama kaimanta te vi uvara vaiinti nahenti tiva nimiqi viha vi uvara okaravata tiva nimiqi vi vaunara.

12 Te vi uvara tiva nimiqi vi vauramanta vira kaara vokiaka ti qoraiqama timite variamanta te vi maarara vareha kia te noraiqaake virara iriha kauriraiti, te quqaave tuna vaiintira okara kankomake irunarara ti, te muntuka qihaaqama keha tiha, Viva homa ti timitaina haikaraqaa raqikiqiro vi vairaro ekaara entavano qovaraiqiarire, ti vaunara.

13 Te quqaa uva ai tiva amunara iriharama vi uvaraqai tuataqira vihara vaiinti nahenti tiva nimiqira vuana. Vi uvara iriharama Karaitirara kempukaiqaa kera iriqira viharama vorara vorara muntuka vatehara variana.

14 Vaiintivano koqe airairaqaa raqikintema kera, are Karaitira uva tiva amunaraqaa koqema kera raqikiqira vuana. Kotira Maraquravano tinavuqi variqiro vi vaiva, viva ai kahaqi vairara are vi uvaraqaa raqikiqira vuana.

15 Figelusivavata, Hemosenivavata, ekaa Esia vataini variakavatamake, ti qaqirake vua uvarara are irianarave.

16 Onesiforusiva ti *seni*qohai rumpa taamanta vaunarara kia kauriraitiro, vo tataa vo tataa ti koqema timite vairara ti, te Kotirara vi vaiintiravata, vira naavuqi variakaravata, aaqurihama nimitaane turo.

17 Vi vaiintiva kia ti rumpataarara noraiqaakero iriraitiro, tiriara Romini voqi voqi rantaqiro viviro, oru ti ranta kaira.

18 Ho Noravano ekaara entaqaa vi vaiintira aaqurihama amitaarire. Te Epasaasini variavauraro vi vaiintiva ti

airiqama kero kahaqama timitorara are viraravata irianara.

2

Koqe iqoka vaiinti voqaara variqira vuane tura

1 Ti maaquo, Ihu Karaitiva tinavu aaqurihama timitero koqema timite vairara tira, are kempukaiqaakera variqira vuana.
2 Te airi vaiinti nahenti nivuqaa vaiha ai tiva ami vauna uvara are irianara, vi uvara Kotira aaraqaa koqemake ni varia vaiintika tiva nimiramanta vikavata vi uvaraqaa koqemake raqikiqi viha vokikavata tiva nimiqi vuata.
3 Are Ihu Karaitira vainti vaihara koqe iqoka vaiinti voqaara vaihara, are tinavu aanantera vo maara vo maara vareharama kempukaiqaa kera variqira vuana.
4 Iqoka vaiintivano vaiharo naiqaa raqiki vai vaiintira quahama amitareva autiharo viva kia qumina vo kaiqa vo kaiqa vararaitiro, viva iqoka raqi vai kaiqaraqai varaqiro vi vaira.
5 Vo koqaa varareka kantamaqi viha nai aatarake nai aatarake vi variakaqihairo vovano kia koqemake kantaa okarara iriraitiro, hampiqama kero vo aaraqaa virera, viva kia ho vo koqaa varaanaro.
6 Vaiintivano vukaari utiharo kaiqa varakero kara ututaiva, viva naanema vi karara qantukero naariravama vairo.
7 Are te tiva amuna uvara iriqira vi vairaro Noravano ai kahaqirara are ekaa vi uvara anomakerama irinara.
8 Maa uvara iriqira vuane: Ihu Karaitiva Devitira okara vohaa ankuvano qutu vuraqihairo qaiqaa qaqi himpura. Te vi uvara koqe vakaaka tiva nimiqi vi vaunara.
9 Te mintiaqi vi vauramanta vira kaara vaaqu kaiqa varai vaiintira rumpa taantemake, ti *seni*qohai rumpa taamanta te vi maarara varaunara. Vika tiqai ho rumpa teha, Kotira uva kiama ho *seni*qohai rumpa tevara.
10 Vokiaka ti qoraiqama timite variamanta, te Kotiva nai kaama tai vaiinti nahentikara iriha, vikavata Karaitira uva irivaro Kotiva vika ntita varaira ekaa enta Kotira vataake qaqi variqi vuate ti, te vo maara vo maarara kia noraiqaake iriraiti, varaqi vi vaunara.
11 Maa uvara quqaa uva tivataara, arevata vi uvara iriqira vuana:

Tenavu Karaitira vataake qutu vuavaurauka variarera,
naantiara tenavu vira vataake homa qaqi variqi virarave.
12 Tenavu kia popohanaara iraiti, kempukaiqaake
variqi vuarera, naantiara tenavu Karaitira vataake vaiha,

raqikiqi virerave. Tenavu Karaitira tauvaqa utu amitaarera, vivavata tintanavu tauvaqama utu timitaanarove.
13 Tenavu vira uva iriqi vivi, qaqira kaarera, viva nai tiva taaina uvara kia qaqira karaitiro, qaqiqaima vi uvara iriqiro vuanarove. Viva kiama ho nai uva qaqira kero vo uva tianarove.

Quqaa uvaqai tuataqira vuane tura

14 Ekaa vi uvara vi uvara tiva amunara qaiqaa qaiqaavata vaiinti nahenti tiva nimiqira vuana. Are Kotira avuqaa vaiharama vaiinti nahenti tiva nimihara vikara kia qumina vo uva vo uva kaara tiroriha variate tiana. Tirorira uvavano kia vaiinti nahenti kahaqiraitiro, vika vara raumpirimama kaanarove.
15 Are Kotira kaiqa koqema kera varaqira vi vairaro Kotiva ariara koqe kaiqa vaiintive tirara are kia kaurira haika vararaitira, are avuqavuqama kera vira quqaa uva vaiinti nahenti tiva nimiqira vuana.
16 Vataihainaa okarara iriha qumina uva ti variaka hampata kia variana. Vi uvava vaiinti rarau kero Kotira aaraqaahairo niarantoqama kaanaro.
17 Qora numuaravano vaata ne vaintemakero, vi uvava vaiinti qoraiqama kaanaro. Himeneusivavata Filetusivavata vitanta vi uvara tiva nimi variaka variara.
18 Vitanta quqaa uva ti varia aarara qaqirake tuqantaavi hampi vo uva ti variara. Vitanta tiha, Ekaa vaiinti nahenti qutu viraqihai qaiqaa qaqi himpi entava vaakama qovarama viro aitaraivo, ti variamanta Ihura vainti hininavu vitanta uvara quqaa uvave tivakeha vira kaara vika qoraiqama vuarave.
19 Ho naavu kaara vataqi paama tivakero arataintema kero, Kotiva nai uva paama tivakero arataira. Viraqaata maa uvara qara ntuva taiva mintima tiro: *Noravano nai i vaiinti nahentika viraaqama kero tavairave*, tira. Qara vovano tiharo, *Noravano tiqaa raqiki vaivave ti vairava, vi vaiintiva vaaqu kaiqa qaqira kero koqema kero variqi vuarire*, tiro.
20 Nora naavu voqi vo qara vo qara i tanuva vairo. *Kori* oriqohaive, *silvaa* oriqohaive, aututaa tanuva vaivaro aaqatai vataqohaive, katariqohai aututaa tanuvavata vairo. Hini tanu varakeha nora entaqaaqai kara viraqi raaquke ne variara. Hini tanu qumina entaqaa varakeha kara viraqi raaquke ne variara.
21 Vaiintivano vaaqu kaiqa qaqira kairava, vi vaiintiva vaireva, nora entaqaa varake viraqi raaquke ne varia tanuva voqaarama varianaro. Tinavu Noravano vi

vaiintirara homa viva ti kaiqa nora kaiqa, vo kaiqa vo kaiqa varaanarove tianaro.

22 Quvaaraa vaintive, qaraaka vaiintive, vika nái vaatavano hampi varaataa iramanta vare vai kaiqara are tauvaqa utu amira, avuqavuqama kera variqira vuana. Are Karaitirara kempukaiqaakera iriqira vihara, vorara vorara muntuka vatehara, araraqihaira paruma nimitaqira vuana. Mintiaqira viharama vokiaka nái muntukaqihai quqaiqamake Nora vaiinti aare variantema kera, arevata vira aaramaqira vuana.

23 Vaiintinavu qumina uva tiha tirori vaivara are kia vika hampata variana. Vika minti tivaqi vi vairaqihairo raqira haikavanoqaima qovaraiqianaro.

24 Karaitira kaiqa vaiintivano vaireva, viva kiama vora vataakero raquqiro viharo tirorimaqiro vuanaro. Viva vorara vorara qihaaqama nimitaqiro viharo, kia arara itaraitiro, koqema kero uva okara tiva nimiqiro vuanaro.

25 Vika vira uvara qumina uvave tivake kia iri vaika, viva qihaaqama kero vika uva avuqavu qiari. Viva mintiaqiro vi vairaro Kotiva vira uva kia iri vaika kahaqirera, vika vi vaiintira uvara quqaa uvave tivakeha, qora uva qaqirake Karaitira uvaraqai quqaave tivara.

26 Aantauvano vaaraqaa aruvintema kero, Sataaniva maa entara vika ravaaqavu kaimanta vika vira uvaqai iriqi vi variara. Vika aatovano kenko tira irivivera, vika homa Sataanira kauquqihai ruqemake qaqini vivara.

3

Poruva ekaara entanavuara tura

1 Maa uvara iriana. Ekaara entavano aumanto anintaira vaiinti nahenti qoraiqamavi vaiha nora maaraqi variqi vivara.

2 Vi entara vaiinti vika nariaraqai iriqi viha monu vareraqai noraiqaake iriqi viha, vika nái mahuta tiha nái nutuqai viriniqamaqi vi vaivara. Vika vokikara vaaqu uvaqai tiva nimite vaivara. Vika nái noka qoka uva raqake vaivara. Vovano vika kahaqama nimitairara kia quahama amiteha koqema iarao tiraiti, uveqai vaivara. Vika Kotiraravata vira kaiqaravata kia noraiqaake iriraiti, qumina variqi vivara.

3 Vika kia voraravata muntuka vataraiti, kia vorara aaqurihama amitaraiti, vora autu vataini tuvi vuarire ti, vika una uva ti vaivara. Vika kia ho nai vaataqaa koqemake raqikiqi viraiti, qaakau vairi voqaara nai hena vaiinti vaakama qoraiqama nimitevara. Vika koqe okaravata koqe kaiqavata, navutaiqi vaivara.

4 Vika qutaruqama keha navutaaka kauquqi nái
navunaaka vuru kevara. Vika paparuqama keha hampi
kaiqa varevara. Vika nariaraqai quaheha te nora vaiintima
vauro tivara. Vika nái quaheraraqai iriqi viha, kiama
Kotirara noraiqamake irivara.
5 Vika nái noqihai tiha, Tenavu Kotira avataqi vi vauro,
tivakehavata, vika Kotira kempukavano vaiinti
qaraakaiqama nimite vai okarara qoririma kevara.
Naantiara minti vai vaiintika qovarama vivara are vika
naatu qetakera kia vika aaqanto oru variana.
6 Minti varia vaiintika oru kia koqe avu aato vataa
nahentinavuara vika tinavu uvaqai iriqi vuate ti, vika
naavuqi oru variamanta vi nahentika vika hampi uvara
quqaa uvave ti variara. Vi nahentika nái qora kaiqa kaara
nora maaraqi variakara ti, vika nái vaatavano antuqa ari
vai kaiqaraqai avataqi vi variara.
7 Vika vo uva vo uva kankomake irirerave tivakehavata,
Kotira uva quqaa uva okara kia kankomake iri variara.
8 Haaru Mosiva vau entara taara vaiintitanta Janesika
Jamparesika Mosira navutaiquntemake, maa entara vi
vaiintinavuka Kotira uva quqaa uva okarara navutaiqiha
variara. Vi vaiintinavuka variavaro vinavuka avu aato
hampiqama vimanta vinavuka unahaa tiha, Tenavu homa
Kotira aaraqaa vi vauro, ti variara.
9 Ho vinavuka kia vukaiqamake mintiaqi vivara. Haaru
vaiinti nahenti Janesika Jamparesika hampi okara
qovaramake tavontemake, vaiinti nahenti vi vaiintinavuka
hampi okaravata qovaramake tavevara.

Kotira uva kempukaiqama kera tuataane tura

10 Are ti vataakera vaihara te vaiinti nahenti tiva nimuna
uvara kankoma kera irianara. Te ⌞koqemake⌟ ni vaunarave,
te vararera iaina okararave, are virara virara kankomakera
irianara. Te Karaitirara kempukaiqaake iri vaunarave, te
qihaaqamake vaiinti kahaqama nimite vaunarave, te
vaiinti nahentiara muntuka vate vaunarave, are ekaa
virara virara kankoma kera irianara. Te kia popoharaiti,
kempukaiqamake variqi vi vaunarave,
11 vokiaka qoraiqama timite variamanta vukaari utiha
variqi vi vaunarave, are virara virara irianarave.

Te Antiokinivata, Aikoniainivata, Lisatarainivata, variqi
vi variavauramanta vi vatanaaka voqamake ti qoraiqama
timite vaumanta te aihavu haikaravata varaavaunara, are
virara viraravata irianara. Vi vatanaaka voqamake ti
qoraiqama timite vauvaro Noravano vikaqihairo ti
ruaruama timiteharo qaqini vara kora.

12 Quqaama, ekaa vaiinti nahenti Ihu Karaitira vataake
vohaa vaiha Kotira aaraqaa vi vaimanta vokika vika
qoraiqama nimitaqi vi vaimanta vaivara.
13 Qora kaiqa vare vaikave, Kotira kaiqa unaqaraiqama
keha vare vaikave, vika qora kaiqa varaqi viha uritarake
voqamake qora kaiqaqai varaqi vivara. Vika hinikika
unaqaraiqama nimite vaimanta vokika náiv*ata*
unaqaraiqama nimite vaivara.
14 Ho are kia vika voqaantemake varianara. Are koqe uva
maara irihara vi uvarara quqaa uvave ti varianara, vi
uvaraqai iriqira vuana. Tenavu vi uvara ai tiva amunarara
tira, are tinavu okaravata ho irianara.
15 Are vainti naatiruka vaihara Kotira vukuqi vai uvara
iriqira vuanarave. Vi uvava ai kahaqivaro ai avu aatovano
kanko kaankoma vivara are Ihu Karaitirara quqaave
tianarara tiro, Kotiva ai kuvantu kero vitaarirama vairo.
16 Ekaa Kotira vukuqi vai uvara Kotira Maraquravano
vaiinti kahaqi vaimanta qara ntuva tora. Vi uvava vaiinti
nahenti kahaqiaina uvavama vairo. Vi uvaraqaahairo
vaiintivano quqaa uva okara ho kankomakero irianaro. Vi
uvaraqaahairo vaiintivano nai vaaqu kaiqa varaainarara
avu aato kenko tiraro ho irianaro. Vi uvaraqaahairo koqe
aara nuaina okarara ho irianaro. Vi uvava vaiinti nahenti
kahaqi vaira vika avuqavuqamake variqi vivara.
17 Vi uvava mintima vairara tiro, Kotira kaiqa vaiintivano
Kotira vukuqi vai uvara iriqiro viharo, viraqaahairo viva
qerama tero vaiharo homa koqe kaiqa varaqiro vuanaro.

4

Kempukaiqama kera Karaitira uva tivaqira vuane tura

1 Ihu Karaitiva naantiara qutu vikavata, qaqi vaikavata,
vika uva avuqavu qianaro. Viva naantiara Avuhainaa
Vaiintivano vaiharo ekaa vaiinti nahentiqaa raqikireva
tuvuanaro. Virara irihama te Kotira avuqaavata, Ihu
Karaitira avuqaavata, ariara kempukaiqamake mintima ti:
2 Karaitira vakaaka vaiinti nahenti tiva nimiqira vuana.
Vaiinti nahenti quahake vi uvara iriverave, kia quahake
iriverave, qaqiqai vi uvara vika tiva nimiqira vuana. Are
kempukaiqaa kera vi uvara tiva nimiqira viraro ai uvavano
vika uva aatarakaira vika ai uvara quqaa uvave tiata. Vika
hampi aara ni vai okarara qoqaa tiva nimiqira vira, vika vi
aarara qaqirake Kotira aaraqaa vuata. Vi uvara tiva
nimiharama kia paparuqaa kera tiva nimiraitira,
qihaaqama kera avuqavuqama kera vi uvara vi uvara tiva
nimiqira vuana.

3 Vo entavano qovaraiqira vi entaraqaa vaiinti nahenti
kia quqaa uva irireka auti vaivara. Vika nái iriataa i
uvaraqai irireka auti vaiha vika hampi okarara tiva nimi
vai vaiintika ntita vare tiha, Tinavu iriataa ina uvaraqai
tiva timiqe iriare, tivara.
4 Vika quqaa uva ti vaira tauvaqa utu amiteha, qumina
vuri/uri uvaqai iriqi vivara.

5 Vika mintiaqi vi vaivara are kia mintiraitira, ai avu
aatovano koqema vairara variqira vuana. Ai qoraiqama
amite vaivara are aiha vina haikara varaqira vihara
kempukaiqaakera variqira vuana. Karaitira uva tivaqira
vihara, Kotiva ai amitai kaiqara ekaa vi kaiqara varaqira
vuana.

Te qutuaina entava aumantoma vaivo tura

6 Te maa vatara maini ke vuarirava aumantoma vairo.
Kotira *ofaa* amiteha *uaini* ekaara qihia taiqa kaintema kero,
ti naarevanovata rauru viraqe tevata taiqa virerave.

7 Vo haika varareka kanteha nai aatarake nai aatarake
iantemake, te vataini vaiha koqemake tenta kantamaqi
vuna aarara vuru taiqake. Te Karaitira uva
kempukaiqamake tuataqi vi vaunara.

8 Te vi aararaqaa koqemake kantamaqi viha vuru taiqa
kaunarara ti, te koqaa varaainara vira vekaqaima vauro.
Noravano ekaa vaiinti nahenti uva avuqavuqama kero
raire vaiva, viva ekaara entaqaa vaiharo tinta koqaa
timiharoma tiriara are avuqavu aaraqaa ni variaravave
tianaro. Viva vi uvara kia tiriaraqai tiraitiro, viva ekaa
vaiinti nahenti nai qaiqaa qovaraiqiaina entara vira veka
vaikavata vi uvara tiva nimianaro.

Poruva ekaara uva tura

9 Are ti ani tavera aarava vairera, vaakama ani ti tavaane.
10 Demaasiva maa vataraqaahainaa haikara voqamakero
antuqa arivaro ti qaqira kero Tesaronaikaini vurave.
Kareseniva Karesiaini vivaro Taitaasiva Delimaasi vataini
vivaro
11 Rukiva vohaiqavanoqaima ti vataakero vaivo. Are
maini anireva iharama Maakiravata vitakera aniana. Viva
koqema kero ti kahaqiariravama varianaro.
12 Te Tikikusira atitauraro Epasaasini virave.

13 Are maini anireva iharama ti vaaqauta Taroaasini
Kapusira naavuqi kaavaunara viravata vara viri timiana.
Vukunavuvata vara viri timiana. Vo vukunavuvata aantau
pahaqohairo aututaa vukuravata virara noraiqaakera
aatoqi iritehara vara viri timiana.

14 Arekisantava *aini*qohairo vo haika vo haika auti vai
vaiintiva ti voqama kero qoraiqama timitora. Virara
iriharo Noravano vira nai koqaa amianaro.
15 Arevata vi vaiintira aatu raurihara variana. Tenavu
vaiinti nahenti tiva nimuna uvara viva kempukaiqama
kero vi uvara navutaiqi vaira.
16 Tota tiqaa uva vatomanta *ko* ti variavauraro kia
vovano ti vataake vaiharo ti kahaqura. Ekaa ti qaqirake
vumanta te tentavano tenta auta ntuavaunara. Ho te Kotira
aarehama kia vi vaiintinavuka nái qora kaiqa vara timitora
kaara ntaihaane ti vaunara.
17 Te tentaraa vaiha tenta auta nti variavauraro
Noravano ti vataakero vaiharo ti kempukaiqama
timitomanta te Karaitira uva ekaa uva vo vatanaaka tiva
nimiavauramanta vika ti uva irura. Tinavu Noravano
raioni noqihairo ti ruaruama timitora.
18 Tiriara qora kaiqavano vira aatara kaantorave tiro,
Noravano ti ruaruama timitaqiro viviro, ti tivita varero
vuru naaruvaini nai vatukaini nai vataake variarire tiro,
vuru ti kaanaro. Ho kaiqe tenavu vira autu ekaa enta
tuaheraqi vuare. Quqaave.

Ekaara uva manteharo tura
19 Are Prisilaaravata, vira vaati Akuilaaravata, uva
mantama timitehara, Onesiforusiravata vira naavuqi
variakavata uva mantama timitaane.
20 Eratusiva kia maini aniraitiro, Korintinima vairo.
Tarofimusiva rovara varomantara ti, te vira Miletusini kaa
vaunara.
21 Ti tavareva iharama hauri are varikera kia koqe kuari
itaaina entara anirora. Are vaaka anina aarava ho vairera,
vaakama ani ti tavaane.
Eubulusivavata, Pudenisivavata, Linusivavata,
Kalodiavavata, ekaa tinavu qata vakaukavaranavuvata, ai
uva mantama amite variavo.
22 Tinavu Noravano ⌞Karaitiva⌟ ai muntukaqi variarira.
Viva ni ekaa aaqurihama nimiteharo koqema nimitaira
variatema, turo.

TAITAASI
Poruva Taitaasiraini qara vara kora

Ihura qaqi vara himpima kovaro naaruvaini oru vauvaro 36 ihie aitarovaro Poruva karapuhiqi vaiharo maa uvara qara ruva tora. Taitaasiva kia Iutaa vaiintivano Ihura vaintiqama viro vauvaro Poruva virara maantima kera vaiinti nahenti Kotira aara numiqaane tivakero Taitaasira qara ruva amitora.

1 Te Poruka Kotira kaiqa vaiinti vauraukama. Kotiva ti noraiqama kaimanta te Ihu Karaitira uva tiva nimiqi vi vauraukama vai.
Kotiva nai kaama tai vaiinti nahentika Karaitirara kempukaiqaake iriqi viha quqaa uva okara iriqi vuate tiro, Kotiva ti tititaira.
2 Kotiva kia una uvavata ti vaiva, haaru kia maa vatara autukero vato entaraqaa nai kauqu aiqiqaa aqukero tiharo, Tenta kaama taaina vaiinti nahentika vika ekaa enta qaqi variqi vivarave, tura. Virara irihama te vaiinti nahenti tiva nimiqi viha, Ne Kotirara kempukaiqaake iriqi viha vi entara veka variate, ti vaunara.
3 Kotiva nai tivato entaraqaa Ihu Karaitiva tuvurero Kotira uva qaraaka uva qovarama kora. Kotiva tinavu kuvantu timitaarirava, viva tiriara vi uvara vaiinti nahenti tiva nimiqira vuane tivakero ti noraiqama kaimanta te vi uvara vaiinti nahenti tiva nimiqi vi vauraukama vai.
4 Taitaasio, te maa uvara aima qara ruva amitauro. Tetanta Karaitira uva vohaa uvaqai iriqi vi vauraukara ti, te ariara ti maaquve tunara. Kotiva tinavu Qovavata, Ihu Karaitiva tinavu kuvantukero tivitaariravavata, ai koqema amiteha aaqurihama amitaivaro ai muntukaqihairo paru i vairara variana.

Elda vaiinti vonavu noraiqama kaate tura
5 Ariara avuqavuqama kera qaqi vaina kaiqara taiqa kera, vo vatuka vo vatukaqihaira *elda* vaiinti vonavu noraiqama kaira vinavuka Ihura vaiinti nahentiqaa raqikiqi vuate ti, te Karitini ai ke vuavaunara. Ho te mini vaiha ai tiva amiavauna uvara iritaana.
6 Are *elda* vaiinti noraiqama kareva ihara maantima vaina vaiintira noraiqama kaana:
Vi vaiintiva kia vo uvavata viraqaa vatevama variari. Vi vaiintiva nahenti vohaiqaqai varataira vaiintivama variari. Vi vaiintira vaintaira Karaitira uva iriqi viha vikavata kia hampi aaraqaa niraiti, nai noka qoka noqai iriqi vuata.

7 Vi vaiintiva Kotira kaiqaqaa raqikiqiro vuainarara tiro,
qora kaiqa varaarira uvava kia viraqaa variari.
Vi vaiintiva kiama nai uvaraqai koqe uvave tivaqiro
vuari. Vi vaiintiva kiama vaaka arara itaira vaiintiva
variari. Kia iha namari nero vueraiqiarira vaiintiva variari.
Kia vaiinti ari vaira vaiintiva variari. Kia monuara
muntuka ntuarira vaiintiva variari.
8 Vi vaiintiva niara aaraihai anika koqemakero
raqikiarira vaiintivama variari. Viva koqe okarara antuqa
arira vaiintivama variari.
Viva naiqaa koqemakero raqikiarira vaiintivama variari.
Viva avuqavuqama kero ni vaira vaiintivama variari. Viva
kia qora kaiqa vararaitiro, Kotira kaiqaqai varaira
vaiintivama variari. Viva nai kaiqa naitarama kero
varaarira vaiintivama variari.
9 Quqaa uva vira tiva amira, vi vaiintiva vi uvara paama
tivakero tuataqiro vuarira vaiintivama variari. Viva
mintira vaiintiva vaiharo vokikavata kahaqama nimitaqiro
viharo hampi uva ti vaiintika uvavata naatara kaira vika
nái hampi uva okara kankomake iriata.

Una uva maara tiva nimi vaukara tura
10 Airi vaiinti vika kempukaiqamake Iutaa maara okara
iri variaka, vika tinavu uva qoririma keha qumina uva una
uvaqai ti variara.
11 Vika monuaraqai iriha hampi uva ti variamanta vira
kaara vo naavuqi vo naavuqi variaka hampiqi variarara
tira, are vika qioqama tehara evaara variate tiana.
12 Kariti vatanaa vaiinti vovano naantiara qovaraiqiaina
haikarara tiva nimi vau vaiintiva haaru vaiharo nai
navunaakara mintima tiro: *Karitihainaaka inaara una uva
ti variakave. Vika quara vairi voqaara ni variarave. Vika
kara voqamake ne vaiha kaiqara popoheha variakave*, tura.
13 Haaru vi vaiintiva, tivato uvava quqaa uvama vairo.
Virara iriharama vi vatanaaka kempukaiqaakera tiva
nimira tihara, Qora uva qaqirake Karaitira uva
kempukaiqamake iriqi vuate, tiana.
14 Iutaa vatanaaka qumina *vuri/uri* uva tiva tera kia
iriate, tiana. Vo vaiintinavu quqaa uva qoririma keha nái
irike qioqama te vai uvaravata kia iriate, tiana.
15 Koqe haikaraqai avu aatoqi iri vai vaiintiva vaiharo
viva ekaa haikara koqe haikaqaive ti vaira. Qora kaiqaraqai
iriqiro viharo kia Karaitirara quqaave ti vai vaiintiva kia vo
haikaravata koqe haikave ti vaira. Vira avu aatovanovata
vira muntukavanovata qoraiqama vivaro vaira.
16 Minti varia vaiintika vika nái noqihai tiha, Tenavu
Kotirara iruraukave, ti variavarovata, vika kaiqavano

Kotira qoririmake varia okarara qovaramake vaira. Vika minti varia vaiintika variarara ti, tinavu antuqavano kiama vikara vairo. Vika Kotira uva raqake variakara ti, vika kia ho koqe kaiqa voqavata varevara.

2

Koqe uva maarara tura

1 Are kia vi vaiintika aanantaraitira, are koqe uva maara avataqira vihara vaiinti nahenti vi uvaraqai tiva nimiqira vuana.

2 Naampai vika maantima kera tiva nimiana: Ne kia iha namari neha vueraiqiraiti, koqe avu aatoqai iriqi vihama nenta vaata muntukaqaa koqemake raqikiqi viha Karaitira uva anomake iriqi viha, vorara vorara muntuka vateha variqi viha, kia popohanaara iraiti, kempukaiqama keha Kotira aaraqaa variqi vuate, tiana.

3 Nahenti kontavata maantima kera tiva nimiana: Ne Kotira nahenti konta variarara ti, avivinamake variqi viha, kia vora autu tuvi vuarire ti, qora uva tivaqi vuate. Kia airi *uaini* naivaro ni ravaaqavu kaarire. Ne qaraaka nahenti koqe okara numiqaimanta

4 vika koqemake nái vaativarave, nai vaintairave, vikara muntuka vateha variate.

5 Vika náiq*aa* koqemake raqikiqi viha, kia hampi niraiti, naavu maataqaa koqemake raqikiqi viha, nai vaati uvaqai iriqi vi vaivaro vovano vika kaiqa taveharo kia Kotira uvara qora uvave tiarira.

6 Qaraaka vaiintiaravata mintima tiana: Ne koqemake nenta vaataqaa raqikiqi vuate, tiana.

7 Taitaasio, are vo kaiqa vo kaiqa vareharama koqe kaiqaqai vare vaira qaraaka vaiintinavu ai kaiqa taveha vikavata mintimake koqe kaiqaqai varaqi vuata. Are vaiinti nahenti Kotira aara numiqeharama kia noqihairaqai tiraitira, vika tiva nimina uvara nenavata avataqira vuana. Kia vi uvara vireraiqama kera tiva nimiraitira, vivinama kera tiramanta ai uvara nora uva quqaa uvave tiata.

8 Are avuqavu vaina uvaraqai tiva nimiqira vi vairaro vovano ai uvara kia qora uvave tiarira. Minti tivaqira vi vairamanta tinavu navutaiqi vaika tinavuara qora uva tiva kia vaira vika nái kauruata.

9 Rumpa taamanta quminaiqamake kaiqa vara nimite varia vaiintika maantimake tiva nimiana: Nintaqaa raqiki vaina vaiintirara kia qora uva tiraiti, vira quahama amiteha vira uvama iriqi vuate.

10 Kia viva vataina haikara muara vararaiti, ne vira kaiqa koqemake varaqi vi vaivaro vi vaiintiva niara koqe

vaiintive tivakero Kotiva tinavu kuvantu kaiva tivatai uvaravata koqe uvave tiarire, tiana.

11 Tenavu irunara. Ekaa vaiinti nahenti kuvantuvi ho variate tiro, Kotiva nai aaqurihama nimiteharo koqema nimitaaina okarara qovarama kairave.

12 Vi okarava tinavu mintima keroma humiqero: Tenavu Kotirara kia iriaka variantemake kia vairaiti, vataihainaa haikara kia hantuqa harira vairaiti, tentanavuqaa koqemake raqikiqi viha, avuqavuqamake variqi viha maa entara Kotirara noraiqaake iriqi viha variqi vuari.

13 Tenavu mintiaqi viha tinavu koqema timitaaina entara veka variari. Vi entara tinavu kuvantu timitaarira Variqava Ihu Karaitiva qovaraiqiraro vira mpeqa okaravano takuqi vairaro qoqaa tuvuanaro.

14 Vaaqu kaiqavano tinavu ravaaqavu kaantorave tiro, viva tinavuara iriharo tinavu kuvantu timitareva qutu vura. Viva tinavuara kaiqe te vika ruaruama nimiteha vika hiqama nimitaari vika ti vaiinti nahenti vaiha koqe kaiqaqai varaqi vuate tiro, qutu vura.

15 Ho are vi uvarara vaiinti nahenti tiva nimiqira vuana. Are Kotira vaiinti nahentiqaa raqiki variaravara tira, are kempukaiqama kera vikara minti maantiate tivaqi vihara, kia qaqi kairaro vo vaiintivano ariara qumina vaiintive tiarira.

3

Maantimake Kotira aaraqaa vuate tura

1 Vaiinti nahenti mintima tiva nimiane: *Kamaani*ra kaiqa vaiintive, *kamaani*va noraiqamakai vaiintikave, vika uva kia raqa karaiti, vika uva iriqi vuate. Nana nana koqe kaiqae vainara vaakama qeramateha vi kaiqara varareka autiha variate.

2 Kia una uva tivaro vora autuvano vataini tuvi vuarire. Kia raqi tiroriraiti, nariara nariara quahama nimiteha variate. Kia nenta autu viriniqiraiti, qihaaqama nimiteha variqi vuate, tiana.

3 Are kankomake irianara. Haaru tenavuvata kia koqe avu aato iriraiti, Kotira uva raqakeha, hampi okaraqaa ni variavaunara. Vi entara hampi nuarira okaravave, hampi quahaarira okaravave, vi okaravaqai tinavu ravaaqavu komanta tenavu variavaunara. Vi entara tenavu vokuka qoraiqama nimiteha toma nimite variavaunara. Tenavu vokuka navutaiqama nimite variavauramanta vika tintanavuvata navutaiqama timite vaura.

4 Tenavu mintiaqi vi variavauraro Kotiva tinavu kuvantu timitaarirava, viva nai koqema timitaainarave, nai muntuka tinavuara vataainarave, qovarama kero
5 tinavuara hampi variqi vivorave tivakero, viva tinavu kuvantu timitora. Viva kia tenavu koqe kaiqa, vo kaiqa vo kaiqa varaavaunarara iriharo tinavu kuvantu timitaraitiro, viva nai aaqurihama timite vai okarara iriharo tinavu kuvantu timitora. Viva tinavu hiqama kaimanta tenavu qaraaka vaintiqama vuraro, vira Maraquravano tinavu qaraakaiqama kaimanta tenavu variqi vi vaunara.
6 Ihu Karaitiva tinavu kuvantu timite vaiva tinavuara kaiqa varatorara iriharo, Kotiva nai Maraqura paruma kero tinavu timi vaira.
7 Kotiva aaqurihama timiteharo koqema timitairaqaahairo tinavu uva taiqa vimanta tenavu vira vaintiqamavi vaiha, vikanti ekaa enta qaqi variqi vuaina entara vira veka vaunara.
8 Vi uvava quqaa uvama vairo. Are vi uvara kempukaiqama kera tiva nimiqira vi vaira, Kotirara quqaave ti vai vaiinti nahentika koqe kaiqa varerara noraiqaake iriqi viha, vi kaiqaraqai varaqi vuata. Vika mintiaqi viha homa vo vaiinti vo vaiinti kahaqamaqi vivara.
9 Qumina tirori vai uvarave, vika nái kaivaqaukavara ankuaraqai noraiqaake iri vai uvarave, tamoqara uvave, Mosiraqaa tivato uvara kaara tirori vairave, vi uvara vi uvara ti vaika vainaini kia vuana. Vi uvaraqaahairo kiama vaiinti kahaqiarirava qovaraiqiraro kiama koqe haikavanovata qovaraiqianaro.
10 Vaiinti vovano Ihura vaiinti nahenti rairakareva tirori vairera, are vi vaiintirara kia mintiane tiane. Qaiqaa vo tataavata kia mintiane tiraro viva kia ai uva irirera, vi vaiintira tauvaqa utu amitaana.
11 Are kankomakera irianara. Minti varia vaiintika hampiqama vuavaro vika qora kaiqavano nái vika qora kaiqa okara qovaramake vaira.

Ekaara uva tura
12 Te Atemaasirave Tikikusirave are inanaini vara kaarirara are vaakama Nikoporisini te oru variainanaini vuane. Kuarivano kia koqema kero itaina entara te mini oru vairera.
13 Senaasiva *ko* okara anomakero iri vai vaiintivavata, Apolosivavata, vitanta niara aaraini vireka auti variara. Ho are vitanta kahaqama nimitaira vitanta kia vo haikara aavoqiraiti, koqemake vuata.
14 Hauri tinavu vaiinti nahenti qumina vaiha kia kaiqa varaivaro karave, vo haikave, kia variantorave tira, are

vikara koqemake kaiqa varaqi vi vaivaro ekaa vi haikava ho vairamanta ne ho variqi vuate, tiana.

15 Ti vataake variakavata ni uva mantama nimite vai. Karaitira uva kempukaiqamake iriqi viha tinavuara muntuka vate variakara are uva mantama timitaana.

Kotiva ni aaqurihama nimiteharo koqema nimitaira variate, turo.

PIRIMONI
Poruva Pirimoniraini qara vara kora

Ihura qaqi vara himpima kovaro naaruvaini oru vauvaro 30 ihie aitarovaro Poruva karapuhiqi vaiharo maa uvara qara ntuva tora. Pirimoniva nora vaiintivano Ihura vainti vauvaro vira rumpato kaiqa vaiintiva Onesimusiva nai kaiqa qaqira kero ruqema kero Romini oruntero mini vaiharo Porura noqihairo Karaitira uva iriro vi uvarara quqaave tivakero Porura vataakero vauvaro Poruva Onesimusira Pirimoniva vaunaini atitareva iharo maa uvara Pirimonira qara ntuva amitora.

1 Te Poruka. Ihu Karaitiva ti rumpa taimanta vaurauka. Tinavu qata vakaa Timotiva ti vataakero vaimanta te maa uvara ai Pirimonira qara ruva amite. Are titanta tontivano vaihara titanta aanantera Kotira kaiqa vaiintivanoma variarao.
2 Te Ihura vaiinti nahenti ai naavuqi ruvaaqumavi variakaravata, tinavu aura nakaa Apiaravata, tinavu kena iqoka vaiinti Akipusiravata, maa uvara qara ruva nimite.
3 Kotiva tinavu Qovavata, Nora Vaiinti Ihu Karaitivavata, ni aaqurihama nimiteha koqema nimitaimanta ni muntukaqihairo paru i vaira variata.

Poruva Pirimoniva Karaitira uva irurara tura
4 Pirimonio, te Kotira aareha vo enta vo enta te ariara iriha Kotirara koqema iarao ti vaunara.
5 Te irurara are Kotira vaiinti nahenti ekaa vikara muntuka vatehara are kempukaiqaakera Nora Vaiinti Ihu Karaitirara iriqira vi varianarave.
6 Are Karaitira uva vo vaiinti vo vaiinti tiva nimiqira vuane ti, te Kotira aare vaunara. Are mintiaqira viharama Karaitiva tinavu koqema timitaaina okarara, vo okara vo okara anomakera tavenara.
7 Are vokiakara muntuka vate variarava ti koqema timitaararo ti muntukavanovata koqe imanta vaunara. Are minti variara okarava ekaa Kotira vaiinti nahenti muntuka koqema nimite vaimanta variara.

Are Onesimusira ike mpo tiva amitaanerama turo
8 Pirimonio, are minti variara vaiintiva variaramanta te Karaitira autuqaa homa kempukaiqaake ariara ti uvaqai iriane tiarirava vaimantavata, kia te minti tirerave.
9 Te ariara muntuka vatehara ti, te ariara qihaaqamake tirera. Te Poruka naampaiqamavi vaiha Ihu Karaitira kaiqa kaara ti rumpa taamanta vaurauka,

10 te ariara qihaaqamake tihama mintima ti:

Onesimusira ti maaquara ike mpo tiva amitaane, turo. Ti *seni*qohai rumpa taamanta maini karapuhiqi vauraro viva ai qaqira kero ruqema kero maini anintero vaiharo viva Karaitirara quqaave tivakero viraqaahairo viva ti maaquqama virave.

11 Vi vaiintiva tota ai kia koqema kero kahaqi vau vaiintiva vaura. Vate maa entara viva Karaitirara quqaa vivave tirara tiro, viva tivata aivata koqema kero kahaqiarira vaiintivama vairo.

12 Te vate are iananaini Onesimusira atitaariraro viva anirantero vuanaro. Viva ti muntukavano vai vaiintiva vaimanta te vira atitehama tenta muntuka voqaara atitaariraro vuanaro.

13 Te Karaitira uva tiva nimiqi vi vauramanta vira kaara *seni*qohai ti rumpa taamanta vaunara. Te maini maaqi vaiha ariara tiha, Are kia ho anintera ti kahaqinarave tivake, Onesimusirara viva ai vatuka varero maini vaiharo ti kahaqianarove, tivake vira maini ravaaqavu kaataa imantavata,

14 are kia hove tinarara irihama, te qaqirake kia virara maini variane turo. Te kempukaiqamake tiarirara hauri are qumina eo tirora. Are eo tiataa irera, are ti uvara homa eo tinara.

15 Quqaama Onesimusiva ai qaqira kero ruqema kero kia maini ani vukai enta vairave. Ho viva ai qaqira kero ruqema kero vinaihairo viva Ihura vaintiqama virara tiro, viva ekaa enta aintiro homa qaqi variqiro vuanaro.

16 Are vate maa entaraqaahaira kia vi vaiintirara vira te rumpa tauna vaiintirave tiraitira, are minti tiana: Onesimusiva uritarero Karaitira vaintiqama virara ti, te virara tinavu qata vakaaravema tirarave, tiana. Te vi vaiintirara muntuka vaimanta virara ti qatave ti vaunara. Arevata homa vi vaiintirara tihara, Viva ti kaiqa vaiinti koqeva vaiharo Karaitira vainti vairara tiro, viva ti qatavanoma vaivo, tiana.

17 Are tiriara ti hana vaiintive tirera, are ti quahama timitenantema kera, Onesimusiravata quahama amitaane.

18 Onesimusiva haaru ai hampiqama amitorave, viva aiqihairo vo haika varero kia qaiqaa hiniqama kero nina amurave, vi uvava qaqi vairera, vira autu nunka kera ti hutuqai vatairaqe te virara iriha nina koqaa naantiara amiari.

19 Ho tavaane, te tenta kauquqohaima maa uvara qara ntuva tauro:
Te Poruka vi koqaara nina amirerave turo.

Te quqaama turo. Are ti kaiqaqaahaira Kotira vaintiqama vuanara vi *dinau*rara tiataa imantavata, kia virara tirera.
20 Oho, Pirimonio, ti qatao, Nora Vaiintiara irihara, te tuna uvara iriane. Are Karaitira vataakera vohaa vaihara ti qatavano varianarara tira, ti muntuka koqema timitairaqe quahaari.
21 Te maa uvara qara ntihama ariara viva ti uva avataanarovema turo. Te ariara tiha, Viva tiriara quaheharo te tuna uvaravata, kia te tiaina uvaravata, nai irikero autuanarove, turo.
22 Te inaara uva voqavata tirera. Te are varianananaini vuainarara iriharama, are naavu vo qerama timitairaqe te vuare. Ne tiriara iriha Kotira aare varia uvara viva homa irianarove tivake, te ni oru tavaainarara noraiqaake iri vauro.

Ekaara uva tura
23 Epafraasiva ti vataakero vaiharo ai uva mantama amite vairo. Viravata Ihu Karaitira kaara rumpa taavaro ti vataakero vairo.
24 Maakivavata, Aritaakusivavata, Demaasivavata, Rukivavata, vinavukavata ai uva mantama amite variara. Vinavuka te varauna kaiqara vohaa kaiqa vare variakama vai.
25 Noravano Ihu Karaitiva viva ni aaqurihama nimiteharo koqema nimitaira variate, turo.

HIPARU
Hiparu vatanaakaini qara vara kora

Ihura qaqi vara himpima kovaro naaruvaini oru vauvaro 40 ihie aitarovaro vaiinti vovano maa uvara qara ruva tora. Maa uvara qara ruvato vaiintira autu tenavu kia irunara. Vi vaiintiva Poruvae, Rukivae, Apolosivae, Sailaasivae, vo vaiintivanoe, maa uvara qara ruva tora? Kia tenavu virara kankomake irunara. Iutaa vatanaaka Ihura vaintiqama vuka Ihu Karaitiva uritara kero oru mpeqavano vai okarara kankomake iriate tiro, vi vaiintiva maa qarara Iutaa vatanaaka ruva nimitora. Vi vatanaakara Iutaave, Hiparuve, ti variara.

Karaitiva Noravano uritara kero vai okarara tura

1 Haaru Kotiva tinavu kaivaqaukavara uva tiva nimireva viva paropetinavu noqihairo airi tataa nai uva, vo uva vo uva qoqaiqamake vaura.

2 Kotiva mintimakero tiva nimiqiro viviro, maa entara ekaanaini vai entaraqaa viva nai Maaqu atitovaro vira Maaquvano vira uva qoqaiqama kaimanta tenavu irunara. Kotiva nai Maaqu noraiqama kovaro viva naaruvavata vatavata autu kero vatora. Kotiva ekaa haika nai Maaqu kaama amitorara tiro, viva ekaa haikaqaa raqikiariravama vaira.

3 Kotira mpeqa okaravano nai vira Maaquqivata ataa i vaira. Vira Maaqu okaravanovata, vira Qora okaravanovata, vohaa qaramakero vaira. Vira Maaquvano tivatai uvaraqaahairo ekaa naaruvainivata, vatainivata, vai haikava qaqi variqiro vi vaira. Vira Maaquvano vaiinti nahenti qora kaiqa vare varia uvara nunka nimitero oru naaruvaini Kotiva ekaa kempuka vataiva vainaini vira kauqu tanaraini oquviro vaira.

4 Kotiva virara ti Maaquve tirara tiro, vira Maaquvano ekaa *ensel*inavu uri naatara kero vaivaro vira autuvanovata vika nutuvata uri naatara kero vaira.

5 Kotiva nai Maaquaraqai tiharo,

> Are ti Maaquvano variaravera te vate are ti Maaquvano variana okarara qovarama kauro. *(Ihi 2:7)*

Kotiva kia *ensel*inavuara vi uvara tiraitiro, nai Maaquaraqai vi uvara tura. Kotiva qaiqaa nai Maaquara tiharo,

> Te vira Qoka variariraro viva ti Maaquvano varianarove, tura. *(2 Samueri 7:14)*

Minti tiharoma Kotiva kia *ensel i*navuara vi uvara tiraitiro, nai Maaquaraqai vi uvara tura.

6 Kotiva nai Maaqu avuhainaara vataini varakare iharo
mintima tiro:
Ekaa enseli vika vira autuqai tuaheraqi vuate, tura. *(Lo
32:43)*
7 Kotiva *ensel i*navu okarara mintima tiro:
Viva enselnavu autukomanta vika uvaivano
utintemake, kantamaqi vi ani variarave. Vika iha
auruvano itaintemake iteha, ti kaiqa vare variarave, tura.
(Ihi 104:4)
8 *Ensel i*navuara minti tivakero Kotiva nai Maaquara
tiharo,
Kotio, are avuhainaa vaiintivano vaihara are ekaa enta
ekaa enta vaiinti nahentiqaa avuqavuqama kera
raqikiqira vinarave.
9 Avuqavuqamake ni varia okarara ai muntukavano
vaivaro qora kaiqa vare varia okarara kia ai
muntukavano vairave.
Are mintianarara tiro, Kotiva ai Variqavano ariqaa
vahavera aquteharo ai noraiqama kaivara are nena kena
vaiintinavuqihaira voqama kera quahe variarao. *(Ihi
45:6-7)*
10 Kotiva qaiqaa nai Maaquara tiharo,
Noravauvo, are haaru hoqarama kera maa vatara tuqa
aratonarave. Ai kauquvano naaruvavata autukero
vatorave.
11 Naaruvavanovata vatavanovata variqi vi vuru taiqa
vivaravata, areqaima ekaa enta qaqi variqira vinarave.
Utavaaqavano nihiqama viro taiqa vintema kero,
naaruvavanovata vatavanovata taiqa vuanarove.
12 Qaraaka utavaaqa nonkireva iharo haarua utavaaqa
raqantu kero vataintema kera, are naaruvavata vatavata
taiqa kenarave.
Viva taiqa viraravata, are haaru varianantema kera,
vohaa vivaqaima ekaa enta qaqi variqira vinarave. *(Ihi
102:25-27)*
13 Kotiva kia *enseli*navuara tiraitiro, nai Maaquaraqai
maa uvara tiharo,
Are uritarera tinta kauqu tanaraini oquvi vairaqe te ai
navutaaka aru naatara amitaarirara are vikaqaata nena
aiqu ntava taane, tura. *(Ihi 110:1)*
14 *Enseli* vika okara vaireva, vika maraqura haikavano
vaiha Kotira kaiqa vara amite variara. Kotiva vika nitite
vaimanta vika Kotiva kuvantu nimitaaina vaiinti nahentika
kahaqama nimite variara.

2

Kotiva tinavu tivitaaina uvarara tura

1 Vira Maaqu Ihuva *enseli*navu avuni uritara kero vairara
ti, tenavu vira uva irunara kia popoharaiti,
kempukaiqamake iriqi vuare.
2 Tota Kotiva *enseli*navu nititomanta vika Kotira uva
okara Mosira tiva amitovaro vi uvava nora uva vauvarora
ti, vokuka vi uvara raqa kora kaara Kotiva vika
avuqavuqama kero nái koqaa nimi vaura.
3 Ho Kotiva naantiara uva vo, nai vaiinti nahenti
aaqurihama nimiteharo kuvantu nimitaaina uvara
qovarama kaira. Tenavu vi uvarara qumina uvave tivakeha
vi uvara qaqira kaarera, nantiakee tenavu ruqemake aiqu
autute vuariraro Kotiva kia tinavu ruqutuanarove? Nora
Vaiinti viva vi uvara naane tiva qovarama komanta vi
uvara iriaka tinavuvata tiva timiamanta irunara. Tenavu
tavauraro vi uvava quqaa uvama vairo.
4 Kotira uvara quqaa uvave tiate tiro, Kotiva nai uva tiva
nimi vauka kempukaiqama nimitomanta vika nora kaiqa,
aahuva kaiqa varaqi vi vaura. Kotiva nai Maraqura
nimiataa uvaro vaiinti nahenti nimi vaumanta vika vo
kempuka vo kempuka vareha vaura.

Ihuvaqaima tinavu kuvantu timitaarirava vaivo tura
5 Naantiara qaraaka vatavano qovaraiqiainarara tunara, vi
entara Kotiva kiama *enseli*navuara vi vataraqaa
raqikivarave, tianaro.
6 Kotira vukuqi maa uvavama vairo:

> Kotio, are nantiharae vaiinti nahentiara noraiqaakera
> iriqira vi variarao? Nantiharae are qumina vaiinti
> nahentiqaavata koqema kera raqiki variarao?
> 7 Vaiinti nahenti vika enseli vevaaraini vahuqaqai
> variate tira, are vika autukera vatera, viraqaahaira are
> vika noraiqamakera, nora autuvata nimianarave.
> 8 Are vaiinti nahenti noraiqama kaaramanta vika ekaa
> are autukera vataana haikaraqaa raqiki variarave, tura.
> *(Ihi 8:4-6)*

Vi uvara okara maantimama vairo: Kotiva vaiinti
nahenti noraiqama kaira vika vo haikaqaa raqikiva kia
vairamanta vika ekaa haikaqaa raqikiqi vivara. Vate maa
entara vaiinti nahenti ekaa haikaqaa raqikiva kia
vaivarovata, naantiara vi uvava vivauma varianaro.
9 Minti vaivarovata, maa entara tenavu Ihurara
kankomake irunara. Kotiva tinavu aaqurihama timitareva
Ihura vara kovaro Ihuva *enseli* vevaaraini vahuqa variqiro
viro tinavu ekaukara iriharo qutu vuvaro, viraqaahairo
Kotiva vira noraiqamakero nora autuvata vira amura.
10 Ekaa haika qovarama kaivaro variqiro vi vaiva, Kotiva,
viva avuqavu okaraqai avataqiro viharoma, nai vaintaira

airitahaa nai hampata ataa i vainaini variate tiro, Ihura varakovaro viva aihavi haikara varaqiro viro vuru qutu vura. Viva mintima kero Kotiva amito kaiqara naitarama kero taiqa amitorara tiro, viva tinavu kuvantu kero Kotiva vainanaini tivita varero vuru kaariravama vairo.
11 Ihuva tinavu qora kaiqa nunka timite vaiva vaimanta tenavu viva tinavu qora kaiqa nunka timitaika vaunarara tiro, Kotiva vaireva, Ihura vira Qovavata tinavu Qovavatama vairo. Mintima vaivarora tiro, Ihuva tinavuara kia kauriraitiro, tinavuara ti vaiinti nahentive ti vaira.
12 Viva tiharo, *Kotio, ai okarara tenta vaiinti nahenti tiva nimiqi virerave. Te vika ruvaaqumavi vainaini ai autu tuahereha ihi tivaqi virerave, tura. (Ihi 22:22)*
13 Qaiqaa viva tiharo, *Te Kotirara kempukaiqamake iriqi viha, viraqaa muntuvi vairarave, tura. (Aisaiaa 8:17)*
Qaiqaavata viva tiharo, *Tavaate. Te maini vauramanta Kotiva ti timitai vaintika ti hampata variarave*, tura. *(Aisaiaa 8:18)*
14 Ho tenavu vira vaintinavu vaata vatauka vaunarara tiro, Ihuva Sataaniva vaiinti nahenti aruke vai kempukara taiqakareva vivavata vaiintiqama viro, tinavu aanarero vaata vataava variqiro viro vuru qutu vura.
15 Vaiinti nahenti vika nái qutirara aatu qete vauva vika ekaa enta rumpa tomanta vauvaro Ihuva vi vaiinti nahentika kuvantu nimitareva vaiintiqama viro vuru qutu vura.
16 Ihuva kia *ensel*inavuarao tiro, vataini qovarama viraitiro, viva vataihainaa vaiinti nahenti Eparahaamira ankuarao tiro, viva vaiintiqama vura.
17 Viva tinavu aaqurihama timiteharo, Kotirara kempukaiqaakero iriqiro viharo Kotira kaiqa vara amitaarira vaiintiva Noravano vairerave tiro, Ihuva tinavu nai aura qata voqaantema kero vaiintiqama viro, vaata vataava variqiro vura. Viva Kotira kaiqa vara amitaqiro viharo Kotiva tinavu qora kaiqa nunka timitaarire tiro, tinavuara iriharo qutu vura.
18 Ihuva vaiintiqama viro vauvaro qora kaiqavano viravata avatamaqiro vuvaro vira kaara viva aihavira haika varaqiro vurara tiro, qora kaiqavano tinavuvata avatareva auti vairaro Ihuva tinavu homa kahaqiraqe ⌞tenavuvata kia qora kaiqa varaainara⌟.

3

Ihuva Mosiravata aatarakero nora vaiinti vaura
1 Ti qata vakaao, ne Kotira vaiinti nahenti variara. Kotiva naaruvaini vaiva nivata naarama taimanta ne variara. Te

vaaka tuna uvara irihama niara ne Ihurara noraiqaake iriqi vuate turo. Ihuva vaireva, Kotiva vira noraiqamakero atitai vaiintivama vairo. Kotiva tinavu uva nunka timitaarire tiro, Ihuva tinavuara iriharo Kotira kaiqa vara amito vaiintiva Noravano vaura. Ho tenavu vira uvama qovaramake tiva nimiqi vi vaunara.

2 Haaru Mosiva ekaa Kotira vaiinti nahentiqaa raqikiqiro viharo vira uvaqai iriqiro viharo kaiqa vara amitaqiro vi vauntema kero, Ihuvavata Kotira uvaqai iriqiro viharo vira kaiqa vara amitaqiro vi vaura.

3 Naavu kaqa tai vaiintiva avuni vaivaro viva kaqa tai naavuva vira naantiaraini vaintema kero, Ihura autuvano avuni vaivaro Mosira autuvano vira naantiaraini vairo.

4 Ekaa naavu vaireva, vaiintivano kaqa tai naavuvama vairo. Ho vira voqaantema kero, Kotiva naaruvavata vatavata autu kero vataivama vairo.

5 Mosiva Kotira kaiqa vaiintivano vaiharo Kotira uvaqai iriqiro viharo vaiinti nahentiqaa raqikiqiro vi vaura. Viva vi kaiqara varaqiro viharo naantiara qovaraiqiaina vaiintirara tiva nimiqiro vi vaura.

6 Mosiva qaqi kaiqa vaiinti vauvaro Karaitiva Kotira Maaqu tanavama vairo. Karaitiva Kotira Maaqu tanava vaiharo Kotira noqai avataqiro viharo vira vaiinti nahentiqaa raqikiqiro vi vaira. Tenavu kempukaiqaakeha Karaitirara iriqi viha, Kotiva tinavu koqema timitaaina entara vira veka variqi vuarera, tenavuvata homa tiha, Tenavu Kotira Naavuqi vauna vaiinti nahentikama vauro, tirara.

Ne Kotira uvara popohaira qaqira kevorave tura

7 Kotira vukuqi Kotira Maraquravano tivatai uvara iriata. Vi uvava mintima tiro:

Vate ne Kotira uva iriate.

8 Ni kaivaqaukavara ti Kotikara viva kia tinavuqaa raqikianarove tivakeha, vika qumina vataini variqi viha ti avatamake tave vauntemake, nevata nenta avu aato kempukaiqamate vira uva kia iriraiti, variqi vivorave.

9 Te ni kaivaqaukavara 40 ihinavuara kaiqa vara nimitaqi vi variavauramanta vika kia ti kaiqara noraiqaake iriraiti, vika qaiqaa qaiqaa ti avatamakeha tavarekaqai auti vaurave.

10 Vika mintiaqi vi vaura kaara ti tirara itomanta vikara tiha, Vika ekaa enta hampi aaraqaaqai vireka auti vaiha, kia ti aaraqaa vireka auti variarave.

11 Vikara ti tirara itomanta te tenta kauqu aiqiqaa aqukeha tiha, Vira kaara vika kiama ho vata vo te

nimitaainaraqaa oru auraara vaivarave, tiavaunarave,
tura. *(Ihi 95:7-11)*

12 Ti qata vakaao, ne rauriha variata. Ni avu aato
muntukavano vaaquqama vira, ne Kotira uvara kia quqaa
uvave tivakeha, tuqantaavi qaqi variqi vi vai Variqara,
Kotira tauvaqa utu amitevora.

13 Vate maa entara ne Kotiva inaini vi entavama vairo.
Qora kaiqavano ni unaqaraiqama kaantorave ti, ne maa
entara nai kempukaiqama amite nai kempukaiqama
amitemaqi vuata.

14 Tota enta tenavu Karaitirara quqaave tivake virara
kempukaiqaake iriqi vuavaunantemake, variqi vuarera,
tenavu homa Karaitira vataake variqi virara.

15 Te qaiqaa Kotira vukuqi tu uvara tirera:

Vate ne Kotira uva iriate. Ni kaivaqaukavara ti
Kotikara viva kia tinavuqaa raqikianarove tuntemake,
nevata nenta avu aato kempukaiqamate vira uva kia
iriraiti, variqi vivorave. *(Ihi 95:7-8)*

16 Tauka taukae Kotira uva irihavata, virara kiama
tinavuqaa raqikianarove tura? Vika tinavu
kaivaqaukavarave. Mosiva vika Isipiqihairo ntita vuru
koka, vikama vi uvara turave.

17 Kotiva tauka taukarae arara itovaro 40 ihi navuara
variqiro vura? Viva tinavu kaivaqaukavarara arara itovaro
vaurave. Tinavu kaivaqaukavara qumina vataini variqi
viha, nái qora kaiqa varora kaara mini hiqintivi qutu
vurave.

18 Kotiva kauqu aiqiqaa aqukero tiharo, Vika kia ti
hampata oru auraara vaivarave, tu uvara, Kotiva taukarae
vi uvara tura? Viva tinavu kaivaqaukavarara turave. Vika
Kotira uva kia iriqi vi vaura kaara Kotiva minti tura.

19 Tenavu tavauramanta vika kia Kotira uvara quqaa
uvave tura kaara vika kia ho Kotiva tu vataraqaa auraara
vaireka vura.

4

Kotira vaiinti nahenti auraara vairara tura

1 Haaru Kotiva kauqu aiqiqaa aqukero tiharo, Ti vaiinti
nahenti ti vataake oru auraara vaivarave tura. Virara iriha
kaiqenavu rauriha variari. Hauri niqihairo vovano vo
aaraqaa vi utu varero kia mini oru auraara variantora.

2 Tenavu vate irunantemake, tinavu kaivaqaukavaravata
haaru Kotira uva iri vaura. Vika Kotira uva iruvarovata, vi
uvava kia vika kahaqura. Vika vi uvara iri, kia quqaa
uvave tura kaara vi uvava kia vika ho kahaqura.

3 Tenavu Kotira uva iriqi vuarirauka homa Kotira vataake
auraara vairara. Kotira vukuqi vaiinti nahenti Kotira uva
raqa kaakara mintima tiro:

Ti tirara itaimanta te tenta kauqu aiqiqaa aqukeha tiha,
Vira kaara vika kiama ho vata vo te nimitaainaraqaa oru
auraara vaivarave, tiavaunarave, tura. *(Ihi 95:11)*

Kotiva haaru maa vatara autukero vato entaraqaahairo
nai auraara vata vo qeramakero vatoraravata, vi uvara
turama.

4 Kotira vukuqi Kotiva auraara vau entarara mintima tiro:

Kotiva 6 entanavuara kaiqa varaqiro viro vuru taiqa
kero 7 entaqaa viva auraara vaurave, tura. *(Okara 2:2)*

5 Kotiva vi entaraqaa auraara vaurara ti, Kotira vaiinti
nahentivata auraara variqi vivara. Kotira uva iri qaqirake
ni varia vaiinti nahentikara Kotiva mintima tiro:

Vika kiama ho vata vo te nimitaainaraqaa oru auraara
vaivarave, tura. *(Ihi 95:11)*

6 Kotira uvara quqaa uvave ti vaiinti nahentika, vikama
Kotiva qaqi kaira vika auraara vainaini vivara. Haaru
tinavu kaivaqaukavara Kotira uvara kia quqaa uvave tura
kaara vika kia vi vataraqaa auraara vaireka vura.

7 Ho mintuvarovata, Kotiva qaiqaa vo enta kaamatero
tiharo, Maa entaraqaa ti uva iriate, turave. Viva tinavu
kaivaqara Devitira noqihairo mintima tiro:

Vate ne Kotira uva irivera, kia nenta avu aato
kempukaiqamate vira uva kia iriraiti, variqi vivorave,
tura. *(Ihi 95:7-8)*

8 Haaru tinavu kaivaqaukavara qumina vataini variqi
viha vuru qutu vuvaro Iosuaava vika vaintaira ntita varero
vuru Isareri vataini korave. Kotiva auraara vai vatarara
tiharo, kia Isareri vataravauve tiro. Viva Isareri vatara
tutirio, viva kiama naantiara Devitira noqihairo vo
entavano qovaraiqiainarara tutirio.

9 Kotiva 7 entaqaa auraara vauntemake, tenavu Kotira
vaiinti nahentivata auraara vairara.

10 Kotiva nai kaiqa vuru taiqa kero auraara vauntemake,
Kotira vaiinti nahenti vikavata nái kaiqa vuru taiqake oru
Kotira vataake auraara variqi vivara.

11 Virara irihama kaiqenavu Kotira vataake auraara
vairerave tivake, kia popoharaiti, kempukaiqamake variqi
viha mini vuari. Tinavu kaivaqaukavara Kotira uva
raqakora kaara kia Kotiva kaamato vataraqaa auraara
vaireka vura. Tinavuqihairo vovano vika aanaraantora.

12 Kotira uvavano vaireva, kempukaiqama kero qaqi
variqiro vi vai uvavama vairo. Iqoka paipe taara avaivano
vaira voqaara, vira uvavano uritarakero voqamakero vaihe
vaira. Iqoka paipevano vaata toqa kero vuhaarivata

mativata raira kaintema kero, Kotira uvavano vaiinti avu aato muntukaqi vainara qoqaiqama kero vi vaiintira avatamakero tavero, vira avu aato muntukaqi vai uvarara qora uvave koqe uvave, ti vaira.

13 Kia vo haikavano Kotira avuqaa kukeqa viro vaira. Nana nana haikavano naaruvainie vatainie vai haikava, ekaa vi haikava Kotira avuqaa qoqaa vaira. Naantiara tenavuvata vira avuqaa vaiha tentanavu vare vauna kaiqara tiva qovarama kehama vira tiva amirera.

Ihuva tinavuara iriharo Kotira kaiqa vara amitaariravama vairo

14 Ho tinavuara iriharo Kotira kaiqa vara amite vai vaiintiva noravano vaireva, viva Kotira maaqu Ihuvave. ⌞Viva Kotira kaiqa vara amitaqiro viro,⌟ naaruvaini Kotira aaqaanto oru vairara ti, kaiqenavu vira uva irunara kempukaiqamake iriqi vuari.

15 Tinavuara iriharo Kotira kaiqa vara amite vai vaiintiva noravano tenavu uqerara vaiinti nahenti vauna okarara kankoma kero iri vairara tiro, nana nana qora kaiqavano tinavu avataintema kero, vohaa vi kaiqava Ihuravata avatovaro Ihuva kia qora kaiqa voqavata varora.

16 Ihuva minti vaiintiva vairara ti, kaiqenavu kia qetaraiti, qihaaqamake ⌞Kotiva⌟ tinavu aaqurihama timiteharo koqema timite vaira aaqanto oru vuariraro tenavu maara varaaina entara viva tinavu aaqurihama timiteharo tinavu koqema timitaarira.

5

Kotira kaiqa vara amite vai vaiintirara tura

1 Te Kotira kaiqa vara amite varia vaiintika vika nora vaiinti okarara tirera. ⌞Kotiva Rivaira ankuara tiharo⌟, Ne vaiinti vo noraiqama kaivaro vi vaiintiva ni vaiinti nahenti qora kaiqara iriharo, quara aantau arukeharo iha quara timitaqiro viharo kaiqa vara timitaanarove, tura.

2 Vi vaiintivavata uqerara vaiintivano vaiharora tiro, viva tavairaro vira kena vaiinti vovano Kotira uva vo kia kankomakero irirerave, hampi kaiqa varairerave, viva homa qihaaqama kero nai kenara vira kahaqianaro.

3 Vi vaiintiva uqerara vaiintivano vaiharora tiro, viva kia vaiinti nahenti qora kaiqaraqai iriraitiro, viva nai qora kaiqaravata iriharoma quara aantau arukero Kotira iha quara amite vaira.

4 Vi vaiintiva kia nai irikero noraiqama viro vi kaiqara vare vairavauve. Kotiva vi vaiintira kaivaqara Eronira

aarama kero noraiqama kontema kero, Kotiva vi vaiintiravata aaramakero noraiqama kaira.

5 Vira voqaantema kero, Karaitiva kia nai irikero noraiqama viro tiharo, Te vi kaiqara vaiinti nahenti vara nimitarerave, turavauve. Kotiva nai vira Qova vira noraiqama kero virara mintima tiro:

> Are ti Maaquma variarao. Te vate are ti Maaquvano variana okarara qovarama kauro, tura. *(Ihi 2:7)*

6 Qaiqaa Kotira vukuqi Karaitirara mintima tiro:

> Merikisitekira voqaantema kera, are ekaa enta ekaa entama Kotira kaiqa vara amitena vaiintivama vainarave, tura. *(Ihi 110:4)*

7 Ihuva vataini vau entara viva keke tivaqiro viharo iqi rataqiro viharo Kotira aaramaqiro vura. Viva Kotirara te qutu vuarirara are homa ti kahaqinarave tivakero kia nai autuara iriraitiro, Kotira noqai avataqiro vurara tiro, Kotiva vira uva irurave.

8 Ihuva Kotira Maaquvano vaiharovata, viva aihavu haikara varaqiro vi vaurara tiro, viva koqema kero Kotira no avataqiro vura.

9 Viva mintiaqiro viharo aihavu haikara varaqiro viro, vuru ekaa Kotiva amito kaiqara taiqakovama vaura. Ihuva mintima kero taiqa korara ti, vaiinti nahenti vira uva avataqi vi vaika vaivaro Kotiva vika kuvantu nimitaira vika ekaa entama qaqi variqi vivara.

10 Kotiva Ihura noraiqama kero tiharo, Merikisitekiva vaiinti nahenti qora kaiqara iriharo ti kaiqa vara timitontema kero, Ihuvavata vaiinti nahenti qora kaiqara iriharo ti kaiqa vara timitaanarove, tura.

Tenavu taaqa vainti voqaara variqi vuarorave tura

11 Tenavu maa uvara airiqamake ni tiva nimirare ti, tavauramanta ne qakomake iriqi vi variamantara ti, tenavu vukaari utihama maa uvara ni tiva nimi vai.
12 Ne airi enta maa uvara iriqi viha, vokiakavata tiva nimiataara vaimanta ne kia Kotira uva kankomake iri variarave. Vira kaara tenavu vi uvara qaiqaa okaraqihai ni tiva nimiarirava qaqiqaima vairo. Ne maa entara kempuka kara naataara vaimanta naamaqai ne variara.

13 Naamaqai ne vaiva, viva vainti naativanoma vairo. Viva vainti naativano vairara tiro, viva kiama koqe aaraqaa nuaina okarara kankomakero iriro.

14 Kempuka karavano vaireva, noruqama vuaka karama vairo. Noruqama vuaka qora okaravata koqe okaravata rairake tavamaqi vi variarara ti, vika homa koqe okaraqai avataqi vivara.

6

1 Vi uvara iriha kaiqenavu Karaitira uva okara irunara
mini ke, oru tavaaranavata amutunivata vaina uvara iriqi
vuari. Hoqare ne qora kaiqa vare vauvaro ne ekaara qutu
viva vaumanta ne vi aararaqaahai tuqantaavi Kotirara iriqi
vi vaura.
2 Ne namari varovaro vo vaiintivano nai kauqu niqaa
vatomanta ne Kotira Maraqura varora. Ne Kotiva vaiinti
nahenti qaiqaa qaqi vara himpima kaaina uvara irura.
Ekaara entaqaa Kotiva *ko* tiainaravata ne irurave. Vi uvava
vi uvava okara uvama vairo. Ho kia tenavu vi uvaraqai
iriqi virerave.
3 Kotiva qaqi kairera, tenavu tavaaranavata amutunivata
vaina uvara iriqi virera.
4 Kotira aaraqaa viha viraqaahai vi aarara qaqirake
variaka, nantiakee vika qaiqaa vi aararaqaa ho vivara?
Vika konkiraiqiraqi variavaro vika avu aatovano qantua
vimanta vika Kotiva koqema nimitaainara tave, vika Kotira
Maraqura vare,
5 vika avatamake tavaavaro Kotira uvavano koqe uvaqai
vaimanta vika Kotiva naantiara qovaraiqiaina kempukara
hini vi okarara tavaara.
6 Ekaa vi haikara vi haikara tave variaka, vika Kotira
aaraqaa vi vaira qaqira kaivera, vika mintiha Kotira Maaqu
qaiqaa katariqaa aruteha ekauka nivuqaa vira kaurira
haika vara ami variarara tiro, vika qaiqaa anirante Kotira
aaraqaa viva kiama ho varianaro.
7 Kotira uva iriqi vi varia vaiinti nahentika vaireka, koqe
vata voqaara variara. Aaquvano riharo vi vataraqi otu vi
vaivaro vi vataraqaahairo koqe karavano qampiqe vaivaro
Kotiva vi vatara koqema amite vaira.
8 Vo vataqaahairo auqu vai naaquntavavata
nimirivataqai qampiqe vairera, Kotiva vi vatarara qora
vatavema tianaro. Vi vataraqi qampiqate vai haikara iha
tuta kairaro itama vuanaro.
9 Ti navunaao, te qora vataravata koqe vataravata tihama
kia niaravauve ne qora vata voqaara variavo turo. Tenavu
niara tiha, Vika kempukaiqaake koqe aaraqaa vi vaivaro
Kotiva vika ntitaanarove, tunara.
10 Kotiva kia ni hampiqama nimitaraitiro, viva ni
avuqavuqama nimiteharo ne vira kaiqa vara amite variara
kiama tauru kaanaro. Ne Kotirara muntuka vateha nenta
kena vaiinti nahenti, Kotira vaiinti nahenti kahaqama
nimitorarave, maa entaravata kahaqama nimite
variararave, Kotiva kiama virara virara tauru kaanaro.

11 Ne virara vekaiqiva vivau variarire ti, ne vataini vaiha
Kotira aaraqaa kempukaiqaake variqi vi vuru taiqa kaata.
Niara mintimake variqi vuate ti, tinavu antuqavano
vaimanta vaunara.
12 Vokiaka Kotirara kempukaiqamake iriqi viha,
qihaaqamake variqi vivi, Kotiva vika nái kaama nimitai
haikara varaarave. Nevata kia popoharaiti, vika intemake
variqi vivera, tenavu hovema tirara.

Kotiva tivatai uvarara tura
13 Kotiva tinavu kaivaqara Eparahaamirara te ai mintima
amitarerave tiharoma Kotira nai vira uri aatarakero
variarirava vovano kia vauvarora tiro, viva nai autuqaa
tiharo,
14 Te ai koqema amitaqi vuarirara are kuvuaramaqira
virauka airitahaama vaivarave, tura.
15 Kotiva minti tuvaro Eparahaamiva nai muntuka
parumakero Kotira veka variqiro vuvaro Kotiva kauqu
aiqiqaa aqukero tivato uvava vivau vauvaro Eparahaamiva
qorainti vainti vatatora.
16 Vaiintivano uva vo tivatareva iharo, tirorira haikavano
qovaraiqiantorave tiro, viva nai uva kempukaiqama kareva
nora vaiinti autuqaa te mintirerave ti vaira.
17 Eparahaamira vaintaira tiriara viva vi uvara tiva taira
qaqira kero vo uva tiantorave tiro, Kotivavata nai tivato
uvara nai autuqaa kempukaiqama kora.
18 Kotiva nai uva tivateharo nai autuqaa te mintirerave
turara tiro, vira uvavano kia ho una uva varianaro.
Mintima vaimantara ti, tenavu ruqemake Kotiva inaini oru
vaurauka, tenavu Kotiva tivatai uvara irihama kia qetaraiti,
muntuka kempukaiqamake variqi viha, vira uvavano vivau
variaina entara vira vekama vairera.
19 Kotiva tivato uvava vivau variainarara irihama tenavu
kia qumina vi aniraiti, tenavu kempukaiqaake Kotira
aaraqaa variqi vuari. Kotira uvavano vivau variaina
entarara irihama tenavu homa Kotira Naavuqi tavunauta
tintataara voqaara ravaqaake, Kotira turuaraini oru
vairara.
20 Ihuva tinavu kahaqama timiteharo viva naane Kotira
turuaraini oru vaura. Haaru Merikisitekiva Kotira kaiqa
vara amite vau vaiintiva noravano vauntema kero,
Ihuvavata ekaa enta Kotira kaiqa vara amitaqiro vi
vaivama vairo.

7

Merikisitekira okarara tura
1 Merikisitekiva avuhainaa vaiintivano vaiharo vatuka
vo, Saremiqaa raqikiqiro viharo viva vaiinti nahentiara

iriharo virini vai Variqara, Kotira kaiqa vara amite vau vaiintiva vaura.

Vo enta Eparahaamiva iqoka raquqiro viharoma nora vaiinti avuhainaa vaiintinavu vuru naatara kero, anirantero aaraini vi vauvaro Merikisitekiva Eparahaamira vitakero nai kauqu tuaherakero virara tiharo, Kotiva ai koqema amitaarire,

2 tuvaro Eparahaamiva iqoka raqiharo airaira varatora rairakero kauqurutanta vatoraqihairo Merikisitekira vohaiqa amura.

Merikisitekira autu okaravano maantimama vairo: *Avuhainaa Vaiintivano Avuqavuqamakero Ni Vaivave*. Viva Saremiqaa raqiki vaurara tiro, vira autu okaravano maantimama vairo: *Maateraiqaakeharo Raqiki-Vaivave*.

3 Merikisitekira noka qokave, vira ankuve, kia vika nutu qara ntuvatorara ti, tenavu kia virara irunara. Vira vatato entarave, viva qutuvu entarave, viravata kia qara ntuva torara ti, tenavu kia virara irunara. Vi vaiintiva Kotira Maaqu aanantero vaiinti nahentiara iriharo ekaa enta Kotira kaiqa vara amitaqiro vuanaro.

4 Merikisitekiva nora vaiintivano vau okarara iriha variata. Eparahaamiva tinavu kaivaqaukavara noravano iqoka raquqiro viharo navutaaka naatara kero vika airaira raqiakero varero, vi airairara kauqurutanta vatoraqihairo Merikisitekira vohaiqa amura. Merikisitekiva nora vaiintivano vauvarora tiro, Eparahaamiva mintiakero vira amura.

5 Rivaira ankuqihai Mosira uva okara irihama Kotira kaiqa vara amitaqi viha qaqi vaiinti nahentiara nenta airaira rairake kauqurutanta vateraqihai vohaiqa tinavu timiate tiha airaira vare variara. Vika nái navunaaka Eparahaamira ankuqihai vi airairara vare variara.

6 Merikisitekiva kia Rivaira vohaa ankuvano vairaitiro vaiharo, Eparahaamiva nai airaira rairakero vatoraqihairo vohaiqa varero virara tiharo, Kotiva ai koqema amitaarire, tura. Kotiva nai kauqu aiqiqaa aqukeharo uva tivato vaiintiva, Eparahaamiva vauvaro Merikisitekiva nai vi vaiintirara Kotiva ai koqema amitaarire, tura.

7 Kiama qumina vaiintivano nora vaiintiara tiharo, Kotiva ai koqema amitaarire, ti vairavauve. Nora Vaiintivano qumina vaiintiara tiharo, Kotiva ai koqema amitaarire ti vaira. Merikisitekiva nora vaiintivano vaiharora tiro, viva Eparahaamirara tiharo, Kotiva ai koqema amitaarire, tura.

8 Rivaira vohaa ankuqaahainaa vaiintinavu noraiqaavi Kotira kaiqa vara amitaqi vi variaka, vika vaiinti nahenti airaira rairake kauqurutanta vataaraqihai vohaiqa vare variara. Rivaira ankuqihainaaka variqi vi vuru qutuvi

vaikama variara. Merikisitekiva Eparahaamiva rairakero vatoraqihairo vohaiqa varora. Kotira vukuqi Merikisitekira ankuara viva qaqi variqiro vuaina vaiintivave turara tiro, Merikisitekira ankuvano Rivaira anku aatara kora.

9-10 Te Merikisitekira ankuara irihama vo uvavata tirera. Rivaiva Kotira kaiqa vara amite vau vaiintiva vaumantara ti, vaiinti nahenti vika nái airaira rairake kauqurutanta vatoraqihai Rivaira vohaiqa ami vaura. Eparahaamiva airaira rairakero kauqurutanta vatoraqihairo Merikisitekira amu entara Rivaira kia vatatovaro nai kaivaqara Eparahaamira vaataqi vaura. Vi entara Rivaiva nai kaivaqara Eparahaamira vaataqi vaiharora tiro, vivavata Eparahaamira vataakero vaiharo Merikisitekira vi airairara amura. Rivaiva Merikisitekira airaira amurara tiro, Merikisitekira ankuvano Rivaira anku aatara kora.

11 Mosiraqaa uva maara tivato entara Kotiva Rivaira anku kaamatero tiharo, Vi ankuraqihainaa vaiintivanoqai ti kaiqa vara timitaate, tivakero Eronira noraiqama kovaro viva vi kaiqara varora. Rivaira vohaa ankuqihainaa vaiinti vika vaiha vaiinti nahentiara iriha Kotira kaiqa vara amitaqi vi vauvaro vika kaiqavano kia ho aruvu kaiqava vaura. Vika kaiqavano ho aruvitirio, Kotira kaiqa vara amite vai vaiintiva Ihuva kiama qovarama vitirio. Ihuva qovarama viro viva kia Eroniva Kotira kaiqa vara amitontema kero Kotira kaiqa vara amitaraitiro, viva Merikisitekiva Kotira kaiqa vara amitontema kero Kotira kaiqa vara amite vaura.

12 Rivaira ankuvano vira kaiqa vara amitaqi vu okarara Kotiva qaqini vara kero Ihurara vivama ti kaiqa vara timitaarira vaiintiva varianarove turara tiro, Kotiva Mosiraqaa tivato uvaravata qaqini varakero, qaraaka uva tivataira vira vatukana vatora.

13 Tinavu Noravano Ihuva kiama Rivaira ankuqihairo qovarama vura. Kiama Ihura ankuqihairo vovano Kotira Naavuqi Kotira kaiqa vara amitaarirava vaura.

14 Tenavu iruraro Ihuva Iutaa vika ankuqihairo qovarama vura. Mosiva kiama Iutaa ankuqihainaa vaiintivano Kotira kaiqa vara amitaqiro vuanarove turave.

15 Ihuva kiama Rivaira ankuqihainaa vaiintivano Kotira kaiqa vara amitaantema kero vara amitaraitiro, viva Merikisitekiva vara amitontema kero, Kotira kaiqa vara amitareva qovaraiqama vurara ti, tenavu kankomake tavauraro Kotiva Rivaira ankuara tu uvara qaqini varakora.

16 Vo vaiintinavu Rivaira vohaa anku vaukara ti, vika Kotira kaiqa vara amitaqi vi vaura. Ihuva kia vika voqaantema kero nai ankuara iriraitiro, viva kempukavano

ekaa enta qaqi variqiro vuariravara tiro, viva Kotira kaiqa vara amitaqiro vi vaura.

17 Kotira vukuqi Ihurara mintima tiro:

Merikisitekira voqaantema kera, are ekaa enta ekaa entama Kotira kaiqa vara amitena vaiintivama vainarave, tura. *(Ihi 110:4)*

18-19 Rivaira ankuqihainaa vaiintinavu Kotira kaiqa vara amitaqi viha kia ho vaiinti nahenti qora kaiqa vare vai uvara nunka nimitovaro vika kaiqavano uqerara kaiqaqai vauvarora tiro, Kotiva Mosiraqaa tivato uvara qaqini varakero qaraaka uva qovarama kora. Mosiraqaa tivato uvara avataqiro ni vau vaiintiva vauvaro vi uvava kia ho vira kahaqi vaura. Qaraaka uvavano uritara kero vairara ti, tenavu qaraaka uva iriqi vihama homa Kotira aumanto oru vairara.

20 Kotiva Rivaira ankuqihainaa vaiinti kaama teharo viva kia nai kauqu aiqiqaa aqukero tiraitiro, viva Ihura kaama teharo nai kauqu aiqiqaa aqukora.

21 Kotiva nai kauqu aiqiqaa aqukoraqaahairo Ihuva vaiinti nahentiara iriharo Kotira kaiqa vara amitaqiro vi vaura. Kotiva Ihurara mintima tiro:

Te ai Noravano vaiha tenta kauqu aiqiqaa aquke tiha, Are ekaa enta ti kaiqa vara timitaqira vinarave. Kia te vate tiva taaina uvara qaqirake vo uva tirarave, tura. *(Ihi 110:4)*

22 Kotiva nai kauqu aiqiqaa aqukero Ihurara minti turara ti, tenavu iruraro Kotiva qaraaka uva tiva taatautaiva haarua uva tiva taatautora aatara kero uritara keroma vairo.

23 Rivaira ankuqihainaa vaiintinavu haarua uva tivatora iriqi viha Kotira kaiqa vara amitaqi vivi qutuvi variamanta vo vaiinti vo vaiinti airi vaiinti vi kaiqara varaqi vi vaura.

24 Qaraaka uvavano qovarama vivaro Ihuva ekaa enta qaqi variqiro vuainarara tiro, kia vovano vira vatuka varero vi kaiqara varaanaro.

25 Ihuva ekaa enta qaqi variqiro vuainarara ti, vaiinti nahenti virara tinavu kahaqama timitaane ti vaivaro viva ekaa enta vikara Kotira aarama nimitaqiro vuanaro. Ihuva minti vaivara tiro, viva vaiinti nahenti kahaqama nimitaarirava ho vaivaro Kotiva vika ho kuvantukero ntitaanaro.

26 Ihuva Kotira kaiqa vara amite vai vaiintiva noravano vaiharo Kotira kaiqaqai vara amiteharo kia qora kaiqa vararaitiro, koqe kaiqaqai vare vairo. Viva kia qora kaiqa vare variaka hampata vairaitiro, viva naaruvaini uri aatara kero nai verantoqama keroma vairo. Ihuva mintima kero

vaivara tiro, viva tinavuara iriharo homa Kotira kaiqa vara amitaqiro vuanaro.

27 Rivaira ankuqihainaa vaiintinavu vo enta vo enta Kotira kaiqa vara amitaqi viha, vika nái qora kaiqara naane iriha quara aantau Kotira iha quara amite, vira naantiara vaiinti nahenti qora kaiqara iriha quara aantau Kotira iha quara amite vaura.

Ihuraqi kia qora kaiqavano vauvarora tiro, viva kia nariara naane iriharo Kotira kaiqa vara amitaraitiro, viva kia vo enta vo enta quara aantau Kotira iha quara amitaqiro viraitiro, viva vaiinti nahenti qora kaiqara iriharo vohaa tataaqai Kotira kaiqa vara amiteharo vuru qutu vura.

28 Mosiraqaa tivato uvara irihama vika Rivaira ankuqihainaa vaiintinavu noraiqamake nenavu tinavuara irihama Kotira kaiqa vara amitaqi vuate, tumanta vi vaiintinavuka qaqi uqerara vaiintinavu vaiha vi kaiqara varaqi vi vaura. Kotiva Mosiraqaa uva tivato entara vira naantiara Kotiva nai kauqu aiqiqaa aqukeharo nai autuqaa tiharo, Ti Maaquvano ti kaiqa vara timitaqiro vuanarove, tivakero vira noraiqama kovaro vira Maaquvano ekaa vi kaiqara amitaira vara vuru taiqa kairara tiro, viva ekaa enta Kotira kaiqa vara amitaariravama vairo.

Ihuva tinavuara iriharo naaruvaini Kotira kaiqa vara amite vaivama vairo

8

1 Te tuna uvara okara vaireva maantimama vairo: Tinavuara iriharo Kotira kaiqa vara amitaqiro vi vai vaiintiva noravano vairo. Vi vaiintiva naaruvaini vai Avuhainaara Kotira kauqu tanarainima oru oquviro vairo.

2 Rivaira ankuqihainaa vaiintinavu Kotira kaiqa vara amitaqi viha vaiintivano kauquqohai kaqato naavura Kotira Naavuve turaqi kaiqa vare vaura. Ihuva naaruvaini vaiharo Kotiva kaqatai naavura Kotira Naavu tanaraqi Kotira kaiqa vara amitaqiro vi vaira.

3 Vaiinti nahenti Rivaira ankuqihainaa vaiinti vo vira noraiqama kareka iha virara tiha, Are tinavu kahaqama timitaqira vihara nora vaiintivano vaihara quara aantau arukera Kotira iha quara amitaqira vuane, ti variara. Vika minti tiavaro vi vaiintiva quara aantau arukero Kotira iha quara amitaqiro vi vaira. Ho tinavuara iriharo Kotira kaiqa vara amitaqiro vi vai vaiintiva, vivavata Kotira kaiqa vara amiteharo vo haika Kotira amiarirava vaura. ⌞Vi haikava vaireva, nai vira vaatama vaura.⌟

4 Mosiraqaa tivato uvara iriha Rivaira ankuvano Kotira
Naavuqi vaiha Kotira kaiqa vara amitaqi vi variarara tiro,
Ihuva vataini vaitirio, viva kiama vi kaiqara varaitirio.

5 Rivaira ankuqihainaa vaiintinavu Kotira kaiqa vara
amite variava vaireva, kia kaiqa tanarama vairo. Vika
kaiqavano maraqurahaaqai vaivaro naaruvainima kaiqa
tanavama vairo. Ihuva naaruvaini vaiharo Kotira kaiqa
vara amitaqiro viharo kaiqa tanarama vare vairo. Vira
voqaantema kero, haaru vetanto entaqaa Mosiva Kotira
Naavu kaqareva auti vauvaro Kotiva tiharo, Are aiqinaqaa
ti vataakera variaramanta te ai umiqeha maantima kera
naavu kaqaane tunantema kera kaqaane, tura.

6 Kotiva Ihura noraiqama kaivaro viva Kotira kaiqa vara
amitaqiro viharo Rivaira ankuqihainaa vaiinti vika
kaiqavata aatara kaivaro vira kaiqavano uritarakero
avunima vairo.

Rivaira ankuqihainaa vaiinti vika haaru vohaa uva tiva
taataukero vato uvaraqai iriha, Kotira kaiqa vara amitaqi vi
variara. Kotiva nai kauqu aiqiqaa aqukero tiva taatauto
uvara iriharo Ihuva Kotira kaiqa vara amitaqiro vi vaurara
tiro, vi uvava haaru vohaa uva tiva taataukero vato
uvaravata uri aatarakero avunima vairo.

7 Haaru vohaa uva tiva taataukero vato uvava ho vaitirio,
Kotiva kiama vi uvara qaqini varakero vo uva qovarama
kaitirio.

8 Kotiva tavomanta vaiinti nahenti kia Mosiraqaa tivato
uvara koqemake avataqi vi vaurara tiro, viva mintima tiro:

Naantiara vo entanavu anirairaqe te Isareri
vatanaakave Iutaa vatanaakave vika hampata vohaa
vaiha qaraaka uva tiva taatau karerave.

9 Vi uvava vaireva, kia te haaru vika kaivaqaukavara
hampata vohaa vaiha tiva taatau tauna uvara voqaara
varianarove.

Haaru te vika kaivaqaukavara kauqu utu vare Isipi
vataihai ntita vare viha, te vika hampata vohaa vaiha uva
tiva taatau tauramanta vika ti uva iriqi vuataara
vaumanta vika qaqirake kia ti uva iriqi vi vaura kaara te
vika qoririma kaavaunarave.

10 Ho naantiara te Isareri vatanaaka hampata vohaa
vaiha qaraaka uva vo tiva taatauke vatarerave.

Kia te vi entara tenta uva maara oriqaa qara ntuva
taraiti, vi entara te vi uvara vika avu aatoqi vate, vika
muntukaqi qara ntuva nimitarerave. Te vika Variqavano
variari vika ti vaiinti nahentima vaivarave.

11 Naantiara vi entara nora vaiintivata inaara
vaiintivata tiriara kankomake iriqi virara ti, vika kiama

nai kena vaiinti nahenti tiva nimivarave. Vi entara vika ekaama tiriara kankomake irivarave.
12 Vi entara te vika aaqurihama nimiteha vika qora kaiqa vare vai uvara nunka tauru nimitarerave, tura. *(Ieremaiaa 31:31-34)*
13 Kotiva vi uvara minti tiharoma qaraaka uva tiva taatau taainarara tura. Viva minti tiharoma hoqarenaa uva tiva taatautora haarua uvaiqama kaira. Ho haaruanaa haikavano haaruaqamaqiro viharo vaakama taiqa vuanaro.

9

Haarua uva iriha Kotira kaiqa vara amitaqi vurara tura

1 Haaru Kotiva vohaa uva tiva taatau kero vato uva okarara tirera. Kotiva Mosiraqaa uva maara tiva tovaro Mosiva vaiinti nahentiara minti mintimake Kotira autu tuaheraqi vuate tumanta, vi uvara iriha Kotiraini naavu vo kaqa amitora. Vi naavuva maa vataraqaa vaura.
2 Vi naavuva vaireva *seri*qohai kaqato naavuva vaura. *Rumu* taaraqanta variarire tiro, tavaarana tavunaqohairo tintatero avuni vau *rum u*ra koqe haikaqai vai *rumu*rave tura. Viraqi ova qumpike vato taquva vauvaro tainta vo vauvaro Kotira unta amito mparetiravata vaura.
3 Tavunaqohairo tavaarana tintatora vira naantiaraini vai *rum u*rara Kotira turuarainive tura. Kotira turuaravano vaurara tiro, viraqi qioqama tovaro kia qaqi vaiintivano oriqete vaura.
4 Vi *rum u*raqi tainta vo *kori* oriqohai aututo taintara viraqaa koqe untavu haikara iha quarate vau taintava vauvaro vokise vo, *kori* ori ruqututoraqohai viraqaa taatauto vokiseva vaura. Vi vokiseqira Kotiva Mosiraqaa tiva taatauto uvara qara ntuvato oritanta vauvaro, *manaa*ve tu karara nonkuto taquvavata viraqi vauvaro, Eronira kauruvanovata vaura. Vi kauruva haaru mare verakero qampiqo kauruva vaura.
5 Vi haikava vi haikava vi vokiseraqi vauvaro vokiseqaa hini vitini hini vitini *enseli* maraqura taaraqantavano vaura. Vitanta nai arokatanta airatetanta aave vateha Kotiva maini maaqima vaivo tiha vaura. Vitanta mintimake vauvaro vokise vira avu tavaaraqaa Kotiva vaiinti nahenti aaqurihama nimite vai kantave tura.

Kotiva vaiinti nahenti qora kaiqa vare vai uvara nunka nimitaarire tiro, vo ihi vo ihi vohaa tataa Kotira kaiqa vara amito vaiintiva avuhainaava naare kaqa varero vi *rumu*raqi oriqetero vuru vokise avutana naare *raintu/ruanainori* vaura. Ho kia te voki uvaravata qaiqaa maa qararaqi tirera.

6 Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika vo enta vo enta avuni vau *rumu*raqi oriqete kaiqa vareha Kotira turuaraini kia oriqete vi vaura.
7 Vika nora vaiintivano, vivaqaima vo ihi vohaa tataa vo ihi vohaa tataaqai, viraqi oriqete vaura.
Vi entaraqaa vi vaiintiva kia qaqi qumina viraqi oriqetaraitiro, viva naare kaqa varero viraqi vura. Viva nai qora kaiqaravata, vaiinti nahenti qora kaiqaravata, iriharoma Kotiva tinavu uva nunka timitaarire tiro, viva Kotira turuaraini oriqetero vuru naare *raintu/ruanainorima* kareva vura.
8 Vi vaiintiva mintiakeharo Kotira kaiqa vara amitaqiro vi vauvaro Kotira Maraquravano tinavu humiqaimanta tenavu kankomake iruraro vaiinti nahentivano Kotiva inaini vi aarava kia vi entara vaura. Kotira Naavu qaqi vataini vauvaro haarua okaravanovata qaqi vauvarora tiro, vi aarava kia vaura.
9 Maa entaravata haarua uva iriha quara aantau Kotira iha quara amite varia kaiqava kia vaiinti nahenti kahaqi vaimanta vaiinti nahenti kia ho variavaro vika avu aato muntukavano qoraiqi vaimanta variara.
10 Vaiinti nahenti haarua uva maara avataqi viha, vika vo qara vo qarama keha karave namarive namaqi vi variara. Minti variavaro vi haikava kia vika avu aato muntuka hiqama nimitaraitiro, vaataqai kahaqama nimite vai haikava vaira. Kotiva Mosiraqaa tivato uvarara tiharo, Vi uvava vahuqaqai vairaro qaraaka uvavano qovarama vuarire, tura.

Qaraaka uvara tura
11 Kotiva tinavu koqema timitaaina haikara qovaraiqama kareva Karaitiva Kotira kaiqa vara amite vai vaiintiva noravano tuvurero, viva kia vaiintivano kaqatai naavuraqi Kotira kaiqa vara amitaraitiro, viva uritarero naaruvaini vai naavuraqi Kotira kaiqa vara amitareva oru vaura.
12 Karaitiva naaruvaini Kotira turuaraini kia airi tataa viraitiro, viva vohaa tataama viraqi vura. Viva kia memera naareve, purumakau naareve, kaqa varero viraqi viraitiro, viva nai naare raurukoraqaahairo Kotira turuaraini vurara tiro, viva tinavu kuvantu kaivaro qora kaiqavano kia ho tinavu qaiqaavata rumpa taanaro.
13 Haarua uva okara iriharo Kotira kaiqa vara amite vau vaiintiva memera naarevata, purumakau naarevata, purumakau naati iha quaratovaro hantaiqama vura viravata, vaqitakero vaiinti nahentiqaa *raintuma/ruanainorima* kero vikara tiharo, Ne hiqama vuavo, ti vaura. Viva mintiharo kia vika avu aato

muntukaqi hiqama nimitaraitiro, viva vika pahainiqai hiqama nimite vaura.

14 Haarua uva okaravano mintima vauvaro Karaitiva vi okarara uri aatara kero nai naareqohairo tinavu hiqama timitora.

Kotira Maraquravano ekaa enta qaqi variqiro vi vaiva Karaitiraqi vauvaro Karaitiva kia qora kaiqa vararaitiro, Kotira kaiqa vara amitaqiro viro vuru qutu vurara tiro, vira naarevano homa tinavu avu aato muntukaqi hiqama timitairaqe tenavu kia qora kaiqa varaqi vi vuru qutu viraiti, tenavu qaqi variqiro vi vai Variqara kaiqa vara amitaqi vuari.

15 Karaitiva Kotira qaraaka uva qovarama kai vaiintivama vairo. Kotiva nai kauqu aiqiqaa aqukeharo tiharo, Te naarama taaina vaiinti nahentika koqema nimitaari vika ekaa enta koqemake qaqi variqi vuate, turara tiro, Karaitiva vi uvava quqaa vivau variarire tiro, qovarama vura.

Haaru Kotiva Mosiraqaa vohaa uva tiva taataukero vato uvara vaiinti nahenti kia ho avataraiti, qora kaiqaqai varaqi vi vauvaro Kotiva vika qora uva nunka nimitareva iharo qaraaka uva tiva taatau tovaro Karaitiva vaiinti nahentiarao tiro vuru qutu vura.

16-17 Vaiintivano qaqi vai entara viva tiharo, Te qutu vuarimanta vi vaiintika vi vaiintikama te iana haikara ho varevarave, tivakero vi uvara qara ntuvate vaira. Qara ntuva tairaro viva qaqi variaina entaraqaa kiama vaiinti vovano viva ina haikara ho varaanaro. Viva qutu viraroma avuni tivataina uvava quqaa vivau varianaro.

18 Vira voqaantema kero, Kotiva haaru vohaa uva tiva taataukero vato uvara quara aantau naareqohairo kempukaiqamake vaura.

19 Vi entara tota Kotiva Mosiraqaa tivato uvara, ekaa vi uvara Mosiva vaiinti nahenti tiva nimi taiqakero, viraqaahairo purumakau naati arukoravata, memera naati arukoravata, vira naare varakero qaqi namari vataakero tuqantaakero, sipisipi kauki ahaqo ravato naaquntara varakero, aukuvera mare vitiqaata rumpatero naareqi quntama varero, vuru Kotira uva qara ntuvato vukuraqaavata, vaiinti nahentiqaavata, *raintuma/ruanainorima* kora.

20 Viva naare Kotira vukuqaavata, vaiinti nahentiqaavata, *raintuma/ruanainorima* kero tiharo, Kotiva uva tiva taatautero niara, Vi uvara iriqi vuate, timanta ne tiha, Tenavu vi uvara iriqi virerave, tiarave. Kotiva tiva taatautai uvavavata ne tia uvavavata kempukaiqama

vuarire ti, te maa naarera *raintumake/ruanainorimake* ni aqu nimitauro, tura.

21 Mosiva minti tivakero mintiaqiro viharo naare kaqa varero vuru Kotira Naavuqaa *raintuma/ruanainorima* kero vi naavuraqi vau haikaraqaavata naare *raintuma/ruanainorima* kora.

22 Haarua uva okarara iriharo vo haika vo haikara hiqama vuarire tiro, naare *raintuma/ruanainorima* kero hiqama amite vaura. Kia vo haika arukaivaro vira naare ntava viraro qutu virera, Kotiva vaiinti nahenti vika nái qora kaiqa vare vai uvara nunka nimitaarira aarava kia ho varianaro.

Karaitiva nai naare raurukero qutu vura

23 Kotira Naavu vataini kaqatoravata, vi naavuraqi vau haikaravata, qaqi vaiintivano kaqake aututo haikavaqaima vaura. Kotiva i haikara tanava naaruvainima vairo.

Vaiintivano Kotira Naavu vataini vauravata, vi naavuraqi vau haikaravata, hiqama amitareva viva quara aantau naare varakero *raintuma/ruanainorima* kero aqu amite vaura.

Naaruvaini vai haikara, kia ho quara aantau naareqohairo hiqama amitaarirava vairo. Uritara kero vai vaiintira naarevanoqaima vi haikara ho hiqama amitaariravama vairo.

24 Karaitiva Kotira turuaraini vireva viharo, viva kia vaiintivano nái kauquqohai kaqato naavuraqi viraitiro, viva naaruvaini Kotira turuara tanava vainaini vura. Karaitiva mini oru vaiharo tinavu kahaqama timite variariravama vairo.

25 Kotira Naavuqi kaiqa vara amite vai vaiintiva noravano vo ihi vohaa tataa, vo ihi vohaa tataaqai quara aantau naare kaqa vareharo Kotira Naavu turuaraini vi vaira.

Karaitiva kia mintiraitiro, viva Kotiva vaiinti nahenti qora kaiqa vare vai uvara nunka nimitaarire tiro, kia vo tataa vo tataa qutiraitiro, viva vohaa tataaqai qutu vura.

26 Viva qaiqaa qaiqaa qutuare titirio, viva maa vatara autuko entaraqaahairo airi tataama aihavira haika varaqiro vitirio.

Maa entara taiqaaina entava aumaiqi vauvaro Karaitiva kia mintiraitiro, viva Kotiva vaiinti nahenti qora kaiqa vare vai uvara nunka nimitaarire tiro, viva vohaa tataaqai qutu vireva qovarama vura.

27 Maa vataraqaa varia vaiinti nahentika variqi vivi, vika vohaa tataaqai qutu vivaro Kotiva vikaqaa uva vateharo *ko* tianaro.

28 Karaitiva Kotiva vaiinti nahenti qora kaiqa vare vai
uvara nunka nimitaarire tiro, vivavata vohaa tataaqai qutu
vura. Karaitiva mintima kero qutu vurara tiro, Kotiva vira
kaiqara iriharo homa vaiinti nahenti qora kaiqa vare vai
uvara nunka nimitaariravama vairo.
Naantiara Karaitiva qaiqaa vataini tuvuaina entara viva
kia vaiinti nahenti qora kaiqara iriharo tuvuanarovauve.
Vi entaraqaa viva nai veka vai vaiinti nahentika ntita
kareva tuvuanaro.

10

Karaitiva vohaa tataaqai vaiinti nahentiara iriharo qutu vura

1 Kotiva Mosiraqaa tivato uvava vaireva, kia vaata tanara
voqaara vairaitiro, maraqurahaa voqaarama vairo.
Mintima vairara ti, vaiinti nahenti vi uvara iriqi viha kia
kankomake Kotiva koqema nimitaaina okarara iri variara.
Mosiraqaa tivato uvara iriqi viha, vo ihi vo ihi quara
aantau Kotira iha quara amitaqi vi vau okarava Kotira
aumanto vireka ia vaiinti nahenti avu aato muntukaqi kia
ho hiqama nimite vaura.

2 Kotira iha quara amite vau quara aantauva vaiinti
nahenti avu aato muntukaqi ho hiqama nimitaitirio, vaiinti
nahenti qora kaiqa vare vau uvava nunka vumanta vika
kia qaiqaavata vo ihi vo ihi quara aantau Kotira aruke iha
quara amite variatirio.

3-4 Purumakau qora arukaa naarevave, memera arukaa
naarerave, kiama ho vaiinti nahenti qora kaiqa vare vai
uvara nunka nimitaanaro. Mintirara ti, vaiinti nahenti vo
ihi vo ihi quara aantau aruke Kotira iha quara amitaqi
viha, avu aato kenko tumanta tiha, Oho, tenavu qora kaiqa
vare vauna uvava qaqima vaivo, ti vaura.

5 Kotira iha quara amite vau quara aantauva kia vaiinti
nahenti ho kahaqama nimite vaurara tiro, Karaitiva maa
vataraqaa tuvireva iharo Kotirara mintima tiro:

Ai iha quara amite varia quara aantaurave, ai amite
varia kararave, vi haikara vi haikarara kia ai
muntukavano vaivara variarao. Mintiharama are tini
vaata vo qeramakera timitaarao.

6 Ekaara kaintu iha quara amite varia quara
aantaurave, vaiinti nahenti nái qora kaiqara iriha ai
amite varia quara aantaurave, virara virara are kia
quahehara varianarave.

7 Minti variaramanta te ariara tiha, Kotio, te mainima
vauro. Haaru tiriara qara ntuvato uvava tuntemake, te ai

muntukavano vai kaiqara vara amitarera vauro, tura.
(Ihi 40:6-8)

8 Kaiqe te hini uva tunara qaiqaa tiari. Haaru Kotiva
Mosiraqaa uva tiva taatautero tiharo, Ne quara aantau ti
iha quara timitaqi vuate, tu uvava vauvarovata, Ihuva
Kotirara mintima tiro: *Ai iha quara amite varia quara
aantaurave, ai amite varia kararave, vi haikara vi haikarara
kia ai muntukavano vaivara variarao. Ekaara kaintu iha
quara amite varia quara aantaurave, vaiinti nahenti nái qora
kaiqara iriha ai amite varia quara aantaurave, virara virara
are kia quahehara varianarave*, tura.

9 Ihuva minti tivakero viva te vaaka tunarara tiharo,
*Kotio, te mainima vauro. Te ai muntukavano vai kaiqara
vara amitarera vauro*, tura. Ihuva minti tiharoma viva
Kotiva Mosiraqaa tivato uvara qaqini varakero, vo uva vira
vatukana qovarama kora.

10 ⌞Vi uvara okara mintimama vairo:⌟ Karaitiva Kotira
muntukavano vai kaiqara varaqiro viharo vuru vohaa
tataa nai vaata amiro qutu vurara tiro, Kotiva tenavu qora
kaiqa vare vauna uvara nunka timitaarira aarava homa
varianaro.

11 Maa entara Rivaira ankuqihainaa vaiintinavu himpite
vaiha ekaa enta haarua okarara iriha Kotira kaiqa vara
amitaqi vi vaiha, airi tataa quara aantau Kotira iha quara
amite variara. Mintiaqi vi variavarovata, vinavuka Kotira
kaiqa vara amite variava kiama ho tinavu qora kaiqa uva
nunka timitaanaro.

12 Kotiva tinavuara vika qora kaiqa vare uvara nunka
nimitaarire tiro, Karaitiva ekaa entara iriharo vohaa
tataaqai qutu viro, viraqaahairo viva oru Kotira kauqu
tanaraini oquviro vaura.

13 Maa entara viva mini variqiro vi vairaro Kotiva vira
navutaaka aatara amitairaro viva nai aiqu vikaqaa ntava
taanaro.

14 Ihuva Kotira kaiqa vara amiteharo vohaa tataa vaiinti
nahentiara iriharo qutu viharo Kotira vaiinti nahenti avu
aato muntuka anomakero hiqama nimitorara ti, vika ekaa
enta Kotira vaiinti nahentima variqi vivara.

15 Kotira Maraquravanovata Kotira okarara tinavu qoqaa
tiva timi vaira. Viva haaru paropeti vaiinti kahaquvaro vi
vaiintiva tiharo,

> 16 Kotiva mintima tivo: Ho naantiara te Isareri
> vatanaaka hampata vohaa vaiha qaraaka uva vo tiva
> taatauke vatarerave. Kia te vi entara tenta uva maara
> oriqaa qara ntuva taraiti, vi entara te vi uvara vika
> muntukaqi vate, vika avu aatoqi qara ntuva
> nimitarerave. *(Ieremaiaa 31:33)*

17 Qaiqaavata Kotiva mintima tiro:
Vaiinti nahenti qora kaiqa vare vai uvarave, vika ti uva raqake vai uvarave, vi uvara vi uvara te nunka tauru nimitarerave, tura. *(Ieremaiaa 31:34)*
18 Kotiva vaiinti nahentiara ne qora kaiqa vare varia uvara ekaa nunka nimitaunarave tirara ti, vika qumina nái qora kaiqara iriha Kotira vo haika iha quara amitevora.

Kaiqe Kotira aaqanto vuare tura

19 Ti qata vakaao, Ihuva tinavuara iriharo nai naare raurukero qutu vuvaro Kotiva tinavu uva nunka timitairara ti, tenavu homa Kotira turuaraini virara.
20 Tota Kotiva vainaini vi varia aarara kaankukaqohairo kuvai tovaro Ihuva vaata vataakero variqiro viro, tinavuara iriharo vuru qutu viharora tiro, viva vi kaankukara qaqini varakero, Kotiva vainainiara qaraaka aara autu timitora.
21 Ihuva Kotira kaiqa vara amite vai vaiintiva noravano vaiharo tinavu Kotira vaiinti nahentiqaa raqiki vairara ti,
22 kaiqenavu muntuka koqe i vairaqe Kotirara kempukaiqamake iriqi viha, vira aaqanto qihaaqamake vuari. Tinavu avu aato muntuka qoraiqama vimanta vauraro Ihura naarevano tinavu avu aato muntuka hiqama timitaivaro namari koqeva tinavu vaataini hiqama timitaira.
23 Kotiva kia nai kauqu aiqiqaa aqukero tivatai uvara qaqirakero vo uva ti vaiva vairara ti, aniqenavu kempukaiqamake Kotiva tinavu koqema timitaaina entara veka variqi vuari.
24 Kaiqenavu tentanavu kena vaiinti nahentiara noraiqaake iriqi viha nariara nariara muntuka vateha koqe kaiqaqai varaqi vuari.
25 Aniqenavu ruvaaqumavi vaiha Kotira uva iritaainara kia qaqira karaiti, tuqarake tuataari. Vokiaka kia ruvaaqumavi vaiha Kotira uva irireka auti variantemake, tenavuvata mintiarora. Kaiqenavu tenavu tentanavu kenauka kempukaiqama nimiteha kahaqamaqi vuari. Karaitiva tuvuaina entava auma auma i vairara irihama voqavata mintiaqi vuari.
26 Tenavu Kotira quqaa uva iri, viraqaahai Kotira tauvaqa utu amite qora kaiqa qaqi varaqi virerave tiarera, qaiqaa tinavuara iriharo Kotira kaiqa vara amitaarira *ofaa*va vovano kiama varianaro.
27 Tenavu mintiarera, tenavu voqamake qeteha Kotiva *ko* tiaina entara vekavata, ihavano voqamakero iteharo Kotira navutaaka tatoqa kaaina entara vekavata variariravaqaima varianaro.

28 Mosiraqaa tivato uvara raqako okarava maantimama
vairo: Vaiintivano vi uvara raqa kairamanta vaiinti
taaraqantae, taaramonavue, tiha, Tenavu tave vauraro
quqaama vi vaiintiva mintivo, tivera, vika kia vi vaiintira
aaqurihama amitaraiti, vaakama vira arukevara.
29 Haaru vohaa uva tiva taataukero vato uvara
okaravano mintima vaurara tiro, te qaraaka uva qoririma
kaaina vaiintirara ohoma tiva amitaainarave. Vi uvara
qoririma kai vaiintiva mintiharoma Kotira Maaqu tauvaqa
utu amiteharo virara qumina vaiintivema tiro. Karaitira
naarevano Kotiva qaraaka uva tiva taatautaira
kempukaiqama kero vi vaiintira qora uva nunka amitaiva
vaivarovata, vi vaiintiva virara qumina naarevema tiro.
Vaiinti nahenti aaqurihama nimiteharo koqema nimite
vai Maraqurara, vi vaiintiva vira qora okaraqai autu amite
vaira. Oho, vi vaiintira ruqutukaaina okarava nantiakeroe
varianaro?
30 Tenavu kankomake iruraro Kotiva maa uvara tiva tero
tiharo, *Tenta nai vira muntu karerave. Tenta nai vira koqaa
amirerave*, tivakero qaiqaa tiharo, *Te Noravano tenta vaiinti
nahentiqaa uva vateha ko tirerave*, tura. *(Lo 32:35-36)*
31 Vaiintivano nai qora kaiqa varaira kaara Kotiva qaqi
variqiro vi vaira kauquqi ntuva virera, te virara voqamake
oho tiva amitararave.

*Virara irihama kaiqe Karaitirara kempukaiqaake iriqi vuare
tura*

32 Tota Kotira uvavano ni avu aato muntukaqi ataama
nimitomanta vau entarara iritaata. Vi entara ne Kotira uva
iriqi vi vaumanta vokuka ni qoraiqama nimite vaumanta
ne aihavu haikara varaqi vihavata, ne kempukaiqamake
variqi vi vaura.
33 Vo enta ne vaiinti nahenti nivuqaa vaumanta vokuka
ni qora uva tiva nimiteha ni qoraiqama nimite vaumanta,
vo enta vokuka ni kena vaiinti nahenti qora uva tiva
nimiteha qoraiqama nimite vaumanta ne nenta kena
vaiinti nahenti kahaqama nimite vaura.
34 Vi entara Karaitira kaara ni kena vaiinti nahenti
karapuhiqama tomanta ne kia qetaraiti, oru vika hampata
vaiha vikara ike mpo tiva nimite vaura. Vi entara ni
airairave, ni vatave, vi haikara niqaahai raqia varomanta
ne kia virara noraiqaake iriraiti, ne tiha, Tinavu airaira
uritara kero vai airairava, naaruvaini kia taiqaraitiro, qaqi
variqiro vuanarove, tivakeha quahehaqai vaura.
35 Vi entara ne muntuka parumakeha variqi vi vaurara
iritehama, ne maa entaravata muntuka parumakeha variqi
vi vaivaro Kotiva ni kaiqara iriharo vira koqaa ninta
nimiarira.

36 Ne kia popoharaiti, kempukaiqama keha variqi vivera,
ne homa Kotira antuqa vaina kaiqara varaqi vi vaivaro
Kotiva nai kauqu aiqiqaa aqukero tivato uvava niqira
vivauma varianaro.
37 Kotira uvavano mintima tiro:
Inaaraiqa varikero naantiara tuvuarira vaiintiva viva
kia varikero tuviraitiro, viva vaakama tuvuanarove.
38 Avuqavu ni vai vaiintirara Kotiva mintima tiro: Vi
vaiintiva tiriara kempukaiqama kero iriqiro viharoma
qaqi variqiro vuanarove. Vi vaiintiva ti aaraqaahairo
tuqantaaviro qaqira kero virera, kia te vira quahama
amitarerave, tura. *(Hab 2:3-4)*
39 Ho tenavu kia Kotira aaraqaahai tuqantaavi kakakima
vuariraukama vai. Tenavu Kotira uvara quqaave tivakeha
vi uvara kempukaiqamake iriqi vuariraro Kotiva tinavu
tivitaariraukama vai.

11

Tenavu Kotira uvara quqaave tivakeha iriqi vuaina okarara tura

1 Tenavu Kotirara kempukaiqama keha iriqi vuaina
okarava maantimama vairo: Tenavu kia taara avu aato
iriraiti, Kotiva koqema timitare i haikava quqaama
qovarama vuanarove tivakeha, vira vekama vairara. Maa
entara kia avuqohai tave vauna haikava vaimanta tenavu
quqaiqama kero vi haikava vi haikava vaivo ti vaunara.
2 Haaru vetanto vau entara Kotira vaiinti nahenti vira
uvara quqaave tivakeha variqi vi vaurara tiro, Kotiva
vikara quaheharo vaura.
3 Haaru Kotiva tuvaro vira uvavano naaruvavata
vatavata autukero vatora. Vi uvarara tenavu tiha, Quqaa
Kotiva minturave, tivakeha vaunara. Viva vi entara kia ho
vaiintivano tave vai haikara varakero viraqohairo
vaiintivano ho tavaaina haikara autukero vatora.

Abelira, Enokira, Noaara, vinavukara tura

4 Haaru Abeliva Kotira uvara quqaave tivakero, sipisipi
naati arukero Kotira iha quara amito haikava Keniva Kotira
amito haikaravata uri aatarakero vaura. Abeliva Kotira
uvara quqaave tuvaro Kotiva virara tiharo, Are avuqavu ni
variara vaiintiva variarao, tivakero Abeliva amito
haikarara quahama amitora. Abeliva haaru qutu
vuvarovata, viva Kotirara quqaave tu uvara ⌞maa
entaravata vaiinti nahenti nai tiva ami nai tiva ami i
variarara tiro⌟, vira uvavano kia taiqa viraitiro, qaqiqai
variqiro vi vairo. *(Okara 4:4)*
5 Haaru Enokiva Kotira uvara quqaave tivakero Kotirara
iriqiro vi vaurara tiro, viva kia qutu vuvaro Kotiva vira

qaqi naaruvaini vita varomanta kia vaiintivano vira ho rantakora. Kotira vukuqi qara ntuvato vaiintiva Enokirara mintima tiro: Enokiva kia naaruvaini vu entara viva koqema kero Kotirara iriqiro vi vaurara tiro, Kotiva vira quahama amitorave, tura. *(Okara 5:24)*

6 Vaiintivano kia Kotira uvara quqaave ti vairava vairaro, Kotiva kiama vi vaiintira quahama amitaanaro. Vaiintivano tiharo, Quqaama Kotiva vaivo. Quqaama te vira rantarera vuariraro viva ti koqema timitaanarove ti vairava, vivaqaima Kotiva vainanaini ho vuanaro.

7 Kotiva Noaarara tiharo, Raurihara variane. Qora haikavano vi entara qovarama vuanarove, tuvaro Noaava kia vi haikara vi haikara tavaraitiro, Kotira uvara quqaave tivakero, namari vaura vuaina naavura kaqakero, nai vaiinti nahenti hampata vi naavuraqi variqiro viharo ho vaura. Noaava Kotira uvara quqaave tuvaro Kotiva vira kena vaiinti nahenti vataini vaukaqaa uva vateharo vika ruqutu taiqa kero Noaarara avuqavu ni vai vaiintirave tura. *(Okara 6:9)*

Eparahaamirara tura

8 Haaru Kotiva Eparahaamira aarama kero tiharo, Nena maaqa maini kera vo vataini oru vairaqe naantiara vi vatara ai amiariraro ariniqama vuarire, tuvaro Eparahaamiva vi vatara kia tavaraitiro, Kotira uvara quqaa uvave tivakero nai maaqa mini kero vurama.

9 Eparahaamiva Kotira uvara quqaave tivakero Kotiva nai kaama amito vataraqaa oru variqiro viharo, viva vo vatanaavano vaiharora tiro, kia maahota naavu kaqa taraitiro, *seri* naavuqiqai voqi voqi variqiro vumanta vira maaqu Aisaakivavata, vira nainti Iekopivavata, vitantavata tiha, Kotiva maa vatarara tu uvava titantaqi vaivaro maa vatava titanta kaama tai vatavama vaivo, tivakeha vi vataraqaa *seri* naavuqiqai variqi vi vaura.

10 Vi entara Eparahaamiva *seri* naavuqi variqiro viharo viva naaruvaini maahota variaina vatukara veka vaura. Vi vatukara Kotiva naivano te maantimake autirerave tivakero autai vatukavama vairo.

(Okara 12:1-10)

11 Eparahaamira naata Seraava kontaiqama viro viva vainti vataarirava kia ho vauvaro viva kia virara noraiqaakero iriraitiro, viva tiharo, Kotiva tiriara viva vainti vatataanarove tiva, viva quqaa uvaqai ti vaivave, tivakero variro, naantiara viva vainti taiqama viro vainti vatatora. *(Okara 21:1-7)*

12 Mintuvaro Eparahaamiva naampaiqama viro qutuarirava aumaiqu vaiintira, vira vohaiqaqaahairo

vainti airitahaa qovaraiqama vura. Vira vaintivara vaireka, opu makau airi vaintemakeve, namari auvahianta vai nuqava airi vaintemake, airitahaa variara.

13 Te vaaka tuna vaiinti nahentika Kotira uvara quqaave tivakeha Kotiva nái kaamato haikara vo haika vo haika kia vararaiti, vuru qutu vura. Vika quqaa vi haikava naantiara qovaraiqianarove tivakeha quaheha vaura. Vika maa vatarara tiha, Quqaama tenavu vo vatanaaka maa vataraqaa vahuqa vairera vauraukave, tura.

14 Vika nái maaqa tanara rantake mini vihara ti, minti tura.

15 Vika Eparahaamiva tota mini ko vatarara kia vi vatarara anirante vireka vauravauve. Vika mini anirante vireka autuare tiatirio, homa vika mini vi aarava vaitirio.

16 Vika kia mini virara iriraiti, vika uritarakero vai vataraqaa vuataa umanta vaura. Vika Kotirara kempukaiqaake iriqi viha naaruvaini vai vatara veka vaurara tiro, Kotiva vi vatara qerama nimitero tiharo, Te kia kauriraiti, te vika Variqavano vaiha vikaqaa raqikiqi virerave, tura.

17-18 Eparahaamiva Kotiva tivato uvarara quqaa uvave tivakeharo nai maaqu arukero iha quara amitareva auti vaura.

Kotiva nai kauqu aiqiqaa aqukero Eparahaamirara tiharo, Ai maaqu Aisaakiraqaahairo ai autuvano qaqi variqiro vuanarove, tivakero variqiro viro, vo enta Eparahaamira avatamake tavareva virara tiharo, Nena maaqu arukera iha quara timitaane, tuvaro Eparahaamiva Kotira uva iriro nai maaqu aru amitareva autiharo tiharo, Kotiva tiriara nai kauqu aiqiqaa aqukero tivato uvava quqaa uvaqaima varianarove.

19 Te tenta maaqu vira aru amitaariraro Kotiva vira homa qaiqaa qaqi vara himpima timitaanarove tivakero, nai maaqu arukareva auti vauvaro Kotiva kia vira arukaane tuvaro Eparahaamiva nai maaqu qutu vuraqihairo qaiqaa qaqi himpuvaro vita varontema kero, vira vita varora.

(Okara 22:1-19)

Aisaakira, Iekopira, Iohepira, vinavukara tura

20 Aisaakiva Kotiva tivato uvarara quqaa uvave tivakero naampaiqama viro, nai qutu vuarira entava aumaiquvaro viva nai kauqu Iekopiraqaavata Isoraqaavata vateharo vitanta koqema nimiteharo vitantara tiharo, Quqaama Kotiva naantiara nitanta minti mintima kero koqema nimitaanarove, tura.

21 Iekopivavata Kotiva tivato uvarara quqaa uvave tivakero naampaiqama viro nai qutu vuarira entava

aumaiquvaro viva nai kauqu Iohepira maaqutantaqaa vateharo, koqema nimiteharo vitantara tiharo, Quqaama Kotiva minti mintima kero nitanta koqema nimitaanarove tivakero, nai kauruqaa muntuviro vaiharo Kotira autu tuahera kora. *(Okara 49:22-26)*

22 Iohepivavata Kotiva tivato uvarara quqaa uvave tivakero, naampaiqama viro nai qutu vuarira entava aumaiquvaro viva Kotira uva vo qoqaiqama kero tiharo, Quqaama Isareri vaiinti nahenti naantiara Isipiqihai anirante vivarave. Vi entara vika mini vireka iha, ti vuhaarivata maa vataraqihai mpaqi vare vuru mini quntama kaate, tura. *(Okara 50:25)*

Mosirara tura

23 Vira noka qoka Mosira vatate tavovaro viva koqe vaintivano vaumanta vitanta Pero vaiintivano qorainti vainti vatatera arukaate tu uvara raqake kia qetaraiti, Kotirara quqaama viva tinavu kahaqama timitaariravama vaivo tivake Mosira taaramo tora vira kukeqaqi vi vaura. *(Katu Varora 2:1-10)*

24 Mosiva noruqama viro Kotira uvara quqaa uvave tivakero viva aqao tiro, Ne kia tiriara Perora raavuravano viritai vaintirave tiate, tivakero

25 viva tiharo, Hauri te Isipi vatanaaka hampata qora kaiqa varaqi viha vahuqa quaheha variqi vuarorave. Te kia mintiraiti, te tenta navunaaka, Kotira vaiinti nahenti hampata vaiha, vika vataake maara varaqi virerave, tura. *(Katu Varora 2:15)*

26 Isipini vau onaanara koqe airaira, vo airaira vo airairara Mosiva kia virara noraiqaakero iriraitiro, viva Kotiva noraiqama kero atitaaina vaiintira, virara noraiqaakero iriqiro viharo tiharo, Te tenta vaiinti nahenti hampata variari Isipi vatanaaka homa ti kaurira haika timiqi vivarave, tura. Kotiva naantiara naaruvaini nai vira koqaa amiainarara iriqiro viharora tiro, viva minti tura.

27 Mosiva kempukaiqama kero Kotirara iriqiro viharora tiro, viva Isareri vaiinti nahenti ntita varero Pero vaiintivano arara itaainarara kia qetaraitiro, Isipi mini kero vura.

Vaiintivano avuqohairo Kotira tavaarirava kia vaivarovata, Mosiva Kotira avuqohairo tavamaqiro vi vauntemakero, viva Kotirara kempukaiqama kero iriqiro viharo, kia qaqira kero anirantero viraitiro, Isipi mini kora. *(Katu Varora 12:31-42)*

28 Mosiva Kotiva tu uvarara quqaave tivakero, *ensel*ivano Isareri vatanaaka hoqare qorainti vainti vatatoka, kia arukaraitiro qaqi vehakuma nimitaarire tiro, sipisipi naati

arukero vira mati namakero vira naare varakero vo qenti vo qentiqaa aqutora. *(Katu Varora 12:13)*

Isareri vaiinti nahenti airitahaa Kotira uvara kempukaiqamake iriqi vi vaurara tura

29 Isareri vatanaaka kempukaiqaake Kotirara iriqi vihara ti, vika aahara vatavau vuntemake Naare Namarive tu namarira ho taqa vare vurama. Vika taqa vare vumanta Isipi vatanaaka Isareri vatanaaka untemake virare tuvaro nora namarivano vika ekaa aqu ravaaqavu kora. *(Katu Varora 14:15-31)*

30 Isareri vatanaaka kempukaiqaake Kotirara iriqi vurara tiro, vika Ieriko vatukaini ori vaantaavura tataaqa 7 entanavuara utututa kovaro ori vaantaavura vuvatova naivano ravantau vura. *(Iosuaa 6:2-25)*

31 Nahenti vovano hampi nariro ni vau nahentiva Rehaapiva Kotirara kempukaiqaakero iriqiro vi vaurara tiro, viva nai navutaa vaiintitanta, Isareri vaiintitanta kahaqama nimitora. Vi nahentiva Kotirara quqaave tuvarora tiro, Kotiva vira kahaqama amitomanta Isareri iqoka vaiinti Kotira uva raqakoka ekaa arukeha kia viravata arukora. *(Iosuaa 2:1-16)*

32 Ho te tau vaiinti nahentikarae tivaqi virara? Gideonirave, Baraakirave, Samsonirave, Iepataarave, Devitirave, Samuerirave, paropeti vaiintinavuve, te kia maa qararaqihai vukaiqaake vikara ho tirara.

33 Vika Kotira uvara quqaa uvave tivakeha, virara kempukaiqaake iriqi vi vaurara ti, vika iqoka raquqi viha vo vatanaa vo vatanaaka naatarake vaura. Vika avuqavu nuvaqi vi vauvarora tiro, Kotiva nai kauqu aiqiqaa aqukeharo nimirerave tu haikara nimi vaura. Vokuka Kotirara kempukaiqaake iriqi vihara ti, vika *raioni* no tintatovaro kia vika ari vaura.

34 Vokuka Kotirara kempukaiqaake iriqi viha noraiqaakero iha ite vaura qimpake vaura. Navutaaka vokuka arukarare tumanta vika ho ruqemake aiqu autute vi vaura. Vokuka uqerara vaiinti nahenti vaihavata, Kotirara kempukaiqaake iriqi vi vaurara ti, kempukaiqamavi vaura. Vika Kotirara kempukaiqaake iriqi vi vaiha, iqoka raquqi viha, vo vatanaa vo vatanaaka vika iqoka vaiinti naatarake vaura.

35 Haaru nahenti vonavu kempukaiqaake Kotirara iriqi vi vauvarora tiro, Kotiva vika vaintinavu qutuvuka qaiqaa qaqi vara himpima nimite vaura.

Haaru vokuka Kotirara kempukaiqaake iriqi vi vaumanta vika navutaaka vika ravaaqavuke tiha, Ne Kotira tauvaqa utu amitaiqe ni qaqi kaari variate, tumanta vika kia nái

navutaaka turara iriraiti, vika qutuvi Kotira vataake koqemake variqi virara noraiqaake irihama, kia Kotira tauvaqa utu amitomanta vira kaara vika navutaaka vika ruqutuqi viha ruqutu taiqake vaura.

36 Kotira vaiinti nahenti Kotirara kempukaiqaake iriqi vi vaumanta vira kaara hini kuka vika naaraihama nimiteha, hini kuka kaavu numiqake vateha, hini kuka rumpa vareha karapuhiqi vuru ke vaura.

37 Vokuka vika oriqohai ruqutuqi viha vuru aruke vaura. Navutaaka vukai *so* varakeha viraqohai vokuka vaata tavaaraqaa teqa aquke vaura. Vika vokuka iqoka paipeqohai aruke vaura.

Vokuka vehiqamavi kia koqe utavaaqa vataraiti, sipisipi pahave memerave paha varakeha nonkuteha vi ani vaumanta vika navutaaka vika qoraiqama nimiteha vika rauntuke vaura.

38 Vinavuka kia vaiintivanovata vaunaini vi aniha vaura. Vinavuka aiqinavauve, ori onavuqive, vata ntoma viraqive, vi aniha vaitaqi vi vaura. Ike, vataini vauka vinavukara koqe vaiinti nahentive tiataara vaumanta vinavuka qoraiqama nimite vaura.

39 Vi vaiinti nahentika haaru vaiha Kotira uvara quqaave tivakeha Kotirara kempukaiqaake iriqi vi vaurara tiro, Kotiva vika quahama nimiteharo koqe vaiinti nahentive ti vauvarovata, viva nai kauqu aiqiqaa aqukeharo tu haikara kia vika varora.

40 Haaru Kotiva tinavuaravata iriharo uva vo vatero tiharo, Te kia haaru vau vaiinti nahentika naane koqema nimitarerave. Haaru vau vaiinti nahentikavata, naantiara vai vaiinti nahentikavata, vika vika vohaaraqi vaiqe te vika koqema nimitaari vika ho vai vaiinti nahentika vaivarave, tura.

12

Tenavu Karaitirara kempukaiqamake iriqi vuare tura

1 Ho haaru vaiinti nahenti airitahaa Kotira uvara quqaave tivakeha kempukaiqaake virara iriqi vi vaura. Maa entara vi vaiinti nahentika airitahaa tinavu ututumate vaiha tinavu aituti variamantara ti, kaiqenavu vika nivuqaa vaiha kia popohanaara iraiti, koqemake Kotira aaraqaa viha nai aatarake nai aatarakemaqi vuari.

Vika nivuqaa vaiha vo haika vo haikavano tinavu ravaaqavuke vai haikaravata, qora kaiqavano tinavu paama tivakero tuate vai haikaravata qaqira vara aquke, kia popoharaiti, koqemake nai aatarake nai aatarakemaqi vuari.

2 Kaiqenavu kantamaqi viha Ihuraqai tavamaqi vuari.
Viva naane avuni viharo Kotirara kempukaiqaakero iriqiro
vivara tiro, viva homa tinavuvata kahaqama timitairaqe
tenavuvata vira aanare Kotirara kempukaiqaake iriqi viha
vuari. Ihuva katariqaa qutu vireva umanta vira
naaraihama amiteha kaurira haika amuvaro viva kia
virara noraiqaakero iriraitiro, viva naantiara quaha kero
variaina entarara iriharo tinavuarao tiro qutu vura. Maa
entara viva uritarero Kotira kauqu tanarainima vairo.
3 Karaitiva vataini vaumanta qora kaiqa vare vau
vaiintika anomake virara qora avu aato vateha qoraiqama
amite vaura. Karaitira mintuntemake nivata qoraiqama
nimitaivera, kia popoharaiti, kempukaiqama kema variqi
vuata.
4 Ho qora kaiqa vare variaka ni qoraiqama nimite
vaihavata, vika kia ni aruke variara.
5 Vo uva qara ntuva tora ne tauru kevora. Vi uvaraqi
Kotiva niara ti maaqu raavurave tiharo mintima tiro:

Ti maaquo, Noravano Kotiva ariara viva avuqavu
nuarire tiro, ai ruqutirarama are virara irihara variane.
Viva ai atirarama kia popohehara muntuka qoraiqirara
variane.
6 Kotiva nai antuqa ari vai vaiintirara qora aaraqaa
qaiqaa vuantorave tiro, viva vi vaintira ruqutuqiro
viharo atiqiro vi vairave. Viva ti maaquve ti vaina
vaiintira ruqutuqiroma vuanarove, tura. *(Uva Maara
Koqera 3:11-12)*

7 Kotiva ni qaqi ruqutuqiro vi vairamanta, ne
kempukaiqaake vaiha Kotiva tinavu nai vaintairama
ruqutuqiro vi vaivo tiata. Tara vaintie vira qova virara
avuqavu nuarire tiro, kia vira ruqutukero utetaanaro? Vira
qova nai maaquara avuqavu nuarire tiro, vira qaqiqai
ruqutuqiro viharo utete vaira.
8 Kotivavata nai vaintaira ruqutuqiro viharo utete vaira.
Viva kia nivata ruqutuqiro viharo utetairera, ne kiama vira
vaintaira tarauka vairaiti, ne aaranahainaa vaintairama
vaivara.
9 Maini vataini tinavu qokavara tinavuvata ruqutuqi viha
utete variamanta tenavu kia vika toma nimitaraiti, vikara
koqe vaiintiveqai ti vaunara. Virara irihama tenavu tinavu
qova Kotiva naaruvaini vaira, vira uva voqavata iriqi viha
ekaa enta qaqi variqi vuari.
10 Tinavu qokavara vataini variaka vahuqa vaiha vika nái
irikeha tinavu ruqutuke utete variara. Kotiva tinavu
koqema timitareva iharo, tinavuara vika nai takuqukero
vainantemake variqi vuate tiro, tinavu ruqutuqiro viharo
utete vaira.

11 Vira qova nai vaintiru ruqutuqiro viharo utetaqiro vi
vaivaro vi vaintiruva tiharo, Ike, ti vaatavano voqamakero
aiha vivo, ti vaira. Minti tivaqiro viro viva noruqama viro,
koqe vaiintivanoma varianaro. Vi vaiintiva ruqutukero
utetairaqaahairo paru iarira vaiintiva vaiharo avuqavu
nuarira vaiintivama varianaro.
12 Kotiva niara avuqavumake variqi vuate tiro, ni
ruqutiharo utete vaimantara ti, kia aiqu kauqu raqantaate
qumina vairaiti, aiqu kauqu rantuta keha
kempukaiqamake variata.
13 Ne Kotira aaraqaa avuqavumake variqi vi vaivaro
uqerara vaiinti vovano Kotira aaraqaa rentuqaa
rentuqaamaqiro viharo, kia kuntavaivaima varero kaavu
ntiraitiro, kempukaiqama kero ni avataqiro viharo variqiro
vuanaro.

Qora kaiqa varaarorave tivakeha rauriha variate tura

14 Ne variqi viha antua uvavano qovaraiqiantorave
tivakeha ekaa vaiinti nahentiara qihaaqama nimitaqi
vuata. Ne kia qora kaiqa vararaiti, Kotira kaiqaqai
varareka autiha variata. Kia Kotira kaiqa vararaitiro
variqiro vi vairava, kiama ho Nora Kotira tavaanaro.
15 Hauri niqihairo vovano Kotiva vira aaqurihama
amiteharo koqema amite vaira qaqira kero Kotira toma
amitaantora. Hunkavi haikava kara qoraiqamake vaintema
kero, niqihairo vo vaiintivano vo maara qovaramakero ni
qoraiqama nimitaantorave tivakeha rauriha variata.
16 Hampi qaramaqi ni varia okaravave, Kotirara kia iri
varia okararave, ni avutaini qovarama vuantorave
tivakeha rauriha variata. Tinavu kaivaqava Isova minti
vau vaiintiva vaura.
Viva avuni hoqare vatato vaintiva vaiharo nai qatara
tiharo, Kara timiraqe te ariarama avuni hoqare vatatai
vaintiva vaivo tiarirara are ti qova ti koqema timiteharo
tiaina uvaravata varenarave, tuvaro vira qatavano nai
vakaara kara vira amuvaro nora.
17 Vi karara namakero vira naantiara vo enta viva nai
qorara tiharo, Are ti koqema timitena uvara tiva timiraqe
te tenta vaintairavata koqemake variqi vuare, tuvaro vira
qova kia mintiraitiro vira qoririma kovaro Isova iqi
rataqiro viharo, tota nai qatara tivato uvara nunka karare
tiro, tavovaro vi uvara nunka kaarira aarava kia ho vaura.
(Okara 27:30-40)

Haarua uvaravata qaraaka uvaravata tura

18 Ne kia Kotira haarua uva iriaka vairaiti, ne vira
qaraaka uva iriaka variara. Haaru Kotiva nai tivato uvara
qovarama kareva auti vaumanta ni kaivaqaukavara Sainai

Aiqina auvoqi oru ruvaaqumavi vaiha tavovaro ihavano noraiqaakero itaqiro vi vauvaro viraqaahairo konkira aru vuvaro aaronaavanovata uti vaura.

19-20 Minti vauvaro *aanumaaravano/nomavano* noraiqaakero uva tuvaro uvavano naaruvaihairo mintima tiro: Vaiintivanove, aantau vahivanove, maa aiqinara uru utu varairera, vira oriqohai ruqutu kaate, tura.

Uvavano minti tumanta vaiinti nahenti voqamake aatu itomanta ike mpo tiha, Kia qaiqaavata uva tiane, ti vaura.

21 Mosivavata vi haikava vi haikava qovaraiqura tavero tiharo, Oho, ti aiqu kauqu ntiri ntiri i vaimanta voqamake qetehama vauro, tura.

22 Ho ne qaraaka uva Kotiva tivatora iriakara ti, ne kia nenta kaivaqaukavara voqaantemake Sainai Aiqinaqaa viraiti, ne vo aiqinaqaa oruntaaka variara. Vi aiqinara autu Saioni Aiqinave, Kotira vatuka Ieruharemi naaruvaini vai vatukarave, ne mini oruntaara. Vi vatukaraqima Kotiva qaqi variqiro vi vaiva vairo. *Enseli* airitahaa variamanta qaiqaa kaatavanovata viraqi ruvaaqumavi vaiha Kotira quahama amitaqi vi varianaini, ne mini oruntaara.

23 Kotiva avuni hoqare vatatai vaiinti nahentika ruvaaqumavi varianaini ne oruntaara. Vi vaiinti nahentika nutu naaruvaini qara ruva taavaroma vairo. Ekaa vaiinti nahenti uva avuqavu qiarirava Kotiva vainaini ne mini oruntaara. Vataini avuqavu ni varia vaiinti nahentika vika maraquravano vainaini ne mini oruntaara. Kotiva vika kahaqama nimitaimanta vika ho varia vaiinti nahentika variara.

24 Ihuva Kotiva qaraaka uva tiva taatautaira qovarama kai vaiintiva vainaini ne mini oruntaara. Ihuva tinavuara iriharo nai naare raurukero qutu vurara tiro, Kotira qaraaka uvavano kempukaiqama viro vairo. Keniva Abelira arukovaro Abelira naarevano nteharo vira noqaa nai aru muntu kaane ti vaura. Ihura naarevano nteharo kia virara nai noqaa aru muntu kaate tiraitiro, vaiinti nahenti qora kaiqa vare vai uvara nunka nimitaarire tiro, Ihura naarevano Abelira naare aatara kora.

25 Vi uvara irihama rauriha variata. Maa entara Kotira uva qaraaka uva ni tiva nimi vaina vaiintira qoririma amitevora. Haaru Mosiva qaqi vaiintivano vaiharo Kotira haarua uva vaiinti nahenti tiva nimumanta vika kia vi uvara avataqi vuvaro vira kaara Kotiva vika ruquti vaura. Maa entara Ihuva naaruvaihainaa vaiintivano Kotira uva tinavu tiva timi vaira tenavu kia iriarera, tenavu ruqemake vuarira aarava kia ho varianaro.

26 Kotiva nai haarua uva qovaraiqama kareva u entara Kotiva uva ti vauvaro vatavano qakiharo vaura. Maa

entara Kotiva nai kauqu aiqiqaa aqukero tiharo, Naantiara te qaiqaa uva tiha, kiama te vataqai qaki iraiti, te naaruvavatama qakiainarave, tura.

27 Kotiva qaiqaave tu uvara okara vaireva maantimama vairo: Kotiva tota vaiharo tuvaro vatavata naaruvavata qovarama vura. Naantiara viva qaiqaa tiraro vatavanovata naaruvavanovata taiqa virarovata, Kotira vatuka kia ho qakiaina vatukava qaqima varianaro.

28-29 Tenavu kia ho qakiaina vatukaraqi vuariraukara ti, kaiqenavu Kotirara koqema iarao tivaqi vuari. Kotiva tinavu Variqavano vaireva, ihavano tatoqa kainantema kero vaiinti ruqutuke vaivama vaira. Minti vairara ti, kaiqenavu vira aatu qeteha koqemakeha vira autu tuaheraqi vuari.

13

Maantimake nivaro Kotiva niara quahaarire

1 Ne qata vakaa aura nakaa vaiha nariara nariara muntuka vataqi vuata.

2 Vonaihai anika, nenta naavuqi koqemake ntita vate okarara kia qaqira karaiti, iriteha variata. Haaru *enseli* vonavu vataini qovarama vumanta vokuka vinavukara qaqi vaiintinavuve tivakeha vinavuka koqemake ntita vate kara nimura.

3 Ne nenta kena vaiinti nahenti karapuhiqama taakara tauru kevora. Nevata karapuhiqama taaka voqaara vaiha vikara mpo ike tiva nimiteha kahaqama nimitaata. Ni kena vaiinti nahenti qoraiqama nimite variamanta variaka, vikaravata iriteha variata. Vikavata nevata vohaa qaramake variara.

4 Naata vaati vare varia okarara koqe okarama vaivo tiata. Vira vaativanovata vira naatavanovata náitantaraqai aatoqi iriqi viha variata. Vora naata vaati vataake hampi ni vaika Kotiva vikaqaa uva vataanaro. Hampiara voqaara qaramaqi ni vaika, Kotiva vikaqaavata uva vataanaro.

5 Ne variqi viha kia monu vareraraqai noraiqaake iriqi vuata. Ne nana nana haika vaterara homa vi haikara vatauro tiata. Kotiva tinavuara mintima tiro: Te kia ni qaqira karaiti, te ni hampata variqi virerave, tura.

6 Kotiva minti turara ti, kaiqenavu kia qetaraiti, muntuka qihaaqamake Kotirara mintima tiare:

> Kotiva ti kahaqama timite vaiva vaimantara ti, te kia vaiintivano qoraiqama timitaainarara qeteha virerave, tiare. *(Ihi 118:6-7)*

7 Haaru ni qiata vaiintinavu Kotira vakaaka ni tiva nimi vaura, ne vinavuka uva tauru kevora. Vinavuka Kotira

uvara quqaa uvave tivakeha kempukaiqaake Kotirara iriqi viha vuru qutu vurara iriteha nevata vinavuka inte iata.

8 Ihuva haaru vauntemakero vatevata naantiaravata viva vohaa qaramakero varianarove.

9 Ne avuqavu aaraqaa nuvaqi viha, kia aahuva uva, vo uva vo uva avataqi vuata. Ne variqi viha hauri tiha, Kaiqe vi karara kia naraiti, vi kararaqai namaqi vuare, tivora. Kara ne varia okarava kia ho vaiinti nahenti kahaqiramanta vika koqe aaraqaa vivarave. Kotiva ni aaqurihama nimiteharo koqema nimite vaiva ni kempukaiqama nimitaira ne homa variqi vivara.

10 Kotira Naavuqi variaka, vika vo *ofaa* taintaqaa vaiha Kotira kaiqa vara amite variarara ti, vika kiama tinavu *ofaa* taintaqaahai ho kara nevara.

11 Kotira kaiqa vara amite variaka qiata vaiintivano Kotiva vaiinti nahenti qora kaiqa vare uvara nunka nimitaarire tiro, quara aantau arukeharo vira naare Kotira Naavu turuaraini vuru *raintumake/ruanainorimake* vaimanta vonavu quara aantau vira vaata vare muntu vatuka aaqaini keha iha quarake variara.

12 Ihuva Kotiva vaiinti nahenti qora kaiqa vare uvara nunka nimitaarire tiro, vivavata vatuka aaqaini qutu viro nai naareqohairo vaiinti nahenti avu aato muntukaqi hiqama nimitora.

13 Viva vatuka aaqaini qutu vurara ti, kaiqe tenavuvata vatuka aaqaini otu vira hampata vaiha kaurira haika vira vataake varaare.

14 Kia maa vataraqaa tenavu maahota variaina vatukava vairo.

Naantiara qovaraiqiaina vatukararama tenavu aitutumaqi vi vaunara.

15 Karaitira kaiqara iriha kaiqenavu *ofaa* vo, tentanavu noqihai Ihuva tinavu Noravano vaivo tivakeha Kotira autu tuaheraaina uvara, vi *ofaa*ra Kotira vara amitaqi vuare.

16 Mintiaqi viha ne koqe kaiqa varaqi viha nai kahaqama amite nai kahaqama amitemaqi vuata. Ne mintiaqi vi vaivaro Kotiva virara koqe *ofaa*ve tivakeharo niara quaheharo varianaro.

17 Niqaa raqiki varia vaiintika uva ne koqemake iriqi viha vika vevaaraini variata. Naantiara vika Kotira avuqaa oru vaiha niqaa raqikiqi vi vai uvara vuru Kotira tiva amirara ti, vika kia popoharaiti, niqaa koqemake raqikiqi vi variara. Ne vika uva iriqi vivera, vika quahehama nái kaiqa varaqi vivara. Ne vika uva kia iriqi vivera, ne vika maara nimimanta vika kiama ho ni kahaqivara.

18 Tinavuara iriha Kotira aarama timitaata. Tenavu koqe
kaiqaqai ekaa enta vararera auti vauraukara ti, tenavu
koqe avu aatoqaa kaiqa vare vaunara.
19 Vi uvara irihama te niara mpo tiha, Ne Kotira aaraivaro
viva vaaka ti tititama kairaqe te ne vainaini vuare, turo.
20-21 Ho vaiinti nahenti muntuka paruma nimite vai
Variqava, ni vo haika vo haika nimiramanta ne vira antuqa
vaina kaiqara ho varaqi vuata. Viva Karaitira
kempukaqohairo ni kempukaiqama kairamanta ne Kotiva
quahama nimite vaina vaiinti nahentika variata.
Ihuva Sipisipi Qova Noravano tinavu nai sipisipiqaa
raqiki vaiva vaiharo, viva Kotira qaraaka uvavano ekaa
enta qaqi variqiro vuainara nai naareqohairo
kempukaiqama korara tiro, Kotiva vira qaqi vara himpima
kora. Ho kaiqe Ihu Karaitira autu ekaa enta ekaa enta
tuaheraqi vuare. Quqaave.

Ekaara uva tura
22 Te qeqo uvaqai ni qara ntuva nimitehara ti, te niara
vihi tiha, maa uvarama iriqi vuate turo.
23 Maa uvaravata iriata. Tinavu qata vakaa, Timotiva
karapuhiqihairo taiqeroma. Viva vaaka maini anirera, te
vikantima ni oru tavarera.
24 Ne nentaqaa raqiki varia vaiintikaravata, ekaa Kotira
vaiinti nahenti vokiakavata uva mantama timitaata. Ni
qata vakaukavara Itarihainauka ni uva mantama nimite
variara.
25 Kotiva ni aaqurihama nimiteharo koqema nimitaqi
viramanta ne variqi vuate, turo.

IEMI
Iemiva qara vara kora

Ihura arukovaro qutu viro qaiqaa qaqi himpiro naaruvaini oru vauvaro 10 ihie 15 ihie aitarovaro Iemiva maa uvara qara ntuva tora. Iemiva Ihura qatavano vaiharo Ihura vaiinti nahenti Ieruharemini vaukaqaa raqiki vaura. *(Kaiqa Varora 12:17, 15:13)*

Ieruharemihai ntata raumpirima komanta vo vataini vo vataini otu vau vaiinti nahentika koqe aaraqaa kempukaiqamake variqi vuate tiro, Iemiva maa uvara qara ntuva tora. Ihuva ntita vato vaiintinavuka 12 navuqihairo vo vaiinti vira autu Iemiva vira qamaqova vaura. Ne vi vaiintirara vohaa vivave tivora.

1 Te Iemika. Kotivavata, Noravano Ihu Karaitivavata, variamanta te vitanta kaiqa vaiintivanoma vai. Isareri anku 12 navuqihai vo vataini vo vataini raumpirimavi otu variakarama te ni uva mantauro.

2-3 Ti qata vakaao, ni avatareva vo haika vo haikavano qovaraiqi vairera, kia ni muntukavano qoraiqira vairaiti, ne vi entara tiha, tenavu quahehaqai vairerave tiata.

Tenavu Ihurara kempukaiqaake iriqi viha avatara haikavata aataraqi vuainaraqaahai tenavu voqavata kempukaiqamavi Kotira aaraqaa homa virara.

4 Ne avatara haika aataraqi vivi, viraqaahai ne kia ahora vaiinti nahenti vairaiti, ne anomake noruqamavi vaiinti nahentika variqi viha, kia vo haikara aavoqivara.

5 Kotiva kia kampaiqi vaiva, viva vo haika nimiharo kia nitiraitiro, paruma keharo nimi vaiva vairara tiro, niqihairo vovano kia koqe avu aato vatairera, viva Kotira irairaro Kotiva vira koqe avu aato amiarira.

6 Hauri niqihairo vovano taara aato iriharo Kotira aaraantora. Viva quqaama Kotiva ti kahaqianarove tivakeharo Kotira aaraarira. Taara aato iri vaiva nana haika voqaarae vairo? Vi vaiintiva vaireva, uvaivano namari venta vuruvike virivike ira voqaarama vaira.

7-8 Vi vaiintiva taara aato utiharo vo aaraqaa vuru rauqi eqero vo aaraqaa viri rauqi eqero i vaiva vairara tiro, hauri viva Kotirara ti kahaqianarove, tiantora.

Vehi vaiintiaravata airi airaira vatai vaiintiraravata tura

9 Tinavu qata vakaa vovano vehi vaiinti vairaro Kotiva vira noraiqama kairera, viva quahaari.

10 Tinavu qata vakaa vovano airi airaira vatairava vira avu aato kenko tiraro tiharo, Ti airaira qumina haikave. Te

vehi vaiintiqaima vauro, tinarara iriharo quahaanaro. *Kaampivano/Qinaaravano* inaaraiqa itaqiro viro, aqu ntuva vi vaintema kero, airi airaira vate vaira vaiintivavata inaaraiqa varikero taiqa vuanaro.

11 *Kaampivano/Qinaaravano* koqema kero ite vaivaro nora kuari iteharo tatoqa kaivaro aqu ntuva vi vaira. Tota koqemakero ite vaiva qumina aqu ntuva vi vaintema kero, airi airaira vate vaira vaiintivavata nai kaiqa varaqiro viro, vuru quminama qutu vuanaro.

Qora kaiqavano vaiinti avataainarara tura

12 Vaiintivano Kotira aaraqaa viharo tavairaro avatara haikavano vira avatairaro viva kia popoharaitiro kempukaiqama kero variqiro virera, Kotiva virara iriharo vira koqema amiteharo virara, Are ekaa enta qaqi variqira vinarave, tianaro. Kotiva nai kauqu aiqiqaa aqukero tiharo, Tiriara muntuka vate vai vaiinti nahentika ekaa enta qaqi variqi vivarave, turara tiro, viva minti tura.

13 Qora kaiqavano vo vaiinti avatairera, hauri vi vaiintiva tiharo, Kotiva ti avate vaivo, tiantora. Qora kaiqavano Kotira kia ho avate vaira. Kotiva kia vo vaiintiara qora kaiqa varaarire tiro, vira avate vaira.

14 Maantima kero qora kaiqavano vaiinti hampiqamake vaivaro qora kaiqa vare vaira: Vaiintivano nai avu aatoqihairo qora kaiqa varaainarara iriqiro vivaro nai avu aatoqihairo irite vai uvava vira kuntama varero

15 vi kaiqara varaane ti vaivaro qora kaiqa vare vaira. Viva qora kaiqa varaqiro viro, vira kaara vuru qutu vuaina haikara varero vuru qutu vi vaira.

16-17 Ti qata vakaao, Kotiva kia vaiintivano qora kaiqa varaarire tiro, vira avataanarove. Vovano una uva minti tirera, ne vira uvara quqaa uvave tivora. Ekaa koqe haikavano Kotiva inaihairo tuvi vaira. Ekaa naaruvaini ite vai haikara autukero vataiva, Kotiva, viva koqe haikaqai tinavu timi vaivama vairo. Naaruvaini ite vai haikava itakero qimpakero i vaivarovata, Kotivaqai qaqi itaqiro vi vaivama vairo.

18 Kotiva tinavuara vika ti vaintima vaivarave tumanta tenavu vira quqaa uvara quqaave tivake, vira vaintiqamavi vaunara. Avuni iratero aqutatai tavara voqaara tenavu hoqare vira vaintiqamavi vaunara.

Ne Kotira uva qumina iriha vira kaiqavata kia varevorave tura

19 Mpo, ti qata vakaao, ne maa uvara iritaata: Ne vovano tina uvara naane vaaka iri, viraqaahai qakomake nenta uva tiva amiata. Kia vaaka arara itaira tiroriata.

20 Vaiintivano vaaka arara itainaraqaahairo kiama Kotiva
avuqavuqi vaira okarava qovaraiqianaro.
21 Vi uvarara irihama ne hampi ni vai okararave, ekaa
qora kaiqa vare vai okararave, qaqira kaata. Ne nenta autu
vara muntuvi vatainiqamake Kotiva ni avu aatoqi vataina
uvara, vi uvara iriqi vi vaivaro Kotiva ni kuvantu
nimitaarira.
22 Ne Kotira uva iriha qumina vaiha kia vira kaiqa
vararaiti, ne nentara unahaa tiha tenavu homa vauro
tivora. Ne vira uva iriha vi uvava tintemake niha kaiqa
varaata.
23 Vaiintivano Kotira uva iriharovata, kia vira kaiqa
vararaitiro qumina vaiva, vi vaiintiva
memontaaraqihairo/inupiqihairo nai viri tave vai vaiintira
voqaarama vairo.
24 Vi vaiintiva *memontaaraqihairo/inupiqihairo* nai viri
taveharo te maantimake vauraukave tivakero,
viraqaahairo vaaka nai viri tavaira tauruke vaira.
25 Vaiintivano Kotiva mpeqa uva tivataira anomakero
iriqiro viharo kia tauru karaitiro, qaqi iriqiro vi vairava
vairaro Kotiva vira kuvantu amiteharo viva ekaa kaiqa
vare vainara koqema amitaanaro.
26 Vaiinti vovano te Kotira uva iri vaura vaiintikama
vauro tivakeharo kia nai noqaa koqemakero raqikiqi
virera, vira uvavano una uvaqai vairaro viva te Kotira uva
iri vauraukama vauro ti vai uvavavata qumina uvaqaima
varianaro.
27 Maantima kero vaiintivano Kotira tinavu Qora vira
aaraqaa avuqavuqama kero niharo vira autu tuaheraanaro:
Vi vaiintiva viqa vaintinavuvata, tentoqa nahentinavu
maara vare vaikavata, oru kahaqama nimitaarira
vaiintivama varianaro. Viva mintiaqiro viharo vataihainaa
okaravano ti ravaaqavu kaantorave tivakeharo avuqavu ni
vaira vaiintivama varianaro. Minti vaina vaiintirara Kotiva
tiharo, Quqaa viva ti aaraqaa ni vai vaiintivavema, tianaro.

2

Ekaa vaiinti nahenti vohaa qarama nimitaate tura

1 Ti qata vakaao, tinavu Noravano Ihu Karaitiva viva
ekaa naaruvaini vai haikaraqaa raqiki vaiva vaimanta ne
vira uva iriqi viha, vo vaiinti taveha qora vaiintive tivakeha
vo vaiinti taveha koqe vaiintive tivora.
2 Ne ruvaaqumavi vainaini tavaivaro vovano nai kauquqi
kori oriqohai autute *ringira* hampakumatero koqe utavaaqa
nonku tairava anintairaro vehi vaiinti vovano nai utavaaqa
nihiqama vinara nonku tairava, vivavata anintairera,

3 hauri ne koqe utavaaqa nonkina vaiintirara tiha, Koqe
tainta maini oquvuane, tivake vehi vaiintiara, Mini qaqi
himpite variane. Qaqi vatakanta oquvira variane, tivora.
4 Ne mintima keha vaiinti raira kevora. Ne mintimake
vaiinti raira kaivera, ne qora *ko* raire vai vaiintira voqaara
vaiha, qora okarara irihama mintivarave.
5 Ti qata vakaao, te tiari iriata. Kia airaira vataa vaiinti
nahenti variamanta vataini variaka vikara ne vehi vaiinti
nahentive ti variavarovata, Kotiva vi vaiinti nahentika
kaamate vaira. Vika Ihurara kempukaiqaake iriqi vivi,
Kotira vatuka varevara. Kotiva nai kauqu aiqiqaa aqukero
tiharo, Tiriara muntuka vate vai vaiinti nahentika vikama
ti vatuka varevarave, tura.
6 Vehi vaiinti nahenti mintimake variamanta ne vika
nutu vara vatainiqamake variarave. Taukae ni airi maara
nimiqi viha, ni rarau vareha *ko* iri variaka nivuqaa vuru ke
variarave? Airi airaira vataaka, vika minti variarave.
7 Ne Ihura vainti variamanta airi airaira vataaka, vikama
Ihura autuara qora autuve ti variarave.
8 Kotiva avuhainaava maa uvara tiva taiva mintima tiro:
Ninara antuqa arinantema kera vo vaiintiaravata
antuqa arirara variane, tura. *(Wkp 2:8)*
Ne vi uvara iriqi vivera, ne avuqavuqamake variqi vivara.
9 Ne vo vaiinti koqe okara autu amite, vo vaiinti qora okara
autu amite i vaivera, vira kaara Kotiva niara ne ti uva raqa
kaavo tivakero niqaa uva vataanaro.
10 Vaiintivano Kotiva tivatai uvara ekaa iriqiro viharo
vohaiqaqai raqa kairera, Kotiva vira kaara tiharo, Are ti
uva vohaiqa raqa kehara ekaa uvama raqa kaarao, tianaro.
11 Kotiva tiharo, Kia naata vaati vare okarara raqa kaate,
turave. Kotiva vi uvara tuva, viva qaiqaa vo uvavata tiharo,
Kia vora arukaane, turave. Ne kia naata vaati vare okarara
raqa karaiti, vaiintiqai aru kaivera, ne Kotira uva raqa
kekama vaivarave.
12 Ihuva ni kuvantu kaimanta ne vira vainti variarara ti,
ne koqe uva tivaqi viha koqe kaiqaqai vare vaivaro Kotiva
kia niqaa uva vataarira.
13 Ne maa entara kia vorara vorara aaqurihama
nimitaivera, naantiara Kotiva *ko* tiharoma nintavata kiama
aaqurihama nimitaanaro. Ne vorara vorara aaqurihama
nimitaivera, homa ne *ko* aatara kevara.

Ne Ihura uva iriqi viha hauri vi uvara kia avataqi vivorave tura
14 Ti qata vakaao, ne tavaivaro vaiinti vovano, Te Ihurara
kempukaiqamake iriqi vi vauraukave, tivakeharo kia koqe
kaiqa varaqiro virera, vira uvavano quminaiqama viraro
Kotiva kiama vi vaiintira kuvantu kero vitaanaro.

15 Ne tavaivaro niqihairo ni qata vakaave, aura nakaa
vovano kia ho utavaaqave karave vatairera,
16 ne vira kia kahaqiraiti, qumina virara tiha, Koqe kara
nehara koqe utavaaqa nonkuane, ti vai uvava kia ho vira
kahaqianaro.
17 Vira voqaara ne kia voka voka kahaqivera, ni
kaiqavano kia koqe kaiqa vairamanta ne Ihurara quqaa
vivave ti vai uvava qumina uvaqaima varianaro.
18 Vovano ti uva aatara kareva auti vaiharo mintima
tianaro: Homa vaiinti vovano Ihurara kempukaiqama kero
iriqiro vi vairaro vaiinti vovano koqe kaiqaqai varaqiro
vuanarove, tirera, te nai vira minti tiva amirera: Are
nantiakerae kia vora kahaqiraitira, kia koqe kaiqa
vararaitira, Ihurara kempukaiqama kera iriqira vinarave?
Te voka voka kahaqama nimitaqi vi vaiha Ihurara
kempukaiqamake iriqi vi variarirara are homa ti uvavano
quqaa uva variainarara tavenarave, tirara.
19 Are quqaama Variqa Kotiva vohaiqavanoqai vaivo,
tianara. Are koqemama minti tira. Ho tovevaana vikavata
quqaama Variqa Kotiva vohaiqavanoqai vaivo ti variara.
Vika minti tivakehama voqamake aiqu kauqu ntiri ntiri i
vaimanta qeteha variara.
20 Ai avu aatovano hampiqama vivara variarao. Ai avu
aato kenko tirara iriane. Are kia voka voka kahaqama
nimitaraitira, kia koqe kaiqavata vare vairera, are Ihurara
quqaa vivave ti vaira uvava qumina uvaqaima varianaro.
21 Tinavu kaivaqava Eparahaamiva Kotira uva iriharo nai
maaqu Aisaakira varakero Kotira iha quara amitareva auti
vauvaro Kotiva vira kaiqa tavero tiharo, Te ariara avuqavu
ni variana vaiintirave turo, tura. Kotiva Eparahaamira
kaiqara iriharo minti turama. *(Okara 22)*
22 Are kiae tavera? Eparahaamiva Kotira uvara quqaave
tivakero viraqaahairo viva tuntema kero koqe kaiqa varora.

Eparahaamiva Kotira uvara quqaave tu uvavavata, viva
koqe kaiqa varovavata, vitantavano nai kahaqi nai
kahaqamaqi vi vaura. Viva koqe kaiqa varoraqaahairo viva
Kotirara quqaave tu uvava ho vaura.
23 Eparahaamiva mintiaqiro vurara tiro, Kotira vukuqi
qara ntuvato uvava vivau vaura. Mintima tiro:

> Eparahaamiva Kotira uvara quqaave tuvaro Kotiva
> tiharo, Are ti uvara quqaa uvave tiaramanta te are tiana
> uvara irihama ariara avuqavu ni variana vaiintirave
> turo, tura. *(Okara 15:6)*

Virara iriharo Kotiva Eparahaamirara tiharo, Viva ti tonti
vaiintima vaivo tura.

24 Ne vi uvara irihama maa uvara okara kankomake iriata: Vaiintivano kia koqe kaiqa vararaitiro tiharo, Te Kotira uva iri vauro, ti vaina vaiintira Kotiva kia vi vaiintirara avuqavu ni vai vaiintirave tianaro. Vaiintivano Kotira uva iriqiro viharo koqe kaiqavata vare vaina vaiintira, virara Kotiva avuqavu ni vai vaiintiravema tianaro.
25 Haaru hampi nariro ni vau nahentiva Rehaapiva Isareri iqoka vaiintitanta ampeqireka anutanta nai naavuqi kukeqakero, vitanta kahaqumanta vitanta ho evaara vo aaraqaa ruqemake anirante vurara tiro, Kotiva Eparahaamirara tuntemakero, Rehaapira kaiqaravata iriharo virara, Viva avuqavu ni vai nahentirave, tura. *(Iosuaa 2)*
26 Tenavu irunarave. Vaiinti maraquravano kia vira vaata hampata vairaro vira vaatavano qumina qutu vuaina vaatavama varianaro. Vira voqantemakero Ihurara quqaa vivave ti vai uvava kia koqe kaiqa hampata vairera, vi vaiintiva Ihurara quqaave ti variarirava qumina uvaqaima varianaro.

3

Nenta maaqiriqaa koqemake raqikiqi vuate tura
1 Ti qata vakaao, tenavu Kotira maara okara tiva nimi vauna vaiintinavuka variariraro naantiara Kotiva tenavu vare vauna kaiqara voqavata anomakero rairakero tavaanarove. Virara irihama hauri niqihai airi vaiinti vi kaiqara varareka auti vaivora.
2 Airi enta tenavu ekaa avuqavuqaakeha kaiqa vararerave tivakehavata, hampiqamake vare vaunara. Vaiintivano kia ekaa kaiqa hampiqamakero vararaitiro vairera, vi vaiintiva kia ahora vaiintivano vairaitiro, viva mpeqa vaiintima varianaro. Viva nai vaataqaa koqema kero raqiki vaira vaiintivama varianaro.
3 Tenavu vire iainanaini *ohi*vano vuarire ti, tenavu *aini* inaaraiqa vira noqi aaqu amite naaquntaqaa utu varauraro *ohi* norahaavano tenavu vire una aararaqai vi vaira.
4 Ne *sipi*aravata iriata. *Sipi* norauhaavano vaivaro uvaivano uti vaivaro *sipi* aiqi inaarauruqohairo tuqantaa kaivaro *sipi*vano vaiintivano vire i aararaqaa vi vaira.
5 Vira voqaantema kero, vaiinti maaqiri inaarauruvano vaiharovata, nora kaiqa vare vaira. Ho tavaata. Iha auru inaarauruvano itaqiro viharo nantave ahakave ekaa itake vaira.
6 Vaiinti maaqirivano qora uva tiharo iha auru itaintema kero, vo haika vo haika qoraiqamake vaira. Qora uvavano

maaqiriqaahairo qovaraiqi vaiharo ekaa vaata qoraiqamake vaira Sataanira vatukaqihairo ihavano anirero vaiinti maaqiriqaa ite vaivaro viva variqiro viharo qora kaiqa vo kaiqa vo kaiqa vare vaira.

7 Vaiintivano ekaa aantau vahive, memaruve, havukave, ekaa vi haikara tumuntaarirava ho vaivarovata,

8 viva nai maaqiri tumuntaarirava kia ho vaira. Maaqirivano vaireva, viva nai varaataa ivaro qora kaiqa vare vai haikavama vairo. Vaiinti aruke varia uhiakaava maaqiriqima mpiqe vaira.

9 Tenavu maaqiri viraqohai Nora Kotira tinavu Qorara quaheha variaina uvara tivake, viraqaahai qaiqaa qoqaraa maaqiri vohaa viraqohai vaiinti vo Kotiva nai voqaara autukero vatairara vaaquqama vuane ti vaunara.

10 Ike, vohaa noqihairo quahe vaira uvavavata, qora uva tiva amite variaina uvavavata anire vaira.

Ti qata vakaao, tinavu noqihairo kia mintiataarave.

11 Hoe aruvuqihairo koqe namarivanovata hunkavi namarivavata nte varianarove? Kia hove.

12 Kaivuvano kia kampu tava irate vairave. Tauveravano kia kaivu irate vairave. Are hunkavi namariva nte vairaqihaira kia ho koqe namari kaqenarave.

Koqe uvaravata koqe avu aatoravata tura

13 Niqihairo vaiinti vovano koqe uva iri vai vaiintivave, koqe avu aato vai vaiintiva vairoe? Vi vaiintiva kia nai autuara noraiqaakero iriraitiro, viva koqemakero variqiro viharo koqe kaiqa vare vairamanta vaiinti nahenti vira kaiqa tavehama virara koqe vaiintive tivara.

14 Vaiintivano vo vaiinti koqema amitaainara kaara ne vira toma amiterave, ne nentaraqai iriha nora vaiinti vairerave tivakeha, nai aatarake nai aatarake i vairave, ne minti minti ivera, ne kia ho nentara tiha, Tenavu koqe vaiinti nahentima vauro, tivara. Ne minti tiha ne nenta qora kaiqa varerara una uva tivora.

15 Vi avu aatova kia naaruvaihairo qovaraiqiraitiro, viva vataihairo qovaraiqama vi vaira. Sataaniva vi avu aatora qovaraiqamake vaivaro vaiintivano vi avu aatora irikeharo qora kaiqa vare vaira.

16 Vo vaiintivano vo vaiinti koqema amitaainara kaara vaiinti nahenti vira toma amite vaiha vika nariaraqai iriha, nora vaiinti nahenti vairerave ti varianaini maa haikavavata varianaro: Hampi okara vare vaivave, qora kaiqa vo kaiqa vo kaiqa vare vaiva mini varianaro.

17 Vataihainaa okaravano mintima vaivarovata, naaruvaihairo Kotira avu aatovano vo avu aatoma vairo. Avuniqamakero vira avu aatovano vaireva, koqe avu

aatoqai vaivaro vaiintivano vi avu aatora avataqiro virava koqe kaiqaqai varaqiro vuanaro. Viva kia antua uva tiraitiro, qihaaqama nimitaqiro viharo, kia nai uvaqai iriraitiro, viva vo vaiinti uvavata iriqiro vuanaro. Viva vorara vorara ike mpo tiva nimitaqiro viharo viva vika koqema nimitaqiro vuanaro. Viva viravata voravata vohaa uvaqai tiva nimitaqiro vuanaro. Viva kia unaqaraiqaa keharo Kotira kaiqa vara amitaanaro.

18 Tenavu vokiaka qihaaqama nimitaqi viha vohaara vainti variaina okararaqaahairo avuqavuqamake nuaina okaravavata qovaraiqianaro.

4

Vataihainaa okarara antuqa ari vairara tura

1 Ne variavaro taraqihairoe antua uvavanove, iqoka raqi vai uvavave anire vaivo? Kaiqe te ni tiva nimiari. Ni avu aatoqihairove ni muntukaqihairove qora kaiqa, vo kaiqa vo kaiqa varevaqai anireharo niqaa raqikireva auti vaiharo ni avutaqivata iqoka raquqiro vi vaira.

2 Ne vo haika vo haika varareka auti vaiha kia ho vi haikara vare viraqaahai ne tiha, Kaiqe vaiinti arukeha vi haikara varaare, ti variara. Ni muntukavano vo haikara nti vaimanta ne vi haikara kia vararaiti, vira kaara ne antua uvaqai tivaqi viha, iqoka raqi variara.

Ne ni muntukavano vai haikarara Kotira iraataara vaimanta ne kia virara iraraiti, ne kia vi haikara vare variara.

3 Ne Kotira aareha, hampiqama keha vira ire variarara tiro, Kotiva kia vi haikara ni nimi vaira. Ne nenta qumina quaheraraqai iri vaiha Kotira aare variara.

4 Nai qorainti qaqira kero vo qoraintintiro hampi ni vai nahentira voqaara ne variara. Ne kiae iriavo? Ne vataini vai haikarara tontiqihama ne Kotira navutaiqama amite variavo. Vata maaqaahainaa haikara iriqiro viharo vi haikara tontiqi vairava, viva Kotira navutaavama varianaro.

5 Kotira vukuqi vi uvarara qara ntuvatora ne virara qumina uvave tivora. Mintima tiro: *Tinavuara Kotiraraqai muntuka vataate tiro, Kotiva nai Maraqura tinavu timirave*, tura.

6 Kotiva tinavuara vika qora kaiqa aatara kaate tiro, viva tinavu aaqurihama timiteharo koqema timite vaiva vaira. Kotira vukuqi mintima tiro: *Nai autuaraqai iri vaina vaiintira Kotiva qoririma amitaanarove. Kia nai autuara iri vaina vaiintira Kotiva vira aaqurihama amiteharo vira koqema amitaanarove*, tura. *(Uva Maara Koqera 3:34)*

7 Ne nenta autu vatainiqaa keha Kotira vevaaraini
variata. Sataaniva ni naatara kaantorave ti, ne
kempukaiqamake variqi vivaro viva ni mini kero aiqu
aututero kantama vuarire.
8 Ne Kotira aumanto oru vaivaro Kotiva ni aumanto
variarira. Vaiintivano nai kauquqaahairo painaama
hiqama kainantemake, ne qora kaiqa vare vaika nenta
muntuka hiqama kaivaro qora kaiqavano kia niqi
variarira. Ne Kotira avataqi vuro tivakeha taara aato iri
variaka, nevata nenta muntuka hiqama kaata.
9 Ne nenta qora kaiqa vare vairara kia naaraihiha
quaheha vairaiti, ne vira kaara ni muntukavano qoraiqira
iqi rateha variata.
10 Ne Nora Kotira avuqaa nenta autu vatainiqama
kaivaro Kotiva ni autu noraiqama kaarira.

Ne nenta navunaaka pupitevorave tura

11 Ti qata vakaao, ne kia nai turoqarama amite nai
turoqarama amite iha variata. Nai qata vakaara
turoqarama amiteharo pupite vaiva, viva *iasi*ra voqaara
vaiharo Kotiva tivatai uvaravata pupite vairave.
⌞Niqihairo vovano minti vairera, te virara mintima
tirara:⌟ Are mintimaqira viharama are *iasi*ra voqaara
Kotira uva rairakehara vira uva kia avataqira vi variarao.
12 Kotiva nai vivaqai vi uvara tivatairave. Nai vivaqai
vaiinti nahentiara koqe vaiintive qora vaiintive ti vairave.
Nai vivaqai *ko* tivakeharo vaiinti vehakuma amite vairave,
vira aru taiqake vairave. Are ta vaiintiva vaiharae nena
kena vaiinti nahentiara pupitehara variarao? tirara.

Hura qovaraiqiaina haikara ne vate kia kankomake iriarave tura

13 Ne hini vaiintinavu tiha, Kaiqe vateve hurave tenavu
nora vatuka voqi oru vaiha, vohaa ihiara monu kaiqa
varaqi viha airi monu varaare, ti variaka, ne iri vaiqe te ni
uva vo tiva nimiari.
14 Hura qovaraiqiaina haikarara ne kia kankomake iri
variara. Ne qaqi variqi vi variava nana haika voqaarae
vairo? Kaiqe te virara ni tiva nimiari. Tonavuvano toqaqi
hihipaama viro inaaraiqa varikero ruqema vira voqaara ne
qaqi variqi vi variava vira voqaarama vairo.
15 Virara irihama ne kia te minti minti irerave tiraiti, ne
mintima tiata: Kotiva tiriara hove tirera, te minti
mintirerave, tiata.
16 Vate ne nenta nutuqai viriniqi vaiha ne nenta
mahutaqai ti variavo. Minti ti varia okarava qora okarama
vairo.

17 Vaiintivano tiharo, Vi kaiqara koqe kaiqa varaataara
vaimanta te qaqirake kia vararerave ti vairava, vi vaiintiva
Kotira uva raqama kaanaro.

5

Airi airaira vataakara tura
1 Ne airi airaira vate variaka maa uvara iriata: Oho, ne
naantiara voqamake qoraiqamavi entarara irihama, maa
entara iqi rataqi vihama ike mpo tivaqi vuate.
2 Ni onaanavano ntera vuariravama vaivo. Oqokavano ni
utavaaqa nama kaariravama vaivo.
3 Ni *kori* orive, ni *silvaa* orive, uvairiqama vuariravama
vaivo. Naantiara uvairiqama vuarirava niqaa uva vateharo
iha auruvano itainantema kero, ni vaata namaqiro viharo
taiqa kaanarove. Ne airaira ruvaaqumake vaterara iriqi
viha, maa vatara taiqa kaaina entarara kia iriraiti variavo.
4 Tavaate: Ni kaiqa vaiintinavu ni kara qantu nimite
variamanta ne monu nimihama hini monu tuate hini
monuqai vika nimi variarave. Ne minti variamanta ni
kaiqa vaiintinavu vira kaara ike mpo ti variavaro Kotiva
naaruvaini iqoka vaiintiqaa raqiki vaiva, viva vika uva iri
vairave.
5 Ne vataini vaiha koqe haika, vo haika vo haika vateha
ne nentaraqai iriqi viha, nenta quaheraraqai iri variarave.
Ne airi kara namaqi vi variavaro ni vaatavano noruqe
vaimanta nentavano nenta aruke entara qeramate variavo.
6 Qora kaiqa kia vare varia vaiintika variamanta ne
qumina vikaqaa uva vateha vika aruke variarave. Vika kia
ni qoraiqama nimite variamantavata, ne qumina vika
aruke variarave.

Ihura veka vaiha muntuka paruma keha variate tura
7 Ti qata vakaao, ne Noravano qaiqaa tuvuainara veka
vaiha muntuka paruma keha vaivaro tuvuarira. Ne kara
ututai vaiintirara irihama variata. Viva kara ututero kia
vaaka qantukero naraitiro, viva qaqi vaiharo aaqu veka
vaivaro koqe aaquvano rivaro kara qampiqaaviro
mpeqaiqama vivaro viva oru qantu varero viri ne vaira.
8 Nevata vira voqaara Ihura veka vaiha muntuka paruma
keha variata. Noravano tuvuaina entava aumanto vairara
ti, ne kempukaiqamake variqi vuata.
9 Kotiva niqaa uva vataantorave ti, ne kia nuntu nauntu
tiraiti, kia nai ati nai ati iata. Nora *Iasi*vano anirero
qentiana vaiharo uriqetareva auti vairo.
10 Ti qata vakaao, haaru paropeti vaiintinavu Kotira
autuara iriha kia qetaraiti, vira uva tiva nimiqi vi vauka, ne
vikara iriteha variata. Vika aihavu haikara vareha

muntuka paruma kehaqai vaura. Nivata qoraiqama nimite entara nevata aihavina haikara vareha muntuka paruma keha paropeti vaiintinavuara iriha, nevata vika variqi vi vauntemake variqi vuata.

11 Haaru paropeti vaiintinavu qoraiqama nimite vaumanta vika kia Kotira kaiqa qaqira karaiti, kempukaiqamake vare vaurara ti, tenavu vinavukara tiha, Vika Kotiva koqema nimite vau vaiintikave, tunara.

Iopuva tinavu kaivaqava, vivavata muntuka paruma kero vau vaiintivama vaura. Ne vi vaiintirara iriara. Iopuva nora maara varo entara kia Kotira qaqira karaitiro, viva muntuka paruma kero variqiro vi vauvaro, viraqaahairo Noravano Kotiva vira koqema amiteharo vira qaiqaa noraiqama kora. Noravano anomakero tinavuara ike mpo tiva timiteharo aaqurihama timite vaivama vairo.

Kauqu aiqiqaa aqukaaina okarara tura

12 Ti qata vakaao, kaiqe te Kotiva anomakero qioqama taina uvara ni tiva nimiari. Ne kauqu aiqiqaa aqukeha uva tirera, kiama naaruvaihainaa haika autuqaave, vataihainaa haika autuqaave, vo haika autuqaave tiraiti, ne uva tivaqi vihama, eo tivera, eoqai tiata. Ne kiave tivera kiaveqai tiata. Ne minti tivaro Kotiva kiama niqaa uva vataanaro.

Kotira aare kempukarara tura

13 Niqihairo vaiinti vovano nora maaraqi vairera, vi vaiintiva Kotira aaraarira. Vovano quaheharo vairera, viva ihi tiharo Kotira autu tuahera kaarira.

14 Niqihairo vovano rovara varairera, viva *elda* vaiintinavu naarama kairamanta vika ruvaaqumavi vaiha tinavu Nora Vaiinti autuqaa vahavera viraqaa aqu amiteha, Kotira aarama amitaata.

15 Ne mintiake Kotira aareha tiha Kotiva quqaama vira koqema kaanarove tivaro Kotiva vira koqema kaarira. Noravano vira rovara taiqa amiteharo viva qora kaiqa varaaina uvaravata nunka amitaanaro.

16 Ne vi uvara irihama kia nenta qora kaiqa vare uvara kukeqa karaiti, vi uvara qoqaa tiva qovaramake nai tiva ami nai tiva ami iata. Ne mintiaqi viha nariara nariara iriha Kotira aaraivaro viva ni rovara taiqa nimitaarira. Avuqavu ni vai vaiintiva Kotira aare vai uvava, kempuka vaivaro Kotiva vi uvara iri vaira.

17 Tinavu kaivaqava Elaitaava, vivavata tinavu aanarero qaqi vaiintivano vaura. Viva kia aaqu ruarire tiro, Kotira kempukaiqama kero aarovaro Kotiva vira uva iruvaro aaquvano taaramo ihi hini ihi tavaaranavata varakero kia aaqu rura.

18 Kia aaqu ruvaro viraqaahairo Elaitaava aaqu ruarire
tiro, Kotira qaiqaa aarovaro naaruvaihairo nora aaqu
ruvaro karavano koqema kero qampiqora. *(1 King 17:1;
18:41)*

Vaiintivano koqe aara qaqira kaainarara tura

19 Ti qata vakaao, niqihairo vovano quqaa uva qaqira
kero qora aaraqaa nireva viraro viraqaahairo vovano vira
vitero koqe aaraqaa vuru kaaina vaiintirara tirera.

20 Vira kahaqama amitairaro qora aara qaqira kero
orurantero aniaina vaiintiva kiama ekaara qutu vuanaro.
Kotiva vi vaiintiva qora kaiqa varaaina uvara, vo uva vo
uva nunkama amitaanaro.

1 PITAA
Pitaava avuniqamakero qara vara kora

Ihura arukovaro qutu viro qaiqaa qaqi himpiro naaruvaini oru vauvaro 30 ihie 35 ihie aitarovaro Pitaava maa uvara qara ruva tora. Vi entara Iutaa maara uva iruka Ihura vaiinti nahenti qoraiqama nimite vaumanta Ihura vainti airitahaa Ieruharemiqihaive, Iutiaihaive, tinavuvata harivorave tivakeha, viraqaahai katu vare vo vataini vo vataini vaireka vurama. Vika mini mini vaumanta Iutaa vaiinti mini vaukavata, vaiinti vonavuvata, vika qoraiqama nimite vaura. Ihura vaiinti nahenti Ihura kaara maara vareha popohevorave tiro, Pitaava vika kahaqireva maa uvara qara ruva tora. Ihura vainti 12navuqihairo Pitaava vovano vaura.

1 Te Pitaaka. Ihu Karaitiva ti noraiqama kaimanta te vira kaiqa vare vauraukama vai.

Ne vaiinti nahenti raumpirimavi Pontiaasinive, Karesiainive, Kapadosiainive, Esiainive, Bitiniainive, otu variakara irihama, te maa qarara ni nimite.

2 Haaru Kotiva tinavu Qova ne kia vau entara niara ti vainti variate tiro, ni nai kaama tora. Niara koqe vaiinti nahentiqai variate tiro, nai Maraqura ni nimura. Niara Karaitira uvaqai iriqi vuate tiro, Karaitira naarevano ni hiqama nimitora.

Ho Kotiva ni koqema nimitairaro ni muntukavano anomakero paru i vaira variata.

Naaruvaini koqemake vairara tura

3 Kaiqenavu Kotira autu tuahera kaari. Viva Variqavano vaiharo tinavu Nora Vaiinti Ihu Karaitira Qovama vairo.

Kotiva tinavuara ike mpo tiva timiteharo tinavu qaraakaiqama timitero, tinavuara vika ekaa enta qaqi variqi vuate tiro, viva Ihu Karaitiva qutu vuraqihairo qaiqaa qaqi vara himpima kora.

Kotiva Ihu Karaitira qaiqaa qaqi vara himpima korara ti, tenavu naantiara Kotiva tinavu tivitairaqe vikanti qaqi variqi vuaina entara vekama vai.

4 Kotiva vo haika vo haika koqe haikaqai tinavu kaama timitai haikava naaruvaini vairara tiro, vi haikava kia ho ntera viro taiqa vuanarove.

5 Ne Kotirara kempukaiqaake iriqi vi variavaro Kotira mpeqavano ni maimaraara utu nimite vaimanta variara. Kotiva niqaa raqikiqiro viviro, ekaara entaqaa vaiinti

nahenti kuvantu nimiteharo ntitaaina okarara qerama taarirava qovaraiqianaro.

6 Ne vi uvara irihama voqamake quaheha variata. Ne vi uvara iriqi vivaro maa entara nana nana haikavanoe qovarama viro ni qoraiqama nimitairera, ne kia vira kaara vo uva tauru karaiti, qaqi irite quahehaqai variqi vuata.

7 Vi haikava vi haikava ni qoraiqama nimitaqi vi vairaro Kotiva ne virara iriqi vi vai okarara homa avateharo tavaanaro. *Kori* orivano taiqa vuaina haikava vaivaro vaiintivano vira avateharo tavareva ihaqohairo avateharo tave vaira.

Kori orivano qumina oriqai vaivaro ne Kotirara iriqi vi variava, vivama uri aatarakero vaivaro Kotiva virarama noraiqaakero iri vairo. Vaiintivano *kori* ori avatainantema kero, Kotiva ne nai virara iriqi vi variara avatama keharo tave vaira.

Vo haika vo haikavano ni qoraiqama nimitaqi viramanta ne Kotiraraqai kempukaiqaake iriqi vivera, naantiara ⌞Kotiva⌟ Ihu Karaitira qovarama kaaina entaraqaa ni autu tuahera kero ni noraiqama kero ni quahama nimitaanaro.

8 Ne Ihu Karaitira kia tavaaka variavaro ni muntukavano virara vaira. Ne vatevata kia vira tavaaka vaiha ne virara kempukaiqaake iriqi vi variara.

Ne Ihurara mintimake iriqi viha ne voqavata virara quaheha variarara tiro, ne nenta noqihai virara koqe uva vokiravata tiva kia ho varianaro.

9 Ne Ihurara kempukaiqamake iriqi vi varia okararaqaahairo ni maraqura kuvantu kaarira haikava qovaraiqianaro.

10 Haaru paropeti vaiintinavu Kotiva vaiinti nahenti kuvantu kero ntitaaina okarara anomake irireka auti vaiha Kotira uva, vo uva vo uvara aato tara iha vaura. Kotiva vika kahaqumanta vika Kotiva ni koqema nimitare iaina uvara qoqaiqamake ti vaura.

11 Karaitira Maraquravano vikaqi vaiharo vika tiva nimiro tiharo, Karaitiva aihavira haika varaqiro viro, viraqaahairo viva noraiqama viraro vira autu virini qianarove, tumanta vika vi uvara qara riha aato tara iha tiha, Tairentae mintianarove? Ta vaiintivae minti mintianarove? ti vaura.

12 Vika iruvaro vika qaqi vau entaraqaa vi haikava qovaraiqiarirava kia vaura. Vate ne varia entaraqaama vi haikava qovaraiqama viro.

Kotiva nai Maraqura naaruvaihairo atitovaro viva vaiintinavu kahaqumanta vinavuka vi uvara koqe vakaaka ni tiva nimumanta ne irura. Ike, *enseli*navuvata vi uvara okara anomake iriataa imanta variara.

Ne koqemake vaiha koqe kaiqaqai varaqi vuate tura

13 Vi uvara irihama qeramate avu viti virihama variata.
Ni avu aato koqema vaira variata. Ihu Karaitiva qovarama
viro ni koqema nimitaaina entara vira veka vaiha viraraqai
iriqi vuata.

14 Ne Kotira vainti vaiha ne vira uvama iriqi vuata.
Haaru ne Kotira uva kia iriraiti vau entara, ne nenta
muntukavano vau haikara qora haikaqai varareka autiha
vaura. Hauri ne maa entaravata mintiaqi vivora.

15 Kotiva ni naarama kero ntita varaiva, viva kia qora
kaiqa vararaitiro, koqe kaiqaqai vare vairara ti, nevata kia
qora kaiqa vararaiti, Kotira aanare koqe kaiqaqai varaqi
vuata.

16 Kotira vukuqi Kotiva mintima tiro:

Te koqe kaiqaqai vare vaunarara ti, nevata koqe
kaiqaqai varaqi vuate, tura. *(Wkp 11:44-45)*

17 Kotiva kia vaiinti autuara iriharo vi vaiintiva nora
vaiintive vi vaiintiva inaara vaiintive tiraitiro, viva vaiinti
koqe kaiqarave qora kaiqarave iriharo uva
avuqavuqamake vaira. Ne virara irihama Kotira aarehama
are ti Qovave tihama vataini vaiha Kotira aatu qeteha
variqi vuata.

18 Haaru ne ni kaivaqaukavara tiva nimu uvaraqai iriha
ne qumina hampi aaraqaaqai ni vauvaro Kotiva niara te
vika kuvantu kaari qaqini aitare vuate tiro, viva ni koqaa
ireva kia qumina taiqaaina haikara *silvaa* orive, *kori* orive,
viraqohairo koqaa autiraitiro,

19 Karaitira naareqohairo ni koqaa autu taira.

Karaitira naarevano ekaa vo koqaa vo koqaa aatara
kaira. Sipisipi naati kia vira vaata qoraiqura koqe vaata
vataara arukontemake, Karaitira arukora.

20 Haaru kia maa vatara autuko entara Kotiva Karaitira
kaamatero variqiro viro, maa entara niara iriharo Karaitira
vara qovarama kora.

21 Karaitiva ni kahaqiainarara ti, ne Kotirara
kempukaiqaake iriqi vi variara. Kotiva Karaitiva qutu
vuraqihairo qaqi vara himpima kero, vira autu virini
tuahera kaate tiro, vira noraiqama kora.

Kotiva Karaitira mintima korara ti, ne tiha, Quqaama
Kotiva tinavuvata mintima kaanarove, ti variara.

Nenta qata vakaukara muntuka vataate tura

22 Ne Kotira uva quqaa uva iriqi vuavarora tiro, ni avu
aato hiqama vivaro ni muntukavanovata ni qata vakaukara
vaimanta variara. Ne mintimake vaiha ne nenta qata
vakaukavarara quqaiqamakeha muntuka vateha variata.

23 Ne vaireka qaiqaa qaraakaiqama kero vatataikama
variara. Kiama qutu vuarira haikava ni qaiqaa vatatairave.
Kotira uvavano qaqi variqiro vi vai uvava, vivama ni
qaiqaa vatataira. Vi uvava ekaa entama qaqi variqiro
vuanaro.
24 Kotira vukuqi mintima tiro:
Ukauvano variqiro viro vuru aaharuqama
vinantemake, vaiintivata variqi vi, vuru ekaarama taiqa
vivarave.
Kaampivano/Qinaaravano iratero iteharo koqema kero
ataa iharo vuru tamunta viro hiqinti hiqinti intema kero,
vaiinti mpeqa okaravata taiqa vuanarove.
25 Kotiva tina uvavaqaima ekaa enta qaqi variqiro
vuanarove, tura. *(Aisaiaa 40:6-8)*
Ho Kotira koqe vakaaka ni tiva nimumanta ne vi uvara
irura.

2

Kotira uvavano ni karama vaivo tura
1 Ne Kotira uva iri variaka vaihara ti, ne qora kaiqa ekaa
qaqira kaata. Kia una tiata. Kia unaqaraiqama keha koqe
kaiqa varaata. Vo vaiintivano koqemakero variainarara kia
toma amitaata. Kia vo vaiintiara una uva ntuvake tivaro
vira autuvano vataini qiarira.
2 Qaraaka vatatai vaintiva naatiruvano naamara antuqa
arinantemake, nevata Kotira vainti qaraaka vaiha Kotira
uvara antuqa arira variata. Kotira uvavano ni koqe naama
voqaarama vairo. Vi naamara koqe naama nehama ne
koqemake noruqama vivaro Kotiva ni kuvantukero
ntitaarira.
3 Kotira vukuqi mintima tiro:
Ne Kotira kaiqa vareha tavaavaro Kotiva ni koqema
nimite vaivama vaivo, tura. *(Ihi 34:8)*
4 Ne Noravano Karaitiva vainaini aniata. Karaitiva qaqi
variqiro vi variarira Naaquravama vairo. Qaqi vaiintinavu
virara kia koqe naaqurave tivakeha vira qoririma kaavaro
Kotiva naima vira kaama tero virara ti koqe Naaqura
voqaraavama vaivo, tiro.
5 Qaqi variqi vi varia naavu kaarara voqaarama nevata
variavaro Kotiva niqohairoma nai naavu kaqe vairo. Ne vi
naavuraqi vaiha Kotira kaiqa vara amite vai vaintika vaiha
Kotiraini koqe kaiqa vara amitaqi vuata. Ne mintivaro
Kotiva Karaitirarao tiro, ni kaiqara quahaanaro.
6 Kotira vukuqi Kotiva mintima tiro:
Tavaate, te tenta kaama tauna Naaqurara koqera Saioni
vatuka avutana aratauna rave. Viraqaa muntuvi vairava

kiama kaurira haika varairaro vira muntukavano
qoraiqiraro varianarove, tura. *(Aisaiaa 28:16)*

7 Ne Karaitirara quqaa vivave tivakeha viraqaa muntuvi
variaka, ne tiha, Karaitiva tinavu koqe Naaqura
voqaraarave, ti variara. Vokiaka kia Karaitirara quqaa
vivave tiaka, vika viraqaahai kuntavaivaima vare kaavu nti
variara. Kotira vukuqihairo mintima tiro:

Vika naavu kaqeha tiha, Vi orirara qora orive, tivakeha
qoririma amitaa oriva, vivama Naaquraiqama vivo, tura.
(Ihi 118:22)

8 Kotira vukuqihairo vo uvavata mintima tiro:

Maa oriraqaahai vaiinti nahenti kuntavaivai i
variarave. Maa nora oriqaahai vika kaavu nti variarave,
tura. *(Aisaiaa 8:14)*

Vika kia Kotira uvara quqaa uvave ti variarara ti, vika
kuntavaivai i variara. Haaru Kotiva vikara mintima
ivarave tiva tora.

Ne Kotiva nai kaama taikama variavo

9 Ne kia vika voqaantemake variavo. Kotiva niara tinta
vaiinti nahenti variate tiro, ni nai kaama taikama variavo.
Noravano Kotiva vaimanta ne vira kaiqa vara amite
vaintikama variavo. Ne koqe kaiqaqai vare varia vaiinti
nahentikama variavo. Ne Kotira navunaakama variavo.
Viva niara te vika koqema nimitaaina uvara vo vaiinti
nahentivata tiva nimiate tiro, Kotiva ni konkiraqihairo
naarama varero vuru ovavano koqemakero ataa i vainaini
kaimantama variavo.

10 Ne tota enta qumina vaiinti nahenti vaura. Vate maa
entarama ne Kotira vaiinti nahenti variara. Tota enta
Kotiva kia ni aaqurihama nimitomanta vaura. Vate maa
entara Kotiva ni aaqurihama nimitaimanta variara.

Tenavu Kotira kaiqa vaiintima vauro tura

11 Mpo, ti navunaao, ni maaqa tanara kia maa vataraqaa
vaira. Ne maini vaiha ne vo vatanaaka voqaara variara. Ne
virara irihama ni vaatavano qora kaiqa varaataa inara kia
varaata. Ni vaatavano ni maraquravata aatarakero
viraqaata raqikireva auti vaimanta variavo.

12 Kia Kotira uva iri variaka vaimanta ne vika nivuqaa
avuqavuqama keha nuata. Ne mintiaqi vimanta vika ni
turoqareha una uva tivera, vika uvavano kia ho varianaro.
Vika uvavano kia ho vairamanta vika ni koqe kaiqa taveha,
Noravano tuvina entaraqaa vika Kotira autu tuaherevara.

13 Ne tinavu Nora Vaiinti Karaitirarao tiha, ekaa
*kamaani*ra kaiqa vaiinti vevaaraini variata. *Kamaani*ra
kaiqa vaiinti avuhainaara vira uva iriqi viha,

14 *Kamaani*va noraiqama kai vaiintika ne vika uvavata
iriqi vuata. *Kamaani*ra uva raqake vaika ruqutiha,
*kamaani*ra uva iriha avate vaika quahama nimitaate tiro,
*kamaani*va nai naantiaraihainaa vaiinti vonavuvata
noraiqamake vaira.

15 Kotira antuqavano niara mintimama vairo: Ne koqe
kaiqaqai vare vaivaro kia avu aatovata vaika niara hampi
uva tiva kia ho vairamanta vika evaara vaivara.

16 Ne kuvantuvi variakara ti, ne nentara mintima tiate:
Tenavu kuvantuvi vaurauka hauri qaiqaa vaaqu kaiqa
varaarorave, tiate. Ne Kotiva rumpatai vaiinti nahentika
voqaara vaiha nuata.

17 Ne vaiha ekaa vatanaakara koqe okaraqai autu
nimitaata. Ne nenta kenauka Ihura vaiinti nahentiara
muntuka vateha variata. Ne Kotira aatu qeteha variqi
vuata. *Kamaani*ra avuhainaa vaiintiara nora vaiintive tiata.

Karaitiva aihavira haika varainantemake nevata varaate tura

18 Te ni kaiqa vaiintiara tirera. Ne koqemake kaiqa
vareha nenta nora vaiinti uva iriqi vuata. Ninta noravano
ni koqema nimiteharo niara vi kaiqara varaate tirera, vira
uvaqai iriqi vuata. Ninta noravano kia ni koqema
nimiteharo niara vi kaiqara varaate tirera, vi uvaravata
qaqiqaima iriqi vuata.

19 Ne mintimake variqi vivaro Kotivama ni quahama
nimitaanaro. Ne Kotira uva iriqi vi vaivaro vaiinti vovano
qumina haika kaara ni qoraiqama nimitairera, ne aihavina
haikara vareha kempukaiqamake vaivaro Kotiva virara
iriharo ni koqema nimitaarira.

20 Ne vaaqu kaiqa varera kaara ni ruqutimanta ne
kempukaiqamake vaivera, Kotiva kiama virara iriharo ni
koqema nimitaanaro. Ne koqe kaiqaqai vare vaivaro vira
kaara ni ruqutimanta ne kempukaiqamake vaivera, Kotiva
virara iriharo ni koqema nimitaanaro.

21 Ne mintiaqi vuate tiro, Kotiva ni naarama taira.
Karaitiva niarao tiro, aihavira haika varorave. Viva niara te
iainantemake, nevata mintiate tiro, viva minturave.

22 Karaitiva kia qora kaiqavata varovaro vira noqihairo
kia una uvavanovata qovaraiqura.

23 Vika Karaitirara qora uva tuvaro viva kia nái vikara
qora uva tura. Karaitiva aihavira haika vareharo kiama
vorara tiharo, Naantiara ninavata qoraiqama amitararave
tiraitiro, Karaitiva Kotiraraqai noraiqama kero iriharo
tiharo, Kotiva avuqavuqama kero *ko* ti vaiva, vivama ti
kahaqianarove, tiro tura.

24 Tinavuara vika kia qora kaiqa vararaiti koqe aaraqai
vuate tiro, Karaitiva tinavuarao tiro, tenavu qora kaiqa
varauna uvara varero vuru katariqaa qutu vura. Karaitira
vaata teqa taaqama kaaraqaahai ne koqemavi variavo.
25 Sipisipivano hampi nintemake, haaru nevata koqe
aaraqaahai hampiqama keha ni vaura. Vate maa entara ni
ntita varaimanta ne anirante ni maraquraqaa maimaraara
raqiki nimite vai Vaiintira vira avataqi vi variara.

3

Naata vaati vare okarara tura

1-2 Te ne vaati varaakara tirera. Ne nenta vaativara
uvaqai iriqi vuata. Ne mintiaqi vi vaimanta ni vaativara kia
Kotira uva irika, vika ni koqe kaiqa tave tiha, Kaiqe
tenavuvata vika aanare Kotira uva iriqi vuare, tivara. Ne
nenta vaativarara vo uvavata tiva kia vairamanta vika ne
koqe kaiqa varera tave, ne nenta qoraintiaraqai iriqi vira
tave, vika mintima tivara.
3 Ne koqe nahenti vaireka iha, viri vaata vaheheqi vai
haikarave, qiata vunterave, nenta vaata ruqirave, nenta
vaataqaa nonkute haikarave, vi haikara vi haikarara kia
noraiqaake iriata.
4 Ne kia mintiraiti, nenta muntukaqi vaheheqirara
noraiqaake iriata. Ni muntuka avu aatoqihairo ne
koqemake vaheheqi haikava qovaraiqianaro. Nai
muntukaqihairo qihaaqamakero variaina nahentira,
Kotiva vi nahentirama quahama amiteharo koqe nahentive
tianaro.
5 Haaru Kotirara noraiqamake iri vau nahentinavuka
vaiha Kotiva kauqu aiqiqaa aqukero tivato uvara iriteha,
vinavuka nái vaativara uvaqai iriqi vi vauva, vivama
vinavuka vaheheqamate vau haikavama vaura.
6 Tinavu kaivaqava Seraava mintimakero vau nahentiva
vaura. Viva nai vaati Eparahaamira uva iriqiro viharo
virara tiharo, Are ti nora vaiintivanoma variarao, tura. Ne
nahenti koqe kaiqaqai vareha kia vo haika aatu qetaivera,
ne Seraara raavuravarama vaivara.
7 Vira aanare ne vika vaativaravata koqemake nenta
naatavaraqaa raqikiqi vuata. Kotiva ni koqema
nimitaintema kero, viva ni naatavara koqema
nimitairamanta vikavata ekaa enta qaqi variqi vivarave.
Virara irihama ne nenta naatavarara vika vaatavano kia
kempuka vaata vaivo tivakeha, vika koqe okaraqai autu
nimitaata.
Ne nenta naatavaraqaa mintimakeha raqikiqi vivera,
kiama vo haikavano ni ravaaqavu kaira ne homa Kotira
aaramaqi vivara.

Ne vohaara vaiintiqai variate tura

8 Te maa uvara taiqa karera iha mintima ti: Ne koqemake
vaiha vohaara vaiintiqai variata. Ne nariara nariara mpo
ike tiha variata. Ne Kotira vainti vaihara ti, nariara nariara
muntuka vateha variata. Kia nenta autu virini qiraiti,
nariara nariara aaqurihama nimiteha variata.
9 Vovano ni qoraiqama nimitairera, kiama ne vira nai
qoraiqama amitaata. Vovano niara vaaquqama vuate
tirera, kiama ne vira nariara vaaqu qianarave tiata. Kotiva
niara koqemavi variate tiro ni naarama tairara ti, ne vi
vaiintirara tiha, Kairaro Kotiva ai koqema amitaarire, tiata.
10 Kotira vukuqi mintima tiro:

Koqema kero vaiharo airi enta qaqi variqiro vuarira
vaiintiva, vi vaiintiva qora kaiqa qaqira kero kia una
uvavata tiarire.
11 Vi vaiintiva qora kaiqa tauvaqa utu amitero koqe
kaiqaqai varaqiro vuarire. Viva vaiinti nahenti muntuka
paru i vai okarara kempukaiqama keharo avataqiro
vuarire.
12 Noravano avuqavuqama kero ni vai vaiintira nai
avuqohairo tavamaqiro viharo, vi vaiintiva Kotira nai
aare vai uvara iri tave vairave.

Qora kaiqa vare varia vaiinti nahentika Kotiva vika
tauvaqa utu nimite vairave, tura. *(Ihi 34:12-16)*

13 Ne kempukaiqama keha koqe kaiqaqai varaataa ivera,
kia vovano ni qoraiqama nimitaanaro.
14 Mintivarovata, vovano ni qoraiqama nimitaira ne
aihavira haika varaqi vivera, ne quahehaqai variata. Ni
qoraiqama nimite vai vaiintika aatu kia qeteha variata.
Vika niara qora uva tira aatuvata kia qeteha variata.
15 Ne nenta muntukaqihai Karaitirara vivaqaima tinavu
Noravanove tiate. Qeramate vaivaro vovano niara ne nana
uvae iriqi vi variavo tirera, ne Karaitirara iriqi vi vai uvara
vira tiva amiata.
16 Ne vi uvara vira tiva amire iha, vi vaiintira qihaaqama
amite, koqe okaraqai autu amitaata. Ne avuqavuqamake
koqe kaiqaqai varaqi vi vaimanta vo vaiintinavu unahaa
tiha ni kaiqara qora kaiqave tivera, vika ne Karaitira uva
koqemake iriqi ni vai okarara tave, nái kaurira haika
varevara.
17 Tenavu koqe kaiqa varaqi vi variariraro Kotiva qaqi
kairamanta vokika tinavu qoraiqama timitaiqe tenavu
aihavira haika varaarera, vira koqema ianarove. Tenavu
qora kaiqa varaqi viha aihavira haika varaarera, vira
kiama koqe ianarove.

Karaitiva tinavu vatuka varero vuru qutu vura

18 Tenavu qora kaiqa vare vaurauka qutu vuataara
vauvaro, Karaitiva avuqavu ni vaiva tinavu vatuka varero
vuru qutu vura. Viva mintimakero vohaa tataa qutu viro,
tinavu uva ekaara taiqakero tenavu Kotiva vainaini vuaina
aarara ruvaama timitaira. Karaitiva tinavu vaiinti voqaara
vaumanta vira arukovaro vira vaatavano qutu vuvaro nai
Maraquravano vira qaiqaa qaqi himpima kovaro vaura.
19 Viraqaahairo Karaitiva otu rumpato maraqurauka
vaunaini vaiharo nai vakaaka vika tiva nimura.
20 Haaru Noaava vau entara vika Kotira uva raqake
vauvaro Kotiva kia vika vaaka ruqutu karaitiro, variqiro
vuvaro Noaava namariqaa vuaina naavura kaqa taiqa
kovaro huvura namarivano aqu ravaaqavu kovaro Kotiva
vaiinti nahenti 8navuqai kahaqama nimitomanta vinavuka
ho vaura.
21 Vira aanare tenavu qora aara qaqirake namari vare,
viraqaahai koqe aaraqaa vi vaunara. Tenavu namari vare
vauraro kia namarivano tinavu vaata hiqama timite
vairave. Tenavu namari vareha tiha, Kaiqe qora aara
qaqirake Kotira aaraqaaqai vuare, tiha namari vare
vaunara. Tinavuara Kotira aaraqaa vuate tiro, Ihuva qutu
vuraqihairo qaiqaa qaqi himpura.
22 Ihuva qutu vuraqihairo qaiqaa qaqi himpiro
viraqaahairo naaruvaini vura. Maa entara viva Kotira
kauqu tanaraini vaimanta naaruvaini ekaa *enseli*navuve,
ekaa noraiqama vuakave, ekaa kempuka vataakave, vira
vevaarainima variara.

4

Nevata aihavira haika vare aarava varianarove tura
1 Karaitiva vaiintiqama viro vaiharo aihavu haikara
varaqiro vurara ti, nevata tiha, Tenavuvata homa aihavina
haikara varaqi virarave, tiata. Vovano qora kaiqa
varaarorave tiro, aihavira haika varaqiro vi vaiva kiama
qaiqaavata qora kaiqa varaqiro vuanarove.
2 Ne virara iriha vataini qaqi variqi viha nenta qora kaiqa
varaataa inara qaqirake, Kotira antuqa arina kaiqaraqai
varaqi vuata.
3 Kotira uva kia iria vaiinti nahentika aanare nevata
haaru hampi niha nenta varaataa u kaiqara qora kaiqaqai
varaqi vi vaura. Ho vi kaiqara varaqi vi vaunara viraqaa
taiqairaqe kia qaiqaavata vi kaiqara vararerave tiata. Vi
entara ne hampi qaramaqi ni vaurave. Ni muntukavano
hampi haikaraqai vaumanta vaurave. Ne iha namari neha
vueraiqaavi vaurave. Ne voqamake karavata namarivata
narekaqai ruvaaquma viha vaurave. Ne qaqi vaiintivano

aututo haikarara variqave tihama, vi haikara autuqai tuahereha vaurave. Ne haaru minti mintimaqi viha qoraiqamavi vaurave.

4 Vate maa entara ne vi kaiqara qaqirake variamanta kia Kotira uva iria vaiinti nahentika niara nevata tenavu iainantemake iate tiamanta ne vika uva kia iriraiti variamanta, vika ravukuvi vira kaara niara qora uva ti variara.

5 Ho iriata. Vika naantiara nái vaaqu kaiqa varera tiva qovaraiqama kevarave. Vi entara ekaa uva avuqavu qiarirava Kotiva vaiharo ekaa qaqi vaikave, ekaa qutu vikave, viva vika vika uva rahakero avuqavu qianaro.

6 Virara iriharo Karaitiva haaru qutu vukavata koqe uva tiva nimura. Haaru ⌞Noaava vau entara⌟ vaiinti nahenti vika Kotira uva raqa kovaro Kotiva vika arukomanta qutu vura. Vika maraquravano Kotiva qaqi vaintema kero qaqi variqi vuate tiro, ⌞Karaitiva⌟ vikavata koqe uva tiva nimura.

Ekaara entavano aumaiqurara tura

7 Ekaa haikavano taiqaaina entava aumantoma vairo. Ne virara iriha koqemake nentaqaa raqikiqi viha, avu viti viri iha qeramate variata. Ne mintiaqi vi vaiha homa Kotira aaramaqi vivara.

8 Avuni maa uvara naane iriata: Ne nariara nariara voqamake muntuka vateha variata. Ne mintiaqi vivaro Kotiva ne airi vaaqu kaiqa vare uvara tauru kaanaro.

9 Koqemake nenta naavuqi nenta qata vakaukavara Ihura vainti ntita vate kara nimiata. Nimihama kiama nuntu nauntu tiraiti, qaqi karaqai nimiata.

10 Kotiva ni koqema nimiteharo ni vohaiqa vohaiqa vo kempuka vo kempuka nimirara ti, ne vohaiqa vohaiqavano vi kempukara nimiraqohai koqemake nai kahaqi nai kahaqi iata.

11 Vaiintivano maara uva tireva iharo Kotira uvaqaima tianaro. Vaiintivano vora kaiqa vara amitareva iharo tiharo, Kotiva ti kahaqi vairaqe te vira kempukaqaa ho ai kaiqa vara amitararave, tianaro. Ne mintiaqi vivaro Ihu Karaitiraqaahairo Kotira autuvano noraiqiarira. Kotira mpeqa okaravano takuqi vaivavata Kotira kempukavanovata ekaa entama qaqi variqiro vuanarove. Te quqaama turo.

Aihavira haika vareha koqe aaraqai nuate tura

12 Ti vaiinti nahentivauvo, ihaqohairo avatainantema kero, vo haika vo haikavano ni avate vaimanta ne variara. Ho kia ne ravukuvi tiha, Nantiharoe vi haikava qoraiqama timite vaivo? tiata.

13 Ne mintima tiata: Karaitiva aihavira haika varairara
irihama, tenavuvata vira kahaqiha aihavira haika varaqi vi
vauro, tiata. Ne minti tivake variqi vivaro Karaitira mpeqa
okaravano takuqi vaiva qovarama vuaina entaraqaa ni
muntukaqihairo koqe iramanta vaivara.
14 Ne Karaitira avataqi ni vaimanta vira kaara niara
vaaquvanove tivera, ne quahehaqaima variata. Vika niara
vaaqu uva timanta ne homa tiha, Kotira Maraqura
voqaraava tinavu hampata vaimanta vauro, tivakeha ne
quaheha variata.
15 Hauri ne vaiinti arukera kaarave, ne muara autira
kaarave, ne *kamaani*ra uva raqakera kaarave, ne vo vaiinti
kaiqara qumina antua uva tira kaarave, vira vira kaara ni
qoraiqama nimitaimanta aihavira haika varevorave.
16 Ne Karaitira vaintinavu vaira kaara ne aihavira haika
varaivera, ne kiama kaurira haika varauro tiata. Mintima
tiata: Tenavu Karaitira vaintinavu vaihara ti, tenavu Kotira
autu tuaheraqi virerave, tiata.
17 Kotiva *ko* tiaina entava anirairaro tinavu nai uva
iriarirauka uva naanema avuqavu qianaro. Viva hoqarero
tinavu uva naane avuqavuqama kero, ike, vira naantiara
kia vira uva irika *ko* tiharoma, nana nana uvae vikaqaa
vataanaro?
18 Kotira vukuqi mintima tiro:

Avuqavu ni vai vaiinti nahentika vukaari utiha vo
maara vo maara varaqi vivaro Kotiva vika kuvantu kero
ntitaanarove.

Kia Kotira uva irika qora kaiqaqai vare vaika, oho, vika
qora aaraqaa nini, naantiara vika tainie vuru taiqa
vivarave? tura. *(Uva Maara Koqera 11:31)*

19 Kotira antuqavano niara homa vika aihavira haika
varaqi vivarave tirera, ni muntukavano Kotirara
qihaaqamakero vairamanta ne koqe kaiqaqai varaqi vuata.
Kotiva tinavu autukero vataiva kiama nai kauqu aiqiqaa
aqukeharo tivatai uvara tauru kaanarove.

5

Kotira vaintiqaa raqikukara tura

1 Te ni *elda* vaiintinavuara tirera. Tevata ninavu aanare
Ihura vaiinti nahentiqaa raqiki vauraukama vai.

Karaitiva aihavu haikara vare vaumanta te vaiha tenta
avuqohai tavaavaunarama. Naantiara vira mpeqa
okaravano takuqi vaiva qovaraiqiaina entaraqaa tevata
vaiha tenta avuqohai tavarerave. Te ni nora vaiintinavu
vihi tiari iriata.

2 Sipisipi qova koqemakero nai sipisipiqaa
raqikintemake, nenavuvata Kotiva vaiinti nahenti ni

nimitaikaqaa raqikiqi vuata. Kotira antuqavano niara vi kaiqara varaate tirara ti, ne kia popoharaiti, vikaqaa raqikiataa iramanta raqikiqi vuata. Kia koqaara iriha vikaqaa raqikiqi viraiti, nenavu Kotira kaiqama vara amite vauro tivakeha, quahakeha vikaqaa raqikiqi vuata.

3 Kotiva ninavuara ti vaiinti nahentiqaa raqiki timitaate tirara ti, kia nenavu nora vaiinti vauro tiha vika vihi vaahi tivaqi viraiti, nenavu avuni vaiha koqe kaiqa vare vaimanta vaiinti nahenti ninavu kaiqa tavehama ni aanare vikavata koqe kaiqaqai varaqi vuata.

4 Ne mintiaqi vi vaivaro naantiara sipisipi Qova Avuhainaava qovaraiqiaina entaraqaa viva tuvurero nai ni noraiqama kaira ne noraiqama vivaro ne noraiqama viva qaqi variqiro vuanarove.

Qaraaka vaiintinavuara tura

5 Ne qaraaka vaiintivata koqemake nenta nora vaiinti vevaaraini vaiha vika uva iriqi vuata. Ne vaiinti nahenti ekaa kia nenta autuara noraiqaake iriraiti, ne nai kahaqi nai kahaqamaqi vuata. Kotira vukuqi mintima tiro:

> Nai autuaraqai iri vaina vaiintira Kotiva qoririma amitaanarove. Nai autu vatainiqama kaina vaiintira Kotiva vira aaqurihama amiteharo vira koqema amitaanarove, tura. *(Uva Maara Koqera 3:34)*

6 Ne vi uvara iriha kia nenta nutu tuahera karaiti, Kotira kempuka vevaaraini vaivaro naantiara viva nai tiva taaina entaraqaa ni nutu tuahera kaarire.

7 Kia qumina vo haika vo haikara noraiqaake iriqi vivaro ni muntukavano qoraiqiarira. Kotiva niara noraiqama kero iri vairara ti, ne ekaa vi uvara Kotira tiva amivaro Kotiva ni kahaqiarira.

8 Ne avu viti virimake taveha rauriha variata. *Raioni*vano noraiqaakero uva tivaqiro viharo vaiinti aruke nareva auti vaintema kero, ni navutaava Sataaniva vi ani vaira.

9 Ne iriamanta ekaa ni qata vakaukavara vonaini vonaini variaka ni aanare Ihura kaara aihavira haika vare variarara ti, nevata Kotira uvaqai iriqi viha kempukaiqamake vaiha kia Sataanira uva iriata.

10 Ne ahora vaiinti nahenti vaiha aihavina haikara vahuqa varaqi vivaro Kotiva naima ni kempukaiqama nimitaanaro. Kotiva ni kempukaiqama kaimanta ne kempuka vaiinti nahentiqai vaihama avuqavu variqi vivara. Kotiva tinavu kahaqireva koqema timite vaiva, vivama niara vika Karaitira vataake vohaa vaiha kempukaiqamake ekaa enta variqi vuate tiro, ni naarama taira.

11 Kotiva ekaa enta variqiro vi vairaro vira
mpeqavanovata qaqi variqiro vuanarove. Quqaave.

Ekaara uva tura

12 Te niara inaara uva tiva nimirera uraro Sailaasiva vi
uvara qara ruva timitaimanta te ni nimite. Te Sailaasirara
viva ti qatavano koqemakero ti kahaqamaqiro vi vai
vaiintiva vaivo tunara.

Ni muntuka koqe iramanta variate ti, te maa qararaqi
Kotiva ni koqema nimitaaina okarara ni tiva nimunara.
Kotiva ni koqema nimitairara irihama, ne
kempukaiqamake varaqi vuata.

13 Kotira vaiinti nahenti Babironini variaka ni aanare
Kotiva nai kaama tai vaiinti nahentika vaihara ti, vika ni
navunaaka vaihama ni uva mante vai. Te ti maaquve tuna
vaiintiva Maakiva, vivavata ni uva mante vairo.

14 Ne Ihura vainti vaiha nariara nariara muntuka vateha
koqemake nariara nariara uva mantaata.

Ne Karaitira vataake vohaa variakara mintima turo: Ni
muntukavano paru i vaira variate, turo.

2 PITAA
Pitaava vo qara naantiara vara kora

Ihura qaqi vara himpima kovaro naaruvaini oru vauvaro airi ihi aitarovaro Pitaava maa uvara qara ruva tora. Ihura vaiinti nahenti koqemake vira uva iriqi viha kia una maara tivau vaiintika uva iriate tiro, Pitaava maa qarara vikaini vara kora.

1 Te Saimoni Pitaaka. Ihu Karaitiva ti noraiqama kero
tititaimanta te vira vakaaka tivaqi viha vira kaiqa vaiinti
vaunara. Te niara irihama maa uvara qara ntuva nimite.
Tinavu Variqa Ihu Karaitiva tinavu tivitaarira vaiintiva,
viva tinavu avuqavuqama timitairara ti, ne tinavu aanante
koqe vakaaka uritarakero vai vakaakara iriqi vi variara.
2 Ne Kotira okaravata, Nora Vaiinti Ihura okaravata,
kankomake iriakara ti, Kotiva ni koqema nimiteharo
aaqurihama nimite vairaro ni muntukaqihairo paru i vaira
variqi vuata.

Kotiva tinavu nai kaama tairara tura

3 Kotira kempukavano Karaitiraqi vaivaro Karaitiva
tinavuara vika vi kempukaraqohai kia qora kaiqa vararaiti,
Kotira kaiqa vara amiteha koqemake variqi vuate tiro,
tinavu kempukaiqama timitaimanta vaunara.
Kotiva tinavuara nai mpeqa okaravano takuqi vaira tave,
nai koqe okararavata kankomake tavaate tiro, tinavu
haarama taira.
4 Kotiva nai kauqu aiqiqaa aqukeharo tinavuni nora uva
voqaraa uva tivakero vatairara ti, tenavu vi uvara iriqi
vihama, kia vataihainaa haikara muntuka ntuvaqi viha
vaaquqama viraiti, Kotiva koqema kero variqiro
vinantemake, variqi virera.
5 Ne vi uvara iriqi viha Kotirara kempukaiqamake iriqi
viha koqe kaiqaqai varareka autiha variata. Ne koqe kaiqa
vareha koqe okara, vo okara vo okara kankomake tavareka
autiha variata.
6 Ne koqe okara tavamaqi viha ne nenta vaataqohai qora
kaiqa varaarorave tivakeha nenta vaataqaa koqemake
raqikiqi viha variata. Ne mintiaqi viha kia popoharaiti,
kempukaiqaake Kotira aaraqaa nuvaqi vuata. Ne mintiaqi
viha Kotira voqaantemake vaireka autiha variata.
7 Ne mintiaqi viha nenta kena vaiinti nahenti koqema
nimitaqi vuata. Ne mintiaqi viha nariara nariara muntuka
vateha variata.

8 Ne mintiaqi vivera, ni kaiqavano kia qumina kaiqa
vairaitiro, koqe kaiqaqai vairamanta ne tinavu Nora Vaiinti
Ihu Karaitira okara kankomake tavamaqi vivara.
9 Vaiinti vovano kia mintiaqiro vi vaiva, vi vaiintiva avu
qimpavi vaiintira voqaara vaiharo kia Kotira uva okara
kankomakero tave vaira. Vi vaiintiva Karaitiva haaru viva
qora kaiqa varo uvara nunka amitairara kia iriraitiro,
qumimaqama keharo vairo.
10 Ti qata vakaao, Kotiva ni naarama kero nai kaama tai
uvava quqaa vivau variarire ti, ne Kotira kaiqa voqavata
varaqi vuata. Ne mintiaqi viha kia hampi aaraqaa vivera,
11 ne tinavu Noravano Ihu Karaitiva tinavu kuvantu
timitaarirava raqiki vaina vatukaraqi ekaa enta homa qaqi
variqi vivara.
12 Ne quqaa uva kempukaiqamake iriqi vi variara, te
virara irunarave. Ho te qaqiqai ne vi uvara iriqi vuate
tivaqi virera.
13 Te qaqi variqi vuaina entara homa vi uvara qaiqaa
qaiqaavata ni tiva nimiqi vuariravama varianaro.
14 Ti vaatavano haraara naavu voqaarama vairo.
Inaaraiqa varikema tenta vaata maini ke naaruvaini virera.
Tinavu Noravano Ihu Karaitiva vataini vaiharo te qutu
vuaina okarara vutukeroma tiva timimanta irunarave.
15 Te qutu vuaina entaraqaahai ne kia ti uva tauru
karaiti, koqemake iriqi vuate ti, te qaiqaa qaiqaavata ni tiva
nimiqi virerave.

Karaitira mpeqa okaravano ataa i vairara tura

16 Tinavu Noravano Ihu Karaitiva mpeqavano
tuvuainarara ni tiva nimiha kia tenavu tentanavu irike
vuri/uri uva ni tiva nimiraiti, tenavu tentanavu tivuqohai
Karaitira mpeqa okara tavaavaunara, virara ni tiva nimi
variavaunara.
17 Karaitira Qova uritarakero naaruvaini ataa i vainaini
mpeqavano vaiva, Kotiva nai Maaqu Ihura ataama
amiteharo vira autu noraiqamakero tiharo, Maara ti
Maaquma vaivo. Ti muntukavano virara voqavata
vaimanta te virara quahehama vauro, tura.
18 Haaru Kotiva minti tumanta tenavu vi entara Kotiva
vau aiqinaraqaa Ihura vataake vaiha Kotiva naaruvaihairo
tu uvara iriavaunara.
19 Tenavu vi haikara vi haikara tavaavaunarara ti, tenavu
paropeti vaiintinavu haaru tivato uvarara quqaa uvaqaima
vaivo ti vaunara. Nevata vi uvarara noraiqaake iriqi vivera,
ne homa vaivara. Ovavano konkiraqi itaqiro viviro aatitare
ivaro vaahoquravano itaintemakero, Ihura uvavano ni
muntukaqi ataama nimite varianaro.

20 Ne paropeti vaiintinavu tivato uvara irihama maa
uvara naane kankomake iriha variata: Paropeti vaiintivano
qara ntuvato uvava vukuqi vaira, hauri vaiinti vovano nai
irikero tiharo, Vi uvara okara minti mintimama vaivo,
tiantora.
21 Kia paropeti vaiintinavu nái irikevauve vi uvara vi
uvara tura. Kotira Maraquravano paropeti vaiintinavu
kahaqama nimite vaumantara ti, vika Kotira uva tiva
qoqaiqamake vaura.

2

Una paropeti vaiintinavuara tura

1 Haaru una paropeti vaiinti vonavu vaiinti nahenti
avutaini vauntemake, maa entaravata una uva maara ti
vaika ni avutaini qovaramavi vaivara. Vinavuka evaara
qovaramavi vaiha una uva maara tiva nimi vaiva vaiinti
nahenti qoraiqama nimitaanaro. Noravano Ihuva vinavuka
qaqini kuvantu nimitaira viravata vinavuka qoririma
kevarave. Vira kaara vinavuka vehi autuviva vaakama
qovaraiqianaro.
2 Vinavuka kaurira kaiqa varaqi vi vaimanta airi vaiinti
nahenti vinavuka avataqi vi vaimanta vaiinti nahenti
vonavu vika qora kaiqa tave tiha, Oho, Karaitira uva iri
varia aarara qora aaraqaima vaivo, tivara.
3 Una uva maara ti vaika, vinavuka unaqaraiqamakeha
ni monu varareka auti vaiha nái irike ni una uva tiva
nimivara. Kotiva haaru minti vau vaiintikara uva vateharo
ko tiva taiqakorara tiro, vinavuka vehi autu kaarirava kia
vaitaraitiro, qaqi ani vairo.
4 Haaru *enseli* vonavu Kotira uva raqakovaro Kotiva kia
vika vehakuma nimitaraitiro, vika nái qora kaiqa varora
kaara nora iha iteharo konkiraiqi vairaqi vara vaavi
aqukora. Vika mini rumpa tomanta vaiha Kotiva *ko* tiaina
entara vekama variara.
5 Haaru vetanto enta vau vaiinti nahentika Kotirara kia
irura kaara Kotiva kia vika vehakuma nimitaraitiro, viva
tuvaro huvura namarivano vika ekaa vehi autukora. Vi
entara Noaava avuqavu ni vai okarara vaiinti nahenti tiva
nimi vaurara tiro, Kotiva viravata vira navunaaka
7navuvata vehakuma nimitomanta ho vaura. *(Okara 6–9)*
6 Haaru Sodomiqi vaukavata Gomoraqi vaukavata vaaqu
kaiqa vare vaura kaara Kotiva vi vatukatanta ihaqohairo
tatoqa taiqa kovaro karampaavanoqai vaura. Naantiara
Kotirara kia iri vaiinti nahentika taiqa kaaina okarara
tinavuaravata kankomake iriate tiro, Kotiva vika mintima
kero taiqakora.

7 Kotiva vi vatukatanta vehi autukareva iharo viva
Rotiraqai ruaruama amitora. Rotiva koqe vaiintivano
Sodomiqi variqiro viharo tavomanta viraqi vau vaiintika
vo uva vo uva raqakeha hampi qaramaqi ni vauvaro Rotira
muntukavano qoraiquvaro vaura.
8 Rotiva koqe vaiintivano vaiharo vo enta vo enta vi
vatanaaka hampata variqiro viharo vika vaaqu kaiqa vare
vaura nai avuqohairovata nai aatoqohairovata iri tavovaro
vira muntukavano qoraiquvaro vaura.
9 Haaru Kotiva mintiaqiro vurara ti, tenavu kankomake
iruraro Kotiva koqe vaiinti vika maaraqihairo qaqi
ruaruama nimiteharo qora vaiinti vika ntaihamake
vaivama vairo. Kotiva qora kaiqa vare variaka qaqi totaqi
viro, naantiara *ko* tiaina entaraqaa vika *ko* tiva taiqa
kaanaro.
10 Vaiinti vonavu Kotira uva kia iriraiti, vora uvavata kia
iriraiti, vika nái antuqavano vare vai kaiqaraqai varaqi
viha vaaqu kaiqaqai vare variavaro vira kaara Kotiva
vikaqaa nora uvama vataanaro.
Te una uva maara ti varia vaiintika okarara tirera. Vika
nariaraqai noraiqaake iriqi viha, kia nora vaiinti
vevaaraini vairaiti, vikara qumina vaiintive tivakeha vika
kia qetaraiti, *enseli*navuaravata qora uvaqai ti variara.
11 Vika minti ti variamanta, *enseli* vika vi vaiintika uri
aatarake nora kempuka vataaka vaihavata, vika Kotira
avuqaa vaiha tiha, Hauri tenavu vokiakaqaa uva
vataariraro vika nutuvano vataini qiantorave, ti variara.
12 *Enseli* vika minti ti variamanta una uva maara ti varia
vaiintika kia kankomake iri varia haikarara qora uvaqai ti
variara. Vika qaakau quara vairi voqaara kia avu aatovata
iriraiti, vika nái antuqaqai avataqi vi variara. Qaakau
quara vairi arukentema kero, naantiara vi vaiintikavata
aru taiqa kaanarove.
13 Vi vaiintika nai kenauka qoraiqama nimite variantema
kero, naantiara Kotiva vika náiv*ata* qoraiqama
nimitaanaro. Vaiinti nahenti kuariqaa ruvaaqumavi vaiha
ovata ne variamanta vi vaiintika airi karavata iha
namarivata neha tiha, Maantimake namaqi viha quaha
quaha iha vairerave, ti variara. Vika mintimake ni
hampata vaiha, nai una kaiqa vare variarara quaha
quahamaqi viha kaurira haika ni nimi variara.
14 Vi vaiintika vo enta vo enta vokiaka naatavarara avu
auti vaiha vika hampata nireka auti variara. Mintiaqi viha
vika qora kaiqa kia qaqira karaiti, qaqiqai vare variara. Vi
vaiintika uqerara vaiinti nahenti mintamaqi vi variamanta
vi vaiinti nahentika vaaquqama vi variara. Vora airairara
muntuka nti vai okarara vika vi okarara anomake tave

variakama variara. Vika mintiaqi vi variara kaara Kotiva vikara vaaquqama vikama variavo, tiro.

15 Vi vaiintika koqe aara avuqavu ni varia aarara qaqirake hampi aaraqaaqai ni variara. Haaru vetanto entaqaa Beora maaqu Balaamiva hampi aaraqaa ni vauntemake, vi vaiintikavata vohaa vi aararaqai nireka auti variara. Balaamiva monu varaainaraqai iriharo vaaqu kaiqa varareva auti vauvaro

16 viraqaahairo vira *donki*vano kia uvavata ti vauva, vi entara vaiintivano uva tuntema kero, uva tiharo vira atuvaro Balaamiva vaaqu kaiqa varare ura qaqira kero kia varorave.

(Kaarantura 22:25)

17 Una uva maara ti varia vaiintika vika nana haika voqaarae variavo? Vi vaiintika ruvu namarivano aaharauqama vira voqaara variavo. Nora uvaivano utiharo tonavu raaquta varero vi ani intemake, vi vaiintika variavo. Oho, anomakero konkira ari vai vatukara Kotiva vikaini qeramakero nimitaira.

18 Vi vaiintika nái mahuta tivaqi viha qumina uvaqai ti variara. Vi vaiintika vaiinti nahenti hampi kaiqa qaqirake koqe aaraqaa vireka auti variakara tiha, Ne homa nai muara autu amite nai muara autu amite ivarave, tivakeha vinavuka vi vaiinti nahentika kuntama vare vi variamanta vika qaiqaa hampi kaiqa vareha qoraiqamavi variara.

19 Vi vaiintika tiha, Tinavu uvavano ni kuvantu nimitaira ne homa variqi vivarave, ti variavarovata, vika qora kaiqavano nái rumpa taimanta variara. Nana nana qora kaiqavano vaiinti vo ravaaqavu kairaro vi vaiintiva vi kaiqaraqai varaqiro virera, vi kaiqava vira anomakero ravaaqavuma kaanaro.

20 Qora kaiqavano tinavu rumpa taimanta vauraro Ihu Karaitiva tinavu Noravano tinavu kuvantu kaimanta tenavu ho qaqini vaunara. Vovano Ihura uva iriro kuvantu viro variqiro viro, viraqaahairo qaqirakero qaiqaa qora kaiqa varaqi virera, qora kaiqavano vira anomakero ravaaqavu kaanaro.

21 Vaiinti vonavu avuqavu ni varia okarara avataqi vi, viraqaahai vi uvara takuqi vai uvara qaqirake qoririma kaivera, te vi vaiintikara oho tiva nimitararave. Koqemama vi vaiintika avuniqamake vi uvara kia iraiti, qaqi variataara.

22 Vi vaiintikara maa uvava mintima tiro:

> Vairivano vuru vihikero, qaiqaa anirantero nai vuru vihitaira ne vairave, tura.

Qaiqaavata vo uvavano mintima tiro:

Quara hiqama taava qaiqaa anirantero hora hinkora
nti vairave, tura. *(Uva Maara Koqera 26:11)*
⌞Vaiintivano qora aara qaqira kero qaiqaa anirantero qora
aaraqaa vuaina okarara mintimama vairo.⌟

3

Karaitiva qaiqaa orurantero tuvuainarara tura

1 Ti vaiinti nahentivauvo, te hoqare qara vo ni nimitema,
qaiqaa maa vo qaravata ni nimite vauro. Ne ti qara
taaraqanta kaara riha, koqe uvaqai nenta aatoqi iriqi vuate
ti, te qara ruva nimitaunara.

2 Haaru Paropeti vaiintinavu Kotira uva qoqaiqamake
vau uvarara iritaate ti, te ni qara ruva nimitaunara.

Tinavu kuvantu kai vaiintiva Noravano tinavu nai
noraiqamako vaiintikara mintimake variqi vuate tu uvara,
tenavu vi uvara ni tiva nimiavaunara. Ne vi uvaravata kia
qaqira karaiti, qaqi iriqi vuate ti, te maa uvara ni qara ruva
nimitaunara.

3 Avuniqamake ne maa uvara iritaata: Naantiara ekaara
enta aumanto vaira airi vaiinti qovaramavi vaiha vika nái
qora kaiqa varaataa inaraqai varaqi viha, ni naaraihama
nimitevarave.

4 Vika ni naaraihama nimiteha mintima tivara: Naantiara
te orurante qaiqaa vataini tuvirerave tu vaiintiva tantoe
vaivo? Tinavu kaivaqaukavara variqi vi, vuru qutuvu
entaraqaahairo maa entaravata ekaa haikavano vohaa
qaramakero variqiro vi vaimantama vauro. Tota maa
vatara autukero vatoraqaahairo mintiaqiro vi vaimantama
vauro, tivara.

5 Vi vaiintika minti tihama Kotiva maa vatara autukero
vato uvara, vi uvara kia irireka auti vaihama minti tivara.
Haaru Kotiva tuvaro naaruvavanovata vatavanovata
qovarama vura. Vi entara namarivano ekaa vata mantaaqa
kero vauvaro Kotiva tuvaro namariqihairo vatavano qaqini
qovarama viro vauvaro namarivano vata ututuma kero
vaura.

6 Vira naantiara Kotiva vataini vauka namariqohairo
ruqutu vehiqama kora.

7 Naantiaravata Kotiva qaiqaa tiraro ihavano
naaruvavata maa vataravata tatoqa taiqa kaanaro. Maa
entara Kotiva nai naantiara *ko* tiaina entarara iriharoma
naaruvaqaavata vataqaavata raqikiqiro vi vairaro vi
entava qovaraiqiraro Kotiva qora vaiinti nahenti vika *ko*
tiva taiqakero, viraqaahairo viva vika vehi autu taiqakero
naaruvavata vatavata ihaqohairo tatoqa taiqa kaanaro.

8 Ti vaiinti nahentivauvo, maa uvara tauru kevora:
Noravano Kotiva 1,000 ihiara ti tivuqaa vaireva, vohaa enta

voqaarama vaivo ti vaira. Viva vohaa entara 1,000 ihi voqaarama vaivo ti vaira.

9 Haaru Noravano Kotiva nai kauqu aiqiqaa aqukero te mintirerave tu entaraqaahairo airi ihi aitare vaurara hauri ne virara tiha, Ike, Kotiva qakoma kero mintianarove, tivora. Kotiva ekaa vaiinti nahentiqihairo vonkuvano kakakima vuantorave. Vika ekaa qora aara qaqira kaate tiro, viva qakomakero *ko* tireva auti vairo.

Naaruvavata vatavata taiqa vuainarara tura

10 Muara vaiintivano evaara aninantema kero, Noravano tuvuaina entava qovaraiqianaro. Vi entaraqaa naaruvavano noraiqamakero karara tivakeharo tuqaakama viraro, ihavano ekaa vataini vaina haikara ita vuru taiqa kairaro maa vatavavata, ekaa viraqaa vaira haikavavata, kia qaiqaavata varianaro.

11-12 Vi haikava vi haikava mintimakero taiqa vuainarara ti, ike, ne maa entara nantimake variqi vihae vaivara? Ne Kotira entara vekaiqiha kia qora kaiqavata vararaiti, koqemake variqi viha Kotirara noraiqaake iriqi vi vaivama vairo. Ne mintiaqi vi vaivaro vi entava vaakama qovaraiqiarire. Vi entava qovaraiqama viraro ihavano naaruva tatoqa taiqa kairaro vataini vaira haikavavata, naaruvaini vaira haikavavata iteharo ravita viro taiqa vuanaro.

13 Mintiaqiro vi vairaqe tenavu Kotiva nai kauqu aiqiqaa aqukeharo tivato uvava vivau variainara vekama vairara. Vi entaraqaa tenavu qaraaka naaruvavanovata, qaraaka vatavanovata, qovaraiqiainara vira tavehama quaheha vairara. Avuqavu ni vai vaiinti nahentika virara tiha, Tinavu maaqa tanaravema, tivara.

14 Ti vaiinti nahentivauvo, vi entara veka vaihama, Kotiva niara kia qora kaiqa vare variakave, koqe vaiinti nahentiqai variavo tivakero ni paruma nimitaarire ti, ne maa entara koqemake variqi vuata.

15 Tinavu Noravano qakoma kero tuvuainarara mintimake iriteha variata: Viva qakoma kero tuvireva iharo airi vaiinti nahenti nái qora kaiqa varera qaqira kaiqe vika ntitaare tivakeharoma viva kia vaaka tuvivo, tiata. Kotiva tinavu qata vakaa Porura kahaquvaro vivavata minti tivakero koqe uva qara ntuvakero ni tiva nimura.

16 Poruva vi uvara okarara tireva viva vo qara vo qaraqi minti ti vaira. Viva qara ntuvate vai uvara hini uvavano nora uva vaimantara ti, vaiinti vonavu, kia koqe avu aato vatauka, vi uvara okara kia kankomake iriraiti, hampiqaakeha ti variara.

Vi vaiintinavuka kia vohaa uva iriraiti, vika vo uva vo uva iri variakara ti, vika Porura uvavata, Kotira vukuqi vo uva vo qara ruva toravata, kia kankomake iriraiti, vi uvara okaravata hampiqaakeha ti variara. Vika minti ti variara kaara nái hampiqamavi taiqa vivara.

17 Ho ti vaiinti nahentivauvo, ne vi vaiintika okara kankomake tave variarara ti, ne rauriha variata. Kotira uva kia iri varia vaiintika hauri hampi uva tivaqi viha ni kuntama vare hampi aaraqaa vivorave ti, ne Kotira aaraqaa kempukaiqamake variqi vuata.

18 Ihu Karaitiva tinavu Noravano tinavu kuvantu kaivama vairo. Viva ni aaqurihama nimiteharo koqema nimitaqi viramanta ne vira vaintaira vaiha vira okarara voqavata kankomake iriqi viha noruqamaqi vuata.

Aniqenavu vatevata, ekaa entavata, vira autu noraiqamake tuaheraqi vuare. Quqaave.

1 IONI
Ioniva avuniqamakero qara vara kora

Ihura qaqi vara himpima kovaro naaruvaini oru vauvaro airi ihi 60 ihie aitarovaro Ioniva maa uvara qara ruva tora. Ihu Karaitiva quqaa vaiintiqama viro vataini variqiro vu okarara iriate tiro, Ioniva vi uvaravata, Kotirara muntuka vate okararavata, tiva nimiharo qara ruva tora.

Ioniva Ihu Karaitirara tu uvara

1 Nai tota entaqaahairo qaqi variqiro vi vau vaiintira, tenavu vi vaiintirara ni tiva nimirera. Tenavu vi vaiintira tentanavu avuqohai tave, viva uva turavata iriavaunara. Tenavu vira tavamaqi viha tentanavu kauquqohai vira utu varaavaunara. Tenavu tavauraro viva tivato uvaraqaahairo ekaa haikavano variqiro viharo qaqi variqiro vi vaira.

2 Qaqi variqiro vi varia okarava viraqi vaivaro viva tinavu tivuqaa qovarama viro vaimanta tenavu tavaunara. Tenavu vira tavaunarara ti, niara mintima ti: Ekaa enta qaqi variqiro vi vaiva, tinavu Qokantiro variqiro viro, maa vataraqaa qovarama vumanta tenavu vira tavaunararama turo.

3 Tenavu vira Qoravata vira Maaqu Ihu Karaitiravatamake vohaaraqi koqemake vaiha variqi vi vaunara. Nevata vohaa qaramake tinavu hampata vohaaraqi koqemake vaiha variqi vuate ti, tenavu vira tave, vira uvavata iriavaunara ni tiva nimi vaunara.

4 Ne tinavu hampata anomake quahaate ti, tenavu maa uvara qara ruva nimite vaunara.

Ovaqaa nuate tura

5 Tenavu maa uvara Karaitiva tinavu tiva timi uvara nivata tiva nimirera: Kotiva vaireva, ovavano vaivaro kia konkira ariva voqavanovata viraqi vaira.

6 Tenavu konkiraiqi vaina aararaqaa ni vaiha tiha, Tenavu Kotira hampata koqemake vohaa variqi vi vauro, tiarera, tinavu uvavanovata tenavu kaiqa varaariravavata, unaqaima varianaro.

7 Kotiva ovaqaa vaintemake tenavuvata ovaqaa vaiha nuarera, quqaama tenavu vohaaraqi vaiha nariara nariara koqema nimitaqi viha variqi vuariraro Kotira Maaqu Ihura naarevano tenavu qora kaiqa varaaina uvara nunkakero hiqama timitaqiro vuanaro.

8 Tenavu tiha, Kia tenavu qora kaiqa vare vaunarave, tiarera, tenavu tentanavu unahaa tiariraro kia quqaa uvavanovata tinavuqi varianaro.

9 Tenavu tentanavu qora kaiqa vare variaina uvara
qoqaa tiva qovarama kaarera, Kotiva tinavu avuqavuqama
timite vaiva, viva nai tivataira avateharo, quqaama tinavu
qora kaiqa uva nunka timiteharo tinavu avu aato hiqama
timitaqiro vuanaro.
10 ˹Kotiva ekaa vaiinti nahentiara qora kaiqa vare
variakave ti vairara ti,˺ tenavu tiha, Kia qora kaiqa vare
vaunarave, tiarera, tenavu minti tivakeha Kotirara viva
una uva ti vaivave tiariraro Kotira uvavano kiama tinavuqi
varianaro.

2

Ihuva tinavu kahaqama timitaariravama vaivo tura

1 Ti vaintivaravauvo, ne kia qora kaiqa varaate ti, te maa
uvara qara ri vai. Tinavuqihairo vaiinti vovano qora kaiqa
varairera, Ihu Karaitiva avuqavu ni vaiva, viva Kotira nai
Qora aaqanto vaiharo vi vaiintirara iriharo, nai Qorara
mpo ike tiraro ˹vi vaiintira uva nunkama amitaarira˺.
2 Kotiva tinavuara qora kaiqa vare vai uvara nunka
nimitaarire tiro, Ihuva tinavuara iriharo qutu vura. Ihuva
kia tenavu qora kaiqa vare vaunararaqai iriharo qutu
viraitiro, viva ekaa maa vataraqaa variaka qora
kaiqaravata iriharo qutu vura.
3 Tenavu Karaitiva tivatai uvara iriqi vuarera, tenavu
homa vira vaintima vauro tirara.
4 Vovano Karaitiva tivatai uvara kia iriqiro viraitiro, te
vira vaintima vauro tirera, vi vaiintiva una uva ti vai
vaiintiva vairaro kia quqaa uvavanovata vi vaiintiraqi
varianaro.
5 Karaitira uva iriqiro vi vai vaiintiva vaireva, quqaa
Kotirara muntuka vate vai vaiintivama vairo. Maantimake
tenavu Karaitikanti vohaa variqi vuaina okarara
kankomake irirara:
6 Tenavu Karaitiva ni vauntemake nuarera, tenavu homa
tiha, Tenavu Karaitikanti vohaa variqi vi vauraukave,
tirara.

Qaraaka uva avataqi vuate tura

7 Ti navunaao, te maa uvara qara riha kia qaraaka uva
avataqi vuateravauve turo. Te haarua uvaravatama ti
vauro. Ne haaru hoqaramake Ihurara quqaave tu entara vi
uvara irura. ˹Kotiva haaru tiharo nariara nariara muntuka
vataate tu uvara ne vi uvara irura.˺
8 Vate te qaiqaa vi uvara qaraaka uva voqaantemake,
qara ntuvake ni tiva nimirera. Karaitiva vi uvara iriqiro
viharo niara noraiqaakero muntuka vatora. Nevata vi
uvara iriha, nariara nariara muntuka vateha variarara ti,

ne konkiraiqiraqi ni varia entava taiqa vivaro ova tanava ite vai entava qovaramaviro vairo.

9 Vaiinti vovano nai kena vaiinti iri qoraiqama amite vaiva tiharo, Te ovaqaa ni vauraukave tirera, viva qaqiqai konkiraqi ni vaivama varianaro.

10 Vaiinti vovano nai kena vaiintiara muntuka vateharo ni vaiva, vi vaiintiva ovaqaa ni vaivaro vira kaiqaqaahairo kia vovano qora kaiqa varero hiqintuanaro.

11 Vaiinti vovano nai kena vaiinti iri qoraiqama amite vaiva, vi vaiintiva konkiraqi niharo konkiraiqi aararaqaa nuvaqiro vi vairo. Konkiraiqiva vira avu qimpa kaivarora tiro, vi vaiintiva nai vuaina aarara kia ho tavaraitiro, hampi vi vaira.

12 Ti vaintivaravauvo, Kotiva Karaitira kaiqarao tiro, viva ne qora kaiqa vare varia uvara nunka nimitairara ti, te ni qara nimite vauro.

13 Ne vainti qokavaravauvo, totaa entaqaahairo qaqi variqiro vi vau vaiintira ne vi vaiintirara kankomake iriarara ti, te nivata qara nimite vauro. Ne quvaaraa vaintivauvo, ne Sataanira aatarakaarara ti, te maa qarara nivata nimite vauro.

14 Ti vaintivaravauvo, ne tinavu Qorara kankomake iriarara ti, te nivata qara nimite vauro. Ne vainti qokavaravauvo, totaa entaqaahairo qaqi variqiro vi vau vaiintira ne vi vaiintirara kankomake iriarara ti, te nivata qara nimite vauro. Ne quvaaraa vaintivauvo, ne kempukaiqaakeha variqi vi variavaro Kotira uvavano ni aato muntukaqi vaimanta ne Sataanira aatarake variarara ti, te ni qara nimite vauro.

15 Maa vataraqaahainaa okaravanovata maa vataraqaahainaa haikavanovata vairara, kia vi haikarara muntuka ntiramanta variata. Vaiinti vovano vataihainaa haikaraqai muntuka vatairera, vi vaiintiva tinavu Qora Kotirara kia muntuka vataanaro.

16 Vaiinti nahenti nai quaheraraqai iriqi vi vai okararave, vo haika taveha virara muntuka nti vai okararave, airi airaira vateha mahuta ti vai okararave, ekaa vi okarava vi okarava kia tinavu Qova inaihairo tuviraitiro, nai vataihainaa okaraqaahairo qovaraiqi vairo.

17 Maa vatavavata, maa vataraqaahainaa haikara muntuka nti vaivavata, ekaa vi haikava vi haikava taiqa viraro Kotira uva iriqiro vi vaira vaiintiva, vivaqaima ekaa enta qaqi variqiro vuanaro.

Karaitira navutaarara tura

18 Ti vaintivaravauvo, ekaara entavano aumantoma ani vaivo. Ihu Karaitira vira navutaava qovaraiqianarove ti

vari uvara ne iriara. Maa entara Karaitira navutaaka airitahaa qovaramavi variavera tenavu kankomake ireraro ekaara entavano aumantoma vairo.

19 Karaitira navutaaka tota tenavu Ihura uva iri vaurauka hampata variqi vi, viraqaahai vika tinavu qaqirake vuara. Vika tinavu hampata vohaa vaiinti variare tiatirio, vika maa entara tinavu hampata vohaama variqi vuatirio. Vika tinavu qaqirake vuamantara ti, tenavu kankomake tavauramanta vika kia tinavu hampata vohaara vaiinti variara.

20 Ho ne Kotira Maraqura varaaka vaihara ti, ne ekaa Kotira uva quqaa uva kankomake iriara.

21 Te kia niara tiha, Ne kia quqaa uva kankomake iriakave, tunaravauve. Ne Kotira uva quqaa uva kankomake iriarara ti, te maa uvara ni qara ruva nimite vauro. Kia Kotira uva quqaa uvaqaahairo una uvavano ho qovaraiqianarove. Ne virara kankomake iriara.

22 Tavave una uva ti vaiva vaivo? Ihurara viva kia *Mesaiaa*vano vaivo ti vaiva, vi vaiintivama vairo. Vi vaiintiva minti tiharoma Ihura navutaiqama amiteharo vira Qoravata vira Maaquvata qoririma amite vairo.

23 Vaiintivano Kotira Maaqu Ihura qoririma amiteharo vira Qoravata qoririma amite vairo. Vaiinti vovano Ihurara quqaa viva Kotira Maaquve tirava, vi vaiintiva vira Maaqu vataakero vohaa vaiharo vira Qora vataakerovata vohaama varianaro.

24 Tota hoqare avuni irito uvara ne vi uvaraqai koqemake iriqi vuata. Vi uvava niqira qaqi variqiro vi vairera, ne vira Maaquvata vira Qoravata vitanta hampata vohaaraqi variqi vivara.

25 Vira Maaquvano tinavuara vika mintiaqi viha ekaa enta qaqi variqi vuate tiro, nai kauqu aiqiqaa aqukero tivatora.

26 Vaiinti vonavu ni kuntama vare qora aaraqaa vuru kareka auti variakara irihama, te maa uvara ni qara ruva nimite.

27 Ho ne Kotira Maraqura varaakama variara. Kotira Maraquravano ni muntukaqi vaiharo ni numiqe vairara tiro, qumina vovano Kotira okarara ni numiqaantora. Kotira Maraquravano ekaa vo okara vo okara ni numiqeharo kia una uvavata ni tiva nimiraitiro, quqaa uvaqai ni tiva nimi vaira. Kotira Maraquravano ni tiva nimi vai uvara iriqi viha, Karaitira vataake vohaa variqi vuata.

28 Ti vaintivaravauvo, Karaitira vataake vohaa variqi viha variata. Tenavu mintiake variqi vi variariraro naantiara Karaitiva qovaraiqina entara tenavu kia qetake kauriraiti, vira avuqaa muntuka qihaaqama kema vairara.

29 Karaitiva kia qora kaiqavata vararaitiro, avuqavu ni
vai okarara, ne virara kankomake iriakara ti, ne tavaivaro
vo vaiintivano Karaitira voqaantema kero avuqavu ni
vairera, ne homa vi vaiintirara Kotira vaintive tivara.

3

Tenavu Kotira vaintima vauro tura

1 Ike, nantuma keroe Kotira muntukavano tinavuara
vaivo? Kotiva tinavu Qova tinavuara voqamakero muntuka
vateharora tiro, viva tinavuara ne ti vaintairama variavo ti
vaira. Quqaama tenavu vira vaintairama vai. Vataihainaa
okarara iri varia vaiinti nahentika Kotirara kia kankomake
iri variarara ti, vika tinavu okararavata kia kankomake iri
variara.

2 Ti navunaao, vate tenavu Kotira vaintairama vai.
Naantiara tenavu nana vaiinti voqaarae vairara? Kia
tenavu vi okarara kankomake iriraiti, maa uvaraqai
kankomake irunara: Naantiara Karaitiva qovarama vina
entara tenavu vira anomake tavaainarara ti, tenavu vira
voqaantemake vairera.

3 Ekaa vaiinti nahenti vi entara vekaiqiha variaka, qora
kaiqa varaarorave ti, Karaitiva koqema kero nintemake,
vikavata koqemake nireka autiha variara.

4 Ekaa vaiinti nahenti qora kaiqa vare variaka, vika
Kotiva tivatai uvara raqake variara. Kotiva tivatai uvara
raqake vaiva, vivama qora kaiqa vare vaira.

5 Ne kankomake iriavaro Karaitiva vaiinti nahenti qora
kaiqa vare vai uvara nunka nimitareva qovarama vura.
Karaitiva kia qora kaiqavata vare vaivama vairo.

6 Vikantiro variqiro vuarirava kia qora kaiqavata
varaqiro vuanaro. Qora kaiqa varaqiro vi vai vaiintiva,
viva kia Karaitira tavaraitiro, vira okararavata kia
kankoma kero iri vaira.

7 Mpo, ti vaintivaravauvo, kia qaqi kaivaro vovano ni
kuntama varero hampi aaraqaa vuarire. Vaiinti vovano
avuqavu kaiqa vare vai vaiintiva, vi vaiintiva avuqavu ni
vai vaiintivama vairo. Vi vaiintiva Karaitiva nintema kero
avuqavu ni vaivama vairo.

8 Sataaniva hoqare entaqaahairo qora kaiqaqai varaqiro
vi vairara tiro, qora kaiqa vare vai vaiintiva Sataanira
vaintima vairo. Kotira Maaquvano Sataanira vaaqu kaiqa
ekaara vehi autukareva maa vataraqaa qovarama vura.

9 Vaiintivano Kotira vainti vaivaro Kotira avu aatovano vi
vaintiraqi vaivarora tiro, vi vaiintiva kia ho vaaqu kaiqa
varaqiro vuanaro. Kotiva vira Qova vaivarora tiro, vi
vaiintiva kia ho vaaqu kaiqa varaqiro vuanaro.

10 Tenavu nantiakee vi vaiintiva Kotira vainti vaivo, vi
vaiintiva Sataanira vainti vaivo, tirara? Maantimakema
tenavu vira viraaqamake tavarara: Kia avuqavu kaiqa
varaqiro vuariravave, kia nai kena vaiintiara muntuka
vataariravave, minti variaka kiama Kotira vainti vaivarave
tirara.

Nariara nariara muntuka vataate tura

11 Ne tota hoqare iru uvava, vi uvava tinavuara mintima
tiro: Ne nenta kenaukara muntuka vateha variate, tura.
12 Tenavu haarua vaiinti Kenira aanaraarora. Vi vaiintiva
Sataanira vainti vaiharo nai qata arukora. Nana kaarae
Keniva nai qata arukorave? Maa haikara kaarave: Kenira
kaiqavano qora kaiqa vauvaro vira qata kaiqavano koqe
kaiqa vaura kaara viva nai qata arukora.
13 Ti qata vakaao, Kenira aanare vataihainaa okara iri
variaka ni navutaiqama nimite vaivera, kia ne virara
ravuku vuata.
14 Tenavu tentanavu kena vaiintiara muntuka vate
vaunarara ti, tenavu kia ekaara qutu vuarirauka vairaiti,
tenavu ekaa enta qaqi variqi vi variariraukama vai. Nai
kena vaiintiara iri qoraiqama amite vaiva, ekaara qutu
vuariravama vairo.
15 Nai kena vaiintiara iri qoraiqama amite vaiva, viva
vora aruke vai vaiintira voqaarama vairo. Ne kankomake
iriarave. Vora aruke vaiva, vi vaiintiva kia ekaa enta qaqi
variqiro vuariravama vairo.
16 Ihuva tinavuara iriharo qutu vuataa ivaro qutu vurara
ti, tenavu vira muntukavano tinavuara vairara kankoma
irunara. Ihuva mintirara ti, tenavuvata vira aanare
tentanavu kenaukara iriha qutu vuataa iraqe qutu
vuariravama vairo.
17 Vaiinti vovano airi airaira vate vairava tavairaro vira
kena vaiinti vovano kia ho karave airairave vatairava
vairaro virara kia aaqurihama amitairera, nantiakeroe vi
vaiintiva ti muntukavano Kotirara vaivo tianaro?
18 Ti vaintivaravauvo, tenavu kia tentanavu kena vaiinti
kahaqiraiti, qumina noqihai tiha, Ti muntukavano ti kena
vaiintiara vaivo, tiarora. Tenavu tentanavu kena vaiinti
kaiqa vara nimiteha, viraqaahai tinavu muntukavano
vikara vaivo tiarirava homa varianaro.
19 Tenavu tentanavu kena vaiinti kahaqama nimitaqi
vuarera, tenavu tentanavu quqaa okaraqaa variqi
vuainarara kankomake iri, naantiara tenavu Kotira avuqaa
vaiha kia qetaraiti, muntuka qihaaqamake vairara.
20 Tinavu muntukavano tinavuqaa uva vatero tiharo, Ne
kiama Kotira vainti variavo, tirera, Kotiva tinavu avu aato
muntuka aatara kero ekaa haika tave vaiva, ⌞viva tinavuara
ne ti vaintima variavo tianaro⌟.

21 Mpo, ti navunaao, tinavu muntukavano kia tinavuqaa
uva vatairera, tenavu kia qetaraiti, Kotira avuqaa vaiha
muntuka qihaaqama kema vairara.
22 Tenavu viva tivatai uvara iriqi viha Kotira antuqavano
vai kaiqara varaqi vuarera, tenavu nana nana haikarae
Kotira iraariraro viva vi haikara homa tinavu timianaro.
23 Kotiva tivatai uvava maantimama vairo: Ne Ihu
Karaitirara quqaama viva Kotira Maaquve tivakehama
virara kempukaiqaake iriqi vuate. Ihu Karaitiva niara ne
nariara nariara muntuka vateha variate ti uvara, vi uvara
iriqi vuate, tura.
24 Vaiinti vovano Kotira uva avataqiro ni vaiva, vi
vaiintiva Kotira vataakero vohaa variqiro vi vaivaro Kotiva
vi vaiintira vataakero vohaa variqiro vi vaira.

Kotiva nai Maraqura tinavu timirara ti, tenavu homa
tiha, Kotiva tinavu hampata vohaa variqiro vi vaimanta
vaunarave, tirara.

4

Ne vaanavano tina uvarara Kotira uvave tivorave tura

1 Mpo, ti navunaao, una vaiinti airitahaa vo vata vo
vataini niha tiha, Te paropeti vaiintivanove, ti variara.
Vaiinti vovano anirero niara minti tirera, hauri vira uvara
vaaka quqaave tivora. Ne vira kaiqa avatamake tavaata.
Kotira Maraquravanoe vira kahaqi vaivaroe viva minti tivo,
vaanavanoe vira kahaqi vaivaroe viva minti ti vaivo, tiata.
2 Ne Kotira Maraquravano ti vaina uvara maantimakema
kankomake irivara. Ne vaiinti vo avateha tavaivaro viva
tiharo, Quqaama Ihu Karaitiva Kotiva inaihairo tuvuntero
vaiintiqama vurave, tirera, ne virarama tiha, Quqaama
Kotira Maraquravano vi vaiintira kahaqi vaivaro vi uvara ti
vaivo, tiata.
3 Ne vo vaiinti avateha tavaivaro viva Ihura okarara una
uvave tirera, ne vi vaiintirara mintima tiata: Kotira
Maraquravano kia vira kahaqi vaivaro viva una uvaqaima
ti vaivo. Vaanavano Sataaniva vainaihairo vi vaiintira uva
qovaraiqamake vaivo, tiata. Karaitira navutaiqama amite
vai okarava aniainarara ne virara iriara. Vate maa entara
una vaiintinavu Karaitira navutaaka vaakama qovaramavi
Sataanira uva ti variara.
4 Mpo, ti vaintivaravauvo, ne Kotiva ikama variavo.
Kotira Maraquravano ni muntukaqi vaiva, viva mpeqavano
vaiharo vaanavano kahaqi vaimanta una uva ti varia
vaiintika naatara kairara ti, nevata vi vaiintika naatara
kaarave.
5 Vokiaka maa vataraqaahainaa uva okaraqai iriqi vi
variakara ti, vinavuka vi okararaqai vaiinti nahenti tiva

nimi variamanta vika aato nimiha vinavuka uva avataqi vi variara.
6 Tenavu kia vinavuka voqaantemake vairaiti, tenavu Kotiva ikama vaunara. Maantima kehama tenavu vo vaiinti vo vaiinti uva iriha, rairakeha tiha, Vi vaiintiva Kotira vaintive, maa vaiintiva kia Kotira vaintive, tirara. Kotira okara irireka auti variaka, vika tinavu uva irivara. Kia Kotira okara irireka auti variaka, vika kia tinavu uvavata irivara.

Kotira muntukavano vairara tura
7 Mpo, ti navunaao, kaiqe nariara nariara muntuka vateha variari. Vi okarava Kotiva inaihairo tuvira. Vorara vorara muntuka vateharo ni vai vaiintiva, vi vaiintiva Kotira vaintima vairo. Vi vaiintiva homa Kotira okarara kankomake irunarave tianaro.
8 Kotiva vaireva, viva vorara vorara muntuka vate vaivama vairo. Viva minti vairara tiro, vaiinti vovano vorara vorara kia muntuka vate vairava, vi vaiintiva kiama Kotira okarara kankomake irianaro.
9 Kotira muntukavano tinavuara vaira maantimakero tinavu humiqero: Tinavuara vika ti Maaquqaahai qaqi variqi vuate tiro, Kotiva nai Maaqu vohaiqa vataini atitovaro viva tinavuara iriharo qutu vura.
10 Kotiva muntuka vate vai okarava maantimama vairo: Tenavu Kotirara kia muntuka vataavauraro vivaqai tinavuara muntuka vateharora tiro, tinavu vaaqu kaiqa varaaina uvara nunka timitaarire tiro, nai Maaqu varakovaro viva tinavuara iriharo qutu vura.
11 Mpo, ti navunaao, Kotira muntukavano tinavuara mintima kero vairara ti, tenavuvata mintimakeha nariara nariara muntuka vateha variari.
12 Kiama vovano Kotira viri tavaiva vaivarovata, tenavu nariara nariara muntuka vateha variqi vuarera, Kotiva tinavu vataakero variqiro vi vairaro tinavu muntukavano quqaama Kotirara varianaro.
13 Kotiva nai Maraqura tinavu timirara ti, tenavu homa tiha, Tenavu Kotira vataake variqi vi vauraro Kotiva tinavu hampata variqiro vi vairave, tirara.
14 Tenavu vira Maaqu tentanavu avuqohai tavauraukara ti, tenavu nivata tiva nimi tiha, Tenavu vataini variariraukara kuvantu timitaarire tiro, vira Qova nai Maaqu atitovaro tuvurave, ti vaunara.
15 Ta vaiintivae Ihurara quqaama viva Kotira Maaquvano vaivo tirera, Kotiva vi vaiintira vataakero variqiro viraro viva Kotira vataakero variqiro vuanaro.
16 Tenavu tavauraro quqaama Kotira muntukavano tinavuara vairo. Kotiva vaireva, viva vorara vorara muntuka vate vaivama vairo. Vorara vorara muntuka

vateharo variqiro vi vairava, viva Kotira vataakero variqiro vi vairaro Kotiva vira vataakero variqiro vuanaro.

17 Tenavu mintiake variqi vuariraro viraqaahairo tinavu muntukavano Kotirara quqaa vairaqe tenavu maa vataraqaa vaiha Karaitiva ni vauntemake nirara. Tenavu mintimake nuvaqi vuarera, naantiara Kotiva *ko* tiaina entaraqaa tenavu kia qetaraiti, muntuka qihaaqama kehama vairara.

18 Quqaa muntuka vate vai okarava aatu ite vai okarara qaqini varake vairara tiro, Kotirara muntuka vate vairava kiama Kotira aatu qetaanaro. Kotiva nai qora kaiqa kaara ti ruqutuantorave tiro, Kotira aatu qete vairava, vi vaiintiva kia ho quqaiqama kero Kotirara muntuka vataariravama varianaro.

19 Kotiva naane tinavuara muntuka vate vairara ti, tenavuvata nariara nariara muntuka vateha vaunara.

20 Vaiinti vovano tiharo, Ti muntukavano Kotirara vaivo, tivakeharo, nai kena vaiintiara iri qoraiqama amite vairera, vi vaiintira uvavano una uvaqaima varianaro. Vaiinti vovano nai avuqohairo tavaaina vaiintirara kia muntuka vatairera, nantiakeroe viva nai avuqohairo kia ho tavainara Kotirara muntuka vataanaro?

21 Karaitiva tinavuniara maa uvara tivatero tiharo, Kotirara muntuka vate vairava nai kena vaiintiaravata muntuka vataarire, tura.

5

Vataihainaa okara aatara kaainarara tura

1 Tau vaiinti nahentikae Ihurara tiha, Viva quqaama *Mesaiaa*vano vaivo, ti variaka, vika Kotira vaintima vaivaro Kotiva vika Qovama varianaro. Vira Qorara muntuka vate vairava, vira vaintairaravatama muntuka vataanaro.

2 Tinavu muntukavano Kotirara vairaqe tenavu Kotiva tivatai uvara avataqi vuarera, tenavu homa tiha, Ti muntukavano Kotira vaintairaravata vaivo, tirara.

3 Tenavu Kotiva tivatai uvara iriqi vuarera, tenavu homa tiha, Ti muntukavano Kotirara vaivo, tirara. Tenavu kiama vukaari utuqi viha Kotiva tivatai uvara iriqi virara.

4 Tenavu Kotira vainti vaihara ti, homa vataihainaa okara aatara karara. Tenavu Ihurara kempukaiqaake iriqi viha homa vataihainaa okara aatara karara.

5 Ta vaiintivae vataihainaa okara ho aatara kaanaro? Ihurara quqaa viva Kotira Maaquvano vaivo ti vairava, vivama homa vataihainaa okara aatara kaanaro.

Ihu Karaitira okarara tura

6 Ihu Karaitiva vataini tuvurero namari varero nai naare raurukero qutu vura. Viva kia namariqai vararaitiro, viva

nai naare raurukero qutu vura. Kotira Maraquravano quqaa uvaqai ti vaiva vaiharora tiro, vivavata Ihura okarara tiva qovaramake vaira.

7 Taaramonavuvano Ihura okarara tiva qovaramake variara.
8 Kotira Maraquravanove, Ihuva namari varovave, Ihura naarevano katariqaa ntava vuvave, vinavuka taaramonavuvano Ihura okarara vohaa uvaqai ti variara.

9 Qumina vaiintivano tiva qovaramake vai uvarara tenavu vira uvara quqaave ti vaunara. Kotiva tiva qovarama kai uvava qumina vaiinti uvavata aatarakero vairara ti, tenavu Kotiva Ihurara viva ti Maaquvano vaivo tu uvara voqavata virara quqaave tirara.

10 Kotira Maaquara quqaa vivave ti vaiva vaivaro vira muntukaqihairovata vi uvarara quqaa uvama vaivo ti vaira. Kotira uvara kia quqaa uvave ti vai vaiintiva, vi vaiintiva Kotirara una uva ti vaivavema tianaro. Kotiva Ihurara ti Maaquve tu uvarara, vi vaiintiva kia quqaa uvave tirara tiro, viva Kotirara una uva ti vaivavema tianaro.

11 Kotiva tiva qovaramake vai uvava maantimama vairo: Tinavuara vika ekaa enta qaqi variqi vuate tiro, Kotiva nai Maaqu tinavuara iriharo vara kaira. Qaqi variqi vi varia okarava nai vira Maaquqi vairara tiro,

12 vira Maaquntiro variqiro virava qaqi variqiro vuanaro. Kia Kotira Maaquntiro variqiro virava kiama qaqi variqiro vuanaro.

Tenavu qaqi variqi vuaina okarara tura

13 Te ne Kotira Maaquara quqaa vivave ti variaka, ne ekaa enta qaqi variqi vi varia okarara kankomake iriate ti, te maa uvara ni qara ruva nimite vauro.

14 Tenavu Kotira antuqavano vaina okarara iriha nana nana haikarae vira iraarera, viva tinavu uva homa irianaro. Viva tinavu uva iri vaiva vaimantara ti, tenavu muntuka parumake Kotira aare vaunara.

15 Kotiva tinavu uva iri vaiva vaimantara ti, tenavu kankomake iruraro viva tenavu vira iraaina haikara tinavu ho timiariravama vairo.

16-17 Ne tavaivaro Kotira vainti ni qata vakaa vovano kia vira kaara ekaara qutu vuaina kaiqara qora kaiqa vara kairera, ne vi vaiintirara Kotira aaraivaro Kotiva vira kahaqama amitairaro vi vaiintiva qaqi variqiro vuarira.

Kia te kempukaiqaakero vaaqu aaraqaa ni vai vaiintiraravauve turo. Qora kaiqa vo vaiintivano vira vara kairera, viva homa Kotira aaraanaro. Qora kaiqa vo vaiintivano vara kairera, vi kaiqara varainara kaara viva

ekaarama qutu vuanaro. Te vi kaiqara varakaaina vaiintirara kia Kotira aarama amitaate turo.
18 Tenavu kankomake tavaunarave. Kotira vaintivano kiama qaqiqai vaaqu kaiqa varaqiro vuanaro. Kotira Maaquvano viraqaa koqemakero raqiki vairara tiro, Sataaniva kiama vira qoraiqama amitaanaro.
19 Tenavu kankomake irunarave. Tenavu Kotira vaintaira vauramanta qaqi vataini varia vaiinti nahentika kia Kotira uva iri variaka variavaro Sataanivama vikaqaa raqiki vairo.
20 Tenavu qaiqaa kankomake irunarave. Kotira Maaquvano vataini tuvuntero tinavu avu aato kahaqama timitaimanta tenavu quqaa Variqavano vairara kankomake irunara. Tenavu vira Maaqu Ihu Karaitira vataake variqi viha, tenavu quqaa Kotiravata variqi vi vaunara. Kotiva quqaa Variqavanoma vairo. Viva quqaa ekaa enta qaqi variqiro vi vai okaravama vairo.
21 Mpo, ti vaintivaravauvo, rauriha variate. Kia una variqanavu vainaini variate, turo.

2 IONI
Ioniva tavaaraihainaa qara vara kora

Ihura qaqi vara himpima kovaro naaruvaini oru vauvaro airi ihi 60 ihie aitarovaro Ioniva maa qarara ruva tora. Nahenti vovano nai vaintaira vataakero kia una maara uva avataqi viraitiro, koqemakero Karaitira uva iriqiro vuarire tiro, Ioniva maa uvara qara ruva amitora.

1 Te Kotira vaintiqaa raqiki vaurauka ariara Kotiva nai
kaama tai nahentiraravata, ai vaintairavata, qara
nimitauro. Tevata ekaa Kotira uva quqaa uva iri
variakavata tenavu niara muntuka vatehama vauro.
2 Kotira uva quqaa uvavano tinavuqi vairara ti, tenavu
niara muntuka vateha vauro. Vira uvavano tinavuqi
qaqima variqiro vuanaro.
3 Tenavu quqaa uva iriqi viha nariara nariara muntuka
vateha variqi vi variariraro Kotiva tinavu Qovavata, vira
Maaqu Ihu Karaitivavata, vitanta tinavu koqema timiteha
aaqurihama timiteha muntuka paruma timitaiqe variari.

Nariara nariara muntuka vateha variate tura

4 Tinavu qova tiharo, Quqaa uvaqai iriqi viha nuate,
tivatai uvara ai vainti hininavu viva tuntemake ni
variarara ti, te virara quahe vaunara.
5 Are koqe nahentivauvo, te uva vo tivataira ai tiva
amiarirara iriana. Kia te Kotiva qaraaka uva vo tivataira ai
tiva amireravauve. Tenavu haaru hoqare vaiha maa uvara
iriavaunara. Vi uvarara irihama mpo, kaiqenavu nariara
nariara muntuka vateha variare.
6 Tenavu Kotiva tivatai uvara iriqi vuarera, tenavu homa
tiha, Kotirara muntuka vatauro, tirara. Kotiva tivatai uvara
maantimama vairo: Nariara nariara muntuka vateha
nuate, turave.

Una uva ti variakara tura

7 Una uva ti varia vaiintika airitahaa vo vataini vo vataini
vi ani vaiha, Ihu Karaitirara tiha, Viva kia naaruvaihairo
quqaa vaiintiqama viro tuvivave, ti variara. Minti ti vai
vaiintiva una uvaqai ti vaiharo Karaitira navutaavama
vairo.
8 Ne vi uvara ti varia vaiintikara rauriha variate. Hauri
ne vika una uvara quqaa uvave tivaro ne tota Ihura kaiqa
vara amiteva quminaiqama vuantora. Ne Karaitira
kaiqaqai vara amitaqi vivi, ne nenta kaiqa vare koqaara
ekaa varaata.
9 Vaiinti vovano kia Karaitira uva koqema kero
tuataraitiro, qaqira kero vo uva iriqiro virera, Kotiva kia ho

vikantiro varianaro. Vaiinti vovano Karaitira uva koqema
kero tuataqiro virera, Kotiva nai Maaqu vataakero
vikantiro variqiro vuanaro.
10 Karaitira uva kia koqema kero tiva nimiraitiro, vo uva
ti vaina vaiintiva ni hampata vaireva anirera, kia vira
quahama amiteha nenta naavuqi vita vataata. Kia vi
vaiintira uva mantama amitaata.
11 Vi vaiintira uva mantairava, vivavata vi vaiintiva kaiqa
varaintema kero, qora kaiqama varaanaro.

Vitihainaa uvara tura
12 Te airi uva ni tiva nimiarirava vaimantavata, kia te
qaraqihai vi uvara ni tiva nimirera. Te tentavano oru ni
hampata vaiha ni tiva nimiare tivakema vai. Ne ti hampata
quaheha variate ti, te ni hampata oru vaiha vi uvara ni tiva
nimirera.
13 Ai aura Kotiva nai kaama tai nahentira vira vaintaira
maini variaka ai uva mantaavo.

3 Ioni
Ioniva ekaara qara vara kora

Ihura qaqi vara himpima kovaro naaruvaini oru vauvaro airi ihi 60 ihie aitarovaro Ioniva maa uvara qara ruva tora. Vaiinti vovano Kaiaasiva vauvaro Ioniva virara koqema kera Ihura vaiinti niara aaraihai ani vaikaqaa raqikiqira vuane tivakero, vo vaiinti Diotrefesirara qora kaiqa vare vaivo, Demitariusiva koqe kaiqa vare vaivo tivakero, qara vara kora.

1 Ka iaasio, te Ionika Kotira vaintiqaa raqiki vauraukama maa uvara ai qara ruva amite. Mpo, Kaiaasio, quqaama ti muntukavano ariara vairo.
2 Ti qatavauvo, are kia rovara vararaitira, koqema kera variqira vuane ti, te ariara irihama Kotira aare vaunara. Te irurraro ai avu aato muntukavano Kotirara koqema kero vaivara varianara.
3 Tinavu qata vakaukavara are iananaihai maini anire ariara viva koqema kero quqaa uva tuataqiro vi vaivo tiamanta te vi uvara iriha quaheha vauro. Ho te irurara are Kotira uva quqaa uvaqai iriqira vi variaravama variarao.
4 Ti vaintivarara vika quqaa uvaqai iriqi vi variavo ti varia uvara iri, te nai voqavatama quaheha vairara.

Kaiaasirara koqe kaiqa vare variarao tura

5 Ti vaiintio, are tinavu qata vakaukavara kahaqama nimitehara, kia viri tavaaraukavata kahaqama nimiteharama koqema kerama kaiqa vare varianara.
6 Ai muntukavano vikara vairara vika tinavu tiva timiamanta tenavu Ihura vaiinti nahenti maini vaurauka irunara.
Minti varia vaiintika Kotira kaiqa vaiinti variarara tira, are koqema kera karaqohairave, vo haikaqohairave, vika kahaqama nimite vaira aaraini vuata.
7 Hauri kia Ihura uva iria vaiinti nahentika tinavu kahaqivorave tivake, vika vatuka vatuka vi aniha Karaitira autuqaa vira uva tiva nimiqi vi variara.
8 Vika mintiaqi vi variarara ti, tenavu vika quahama nimiteha ntita vate kahaqama nimitaariravama vairo. Tenavu vika kahaqama nimitaqi viha, vikavata tenavuvata vohaa kaiqa vare variariraro quqaa uvavano ho vi anianaro.

Diotrefesirara qora kaiqa varaivo tura

9 Ne Ihura vaiinti nahenti mini variakaini, te nini qara vara kauraro oru vivarovata, Diotrefesiva viva

avuniqamakero vaireva auti vaiharo kia tinavu uva iri vairo.
10 Naantiara ne vainaini orure te vira qora kaiqa vara qovarama karerave. Viva tinavu hutu vatainiqama kaare tiro, una uva tinavuara ti vairo.
Viva kia vi kaiqaraqai vararaitiro, viva tinavu qata vakaukavara vo vatuka vo vatukaini vi ani variakara kia quahama nimitaraitiro, viva tavaivaro vovano vikara quaha kero ntita vatareva auti vaivaro viva vira qioqama kero tiharo, Are vika ntita vatairera, vira kaara are kiama tinavu hampata maara tinarave, tivakeharo voka voka antuare vaira.

Demitariusiva koqe kaiqa varorara tura

11 Ti vaiintio, kia qora kaiqa vare variaka iante iraitira, koqe kaiqa vare variaka iante iana. Koqe kaiqa vare vai vaiintiva Kotira vaintima vairo. Qora kaiqa vare vai vaiintiva kia Kotira okara tave vaivama vairo.
12 Ekaa vaiinti nahenti Demitariusirara koqe vaiintive ti variara. Vika tavaavaro vi vaiintiva quqaiqama keharo Kotira kaiqa vara amite vaira. Tenavuvata vi vaiintirara koqe vaiintive tunarara tira, are kankomake iriraro tinavu uvavano quqaa uvaqaima varianaro.

Ekaara uva manteharo tura

13 Te airi uva ai tiva amiarirava vaimantavata, kia te qaraqihai ai tiva amirera.
14 Te inaaraiqa varike ai viri oru taveha ai vataake uva tirera.
15 Kotiva ai muntuka paruma amitairara variana. Ai qata vakaukavara maini variaka ai uva mantama amitaavo. Ti qata vakaukavara mini variakara are uva mantama timitaana.

IUTI
Iutiva qara ruva tora

Ihura qaqi vara himpima kovaro naaruvaini oru vauvaro 40 ihie 50 ihie aitarovaro Iutiva maa uvara qara ruva tora. Iutiva Ihura qatavano vaiharo vaiinti nahenti kia una uva maara iriqi viraiti, koqemake Ihu Karaitira uvaqai iriqi vuate tiro, maa uvara qara ruva tora.

1 Te Iutika Ihu Karaitira kaiqa vaiintivano vauraro Iemiva ti qatavanoma vairo.

Te Kotiva naarama tai vaiinti nahentikara maa uvara qara ruva nimitauro. Kotira tinavu Qora muntukavano niara vaivaro Ihu Karaitiva niara koqe aaraqaa vuate tiro, niqaa maimaraara raqiki vairo.

2 Kotiva ni aaqurihama nimitairaro ni muntukaqihairo paru i vaira vaiha nariara nariara muntuka vateha variata. Ne voqavata mintiaqi vuata.

Una uva maara ti vau vaiintikara tura

3 Ti navunaavauvo, te Kotiva nivata tinavuvata kuvantu kero tivitaaina okarara qara ntuva nimitarerave tivakevata, ⌞te vo uvara irihama⌟ vo uva qara ntirera. Te ni vihi tiarimanta ne Karaitira uva kempukaiqaake tuataqi viha iriqi vuate ti, vo uva qara ntuva nimitarera.

Kotiva Karaitiva tinavu kahaqiaina okarara tinavu vohaa tataaqai humiqorara ti, tenavu vira vaiinti nahenti vaiha vo uvavata kia tiva nimiqi viraiti, avuqavuqamake vira uvaqai tiva nimiqi virera.

4 Hini vaiintinavu evaara ni avutana oru variara. Haaru Kotira vukuqi qara ntuva tova tiharo, Minti varia vaiintikaqaa Kotiva nora uva vataanarove, tura. Vi vaiintinavuka kia Kotirara noraiqaake iriraiti, Kotiva tinavu aaqurihama timiteharo koqema timitaaina uvarara, vinavuka hampi tuqantaake tiha, Tenavu homa naitaramake naata vaati vare varia okarara qaqirake hampi ni varia okarara avataqi vuare, ti variara. Vika minti tivakeha tinavu Noravano Ihu Karaitiva tinavuqaa raqiki vaira qoririma amite variara.

5 Haaru maa uvara ne irura qaiqaavata ni tiva nimirera: Haaru Kotiva nai vaiinti nahenti Isipiqihairo ruaruama nimiteharo variqiro vumanta vo enta vikaqihai vokuka Kotira uvara kia quqaa uvave tuvaro vira kaara Kotiva kia vika vehakuma nimitaraitiro, vika vehi autu kora.

6 Ne *ensel*inavuaravata iriteha variata. Haaru Kotiva *enseli* vokuka noraiqama komanta vika popohomanta nái

maaqa qaqirake vo kaiqa varaare tuvaro, vira kaara Kotiva vika konkiraiquraqi *seni*qohairo rumpa tomanta vaura. Vika mini variqi vi, ekaara entaqaa nora uvama varevara.

7 Ne Sodomivata, Gomoravata, vi vatukatanta tataaqa vau vatukanavuaravata, iritaata. Vi vatukanavuraqi vau vatanaaka *enseli*navu voqaantemake, vaaqu kaiqa vare vaura. Vi vatanaaka naata vaati vare varia okarara qaqirake, vika quara vairi voqaara hampi nuvaqi vi vaura. Vira kaara Kotiva kia qimpe vai iharaqohairo vika ekaa tatoqa aqukora. Kotiva niaravata mintiantorave tivakeha rauriha variata.

8 Ni avutana vaiha una uva maara ti varia vaiintinavuka vika hampi taira tave varia okarava nái vaata qoraiqamake vaimanta vika nora vaiintinavu ti varia uvaravata kia avataqi viraiti, naaruvaihainaa vaiintiaravata tauvaqa vauraa uva tiva nimite variara.

9 Haaru Maikeriva *enseli* vika noravano vaiharo Sataanira vataakero Mosira vaata varaainara kaara tirori vaiharo Sataanirara tiharo, Hauri tentavano ari atiha tauvaqa vauraa uva tiarorave. Kairaro Noravano Kotiva nai ai atiarire, tura.

10 Maikeriva *enseli* noravano minti tu uvava vaimantavata, ni avutana vaiha una uva maara ti varia vaiintinavuka vo uva vo uva okara kia kankomake iriraiti, vika ekaa vi uvarara qora uvaqaive tivakeha tauvaqa vauraa uva ti variara. Vika quara vairivano vare vai okararaqai kankomake iri tave variaka variara. Ho vi vaiintinavuka vi okarara avataqi vi vaivaro vi okarava vika nái vehi autu taiqakaanaro.

11 Te vikara ohoma tiva nimitauro. Vika Keniva nuntemake, hampi aaraqaa ni variara. Haaru Balaamiva monu varaainarara iriharo vaiinti nahentiara una variqa autu tuahera kaate tuntemake, maa entara vi vaiintinavukavata monuqai varareka auti variara. Haaru Koraavavata Mosira navutaiqama amiteharo vira vatuka varaare tuvaro Koraara arukontema kero, vi vaiintinavuka aru taiqa kaanaro.

12 Ne nariara nariara muntuka vatehama ruvaaqumavi variamanta vi vaiintinavuka, qora vaiintinavu ni nivutana qora numuara voqaara vaiha vika nariaraqai iriha kara ne variara.

Vi vaiintinavuka vaiha qumina tonavu voqaara variara. Uvaivano tonavu vira vuaqa vuaqamaqi vi vaivaro kia viraqihairo aaquvata nti vai tonavura voqaara vi vaiintinavuka variara. Katari marevano ekaa aqu ntuva viro kia tavavata iraraitiro, qumina vai katarira voqaara vi vaiintinavuka variara. Katari tuqa rarukaavaro ekaara aaharauqama vira voqaantemake, vi vaiintinavuka variara.

13 Namari aintaakaqaahairo aquviharo taarapara raunti
vaintemake, vi vaiintinavuka kaurira kaiqavano qoqaa
vaira. Vi vaiintinavuka opu makauvano vi ani vaira
voqaara variara. Voqamakero konkira ari vai vatukaraqi
ekaa enta variqi vuate tiro, Kotiva vi vaiintinavukara
iriharo vi vatukara qerama kero vataira.
14 Adaamuva hoqarenaa vaiintivano vainti vo vatatovaro
vi vaiintiva vainti vo vatatovaro mintiaqiro vuvaro Enokira
6 vano vatatovaro viva 7 ankuvano vaura. Enokiva vi
entara vaiharo Kotira uva qoqaiqama kero tiharo, Tavaate,
naantiara Noravano takuqi vai *enseli*ka airitahaa ntita
varero
15 ekaa vaiinti nahenti uva avuqavuqireva tuvuanarove.
Vaiinti nahenti Kotira qoririma amiteha virara qora uva ti
vaika ntaihareva tuvuanarove tura. Enokiva haaru vi
uvara turama.
16 Una uva maara ti varia vaiintika nuntu nauntu tivaqi
viha, qumina vokaqaa uva vate variara. Vika nái hampi
varaataa i kaiqaraqai vare vaiha nai autuqai tuaheraqi vi
variara. Vika nái koqema variqi virara noraiqaake iriqi
viha, vokiaka uqerara uvaqai tiva nimite variara.

Karaitira uva kempukaiqamake tuataqi vuate tura

17 Ti navunaao, vika minti tivaqi vi vaimanta ne kia vika
voqaante iata. Tinavu Noravano Ihu Karaitiva
noraiqamako vaiintinavuka ti varia uvara ne iritaata.
18 Vinavuka mintima ti:

> Ekaara enta aumanto aniraaina entaraqaa vokika
> qovaramavi, vika Kotira aaraqaa ni vaika naaraihama
> nimiteha, vika kia Kotirara noraiqaake iriraiti, vika nái
> hampi aaraqaa nuataa iramanta ni vaivarave, tura.

19 Vi vaiintinavuka ni Ihura vaiinti nahenti raira kareka
auti variara. Kia Kotira Maraquravano vika kahaqi
vaimanta vika vi kaiqara varaqi vi variaravauve. Vairi
quaravano ni variantemake, vika nái antuqavano varaataa
i kaiqaraqai varaqi viha ni variara.
20 Ti navunaao, kia ne vika nintemake nuata. Ne Karaitira
uva iriaka variavaro Karaitira uvavano vo uva vo uvavata
aatara kero koqe uvaqai vairara ti, ne kempukaiqamake vi
uvaraqai iriqi vuata. Kotira Maraquravano ni kahaqi
vairamanta ne Kotira aareha variata.
21 Ne Kotira uva iriqi vi vaivaro Kotiva niara muntuka
vatairamanta variata. Ne mintiaqi viha tinavu Nora Vaiinti
Ihu Karaitira veka vaivaro viva ni aaqurihama
nimitairamanta ne ekaa enta qaqi variqi vivara.
22 Karaitira uva kia kempukaiqamake iriraiti, taara avu
aato uti vaika, vikara ne mpo tiva nimiteha kahaqama
nimitaqi vuata.

23 Vaiinti ihaqihairo mpaqi qaqini aqu kainantemake, ne vi vaiinti nahentika kahaqama nimitaqi vimanta qora aaraqaa kia vuata.

Ne vo vaiinti nahenti kahaqireka iha, vika qora kaiqavano nintavata hampiqama kaantorave ti, ne qakomake tavamaqi viha vika kahaqama nimitaata. Vika qora kaiqavano painaamaiqi utavaaqara voqaara vainara ne utu varevora.

Kotirara koqema iarao tura

24 Kotiva homa nai kempukaqohairo niqaa maimaraara raqikiqiro vi vairamanta ne kia hiqintivi qora kaiqa varevara. Naantiara vo uvavano kia niqaa vairaro viva ni ntita varero vuru nai kempukavano takuqi vainanaini kairamanta ne voqamake quaheha vaivara.

25 Viva Variqa vohaiqavano vaiharo tinavu Nora Vaiinti Ihu Karaitira kaiqara iriharo tinavu kuvantu timiteharo tivitaarirava vairara ti, kaiqenavu vira autu tuahera kaare. Viva nai uritara kero avuhainaava vaivaro, vira kempukavanovata uritara kero vaivaro, viva ekaa haikaqaa raqikiqiro vi vaivama vairave.

Haaru viva mintiaqiro vi vaurave. Vate maa entaravata viva mintiaqiro vi vairave. Naantiara viva ekaa entavata mintiaqiro vuanarove. Quqaave.

QOQAIQAMA KORA
Kukeqato uvara Karaitiva qovaraiqama kero Ionira tiva amura

Ihura qaqi vara himpima kovaro naaruvaini oru vauvaro airi ihi 60 ihie aitarovaro Ioniva maa uvara qara ruva tora. Vi entara vokuka Ihura vaiinti nahenti qoraiqama nimitaqi vi vauvaro Ioniva Ihura vaiinti nahenti vikara kia popoharaiti, koqemake Ihu Karaitira uva iriqi vuate tiro, maa uvara qara ruva nimitora. Ioniva kia vaitaraitiro, qaqi vaiharo taira voqaara tavamaqiro viharo vo haika vo haikavano naantiara qovaraiqiaina haikara tavero, vi uvara qara ruva nimitora.

1 Naantiara inaaraiqa varikero minti mintimakero qovaraiqiaina haikarara nai kaiqa vaiintinavu kankomake iriate tiro, Kotiva maa uvara Ihu Karaitira tiva amuvaro viva vi uvara qovarama kora.

Ihu Karaitiva *enseli* vo atitovaro viva muntu ti tiva timumanta te Ionika Ihu Karaitira kaiqa vaiintivano vaiha
2 taira voqaara taveha vi haikara vi haikara tavaavaunara iriteha qara ntuva taunara. Te maa uvara quqaama Kotira vakaakama vaivo, quqaama Ihu Karaitiva vi haikara vi haikara ti tiva timumanta iriavaunararama turo.
3 Maa uvava vivau variaina entava aumaiqi vairara tiro, maa uvara kaara ntuva kero tave vaina vaiintira Kotiva vira koqema amitaanaro. Maa uvara iri vai vaiinti nahentika, vikavata maa uvarara noraiqaake iriqi vivera, Kotiva vikavata koqemama nimitaanaro.

Vatuka 7navuqi vaukara uva mantora

4 Kotira vaiinti nahenti Esiaini vatuka 7navuqi variakara te Ionika ni uva mantauro. Kotiva qaqi variqiro vi vaivama vairo. Haaruvata viva qaqi variqiro vi vauvama vaura. Naantiaravata viva qaqi variqiro viharo tuvuariravama vairo. Kotiva ni aaqurihama nimiteharo koqema nimitaqiro viharo ni muntuka paruma nimite vaira variata. Kotiva nai avuhainaa taintaqaa oquviro vaimanta vira avuqaa maraqura 7navu variakavata ni koqema nimite vaivaro ni muntukaqihairo paru i vaira variata.
5 Ihu Karaitivavata ni aaqurihama nimiteharo koqema nimitaqiro vi vairaro ni muntukaqihairo paru i vaira variata. Ihu Karaitiva kia popoharaitiro, koqema kero Kotira okara tinavu tiva timi vaiva, viva naane avuniqama kero qutu vuraqihairo qaiqaa qaqi himpiro variqiro vi

vairo. Avuhainaa vaiinti vo vaiinti vo vaiinti vataini variavaro viva vika Avuhainaa Vaiintivanoma vairo.

Vira muntukavano tinavuara vaivaroma vairo. Viva tinavuara iriharo qutu vurara tiro, Kotiva tenavu qora kaiqa vare vauna uvara nunka timitaimanta tenavu qaqini kuvantuvi vaunara.

6 Ihu Karaitiva tinavu noraiqama kaimanta tenavu vira Qora Kotira kaiqa ho vara amitaqi vuariraukama vaunara. Viva mpeqavano vaiharo ekaa enta qaqi variqiro vuanarove. Kaiqenavu vira autu tuahera kaare. Quqaave.

7 Ho tavaate. Viva tonavuqaa vaiharoma qaiqaa orurante tuvuanarove.

Ekaa vaiinti nahenti vira tave vaivaroma tuvuanarove.

Vira vaata ranteqato vaiintika, vikavatama vira tave vaivaroma tuvuanarove.

Vi entara ekaa naato vatanaaka vira taveha iqi ratevarave. Vi haikava ho mintima ianarove. Quqaave.

8 Kotiva Noravano ekaa kempuka vataava tiharo, Te hoqare avuni variavaunante make, te naantiara ekaanainivata variariraukama vauro, tiro. Kotiva maa entaravata qaqi variqiro vi vaivama vairo. Haaruvata viva qaqi variqiro vi vauvama vaura. Naantiaravata viva qaqi variqiro viharo tuvuariravama vairo.

Ioniva taira voqaara tavorara tura

9 Te Ionika ni vakaukama vauro. Nevata tevata Ihura vataake vohaa variqi vi vaunara. Te ni hampata variqi viha aihavi haikarave, maara haikave, varaqi vi vauraro Kotiva tinavuqaa raqiki vaimanta nevata tevata kempukaiqaake variqi vi vaunara.

Te Kotira uva vaiinti nahenti tiva nimiqi viha Ihuva qoqaiqamako uvaravata vaiinti nahenti tiva nimiqi vi variavaunara kaara ti rumpa vare vuru varuva avutaini vai vatara Patimosini kora.

10 Te mini vaiha tinavu Nora Vaiinti autu tuaherake varia entaraqaa variavauraro Kotira Maraquravano tiqaa raqiki vaumanta te iriavauraro ti naantiaraihairo *aanumaara/noma* vuaqa kaavaro uva tuntemakero, uvavano noraiqaakero

11 mintima tiro: Are tavena haikara qara ntuva kera vi qarara vara kairaro Kotira vaiinti nahenti vatuka 7navu vainaini vuarire. Vi vatukanavura autu vaireva Epasaasive, Simenave, Pekamaamuve, Taiatairave, Saadisive, Filatepiave, Laodisiave, tura.

12 Minti ti vaumanta te vi uvara ti vau vaiintira tavarare ti, tuqantaavi tavaavauraro ova qumpike vatovaro ite vau haikava 7navu *kori* oriqohairo aututo haikava vauvaro

13 vira avutana vaiinti viva vaura.

Vira virivano vaireva, te Vataini Vatatai Vaintika vauro tu vaiintira viri voqaara vaura. Viva vukai tavuna nonkutova aiqu ataini tuvitarovaro viva mimiraini *kori* oriqohairo aututo hoqukara rumpatero vaura.

14 Vira qiata kauki vaireva, hanta uromurave, vahi vontauve, voqaara vauvaro vira avuvano iha voqaantema kero ite vaura.

15 Vira aiqutanta vaireva, *baraasi* ori untake ravitake koqemake autuke tutiqama kaavaro voqamakero takuqiharo ataa i vaira voqaara vaura. Mintiro vauvaro vira uva *notanta/otata* vaireva, namarivano aintaakaqaahairo aquvi aquviharo tintemakero ti vaura.

16 Mintiro vauvaro viva nai kauqu tanaraqi opu 7navu tuatovaro iqoka paipe taara mantaraini vaihaiva, vira noqihairo vihiviro vaura. Mintiro vauvaro vira virivano vaireva, kuarivano voqamakero ikaraqaa itaintema kero, ite vaura.

17 Te vi vaiintira tave hiqirivi qutuvu vaiintira voqaara vira aiqu taraini variavaunara. Te mintimavi variavauraro viva nai kauqu tanara ti vaataqaa vatero tiharo, Kia qetaane. Te hoqare avuni variavaunantemake, te naantiara ekaanainivata variariraukama vauro.

18 Te qaqi variqi vi vauraukama vauro. Ho tavaane. Tota te qutu vuraukama vate qaqi variqi viha ekaa enta qaqi variqi virerave. Te noraiqamavi vaiha tema tiariraro vaiintivano qutu vuanarove. Tema tiariraro vaiintivano qora vataini nora iha itainaraqi vuanarove.

19 Are tavena haikara qara ntuva taane. Vate maa entaravata, naantiara entavata qovaraiqiaina haikara, qara ntuva taane.

20 Are ti kauqu tanaraini opu 7navu tavaanaravata, ova qumpike vataara *kori* oriqohai aututaa haikara 7navu tavaanaravata, vi haikara vi haikara okara kukeqataira te vutuke qoqaa ai tiva amiarirara iriane.

Opu 7navu okara vaireva, vika *enseli* 7navu variarave. *Enseli* 7navu vika Kotira vaiinti nahenti varia vatukara 7navuqaa raqiki variarave. Ova qumpike vataara 7navu tavaanara vira okara vaireva, vi haikava Kotira vaiinti nahenti varia vatukara 7navuve, tura.

2

Epasaasi vatukaini vaukara uva tura

1 Minti tivakero viva tiharo, Epasaasiqaa raqiki vai *enseli*rara mintimakera qara ntuva taane: Te opu 7navu tenta kauqu tanaraqi tuate vauraukama vauro. Te ova qumpike vataa haikara *kori* oriqohai autu taara 7navu avutana ni vauraukama, te niara tiha:

2 Ne ⌞Epasaasini varia vaiinti nahentika⌟ kaiqa vare variara te tavaunarave. Te tavauramanta ne vukaari utiha kaiqa varaqi viha kia popoharaiti, kempukaiqaake variqi vi variarave. Te tavauramanta ne qora vaiintinavu kia quahama nimitaraiti, vika nititamake variarave. Qora vaiinti vonavu qovaramavi tiha, Tenavu Ihuva noraiqama kainavukave, tumanta ne vika avatamake tavomanta vika una vaiintinavuqai vaurave.

3 Te tavauramanta ne tiriarao ti, maara varaqi viha kia popoharaiti, kempukaiqaake variqi vi variarave.

4 Ne mintimake variamantavata, te vo uva kaara ni nitirerave. Tota enta ni muntukavano tiriara voqamakero vaurave. Maa entara ni muntukavano kia noraiqaakero tiriara vaivo.

5 Vate ni kaiqavano virihairo vataini hiqintira virarama iritaate. Nenta qora kaiqa vare vaira qaqirake hoqare koqe kaiqa varontemake varaate. Ne kia nenta qora kaiqa qaqira kaivera, te ne inaini orure ne ova qumpike vate haikara vira qaqinima vara kararave.

6 Ho te vo uvara iriha ni quahama nimitarerave. Te unantemake nevata Nikoraasi vatanaaka vare varia kaiqarara qora kaiqama vaivo, ti variarara ti, te ni quahama nimitaunara.

7 Ni aatovano vairera, Kotira Maraquravano Kotira vaiinti nahenti tiva nimi vaina uvara iriate. Vaiinti vovano qora kaiqa aatara kero vairaqe te vi vaiintirara are Kotira Naahoqi oru vaiharama qaqi variqi vi vai katari tavara hiqikera homa nenarave tirarave, tura.

Simena vatukaini vaukara uva tura

8 Minti tivakero viva tiharo, Simenaqaa raqiki vai *enseli*rara mintima kera qara ntuva taane: Te avuni hoqare variavaunantemake, te naantiara ekaanainivata variariraukama vauro. Te qutu vunaraqihai qaiqaa qaqi variqi vi vauraukama vauro.

9 Te tiari iriate. Te tavauramanta ne nora maara vare variavaro ni onaana airairavata kia vaimanta ne vehi vaiinti nahenti variarave. Ho ni onaana airaira airitahaa naaruvainima vaivo. Te iruramanta Iutaa vaiinti vonavu tiha, Tenavu Iutaa vaiintive Kotira vaintima vauro, tivakeha niara qora uva tiva nimite variarave. Vika kia quqaa Iutaa vaiinti vairaiti, Sataanira vainti variarave.

10 Nora maaravano qovaraiqira kiama qeteha variate. Iriate. Sataaniva ni avate vaira ni hininavu karapuhiqi vita vuru kevarave. Ne kauqurutanta enta viraqi variqi vimanta ni qoraiqama nimite vaimanta ne kia ti qoririma kaate. Ni anomake ruqutuqi viha vuru arukareka ivera, ne tiriara

kempukaiqaake iriqi vi vaiqe te virara iriha qaqi variqi vi koqaara ni nimiari ne koqemake qaqi variqi vivarave.
11 Ni aatovano vairera, Kotira Maraquravano Kotira vaiinti nahenti tiva nimi vaina uvara iriate. Vaiintivano qora kaiqa aataraqiro viro, vuru qutu viraro, naantiara qaiqaa qutu vuarira haikava kia vira ho ravaaqavu kaanarove, tura.

Pekamaamu vatukaini vaukara uva tura
12 Minti tivakero viva tiharo, Pekamaamuqaa raqiki vai *enseli*rara mintima kera qara ntuva taane: Te iqoka paipe taara mantaraini vaihaira vatauraukama vauro. Te tiari iriate.
13 Ne varianaini te tavaunarave. Ni vatukaqi airi vaiinti nahenti Sataanira uva iriqi viha vira kaiqa vare variamanta ne mini vaiha tiriara kempukaiqaake iriqi vi variarave. Sataanira kaiqa vare variaka airitahaa variavaro niqihairo vovano Antipaasiva koqemakero ti uva tiva nimi vaura kaara vira arukomanta viraqaahai ne kia qetaraiti, tiriara kempukaiqaake iriqi vi variarave.
14 Ne mintiaveravata, te vo uva kaara ni nitirerave. Ni nivutaini vaiinti vonavu Balaamiva hampi uva tivatora avataqi vi variarave. Haaru vetanto entaqaa Balaamiva vaiinti vo vira autu Balaakira tiva amiro tiharo, Maantima kera Isareri vika kuntama kaira vika are una uva tinara irihama, una variqa nimite karara namaqi viha hampi nai qare nai qaremaqi viha vaaquqama vuate, turave.
15 Ni nivutaini vaiinti vonavuvata hampi uva ti variamanta ne vika uva iri variarave. Vi vaiintinavuka Nikoraasi vatanaaka hampi uva tivataara avataqi vi variarave.
16 Ne vi uvara qaqirake koqe uvaqai iriqi vuate. Ne kia mintivera, te ne vainaini orure ni nivutana hampi uva ti variaka hampata tenta noqihainaa iqoka paipeqohai raqirerave.
17 Ni aatovano vairera, Kotira Maraquravano Kotira vaiinti nahenti tiva nimi vaina uvara iriate. Ho qora kaiqa vuru aatara kaaina vaiintira, te vi vaiintira *manaa* kara kukeqa taunara hini ami, hanta orivata vira amirerave. Te qaraaka autuvata vi oriraqaa qara ruva amitaariraro vi vaiintiva naiqai vi autura ho kankomakero irianarove, tura.

Taiataira vatukaini vaukara uva tura
18 Minti tivakero viva tiharo, Taiatairaqaa raqiki vai *enseli*rara mintima kera qara ntuva taane: Te uva tiari iriate. Te Kotira Maaquvanoma vauro. Ti tivuvano iha voqaantema kero ite vaimanta vauraukave. *Baraasi* ori untake ravitake koqemake autuke tutiqama taavaro

voqamakero takuqi vaintema kero, ti hiqutantavano ataa i vaimanta vaunarave.

19 Te ni kaiqa tave vaunarave. Te tavauramanta ne nariara nariara muntuka vateha variarave. Ne Kotiraraqai kempukaiqamake iriqi viha vora vora kahaqama nimite variarave. Ne kia popoharaiti, kempukaiqamaqi vi variarave. Tota ne Kotira kaiqa vara amite vauravata aatarake, vate ne vi kaiqara voqavata vare variarave.

20 Ne mintiaqi vi variamantavata, te vo uva kaara ni nitirerave. Nahenti vovano vira autu Jesebeliva nariara tiharo, Te Kotira uva qoqaiqamake vaura nahentikave, tivakero ni nivutana vaiharo hampi uva tiva nimi vaimanta ti kaiqa vaiinti vonavu vira uva iriha hampi qare okarara avataqi viha, una variqa amitaa kararavata ne variarave.

21 Vi nahentirara vi kaiqara qaqira kaane tivake vira vekaiqi vaurarovata, viva kia vi kaiqara qaqira kaataa ivaro qaqiqai varaqiro vi vairave.

22 Vira kaara te vi nahentira ruqutu kaariraro viva noraiqaakero aihavina haikara varaqiro vuanarove. Vira vataake hampi ni varia vaiintika, vikavata kia vi okarara qaqira kaivera, te vikavata ruqutu kaari vika noraiqaake aihavina haikara varaqi vivarave.

23 Te mintimake vi nahentira vaintaira aru kaarimanta Kotira vaiinti nahenti voqi voqi variaka ti okara kankomake iri tavevarave. Vaiinti nahenti nái avu aatoqi irite vai uvarave, vika vare vai kaiqarave, te ekaa vi haikara kankomake iri tave vaunarave. Vika nái qora kaiqa vare vairara iriha, te vika vohaiqa vohaiqa nái koqaa nimirerave. Ti okara mintimakero vairave.

24 Ne hininavu Taiatairaini variaka kia vi nahentiva hampi uva ti vaira iri variarave. Vo uva Sataaniva kukeqatai uvarave ti variara, vi uvaravata ne kia avataqi vi variarave. Ne minti variarara ti, te kia vo maara niqi vatarerave.

25 Ne koqe haika tuataara, vi haikara paama tivakeha tuataqi vi vaiqe te tuvuare.

26 Kempukaiqama kero qora kaiqa vuru aatara keharo ti muntukavano vaina kaiqaraqai varaqiro vi vaina vaiintira, te vira noraiqama kaariraro viva vo vatanaa vo vatanaakaqaa raqikiqiro vuanarove.

27 Ti Qova mintimakero ti noraiqama kaimanta te raqikiqi vi vaunantemake, vikavata vo vatanaa vo vatanaakaqaa raqikiqi vivarave.

Viva aini kauru tuateharo vikaqaa raqikiqiro viharo, tave kure rukavu kaantemakero, viva vi vatanaaka vi vatanaaka ruqutuqiro vuanarove. *(Ihi 2:9)*

28 Te vi vaiintika noraiqamake toqaqi aatite vaina
vaahoquraravata vika nimirerave.
29 Ni aatovano vairera, Kotira Maraquravano Kotira
vaiinti nahenti tiva nimi vaina uvara iriate, tura.

3

Saadisi vatukaini vaukara uva tura
1 Minti tivakero viva tiharo, Saadisiqaa raqiki vai
*ensel*irara mintima kera qara ntuva taane: Te vakaaka tiari
iriate. Te Kotira Maraqura 7navu tuate vauraukama vauro.
Te opu 7navu tuate vauraukama vauro. Te ne vare varia
kaiqara iri tavaunarave. Vokiaka niara qaqi variqi vi
variakave ti variamantavata, te niara qutu vuakavema
turo.
2 Avu rampaike himpi variate. Hauri ne Kotira vara amite
kaiqava ekaara quminaiqama viro taiqa vuantorave ti, ne
vi kaiqava qaqi variqiro vi vaira kempukaiqaake varaqi
vuate. Te tavauraro ni kaiqavano Kotira avuqaa kia aruvi
kaiqavama vaivo.
3 Ni kaiqavano mintima vairara ti, haaru vika ni tiva
nimumanta ne irito uvara, vi uvara iriteha vi uvaraqai
avataqi viha qora kaiqa qaqira kaate. Ne kia avu rampaike
himpi vaivera, te muara vaiintivano evaara aninantemake,
ni ntaiharera anirerave. Ne kiama te aniaina entarara
irivarave.
4 Ne hini kiaka Saadisiqi variaka kia nenta utavaaqa
painaamaiqama kaavo. Ni kaiqavano ho vairara ti, ne
homa hanta utavaaqa nonkute ti vataake variqi vivarave.
5 Ho kempukaiqama kero qora okara vuru aatara kaaina
vaiintira, vi vaiintira autu, vaiinti nahenti qaqi variqi vi
vaika nutu qara ntuvate vukuraqihai kia te qaqini nunka
karaiti, hanta utavaaqavata vira nonku amitarerave. Te
tenta Qora avuqaavata, vira *ensel*inavu nivuqaavata, virara
tiha, Vi vaiintiva ti vaintima vaivo, tirerave.
6 Ni aatovano vairera, Kotira Maraquravano Kotira
vaiinti nahenti tiva nimi vaina uvara iriate, tura.

Filatepia vatukaini variakara uva tura
7 Minti tivakero viva tiharo, Filatepiaqaa raqiki vai
*ensel*irara mintima qara ntuva taane:

Te tiari iriate. Hampi okarave, qora okarave, kia tiqi
vaimanta te koqemakeqai vaunarave. Quqaa okaraqai tiqi
vaimanta vaunarave. Devitiva haaru tuato *ki*ra tema vi *ki*ra
tuatauro. Te vi *ki*raqohai qenti qantua kaariraro kia
vovano qaiqaa ho aru taanarove. Te vi *ki*raqohai qenti aru
taariraro kia vovano ho qantua kaanarove.

8 Te ne vare varia kaiqara tavaunarave. Te ni nivuni
qenti vo qantua nimitauraro vaira, kia vovano ho vira tinta
taanarove. Te tavauraro ni kempuka inaaraiqa
vaimantavata ne kia ti qoririma timitaraiti, ti uva qaqi iriqi
vi variarave.
9 Iutaa vaiinti vonavu tiha, Tenavu Iutaa vatanaakaqai
Kotira vaintima vauro, ti variaka, vi vaiintika Sataanira
vaiinti, una uva ti varia vaiintikama variarave. Te vi
vaiintika ravaaqavu vare vuru ni aiqutaraini kaari vika
hiqirivi vaiha tiriara quqaa vira muntukavano niara
vaivaro vaivo tivarave.
10 Te niara kia popoharaiti, kempukaiqamaqi vuate
tiavauramanta ne ti uva koqemake iriqi vuarara ti, te
koqemake niqaa raqikiariraro nora maara qovaraiqiaina
entara kia vi maarava niqi qovaraiqiarire. Vi entara nora
maaravano qovarama viro ekaa naato vatanaaka avataqi
viramanta vika anomake qoraiqama vivarave.
11 Te tuvuaina entava aumantoma vaivo. Nenta vate
haikara paama tivake tuataqi vuate. Nenta koqe kaiqa vare
vaira vira noqaa nimiainara hauri vovano niqihairo vira
raqia varaantorave.
12 Kempukaiqamaqiro viharo qora kaiqa vuru aatara
kaaina vaiintira, te vi vaiintira varake ti Variqa naavuqi
arataariraro kempuka naavu kaara variarire. Vi vaiintiva
Kotira Naavu viraqi vaiharo kia vahaaqaini veva ntaraitiro,
viva viraqi qaqi variqiro vuanarove. Te vi vaiintiraqaa ti
Variqa autu Kotira autu qara ruva amite, Kotira vatuka
autuvata vi vaiintiraqaa qara ruva amitararave.
Vi vatukava Ieruharemi qaraaka vatuka varianarove. Vi
vatukava naaruvaini Kotiva vainaihairo tuvu varianarove.
Vi vatukara autu vi vaiintiraqaa qara ruva amite, ti hutu
qaraaka autuvata vi vaiintiraqaa qara ruva amitararave.
Kempukaiqaaqi viha qora kaiqa vuru aatarake vai vaiinti
nahentikaqaa mintimakeha qara ruva nimitaqi virerave.
13 Ni aatovano vairera, Kotira Maraquravano Kotira
vaiinti nahenti tiva nimi vaina uvara iriate, tura.

Ihura vaiinti nahenti Laodisia vatukaini variakara uva tura
14 Minti tivakero viva tiharo, Laodisiaqaa raqiki vai
*ensel*irara mintima qara ntuva taane:
Te tiari iriate. Te ekaa Kotira uvara quqaave ti
vauraukave. Te ekaa Kotira kaiqa tavaunara vutuke ni tiva
nimi vauraukave. Ekaa Kotiva aututai haikara te vira
okaravanoma vauro.
15 Te ne vare varia kaiqara tavaunarave. Te
tavauramanta ne kia anomake antai namarirave, anomake
iha itai namarirave, voqaara variavo. Ne ahakavi namarira
voqaara variavo. Ne anomake antai namarirave, anomake

iha itai namarirave, vira voqaara vaiqevauve te niara hovema tirarave.
16 Ne ahakavi namarira voqaara variarara ti, te ni tenta noqihai vuru vihi kararave.
17 Ne tiha, Tenavu airi haika vataurauka homa vauro. Tenavu kia qumina vo haikara aara ntararave, ti variarave. Oho, ne minti tihama ne vehi variara kia kankomake tave variarave. Oho, ni aaqurihama nimitevaqaima vaivo. Ne vehi vaiinti nahentiqaima variavo. Ni utavaaqa kia vaimanta variavo. Ni avu qimpa vimanta variavo.
18 Te niara uva tiva nimiha mintima ti: Ne tiqaahai koqaa iate, turo. *Kori* ihaqohairo hiqama kai orira koqe ori, vi orira nenta monu aqukeha tiqaahai varaivaro ni koqaa airi variarire. Ne toka vaiha kauriha variarara ti, tiqaahai hanta utavaaqa vareha nenta vaataqaa nonku taate. Tiqaahai *marasini* varake ni nivuqaa aqutaivaro rampai viramanta ne koqemake tavaate.
19 Ti muntukavano vai vaiinti nahentikara koqemake variqi vuate ti, te vika nititeha vika ruqutuqi vi vaunarave. Virara irihama ne qora kaiqa qaqirake, ti kaiqa koqe kaiqaqai quqaaqama keha varaqi vuate.
20 Ho iriate. Te vahaaqaini qentiana vaiha qenti kuekue iha vauro. Vaiinti vovano ti uva iriro qenti qantua timitairera, te vi vaiintira naavuqi oriqete vi vaiintira vataake kara ne variariraro vi vaiintiva ti vataakero vaiharo kara naanarove.
21 Kempukaiqaaqiro viharo vuru qora kaiqa aatara kaaina vaiintira, te vi vaiintira noraiqama kaariraro viva ti vataakero ti avuhainaa taintaqaa oquvi vaiharo raqikiqiro vuanarove. Te qora kaiqa aatarake mpeqavano vaihara ti, te tenta Qora avuhainaa taintaqaa oquvi vaiha vira vataake raqikiqi vi vaunara. Kempukaiqamaqi viha vuru qora kaiqa aatarake vaiinti nahentika ti aanare vaiha ti kauqu tanaraini oquvi variqi vivarave.
22 Ni aatovano vairera, Kotira Maraquravano Kotira vaiinti nahenti tiva nimi vaina uvara iriate, tura. ⌞Viva minti tumanta te Ionika taira voqaara taveha vira uva iriavaunara.⌟

4

Naaruvaini Kotiva oquvuaina taintara tavorara tura

1 Te Ionika vaiha taira voqaara vovata tavaavaunarave. Te naaruvaini aituti vaiha tavaavauraro qentivano qantuaviro vauvaro uvavano *aanumaaravano/nomavano* tuntemakero, tota ti tiva timu uvava qaiqaa tiriara tiharo,

Maini uru vairaqe naantiara vo okara vo okaravano qovaraiqiaina haikara te ai umiqaare, tura.

2 Uvavano minti tuvaro vaakama Kotira Maraquravano ti kempukaiqama komanta te vaiha tavaavauraro ti tivuni avuhainaara tainta vovano vauvaro viraqaata vovano oquviro vaura.

3 Viva taintaqaa oquviro vauvaro vira virivano takuqi vaiharo nora monu aqukaa orira vira autu *iasipaa*ve, vo ori naare ori vira autu *konilian*ive, vi oritanta takuqi vaintema kero vira virivano takuqi vaura. Vi vaiintiva avuhainaa taintaqaa oquviro vauvaro ontantavano vira tainta ututumatora. Vuhanaa ori *emaraali* orivano takuqi vaintema kero, vi ontantava takuqiharo vaura.

4 Avuhainaa taintavano mintima kero vauvaro 24 avuhainaa taintanavuvata vi taintara ututumate vaumanta vi taintanavuraqaa 24 vaiinti, nora vaiintinavu oquvi vauvaro vika utavaaqavano hanta utavaaqa vauvaro vika qiataqaa *kori* oriqohai aututo tovaqara aqute vaura.

5 Mintuvaro avuhainaa tainta vira avutanahairo aaquakaavano uti vauvaro naaruvavano uva tuntema kero, uva karara ti vauvaro vi taintara avuni ova 7navu qumpike vatovaro vaura. Vi ovanavuva vaireva, Kotira Maraqura 7navu vaura.

6 Mintuvaro avuhainaa tainta avuni varuva namarivano *karaasi* voqaara vauvaro viraqi vevantovata taveva ho vaura.

Mintuvaro avuhainaa tainta tataaqa qaqi variqi vi vauka 4navu tainta vira utute vauvaro airi avuvano vinavuka avunivata, tauvaqainivata, mpiqa kero vaura.

7 Vinavuka vaireka, vovano *raioni* voqaara vauvaro, vovano *purumakau* naati voqaara vauvaro, vovano vauvaro vira viri vaiinti viri voqaara vauvaro, vovano memoravano ata varero ni vaira vira voqaara vaura.

8 Qaqi variqi vi vauka 4navu vauvaro vika vohaiqa vohaiqaqaa aroka 6navu vauvaro avu airitahaavano vika aroka ventaaqainivata vevaarainivata mpiqa kero vaura. Mintiro vaumanta vi haikauka kia inaaraiqa auraara vairaiti, aatitoraqaavata entaqivata qaqiqai ihi tivaqi vi vaiha mintima ti:

> Noravano Kotiva ekaa kempuka vataivave. Vira okaravano vaireva, koqe okaraqai vairave, koqe okaraqai vairave, koqe okaraqai vairave.
>
> Viva haaru qaqi variqiro vi vauvama vaivo. Viva qaqi variqiro vi vaivama vaivo. Viva naantiara qaqi variqiro vi variarirava tuvuanarove, ti vaura.

9 Qaqi variqi vi vauka minti tivaqi viha avuhainaa taintaqaa oquvi vau vaiintira vira mpeqa okarara

viriniqama keha vira autuvata tuaheraqi viha virara koqeve tiva amite tiha, Viva ekaa enta qaqi variqiro vi varianarove, tivaqi vi vaura.

10 Qaqi variqi vi vauka minti tivaqi vi vaumanta nora vaiinti 24navuvata vatakanta hiqirivi vaiha avuhainaa taintaqaa oquvi vau vaiintira autu tuahereha tiha, Viva ekaa enta qaqi variqiro vi varianarove, tivakeha nai tovaqa aqutora ravaqaa keha avuhainaa tainta aiqutaraini aquke vaura. Mintiaqi viha vika tiha,

11 Are Variqavano tinavuqaa raqiki variaravave. Are ekaa haika autukera qovarama kaaravave. Minti varianarara ti, tenavu ai quahama amiteha tiha, Ai okaravano mpeqa okarama vaivo. Ai autuvano viriniqama viro vaivo.

Ai kempukavano uritara keroma vaivo. Are uva tianaraqaahairo ekaa haikavano qovarama viro qaqi variqiro vi vairave, ti vaura.

5

Naaruvaini vau vukurara tura

1 Vika minti tivaqi vi vaumanta te Ionika vaiha tavaavauraro avuhainaa taintaqaa oquviro vauva vaiharo nai kauqu tanaraini uruqurumato vukura tuate vauvaro vi vukura avunivata tauvaqainivata uva qara ntuvatova vaura. Vi vukuraqi kaara ntuvake tavevorave tiro, iva varakero ravitakero taatau kova 7navu vaura.

2 Vuku mintimake vaumanta te vaiha tavaavauraro *enseli* vo, mpeqavano naveraitiro tiharo, Ta vaiintivae koqe vaiintivano vaiharo maa vukura varakero iva taatau taira ravaqaavu kaanarove? tiro.

3 Viva minti tuvaro iva ntava kero taatauto vukura ravaqaa kero tavaaina vaiintirara qumina naaruvainivata, vatainivata, vata vevainivata, rantovaro kia vovanovata vaura.

4 Qumina rantaqiro viviro tavovaro koqe vaiinti vovano iva ravaqaa kero vi vukura avutaqi tavaarirava kia vaura kaara te noraiqaake iqi rate variavaunara.

5 Te qaqiqai iqi rate variavauraro vaiinti vovano 24 vaiintinavuqihairo tiriara tiharo, Kia iqi rataane. Ho tavaane. Vaiinti vo, Iutaara ankuqihainaava, viva *Raioni* voqaa vaiinti, Devitira Naintivano, viva noraiqama viro qora kaiqa aatara kero mpeqavano vaivo. Vi vaiintiva homa iva 7navu taatau tora ravaqaa kero vi vukura rairakero tavaanarove, tiro.

6 Minti tumanta te vaiha tavaavauraro avuhainaa tainta tavaarana Sipisipi Naativano himpi vauvaro qaqi variqi vi vauka 4navu vira ututumate vaumanta, nora vaiinti

24navuvata vira ututumate vaura. Mintimake vaumanta te vaiha tavaavauraro vi sipisipiva arukovaro qutuvu sipisipira voqaara mini vaiharo himpitero vauvaro vira qiataini *okepaa/pomu* voqaara 7navu vauvaro vira avuvata 7navu vaura. Vi haikava 7navu vaira vira okara vaireva, Kotira maraqura 7navu vaura. Maraqura vinavuka okara vaireva, Kotiva nai Maraqura 7navu nititomanta vataini tuvu vi animake, oturante uru vau maraquranavuka vaura.

7 Mintuvaro Sipisipi Naati viva oru vi taintaraqaa oquviro vaura kauqu tanaraihairo vuku vira varora.

8 Sipisipi Naati viva vuku oru qaqini varakomanta qaqi variqi vi vauka 4navuvata, nora vaiinti 24navuvata, vika Sipisipi Naati vira avuni hiqirivi vaura. Vika hiqirivi vaiha naaqunta kantarumake ruquti varia *kitaa*ra voqaara tuate, *kori* oriqohai aututo tanuravata tuate vaura. Vi tanuraqi iha quarovaro koqe untavi vau murava vaura. Vi murara okara vaireva, Kotira vaiinti nahenti Kotira aare variavaro oru vi vai murava voqaara vaura.

9 Minti vaumanta nora vaiinti 24navu Sipisipi Naatiara qaraaka ihi vo tiha:

> Ai arukaavaro ai naarevano ntava viraqohaira are Kotiraini vaiinti nahenti kuvantu amitaanarara tira, are vi vukura iva taatautera ho ravaqaa kera vi uvara taveravama variarao.
>
> Kotira vaiinti nahenti ekaa naato vata maataqihaive, ekaa naato vo uva vo uva ti variakaqihaive, ekaa naato vo vaata vo vaata vataukaqihaive, qovaraiqivarave.
>
> 10 Are vika noraiqama kera Kotirainiqama kaanarara ti, vika Kotira kaiqa vara amitaqi viha maa vataraqaa raqikiqi vivarave, tura.

11 Vi vaiintinavuka minti tumanta te vaiha iriavauramanta *enseli* airi *tauseni* vaumanta qaiqaa hini vo *tauseni* vo *tausen*ivata vaiha uva ti vaura. *Enseli* vika airitahaa avuhainaa taintavata, qaqi variqi vi vauka 4navuvata, nora vaiinti 24navuvata, ututumate vaiha

12 ihi tivaqi viha noraiqaake naveraitiha Sipisipi Naati arukorara mintima ti:

> Ai kaiqavano koqe kaiqa uritara kero vairara ti, tenavu ai autu noraiqamake tuaheraqi virerave. Are ekaa haikaqaa raqiki variaravave. Are ekaa airaira vataava variararo ai avu aatovano koqe avu aato vaivara are mpeqavano variarao. Ai autuvano nora autu vaivaro ai mpeqa okaravano takuqi vaivara variarao, tura.

13 *Enseli* vika minti tumanta te vaiha iriavauramanta Kotiva aututai haikava ekaa haikavano, naaruvaini vau haikavave, maa vataraqaa vau haikavave, vata vevanto vau

haikavave, nora namariqi vau haikavave, ekaa vi haikava vi haikava ihi tivaqi viha mintima ti:

> Avuhainaa taintaqaa oquviro vairavata, Sipisipi Naati viravata, tenavu vitanta autu noraiqaake tuaheraqi virerave. Vitanta autuvano koqe autu vaivaro vitanta mpeqa okaravano, takuqi vai okaravama vaivo. Vitanta ekaa enta kempukaiqama keha qaqi variqi vivarave, tura.

14 Ekaa haikavano minti tuvaro qaqi variqi vi vauka 4navu tiha, Quqaave, tumanta nora vaiinti 24navu vatakanta hiqirivi vaiha vitanta quahama nimiteha vitanta nutu tuahere vaura.

6

Sipisipi Naati viva iva taatautora ravaqaa kora

1 Mintiaqi vi vaumanta te vaiha tavaavauraro Sipisipi Naati viva iva 7navu taatau toraqihairo vohaiqa ravaqaa kovaro viraqaahairo qaqi variqi vi vauka 4navuqihairo vovano naaruvavano uva tuntema kero, tiharo, Aniane, tura.

2 Minti tumanta te vaiha tavaavauraro hanta *ohi*vano ti tivuqaa vauvaro vira tauvaqaqaa vovano oquviro huru tuatero vaura. Viva *ohi*qaa vaumanta vira avuhainaara tovaqa amuvaro viva iqoka raquqiro viharo navutaaka aatara kareva vura.

3 Viva vuvaro Sipisipi Naati viva iva vo vira naantiara ravaqaa komanta te iriavauraro qaqi variqi vi vauka 4navuqihairo vovano, Aniane, tuvaro

4 viraqaahairo naare *ohi*vano qovarama viro vauvaro vira tauvaqaqaata vau vaiintira, vataini vaikara iqoka raquqi viha nai aruke nai aruke iate tiro, vira kempuka amiro, nora iqoka paipevata amura.

5 Amuvaro Sipisipi Naati viva *nampa* 3 iva ravaqaa komanta te iriavauraro qaqi variqi vi vauka 4navuqihairo *nampa* 3 vano aniane tuvaro konkira *ohi*vano qovaramavi vauvaro vira tauvaqaqaa vauva nai kauquqi maara rahake tave vau *sikeri*ra, tuate vaura.

6 Tuate vaumanta te iriavauraro qaqi variqi vi vauka 4navuqihairo uvavano vaiinti uva voqaara tiharo, Ne *uiti* auru varareka iha vohaa enta kaiqa varate monura ekaa aqukehama, ne kia airi *uiti* vararaiti, vohaa *kaapu*qi kaqate *uiti*raqai varevarave. Ne *baali* auru varareka iha, taaramo *kaapu*qi kaqatera varevarave. Ne *orivi* vahaveravata *uaini*vata qumina rauru kevorave, tiro.

7 Minti tuvaro Sipisipi Naati viva *nampa* 4 iva taatautora ravaqaa komanta te vaiha iriavauraro qaqi variqi vi vauka 4navuqihairo *nampa* 4 vano aniane tura.

8 Minti tumanta te tavaavauraro ohi vo, vira vaatavano *aapia/aamia* ntaiha ite vauvaro vira tauvaqaqaata oquviro vaura vira autu *Quti Vuariravav*e tura. Viva vauvaro vira naantiaraini vovano vira autu *Quti Varia Vatukava* vira avataqiro aumanto ani vaura.

Vitanta anintovaro vitanta kempuka nimiro tiharo, Netanta vataini vai vaiinti nahentika 4navuqaa rairake vate, taaramonavu qaqi ke, vohaiqa aruqi vi, vuru taiqa kaate.

Mintima keha vika arukaate: Netanta raquqi viha hini kiaka iqoka paipeqohai arukeha, hini kiaka narara vai entara qovarama kaira qutu vuate. Hini kiaka rovaraqohai arukeha hini kiaka qaakau aantau vahiqohai aru kaate, tura.

9 Minti tuvaro Sipisipi Naati viva *nampa* 5 iva taatautora ravaqaa komanta te vaiha tavaavauraro *ofaa* tainta vovano vauvaro, vi taintara vevaqi vaiinti nahenti qutu vuaka maraqura airitahaa vaura. Vi vaiinti nahentika qaqi vau entara Kotira uva koqemake iriqi viha vaiinti nahenti tiva nimiqi vi vaumanta vira kaara vika arukora.

10 Vika maraquranavu viraqi vaiha naveraitiha, Noravauvo, are ekaa kempuka vataava variararo qora haikavano kia ariqi vairave. Are avuqavuqaakera variqira vi variaravave. Vataini varia vaiinti nahentika tinavu haru kaamanta maaqi vauro. Nanti nanti entae aitararara are vika *ko* tivakehara vika nái ntaihenarave? tura.

11 Minti tumanta hanta tavuna ekaa vi maraqurauka nimi tiha, Ne inaaraiqa vaimanta haaru ni aru kontemake, ni kena kaiqa vaiinti nahentive, ni qata vakaukavarave, vikavata aru kaate. Vika minti mintimake ni kenauka aru kaivaro Kotiva vikaqaa aru muntu kaanarove, ti.

12 Minti tumanta te vaiha tavaavauraro Sipisipi Naati viva *nampa* 6 iva taatautora ravaqaa kovaro viraqaahairo vaturavano voqamakero uti vauvaro, kuari avuvano mantaaqa viro vankora tavuna voqaara konkiraiqama vuvaro, toravano naare voqaara naare parunkaiqama viro vaura.

13 Mintuvaro uvaivano utiharo katari qakaama kaivaro *fiki* katari tava aqutavira hiqiri hiqirintema kero, opu makauvano naaruvaihairo vataini hiqiri hiqiri i vaura.

14 Mintumanta te vaiha tavaavauraro vuku uruquruma vintema kero, naaruvavano uruquruma viro *tuqaaka/uqaarama* viro taiqa vuvaro, vataini vo aiqina vo aiqinavano nai vaura qaqirake voqi voqi oru vauvaro, varuva avutaqaa vo vata vo vata vauva ekaa nai vauraqihai himpi voqi voqi oru vaura.

15 Mintuvaro vataini vauka avuhainaa vaiintinavuve,
vokukaqaa raqiki vaukave, iqoka vaiintiqaa raqiki
vaukave, airi airaira vatokave, nora vaiintive, karapuhi
vaiintive, qaqi vau vaiintikave, vika vika ekaa voqamake
qetake kukeqa vireka ori onavuqive, *ruvuqive/mpumpiqive*,
nora ori aiqinaini vauraqive, vi ani vaura.
16 Vi vaiinti nahentika aiqinaravata, oriaravata,
naveraitiha, Rapatutira tinavuqaa aquvira kukeqa
timitaate. Avuhainaa taintaqaa oquviro vaiva tinavu
tavaantorave. Sipisipi Naativanovata arara itairaro tinavu
tavaantorave.
17 Oho, Kotira arara itaivaro *ko* tiaina entava qovarama
vivo. Tavave maa entara ho varianarove? tura.

7

Isareri vaiinti nahenti 144,000navuara tura

1 Te vi haikara tave, viraqaahai te vaiha tavaavauramanta
enseli 4navu maa vatara kaantaa 4navuqaa himpite vaiha,
maa vataraqaa uti vai uvaira 4navuara vata vaurave, nora
namari vaurave, katariqaave, kia utuarire ti, *enseli*
vinavuka uvai 4navu ravaaqavute vaura.
2 *Enseli* vinavuka uvai 4navu ravaaqavute vaumanta te
vaiha tavaavauraro *enseli* vovano kuari avu urinaihairo uri
vaiharo, qaqi variqiro vi vai Variqava nai vaiinti nahenti
viraaqama kero tavaaina haikara nai kauquqi tuata varero
uri vaura. Viva uriharo *enseli* 4navu Kotiva vatavata nora
namarivata qoraiqama kaate tiro kempuka nimukara
mintima tiro:
3 Nenavu vatavata, nora namarivata, katarivata,
qoraiqama kareka auti variaka qaqi vaiqe te naane Kotira
kaiqa vaiinti nahenti tiriqaa qara ntuvake viraaqama
nimitaqi viha vuru taiqa kaari, viraqaahai nenavu
varareka i kaiqara varaate, tiro.
4 Minti tumanta te vaiha iriavauraro Isareri 12
ankunavuqihairo 144,000 vaiinti nahenti viraaqama teharo
vika tiriqaa qara ntuva tora. Maa vaiinti nahentika
viraaqama tora:

5 Iutaara ankuqihairo 12,000 vaiinti nahentive,
Rubenira ankuqihairo 12,000 vaiinti nahentive,
Gaatira ankuqihairo 12,000 vaiinti nahentive,
6 Asera ankuqihairo 12,000 vaiinti nahentive,
Napataarira ankuqihairo 12,000 vaiinti nahentive,
Manasera ankuqihairo 12,000 vaiinti nahentive,
7 Simionira ankuqihairo 12,000 vaiinti nahentive,
Rivaira ankuqihairo 12,000 vaiinti nahentive,
Isakaara ankuqihairo 12,000 vaiinti nahentive,
8 Sebulunira ankuqihairo 12,000 vaiinti nahentive,

Iohepira ankuqihairo 12,000 vaiinti nahentive, Benaminira ankuqihairo 12,000 vaiinti nahenti tiriqaa qara ntuva tora.

Ekaa naato vataihai vaiinti nahenti ruvaaqumavi vaurara tura

9 Mintumanta te vaiha tavaavauramanta vaiinti nahenti airitahaa vauvarora tiro, vika kaara riharo minti mintima vaiinti nahenti variavo tiarirava kia ho vaura. Vi vaiinti nahentika ekaa naato vatanaaka, konkirave, eqarave, vo vatanaa vo vatanaakave, vo uva vo uva ti vaukave, vika avuhainaa tainta avuqaavata, Sipisipi Naati vira avuqaavata himpite vaura. Vika hanta utavaaqa nonkute vaiha nai kauquqi nai kauquqi nivu mare voqaara tuate vaiha

10 naveraitiha:

Nai avuhainaa taintaqaa oquviro vaiva tinavu Variqavanovata, Sipisipi Naati vivavata, vitanta tinavu kuvantuke tivitaatantama variavo, ti.

11 Minti tumanta ekaa *enseli* vika avuhainaa taintavata, nora vaiinti 24navuvata, qaqi variqi vi vauka 4navuvata, ututumate himpite vaiha, viraqaahai vika vataini hiqirivi nai viri vataiiniqamake avuhainaa tainta avuqaa vaiha Kotira autu tuaherakeha mintima ti:

12 Quqaave. Ho kaiqenavu tinavu Variqa autu viriniqaa kaare. Vira mpeqa okaravano takuqi vaivaro vira avu aatovano koqe avu aatoqai vairave. Kaiqenavu virara koqeve tivaqi viha, vira autu noraiqama kaare. Vira kempukavano uritara kero vaivaro viva kempukavano ekaa enta ekaa enta qaqi variqiro vuariravama vaivo. Quqaave, tura.

13 *Enseli* vika minti tuvaro nora vaiinti 24navuqihairo vovano ti irama timitero tiharo, Maa vaiinti nahentika airitahaa hanta utavaaqa nonkute variaka vo? Vika taukave? Vika taihaie ani variavo? tumanta

14 te tiha, Nora vaiintio, arema vikara irianarave, tiavauraro viva tiharo, Maa vaiinti nahentika vataini vaumanta vokuka anomake vika qoraiqama nimitaqi vi vaumanta vika nora maaraqi variqi vi vauraqihai aniakave. Vika nái utavaaqa Sipisipi Naati naareqohai hiqama korara tiro, vika utavaaqavano hantaiqama vurave.

15 Vika mintimake variarara ti, vika Kotira avuhainaa tainta avuqaa vaiha aatitainaraqaavata, entaqivata, Kotira kaiqa vara amitaqi viha Kotira Naavuqi variqi vi variavaro avuhainaa taintaqaa oquviro vaiva vika maimaraara utu nimite vairave.

16 Vika mini variqi vivaro kia qaiqaavata kararavata namariaravata antuqa aruanarove. Vika mini vaivaro

kuarivanove, vo haikavanove, kia ho vika tatoqa kaanarove.
17 Sipisipi Naati viva avuhainaa tainta avutana vaiva, viva sipisipi qova koqeva vaiharo vika ntita varero vuru ruvu namarivano, qaqi variqiro vi variaina namariva vainanaini vuru kaira nevarave. Mintivaro Kotiva vika nivuqihairo auquru nunka nimitaira vi vaiinti nahentika kia qaiqaavata iqi ratevarave, tura.

8

Nampa 7 iva taatautora ravaqaa korara tura

1 Minti tumanta te vaiha tavaavauraro Sipisipi Naati viva *nampa* 7 iva taatautora ravaqaa kovaro viraqaahairo naaruvaini kia vovanovata uva tuvaro ekaa haikavano tiremakero manamana vaura.

Inaaraiqa mintiaqiro vumanta

2 viraqaahai te tavaavauramanta *enseli* 7navu Kotira avuqaa himpite vauka vauvaro vika *aanumaara/noma* 7navu nimumanta varora.
3 Nimumanta varovaro *enseli* vovano nai kauquqi *kori* tanu tuata varero ani *ofaa* tainta vo, *kori* tainta tataaqa himpitero vaura. *Ofaa* tainta viva avuhainaa tainta vira avuni vauvaro *enseli*vano *ofaa* tainta vira tataaqa himpitero vauvaro vovano iha quara tero koqe untavi haikara vokiravata vira amiro tiharo, Kotira vaiinti nahenti Kotira aare variavaro oru vi vai uvara vataakera are maa haikaravata iha quaraane, tuvaro
4 *enseli*vano vi tanura tuatoraqihairo iha mura koqe untavuvavata, Kotira vaiinti nahenti Kotira aare vau uvavavata, Kotira avuqaa oru vi vaura.
5 Mintuvaro viraqaahairo *enseli* viva *ofaa* taintaqaahairo iha auru varakero nai tanuqi mpiqakero tanu vira vataini vaavi aqukora. Aqukovaro naaruvavano karara karara ti vauvaro aaquakaavano utu aqu utu aquke i vauvaro vaturavanovata uti vaura.

Aanumaara/Noma vuaqorara tura

6 Mintumanta viraqaahai *enseli* 7navu nái *aanumaara/noma* 7navu tuateha vuaqareka auti vaura.
7 Vinavukaqihairo vovano naane nai *aanumaara/noma* vuaqa kovaro *taaruvanovata/kaampuravanovata* ihavanovata naare vataakero vataini aaqu rintema kero hiqiri hiqiri i vaiharo maa vatara vohaa mantaraini vatavata katarivata ita taiqa kero, taara mantaraini qaqi kero, ekaa ukauvata ita taiqa kora.
8 Mintuvaro viraqaahairo *enseli* 7navuqihairo *nampa* 2 vano nai *aanumaara/noma* vuaqa kovaro nora aiqina

voqaara vau haikava iha ite vaura nora namariqi vara aqukora. Nora namariqi vara aqukovaro vohaa mantaraini namarivano vaiinti naareqama vuvaro taara mantaraini namarivano qaqi vaura.

9 Vohaa mantaraini namariqi vau haikava qutu vuvaro taara mantaraini namariqi vau haikava qaqi vaura.

Vohaa mantaraini namariqaa ni vau *sipi*navura vehi autu kovaro taara mantaraini namariqaa ni vau *sipi*navuva qaqi vaura.

10 Mintuvaro viraqaahairo *enseli* 7navuqihairo *nampa* 3 vano nai *aanumaara/noma* vuaqa kovaro viraqaahairo vaahoqura noravano ova qumpi kaivaro itaintema kero iteharo naaruvaihairo hiqiriro tuviro muntu vohaa mantaraini taatika namari, voqi voqive, ruvu namari voqi voqive hiqiriro, taara mantaraini qaqi kora.

11 Vi vaahoqurara autu Hunkavirave. Viva vohaa mantaraini vo namari vo namariqi hiqiruvaro namarivano hunkavuvaro taara mantaraini vau namariva qaqi vaura. Ekaa vaiinti nahenti hunkavu namarira ne vauka qutu vurave.

12 Mintuvaro viraqaahairo *enseli* 7navuqihairo *nampa* 4 vano nai *aanumaara/noma* vuaqa kovaro kuarivanove, toravanove, opu makauvanove, iteharo taara mantaraini qaqi ite vauvaro vohaa mantaraini qimpa viro kia itora. Aatitoraqaa kuarivano vohaa mantaraini itaqiro viro taara mantaraini kia itaraitiro, qimpaviro vaura. Vira voqaara entaqi tora makau opuvanovata vohaa mantaraini itaqiro viro taara mantaraini kia itaraitiro, qimpaviro vaura.

13 Mintumanta te virini vuruvi tavaavauraro memora vovano virikanta ata varero niharo naveraitiro, Oho, oho, oho, *enseli* taaramonavu kiama nái *aanumaara/noma* vuaqa kaavo. Oho, vinavuka nai *aanumaara/noma* vuaqa kaimanta vataini variaka anomake qoraiqama vivarave, tura.

9

Nampa 5 vano nai aanumaara/noma vuaqa kora

1 Memoravano minti tuvaro viraqaahairo *enseli* 7navuqihairo *nampa* 5vano nai *aanumaara/noma* vuaqa komanta te vaiha tavaavauraro opu vovano vataini hiqiriro vauva vauvaro *ki* vo vira amura. Vi *ki*va nai vevantoqama kero vau *Ruvura/Mpumpira* qantuaraaina *ki*va vaura.

2 *Ki* vira amuvaro opu viva *ki* viraqohairo *Ruvu/Mpumpi* qenti qantua kovaro iha muravano viraqihairo noraiqaakero oru vi vaura. Nora ihavano ite vaivaro muravano uri vaintema kero, viraqihairo muravano uri vaiharo kuarivata naaruvavata mantaaqa kovaro

3 iha mura ururaqihai kaintaaqa airitahaa qovaramavi vataini otu vaura.

Kaintaaqa airitahaa qovaramavi vauvaro mpora noravano nai aaraiqohairo nkaqaintemake, kaintaaqa vika raqonta kaate tiro, kempuka vika nimiro tiharo,

4 Ne oru viha ukauve katarive vo haika vo haika qampiqe vairave kia vi haikara vi haikara qoraiqama nimitaraiti, ne tavaimanta Kotiva vaiinti nahenti tiriqaa kia viraaqama kero qara ntuva tairauka vaivera, ne vikaqaima raqontaqi vuate.

5 Ne vi vaiinti nahentika kia ekaara aru karaiti, kauquru torara vika qaqi raqontaqi vuate, tuvaro kaintaaqa vika oru viha nái vekaqohai vaiinti nahenti raqontaqi vi vaumanta vaiinti nahenti voqamake keke tiha variqi vi vaura.

6 Vi entara vaiinti nahenti voqamake antura ntuvaqi viha, vika qutuataa iramanta qutu virare tihavata, kia ho qutu viraiti, qaqi antura ntuvaqi vivarave.

7 Kaintaaqa vika vaireka, iqoka raqireka nai *ohi*navu qeramake vataantemake vaura. Vika qiataqaa avuhainaaka *kori* tovaqa voqaara vauvaro vika virivano vaireva, vaiinti viri voqaara vaura.

8 Mintimake vauvaro vika qiata kaukivano vaireva, nahenti vukai kauki voqaara vauvaro, vika aaraivano vaireva, *raioni* aarai voqaara vauvaro

9 mimiraini *aini* ori naavuma tora voqaara vaura.

Vika arokavano qakaa qakaa i vaiharo, airi *ohi*navu kanteha nái iqoka kaarinavu rarau vare iqoka raqireka vi variavaro noraiqaakero auva ntavaqi vintemake, auva ntavaqi vi vaura.

10 Vika vekavano vaireva, kaakaakarira veka voqaara vauvaro veka vitini aaraivano vauvaro viraqohairo kauquru torara vaiharo vaiinti nahenti raqonta nimitaqiro vuarirava vaura.

11 Kaintaaqa vika mintimake vauvaro vika avuhainaava vaireva, nai vevantoqama kero vau *Ruvuraqi/Mpumpiraqi* raqiki vau *enseli*va vaura. Vira autu Hiparu uvaqihai *Abadonive* tura. Maa uvaraqihai *Vaiinti Vehi Autuke Vaivave* tura.

12 Ho iriate. Kaintaaqavano vataini variaka qoraiqama nimitaqi vi vai maarava taiqairaro vataini vaika qoraiqama nimitaqi vuaina maarava taaraqanta qaqima varianaro. Virara tirera.

Nampa 6 vano nai aanumaara/noma vuaqa kora

13 Te vaiha tavaavauraro *enseli* 7navuqihairo *nampa* 6 vano nai *aanumaara/noma* vuaqa komanta te viraqaahai

iriavauraro *ofaa* tainta *kori* oriqohai aututova Kotira avuqaa vauvaro vira hini hini vitiqihairo uvavano tura.

14 Viraqihairo uvavano *enseli nampa* 6 iara mintima tiro: *Enseli* 4navu rumpa taamanta Iufaretisi Namari taatika namariqi variaka, are vinavuka kuvantu kaane, tuvaro vinavuka kuvantu kora.

15 Vinavuka vaiha vi ihirave vi torarave vi entarave, tenavu vi entara veka variariraro tinavu kuvantu kairaqe vi kaiqaraqai varaqi virarave tivake, qeramate vauvaro vinavuka kuvantu komanta vinavuka vataini vau vaiinti nahentika taara mantaraini qaqi ke, vohaa mantaraini variaka aru taiqa kareka vura.

16 Vinavuka iqoka vaiintitara airitahaa 200 *milion* iqoka vaiinti *ohi* tauvaqaqaa variavo tumanta iriavaunara.

17 Te vaiha taira tavamaqi viha vi vaiintikavata vika *ohi*vata tavaavaunarama. Vi vaiintika mimiraini naavumato haikava iha auru voqaara naare parunkaiqiro vauvaro, hini mimiraini naavumato *kalaa*va vaireva, *blu* vauvaro, hini mimiraini *yelo* vaura. Mintimake vauvaro vika *ohi* qiatavano vaireva *raioni* qiata voqaara vauvaro vika *ohi* noqihairo ihavanovata, muravanovata, hunkavi vau haikava *salfa* * aihovanovata, aitara tara i vaura.

18-19 Ihavanovata, muravanovata, hunkavi vau haikavavata, vika *ohi* noqihairo aitareharo vaiinti nahenti vohaa mantaraini vauka aruqiro viharo aru taiqa kero taara mantaraini vauka qaqi kora. Vika *ohi*vano nái noqihai vaiinti nahenti aruqi viha, vika nái vekaqohaivata vaiinti nahenti aruqi vi vaura. Vika *ohi* vekavano vaireva, *uqahi/quaiha* voqaara vauvaro viraqaa qiatavata vauvaro viraqohairo vaiinti nahenti nkaqa nimite vaura.

20 Ho hini vaiinti nahenti kia arukoka, vika kia nái qora kaiqa vare vaura qaqira karaiti, nái kauquqohai aututo haikauka qaqiqai quahama nimitaqi vi vaura. Vika *kori* orive, *silvaa* orive, *baraasi* orive, qaqi orive, katarive, vi haikara varake aututo haikauka kia ho tavaraiti, kia ho iriraiti, kia ho nái ni vau haikauka vaumanta, vika vi haikarara tinavu variqave tivakeha, vi haikara quahama nimiteha, vaanavata quahama nimitaqi vi vaura.

21 Vika mintiaqi vi vaiha vo vaiintinavu arukorara kia noraiqaake iriraiti, vaana kaiqa vare vau okararave, hampi qaramaqi ni vau okararave, muara kaiqa varaqi vi vau okararavata kia qaqira karaiti, vi kaiqara vi kaiqara qaqiqai varaqi vi vaura.

---

* **9:17:** *Salfa* orivano ite vaivaro voqamakero hunkavi vai aihova qovaraiqi vaira.

10

Inaara vuku uruquruma torara tura

1 Vika mintiaqi vi vaumanta te vaiha tavaavauraro *enseli* vo, mpeqavano naaruvaihairo tuvi vaura. Tonavuvano vira vaata naavuma tovaro vira qiataini ontantavano ututero vaura. Vira virivano vaireva, kuari avu voqaara ite vauvaro vira aiqutanta vaireva, naavu kaaratanta aaratora ihavano ite vauntema kero, ite vaura.

2 *Enseli* vira vaatavano mintiro vauvaro viva nai kauquqi inaara vuku rairakero tuata varero tuviro, nai aiqu tanara nora namariqaa ntava tero, nai aiqu kaanaaqa vataqaa ntava tero,

3 viraqaahairo viva *raioni*vano uva taanaara noraiqaakero uva tuvaro naaruvavano 7 tataa karara tura.

4 Naaruvavano minti tumanta te naaruvavano tu uvara vukuqi qara ntirare tiavauraro, naaruvaihairo uva vovano aqao tiro, Naaruvavano 7 tataa ti uvara kia qara ntuva taraitira, evaara kukeqa taane, tiro.

5 Minti tumanta te vaiha tavaavauraro *enseli* viva nai hini aiqu nora namariqaa ntava tero, nai hini aiqu vataqaa ntava tova, viva nai kauqu naaruvaini tuahera kero

6 tiharo, Kotiva ekaa enta qaqi variqiro vi vaivave. Viva naaruvave, ekaa naaruvaini vai haikarave, maa vatarave, ekaa maa vataqaa vai haikarave, nora namarive, ekaa nora namariqi vai haikarave, ekaa vi haikara vi haikara autu kero vataivave. Ho te Kotira vira autuqaa maa uvara quqaa uvaqai tirerave: Kotiva nai varare iaina kaiqara kia varikero varaanarove.

7 *Enseli* 7navuqihairo *nampa* 7 viva nai *aanumaara/noma* vuaqa kairaro Kotiva nai evaara uva tivakero kukeqataiva ekaara vuru taiqa vuanarove. Viva vi uvara nai kaiqa vaiinti, paropeti vaiintinavu haaru tiva nimurave, tiro.

8 Viva minti tuvaro naaruvaihairo vaaka iriavaura uvava qaiqaa tiriara tiharo, *Enseli*vano namariqaavata vataqaavata himpite vaira, are oru vira kauquqihaira inaara vuku raira taira varaane tumanta

9 te *enseli* viva vaunaini orunte vi vukurara iraavauraro viva tiriara tiharo, Maa vukura varakera naane. Are vi vukura noqi ne vairaro *hani*vano hiakaa intema kero, hiakaa irarovata, vi vukuva ai vaantavoraqi hunkama ianarove, tiro.

10 Minti tumanta te vira kauquqihai vi vukura varake naavaunara. Te noqi neha tavaavauraro vi vukuva *hani*vano hiakaa untema kero hiakaa umanta, te vira nampiqamake tavaavauraro vi vukuva ti vaantavoraqi hunka vura.

11 Te vi vukura nama kaavauramanta vika tiriara tiha,
Are ekaa naato vatanaakave, vo vataini vo vataini
variakave, vo uva vo uva ti variakave, avuhainaa
vaiintinavuve, ekaa vika vika Kotira uva qoqaiqamake tiva
nimiane, tura.

11

Kotira uva tiva nimi vai vaiintitantara tura

1 Minti tuvaro vovano kairiqa vo ti timiro tiharo, Himpira
kairiqaqohaira oru Kotira Naavuvata, *ofaa* taintavata
avatama kera tavera, vaiinti nahenti Kotira Naavu vainaini
vaiha vira autu tuahere variaka vika kaara ntuva kera
tavaane.

2 Are Kotira Naavu avatama kera tavera, kiama naavu
naanteqaraini vai vatukara avataane. Vi vatukara qaqi
kaira naantiara qumina vatanaaka, kia Kotira uva iri
variaka vi vatukara qoraiqama kevarave. Vika taaramo ihi
6 toranavuara variqi viha Kotira vatuka koqera rahitamaqi
vi vaivaro.

3 Kotiva nai uva tiva nimiate tiro, taara vaiinti nititama
kaira, vitanta kovaara utavaaqa nonkute, Kotira vakaaka vi
entara 1,260 entanavuara variqi viha tivaqi vivarave.

4 Kotira uva tiva nimiqi vi vai vaiintitanta vaireka, *orivi*
kataritanta voqaarave, ova qumpitaara taaraqanta
voqaarave, vitanta vaivarave. Vi vaiintitanta Noravano
Kotiva maa vataraqaa raqiki vaira avuqaa himpite
vaivarave.

5 Vovano vitanta qoraiqama nimitareva autirera, vitanta
noqihairo ihavano vihiviro vira tatoqa taiqa kaanarove.
Mintima kema vitanta qoraiqama nimite vaika qutu
vivarave.

6 Vitanta Kotira uva tiva nimiqi vi vai entara Kotiva vo
kempuka vitanta nimira vitanta homa naaruva tinta
taivaro kia aaqu ruanarove. Vitanta vi kempukaraqohai
homa ruvu namari, vo namari vo namari kuqu kaivaro
naareqama vuanarove. Vitanta vaivaro Kotiva qaiqaa vo
kempuka nimira vitanta homa vataini vaika ruqutuqi vi
vaimanta vo rovara vo rovara varevarave.

7 Vitanta Kotira uva tiva qovaramaqi vivi taiqa kaivaro,
viraqaahairo nai vevantoqama kero vai
Ruvuraqihairo/Mpumpiraqihairo qaakau aantau vovano
viraqihairo qovaraiqama viro oru vi vaiintitanta hampata
raquqiro viro, vitanta naatara kero arukaanarove.

8 Viva vitanta arukairaro vitanta vaatavano nora vatuka
aaraqaama qaqi varianarove. Vi vatukaraqi haaru vitanta
Nora Vaiinti katariqaa aruke hirito vatukarave. Vi vatukara
vara autu nteha Sodomive, Isipive, ti variarave.

9 Viva vitanta arukairaro vitanta vaatavano aaraqaa qaqi
vaira ekaa naato vatanaaka, konkiravata eqaravata, vo
vataini vo vataini vaikavata, ekaa naato vo uva vo uva ti
vaikavata, vitanta vaata aitutumake taveha, qioqama teha
tiha, Vitanta vaata qaqi kaivaro variarire. Kiama vitanta
vaata quntama taate, tivaro vitanta vaatavano taaramo
enta hini entavata qaqi aaraqaa varianarove.

10 Vi entara vitanta vaatavano aaraqaa qaqi vaira vataini
vaika mintima tivara: Vitanta arukairara tenavuvata
quahema vauro.

Vitanta qaqi variqi vi vau entara nora maara tinavuqaa
vate variamanta qoraiqamavi variqi vi vaunarave,
tivarave. Vataini vaika minti tivakeha quaheha ihi tivaqi
viha karave vo haikave nai ami nai amimaqi vivarave, tiro.

11 ⌞Naaruvaihairo uvavano tiriara mintima kero
naantiaraini qovaraiqiaina uvara tiva timumanta te Ionika
vaiha taira tavaavauraro⌟ vi vaiintitanta vaatavano
taaramo enta hini entavata, aaraqaa qaqi vauvaro,
viraqaahairo Kotiraqihairo qaqi variqiro vi vai aihova vi
vaiintitantaqi oriqetomanta vitanta náit*anta* aiquqaa qaqi
himpi vaumanta vaiinti nahenti vitanta tave voqamake
aatu itomanta qete vaura.

12 Vika qete vaiha iruvaro naaruvaihairo uvavano
vitantara naveraitiro tiharo, Maini uruate, tumanta vitanta
navutaaka qaqi tave vaumanta vitanta tonavuqi vaiha
naaruvaini vura.

13 Vitanta naaruvaini vuvaro vaakama vaturavano
noraiqama kero utiharo vi vatukara 10 mantaraihairo 9
mantaraini qaqi kero, vohaa mantaraini vehi autukora.
Vehi autukeharo 7, 000 vaiinti nahenti aru taiqa komanta
qaqi vau vaiinti nahentika voqamake virara aatu itomanta
qeteha tiha, Oho, Variqavano naaruvaini vaiva
kempukavanoma vaivo, ti vaura. ⌞Ho te taira voqaara vaiha
vi haikara vi haikara tavaavaunara. Ekaa vi haikava vi
haikava naantiara mintiakero qovaraiqianaro.⌟

14 Naantiara vataini vaika voqamake qoraiqamavi vai
maarava taaraqanta taiqa viraro, viraqaahairo *nampa* 3
maaravano vaakama qovaraiqianaro.

Enseli nampa 7 vano nai aanumaara/noma vuaqa kora

15 Te taira tavaavauraro *nampa* 7 *ensel*ivano nai
aanumaara/noma vuaqa kovaro naaruvaihai vo uva vo
uvavano noraiqaake naveraitiha, Maa entaraqaahairo ⌞maa
vataraqaa raqiki vaiva Sataaniva qaqini viniramanta⌟
tinavu Noravanovata viva atitai vaiintiva *Mesaiaa*vanovata
uri aatarake maa vataraqaa raqikiqi vivarave, ti.

16 Minti tumanta nora vaiinti 24navu Kotira avuqaa nai
tainta nai taintaqaa oquvi vauka, vi uvara iri, viraqaahai
vika vatakanta hiqirivi nái viri vataini ke, Kotira quahama
amiteha tiha,
17 Noravauvo, are ekaa kempuka vataavave. Vate are
qaqi variqira vi variaravave. Haaruvata are qaqi variqira
vi vauravave. Are nena kempukaqohaira vaiinti
nahentiqaa raqikireva auti varianarara ti, tenavu ariara
koqeve ti vauro.
18 Vo vatanaa vo vatanaaka arara ite vau entava taiqa
vivaro ari arara itaaina entavama qovarama vivo. Are
qutuvika ko tiva nimitena entavama aniraivo. Ai kaiqa
vaiinti paropeti vaiintinavuvata, ekaa ai vaiinti
nahentivata, nora vaiintive, inaara vaiintive, ariara
noraiqaake iriqi vi varia vaiinti nahentika variavara are
vika quahama nimitehara vika nái koqaa nimina
entavama aniraivo. Are maa vatara qoraiqamake variaka
vehi autu kena entavama aniraivo, tura.
19 Vika minti tuvaro Kotira Naavu naaruvaini vaura
qentivano qantuara vumanta te tavaavauraro Kotiva uva
tivakero taatauto *vokise*va vi naavuraqi vaura. Viraqi
vauvaro viraqaahairo aaquakaavano utu aqu utu aqu i
vauvaro naaruvavano karara karara ti vauvaro vaturavano
uti vauvaro *taaru/kaampura* aaquvanovata nti vaura.

12

Nahentiaravata dragoniaravata tura

1 Mintiaqi vi vaumanta te Ionika vaiha tavaavauraro
naaruvaini aahuva haikavano qovarama viro vaura.
Nahenti vovano mini vauvaro vira utavaaqavano vaireva,
kuari avu vauvaro, vira aiqu ataini toravano vauvaro, vira
qiataqaa opu 12navu avuhainaara tovaqa voqaara aqutero
vaura.
2 Vi nahentiva vainti taiqama viro, vainti vatareva iharo
ke ke tivaqiro vi vaura.
3 Vi nahentiva naaruvaini vauvaro nai aahuva haika vo
haikavano naaruvaini qovarama viro vaura. Vi haikava
vaireva noraqora naare *dragoni*vano vauvaro vira
vaatavano evari vaata voqaara vauvaro vira qiata 7navu
vauvaro, *okepaa/pomu* 10navuvata vira vaataqaa vauvaro
vira qiatanavuqaa avuhainaara tovaqa 7navu aqute vaura.
4 *Dragoni* viva naaruvaini vaiharo nai vekaqohairo opu
makau hininavu vohaa mantaraini vaura raupikero vataini
aqukero, opu makau taara mantaraini vaura qaqi kora.
Dragoni viva oru nahenti avuni himpitero vaiharo, viva
vainti vatatairaqe ravaaqavuke naare tivakero vaura.

5 Vauvaro nahenti viva qorainti vainti vatatovaro vi
vaintiva vaireva, noruqaaviro *aini* kauru tuataqiro viharo
ekaa naato vatanaakaqaa raqikiarirava vauvaro,
*dragoni*vano vainti vira ravaaqavuke naare tumanta
⌞*enseli*⌟ vika vaaka ani vi vaintira raqia vare vuru Kotiva
nai avuhainaa taintaqaa oquviro vaunaini kora.
6 Raqia vare vuru kovaro vi nahentivaqai aiqu aututero
qumina vataini, Kotiva nai virara iriharo qerama amito
vataraqaa oru vaiharo 1,260 entanavu variqi vumanta
viraqaata koqemake raqikiqi vi vauvaro vaura.
7 Vi nahentiva mini vauvaro naaruvaini nora iqokavano
qovarama vura. Qovarama vuvaro *enseli* noravano,
Maikeriva iqoka raqireva umanta *enseli* vonavu vira
kahaqamake raqireka vuvaro *dragoni* viva iqoka raqireva
umanta *enseli* vonavu vira kahaqamake nora iqoka raquqi
vura.
8 Raquqi vuvaro Maikeriva nai *enseli*navu vataakero
kempukaiqama kero *dragoni*vata, vira *enseli*navuvata
naatara kora. Vika naatara kero *dragoni*ara tiharo, Are
nena *enseli*navu vataakera naaruvaini kiama ho vaivarave,
tiro.
9 Minti tivakero *dragoni* vira nai norauha naaruvaihairo
vara vaavi vataini aqukora. *Dragoni* viva haarua
memaruvano vauvaro vira autu Navutaarave Sataanirave
tura. Sataaniva ekaa maa vataraqaa variaka vika una tiva
nimite vaivama vairo. Viravata, *enseli* vonavu vira aiquqaa
avataqi vukavata, naaruvaihairo vataini vara vaavi
aqukora.
10 Vataini vara vaavi aqukomanta te vaiha iriavauraro
naaruvaihairo uvavano mintima tiro:

Vate Kotiva vaiinti nahenti kuvantu nimitaaina
entavama aniraivo. Kotiva mpeqaiqama kero vaiinti
nahentiqaa raqikiqiro vuanarove. Kotiva atitai vaiintiva,
vivavata vate noraiqamama vivo. Sataaniva Kotira
avuqaa vaiharo vo enta vo enta entaqivata
aatitairaqaavata tinavu qata vakaukaqaa uva vate vaura,
enseli vika vira naaruvaihai vara vaavi vatainima
aqukorave.
11 Sipisipi Naati viva nai naare raukeharo ⌞vika qora
kaiqa vare vau uvara nunka komanta⌟ tinavu qata
vakauka kia qetaraiti, vi uvara vaiinti nahenti tiva nimiqi
vi vaurara ti, vika Sataanira aatara kora. Vika kia nái
qaqi maa vataraqaa variqi virara noraiqaake iriraiti,
tinavu arukareka ivera, tenavu kia qetararave, ti vaura.
12 Vika mintima keha Sataanira aatara korara ti,
naaruvavauvo, arevata naaruvaini variakavata ne
quaheha variate. Te maa vataravata nora namariaravata

oho tiva nimitauro. Sataaniva ne varianaini vaiharo kankomakero irivaro viva nai taiqaarira entava aumanto vaivarora tiro, vira kaara vira voqamakero arara ite vaivaro vaivo, tiro.

13 Naaruvaihairo uvavano minti tumanta te tavaavauraro *dragoni* vira aato kenko tuvaro iri vuvaro tiharo, Ike, ti vara vaavi aqukaamanta vatainima vauro tivakero, viva himpiro qorainti vainti vatato nahentira vira avataqiro vi vaura.

14 *Dragoni*vano vira avataqiro vi vaumanta nahenti vira kahaqireka memora aroka taaraqanta vira amura. Nahenti viva ata varero nai qerama amito vatara qumina kanta oru taaramo ihi hini ihiara vairaro *dragoni*vano vira kia aruarire ti, aroka taaraqanta vira amura.

15 Vira amuvaro *dragoni* viva nai noqihairo namari vihi kovaro huvura namari voqaara vi nahentira avataqiro viharo raaqu varaarire tuvaro

16 vatavano nahenti vira kahaqiharo nai no aaqaavu kero *dragoni*vano nai noqihairo vihiko namarira ekaa nama taiqa kora.

17 Namari nama taiqa kovaro *dragoni*vano nahentiara arara itovaro viva vira vaintaira hini kuka hampata iqoka raqireva viro, oru Kotiva tivato uvaravata, Karaitiva tiva nimi vau uvaravata iri vauka hampata iqoka raqireva vura.

18 *Dragoni* viva raqireva vuva oru nora namari auvahini himpitero vaura.

13

Qaakau aantau vovano nora namariqihairo qovarama vura

1 Te vaiha taira tavaavauraro nora namariqihairo qaakau aantau vovano qovarama vura.

Vi haikava vaireva, *okepaa/pomu* 10navu vira vaataqaa vauvaro vira qiata 7navu vauvaro, vo *pomu* vo *pomu*qaa avuhainaara tovaqa vauvaro, vo qiata vo qiataqaa Kotirara qora uva tivato autura, vo autu vo autu qara ntuva tovaro vaura.

2 Te tavaavauraro vi haikara vaatavano vaireva, *lepati* vaata voqaara vauvaro, vira aiqu *bea* aiqu voqaara vauvaro, vira no *raioni* no voqaara vaura. Vi haikava mintiro vauvaro *dragoni*vano nai voqaantemake variarire tiro, vira noraiqama kero nai kempuka amiro nai raqiku kaiqaravata vira amura.

3 *Dragoni*vano nai kempuka qaakau aantau vira amumanta te tavaavauraro vi haikara qiata vo teqa kovaro vi qiatava qutuvi ruhiqau viro, qaiqaa qaqi tavanta viro ho vaura. Vira qiata vovano minturara ti, vataini vauka virara

raukuvi vi haikarara kempukavanove tivakeha, vira avataqi vi vaura.

4 *Dragoni* viva nai kempuka qaakau aantau vira amurara ti, vataini vau vaiinti nahentika qaakau aantau vira autu tuahera keha tiha, Qaakau aantau mpeqavano uritarakero vaivo. Kia vovano raquqiro viharo vira ho aatara kaanarove, ti vaura.

5 Vi entara Kotiva qaakau aantau vira qaqi kovaro viva noraiqama viro vaiharo 42 torara variqiro viharo Kotirara vaaqu uva tiva amitaqiro vi vaura.

6 Viva nai no aaqaavu kero Kotirarave, vira vatukarave, ekaa naaruvaini vaukarave, qora uva tiva nimitaqiro vi vaura.

7 Kotiva vira qaqi kovaro viva Kotira vaiinti nahenti hampata iqoka raquqiro vi vaiharo vika naatara kora. Qaakau aantau viva vika naatara kero noraiqama viro ekaa naato vatanaaka, eqarave, konkirave, vo vataini vo vataini vaukave, vo uva vo uva ti vaukave, viva ekaa vikaqaa raqiki vaura.

8 ⌞Te tairakaa vi haikava naantiara qovaraiqiainara tavaavaunara.⌟ Naantiara ekaa vataini vaika, vo vatanaa vo vatanaaka qaakau aantau vira quahama amitaqi viha vira autu tuahera kevara. Haaru maa vatara kia autuko entara Kotiva vaiinti nahenti autu vukuqi qara ntuva toka, vikaqaima qaakau aantau vira autu kia tuaheraqi vivara. Vi vukuva qaqi variqi vika autu qara ntuvato vukuva vaivaro tota Sipisipi Naati arukova, vivama vi vukuraqaa raqiki vairo.

9 Ni aatovano vairera, vi uvara iriata.

10 Vira ravaaqavuke rumpe vaiintiva vairamanta vika vira ravaaqavuke rumpama tevarave. Vira iqoka paipeqohai aruke vaiintiva vairamanta vika vira iqoka paipeqohai aruma kevarave. Vika mintiaqi vi vaimanta ne Kotira vaiinti nahenti kia popoharaiti, Kotirara kempukaiqamake iriqi vuate.

Qaakau aantau vovano vataqihairo qovarama vura

11 ⌞Te vaiha taira tavaavauraro⌟ qaakau aantau vovano vataqihairo qovarama vura. Vi haikara *okepaa/pomu* taaraqanta vaura. Vi haikara *pomu* vaireva, sipisipi naati *pomu* voqaara vauvaro vira uvavano *dragoni* uva taanaara ti vaura.

12 Viva mintima vauvaro qaakau aantau viva noraiqama viro hoqare qovarama vu aantauraqai kaiqa vara amitareva iharo vira autuqaa ekaa vataini vaukaqaa raqikiqiro viharo hoqare qovarama vu aantaura vira qiata vo teqa kovaro tavanta vuvaro qaqi vau aantaura, virara

vaiinti nahentiara tiharo, Ne vira autuqai tuaheraqi vuate, tura.
13 Viva nora kaiqa, vo kaiqa vo kaiqa varaqiro viharo vaiinti nahenti nivuqaa vaiharo tuvaro naaruvaihairo ihavano vataini tuvumanta vaiinti nahenti tave vaura.
14 Viva hoqare qovarama vu aantaura kahaqama amiteharo nora kaiqa varaqiro vi vaiharo vaiinti nahenti vataini vauka unaqaraiqama komanta vika vira quahama amiteha hoqare qovarama vu aantaura, vira iqoka paipeqohai qiata teqa kovaro tavantavu aantaura, vira autu virini qiarire ti, vira maraqurahaave varahaave autu amitora.
15 Vaiinti nahenti hoqare qovarama vu aantaura, vira maraqurahaa autuke vatovaro Kotiva qaqi kovaro naantiara qovarama vu qaakau aantauva nai aiho vuaqa kovaro maraqurahaavano qakiharo ho uva tiarirava vaura. Vaiinti nahenti vokika vira autu kia tuahera kareka ivaro maraqurahaavano vika ho arukaariravama vaura.
16 Vira naantiara qovarama viro vau qaakau aantauva vaiharo ekaa vaiinti nahenti, nora vaiintive, inaara vaiintive, airi airaira vatokave, vehi vaiintive, rumpato vaiintikave, qaqi vau vaiintikave, viva ekaa vika vikara kempukaiqaa kero tiharo, Ne vaiqe te qara vo ni kauqu tanarainie ni tiriqaae ruva vataare, tivakero vika kauqu tanarainie tiriqaae qara ruva nimitora.
17 Qaakau aantau vira qara kia varo vaiintika viva qioqama tomanta vika kia ho koqaa autuke airaira vararaiti, kia ho nái airaira voka nimiha monu vare vaura.
18 Koqe avu aato vataa vaiintivano homa qaakau aantau vira qara okarara kankoma kero irianarove. Vi qarara okaravano vaireva, vaiinti *nampaa*ma vairo.
Vi *nampaa*va vaireva 666.

14

Saioni aiqinaqaa ruvaaqumavi vaurara tura
1 Te vaiha tavaavauraro Sipisipi Naati viva Saioni Aiqinaqaa himpite vaumanta vira hampata 144,000 vaiinti nahenti vauvaro vika tiriqaa Sipisipi Naati autuvata vira Qora autuvata qara ntuva tomanta vaura.
2 Vika mini vaumanta te vaiha iriavauraro naaruvaihairo uvavano namari noravano aintaakaqaa aquvi aquvi iharo uva tuntema kero, ti vaura. Vi uvava naaruvavano karara karara tuntema kero, ti vaura. Vi uvava airi vaiinti *kitaa* ruquti vauntema kero, uva ti vaura.
3 Uvavano minti ti vaumanta vaiinti nahenti 144,000navu Kotira avuhainaa tainta avuqaa himpite vaiha, vika qaqi variqi vi vauka 4navuvata, vika nora vaiinti 24navuvata

vika nivuqaa vaiha, qaraaka ihi tivaqi vi vaura. Sipisipi Naati viva vika vataihairo kuvantu nimitorara ti, 144,000 vaiinti nahenti vikaqai vi ihira ho tivaqi vi vaura. Vikaqai vi ihira ho irumanta vokuka kia ho vi ihira irura.
4 Vi vaiintika kia nahenti hampata niraiti, vika Kotiraraqai iriqi viha, Sipisipi Naati viva nai tainie vireva unaini vikavata vira avataqi vi vaura. Vataini vau vaiinti nahentikaqihairo vika naane kuvantu kero ntita varero vuru Kotiravata Sipisipi Naativata nimura.
5 Vika kia una uva tuvaro kia vo uvavanovata vikaqaa vaura.

Enseli taaramonavu tavorara tura
6 Te ⌞Ionika taira tave vaiha⌟ vuruvi tavaavauraro *enseli* vovano virikanta ata varero ni vaura. Kotiva vira atitama kero vo vataini vo vataini vaukave, vo vatanaa vo vatanaaka eqarave, konkirave, ekaa vo uva vo uva ti variakave, ekaa vikara koqe vakaaka vaiinti nahenti ekaa enta qaqi variqi vi vai vakaakara tiva nimiane tivakero vira atitovaro viva virikanta niharo
7 noraiqaakero naveraitiharo, Kotiva vaiinti nahenti *ko* tiarira entava aniraimantara ti, ne Kotirara qeteha vira autu tuahera kaate. Vivama naaruvavata, vatavata, nora namarivata, ruvu namarivata, autu kero vataivave. Viraqai quahama amiteha tinavu Variqavano vaivo tiate, tiro.
8 Minti tuvaro vira naantiaraini *enseli* vovano vira avataqiro viharo mintima tiro: Oho, Babironi vatukavano taiqa viro vehiqama vivo. Vi vatukava vaaqu kaiqaqai varaqiro viharo ekaa vo vatanaa vo vatanaakara ti *uaini* naate tumanta vika vira neha vikavata hampi qaramaqi ni vaurave, tiro.
9 Minti tuvaro vitanta naantiaraini *enseli* vovano vitanta avataqiro viharo noraiqaakero naveraitiharo, Oho, vaiinti vovano qaakau aantauvata vira maraqurahaa aututaa haikaravata quahama amiteharo virara ti variqave tivakero vira qaravata nai tiriqaae, nai kauqu tanarainie, varairera,
10 Kotiva vi vaiintirara voqamakero arara itairaro virara ti *uaini* neharo ti arara ite vaina okarara tavaanarove tianarove. Kotiva kiama qihaaqama kero vi vaiintira ruqutiraitiro, voqamakero vira ruqutuanarove. Kotiva vi vaiintira ruqutu kairaro viva takuqi vai *enseli*ka nivuqaavata, Sipisipi Naati vira avuqaavata vaiharo, *salfa* * orivano iha ite vainaraqi vaiharo noraiqaakero qantura riharo varianarove.
11 Mintima variqiro viraro vi ihava kia qimparaitiro qaqi itaqiro viraro, vira muravanovata ekaa enta qaqiqai oru

* **14:10:** *Salfa* orivano ite vaivaro voqamakero hunkavi vai aihova qovaraiqi vaira.

vuanarove. Vaiinti nahenti qaakau aantauvata vira maraqurahaavata quahama nimiteha tinavu variqave tivakeha vira qaravata vareka, vika aatitainaraqaavata entaqivata nora iha itainaraqi vaiha kia auraaravata vairaiti, ekaa enta antura ruvaqi vivarave, tura.

12 Vi uvara irihama te Ionika niara tiha, Ne Kotira vaiinti nahenti Kotira uva avataqi vuaterama, turo. Ne Ihurara kempukaiqamake iriqi vuaterama, turo.

13 Ho *enseli* viva minti tumanta te vaiha iriavauraro naaruvaihairo uvavano tiriara mintima tiro: Maa uvara qara ntuva taane. Maa entaraqaahai vaiinti nahenti Kotira kaiqa vara amitaqi vi vuru qutuvika, vika vaivaro Kotiva vika koqema nimitaanarove, tiro.

Enseli viva minti tuvaro Kotira Maraquravano tiharo, Quqaama tiarao. Vi vaiinti nahentika vukaari utuqi vi, oru auraara vaivarave. Vika vare kaiqava koqe kaiqa vairara ti, vika homa oru auraara vaivarave, tiro.

Vataihairo kara qantu varaainarara tura

14 Minti tumanta te vaiha tavaavauraro uromuravano vauvaro viraqaata vovano oquviro vaura. Vira virivano vaireva, te Vataini Vatatai Vaiintika vauro tu vaiintira viri voqaara vauvaro vira qiataqaa *kori* oriqohai avuhainaara tovaqa aututova vauvaro viva nai kauquqi kara qantuaina paipera voqamakero vaihora tuatero vaura.

15 Mintuvaro viraqaahairo Kotira Naavuqihairo *enseli* vovano vevarero oru tonavuqaa oquviro vau vaiintirara noraiqaakero naveraitiro tiharo, Kara qantuaina entava aniraivo. Nena paipeqohaira kara qantu varera uruane. Vataini karavano mpeqaiqama vivo, tiro.

16 Minti tuvaro tonavuqaa oquviro vau vaiintiva nai paipe aqukeharo vataini vau karara teqakero qantu varero uriro.

17 Viva mintumanta te vaiha tavaavauraro Kotira Naavuqihairo *enseli* vovano vevarero vivavata nai kauquqi kara qantuaina paipera voqamakero vaihora tuate vaura.

18 Viva vevarovaro *enseli* vovanovata ihaqaa raqiki vauva, viva *ofaa* taintaqaahairo anirero *enseli* vovano paipe vaihora tuatorara noraiqaakero naveraitiro tiharo, Vataini otuntera nena paipeqohaira *uaini* tava ekaa teqa varera uruane. *Uaini* tavavano mpeqaiqama vivo, tiro.

19 Minti tuvaro *enseli* vovano vataini nai paipe aqukeharo *uaini* tava naaquntaqaahairo teqakero varero Kotiva nora rahiti keharo tatiaina tanuraqi vuru aqukora. Vi tanuva vaireva, Kotira arara voqamakero itaarira tanuva vauvaro

20 viraqi aqukovaro *uaini* tava vira rahiti kero tati vaura. Vi tanuva nora vatuka aaqaini vauvaro viraqihairo tatito

namariva naarevano otu viharo huvura namarivano vaiinti vaata ekaa nampiqama kero qiataqai qoqaa vaintemakero, otu viharo nai niaraini 300 *kilomita* muntu taiqora.

15

Ekaanaini vaiinti nahenti qoraiqama nimitare i haikarara tura

1 Te Ionika vaiha naaruvaini tavaavauraro nora haika aahuva haika vovano qovarama viro vaumanta te vira tave, kauqu runkinkiriha variavaunara. *Enseli* 7navu mini vaiha vaiinti nahenti qoraiqama nimitaaina haikara 7navu tuate vaura. Vi haikara *enseli* vinavuka vaiinti nahenti ekaara nimivaro Kotiva vaiinti nahentiara arara itaarirava taiqa vuanaro.

2 Vinavuka vi haikara tuate vaumanta te tavaavauraro *karaasi* varuva namarivano vauvaro viraqi voqi voqi iha ite vaumanta vaiinti nahenti airitahaa qaakau aantau aatara koka *karaasi* namari auvahianta vaura. Vika qaakau aantauvata, vira maraqurahaavata, vi haikarara iriha *nampaa* autu qara ntuvatoravata, aatara koka oru mini vaiha, nái kauquqi Kotiva nai nimu *kitaa*ra voqaara tuateha vaura.

3 Vika mini vaiha Kotira kaiqa vaiinti Mosira ihivata, Sipisipi Naati ihivata, tivaqi viha mintima ti:

Noravauvo, are ekaa kempuka vataavave. Ai kaiqavano nora kaiqa vaimantara ti, tenavu vira taveha kauqu runkinkiri i vauro. Are ekaa naato vatanaaka Avuhainaavama variarao. Ai kaiqa okaravano vaireva, avuqavu okara quqaa okaraqaima vaivo.

4 Noravauvo, tavave kia ai aatu qetaraitiro varianarove? Ekaama ai aatu qeteha vaivarave. Tavave ai autu kia tuahera kaanarove? Ekaama ai autu tuahera kevarave.

Ariqi kia qora okaravanovata vairaitiro, koqe okaravanoqai vaivo. Are avuqavuqaa kera vare variana kaiqava qoqaa vairara ti, ekaa naato vatanaaka ai kaiqa taveha, vika oru ai avuqaa vaiha, ai quahama amiteha ai autu tuahera kevarave, tura.

5 Vika minti tivake ihi tiva taiqa komanta te tavaavauraro naaruvaini Kotira Naavu qentivano qantua vivaro Kotira turuaravano qoqaa vaura.

6 Mintumanta *enseli* 7navu vaiinti nahenti qoraiqama nimitare u haikara, qora haika 7navu tuatoka, vinavuka Kotira Naavuqihai vevarora. Vinavuka utavaaqavano vaireva, takuqi vau utavaaqava vauvaro vinavuka mimiraini *kori* oriqohai aututo hoqukara ruvutova vaura.

7 Mintima vauvaro qaqi variqi vi vauka 4navuqihairo
vovano tanu 7navu varakero *enseli* 7navu nimura. Tanu
vinavura *kori* oriqohai aututova 7navu vauvaro vi
naavuraqi ekaa enta qaqi variqiro vi vaiva Kotiva arara ite
vaiva mpiqaviro vaura.
8 Tanu vinavura *enseli* vika nimuvaro Kotira mpeqa
okaravano takuqi vauraqaahairo muravano oru viharo
Kotira Naavuqi mpiqa vura. *Enseli* 7navu vaiinti nahenti
qoraiqama nimitare u haikara raurukeva qaqi vaurara tiro,
vovano vi naavuraqi oriqetaarirava kia ho vaura.

16

Tanu 7navuara tura
1 Mintumanta te iriavauraro Kotira Naavuqihairo
uvavano noraiqaakero naveraitiharo *enseli* 7navuara
mintima tiro: Kotira arara ite vai tanura 7navu, nenavu
vare muntu vataini rauru kaate, tura.
2 Minti tuvaro avuni vau *enseli*va nai tanu varero muntu
vataini rauru kora. Rauru komanta vaiinti nahenti qaakau
aantau vira qara vare vira maraqurahaa quahama amiteha
tinavu variqave ti vauka, vika vauvaro vika vaataqaa qora
numuaravano qovarama viro ite vaura.
3 Mintuvaro *enseli nampa* 2 vano muntu nai tanu nora
namariqaa rauru kovaro qutuvu vaiintira naare voqaara
nora namarivano naare namariqama vumanta viraqi ekaa
qaqi vau haikauka qutu vura.
4 Mintuvaro *enseli nampa* 3 vano taatika namariqaavata
ruvu namariqaavata muntu nai tanu rauru kovaro vi
namarivavata naareqama vura.
5 Mintumanta te iriavauraro ekaa namariqaa raqiki vau
*enseli*va Kotirara tiharo,

Ariqi kia qora okaravanovata vairaitiro, koqe okaravanoqai vaivo. Are qaqi variqira vi variaravave. Haaruvata are qaqi variqira vi vauravave. Are vaiinti nahenti ko tiva taiqakera, are avuqavuqama kera vi haikaraqohaira vika ruqutihara nái koqaa nimi variarao.

6 Vika ai vaiinti nahentivata, ai uva qoqaiqamake vau vaiintikavata, arukovaro vika naarevano nteharo taiqa vurave. Vira kaara are vika nái ruqutihara naare nimiaramanta vika namakaarara, te huviqorave turo, tiro.

7 *Enseli* viva Kotirara minti tumanta te iriavauraro *ofaa* taintaqihairo uva vovano tiharo,

Noravauvo, are ekaa kempuka vataava vaiharama, are avuqavuqama kera quqaiqama kera ko ti variaravama variarao, tiro.

8 Minti tuvaro *enseli nampa* 4 vano vuru nai tanu kuari avuqaa rauru kovaro Kotiva kuari vira kempukaiqama kovaro kuarivano voqamakero iteharo vataini vau vaiinti nahentika tatoqake vaura.

9 Kuarivano vaiinti nahenti tatoqe vaumanta vika tiha, Oho, Kotiva vaaquqama vuarire. Vivama *enseli* vika nitite vaimanta vika nái tanu rauruke variavaro qora haika, vo haika vo haikavano qovaraiqi vaivo, tivakeha vika nái qora kaiqa varora qaqirake Kotira autu tuahera kaataara vaumanta kia mintura.

10 Vika mintuvaro *enseli nampa* 5 vano nai tanu muntu qaakau aantauvano avuhainaa taintaqaa oquviro vauraqaa rauru tovaro qaakau aantauvano raqiki vau vataraqaa konkira aruqiro vi vaura. Konkira aruqiro vi vaumanta vaiinti nahenti voqamake antura ri vaiha nái maaqiri nkaqe vaura.

11 Mintiaqi viha vika nái antura ri vaura kaaravata, nái numuara itora kaaravata, Kotirara vaaquqama vuarire tivakeha, vika kia nái qora kaiqa vare vaura qaqira karaiti, qaqiqai vi kaiqara varaqi vi vaura.

12 Vika mintuvaro *enseli nampa* 6 vano nai tanu taatika namari, Iufaretisi Namariqaa rauru kovaro vi namariva aaharauqama viro avuhainaa vaiintinavu kuari avu urinaihainauka aara qerama nimitora.

13 Mintumanta te tavaavauramanta vaana taaramonavu eqavoka voqaara *dragoni* noqihairovata, qaakau aantau noqihairovata, una paropeti vaiinti noqihairovata, qovaramavi vaura.

14 Vi vaanauka Sataanira vaananavu nora kaiqa vare vauka qovaramavi, oru ekaa naato vataini avuhainaa vaiinti vaukara tiha, Varaiqenavu ruvaaqumavi Kotira vataake iqoka raquare, tura. ⌞Te Ionika taira taveha naantiara qovaraiqiaina haikara tavaavaunara.⌟

Kotiva ekaa kempuka vataiva *ko* tiaina entava aumanto vaira vaana taaramo vinavuka ekaa vataini vaika avuhainaa vaiinti vika nái iqoka vaiinti vataake ruvaaqumavi Kotira vataake iqoka raqireka autivarave.

15 ⌞Karaitiva nai orurantero tuvuaina entarara mintima tiro:⌟ Ho iriate, te muara vaiinti aanantamake evaara tuvirerave. Vaiintivano kia vaitaraitiro, avu viti viri iharo nai utavaaqaqaa koqema kero raqiki vairava, viva quaheharo varianarove. Vi vaiintiva vi entaraqaa vaiinti nahenti nivuqaa kia toka niraitiro, kiama kaurira haikavata varaanarove, tura.

16 Te tavaavauramanta vaana taaramonavu oru uqitakanta, Hiparu uvaqihai *Amagedoni*ve tu vataraqaa,

mini oru vaiha, ekaa avuhainaa vaiintinavu ruvaaqumake iqoka raqireka auti vaura.
17 Mintuvaro *enseli nampa* 7 ekaara vitihainaava nai tanu viri kanta rauru kovaro Kotira Naavuqi avuhainaa taintaqihairo uvavano noraiqaakero tiharo, Ho taiqama vivo,
18 tuvaro viraqaahairo aaquakaavano vatete uti vauvaro naaruvavanovata vatete karara karara ti vauvaro vaturavanovata nai noraiqaakero uti vaura. Maa vatara autuko entaraqaahai vaiinti nahenti variqi viha kia minti vaturava qovaraiqura tavorave. Vi entara vaturavano utiharo nai anoma kero qoraiqama kero uti vaurarama turo.
19 Vaturavano utiharo nora vatuka taaramonavuqaa nkahi kovaro ekaa naato vataini nora vatuka, vo vatuka vo vatuka vauva raputamavi vehiqama vura.

Mintiaqi vuvaro Kotiva kia Babironi vatukaravata tauru karaitiro, viva voqamakero arara itovaro vi vatukarara tiharo, Arevata ti arara ite vaina *uaini*ra naane, tivakero vi vatukaravata vehi autukora.
20 Mintuvaro ekaa namari avutaqi inaara vatanavu vauka *tuqaakamavi/uqaaramavi* kia vauvaro, ekaa aiqinavata *tuqaakamavi/uqaaramavi* kia vaura.
21 Mintuvaro naaruvaihairo *taaru/kaampura* vira maaravano 50 *kilo* vauva nti vaiharo vaiintiqaa hiqinti hiqinti i vaura. Minti vaumanta vika Kotirara qora uva tiva amite tiha, Oho, viva voqamakero tinavu ruqutiharo qoraiqama timite vaivo. Viva vaaquqama vuarire, ti vaura.

17

Hampi qaramaqiro ni vau nahentirara tura
1 Mintuvaro *enseli* 7navu tanu 7navu tuatokaqihairo vovano te variavaunanaini anirero tiriara tiharo, Aniraqe te hampi qaramaqiro ni vai nahentira ruqutuaina okarara ai umiqaare. Vi nahentiva nora taatika namari vo namari vo namariqaa oquviharo vairave.
2 Ekaa naato vataini variaka avuhainaa vaiintinavu, vika vi nahentira vataake hampi ni variarave. Vi nahentiva hampi nuvaqiro viharo nai *uaini* ekaa vataini varia vaiinti nahentika nimimanta vikavata vi namarira neha vueraiqama vi variarave, tiro.
3 Minti tuvaro Kotira Maraquravano kempukaiqaakero ti vataakero vauvaro *enseli* viva ti tivita varero qumina vataini vuru komanta te mini vaiha tavaavauraro nahenti vovano qaakau aantau vo vira tauvaqaqaa oquviro vaura. Vi aantauva, naare aantauvano vauvaro viraqaata vaaqu autu, vo autu vo autu qara ntuva tovaro vaura. Vi aantauva

vaireva, qiata 7navu vauvaro vira *komu* kauqurutanta vaura.

4 Qaakau aantauvano mintima kero vauvaro nahenti viva naare tavunavata ihiqa (*blu*) tavunavata nonkutero vaiharo nora monu aquto orira, *kori*ve vo ori vo orive, viraqohairo nai vaata *vahehema/vaataiqama* tero vaiharo nai kauquqi *kori* oriqohai aututo *kaapu*ra tuatero vaura. Vi *kaapu*raqi nai hampi qaramaqi ni vauraqihairo qora haika, vo haika vo haikavano mpiqa viro vaura.

5 *Kaapu* vira tuatovaro vira tiriqaa autu vo, qara ntuva tovaro vaura. Vi autura okaravano kukeqatova mintimama vairo:

Maa Babironi nora vatukave.
Ekaa hampi qaramaqi ni variakave,
ekaa qora okara auti variakave,
vika variavaro maa nahentiva
vika novama vaivo.

6 Vi uvava mintima vaumanta te tavaavauraro vi nahentiva airi vaiinti nahenti naare nama kerora tiro, viva vueraiqaaviro vaura. Kotira vaiinti nahenti naareve, Ihura uva iriqi vi vaura kaara aruko vaiinti nahentika naareve, vi naarera vi naarera vi nahentiva nama kero vueraiqaaviro vaura.

Vi nahentiva vaumanta te vira taveha, voqamake kauqu runkinkiri i variavauraro

7 *enseli* viva tiriara tiharo, Nantiharae vi nahentirara nena kauqu runkinkiri i variarao? Are iri vairaqe te vi nahentira okara kukeqa taaravata, nahenti viva vi aantaura tauvaqaqaa oquviro vaira, vira qiata 7navuvata, *pomu* 10navuvata vai aantaura vira okaravata, ai tiva amiare.

8 Are tavaana aantauva, viva haaru qaqi variqiro vi vaurave. Vate viva kia qaqi variqiro vi vairave. Naantiara viva nora *Ruvuqihairo/Mpumpiqihairo* ururero nai vehiqama vuainanaini vuanarove. Qaakau aantau viva qovarama viramanta vataini vaika hininavu vi aantaura taveha nai kauqu runkinkiri i vaivarave.

Haaru kia maa vatara autukero vato entara Kotiva vaiinti nahenti hininavuara vika tinta vaiinti nahenti vaiha ekaa enta qaqi variqi vuate tivakero, vika autu vuku voqi qara ntuva tora. Vaiinti nahentika vika nutuvano kia vi vukuraqi vaika, vikama qaakau aantau vira taveha, nái kauqu runkinkiri i vaivarave. Vi aantauva haaru variqiro vurave. Maa entara viva kia qaqi variqiro vi vairave. Naantiara viva qaiqaa qovarama viramanta vi vaiinti nahentika virara nai kauqu runkinkiri i vaivarave.

9 Koqe avu aato vataava vivaqaima maa uvara okarara ho irianarove. Qaakau aantau qiata 7navu okara vaireva, aiqina 7navu vaivaro nahenti viva aiqina vinavuraqaa

oquviro vairave. Qaakau aantau qiata 7navu okara vovata vaireva, avuhainaa vaiinti 7navu variarave.

10 Vi vaiintinavuka 7navuqihai vokuka 5navu arukovaro vohaiqavano kia qutu viraitiro qaqi vaivaro, vovano qovaraiqiarirava qaqima vaivo. Naantiara viva qovarama viro inaaraiqaqai vaiharo raqikiqiro vuanarove.

11 Qaakau aantau viva haaru qaqi variqiro vi vaurave. Vate kia qaqi variqiro vi vairave. Naantiara vivama avuhainaa vaiinti *nampa* 8 qama vuanarove. Viva avuhainaa vaiinti 7navu vohaa ankuvanoma varianarove. Viva qaiqaa qovarama viro nai vehiqama vuainanaini vuanarove.

12 *Okepaa/Komu* 10navu tavaana okarava vaireva, avuhainaa vaiinti 10navu variarave. Maa entara vi vaiintinavuka kia noraiqamavi vo vata vo vataqaa raqikiqi viraiti, qaqi variarave. Naantiara vinavuka noraiqamavi vohaa kuari avuaraqai qaakau aantau vataake raqikiqi vivarave.

13 Avuhainaa vaiinti 10 vinavuka variqi viha, vohaa avu aatoqaa irikeha, qaakau aantau vira kahaqireka iha nái kempuka vira amivarave.

14 Vinavuka Sipisipi Naati hampata iqoka raqivarave. Sipisipi Naati viva Noravano vaiharo ekaa nora vaiintiqaave, ekaa avuhainaa vaiintiqaave, raqiki vaivara tiro, viva vinavuka kempuka taiqa keharo naatara kaanarove. Vi entara Sipisipi Naati viva iqoka raquqi vi vairamanta viva naarama kero kaama tai vaiinti nahentika, virara kempukaiqaake iriqi vi vaika, vikavata vira kahaqama amiteha vinavuka naatara kevarave, tiro.

15 *Enseli* viva tiriara minti tivakero qaiqaa tiharo, Hampi qaramaqiro ni vai nahentiva oquviro vai namarira, taatika namari vo namari vo namari okara vaireva, ekaa naato vatanaaka, eqarave konkirave, vo uva vo uva ti variakave, variarave.

16 Qaakau aantauvata *pomu* 10navuvata tavaarauka, vika vaiha hampi qaramaqiro ni vai nahentirara voqamake iri qoraiqama amitevarave. Vika vira navutaiqama amiteha vira vehiqamake vira qaqi kaivaro tokama varianarove. Vika vira vehiqama amiteha vira vaata mati namake, ihaqohai vira tatoqa aqukevarave.

17 Kotiva vikara tinta hantuqavano vaina kaiqara varaate tiro, vika qaqi kairamanta vohaa avu aatoqaa irikeha vika nái kempuka qaakau aantau vira vuru amivaro viva raqikiqiro viraro Kotira uvavano vivauma varianarove.

18 Vi nahentira tavaana okarava vaireva, viva vatuka noravanoma vaivo. Vi vatukava ekaa naato vatanaaka

avuhainaa vaiintiqaa raqikiqi vi vai vatukavama vaivo, tiro.

18

Babironi vatukavano vehiqama vuainarara tura

1 Te vi haikara vi haikara tave, qaiqaa tavaavauraro *enseli* vovano naaruvaihairo tuvi vauvaro vira noraiqama kero kempuka amuvaro viva vahehemato haikava voqamakero takuqiharo ekaa vata maata ataamake vaura.

2 Viva noraiqaakero naveraitiharo, Vi vatukava vehiqama vivo. Babironi vatuka nora vatukavano vehiqama vivo. Vate vi vatukaraqi vaananavuqai variqi vi variamanta qora uvirivanovata vi vatukaraqi variqi vi variavo.

3 Haaru vi vatukava nai *uaini* ekaa naato vatanaaka nimumanta vika vira hampata hampi qaramaqi ni vaurave. Ekaa naato avuhainaa vaiinti vikavata vira vataake hampi qaramaqi ni vaurave. Vi vatukava hampi qaramaqiro ni vau okararaqaahai, monu kaiqa vare vauka, airi monu vare vaurave, tiro.

4 *Enseli* viva minti tumanta te vaiha iriavauraro naaruvaihairo uva vovano mintima tiro:

Ti vaiinti nahentitaario, vi vatukaraqihai qaqirake aniate. Ne vira vataake vaiha qora kaiqa varevorave. Ne vi vatukaraqi vaiqe hauri te vira ruqutiha nivata ruqutuarorave.

5 Vi vatukara qora kaiqavano uritara kero virikanta oru mpiqa vivaro Kotiva vira qora kaiqa kia tauru karaitiro, qaqiqai iritaivo.

6 Vi vatukava ni qoraiqama nimitaintemake, nevata nai vira qoraiqama amitaate. Viva vohaa tataa ni nimirara iriha ne vira nái taara tataama amiate. Viva qora namari qerama kero ni nimirara irihama, ne vira nái qora namari voqavatama amiate.

7 Viva nai autu viriniqamake vairave, viva nariara quaheharo koqe haika vaheheqiaina haikara vatairave, virara irihama, ne vira autu vatainiqaake aihavira haika voqavata vira amiate. Viva nariara tiharo, Tema avuhainaa nahentivano vauro. Kiama te tentoqa nahenti vauro. Maaravano kia tiqaa vairaqe iqi ratararave, ti vairave.

8 Vi nahentiva minti ti vairara tiro, vohaa entaqaa qora haika, vo haika vo haikavano viraqaa qovaraiqianarove.

Aihavuaina haikavave, muntuka qoraiqiaina haikavave, karara nararaiqiariravave, vi haikava vi haikava vi nahentiraqaa qovaraiqiraro ihavano vira tatoqa

aqukaanarove. Viraqaata uva vataarirava vaireva, viva Noravano Kotiva kempukavano vaivo.

9 Ekaa naato vatanaaka avuhainaa vaiinti vi nahentira vataake hampi qaramaqi ni vaiha qora kaiqa vare vaika, vika vaiha tavaivaro vi vatukava iha ite vaiharo mura oru vi vaira tavehama iqi ratevarave.

10 Vika niara kanta vaiha vi nahentiva voqamakero aihavira haika varaainara taveha qeteha vaivarave. Vika tiha,

> Oho, oho, Babironi vatuka maavao, Are nora vatuka kempuka vatukavano variararo vate vohaa kuari avuara ai vehiqama kaivara taiqa vuarao, tivarave.

11 Maa vataraqaa monu kaiqa vare vaika ike mpo tivaqi viha tiha, Oho, vi vatukaraqihairo kia voqavanovata tinavu airaira qaiqaavata koqaamake varevarave tivakeha virara iqi ratevarave, tivarave.

12 Vika airairavano vaireva, *kori* orive, *silvaa* orive, koqe ori vo ori vo orive, kauvukaarive, koqe tavuna vo tavuna vo tavunave, naare tavunave, ihiqa (*blu*) tavunave, koqe untavi katarirave, *elefani* aaraiqohai autute haikarave, koqe katariqohai autute haikarave, *baraasi* orive, *aini* orive, eqarorive, vi orira vi oriraqohai autute haikarave,

13 karaqaa aatake ne haikarave, iha quaraivaro koqe unta iaina haikarave, koqe untavi haikara vo haika vo haikave, *uaini*ve, *orivi* vahaverave, *uiti* auruvata hantavatave, purumakauve, sipisipive, *ohi*vata iqoka *kaari*vatave, kaiqa vaiinti varareka monu aqukeha ntite vairave, ekaa vi haikara vi haikara vi vatukava kia qaiqaavata koqaa iva varianarove.

14 Monu kaiqa vareka vi vatukarara maantima tivara: Oho, ai muntukavano vai airairara are kia qaiqaavata vi haikara varenarave. Are vaheheqi variana haikavave, are airi airairara vataara haikavavata taiqavivo. Kiama qaiqaavata qovaraiqianarove, tivarave.

15 Vi entara vi vatukaraqi vaiha vo airaira vo airaira nimiha nora monu vare vai vaiintika, vika niaraini vaiha vi vatukara qoraiqama kaainara taveha, voqamake qeteha iqi ratevarave. Vi entara vika qutuvi vaiintirara iqi ratentemake iqi ratevarave.

16 Vika mintima tivarave:

> Oho, oho, nora vatukavauvo, are koqe utavaaqa naare utavaaqave, ihiqa (*blu*) utavaaqave, nonkutaararo are vaheheqi variana haikava *kori ori*ve, vo orive, kauvukaarive, takuqi vaivara variararo

17 ai vohaa kuari avuara ruqutiharoma ekaa vi haikara vi haikara raumpirima kaivo, tivarave.

*Sipi*qaa raqiki vaikavata, ekaa *sipi*qi ni vaikavata, ekaa *sipi*qi kaiqa vare vaikavata, vika niara kanta vaiha
18 tavaivaro vi vatukava iha iteharo mura oru vi vaira mura vira tavehama tiha, Maa vatukava nai nora vatukavano vaivaro kia vo vatukavano vira aatara kaarirava vaivaro vehiqama vivo, tivarave.

19 Minti tivake vika nái qiataqaa hanta aqute iqi rateha tiha,

Tenavu vi vatukarara mpo ike, tiva amitauro. Vi vatukava airi airaira varaqiro vi vaumanta vo *sipi* vo *sipi* qokavara vira airaira vara vuru keha nora monu viraqihai vare vaurave.

Vi vatukava nora vatuka vaivaro vate vohaa kuari avuara vira ruqutu taiqa kaivaro vehiqama vivo, tivarave, tiro.

20 ⌞Naaruvaihairo uvavano tiriara vi uvara vi uvara naantiara qovaraiqiainara tiva timi taiqakero vo uvavata mintima tiro:⌟

Vi vatukava vehiqama viro taiqa virara ne naaruvaini vaika quaheha variate.

Kotira vaiinti nahentivata, Ihuva noraiqamakai vaiintikavata, Kotira paropeti vaiintivata, ne ekaa quaheha variate.

Vi vatukava ni qoraiqama nimite vaira kaara Kotiva nai vira koqaa amivo, tiro.

21 Uvavano naaruvaihairo minti tumanta *enseli* noravano nai ori nora utu varero nora namariqi vara vaavi aqukero tiharo,

Maantima kero Kotiva Babironi vatuka kempukaiqama kero aqu kairamanta vira kia qaiqaavata tavevarave.

22 Babironi vatukavauvo, ihi tiha *kitaa* ruquti vairavata, *aanumaara/noma* vuaqe vairavata, ariqihai kia vi uvara qaiqaavata irivarave.

Kaiqa vaiinti vo kaiqa vo kaiqa okara tave vaika kiama qaiqaavata ariqi kaiqa varevarave.

Nora orihaavano *uiti* auru rakaviharo uva ti vainara, vi uvaravata kia ariqihai qaiqaa irivarave.

23 Ova qumpike vataivaro itaainara kia ariqihai qaiqaa tavevarave.

Naata vaati nai vare nai vare i vai uvara, kia ariqihai qaiqaavata irivarave.

Ariqihai monu kaiqa vare vau vaiintikara, vataini variaka vikara nora vaiintima variavo ti vaurave.

Are hepi kaiqave, qantoka kaiqave, quaha kaiqave vareharama ekaa vataini variaka unaqarama kehara qora aaraqaa ntita vare vi varianarave.

24 Kotiva tavaivaro nai vaiinti nahentive, nai
paropetinavuve, ekaa naato vataini variakave, vika
arukaa naareva ariqi vairara tiro, Kotiva ai Babironi
vatuka vehiqama kaivo, tiro.

Babironi vatukavano taiqa vuainarara naaruvaini noraiqamake quahevara

19

1 *Enseli* noravano minti tumanta te iriavauramanta
naaruvaini vau vaiinti nahentika airitahaa naveraitiha,
Kaiqenavu tinavu Variqa autu tuahera kaare.
Viva tinavu kuvantukero tivitaiva vaivaro vira mpeqa
okaravano takuqi vaivaro vira kempukavanovata uritara
kero vairave.
2 Viva ko tiharo avuqavuqama kero, quqaiqama kero
ko ti vaivave.
Babironi vatuka nora vatukavano hampi qaramaqiro
ni vai nahentira voqaara vaaqu kaiqa vare vaumanta
ekaa naato vatanaaka vira hampata hampi nuvaqi vi
vaiha qoraiqama vi vaura kaara Kotiva vi vatukaraqaa
uva vateharo vira ruqutu kaivo.
Vi vatukava Kotira kaiqa vaiinti airitahaa arukora
kaara Kotiva vi vatukara nai koqaa amiharo vira ruqutu
kairave, ti.
3 Vika minti tivake qaiqaa naveraitiha,
Kaiqe tenavu Kotira autu tuahera kaare.
Vi vatukaraqi iha ite vairaro vira muravano kia taiqa
viraitiro, ekaa entama virini oru vuanarove, tura.
4 Vika vi uvara minti tumanta nora vaiinti 24navuvata,
qaqi variqi vi vauka 4navuvata, vika vatakanta hiqirivi
vauvaro Kotiva nai avuhainaa taintaqaa oquviro vaumanta
vika vira quahama amiteha tiha,
Quqaave. Kaiqe tenavuvata Kotira autu tuahera kaare,
ti.
5 Vika minti tuvaro Kotira avuhainaa taintaqihairo uva
vovano mintima tiro:
Ne Kotira kaiqa vara amite varia vaiinti nahentikave,
ne Kotira aatu qete varia vaiinti nahentika nora vaiintive
inaara vaiintive, ne ekaa Kotira autu tuahera kaate, tiro.

Sipisipi Naativano nahenti varairamanta nora kara nerara tura
6 Uvavano minti tumanta te vaiha iri variavauraro airi
vaiinti nahenti uki vaiha uva tuntemakeve, nora
namarivano aintaakaqaahairo aquvi aquviharo uva
tuntema kerove, naaruvavano karara karara tuntema
kerove, uva vovano tiharo,
Kaiqe tenavu Kotira autu tuahera kaare.

Tinavu Variqa noravano ekaa kempuka vataava, viva ekaa haikaqaa raqiki vairave.

7 Kaiqe tenavu vira autu noraiqama keha quaheha variqi vuare.

Sipisipi Naativano nahenti varaarira entava aniraivaro vira varaarira nahentiva qerama tero vaivo.

8 Vi nahentira koqe utavaaqa, hanta utavaaqa takuqi vaira, nonkutero variarire tiro, vira amirave, tiro. ⌞Vi nahentiva vaireva, ekaa Kotira vaiinti nahentima variarave.⌟ Koqe utavaaqa, hanta utavaaqa okara vaireva, Kotira vaiinti nahenti koqe kaiqa vare variavama vairo.

9 Vi uvava minti tuvaro *enseli* viva tiriara tiharo, Maa uvara qara ntuva taane: Sipisipi Naativano nahenti varaaina ovataraqaa naarama taarirauka, vi vaiinti nahentika quahehama vaivarave, tivakero viva vo uvavata tiharo, Vi uvara Kotira uva, quqaa uvama vaivo, tiro.

10 *Enseli* viva minti tumanta te vira aiqutaraini hiqirivi vaiha, vira quahama amiteha vira autu tuahera kaare tiavauraro viva aqao tiro, Kia mintiane. Te ai kena kaiqa vaiinti vaiha, te aivata ai qata vakaukavata aanante Ihura uva tiva nimiqi vi vauraukama vauro. Are Kotiraraqai ti Variqave tivakehara vira quahama amitaane.

Haaru Kotira Maraquravano paropeti vaiintinavu kahaqama nimite vaumanta vika Kotira uva tiva qoqaiqamake vaurave. Vira voqaantema kero, Kotira Maraquravano tinavuvata kahaqama timite vaimanta tenavu Ihura uva tiva nimiqi vi vaunarave, tiro.

Hanta ohi tauvaqaqaa oquvi variainarara tura

11 *Enseli* viva minti tumanta te vaiha tavaavauraro naaruvavano qantuara viro vauvaro hanta *ohi*vano qovarama viro vaura. Vira tauvaqaqaa vaiinti vovano vauvaro virara Kotirara Kempukaiqama Kero Iri Vai Vaiintirave, Quqaa Vaiintive, ti vaura. Vi vaiintiva avuqavuqama keharo *ko* tivakeharo iqoka raquqiro vuarirava vaura.

12 Vi vaiintiva vauvaro vira avuvano iha voqaara ite vauvaro vira qiataqaa avuhainaara tovaqa, airitahaa vaura. Vi vaiintiraqaa autu vo qara ntuva tova vauvaro naiqai vi autura okara kankoma kero irura.

13 Vi vaiintiva naareqi quntamato tavunara nonkutova vauvaro vira autuvano vaireva, Kotira Uvave, tura.

14 Viva vi vaumanta naaruvaihai iqoka raqi vauka ekaa vikavata vira avataqi viha nái hanta *ohi* tauvaqaqaa oquvi vaiha koqe utavaaqa, hanta utavaaqa, takuqi vau utavaaqara nonkutoka vaura.

15 Vi vaiintira noqihairo iqoka paipe vaihova vihiviro
vauvaro vi paiperaqohairo ekaa naato vatanaaka ntaihama
kero naatara kaarirava vaura. Vi vaiintiva *aini*
kauruqohairo vikaqaa raqikiqiro vuanaro. Viva vikaqaa
raqikiqiro viharo *uaini* tava tanu noraqi rahitikero
tatinantema kero, Kotiva ekaa kempuka vataiva arara
itaaina vaiinti nahentika ruqutuqiro vuariravama vaura.

16 Vukai tavuna nai avuntaraini nonkutoraqaa uva vo
qara ntuva tova mintima tiro:
Ekaa avuhainaa vaiinti vika Avuhainaarave.
Ekaa nora vaiinti vika Nora Vaiintive, tiro.

17 Ho te tavaavauraro *enseli* vovano kuari avuqaa
himpitero vaiharo noraiqaakero uva tiharo ekaa ata vare vi
ani vau uvirika naarero tiharo, Kotiva nora ovata
naainanaini ne ani ruvaaqumavi vaiha mati naate.

18 Avuhainaakave, iqoka vaiintiqaa raqiki variakave,
nora vaiinti vonavuve, *ohi*vata vika tauvaqaqaa oquvi
variakave, ekaa naato vatanaakave, rumpataa vaiintikave,
qaqi varia vaiinti nahentikave, autu vataa vaiinti
nahentive, qumina vaiinti nahentive, ne ekaa vika vika
vaatave mative ani naate, tiro.

19 *Enseli* viva minti tumanta te tavaavauramanta qaakau
aantau vivavata, avuhainaa vaiintinavu vataini
variakavata, vika iqoka vaiintivata, vika avitumavi
vohaaraqi ruvaaqumavi vaiha, *ohi* tauvaqaqaa oquvi vau
vaiintiravata, vira iqoka vaiintinavu vatamake raqireka
auti vaura.

20 ⌞Iqoka raquqi vi vauvaro *ohi* tauvaqaqaa oquvi vau
vaiintiva vika naatarakero⌟ qaakau aantau viravata, una
paropeti vaiinti viravata rumpatora. Una paropeti vaiinti
viva tota qaakau aantau vira kahaqiharo aahuva kaiqa,
nora kaiqa vare vaura. Vaiinti nahenti qaakau aantau qara
varoka vira maraqurahaara ti variqave tivakeha, vika una
paropeti vaiinti vira kaiqa taveha virara quqaama viva
Kotira uva ti vaivave tura. Una paropeti vaiintivata qaakau
aantauvata kia vitanta arukaraitiro, *salfa* * orivano nora
iha ite vauraqi qaqi vitanta aqukora.

21 Vitanta nora iha itoraqi aqukero *ohi* tauvaqaqaa
oquviro vau vaiintiva iqoka raquqiro viharo nai noqihairo
vihivu paiperaqohairo, vitanta iqoka vaiinti ekaa aru taiqa
komanta ekaa uviri ani vika vaata mati ne vauvaro
anomakero auha mpiqora.

* **19:20:** *Salfa* orivano ite vaivaro voqamakero aiqintuna hunkavi vaira.

20

Sataanira 1,000 ihiara rumpa taainarara tura

1 Mintumanta te vaiha tavaavauraro *enseli* vovano naaruvaihairo nora *Ruvu/Mpumpi* qenti qantuaraaina *ki*ra nai kauquqi tuata varero *seni* maara ntoravata tuata varero tuvuntero
2 *dragoni* vira ravaaqavu kora.

Vi *dragoni*va haaru vau memaruva vaura. Viva Sataaniva Kotira navutaava vauvaro vira ravaaqavuke rumpa taariraro 1,000 ihiara karapuhiqi variarire tivakero *seni*qohairo vira rumpa tora.

3 Vira rumpa kero nora *Ruvuqi/Mpumpiqi* vara vaavi aqukero, kia qaiqaavata vevarero naato vatanaaka una uva tiva nimiarire tiro, vi qentira tintatero *roki* arutero *roki* viraqaa iva taatautora.

Naantiara Sataanira rumpa tairaro viva 1,000 ihiara karapuhiqi variqiro viro vuru taiqa kaaina entaraqaahairo Sataanirara viva vo entanavuara qaqini vevarero nuarire tiro, vira kuvantu kaanaro.

4 Te tavaavauraro avuhainaa taintanavu, vo tainta vo taintavano vaumanta viraqaata noraiqamavu vaiintinavuka oquvi vaura. Vi vaiintinavuka *ko* tiate tiro, noraiqama koka vaumanta te vika taveha vaiinti nahenti maraqura airitahaavata tavaavaunara. Vi vaiinti nahentika vataini vau entara Ihura uva tiva nimi vaura kaara vika aunta teqa aqukora.

Vi vaiinti nahentika qaakau aantauvata vira maraqurahaavata kia quahama nimitaraiti, nai tiriqaavata nai kauquqaavata kia vira qara varora. Vi vaiinti nahentika qaiqaa qaqi himpi vaiha Karaitira vataake maa vataraqaa 1,000 ihiara variqi viha raqikiqi vi vaura.

5 (Vi vaiinti nahentika naane qaiqaa qaqi himpi variqi vikama vaivara. Hini vaiinti nahenti qutu vika kia vika hampata qaqi himpiraiti, vaivaro 1,000 ihi aitaraira vira naantiara vikavata qaiqaa qaqi himpivara.)

6 Kotiva vika avuniqama kero qaiqaa qaqi vara himpima kaika, vika quaheha vaivaro Kotiva vika koqemama nimitaanaro. Vika ho vaivaro qutira haikavano kia ho qaiqaa vika ravaaqavu kaanarove. Vika Karaitira vataake 1,000 ihiara raqikiqi viha Kotiravata Karaitiravata vitanta kaiqa vara nimitaqi vivara.

Sataanira ekaara aatara kaainarara tura

7 Naantiara Sataaniva 1,000 ihiara rumpateva variqiro viro vuru taiqa kairamanta vira kuvantu kaivaro
8 viva qaiqaa vevarero vaiharo oru naato vatanaaka una uva tiva nimi vaira vika vira una uvara quqaavema tivara.

Vi entara vataini vaika hininavu Goku vatanaaka vaimanta hininavu Magoku vatanaaka vaivara. Vika Sataanira uvara quqaa uvave tivaro Sataaniva iqoka raqireva iharo vi vatanaaka ruvaaquma kaira vika nora namari auvahini vai nuqara voqaara airi vaiintima vaivara.

9 Te tavaavauramanta vi vatanaaka Kotira vaiinti nahenti hampata iqoka raqireka auti vaiha ekaa vataini kapa variqi viha oru Kotira vaiinti nahenti vaunaini ututumate, Kotira muntuka vau vatukaravata ututumate vaura. Vika mintimate vauvaro naaruvaihairo ihavano tuvuntero vika ekaa tatoqa aqukora.

10 Vika tatoqa kovaro Sataaniva vika unaqaraiqama kova vauvaro viravata raraukero *salfa* orivano nora iha ite vauraqi vara vaavi aqukora. Tota qaakau aantauvata una paropetivata aqukoraqi viraqi Sataaniravata aqukora. Naantiara vinavuka vi ihava ite vainaraqi variqi viha aatitairaqaavata entaqivata ekaa enta antura ruvaqi vivara.

Ekaara entaqaa ko tiainarara tura

11 Te tairakaa tavaavauraro avuhainaa tainta, hanta tainta nora vo vauvaro viraqaata vovano oquviro vaura. Viva vi taintaraqaa oquviro vauvaro naaruvavanovata vatavanovata vira avuqaa kia ho vairarave, tivake ruqemake vinuvaro kia vovanovata vitanta qaiqaa tavora.

12 Mintumanta te tavaavauramanta vaiinti nahenti qutuvuka nora autu vataukave, inaara autu vataukave, vi taintara avuqaa himpite vauvaro taintaqaa oquviro vauva vo vuku vo vuku rairatero vaiharo vuku vo, viraqima ekaa enta qaqi variqi vi vaiinti nahentika autu vau vukura, rairatero *ko* tivaqiro vi vaura.

Qutu vuka vataini qaqi vau entara vo kaiqa vo kaiqa vare vau uvara vi vukuraqi vi vukuraqi qara ntuva tova vauvaro taintaqaa oquviro vauva vukuqi qara ntuvato uvarara iriharo *ko* tivaqiro vi vaura.

13 Viva *ko* tivaqiro vi vaumanta nora namariqi raqutuvu vaiinti nahentika namariqihai qovaramavi oru vi taintara avuqaa vaumanta, qutu vuaka vaunaihaivata vaiinti nahenti qovaramavi oru vi taintara avuqaa vauvaro taintaqaa oquviro vauva vika nái qaqi vau entara vare vau kaiqarara iriharo *ko* tivaqiro vi vaura.

14 Viva *ko* tivaqiro viro vuru taiqa kero viraqaahairo qutira okaravata, qutira vatukavata, nora iha itoraqi vitanta vara vaavi aqukora. (Nora iha ite vai vatukava vaireva, kia qaiqaavata qaqi himpi vairaiti, ekaara qutuvi vai vatukavama vairo.)

15 Avuhainaa taintaqaa oquviro vauva vaiharo ekaa enta qaqi variqi vi vaiinti nahentika nutu qara ntuvato vukuraqi

tavovaro tau vaiinti nahentikae vika nutuvano kia vi vukuraqi vauvaro viva vika nora iha itoraqi vara vaavi aqukora.

Qaraaka naaruvavata qaraaka vatavata qovarama vuainarara tura

21

1 Mintumanta te tairakaa tavaavau-raro qaraaka naaruvavanovata qaraaka vatavanovata vaura. Haarua naaruvavata haarua vatavata tuqaakama vuvaro nora namarivanovata tuqaakama vuvaro kia vaura.

2 Mintumanta te tavaavauraro Kotiva vainaihairo naaruvaihairo koqe vatuka, kia viraqi qora haikavanovata vau vatukava, qaraaka Ieruharemi vatukavano tuvi vaura. Nahentivano qorainti varareva iharo nai vaata ruqitero qerama taintema kero, vi vatukava tuvi vaumanta

3 te iriavauraro avuhainaa taintaqihairo uvavano mintima tiro: Maa entaraqaahairo Kotiva vaiinti nahenti hampata variqiro vuanarove. Viva vika hampata variqiro vi vaira vika vira vaiinti nahenti vaivarave. Kotiva naivano vika hampata variqiro vi vaira vika virara tinavu Variqavema tivarave.

4 Viva vika avuqihairo auquru nunka nimitaira vaivarave. Haarua okaravano taiqa virara ti, vika kia qaiqaavata qutiraiti, kia iqi rataraiti, kia muntuka qoraiqira vairaiti, kia aihavira haika vararaiti, koqemake variqi vivarave, tiro.

5 Uvavano minti tuvaro avuhainaa taintaqaa oquviro vauva tiharo, Te vate ekaa haika qaraakaiqama karerave, tivakero tiriara tiharo, Maa uvava quqaa uva vaivaro vovano homa virara kempukaiqama kero iriqiro vuainarara tira, are vi uvara qara ntuva taane, tiro.

6 Minti tivakero viva qaiqaa tiharo, Ho te vi kaiqara taiqama kauro. Tema hoqare avuni variavauraukama vauro. Tema naantiara ekaanainivata variariraukama vauro. Vaiinti vovano namari naataa irera, te ruvu namari qaqi variqiro vi vaina namarira vira amihama kia koqaavata naariraiti, qaqi amiariraro nero viva qaqi variqiro vuanarove.

7 Vaiintivano qora kaiqa vataakero iqoka raquqiro viharo ho aatara kairava, vivama te iaina haikara ho varaanarove. Te vira Variqavano variariraro viva ti maaque ti raavurae varianarove.

8 Vo vaiinti nahenti ti aatu qeteha ti aara qaqira kekave, kia tiriara quqaave ti vaikave, vaaqu kaiqa vare vaikave, vo vaiinti arukekave, hampi qaramaqi ni vaikave, uhi kaiqave

hepi kaiqave vare vaikave, qumina una haikara ti variqave tivakeha quahama nimite vaikave, ekaa una uva ti vaikave, ekaa vi kaiqara vi kaiqara vare vaika *salfa* orivano nora iha ite vainaraqi vivarave. Vika mini otu vaiha, Oho, ekaarama qutu vuro tivarave, tiro.

Qaraaka Ieruharemi vatukara tura

9 Mintuvaro *enseli* 7navu vaiinti nahenti ekaara qoraiqama nimitare u haikara tanu 7navu mpiqake tuatokaqihairo vovano te unanaini anirero tiriara tiharo, Aniqe te Sipisipi Naativano varaaina nahentira ai umiqaarirara tavaane, tiro.

10 Minti tuvaro Kotira Maraquravano ti vataakero vaumanta te variavauraro *enseli* viva ti tivita varero nora aiqina vo nai veraini vauraqaa vuru kero, ti humiqomanta te tavaavauraro Kotira vatuka Ieruharemi vatukavano Kotiva vainaihairo naaruvaihairo tuvi vaura.

11 Vi vatukava tuvi vauvaro Kotira mpeqa okaravano vi vatukaraqihairo takuqi vauvaro tuvi vaura. Vi vatukava ataa i vaiva vaireva, nora monu aquko orira *iasipaa* orive tura voqaara takuqiharo *karaasi* hini mantaraihairo hinivata ho tavera voqaara vaura.

12 Vi vatukara hohaavano vaireva, uritara kero vukai vauvaro, viraqi qenti 12navuvata vaura. *Enseli* 12navu ekaa vi qentiraqaa raqiki vauvaro vi qentiraqaa Isareri anku 12navu autu qara ntuva tora.

13 Hohaa ariqaini taaramo qenti vauvaro kaavaini taaramo qenti vauvaro hini hini vehaini taaramo qenti vaura.

14 Nora ori 12navu varake ataini vuqike vi hohaara aututora. Vi orinavuraqaa Sipisipi Naativano noraiqamako vaiintinavuka 12navu nutu qara ntuva tova vaura.

15 Mintuvaro ti uva tiva timu *enseli*va avatamake tave kairiqara *kori* oriqohai aututora nai kauquqi tuatero vi vatukaravata, vi qentiravata, vi hohaaravata, avatama kero tavareva auti vaura.

16 Vi vatukara kaataranavu vaireva, vohaa vaura. Mintima vauvaro *enseli* viva vi vatukara avatama kero tavovaro hini mantaraini 2,200 *kilomita* vauvaro hini mantarainivata vohaa qaramake vaura. Vi vatukara virini miani avatama kero tavovaro vivavata vohaa qarama kero 2,200 *kilomita* vaura.

17 Mintuvaro *enseli* viva hohaa vira vaata avatama kero tavovaro 144 *mita* vaura. Vaiintivano avatama kero tavaintema kero, *enseli* vivavata vi vatukara avatama kero tavora.

18 Hohaa vira *iasipaa* oriqohairo autukero vatero, vatuka vira *kori* oriqohairo autukero vatova *karaasi* voqaara takuqiharo vaura.

19 Mintuvaro hohaa ataini vuqito orira, nora monu aquko
orira, vo *kalaa* vo *kalaa* vai orira vahehema tovaro vaura.
Avuni vuqito oriva, *iasipaa* ori vauvaro vira naantiara
vuqitova *sapaia* ori vauvaro hini orinavu vuqitova vaireva:
eqarori voqaara *ageti* orive,
katari mare ori *emeraali* orive,
20 naarevata hantavata vau orira *sadonikisi* orive,
naare ori *koniliani* orive,
yelo ori *karisolaiti* orive,
vuhanaa ori *berili* orive,
yelo ori *topaasi* orive,
blu grin ori *karisoparesi* orive,
orens ori *haiasini* orive,
naare ori *ametisi* orive vaura.
21 Ori 12navu mintima vauvaro qenti 12navu kinaa
vuhaariqohai aututova vaura. Kia inaara kinaa airinavu
vara kero autiraitiro, nora kinaa vaira vohaiqa vohaiqa
varakero viraqohairo ekaa qenti 12navu autukora. Vi
vatukaraqi vau aarava vaireva, *kori* ori varake ntavato
aarava vauvaro viraqi *karaasi* voqaara vevantovata taveva
ho vaura.
22 Mintumanta te tavaavauraro vi vatukaraqi Kotira
Naavuvanovata kia vaura.
Noravano Kotiva ekaa kempuka vataiva vivavata, Sipisipi
Naativanovata, vitanta náit*a*nt*a* vi naavura vaura.
23 Kotira mpeqa okaravano vi vatukaraqi takuqiharo ataa
i vauvaro Sipisipi Naativanovata ova voqaara ite vauvarora
tiro, qumina kuarivanovata toravanovata itevorave, tura.
24 Naantiara vi vatukava ataa i vaira ekaa naato
vatanaaka viraqi nivarave. Vika viraqi ni vaimanta
avuhainaa vaiintinavu vataini vaika nái koqe airaira
vareha vi vatukaraqi vuru kevarave.
25 Mini enta iarirava kia variainarara tiro, vi vatukara
hohaaqi qentinavu kia tintaraiti, qaqi qantua taivaro
varianaro.
26 Ekaa naato vatanaaka nái koqe haika vaterave, nai
koqe airairave, vareha vuru vi vatukaraqi vatevarave.
27 Qora haika vo haika vo haikavano kiama ho vi
vatukaraqi oriqetaanaro. Kaurira kaiqa vare vaikave, una
uva ti vaikave, vika vika kiama vi vatukaraqi ho
oriqetevarave. Sipisipi Naati vukuqi ekaa enta qaqi variqi
vi vai vaiinti nahentika nutu qara ntuva teka, vikaqaima vi
vatukaraqi ho oriqetevarave.

22

Qaqi variqi vi namariraravata qaqi variqi vi katariraravata tura

1 *Enseli* viva vi vatukara ti humiqero, namari vovata ti humiqomanta tavaavaunara. Vi namariva, qaqi variqi vi vai namariva koqema kero takuqiharo Kotiravata Sipisipi Naativata vitanta avuhainaa tainta vevaqihairo
2 vi vatukara aara avuta vau tuvi vaura. Namari vira hini hini mantaraini katari vo, qaqi variqi vi vai katariva vaura.

Vi katariva vohaa ihiara vo tora vo tora 12 tataa tava iraqiro vi vaura. Vira marevano ekaa naato vatanaaka koqema nimite vaira vika koqemake qaqi variqi vivara.

3 Kotiva vokikara vaaquqama vivarave ti vaika kiama vi vatukaraqi vaivara.

Vi vatukaraqi Kotiravata Sipisipi Naativata vitanta avuhainaa taintavano vairamanta, Kotira kaiqa vaiinti nahenti vika Kotirara tinavu Variqave tivakeha vira quahama amitevara.

4 Vika vira viri tave vaivaro Kotira autu vika tiriqaa qara ntuva teva varianaro.
5 Enta irava kiama mini varianaro. Noravano Kotiva, naima vika ataama nimitaqiro vuainarara tiro, kuarivanove ovavanove qumina itevorave. Kotiva vika ataama nimitaqiro vi vaira vika avuhainaa vaiinti nahenti vaiha ekaa enta raqikiqi vivara.

Ihuva orurantero tuvuainarara tura

6 *Enseli* viva qaiqaa tiriara tiharo, Maa uvava quqaa uva vaivaro vovano homa virara kempukaiqama kero iriqiro vuanarove. Noravano Kotiva nai Maraqura paropeti vaiinti nimuvaro viva vika kahaqi vaumanta vika Kotira uva qoqaiqamake vaurave. Vira voqaantema kero, Kotiva inaaraiqa varikero qovaraiqiainara nai kaiqa vaiinti nahentiara ho iriate tiro, *enseli* vo atitorave, tura.
7 Ihuva mintima tiro: Te vaaka orurante tuvirerave, tura. Maa vukuraqi naantiara qovaraiqiaina uvara qara ntuva taunara iriqi vi vaika vaivaro Kotiva vika koqema nimitaanarove, tura.
8 Te Ionika tairakaa vi haikara iri, vi haikara tavaavaunarave. Viraqaahai ti humiqo *enseli*ra vira aiqutaraini hiqirivi vaiha, vira autu tuahera karera auti vauraro
9 viva aqao tiro, Kia ti hutu tuaheraane. Te ai aanante Kotira kaiqa vaiintiqaima vauro. Ai qata vakaukave, paropeti vaiintinavuve, maa vukuraqi qara ntuva tena uvara iri vaiinti nahentikave, te vika aanante Kotira kaiqa vaiintiqaima vauro. Are Kotirara ti Variqave tivakehara viraqaima quahama amitaane, tiro.
10 Minti tivakero viva qaiqaa tiharo, Maa uvara naantiara qovaraiqiainara qoqaiqama kaurara are qara ntuva

taanara kia kukeqa taane. Ekaa vi uvara vi uvara tiva terava qovaraiqiaina entava aumantoma vaivo.

11 Qora kaiqa varaaina vaiintira vira qaqi kairaro qora kaiqa voqavata varaqiro vuarire. Hampi nuaina vaiintira qaqi kairaro hampi nuaina kaiqara voqavata varaqiro vuarire.

Koqe kaiqa varaaina vaiintira qaqi kairaro koqe kaiqa voqavata varaqiro vuarire. Kotira kaiqaqai varaaina vaiintira qaqi kairaro Kotira kaiqaqai varaqiro vuarire, tura.

12 Ihuva mintima tiro: Iriate, te vaaka orurante tuvirerave. Vi entara te vaiinti nahenti nimiaina haikara vare, vika nái vare kaiqarara iriha vira qiata vika nái koqaa vohaiqa vohaiqa nimirerave.

13 Tema hoqare avuni variavauraukama vauro. Tema naantiara ekaanaini variariraukama vauro. ⌞Teqaima okarainivata *amutuni/turunivata* vauraukama vauro.⌟

14 Vaiinti nahenti nái utavaaqa koqemake hiqama teka, vika quaheha vaivarave. Ekaa enta qaqi variqi vi katari tavara vi vaiinti nahentika homa hiqike vareva varianarove. Vi vaiinti nahentika Kotira vatukaqi vi vai qentiana oriqeteva homa varianarove.

15 Vokika aaqaini vaika, vi vatukaraqi viva kia ho varianarove. Uhi kaiqavata hepi kaiqavata vare vaikave, hampi qaramaqi ni vaikave, vaiinti aruke vaikave, una haikara ti variqave tivakeha quahama nimite vaikave, una uvavata una kaiqavata vare vaikave, vi kaiqara vi kaiqara vare vaika kiama ho Kotira vatukaqi vivarave.

16 Te Ihuka Kotira vaiinti nahenti voqi voqi variaka vi uvara iriate ti, te *enseli* vo atitauraro viva ai tiva amivara irianarave. Tema Devitira anku vohaa ankuvano vauro. Aatitare ivaro noraiqama kero ite vai Uhaira te vikave, tura.

17 Kotira Maraquravanovata Sipisipi Naati vira vaiririqama amitaavavata virara tuvuane, ti variara. Ne maa uvara iri vaikavata Ihurara tuvuane tiata. Tavave namari naataa ivara vairave? Ani ekaa enta qaqi variqi vi namarira kia koqaavata autiraitira, qaqi naane. *(Aisaiaa 55:1)*

Ekaara uva tura

18 Te Ionika naantiara qovaraiqiaina uvara qara ruva taunara, ne vi uvara iri variakara te kempukaiqamake niara mintima ti: Vaiinti vovano te tiva tauna uvaraqaa vo uva tomaqa kaantorave. Viva mintirera, maa vukuraqi qora haikavano qovaraiqiaina haikarara tunara, Kotiva ekaa vi haikara vi haikara vi vaiintiraqaama vataanarove.

19 Naantiara qovaraiqiaina uvara qara ruva taunaraqaahairo vaiinti vovano vi uvara hini qaqini vara

kaantorave. Viva mintirera, Kotiva kiama vi vaiintirara ekaa enta qaqi variqi vi katari tavara naane tianarove. Viva kiama ti koqe vatukaqivata vuanarove, tianarove.
Te vi katariraravata, vi vatukararavata, maa vukuraqi tivake qara ruva taunarave.
20 Vi uvara vi uvara tiva qoqaiqama kai vaiintiva, Ihuva, nai kauqu aiqiqaa aqukero tiharo, Te quqaama turo. Te vaaka orurante tuvirerave, tiro.
Ihuva minti tivera te tiha, Eo, quqaave. Noravauvo, Ihuo, tuvuane, turo.
21 Ne vaivaro tinavu Noravano Ihuva ni aaqurihama nimiteharo koqema nimitaqiro vuarire. Quqaave.